This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

AP
14
.V12

MENGELWERK,

VOOR

1792.

MENGELWERK,

VOOR

1792.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1792.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
1792.

Dutch lit
Nijhoff
10-17-24
10842

INHOUD VAN HET MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelyk.

Verhandeling over de Waare Eer. bl. 1
Waarneeming en Geneeswyze, gehouden naa het doorzwælgen van een Speld. Door ..... M. D. 11
Berigt van de *Nardus Indica*, of *Oost-Indiſche Nardus*. Door den Heer GILBERT BLANE, M. D. F. R. S. 13
Proeve, genomen op Zeewater uit wyd van een gelegen deelen des Oceaans. Door den Heer BAUMÉ. 15
Proeve, over de Veranderingen des Barometers. Door den Heer RICHARD KIRWAN. 15
Geſchiedkundig Verſlag, wegens het invoeren van Zydewormen in *Europa*. Door den Heer W. ROBERTSON, D. D. F. R. S. 26
Zeer gewigtige Byzonderheden, den Aart en Zeden der *Hindoos* betreffende. 29
De Voordeelen der Aandoenlykheid. *Eene Zedeleerende Geſchiedenis.* 36
By den Aanvang van het Jaar 1792, aan de Nederlanders. 45
Antwoord aan het *Haagsch Genootſchap*, dat, yverende voor de Eer van het Euangelie, en voor de belangen der Vaderlandſche Gemeenten, thans vraagt: „ Welke „ zyn de voornaamſte Oorzaaken van het klein getal „ der geenen, die zich, in ons Vaderland, voorbereiden tot den Predikdienst? —— En welke zyn de „ gereedſte Middelen om veelen daar toe op te wekken, en alzo een gevreesd gebrek aan Predikanten „ voor te komen?" 49

INHOUD.

Waarneeming, wegens eene ongelukkig uitgevallene Operatie van eene vermeende verzweering. Door R... M. D. 61
Natuurlyke Historie van den *Pylstaart*. Volgens den Heer DE BUFFON. 63
Proeve, over de Veranderingen des Barometers. Door den Heer R. KIRWAN. (*Vervolg van bl.* 25.) 65
Leer gewigtige Byzonderheden, den Aart en Zeden der *Hindoos* betreffende. (*Vervolg en Slot van bl.* 36.) 72
Beschryving van de beroemde Rivier de *Jordaan*. Door den Abbé MARITI. 79
De Voordeelen der Aandoenlykheid. *Eene Zedeleerende Geschiedenis*. (Vervolg en Slot van bl. 45.) 84
De Winter. 93
Anecdote. 96
Opheldering van GAL. III: 15-20. Door P. B. V. D. M. 97
Verhandeling over den Dollen-Honds beet; betreffende het Hulpmiddel van den Poolschen Lyfarts CHRISTIAAN JACOB DE MONETA. Door den Heer J. D. M. CLEVE, *Apothecar van het Groot Gasthuis in 's Bosch*. 102
Proeve, over de Veranderingen des Barometers. Door den Heer R. KIRWAN. (*Vervolg en Slot van bl.* 72.) 109
Natuurlyke Historie van verscheide Voortbrengzelen des Groeienden Ryks, in *Judea*. Door den Abbé MARITI. 116
Beschryving der Wooningen, Gewoonten en Zeden, der Inwooneren van het Eiland *Man*. Door den Heer TOWNLEY. 124
De Oorlog. *Een Fragment*. 129
Bespiegeling van den Mensch, als het behoeftigste, en te gelyk het voortreflykste, Schepzel in dit ondermaansche. 131
Iets over de Wispeltuurigheid. 134
De ongelukkige Fluistering. *Eene waare Geschiedenis*. 139
Opheldering van het Opschrift des Altaars te *Athene*, DEN ONBEKENDEN GOD toegewyd, HAND. XVII: 23. 141
Proeve van eenige Aanmerkingen over de Verwantschapstafel van den Heer LAVOISIER, omtrent het zogenaamde *Oxygene*, volgens het Uittrekzel in de *Annalen* van den Heer CRELL. Door den Heer J. M. SCHILLER. 148
Beschryving van den Vulcaan op het Eiland *St. Lucia*. Door den Heer CASSAN, M. D. 159

Be-

INHOUD.

Berigt, wegens de laatſte Ziekte van den Heer JOHN HOWARD, *Esq.* Ontleend uit Dr. AIKIN's *View of his Character and Public Services.* 161

Beknopt Geſchiedkundig Verſlag, wegens de Keizerlyke Waardigheid. 165

ROZETTE. *Herdersvertelling.* 170

De Twee Zusters. *Eene aandoenlyke Geſchiedenis.* 174

Opheldernde Aanmerkingen over het Boek van RUTH. Ontleend uit de *Preface ſur le Livre de Ruth.* Par CHARLES CHAÏS. 185

Verhaal, wegens eenen gelukkig uitgevallen Misſlag van twee zeer verſchillende Lyders, van welken de een het Geneesmiddel, aan den anderen voorgeſchreeven, gebruikt hadt. Door R... M. D. 195

Beſchryving van de *Mahwah-Boom.* Door den Luitenant CHARLES HAMILTON. 196

Over de Zuiker van Natuurlyke Melk. Door den Heer JAHRIG. 198

Onderrigtende Aanmerkingen, medegedeeld aan de Heeren Natuurkundigen, die na de *Zuidzee* en de *Zuid-Poolgewesten* op reis gaan; voorgeleezen in de Societeit der Natuurlyke Historie, te *Parys*, den 29 July 1791. Door den Heer DEODAT DE DOLMIEU. 200

Zeer belangryke byzonderheden van *St. Joanna*, een der *Camora*-Eilanden in den *Indiſchen Oceaan.* 209

Bedenkingen over het Bygeloof, en of het nuttig is om hetzelve aan te kweeken. 216

De Gelukkige Echte Stand. 219

Zedelyke Bedenkingen. 223

Opheldernde Aanmerkingen over het Boek van RUTH. Door den Eerw. C. CHAÏS. (*Vervolg en Slot van bl.* 194.) 225

Waarneeming, wegens een zeer gevaarlyk toeval, veroorzaakt door het afzuigen van de Reuzel van een *Nieuwen Haring.* Door R... M. D. 231

Uittrekzel eens Briefs, uit Koningsbergen, aan den Heer CRELL, geſchreeven, over het *Succin*, *Geel-amber* of *Barnſteen*, en de ontdekte vorming daarvan. 233

Brief van den Heer LE ROY, aan den Heer DE LA METHRIE, over den *Dubbelen Ring van Saturnus*, ten geleide eens Uittrekzels van een Brief, door den Heer HER-

HERSCHELL aan den Heer WATSON, over deeze Ontdekking, 235

Onderrigtende Aanmerkingen, medegedeeld aan de Heeren Natuurkundigen, die na de *Zuidzee* en de *Zuid-Poolgewesten* op reis gaan. Door den Heer DEODAT DE DOLMIEU. (*Vervolg en Slot van bl.* 209.) 238

Character-trekken van den Heer JOHN HOWARD, *Esq.* Door Dr. AIKIN. 244

CLAUDIUS, of de teleurgeſtelde Geleerde. *Eene Vertelling, geſchikt voor de Gunſtelingen van Vernuft en Geleerdheid.* 257

Het Landleeven. *Zedelyke Beſpiegelingen.* 266

Zedelyke Bedenkingen. 268

Bedenkingen, over de Staatsomwenteling in Frankryk, ten aanziene van het Godsdienſtige en de Regten des Geweetens. Door den Heer RICHARD WATSON, D. D. F. R. S. en *Lord Biſchop van Landaff.* 269

Verhandeling over de *Scorbutus*, voor Zeevaarenden. Door den Heer A. J. V. ROEN. 279

Waarneeming, wegens de Springhaanen. 285

Berigt, wegens de zogenaamde Toverkringen op den grond. Door den Heer TOWNLEY. 286

De Opkomst der Letterkunde en Kunſten in *Klein Aſie* naageſpoord. Door den Heer WILLIAM RUTHERFORD. 286

Leevensbeſchryving van JOHAN BENJAMIN KOPPE. Door den Eerw. C. MULLER. 293

Verſlag van eene zonderlinge Gewoonte op *Metelino*, een Eiland in den *Archipel*, oudtyds *Lesbos* geheeten. Door JAMES, *Graaf van Charlemont, Preſident van de Koninglyke Ierſche Academie.* 304

De Man naar Smaak. 309

Loon naar Werk, of de geſtrafte Nieuwsgierigheid. *Eene waare Gebeurtenis.* 310

Zedelyke Bedenkingen. 311

Berigt, wegens de Wysgeeren, die de Veelheid der Werelden geloofd, en die dit gevoelen niet aangenomen hebben; met een Verſlag van hunne Schriften, en Bedenkingen over die ſtrydige Begrippen. Door den Heer GIRARD. 315

Waarneeming, wegens eenen van een geſcheurden Slokdarm. Door Dr. THILOW. 320

Be-

INHOUD.

Berigt van een Zon-Microscoop van den Heer JUNKER. 324

Naabericht deswegens door den Heer TRIESCH. 334

Authentique Byzonderheden, betreklyk het verlies van het Engelsch Fregat *de Pandora*, gecommandeerd door den Kaptein EDWARDS. Medegedeeld door den Heer R. ARRENBERG. 337

Berigt van de uitgeſtrektheid der Heerſchappye, van de Geldmiddelen, van de Krygsmagt, en het Character, van TIPPOO SULTAN. 341

Vaderlyke Raad aan zynen Zoon. 348

De Tempel van Hymen. *Een Droom.* 352

Zedelyke Bedenkingen. 355

Berigt, wegens de Wysgeeren, die de Veelheid der Werelden geloofd, en die dit gevoelen niet aangenomen hebben, enz. Door den Heer GIRARD. (*Vervolg en Slot van bl.* 320.) 357

Voordeelige uitwerking van den *Braak-Wynſteen*, by eene moeilyke Verlosſing. Door R... M. D. 363

Byzonderheden aangaande de Natuurlyke Historie van den *Leeuw*. Door den Abbé POIRET. 365

Beſchryving van de *Doode Zee*, en de omliggende Landſtreek. Door den Abbé MARITL. 368

Opheldernde Aanmerkingen over de Eer van Zelfsmoord, door de oude *Scandinaviers* aan den God ODIN beweezen. Door den Heer CH. MOORE. 375

Berigt van het Huislyk Leeven van den Heer JOHN HOWARD, *Esq.* 382

Leevensberigten van den Hoogleeraar JOHANNES BERNHARD BASEDOW. 388

Mannen van Vernuft, niet noodwendig ongelukkig, noch, in 't algemeen, verwaarloosd, uit hoofde hunner Talenten; opgehelderd door de ongelukkige Lotgevallen eeniger Engelſche Dichteren. 396

Zedelyke Bedenkingen. 401

Anecdote van den tegenwoordigen Kroonprins van *Deenemarken*, wegens de Vryheid der Drukperſe. 402

Berigt, wegens THOMAS TOPHAM, bygenaamd de Sterke Man. Door den Heer HUTTON. 403

Proeve over de Vuurigheid van Character, of Geestdrift. 405

Over

INHOUD.

Over de Onzekerheid der Tekenen van Doodſlag, in 't geval van onegte Kinderen. Door wylen WILLIAM HUNTER, M. D. F. R. S. Medegedeeld door den Heer N. C. DE FREMERY, A. L. M. en M. *Stud.* 413

Beſchryving van een groot viervoetig Dier, tot heden onbekend by de Natuurkundigen. Door den Heer J. C. DE LA METHRIE. 420

Verſlag van de ſchriklyke Orcaanen, aan welke *Isle de France* onderhevig is. Door den Abbé ROCHON. 422

Leevensberigt van den Eerw. PHILIP DODDRIDGE, D. D. 425

Schets van het Leeven en de Verrigtingen van den Heer AART SCHOUMAN, als Kunſtſchilder beſchouwd. Door den Heer CORN. PLOOS VAN AMSTEL, J. CZ. 432

Het Graf. *Zedelyke Beſchouwingen.* 440

Zedelyke Bedenkingen. 442

Keurig Verſlag van de *Theoſophisten* en *Roſacruſiaanen*. Door den Eerw. WILLIAM ENFIELD. L. L. D. 445

Over de Onzekerheid der Tekenen van Doodſlag, in 't geval van onegte Kinderen. Door wylen WILLIAM HUNTER, M. D. F. R. S. enz. (*Vervolg en Slot van bl.* 419.) 456

Uittrekzel eens Briefs van den Heer WESTRUMB aan den Heer CRELL, over een *Baſalt.* 463

Natuurlyke Historie van de *Brandgans.* Volgens den Heer DE BUFFON. 464

Leevensberigten van Sir JOSHUA REYNOLDS, *Ridder, Voorzitter van de Koninglyke Academie der Teken- Schilder- en Beeldhouwkunde.* 471

Leevensberigt van den Eerw. PHILIP DODDRIDGE, D. D, (*Vervolg van bl.* 432.) 479

De beſtrafte en verbeterde Caliph. 486

Zedelyke Bedenkingen. 487

Keurig Verſlag van de *Theoſophisten* en *Roſacruſiaanen*. Door den Eerw. WILLIAM ENFIELD, L. L. D. (*Vervolg en Slot van bl.* 455.) 489

Aanmerkingen, of Iets, over Erf- of Aangebooren Ziekten en Gebreken. Door den Heer JACOB VAN DER HAAR. 496

Brief, over den Staat der Natuurkundige Weetenſchappen te *Rome*, zints twee Eeuwen, en byzonderheden over de

INHOUD.

de Veroordeeling van GALILEO. Door den Abbé TESTA aan den Heer DE LA LANDE. 508
Leevensberigt van den Eerw. PHILIP DODDRIDGE D. D. (*Vervolg en Slot van bl.* 486.) 516
Het voortreffelyk Character van CAREL EMMANUEL FERDINAND MARIA, *Prins van Piedmont, Erf- en Kroonprins van Sardinie.* 523
Treffende blyken van Onverschrokkenheid en Moed; door den Americaanschen Generaal PUTNAM betooond. Door den Heer J. P. BRISSOT, voorheen DE WARVILLE. 525
Beschouwing van het *Paard.* 526
Zedelyke en Leerzaame Gedagten en Gelykenisſen. 528
Het aanbelang van 't onderwys des Gemeenen Mans. Door den Heer THOMAS CHRISTIE. 533
Waarneeming, wegens de schadelyke Gewoonte om de *Baars*, zonder ontdoening van derzelver ingewanden, te kooken. Door den Heer D. E. KNAVEN. M. D. 540
Merkwaardig Berigt van den Zeilsteenberg op het Eiland *Cannay.* Door den Heer GEORGE DEMPSTER van *Dunnichen, Esq.* 543
Brief, over den Staat der Natuurkundige Weetenschappen te *Rome*, zints twee Eeuwen, en byzonderheden over de Veroordeeling van GALILEO. Door den Abbé TESTA aan den Heer DE LA LANDE. (*Vervolg en Slot van bl.* 516.) 545
Verslag van het Leeven en de Schriften van HENRY HOME, *Lord* KAMES. 552
Aardrykskundig Berigt van *Hindoostan*, of *Indie.* Door den Major RENNELL. 561
AUGUSTUS en MAGDALENA. *Eene waare Gebeurtenis, ten dage der Fransche Omwenteling voorgevallen.* 566
Zedelyke Bedenkingen. 574
Berigt. 576
Onderzoek, waarom 's Werelds Heiland in zulke geringe en armoedige omstandigheden op deze Aarde verscheen. Door den Eerw. P. BEETS, Pz. 577
Waarneeming van eene gelukkig herstelde *Herzen-waterzugt*, (*Hydrops Cerebri.*) Door . . . M. D. 586
Natuurlyke Historie van de *Rosse-Eend.* Volgens den Heer DE BUFFON. 588

Brief

INHOUD.

Brief van den Heer DE LUC aan den Heer DE LA METHERIE, Berigtgeevingen behelzende over zeker viervoetig Dier. 590

Beschryving van den *Bradypus-Ursinus* of *Beer-Luyaard*. Door den Heer R. WILDING. 593

Waarneemingen over den invloed van de Winden, en van den Oceaan, op de Hette. Door Sir BENJAMIN THOMPSON. 595

Waarneemingen over het Character, den Godsdienst, de Wysbegeerte en de Weetenschappen, der Arabieren. Door Sir WILLIAM JONES. 601

Leevensmerkwaardigheden van EDUARD CHRISTIAAN VAN KLEIST, beroemd Krygsheld en Dichter. 607

SELICO. *Een Africaansch Vertelzel.* 610

Zedelyke Bedenkingen. 619

MEN-

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE WAARE EER.

(Naar het Engelsch.)

De Onſterflykheid is de gedagtenisſe der Deugd: dewyl zy beide by GOD *en Menſchen gekend wordt. Als zy tegenwoordig is, zo volgt men haar na; en gaat zy weg, zo verlangt men na haar; en in de toekomende eeuwe draagt zy eene kroone, en triumpheert; naa dat zy den ſtryd der pryzen, die onbevlekt zyn, gewonnen heeft. —— Want zy is een damp der kragt* GODS, *en eene zuivere uitvloeijinge der heerlykheid des Almagtigen: daarom valt in haar niets dat beſmet is: want zy is een afſchynzel des eeuwigen Lichts, en een onbevlekte ſpiegel van* GODS *werkende kragt, en een beeld zyner Goedheid. En eenig zynde, kan zy alles doen; en blyvende in haar zelven, vernieuwt zy alle dingen; en van geſlachte tot geſlachte in heilige zielen overgaande, maakt zy Vrienden* GODS *en Propheeten: want God bemint niets, dan den geenen, die by de wysheid woont: want zy is ſchooner dan de Zonne, en boven alle ſtellingen der Sterren; by het licht vergeleeken zynde, wordt zy treflyker bevonden.*

'T BOEK DER WYSHEID.

De zugt tot Eer is eene der ſterkſte Driften in 's Menſchen boezem. Deeze vertoont zich in onze vroegſte Jaaren, en is gelyktydig met de eerſte uitbottingen der Rede. Zy vergezelt ons op alle de tooneelen onzes volgenden leevens, en vertoont zich niet minder in de laagere dan in de hoogere rangen der Maatſchappye: grootlyks verſchillen de Menſchen in hunne begrippen over 't geen Eer uitmaakt, en dikwyls zyn zy het ſpoor deerlyk byster: maar allen ſtreeven zy na iets, 't geen zy begrypen, dat uitſteekenheid en onderſcheiding medebrengt; allen wenſchen zy, door 't een of ander middel, de Agting te verwerven der geenen, onder welken

zy leeven; voor veragting en ſmaad is niemand ongevoelig.

Onder de voordeelen, die Godsdienst en Deugd vergezellen, wordt de Eer, welke zy den Mensch aanbrengen, in de gewyde Bladeren, als een der aanmerkelykſte gerekend. SALOMO, die in zyn Spreukenboek door *Wysheid* het Beginzel van Godsdienst verſtaat, 't geen tot een deugdzaam Gedrag opleidt, ſpreekt hier over op den verheevenſten trant, als hy zich dus laat hooren: „ De Wysheid is het voornaamſte, verkrygt dan Wys„ heid, en verkrygt Verſtand met alle uwe bezittingen. „ Verheft ze, en zy zal u verhoogen; zy zal u vereeren „ als gy haar omhelzen zult. Zy zal uwen hoofde een „ aangenaam toevoegzel geeven; eene cierlyke kroone „ zal zy u leveren. (*)"

't Is te meer noodig op deeze aanpryzing van den Godsdienst onze aandagt te vestigen; dewyl dezelve door Lieden van de Wereld daaraan menigmaalen ontzegd wordt. Hunne begrippen van Eer loopen alle eenen anderen weg op. Wanneer men van Godsdienst ſpreekt, hegten zy daar aan denkbeelden van zwaargeestigheid en neêrſlagtigheid. Zy ſtemmen mogelyk toe, dat de Godsdienst nuttig kan weezen voor de menigte, als een beginzel om hun van ongeregeldheid en misdryven te rug te houden; dat dezelve aan Lieden van eene byzondere geestgeſteltenisſe troost kan verſchaffen, te midden van de rampen deezes leevens. Maar van de werkzaame tooneelen deezer Wereld, van die moedige uitoefeningen, welke der Menſchen bekwaamheden met het meeste voordeel ten toon ſpreiden, willen zy den Godsdienst geheel hebben uitgeſlooten. Deeze moge den vreesagtigen, of den loggen, ſtreelen; maar zy merken denzelven aan als geene betrekking altoos hebbende met het geen geſchikt is om den Mensch onderſcheidende Eer by te zetten. —— Ik zal my bevlytigen om deeze ſmaad van den Godsdienst af te wenden; en te toonen, dat, in elken Leevensſtand, zelfs in den hoogſten, de Godsdienst zo wel de Eer als het Geluk des Menſchen uitmaakt.

Doch dat wy vooraf zorgvuldig bepaalen wat Godsdienst is. —— Ik erken, 'er is eene ſoort van Godsdienst (indien wy dien heiligen naam daar aan mogen geeven,) welke geen eisch heeft op zulk eene onderſchei-

(*) SPREUKEN, IV: 7, 8, 9.

ſcheiding; wanneer men, naamlyk, dezelve geheel in Beſpiegeling en Geloof ſtelt, in de geregelde toebrenging van uitwendigen Eerdienst, of in den vuurig heeten yver voor betwiste gevoelens. Uit kragt van eene Bygeloovigheid, diep in 's Menſchen boezem gehuisvest, is de Godsdienst der menigte al te zeer met dien geest behebt geweest. Zy dienen GOD gelyk zy een trotſchen Meester zouden dienen, die genoegen vindt in hunne onderwerpingen, bevredigd wordt door hunne giften, en geſtreeld door luidrugtige betuigingen van gehegtheid aan zyne belangen, en door de ſterkſte verklaaringen van vyandſchap tegen allen, die zy veronderſtellen zyne vyanden te weezen. —— Maar deeze is de Godsdienst niet aan welken SALOMO zo veel goeds en de waare Eer toeſchryft; deeze is de Godsdienst niet van JESUS CHRISTUS. De Godsdienst van deezen grootſten Afgeaant des Hemels beſtaat in liefde tot God en liefde tot den Naasten, gegrond op 't geloof in Hem als den Verloſſer der Wereld, de Voorſpraak der Boetvaardigen, en den Patroon der Deugdzaamen, door wien wy den troostvollen toegang hebben tot den Opperheer des Heelals in onze Godsdienstverrigtingen: deeze beſtaat in Regtvaardigheid, Billykheid en Liefde, in Opregtheid en Edelmoedigheid van hart, gepaard met maatigheid en zelfbeſtuur, en eene geſtadige agtgeeving, in alle onze verrigtingen, op ons Geweeten en de Wet van GOD. Een Godsdienſtig en geheel deugdzaam Character beſchouw ik als een en 't zelfde.

Door de waare Eer van den Mensch hebbe men niet te verſtaan, 't geen enkel uitwendige Eerbetooning verwekt, maar eerbied des harten, 't geen niemand verheft tot een erkende uitmuntendheid boven anderen van dezelfde ſoort; 't geen altoos agting baart, en, in den hoogſten graad opgevoerd, eerbied inboezemt. De vraag valt, waaruit dus eene voortreflykheid geboo[illegible] wordt? En hoe men dezelve verkrygt?

Uit Rykdom komt ze niet voort. Schatten, weeten wy allen, kunnen den ſnoodſten onder de Kinderen der Menſchen ten deele vallen. De Voorzienigheid heeft ze onder de menigte uitgedeeld, met eene niet onderſcheidende hand, als ten doele hebbende, om daar door te toonen, hoe luttel zy betekenen in het oog van GOD. De ondervinding bewyst dagelyks, dat derzelver bezit

beſtaanbaar is met de algemeenſte veragting. Hierop behoef ik geen oogenblik langer ſtil te ſtaan.

's Menſchen waare Eer ontſtaat ook niet enkel uit de Waardigheid, welke hy bekleedt, of het Ampt, waarin hy geſteld is. Werden zodanige onderſcheidingen altoos, of zelfs doorgaans, verworven door zeldzaame verdienſten, zy zouden, indedaad, Eer op het Character verſpreiden. Doch, 't is maar al te wel bekend, dat, in den tegenwoordigen ſtaat der Maatſchappye, dit op verre na het geval niet is. Dikwyls zyn ze de gevolgen van geboorte alleen, zomtyds de vrugt van kruipende afhanglykheid, of de belooning van vleiery, zwenking, en kunſtſtreeken; en dus zamengevoegd met laagheid en ſlegtheid van Character. Aan Perſoonen, in hoogen rang gebooren, op verheevene posten geſteld, is men veel uitwendigen eerbied verſchuldigd. Zulks vordert de ondergeſchiktheid der Maatſchappye noodwendig, en elk goed Lid van dezelve zal ze gaarne toebrengen. Maar hoe menigwerf is het gebeurd, dat zodánige Perſoonen, ſchoon, uitwendig geëerbiedigd, door de eerbiedigers zelve in 't hart verſmaad, ja zomtyds openbaar gevloekt, wierden? Hunne verheffing, indien zy zich derzelver onwaardig aanſtellen, is zo verre van hun waare Eer toe te brengen, dat ze alleen hunne weinig beduidenheid, misſchien hunne ſchande, te zigtbaarder maaken. De aandágt hunne bedryven trekkende, komt het in het helderst daglicht hoe weinig zy den ſtaat, door hun bekleed, verdienen.

Ik moet hierby in opmerking neemen, dat de waare Eer der Menſchen niet ontſtaat uit eenige dier ſchitterende bedryven en bekwaamheden, die hooggaande bewondering baaren. Dapperheid en Moedbetoon, Krygsroem, Overwinning en Vermeestering, mogen den naam van een Man vermaard maaken, zonder zyn Character waarlyk Eerwaardig te doen worden. Veele dappere Mannen, veele Helden, in de Geſchiedboeken vereeuwigd, beſchouwen wy met verwondering. Hunne verrigtingen worden vermeld. Hun lof wordt opgezongen. Zy ſtaan als op eene hoogte boven de rest des Menschdoms verheeven. Hunne verheevenheid kan, egter, niet van die ſoort weezen, voor welke wy met inwendige hoogagting nederbuigen. Iets meer wordt 'er ten dien einde vereischt, dan de overwinnende arm en het onverſchrokken hart. De Laurieren des Krygshelds zyn altoos met bloed beſpat, en vogtig van de traa-

traanen der Weduwen en Weezen. Maar, indien ze, daar en boven, bevlekt zyn door Roof en Onmenschlykheid; indien ſlordige gierigheid, of beestlyke wellust, 'er bykomt, dan daalt de groote Held tot de kleinheid van een veragtlyk Man. 't Geen wy op een afſtand, of by eene oppervlakkige beſchouwing, bewonderen, wordt gering, en misſchien haatlyk, als wy het van naderby bezien. 't Is 'er mede als met een reusagtig Standbeeld, welks verbaazende grootte den Aanſchouwer van verre met verbaasdheid vervult, doch, van naby bekeeken, blykt vol onevenredigheden, wanſtaltig en ruw, te zyn.

Soortgelyke aanmerkingen mogen toegepast worden op alle agting, ontleend van Burgerlyke Bekwaamheden, van de verfynde Staatkunde der Staatsdienaaren, of de poogingen om Letterroem te behaalen. Deeze verſchaffen uitſteekenheid en onderſcheiding, en moeten het, in zekere maate, doen. Zy ontdekken talenten, die op zich zelve ſchitteren, en hoogst dierbaar worden, als men ze aanwendt tot het bevorderen van het heil des Menschdoms. Vanhier geeven zy dikwyls geboorte aan vermaardheid. Maar men hebbe onderſcheid te maaken tuſſchen Vermaardheid en waare Eer. De eerſte is eene luidrugtige en veel geraas maakende toejuiching; de laatſte eene ſtiller en inwendige hulde. Vermaardheid zweeft op de lippen der menigte; Eer rust in het oordeel der denkenden. Vermaardheid moge lof ſchenken, terwyl dezelve van agting beroofd blyft. Waare Eer ſluit agting in, met eerbied gemengd. De Eer betreft byzonder uitſteekende talenten; de ander het geheele Character. Te deezer oorzaake kan de Staatsman, de Redenaar, of de Dichter, vermaard zyn; terwyl de Man zelve verre van geagt is. Wy benyden zyne bekwaamheden. Wy wenſchen hem daarin te evenaaren; doch wy zouden niet begeeren, over 't geheel, met den bezitter van dezelve gerangſchikt te worden. Voorbeelden van deezen aart ontmoet men maar al te veel in de oude en in de hedendaagſche Geſchiedenisſen.

Uit dit alles volgt, dat wy, om te onderkennen waarin 's Menſchen waare Eer gelegen is, het oog niet moeten vestigen op eenige bykomende omſtandigheden van tydlyk geluk; niet op eene enkele ſchitterende hoedanigheid, maar op 't geen een Mensch in 't geheel uitmaakt, en hem, als zodanig, regt geeft om hoog geplaatst te worden in den rang der weezens, tot welken hy behoort;

met één woord, wy moeten op zyne zielsgeſteltenisſe agt geeven. —— Eene Ziel, verheeven boven Vrees; boven Baatzugt en Omkooping; eene Ziel, beſtuurd door de beginzelen van eenpaarige Regtheid en Braafheid, dezelfde in voor- en tegenſpoed; die geen geld kan verlokken, geen ſchrik bedwelmen; die door vermaak tot geene verwyfdheid vervalt, en door tegenheid niet wegzinkt in moedloosheid, is de Ziel die den Mensch tot hoogheid onder de Menſchen verheft. —— Een, die in geene omſtandigheid des leevens beſchaamd of bevreesd is om zyn pligt te doen, en met onbezweeke ſtandvastigheid te volbrengen; getrouw aan GOD dien hy dient, getrouw aan 't Geloof, voor welke belydenis hy uitkomt; vol van genegenheid tot zyne Broederen, het Menschdom; opregt voor zyne Vrienden, edelmoedig omtrent zyne vyanden, met teder medelyden jegens de ongelukkigen vervuld. Zelfverlochenend ten opzigte van kleine byzondere belangen en vermaaken; waar volyverig voor 't algemeen belang en geluk; grootmoedig zonder trots; nederig zonder laagheid; eenvoudig in zyne zeden, maar grootsch in zyne gevoelens; op wien gy u geheel kunt verlaaten; wiens gelaad u nimmer bedriegt; wiens betuigingen van goedwilligheid de uitboezemingen van zyn hart zyn. —— Een, in 't kort, dien gy, onafhanglyk van eenige inzigten van voordeel, zoudt verkiezen voor uwen Meerderen; op wien gy als een Vriend zoudt vertrouwen, en kunnen liefhebben als een Broeder. —— Deeze is de Man, dien gy in uw hart het meest eert en moet eeren.

Zodanig een Character, hoe onvolkomen ook geſchetst, moeten allen bekennen, dat alleen gevormd wordt door den beſtendig werkenden invloed van Godsdienst en Deugd. 't Is het uitwerkzel van beginzels, die, op het Geweeten werkende, 't zelve eenpaarig bepaalen, „ om alles te beden„ ken wat waaragtig is, wat eerlyk is, wat regtvaardig is, „ wat rein is; wat lieflyk is; wat welluidt, zo daar eenige „ Deugd is, zo daar eenige lof is (*)." Door deeze middelen brengt ons de Godsdienſtige Wysheid tot Eere.

Tot nadere ſtaaving deezer Leere hebbe men op te merken, dat de Eer, die een Mensch verkrygt door Godsdienst en Deugd, onafhangelyker en volkomener is, dan de Eer, welke door eenige andere middelen kan verworven worden. Dezelve hangt niet af van iet vreemds of uit-

(*) PHILIPPENSEN, IV: 8.

uitwendige. 't Is geene gedeeltlyke maar eene volkomene agting, welke zy ons bezorgt. Waar wereldlyk geluk in betrokken is, zal de Stand of Rang ons ontzag afvergen. Waar eenige uitſchitterende bekwaamheid onze verwondering trekt, is het alleen aan een gedeelte van 't Character, aan 't welk wy onze hulde afleggen. Maar, wanneer iemand uitſteekt, in weezenlyke waarde en goedheid, is het de Man, de geheele Man, dien wy agten. De Eer, welke hy bezit, is inwendig. Stelt hem in eenigen leevensſtand, zelfs in eenen geringen, doch geeft alleen gelegenheid dat zyne Deugden te voorſchyn komen, en gy zult hem eeren, als een Burger, of als een Vader des Huisgezins. Schittert hy in hooger leevenskring, met meer luister, zulks heeft men niet alleen toe te ſchryven aan de meerdere agting, uit Rang herkomſtig; maar daar aan, dat hem een ruimer kring van werkzaamheid geopend is: dewyl zyne Deugden zich in een wyder veld vertoonen, en dermaate in 't licht verſchynen, dat zy de post, welke hy bekleedt, luister byzetten. Zelfs in de ſtilte van een amptloos leeven, en den omſlag ontwykenden Ouderdom, zinkt zodanig een Mensch niet weg in een vergeeten duisternis. Zyne herdagte Deugden worden nog vereerd, als derzelver daadlyke uitoefening voorby is, en, tot het laatſte tooneel des leevens, volgt hem de algemeene Hoogagting. Terwyl, indien weezenlyke waarde mangelt, de toejuiching, welke een Mensch voor eenigen tyd vergezeld heeft, allengskens verdooft. Schoon hy een gedeelte zyns leevens de Wereld verblindde, ontſtondt zulks daaruit, dat zyne gebreklykheid, in weezenlyke bekwaamheden, niet vermoed wierd. Zo ras het bedrog ontdekt is, verdwynt de verſchietende Star in donkerheid. —— Daar is, derhalven, een maatſtok van onafhangelyke innerlyke waarde, aan welken wy, in 't einde, alles, wat na Eere onder de Kinderen der Menſchen dingt, moeten afmeeten. Naar deezen moeten wy het afpaſſen, en wy zullen altoos bevinden, dat niets, dan 't geen weezenlyk tot den Mensch behoort, het vermogen hebbe, om de Eer, die uit het hart voortkomt, weg te draagen.

Men voege hier by, dat de algemeene toeſtemming des Menschdoms, in het vereeren van weezenlyke Deugd, genoeg is om te toonen, wat het waare gevoelen der menſchelyke Natuure is ten deezen opzigte. Alle andere eiſchen op Eere zyn voorbygaande en veranderlyk. De maate van

agting beweezen aan uiterlyke omſtandigheden, veranderen met de vormen van Regeering, en de heerſchende Mode der tyden. Hoedanigheden, welke men in 't eene land hoogst vereert, worden in een ander klein geagt. Ja, 't geen, in eenige Gewesten der Aarde, den eenen Mensch boven den anderen verheft, zal hem elders aan veragting en uitjouwing blootſtellen. Doch waar was ooit op 't ganſche Wereldrond een Volk, 't welk innerlyke waarde, ongemaakte Godsvrugt, ſtandvaste en geregeld werkende Deugd, niet eerde? Voor wien werden, in de Heidenſche Wereld, Altaaren opgerigt, dan voor de zodanigen, die, door hunne Verdienſten en Helden-arbeid, door hunne uitvinding van nuttige Kunſten, of door eenige treffende bedryven van weldaadigheid voor hun Vaderland of voor het Menschdom, waardig gekeurd werden, naar het heerſchend gevoelen, om van onder de Menſchen weggenomen, en aan 't getal der Goden toegevoegd, te worden? —— Zelfs de namaakzels der Deugd, zo vaak in de Wereld voorkomende, werken tot haaren lof mede. De Geveinsde weet, dat hy, zonder den mantel der Deugd om te hangen, alles niet genoegzaam is om hem agting te verſchaffen. Tusſchen beiden komend belang, of verkeerdheid van aart, moge nu en dan eenigen aanzetten om den opregten en goeden tegen te ſtreeven, ja zelfs te haaten. Maar hoe zeer de Characters van zodanige Perſoonen mogen misnomen, of in een verkeerden dag geſteld worden, durven nogthans de boozen, hun, in zo verre men ze voor deugdzaam erkent, niet ſchandvlekken. Waare Deugd ſpreekt eene taal, die de geheele Wereld door gehoord wordt; eene taal, die allen verſtaan, in elk Land, onder welke Lugtſtreek, is de hulde, daar aan toegebragt, dezelfde. In geen gevoelen ſtemt het Menschdom meer overeen.

Eindelyk, de Eer, door Godsdienst en Deugd verworven, is Godlyk en Onſterflyk. 't Is Eer. niet alleen volgens de waardeering der Menſchen, maar in 't oog van GOD, wiens oordeel ten maatregel ſtrekt van waarheid en regt; wiens goedkeuring een onverwelklyke kroon ſchenkt. Alle Eer, welke zy onder de Menſchen kunnen behaalen, is bepaald. Haare kring is eng. Haar duur kort en voorbygaande. Maar de Eer, gegrond op waare Deugd, vergezelt ons door ons geheel volgend beſtaan. Deeze treedt met den Mensch in eenen toekomenden ſtaat, en volduurt met helderen glans in eeuwigheid. 't Geen hem op Aarde agting bezorgde, zal hem agtenswaardig maaken in het gezelſchap

der

der Engelen, in de vergadering van de Geesten der volmaakt Regtvaardigen, waar wy verzekerd worden, dat zy die in Regtvaardigheid hebben uitgemunt, „ zullen ſchynen „ met den glans des uitſpanzels, en als de Starren, voor „ eeuwig (*)." —— Aardſche Eer is kortſtondig, en in die kortſtondigheid nog met vlekken beſmet. In een of ander gedeelte taant de helderheid, en de verheffing wordt vernederd. Maar de Eer, die van GOD en Deugd komt, is onvermengd en zuiver. 't Is een luister, die van den Hemel afdaalt, en in de Heilige Bladeren vergeleeken wordt, „ by het licht van den Morgenſtond, wanneer de Zon op„ gaat, zelfs by een onbewolkten Morgen; by een licht „ 't geen in glans toeneemt, tot den vollen dag toe (†)." Terwyl de Eer, die de Wereld ſchenkt, gelykt naar de zwakke, en by flikkering lichtende, fakkel, dikwyls verdonkerd door den daar mede gepaard gaande rook, altoos verteerende, en eindelyk geheel uitgedoofd.

Dat hy, derhalven, die eenig bezef heeft van 's Menſchen waardigheid, die in zich de begeerte tot Eere, met den Mensch te eener dragt gebooren, gevoelt, na de voldoening van die aandrift ſtreeve, door middelen zyner Natuure waardig. Dat hy het niet laate berusten by eene dier uitwendige Onderſcheidingen, door ydelen trots ingevoerd. Deeze kunnen hem niets meer dan de ſchynvertooning van Agting verzorgen. Dat hy zich niet kittele wegens de toejuiching, welke deeze of geene ten toonſpreiding van bekwaamheden hem verwekke. Deeze toejuiching kan met verſmaading gepaard gaan. Dat hy uitzie na 't geen zyn Character, als Mensch, waardigheid byzet. Dat hy deeze zedelyke hoedanigheden aankweeke, welke alle Menſchen in hun hart eerbied toedraagen. „ Dan „ zal de Wysheid zynen hoofde een aangenaam toevoeg„ zel geeven, en hem eene cierlyke Kroone leveren." Na deeze Eere mogen wy allen ſtreeven. Na dien prys mag ieder, van welk een Leevensrang ook, dingen. 't Is altoos in zyne magt zich derwyze te onderſcheiden door een waardig en deugdzaam gedrag, dat hy de Agting der geenen, die hem omringen, wegdraage, en, 't geen 't meest van allen is, de goedkeuring van GOD.

Niemand maake zich diets, dat 'er in het Godsdienſtig gedeelte van dat Character iets is, 't welk daarover een don-

(*) DAN. XII: 3.
(†) 2 SAM. XXIII: 4. SPR. IV: 18.

agting beweezen aan uiterlyke omſtandigheden, veranderen met de vormen van Regeering, en de heerſchende Mode der tyden. Hoedanigheden, welke men in 't eene land hoogst vereert, worden in een ander klein geagt. Ja, 't geen, in eenige Gewesten der Aarde, den eenen Mensch boven den anderen verheft, zal hem elders aan veragting en uitjouwing blootſtellen. Doch waar was ooit op 't ganſche Wereldrond een Volk, 't welk innerlyke waarde, ongemaakte Godsvrugt, ſtandvaste en geregeld werkende Deugd, niet eerde? Voor wien werden, in de Heidenſche Wereld, Altaaren opgerigt, dan voor de zodanigen, die, door hunne Verdienſten en Helden-arbeid, door hunne uitvinding van nuttige Kunſten, of door eenige treffende bedryven van weldaadigheid voor hun Vaderland of voor het Menschdom, waardig gekeurd werden, naar het heerſchend gevoelen, om van onder de Menſchen weggenomen, en aan 't getal der Goden toegevoegd, te worden? — Zelfs de namaakzels der Deugd, zo vaak in de Wereld voorkomende, werken tot haaren lof mede. De Geveinsde weet, dat hy, zonder den mantel der Deugd om te hangen, alles niet genoegzaam is om hem agting te verſchaffen. Tusſchen beiden komend belang, of verkeerdheid van aart, moge nu en dan eenigen aanzetten om den opregten en goeden tegen te ſtreeven, ja zelfs te haaten. Maar hoe zeer de Characters van zodanige Perſoonen mogen misnomen, of in een verkeerden dag geſteld worden, durven nogthans de boozen, hun, in zo verre men ze voor deugdzaam erkent, niet ſchandvlekken. Waare Deugd ſpreekt eene taal, die de geheele Wereld door gehoord wordt; eene taal, die allen verſtaan, in elk Land, onder welke Lugtſtreek, is de hulde, daar aan toegebragt, dezelfde. In geen gevoelen ſtemt het Menschdom meer overeen.

Eindelyk, de Eer, door Godsdienst en Deugd verworven, is Godlyk en Onſterflyk. 't Is Eer. niet alleen volgens de waardeering der Menſchen, maar in 't oog van GOD, wiens oordeel ten maatregel ſtrekt van waarheid en regt; wiens goedkeuring een onverwelklyke kroon ſchenkt. Alle Eer, welke zy onder de Menſchen kunnen behaalen, is bepaald. Haare kring is eng. Haar duur kort en voorbygaande. Maar de Eer, gegrond op waare Deugd, vergezelt ons door ons geheel volgend beſtaan. Deeze treedt met den Mensch in eenen toekomenden ſtaat, en volduurt met helderen glans in eeuwigheid. 't Geen hem op Aarde agting bezorgde, zal hem agtenswaardig maaken in het gezelſchap

der

der Engelen, in de vergadering van de Geesten der volmaakt Regtvaardigen, waar wy verzekerd worden, dat zy die in Regtvaardigheid hebben uitgemunt, „ zullen ſchynen „ met den glans des uitſpanzels, en als de Starren, voor „ eeuwig (*)." —— Aardſche Eer is kortſtondig, en in die kortſtondigheid nog met vlekken beſmet. In een of ander gedeelte taant de helderheid, en de verheffing wordt vernederd. Maar de Eer, die van GOD en Deugd komt, is onvermengd en zuiver. 't Is een luister, die van den Hemel afdaalt, en in de Heilige Bladeren vergeleeken wordt, „ by het licht van den Morgenſtond, wanneer de Zon op„ gaat, zelfs by een onbewolkten Morgen; by een licht „ 't geen in glans toeneemt, tot den vollen dag toe (†)." Terwyl de Eer, die de Wereld ſchenkt, gelykt naar de zwakke, en by flikkering lichtende, fakkel, dikwyls verdonkerd door den daar mede gepaard gaande rook, altoos verteerende, en eindelyk geheel uitgedoofd.

Dat hy, derhalven, die eenig bezef heeft van 's Menſchen waardigheid, die in zich de begeerte tot Eere, met den Mensch te eener dragt gebooren, gevoelt, na de voldoening van die aandrift ſtreeve, door middelen zyner Natuure waardig. Dat hy het niet laate berusten by eene dier uitwendige Onderſcheidingen, door ydelen trots ingevoerd. Deeze kunnen hem niets meer dan de ſchynvertooning van Agting verzorgen. Dat hy zich niet kittele wegens de toejuiching, welke deeze of geene ten toonſpreiding van bekwaamheden hem verwekke. Deeze toejuiching kan met verſmaading gepaard gaan. Dat hy uitzie na 't geen zyn Character, als Mensch, waardigheid byzet. Dat hy deeze zedelyke hoedanigheden aankweeke, welke alle Menſchen in hun hart eerbied toedraagen. „ Dan „ zal de Wysheid zynen hoofde een aangenaam toevoeg„ zel geeven, en hem eene cierlyke Kroone leveren." Na deeze Eere mogen wy allen ſtreeven. Na dien prys mag ieder, van welk een Leevensrang ook, dingen. 't Is altoos in zyne magt zich derwyze te onderſcheiden door een waardig en deugdzaam gedrag, dat hy de Agting der geenen, die hem omringen, wegdraage, en, 't geen 't meest van allen is, de goedkeuring van GOD.

Niemand maake zich diets, dat 'er in het Godsdienſtig gedeelte van dat Character iets is, 't welk daarover een don-

(*) DAN. XII: 3.
(†) 2 SAM. XXIII: 4. SPR. IV: 18.

donkere ſchaduw verſpreidt, of ſtrekt tot wegneeming van die Agting, welk de Menſchen doorgaans genegen zyn aan voorbeeldlyke Deugd te ſchenken. Valſche denkbeelden moge men zich van den Godsdienst vormen; valſche en onvolkomene bevattingen van de Deugd hebben menigmaal in de weereld de overhand gehad. Doch tot waaren Godsdienst behoort geen naare droefgeestigheid, geen ongezellige geſtrengheid, ſtrekkende om de Menſchen de zamenleeving te doen ontvlieden, of de betooningen van werkzaame Deugd te belemmeren. Integendeel, het Godsdienſtig beginzel, wel begreepen, vereenigt zich niet alleen met alle zodanige Deugden; maar onderſchraagt, verſterkt en bevestigt, dezelve. Godsdienst is verre van den luister eens Characters te verdooven, integendeel wordt die daar door vermeerderd. Deeze voegt aan de Zedelyke Deugden iets eerwaardigs toe, en maakt een deugdzaam Character heiliger. Met de cieraaden van een Paleis, om zo te ſpreeken, vereenigt dezelve de grootsheid van een Tempel.

Hy, die Godsdienst en Deugd vaneen ſcheidt, kent noch den een, noch de ander. 't Is de vereeniging dier beiden, welke 's Menſchen Character volmaakt. 't Is derzelver vereeniging, welke de groote Mannen vormde, die, in vroegere eeuwen, met zo veel Eere ſchitterden, en wier Gedagtenis nog leeft in de Naagedagtenis der volgende Geſlachten. „ Zy waren Mannen der Barmhartigheid, wier geregtigheden niet worden vergeeten; zy „ werden in vrede begraaven, en hun naam blyft van ge„ ſlachte tot geſlachte: de Volken vertellen hunne wys„ heid, en de Gemeente verkondigt hun lof." —— „ Ik „ hieldt," zegt daarom de Schryver van het *Boek der Wysheid*, „ meer van de Wysheid, dan van Schepters „ en Throonen; Rykdom agtte ik voor niets in vergely„ kinge met haar. Ik vergeleek geen Edelgeſteente by „ haar: want al het Goud ten aanzien van haar is als „ een weinig Zands; en Zilver is als ſlyk tegen haar te „ rekenen. Boven Gezondheid en ſchoone Geſtaltenisſe „ heb ik haar bemind, en heb ze verkooren voor een „ licht: want de glans uit haar wordt niet uitgebluscht. „ Zy is den menſche een ſchat, die niet afneemt, en die „ dezelve gebruiken krygen Vriendſchap by GOD (*)."

(*) *Boek der Wysheid.* VII. 8, 11, 14.

WAAR-

WAARNEEMING EN GENEESWYZE, GEHOUDEN NA HET DOORZWELGEN VAN EEN SPELD.

Dat het ongelukkig doorſlikken van Spelden en Naalden, in ons Land, menigwerf geheurt, en niet zelden de treurigſte gevolgen na zich ſleept, is meer dan te veel bekend, en men vind, in verſcheide Geneeskundige Werken, merkwaardige voorvallen daar van opgetekend; dan men heeft niet altyd gezorgd, om teffens eene, beide met eene goede Theorie en Practyk, overeenſtemmende Geneeswyze aan de hand te geeven, en dit is ongetwyffeld de oorzaak waarom meenig Geneeskundige, ſchoon tydig by zulk een voorval geroepen, gewoonlyk geene andere middelen aanwend, dan om, ware het mogelyk, de nadeelige toevallen voor te komen; verwachtende dat de goede moeder Natuur het overige werk wel afdoen, en dit vreemde lichaam op deeze of geene wyze wederom ontlasten zal. Daar evenwel door deeze, of zomtyds nog wel erger, behandeling de Lyders aan het dreigendſte gevaar blootgeſteld worden, zo is het wel der moeite waardig, om eene andere en betere Geneeswyze algemeen bekend te maaken, in hoop dat men daardoor, by zoortgelyke voorkomende ongevallen, terſtond de vereischte hulpmiddelen zal gebruiken, om de doorgaans zorglooze, doch altyd ongelukkige, Lyders, of liever Lyderesſen, eene ſpoedige hulp te verſchaffen, en het is alleen tot dat oogmerk, waar toe de volgende Waarneeming en de daarby gehoudene Geneeswyze, aan het Publiek word medegedeeld.

De Dienstmaagd van den Heer J. W...., te Amſterdam, had het ongeluk, om op Zondag namiddag den 13den November 1791, een zeer ſcherpe ſpeld, van meer dan een duim lengte, by het aankleeden, door te ſlikken; terſtond hier op gevoelde zy eene ſterk ſteekende pyn in den ſlokdarm (*Oeſophagus*) op de hoogte van het ſchildwyze kraakbeen (*Cartilago Thyroidea*); men liet haar kruim van brood en gekookte aardappelen doorſlikken, doch dit vermeerderde de pyn grootlyks, toen deed men haar eene goede hoeveelheid boomöly met zoetemelk drinken, het welk eene verzagting te weeg bragt, maar geene walging noch overgeeven, zo als men gehoopt hadde.

Den volgenden dag haar bezoekende, was de pyn nog op dezelfde plaats; zy had een onrustigen nagt doorgebragt, even-

evenwel was 'er weinig opzetting in de pols, zo dat ik voor als nog eene aderlaating onnodig oordeelde. Uit de bovengemelde en meer zoortgelyk genomene Proeven om drooge lichaamen door te ſlikken, waar by dan telkens de pyn vermeerderde, ſcheen het my toe, dat de ſpeld, met de punt naar om laag, ſchuins in het inwendige bekleedzel van den *Oeſophagus*, ſtak, en daar door belet wierd om naar beneden te kunnen daalen; ik ſchreef haar, met oogmerk om te beproeven, of dezelve naar boven konde ontlast worden, deeze infuſie voor, ℞ *rad. Ipecac:* ʒii, *inf. cum ſ. q.* △ *ad* ʒvi: *col. adde* ☿*i emetici gr. iv, oxymell. ſquill:* ʒi. *m.* — Dan zy, om het overgeeven zich gemaklyker te maaken, dronk zulk eene hoeveelheid water en melk, dat het vomitief daardoor dermaate verzwakt wierd, dat het ſlegts twee keeren, en nog maar zeer flaauw, werkte.

De hier op gevolgde nagt was niet rustiger dan de voorige; op den 15den bevond ik alle de omſtandigheden even als daags te vooren; ik beſloot dus om door een ander middel te beproeven, of ik myn oogmerk bereiken konde; ik liet haar eene vry aanzienelyke portie half gaar geſtoofde roode kool eeten, en liet haar een vierendeel uurs daar na het volgende poeijer op eene keer inneemen, ℞ *pulv. rad. Ipecac:* ʒi, ☿*i emet. gr. iii, Arcani dupl:* ϑi *m. pro doſi.* verbiedende haar daar by, om niet meer water en melk te drinken, dan alleen voor den dorst nodig was. Dat ik, door het eeten der roode kool, niets anders beoogde, dan om daardoor een middel te krygen, waardoor de ſpeld konde gevat en naar boven uit gebracht worden, laat zich ligtelyk begrypen; ook heb ik naderhand tot myn genoegen ontdekt, dat de Heer LE TUAL, by gelegenheid dat zich eene doorgeſlikte ſpeld reeds in de maag bevond, juist het zelfde middel beproefd heeft, en daar mede naar wensch geſlaagd is (*). Dan dit volgde hier niet, de kool en een goed gedeelte ſlym, wierd naar boven uitgeworpen, doch de ſpeld bleef op de oude plaats ſteeken.

In den volgenden nagt echter zakte hy van zelve om laag, en ik bevond haar den 16den over eene geweldig ſteekende pyn klaagende, omtrent den grond der maag, naar deszelfs uitgang (*pilorus*). Dit bewoog my om op eene andere wyze te werk te gaan, en ik liet haar dierhalven, twee ach-

(*) Vide *Comment. de rebus in ſcient. nat. & med. gestis*, Vol. XVII, pag. 314.

lechter een volgende dagen niet anders dan in zoetemelk dik gekookte rystenbry eeten, en ſchreef haar ieder dag den volgenden koeldrank voor. ℞ *Aq. Hordei* ℥viij, *ſal. prunell.* ʒi, *ſpec. diatrag. fr.* ʒiſs, *Syr. Morer.* ʒx. *Laud. Liquid. Sydenh.* ℈i *m.* Myn doeleinde was hier mede tweeledig, eerst om de ontſteeking te weeren, en dan om, door eene zwaare en lyvige ſtoffe, de ſpeld naderhand zo veel te gemakkelyker uit de maag door het darmkanaal te kunnen afvoeren.

Den 18den bevond ik alles nog in denzelfden toeſtand; nu ſchreef ik haar het volgend middel voor, ℞ *Aq. Hordei* ℥viij, *pulv. rhei, ſpec. diatrag. fr. ana* ʒii, *ſalis prunell.* ʒi, *Syr. Mororum* ℥i. *m.* om alle uuren een theekopje daar van koud te gebruiken. Naa het gebruiken van het braakmiddel had zy geen ſtoelgang weder gehad, maar hier op volgden dien dag vier ruime ontlastingen; zy bragt den volgenden nagt zeer onrustig door, tot in den morgenſtond van den 19den, toen zy omſtreeks 6 uuren eene hevig ſteekende pyn in den endeldarm gevoelde, met perſing om af te gaan, het welk dan ook kort daar op volgde, en waar by teffens deeze gedugte vyand gelukkig geloosd wierd.

Daar ik haar op dien dag reedlyk wel bevond, ſchreef ik alleen eenige volgende dagen een zagten leefregel voor, en verliet haar met wederzyds groot genoegen.

Amſterdam, 23 *Dec.* 1791. ..... Med. Dr.

BERIGT VAN DE *Nardus Indica*, of *Oost-Indiſche Nardus*. Door GILBERT BLANE, M. D. F. R. S.

(*Uit de* Philoſophical Transactions P. II. for. 1790.)

Dr. BLANE heeft, met veel oordeels, en zeer voldoende, ons de waare *Oost-Indiſche Nardus*, onder de Ouden zo zeer beroemd als een heilzaam Geneesmiddel en aangenaam Reukwerk, doen kennen. De ontdekking werd gedaan door zyn Broeder, in *Indie*, vergezeld met deeze optekenenswaardige omſtandigheden. — Den *Nabob Viſier* vergezellende op eene zyner Jagtpartyen, na het Noordlykſt gebergte, ſtond ik verſteld, wanneer wy de Rivier *Rapty*, omtrent twintig mylen van den voet der bergen, overgetrokken zynde, de lugt met een geur van wel-

welriekende kruiden vervuld vonden. De reden vraagende, kreeg ik tot beſcheid, dat die geur voortkwam uit de wortelen van het Gras, platgetreeden en uit den grond gerukt door de pooten der Olyphanten en Paarden, in den ſtoet des *Nabob Viſiers*.

Het land was wild en onbebouwd, en dit was het gemeen Gras 't welk den grond bedekte; groeijende in groote bosſchen digt by elkander, en in 't algemeen van drie tot vier voeten lang. Naardemaal het winter was, bloeide het niet. Het grootſte gedeelte was ook afgebrand op den weg dien wy volgden, ten einde het geen beletzel mogt veroorzaaken aan den *Nabob*, om zich ergens neder te ſlaan.

Ik droeg zorg, om, met beleid, eenige Planten uit te ſpitten, welke ik zond om geplaatst te worden in myn tuin te *Lucknow*. Zy tierden 'er weeldrig, en in den Regentyd ſchooten zy ter hoogte van omtrent zes voeten op. De Inboorelingen noemen deeze Plant *Terankus*, 't welk in de *Hindoo-taal* letterlyk betekent *Koorts-bedwinger*, uit hoofde van de kragt, welke zy daar aan toeſchryven. De geheele Plant heeft een ſterke ſpecery-geur; dan en de kragt en de reuk huisvesten voornaamlyk in de wortelen, die in het kaauwen een bitteren, warmen, prikkelenden, ſmaak hebben, eenigzins gepaard met dat gloeiende in den mond, 't welk Cardamom veroorzaakt.

Deeze ontdekking van de *Nardus Indica* beantwoordt zeer juist aan een voorval door ARRIANUS verhaald, in zyne Geſchiedenis des Krygstochts van ALEXANDER DEN GROOTEN in *Indie*. Hy ſchryft *Lib.* VI. c. 22. „ dat, geduurende zyn optocht door de wildernisſen van *Gadroſia*, „ de lugt vervuld was met de geur van de *Nardus*, platgetreeden door de voeten des Legers; en dat de *Phenicers*, die den tocht bywoonden, een zeer grooten voorraad daar van, als ook van *Myrrhe*, verzamelden, om ze „ in hun eigen Land, als Koopwaaren, over te brengen."

Eene Aftekening van de Plant in bloei, en een welbewaarde gedroogde Plant, ſtelden Sir JOSEPH BANKS in ſtaat, om, volgens de kenmerken der Kruidkunde, te bepaalen, dat dezelve eene ſoort van *Andropogon* was, verſchillende van alle Planten, onder den naam van *Nardus* uit *Indie* gebragt, alsmede van alle van die ſoort tot nog toe in de Plantkundige Stelzels beſchreeven.

PROE-

PROEVE, GENOMEN OP ZEEWATER UIT WYD VAN EEN GELEGEN DEELEN DES OCEAANS. DOOR DEN HEER BAUMÉ.

(Hiſt. & Mem. de l'Academie Royale des Sciences, &c)

De Heer DE PAGES verſchafte den Heer BAUMÉ vier vleſſen Zeewater, door hem op zyne Reize gevuld, in onderſcheide deelen des Oceaans, op twaalf vademen diepte beneden het oppervlak der Zee. Eén deezer Vleſſen, gevuld op 31°, 41′ Noorderbreedte, en 21° 15′ Weſterlengte, van *Parys*, gaf een vry ſterken zwavelreuk uit, die, nogthans, in 't verloop van één dag weg was, ſchoon men de Vles, onmiddelyk naa het openen, weder wel toegekurkt hadt. —— In alle de Vleſſen was het Water volkomen helder, zonder eenig bezakzel. —— De evenredigheid van *Zout* was in alle bykans gelyk, en bleek, by de Proeve, alleen een vyf en twintigſte gedeelte van 't gewigt des Waters te bedraagen.

PROEVE, OVER DE VERANDERINGEN DES BAROMETERS.

(Uit het Engelsch van den Heer RICHARD KIRWAN.)

Onder de veelvuldige Naaſpeuringen, die, zints eene Eeuw, de aandagt der Natuurkundigen bepaald en hun geest geoefend hebben, is 'er geene, welke meer aan den voortgang der Natuurkennisſe toegebragt, en aan het Menschdom uitgeſtrekter en onmiddelyker voordeelen bezorgd, heeft, dan die de Natuur en de Eigenſchappen des Dampkrings zich ter voorwerpe ſtelden. Om niets te zeggen van de diepzinnige Opſpeuringen van SCHEELE, van CAVENDISH en van PRIESTLEY, die zo gelukkig de verborgenſte hoedanigheden deezer Vloeiſtoffe ontwikkeld hebben, is het aan de ontdekking van derzelver algemeener en merkbaarder eigenſchappen, ik wil zeggen haare Zwaarte en Veerkragt, dat de Werktuigkunde en Starrekunde haare volmaaking hebben dank te weeten.

De Barometer is het werktuig, 't welk de Natuurkundigen eerst opgeleid heeft om te veronderſtellen, en vervolgens volkomen te bevestigen en te bepaalen, de uitgeſtrekt-

heid

heid en grenspaalen dier eigenſchappen. Aan den Barometer zyn wy verſchuldigd de oplosſing van een vraagſtuk, 't welk, vóór deszelfs uitvinding, buiten het bereik van 's menſchen verſtand ſcheen; naamlyk, de naauwkeurige kennis van het gewigt des geheelen Dampkrings, die onzen Aardbol omringt. —— 't Is dit Werktuig, 't geen in de handen van OTTO GUERIKE, en van onzen onſterflyken Landsgenoot BOYLE, aanleiding gaf tot de ontdekking en verbetering van den Lugtpomp; eene ontdekking, die op zichzelve ontelbaare andere heeft doen gebooren worden. —— Het is de Barometer, die ons kennis heeft doen krygen van de veerkragt, de verdikking en verdunning der Lugt; eigenſchappen van welken men zo gelukkige toepaſſingen gemaakt heeft op de Werktuigkunde, het zamenſtellen van Waterwerktuigen en het meeten van Hoogten. — Aan denzelven zyn wy nog verſchuldigd eene veel juister kennis van de wetten der ſchommelingen des Slingers, en van de ſtraalbreeking des Lichts; eene kundigheid, van welke de Starrekunde, en bygevolge de Zeevaardkunde, de grootſte voordeelen getrokken heeft. Men mag teffens met waarheid beweeren, dat de hedendaagſche Natuurkunde aan dit Werktuig haar beſtaan verſchuldigd is.

Hoe uitgeſtrekt, hoe veelvuldig, de voordeelen ook mogen weezen, welke het Menschdom uit het bezit deezes Werktuigs ontleend hebbe, het wagt 'er nog een veel grooter van, de Weêrvoorſpelling. Deeze verwagting is niet geheel bedrieglyk, inzonderheid, in omſtandigheden, waar in die voorſpelling van de meeste aangelegenheid is. Indien wy ons vervoegen tot verſcheide agtbaare Mannen, tot Dr. HALLEY (*), tot Capitein MIDDLETON (†), tot Lord MULGRAVE (‡), en een groot getal *Franſche* Zeelieden, (§), mist de Zee-barometer nooit een' Storm, veele uuren vóór dat dezelve begint te woeden, aan te kondigen.

Men moet, ondertusſchen, toeſtemmen, dat haare aankondigingen, wat mindere Weêrsveranderingen betreft, niet even vast gaan, ſchoon zy, met eenige bepaalingen, ons aanleidingen verſchaffen, die tot grondſlagen van waarſchynlyke gisſingen kunnen dienen. De reden van dit verſchil is, gelyk wy in 't vervolg zullen aantoonen, dat de hoog-

(*) IV *Philoſ. Transact.* abr. II. p. 6.
(†) VIII *Philoſ. Transact.* abr. p. 468.
(‡) PHIPPS *Voyage.* p. 74.
(§) *Encyclop. par ordre des matieres*, Navigation. *Tom.* I. p 112.

hoogte van de Kwik, geen onmiddelyk en noodwendig verband heeft, met den Regen of ſchoon Weêr. Het lydt geen twyfel, of de veranderingen in de hoogte van de Kwik zyn een onmiddelyk gevolg van de veranderingen in de drukking des Dampkrings: maar de oorzaaken van die veranderingen, in de drukking, zyn tot nog toe niet volkomen bepaald. Men heeft 'er, 't is waar, veele aangeweezen; maar geene ſtrekt zich uit zo verre de verſchynzels reiken. De weinig gelukkige uitſlag der geenen, die my voorgegaan zyn in deeze Naaſpeuringen, geeft my regt om verder in deeze zaak te doen, en zal my teffens ter verſchooninge dienen, wanneer myne poogingen vrugtloos mogten afloopen. Om myn Onderwerp met orde te behandelen, zal ik, in de eerſte plaats, de voornaamſte Waarneemingen, wegens de veranderingen van den Barometer gedaan, opgeeven. Vervolgens de voornaamſte oorzaaken overweegen, aan welke men die veranderingen heeft toegekend. — Hier by zal ik eenige aanmerkingen voegen om de onvoldoenendheid aan te wyzen, en beſluiten met myn eigen gevoelen voor te draagen.

Eerste waarneeming. De grootſte Veranderingen, in het daalen en ryzen van de kwik, kunnen voorvallen op plaatzen zeer wyd van een gelegen, in zeer korten tusſchentyd. Dit is waargenomen door den Eerw. derham, in den Jaare MDCXCIX, tuſſchen de hoogte van de kwik te *Upminſter* in *Eſſex*, en te *Torrutey* in *Lancaſhire*, en vervolgens door den Heer maraldi, tusſchen de veranderingen te *Parys* en te *Genua* (*), op een afſtand van omtrent 4° Breedte. De Heer derham merkte dezelfde overeenkomst op te *Berlyn* op 53°, en te *Pithau* op 65° Breedte (†). Asclepi deedt dezelfde waarneemingen te *Rome* op 42°, en te *Padua* op 45° Breedte (‡). Maar ik merk op, dat dezelfde overeenſtemming geen ſtand grypt op Plaatzen die zeer in Lengte verſchillen. De Heer halley heeft waargenomen, dat te *Londen* en te *Padua* de veranderingen menigmaal tegen elkander overſtaan (§). Dit valt gewoonlyk voor te *Ponoi* op 67° Breedte en 47° Lengte O, en te *Petersburg* 60° Breedte en 30° Lengte O: en

(*) *Mem. Par.* 1709.
(†) VIII *Philoſ. Transact.* abr.
(‡) La cotte *Meteorol.* p. 181.
(§) VIII *Philoſ. Transact.* abr. p. 587.

en dit verſchil van veranderingen is nog grooter tuſſchen *Petersburg* en *Jatkutsky*, 62° Breedte 129° Lengte O (*). De Heer MARALDI heeft elders waargenomen, dat 'er verſchillende Winden te *Parys* en te *Genua* waaiden, gequurende de overeenkomst der veranderingen in den Barometer. Daarenboven heeft men groote verſchillendheden ontdekt in de hoogte van de Kwik, op zeer naby elkander liggende Plaatzen; als by voorbeeld *Franeker* en *Leeuwarden*, gelyk ons de Hoogleeraar VAN SWINDEN verzekert (†).

TWEEDE WAARNEEMING. De Afwykingen der Kwik, van de gemiddelde hoogte, zyn veel menigvuldiger en veel uitgeſtrekter naby de Poolen, dan by de Middaglyn. Te *Petersburg* zag de Heer COUSSET, in den Jaare MDCCXXV, eens den Barometer op de verbaazende hoogte van 31,59 duimen, en vervolgens tot 28,14 daalen. In de Noordlykſte gedeelten van *Frankryk* zyn de veranderingen veel grooter dan in de Zuidlyke (‡). Te *Napels* verſchillen ze naauwlyks éénen duim (§). In *Peru* onder de Middaglyn, en op gelyke hoogte met de Zee, bedraagen zy ſlegts twee of drie tiende deelen van een duim; maar op andere Plaatzen, eenige Graaden van de Linie verwyderd, doet de aannadering van Regen of Onweer den Barometer één duim en meer zakken (**).

DERDE WAARNEEMING. Buiten de Keerkringen zyn de Barometer-veranderingen veel grooter en veelvuldiger in den Winter dan in den Zomer (††).

VIERDE WAARNEEMING. De Barometer-veranderingen zyn veel minder op zeer groote Hoogten, dan op gelyken grond met de Zee. In de daad de Heer BOUGUER merkte op, dat, daar op de Kusten van *Peru* de Barometer-veranderingen zich uitſtrekten tot een vierde van een duim, dezelve te *Quito*, 9374 voeten boven 't waterpas der Zee gelegen, niet verder gingen dan tot 0,083 duim. De Hoogleeraar SAUSSURE heeft dergelyke Waarnee-

(*) XIV *N. Act. Petrop.*

(†) *Obſervations ſur le froid de l'Année* 1776. p. 55. VIII *Philoſ. Transact.* abr. p. 555.

(‡) LA COTTE. p. 186.

(§) VIII *Philoſ. Transact.* abr. p. 566.

(**) BOUG. fig. XXXIX. *Philoſ. Transact.* 1778. p. 182. *Hiſt. of Jamaica* Vol. I. p. 372.

(††) VIII *Philoſ. Transact.* abr. p. 605. LA COTTE p. 298.

neemingen in *Savoye*, en de Heer LAMBERT in *Zwitzerland*, gedaan (*).

VYFDE WAARNEEMING. De gemeene hoogte van den Barometer is op plaatzen, waterpas met de Zee gelegen, in bykans alle de Gewesten des Aardryks tot nu bezogt, omtrent 30 duimen. De Heer BOUGUER nam dezelve onder de Linie waar op 29,908 duimen: maar dewyl zyne Barometer niet van Lugt gezuiverd was door het vuur, is het waarſchynlyk dat dezelve laager bleef dan behoorde. De Heer GEORGE SCHUCKBURGH ſtelt, naa eene groote menigte van waarneemingen op de Kusten van *Italie* en *Engeland genomen*, de gemiddelde hoogte op 30,04. In de nabyheid der Poolen verſchillen de jaarlykſche gemiddelde hoogten veel meer van dit punt, dan in de Zuidlyker deelen van ons Halfrond.

Wat het verband betreft tusſchen de Barometer-veranderingen met de wisſelingen van het Weêr, dunken my de vier volgende Waarneemingen van Dr. HALLEY, in *Engeland* gedaan, de over 't algemeen gegrondſte, en zy zyn zodanig gevonden door den Heer MELANDER op de Breedte van 39° (†), door den Heer DE LUC op de Breedte van 46° (‡).

ZESDE WAARNEEMING. „ By bedaard Weêr als de „ Lugt zich tot Regen ſchikt, is de Barometer door„ gaans laag.

ZEVENDE WAARNEEMING. „ Wanneer 'er ſterke Winden „ waaijen, ſchoon niet vergezeld van Regen, valt de „ Kwik zeer laag, volgens den hoek uit welken de Wind „ komt.

ACHTSTE WAARNEEMING. „ Als het Weêr beſtendig „ en helder is, ſtaat de Kwik gemeenlyk hoog; deage„ lyks by ſtil en koud Weêr.

NEGENDE WAARNEEMING. „ Men heeft opgemerkt, „ dat de Kwik hoogst klimt by Ooste en Noord-Ooste „ Winden. Ik voeg 'er by, dat dezelve doorgaans by „ een Zuiden Wind laagst ſtaat."

De oorzaaken, aan welken men deeze Verſchynzels heeft toegeſchreeven, zyn, voor *eerst*, de Veranderingen van de Lugtsgeſteltenis. —— Ten *tweeden*, de Snelheid en aan-

(*) SAUSSURE's. *Voyage aux Alpes*. p. 577.
(†) *Schwed. Abhand* 1773. S. 255.
(‡) DE LUC *Modif*. p. 77.

andere hoedanigheden der onderſcheide Winden. —— Ten *derden*, de werking der Dampen.

Over den invloed van 't verſchil der Lugtsgeſteltenisſe.

Men weet, dat de Lugt door de Warmte verdund en door de Koude verdikt wordt: men weet desgelyks dat de dikke Lugt zwaarder is dan de verdunde, welke ook de geſteldheid des Dampkrings moge weezen, en by de ſoortlyke zwaarte der Lugt is het noodig, om verandering in den Barometer te wege te brengen, dat de hoeveelheid der Lugt, die op den Barometer weegt, ongelyk zy; want deeze dezelfde zynde, zal ook de hoogte van den Barometer een zelfde blyven. Indien, derhalven, eene verandering van Lugtsgeſteltenisſe de hoogte van den Barometer doet veranderen, geſchiedt zulks ingevolge van de vermeerdering of vermindering der grootte des Dampkrings. —— Maar de Waarneeming wyst uit, dat eene verandering van Lugtsgeſteltenisſe niet noodzaaklyk eene verandering in de grootte des Dampkrings te wege brengt: want de Kwik ſtaat dikwyls op dezelfde hoogte in verſchillende Jaargetyden, en op onderſcheide Plaatzen in 't zelfde Jaargetyde, als, by voorbeeld, in den Winter te *Londen* en te *Petersburg*, waar de Barometer-hoogten zomtyds dezelfde zyn, hoe veel ook de Lugtsgeſteltenisſe verſchille; en zelfs wanneer de hoogte des Barometers gelyktydig met de Lugtsgeſteltenisſe verandert, is die verandering dikwyls rechtſtreeks overgeſteld tegen die, welke de verandering der Lugtsgeſteltenisſe zou hebben moeten doen verwagten. In de daad den 9den van January MDCCLXXVII ſtondt te *Londen*, 's morgens ten acht uuren, met een Noorden Wind, de Thermometer op 19°, en de Barometer op 29,69: en naa den middag, ten twee uuren, toen de Wind Zuid-Oost geloopen was, rees de Thermometer tot 31,5°, en de Barometer op 29,7, in ſtede van te daalen gelyk men zou hebben moeten verwagten, uit de vermeerdering van 12,5° Warmte.

Daarenboven hebben de grootſte veranderingen in de Lugtsgeſteltenisſe alleen plaats in het benedenſte gedeelte van den Dampkring: ze zyn zeer gering in veel hoogere. Nu is de vermeerdering of de vermindering van de hoeveelheid Lugts van dit laage gedeelte des Dampkrings, die toegeſchreeven kan worden aan de verandering der Lugtsgeſteltenisſe, te klein om eenige aanmerkelyke verande-

dering in de hoogte van den Barometer te veroorzaaken: want in den Winter gaat de hoogte, tot welke men kan veronderſtellen, dat eenige aanmerkelyke verandering der Lugtsgeſteltenisſe zich uitſtrekt, naauwlyks 5000 voeten te boven, gelyk wy des onderrigt worden door het getuigenis der Lugtreizigers, en door de hoogte der Wolken; en, in de daad, de Winden, welken op de oppervlakte der Aarde waaijen, en de voornaamſte bewerkers zyn van de verandering der Lugtsgeſteltenisſe, bereiken zelden die hoogte, en komen 'er zeker niet in de Noordlyk gelegene Gewesten. Maar te *Parys*, toen 'er, den 1 October MDCCLXXXIII, een Zuide Wind beneden waaide, hadt men een Noorden Wind op de hoogte van 1280 voeten (*), en men heeft dezelfde tegenoverſtelling in den Lugtſtroom te *Beſançon*, in January MDCCLXXXIV, waargenomen. Dikwyls zag men, te *Ponoi*, de Wolken onbeweeglyk ſtil blyven, geduurende een geweldigen Storm (†); en den 21 December MDCCLXXIX, de Thermometer in de open lugt op 49° ſtaande met een Zuid-Zuid-Oosten Wind, was de Barometer 28,91 duim; 's anderen daags, wanneer de Wind Noord-Noord-Oost liep, daalde de Thermometer tot 30°, en de Barometer klom tot 29,89. Hier hebben wy een verſchil in de Lugtsgeſteltenisſe van 19°, en dé verandering van den Barometer is omtrent $\frac{1}{8}$ duims. Laaten wy onderzoeken hoe men dit kan verklaaren, op de veronderſtelling, dat de digtheid des Dampkrings in het benedenſte gedeelte vermeerderd wordt, in evenredigheid der verdikking van zyne uitgeſtrektheid.

Vooreerst kan men zeggen, dat de warmte in haaren voortgang, van beneden na boven in de onderſcheide Lugtlaagen, bykans *in eene* Arithmetiſche Evenredigheid afneemt. De wyze, om de hoogte der Bergen, door behulp van den Barometer, te meeten, is grootendeels op deeze veronderſtelling uitgevonden; en daar de misſlagen van deeze wyze van meeten geen twee of drie voeten, en zelfs zelden één voet op duizend, bedraagen, kunnen wy dezelve, als genoegzaam naauwkeurig, aanmerken, en gevolglyk ook als zodanig de veronderſtelling, op welke zy gebouwd is. Naa een groot aantal Waarneemingen van deeze ſoort onderzogt te hebben, bevond ik dat de verſchil-

(*) *Mem. Paris* 1783. p. 650.
(†) FAUJAS BALOUS. p. 274. XVI. N. Act. Petrop. p. 62.

ſchillen van Warmte, op onderſcheidene hoogten tot de verſchillen der Logarithmus der hoogte van de Kwik op die zelfde hoogten ſtaan omtrent als 160 tot 1; en het verſchil der Logarithmus laat zich vinden by nadering, als men door 60,000 verdeelt de hoogte, aangeweezen door het getal der voeten. Indien, derhalven, in het even bygebragte voorbeeld, de Zuide Wind gekomen is op de hoogte van 5,000 voeten, dan zal het verſchil der Logarithmus zyn $\frac{5000}{60000} = 0{,}083333$, die vermenigvuldigd door 160,13°,33, geeven voor het verſchil der Lugtsgeſteltenisſe aan de Oppervlakte der Aarde, als op de hoogte van 5,000 voeten; maar de Lugtsgeſteltenisſe aan 's Aardryks Oppervlakte 49° zynde, zal de Lugtsgeſteltenisſe op 5,000 voeten 35°,67 weezen, en gevolglyk de gemiddelde Lugtsgeſteltenisſe 42°,33, en de Lugtſtroom, die van 't Zuiden komt, zal de laatstgemelde Graad van Warmte hebben. — Van den anderen kant, veronderſteld zynde, dat de Noorde Wind tot dezelfde hoogte kwam als de gemelde Zuide Wind, de Lugtsgeſteltenisſe beneden 30° zynde, dan zal dezelve op de hoogte van 5,000 voeten 16°,67 weezen, en de gemiddelde Lugtsgeſteltenisſe 23°,33. Dus zal, de gebrooken getallen agterwege gelaaten, de gemiddelde Lugtsgeſteltenisſe door den Zuiden Wind voortgebragt 42°, en die van den Noorden Wind 23°, en het verſchil tuſſchen die twee Lugtsgeſteltenisſen 19° zyn. Maar 5000 voeten = 60000 duimen; en daar, volgens de Proeven van den Generaal ROY (*), bekend is, dat 1000 deelen Lugts, in eene Lugtsgeſteltenisſe van 42°, omtrent 40 van derzelver uitgebreidheid verliezen, door eene Koude van 19°, zo volgt dat 60000 deelen 2400 zouden verliezen. Maar in dit geval de hoogte van de Lugtkolom veronderſteld zynde dezelfde te weezen vóór en naa de verdikking, moet haare hoeveelheid zeer veel vermeerderen door de byvoeging van 2400 duimen; dus, wanneer de Barometer op 29,89 ſtaat, en de Thermometer op 23°, 76236 Greinen weegen; en dewyl $\frac{1}{10}$ van een duim Kwik, zelfs in eene Lugtsgeſteltenisſe van 62°, 34432 Greinen weegt, volgt dat de vermeerdering van zwaarte, waarover wy hier handelen, gelyk ſtaat aan eene drukking van een weinig meer dan $\frac{3}{10}$ duims Kwik, en dat dezelve, by gevolge, kan voortbrengen eene Barometer-verandering van omtrent $\frac{3}{10}$ duims, en niet van $\frac{2}{10}$ duims, 't welk de verandering is, wel-

(*) *Philoſ. Transact.* 1777. P. II.

welke voorvalt in de omſtandigheden, die wy bezig zyn te verklaaren. —— Deeze oorzaak, derhalven, ſchoon dezelve niet volſtrekt niets is, op de veronderſtelling, dat de geheele hoeveelheid van de Lugtkolom, welke aan den Barometer beantwoordt, vermeerderd zy door de toevoeging van eene nieuwe hoeveelheid Lugts in evenredigheid der verdikking, is nogthans onvoldoende, om reden te geeven van het voortgebragte uitwerkzel.

Over den invloed der Winden.

De Winden, welker invloed op de veranderingen van den Barometer ik nu gaa onderzoeken, zyn die, welke in de laagſte deelen van den Dampkring heerſchen, en ook voornaamlyk in aanmerking komen by de Natuurkundigen, die toevlugt genomen hebben tot derzelver werking.

I. Dr. HALLEY ſchryft het klimmen van den Barometer, boven de middelbaare hoogte, toe, aan de opeenſtapeling der Lugt ter plaatze der Waarneeminge: en deeze opeenſtapeling kent hy toe aan twee ſtrydige Winden, die na deeze plaats waaijen; maar indien dit de oorzaak ware van het klimmen des Barometers, zouden wy altoos ſtil Weêr hebben, wanneer de Kwik het hoogst ſtaat. Want die opeenſtapeling zou geen plaats vinden, dan wanneer de twee ſtrydige Winden met eene gelyke kragt waaiden; dewyl, de een de overhand op den anderen hebbende, deeze den zwakſten zou voortdryven, en de Lugt niet dan door eene gelyke werking dier Winden kon opgehoopt worden. Nu weet men dat de grootſte hoogten van den Barometer vergezeld gaan van een Oosten of Noorden Wind, gelyk Dr. HALLEY ze zelve heeft waargenomen; en kan men op deeze veronderſtelling niet verklaaren die gelykheid van hoogte des Barometers, welke wy in onze *Eerſte Waarneeming* gezien hebben, dat plaats grypt in zeer wyd van elkander liggende Landen, waar zeer onderſcheide Winden waaijen. Allerſterkst wordt zulks wederſprooken, door de Waarneeming van den Heer FORTH, die bevondt, dat, op een tyd wanneer door gansch *Engeland* de Barometer zeer laag ſtondt, de Wind Noord-Oost was in het Noordlykst deel des Eilands, en Zuid-Oost in het Zuidlykst (*).

II.

(*) VIII *Philoſ. Transact.* abr. p. 497.

II. Volgens deeze veronderſtelling wordt het daalen van den Barometer, beneden de middelbaare hoogte, toegeſchreven aan de verdunning der Lugt boven de plaats der Waarneeminge: eene verdunning veroorzaakt door twee tegen elkander ſtrydige Winden, by voorbeeld, over *Engeland* als een Ooste Wind over de *Noord-Zee* waait, en een Weste over de *Ierſche Zee*. Maar, in die omſtandigheden, ſchynt het my onmogelyk dit als de oorzaak der verdunning aan te merken: want, die twee ſtrydige Winden veronderſtellende, zal de Lugt, uit het Noorden en Zuiden komende, het evenwigt in dezelfde evenredigheid herſtellen; of wel, vier ſtrydige Winden laatende werken, zou die bovenlugt nederdaalen, en eene vermindering van Warmte veroorzaaken; die men zeldzaam in *Engeland* waarneemt, wanneer de Barometer laag ſtaat: in tegendeel heeft men doorgaans een warmen Zuiden Wind, aan welke Lugtsgeſteltenisſe men nogthans de verdunning der Lugt, gelyk wy reeds gezien hebben, niet kan toeſchryven.

III. Zie hier hoe Dr. HALLEY de groote daaling van de Kwik, by zwaare Stormwinden, verklaart: „ het ge„ west, waar zich deeze Winden loslaaten, zich niet „ rondsom den Aardkloot uitſtrekkende, blyft de Lugt „ daar agter ſtil, en kan zich aan de zyden met geene „ genoegzaame ſnelheid uitzetten, om de ruimte, door „ een zo ſnellen Lugtſtroom veroorzaakt, te vullen; „ waaruit ontſtaat dat de Lugt verdund moet worden, „ overal, waar deeze Winden blyven waaijen. Daar en „ boven heeft de horizontaale beweeging zo veel ſnel„ heid, dat de Lugt zeer wel een gedeelte van de „ rechtſtandige drukking konne verliezen." — Deeze laatſte reden ſchynt eenige maate van verſterking te krygen door eene Proeve van den Heer HAWKSBY: deeze vernuftige Natuurkundige een Lugtſtroom in een doos gemaakt hebbende, in welke hy het kortſte gedeelte van een Barometer ſtak, merkte op, dat de Kwik daalde, wanneer de Lugtſtroom door de doos ging. Hy merkte hetzelfde op in een anderen Barometer, die gemeenſchap hadt met de doos, maar door welke de Lugtſtroom niet heen ging.

Zelfs dit alles toegeſtaan zynde, zal het verſchynzel, daar het hier op aankomt, onverklaard blyven; want, niet alleen geduurende den Storm, maar eenige uuren

ja

Ja zomtyds eenige dagen van te vooren, gelyk HALLEY zelve getuigt, (en allen die den Barometer op Zee aanpryzen,) daalt de Kwik op eene aanmerkelyke wyze, en anderzins zou dezelve den Zeeman van geen dienst weezen. De Heer CASWEL ſchryft, dat, twee dagen vóór den zwaaren Storm, in January des Jaars MDCCXXXIV, de Kwik $\frac{1}{10}$ van een duim beneden 28 duim daalde (*). Maar wanneer de daaling alleen een gezellinne was van den Storm, zouden de redenen van HALLEY derzelver verband niet bewyzen. Want zal een Lichaam zich in de Lugt met genoegzaame ſnelheid beweegen, om eene ruimte agter zich te laaten, dan moet het 11 of 1200 voeten in een ſeconde voortgaan, gelyk de Heer ROBINS beweezen heeft. Nu blykt het, uit de Waarneemingen van den Heer BRICE en veele anderen, dat de ſnelſte Winden niet meer dan 92 of 93 voeten in een ſeconde afleggen (†).

De Heer DE LUC heeft duidelyk de ongenoegzaamheid aangetoond, van de tweede reden door Dr. HALLEY bygebragt. Wat de Proeve van den Heer HAWKSBY aanbelangt, deeze is althans niet beſliſſende; dewyl het blykt, dat het gedeelte Lugts, eerst in de doos beſlooten, verdreeven is door een geblaas der Lugt. En, om geen twyfel altoos over te laaten, wegens de ongenoegzaamheid deezer verklaaringe, heb ik alleen noodig de Waarneeming te herinneren van Dr. DERHAM, die opgemerkt heeft, dat in het hevigst woeden van een Stormwind, de Kwik, in ſtede van te zakken, rees (‡). En heb ik te *Londen*, in den Jaare MDCCLXXXV, den 28 Feb. het zelfde waargenomen.

(Het vervolg by eene nadere gelegenheid.)

(*) VIII *Philoſ. Transact.* abr. p. 458.
(†) *Philoſ. Transact* 1766. p. 266.
(‡) IV *Philoſ. Transact.* abr. P. II. p. 77.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG, WEGENS HET INVOEREN DER ZYDEWORMEN IN EUROPA.

(Overgenomen uit *An Historical Disquisition, concerning the Knowledge, which the Ancients had of India, and the Progress of Trade with that Country prior to the Discovery of the Passage to it by the Cape of Good Hope. Whit an Appendix, containing Observations on Civil Policy, the Laws and Judical Proceedings, the Arts, the Sciences, and Religious Institutions of the Indians.* By WILLIAM ROBERTSON, D. D. F. R. S. 1791 (*).)

De veelvuldigheid der openbaare vyandlykheden tusschen de Keizers van *Constantinopole* en de Monarchen van *Persie*, gepaard met de aangroeiende mededinging hunner Onderdaanen in den Handel op *Indie*, gaf gelegenheid tot eene Gebeurtenis, welke eene groote verandering in de Natuur van dien Handel veroorzaakte. Naardemaal het gebruik der Zyde, zo in Kleeding als tot Huisieraad, allengskens algemeener werd ten Hove der *Griekſche* Keizeren, die de Vorſten van Aſia in ſchitterenden luister van Hofhouding naavolgden, en overtroffen; en dewyl *China*, waar, volgens het eenpaarige Getuigenis der Oosterſche Schryveren, de Zydeteelt oorſpronglyk bekend was (†), nog het éénig Land bleef, 't welk die kostelyke Waar uitleverde, wisten de *Perſen*, zich bedienende van de voordeelen welke hunne ligging gaf boven de Kooplieden van de *Arabiſche Golf*, deezen den voet te ſigten op alle Marktplaatzen van *Indie*, werwaards de Zyde ter Zee uit het Oosten gebragt werd. Het desgelyks in hunne magt hebbende, om de Caravaanen, die, om het *Griekſche* Ryk van Zyde te voorzien, te Land na *China* trokken, door de Noordlykſte Landſchappen huns Koningryks lastig te vallen en af te ſnyden, trokken zy dien geheelen Handeltak aan zich. *Conſtantinopole* werd afhanglyk

(*) Dit belangryk Werk, der penne van den grooten ROBERTSON waardig, word thans vertaald, en ſtaat uitgegeeven te worden by den Drukker deezes J. YNTEMA en A. LOOSJES PZ. Dezelfde hand, die ons de *Geſchiedenis* van *America* en van *Schotland*, door dien beroemden Man opgeſteld, in 't *Nederduitsch* leverde, zal ook die Vertaaling vervaardigen.

(†) HERBELOT *Biblioth. Orient.* ART. HARIR.

lyk van eene mededingende Magt ten aanziene van een Artykel, 't geen Weelde aanzag als onmisbaar tot verfraaijing en opſchik, en diensvolgens ſterk zogt.

Met de greetigheid, Opkooperen eigen, deeden de *Perſen* den prys van de Zyde tot zulk eene verbaazende hoogte ſtygen (*), dat JUSTINIANUS, 'er niet alleen op geſteld om een voldoenden en zeker gaande toevoer te krygen eener Koopwaare van een onmisbaar gebruik geworden, maar ook begeerig om den Handel zyner Onderdaanen te ontheffen van de verdrukkingen zyner Vyanden, zyn best deedt, om, met hulpe van zynen Bondgenoot, den *Christen Monarch* van *Abyſſinie*, een gedeelte van den Zydehandel den *Perſen* te ontweldigen. Deeze onderneeming mislukte hem. Doch, toen hy 't het minst verwagtte, verkreeg hy, door eene onvoorziene gebeurtenisſe, eenigermaate het voorwerp zyner wenſchen.

Twee *Perſiſche* Monniken, als Zendelingen afgevaardigd na eenige der Christen-Kerken, volgens het berigt van COSMAS in verſcheide deelen van *Indie* opgerigt, waren doorgedrongen tot het Land van de *Seres*, of *China*. Daar zagen zy het ſpinnen der Zydewormen, en kreegen kennis aan de werkzaamheden der Menſchen, om het voortbrengzel van deezen Worm tot zo veelerlei fraaije Stoffen te vervaardigen. —— Het vooruitzigt op winst, of misſchien een verontwaardigingvolle yver, verwekt door deezen ryken winstgeevenden Handeltak in de handen van Ongeloovige Volken te zien, zette hun aan om na *Conſtantinopole* weder te keeren. Hier verklaarden zy by den Keizer den oorſprong der Zyde, als mede de onderſcheide wyzen van die te bereiden en te verwerken; verborgenheden tot dus lang onbekend, of zeer onvolkomen in *Europa* begreepen (†).

Aan-

(*) PROCOP. *Hiſt. Arcan.* C. 25.

(†) Vroeger hadt de Heer ROBERTSON, 't geen wy hier kordyk byvoegen, opgemerkt, dat de *Griekſche* en *Romeinſche* Schryvers, eeuwen lang naa dat het gebruik daarvan algemeen geworden was, toonden niets te weeten van de wyze, waar op dezelve voortkwam. „ Eenigen veronderſtelden, dat de Zyde „ een fyne dauw was, kleevende aan de bladeren van zommige „ boomen of bloemen; anderen hielden dezelve voor eene tedere „ ſoort van Wolle of Katoen, en zelfs zy, die geleerd hadden „ dat de Stoffe het werk was van een Inſect, toonen, door hunne „ beſchryvingen, geen onderſcheiden denkbeeld gehad te heb„ ben hoe dit ſpinnen geſchiedde. De Heer MAILHUDEL heeft, in „ een Vertoog, aan de *Academie des Inſcriptions & Belles Lettres*, „ in

Aangemoedigd, door 's Keizers milde beloften, namen zy het op zich een genoegzaam aantal van deeze wonderbaare Inſecten, aan welker arbeid de Mensch zo veel verſchuldigd is, in de Hoofdſtad te brengen. Zy volvoerden dit door de Eytjes van den Zydeworm in een hol Riet te verbergen. Deeze werden uitgebroed door de warmte van een Mesthoop, en gevoed met de bladeren van den Wilden Moerbezieboom; zy vermenigvuldigden en werkten op dezelfde wyze als in die Lugtſtreeken, waar zy eerst de voorwerpen waren van der Menſchen aandagt en bezorging (*).

Welhaast kweekte men, in verſcheide deelen van *Griekenland*, byzonder in *Peloponeſus*, deeze Inſecten in grooten getale. Op *Sicilie* ondernam men, vervolgens, met een even gunſtigen uitſlag, het teelen van Zydewormen, en het werd, van tyd tot tyd, in verſcheide Steden van *Italie* gevolgd. Op alle deeze plaatzen rigtte men Handwerken op, en hieldt ze aan den gang met de Zyde, daar vallende. De vraag om Zyde uit het Oosten nam gevolglyk af; de Onderdaanen der Griekſche Keizeren waren niet langer genoodzaakt zich tot de *Perſen* te vervoegen om voorraad van Zyde te verkrygen, en 'er greep eene verbaazende verandering plaats in den aart der Handelgemeenſchap tuſſchen *Europa* en *Indie* (†).

ZEER

„ in den Jaare 1719 voorgeleezen, de onderſcheide gevoelens der „ Ouden, over de natuur en den oorſprong der Zyde verzameld, „ 't welk ſtrekt om hunne onkunde ten dien opzigte te toonen. „ —— Het is eene byzondere omſtandigheid in de Geſchie„ denis der Zyde, dat de *Mahomethaanen*, uit hoofde dat de„ zelve het uitwerpzel is van een Worm, de Zyde aanzien voor „ een onreine Kleeding, en het is, met algemeene toeſtemming „ der Leeraaren, bepaald, dat een Perſoon, die eene Kleeding „ geheel van Zyde draagt, de dagelykſche Gebeden in den Co„ *ran* voorgeſchreeven, niet wettig kan uitſtorten." HERBEL. *Biblioth. Orient.* Art. HARIR.

(*) PROCOP. *de Bello Gallico.*

(†) De invoering van Zydewormen in *Europa*, en de Uitwerkzels, welke dezelve voortbragt, kwamen onder 't oog van den Heer GIBBON, by het ſchryven der Geſchiedenisſe van Keizer JUSTINIANUS, en, ſchoon dit een byzonder geval was, ſlegts van een ondergeſchikt aanbelang, te midden van de groote menigte der gewigtige Gebeurtenisſen, die zyne aandagt moesten bezig houden, heeft hy deeze byzonderheid nagegaan met eene naauwkeurigheid, die geen hooger bedoeling hadt. — Vol. IV. p. 71. &c.

ZEER GEWIGTIGE BYZONDERHEDEN, DEN AART EN ZEDEN DER HINDOOS BETREFFENDE.

(Ontleend uit een in 't voorleden Jaar uitgegeeven Werk, getyteld: *Sketches chiefly relating to the History, Religion, Learning, and Manners of the Hindoos, with a conciſe Account of the preſent State of the Native Powers of Hindoſtan.*)

De invloed van de geregeldſte Lugtsgeſteltenisſe, die de behoeften des leevens vermindert, en den Mensch afkeerig maakt van den arbeid, misſchien ook het zeer ſpaarzaam gebruik van Dierlyk voedzel, en de onthouding van geestryke dranken, brengt veel toe om de *Hindoos* de zagtaartigſte en waarſchynlyk het verzwaktſte Volk des Aardbodems te maaken (*). Dat zy Geduld bezitten, en zeer onderwerpelyk zyn te midden van wederwaardigheden, zal niet veel verwonderings verwekken; nademaal dezelfde oorzaaken, die ſtrekken om moedbetoon te dempen, deeze hoedanigheden kunnen hervoortbrengen; doch wy hebben, des niet tegenſtaande, veelvuldige voorbeelden van Standvastigheid en Moed, die ons grootlyks moeten verbaazen. De zagtaartige en doorgaans beſchroomde *Hindoo* zal door den invloed van Godsdienſtige begrippen, of van zyne gedagten over Pligt en Eer (†), niet alleen den dood met onverſchilligheid ondergaan; maar by verkiezing omhelzen.

Een *Engelschman*, op een Jagtparty, gaf, in haast, een ſlag

(*) In een Land van zulk eene onmeetlyke uitgeſtrektheid, ontmoet men, ongetwyfeld, uitzonderingen op dit algemeen Character; een Volk, aan den Oorlog gewoon, verkrygt moed door veelvuldig aan gevaar blootgeſteld te weezen: en zyn de Inwoonders der Noordlyke Gedeelten van *Hindoſtan* geharder en ſterker dan die de Zuidlyke bewoonen.

(†) Veele denkbeelden van Eer hangen af van aangenomene begrippen. De *Grieksche* en *Romeinſche* Helden ſchynen niet

zo

ſlag aan een *Peon* (*), om dat hy op een ongelegen tyd een Jagthoud losliet. De *Peon* was een *Rajah-Pout*, of uit den Stam der *Hindoo-Krygslieden*. Den ſlag ontvangende, ſprong hy te rug, met een gelaad vol verbaasdheids en ſchriks, en trok zyn Dolk. Doch zich weder herſtellende, en zyn Heer ſterk aanziende, zeide hy: „ ik „ ben uw Knegt, en ik heb lang uw brood geëeten. (†)" Dit gezegd hebbende, ſtak hy den Dolk in zyn eigen hart. Met die weinige woorden gaf hy zeker zeer nadruklyk te kennen. „ De arm, dien gy gevoed hebt, „ zal zich niet uitſtrekken om uw leeven weg te nee„ men; maar uw leeven beſpaarende, moet ik myn ei„ gen opofferen; ik kan myn oneer niet overleeven."

Eenige *Sepoys*, in *Engelſchen* dienst, ter oorzaake van muitery ter doodſtraffe veroordeeld zynde, werd bevolen dat zy voor de trompen van 't Geſchut zouden geſteld en weg-

zo gevoelig geweest te zyn voor zekere betooningen van ſmaad of dezelve als ſmaadheden aangemerkt te hebben, boven welke een hedendaagſche Held, misſchien van minder moed, het ondergaan van den dood zou kiezen. THEMISTOCLES kon zeggen: *ſlaa; doch hoor my!* — Valschheid en verraad ſchynt overal voor eerloos gerekend. —— Dit mag misſchien ontkend worden; doch ik geloof, dat veele Reizigers tot dwaalbegrippen vervallen zyn, door verhaast over Volken te oordeelen, uit het geen hun byzonder in perſoon wedervoer; en, ſchoon deeze ondeugden in eenige Landen meer mogen heerſchen dan in andere, kende ik nooit eenig Land, in 't welk iemand, op deeze daaden betrapt, niet poogde zich te verontſchuldigen en te regtvaardigen, en hier door zyne bewustheid, van een ſchandelyk bedryf gepleegd te hebben, aan den dag lag.

(*) Een *Peon* is eigenlyk een Soldaat te voet. Lieden van Rang hebben akoos *Peons* in hun dienst. Zy draagen een Sabel en Dolk. Zy vergezellen hunne Meesters als zy uitgaan, doen boodſchappen, en zyn over 't algemeen zeer getrouw. Die eigenlyk tot de *Hindoo-Caſten* behooren, zullen niet ligt eenig gemeen dienstwerk verrigten; maar de *Europeaanen* neemen doorgaans *Parians* (dat is de zodanigen, die het voorregt van hunne *Caſt* verbeurd hebben) in hun dienst.

(†) Letterlyk is de uitdrukking: „ Ik heb lang uw Ryst geë„ ten." Zomtyds zeggen zy: „ Ik heb lang uw Zout geëeten," uit hoofde van de ſchaarsheid van Zout in veele ſtreeken van *Hindoſtan*, en de hooge waarde gevolglyk daaraan toegekend, als van de hoogſte noodzaaklykheid tot het gereed maaken van voedzel.

weggeſchooten worden. Eenigen deezer Misdaadigers waren Grenadiers, en ziende, dat zy niet voor anderen ter ſtrafplaatze geleid wierden, riepen zy uit: „ Waarom „ word ons, daar wy meest altoos op de gevaarlykſte „ posten vooruit gingen, thans die eer geweigerd?" — Zy traden na de Kanonſtukken toe met de grootſte bedaardheid en ſtandvastigheid, met verzoek dat men hun verſchoonen zou van de ſchande om vastgebonden te worden, en, de borst voor de trompen van het Geſchut zettende, werden zy weggeſchooten. Schoon een groot aantal tot die ſtraffe verweezen was, wrogt het gedrag deezer kloekmoedigen zo ſterk op den bevelvoerenden Officier, dat de overigen vergiffenis kreegen.

De *Rajah* van *Ongole*, uit zyne Bezittingen gedreeven zynde, beſloot, na veele vrugtlooze poogingen, om dezelve te herkrygen, eene laatſte pooging in 't werk te ſtellen. Hy rukte ten dien einde het Land in, aan 't hoofd der geenen die hem hadden blyven aanhangen, en veelen zyner Onderdaanen verſterkten dit Leger. De *Engelſche* Officier (*), die te *Ongole* het bevel voerde voor den *Nabob* van *Arcot*, toog uit hem te gemoete. De ſlag ving aan. In het gevegt werd de *Rajah* gedood door een Snaphaanſchoot, en de meesten zyner voornaamſte Volgers mede geſneuveld zynde, toog de rest, in wanorde gebragt, op de vlugt. De *Engelſche* Bevelhebber, onderrigt, dat een Bloedverwant van den *Rajah* op 't veld gewond lag, ging tot hem, vergezeld van een Tolk, om hem zyne beſcherming en byſtand aan te bieden. Hy vondt hem op den grond uitgeſtrekt liggende, en ſpreekende tot een oppaſſer, vroeg hy of het Lichaam van den *Rajah* was weggevoerd. Dit met ja beantwoord zynde, gaf hy, zonder eenig woord meer te ſpreeken, zich eene wonde met zyn Dolk, en ſtierf op 't oogenblik.

Wanneer een *Hindoo* bemerkt, dat zyn leeven ten einde loopt, ſpreekt hy met groote bedaardheid over zyne ontbinding: en, indien hy zich naby de *Ganges* of eenige andere heilige Rivier bevindt, zal hy verzoeken op den oever gebragt te worden, om daar den laatſten leevensadem uit te blaazen; hy zal niets doen om zyn leeven te bewaaren, 't welk eenigzins aanloopt tegen de regelen

(*) De Luitenant Colonel MUNRO.

len van zyn *Cast* of Godsdienst. —— Een der Inboorelingen, die eene aanzienlyke post op eene *Engelſche* Vastigheid bekleedde, liet zich in eene gevaarlyke Ziekte overhaalen, om een *Europiſchen* Geneesheer te ſpreeken; deeze bevondt, dat door de lange Spysonthouding, welke de zieke *Hindoos* zomtyds tot buitenſpoorigheid voortzetten, de maag niet langer iets verdraagen kon. De kwaal van een rottenden aart zynde, wilde de Arts hem Kina met Wyn geeven: maar de *Hindoo* weigerde volſtrekt dien te drinken, ondanks alles wat de Geneesheer zeide, en het aandringen van den Gouverneur die 'er by was, en anders grooten invloed op den *Hindoo* hadt. Zy beloofden, dat het een onſchendbaar geheim zou blyven; doch hy antwoordde, met de uiterſte bedaardheid, „ dat hy het voor „ zichzelven niet kon verbergen," en hy werd korte dagen daar naa het ſlachtoffer van zyne volſtandigheid.

Schoon ik hier zeer veele voorbeelden zou kunnen byvoegen, van daadlyken en lydenden moed der *Hindoos*, zal ik my vernoegen met het ophaalen van de voornaamſte omſtandigheden eener droeve Geſchiedenisſe, reeds breedvoerig verhaald door een uitmuntend Geſchiedſchryver, en die, naar de gewoonte van *Hindoſtan*, in Gezangen word vermeld.

De Heer DE BUSSY, in den Jaare MDCCLVII het Leger, waar over hy toen het bevel voerde, in de Landſchappen, de *Noordlyke Circars* geheeten, gebragt hebbende, waren de inkomſten van dezelve door zyn toedoen aan de *Franſchen* vergund, door den *Soubadar* SALABET JUNG. VIZIARAMRAUZE, *Rajah* van *Vizianagaram*, de magtigſte der *Rajahs* van *Cicacole*, werd voornaamlyk door hem geraadpleegd over de zaaken van dat Landſchap, en bezat een groot deel van zyn betrouwen. De *Rajah*, of de inkomſten van *Cicacole* voor zekere ſom verpagt hebbende, of met de bekeering daarvan belast zynde, maakte welhaast gebruik van het gezag, 't welk zulks hem gaf om voldoening te ſchenken aan een wrok, die, zints lang, in zyn borst woelde.

De Landbezittingen van RANGAROW, *Rajah* van *Boobelee*, grensden aan die van VIZIARAMRAUZE, en de geſchillen over de grensſcheidingen en het afleiden des Waters (*) wa-

(*) In een Gewest, waar men het Water zo zeer behoeft tot den Landbouw, verwekt hetzelve dikwyls groot geſchil tuſſchende nabuurige Landeigenaaren.

waren veelvuldig. Maar de heimlyk en waarſchynlyk ſterkstwerkende oorzaak van zyn haat, was het Aanzien, dat RANGAROW van zyne Geboorte ontleende, na 't welk de ander, niettegenſtaande hy dien *Rajah* in rykdom en bezittingen overtrof, te vergeefsch dong. RANGAROW hadt de eer, van uit zeer doorluchtige Voorouderen af te ſtammen, en kon niet altoos de verontwaardiging bedekken, welke zomtyds in een hoogmoedig hart opkomt, als het zich blootgeſteld vindt aan de onbeſchoftheid van eenen minder aanzienlyken, doch door het Geluk meer begunſtigden. Hy rekende af te ſtammen van de oude Koningen van *Oriza*; zyn Perſoon en Gezin werden algemeen hooggeagt. VIZIARAMRAUZE was, in vergelyking met hem, een Man van geringe afkomst; zyne Familie was in aanzien en rykdom opgeklommen door derzelver Kunſtenaryen aan de Hoven der *Mahomethaanſche* Onderkoningen. Hy nam ſchielyk eene gelegenheid waar, om aan RANGAROW te ſchryven, hem opeiſchende, om by hem te komen als de Afgevaardigde van het Gouvernement, en af te rekenen wegens de cyns. De ander zag het gevaar, waaraan hy zich by weigering blootſtelde —— en de laagheid, waartoe hy verviel, als hy gehoorzaamde; zyne aandoeningen waren te ſterk, om na de inboezemingen van voorzigtigheid te luisteren. Zonder zich te verwaardigen, om VIZIARAMRAUZE te antwoorden, ſchreef hy aan den Heer DE BUSSY; dien verzekerende van zyne bereidvaardigheid, om in alles aan diens bevelen te gehoorzaamen, uitgenomen het bevel, om zyne opwagting te komen maaken by zyn geſlaagen vyand; eene kwelling, welke hy DE BUSSY ſmeekte, dat hem niet mogt worden aangedaan.

De Brief was waarſchynlyk onderſchept door VIZIARAMRAUZE, en RANGAROWS ſtilzwygen en niet opdaagen werd uitgeduidt voor verſmaading en ongewilligheid. Omtrent denzelfden tyd werden eenige *Sepoys* in *Franſchen* dienst, met eenige van VIZIARAMRAUZES *Peons*, als zy in het Landſchap *Boobelee* wilden gaan, te rug gedreeven. Het Volk van dat Land zegt, dat zy met oogmerk van hem gezonden waren, zonder den *Rajah* eenige kunstſchap te doen, ten einde wederſtand te verwekken. Doch hoe dit ook bykwame, deeze omſtandigheid verſterkte den Heer DE BUSSY in het denkbeeld, 't geen men hem hadt zoeken in te boezemen, en VIZIARAMRAUZE bediende zich

van dit gevoelen, om DE BUSSY over te haalen, dat zy met vereende magt na *Boabelas* zouden rukken.

Toen RANGAROW den optocht des *Franſchen* Legers vernam, en dat VIZIARAMRAUZE, 't zelve vergezelde, beſloot hy uit den voorgaanden inval, op zyn Grondgebied gedaan, en het niet beantwoorden van zyn Brief, dat men zyn val en verderf bepaald hadt. Te volmoedig zynde om te vlugten, en alles liever willende ondergaan, dan als een Verraader in een ander Landſchap te verſchynen, nam hy het noodlottig beſluit, en, in ſtede van regt te vraagen by den Heer DE BUSSY, zich ter verdeediging gereed te maaken, en liet zich opſluiten in een kleine, ſlegt aangelegde, Sterkte, met zyne Familie en voornaamſte Aanhoorigen. De plaats werd onmiddelyk aangetast, het Geſchut maakte ſchielyk bres in de Wallen; maar de Belegerden, vegtende met den moed, die ontſtaat uit wraak en wanhoop, weder-ſtonden een langduurigen aanval. Een tweede beſtorming weerden zy desgelyks af, op den vier en twintigſten van January MDCCLVIII, doch het getal der Belegerden thans zeer veel gedund zynde, verzamelde RANGAROW zyne Medegenooten, en onderrigtte hun, „ dat hy, „ dewyl het onmogelyk was, de plaats veel langer te ver-„ deedigen, of misſchien een derden aanval uit te ſtaan, „ beſlooten hadt zyn ongeluk niet te overleeven, of zich „ en zyne Familie bloot te ſtellen aan de vernedering, „ om als Gevangenen te verſchynen voor een Perſoon, „ door hem veragt; dat hy egter niet wenſchte, dat „ zyn voorbeeld op hun eenigen invloed zou hebben; „ dat hy, de voorſchriften van de inſpraaken van zyn ei-„ gen hart gevolgd hebbende, hun overliet, die van hun „ eigen gemoed te volgen; hy zag niet, dat zy zich „ met hem in 't zelfde geval bevonden: want dewyl de „ wraak zyner Vyanden het alleen op hem gemunt hadt, „ zouden zy, naa zyn dood, waarſchynlyk min tot „ ſtrengheid overſlaan."

Maar zy keurden eenpaarig zyn beſluit goed, en verklaarden hem niet te zullen overleeven. Hy zondt daarop om zyn éénig Kind, een Zoon, en dien in zyne armen neemende, en aanſpreekende als het eenig overſchot van een oud, doorlugtig, maar ongelukkig Geſlacht van Vorſten, gaf hy het den laatſten zegen, en het over aan aan de bezorging van twee zyner Officieren, op welken hy veilig durfde vertrouwen, en verzogt, dat zy zich

met

met het Kind in eene heimlyke plaats tot den avond zouden verbergen, en tragten 't zelve te brengen tot een zyner Vrienden, een *Rajah* aan het Westlyk Gebergte met deeze boodſchap. —— „ RANGAROW zend u „ zyn Zoon, als het laatſte pand van zyn vertrouwen „ en genegenheid!"

De beſluiten, in deeze Vergadering genomen, werden omhelsd door allen, die zich in de plaats bevonden, zy beſteedden een korten tyd in het verrigten van eenige Godsdienstplegtigheden, en het plegtig afſcheid neemen van elkander. Wederkeerende tot hunne wooningen, maakten zy alles gereed, om dezelve te verbranden met ſtroo en alle brandbaare ſtoffen, welke zy konden byeenzamelen. De Vrouwen ſtonden hun yverig by, en elk haarer ontving den doodſteek van den Perſoon, die zy het naaste was, of volbragt dit werk met eigen hand. Deeze treurrol volſpeeld zynde, ſtaken zy den brand in de huizen, op dat zy dit zien mogten, en zeker weezen, dat de lichaamen hunner Vrouwen niet blootgeſteld zouden zyn aan eenige onteering.

De Vyand den brand ziende, was weder op de bres geklommen, ten tyde dat RANGAROW met zyne Volgers zich derwaards begaaven. Hy viel door een Snaphaanſchoot, en elk die hem vergezelde, ſneuvelde: dewyl zy geen genade wilden ontvangen. De eenige leevende Perſoon, dien zy in het Fort vonden, was een oude *Brahman*, die verſlag gaf van het voorgevallene (*).

De Heer DE BUSSY, zegt men, was zo diep getroffen door deeze jammerlyke ontknooping, dat hy beſloot eene plaats te verlaaten, waar elk voorwerp hem ter herinnering diende van het deerlyk lot der laatſte Bewoonderen. —— Niettegenſtaande de veelvuldige Omwentelingen, welke het Ryk ondergaan heeft, hadden zy nog een kleinen en afgelegen hoek van de uitgeſtrekte Landbezittingen hunner Voorouderen behouden, dien zy nog eenige eeuwen zouden hebben

(*) Ik hoorde de bovengemelde omſtandigheden verhaalen door eenige *Rajahs* van die Landſtreeke, die gelegenheid gehad hadden, om des naar behooren onderrigt te worden. Niet veele Jaaren geleden, was het Land in 't bezit des *Rajahs* van *Vizianagaram*, ſchoon ik geloof, dat RANGAROWS Zoon toen nog leefde, en misſchien leeft hy nog. Hy werd onderhouden door de goedgunſtigheid van eenige *Rajahs*.

ben kunnen bezitten, was het niet dat der *Europeaanen* doldriftig voortſlaan hun daar van beroofde. Zy hebben, by meer gelegenheden, dan in dit geval, oorzaak geweest van veel jammers en onheils, door blindeling deel te neemen in de *Aſiatiſche* twisten, zonder die recht te verſtaan, of naar eisch te onderzoeken.

De twee Officieren, aan wier zorge RANGAROW zyn Zoon hadt aanbevolen, de zaak hun toevertrouwd, wel voltooid hebbende, kwamen vermomd als *Togeys* in de Legerplaats van VIZIARAMRAUZE, op den dag, vóór dat hy met zyn Leger uit *Boobelee* zou trekken. Met de vryheid, aan deeze Boetelingen vergund, namen zy hun verblyf onder een boom, naby de Tent van de *Rajah*, zonder dat men hen des iets vroeg. In den nagt ſloopen zy 'er in, door langs den grond te kruipen, en een hol te graaven aan eene zyde, waar geen Schildwagt ſtondt. VIZIARAMRAUZE was een dik zwaarlyvig Man; zy vonden hem ſlaapende op zyn bedde; zy maakten hem wakker, en, zeggende, wie zy waren, doorſtaken zy hem met hunne Dolken. De Wagts, gerugt verneemende, ſtooven na binnen: maar VIZIARAMRAUZE lag dood, met verſcheide wonden doorſtooken; ſchoon zy hadden kunnen ontkomen langs den weg, dien zy in de Tent ingekomen waren; deeden zy hiertoe geene pooging in 't minſte; maar bleven ſtaan, en, op het Lyk wyzende, zeiden zy, „zie „hier, wy zyn voldaan!" Zy verhaalden, op welk eene wyze zy beraamd hadden den dood van hun Opperhoofd te wreeken, en verklaard hebbende, dat niemand anders hun oogmerk wist, of eenigermaate met hun in verbintenis ſtondt, werden zy ter dood gebragt; wel te vrede over het volbragte werk, leeden zy dien met volkomen gelaatenheid.

(*Het Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

VOORDEELEN DER AANDOENLYKHEID.

Eene Zedeleerende Geſchiedenis.

(*Uit het Engelsch.*)

't) Was, geduurende de ſtrenge Vorst, van 't jaar MDCCLXXXIX, dat de Heer COURLAND, uit zyn huis gedreeven door de rustlooze beweegingen van een gewond

wond gemoed, mymerend zwierf door de velden, omſtreeks de Hoofdſtad. Zyn gelaat droeg alle de tekens van hartzeer, en de verbysterende ongeduldigheid van zyn geſtoorden vrede der Ziele duidde aan, dat hy tragtte te ontvlieden die knaaging, welke hem verſcheurde.

Wanneer de Ziel zo verwilderd, en in haare eigene ongeſteltenisſe als verlooren is, kan de geringſte omſtandigheid zomwylen de vlugtige vermogens der rede herroepen, en de bekwaamheden van ſmertelyke overdenking opwekken.

't Geviel, op dien tyd, dat een kreupel, en, met geſcheurde kleederen gedekte, oude man, op geen grooten afſtand van hem voorby ging, met een vergenoegd gelaat, en neuriënde op een toon zo vol te vredenheids, dat hy de aandagt van den ongelukkigen Lyder trok.

„ Helaas!" zeide hy tot zich zelven, „ hoe verkeerd oor-
„ deelt het Menſchdom menigwerf over 't geluk en ongeluk
„ hunner Medeſchepſelen! Hoe menigmaal worden de zugten
„ van medelyden, en het gegrom van den nyd, verkeerd ge-
„ plaatst. —— Wie „ die u, halfgekleedde Bedelaar, bykans
„ barrevoets hinkende over de Sneeuw, beſchouwt, voelt de
„ kloppingen niet van medelyden; wie, die my dus gedekt
„ ziet tegen de ongenade der lugt, kan zich wederhouden van
„ te morren over de ongelyke verdeeling der aardſche zege-
„ ningen? — Nogthans is het voorwerp van medelyden wel
„ te vrede, vrolyk, terwyl ik, het benyde Kind des over-
„ vloeds ..... Maar deeze gelukkige Bedelaar is, door
„ eene langduurige gemeenzaamheid met jammer en elende,
„ verhard geworden tegen lichaamsleed. Aanhoudend lyden
„ heeft zyn gevoel verdoofd. Helaas! waarom kan Zielsly-
„ den niet even zo het gevoel van Aandoenlykheid verſtom-
„ pen? —— Myne Vrouw! myn Plaag! myne Schande! was
„ Natuur niet overdwarst geworden; hadt een trotſche Va-
„ der, my, in myne jeugd, niet geſcheurd uit de armen van
„ myne dierbaare MARIA! Ik was nu (naa achtien jaaren verdrie-
„ tig oppaſſens van eene Vrouw, die ik nooit kon beminnen)
„ niet gebrandmerkt met ſchande —— niet onteerd door myn
„ Stalknegt.

„ Dood! is dit het loon van Kinderpligt! Pligt? 't was geen
„ Pligt. Het edelmoedig vertrouwen van myne MARIA maakte
„ alles misdaadig, 't was geen haare vrede en eer kon ſchenden.
„ 't Is regtvaardig! 't Is regtvaardig! Deeze myne ongelegen-
„ heid is ſlegts een geringe wedervergelding voor myne on-
„ menſchelyke verlaating van de beminnelykſte haarer Sexe.
„ —— Maar met myn Stalknegt! MARIA zou my zo niet be-
„ handeld hebben. Neen, beledigde onſchuld! Schoon gy
„ laag waart van geboorte, ſchoon eene vreemdeling ten op-
„ zigte van de kieſche verfyningen van hedendaagſchen trots,
„ zou, nogthans, de aangeboore waardigheid van een de

„ edelmoedige genegenheid die u bedroog, en de gevoeligheid „ van uw hart, uw COURLAND bewaard hebben van deeze „ knaagingen der ſchaamte.

„ Onmenſchelyke Vader! zie, indien uw geest iets kan op„ merken, hoe uw hoogmoed my dwong, om onſchuld, waar„ heid en geluk op te offeren? Maar wat baat het Ge„ voel! wat helpt Aandoenlykheid! Beter, dat het bezef van „ Eer nooit in dit hart gegloeid hadt, dan dat het dus geſchokt „ wierd, door de valschheid eener Vrouwe, omtrent welke „ haare kieſche beginzels my aandreeven, om haar met aan„ houdende tederheid te behandelen, hoewel zy my nimmer met „ genegenheid konden vervullen of gelukkig maaken! —— Be„ ter ware het, dat medelyden nimmer in deezen boezem woon„ de, dan dat ik het zelve zo langen tyd te vergeefsch koes„ terde voor de beledigde onſchuld, welke ouderlyke hoog„ moed my verhinderde, gelukkig te maaken! —— Ach MA„ RIA! MARIA! tot wat einde verwyten my deeze boezemzugten „ myne voorgaande wreedheid, en pleiten by den Hemel, om „ hergeeven te worden (ſchoon niet aan uwe armen, want „ dat ben ik onwaardig) aan uw medelyden en aan uw ver„ trouwen.

„ Helaas! de knaaging van Aandoenlykheid baat niets; zy „ ſtrekt alleen, om den ſchuldigen te plaagen, en het lyden des „ ongelukkigen te verdubbelen!"

Dit waren de ontrustende bedenkingen van COURLAND, die met leedweezen te rug zag op de dagen zyner jeugd, en de verwyten van berouw over gepleegde wreedheid gevoelde. Hy zwierf om, tot zyn redelyk vermogen geheel verbysterd werd, en zyne beroerde verbeeldingskragt hem bykans tot bysterzinnigheid vervoerde.

Geduurende de voorgemelde Alleenſpraak, was een jong Vrouwsperſoon, van omtrent achttien Jaaren, ſchraal, doch voegelyk gekleed, in 't gewaad van onverdiende armoede, een en andermaal, onopgemerkt den Heer COURLAND genaderd, met oogmerk, om hem een aalmoes af te vraagen; zy was even zo veel keeren te rug getreeden, buiten ſtaat, om de haar ongewoone taal eener Bedelaaresſe te voeren. In 't einde kreeg de zaal der Natuure de overhand op haare kieschheid, en zy wierp zich voor hem neder, zeggende met eene zwakke ſtem, die ten teken ſtrekte van haare uitgehongerdheid en ſchaamte. „ Ach, „ myn Heer! heb medelyden met het lyden van een on„ gelukkige.. ongelukkiger dan gy. Indien gy hoopt dat Hy, „ die den balzem des vredes kan ſtorten in elk gewond hart, uwe „ onheilen zal verligten, verzuim dan niet, die verligting te „ ſchenken, waartoe de Vader der Genade u in ſtaat ſtelt, aan „ eene, die kwynt in de grootſte ongelegenheid. —— Ver„ ſchoon, myn Heer! deeze ſtoorenis van eene die nooit voor„ heen

„ heen de taal eener Bedelaaresſe ſprak; honger, dreſheid, en
„ wanhoop hebben my, na lang tegenworſtelens, tot deeze
„ ſtoutheid gedreeven. Hoor myne geſchiedenis . . ."

Maar 't was niet noodig, haar gelaat pleitte voor haar ten ſterkſte. Elke traan, die haar ten ooge uitbiggelde, viel op 't hart van COURLAND, en deedt het in medelyden wegſmelten. —— „ Doe," was zyn woord, „ u zelve geene moeite aan „ met het ſmertend verhaal. Aanvaard deeze beurs, (en op dit oogenblik haalde hy zynen Goudbeurs uit, en reikte dezelve haar over) en wees niet langer ongelukkig, voorheen onge„ lukkige Schoone! Gaa, koop wat u noodig en verkwikkend „ is, en ſmeek in uwe gebeden om het eeuwig geluk van hem, „ die hier op aarde geen geluk meer kan ſmaaken. —— En „ gy beledigde Onſchuld!" riep hy uit, zich omwendende, zonder te letten op de dankbetuigingen van de verwonderd ſtaande beweldaadigde. en zich vervoegende tot het beeld, 't welk zyne verbeelding hem ſchilderde, van zyne MARIA, „ en gy bele„ digde Onſchuld! indien de valſchheid van uwe COURLAND, u „ van dit aardſch tooneel gedreeven heeft, zweef dan, eene „ wyl, dierbaare ſchim over uwen berouwvollen Minnaar, „ daar hy de gelofte doet, van nimmer eene traan te zien in „ 't oog van hulpplooze ſchoonheid, zonder zyne poogingen „ te zullen aanwenden, om die af te droogen. Nooit zal „ het verhaal van vrouwlyke behoefte het oor van uwen „ COURLAND treffen, of hy zal, zo lang hy daar toe vermogen „ bezit, om uwent wil, zyn best doen tot het toebrengen van „ hulpe! Ontvang, dierbaare Cherub! ontvang deeze beſte „ verzoening, welke het noodlot toelaat, toetebrengen, aan den „ wreeden misleider van uwe Onſchuld. —— Ja, gy zult de„ zelve willen aanneemen: gy waart geheel gevoel, geheel goed„ heid; en uw ſchim zal blyven waaren omſtreeks alle kinde„ ren des onheils, en ze met mededoogen aanſchouwen."

Zodanig waren de wilde uitboezemingen, die de ongelukkige COURLAND, goeddaadig te midden van zyne verbystering, toebragt aan de nagedagtenis van het eerſte voorwerp zyner genegenheid.

Zo ras de beweldaadigde bekomen was van haare verbaasdheid, en dankzeggingen van haar getroffen hart uitgeſtort hadt, liep zy, met zo veel ſpoeds, als haare zwakke voeten wilden gehengen, na de gevangenis, waar haare zieke en verlegene Moeder hooploos kwynde. Niets, in de daad, dan de ongelegenheid van eene tederbeminde Moeder, zou haar hebben kunnen aanzetten om het medelyden van een vreemdeling te ſmeeken.

Het beſluit, om daadlyke verligting toe te brengen, waar toe COURLAND zich bewoogen gevoelde, gaf eenige verzagting aan zyn gewond hart, en ſchonk bezigheid aan zyne verbeelding, opende hem een vooruitzigt van hoope in de ellendon,

welke hy dagt te voorkomen, en het geluk 't geen hy voor hadt te bezorgen.

Verzagt door deeze overdenkingen, werd hy eerlang bedaard genoeg, om te bevroeden, dat hem nog eene vertroosting was overgebleeven —— een Vriend, by wien hy zyn zorgvollen boezem kon ontlasten, en op wiens raad hy zich kon verlaaten. Hy vervoegde zich daarop ten huize van den Heer ELPHINSTON, en dien aantreffende, ontdekte hy hem al de ſchande, hem overgekomen, en de verlegenheid, waarin hy zich bevondt; de trouwloosheid eener Vrouwe, dien hy nimmer beminde; en de diepgaande knaaging, welke hem aangreep, wegens het ongelyk, door hem aangedaan aan eene ſchuldelooze Schoone, die hy nooit hadt opgehouden, te beminnen.

Zyn Vriend, hoewel zeer getroffen, ſtondt niet verſteld op het verhaal. COURLANDS aanhoudend hartzeer over het verlies van de beledigde MARIA, en zyne onverſchilligheid of liever afkeer van zyne Vrouw, ſchoon nooit zigtbaar voor anderen, waren niet bedekt gebleeven voor het vertrouwen der Vriendſchap; de ligtvaardigheid en onbeſtendigheid van die trouwlooze was het diep doorziend oog van ELPHINSTON niet ontglipt, hoewel hy wyslyk bedagt hadt, dat het ontdekken dier ongelukken, welke noch herſteld noch voorgekomen kunnen worden, veeleer de rol is van vyandſchap dan vriendſchap.

De eenige zorg van den Heer ELPHINSTON was (nu bedekken niet langer kon baaten) hoe hy best de wonde van zyn Vriend zou heelen. Dit onderneemende ging hy niet te werk, als een die zich geoefend hadt in de beſchouwende grondregelen van Kluizenaars, of Wysgeeren; maar als een Man van verſtand, die een voorraad van kennis van het menschlyk hart, en van het groot tooneel der Wereld hadt opgedaan. Met één woord, hy deedt zyn best niet, om door bewysredenen zyne droefgeestige driften te onder te brengen; maar zogt de wanhoop zyns Vriends te verbannen, door de voordeelen aan te wyzen, welke zyn toekomend geluk mogt ontleenen uit eene omſtandigheid, die hem in ſtaat kon ſtellen, om zich te ontſlaan van eene Vrouw, welke hy nooit bemind hadt, en regt te laaten wedervaaren aan de beminnelyke MARIA, wegens welker gemis zyns Vriends hart bloedde.

Overeenkomſtig met dit denkbeeld, raadde hy hem, de vaardigſt werkende middelen by de hand te neemen, om eene Echtſcheiding te bewerken: en hy boodt zichzelven aan, om terſtond te gaan na de Geboorteplaats van MARIA en allen mogelyk onderzoek te doen na die haars tegenwoordigen verblyfs, en van den toeſtand, waarin zy zich bevondt; en of zy, als hy haar aantrof, nog waardig was die genegenheid die COURLAND beſtendig voor haar koesterde, en alle noodige ſtappen te doen tot het vestigen van beider geluk.

Een plan, zo geheel zamenſtemmende met zyn pligt en wenſchen,

ſchen, kon niet misſen greetig omhelsd te worden door den Heer COURLAND: en, ſchoon een droefgeestig voorgevoel hem verboodt met veel vertrouwen te hoopen, dat zyne MARIA nog in leeven zou zyn, en geneegen, om gehoor te geeven aan zyn berouw hebbende liefdedrift, drong hy by zyn Vriend aan, om terſtond de reis na M —— aan te vangen. Intusſchen verzagtte hy de uuren van angstvallig wagten, door het opſpeuren van gelegenheden, om zyn weldaadig beſluit te werk te ſtellen, 't geen hy, in de vervoering zyner Aandoenlykheid genomen hadt, als eene voldoening voor het onregt, voorheen aan de beminnelykſte der Sexe aangedaan.

Dewyl de Leezer misſchien niet weinig belang ſtelt in het lot van de ongelukkige ANNA, wier aanzoek zo ſterk de aandoening van onzen Held trof, zal men het ons ten goede duiden, dat wy, geduurende den tyd dat de Heer ELPHINSTON op reis was, vermelden, hoe zy ontvangen werd van haare Moeder, als zy in de elendige gevangenis kwam, met de tyding van haar onverwagt goed geluk.

ANNA hieldt zich alleen onder den weg op tot het koopen van zulke behoeften, als zy wist dat haare Moeder onmiddelyk noodig hadt, en haastte zich toen, om een maaltyd toe te bereiden, die haar vrolyk uitzigt en blykbaare vergenoegdheid, dubbel aangenaam maakte aan haar kwynende Moeder.

Tot dus lang hadt ANNA de gelukkige omſtandigheid verzweegen, welke haar in ſtaat geſteld hadt, om haar dit onthaal te verſchaffen, en de Moeder, onkundig van de verlegene omſtandigheden, waarin haare Dogter, zints eenige dagen verkeerde, verbeeldde zich, dat zy dit onthaal te danken hadt aan de vrugt van het gelukkig vlytbetoon haarer Dogter. Maar toen de lieve Maagd, gedagtig aan den zwakken ſtaat der gezondheid van haare Moeder, met een onbeſchryflyk genoegen op 't gelaat, 't welk de voldoening haarer Ziele aankondigde, haar wat wyn voorzette, werd zy verlegen, en deedt onderzoek, wat haar in ſtaat geſteld mogt hebben om eene verkwikking te bezorgen, die, ſchoon haar geheel dienſtig in haare zwakheid, haare omſtandigheden als gantsch-overtollig ſcheenen te verbieden.

„ Myn waarde Kind," ſprak zy, „ waarom hebt gy uw ſchraal „ gewin dus uitgeput, om dingen te koopen, buiten welke wy „ het zeer wel zouden kunnen ſtellen. Ik vrees, myne ANNA, „ dat uwe bezorgdheid, om den tegenwoordigen dag by uitſtek „ verkwikkelyk te maaken, u heeft doen vergeeten, dat 'er nog „ veele dagen van behoefte voorhanden zyn. Put, u, myne „ Waarde, myner halve niet geheel uit. Draag meer zorgs voor „ u zelve. Gy zyt jong, onſchuldig, en zonder vrienden; „ 't is hard, dat gy zoudt lyden om myne ongelukken. Helaas! „ waarom beroof ik u van alle de vertroostingen deezes leevens? „ De wetten der Natuure ſchynen omgekeerd, daar ik dus aazo

„ op den arbeid myns Kinds. Gy zyt my geen onderhoud „ geen voedzel verſchuldigd — ik moest het u geeven. Maar, „ wanneer ik niet meer ben, zal misſchien de vertroosting van „ voor een korten tyd, myn leevensdraad gerekt te hebben, „ door uwe Kinderliefde eenige vergoeding ſchenken voor uw „ betoonde trouwe, en de Hemel zal gewis uwe deugden be„ loonen. Ik bid u, myn Kind, beroof u niet te zeer om „ mynent wil."

Het hart van ANNA was te vol, om haare Moeder te ſtuiten in deeze tedere aanſpraak, doch, zo dra zy zich lugt gegeeven hadt door een traanenvloed, zeide zy, vriendlyk lachende, „ laat deeze kommervolle denkbeelden vaaren. De goede He„ mel verhoede het, dat gy dus zoudt omkomen. Gy zult leeven, „ en wy zullen weder gelukkig zyn. Niet myn arbeid; maar „ de edelmoedigheid van een vreemdeling heeft deeze verkwik„ kingen bezorgd, ja hy heeft gezorgd voor ons beſtaan in „ het toekomende."

De verwonderde Moeder, riep uit, „ wat meent myn Kind?" „ Dat gy niet meer in deeze elendige gevangenis zult ſlaa„ pen. Zie, zie, myn waarde Moeder!" met haalde zy de beurs uit, die zo wel van Banknooten als Geld voorzien was. „ Zie, wat deeze goede Vreemdeling voor ons gedaan „ heeft!"

Beevende voerde de Moeder haar te gemoet. „ Helaas! de „ Hemel verhoede het, dat myn Kind deeze verkwikking te „ duur gekogt hebbe. O, de Driften, niet de Aandoeningen „ van de andere Sexe, maaken hun edelmoedig jegens behoeftige „ en jeugdige Schoonheid; Ach, indien eenige verlokkingen „ der verzoeking —— eenige aandrang van behoefte, myne „ ANNA bewoogen hebben, om te gelooven, dat overvloed „ wenschlyker is dan onſchuld, dan is zy de wreedſte en bit„ terſte myner vyanden; en myn onmenschte ſchuldeiſcher is „ edelmoedig, met haar vergeleeken."

„ Ach! twyfel niet," ſprak de bloozende ANNA, „ gy weet „ niet, hoe veel ik reeds heb moeten lyden, of gy zoudt eevens „ weeten, hoe onmogelyk het voor uwe ANNA is zulk eene „ opoffering te doen."

Het hart van de bedroefde Moeder begon zich gerust te ſtellen. Maar zy keerde het hooſd af, met een zugt, en wischte een opwellende traan af. ANNA voer voort met de omſtandigheden van COURLANDS edelmoedigheid, niet zonder traanen te ſtorten, als onder het vermelden van de droeve verbystering haars Weldoenders. Doch het verhaal hadt eene geheel andere uitwerking, dan zy verwagtte, op het gemoed van haare Moeder.

„ Kunt gy denken, myn waarde ANNA! dat wy regt hebben, „ om gebruik te maaken van het geld, 't welk de oogenbliklyke „ aandrift van krankzinnigheid, veeleer dan de welbedagte „ overleggingen van een weldaadig hart, in onze magt geſteld

„ heeft?

„ heeft? Zal onze verlegenheid, hoe drukkend ook, ons tot
„ oneerlykheid vervoeren? Ons aanzetten, om voordeel te trek-
„ ken van de onbedagte ryklykheid, door een mymerenden aan
„ ons beſteed? Zullen wy ons toeëigenen, 't geen de eigendom
„ is van iemand, die niet weetende, wat hy deedt, het ons
„ toereikte? De grootheid der gifte is op zichzelven genoeg,
„ om ons te overtuigen, dat, hadt de ongelukkige geever by
„ zyn verſtand geweest, zo veel nooit aan eene volſtrekt
„ vreemde en onbekende zou gegeeven hebben. —— Ja,
„ misſchien, voegde het hem van regtswegen niet, dusdanig
„ eene gift te ſchenken; hy kon eene verdienstlyke Vrouw,
„ een Kind, of Bloedverwanten hebben, welke hy moest be-
„ zorgen, en die het verlies zouden voelen van 't geen hy
„ zo kwistig wegwierp aan die van natuure geen eisch op
„ zyne goedheid konden hebben. Het kan niet zyn, myn
„ Kind, dat iemand met volle bewustheid, zulk een ruime
„ ſom aan een vreemdeling geeft. Gy moet gaan ter plaatze,
„ waar gy hem ontmoette, en onderſtaan, of gy hem niet we-
„ der kunt aantreffen: en, indien dit niet gelukt, dan moeten
„ wy 't geval in de nieuwspapieren plaatzen, op dat het geld
„ aan den rechten eigenaar ter hand kome. 't Is beter, te
„ vrede te weezen met een klein geſchenk, 't geen zy denken
„ aan onze braafheid verſchuldigd te zyn, dan onze verlegen-
„ heid verligt te voelen, door eene daad, die, ſchoon de Wet
„ ze ons toewyze, ons Geweeten ons zegt, dat noch eerlyk,
„ noch regtvaardig is."

De tedere ANNA, wier drift, om haare Moeder te helpen, haar belet hadt op deeze omſtandigheden agt te ſlaan, bezat nogthans eene Ziel, vatbaar voor de kiesheid van de zwaarigheden van haare Moeder. Zy gehoorzaamde, overzulks, zonder wederſpreeken, ſchoon het bekoorelyk uitzigt van naderend geluk verdween, vertroostte zy zich met de verzekering, dat de Deugd, in 't einde, haare eigene belooning medebrengt; en dat lieden, omtrent welken zy zich met zulk eene naauwgezette eerlykheid gedroegen, niet zouden naalaaten, haar te verloſſen uit eene ongelegenheid, die zy dus toonden dat haar niet af kon brengen van het pad des Regts.

Het zoeken van de beminnelyke ANNA na haaren veronderſtelden krankhoofdigen Weldoender was vrugtloos: zy zwierf om, 's morgens, 's middags en 's avonds, ter plaatze waar zy hem eerst aantrof, zy beſchreef hem aan ieder een, en deedt veelvuldige naaſpeuringen; doch kon geen beſcheid altoos opdoen. De Bekendmaakingen wrogten niets meer uit, ELPHINSTON, de éénige Vriend, die iets van de zaak wist, was buiten de Stad, en hy was zo bezig met het volvoeren van zyne eigene plans, dat hy geen tyd of ſmaak vondt, om zich onledig te houden met het leezen van Nieuwspapieren.

COURLAND bragt den lastigen tyd van afwagten, wat zyn Vriend voor hem zou uitvoeren, niet geheel door in het herden-

denken van aangedaan ongelyk, en ydele beſpiegelingen van toekomend geluk; hy vondt een kragtdaadiger verligting in het volvoeren van de genomene goeddaadige voorneemens. Het afgedroogde oog van meenig een ſchreiende Schoone, en de, van dankbaarheid kloppende, boezem der geredde, leenigde de ſmert van zyn eigen.

Naa het verloop van vier dagen keerde zyn Vriend ELPHINSTON weder. Hy hadt alles volvaardig aangewend, om zyn Vriendſchapspligt te volbrengen, maar hy bragt geen gerustſtellende tyding mede. Geen kundſchap van MARIA hadt hy opgedaan, dan die ſtrekte, om al de hoop van COURLAND te doen verdwynen, en zyne Ziel in een afgrond van verdriet te ſtorten.

MARIA hadt haare Geboorteplaats verlaaten: niemand wist, werwaards. Zy was in 't eerst overſtelpt geweest van veragting en armoede, een prooi van ſchaamte en wroeging, en bykans volſtrekt behoeftig, tot dat haare blykbaare zwangerheid haar blootſtelde aan de ongenade des Regts. Om zulks te ontwyken, was zy ſpoedig verdweenen, en men hadt haar niet meer gezien.

„ Hemel en Aarde!" riep de verwilderde COURLAND uit, „ wat heb ik gedaan? —— Maar wat zegt myn Vriend, —— „ Geld gebrek —— Hier moet bedrog en ſchurkery onder „ ſchuilen. Ik dagt haar wel bezorgd te hebben, als ik haar, „ door MASON, Banknooten zondt ter waarde van vyftien honderd Ponden. —— Een Kind!.... Welk een vermeerdering „ van ſpyt. Ik dagt genoegzaame zekerheid te hebben in de „ moederlyke genegenheid, tegen de ſchriklyke misdaad, om „ de dierbaare afſtammeſing myner Liefde niet blootgeſtelt te „ zien aan behoefte en ſchande, toen ik haar, in myn Brief „ verzogt, my te laaten weeten of 'er eenige vrugt was van „ onze omhelzingen; ten einde ik ſchikkingen mogt maaken „ noodig tot welweezen van dit pand onzer Liefde."

ELPHINSTON antwoordde, „ het blykt niet, dat uw last ooit „ volvoerd is, of dat de hulpe, door u beſtemd en toegeſchikt, „ immer de ongelukkige ter hand kwame."

„ O ſchurk!" riep COURLAND uit, „ zal de wraak zulk een „ gedrocht niet verpletten? —— Maar ik was de eerſte Verleider. Ik gaf een ſlegt voorbeeld, en hy gaf ſlechts een „ flaauwe afbeelding van myne trouwloosheid. —— Ach MARIA! Ach myn Kind! myn Kind! Verleiders der onſchuld „ neem een les aan myne verbystering en hartzeer! Kon, in „ het zieden van 't jeugdig bloed, wanneer ſchoonheid de lust „ aanprikkelt, en de begeerte ſcherpt, het beeld, 't welk nu „ voor myne verbeelding zweeft, daar voor komen —— konden „ wy in die oogenblikken ſlegts bedenken, dat een elendige „ zuigeling, door onze drift geteeld, door zyn geheel volgend „ beſtaan, reden kan hebben, om onze geſtoole lustvoldoening „ te vloeken; zeker 'er was geen Mensch boos genoeg, om

„ zulk

„ *zulk een misdaadig* vermaak te neemen. —— O ſchrik! welk „ een vooruitzigt!"

ELPHINSTON viel hem in de reden, „ Helaas! myn Vriend! ik „ weet niet, of het u tot vertroosting zal dienen, de droeve „ verzekering te hooren, dat gy geene reden hebt, om ontrust „ te weezen over zulk een vooruitzigt. Men gelooft, te „ M —— in 't algemeen, dat MARIA en uw Kind niet meer „ zyn!"

„ 't Is wel! 't is wel!" ſprak COURLAND, de kamer op en neder wandelende met eene bedaardheid, die gelyk is aan eene doodlyke ſtilte, welk een ſtorm voorgaat. „ Zy zyn ingeleid „ in zaliger gewest, myn lot is misdryf en knaaging!" Dit zeggende, wierp hy zich neder op een Sopha, in ſpraakloze boezemſmerte, en gaf zich over aan zyn lot. Geen aanzoeken konden hem uit zyne mymering trekken, of beweegen, om eenig voedzel te gebruiken, of na troostredenen te luisteren, tot dat hy, naa eenige uuren in dien ſtaat doorgebragt te hebben, ontdekte, dat ELPHINSTON, hem oppaſſende, aan zyne zyde zat, en hy, in 't einde, na bedde ging; niet, om daar verligting van hartenleed te vinden; maar om het oppaſſen van zyn Vriend te ontgaan.

(*'t Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

BY DEN AANVANG VAN HET JAAR 1792.

Tot hier toe heeft ons de Heere geholpen.

SAMUEL.

Geachte Nederlanders!

Daar ziet gy weder een Jaar verdweenen, een onherroepelyk Jaar voorbygegaan! —— en zyt een ſchrede nader gevorderd tot dat geen, dat wy allen te gemoet gaan, en —— dat niemand nog door rykdom, nog door eer, nog door macht kan ontwyken! gy ziet het, boven zoo veelen uwer natuurgenooten, die reeds, door de dood, na de Eeuwigheid zyn weggenomen, en —— hoe toont u deeze dag weder de uitſteekendſte blyken van Gods voorzorg, en lieſde voor u! hoe wordt gy hierdoor, meer en meer, in het gevoelen bevestigd, dat God, uw lieſderyke Vader en Weldoender is. —— Hy bewaart u nog in deeze ſterflykheid, op dat gy u voor de onſterfelykheid zoude ſchikken! en —— is dit begonnen Jaar wel iets anders, dan een vrywillig geſchenk, uit de hand des grootſten Weldoeners; of —— hing het niet geheellyk van Hem af, die Waerelden ſcheppen, en Waerelden in één oogenblik vernietigen kan! dat wy ons, met den aanvang van dit Jaar, gezond, en vrolyk gevoelden! Had Hy ons, in het ver-

loo-

loopene Jaar, niet ten duisteren Grafkelder kunnen doen wegdraagen! was het Hem niet, even zoo ligt mooglyk, het bloed, dat nu nog door onze aderen rolt in zynen loop te ſtuiten! Ja gy, voor wien het verloopene Jaar, eén Jaar, van zegen, voorſpoed, en Welvaart was, gy inzonderheid, hebt dubbele reden van dankzegging aan Hem, wiens zegen ryk maakt! Dan —— mooglyk zullen ſommigen myner Landgenooten zeggen, hoe! wy hebben geene reden van dankzegging —— veele zyn voor ons de tegenſpoeden in het verdweenen Jaar geweest: de kelk van ons lyden was vol —— ten boorden vol —— doch Nederlanders! wat klaagt gy —— gy murmureert, die gisteren nog niet was, en —— morgen, zal vergeeten zyn: het is God, die elks deel heeft verordend, de Alwetende, de Almagtige —— de wegen Zyner Aanbiddelyke Voorzienigheid zyn duister, —— maar goed! den Mensch is het weeſſel zyner lotgevallen onbekend: maar; een Wyze Hand, beſtuurt den loop uwer dagen: ó! gewislyk de Eeuwige telde alle de hairen op uw hoofd: ja —— weet, dat 'er millioenen ſchepſelen, beklagenswaardiger zyn, dan gy. Edoch —— die God', die u, in het afgeloopene Jaar, uit den bitteren rampkelk heeft doen drinken, kan u in dit begonnen Jaar, zelfs aan de grenzen van uw leven, nog de hoogſte blydſchap ſchenken: hy kan, door zyne Vaderlyke Hand, in 't einde nog uwe traanen afdroogen —— houdt moed! was u een treurig Jaar beſchoren, even heerlyk zal voor u, eens op den morgen eenes beteren levens, de Zon opgaan! Dan, —— inwoonders van dit land, *wat klaagt een levèndig Mensch! een ieder klaage van wegen zyne Zonden*! hoedanig was uw gedrag, ten aanzien van uwen God! —— uwen naasten, en —— u zelven! allezins ondankbaar, ongodsdienſtig, als zonder God in deeze Waereld leevende, behandelde gy zynen heiligen dienst als onverſchillig: die hartgrondige iever voor den dienst van uwen God, waardoor uw Vaderland verheven is geworden, is niet meer te vinden, —— het is te laag —— het valt niet in den ſmaak, Godsdienſtpligten te verrigten! Neen, ongeloof, en —— ſpotterny ſpeelt thans haaren rol: en, gaat gy dus voort, ontwyfelbaar zeker, zult gy eens daarvan de wrange vruchten ſmaaken: —— dan —— verder! —— hebt gy ook met uwen naasten zoo gehandeld, als gy gaarne van hun wenschte behandeld te worden! Laat ik u ſlegts vraagen! heeft eene ſtrikte Regtvaardigheid by u plaats gehad! —— hebt gy Weldadigheid gecoeffend aan hun, die gebrek hadden! kend gy u zelven vry van knevelary en onderdrukking! —— hebt gy het loon van den —— voor u ſlaavenden arbeider, niet beknibbeld, wel ten vollen voldaan? —— hebt gy niet gezegd tot uwen naasten! *gaa heenen, en morgen zal ik geeven!* terwyl het in het vermogen uwer hand was, het te doen! wat zult gy, hier op antwoorden! kunt gy ieder verſtreeken oogenblik, met vreugde, zonder ſchaamte en berouw u herinneren, en ——

zeg-

zeggen, ik ben rein van alle deeze dingen! Ja, —— om nog meer te zeggen —— hoe is onze Vaderlandſche Zedigheid veranderd in losbandigheid, —— de naarſtigheid, in luiheid, —— de ſpaarzaamheid in verkwisting en die allerverregaandſte *Mode*-zucht, die Huisgezinnen doet ten gronde gaan! —— 't moet immers, alles naar den ſmaak, naar de *Mode* zyn — dus — hebt gy uw Vaderland zien opryzen door deſtige Zedigheid! door losbandigheid, en verwyfdheid zal het te gronde gaan! Doch Landgenooten! wenscht gy egter, dat dit begonnen Jaar, voor u van zegen zy: wat is dan pligtmaatiger, dan dat gy u zelven vraagt, wat u te doen ſtaa, om —— de gunst der hoogſte Goedheid te erlangen! maakt door uw gedrag de Zegeningen des Hemels u waardig —— dat Godsdienſtige verrigtingen uw Sieraat zy. —— Tracht alles in het werk te ſtellen tot welzyn van uw lieve Vaderland, en deszelfs Medeburgeren, —— helpt hun, die gebrek hebben, droogt de traanen der bedroefden, bevordert door uw raad en daad de luisterryke inſtandhouding van alle Maatſchappyen, tot nut van 't algemeen ingerigt. —— Stelt alles in het werk, wat ſtrekken kan, ter behoorlyke opvoeding van het aankomend geſlacht: boezemt de jonge Jeugd edele beginſelen in, opdat zy in den volgenden tyd, ter Eere van hunnen Schepper, en ten wezentlyken nutte van hun Vaderland mogen leeven: en —— tracht altoos door naarſtigheid, ingetogendheid, en eenen regt Zedelyken Wandel, aangenaam in de oogen van uwen God te zyn, —— dan zal die God, die met eenen wenk Koningryken kan vernietigen —— Gemeenebesten omkeeren, zyne oordeelen van uw afwenden, en —— ten goede aan u gedenken, ja, gy zult in eene dubbele mate van hem gezegend worden, *uwe kudden zullen by duizenden werpen, by tien duizenden vermeenigvuldigen op uwe hoeven*, uwe kielen zullen vol, en —— ongeſtoord, ter plaatze hunner beſtemming aanlanden, *uwe winkelen zullen, den eenen voorraad na den anderen* uitleveren! en, gy zult in alle opzigten ondervinden, de zegenende Hand van den aanbiddelyk Wyzen, maar zevens goeden, beſtuurder van ons lot.

En Gy, o God, en Vader van alle menſchen! die ons Vaderland, ver, boven onze verdienſten, met uwe weldaden zegent —— die ons weder een Jaar, in uwe gunſte, geſpaard hebt, ons, naar den geest, en het lichaam, met uwe goedertierenheden omringt, en meer zegen hebt laaten ondervinden, dan wy van u hoopen, of —— verwachten konden! Gy zyt het, in wien zich de gantſche onafmeetbare ſchepping verheugt! 't zyn uwe *goedertierendheden, dat wy nog niet vernield zyn, en, uwe barmhartigheden, dat wy nog geen einde hebben:* 't is op uwen wenk, dat wy dit nieuw begonnen Jaar aanſchouwen —— alle de treffende blyken uwer gadelooze menſchenliefde overal gewaar worden: en —— hoofd voor hoofd, dagelyks aan ons zelven ondervinden: Dank —— vuurige, hartlyke dank, en de hoogſte lof, worden u, door ons toegebracht: hebt gy

ons

ons Vaderland meer Zegen geſchonken, dan het verdiende! laat het u dan niet mishaagen, dat wy het zelve, met den aanvang van dit Jaar, aan uwe genadige Beſcherming nogmaals eerbiedig opdraagen! bewaar, ô God, ons Vaderland, voor alle gevaaren, en onheilen, die het zelve zouden kunnen naderen, en treffen; —— neem het zelve onder uwe goedertierene beſcherming; laaten vrede, en eendragt, belanglooze Vaderlandsliefde en Burgertrouw, zich telkens verder, onder ons uitbreiden; dat elk de kragten en vermogens, welke gy hem geſchonken hebt, voortaan, op de waardigſte wyze gebruiken, —— in alles hunnen pligt trachten te volbrengen: —— ſtaag wyzer en beter worden, en —— allezins gelaaten berusten in het lot, welk ons, onder uwe wyze en goede Regeering, te beurt valt! laat elk regtgeaart Vaderlander ſteeds bedenken, dat het begonnen Jaar ons opwekt —— toeroept, om onze verplichtingen, jegens u, onze medemenſchen, en ons zelven te vervullen, —— om met vernieuwden yver den weg van deugd te bewandelen; en alle onze lichaamskragten, en Zielsvermogens tot anderer, en onzer eigen Welvaart, aan te leggen en te beſteeden:

Dan — Heilige God! hoe zeer moeten wy met ſchaamte te rugge zien op onze gebreklykheden en verzuimenisſen, op onze zonden, die veele zyn! —— Vergeef, o God! den Inwoonderen des Lands alle derzelver overtredingen: —— geeft, dat wy voortaan aan onze goede voorneemens getrouwer beantwoorden, —— de kragten van ons lichaam, en onzen geest waardig gebruiken, —— de noodige bezigheden onzes levens, yveriger en vlytiger verrigten, en —— zoo veel goeds op aarde ſtigten, als onze vermogens gehengen! opdat wy uwer genade en goedertierendheid ſteeds waardiger worden. —— Och! dat ons Vaderland, onze geſchokte Republiek met alle deszelfs duurgekogte Voorregten, en wy —— altoos waardige voorwerpen uwer gunſte, en genade mogen zyn en blyven: —— dat het ons, en onze Kinderen, en den Lande altoos wel gaa; laat de Koophandel, die zenuw van onzen Staat, altoos groeijen en bloeijen: — laat elk arbeidzaam Burger, van zyn eerlyk beſtaan, eenen ruimen zegen genieten, ter inſtandhouding en onderſteuning, van zich en de zynen: —— Zegent in allerleie opzigten de Handhavers van alle nuttige Kunſten en Wetenſchappen, ten nutte van het Algemeen, en — laaten wy door welvaart en milde voorſpoed vergezeld, het goede van dit leeven ſmaaken, en —— dus onze Jaaren in vergenoegdheid ten einde brengen, —— en laat ons, door uwe kragt geſterkt, in opregtheid voor uw aangezigte wandelen, en — deugdzaam zyn.

MET ZY ZOO —— ——

Rotterdam,
den 1 January 1792. J. D. V.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ANTWOORD

aan het HAAGSCH GENOOTSCHAP, *dat, yverende voor de Eer van het Evangelie, en voor de belangen onzer Vaderlandſche Gemeenten, thans vraagt:*

„ Welke zyn de voornaamſte oorzaaken van het klein „ getal der geenen, die zich in ons Vaderland voor„ bereiden tot den openbaaren Predikdienst? — En welke „ zyn de gereedſte middelen, om veelen daartoe op te „ wekken, en alzo een gevreesd gebrek aan Predikanten „ voor te komen?"

De *eerſte* deezer twee Vraagen geeft inderdaad weinig eere aan het Vaderland. Zy kondigt aan een zeer diep verval, in een zaak van het allerhoogſte belang. Ligtelyk zou men echter de daar uit vloeiende ſmert vergeeten kunnen, zo de *tweede* Vraag volkomen beantwoord mogte worden; dat is, indien men zeer gereede middelen kon vinden, en waarlyk aanwenden, zo wel om onze zinkende eer te herſtellen, als om een gedreigd oordeel over veele Vaderlandſche Gemeenten, by tyds, te voorkomen.

Gaarne willen wy, tot het bereiken der beide einden, eenige Aanmerkingen op het papier werpen: Aanmerkingen die wel veel waarheids zullen bevatten; maar, mogelyk, onvoldoende gekeurd worden, om het groote doelwit te bereiken. Dan, hoe zulks ook moge weezen, wy willen de volgende proeve ter overweeginge overgeeven.

De *eerſte* oorzaak van 't klein getal der geenen, die zich thans tot den Predikdienst voorbereiden, moet gezogt worden in de *afkeer*, welke aan ſommige jonge Lieden of gegeeven is, of die zy zelve uit die bediening afleiden. De middelen, noodig tot het opſtellen van goede Leerredenen, zyn wel, van tyd tot tyd, door de uitgaaf van voortreffelyke Boeken, zeer vermeerderd; maar de begeerte, om wel uitgewerkte Predikatien te hooren, is by veelen ook niet weinig toegenomen, en dit heeft den arbeid der Leeraaren

niet weinig vergroot. Hiervan is het thans de tyd niet meer, om te ondernemen, een Leerreden, gelyk men het noemt, voor de vuist te doen, of uit den mouw te ſchudden. De vermeerderde leeslust, ook onder het gemeen, min gewoon in voorige jaaren; de tegenwoordige kieschheid, de gezuiverde en verbeterde ſmaak, zo niet van allen, ten minſten van zeer veelen, laaten den Predikanten niet toe, over eenig ſtük heen te loopen, zo zy in eenige achtinge willen ſtaan, en Toehoorders behouden. Zy zyn dus verpligt meer te ſtudeeren, vooral, wanneer zy geen ſterk geheugen hebben, of geen ſcherp gezigt, om hunne opſtellen vlot te kunnen leezen, hoewel de meesten het leezen, met regt, altyd zullen blyven afkeuren. —— Daarenboven zyn ſommige Gemeenten te talryk, om, naar behooren, door éénen Herder te kunnen beſtierd worden; ten minſten gaat daardoor, dewyl men 'er thans, meer dan ooit, op ſchynt geſteld te zyn, zo veel des kostbaaren tyds verlooren, dat de huisſelyke ſtudie zeer verzwaard wordt. Wy zullen niet aanmerken, dat men, oudtyds, maar honderd en vyftig Leden onder het beſtier van éénen Herder vertrouwde, en nu kennen wy Leeraars in het Vaderland, die, zonder Kinderen en Dienstboden te rekenen, vyftien honderd Ledemaaten onder hun opzigt tellen: wy zullen ons niet herinneren eenen Man, die, weekelyks, zes honderd Katechiſanten heeft te onderwyzen: wy zullen niet zeggen wat het zy, als dan nog twee Predikatien op te ſtellen, (ten minſten een nieuwe, terwyl de namiddagspreek ſlegts een verbetering ondergaat): wy verzwygen, dat Lieden van geene groote vlugheid of ſterk geheugen daar aan werken, (zodanigen hebben wy gekend,) van 's maandags 's morgens tot 's zaturdags avonds: wy zullen onze ſmert niet uitdrukken, dat het Plan van Prins Willem den IV, (volgens welk alle Namiddags-Predikatien ten platten lande veranderd moesten worden, in openbaare Katechiſatien, het geen den Leeraaren veel gemaks, en der Gemeenten veel voordeels, zou gegeeven hebben,) onuitgevoerd gebleeven is: wy zullen geene meer andere dingen hier byvoegen, en verder afdwaalen; maar tot dit beſluit komen: „ zodanige niet verligte, maar meer en meer verzwaarde, arbeid, dagelyks gezien van de Kinderen der Predikanten; ſoms opgemerkt van zulken der Familie, die hen komen bezoeken, of van anderen waargenomen, die toevallig daarvan kennis kreegen, heeft deeze ongelukkige uitwerking op veelen gehad, dat ik menigmaal, wanneer Kinders alleen

Wa-

waren en vry praaten hadden, hen heb hooren uitvaaren tegen zodanige moeilyke bediening, en elkander affchrikten, om 'er immer toe over te gaan: ook weet ik zeker, dat verſcheidenen, die anders daartoe neigden, volkomen, door zodanige redenen, tot andere ſtudien gekomen zyn."

De *tweede* oorzaak zoeken wy in de hoogere *koſten*, die thans tot de ſtudien verëischt worden, zwaarer in der daad, dan in voorige tyden, zo wel wegens den gedaalden prys van het geld, als om de hedendaagſche koſtbaarer leevenswyze. Ouders, ten platten lande woonende, zeggen; „Zullen wy onze zoonen, vyf of zes jaaren, naar een duure Stad op de Latynſche Schoolen zenden?" en de Stedelingen voegen daarby: „Zullen wy daarna onze zoonen naar een Academie zenden, waar men, (om maar één ſtuk aan te haalen,) vóór dertig jaaren, een goede kamer voor vyftig guldens huurde, die nu negentig of meer moet koſten? Zullen wy, dit al eens overſlaande, en aan andere dingen van meer duurte niet denkende, het overige berekenen; en zo alles al eens wel uitvalt, het geen onzeker is, voort moeten gaan om hen te onderhouden, tot zy een goed beroep ontvangen, hoe veel zal dat niet koſten? Wanneer zullen zy, of wy, intrest van de uitgegeeven gelden ontvangen, of zal het Tractement op een Dorp, de rente van het verſtudeerd Capitaal, (laat my 't zo eens noemen) kunnen uitmaaken; en wat zal hy dan hebben voor zynen arbeid van prediken, enz.? Wy hebben eenen tyd beleefd, waarin men drie honderd en vyftig Proponenten telde; waarin 'er zes en vyftig hunne gaaven op één vacatuur lieten hooren, waarin ſommigen der bekwaamſten, agt of meer jaaren, ledig liepen; eenen ſchat verteerende met hun heen en weêr reizen naar openſtaande plaatſen, waarin anderen, geen beroep kunnende verkrygen, of van verdriet byna vergingen, of verpligt waren, zich tot een ander beroep te begeeven. En zullen wy onze Zoonen, zo zy een plaats verkrygen, in een ordentelyk huisraad zetten, die thans tweemaal hooger loopt, dan in onze vroege jeugd? Zullen wy het examineeren, het zitting neemen in een Claſis, het intreeden in Weduwe Beurzen, opſchieten, al 't welk, hier en daar, op vyf of zes honderd guldens loopt, betaalen? en dan, dan nog onze Kinderen zien op een arm, afgelegen, onvermaakelyk Boeren Dorp, waar geen gezelſchap ter waereld is, waar zy geheel vergeeten worden: neen, dat, dat zal voorzeker nimmer gebeuren." — Deeze of dergelyke redeneering,

ring, door Ouders gedaan, is al mede oorzaak geworden, van de thans zo weinig ſtudeerende jonge Lieden. —— Sedert de, in ons Vaderland zo gelukkig opgekomen, Hervorming, byzonder in Holland, waar men toen maar twee Leeraars kende, is het getal ongemeen vermeerderd; en ſchoon men nu een meerder, dan een minder, getal telde; men kan zich niet herinneren, dat men ooit gebrek gehad heeft. Waren 'er weinig Proponenten, dan werden de Ouders aangemoedigd, om meer Kinders tot de ſtudie te beſtemmen: waren 'er veelen, dan zagen zy daarvan af; maar, zo veel wy weeten, (wy herhaalen dit) 'er kwam geen gebrek aan Leeraaren, door Gods goede Voorzienigheid. Maar na den jaare 1750, toen het getal tot byna vier honderd Proponenten opklom, zagen veele Ouders geheel van de Theologiſche ſtudie af, en niet minder de opgroeiende Zoonen; te meer, om dat men merkte, dat de Proponenten, wegens hun groot getal, in verachting vielen. Wy kunnen ons herinneren, dat ſommigen den ſmaadnaam van *Wagtmeesters* ontvingen. Van anderen zeide men, dat men *de zilveren bruiloft van hun Proponentſchap wilde vieren.* Had een Proponent zyne gaaven aan een Gemeente laaten hooren, hy wilde wel, met den hoed in de hand, in het Doophek ſtaan voor een Boeren-Kerkenraad; maar van deezen, toen byster kiesch op hunne manier, onzoete aanmerkingen over gaaven en preek, als van zulke ongeſchikte en onbedreeven Richters, te hooren, viel niet weinig zuur. Zodanige boerſche behandeling bleef niet verborgen, zy kwam den Ouderen en anderen ter ooren, en liet niet na, by een grievende ſmert, een diepen nadeeligen indruk, tegen de Godgeleerde Studien te maaken. En ik ben wel verzekerd, dat veele in leven zynde Predikanten, nog gedagtig aan die verſmaadende tyden, niet bewoogen hebben kunnen worden, om hunne Zoonen tot de heilige Bediening te laaten overgaan. En men mag vraagen, of niet zulke Gemeenten, toen zo vieſche veragters van braave jonge Nazireërs, thans, door een rechtvaardig oordeel van God, met gebrek aan Leeraars gedreigd worden? Of zou de heilige en regtvaardige Heer van zyne Kerk dat aangezien hebben met onverſchillige oogen?

Laat ons tot een *derde* oorzaak komen, wy bedoelen de *geringe beſolding*, welke den Predikanten te beurt gevallen is. Hier boven hebben we reeds één woord daarvan gerept; een byvoegſel zal, ter deezer plaatze, niet gewraakt worden. Men moet nu niet meer zeggen, dat de tegen-

woor-

woordige loon der Leeraaren gelyk ſtaat met den verledan: of weet men niet, dat de Tractementen veel geringer in onzen tyd geworden zyn, wegens de gedaalde waarde des gelds? Gewislyk, de dagen zyn voorby, in welken men, voor tien duiten, brasſen kon. Wy hebben een Predikant gekend, die jaarlyks, voor al zynen arbeid, niet meer dan twee honderd en zes en dertig guldens ontving. Veele anderen kennen wy nog, die ſlegts op drie of vier honderd guldens hoopen mogen. In een groote ſtreek onzes Lands, trekken alle Leeraars, ten platten lande, niet meer dan vier honderd en vyf en zeventig guldens, waarvan zy met Vrouw en Kinders, ſoms zes, agt of meer in getal, een geheel jaar moeten leeven. Welk een jammerhartige beſolding! — Eenmaal heb ik met eigen oogen gezien, dat een oud Predikant agter den ploeg ging, terwyl zyn oudſte Zoon de paarden mende: want, in ſommige Provintien, betaalt men hen maar ten deele in geld; moetende het overige uit landeryen, die aan de Pastoryen eigen zyn, gevonden worden. Het ongewoon gezigt van een zwaar ploegenden Predikant, gewis overvreemd in ons Vaderland, trof myne geheele ziel: ik verzugtte, en moest 'er myne oogen afwenden. Uit den mond eens anderen hoorde ik eens: „ myn Schoolmeester heeft het beter, dan ik." En een derde getuigde: „ myn Roomſche Pastoor kan ruimer leeven, dan ik. Twee oxhoofden Rhynſchen Wyn drinkt hy jaarlyks met de gasten, die hem bezoeken; terwyl ik, zondags avonds, na mynen zwaaren arbeid, niet meer dan een glas Bier kan hebben." Dit ſober inkomen is den Staaten van Holland niet verhoolen gebleeven. Men heeft my dikwyls verhaald, dat de Rentmoester Generaal der Geestelyke goederen, vóór eenigen tyd, van die Staaten gevraagd werd, of men den Predikanten, jaarlyks, eene verhooging van vyftig guldens zou kunnen betaalen, waarop de gemelde Heer, alles nagezien hebbende, ten antwoorde zou gegeeven hebben: „ niet ſlegts vyftig, maar twee honderd guldens." Dan, van zodanige verhooging is dus-lang niets geworden. De Staaten van Gelderland ſcheenen, vóór meer jaaren, ook iets van dien aart in den zin gehad te hebben; geevende in last, dat de Predikanten van hun Gewest een opgaaf van alle hunne inkomſten zouden inzenden, om alles in een geregelder orde te brengen, en aan hun, die te weinig hadden, meer toe te leggen. Maar ook die verwagting is verdweenen; doch 'er is overgebleeven een weerzin in Ouders en Zoonen, om zo veele jaaren der ſtudie toe te wy-

den, en, na zwaare uitgiften, voor een ſoberen loon, al huh leven te dienen. Of is een arbeider, (al heeft men intusſchen hooger bedoelingen, dan de winst van aardſche inkomſten) zyn loon niet waardig? Paulus ſchreef niet minder, dan een half Hoofdſtuk, om zulks der eerſte Gemeenten te beduiden. De gevolgen heeft men ook gezien, zo dra de verlangde verhooging agterbleef. Onder anderen hebben wy een geleerden Proponent, wiens naam wy zouden kunnen noemen, en aan welken men niet, met regt, een Hoogleeraars-ampt te Leiden zou hebben kunnen weigeren, om deeze en geene reden, naar Indiën zien vertrekken. Meer andere gevallen zouden wy hierby kunnen voegen: maar zy krabben de oude wonden op, zonder de tegenwoordige te kunnen heelen.

Als een *vierde* oorzaak willen wy hier aanvoeren, dat de *grilligheden* der geenen, die, ten tyde des grooten aantals van Proponenten, de beroepingen in handen hadden, daar men naauwlyks wist, wien te neemen, zeer dikwils de minst bekwaame Proponenten boven anderen voortrokken, en de kundigſten lieten agterſtaan. Hierdoor viel de moed der laatſten; en veele Ouders, dat verneemende, riepen uit: „ gaat het 'er zo toe, onze Kinders zullen geene Godgeleerden worden! " Men moet hier niet aanvoeren, dat zulks te vooren ook dikwyls is gebeurd, en in het vervolg zal blyven gebeuren. Wy zullen zulks niet ontkennen; maar 't gaat vast, dat deeze voorvallen toen een grooten invloed hebben gehad, om de Theologiſche Studien agter de bank te zetten. En daar de toen heerſchende denkwyze en partyſchappen van die dagen, meer dan thans, de bevordering van deezen, al was hy minder dan een ander van tegenſtrydige gevoelens, bewerkten, zo vermeerderde zulks den weerzin in den Predikdienst.

Een ander nadeel, reeds van ons genoemd, is, als een *vyfde* oorzaak, van langzaamerhand, hierby gekomen, namelyk: de *verhoogde prys der meeste dingen*, de *mindere waarde van het geld*, en de *kostbaarheid der leevenswyze*, waarbuiten een Leeraar, hoe ongezind hy ook daartoe moge weezen, zich niet geheel kan houden. Alles hier by te haalen, ten bewyze deezer drie genoemde dingen, duldt ons beſtek niet. Met drie voorbeelden willen wy ons vergenoegen. De beste ſpiegel, in de ſchoonſte kamer van een Predikants huis voorheen gehangen, werdt, ten tyde zyner volwaſſen Kinderen, zo ſlegt gerekend, dat dezelve niet te goed geacht werd, om op eene meiden-kamer gehangen te worden. Men heeft

een

een Amſterdamsch Predikant hooren zeggen, dat zyn geheel Traktement weg was, wanneer hy zyne huishuur, 't loon zyner dienstbooden, en het ſchoolgeld zyner kinderen betaalde. Wy weeten, dat Predikants Vrouwen, zelfs in afgelegen Dorpen, gedrongen worden om ſakken te draagen, zullen zy in geene algemeene verachting vervallen. En zullen Zoonen, die al vroeg bemerkt hebben, hoe veel meer een huishouding thans kost; die hunnen Vader, of den Predikant hunner plaats, hoorden klaagen, dat hy geen nieuw uitkomend Boek koopen kon, (en hoe noodwendig zyn thans kostbaare groote Bibliotheeken geworden?) die ondervonden hebben, hoe bekrompen alles in deszelfs huis-toeging: hoe zullen zy, zeg ik, lust krygen, om tot zodanigen kommerlyken ſtaat over te gaan? — Daarenboven, hoe menigmaal gebeurt het, dat een Student op de Latynſche Schoolen, in Steden, verlokt door de vermaaken, door uitſpanningen, en voorbeelden van anderen, of door de winſten, die hy ziet door den koophandel te zullen krygen, vóór 't gaan naar de Academie, begint te denken: „indien ik my tot den kanſel ſchikke, en geene brillante gaaven heb, (wie toch kan daar voor inſtaan?) dan worde ik, waarſchynlyk, naar eenen achterhoek des Vaderlands verſchooven, waar ik naauwlyks het brood zal hebben; waar (gelyk ik zo dikwerf van anderen hoorde) geene gegoede Juffrouw, aan't het ſtedelyk leven gewoon, my zal willen volgen; waar eene min vermogende my te beurt zal vallen; waar geene Kinderen eenige Opvoeding naar hunnen ſtaat zullen kunnen verkrygen, en welke ik, by gebrek van geld, naar elders niet zal kunnen zenden: en waarom zal ik dan nu naar de Academie gaan, om my tot het Leeraarampt bekwaam te maaken? Men ſprak my gisteren van een Predikant, wiens tien Kinders, by zyn ſterven, verpligt waren, om voor meiden en knegts te gaan dienen: men wees my Zoonen en Dochteren van Predikanten, die thans boeren en boerinnen zyn, en met groenten ter markte komen!"

De *zesde* oorzaak moet gezogt, en zal gevonden, worden in de *onverdiende Verachting*, welke op de orde onzer Geestlyken, ten deezen tyde, meer dan voorheen, gevallen is, en hen voor bitterheden bloot ſtelt. De beroemde Salisburyſche Biſchop BURNET, die in de voorige Eeuw ons Vaderland bezogt, verwonderde zich niet weinig over het aanzien, waarin de Leeraars alhier ſtonden, en den invloed, dien zy in veele zaaken hadden.

Maar, maar die tyden, zegt men, zyn voorby. Hierom hoorde men, niet lang geleeden, in een der voornaamſte Steden, lang vóór de Omwenteling, by de bevestiging van een Predikant, den Bevestiger tot zynen nieuwen Amptgenoot zeggen: „dat de Regeering aldaar niet naliet de magt en het gezag der Leeraaren klein te houden." Wy hebben eenen Drosſaard gekend, die des Predikants Vrouw dreigde in boete te ſlaan wegens Sabbathſchennis, dewyl zy, kleine kinders hebbende, eenige natte doeken ter drooginge had laaten hangen op de hegge van haaren Tuin. Met andere voorbeelden, alle blyken van verſmaading, die wy in eene groote menigte zouden kunnen aanvoeren, willen wy ons niet ophouden; maar liever aanmerken, dat dezelve invloed hebben op het week hart van Zoonen, die anders neigen zouden tot deeze eerwaardige Ambtsbediening, vooral, wanneer, gelyk niet vaak gebeurt, de verſmaading afdaalt van den Vader tot op de Zoonen. Men moet hier niet tegen zeggen, dat 'er altoos Lieden zyn geweest, en altyd blyven zullen, die geringe achtingstekenen aan Predikanten hebben laaten blyken. Dan, wy moeten daar op aanmerken, dat, over 't gemeen genomen, de achting voor Leeraars, van tyd tot tyd, gedaald is, en dat deeze vermindering ook invloed heeft op 't geen, waarvan wy thans handelen. In vroeger tyden zag men Edellieden, Mannen van geboorte, Zoonen van Regenten, den Kanſel beklimmen. Maar rekent men het thans niet te laag voor den Zoon eens Magiſtraatsperſoon, een' Dorppredikker te worden? Welk Regent krygt het nu in den zin, zynen Zoon de voortreffelykheid van het Opzienders-Ambt voor te preeken, en hem tot de Theologiſche Studie op te wekken? Welk geſchreeuw zou 'er ontſtaan, vooral onder de lieden van de *bon ton*, indien dat gebeurde? Wy hebben onze gedagten laaten gaan over de jonge Lieden, die thans aan onze Academien zyn; doch hebben 'er niet éénen Zoon van een Regent onder hen kunnen vinden. — Evenwel de Kerkelyke Leerſtoelen moesten beklommen worden, en wat is toen gebeurd? Zo dra de Regenten hunne Zoonen terug hielden van den Kanſel der Godgeleerden, en de zinnen der eerſten vroeg begocheld werden door ingebeelde Waereldgrootheid, bleef egter de eerbied voor de heilige Studie nog volſtaan by de eerſte Burgers; maar toen veelen van deezen ook beſmet werden door den damp van ydele glorie, zagen de min-

mindere Burgers, dat men hunne kinders nog tamelyk goed genoeg keurde, om 's Volks Leeraars te worden. Dan, onder zulke Burgerzoonen, waren 'er van de laagſte Klaſſe, die, op de beurzen van anderen bekrompen ſtudeerende, ter Kerke intraden, en, geene beſchaafde opvoeding, naar de keur van de hedendaagſche Heeren en Dames gehad hebbende, aan den *exquiſen* ſmaak der welleevende Waereld ſobertjes voldeeden. En wat was hiervan het gevolg? Mindere Lieden, Dienstbooden en andere, hoorende deeze *beau monde* dagelyks ſnaateren van zodanige Geeſtelyken, die onderneemen durfden de gebreken der Eeuw aan te randen: en dezelve te beſtraffen, verlooren al mede den nog gebleeven eerbied voor de Gezanten van JESUS. En de goeden moesten toen meer lyden, wanneer 'er, hier of daar, één onder liep, die de toets niet kon doorſtaan: want hier ging het altoos, en het zal altyd zo gaan, dat men, onder de Theologanten zo wel als onder de Regtsgeleerden, Geneesheeren en andere Klaſſen van Geleerden, kaf onder het koorn vindt; en het ontbreekt dan veelal aan beſcheidenheid, waardoor men de vlekken des eenen ook den anderen, zonder eenig regt of reden, aanwryft.

De *zevende* oorzaak zoeken en vinden wy, in de *Vrygeestery* van onzen tyd. De bron van dit euvel wordt aangetroffen in de losbandigheid, in de weelde, wellust; bedorven ſmaak, en kwaade Boeken, zo gemeen in onze dagen. Zeer veelen, en meer dan men denkt, van onze aanzienlyke Jongelingen zyn, min of meer, tot de Vrygeestery verleid. En waren 'er geen ouden van dagen, die zingen, gelyk nu de jongen piepen. Openlyk of bedekt ſchimpen met het Evangelie, (waarvan men zo veel geleerd heeft, zonder overtuiging, als 'er noodig is om belydenis te doen, zonder welke men in geene posten van Regeering kan komen) openlyk of bedekt ſchimpen, met 't Evangelie, zeg ik, heeft ten gevolge, dat de achting der zulken voor Leeraars allergeringst moet weezen. En gaan zodanige Leidslieden voor, op welk eene wyze volgen dan de geringen; of hoedanig is de vrugt der prediking der eerſten? En zal dat euvel, wordt het den Ouderen of Zoonen bekend, gelyk het voor hun niet verhoolen kan blyven, hen aanmoedigen, om de verkondiging van een verſmaad Evangelie boven een ander ongehoond beroep in de Waereld te ſtellen? —— Hier, hier weent

de beledigde verſmaade Waarheid, en alle Opregten weemen met haar.

Traag en huiverig komt de hortende pen tot de *agtſte* en laatſte oorzaak van de kwynende ſtudie in de ſchoonſte Weetenſchap. Zy word afgeleid uit de laatſte treurige Gebeurtenisſen voor de Vaderlandſche Kerk, uit de bekende *Remotien van Predikanten.* Een vry groot aantal van Leeraaren onzer Gewesten, en, 't geen te aandoenlyker is, van de bekwaamſten, na veele laage en ſmertelyke behandelingen van het gemeene Volk geleeden te hebben, is, openlyk, uit hunne bediening gezet. Dit moest, natuurlyk, veele jonge Lieden, die van gelyke denkwyze waren, en op het punt ſtonden, om de Theologiſche Studie te ombelzen, doen ſtil ſtaan, doen weifelen, en, na eenig beraad, hen doen omkeeren tot een ander beroep of ſtudie. Om ons niet langer hiermede op te houden, zeggen wy alleen, dat de bekende gevallen omtrent Predikanten in en buiten Groningen, Harderwyk, Utrecht, Rotterdam, Vliſſingen, Middelburg en elders, Ouders en Zoonen diep getroffen hebben, ten grooten nadeele der Kerk. Men vraage niet, wat Academien, Illuſtre en Latynſche Schoolen, daardoor reeds geleeden hebben, en nog verder zullen lyden: want dit is niet onbekend.

Na het opgeeven van deeze *agt* oorzaaken, moeten wy overgaan tot het *tweede* Deel der Vraage: „ *En welke zyn de geſchiktſte middelen, om veelen daartoe op te wekken, en alzo een gevreesd gebrek aan Predikanten voor te komen?*"

Wy moeten hier aanſtonds aanmerken, dat de oorzaaken eener kwaal veelal ligter te ontdekken zyn, dan de hulpmiddelen tot herſtel; of dat de hulpmiddelen gemakkelyker op te geeven zyn, dan zy uitgevoerd kunnen, of zullen, worden. Dit maakt ons huiverig in het beantwoorden van dit *tweede* Deel der Vraage. Dan daar de oplosſing van het *eerſte* Deel niets baaten kan zonder dit tweede aan te voeren, vinden wy ons gedrongen, ook eenige voorſtellen omtrent dit Stuk te doen.

1. Allerwege gaan klagten op over de gebreken der Latynſche Schoolen in het Vaderland; maar wat baat het klaagen? Wat helpt het, dat het Vliſſingsche Genootſchap de noodzaakelyke verbeteringen, voorgeſteld door de Heeren KROM, VAN DER PALM en VAN VOORST, den Vaderlande heeft laaten bekend maaken; zo lang men, in het algemeen, die verbeteringen niet ter harte neemt? Zullen

lin dan Ouders en Kinders aangemoedigd worden ter Studien, dat de Algemeene Staaten te zamen, of de byzondere van elke Provintie; en, gaat dat niet, dat de Regenten der Steden, waar Latynsche Schoolen zyn, onderzoek doen naar derzelver gebreken; dat ze die wegneemen, en vooral zorgen, dat jonge Lieden, in korter tyd, en op een gemaklyker wyze, de doode Taalen leeren. Dit kan den eersten grond ter aanmoediginge leggen.

2. De Stedelyke Regenten behooren aan jonge Lieden, die van het platte Land komen, om de Latynsche en Griekſche Taalen te leeren, een *douceur* of *premie* te geeven, te meer, daar de studie van deezen kostbaarer valt, dan van de geenen, wier Ouders in de Steden zelve woonen.

3. Dewyl veele Beurzen, geschikt voor Studenten in de Godgeleerdheid, of verdonkerd, of tot andere slinksche oogmerken uitgegeeven worden, behoorde men te onderzoeken, welke dat lot ondergaan hebben, om dat misbruik weg te neemen, en aan het godvrugtig oogmerk der Stichteren volkomen te beantwoorden. Men zou hiervan niet reppen, ten zy men volkomen verzekerd ware van zulk een schandelyk misbruik. 'Er zyn Studenten op onze Academien, aan welken twee Ducaaten gebooden werdt, zo zy een getuigenis van hunne studien in de de Godgeleerdheid, ondertekend door een Hoogleeraar, bezorgen wilden aan Lieden, welken wy niet noemen kunnen, op dat die zelfde Lieden daarop zouden kunnen ontvangen de Inkomsten der Beurzen. Dit laat een Student zich welgevallen; hy trekt die twee Ducaaten daarvoor, en noemt dat *gevonden geld*.

4. De Promotien op de Latynsche Schoolen moesten met grooter plegtigheid geschieden: en, in de eerste twaalf jaaren, moest men niet alleen een Prys voor een Student, die naar de Academie zou gaan, om in de Godgeleerdheid te studeeren, aanzienlyker maaken in waarde; maar ook, by die gelegenheid, hem een dubbele eer aandoen, boven anderen, die zich in andere Weetenschappen zouden gaan oefenen, om alzo de aanmoediging tot het Predikämbt daarvoor te vermeerderen.

5. Door het gantsche Vaderland moesten de Tractementen der Predikanten, byzonder der geenen, die geene *f* 500-: trekken, op staande voet vermeerderd worden, ten minsten tot *f* 600-: en vervolgens eene aanzienlyke verhooging voor de overigen bepaalen, in zo verre, dat al-

de beledigde verſmaade Waarheid, en alle Opregten weemen met haar.

Traag en huiverig komt de hortende pen tot de *agtſte* en laatſte oorzaak van de kwynende ſtudie in de ſchoonſte Weetenſchap. Zy word afgeleid uit de laatſte treurige Gebeurtenisſen voor de Vaderlandſche Kerk, uit de bekende *Remotien van Predikanten*. Een vry groot aantal van Leeraaren onzer Gewesten, en, 't geen te aandoenlyker is, van de bekwaamſten, na veele laage en ſmertelyke behandelingen van het gemeene Volk geleeden te hebben, is, openlyk, uit hunne bediening gezet. Dit moest, natuurlyk, veele jonge Lieden, die van gelyke denkwyze waren, en op het punt ſtonden, om de Theologiſche Studie te ombelzen, doen ſtil ſtaan, doen weifelen, en, na eenig beraad, hen doen omkeeren tot een ander beroep of ſtudie. Om ons niet langer hiermede op te houden, zeggen wy alleen, dat de bekende gevallen omtrent Predikanten in en buiten Groningen, Harderwyk, Utrecht, Rotterdam, Vliſſingen, Middelburg en elders, Ouders en Zoonen diep getroffen hebben, ten grooten nadeele der Kerk. Men vraage niet, wat Academien, Illuſtre en Latynſche Schoolen, daardoor reeds geleeden hebben, en nog verder zullen lyden: want dit is niet onbekend.

Na het opgeeven van deeze *agt* oorzaaken, moeten wy overgaan tot het *tweede* Deel der Vraage: „ *En welke zyn de geresdſte middelen, om veelen daartoe op te wekken, en alzo een gevreesd gebrek aan Predikanten voor te komen?*"

Wy moeten hier aanſtonds aanmerken, dat de oorzaaken eener kwaal veelal ligter te ontdekken zyn, dan de hulpmiddelen tot herſtel; of dat de hulpmiddelen gemakkelyker op te geeven zyn, dan zy uitgevoerd kunnen, of zullen, worden. Dit maakt ons huiverig in het beantwoorden van dit *tweede* Deel der Vraage. Dan daar de oplosſing van het *eerſte* Deel niets baaten kan zonder dit tweede aan te voeren, vinden wy ons gedrongen, ook eenige voorſtellen omtrent dit Stuk te doen.

1. Allerwege gaan klagten op over de gebreken der Latynſche Schoolen in het Vaderland; maar wat baat het klaagen? Wat helpt het, dat het Vliſſingsche Genootſchap de noodzaakelyke verbeteringen, voorgeſteld door de Heeren KROM, VAN DER PALM en VAN VOORST, den Vaderlande heeft laaten bekend maaken; zo lang men, in het algemeen, die verbeteringen niet ter harte neemt? Zullen

lin dan Ouders en Kinders aangemoedigd worden ter Studien, dat de Algemeene Staaten te zamen, of de byzondere van elke Provintie; en, gaat dat niet, dat de Regenten der Steden, waar Latynſche Schoolen zyn, onderzoek doen naar derzelver gebreken; dat ze die wegneemen, en vooral zorgen, dat jonge Lieden, in korter tyd, en op een gemaklyker wyze, de doode Taalen leeren. Dit kan den eerſten grond ter aanmoediginge leggen.

2. De Stedelyke Regenten behooren aan jonge Lieden, die van het platte Land komen, om de Latynſche en Griekſche Taalen te leeren, een *douceur* of *premie* te geeven, te meer, daar de ſtudie van deezen kostbaarer valt, dan van de geenen, wier Ouders in de Steden zelve woonen.

3. Dewyl veele Beurzen, geſchikt voor Studenten in de Godgeleerdheid, of verdonkerd, of tot andere ſlinkſche oogmerken uitgegeeven worden, behoorde men te onderzoeken, welke dat lot ondergaan hebben, om dat misbruik weg te neemen, en aan het godvrugtig oogmerk der Stichteren volkomen te beantwoorden. Men zou hiervan niet reppen, ten zy men volkomen verzekerd ware van zulk een ſchandelyk misbruik. 'Er zyn Studenten op onze Academien, aan welken twee Ducaaten gebooden werdt, zo zy een getuigenis van hunne ſtudien in de de Godgeleerdheid, ondertekend door een Hoogleeraar, bezorgen wilden aan Lieden, welken wy niet noemen kunnen, op dat die zelfde Lieden daarop zouden kunnen ontvangen de Inkomſten der Beurzen. Dit laat een Student zich welgevallen; hy trekt die twee Ducaaten daarvoor, en noemt dat *gevonden geld*.

4. De Promotien op de Latynſche Schoolen moesten met grooter plegtigheid geſchieden: en, in de eerſte twaalf jaaren, moest men niet alleen een Prys voor een Student, die naar de Academie zou gaan, om in de Godgeleerdheid te ſtudeeren, aanzienlyker maaken in waarde; maar ook, by die gelegenheid, hem een dubbele eer aandoen, boven anderen, die zich in andere Weetenſchappen zouden gaan oefenen, om alzo de aanmoediging tot het Predikambt daarvoor te vermeerderen.

5. Door het gantſche Vaderland moesten de Tractementen der Predikanten, byzonder der geenen, die geene *f* 500-: trekken, op ſtaande voet vermeerderd worden, ten minſten tot *f* 600-: en vervolgens eene aanzienlyke verhooging voor de overigen bepaalen, in zo verre, dat al-

alles, na genoeg, op een gelyken voet, gebragt worde binnen korten tyd. Men kon uitzonderen de hooge Tractementen van eenige Predikanten in de Ommelanden, die boven de duizend en nog hooger loopen.

6. Wy hebben aangetoond, dat de Zoonen der Predikanten de minſte aanmoediging ontvangen tot de ſtudie hunner Vaderen; en wanneer men de rekening eens wilde opmaaken, zou men, meen ik, ontdekken, dat, naar gelange, juist de Zoonen van Predikanten de Godgeleerdheid 't minst omhelzen. Om dan deeze afkeerigheid uit hen weg te neemen, behoorde men een aanzienlyk *douceur* aan zodanige Zoonen, jaarlyks, te geeven, tot zy hunne Studien voltrokken zouden hebben, onder dit verband, dat zy, van zin daarna veranderende, en tot een andere Studie overgaande, al het genootene zouden hebben terug te geeven, gerekend van den tyd, dat zy op de Latynſche Schoolen gekomen waren; tot den dag van hunne veranderde keuze.

7. Men behoorde allerwege de Predikanten, welke toch veele jonge Lieden, van de vroege jeugd af, katechiſeeren, en dus ligtlyk ontdekken, in welken edele en veel belovende gaaven van God gelegd zyn: men behoorde, zeg ik, de Predikanten ernſtig te verzoeken, om de Ouders van zodanige Zoonen met allen yver op te wekken, om dezelven op te leiden tot de Studie der Godgeleerdheid, vooral wanneer zulke Ouders vermogen hebben, om de kosten, daar op loopende, zeer wel te kunnen draagen. Verder, moest men, indien zy daartoe min gegoed waren, by de Regeering van vermogende Dorpen of Steden, aanzoek doen, om in de kosten te voorzien, met deeze voorzorge, dat zodanige jonge Lieden gedekt werden tegen den ſmaad, van op giften van anderen te ſtudeeren. Men zou dat kunnen tegengegaan door zodanigen eenen eernaam te geeven. In oude tyden deeden de Steden dat meermaalen. Amſterdam, meen ik, hadt *Arminius* voor haare rekening genomen, en liet hem, niet alleen, reizen, zelf tot in Italie, maar ook daar, gelyk ook te Geneve, en elders, zyne Studien voortzetten en voltrekken.

8. Aan elken Student, Proponent geworden zynde, behoorde op het getuigenis der Claſſis, dat hy zeer kundig in 't Examen bevonden was, uit naam der Provintie, of van wegen der Generaliteit, indien hy onder deszelfs Landen behooren mogt, een aanzienlyk Geſchenk van Godgeleerde Boeken ter verklaaringe des Bybels gegee-

geeven te worden, welks vermelding, op een der ſchoone Schutbladeren dier Boeken, door den Secretaris der Stad, tot deszelfs eer, moest ingeſchreeven worden. Dit beſluit moest, voor de eerſte twaalf jaaren, gemaakt worden.

9. Het geen tot verbetering der Hooge Schoolen zou kunnen gedaan worden, gaat wel niet geheel buiten ons beſtek; maar andere pennen zullen eerlang, zo wy het wel hebben, derzelver gebreken aanwyzen, nevens de middelen tot verbetering, die gewis veel aanmoediging zullen geeven, maar, dewyl 'er Clasſen zyn, die, op hoogen last, geen Student mogen onderzoeken, en tot Proponent aanneemen, ten zy hy een getuigenis medebrenge, dat hy, vyf jaaren, op eene Vaderlandſche Academie geſtudeerd hebbe, behoorde men aan te houden by de Hooge Overheid, welke dat beſluit gemaakt heeft, om het, voor de eerſte twaalf jaaren, in te trekken: maar men moest, daarenboven, aan elken Student, die, zonder Illuſtre Schoolen of Gymnaſiums bezogt te hebben, zyne Studie, binnen vier jaaren, op een onzer Academien, *volkomen* geëindigd had, mids mede brengende een loflyk en *voldoenend* Getuigſchrift van de Profeſſoren in de Taalen, Wysbegeerte en Godgeleerdheid, een aanzienlyk *douceur* geeven, uit naam van de Stedelyke Regenten, of van de Staaten der Provintie, waar hy mogt t'huis hooren.

10. Men moest zo wel de Proponenten ontſlaan van alle kosten by de Examina, en by het ſesſie neemen in de Clasſen, als de Predikanten by losmaakingen; of daarin voorzien buiten nadeel van anderen.

Deeze zyn onze gedagten: aan anderen blyve de beöordeeling!

WAARNEEMING WEGENS EENE ONGELUKKIG UITGEVALLENE OPERATIE VAN EENE VERMEENDE VERZWEERING.

Daar de ongelukken van anderen zomtyds tot eene nutte waarſchuwing dienen, om by voorkomende zoortgelyke gelegenheden zich daarvoor te kunnen wagten, zo ſcheen my de navolgende Waarneeming niet ongeſchikt, om dezelve aan het Publiek mede te deelen, en wel voornaamelyk, om die redenen, dat het doorgaans zeer moejelyk is, diep onder zwaare ſpieren gelegene abſces-

ſcesſen van andere ongemakken wel en duidelyk te onderkennen, en men door eene verkeerde behandeling ligtelyk gevaar kan loopen, om het leeven van den Lyder en zyn eigen eer en reputatie in gevaar te brengen.

Jannetje Scheitz, oud 17 Jaaren, door eene aanhoudende ſleepende Koorts zeer vermagerd, had, omtrent 6 Maanden te vooren, het ongeluk gehad van op de Straat te vallen, waarna zy eene geweldige pyn in de linker dye gevoelde, die men door allerleye zoorten van ſmeeringen vrugteloos gepoogt had te verdryven; hierop waren de *menſtrua* weggebleeven, en eene meer en meer toeneemende ſteekende pyn, vergezeld van aanhoudende Koortzen, gevolgd.

Op de linker dye bevond men een gezwel ter hoógte van 3 a 4 duimen, hebbende meer dan anderhalve ſpan omtrek, zeer veerkragtig en van eene donkerroode kleur. Men kon geenerhande klopping in het zelve beſpeuren, maar wel eene ſchynbaare *fluctuatie*; zy had het vermogen, om niet alleen het been in alle richtingen te beweegen, maar kon op het zelve vry gemakkelyk gaan en ſtaan; waardoor men dus buiten alle vermoeden bleef, dat het dyebeen zelve zoude aangedaan zyn; maar men verwagtte, voor het waarſchynlykst, eene zeer in de diepte liggende verzweering te zullen vinden, welke indien de *tumor* niet geopend, en naar behooren behandeld wierde, het leeven der Lyderesſe in zeer groot gevaar moest brengen.

Hierop wierd dan, met goedkeuring van drie zeer kundige Heelmeesters, door middel van eene Bistouri en holle Sonde, het gezwel in deszelfs geheele lengte tot op het been toe geopend; 'er ontlastten zich 8 a 9 oncen zeer gezond bloed, maar geene de minſte etterſtoffe was er te vinden: dan men ontdekte dat het been niet alleen door eene geweldige *caries* aangedaan was, maar 'er hadden zich reeds aanzienlyke ſchilfers van hetzelve afgezonderd, die met de *celluloſa* teffens te voorſchyn kwamen.

De gemaakte wond wierd behoorlyk gedekt, en de vereischte middelen aan de Lyderesſe toegediend; doch de pynen, na de operatie nog veel heviger dan voor dezelve geworden zynde, maakten op 4den dag een einde aan haar elendig leeven.

R.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN PYLSTAART.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Pylſtaart* heet in 't Latyn *Anas caudacuta*, te Rome *Coda lancea*, in 't Hoogduitsch *Faſan-ente*, *Meerent*, *Zeevogel* en op eenige plaatzen *Spitz-ſchwantz*, in 't Zweedsch *Aler* of *Ahl-fogel*, in 't Engelsch *Sea-pheaſant* of *Cracher*, in 't Fransch *Pelet* of *Coque de Mer*, op Jamaica *Whitebellied Duck*, in 't Mexicaansch *Tzitzihoa*.

De *Pylſtaart* is een treffelyk wild, en een zeer ſchoone Vogel; zonder de luisterryke kleuren te hebben van de *Slobbe*, is zyne Pluimadie zeer aartig, ligt grys, golfswyze met zwarte ſtreepjes, die men zou zeggen met de pen getrokken te zyn; de groote Dekveeren der vleugelen zyn breed geſtreept, met glinſterend zwart, en ſneeuwwit: hy heeft op de zyden van den hals twee witte ſtreepen, naar linten gelykende, die zich ligt en zelfs op een afſtand doen kennen: de geſtalte en de evenredigheden des Lichaams zyn veel langwerpiger en tederder dan in eenige andere van de Eenden-ſoort; de Hals is zeer lang en dun; de Kop klein en kastanje bruin; de Staart zwart en wit, dezelve loopt uit in twee ſmalle ſtrooken, die men met die der *Zwaluwen* zou kunnen vergelyken: hy draagt denzelven niet horizontaal, maar half opgewipt; het vleesch van deezen Vogel is, in alle opzigten, beter dan dat der wilde Eendvogelen, en min bruin; het dyeboutje, doorgaans hard en taay in den *Eendvogel*, is by de *Pylſtaart* zo zagt als het vleugelboutje.

Men ziet, volgens den Heer HEBERT, in *Brie*, den *Pylſtaart* by twee overtogten; hy onthoudt zich op groote Meiren; zyn geſchreeuw hoort men op een verren afſtand, 't zelve beſtaat in de klanken *hi Zouë Zouë*, de eerſte ſyllabe is een ſcherp geblaas en de tweede een gemurmel min helder doch zwaarder.

Volgens de opmerking van dien voortreffelyken Waarneemer, ſchynt de *Pylſtaart* een overgang uit te maaken van de *Eendvogelen* tot de *Talingen*, en in verſcheide opzigten de laatstgemelde naby te komen: de ſchikking der kleuren komt overeen met die der kleuren in de *Talingen*, hy

hy heeft ook een dergelyken Bek: want de Bek van de *Taling* is niet juist een Eendenbek.

Het Wyfje verſchilt van het Mannetje zo veel als de *Wilde Eend* van den Tammen; het heeft even als het Mannetje den Staart lang en ſpits, buiten zulks zou men 't ligt met den *Wilden Eend* verwarren: maar het kenmerk van den langen Staart is genoegzaam om deezen *Eend* van alle andere te onderſcheiden, die doorgaans een zeer korten hebben. 't Is uit hoofde van deeze twee uitſteekende ſtaartveeren, dat *Duitſchers*, ſchoon omeigen genoeg, den *Pylſtaart* den naam gegeeven hebben van *Faſan-ente*, (*Phaiſant-Eend*). en de *Engelſchen* dien van *Sea-pheaſant*, (*Zee-Phaiſant*). De naam *Winter-and*, in 't Noorden aan den *Pylſtaart* veelal toegevoegd, ſchynt te bewyzen, dat deeze *Eendvogel* de ſtrengſte koude niet ontziet; in de daad LINNÆUS ſchryft, dat men ze in *Zweeden* in de koudſte Winters vindt (*).

Het ſchynt, dat deeze Vogelſoort eigen is aan de oude en nieuwe Wereld; men herkent den *Pylſtaart* in de *Tzitzihoa*, te *Mexico* by FERNANDES, en Doctor MAUDUIT heeft van *Louiſiana* een dergelyken Vogel ontvangen, onder den naam van *Canard paille en queue: de Eend met een Stroo in den Staart*, waaruit men kan opmaaken, dat de *Pylſtaart*, ſchoon natuurlyk een Inwoonder der Noordſche Gewesten, zich ook na heete Landen vervoegt.

By deezen *Pylſtaart*, voegen wy, de *Langſtaartige Eend van Terre-neuve*, ſchoon van den voorgemelden in kleur wydverſchillende, en alleen 'er mede overeenkomende in de twee lange Veeren die ten Staart uitſteeken.

De kleuren zyn op deezen *Eendvogel* fraay geſchikt: de witte bedekt den Kop, en den Hals tot hoog op de Borst en Rug; alleen loopt 'er een Oranjeverwige ſtreep van de Oogen ter wederzyde van den Hals; de Buik als mede twee bundeltjes lange ſmalle veeren, tuſſchen den Rug en de Vleugels verborgen, zyn even wit als de Kop en Hals; het overige der Pluimadie is zwart, gelyk mede de Bek; de Pooten zyn zeer donker rood, en men beſpeurt aan de pooten eenig vlies; de langte der twee Staartpennen, vermeerdert de grootte van deezen *Eendvogel*; maar nauwlyks haalt hy de grootte van den gemeenen *Eend*.

EDWARDS veronderſtelt, met veel waarſchynlykheids, dat de

(*) *Habitat in borealibus Sueciæ provinciis, hieme intenſiſſimæ ad nos accedit* Fauna Suecica.

de *langſtaartige Eend uit de Hudſons-Baay* (*) het Wyfje van den boven beſchreeven is; de geſtalte, de gedaante en de Pluimadie zyn bykans dezelfde; alleen is de rug van die uit de *Hudſons-Baay* met minder verſcheidenheids van zwart en wit, en over 't geheel is de Pluimadie veel donkerder. —— De Vogel, die ons toeſchynt het Wyfje te weezen, was in de *Hudſons-Baay* gevangen, en de andere op *Terre-Neuve* gedood; en naardemaal dezelfde ſoort zich voordoet in de *Halvelda* der Yslanderen by WORMIUS (†) blykt het, dat deeze ſoort, gelyk veele andere van dit Geſlacht, de verſtafgelegene oorden van het Noorden bewoont. Zy bevindt zich ook aan den Noordöosthoek van *Aſia*; want men herkent ze in de *Sawki* der *Kamtſchatkaers*, die aan deezen Vogel ook den naam geeven van *Kiangitch* of *Aangitsch*, dat is *Diaken*, om dat in hunne ooren deeze *Eendvogel* zingt als een *Ruſſiſche Diaken*; en gevolglyk zingt de *Ruſſiſche Diaken*, gelyk die Eend quaakt (‡).

(*) EDWARDS *Hist.* p. 156.

(†) *Anas Islandica, protenſa cauda Halvelda* ipſis dicta *Muſ. Worm.* p. 302.

(‡) *Hist. Generale des Voyages*, Tom. XIX Suppl., p. 273 en 355.

PROEVE, OVER DE VERANDERINGEN DES BAROMETERS.

(Uit het Engelsch van den Heer RICHARD KIRWAN.)

(*Vervolg van bl.* 25.)

Over den Invloed der Dampen.

De Natuurkundigen, die het ondernomen hebben de Veranderingen des Barometers te verklaaren, zagen nooit den Invloed der Dampen geheel en al over 't hoofd. Ondertuſſchen heeft niemand, wanneer men den Heer DE LUC uitzondert, derzelver werking met naauwkeurigheid berekend. Maar, in deezen laatſten tyd, heeft de Heer DE SAUSSURE het grootſte licht over dit Onderwerp verſpreid (*). Deeze Hoogleeraar onderſcheidt, met veel gronds, twee ſoorten van Dampen, de *onzigtbaare*, aan welke den naam van Damp eigenlyk toekomt, en de *zigtbaare*; deeze laatſte ſoort verdeelt hy wederom in een *Ne-*

vel-

(*) *Traité de l'Hygrometrie.*

velagtige en *Opeengepakte*. De *onzigtbaare* Damp is foortlyk veel ligter dan de Lugt van dezelfde Geſteltenisſe: gelyk DE LUC door veelvuldige Waarneemingen, en DE SAUSSURE door rechtſtreekſche Proeven, bevestigd heeft, maar de *Nevelagtige* Dampen hebben dezelfde foortlyke zwaarte als de Lugt, waarin ze beſtaan." — Om den invloed dier twee ſoorten van Dampen op den Barometer te verſtaan, is het noodig, vooraf eenige van derzelver voornaamſte eigenſchappen te neder te ſtellen, om te toonen, hoe zy de Lugt aandoen.

I. De Heer DE SAUSSURE en de Generaal ROY hebben beweezen, dat het Water in zyn vasten ſtaat uitwaasſemt op elken Graad van Koude, tusſchen o en 32°.; en men meldt te over, dat in den vloeibaaren ſtaat deeze uitwaasſeming plaats hebbe; maar in eene veel grooter maate in alle Graaden boven de 32°.

II. Schoon het Water veel ſchielyker, en in eene veel grooter maate, uitwaasſemt in het lugtledige, dan in de Lugt, 't welk ten overtuiglyken blyke ſtrekt, dat de uitwaasſeming van 'het Water niet konne toegeſchreeven worden aan deszelfs naaverwantheid aan de Lugt, zal dezelve egter veel ſchielyker verdikt, en tot een ſtaat van vloeibaarheid gebragt worden, door het aanraaken van veel kouder lichaamen, indien dezelve geen verband met de Lugt hadt, die dezelve dus voornaamlyk onderſteunt in den ſtaat van Damp; en 't is in diervoege, dat men de verſchillende gevoelens der Natuurkundigen over dit onderwerp zou kunnen overeenbrengen. De Heer DE SAUSSURE heeft beweezen, dat de geſchiktheid der Lugt, om den Damp op te houden, vermindert met haare digtheid, maar niet in dezelfde evenredigheid, wanneer haare Geſteltenisſe, koude of hette, dezelfde blyft. Deeze bekwaamheid hangt derhalven deels af van derzelver Gemaatigdheid, en deels van derzelver digtheid; en het is, te deezer oorzaake, dat de onzigtbaare Damp veelvuldiger gevonden wordt in de benedenſte laagen des Dampkrings, dan in die op eene middelbaare hoogte. De Heer LAMBERT heeft beweezen (*) dat de hoeveelheid der Dampen, op onderſcheide hoogten in den Dampkring, doorgaans overeenkomt met de vierkanten van de hoogte der Kwik, op diezelfde hoogten. Ik geloof dat dit waar

(*) *Memoires de Berlin*, pour l'Année 1772.

waar is op hoogten voor ons beklimbaar, maar in de hoogere Lugtgewesten, die boveral vervuld zyn met ontvlambaare Lugt, hel ik over, om te gelooven, dat de Damp veel overvloediger is, dan in Lugtſtreeken op middelbaare hoogten, om dat het Water veel ſterker kleeft aan die Lugt, dan aan de Lugt, voor de Ademhaaling geſchikt; en het is waarſchynlyk, dat deeze omſtandigheid aanleiding gegeeven hebbe tot den zwaaren Nevel, die zich in den Jaare MDCCLXXXIII vertoonde.

III. Aan de fraaije proeven van den Heer DE SAUSSURE hebben wy dank te weeten de gewigtige ontdekking, dat een vierkante voet Lugt met Damp verzadigd op 32°, omtrent 4 Greinen Waters bevat, en 0,1109 van een Grein aanwint door de verdere verzadiging op elken Graad tuſſchen de 32° en 80°, wanneer de Barometer op 28,77 ſtaat; zodanig, dat dezelve op 66° verzadigd zynde, 7,7 Greinen vogts, en omtrent 8,7 bevat, als de Barometer op 30 Duimen ſtaat. —— 't Is waar, ik heb te meermaalen eene grootere hoeveelheid van vogtigheid, dan hier vermeld wordt, in een vierkanten voet Lugts gevonden; maar dit viel voor op ſombere dagen, als de Lugt niet helder was, en zich gevolglyk met eene grootere hoeveelheid van Nevelagtigen Damp belaaden vondt.

IV. Dezelfde Natuurkundige heeft ontdekt, dat de veerkragt (*Elaſticiteit*) van de Lugt, op 65°, die overgaat uit een ſtaat van volſtrekte droogheid tot die van volkomen vogtigheid, $\frac{1}{54}$, of, gelyk ik reken, $\frac{1}{57}$ vermeerderd is; en daar uit leidt hy af, dat de zwaarte van den Damp tot die van de Lugt ſtaat, als 10:14; doch dewyl, volgens myne eigene ondervinding, de zwaarte van de gewoone Lugt veel minder is, dan hy veronderſtelt, geloof ik, dat de zwaarte van den Damp tot die der Lugt ſtaat, als 10:12. De Heer DE LUC maakt, volgens de Proeven van den Heer WATS, deeze evenredigheid nog veel grooter; maar dewyl deeze Proefneemingen gedaan zyn op Damp in een ziedende hette, ſchynen ze my niet toe tot zulk een beſluit op te leiden. De Veerkragt der Dampen verſchilt dermaate van die der Lugt, dat eene aanmerkelyke vermeerdering van drukking dezelve eenigermaate zou brengen in den ſtaat van Nevelagtigen Damp, boveral, indien zy bykans in een ſtaat van verzadiging zyn in de zamengedrukte Lugt.

V. De Nevelagtige Damp beſtaat in een groot getal bol-

letjes, zigtbaar voor het oog, ſterk geëlectriſeerd (*), en van veerkragt beroofd. Dezelve bekleedt, als 't ware, een middenplaats tuſſchen het Water en den onzigtbaaren Damp: wanneer dezelve in groote hoeveelheid zamen vloeit, worden 'er Wolken en digte Nevels gevormd; weinig zynde, volgt 'er niets meer, dan eene vermindering van de doorſchynende helderheid der Lugt. De Nevelagtige Damp kan voor eenigen tyd niet beſtaan, dan in een Lugt, geheel vervuld met onzigtbaaren Damp; uit welks ontbinding dezelve voortkomt.

IV. De verdikking van den Damp ontſtaat niet alleen uit de koude; maar uit koude en aanraaking: want anderzins zou de Damp zich niet vormen, beneden het Vriespunt.

Dit begrip van de Natuur der Dampen en der veranderingen, welke zy te wege brengen aan de zwaarte en Veerkragt des Dampkrings, toont klaar, hoe zeer derzelver tegenwoordigheid of afweezen invloed hebben op de veranderingen des Barometers. In de daad, veronderſtellen wy, dat de Dampkring volkomen droog is, de Barometer op 30 Duimen, en de Thermometer op 65°, en een kolom van dien Dampkring, die men met vogtigheid moet vervullen, zal zyn Veerkragt, $\frac{1}{51}$ vermeerderd zynde, een $\frac{1}{51}$ minder behelzen van zyn volumen, dan de Lugt vóór de verzadiging; dewyl de toeneeming van de Veerkragt ontſtaat uit de invoering van een nieuwe veerkragtige vloeiſtoffe, gelyk aan $\frac{1}{51}$ van de maſſa; en naardemaal van het geheele volumen het gewigt eerst gelyk ſtondt met 30 Duimen Kwik, zal het gewigt $\frac{1}{51}$ van 30 Duimen Kwik verminderd weezen, 't welk op omtrent 0,59 van een Duim uitkomt. Maar, van den anderen kant, wint het $\frac{1}{51}$ in Damp, en dus zal het weezenlyk verlies van zwaarte het verſchil zyn van $\frac{50}{51}$ Lugt, en van $\frac{1}{51}$ Damp; dan het gewigt van de Lugt tot den Damp ſtaat 12:10, de aanwinst is derhalven 0,49 van een Duim; deeze vervolgens aftrekkende van 0,59 verlies, blyft 'er $\frac{1}{10}$ van een Duim verlies over. —— Zodanig is, derhalven, de verandering, die de Barometer zou ondergaan, indien een Lugtkolom van eene volſtrekte droogheid in eene volſlaagene vogtigheid overging; doch deeze omſtandigheid heeft misſchien nooit plaats, vermids de Damp-

(*) DE SAUSSURE *Voyage aux Alpes*, p. 259.

Dampkring nooit volkomen droog wordt; daarenboven zien wy dikwyls, dat, door zwaare Regenvlaagen de Barometer van 3, 4 of 5 tiende deelen van Duimen daalt; eene daaling, welke wy weeten, dat daaruit niet kan voortkomen dat de Dampkring met vogt verzadigd is: en ook is 'er geene evenredigheid tusſchen het ryzen van de Kwik naa zwaare Stortregens en het gewigt van den verdikten Damp: want als dan ryst de Kwik menigmaal 3 of 4 tiende deelen van een Duim: en de zwaarſte Stortregen brengt zelden een Duim waters aan; en de zwaarte van een vierkante Duim waters ſtaat niet gelyk met $\frac{1}{15}$ van een vierkante Duim Kwik.

Over de Ongelykheid der Hoogten van de Kolommen des Dampkrings.

Naa in deezer voege de ongenoegzaamheid beweezen te hebben van de oorzaaken, aan welke men gewoonlyk de veranderingen van de zwaarte des Dampkrings en van de hoogte des Barometers toeſchryft, zal ik nu voorts ontvouwen, welke oorzaak my toeſchynt alleen te beantwoorden aan, de voortgebragte uitwerkzelen; te weeten, de opeenhooping der Lugt boven die gedeelten des Aardkloots, waar de Kwik boven de middelbaare hoogte klimt; eene hoogte, welke bepaald wordt door haar ſtand, en de vermindering van de natuurlyke hoeveelheid van Lugt boven die Gewesten, waar de Kwik beneden haare middelbaare hoogte daalt. Om den oorſprong aan te wyzen van die opeenhooping en van die vermindering, moeten wy overweegen, 't geen men den Natuurlyken ſtaat des Dampkrings kan noemen, en hoe die ſtaat geſtoord wordt.

Ik noem den Natuurlyken ſtaat des Dampkrings dien, waarin de Barometer, op 't waterpas der Zee, zou ſtaan blyven op 30 Duimen by ſchoon Weêr, overeenkomſtig met de *Vyfde Waarneeming*. Om dien ſtaat voort te brengen, moet het gewigt des Dampkrings gelyk weezen over alle punten van de oppervlakte der Zee. Het gewigt van den Dampkring ontſtaat uit deszelfs digtheid en hoogte, zo dat, om die gelykheid van zwaarte te wege te brengen, de hoogte zeer gering, of de digtheid zeer groot is, en dat de hoogte zeer groot of de digtheid minder is. Deeze uiterſten van digtheid hebben plaats in de Gewesten aan den Equator en aan de Poolen. Onder den Equator is de middelpuntſchuwende kragt de afſtand van het middelpunt der Aarde en de

warmte; op hun *Maximum*; in de nabyheid der Poolen zyn deeze, in tegendeel, op hun *Minimum*. Derhalven, indien de hoogte van de Kwik 30 Duimen is onder den Equator en onder de Poolen, moet de Dampkring onder den Equator zeer hoog, en zeer laag onder de Poolen, zyn, met veele tusſchenſtanden.

Maar, ſchoon de Lugt aan den Equator veel minder digtheids hebbe op eene zekere hoogte, dan de Lugt aan de Poolen, moet dezelve egter veel digter weezen op zekere veel grooter hoogten; want dewyl de hoogten van de Kwik by 't waterpas der Zee gelyk zyn, moeten de maſſas van de Dampkring-Kolommen, die daaraan beantwoorden, gelyk weezen; maar dewyl het laagſte gedeelte van de Kolom by den Equator, door de warmte, enz. meer uitgezet is, dan een daarmede overeenkomend gedeelte van een Kolom aan de Poolen, moet de maſſa ook veel kleinder zyn, dan die van een daarmede overeenkomend gedeelte van een Kolom aan de Poolen; derhalven wordt een naar evenredigheid veel grooter gedeelte van zyn maſſa in het bovenſte gedeelte gevonden, dan in het bovenſte gedeelte van de Kolom aan de Pool; derhalven is het laagſte gedeelte van de bovenſte afdeeling van de Kolom, aan den Equator, meer zamengedrukt, en bygevolge veel digter dan het laagſte gedeelte van de bovenſte afdeeling der Pool-Kolom. 't Geen wy hier van den Equator en Pool-Kolommen gezegd hebben, kan men toepaſſen op de Kolommen buiten den Equator, met betrekking tot elkander, waar men zeer onderſcheide Graaden van warmte heeft.

Vanhier, dat in de hoogſte Gewesten des Dampkrings de digtſte Lugt aan den Equator, niet onderſteund wordende door daar nevensſtaande Kolommen buiten den Equator, zich zydwaards verſpreidt, en na 't Noorden en Zuiden ſtroomt.

Deeze hooge Lugtvloeden zyn meest zamengeſteld uit brandbaare Lugt, die veel ligter is dan alle andere, en in grooten overvloed voortgebragt wordt tusſchen de Keerkringen; deeze verſchaft ſtoffe aan de Noorder- en Zuiderlichten, welker verbranding ze vernietigt, en zonder welke die hoeveelheid, met der tyd, veel te groot zou worden, en den Dampkring 's jaarlyks overlaaden: maar die verbranding is de voornaame oorzaak van de grootſte veranderingen in den Dampkring, 't welk ik nu gaa bewyzen.

Indien de Lugtſtroom, van het Noorden en Zuiden des Equators weggevoerd, door de op vastbepaalde tyden waai-

waaijende winden, gelyk ſtondt met het wegvloeien der boven Lugt, dan zou het evenwigt kunnen ſtandhouden. Maar de ſnelheid dier winden is zodanig, dat zy niet meer dan 12 voeten in een ſeconde, of omtrent acht mylen in een uur afleggen; terwyl buiten de Keerkringen, of ten minſten op de Breedte van 30°, de Lugtſtroomen des bovenſten Dampkrings onvergelyklyk veel ſneller loopen (*): want, daar de gemiddelde warmte van de geheele ruimte, tuſſchen o en 30° Breedte, niet meer dan 7 graaden minder is, dan de gemiddelde Warmte onder den Equator, is het verſchil van digtheid niet groot genoeg, om een ſchielyke uitzetting der bovenſte Kolommen in die ruimte te veroorzaaken; maar van 30° tot 60° Breedte, een veel minder ruimte, verſchilt de jaarlykſche gemiddelde Warmte van den Oceaan, van die op 30° bykans 14 Graaden (†). Vanhier is de ſnelheid der boven Lugtſtroomen, na de Poolgewesten, veel grooter, en 'er moeten verſcheide afbreekingen plaats grypen, geduurende welke het gewigt des Dampkrings verminderd wordt. Vanhier, dat, niettegenſtaande de hevige Winden, die menigmaal tusſchen de Keerkringen waaijen, de Barometer ſlegts weinig en zeldzaam verandert; terwyl, buiten die Kringen, de veranderingen groot en veelvuldig zyn, en bykans in evenredigheid van den afſtand des Equators, en hierdoor wordt de *Tweede Waarneeming* genoegzaam opgehelderd.

Naardemaal de vloed des boven Dampkrings zich uitbreidt in zo veel meerder maate, als dezelve minder wederſtands ontmoet, is de rigting van dit *Maximum* van de hoeveelheid verſchillend in onderſcheide jaarſaiſoenen, en in onderſcheide Gewesten.

Wanneer de Zomer heerscht, in het Noordlyk Halfrond, en de Winter in het Zuidlyk, is de digtheid van de Lugt des Equators veel grooter, dan die van de Zuidlyke Lugt op eene mindere hoogte, dan die op welke zy veel grooter wordt, dan de digtheid der Noordſche Lugt, welke als dan zelve uitgezet is, door de tegenwoordigheid der Zonne in den Keerkring van het Noorden. Als dan, derhalven, wendt zich de boven Lugtſtroom boven al na het Zuiden, in ſtede, dat dezelve na het Noorden zich niet uit-

(*) Sauss. *Hygrom.* 300. Gentil *Voyage aux Indes*, p. 486.

(†) Van *Asia* boven de breedte van 30, en Oostwaards van de *Caspiſche Zee. Credo di non capir questo cheho tradotto come ſe valsa erat.*

uitſtrekt, dan in een by vergelyking veel minder gedeelte; 't is daarom, dat de veranderingen van den Barometer voor ons veel min merkbaar zyn in den Zomer, overeenkomſtig met de *Derde Waarneeming*, alsmede, dat men veel minder Noorderlichten heeft.

Op de hoogſte Bergen, welker toppen zelfs in den Zomer met ſneeuw bedekt zyn, zal de Lugt veel kouder weezen dan in de vlakten en Kolommen veel korter; als dan zal de boven-Lugt, in haaren loop na de Poolen, zich ophouden en opëenhoopen op die Kolommen, tot dat het verſchil van digtheid groot genoeg worde, om die Lugt heen te dringen door de veel warmer Lugt, welke dezelve omringt, en dus die koude Winden vormen, welke ten dien tyde den Barometer doen ryzen.

(*Het Vervolg en Slot in het volgend Stukje.*)

ZEER GEWIGTIGE BYZONDERHEDEN, DEN AART EN ZEDEN DER HINDOOS BETREFFENDE.

(*Vervolg en Slot van bl.* 36.)

De *Hindoos* zyn ſtipte inagtneemers van het Welvoeglyke: hunne Zeden zyn ongemaakt, zy bezitten veel natuurlyke Beleefdheid, en draagen de behoedzaamſte voorzorgen, om niets te zeggen of te doen, 't geen zy denken dat kwetzend of beledigend zou kunnen weezen. De *Brahmans* betoonen doorgaans de minſte beleefdheid, 't welk moet toegeſchreeven worden aan de Meerderheid, welke zy zich boven de andere *Casten* aanmaatigen, en den Eerbied, hun ſteeds toegedraagen.

Eenige jaaren geleeden, werd de Bevelhebber van eene *Europiſche* Vastigheid, met eenige andere Heeren, genoodigd, om een Feest by te woonen, door een *Rajah* gegeeven, by gelegenheid van een Huwelyk. 't Zelve beſtondt, gelyk hunne Avondvermaaken altoos, uit Vuurwerken, danſen en zingen. De plaats, waar de *Rajah* de Gasten ontving, was een Parterre of kleine Bloemtuin, omringd van een open gaandery, belegd met Carpetten; en deeze, gelyk het gebruik medebrengt, overdekt met linnen kleeden. In 't midden van het Parterre, was een Waterkom met een Fontein. De Gasten kwamen in door een poort, in 't midden des gebouws, tegen over de zyde waar de *Rajah* zat,

en,

en, door het Parterre heen wandelende, groetten zy deezen, en namen hun plaats in de gaandery. Een oud Man, zyne pligtpleeging afgelegd hebbende, viel onverhoeds in den Waterkom. De Oppasſers ſchooten terſtond toe, om hem te helpen, en haalden hem uit het water. De gebaaren en de betuigingen van alle de Inboorelingen duldden deelneeming aan in het ongeluk; doch, wanneer hun angſtvalligheid bedaard was, door te verneemen, dat de oude Man geen letzel ontvangen hadt, ſtonden zy zeer verſteld, als zy bemerkten, dat eenige *Europeaanen* in een ſchaterenden lach uitborſten; van zulk een gelach konden zy geen reden geeven.

Ik herinner my eenen jongen *Rajah* gezien te hebben, een jongeling van omtrent twaalf jaaren, die een *Engelschman* kwam bezoeken, en, ſchoon hy nimmer te vooren eenen *Europeaan* gezien hadt, was zyn houding beleefd en onbedwongen; hy gaf geene verwondering te kennen over de Kleeding, en de veelvuldige, hem nieuwe, voorwerpen; dit ontſtondt egter niet uit afkeer of mangel aan opmerking: want, ik vernam, naderhand, dat hy zeer weetgierig was, en veele zeer wel ter ſneede komende vraagen deedt.

De Ziels- zo wel als Lichaams-vermogens der Menſchen ſchynen in *Hindostan* vroeger tot rypheid te komen, dan in kouder lugtſtreeken: het is geenzins ongewoon te zien, dat Kinderen met eene maate van ernsthaftigheid, en gepastheid, ſpreeken, welke met hunne jaaren niet ſchynt te ſtrooken. Maar de Ziel, zo wel als het Lichaam, komt mogelyk niet tot die ſterkte, als men by de Inboorelingen van *Europa* aantreft. —— Behalven zedelyke oorzaaken, die ongetwyfeld hieraan veel toebrengen, ſtrekt de Lugtſtreek zeker, om ten minſten het lichaam te verzwakken; het is min bekwaam, om vermoeienis uit te harden; de Leevensbehoeften weinig en gereed te bekomen zynde, is het vlytbetoon gering, en alles werkt zamen, om werkloosheid en zugt tot gemak aan te moedigen.

De gewoonte, om de Dooden te verbranden, is bykans algemeen, en die, dat eene Weduwe zich op den Houtſtapel, nevens het Lyk van haaren Egtgenoot, ter verbrandinge overgeeft, grypt nog ſtand. Het ſchynt de toeleg geweest te zyn der *Mahomethaanſche* Regeeringe, om een gebruik, voor de Menschlykheid zo aanſtootelyk, af te ſchaffen; maar, men beſchuldigt de Landvoogden der Gewesten, dat zy het vooroordeel der *Hindoos*, tot hun eigen voordeel, bekeeren, door voor eene ſomme gelds het oog-

luikend toe te ſtaan. Thans heerscht het meest in de *Mahratten* heerſchappyen, en in de Landen van de oude *Rajahs*, waar men die voorbeelden vaak aantreft, byzonder by de aanzienlykſte Familien. — De *Engelſchen* hebben, in de Landen aan hun onderhoorig, 'er zich allerwegen tegen aangekant, en het gebeurt zeldzaam, of men moet het heimlyk verrigten, of eer zy, die de magt bezitten om het te voorkomen, zulks ontwaar worden.

De Wet pryst deeze gewoonte eer aan, dan dat zy dit Bedryf beveelt. „ 't Is," dus luidt dezelve, „ *voeglyk*: „ of het past eene Vrouwe, dat zy zich met het Lyk van „ haaren Man verbrande," en worden haar de grootſte toekomende zegeningen voor dit Bedryf beloofd. — Maar, in gevalle eene Weduwe liever verkiest in 't leeven te blyven, is zy verpligt eene onſchendbaare Kuischheid te bewaaren, het hair af te ſnyden, en geene Juweelen of eenig ander cieraad te draagen. — Eenige gevallen zyn 'er, waarin het uitdruklyk verboden wordt. Eene Vrouw, die Zwanger is, mag zich niet ter verbrandinge aanbieden, ook niet, wanneer haar Egtgenoot op een verren afſtand van haar geſtorven is, of zy moet zyn Gordel en Tulband weeten te krygen, en die op den Houtſtapel plaatzen.

Het oogmerk van eene zo barbaarſche Gewoonte is blykbaar genoeg; in alle Oosterſche Landen ſchynt de Meerderheid en Veiligheid des Mans, als mede de Bewaaring van zyn Huislyk Gezag, een hoofdoogmerk der Wetgeeveren geweest te zyn. — Zo ſterk is de invloed der gezagvoerende Gewoonte, en zo kragtig werkend het gevoel van ſchande, dat eene Vrouw van de aanzienlykſte Geboorte, met alle zagtheid en zorgvuldigheid, haaren rang voegende, opgebragt, vol van die ſchroomachtigheid, eigen aan haar Sexe, en bovenal in dit Land, deeze ſchriklyke Opoffering ondergaat, met zo veel kloekmoedigheid, en bedaardheid van geest, als ooit eenig Held of Wysgeer van den ouden tyd betoonde. Nooit vond ik my tegenwoordig by zulk eene droeve Lykplegtigheid; dan een myner bekenden, die ze bywoonde, gaf 'er my de volgende beſchryving van. — Een houtmyt opgerigt zynde, op een plek gronds ten dien einde geheiligd, werd het Lyk van den *Rajah* uit de ſterkte gebragt, vergezeld door veele *Brahmans* en anderen, en gevolgd door de Weduwe, met haare Bloedverwanten van beide de Sexen. Tot den Houtſtapel genaderd, werd het Lyk daar op gelegd, men volvoerd eenige plegtigheden, en de Weduwe nam afſcheid van haare Bloedverwanten.

Zy

Zy omhelsde die van haare eigene Sexe, nam eenige van de Juweelen af, welke zy droeg, en verdeelde ze onder haar, als de laatſte tekens van haare genegenheid. De Vrouwen ſcheenen grootlyks aangedaan; eenige ſchreidden in ſtilte, andere boezemden weeklagten uit. Maar de Weduwe was volkomen bedaard, glimlachte en poogde haar te vertroosten; zy tradt na den Houtſtapel, en wandelde 'er ſtaatlyk rondsom heenen. Zy ſtondt ſtil, en het Lyk beſchouwd hebbende, raakte zy den voet met haare hand aan; dien tot haar voorhoofd opbeurende, en voorover bukkende. Daarop groette zy de omſtanders; door de *Brahmans* geholpen, klom zy ten Houtſtapel op, en plaatſte zich nevens het Lyk. Eenige, die digt by haar waren, met Fakkels in de handen, ſtaken 'er den brand in, en was de Houtmyt, van droog hout en ſtroo zamengeſteld, terſtond in vlam. De rook was in den beginne zo zwaar, dat ik my verbeeldde, dat dit jeugdig ongelukkig Slachtoffer onmiddelyk moet geſtikt weezen, 't geen my de verligtende troost gaf, dat haar lyden ſchielyk geëindigd was.

De Heer HOLWELL (*) heeft een omſtandiger verſlag van deeze Zelfopoffering gegeeven, 't welk allermededeelings waardigst is. Op den 4. van Feb. 1742, overleedt RHAAM CHUND, *Pundit* van den *Mahratten* ſtam, acht en twintig jaaren oud. Zyne Weduwe, (want hy hadt maar één Vrouw,) tuſſchen de zeventien en achttien jaaren, weigerde, zo ras haar Man het leeven had afgelegd, den tyd te verbeiden, haar tot bedenken gelaaten, en verklaarde terſtond aan de *Brahmans*, en de daar by zynde getuigen, haar beſluit, om zich, nevens haaren overleden Man, te laaten verbranden. Naardemaal haare Familie zeer aanzienlyk was, lieten alle de Kooplieden van *Coſſimbuzaar*, en haare Bloedverwanten, niets onbeproefd, om haar dit te ontraaden. Mevrouw RUSSEL, vol mededogen en menschliefde, deedt haar verſcheide boodſchappen ten zelfden einde, —— de jongheid haarer Kinderen, (twee Meisjes en één Jongetje, de oudſte vier jaaren) en de verſchriklykheden en pyn van den dood, dien zy zogt, werden haar met de leevendigſte kleuren voor oogen geſchilderd. —— Zy was doof voor alles, —— zy bedankte Mevrouw RUSSEL, en liet haar boodſchappen, dat 'er niets meer overig was, waarom zy zou

(*) HOLWELL's *Mythology and Cosmogony of the Gentoos or Hindoos.*

zou leeven; doch beval haare Kinderen aan haare beſcherming. Toen men de ſmert der vlamme haar voorhieldt, ſtak zy, met groote bedaardheid, haar vinger in 't vuur, en hieldt 'er dien eene geruime wyl in; waarop zy met de eene hand vuur in de andere hand deed, 'er wierook opſtrooide, en daar mede de *Brahmans* bewierookte. —— Op het aandringen, dat zy haare Kinderen Ouderloos liet, gaf zy ten antwoord: „ Hy die ze maakte, zal 'er voor „ zorgen! " —— Men deed haar, in 't einde, weeten, dat het haar niet zou toegeſtaan worden, zich te verbranden: dit ſcheen, voor een korten tyd, haar zeer te bedroeven; maar, welhaast zich herſtellende, betuigde zy, dat de dood in haare magt ſtondt, en dat, indien men het haar niet veroorloofde, volgens de beginzelen van haare *Cast*, zich der vlammen op te offeren, zy de handen aan zich zelve zou ſlaan. Haare Vrienden, haare volſlaagene onverzettelykheid bemerkende, ſtemden in 't einde toe.

Het Lyk des overledenen werd, 's anderen daags 's morgens vroeg, na den waterkant gebragt; de Weduwe volgde ten tien uuren, vergezeld van de voornaamſte *Brahmans*, haare Kinderen, Ouderen en Bloedverwanten, en een talryken ſleep volks.

De Verlofbrief van zich te mogen verbranden kwam niet van HUSSEYN KHAN, FOURDAAR van *Morshadabad*, voor één uur, en werd gebragt door een van des *Soubachs* eigen Officieren, die bevel hadt, om te verneemen, of zy zich vrywillig ter verbranding overgave. De tyd, dien zy wagtte na den Verlofbrief, beſteedde zy in gebeden met de *Brahmans*, en zich in de *Ganges* te waſſchen; zo ras dezelve aankwam, vertrok zy, en bleef een half uur in 't midden haarer Vrouwlyke Bloedverwanten; onder deeze bevondt zich haare Moeder; hierop ontdeedt zy zich van haare armbanden en andere lyfs-cieraaden, en bondt ze in een doek, die als een voorſchoot hing. Haare Vrouwlyke Bloedverwanten bragten haar by een hoek van den Houtſtapel.

Op den Houtſtapel was een geboogen boom, van drooge ſtaaken, takken en bladeren gemaakt, alleen aan 't eene einde open, om haar ten ingang te dienen; in deezen boog lag het Lyk, met het hoofd na de opening gekeerd. Aan den hoek des Houtſtapels, tot welken men haar geleid hadt, was door de *Brahmans* een klein vuur ontſtooken; rondsom 't welk zy met drie *Brahmannen* eenige minuuten zat. Een deezer gaf haar een blad van den *Bale-boom*, (het

(het hout, doorgaans geheiligd, om een gedeelte van de Houtmyt uit te maaken,) met verſcheide dingen daarop, 't geen zy in 't vuur wierp. — Een andere *Brahman* boodt haar een tweede blad aan, 't welk hy drie maalen bedroop met eenig *Ghee* (eene ſoort van Boter,) die ſmolt, en in het vuur droop. (Deeze twee verrigtingen dienden, tot voorbereidende zintekenen van haare op handen zynde ontbinding door het vuur;) terwyl zy dit volvoerden, las de derde *Brahman* haar eenige plaatzen voor uit de *Aughtorrach Bhade*, en deedt haar eenige vraagen, waarop zy met veel volſtandigheid en bedaardheid antwoordde; doch het geraas was zo groot, dat wy, ſchoon op een kleinen afſtand verwyderd, niet konden verſtaan, wat zy zeide.

Dit alles gedaan zynde, werd zy, met veel ſtaatlykheids, drie keeren rondsom den Houtſtapel geleid. De *Brahmans* gingen leezende voor haar: toen zy ten derden maale by het kleine ontſtooken vuur kwam, ſtondt zy ſtil, nam de ringen van haare teenen en vingeren, en ſtak ze by haare andere lyfs-cieraaden. Hier nam zy een hartroerend afſcheid van haare Kinderen, Ouders en Bloedverwanten: waarop een der *Brahmans* een groote wiek Katoen in eenig *Ghee* doopte, het zelve aangeſtooken haar in de hand gaf, en haar geleidde na den open kant van den boog; daar vielen alle de *Brahmans* voor haar neder, en vertrokken, na haaren zegen ontvangen te hebben, weenende.

Met twee ſtappen was zy op den Houtſtapel, en tradt door den boog in: by haar intrede, deedt zy een diepe buiging aan de voeten van het Lyk, en zette zich voorts aan het hoofdeinde: den korten tyd van een minuut, bekeek zy in ſtil gepeins zyn aangezigt, en ſtak toen den brand in den boog op drie plaatzen; bemerkende, dat eerst de vlam van haar afwoei, rees zy op, ſtak den brand aan die zyde, vanwaar de wind kwam, en ging weder zitten. De Vaandrig DANIEL deedt met zyn ſtok de bladeren aan de windzyde weg, door welk middel wy haar zeer onderſcheiden konden zien zitten. Met welk eene ſtandvastige bedaardheid zy den brand, de laatſte keer, in den Houtſtapel ſtak, en weder ging zitten, kan alleen door de verbeelding begreepen worden; woorden ſchieten te kort, om 'er een denkbeeld van te geeven. De Houtmyt, uit zeer ligt brandende ſtoffen beſtaande, vatte ſchielyk vlam; de ſtylen van den boog ras verteerd zynde, viel dezelve op haar neder. —— Dus verre de Heer HOLWELL.

Twee *Engelſche* Officieren, in dienst by den *Nabob* van

Ar-

Arcot, zich by dus eene Lykplechtigheid bevindende, in het Landſchap *Tanjour*, waren dermaate over dit vertoon aangedaan, dat zy hunne degens trokken, en de Vrouw verlosten. Maar, ſchoon zy onmiddelyk aan haare Bloedverwanten wierd wedergegeeven, en het geen twyfel leedt, of zy hadden, op geenerlei wyze, haar iets anders dan de verlosſing aangedaan, en door geene andere beweegreden dan eene ſterke aandrift van Menschlievenheid, verwierpen de *Brahmans* haar verzoek, om zich andermaal op den Houtſtapel te vervoegen; zeggende: dat zy beſmet was, en de Deugden van haare *Cast* verlooren hadt. Om hun genoegen te geeven wegens dit beſtaan, werden de Officiers in hegtenis genomen, en vervolgens weggezonden, om elders te dienen.

Een *Rajah*, in een der Landſchappen onder de Regeering der *Engelſchen*, zeer gevaarlyk ziek liggende, werd den Bevelhebber van 't zelve heimlyk geboodſchapt, dat diens Vrouwe, in gevalle van 't overlyden haar Mans, beſlooten hadt zich op zyn Houtſtapel te verbranden. De *Rajah* hadt een eenig kind, een Jongetje van omtrent vyf Jaaren. De *Europiſche* Bevelhebber vaardigde een Inbooreling van rang tot haar af, op wien hy vertrouwen ſtelde, met last, om, zo de *Rajah* ſtierf, zyne Weduwe het gevaar, onder 't oog te brengen, aan 't welk haar Zoon zich zou blootgeſteld vinden, indien deeze overgelaaten werd aan de zorg van eerzugtige Bloedverwanten, die altoos getragt hadden de rust van zynen Vader te ſtooren: dat te leeven, om haars Zoons wille, niets anders zou weezen, dan een onnatuurlyke en ingebeelde pligt, aan een natuurlyken en weezenlyken op te offeren; alsmede, dat zy, door de post te bekleeden van eene tedere en voorzigtige Moeder, haare Liefde en Hoogagting voor den overledenen, op de beste wyze, zou betoonen. De Bevelhebber hadt hem desgelyks verzogt den *Brahmannen* te beduiden, dat, indien zy met de plegtigheid der verbrandinge voortgingen, een Officier, het bevel voerende over nabyliggend Krygsvolk, bevel hadt om, zulks te voorkomen. De vrees, van door geweld verhinderd te zullen worden, haalde die Priesters, geenzins de andere bygebragte beweegredenen, over welke zy zich gebelgd toonden, en die zy met veel verontwaardigings verwierpen, over.

De *Rajah* ſtierf, en de Weduw, eene Vrouw van verdienſten, was naderhand haaren Zoon van uitſteekenden dienst. In deezer voege een eisch hebbende op de goede dien-

dienſten, zo wel als op de beſcherming van een Man, die gezegd mogt worden, haar gedwongen te hebben om in 't leeven te blyven, genoot zy, door zyne tusſchenkomst, eene maate van agting en aanzien, welke zy anderzins, uit hoofde van het Landsgebruik, moest verbeurd hebben. Zy verwierf van hem verſcheide blyken van toegeevenheid voor haaren Zoon, en in een haarer Brieven drukte zy zich deswegen in deezervoege uit.

„ Wanneer Gy u herinnert, dat ik zyne Moeder ben, „ en dat Gy my overhaalde, om my, zynenthalve, te „ ſchandvlekken, zult Gy u niet gebelgd rekenen, als ik „ deeze gunst voor hem verzoek. Gy vorderde een pligt „ van my af, welke niet behoort tot onze Sexe (*). Indien ik niet ſlaage in het volvoeren van denzelven, zal „ ik een voorwerp van verſmaading zyn by allen die „ tot my behooren; maar, gelukt het my, en doe ik deeze Landſtreek bloeien, dan zal myn ſmaad vergeeten „ worden. —— myn geluk hangt, derhalven, van u af — „ aan 't myne hangt, dat van veelen —— overweeg dit, „ en beſluit. ——"

De *Hindoos* rigten zomwylen een Kapél op, ter plaatze waar zulk eene Opoffering geſchied is, voor de ziel der Opgeoffferde, en als een zegeteken van haare Deugd.

(*) Zy meent hier door, het op zich neemen van het beſtuur der zaaken.

BESCHRYVING VAN DE BEROEMDE RIVIER DE JORDAAN.

(Overgenomen uit Abbé MARITI's *Voyages dans l'Ile de Cypre, & la Paleſtine*, &c.

De vlakte van *Jericho* verlieten wy in 't midden van den nagt, op den veertienden van Grasmaand, om na de Rivier de *Jordaan* te trekken. Deeze optocht hadt iets groots in zich, uit hoofde van de veelvuldige lichten, gedraagen door de lieden te paard, die ons voorgingen en omringden. Deeze lichten branden in eene ſoort van yzeren Kookers, hangende aan de punten der Spiesſen; ze zyn gevuld met Pynboomen- of eenig ander

ſoort

ſoort van harſtagtig hout. Alle Heeren van aanzien reizen 's nagts in deezer voege.

Men vindt de vlakten hier doorſneeden met gragten, beekjes en waterſtroomen, die, in dit jaargetyde, vry droog waren. In dezelve ontdekten wy niets opmerkenswaardigs, dan de overblyffels van eene oude Kerk, toegewyd aan JOANNES DEN DOOPER. Onze Godsdienſtige *Oosterlingen* boogen hunne hoofden in het voorby trekken, en lieten, uit eerbied voor de gedagtenis van dien Heilig, het ook hunne Paarden doen.

Een wyduitgeſtrekt en ſchoon Veld opende zich voor ons oog, waarin wy onze Tenten opſloegen. Het wordt beſproeid door de wateren der *Jordaane*, die 't zelve verfriſſen en zeer veel aan de vrugtbaarheid toebrengen. Toen wy ſtil gehouden hadden, werden 'er in aller yl twee Altaaren opgerigt, waar op de Vaders van het Heilig Land de Mis deeden. —— Geen tyd, in de daad, kon geſchikter weezen tot het Gebed. De eerſte Morgenſtraalen der Zonne begonnen de toppen der omliggende Bergen te verlichten; de Wolken, die de Lugt bedekt hadden, verdweenen, en lieten ons een helderen gezigteinder beſchouwen: doch, verdwynende, lieten zy op aarde een zagten daauw, die tot myne aderen ſcheen door te dringen, myn bloed te verfriſſen, en zelfs, mag ik het zo uitdrukken, myne gedagten te verheffen; en myne ziel te ſtemmen tot eene vrolyke aandoenlykheid, en dezelve te vervullen met dankbaarheid aan den Maaker der Natuur.

Doch, waarom vermengt Bygeloof, zelfs in deezen eenvoudigen Tempel, zich met de Gebeden, die tot de Almagtigen worden opgezonden? —— Hier kwyt de Bedevaartganger zich van zyne gelofte; zyn eenig oogmerk, waarom hy deeze korte reize ondernam, was om het wonderdaadig Water der *Jordaane* te zien, van 't zelve te drinken, en zich daarin te baaden; dewyl men wil, dat het ziel en lichaam, beide, reinigt. —— De *Grieken* verbeelden zich daarenboven, dat iemand niet recht gedoopt is, ten zy hy driemaalen in het Water der *Jordaane* werd gedompeld. Mannen, Vrouwen, Kinderen vervoegen zich derhalven elk om 't zeerst, met een drift, welke aan gekheid grenst na den oever, zonder te denken, dat zy tegen zedigheid en welvoeglykheid handelen.

De Gewoonte, om in deeze Rivier zich te gaan baaden, klimt op tot den tyd van ELISA: „ gaa," ſprak deeze Pro-

Propheet, tot NAAMAN met melaatsheid bezogt; „ en „ wasch u zevenmaalen in de *Jordaane*, en uw vleesch zal „ weder aan u komen; en gy zult rein weezen." NAAMAN gehoorzaamde, en zyn bloed werd, ter belooninge van zyn Geloof, gezuiverd, en hy herkreeg zyn vleesch zo zuiver als dat van een kind.

In 't *Arabisch* heet de *Jordaan Sceriah*. Deeze Rivier ontſpringt aan den voet van den *Anti-Libanon*, in het Landſchap, by de *Syriërs* bekend onder den naam van *Vadettin*; dezelve wordt gevormd door het Water van twee Bronnen, omtrent eene myl van elkander gelegen. Die in 't Oosten opwelt, heet *Jor*; de andere, in 't Zuiden gelegen, wordt *Dan* geheeten. Wy zien, derhalven, dat zy, door derzelver Wateren te vermengen, ook de naamen vereenigd, en de geboorte aan de *Jordaan* gegeeven hebben.

Eenige Schryvers hebben, nogthans, deezen Naamsoorſprong gewraakt, en als valſch en ongerymd verworpen, op het gezag van twee of drie oude Schryveren; beweerende, dat de *Jordaan* voortvloeit uit de Bronnen *Paneadei*. Hierin hebben zy beide gelyk, en teffens ongelyk. Zy zyn misleid door de verandering van een naam, want de Bron van *Paneades* is dezelfde met die van *Dan*, gelyk blykt uit deeze plaats by WILLIAM VAN TYRUS. „ De Bron „ *Dan* wordt dus geheeten naar eene oude Stad, in de na„ buurſchap, die naderhand den naam kreeg van *Paneades*, „ naar eene andere Stad, in plaats van de eerstgemelde ge„ bouwd." —— Een Oudheidkenner zou hier aanhaalingen opeenhoopen, maar een Reiziger mag zich hierin geen botvieren.

De zamenloop dier twee Stroomen ontmoet men by de oude Stad *Cæſarea Philippi*, thans ſlegts een groot Dorp, bewoond door *Druſen*, en *Beline* geheeten. —— De Rivier vangt haaren loop aan, tuſſchen het Oosten en het Zuiden; en na zeven mylen ſtroomens, valt dezelve in het Meir *Semochon* of *Meron*, thans *Hulet-Panias* geheeten.

Dit Meir haalt zes mylen in de lengte, van het Noorden na het Zuiden, en, omtrent vier in breedte, van het Oosten na het Westen. 's Winters vol waters, is het bykans droog in den Zomer, en laat den zwartagtigen modderigen bodem bloot voor 't oog. De oevers zyn begroeid met rietgewaſſen, en daaromſtreeks ſtaan veele vrugtboomen, eene ſoort van bosch maakende, na 't welk zich de Reizigers, buiten twyfel om de verfriſſende ſcha-

ſoort van harstagtig hout. Alle Heeren van aanzien reizen 's nagts in deezer voege.

Men vindt de vlakten hier doorſneeden met gragten, beekjes en waterſtroomen, die, in dit jaargetyde, vry droog waren. In dezelve ontdekten wy niets opmerkenswaardigs, dan de overblyfſels van eene oude Kerk, toegewyd aan JOANNES DEN DOOPER. Onze Godsdienſtige *Oosterlingen* boogen hunne hoofden in het voorby trekken, en lieten, uit eerbied voor de gedagtenis van dien Heilig, het ook hunne Paarden doen.

Een wyduitgeſtrekt en ſchoon Veld opende zich voor ons oog, waarin wy onze Tenten opſloegen. Het wordt beſproeid door de wateren der *Jordaane*, die 't zelve verfriſſen en zeer veel aan de vrugtbaarheid toebrengen. Toen wy ſtil gehouden hadden, werden 'er in aller yl twee Altaaren opgerigt, waar op de Vaders van het Heilig Land de Mis deeden. —— Geen tyd, in de daad, kon geſchikter weezen tot het Gebed. De eerſte Morgenſtraalen der Zonne begonnen de toppen der omliggende Bergen te verlichten; de Wolken, die de Lugt bedekt hadden, verdweenen, en lieten ons een helderen gezigteinder beſchouwen: doch, verdwynende, lieten zy op aarde een zagten daauw, die tot myne aderen ſcheen door te dringen, myn bloed te verfriſſen, en zelfs, mag ik het zo uitdrukken, myne gedagten te verheffen; en myne ziel te ſtemmen tot eene vrolyke aandoenlykheid, en dezelve te vervullen met dankbaarheid aan den Maaker der Natuur.

Doch, waarom vermengt Bygeloof, zelfs in deezen eenvoudigen Tempel, zich met de Gebeden, die tot de Almagtigen worden opgezonden? —— Hier kwyt de Bedevaartganger zich van zyne gelofte; zyn eenig oogmerk, waarom hy deeze korte reize ondernam, was om het wonderdaadig Water der *Jordaane* te zien, van 't zelve te drinken, en zich daarin te baaden; dewyl men wil, dat het ziel en lichaam, beide, reinigt. —— De *Grieken* verbeelden zich daarenboven, dat iemand niet recht gedoopt is, ten zy hy driemaalen in het Water der *Jordaane* werd gedompeld. Mannen, Vrouwen, Kinderen vervoegen zich derhalven elk om 't zeerst, met een drift, welke aan gekheid grenst na den oever, zonder te denken, dat zy tegen zedigheid en welvoeglykheid handelen.

De Gewoonte, om in deeze Rivier zich te gaan baaden, klimt op tot den tyd van ELISA: „ gaa," ſprak deeze Pro-

Propheet, tot NAAMAN met welaatsheid bezogt, „ en „ wasch u zevenmaalen in de *Jordaane*, en uw vleesch zal „ weder aan u komen, en gy zult rein weezen." NAAMAN gehoorzaamde, en zyn bloed werd, ter belooninge van zyn Geloof, gezuiverd, en hy herkreeg zyn vleesch zo zuiver als dat van een kind.

In 't *Arabisch* heet de *Jordaan Scheriah*. Deeze Rivier ontſpringt aan den voet van den *Anti-Libanon*, in het Landſchap, by de *Syriërs* bekend onder den naam van *Vadettin*; dezelve wordt gevormd door het Water van twee Bronnen, omtrent eene myl van elkander gelegen. Die in 't Oosten opwelt, heet *Jor*; de andere, in 't Zuiden gelegen, wordt *Dan* geheeten. Wy zien, derhalven, dat zy, door derzelver Wateren te vermengen, ook de naamen vereenigd, en de geboorte aan de *Jordaan* gegeeven hebben.

Eenige Schryvers hebben, nogthans, deezen Naamsoorſprong gewraakt, en als valſch en ongerymd verworpen, op het gezag van twee of drie oude Schryveren; beweerende, dat de *Jordaan* voortvloeit uit de Bronnen *Paneades*. Hierin hebben zy beide gelyk, en teffens ongelyk. Zy zyn misleid door de verandering van een naam, want de Bron van *Paneades* is dezelfde met die van *Dan*, gelyk blykt uit deeze plaats by WILLIAM VAN TYRUS. „ De Bron „ *Dan* wordt dus geheeten naar eene oude Stad, in de na„ buurſchap, die naderhand den naam kreeg van *Paneades*, „ naar eene andere Stad, in plaats van de eerstgemelde ge„ bouwd." —— Een Oudheidkenner zou hier aanhaalingen opeenhoopen, maar een Reiziger mag zich hierin geen botvieren.

De zamenloop dier twee Stroomen ontmoet men by de oude Stad *Cæſarea Philippi*, thans ſlegts een groot Dorp, bewoond door *Druſen*, en *Beline* geheeten. —— De Rivier vangt haaren loop aan, tuſſchen het Oosten en het Zuiden; en na zeven mylen ſtroomens, valt dezelve in het Meir *Somochon* of *Meron*, thans *Hulet-Panias* geheeten.

Dit Meir haalt zes mylen in de lengte, van het Noorden na het Zuiden, en, omtrent vier in breedte, van het Oosten na het Westen. 's Winters vol waters, is het bykans droog in den Zomer, en laat den zwartagtigen modderigen bodem bloot voor 't oog. De oevers zyn begroeid met rietgewaſſen, en daaromſtreeks ſtaan veele vrugtboomen, eene ſoort van bosch maakende, na 't welk zich de Reizigers, buiten twyfel om de verfriſſende ſcha-

duw, zouden begeeven, hadden verſcheurende Dieren, als de Tygers, 't zelve niet ten verblyfplaats verkooren.

De *Jordaan* komt uit dit Meir voort, vermeerderd door deszelfs water, loopt door de vlakte, en twee mylen vandaar door een ſteenen Brug, by de *Arabieren* bekend onder den naam van *Gisrjaacub*, zo veel als *Jacobs-brug*. Deeze Brug is zestig Cubiten lang, en ſlegts tien breed. Dezelve beſtaat uit drie boogen, die my zeer wel zamengeſteld ſcheenen. De Inwoonders draagen dezelve grooten eerbied toe: dewyl, naar hun zeggen, Aartsvader JACOB dezelve overtoog, toen hy de wraak van zynen Broeder ESAU ontvloodt. Wy leezen by WILLIAM VAN TYRUS, dat deeze Brug aan BOUDEWYN den IV ten bolwerk diende, tegen de Krygsmagt der *Saraceenen*, alsmede dat die Vorst eene ſterkte op een nabuurigen heuvel deedt aanleggen.

De *Jordaan* loopt in dezelfde rigting, tusſchen *Tracontis* en *Galilea* tot het Meir *Tiberias*, by het oude *Corazan* en *Capernaum*, waar mede dezelve haare wateren vermengt. — Als de *Jordaan* uit dit Meir hervoortkomt, welke dezelve de ruimte van achttien mylen doorkruist, krygt ze den naam van de *Groote Jordaan*. Dan ſpoedt dezelve Zuidwaards op, ſcheidt *Perea* van *Samaria*, de vlakten der *Moabiten* van *Judea*, en ontvangt, onder het voortſtroomen, verſcheide rivieren en beeken: als de *Jacob*, die in het gebergte van *Arabië* ontſpringt; de *Dibon*, zo geheeten naar eene Stad der *Ammoriten*, naby welke zy den oorſprong heeft; de *Jazer*, die ontſtaat uit een rots, waar eene Stad van denzelfden naam lag, in 't bezit des Stams van *Gad*, en de *Carith*, een zeer groot Meir, in de Schriftuur beroemd, als de wykplaats van den Propheet ELIAS, toen hy door de Raaven geſpyzigd werd. —— Na vermeerderd te zyn door alle deeze ſtroomen, die de ſchoone vlakten van *Avlona* bewateren, in de uitgeſtrektheid van vyf en zestig mylen, van het Meir van *Tiberias*, ontlast zich de *Jordaan* in de *Doode Zee*.

Over 't algemeen, is deeze Rivier omtrent vyf en dertig Cubiten breed; maar, wanneer de ſneeuw geſmolten is, of, in den regentyd, neemen de wateren toe, overſchreeden de oevers, en ſtrekken zich op een afſtand van meer dan vier mylen uit; wanneer de ongelykheid van den grond dezelve zomtyds in twee of drie kanaalen verdeelt. De diepte is omtrent zes Cubiten. —— Altoos is de ſtroom zo geweldig, dat de kloekſte zwemmer de *Jordaan* niet kan

kan over komen. Het water is altoos modderig, doch uit de Rivier geſchept, en in eene ſoort van vat gedaan, wordt het terſtond helder, laatende op den bodem een zwart bezinkzel, gemengd met jooden-lymagtige deeltjes. Het water is nogthans zoet, bederft niet ſchielyk, en heeft overvloed van visch.

Beide de oevers van de *Jordaan* zyn bezet door een bosch van hoog getopte boomen, die, in zommige oorden, zo digt ineen groeien, dat de Zonneſtraalen 'er geheel niet door heen kunnen booren. Dit woud is even als 't geen omſtreeks het Meir *Somochon* gevonden wordt, eene woonplaats der Tygers, die zomwylen vernieling in het omliggende land aanrigten. Men vertelde my, dat 'er eene groote menigte Leeuwen in was; doch ik hou my verzekerd, dat zy hierin mis hadden. 't Is waar, dat deeze Dieren 'er veelvuldig gevonden wierden, ten tyde van den Propheet JEREMIA, die de vyanden van *Jeruſalem* vergelykt by de verſcheurende Leeuwen, uit derzelver Legers verdreeven door het zwellen der *Jordaane*; doch 'er is alle reden, om te veronderſtellen, dat dit Gedierte, naderhand, na eene voor 't zelve voeglyker wykplaats gegaan is.

Deeze wouden zyn desgelyks met Vogelen van veelerhande ſoort vervuld, en bovenal met Nagtegaalen, wier verrukkende toonen het oor ſtreelen, en bykans de gevaaren by het naderen der Riviere doen vergeeten.

De *Jordaan* diende eenigermaate, om de zegepraal van TITUS te vermeerderen. Nog ziet men te *Rome* een Triumphboog, op welken deeze Rivier wordt afgebeeld, onder de gedaante van een oud man, leunende op een Waterkruik; zyne handen na de Ketenen van den Overmeesteraar uitſtrekkende.

Wy vinden in de Jaarboeken van *Florence* opgetekend, dat FRANCISCUS de I de *Mediciis*, Groot-Hertog van *Toscane*, gedoopt wierd met water uit de *Jordaan*, 't welk ALBERT BOLOGNETTI, de *Nuncius*, door eenige Kooplieden, ten dien einde hadt doen brengen, even of 't zelve eene byzondere kragt bezate: dan, zodanig was het bygeloof dier tyden, dat het Volk waande, door dit water, beter dan door eenig ander, van de oorſpronglyke zonde gereinigd te worden. 't Is daarom vreemd, dat de Adel, die ten deezen dage zich verbeeldde, verre boven de rest des Menschdoms verheven te zyn, niet oordeelde desgelyks met dit bevoorregt water te moeten gedoopt

worden, als 't welk hun, by hunne Geboorte, zulk eene aanmerkelyke onderſcheiding zou gegeeven hebben.

Wanneer de Caravane de Godsdienſtplegtigheden volvoerd hadt, verlieten wy de *Jordaan*, om na *Jericho* weder te keeren. —— Ik verheugde my grootlyks deeze gelegenheid te hebben, om de overblyfzels der Kerke van JOANNES DEN DOOPER, voorheen ſlegts in 't voorbygaan bezien, nader te bezigtigen. Drie buiken van deeze Kerk, welke de opmerking van elk man van ſmaak verdient, zyn nog geheel, en ſchynen wel geëvenredigd. De bouwſtoffen zyn kostbaar, en de pylaaren zeer keurig gewerkt. Op eene gaandery, die de tyd geſpaard heeft, zyn eenige Medaillons, die voor meesterſtukken van Beeldhouwkunde mogen aangezien worden. Met één woord, ik ben van gevoelen, dat de kundigſte Kunſtenaar het zich niet zou beklaagen, eenige uuren beſteed te hebben, in het beoefenen deezer ruïnen.

Digt by deeze Kerk ſtondt eertyds een Klooster, gebouwd door St. HELENA, en grootlyks vermeerderd door Keizer JUSTINIANUS.

VOORDEELEN DER AANDOENLYKHEID.

Eene Zedeleerende Geſchiedenis.

(Uit het Engelsch.)

(Vervolg en Slot van bl. 45.)

Onze Droomen zyn, ſchoon niet altoos, zeker menigmaalen, de verwarde aanmerkingen over de denkbeelden, die ons waakende bezig houden; en, dewyl onze ziel, werkzaam zynde over alle mogelyke toevalligheden, verbonden met onzen tegenwoordigen toeſtand, zomtyds, met veel leevendigheids, verkeert omtrent uitzigten, die naderhand een daadlyk beſtaan krygen, ontſtaat het misſchien daar uit, (op dat wy deeze aanmerking hier tuſſchen beiden laaten invloeien,) dat onze Droomen, door Bygeloovigen, aangezien worden als voorſpellende, enkel dewyl zy ons uitkomſten ſchilderen, die onze gedagten, als wy waaken, in het wyde veld van giſſing opvat.

Hoewel ſlaapen COURLAND's oogmerk geheel niet was, toen by te bedde ging, werd nogthans zyn geest, onophoudelyk denkende aan zyne verloorene MARIA, en de herinnering van

zyn

zyn ontworpen plan van goeddaadigheid, eindelyk door den ſlaap vermeesterd, en zyne ontroeringen eindigden in eene zagte ſluimering.

De denkbeelden, die hem, wakker zynde, beroerd hadden, ontrustten zynen ſlaap; derzelver ſirengheid, 't is waar, werd verzagt door eene droefgeestige hoope; dan, derzelver invloed nam toe, door het verhoogend vermogen der ſchilderende verbeelding.

Hy verbeeldde zich, dat hy zweefde onder een graauw betrokken lugt, over wilde en ongeregelde rotzen, wier onbewoonde kanten bezet waren met doornen en braamſtruiken, die de bloedende zyden verſcheurden van half uitgehongerde lammeren, welke 'er vergeefsch na voedzel zogten; dit ruw gebergte werd doorſneeden van een ſchuimenden waterſtroom, welke by verſcheidenheid akeligheid mede bragt. —— In de uitgebreide bedding van dit water, welke zich voor hem verſpreidde, zag hy verſcheide hulplooze Vrouwen, die worſtelden tegen het woedend water, en, geen andere hulp voor handen ziende, hem ſmeekten om verlosſing uit hun deerlyk lot.

Zyn hart ſmolt van medelyden, en hy ſtondt gereed om zich in het water te begeeven. De onzigtbaare horizont werd oogenbliklyk helder. Een witte ſtraal, niet ongelyk aan dien de Morgenſtar uitſchiet, werd onmiddelyk gevolgd door een Morgengloed, helder als die onmiddelyk het opdaagen van de Zon voorgaat.

Terwyl hy met eene genoeglyke verwondering deeze verandering beſchouwde, vertoonde zich aan zyn oog de ſchoone gedaante van MARIA, bekleed met een langen mantel, nederdaalende te midden van die heerlykheid; zy ſprak hem met deeze woorden aan: „ Denk niet, my noch dierbaare, noch bemínde COURLAND, dat ik verſchyne om uwe drift te ſtuiten, in het volvoeren van uw edelaartig opzet; of u te belemmeren in de „ poogingen, om myne ongelukkige Zusters te redden uit den „ overſtelpenden vloed der elende. — Neen: ik kom, om uwe „ Deugd te onderſchraagen, en uwe werkzaame edelmoedigheid „ te ontvonken, door u te berigten, welke belooning uwen arbeid „ van berouwhebbende Aandoenlykheid zal bekroonen. Hier, in „ deeze gelukkige wooning, is de verblyfplaats van uwe MARIA; „ en de eenige weg, langs welken gy dezelve kunt bereiken, „ loopt door den waterſtroom, die tuſſchen ons ſchuimt. Vaar, „ derhalven voort, om deeze ongelukkige Vrouwen te redden „ uit een onverdiend lot: zo zal uwe werkzaame goeddaadigheid „ u die vergiffenis bezorgen, welke ik verkreegen heb op myne „ berouwvolle traanen. —— Haast u dan tot uwe MARIA, en „ wy zullen beide gelukkig weezen, in eene zuivere hemelſche „ vereeniging: waar trotſche Ouders onze vreugd niet meer zullen ſtooren, of onze zuivere wenſchen dwarsboomen. Dan

„ zullen wy bekroond worden met nimmer dorrende zegekran-
„ ſen, en in onvermengd geluk leeven."

Aangemoedigd door deeze ſtreelende beloften, wierp hy zich in den ſtroom, en haastte zich na eene ſchoone Maagd, die allermeest zyn byſtand ſcheen te behoeven; waarop hy, tegen den ſtroom aanworſtelende, ontwaakte met eene hem moeilyk vallende overtuiging van de bedrieglykheid zyns Drooms. Hy rees, nogthans, op, door de ſluimering verfrist, en, met eene ziel, eenigzins bedaard door de zedelyke vertroosting, welke hy by herdenking uit dien Droom trok; hy nam een kort ontbyt, en ging zoeken na een voorwerp zyner goeddaadigheid.

Terwyl COURLAND vol van dit plan, tot verlosſinge der elendigen voortwandelde, ſchoot hem te binnen, dat in die jammerlyke verblyfplaatzen, die de Wysheid onzer wetten opgerigt heeft, niet alleen ter ſtraffe der laaghartigen en ſnooden; maar ook voor de armen en ongelukkigen, misſchien meenig eene Vrouw kwynde, die, liever een Gevangenis kiezende, dan een losbandig Leeven, zich genoodzaakt vindt de ongezonde lugt in te ademen, welke zy door geene eerlyke middelen kon ontgaan. Hy vervoegde zich derhalven na *the Fleet*.

Derwaards gaande, werd hy aangeſprooken door eene jonge Vrouw, die hy, op 't eerſte aanzien, niet herkende; doch die, by een nader beſchouwen, bleek dezelfde te zyn, aan welke hy op den morgen, na het ontdekken van de trouwloosheid zyner Egtgenoote, zulk eene ruime gaave geſchonken hadt.

De bloozende ANNA wenschte zich zelve geluk over de gevallige ontmoeting, en onderrigtte den Heer COURLAND, wegens het zorgvuldig onderzoek, 't geen zy na hem gedaan hadt, en de reden waarom; ten ſlot zeggende, dat zy, overeenkomſtig met de bekendmaaking, zich aanboodt om hem onmiddelyk te brengen ter plaatze, waar het Geld, ten zynen gebruike, was weggelegd.

COURLAND ſtondt verſteld over de eenvoudigheid deezer aanſpraake, en, verrukt wegens een zo zeldzaam voorbeeld van naauwgezette eerlykheid, vergat hy het welvoeglyke op den openbaaren weg; hy vatte haare beevende hand, met drift; tuſſchen de zyne, bragt die aan zyn boezem, en betuigde met niet weinig vuurs, dat hy niet alleen zich volkomen herinnerde, haar Banknooten te hebben gegeeven; maar ook het beloop daarvan ten vollen wist; maar, dat zy hem nu overtuigd hadt, dat het door hem verrigtte verre beneden haare verdienſten was; en dat, indien zy nog eenige behoeften hadt, tot welker voldoening de ſom niet kon toereiken, hy zich gelukkig zou rekenen, in het aantreffen deezer gelegenheid, om kragtdaadiger te zorgen voor haar welweezen.

„ Helaas! myn Heer!" ſprak de verwonderde ANNA, door dankbaarheid geheel vermeesterd, en, door een traanenvloed

zich

zich ligt geevende: „ konden wy met voeglykheid een zo „ groot geſchenk aanvaarden: 't geen gy gedaan hebt, is meer „ dan genoeg, om myne arme Moeder en my, voor altoos ge„ lukkig te maaken."

„ Gaa dan heenen, lieve Dogter!" voer hy voort: „ gaa „ dan heenen tot de [illegible]kige Moeder, die de genegenheid kan „ verdienen van eene zo gevoelige en onſchuldige Schoonheid; „ en mogt gy beiden, voor altoos, gelukkig weezen! Goede „ Hemel! kan misdryf en ſchuld eene ſchuilplaats zoeken in „ wanhoop en zelfmoord, wanneer zich zulke wegen aanbieden „ tot verzoening en verligting."

Een blos van dankbaarheid verſpreidde zich op de wangen van ANNA, en met eene drift, welke alle haare bekoorlykheden te ſterker deedt ſpreeken, boezemde zy de erkentenisſen uit, welke het geweld der aandoeningen tot nog wederhouden hadt, en wegens welker uitſtellen zy zich begon te beſchuldigen, met eene dankbaare angſtvalligheid.

De edelmoedige Weldoener zou haar zeker belet hebben, om die ſnaar te roeren. was zyne aandagt niet zo zeer ingenomen geweest, door de beſchouwing van haare Perſoon, dat hy als doof werd voor een zo aangelegen onderwerp.

Haare gedaante was teder en fraai; ſchoon afgepynd door gebrek en droefenisſe, was 'er een leevendigheid, eene eenſtemmigheid en zagtheid in haare weezenstrekken, zo gelykvormig aan alle, die, ten eenigen tyde, zyne ziel verrukt hadden in de ongelukkige MARIA, dat niemand, die ooit voelde, welke belangneeming ons wordt ingeboezemd, door de gelykvormigheid van een dierbaar afweezende Perſoon, zich zal verwonderen over de tederheid, welke in COURLAND's boezem opwelde.

In de daad, onafhangelyk hiervan, was het onmogelyk eene zo bevallige, waarin alles wat eene jeugdige Schoonheid van achttien Jaaren, gepaard met alle aanduiding van eene verhevene Ziel, en opgeluisterd door de leevendigſte uitdrukkingen van dankbaarheid en blydſchap, zamenliep, te zien, zonder eene deelneeming te voelen, die mogelyk ſchoonheid, uit jammer gered, alleen kan inboezemen.

COURLAND voer voort met de zuiverſte tederheid haar aan te zien, tot dat de blykbaare verlegenheid op 't gelaad van de onſchuldige ANNA hem waarſchuwde van de onvoegelykheid zyns gedrags. Hy verweet zichzelven, dat hy, onvoorbedagt, de gevoeligheid van onbeſchermde kieschheid gewond hadt; maar hy verheu[illegible] zich, dat hy, te midden van zyne aanvegtingen, het vermogen behieldt, en den wil, om zulk eene Vrouw van de deerlyke uiterſten, wanhoop of ſchande, te rug te houden.

Men mag vry veronderſtellen, dat het hart van onzen Held thans in geen ſtaat was, om nieuwe indrukken van Liefde te ontvangen. Neen, het beeld van zyne beledigde MARIA hieldt zyne geheele ziel bezig; en zyn leed deswegen liet geene plaats

open voor eenig ander voorwerp. Maar hy gevoelde voor de beminnelyke ANNA al de teederheid, welke, behalven die de Liefde inboezemt,) in een gevoelig hart, kan opgewekt worden.

Hy besloot de Geschiedenis van haar ongelukken uit te vorschen, en den bystaad van zyne Vr[illegible]schap uit te breiden, tot dat hy haar in een staat gesteld hadt, welke (vergeleeken met de verwagtingen, die zy uit hoofde haarer opvoeding mogt wagten,) haar geen reden van klaagen zou overlaaten over de lotwisselingen des leevens.

Maar bemerkende, welk eene verlegenheid hy haar veroorzaakt hadt, door haar zo lang op te houden, liet hy na, haare gevoeligheid diepere wonden door zyn vraagen te wege te brengen, en een zeger over haar uitspreekende, zeide hy haar vaarwel.

Het schynbaar heenen gaan van COURLAND was, nogthans, alleen een edelmoedig bedrog; want hy volgde de beminnelyke ANNA op eenigen afstand, en zag haar de poort der Gevangenisse in *the Fleet* intreeden. Zo ras zy binnen de deur was, vloog zy met een hart vol vreugde na haare kwynende Moeder, die, uitgenomen den dag van COURLANDS edelmoedige gifte, in langen tyd geen gelaad gezien hadt met een lach, of eene stemme gehoord, die geen smert aanduidde.

COURLAND deedt eenige navraag by den Deurwagter wegens de ingetreede jonge Dogter; doch kreeg alleen tot beschеid, dat zy kwam om haare Moeder te bezoeken, die wegens schuld gevangen zat. —— Dit was hem onvoldoende. Doch gezien hebbende, dat, by haar binnen treeden, een Jongeling byzonder kennis van haar nam, ging hy in de Gevangenis, in hoope dat deeze hem eenig nader beschеid zou geeven. „ Myn Heer " sprak de Jongeling, vry driftig, en hem met een ergdenkend oog aanziende, „ indien gy een van die geenen zyt, die loeren op, „ van vrienden ontbloote, Schoonheid in het gewaad der be„ hoefte gekleed, om die ten prooi te maaken van beginzellooze „ drift, moogt gy wel vertrekken, uw tyd en moeite spaaren; „ de beminnelyke ANNA, schoon ongelukkig, is deugdzaam, en „ zal geene ontheffing van verdriet koopen ten koste van haare „ onschuld."

„ Jongeling!" hervatte de edelmoedige COURLAND, „ ik bewon„ der uwe drift. Dezelve strekt ten blyke van de goedheid van „ uw eigen hart; terwyl ze teffens my te meer doet neemen in den toestand van haar, die gy zo zeer [illegible]yst. Maar „ wees verzekerd, omtrent my taxt gy deerlyk mis. Ik wilde „ de Beschermer weezen der ongelukkige, geenzins de Bederver „ der deugdzaame. Ik ben niet laag genoeg van ziel, om de „ laagste beledi[illegible]ing aan te doen, onder het masker van edelmoe„ hoid of de elenden van myne Medeschepzelen tot de onge„ willige onderpanden van snoode drift te maaken."

„ Ver-

„ Verſchoon my, myn Heer," ſprak de Jongeling, „ maar „ de Verdervers der onſchuld zyn zo veelen in getal, en de Be„ tooners van Edelmoedigheid zo weinig, dat gy u niet moet ver„ wonderen, dat de drift, in uwe naſpeuring doorſtraalende, ag„ terdogt verwekte."

COURLAND verzekerde hem, dat hy zich in 't minst niet beledigd rekende, en beloofde hem dat hy van de waarheid zyner betuiging zou overtuigd worden, en herhaalde daarop zyn verzoek, om hem alle de onderrigting, welke hy kon, te geeven wegens het voorwerp zyner naavraage.

Waarop de Jongeling de Geſchiedenis van ANNA in deezer voege voordroeg. —— „ Die beminnelyke jonge Dogter is het éénig Kind van eene Vrouwe, zo beminnens- en agtenswaardig, als zy zelve. —— De Wereld, gelyk gy weet, myn Heer, is berispziek, en ik heb gehoord, dat de Moeder nooit getrouwd geweest is. Dit zy zo 't wil. Zy is het voorwerp van de Liefde en 't medelyden van elk in 't huis; en, indien het geen men zegt, waar is, levert zy een ſpreekend bewys op, dat de Mannen laag kunnen weezen jegens de zodanige, die niets dan Liefde en Bewondering verdienen."

„ Dit is waarheid, dit is waarheid," viel COURLAND hem met een zugt in de reden, „ ik weet dat zulks mogelyk is. Doch vaar voort."

„ Omtrent twee maanden geleden werd de Moeder door een medogenloozen Schuldeiſcher hier geplaatst. Zy en haare Dogter hadden lang met moeite de kost gewonnen met de naald. Door de ſchaarsheid van dit inkomen, en eene langduurige ziekte der Moeder geraakte zy buiten ſtaat, om haar huishuur te betaalen, en werd om die kleinigheid in deeze Gevangenis gezet. In deezen deerlyken toeſtand wilde de tederhartige ANNA niet afgeſcheiden leeven van de Beſchermſter haarer tedere jeugd. Zy nam haare verblyfplaats by haare Moeder, en, uit werken gaande, bragt zy beſtendig het verdiende ſchraale loon van haar vlyt in dit elendig verblyf. Maar, met eene welvoegelyke gevoeligheid zich verzet hebbende tegen een Winkelier, die een aanſlag deedt op haare onſchuld, werd zy, omtrent drie weeken geleden, van het werk voor den Winkel beroofd.

„ Dit nieuwe ongeluk verborg zy voor haare Moeder, en zogt te vergeefsch elders werk. Zy bleef, nogthans, geregeld uitgaan, onder voorwendzel van te werken; maar, in de daad, om zich, van tyd tot tyd, te ontdoen, van alles wat zy met voeglykheid van haare kleederen kon miſſen. —— Maar eindlyk geraakte alles voort. —— In drie dagen hadt de edelmoedige ANNA naauwlyks een ſtuk eeten geproefd: 't geen van het laatst verkogte kwam, ſchikte zy tot onderhoud van haare kwynende Moeder, die zy in het denkbeeld bragt, dat de goedheid van den Heer voor wien zy werkte, in haar Leevensonderhoud voorzien hadt. —— Eenige dagen geleden ſchiep ik hoope, dat haare elenden aan een einde zouden weezen; want een Vreemdeling, wiens

edelmoedig hart gevoelig was voor lydende Deugd, en die de middelen, waarmede de Hemel hem begiftigd hadt, beſteedde, om de elenden te verligten van de arme ANNA, door eene ruime gifte. Maar de verregaande kieschheid van beiden wilde, op een nader bedenken, niet gehengen, zich die gift toe te eigenen; zy hebben daarom allen mogelyk onderzoek gedaan na den Schenker en diens Familie; en met de uiterſte moeite hebben zy zich laaten overreeden, om een klein gedeelte daarvan te gebruiken, genoegzaam, om haar voor volſtrekt gebrek te bewaaren."

Hun, die ooit het vermaak kenden van in 't verborgen eene edelmoedige daad te doen, en onbekend te luisteren na den ongezogten lof, die hunne goeddaadigheid bekroonde, behoeft niet gezegd te worden, met welke aandoeninge COURLAND die lofſpraak vernam uit de driftige MASON, wiens toejuiching even ongezogt als onverwagt was.

„Dit, myn Heer," voer de Jongeling voort, „is al de onderrigting, welke ik u kan geeven. — Staa my nu toe, u in het elendig verblyf in te leiden, waar tedere genegenheid zich vereenigt met hooplooze elende, om het hart tot medelyden te vermurwen, en mogt de Magt, die goeddaadigheid beloont, uw hart voor voorbeeldlyke Edelmoedigheid openen. —— Schoon de milde hand, die myne ANNA eene vreemdelinge maakt in dit akelig verblyf, de minſte ſtraal van hoope doet verdwynen voor de hooplooze MASON!"

„MASON! MASON!" hernam COURLAND, hem ſterk aanziende, „gy gelykt zeer veel op iemand, de jaaren uitgezonderd, van „dien naam, op wien ik, verſcheide jaaren geleden, een ingewikkeld vertrouwen ſtelde. Heette uw Vader niet JACOB?"

„Ja myn Heer! hy woonde by den braaven Heer COURLAND „als Rentmeester."

„Ging hy, eenige Jaaren geleden, niet na de *Oost-Indiën?*"

„Dit deedt hy, en kwam nooit weder. Schoon zyn Zoon, „want ik moet de waarheid ſpreeken, geloof ik, dat de Hemel, „geregte wraak van misdryven neemende, hem een ontydigen „dood heeft doen ſterven."

„Wat meent gy?" hernam COURLAND.

„Myn Heer!" voer MASON voort, „eer zyn jonge Heer „COURLAND trouwde, zondt hy, door handen van myn Vader, „een brief aan een jonge Juffrouw op 't land, met welke hy „in eene tedere verbintenis leefde. Myn Vader hadt de nieuwsgierigheid, om den brief te openen, en vondt 'er Banknoo„ten in, ter waarde van vyftien honderd Ponden Sterling. „Myn Vader, ſchoon men niets van hem vermoedde, was „nooit zeer naauw gezet geweest in zyn Rentmeesterſchap: „en dit was eene verzoeking, die hy althans niet kon weder„ſtaan. Hy verdigtte, derhalven, een anderen brief, in wel„ken hy een Banknoot van twintig Ponden ſloot, haar gelas-

„ten-

„ tende af te laten van alle verdere briefwisſeling: dewyl de „ verbintenis, in welke hy ſtondt te treeden (ſchryvende in den „ Perſoon van den Heer COURLAND), alle vertoon van gemeen„ ſchap voor hem onvoegelyk zou maaken, en haar nadeelig „ voor dien goeden naam, welken zy, met eenige omzigtigheid „ te werk gaande, nog eenigermaate kon behouden."

„ Myn GOD!" riep de ontroerde COURLAND uit, „ dit was „ dan de oorzaak van zyn voorgewend ongenoegen en ſchie„ lyk vertrek: ô Schurk, ô Schurk! —— Doch zeg my, wat „ 'er wierd van de dubbel beledigde MARIA? waar is zy? wat „ deedt zy op het ontvangen van deezen wreeden Brief? —— „ ô MARIA! zyn dan allen van onze Sexe in eene verbintenis „ van ſnoodheid tegen u getreeden!"

De jonge MASON ſtondt geheel verſteld. Hy vermoedde, met wien hy ſprak; doch kon geen het minſte berigt wegens die ongelukkige geeven. Ten tyde van zyns Vaders vertrek was hy ſlegts vier jaaren oud, en van de evengemelde omſtandigheden was hy eerst, omtrent vyf jaaren geleden, onderrigt geworden; wanneer eene oude Bloedverwante, aan wier bezorging hy hem overgelaaten hadt, dit op haar doodbedde hem verhaalde, met daarby gevoegde waarſchuwing, dat hy uit het lot zyns Vaders moest leeren, de Deugd aan te kleeven, en te vreezen voor de wraak, die altoos den Booswigten over 't hoofd hangt. De ongelukkige Jongeling was bykans zo wreed behandeld door zyn beginzelloozen Vader, als de rampzalige MARIA. Eene kleine ſom hadt hy agter gelaaten tot zyne opvoeding, welke de oude Vrouw daaraan beſteedde, zonder ooit iets verder te ontvangen.

COURLAND wandelde, eene geruime wyle, voor- en agterwaards in de hevigſte gemoedsbeweeging. —— „ Genadige He„ mel!" riep hy uit, „ tot welke elenden is zy verweezen! „ Waar zal ik haar zoeken? —— Waar zal ik haar vinden? — „ Doch zy is niet meer! —— Verzaakt, door die haar bemin„ de, —— verraaden! —— verlaaten! —— Hartzeer! Behoef„ te! Zelfsverwyt! ô Welk een opeenſtapeling! te zwaar voor „ haar, om te draagen —— Vrugtlooze herinnering!"

Hier hieldt hy voor eenigen tyd op. Eindelyk, oogen vol traanen ten Hemel ſlaande, boezemde hy uit: —— „ Dierbaare, „ afgeſcheide Geest —— ſlaa een oog op de arme — door op„ regte boete van berouw hebbende Aandoenlykheid, en, in„ dien gy kunt —— vergeef." —— Zo ſpreekende, greep hy den arm van MASON, en verzogt hem by ANNA te brengen.

MASON gehoorzaamde gereed, en geleidde den weldaadigen Boeteling na het verblyf van ——

Wie? —— Och! welke waren de aandoeningen van COURLAND, toen hy het ſchoone voorwerp zyner goedheid met eene teedere bezorgdheid zag leunen over de overblyffels van die Schoonheid, die eerst zyn hart overweldigd hadt, welke de tyd nooit

nooit uit zyne verbeelding kon wisschen, en die de onlangs geledene verongelykingen al den voorgaanden invloed weder gaf. Hy stondt als een Standbeeld, en kon in 't eerst zyne oogen niet gelooven.

„ O, myne waarde Moeder," sprak de ontzette ANNA, „ zie „ onzen edelmoedigen Weldoener!"

De Moeder rees beevende overeinde, om hem te bedanken. Maar op 't oogenblik dat zy zyn gelaad aanschouwde, schreeuwde zy, COURLAND! en zeeg in haar stoel neder.

„ Genadige Hemel!" riep hy, voorwaards stappende, „ 't is — „ 't is — myne beledigde, lieve, MARIA! —— en de geredde „ jonge Maagd is myn Kind!" —— Hy drukte ze beurtlings aan zyn boezem; haar besproeiende met traanen van toegenegenheid; terwyl zy, met gelyke tederheid, zyne omhelzingen beantwoordden.

MASON's hart nam te veel deel in dit alles, om al het ontroerende deezer gebeurtenisse niet te gevoelen. Hy stondt sprakeen beweegloos, opgetoogen, en stortte traanen van medegevoeligheid.

Zo ras de eerste vervoeringen van verbaasdheid en blydschap eenigzins bedaard waren, verhaalde MARIA (op het aanstaan van COURLAND,) de onderscheide tooneelen van behoefte, welke zy hadt moeten doorgaan met haare Dogter, van welke zy zwanger was ten tyde, dat haar Minnaar haar verliet; en in wier lof zy uitweidde met al de welsprekenheid eener tederhartige Moeder. COURLAND hoorde dit met verrukking. —— Uit het laatste gedeelte des verhaals bleek, dat de jonge MASON en ANNA eene hartlyke genegenheid voor elkander in dit verblyf hadden opgevat.

COURLAND's eerste zorg was (naa zyne MARIA en Dogter uit de jammerlyke Gevangenis verlost te hebben,) een naauwkeurig onderzoek te doen na de geschiedenis, en het character van den Jongeling.

Het bleek, by onderzoek, dat zyne ongelukken in geenen deele moesten toegeschreeven worden aan ondeugd of verkwisting; en daar de edelmoedige Vader de niets beduidende onderscheidingen van Geboorte en Rykdom, als zy tegen Deugd en Verstand overstaan, versmaadde, gaf hy niet alleen zyne toestemming aan de vereeniging der twee Gelieven; maar gaf hun ook, op den dag huns Huwelyks, een goed gedeelte van zyne middelen, „ op dat hy, (om zyne eigene uitdrukking te bezigen,) het ver„ maak mogt hebben, om zyne Kinderen by zyn leeven gelukkig te zien."

In dien tusschentyd was hy niet onoplettend op de zaaken, die hemzelven meer onmiddelyk betroffen. Hy verzuimde niets, 't geen kon strekken, om eene Echtscheiding van zyne trouwlooze Echtgenoote te bewerken; en door den bystand van zyn Vriend ELPHINSTON, (wiens betrekkingen, zo wel als de zyne, zeer uitgestrekt waren,) bereikte hy welhaast zyn oogmerk.

Zich

Zich dus ontſlaagen hebbende van eene Verbintenisſe, die hem altoos moeilyk gevallen hadt, marde hy niet, om de inſpraaken van zyn hart te volgen, door zich in den heiligen Echt te verbinden met het eerſte Voorwerp zyner Liefde.

Beide de Huwelyken zyn gezegend geweest met Kinderen, de Panden van wederzydſche Toegenegenheid; en de twee Familiën blyven dat geluk genieten, 't welk Deugd en wederzydſche Genegenheid alleen kunnen verwagten in den Echtenſtaat.

DE WINTER.

Weldoende Winter! ſchoon me uw ſtrengheid ſchaars bekoort,
Leert gy my 't Albeſtuur, met blyde toonen, roemen;
Keer vry, op uwe beurt, van 't eeuwig koude Noord:
Ik blyf u 't mild geſchenk der hoogſte Wysheid noemen.

MOENS.

Zo komt dan de trillende *Winter* den geſchakeerden Jaarkring voltoojen — hy komt droef en norsch. Verzeld van donkere Wolken en dikke Nevelen, met ſombere ſtappen aan. Dan — het zyn echter deeze, die myne Ziele tot plegtige gedagten, en — hemelſche overdenkingen, opheffen; ja, welkom zyt gy my, die ons heilzaamſte nut, met kille handen, ſchenkt, en — beſchouwden wy weleer, de bekoorlykheden der *Lente*, wanneer de blonde Mey zich cierde, met jeugdig groen en friſſche Lentekransſen; — de aangenaame *Zomer* en deszelfs uitwerkſelen, — de bedaagde *Herfſt*, met haare friſſche Winden en koele Schaduwen! Dat wy dan beproeven, om eindelyk de *Winter*, en alle deszelfs aanbiddenswaardige nuttigheden, insgelyks te beſchouwen, op dat wy daardoor mogten opgeleid worden tot dankbaare aanbidding en grootmaking van Hem, wiens Grootheid, Wysheid en Magt, ontzag verwekt door de gantſche onafmeetbaare Schepping!

Nu ſchynt Natuur te kwynen, ter Winterſlaap gereed te zyn, — de Zon thans na de uiterſtens van 't Heeläl overhellende, breid nu even den korten dag over de Waereld uit, en ſchiet zyne ſchuinſche ſtraalen door de dikke lugt neder, terwyl zyne verflaauwde ſchyf, van graauwe Wolken omgeeven, zeer ſchielyk weder ondergaat, om — de kwyneude Waereld in een langen nacht te dompelen. De ſluimerende eenzaamheid bewoont, en Woud en Velden, — de werkzaamheid verſtyft, en — het vaale doodskleed ſpreid zich over het Aardryk uit; zo valt de *Winter*, met eenen ſterk

druk-

drukkenden last, op 't Aardryk neder, —— hoe verwonderens waardig is hier weder de Natuur met alle haare veranderingen! den vorigen avond zag men haar eenvoudig en zonder cieraaden; maar thans heeft een dikke *Rym* allerwegen haare fraaiheden uitgeſtort, —— de vachten van het Schaap zyn geheel en al ruig gemaakt, en de lokken van den Reizîger, als ineen gekroest; de Wanden, en de gantſche grond, ſchynen als beſtrooid met zilver! Dan —— nu zwerft de ſtrenge Vorſt op barre Noorderſtormen. Nu komen de dikke Wolken aan, zy rollen, zwaar weegende, haaren blanken wollen laſt voort, en —— de witte —— de nuttige, Sneeuw daalt in de ſtille lugt, na beneden; welk eene heerlyke verwonderingwekkende vertooning! nergens is eenig onderſcheid van coleur, alle de Velden zyn in Winterpracht getooid, alles ſchittert van het heerlykſte wit: de bosſchen buigen haare gryze kruinen nederwaarts, en, men ziet geen onderſcheid tusſchen de gronden, tot den Ploeg geſchikt, en die —— welken tot groene Weiden bewaard worden; alles ligt bewaard, onder de kostelyke Sneeuw, en geeft zulk een ſterk weerkaatſend ligt, ook in zyne gevolgen tot heerlyke einden dienende: ô! Hoe verbaazende zyn de Werken van den Grooten, den Aanbiddenswaardigen Schepper, en —— hoe wonderbaarlyk verſcheiden. Hoe buigzaam en gedwee is de Natuur onder zyne vormende Hand! Op zyn bevel neemt dezelfde ſtof verſchillende gedaanten aan, en wordt in eene oneindige menigte van beeldtenisſen hervormd: op het wenken van zynen Wil, wordt dezelfde hoofdſtof, in ruigen *Rym* als eene fyne aſsche, op de aarde geſtrooid, of —— als een digt vlokkig dons over de wyde vlakte heen geſpreid: dan —— hoe heerlyk, hoe nuttig, is de nedergevallene Sneeuw, die, door zyne ſchittering, de ſtaarende oogen doet pinken! Welk eene koude zy ook mag aanvoeren, zy ſchenkt ons echter het heilzaamſte nut: levert een warm Dekkleed voor het Veldgewas: beſchut het voor de nypende Vorſt, en koestert zyne groeiende Werkzaamheid; zy blyft voor een wyle liggen, om haare beveiligende hoede te werk te ſtellen, en haaren kweekenden invloed te oefenen, en —— wanneer het tydſtip daar is, dat de ſtraalen der leevenwekkende Zon het zelve doen verſmelten, dan ſtrekt het vocht tot heerlyke einden, daar het ontbindende Salpeter in de aderen der aarde indringt terwyl het de vooren; met dat groeizaame leeven vervult, welk zich in den bloesſem van de *Lente* zal openbaaren, en —— in de vruchten van den *Herfſt* doen rypen.

En, beſchouwen wy de heldere en blinkende dagen, van den vriezenden *Winter*, welke den Dampkring in een nuttig evenwigt houdt, daar door zynen adem de Zaaden der beſmettingen worden weggevaagd: en —— de vaalgevlerkte Pest, al vroeg, in haare geboorte wordt geſmoord: —— de heldere zuivere

lugt

lugt verlevendigt onze lichaamen; geeft ons nieuwe kragten — voed, en, vervlugt onze bloedbollen, —— verfynt onze geesten, —— dringt met eene leevendige snelheid in dezelven, en zich een weg door de Zenuwen, welken hy versterkt, heen baanende, nadert hy het brein, dat volkonstige verblyf onzer edele Ziel. —— De gantsche geschapene Natuur gevoelt de leevendigmaakende kragt des doordringenden *Winters*. —— De aarde en derzelver Plantgewassen verzamelen hunne kragten voor het volgende Jaar by een; de zuiverste en helderste Rivieren vertoonen in hun diep een doorschynenden spiegel, en murmelen, hoe langs hoe doffer, na maate zy, door de stremmende koude in hun loop beteugeld en vastgehouden worden.

O! *Winteryrst*, met uwe aanbidlyke wonderen! vanwaar komen uwe scherpe schatten voort! vanwaar dat geheim vermogen! 't welk zyn bewind over alles uitbreid! en —— waaraan het fynste en geestigste vogt zelve niet kan ontsnappen! immers bestaat uwe verwonderenswaardige kragt in millioenen van Zoutdeeltjes, die met onzigtbaare hoeken en punten in de wateren der aarde, ja, allerwegen, door land en lugt, doordringen, en zich met die alle vereenigen.

Wanneer de stille avond genaderd is, en een einde aan den kortstondigen dag gemaakt heeft, wanneer het onbewolkte uitspansel met zyn helderst blaauw verciert is, en het talleloze getal van starren, met eenen ongemeenen luister aan het heerlyk lugtgewest schitteren! dan stort de Vorst haaren doordringenden invloed allerwegen uit; zo dat wy, by onze ontwaaking, als de morgenstond zyne oogen opent, de gantsche natuur als veranderd zien een harde korst bedekt het ondiepe moeras, en —— de rivier weifelt in haaren loop, tot dat zy, door haaren stroom de glaze korst gebroken hebbende, voor een korten poos weder voortsnelt; doch eindelyk, door de vermeerderde koude, vastgeketend wordt, en in haaren nieuwen kerker moet blyven, —— een allerkonstigst vlies bedekt de glasraamen onzer wooningen, daar zonderlinge vertooningen op te voorschyn komen, en allerkunstigste beeldtenissen als uitzwellen, de vrugtbaare akkers, worden als yzer, en —— de vogtige weiden als marmer. Alle de vloeibaare paden zyn thans eenen vasten weg voor de voeten geworden: en, daar nog korts te vooren 't geschubde Vee als in menigte heenen zwom, daar wandelt nu de Mensch gerustelyk heenen.

Welk een aantal byzonderheden, in den voor ons zo nuttigen *Winter*; dan —— het is niet alleen de *Winter*, neen, alle de Saizoenen. Het is God, die, op zynen tyd, *de Hemelen met Wolken bedekt, die voor de aarde regen bereid, die het gras op de bergen doet uitspruiten!*

Het is God, die, op zynen tyd, *ons verzadigt met het vette der tarwe!*

Het

Het is God, die, op zynen tyd, *Sneeuw geeft als Wolle, dat Rym ſtrooit als aſche, het Ys heenen werpt als ſtukken.* Looft dan, met waare erkentenis, zyne groote, zyne verhevene, Werken: daar zyne wonderlyke Kragt door Hemel en Aarde is verſpreid.

O! Gy groote en eenige oorſprong der Natuur, wiens Almagtige en onvermoeide Vingeren de Jaargetyden wentelen en beſtieren: hoe vermogende, hoe gedugt, —— hoe heerlyk, hoe majestieus zyn uwe groote werken, die gy alle met Wysheid hebt gemaakt; met welk eene aangenaame aandoening doordringen zy onze ziele, die, met verbaasdheid en verwondering, uwe onbegrypelyke wonderen beſchouwd, —— wonderen, enkel tot ons nut, en ter bevordering van ons geluk en genoegen verördend!

Mogten onze beſchouwingen der Saizoenen waarlyk heilzaam zyn, dan zal ieder ſtap, dien wy, in het toekomende, door Gods heerlyke Schepping zullen doen, niet alleen des te leeryker, maar ook des te bekoorlyker, voor onzen geest zyn.

J. D. V.

22 *December.*

ANECDOTE.

De Hekeldichter BOILEAU hadt, eer hy tot Lid van de *Franſche Academie* werd aangenomen, omtrent dit Letterkundig Genootſchap, zich op deeze ſchampere wyze uitgelaaten: „Indien deeze Heeren een Zinnebeeld en Spreuk wilden hebben, op hun paſſende; men hadt ſlegts een aantal Aapen te „ſchilderen, die zich in een bron ſpiegelden, met dit Rand„ſchrift: SIBI PULCHRI, dat is, FRAAI IN HUN EIGEN OOGEN."

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN GAL. III: VS. 15—20.

Ik vind in de gewoone Verklaaringen van deeze plaats veele zwaarigheden. Alle de Uitleggers, die dezelve hebben zoeken op te helderen, komen, zo veel my bewust is, daarin overeen, dat Paulus hier het Woord Zaad op Christus toepast, en wel op den Perſoon des Verloſsers zelve. —— Zelf Grotius en meer andere Uitleggeren van laater dagen, zelf van den tegenwoordigen tyd, bepaalen zich hier by den Perſoon des Verloſsers. —— Dan hier ontſtaat eene groote zwaarigheid: „ hoe kan Paulus uit een woord, dat altoos meer dan „ één Perſoon in zich bevat (*), een bewys ontleenen, „ ten betooge dat de Schryver niet meer dan één be„ paald Perſoon bedoeld hebbe." —— Het woord Zaad wordt altoos gebezigd van de geheele Nakomelingſchap, en die bevatte meer dan één Perſoon in zich —— in dit geval wordt dit woord nooit van een enkel Perſoon uit de Nakomelingſchap verſtaan. —— Hieronimus gevoelde die zwaarigheid alrede, en hakte, uit dien hoofde, dien knoop door, met te zeggen, „ dat Paulus zich „ hier ſlechts van deeze gelykenis bediend had by de „ botte en onbeſchaafde Galatiers, maar daarom ter „ waarſchuwing voor den verſtandigen Leezer 'er terſtond „ byvoegt, ik ſpreek naar de vatbaarheid van menſchen, „ (κατα ανθρωπον λεγως vs. 15)." Eene uitvlucht, die, zo het my voorkomt, weinig betekent, en den Apoſtel veeleer oneer aandoet.

Ik meen dat deeze geheele zwaarigheid vervallen moet; wanneer men ſleehts eenen anderen weg inſlaat, en door de Christus niet den Perſoon des Verloſsers, maar het geheele Lichaam der Christenen, zo als het in Christus, als het hoofd der Kerke, vereenigd is, verſtaa. —— Zo wordt dit woord gebruikt: 1 *Cor.* XII: 12, waar deeze be-

(*) Collectivum.

betekenis, naar ons oordeel, zo duidelyk is, dat 'er geen den minſten twyfel overblyft. —— 't Komt 'er dus op aan, of deeze betekenis hier ter plaatſe kan gelden, uit hoofde van het redenbeleid des Apostels, en wat zou ons dan verhinderen om deeze Verklaaring aan te neemen.

Apostel Paulus yvert hier tegen de Voorſtanders van het Mosaisch Verbond en van de Wet; deeze wilden dezelve niet alleen in de Christen-Kerk invoeren, en ook de Christenen uit de Heidenen daarmede belasten, maar daar en boven beweerden zy, dat de Jooden, uit kracht van dit Verbond, en die Wet, en om dat zy Kinderen en Nazaaten van Abraham waren, ook byzondere Voorrechten, boven de Heidenen, zelf onder het Euangelie, moesten bezitten. Paulus kant zich hier tegen — alle Voorrechten, die zy bezaten, hadden zy alleen aan het Euangelie te danken, en Jooden en Heidenen hadden 'er het zelfde recht op. —— Abraham zelve, die man, die by den Jood zo veel gold, moet hem ten bewys ſtrekken, vs. 6. — alle geloovigen, 't zy Jooden of Heidenen, waren de waare echte Kinderen van Abraham — uit dien hoofde wierden zy op denzelfden voet beweldaadigd, namelyk niet door de Wet, maar door middel van het Geloof. —— De Wet bedreigde wel ſtraf, maar beloofde geene belooning, dan alleen by eene volmaakte en naauwkeurige gehoorzaamheid: zodanig eene gehoorzaamheid hadt geene plaats gegreepen; uit dien hoofde moest de Jood voor ſtraffen vreezen. Christus, hoe onſchuldig, was intuſſchen een vloek geworden d. i. als een misdaadige veroordeeld, en daardoor hadt hy ons (nam. de Jooden) verlost van de ſtraf der Wet door zynen Kruisdood (*). Daardoor was dan het Sinaïtisch Verbond vernietigd, en met het zelve de Wet, en dus verviel ook het geheele onderſcheid tuſſchen Jood en Heiden. Dit geſchiedde, op dat de Zegen, aan Abraham beloofd, niet alleen by het Joodſche Volk bepaald zou blyven, maar ook tot de heidenſche Waereld zich zou uitſtrekken; dus, dat Jooden en Heidenen, door de geloovige aanneeming van een en het zelfde Euangelie, in één lichaam gebragt, en dezelfde Voorrechten erlangen zouden, *vs.* 10—14. vergelyk *vs.* 28. — Wanneer Paulus nu hier op laat volgen, dat die zegeningen

(*) Zie dit fraai betoogd door den ſchranderen HESS, in zyn voortreffelyk Werk over Gods Koningryk, het IIde Deel.

gen aan Abraham en zynen Zaade, als aan *één Lichaam*, en niet *aan Abraham en zynen Zaade* als aan *veelen*, of als aan onderſcheiden en verdeelden toegezegt waren, hoe ſchoon ſtrookte dit dan met het voorgaande?

Men lette hier tevens byzonder op die uitdrukking, *vs.* 16. *Nu zo zyn de beloften aan Abraham en zynen Zaade geſprooken.* Hier wordt van beloften gewaagd, die oudtyds aan Abraham en zyn Zaad naa hem gedaan zyn. Worden nu hier zegeningen bedoeld, die aan Christus toegezegd zyn? of zegeningen, die, raakende den Meſſias, aan Abraham toegezegd wierden? Ik meen het laatſte. — En volgt hier uit dan niet zonneklaar, dat dit Zaad niet de Christus zelve zyn kan. Te meer, daar uit het 29 vers wel ten allerduidelykſten blykt, dat Paulus hier, door het Zaad, geene andere dan de Christenen bedoelt. Zy, *die in Christus gedoopt waren, en dus Christus hadden aangedaan* d. i. den Christelyken Godsdienst omhelsd hadden *vs.* 27, *die zonder onderſcheid van Jood of Heiden alle een in Christus waren vs.* 28, deeze worden *vs.* 29, met ronde woorden *het Zaad van Abraham* genoemd, waarom zy dan ook *vs.* 7, *Abrahams Kinderen* heetten, en *vs.* 8, 9, de belofte aan Abraham gedaan, *in u zullen alle Volken gezegend worden*, betrekkelyk gemaakt wordt tot *alle die uit het geloove*, d. i. die Christenen *zyn*, *als wordende gezegend met den geloovigen Abraham.*

En nu zullen wy het vervolg nog eens inzien. Ook dit ontfangt zeer veel licht uit deeze Verklaaring. Vooral vervalt de moeilykheid van het 19 en 20 vers.

De Jood zeide „ de Wet bepaalt de zegeningen aan de „ Jooden die de Wet houden, als het weezenlyke Zaad van „ Abraham; dus kunnen die geene, die de Wet niet hou„ den, daaraan geen deel hebben." —— Paulus ontkent de kracht van dit bewys. —— *Eene belofte*, (*) zegt hy *vs.* 17, 18, *te vooren van God gegeeven, met betrekking tot de Christenen, kan nooit door de Wet, die vierhonderd dertig Jaaren* (†) *daarnaa inkomt, krachteloos gemaakt worden,*

(*) Het woord διαθηκη in de gewoone Overzetting, door *verbond* vertaald, neem ik hier, in overeenſtemming met het Hebreeuwsch בְּרִית; voor belofte, die, by een verbond altoos plaats hebbende, meermaalen in 't byzonder bedoeld wordt; zie *Pſ.* LXXIV: 20. LXXVIII. 37. — Deeze Vertaaling wordt gewettigd door het voorgaande vers.

(†) Het geſchil over den tyd dien Israël in Egypten door-

zo dat zy geheel zoude te niete gedaan worden. Hangt dit geluk (*) *van de Wet af, dan is de gelukzaligheid geen gevolg meer van de belofte: en evenwel deeze toezeggingen zyn aan Abraham goedgunſtiglyk gedaan.* —— Hier toont hy duidelyk, dat eene belofte, reeds zo lang vóór de Wet, met betrekking tot de Christenen, gegeeven, nooit afhangelyk van de Wet kan zyn. „ *Maar*" zou hier de Jood vraagen „ *tot wat einde was dan de Wet?*" Het antwoord is, *om der ongerechtigheden wille*, om de zedenloosheid en ruwheid van Israël te beteugelen, is zy, als 't ware, tusſchen in gekomen *tot dien tyd toe dat het Zaad* (namelyk de Christenen) *zou gekomen zyn aan het welk de belofte gedaan was.* Israël was niet vatbaar voor dat volle genot van zaligheid, en was daarom aan de Wet als den Tuchtmeester onderworpen; eerst toen de volheid des tyds gekomen was, waarin de kindsheid als 't ware wierd afgelegd, was het menschdom voor zulk eene bedeeling geſchikt. Te vooren waren zy onvatbaarer: en daarom *wierd hun de Wet van God gegeeven in tegenwoordigheid van de Engelen* (†) *door den dienst van den Middelaar.*

bragt, kan ik hier niet aanroeren. Paulus volgt hier het gewoone denkbeeld der Jooden, en dus belliſt deeze plaats niet.

(*) Het Griekſche woord κληρονομια a κληρονομειν *ex uſu Hebr. conſequi ſ. poſſidere*, betekent eene bezitting een eigendom. Het wordt doorgaans gebruikt om aan te duiden de bezitting van Palestina, en de genieting van de gelukzaligheid, die daar gemaakt zou worden. Dit wordt vervolgens overgebragt op de gelukzaligheden, die 'er in Mesſias Ryk door den Israëliter zou geſmaakt worden, die hy als zyn eigendom als eene erfbezitting aanzag. *Deut.* IV: 20, 21. *Pſ.* XXXVII: 18. *Jeſ.* LIV: 17. *Hand.* XX: 32.

(†) In het Grieksch ſtaat διαταγεις δι' αγγελων. — Het woord διαταγην wordt altoos gebruikt van Wetgeevers. Zie *Philo de Mund. Opif. in init.* en *Hand.* XVIII: 2. Hiervan hangt nu de Vertaaling van de woorden δι' αγγελων volſtrekt af. Glasſius, (*in Philol. S L. I. Tract. 6. c. 13. n. 4. p. 467. ex rec. Dathii*) vertaald —— *inter angelos*, in tegenwoordigheid van de Engelen; andere willen het liever vertaalen, *door den dienst der Engelen.* —— Maar wat betekent dan het volgende, εν χειρι μεσιτου? —— Ik omhels uit dien hoofde het eerst gevoelen, dat hier de tegenwoordigheid der Engelen wordt te kennen gege-

daar (*). Deeze Middelaar ſtrekte tot een openbaar bewys, dat de Wet geen den minſten invloed kon hebben op de Christenen. Zou de Wet voor hun van eene verbindende kracht zyn, dan moest de Middelaar ook de Middelaar van dat eene Zaad zyn, het welk hy verklaard hadt de Christenen te zyn. Maar neen, *die Middelaar was niet* [Middelaar] *van* [dat] *één* [Zaad]. Dus hadt ook de Wet geene betrekking tot hun. Maar was de belofte aan Abraham gedaan, wel tot hun betrekkelyk? —— Ja, gewisſelyk! want die *God*, die aan Abraham die belofte hadt gegeeven, *was* ſlechts *één*, en dezelfde die aan Israël de Wet hadt gegeeven. —— Hy ſtond dus tot allen niet alleen in dezelfde betrekking van Opperheer, maar kon ook nooit door de Wet, die Hy naderhand gaf, de belofte, te vooren aan Abraham gedaan, te niete doen.

Ik meen dat door deeze Verklaaring veele zwaarigheden uit den weg geruimd worden, die zich anders in deeze 5 verſen opdoen, waarom ik het niet ondienſtig geacht heb, deeze Verklaaring ter proeve gemeen te maaken. —— Ook dit weinige ſtrekke ter bevordering van gezuiverde kennis der waarheid.

geeven. Zie *Krebs in l.*, en zo wordt ἐν met de Genitivus in dien zelfden zin gebezigd. 2 *Tim.* II: 2.

(*) Dat men ἐν χειρὶ μεσίτου niet moet vertaalen in de handen van den Middelaar, maar door den dienst van den Middelaar, daaraan zal wel niemand twyfelen. *Levit.* VIII: 36. *Joſ.* XIV: 2. XXII: 9. De Middelaar is hier niemand anders dan Moſes. Hoewel hy oudtyds dien naam niet droeg, wordt hy ons echter wat het wezen der zaak betreft, alzo beſchreven by *Deut.* V: 5.

P. B. *V. D. M.*

VERHANDELING OVER DEN DOLLEN-HONDS BEET.

Aan de Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandſche Letter-oefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Offchoon 'er reeds in een Nieuwspapier melding gemaakt is van het *Hulpmiddel* van den Poolsch Koninglyken Lyfartz, den Heer CHRISTIAN JACOB DE MONETA, *tegens den zo doodelyken Dollen-Honds Beet*, en „ het nogthans te vreezen is, dat misſchien *eenige*, en „ mooglyk *veele*, het vermogen daarvan zullen in twyfel „ trekken, en aldus hetzelve verwaarloozen; zo neem „ ik, op aanraaden van de Heeren Dr. HOPMAN en J. VAN „ DER HAAR, de vryheid een omſtandiger verhaal daar „ van, uit de *Medicinisch-Chirurgiſche Zeitung van den* „ 16 *December* 1790, *No.* 100. mede te deelen; verzekerd „ zynde, dat, wanneer het in uw *Mengelwerk* geplaatst „ mag worden, hetzelve meerder vertrouwen verwekken „ zal." In die hoop noem ik my

MYNE HEEREN!

UWE. D. W. Dienaar

J. D. M. CLEVE,
Apotheeker van 't Groot Gasthuis.

's Bosch
den 31 January 1792.

De beet van een dol, ſomtyds ook van een ſterk getergd, Dier heeft dikwyls dit treurig gevolg, dat de gebeetene, na eene hevige heete Koorts, gepaard met Razerny en Watervrees, eindelyk in zyn eigen ſpeekſel ſtikt.

Niettegenſtaande de Razerny en Watervrees van alle tyden één en dezelfde oorzaak, en hetzelfde doodlyk einde, gehad hebben; zo heeft men echter, in ſpyt der moeite van zo veele ſcherpziende Geneeskundigen, in een tydperk van eenige 1000 Jaaren, nog de natuur van het Raas-ſmet, nog deszelfs werkenden aart kunnen doorgronden, veel min daar tegens een zeker Geneesmiddel uitvinden.

De Heer C. J. DE MONETA woont in Warſchau, de verzamelplaats van zo veele Grooten, die, behalven haare Huis- en Schoothonden, veele Jagthonden hebben; alwaar ieder huis-

huisgezin een of twee Honden, byzonder in de Voorſteden, houd; alwaar veele honderd Voerlieden, die daagelyks ter markt komen, hunne Honden medebrengen; alwaar veele Wolven de wegen dikwils onveilig maaken; en heeft veelvuldige gelegenheid gehad, ongelukkigen, die van dolle Honden en Wolven gebeeten waren, zelfs te behandelen, of wel door andere Artzen, behandeld te zien.

Van drieëntwintig gezonde Perzoonen, van 60 tot 17 Jaaren oud, die van een dollen Wolf, twee mylen van Warſchau, op het Goed van des Konings broeder gewond waren, en welke, den volgenden dag in een Hospitaal ingenomen, door een kundig Artz, met Scarificatien, mercuriale Vryvingen en Houtdranken, behandeld wierden, kwam 'er geen één af. Zelfs zyn die geenen, die van dolle Dieren gebeeten waren, en door den Heer DE MONETA in de eerſte jaaren van zyn practyk behandeld wierden, alle geſtorven. Het branden en uitſnyden der Wonden; de met zo veel ophef aangepreezene *Meikeever in Honig*; de zo geroemde *Anagallis*; het *vlugge Alcali*; het *Poeder van Cobb*: en de *Spaanſche Vliegen* na de methode van WERLHOFF, waren alle vrugteloos. Eindelyk kwam de Heer DE MONETA op het uit- en inwendig gebruik van *Bier-azyn met Boter*, het geen zyn voormaalige Leermeester, de Heer Doctor GOTTFRIED THIESEN, in Koningsberg, in het Jaar 1768, openlyk bekend maakte. Reeds één jaar van te vooren prees een weldenkend Artz, in het Dresdenſche Intelligentsblad, het uit- en inwendig gebruik van Wyngeest aan, om dat hy daardoor veele, die van dolle Honden gebeeten waren, gelukkig gered had.

De Heer Hofraad DE MONETA bezigde nu den *Bier-azyn met Boter*, by zulke ongelukkigen, en ſtond verwonderd over den gewenſchten uitſlag. Sedert dien tyd heeft hy meer dan *zestig*, van dolle Dieren gebeetenen, zonder één eenigen te verliezen, geneezen; en meer dan *honderd* anderen zyn daardoor gered geworden; zelfs zulken, die reeds de Watervrees hadden, wierden wederom herſteld.

t'Zedert dien tyd is deeze Geneeswys ook in Warſchau zo bekend, dat men het niet meer nodig oordeelt, by dergelyke Zieken, een Doctor te haalen. Dezelve beſtaat in het volgende:

1°. Zo dra iemand van een dol Dier gebeeten is, moet hy terſtond *verſche aarde*, *zand*, *ſlyk* of *tabak*, het eerſte wat hy krygen kan het beste; op de wond doen ſchudden, op dat het ſpeekſelgift worde ingezogen, eer het zig aan de ſappen mededeelt; daarna kan hy de wonde met water uitwaſſchen.

2°. Vervolgens maakt men wat Bier-azyn warm, en doet op een quart een half pond Boter; hiermede wordt dan de wonde gedurende eenige dagen belegd; en by aldien dezelve op deeze wyze binnen negen dagen niet volkomen geneest, zo legt men men daar op Loodwit-Zalf overdekt met Neurenberger Plaaster.

3°. Inwendig gebruikt de Zieke, drie of viermaalen daags, drie lood Bier-azyn met wat verſche Boter; voor gewoonen drank, water met wat Azyn, Limonade, Bier, of Water met een weinig Wyn; en hiermede moet men ten minſten veertien dagen aanhouden.

4°. In den beginne moet men zig zorgvuldig van Vleesch onthouden, en niets dan Fruit, Groenten, en Schilvruchten, eeten. Sterk Bier, Wyn, en alle verhittende Dranken, moeten vermyd worden: hevige gemoedsaandoeningen kunnen oogenblikkyk den dood veroorzaaken.

5°. By ſterke volbloedige Menſchen kan men wel eene Aderlaating doen, offchoon het by veelen, zo als ook het Scarificeeren, niet gedaan is, die nietemin zyn geneezen geworden. Al het uitſnyden, het branden der wonden, en de Spaanſche Vliegplaasters, zyn onnut.

Wanneer de gewonde en reeds geheelde plaats wederom begint te jeuken, pynlyk te worden, of zig te ontſteeken, en dus het Gift wakker wordt; ook als de gebeetene eene zwaarte en angst ter plaatſe van het hart, en hevige hoofdpyn aan de regte zyde, gevoelt, zyn zulks onfeilbaare tekens, (zegt de Heer DE MONETA) dat de Hond wezentlyk dol geweest is, hoe zeer men daarvan bevorens niet overtuigd was. Verders, zeggen de Uitgeevers van de *Medicinisch-Chirurgiſche Zeitung*, hebben wy het ons tot een byzonderen pligt gemaakt, omtrent dit voor het Menschdom zo gewigtig Geneesmiddel, meerdere en getrouwe berigten te verkrygen, en, daar ons de Heer Hofraad DE MONETA, als een waar Menſchenvriend, en een waarheidlievend Man, is opge-

gegeeven, en daar ontelbaare Polakken verzekerd hebben, dat al het geene, wat de Heer DE MONETA hier over geſchreeven heeft, *de getrouwe waarheid is*; zo maaken wy dit aan onze Leezers met het levendigſte genoegen bekend, en verzoeken hun, om aan den Poolsch-Koninglyken Lyfartz, voor de bekendmaaking van dit zo dikwerf heilzaam bevonden middel, tegen een van de ſchrikbaarendſte Kwaalen, hunnen dank met den onzen te vereenigen; terwyl wy ons blad aanbieden om de proeven aan te kondigen, welken ieder Artz de gelegenheid mogt gehad hebben daar mede te doen.

Intusſchen komt ons heden, zeer gelukkig, ter hand eene Poolſche Courant van den 26 Juny van dit jaar (1790) waarin wy het volgende vinden:

„ Op de Heerlykheid *Wilkanow*, een myl van *Warſchau*, viel een dolle Wolf, den 10 April laatſtleden, „ voormiddags, de Akkerlieden op het Veld aan. De „ eerſte, *Jacob Jezewsky*, een Jonge van 15 jaaren, wierd „ terſtond van hem overweldigd, en langs zyn geheele „ linker zyde gewond. Het bovenſte gedeelte zyns hoofds, „ en het linker oor, waren dwars doorgebeeten; de „ Oorklier, zo verbryzeld, dat de wonde de grootte van „ een gulden hadt; op de wang, aan den hals, en op „ de Schouder, zag men eenige beeten; in de zyde, aan „ de dye, en aan het bil, gelyk ook aan de handen, „ was hy ſterk gekwetst. In 't geheel hadt hy *meer dan* „ *dertig wonden*. De tweede Boer, *Christoph Rudzieke*, „ en de derde, *Jacob Zalagowski*, die toeſchooten om den „ Jongen te redden, wierden insgelyks in de handen „ gebeeten, terwyl hun de Wapens ter verdediging „ ontbraken. Van de menſchen liep de Wolf na een „ Zak met Paardevoeder, doorbeet en verſcheurde den„ zelven; toen viel hy eene kleine Kudde Schaapen aan, „ en in een oogenblik hadt hy 'er *dertien* van verſcheurd. „ Ook heeft hy nog twee Boeren-Paarden, en eenig „ Rundvee, gewond, die op dezelfde Weide waren. Men „ weet niet, waar dit Vee, hetwelk de Boeren ter„ ſtond in ſtilte verkogten, gebleeven is, maar van de „ Schaapen wierden 'er aanſtonds *elf* begraven; twee „ derzelven, aan welke men niet ontdekt hadt dat zy „ gekwetst waren, wierden, na de eerſte Volle Maan, „ nog in April dol; deeze arme Dieren ſchuimbekten, „ ſprongen, en ſtieten den Kop zo lang tegens eenen „ paal, tot dat de herzenen 'er uit kwamen, en zy

„ dood te neder ſtortten. De Wolf zelfs, dien de
„ Boeren vreesden te naderen, tuimelde gantsch zwak
„ nog eenigen tyd op 't Veld, en ſtierf, vermoede-
„ lyk, ras daarop, in het naastby gelegen boschje. De
„ drie gebeetene Boeren wierden terſtond naar *Willanow*,
„ in het Vorſtelyk Ziekenhuis, gebragt, door den Chirur-
„ gyn, den Heer KLESSER, geviſiteerd, en naar de wyze
„ van den Heer DE MONETA behandeld.

„ Dezelve beſtaat hierin: dat warme Bier-azyn met
„ wat Boter, een klein Theekopje vol, viermaal daags,
„ aan den patient inwendig gegeeven wordt; maar uit-
„ wendig wordt op alle beſchadigde plaatzen de war-
„ me Bier-azyn met Boter zo lang omgeſlagen, tot dat
„ alle wonden geneezen zyn; zo als zulks in het Trac-
„ taatje —— Sposob jedyny ratowania Ludzi Ktorzy
„ od wscieklych pſow, wiekow &c., het welk in den
„ Grölliſchen Boekwinkel te Leipzig verkogt wordt,
„ is beſchreeven. Om zeker te zyn by den jongen,
„ continueerde men, uit hoofde der zo zwaare won-
„ den aan zyn hoofd, en byzonder aan de Oorklier,
„ met het inwendig gebruik van den Azyn, nog vier
„ weeken; doch men verminderde daagſyks de gifte.

„ Deeze drie Boeren zyn, *alle volkomen herſteld zyn-*
„ *de*, den 22 Mey, uit het *Hospitaal* gegaan. Dat dit
„ alles de waarheid is, en dat de Boeren zig ook in
„ 't laatſt van Juny nog volkomen wel bevonden, is door
„ uitvoerige Getuigſchriften, zo van den Heer WYTOS-
„ ZYNSKI, *Prediker van het Kerſpel*, waartoe deeze Lieden
„ behooren, als van den Heer Opper-Commisſaris RU-
„ DOMINA, en meer andere ooggetuigen, bevestigd."

't Was zeer te wenſchen geweest, dat van de boven-gemelde drieëntwintig dol gewordene menſchen Aantekeningen gehouden waren, *van de wyze hoe zy gebeeten, en den tyd of dag waarop zy geſtorven waren.* —— BOERHAVE *ſchynt te ſtellen, dat de toevallen zig ſomtyds aanſtonds na den beet, of*, zegt hy, *zo anderen verhaalen, na geheele twintig Jaaren, enz. te voorſchyn komen.* Aphor. 1137.

De Heer VAN DER HAAR verhaalt my, een Heer gekend te hebben, die, van een Hond gebeeten, zes Jaaren lang, in een geduurige ongerustheid voor *Watervrees* of *Dolheid*, leefde, en by verſcheide Hooge Schoolen ſteeds

ſteeds raadpleegde: om de Hiſtorie van de Watervrees te voltooijen, ſchynen ſoortgelyke Aantekeningen noodzaakelyk. Gemelde Heer gist ook, dat de toevallen van Watervrees, ſchoon niet altyd, zig meeſt tuſſchen den 40ſten en 80ſten dag, vertoonen. *Zie zyne Waarneemingen, tweede druk*, bladz. 156. 't Verdient vooral ook opmerking, of iemand door een digt of dik ſtoffen of wollen Kleed, of in een ontbloot deel, gebeeten is. *Ventailer.*

Vervolgens vind men nog in de *Medicinisch-Chirurgiſche Zeitung*, van den 26 Mey 1791, No. 42, het volgende Uittrekzel uit een Brief van den Heer DE MONETA, dienende tot nadere bevestiging.

Myne *Verhandeling over den Dollen-Honds beet* geraakte voorleeden Jaar ook in handen van eenige Geneesheeren te *Weenen*, aan wien dezelve niet onwaarſchynlyk moet voorgekomen zyn, wyl men in 't Hospitaal daarvan Proeven nam, met eene even gelukkige uitkomst. *Dit nu maakte nog dieperen indruk*; men wendde zich tot den Keizer, om, het door my verhaalde van den Dollen-Honds beet, *ook hier ter plaatze* (Warſchau) door deszelfs Minister te laaten onderzoeken: of, en in hoe verre, zulks met myn bericht overeenſtemde.

Zyne Keizerlyke Majeſteit gelaſte hoogstdeszelfs Minister te Warſchau, om nadere kennis met my te maaken, en om die plaatzen en perzoonen, die ik hem zoude opgeeven, in perzoon te gaan zien, ten einde zelfs ooggetuige te zyn van 't geen ik openlyk had bekend gemaakt; en in hoe verre zig dit in zyne tegenwoordigheid bevestigde. Wy zyn dus te *Wilanow* geweest, alwaar de Inwooners opgeroepen wierden; op dat de Minister *alle* die *in 't voorleede Jaar* gebeeten waren, waarvan hunne Lidtekenen nog getuigden, *zelfs zien*, en *de waarheid* uit deeze lieden *hooren konde*, dat zy namentlyk, NIETS DAN BIER-AZYN MET BOTER, *uit- en inwendig* gebruikt; geen Spaanſche Vliegen, geen Scarificatien, Aderlaatingen noch Baden, noodig gehad hadden, en niettemin geneezen waren. By deeze gelegenheid ontdekte ik nog omſtandigheden, die my tot hiertoe onbekend waren. De Jonge, die zo zeer gebeeten was, is laatstleden September geſtorven. Dit verwekte nieuwe twyfelingen. Zyn Vader, die tegenwoordig was, verhaalde, dat de Jonge, reeds voor het ongeval, altyd zieklyk geweest was, en dik-

dikwyls toevallen van vallende Ziekte had; dat hy in September was ziek geworden, over hoofd- en ledepyn had geklaagd, ook zeer aamborſtig was, dat hy *veel gedronken* had, van tyd tot tyd zwakker was geworden, dikwyls gekoortst had; dat hy, volgens 't gebruik der Roomſche Kerk de heilige Sacramenten ontfangen hebbende, 7 uuren daarna by zyn volle kennis overleeden was. De Priester van die plaats, die hem bygeſtaan had, heeft hiervan eene ſchriftlyke Verklaaring opgeſteld, en, ondertekend, aan den Minister overgegeeven. Daar nu die Jonge aan eene Ziekte is geſtorven, die men niet als een gevolg der Razerny kan aanmerken, om dat 'er *hoegenaamd geene tekens van Watervrees* waren; zo ontſtond de groote vraag: of de Wolf ook wel wezentlyk dol geweest ware; en hoe dit te bewyzen? — Vooreerst, al het geen dat ik bevoorens van den Wolf heb opgegeeven, wierd wederom door de Boeren, die toen op het veld waren, en hem gezien hadden, bekragtigd. Alle hielden zy hem voor werklyk dol, en toen hy zig van hun verwyderde, heeft hy, enkel uit zwakheid, getuimeld. De toevallen, in 't vervolg de Dieren overgekomen, en die ik toen nog niet alle zeker wist, bevestigen volkomen, dat hy dol was:

1°. Zyn, behalven de dertien Schaapen, waarvan ik geſprooken heb, *nog vyftien andere* dol geworden, die ook, door geduurig tegen de Heining te ſtooten, zig zelfs den dood veroorzaakt hebben, en daarbenevens ſterk ſchuimbekten.

2°. In plaats van twee Paarden, zyn 'er zes dol geworden, die ook, onder aanhoudend ſchuimbekken en ſpringen, ſtierven.

3°. De groote Schaapherders Hond, die mede van den Wolf was gebeeten, wierd ook *zes Weeken* daarna dol (*).

4°. De

(*) De Heer VAN DER HAAR zegt, *'dat het zeer te wenſchen ware, te weeten, op welk een tyd of dag de Smetziekten zig vertoonden* (*). Van den Dollen-Honds beet by menſchen, of verſchillende Huisdieren, kan men dit meest altoos zeker weeten, en zou van veel belang konnen worden. *Vertaaler.*

(*) *Geneeskundige Waarneemingen.* Tweede Druk, bladz. 256, enz.

4°. De drie Koeibeesten, door de Boeren verkogt, zyn mede dol geworden, om welke reden zy dan ook het geld moesten terug geeven. — Dat dit alles zo gebeurd zy, hebben de Boeren, in byzyn van verſcheide getuigen, aan den Minister verklaard, het geene vervolgens door hem is opgetekend. —— Ik geloof niet, dat men hiertegens nu iets meer zal kunnen inbrengen; daar ik het genoegen heb, dat de waarheid, van 't geene ik opgegeeven heb, door zo eene aanzienlyke buitenlandſche Commisſie, is bekragtigd geworden. Doch ik had zulks eerder van het Koninglyk-Pruisſiſche *Collegium Medicum*, aan 't welk ik myn Tractaat opdroeg, als van de Weener Academie, verwagt. Voorzeker een bewys, dat ik by het eerſte geen volkomen geloof gevonden heb; want dan immers zouden myne andere Waarneemingen reeds meer indruk en overtuiging gemaakt hebben, daar ik tog zeker weet, dat zy, zo wel by Geleerden als Ongeleerden, overal dezelfde uitkomst hebben zullen, als ik heb opgegeeven.

PROEVE, OVER DE VERANDERINGEN DES BAROMETERS.

(Uit het Engelsch van den Heer RICHARD KIRWAN.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 72.)

Over den Invloed der Dampen.

In den Winter, in tegendeel, is de boven Lugtſtroom voornaamlyk gerigt na het Zuidlyk half hemelrond, en vandaar ontſtaan de grootſte hoogten van de Kwik in dat Saiſoen. Dezelve hoopt zich overal op waar de Kolommen van de beneden Lugt kouder, en byvolge korter zyn; dus zal het zyn, over dat geheele gedeelte van *Aſia*, 't welk zich verder dan 35 uitſtrekt, en van het Oostlyk Gedeelte der *Caſpiſche-Zee* (*) tot de *Ys-Zee*, over het Vasteland van *Noord-America*, 't geen ik elders be-

(*) Zie de laatst voorgaande Noot, op bl. 71.

bewezen heb veel kouder te weezen, dan het oude Vasteland, en eindelyk over alle Pool-Gewesten. Vanhier is de Barometer doorgaans veel hooger in *Noord-America*, en ondergaat minder verandering dan in onze Landen (*), en zelfs in *Hudsons-Baay* op de breedte van 59°, waar het Weêr zo ſtormagtig is, verandert de Barometer niet meer dan 1.37 Duim, terwyl dezelve te *Petersburg* meer dan twee Duimen verandert (†).

De veel digter Lugt van *Noord-America*, drukkende op de veel min digte van den *Atlantiſchen Oceaan*, veroorzaakt een Westen Wind, die bykans beſtendig heerscht op de Oostkust van *America* (‡), en op de westelyke gedeelten van *Europa*, beneden de 70° Breedte. Doch daar boven neemt de boven Lugtſtroom eenen veel korter weg van *Europa* in *America*, waar de koude veel grooter is.

En vormen zich ook opeenhoopingen in de zuidlyke Gedeelten van het oude Vasteland; by voorbeeld op de Bergketenen van *Thibet*, van *Tartarye*, van *Turkisch Europa*, van *Afrika*, en, in zekere maate, op het *Alpiſche* en het *Pyreneeſche* Gebergte. Wanneer de verdunning in de Noordlykſte deelen van *Europa* veelvuldig of groot is, 't zy door den overtogt van de Noordlyke Lugt in *America*, 't zy door veele en zwaare Noorderlichten, komt de Lugt van die zuidlyke Landen het evenwigt herſtellen; en zo lang die Lugtſtroom duurt, en tot het evenwigt herſteld is, moet de Barometer in de tusſchen beide gelegene Gewesten daalen; zo dat de daaling van de Kwik nooit het uitwerkzel is van een Zuiden Wind; maar die daaling en die Wind zyn zamengaande uitwerkzels van eene verdunning in de Noordlyke Streeken, voortgebragt door oorzaaken, waarvan wy hier boven geſprooken hebben.

Van den anderen kant, ryst de Barometer doorgaans met een Noorden of Oosten Wind; om dat, gelyk wy reeds gezegd hebben, de boven Dampkring voornaamlyk opgehoopt is in die Gewesten van ons Halfrond, waar deeze Winden gebooren worden; en die opeengehoopte Lugt gaat met dezelve na het Zuiden. Een zeker bewys, dat deeze opeenhooping de waare oorzaak is van derzelver hoogere digtheid, beſtaat hierin, dat, wanneer de Noorde Wind over-

(*) *Phil. Transact. Philad.* p. 142.
(†) ——— 1770. p. 148.
(‡) ——— *Philad.* p. 99.

overwonnen wordt, door een Zuidwesten, de Kwik daalt: dewyl als dan de Zuide Wind eene verdunning in de hoogere Gewesten te wege brengt (*). Het blykt, dat de koude alleen niets uitwerkt in de verandering, door dien wind veroorzaakt, hiervan heeft men veele uitmaakende voorbeelden (†).

Desgelyks, wanneer de Kwik zakt vóór een Onweêr, ontſtaat die zakking en dit Onweêr beide uit eene groote verdunning, ter plaatze waar het Onweêr zich heenen wendt, en die verdunning komt voort uit de vermindering, of de verwoesting, in den boven Dampkring te wege gebragt.

Daar de hoogere ophooping bovenal tot ons komt uit *Noord-America*, waar dezelve zeer dikwyls tot het *Maximum* klimt, ontſtaat hieruit dat de veranderingen des Barometers doorgaans zich in *Europa* beginnen te openbaaren in het Westen, en dus allengskens na het Oosten voortgaan, zo als de Heer PLANER waargenomen heeft, die van *Londen* en *Weenen* vergelykende (‡), en zich vertoonen bykans op denzelfden tyd, op zeer wyd van een gelegene Breedten; maar niet desgelyks op de Lengten: indedaad de vloed der hoogere opeenhooping kan op de Kusten van *Europa* uitgebreid weezen; maar moet na het Oosten voortgaan. In den voortyd, begint de boven Lugtſtroom zich na het Zuiden te verſpreiden; in den Herfſt keert dezelve te rug; vandaar de Stormen ten tyde der Nagtëveningen, en de veelvuldige veranderingen des Barometers in die tyden des Jaars.

De hoeveelheid van Lugt des Equators, over ons Halfrond verſpreid, is alle Jaaren niet dezelfde, en even zo is 't gelegen met de hoeveelheid in de Noordſche Gewesten verteerd: te deezer oorzaake is de gemiddelde hoogte des Barometers, in onderſcheide Jaaren, ongelyk. Eene naauwkeurige reeks van Waarneemingen van de veranderingen, die alle Jaaren voorvallen tuſſchen de Keerkringen, vergeleeken met die plaats grypen in de Noordſche en tuſſchen beide gelegene Gewesten, zou de duisterheden verdryven, welke hier nog gevonden worden. Barometers op ge-

(*) Zie de Waarneemingen van DERHAM. IV *Phil. Transact.* abr. P. II. p. 71.

(†) II *Phil. Transact. abr.* p. 4. 61. 62. VIII *Phil. Transact.* p. 614. *Phil. Transact.* 1778. p. 574. *Mem. de Par.* 1709. p. 302.

(‡) *Ephem. Palat.*

gemiddelde Breedten geplaatst, zouden ons onderrigten wegens de hoeveelheid van Lugt over ons Halfrond gebragt; andere Barometers, geſteld in de Poolgewesten, zouden ons leeren hoe veel Lugts daar verteerd wierd, maar, dewyl die Waarneemingen ons ontbreeken, zullen wy ons vergenoegen met een algemeen overzigt, van 't geen de voornaamſte oorzaak ſchynt te weezen, van die onderſcheidene jaarlykſche veranderingen.

In zommige jaaren is de opeenhooping, welke geſchiedt op de bergagtige Landen van het Zuiden van *Aſia* en van *Europa*, en van het Noorden van *Africa*, veel grooter dan in andere, en misſchien moet zulks toegeſchreeven worden aan een veelvuldiger of vroeger vallen van Sneeuw; in dit geval is de Lugt van het Noorden veel ligter, en die van het Zuiden veel kouder dan gewoonlyk; als dan heerſchen de Zuide Winden, voornaamlyk, in de Noordſche Gewesten, en, dewyl deeze doorgaans aan eene veel ſtrenger Koude onderheevig zyn, moeten de Zuide Winden daar, in vergelyking, veel warmer weezen. Dus heeft men dikwyls opgemerkt, dat, wanneer de Winter zeer ſtreng is in 't Zuiden van *Europa* en *Aſia*, dezelve zeer zagt valt in de Noordlyke Gewesten, en de Barometer laag daalt.

Schoon op wolken en regenvlaagen, menigmaal, het daalen van de Kwik volgt, is ondertuſſchen die daaling geen onmiddelyk uitwerkzel van die wolken en regenvlaagen; in tegendeel klimt de Kwik dikwyls geduurende den regen. Maar het verdunnen des Dampkrings, die het daalen van de Kwik veroorzaakt, en ontſtaat uit de wegdryving der hoogere ophooping, is gunſtig aan het vormen van wolken; terwyl een zwaare Dampkring, ſchoon dezelve de reeds gevormde Dampen onderſchraagt, de uitwaaſeming belet: wanneer, derhalven, de zwaarte des Dampkrings vermindert, en de uitwaaſeming vermeerderd is, wordt dezelve welhaast in de hoogſte Lugtgewesten verzadigd, en 't is als dan, dat zich de wolken vormen; maar de Regen ſchynt den oorſprong verſchuldigd aan eene onttrekking van de Electrieke ſtoffe, die, wanneer de Lugt vol Dampen is, gemaklyk na de aarde gevoerd wordt. By vast en helder Weer, ſtaat de Kwik doorgaans hoog, om dat de groote ongeſteldheden des Dampkrings verbonden zyn aan den ſtaat van verdunning, die doorgaans verre af is, als de boven ophooping groot is.

Men begrypt, natuurlyk, dat de veranderingen van de hoog-

hoogte der Kwik veel grooter zullen weezen, aan het waterpas der Zee, dan op een groote verhevenheid daar boven. Want, als wy veronderſtellen, dat de Kwik by 't waterpas der Zee ſtaat op 30 Duimen, en op een zekere hoogte boven dat waterpas op 25 Duimen, zal, indien het gewigt des Dampkrings $\frac{1}{100}$ verminderd is, de Kwik by 't waterpas der Zee $\frac{1}{100}$ van 30 Duimen $=$ 0,30 van een Duim daalen, en de Kwik, op zekere hoogte, zal $\frac{1}{100}$ van 25 Duimen $=$ 0,25 van een Duim zakken. Maar men heeft waargenomen, dat op hooge Bergen de verandering, naar evenredigheid veel kleinder is dan by 't waterpas der Zee. Men is tot nog toe onkundig geweest van de oorzaak deezes onderſcheids; egter verdient dezelve alle aandagt. Een groot aantal van Waarneemingen laat niet langer toe te twyfelen wegens de eigenſchap, welke zy bezitten, om de Lugt, die met derzelver hoogte overeenkomt, te verdikken en op te hoopen, in eene veel grooter maate, dan de Lugt in de vlakten op dezelfde hoogte verdikt en opeengehoopt is: van hier zal men bevinden, dat, wanneer de Barometer daalt in de Vlakte en op 't Gebergte, de daaling, naa het aftrekken van het verſchil der Lugtgeſteltenisſe, naar evenredigheid veel grooter is in den benedenſten dan in den bovenſten Barometer; en, integendeel, dat, wanneer de Kwik in den eenen en den anderen ryst, de ryzing veel grooter in den tweeden, dan in den eerſten, zal weezen.

Dus vondt men den 17 Aug. MDCCLXXV, ten 9 uuren, de hoogte van den Barometer op de Kaai, *Carnawen* (*) op 30,075, en op de hoogte van *Snowden*, 26,418. Op den middag was de Barometer op de Kaai gedaald op 30,034, en op de hoogte 26,405. De daaling van de Kwik in de vlakte was dus $\frac{1}{1003}$ van 't geheel, en op den Berg alleen $\frac{1}{1037}$ van de eerſte hoogte. Aan den anderen kant klom de Barometer ten 2 uuren tot 30,045, terwyl op de hoogte van *Snowden* dezelve zich verhief tot $\frac{1}{2640}$ van zyne hoogte. En daar de daaling van de Kwik beneden de gewoone gemiddelde hoogte veel menigvuldiger en veel grooter is, dan de klimming boven dezelve, zyn de veranderingen op de Bergen in alle evenredigheid minder dan aan 't waterpas der Zee. —— 't Is my niet onbekend, hoe eenige Waarneemingen ontdekt hebben, dat de Kwik daalde op 't gebergte, terwyl dezelve in de vlakte rees; doch dit

(*) *Carnawen quag peak of Snowden.*

dit gebeurde niet dan by warm en helder weêr, op punten van Rotzen verwarmd tot een meerder graad, dan derzelver hoogte medebragt, en dus de omringende Lugt verdunde, of op winderige dagen, die de Lugt niet toelieten ſtil te blyven hangen, of eindelyk, wanneer een Zuide Wind boven waaide, zonder zich na beneden uit te ſtrekken. Het is door eene verdikking van dien aart, welke men meent waargenomen te hebben, by het meeten van den Berg *Hackluyt* op *Spitsbergen*, dat de Generaal ROY afleide, dat de Lugt aan de Poolen, ſchoon van dezelfde Geſteltenisſe en by eene gelyke drukking, ſoortlyk zwaarder was dan die der gemiddelde Wereldriemen; dit kan, ſtrikt geſprooken, niet waar zyn: dewyl het zeker gaat, dat de Stormen, aan de Poolen, de Lugt moeten vermengen met den algemeenen Dampkring.

Ik moet nogthans niet verheelen, dat de met regt beroemde BOUQUER een hier mede ſtrydig verſlag uitbragt: want eenige Proeven, welke hy deedt met een Slinger, deeden hem beſluiten, dat de Lugt op de hoogſte Bergen, naar evenredigheid, veel veerkragtiger en min digt was dan by 's Aardryks oppervlakte; maar een zyner vergelykende Proeven, die hem tot dit beſluit bragten, werd gedaan in de vogtige Lugt van *Popayan*, met een Slinger, beſtaande uit geſtrengelde vezelen van den Aloë; en ik heb van een bevoegd Regter in het ſtuk der Hygrometers en Slingers (*), dat deeze Aloë-vezelen de vogtigheid zeer aantrekken: zo dat, derzelver gewigt veel vermeerderd zynde, het geenzins te verwonderen is, dat de ſlingeringen vertraagd zyn in eene veel grooter evenredigheid dan ze anderzins zouden geweest zyn.

Naardemaal ik altoos verondersteld heb, dat de verdunning des Dampkrings in de Poolgewesten voortkwam van de Noorder- en Zuiderlichten, welke ik aanmerk als eene verbranding der ontvlambaare Lugt, veroorzaakt door de Electriciteit, zal ik deeze Proeve beſluiten met het bybrengen der gronden, waarop men deeze veronderſtelling laat rusten.

I. 't Is zeker, dat de ontvlambaare Lugt in 't byzonder wordt voortgebragt, tuſſchen de Keerkringen, door verſcheide natuurlyke werkingen, als de verrotting van dierlyke en groeiende zelfſtandigheden, de Vuurbergen, enz.

(*) De Heer WHITEHURST. Zie ook HERBERT *de Igne* p. 18.

enz. als mede dat die Lugt veel ligter is dan eenige andere, en gevolglyk de hoogſte plaatzen in den Dampkring beſlaat: van hier heeft de Hoogleeraar DE SAUSSURE, en anderen, op de hoogſte Bergen de Lugt min zuiver gevonden dan in de vlakten, en derzelver Electriciteit veel ſterker.

II. Dr. HALLEY, en anderen, die over de Paſſaatwinden geſchreeven hebben, beweeren, dat de hoogstdryvende Lugt tuſſchen de Keerkringen zich na de Poolen verſpreidt, en ik geloof dat zulks genoegzaam beweezen is: het is, derhalven, de ontvlambaare Lugt, die zich bovenäl na de Poolen uitſtrekt.

III. Het gaat vast, dat de Noorderlichten de hoogſte zyn van alle Verhevelingen, ſchoon zy zomtyds vry laag in den Dampkring daalen: en het gevoelen van FRANKLIN, die dezelve uit de Electriciteit doet voortkomen, wordt thans door alle Weêrkundigen bykans algemeen aangenomen. Ik zal thans niet treeden in eene opgave hunner redenen, dit zou my te breed doen uitweiden.

IV. Het is zeker, dat, na het ſchynzel van een Noorderlicht, de Barometer gewoonlyk daalt. De Heer MADISON is de eerſte die deeze Waarneeming in *America* gedaan heeft (*), en ik vind dezelve elders bevestigd (†). Deeze Verſchynzels gaan ook doorgaans gepaard met hooge Winden (‡) veeläl uit het Zuiden komende; een vastgaand bewys opleverende, van eene verdunning der Lugt in de Noordlyke Gewesten. Deeze Noorderlichten vertoonen zich ook veel menigvuldiger in *Noord-America* dan in *Europa*, op dezelfde Breedten. Capitein MIDDLETON merkt op, dat men ze bykans alle nagten zag in *Hudſons-Baay*, op de Breedte van 59°, terwyl men ze te *Petersburg* veel zeldzaamer waarneemt: dit dient tot verſterking van het denkbeeld, waarin ik ſtaa, dat de bovenvloed der Lugt zich in grootere hoeveelheid over *Noord-America*, dan over het oude Vasteland, verſpreidt.

(*) *Phil. Transact. Philad.* p. 142.
(†) *Journaux de l'Acad. de Berlin*, 1783, 1784.
(‡) VIII *Phil. Transact. abr.* p. 463.

NATUURLYKE HISTORIE VAN VERSCHEIDE VOORTBRENGZELEN DES GROEIENDEN RYKS, IN JUDEA.

(Volgens den Abbé MARITI.)

Van alle de Voortbrengzelen van *Jericho* is de allergemeenſte de *Balzem-boom*, die gezegd wordt byzonder eigen te weezen aan *Judea*; doch dit wordt door eenige Reizigers tegengeſprooken. Ik zelve heb met eigen oogen gezien, dat dezelve, in grooten overvloed, gevonden wordt omſtreeks *Mecca* en *Medina*, en wy leezen by JOSEPHUS, hoe men te *Jericho*, in 't algemeen geloofde, dat die Plant door de Koninginne van *Sheba* te *Jeruſalem* gebragt was. Een gevoelen, 't welk te aanneemelyker wordt als men opmerkt, dat de *Balzem-boom*, zonder eenig behulp der kunst, in *Arabie* natuurlyk groeit; terwyl men in *Paleſtina* veel zorgs moet aanwenden om de verbastering te voorkomen.

De *Romeinen* kweekten den *Balzem-boom* naa de verwoesting van *Jeruſalem*, tot den tyd, dat de *Egyptenaars*, Meesters van dit Land geworden, denzelven na *Babylon* overvoerden.

Deeze Boom groeit ter hoogte van een Granaat-boom, met welke dezelve groote overeenkomst heeft, zo ten aanzien van de lange Takken als de Bloemen. De kleine bladeren zyn ſchoon groen, en gelyken veel op Wynruit. Het hout is rood en gomagtig. De witte kleine bloem geeft een lieflyken geur. De vrugt beſtaat in een kleine Noot, overdekt met een droog en bruin vlies, 't welk een Zaad in heeft, en zomtyds een tweede Noot, vol van een ſcherp, bitter, geelagtig vogt.

In de Maanden Juny, July en Augustus, maaken de *Arabieren* daarin een ligte inſnyding, waaruit eene ſoort van lymerig vogt vloeit.

De Natuurkundigen merken op, dat het gevaarlyk zou weezen deeze inſnyding in de Boomen van *Paleſtina* met een yzeren of ſtaalen werktuig te doen. Men bedient zich daarom van een ſcherpen ſteen, een ſtuk been, of glas. Daarenboven moet deeze inſnyding niet dieper gaan dan de bast; raakt het 't hout, dan loopt de Plant groot gevaar van te verdorren; doch, om de Takken te verkorten, mag men een Snoeimes gebruiken. —— Het vogt, uit deeze Plant gehaald, draagt den naam van *Opo-balſamum*; de vrugt heet

heet *Carpo-balſamum*, en het Hout *Xilo-balſamum*. Het *Opo-balſamum* is het volkomenſte gedeelte. Het is wit, wanneer het uit den Boom komt, vervolgens wordt het groen, en eindelyk krygt het een goud-kleur: doch meer verouderende, gaat die glansryke kleur weg, en het vertoont zich als honig. De reuk, ſchoon ſterk, is aangenaam: het wordt dik, gelyk de Terpentyn van *Cyprus*. Het *Opo-balſamum*, 't welk wy uit *Arabie* krygen, is dikwyls met deezen Terpentyn vermengd, volgens de berigten door de Inboorelingen my, des betreffende, gegeeven. Eene groote hoeveelheid daarvan wordt 's jaarlyks na *Europa* uitgevoerd, en nogthans brengt de Plant in 't Land maar zeer weinig voort. Het wordt vermengd en vervalscht door de *Haggis* of *Turkſche* Bedevaartgangers, op hunne te rug reize van *Mecca*.

Ter plaatze zelve wordt men zomtyds bedroogen, wanneer de Inwoonders voor *Opo-balſamum* een vogt verkoopen, 't welk met vuur geſtookt wordt uit de Takken van het hout, en de vrugt: een vogt, veel minder van waarde dan het geen uit de inſnyding verkreegen wordt. Gereedlyk, nogthans, kan men beproeven, of de *Balzem* zuiver is, door dezelve in een kom met water te doen. Zuiver zynde, wordt dezelve geel, ſmelt, en vereenigt zich met het water; vervolgens zich van het water afſcheidende, dryft het op de oppervlakte, en wordt wit als Melk. Integendeel, wanneer 'er vervalſching plaats hebbe, zinkt het na den grond, en blyft 'er liggen, zonder van kleur te veranderen. — De Heer LEMERY noemt deezen Boom den *Balzem-boom van Judea*; daarin de dooling volgende van alle de Schryveren, die gelooven dat dezelve byzonder eigen is aan die Landſtreeke.

De *Palm-boom* was niet min algemeen in de vlakte van *Jericho*. De *Hebreeuwen* noemen denzelven *Thamar*; in 't *Grieksch* heet hy *Phenix*, en by de *Arabieren Nachla*. Deeze Boom groeit weelig in *Syrie*, en bereikt, naa vyf of zes Jaaren geplant te zyn, de hoogte van een Man.

De ſtam is zeer ſchubagtig, 't welk voortkomt uit het veelvuldig afhakken der Takken, terwyl de Boom jong is, om denzelven te ſchielyker te doen opſchieten. Deeze Boom heeft geen Takken dan aan den top, en de bladeren hebben de gedaante van een zwaard. De Takken hangen alle na de aarde, uitgenomen de middelſte ſchoot, en die

zelfs krómt zich eenigzins, naar gelange de Boom in hoogte toeneemt.

Onder de Takken, en byzonder onder die het voorgaande Jaar zyn afgesneeden, komen groote blaaren, welke de bloemen bevatten. Door dezelve met eenige behoedzaamheid te openen, worden ze droog zonder van den Boom te vallen. Deeze bloemen, die zeer veel op die van onzen wilden Jasmyn gelyken, zyn de een by den ander geplaatst, en hangen met zeer dunne steeltjes aan een gemeen voetstuk.

Ieder bloem verandert in een vrugt, die in 't eerst rood is, vervolgens groen wordt, tot dat dezelve de helft van haare grootte gekreegen heeft; in 't einde wordt ze geel of bruin, naar den aart des *Palm-booms*. Versch, is dezelve zuur, de smaak wordt zoeter onder het droogen. Men noemt deeze vrugt Dadels.

De kruin van den *Palm-boom* is bedekt met eene zelfstandigheid, het brein des Booms geheeten, welke niets anders is dan het Zaad. Men mag het met regt vergelyken by het donsagtige van een Distel; alleen is het witter, aangenaamer van smaak, en heeft een melkagtig sap in.

De *Palm-boom* is van uitsteekenden dienst. Geen gedeelte van denzelven, of de *Oosterlingen* weeten het tot eenig nuttig einde te bezigen. Het hout, schoon vol poriën, is nogthans goed tot timmerhout, dewyl de vezels groote vastheid krygen en vermogen om wederstand te bieden. Manden, bakken, om Koopwaaren in te bergen, geschikt voor afgelegene Gewesten, als Wierook, Myrrhe, Ryst, worden van de bladeren vervaardigd. — De Takken gebruikt men om Kouwen, Doozen, en zelfs Bedsteden, van te maaken. — Een aangenaam vogt vloeit uit den top, 't welk men, zonder eenig inmengzel, kan drinken, de Inboorelingen noemen dit vogt *Lebbi*; 't welk zo veel zegt als de *Traanen van den Palm-boom*. — Zelfs de steenen uit de vrugt zyn niet nutloos; men bewerkt ze als been en yvoor, en wel zo, dat menigmaal het kundigst oog 'er door bedroogen wordt. De *Mahomethaanen* draagen 'er handcieraaden van.

Verscheide Schryvers stemmen overeen, in te beweeren, dat de *Palm-boom* van *Jericho* en *Egypte* dezelfde eigenschappen hebben als die van *Indie*; maar vermids de *Indiaanen* vlytiger zyn dan de Inwoonders van *Judea*, trekken zy veel meer voordeels van dien Boom. Van het

hout

hout maaken zy Schepen en Masten; zy ſpinnen den bast en vezelen, en vervaardigen 'er Touw en Dekkleeden van; naa het vogt uit de vrugt genomen te hebben, weeten zy koppen en vaten van dezelve toe te ſtellen. „ Met één woord," zegt HERNANDEZ, „ de *Palm-* „ *boom* verſchaft *Indie* Brood en Wyn."

PLINIUS telt negen-en-veertig ſoorten van *Palm-boomen* op. Eenige, van die ik zag, waren by uitſtek groot, andere laager en dikker van ſtam; eenige draagen vrugten zonder ſteenen, andere brengen eene zagte vrugt voort van eene langwerpige gedaante; en zommige hebben een groote en zeer harde vrugt.

Onder de *Palm-boomen* van *Cyprus* merkte ik 'er een op by de Stad *Salines*, welke my zeer opmerkenswaardig voorkwam, uit hoofde van één der Takken, die in dikte den ſtam evenaarde. Uit deezen voornaamen tak kwamen verſcheide kleinder voort, bedekt met bladeren als die op den top, en welke Dadels voortbragten, terwyl al het overige van den Boom onvrugtbaar was. Ik zag, nogthans, een groot aantal blaaren aan den bast van alle de Takken deezes *Palm-booms*; doch men berigtte my, dat de bloeizels daarin vorderden, zonder ooit vrugt te geeven.

MATHIOLI verzekert ons, op 't gezag van THEOPHRASTUS, dat de Mannetjes en Wyfjes *Palm-boomen* even vrugtbaar zyn; doch men gelooft zulks niet op *Cyprus* en in *Syrie*. In deeze Landen vindt men eenige geen vrugtdraagende *Palm-boomen*, Mannetjes geheeten, die men zo noodig rekent tot het bevrugten van alle de overigen, dat, door dezelve weg te neemen, de vrugtbaarheid der geheele Planta die verdwynt. Dit is eene zekere waarheid, ik had 'er een beſlisſende proeve van omſtreeks *Larnic*.

De *Palm-boom* wordt voortgeplant door ſcheuten uit den wortel voortkomende; door het zaaijen van de ſteenen uit de Dadels; of het planten van den bovenſten top, het breiñ geheeten. Dezelve heeft een warme lugtſtreek noodig, een vogtigen zandgrond, met ſalpeter bezwangerd. Nieuwlings geplant zynde, worden de wortels omringd met zout en asch, om 'er ſterkte aan te geeven, en den groei te bevorderen; doch men moet omzigtig zorg draagen, om alle vette of rottende zelfſtandigheden weg te weeren, als hoogst nadeelig aan deeze Plant.

Geen Boom is 'er bekend, die in duur en ſterkte den *Palm-boom* evenaart. Al de ſtrengheid van het Weêr doorſtaande, behoudt dezelve de jeugdige ſterkte, verſcheide Eeu-

wen lang; zodanig, dat de Inwoonders zich niet herinneren eenen *Palm-boom* te hebben zien verdorren, ten zy dezelve door eenig werktuig beſchadigd was. Wanneer dit gebeurt, wordt de Boom by den wortel afgehakt, en ter plaatze, waar dezelve ſtondt, verbrand; men overdekt de aſſche met een laag aarde, uit welker midden welhaast eene ſcheut te voorſchyn komt, die, in 't verloop van weinige Jaaren, ſterk wordt. Naardemaal de *Palm-boom* zomtyds in de Schriftuur den naam van *Phenix* draagt, komt het my niet onwaarſchynlyk voor, dat het fabelvertelzeltje eens *Arabiſchen* Vogels van dien naam, die uit zyne aſſche zou herleeven, ſteunt op deeze byzonderheid, den *Palm-boom* eigen.

Deeze Boom, gelyk bekend is, is het zinnebeeld geworden van alles wat groot en wonderlyk is onder de Menſchen. De *Palm-boom* beduidt Overwinning, Zegepraal, Duurzaamheid, Onſchuld, Regtvaardigheid, en byzonder de Vrugtbaarheid van *Judea*. Toen de *Romeinen Jeruſalem* vermeesterd hadden, vervaardigden zy eenige Gedenkpenningen, op welken eene ſchoone Vrouw zat, beneden een *Palm-boom*, dien zy met haare traanen bevogtigde, en onderaan deeze woorden: *Judæa capta*, d. i. *Judea vermeesterd*.

In de vlakte van *Jericho*, en de omliggende plaatzen, vond ik een Boom *Zaccon* of *Zaccum* geheeten (*), niet vermeld by een der *Oosterſche* Schryveren, 't geen my doet gelooven, dat zy onkundig waren van de heilzaame Olie, uit de vrugt gehaald.

De *Zaccon* heeft groote gelykheid op den wilden Pruimen-boom. De Takken zyn bezet met prikkelen of doorns, tuſſchen de vier en vyf duimen lang; de bast is knobbelig en oneffen, groen van kleur, terwyl dezelve aan den Boom is; doch wordt, by het droogen, geel. Het hout is gelyk dat van den Brix-boom, en, ſchoon het dezelfde hardheid niet hebbe, krygt het, onder het bewer-

(*) *Zaccon*, eene ſoort van Pruimen-boom, groeiende in de vlakte van *Jericho*, ontleent den naam van de Kerken van ZACCHEUS, digt by welken dezelve gevonden wordt. Van de vrugt, eene ſoort van Pruimen, groen in 't eerst, doch, ryp zynde, geel, maakt men eene Olie, die gebruikt wordt om koude ſlymetige vogten te ontbinden. Zie *Manuel du Naturaliſte*.

werken, dezelfde gladheid en glans. De bladeren zyn gelyk aan die van den Olyf-boom, doch ſcherper, ſmaller, en van een ſchooner groene kleur. Dezelve brengt een witte geurige bloem voort; de vrugt is eene ſoort van eikel, zonder kelk, en beſlooten in een vlies; dezelve heeft een kleine kern, en verdwynt, van den Boom genomen, bykans tot niets; doch bevat een ſteen met een pit, die, gekneusd, in Olie verandert.

De *Arabieren* ſchatten deeze Olie zo hoog, dat zy dezelve den voorrang geeven boven de Balzem van den Balzemboom ter geneezinge van inwendige kneuzingen en wonden.

Wanneer de Christen-Caravaanen te *Jericho* komen, ziet men hoopen Vrouwen hun te gemoet treeden, om den Bedevaartgangeren deeze heilzaame Olie aan te bieden, die zy in kleine zakjes, van huiden gemaakt, verkoopen. Naardemaal men, egter, ontdekt heeft, dat deeze *Zaccon-Olie* zomtyds vermengd wordt met Olie van Olyven, is het beter, dat zy, die dezelve willen koopen, ze laaten drukken in hun byweezen; kost zulks iets meer, men is verzekerd van de onvervalſchtheid.

Op de volgende wyze zag ik die Olie maaken. Eene genoegzaame hoeveelheid van de vrugt des *Zaccon-booms*, volkomen ryp, werd gedaan in een groot Vat, waarin men dezelve met huid, kern, ſteen en pik verplette, en, naar gelange de Olie daaruit droop, verzamelde men dezelve in een ander Vat. —— Het overgebleevene werd met de hand gedrukt tot het droog werd, naderhand in een Ketel met kookend water geworpen, om 'er alle de Olieagtige deelen uit te trekken; deeze zich op de oppervlakte zettende, liet zich gemaklyk wegneemen, zonder een enkelen drup te verliezen. Dan die Olie is veel minder dan de eerſte.

De *Zaccon-Olie* heeft den ſmaak en kleur van zoete Amandel-Olie; met veel moeite wordt dezelve helder; dewyl de wyze, waarop men ze maakt, ze niet van heffe zuivert. —— Ik nam waar, dat de *Arabiſche* Vrouwen, onder het drukken, alle deelen des lichaams 'er mede ſmeerden. Reden hier van vraagende, gaven zy ten antwoord, dat zy zulks zeer heilzaam vonden: dewyl de Olie de ſterke uitwaaſeming, door de hette der lugtſtreeke veroorzaakt, en die haar zeer verzwakte, belette.

De Heer LEMERY beſchryft de *Zaccon-Olie* als dienſtig ter ontbinding van dikke en koude vogten. —— QUARE-

SIMUS zegt, dat dezelve, op een oogenblik, de zwaarſte Kolyken ſtilt, en voegt 'er by, zelve dit vermogen daarvan ondervonden te hebben. —— Ik kan ook van de heelende kragt getuigenis draagen; tegenwoordig geweest zynde by eene geneezing daardoor toegebragt aan een *Venetiaansch* Reiziger. Deeze Man, verzeerd door een val van zyn paard, voelde zwaare pyn in de borst, die hem groot ongemak veroorzaakte; doch den raad gekreegen hebbende, om de verzeerde plaats met Olie van *Zacoon* te beſtryken, en inwendig iets daarvan in te neemen, volgde hy dien raad, en, in weinige dagen, waren zyne wonden geheeld, en de pyn was weg.

'Er groeit in de tuinen van *Jericho* een Heestergewas, in 't *Hebreeuwsch* bekend, onder den naam van *Copher*, en door de *Latynen Cyprus* geheeten. 't Zelve is op dat Eiland zeer algemeen, en *Kenna* genaamd (*).

Men vindt in de Velden van *Jericho* ook *Roozen*; doch van eene veel minder ſoort, dan die, waarvan, in den Bybel met zo veel roems geſprooken wordt, welker bloemen eenige Liefhebbers voorwenden in hunne Kabinetten te hebben. De *Roos* van *Jericho* is een kleine Plant met een dikken wortel, omtrent één en eene halve duim lang. Dezelve heeft eene menigte van uitſpruitzels, die zich van den grond verwyderen; ze hebben weinige bladeren; maar ze zyn overlaaden met bloemen, die, op 't uitbreeken ſtaande, rood zyn; maar, by het verder opengaan, bleeker worden, en eindelyk geheel wit. Deeze bloemen hebben veel gelykheids op den Vlierbloem, met dit onderſcheid, dat ze geheel geen geur hebben. De uitſpruitzels komen nooit meer dan vier of vyf duimen boven den grond.

Deeze Plant ſchiet haare takken en bloemen, en verdroogt. De takken krommen dan in 't midden, en, by elkander in den top vereenigd, vormen zy eene ſoort van kloot. Dit gebeurt geduurende de grootſte hette, doch, by vogtig en regenagtig Weêr, ſpreiden zy zich weder open.

In dit Land van Onkunde en Bygeloof, beſchouwt het Volk het beurtlings openen en ſluiten van deeze Plant, met geen Wysgeerig oog; zulks dunkt het zelve, een op zyn tyd

(*) Onder dien naam hadt de Abbé MARTI, *Cyprus* beſchryvende, over deeze Plant gehandeld.

tyd wederkomend Wonderwerk, door den Hemel gewrogt om de gebeurtenisſen deezer Wereld bekend te maaken. De Inwoonders van de omliggende ſtreeken komen deeze *Roozen-planten* raadpleegen, als zy eene reis zullen ondernemen, eene verbintenis aangaan, of eene zaak van aanbelang ſluiten, of by de geboorte van een Zoon. Indien deeze Plant openſtaat, twyfelen zy niet aan het welgelukken; maar dezelve geſlooten vindende, houden zy het voor een kwaadſpellend teken, en ſtaaken daarom de volvoering, indien het niet te laat is.

Deeze Plant is niet onderworpen aan verrotting of verdorren. Dezelve kan het verplanten verdraagen, en tiert, zonder verbastering, in alle gronden. Ik weet niet waarom dezelve, bepaald, de *Roos van Jericho* genaamd is, dewyl ze niet oorſpronglyk in die vlakte groeit. Ik hel over, om te denken, dat de Reizigers, die 'er deezen naam aan gegeeven hebben, onkundig waren, dat dezelve uit *Steenagtig Arabie* herwaards gebragt wierd.

Ik nam in deeze Landſtreeke verſcheide andere Planten waar, die aanmerking verdienden, uit hoofde van derzelver nuttigheid, of den geur der bloemen. Ik verzamelde een groot aantal van dezelve, welke ik, by myne te rug reize, aan Doctor MANETTI gaf. Hy deelde zyne bedenkingen, daarover, mede op de openbaare Vergadering van de Wysgeerige en Kruidkundige Societeit te *Florence*.

Met één woord, het ontbreekt deeze vlakte aan geene Voortbrengzelen in het Plantenryk, om het zelve ryk en gelukkig te maaken: behalven alle die gemeen zyn in *Europa*, worden 'er veele gevonden, aan deeze Plek byzonder eigen.

JOSEPHUS ſchryft deeze groote vrugtbaarheid toe aan de hette des Dampkrings en den overvloed van Water; deeze doet de Planten zich uitſpreiden, geene verfrist dezelve.

De vlakte van *Jericho* is tegenwoordig ook bedekt met ryke Velden van Tarw en Gerst, die, omtrent het einde van April, ryp wordt.

BESCHRYVING VAN DE WOONINGEN, GEWOONTEN EN ZEDEN, DER INWOONDEREN VAN HET EILAND MAN.

(Overgenomen uit TOWNLEY's *Journal in the Isle of Man.*)

Op het Eiland *Man* komende, zagen wy verſcheide Huizen in een ſmaak boven dien van gewoone Landhuizen gebouwd; en veelen, die blykbaar alleen tot Boerenwooningen moesten dienen: eenige deezer waren redelyk goed aangelegd, en konden tot draaglyk gemaklyke Wooningen dienen; doch zeer deedt het ons aan, ten zelfden tyde zulk een aantal van de elendigſte Hutten te ontdekken, byeen onder deeze betere Wooningen. Dit gaf ons een allerongunſtigſten indruk van de armoede deezes Eilands, en maakte ons medelyden gaande met de Bewoonderen deezer jammerhartige Hutten. De rook kwam uit een kleine ſpleet, of een vat daar op gezet, doch veelal alleen ter deure uit; een klein venſtertje diende om eenige ſtraalen van het daglicht in te laaten. — Vrolykheid, nogthans, woont 'er zomwylen, en wel te vredenheid, geloof ik, meest altoos: want deeze is een der zegeningen van de armoede, die de Godlyke Voorzienigheid zeldzaam den geringſten der Stervelingen onthoudt; en waardoor de Vader van allen hun eene vergoeding ſchenkt, voor de geluks- en gemaksgoederen, welke zy anderzins derven.

De Wanden van deeze elendige Verblyfplaatzen, zelden meer dan zeven voeten hoog, beſtaan zomtyds uit ruwen ongehouwen ſteen; doch doorgaans uit aardzooden. De Daken zyn alle van ſtroo; doch 'er zo dun opgelegd, dat zy, om dit ligte dekzel op de plaats te houden, veele van ſtroo gevlogten koorden daarover heen haalen, en met pennen in de zwakke Wanden vast ſteeken.

Gelyk het vertoon van zulk eene menigte ſlegte Wooningen voor Menſchen, als over alle deelen van dit Eiland verſtrooid zyn, een algemeen denkbeeld van de grootſte armoede opleveren, zo krygt men dat van onvrugtbaarheid, door het gebrek aan timmer- en hakhout, en zelfs aan groeiende haagen. Meest alle hunne landſcheidingen zyn ſmalle aarden ophoogzels, nu eens geheel onbeplant, dan weder met eenige in 't wilde opſchietend kreupelhout begroeid. De grond, van welken deeze ophoog

hoogzels zyn zamengeſteld, is van eene losſe zelfſtandigheid, zo dat ze geduurig afvalt, en ſteeds herſtelling behoeft. In den besten ſtaat zyn ze nog ſlegte beſchermmiddelen van eigendom: ingevolge hiervan zouden veelvuldige overloopingen tusſchen digt aan elkander liggende. Nabuuren, moeten voorvallen, die aanleiding tot pleitgedingen gaven, indien zy de voorzorg niet gebruikten om alle hunne Schaapen te merken, en ook veelal hunne kleine Paarden.

Het Gemeene Volk op dit Eiland is, zeker, van een luijen en werkloozen aart. Zy liggen tot zeer laat in den morgen te bedde, en, door noodzaaklykheid daar uit opſtaande, begeeven zy zich, met een blykbaaren wederzin, aan hunne onderſcheide bezigheden. Dit Character wordt eenpaarig gegeeven van het Werkvolk op dit Eiland in 't algemeen, door de zodanigen, die hun langen tyd gekend hebben. Nogthans ſtemmen zy allen toe, dat 'er eene ſoort van bezigheid is, welke zy met de grootſte vaardigheid aanvangen; te weeten, de Haringvisſchery. Geduurende dat bezig tydperk ontdekt men geen het minſte teken van traag- of luiheid onder allen die zich met die Vischvangst bemoeijen; integendeel ziet men een onaflaatend vlytbetoon, een werkzaamen en onderneemvollen geest het Volk bezielen, 't welk bezig is in dat vermoeiend en zomtyds gevaarlyk werk.

Niet minder dan vierhonderd zeer welgemaakte Boots (toebehoorende aan het Volk deezes Eilands) worden 's jaarlyks tot de Haringvisſchery gebruikt. Deeze zyn met ſtoute Zeelieden bemand, vyf, zes, zeven of acht in ieder. De winst dier Visſcherye is somtyds verbaazend groot; doch, als dezelve ſlegt uitvalt, zeer gering, en naauwlyks toereikende om de kosten der uitrustinge goed te maaken; nogthans is de ſtreelende hoop om een hoogen prys te trekken, gelyk in alle Loteryen, genoegzaam om hun Vischlust wakker te houden, goed en leeven te waagen in deeze by hun alleen geliefde bezigheid.

Zo ras de Vischtyd geheel voorby is, keeren zy elk na hunne Wooningen te rugge, om de vrugten van hunnen arbeid te ſmaaken. Zy geeven zich, op de onbepaaldſte wyze, over aan de eenige vermaaken des leevens, welke zy najaagenswaardig keuren, en om welke zy een korten tyd in 't zweet huns aangezigts arbeiden, Onmaatigheid, Slaap, Ledigheid. In den bedwelmden ſtaat, uit deeze inwilligingen van lust gebooren, blyven zy zo lang 'er iets van de gemaakte winſten overſchiet: eer deeze geheel verteerd zyn,

is

is het volſtrekt vergeefſche arbeid veelen tot den gemaklykſten en zelf noodwendigen arbeid te krygen: zy weigeren, volgens egte beſcheiden, de hand te leenen om de vrugten des Velds in te zamelen, zelfs in den voordeeligſten Oogsttyd.

Om deeze redenen hebben veele verſtandigen en doordenkenden, bovenal die Landeryen bezitten, wel gewenscht, dat de Haring, in derzelver Zuidlyke uittochten, eenen nieuwen weg nam, en den jaarlykſchen loop verre van de oevers van het Eiland *Man* verwyderde, dewyl zy gelooven, dat, indien de gemeene man dit middel van werkzaamheid en beſtaan miste, gemaklyk zou gebragt worden tot een hebbelyker vlytbetoon, nutter voor 't gemeen, en van zekerder winst voor hun zelven. Het gevolg hiervan zou weezen, eene betere bebouwing van alle de Landeryen op het Eiland, een meerderen aanwas van de Veeteelt, en uitbreiding van de tegenwoordige Linnenweevery, en mogelyk het invoeren van andere voordeelige Handwerken, die het Eiland min afhangelyk zouden maaken van andere Landen, ten opzigte van veele Leevensnoodwendigheden, en een geest van werkzaamheid onder het Volk in 't algemeen opwekken.

Waren deeze gevolgen zo zeker als hier opgegeeven en gehoopt wordt, ik zou my, ſchoon enkel een doortrekkend Bezoeker deezes Eilands, vereenigen met deezen wensch; maar, wanneer men met bedaardheid overweegt, hoe hoogstbezwaarlyk het valle laag ſtand gegreepen hebbende gewoonten en vooroordeelen te onder te brengen; gewoonten en vooroordeelen zelfs, die tastbaar ongerymd en ſchadelyk zyn. —— Hoe moeilyk het is, om gevestigde kwaade hebbelykheden, bovenal die van Onmaatigheid en Luiheid, uit te rooijen, en eene geheele verandering te veroorzaaken, in de geneigdheden van een geheel Volk — zal de vervulling van dusdanig een wensch waarſchynlyk met zeer ſlegte, en misſchien zeer ſchadelyke, gevolgen gepaard gaan. Want, beroofd van die gewoone bron des beſtaans, zou het arm en arbeidend gedeelte der Eilanderen zich opgewekt vinden om den loop der Haringen te volgen, en zich in eenigen meer vrugtbaaren oord neder te ſlaan. Gehegtheid aan den geboorte-grond, dat beſchutzel der Voorzienigheid tegen geſtadige verplaatzing, zou op hun, in de omſtandigheden waarin zy zich geplaatst vinden, van weinig of geen indruk weezen; hunne elendige Wooningen kunnen niets aantrekkelyks heb-

hebben; want zy kunnen naauwlyks elders slegter gehuisvest zyn: zelfs al wenden zy, voor eene wyl, genoodzaakt Medebewoonders der Dieren te worden in Bosschen, in Holen en Rotsspelonken. —— En wat de weezenlyke middelen van Leevensonderhoud aanbelangt, zy vinden zich van alles, wat Tafelweelde mag heeten, zo verre verwyderd als eenig volk op den Aardbodem. Hun Brood, die staf des leevens, wordt, van ruw Gerstenmeel of slegte Tarwekoeken gekneed, gebakken. Voorts bestaat hun voedzel uit Aardappelen en Karnemelk; en wanneer de Huismoeder eens lekker zal opdisschen, doet zy 'er twee of drie roode Haringen by. Dit laatste is ook, mag ik afgaan op het getuigenis van geloofwaardige Lieden, het eenig onthaal, dat de Landbouwers in het bergagtige gedeelte genieten, negentien van de twintig dagen. Vleesch komt nooit in hunne Huizen, dan op twee vast bepaalde tyden, Kerstyd en Paaschen.

Indien de Landeigenaars ernstig wenschten de arme Boeren van, gelyk zy thans zyn, luie, tot werkzaame en nutte Leden der Maatschappye te bekeeren, moeten zy dit loflyk werk beginnen, met den toestand dier elendigen te verbeteren; met voor hun geschikte Wooningen te bouwen, hun tot werkzaamheid uit te lokken, door de aanbieding van gestaagen arbeid, die, in den aanvang, niet te zwaar is, en welker belooning geëvenredigd is aan de behoeften hunner huisgezinnen.

Veele soorten van bezigheid doen zich zeer duidlyk op aan het bespiegelend oog, in de onderscheidene en noodige verbeteringen van Droogmaakeryen, Afdammingen, het zuiveren van den grond. Deeze nutte verbeteringen zouden genoegzaamen daaglykschen arbeid verschaffen aan een dubbel getal van arbeideren, die zich thans op dit Eiland bevindt.

Droogmaakeryen, waar een overvloed van water is, die den grond verkoudt en den groei belet, strekken tot grondslagen van alle weezenlyke verbetering in landen van dien aart. Hoe veele honderd Acres van wel bearbeidbaar land doen zich op in de Valei, boven het Klooster, geheel met Riet en andere nutlooze Waterplanten begroeid, die noch tot Weiden kunnen dienen, noch hooi opleveren. Dit is de deerlyke toestand van meest alle de vlakke gronden, aan de oevers van beide de stroomen, zich op een grooten afstand tot het gebergte uitstrekkende. Nogthans zouden deeze gronden, naa eene behoorlyke Droogmaakery, bykans

kans onſchatbaar worden door het fynſte hooi op te leveren. Duizend en duizend Acres van moerasſige gronden, die zich nu allerwegen op het Eiland vertoonen, vorderen dezelfde behulpzaame hand. Hoe veele Landeryen worden geheel nutloos, door in poelen te veranderen, by gebrek van behoorelyke omdyking, en ze te beſchutten voor de overſtroomingen der Riviere in regenagtige tyden.

Eene betere wyze van de Eigendommen af te perken, zou grootendeels ſtrekken om de veelvuldige thans heerſchende geſchillen tuſſchen Vrienden en Nabuuren te doen ophouden, die thans niet zelden het leeven verbitteren, en kostbaare pleitgedingen veroorzaaken.

Het zeer groot voordeel, van zo veel thans onbruikbaar land bruikbaar te maaken, is al te in 't oog loopend om eenige verdere verklaaring te behoeven. Egter moet ik hier byvoegen, dat het geld, aangelegd tot eene verbetering van dien aart, of eenige andere hier boven aangeweezen, zou, met oordeel gebruikt, het capitaal opbrengen in een land, waar het dagloon zo laag is; en de voordeelen van verbeterde landen zou ſpoedig volgen: dan het beſtendigen arbeid bezorgen aan den armen Eilander moet het eerst en heerſchend oogmerk weezen. Zo lang zy in hun tegenwoordigen jammerlyken toeſtand blyven, niet beter gedekt tegen de ongenade der Jaargetyden dan de Beesten des velds, die rondsom hunne Hutten zwerven, en naauwlyks beter gevoed dan Huisdieren, zo lang zal moedloosheid onder hun heerſchen, zo lang zullen zy allen prikkel tot werkzaamheid derven. Doch laaten zy eens betere Wooningen betrekken, Wooningen voor Menſchen geſchikt; laaten zy eens eenige der verkwikkingen des leevens ſmaaken, zy zullen welhaast ten arbeid zich aangeſpoord voelen om deeze aangenaamheden te behouden, en, in 't kort, door een eerlyken hoogmoed aangeprikkeld, zich benaarſtigen om ze te doen toeneemen; en deeze zegeningen welke zy zo zeer behoeven, en helaas! nog niet kennen, over te planten op hunne Nakomelingſchap.

Wat lieden van hooger rang betreft, de Mannen zyn over 't algemeen zeer beleefd, en betoonen veel oplettenheids voor Vreemdelingen. Deeze waarneeming ſtrekt zich uit tot de voornaamſte Inwoonders van alle deelen des Eilands, behalven tot een of twee, die, op éénmaal groot geworden, het eene vermindering van hunne grootheid zouden oordeelen, eenige beleefdheid aan eenen Vreemdeling te bewyzen. Indien de grillige Fortuin, die verdienſten

ſten aantreft, waar geen ſterveling ze kan vinden, aan haare Gunſtelingen, onder haare ryke gaaven een weinig beleefdheids ſchonk, zou dit genoeglyker voor hun zelven weezen, en voor anderen, die op eenigerlei wyze met hun moeten verkeeren. Een Nabal is overal gehaat, bovenal een onkundige, die zich in alle opzigten een Egoïst betoont.

De Dames zyn by uitſtek beleefd en geſpraakzaam, zeer geestig in haar onderhoud, en ongemeen net in haare kleeding. Men vindt veele ſchoone Vrouwen op dit Eiland. —— De Vrouwen van den middelbaaren leevensſtand vindt men, als zy bedaard en nugteren zyn, beſcheiden zelfs omtrent Vreemdelingen —— maar die van den laagſten rang zyn ruw, lomp, onbeſchaafd, en ſlegter dan eenige die ik ooit elders aantrof. Dan deeze ongunſtige aanmerking, myne pen ontſchooten, past alleen op de Stad *Douglas*; want ik heb dikwyls met genoegen opgemerkt, dat het gemeene Volk, binnen in het Eiland, als mede in andere Steden, zo beleefd en verpligtend was als ik kón wenſchen.

Wanneer de Wetten des Eilands verbeterd waren door den zagten geest der *Britſche* Wetten, zou 'er welhaast eene hervorming in Zeden en Gewoonten plaats grypen. Vreemdelingen zouden dan uitgelokt worden om een Eiland te bezigtigen, zo ſchoon romanesk, zo vol van ſchilderagtige gezigten; en waar zy zich, indien de Lugtſtreek met hunne Geſteltenisſe overeenkomt, niet alleen des Zomers, maar ook des Winters, kunnen onthouden.

DE OORLOG.

(*Fragment.*)

—— —— —— Hoe? is dan dit verruklyk dal, —— deeze ſtille oord, dezelfde plaats niet meer? —— hier, waar ik menigmaalen de liefelyke Morgenzon zag opgaan! —— maar wat hoor ik nu van verre! —— wat zie ik! een aantal van Wagenen. —— Ruiteren op hunne ſnuivende Roſſen: — eene onnaggelyke hoeveelheid van Krygsknegten, alle gewapend ten ſtryde, vertoonen zich aan myn oog! alles ſchynt hier eenen *Oorlog* aan te kondigen, een groote ſtryd ſchynt op handen. Hoe bereidt zich de Krygsknegt tot eenen naderenden ſlag! —— Hoe vrolyk dartelt het Paard onder zynen Ruiter;

ter, onbewust van het lot, dat hem mogelyk aanſtaande is. *Het trekt uit, den geharnasten te gemoet: hy keert niet weder van wegen het Zwaart: tegen hem ratelt de Pylkooker, het vlammig yzer der Spiesſe, en der Lanſe; hy riekt van verre den Donder der Vorſten, en het gejuich, en hy en gelooft niet dat het is het geluit der bazuinen;* —— Dan —— laat ik nader treeden, om te zien, welk de rede zy van deezen veelbeduidenden toeſtel! —— Ach! Hemel! het zyn twee Vorſten, die hun wederzydsch geſchil met het Zwaard hunner Krygslieden zullen beſlegten. — Ongelukkige Stervelingen, medelydenswaardige Krygsknegten, die gebruikt zullen worden, om, ſoms ten koste van uw leven, aan de grilzieke oogmerken uwer Vorſten te voldoen. —— Hoe nadert thans, elk van beide de partyen, tot zyne verzamelplaats; voorzien van blinkend Krygstuig. —— Hoe ziddert de een voor het naderende tydſtip, daar de ander reeds ſtaart op het oogenblik om zynen vyand het hoofd te bieden, als reeds grys geworden zynde, in het Oorlogsvuur.

Nu begint men alles in ſlagorden te ſtellen; — in *Geledéren* geſchikt, —— in *Pelottons* verdeeld, wordt thans het Krygsmuzyk gehoord, —— de veege Trom geroerd: nu wagt de Krygsknegt naar de bevelen van zyn Opperhoofd: en —— het lang gewagte woord, *geeft acht*, rolt als een Donder in de ooren der menigte. Daar legt men wederzydsch aan, —— men geeft vuur, en —— nu wordt men als verwoed op elkanderen. Een onophoudelyk vuur ontbrandt aan alle kanten; —— de lucht wordt vervuld met rook; het geklikklak der Wapenen hoort men aan alle zyden; het gebalder der donderende Kanonnen verheft zich tusſchen beiden; —— de Kogels ſpeelen door elkanderen; de vuurſpouwende Granaaten vliegen door de lucht. —— Intusſchen nadert men —— het Zwaard komt uit de ſcheede; —— het bloed ſtroomt over de vlakte; —— hier valt de Ruiter met zyn Paard; daar ſneuvelt de Soldaat, met het Zwaard in zynen vuist; hy wordt vertrapt, —— verpletterd, —— als niets geacht: een ander vervult zyne plaatſe, en —— men denkt niet meer aan hem. Edoch dit wordt als niets gerekend; de woede verdubbelt, en — een ontzaggelyk aantal van Manſchappen vinden hier hunnen dood.

Nu begint de zwakkere party langzaam af te deinzen. — Men jaagt hen agter na, en — maakt alles af: de Overwinnaar komt te rugge, met overwonnen Vaandelen van zynen vyand: —— een aantal van Krygsgevangenen, —— eene groote hoeveelheid veroverde buit: —— het onophoudelyk *viva* rolt door de lucht, —— men ſiert de hoofden der Overwinnaaren met Lauwren; en —— men houdt *Halte*.

Hoe ſtroomt thans het bloed, waar mede de grond geverwd is. —— Sta ſtil, gy Wandelaar, die ook weleer dit verruklyk dal bezocht. Hoe licht thans de grond, als bezaaid, met Lyken; —— Zieltoogenden liggen, door, en op, malkanderen. Verminkten

ren —— gewondenen, ſmeeken om hunnen dood: en —— zie daar het einde van eenen Oorlog; veeltyds het onherroepelyk bevel eener ingebeelde Eerzucht!

O! gy Vorſten, gy Grooten der Aarde, is het enkel grilligheid, —— vuil eigenbelang, grootheid naar de Waereld, of andere onrechtvaardige redenen, die u ſoms zulke ſtappen doen begaan: hoe onverantwoordelyk is dan uw gedrag by den Koning aller Koningen! —— Doch, ſtrydt gy voor Haardſteden en Altaaren; voor Godsdienst en Vryheid; voor het welzyn van uwe Onderdaanen, ter handhaaving hunner Voorrechten; dan ruste alleszins de zegen op uwe Wapenen, dan ſtryde God, naast u, als in de dagen van ouds! —— Dan zal geen wrang naberouw u vergezellen, als gy, in de uure des doods, op uw Vorſtelyk rustbed gelegen, den Koning der verſchrikkingen te gemoet ziet. Geene vervloekingen zullen over u gehoord worden, uit den mond uwer Onderdaanen; neen! —— zy zullen eenpaarigly hunne gebeden voor u ten Hemel opzenden; en —— ſtervende, u hartelyk beweenen. Ja —— zy zullen, na uwen dood, Gedenktekenen en Eerezuilen oprichten, die de Eeuwen zullen tarten; tot een dankbaar aandenken uwer heerlyke —— groote en —— belangelooze daaden, voor de Nakomelingſchap.

V.*.

BESPIEGELING VAN DEN MENSCH, ALS HET BEHOEFTIGSTE, EN TE GELYK HET VOORTREFFLYKSTE, SCHEPSEL IN DIT ONDERMAANSCHE.

Wanneer de mensch zich zelven gadeſloeg, met alle die naauwkeurigheid, welke 'er vereischt word, welk eene aangenaame bezigheid zou hy zich zelven verſchaffen? hoe veel tyds zou hy op eene nuttige wyze daar aan te kost leggen? 'Er zou zekerlyk een geruime tyd met een aangenaam uur verloopen, eer hy die bron, om zich zelven te beſpiegelen, ten éénemaal had uitgeput. Beſchouwt hy zich zelven, by zyne eerſte intrede in de Waereld, —— ſlaat hy zyne magteloosheid in dien weerlooze ſtaat gade; dan ziet en leert hy, dat zyn beſtaan, zonder de medehulp zyner Natuurgenooten, op dit benedenrond van eene korte duurzaamheid zyn zou; en dat men hem zo dra de Waereld zou zien verlaaren als hy 'er in verſcheenen was, dat hy ſlegts zou doortrekken, als een reiziger, die geen oogenblik vertoeft, op de plaatzen, waar hy aankomt. —— Uit deze zyne magteloosheid, zo als hy de hulp zyner Natuurgenooten noodig heeft, begrypt hy terſtond de volſtrekte noodzaaklykheid eener Maatſchappy. —— Buiten de Maatſchappy zou de mensch, by zyne geboorte, weldra vergaan; gemerkt

de menigvuldige behoeften, welke hy niet misſen kan; en zonder welker vervulling hy dit tooneel weder zo dra zou moeten verlaaten, als hy 'er opgetreeden was. — De mensch is, by zyne geboorte, gewis, één der magteloosſte dieren; volſtrekt buiten ſtaat, om zich zelven in het allerminſte te kunnen helpen, en hy is daar benevens ook één der dieren, welke het langst de hulp van anderen noodig heeft. Hoe veel tyds verloopt 'er eer de mensch in ſtaat is, om voor zich zelven te zorgen, en de hulp van anderen niet meer behoeft. Geen dier op aarde heeft zo lang een tyd noodig, eer het aan zich zelven kan overgelaaten worden. — Neen: het is de mensch alleen, die zo lang volſtrekt behoeftig is. En hoe veele zorg en oplettenheid word 'er al dien tyd niet vereiſcht, om hem in het leven te bewaaren? welk eene alles gade ſlaande goedwillendheid word 'er niet gevorderd voor de allereerſte en tederſte jeugd? — Dan nog al verder heeft hy de hulp van zynen evenmensch beſtendig noodig. — Onze kleederen, die wy aantrekken, het voedſel, dat wy dagelyks nuttigen, onze verblyfplaatzen, de huizen, welke wy bewoonen, alle onze verkwikkingen, alle onze verlustigingen alles wat ons het leven aangenaam maakt, dat alles, en nog meer, komt hier zekerlyk in opmerking. Wy zyn dat alles aan den byſtand, de hulp en beſcherming van anderen verſchuldigd; ten minſten de een heeft des anders hulp noodig; of het leven geraakt, by 't gemis hier van, aan 't kwynen; weldra zouden wy vergaan, en ophouden te leeven. — Zo veel is de mensch verſchuldigd aan zyne Natuurgenooten. — Zo helpt de een den anderen; door hunne gezamenlyke medewerking blyft het menſchlyk geſlagt in ſtand, en daardoor alleen kan het algemeene welzyn bevorderd worden. — Zo vertoont zich de mensch van zyne behoeftige zyde. Dan ſlaat hy, na deze beſpiegeling, zich vervolgens eens van een anderen kant gade; beſchouwt hy zyn eigen maakzel, zo als hy op eene zeer vreesſelyke en wonderbaare wyze gevormd is; — Hoe veel voortreffelyks valt 'er dan in hem niet te beſpiegelen! — Wat is zyn maakzel heerlyk! hoe uitſteekend is zyn lichaamsgeſtel! — Het is een verrukkend Kunſtſtuk, welks Maaker men nooit genoeg bewonderen kan. — Vestigt hy ſlegts het oog op een enkel deel van zyn lichaam, hy zal terſtond eene onuitputtelyke bron van zeldzaamheden en wonderen ontdekken, die hem in de uiterſte verbaazing moeten wegvoeren. — Hoe ontzettend is de toeſtel van 's menſchen Gezigt! — Onze oogen zyn op elkander liggende vliezen, met onderſcheiden vogten voorzien, in driehoeks holten geplaatst; ze worden door veelerlei Spieren bewogen; en tweederley oogleden dienen tot dekzels. De vyf onderſcheide vliezen, die den oogappel bekleeden, zyn het bind-, harde-, hoornderagtige en druifvlies. De oogappel dient om de Lichtſtraalen binnen in 't oog doorgang te verleenen. Op den Regenboog

wor-

worden de koleuren gevormt; dezelve verwydt of vernaauwt zich naar de Lichtſtraalen veel of weinig zyn. De drie onderſcheiden vogten, het wateragtige, het criſtalline en het glasagtige, zyn als zo veele verſchillende glazen, om de voorwerpen daardoor te beſchouwen; en dan geſchied het zien, wanneer de Lichtſtraalen, van het verlichte voorwerp te rug gekaatst, door den oogappel heen ſchieten, en, door de vogten gebogen, tot het netvlies doorgaan; alwaar zy eene kleine, dog juiste, beeltenis vormen; die, door de aandoening der ſtraalen, op het zeer gevoelig netvlies, aan de herſenen, en vervolgens aan de Ziel, vertegenwoordigd word. —— Zie met zulke wonderen, en nog oneindig veel meer, is 's menſchen gezigt voorzien! —— Hier heeft men eene ryke bron van beſpiegelingen, welke waarlyk onuitputtelyk word, wanneer men alle de leden en deelen, uit welke dat wonder kunſtſtuk des menſchen lichaams gevormd is, in overweeging neemt. —— Maar, dit is nog het minſte: de mensch munt, op eene nog ſterker wyze, ver boven alle dieren uit, in voortreffelykheid en heerlykheid, door zyne zonderlinge Voorregten. —— Hy is een redelyk Wezen, dat denkt en redeneert; dat denkbeelden zamenvoegt en van een ſcheid; dat daar uit gevolgen trekt, en kennis verkrygt van allerleie verſchillende ſoorten van Voorwerpen. De mensch is met kennis, oordeel, verſtand en weetenſchap begaafd. Hoe veel hebben de menſchen hier door te weeg gebragt in de dingen dezer Waereld; ter welker uitvoeringe het redeloos vee nimmer vatbaar kan worden. Stof kan niet denken. —— Stof kan nimmer een vermogen van redeneeren verkrygen. Het Lam zal nooit bezeffen, dat het word heen gedreven om geſlagt te worden, —— en de Koe, welke ons haar ſmaakelyk zuivel ſchenkt, zal nooit berekenen kunnen, dat zy ons nog met haar vleesch moet voeden. — Waarom bezit de mensch alleen die kennis, welke hem boven alles doet uitmunten? —— Het is, om dat God hem gevormd heeft tot eene hoogere beſtemming, tot een edeler doel. —— Hoe veel ſtof van overpeinzing zal men hier vinden, wanneer men zyne aandagt met dit alles gaande houd! welk eene ſtoffe van bewondering! De mensch bezit iets verhevens, boven alle de Schepzelen die hem omringen; en vandaar is hy ook in ſtaat, om over die Schepzelen, zelfs dezulken, wier lichaamlyke vermogens de zynen in ſterkte verre te boven gaan, eene ſoort van heerſchappy te voeren. Het moedig paard, dat niet bezeft, waar toe het gevormd is, laat zich breidelen; het onderwerpt zich, niettegenſtaande zyne grootere kragten, onder de veel mindere vermogens van den mensch! Ja, de allerwoeſtſte dieren laaten zich allengskens door ons temmen! Dit werkt de verſtandlyke beſtiering onzer mindere vermogens uit; en hierdoor blyven de redenlooze Schepzelen aan ons onderworpen. —— Overweeg dit, ô mensch! Ken uwe voortreffelykheid boven al het vee! Dan, bereken boven-al, tot wat einde, met welk eene beſtemming, u alle deze voorregten geſchonken zyn! ——

C. v. D. G. IETS

IETS OVER DE WISPELTUURIGHEID.

Chamekonte mutabllior.

Daar is geen verdrietiger, noch lastiger leven, dan veel te moeten omgaan met menſchen van eene onſtandvastige en wispeltuurige geaartheid. Dagelyks ſtaat men bloot voor hunne grillige neigingen, en ieder oogenblik loopt men gevaar van eene onheuſche behandeling: want een wispeltuurig mensch verandert ſchier ieder oogenblik buiten eenige reden, en hervormt zich geſtadig in een geheel ander ſchepzel. Nu gelykt hy een zagtmoedig Lam, weinige oogenblikken daar na, verandert hy in een verſcheurenden Tyger. Nu is hy uw Vriend en Beſchermer, maar ongevoelig word hy uw doodlykſte Vyand. De Ouden plaatſten by hun beeld van Wispeltuurigheid eene Hyëna; een Dier, waarvan men getuigt, dat het nooit een beſtendig wezen blyft behouden, maar zich in verſcheiden gedaanten weet te hervormen; een zeer gepast zinnebeeld, om een mensch af te ſchilderen, dat nu eens ſterk, dan eens zwak, nu eens bloode, dan eens ſtout; een mensch, wiens gedrag aan de golven der Zee gelyk is, welke aan geduurige veranderingen onderhevig zyn.

Op dit oogenblik, is Polidoor uw allerbeste Vriend, alles wat gy doet behaagt hem wonder wel; gy zyt regt een man van zyn ſmaak; bezittende oordeel en verſtand. O! wat is uw gezelſchap hem aangenaam, en hoe nuttig is het met een man als gy zyt te verkeeren. In zulke gezelſchappen kan men niet gerekend worden zynen tyd ſchandelyk te misbruiken, zo als men in de meeste byëenkomſten gewoon is. —— Polidoor is in den aart zeer gezet op ſpeelen; doch, als hy met zulke Vrienden, als gy zyt, kan omgaan, laat hy voortaan alle ſpelen vaaren. Hy redeneert met u over het misbruiken van zynen tyd, u verſcheiden origineelen aantoonende, en hier mée bezig zynde laat hy niet na u zagtjes te vleien. Gy gelooft Polidoor in alles; doch gy kent den man niet regt: want anders zoud gy u niet verwonderen, hem den volgenden morgen, na dat hy u in gezelſchap is ontmoet, en gy in hem even zo veel ſmaak gevonden hebt, als hy in u, als een geheel ander mensch te ontmoeten dan den avond te vooren. Indien gy Polidoor had gekend, gelyk alle menſchen hem kennen, die genoodzaakt zyn met hem om te gaan, uwe verwondering zou zo groot niet wezen, om dat de Wispeltuurigheid 's mans natuurlyk karakter is.

Variabilis is een man, dien men zou waanen met Polidoor volmaakt te kunnen omgaan, om dat zy beiden even veranderlyk, even wispeltuurig, zyn; doch, ik kan my van geen lagchen ont-

onthouden, als ik die menſchen by malkanderen in gezelſchap aantref. —— Variabilis kan uitgelaaten vrolyk zyn, en dan is hy de regte man, om een gezelſchap te vermaaken. Maar laat Polidoor eens onverwacht inkomen, wanneer Variabilis op zyn allervrolykst is. Nauwlyks krygt hy hem in 't oog, of hy wordt eensklaps ſtom, men hoort hem den ganſchen avond geen enkel woord meer ſpreeken, en 't gaat met hem, even als met die hevige ſtormwinden, welke door eene ſchielyke kalmte gevolgd worden. —— Kan hy het den ganſchen avond in 't gezelſchap uitharden, zo gebeurt 'er iets, dat mogelyk in al zyn leven geen driemaal is voorgevallen: want, kort na dat Polidoor is ingekomen, ſchiet Variabilis gemeenlyk eene noodzaaklyke boodſchap in de gedagten; hy ſtaat ſchielyk op, daar helpen geene ſollicitaties om langer te blyven, hy verdwynt als een Geest uit het gezigt. Hiervan maakt hy net zo dikwils gebruik, als hy iemand in een gezelſchap aantreft, die hem mishaagt, en het zou geen mirakel zyn hem, op éénen avond, in zes onderſcheiden byéenkomſten aan te treffen. Op dien voet gaat hy te werk, zo dikwils als 'er ſlegts maar 't minſte gebeurt dat hem tegen de borst ſtaat.

Onlangs ontmoette ik hem, alwaar men een Ombertje zou ſpeelen; hy was ongemeen vrolyk, en ſcheen een oogmerk te hebben, om ons allen te vermaaken; juist komt 'er onverwagt een van de gemantelde orde binnen. Uit eerbied voor 's mans karakter bergde men die meubels, welke gewis aanſtoot zouden gegeeven hebben. Intusſchen ontdekte men, in niemand van ons allen, de geringſte verandering; ongezonderd Variabilis, toonde elk, dat dit onverwagt bezoek even zo aangenaam, als onverwagt, was. —— Schoon de Predikant te vooren onder Variabilis beste Vrienden had behoord, heeft hy hem nochtans van dien tyd af beginnen te haaten. Geduurende onze byeenkomst, ſprak hy, buiten hooge noodzaaklykheid, geen enkel woord; en, wanneer hy genoodzaakt was den Predikant, die opzettelyk ſcheen zyn werk te maaken, om met hem te praaten, kennende zyn karakter volmaakt, op eenige zaaken te moeten antwoord geeven, geſchiedde zulks in zeer korte en knorrige termen, met dusdanige houdingen en manieren van uitdrukkingen, welke volmaakt zyn ongenoegen te kennen gaven. Kortom, Variabilis wierd knorrig, begon als de Kinders te pruilen, en een kop te toonen; het welk zo lang duurde, tot hy eindelyk, als naar ouder gewoonte, een uur met ſmart hebbende doorgebragt, zagtjes tot genoegen van 't gezelſchap opbrak, en ging aftrekken.

Wie zou nu kunnen gelooven, dat een man, die om éénen avond het kaartſpelen te moeten laaten, de vriendſchap brak van iemand, dien hy kort te vooren onder zyne boezemvrienden telde; iemand, wien hy eene zonderlinge achting toedroeg; wie zou

nu kunnen gelooven, dat die zelfde Variabilis tegenswoordig alle ſpellen zonder onderſcheid verfoeit? Hy heeft nochtans beſloten nooit kaarten meer in handen te neemen, Zondags gezet driemaal ter Kerk te gaan, en, in plaats van in de Week gezelſchap by te woonen, en ſpeelpartyen waar te neemen, voortaan zynen kostelyken tyd in den Godsdienst te ſlyten. Dat is een beter leven dan hy gewoon was te leiden; dus behoorden, volgens zyn oordeel, alle menſchen te leeven: het betaamt geen Kristenen, zich aan zulke iedelheden te vergaapen. Zo meent hy altoos te volharden: doch de man misleid zich zelven; hy zal het geen jaar uithouden; want hy bedriegt zich net zo dikwyls, als hy iets ſtandvastig voorneemt; dewyl hy te grillig van aart is, om beſtendig te zyn.

Zelindus verandert ten minſten twaalf maal op eenen dag: hy ſtaat wel op; doch heeft geen half uur voor den dag geweest, of is dezelfde man niet meer; hy word knorrig, maar moest hy de reden zeggen waarom, die weet hy niet. — Ondertuſſchen is Zelindus ruim zo lastig, indien niet veel lastiger voor zich zelven, dan hy aan het ganſche Huisgezin is; naardien elk, die aan zyne malle nukken gewoon is, met hem den gek ſcheert, daar hy zich zelven altyd in den weg ſtaat, en duizend kwellingen aandoet. Zyn aart is zo wispeltuurig, dat ze hem niet de neiging van zynen wil, maar alleen zyne grillige driften doet volgen. — Zyn leven beſtaat in eene aaneenſchakeling van veranderingen. Nu is hy goed, en ſchenkt u op dat oogenblik met zyn hart tevens alles; guller mensch dan Zelindus kan men niet begrypen. —— Maar, ſlegts weinige oogenblikken daar na, zie daar, het begint hem te verveelen; hy word eensklaps knorrig, niets behaagt hem, alles ſtaat hem tegen, alles verveelt hem, en zonder reden trekt hy al zyne gulhartigheid in; hy begint u, dat meer is, te haaten, en daar hy u kort te vooren alles zou geſchonken hebben, agt hy u nu zyne reden niet waardig. Gy verveelt hem geweldig, en nochtans kunt gy, met al uw verſtand, de reden dezer koelheid niet doorgronden. Gy gaat u zelven naauwkeurig onderzoeken, of gy hem ook reden van ongenoegen kunt gegeeven hebben; doch ik bid u, ſpaar zo veel moeite: want Zelindus zelve weet niet waarom hy u haat, al zo min als hy wist, waarom hy weinige oogenblikken te vooren u zo hoogachtte. Zo dra men nu dezen man regt kent, is men zelden dwaas genoeg, om hem in zyne vriendſchap aan te neemen; alzo niemand genegen is, zich altyd aan zyne wispeltuurige geaartheid te onderwerpen. Al wie voortaan met hem omgaat, doet dat alleen uit zekere inzigten, of om dat hy hem volſtrekt noodig heeft, of om dat hy zynen ommegang niet wel ontgaan kan; dus kan Zelindus ſtaat maaken, dat hy niemands opregte Vriend is, even gelyk hy niemand kan rekenen, voor eenen waaren Vriend te bezitten.

Hi-

Hienis is van eenen woelagtigen, rusteloozen, en veranderlyken aart. Hemel en Aarde zal hy bewéegen, om iemands vriendſchap te verwerven: doch zo dra is hy 'er geen bezitter van, of hy begint 'er van te walgen. Op die zelfde wyze handelt hy in alle gevallen. Niets is zo dierbaar, niets acht hy voor deszelfs bezitting zo waardig, of, zo dra het onder zyne magt is, heeft hy 'er niet de minſte achting meer voor. Gelukkig is hy vóór de bezitting; doch zo dra heeft hy 't niet in zyne magt, of hy word ongelukkig. Hy veragt zyn geluk, en ziet uit naar een ander. Deze handelwyze hond hem in eene geſtadige rusteloosheid, zy baart hem oneindig veel kwelling, en maakt hem laſtig voor al de Waereld. —— Hy heeft een talloos aantal van vrienden gehad, en dagelyks maakt hy zyn werk dit getal nog merkelyk te vergrooten; middelerwyl heeft hy onder dien grooten hoop geen éénen opregten Vriend; ook is 'er, buiten den laatſten, geen één, wien hy zyne vriendſchap meer waardig kent.

Dus maakt de Wispeltuurigheid iemand het laſtigſte ſchepzel, dat op aarde leeft. Van een wispeltuurig man is nooit iets goeds te wagten; alle zyne beloften zyn gelyk aan die ligte dampen, welke door het minſte windje verdreven worden. Het is gemaklyk van hem gevleid te worden; doet hy groote beloften op dat oogenblik, morgen, en veeltyds nog ſchielyker, heeft hy geheel andere gedagten. Al het deugdzaame, het ſtandvaſtige, al waar eenige ſtaat op te maaken is, word in zulke menſchen, door de veragtelyke neiging naar geduurige verandering, overweldigd, en dra ziet men zulk een mensch geheel onder de heerſchappy van deze verkeerde hartstogt gebragt. Duizend kleinigheden maken de fynſte zenuwen, en hier door ontſtaat zulk eene gewaldige beweeging in het ganſche geſtel van den mensch, dat hy ſchielyk van het een in het ander verandert; want een wispeltuurige is nooit zich zelven gelyk; hy giet zich in duizend vormen, en in éénen dag vertoont hy zich zomtyds in zo veele gedaanten, als 'er uuren in dezelve zyn. De laſtigheid van zyne grillen komt meer op zich zelven neer, dan op anderen; want hy kan onmogelyk zyne eigen grillen ontvlugten, daar men integendeel veelal meester is, zich van een wispeltuurig mensch te ontdoen, zo dra hy ons begint te verveelen.

Zulke wispeltuurige menſchen zyn in 't gemeen zeer ongeſchikt, tot eenige zaaken van aanbelang; hunne geſtadige verandering, hunne Wispeltuurigheid, doet zelden eenen gewenſchten uitſlag op huppe onderneemingen volgen; alle hunne prysſelyke voorneemens worden telkens gedwarsboomd; want neemt men nu een beſluit, één oogenblik is 'er ſlegts noodig, om het omver te werpen; eene geringe, eene beuzelagtige, omſtandigheid verieedeld de allerheilzaamſte voorneemens. Men zal gewoonelyk in geringe zaaken denzelfden arbeid aanwenden, dezelfde moeite gelyk men omtrent de allergewigtigſte doet; doch beiden ſtaan

ze zy

zy aan het zelfde noodlot bloot, even ſchielyk verandert men omtrent de eene, als men zulks doet omtrent de andere; en de bezitting van beiden heeft ook dezelfde uitwerking; want hoe zeer een veranderlyk mensch zich moge vleien, met een aangenaam vooruitzigt van het wenschbaarst voorwerp; welk eene gevoelige aandoening hy in zyn gemoed te voren ontdekke, het genot zal hem, even als omtrent de allergeringſte zaaken gebeurt, volkomen onverſchillig maaken, zo het geene walging in hem verwekt.

Dusdanige menſchen zyn even zo bezwaarlyk te verbeteren, als zulke luiden te geneezen zyn, welke aan verouderde kwaalen kwynen, of aan zekere familieziekten, die hun met de geboorte zyn aangekomen. Men dient ze, even gelyk zulke, of aan de natuur over te geeven, dewyl veeltyds het ongemak, te ſterk zynde, de aangewende middelen beſpot; of men dient te handelen, gelyk de Geneesheeren in kwaadaartige ziekten gewoon zyn te werk te gaan; neemende in zulke gevallen de toevlugt tot de hevigſte geneesmiddels, en zomtyds zelfs tot vergiften. —— Doch mogelyk kan zulk een wispeltuurig en veranderlyk mensch best door zich zelven geneezen worden. —— Hy is en zyne eigen plaag, en de beſpotting van anderen; zo dra men hem nu zyn ongemak regt leert kennen, begint hy den last dezer beiden gewaar te worden, en om de beſpotting te ontwyken, zich zelven niet te verveelen, zal hy langzaamerhand zyne heerſchende driften gaan beteugelen; zich gewennende eindelyk over zich zelven te heerſchen; dan zal hy niet langer meer een ſlaaf onder de dienſtbaarheid, en zwaare heerſchappy zyner hartstogten, blyven, maar beginnen gehoor te geeven aan de inſpraak der reden, die, in plaats van zyne driften, nu de beſtiering over hem, en over alle zyne bedryven, begint op zich te neemen. De gemaatigdheid begint hem gemakkelyk voor zich zelven en anderen te maaken, zeer geſchikt voor de verkeering. Hier door word hy meer en meer aangezet, om op dat zelfde voetſpoor de gelukkigſte voortgangen te maaken; merkende zyne daaden aan, als veel geſchikter om te kunnen behaagen, terwyl niets den mensch meer aandoet, dan dat hy zich of behaagelyk of beſpottelyk maakt, naardien aller menſchen toeleg daar op uit is, om aan anderen te behaagen; dus begint hy alsdan de aangenaamheden, de zoetheid, van een gezellig leven, al meer en meer te ſmaaken, en zal niet eer rusten, voor hy van zyne volkomen geneezing verzekerd is.

C. v. d. G.

DE

DE ONGELUKKIGE FLUISTERING.

Een waare Geſchiedenis.

Onder de Edelen, door de herroeping van het *Edict van Nantes* uit *Frankryk* verdreeven, bevondt zich de Graaf DE ROYE, uit de Familie van ROCHEFOUCAULD, die met zyne Vrouw, een Zoon en twee Dogteren, na *Deenemarken* vlugtte. Naardemaal hy den rang van Luitenant-Generaal in *Frankryk* bekleed hadt, werd hy tot Groot-Marſchalk benoemd, door den Koning van *Deenemarken*, en met de Ridderorde van den Olyphant bekleed. Hier door vondt hy zich, op eenmaal, op een met zyn Rang overeenkomſtigen voet aan het *Deenſche* Hof geplaatst; doch de Gravin maakte zich welhaast aan eene onbeleefdheid ſchuldig, die zyn goed gelük om verre ſtiet.

't Is by de Koningen in het Noorden gebruiklyk, dat zy met hunne Hovelingen eeten: en hadden de Graaf en de Gravinne DE ROYE, met hun Gezin, meermaalen de eere van aan 's Konings Tafel genoodigd en ontvangen te worden. Op zekeren tyd voelde de Gravin zich zo getroffen door den zeldzamen opſchik der Koninginne, dat zy, zich tot een haarer Dogteren keerende, haar in 't oor fluisterde: *Denkt u niet dat de Koningin zeer veel gelyk naar Madame* PANNACHE? —— Schoon de vraag in 't *Fransch*, en zeer ſtilletjes, geſchiedde, hoorde de Koningin dezelve, en vroeg terſtond, wie Madame PANNACHE was? De Gravin was ontzet, en antwoordde, met veel bedremmeldheids, dat Madame PANNACHE eene beminnelyke *Franſche* Hofdame was. De Koningin, de verlegenheid van Mevrouw DE ROYE duidelyk bemerkt hebbende, was ongerust over die vergelyking, en ſchreef aan den *Deenſchen* Afgezant te *Parys*, dat hy haar zou hebben op te geeven, welk ſoort van Mensch Madame PANNACHE was, haar ouderdom, toeſtand, en op welk een voet zy aan het Hof te *Parys* leefde; 'er by voegende, dat hy wel op zyne woorden moest letten: dewyl zy belang hadt, om in dit ſtuk wel onderrigt te worden.

De Afgezant ſtondt verſteld over dit verzoek, en ſchreef de Koningin ten antwoord: „ Dat hy zich met geene mogelykheid kon verbeelden, hoe de naam van Madame PANNACHE haar ter oore gekomen was; en nog minder, hoe zy zich zodanig kon laaten gelegen leggen, om het character te weeten van een zo niets beduidend Schepzel. —— Zy is een klein ſchrompelig weezen, een oud vel, met gedrogtlyk dikke lippen, en vuurroode oogen; eene ſoort van bedelaarſter, die ten ſpot en ſpeelbal ſtrekt van 't geheele Hof. Zomtyds wordt ze ten Hove verzogt, om het avondeeten by te woonen van den Koning,

den

den Dauphin en de Dauphine, te *Verſailles* of te *Parys*. Het Gezelſchap maakt zich met haar vrolyk, door haar te tergen: zy wordt dan woedende, en ſcheldt uit al haar magt; te welker gelegenheid zy zomtyds zeer hoonende uitdrukkingen gebruikt en ongezoute waarheden zegt tegen die haar hebben aangevallen, tot groot vermaak van het Vorſtlyk Gezin. Zy ſteeken haare zakken vol ſpyzen en zuikergebak; deeze geeft haar een ſtuk geld; geene een ſlag op den ſchouder; en zo nabyziende zynde, dat zy niet zien kan wie dit gedaan heeft, laat zy haare woede los omtrent die het naast aan haar ſtaat, of haar eerst voorkomt. Met één woord, Madame PANNACHE is een tydverdryf in elk gezelſchap, waar zy komt."

Op dit ſchryven was de Koningin zo verſtoord, dat zy de Gravin DE ROYE nooit weder onder haare oogen wilde zien. Zy verzogt den Koning, dat hy deel zou neemen in haare gevoeligheid. De Koning was zeer misnoegd, dat twee Vreemdelingen, die hy ten Hove ontvangen, en met zo veel gunstbetoons opgehoopt hadt, de Koningin op eene zo verregaande wyze beſpotten. Veele *Deenſche* Edelen en Staatsdienaars, jalours over den invloed der Vreemdelingen ten Hove, voegden zich by de verſtoorde Vorſtinne; zo dat de Graaf DE ROYE niet langer tegen deezen ſtroom van ongenade kon opzeilen, en zich genoodzaakt vondt *Deenemarken* te verlaaten. Hy zwierf eenigen tyd met zyne Familie, geheel onzeker ten aanzien van hun lot, tot eindelyk Koning JACOBUS hem in *Engeland* ontving, en den Graaf de *Ierſche* Adelſchap van *Liffort* ſchonk, welken tytel zyn Zoon naderhand aannam.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN HET OPSCHRIFT DES ALTAARS TE ATHENE, DEN ONBEKENDEN GOD TOEGEWYD, *Handel.* XVII: 23.

(*Uit het Engelsch.*)

In het derde Deel der Verzamelinge van *Joodſche en Heidenſche Getuigeniſſen* van den Eerwaardigen en Geleerden LARDNER (*) vind ik de volgende aanmerkenswaardige plaats, betreffende EPIMENIDES, uit DIOGENES LAERTIUS bygebragt. „ Ten deezen dage was de roem „ van EPIMENIDES zeer groot onder alle de *Grieken*, en „ men oordeelde dat hy in blaakende gunſte ſtondt by „ de Goden. De *Athenienſers*, door de Peſt aangetaſt „ zynde, kreegen, van de *Pythiſche Godſpraake*, den „ raad om hunne Stad daarvan te zuiveren door Offeran„ de. Zy zonden, diensvolgens NICIAS, Zoon van NICE„ RATUS, met een ſchip na *Creta*, met verzoek dat EPI„ MENIDES tot hun zou overkomen. Hy kwam daar, in de „ Zes-en-veertigſte Olympiade, zuiverde de Stad en ver„ loste de Inwoonders, op deeze wyze, van de Peſt. „ Verſcheide Schaapen, zwarte en witte neemende, bragt „ hy ze na den *Areopagus*; en liet ze van daar gaan, „ gelyk ze wilden; hy hadt aan hun, die deeze beesten „ volgden, bevel gegeeven, dat zy, wanneer een derzelven „ ging liggen, hetzelve zouden opofferen aan dien God, „ wien het behoorde: en dus hieldt de Peſt op. Dit is „ de rede dat men in *Athene* tot op deezen dag *Naamlooze Altaaren* vindt, ter gedagtenisſe van de toen ge„ ſlachte Zoenöffers."

Men moet in aanmerking neemen, dat EPIMENIDES omtrent zeshonderd Jaaren vóór CHRISTUS gebloeid heeft, en dat DIOGENES LAERTIUS, die getuigt dat de *Naamlooze Altaaren*, ter gedagtenisſe van de verzoeninge door EPIMENIDES te wege gebragt, opgerigt, in het gebied van *Athene*

(*) P. 20.

ne waren, omtrent het begin der Derde Eeuwe na CHRISTUS ſchreef; gevolglyk moeten die Altaaren daar geweest zyn, wanneer Apostel PAULUS zich te *Athene* bevondt, en het ſchynt hoogwaarſchynlyk, dat het een derzelven geweest is die den Apostel in 't oog geloopen was, en waar van hy gewaagt in 't begin zyner Redenvoeringe.

De geleerde LARDNER brengt het Getuigenis van CHRYSOSTOMUS en ISIDORUS van *Peluſium* by, om 's Apostels Opgave van het Opſchrift, DEN ONBEKENDEN GOD, te bevestigen. THEOPHYLACTUS en OECUMENIUS leezen dit ook in 't enkelvoudig getal; HIERONYMUS alleen leest het in 't meervoudige; doet daarop eene bedenking van dien aart ſteunen, als hy en anderen van de eerwaarde Vaderen maar al te zeer geſteld waren. Egter zeggen de drie laatstgemelde Schryvers, dat het geheele Opſchrift op de Altaaren dus luidde: AAN DE GODEN VAN ASIA, EN EUROPA EN LYBIA, DEN ONBEKENDEN EN VREEMDEN GOD. Of, gelyk HIERONYMUS leest, DEN ONBEKENDE EN VREEMDE GODEN. Doch my dunkt dat dit, met geene mogelykheid, het Opſchrift kon weezen op de Altaaren, ingevolge van den raad van EPIMENIDES opgerigt, wegens het afwenden van de Pest: want het blykt duidelyk, uit het geheele berigt van LAERTIUS, dat deeze *Theoſophist* zelve gansch onzeker was, welk een God hun met de Pest bezogt hadt, en dus verzoend moest worden; of het een *hemelſche*, een *aardſche*, of *onderaardſche*, ware. Maar, vermids men ſtelde, dat zommige Goden het meeste behaagen ſchepten in witte offeranden, en andere in zwarte, beval hy, dat men eenige Schaapen, zwarte en witte, van den *Areopagus* zou loslaaten, en, ter plaatze waar zy gingen liggen, ſlagten *aan dien God wien ze behoorden*; zulk een algemeen Opſchrift, derhalven, als hier boven is opgegeeven, voegde geenzins aan Altaaren by eene gelegenheid als deeze opgerigt, noch in de daad, eenig ander Opſchrift dan 't geen de Apostel vermeldt, DEN ONBEKENDEN GOD. Wanneer, in vervolg van tyd, of de Staat, of eenig byzonder Perſoon, het goed vondt een Altaar op te rigten voor alle de Goden, die volgens de Wetten mogten geëerd worden, mogt het Opſchrift op zulke Altaaren zeer eigenaartig weezen: AAN DE GODEN VAN EUROPA, ASIA EN AFRICA, EN AAN DEN ONBEKENDEN EN VREEMDEN GOD, dat is, den God, wie hy ook zyn moge, voor welken, op den raad van EPIMENIDES, Altaaren werden opgerigt wegens het zuiveren van de Stad, en naderhand een der Goden was, door de wet toegelaaten.

Naa

Naa zulk een voorval als 'er van EPIMENIDES verhaald wordt, is het geenzins te verwonderen, dat de *Onbekende God* zeer beroemd en geëerbied werd te *Athene*, en dat de Inwoonders langen tyd dien God door Godsdienstplegtigheden eere beweezen; 't is niet onwaarſchynlyk dat THEOPHYLACTUS en anderen een dier laatere Altaaren genomen heeft voor dat ouder Altaar, waarop PAULUS oogt. Dr. PRESCOT merkt in eene onlangs uitgegeevene Verhandeling over PAULUS te *Athene* aan, dat PAUSANIAS en PHILOSTRATUS van verſcheide Altaaren te *Athene* ſpreeken, die het Opſchrift in 't meervoudige hadden θεοις αγνωστοις; maar hy geeft ons de plaatzen niet op; LARDNER verſchaft ze ons (*). „ Gewag gemaakt hebbende van een Altaar van Jupiter „ Olympius, voegt 'er PAUSANIAS by, „ en niet verre „ van dezelve is *een Altaar der onbekende Goden.*" Hy zegt „ niet *het Altaar*, maar *een Altaar*. Overzulks kunnen 'er „ verſcheide zodanige Altaaren geweest zyn, gelyk LAERTIUS berigt. En wanneer hy zegt, een *Altaar der onbekende* „ *Goden*, behoeft men dit niet op te vatten dat het Opſchrift in 't meervoudig getal was; het kan in 't enkelvoudige geweest zyn, en dit zelf is waarſchynlyk.

„ Op eene andere plaats ſpreekt PAUSANIAS van *Altaaren* „ *der Goden die men onbekende noemde, en der Helden en der* „ *Zoonen van Theſeus, by de Haven, Phalerus geheeten.* Het „ Opſchrift deezer Altaaren kan desgelyks in 't enkelvoudig „ getal geweest zyn. Doch dewyl 'er te *Athene*, en daar omſtreeks, verſcheide Altaaren gevonden werden, *Aan den* „ *Onbekenden God* toegewyd, was het zeer eigenaartig dat „ zommige Schryvers ze noemden *Altaaren der Onbekende* „ *Goden.* Dus zegt GROTIUS, wanneer PAUSANIAS vermeldt, dat 'er te *Athene Altaaren der Onbekende Goden* „ waren, meent hy daar mede dat men verſcheide Altaaren „ vondt met dit Opſchrift, DEN ONBEKENDEN GOD; ſchoon „ 'er misſchien zommigen een Opſchrift in 't meervoudige, „ en anderen in 't enkelvoudige, hadden."

Ik neem de vryheid van 'er by te voegen, dat misſchien PAUSANIAS, (die omtrent het einde der tweede Eeuw ſchreef, en, gevolglyk, omtrent acht honderd Jaaren naa de oprigting der Altaaren van EPIMENIDES.) ziende hoe 'er in *Athene* en daaromſtreeks verſcheide Altaaren waren, aan DEN ONBEKENDEN GOD gewyd, en niet genoegzaam om-

(*) P. 27.

onderrigt wegens derzelver oorſprong en het voorval 't welk daartoe gelegenheid gegeeven hadt, zich verbeeld hebbe, dat ze geheiligd waren aan zo veele onderſcheidene *Onbekende Goden*, en daardoor van dezelve in 't meervoudige getal ſpreekt. Dezelfde onkunde of misſlag kon, misſchien, in laatere Eeuwen te *Athene* Opſchriften in 't meervoudig getal veroorzaaken. Nogthans denkt de Heer LARDNER, dat men geen blyk of bewys kan bybrengen van Altaaren te *Athene* aan de *Onbekende Goden*, in 't meervoudige getal, toegeſchreeven.

PHILOSTRATUS haalt het aan als eene waarneeming van APOLLONIUS TYANÆUS, „dat men nooit oneerbiedig van een „ der Goden moest ſpreeken; tevens te verſtaan geeven„ de, hoe 'er in 't byzonder rede was om des op zyne „ hoede te weezen te *Athene*, waar men Altaaren voor „ *Onbekende Geesten* vondt." Dezelfde aanmerkingen, als wy omtrent de plaats uit PAUSANIAS hebben bygebragt, klemmen ten opzigte van deeze. Daarenboven leidt dezelve ons op tot het denkbeeld, dat de Opſchriften AAN DEN ONBEKENDEN GOD byzonder eigen waren aan *Athene*.

Men kan hier op met geene rede altoos in 't midden brengen, dat LAERTIUS in de boven aangehaalde plaats ze alleen *Naamlooze Altaaren* noemt, maar niet zegt, dat ze toeëigend waren aan *den Onbekenden God*. Door *Naamlooze* hebben wy alleen te verſtaan, dat ze den naam niet voerden van eenigen byzonderen God; niet dat ze geen Opſchrift in 't geheel hadden. Elk Altaar moest den naam draagen van de Godheid aan welke dezelve was toegeheiligd, indien die naam bekend was; maar was de naam onbekend, (gelyk blykt uit de geheele Geſchiedenis dat het geval zich toedroeg by de plegtige gelegenheid, de zuivering der Stad,) dan kon het eigenaartig Opſchrift van zulk een Altaar alleen weezen DEN ONBEKENDEN GOD, en dit is, in den eigenlyken zin van het woord, een *Naamloos Altaar*.

Over 't geheel ſchynt het hoogstwaarſchynlyk, dat het Altaar, van 't welk PAULUS ſpreekt, een dier Altaaren was, omtrent zes honderd Jaaren te vooren opgerigt in gevolge der raadgeevinge van EPIMENIDES ter verzoeninge of zuiveringe van de Stad, in een tyd dat de Peſt woedde, welke, gelyk de Geſchiedſchryver 'er byvoegt, daar naa opphieldt.

Deeze plaats van DIOGENES LAERTIUS denkt Dr. LARD-

NER,

NER, dat zeer dient tot het ophelderen der Inleidinge van 's Apostels Redenvoering te *Athene:* ik meen 'er by te mogen voegen van de geheele Redenvoeringe zelve.

Wanneer de Apostel het oog floeg op een Altaar, met een zo zeldzaam Opſchrift, was het zeer natuurlyk voor hem (om niet te ſpreeken van de mogelykheid dat hy door het leezen der Griekſche Geſchiedenisſe des kundig ware) onderzoek te doen na den oorſprong deezes Altaars, en de rede der Oprigtinge; en deeze ontdekt hebbende, moest dezelve hem zeer treffen, en opleiden om 'er zich van te bedienen. Als hy, derhalven, op den *Areopagus* gebragt was, en ondervraagd werd, *over de nieuwe Leere door hem gepredikt: daar hy hun vreemde dingen voor de ooren bragt, en zy wilden weeten wat deeze tog zyn wilden*, ontleent de Apostel zeer voorzigtig en eigenaartig de inleiding zyner Aanſpraake uit een welbekend voorval in den *Atheenſchen Burgerſtaat*, en ſlaande op hunne oude Wetten. Als ik de Stad doorging, en uwe Heiligdommen aanſchouwde, heb ik een Altaar gevonden, op welke een Opſchrift ſtondt, DEN ONBEKENDEN GOD. Op het vermelden van dit Opſchrift, moesten alle zyne Toehoorders zich terſtond herinneren de Altaaren oudtyds volgens den raad van EPIMENIDES geſtigt, wegens de bevryding der Stad van de Pest; en zy konden niet twyfelen of hy meende een derzelven. Hoe zeer moet dan hunne aandagt en hunne nieuwsgierigheid gaande geraakt zyn, wanneer PAULUS 'er byvoegde: *Deezen dan, dien gy niet kennende dient, verkondig ik ulieden.* Met welk eene graagte hebben zy geluisterd na eenen Leeraar, die voorgaf hun te onderwyzen, wie en hoedanig die Godheid was, door wier Magt en Goedheid hun Staat in ouden tyde zo groot een zegen hadt ontvangen, (van welk gunstbewys deeze Altaaren tot gedenktekens ſtrekten,) doch welke EPIMENIDES, hun Raadsman, niet kende, en alle volgende Geſlachten onkundig gebleeven waren.

PAULUS gaat daarop voort om hun de Leer, wegens den eenen waaren GOD (*), den Maaker en Heer van Hemel

(*) Ik kan, in geenen deele, het gevoelen van Dr. PRESCOT toeſtemmen, dat, naamlyk, de *Athenienſers* de Opperſte Godheid zouden gedient hebben, onder den tytel van den *Maaker des Hemels en der Aarde* en dat de Altaaren, die het Opſchrift droegen, DEN ONBEKENDEN GOD, hem waren toege-

mel en Aarde, en alles wat 'er in is, te verklaaren; hem te beſchryven als Oneindig, Alomtegenwoordig, Algenoegzaam, den Geever van alle goede gaven aan zyne ſchepzelen, den Vader en Weldoener van alle Geſlachten en Volken, die, door zyne magtige en albeſtuurende Voorzienigheid, over hun beſchikking maakt, en de uitkomſten regelt: met oogmerk, dat de Menſchen, door het letten op zyne tusſchenkomſte in hunne handelingen, mogten opge-

wyd. Hy denkt dat 's Apostels woorden, in den aanvang zyner Redevoeringe, GOD, *die de Wereld gemaakt heeft*, enz. aanleiding tot dit denkbeeld geeven, als beginnende met een tytel van GOD, door de *Athenienſers* toegeſtaan. Doch ze ſchynen my toe het tegendeel veeleer te bewyzen: want zy zouden, naa dat hy voluit verklaard hadt, *hun een Onbekenden God, dien zy dus lang niet kennende gedient hadden*, te verkondigen, hem ongetwyfeld uitgelachen, en als een ongerymden Beuzelaar verſmaad hebben, indien hy daarop die verklaaring begonnen hadt met hem eene benaaming te geeven, en hoedanigheden toe te ſchryven, hun bekend, en onder welke zy de Opperſte Godheid des Heelals eerden.

Desgelyks kan ik niet treeden in zyne gisſing, dat zodanige Altaaren zouden geſtigt weezen ter eere van den GOD der *Jooden:* want, ſchoon de *Athenienſers* eenige ſtukken van der *Hebreeuwen* Burgerlyke Wet in hun Wetboek overnamen, volgt daar uit in geenen deele, dat zy, in eenig opzigt, hunnen Godsdienst toelieten, welke, indien zy 'er eenige regtmaatige begrippen van vormden, voor elk bleek volſtrekt onbeſtaanbaar te weezen met het ganſche Stelzel hunner Godgeleerdheid en Godsdienstplegtigheden, en dat het ſtrydig gehandeld ware met de regelen der Staatkunde het Volk aan te zetten, om onderzoek te doen na dien God en den Godsdienst hem verſchuldigd, door in den Staat, of den naam diens GODS, of eenige Godsdienstplegtigheden, te zyner eere in te voeren.

Wil iemand hier in 't midden brengen, dat eenig verſtandig Man of Wysgeer, een Altaar met dit duister Opſchrift, ter eere van den ALLERHOOGSTEN, hebbe opgerigt, laat de zodanigen bedenken, dat de Wetten van *Athene* aan byzondere Perſoonen geene vryheid vergunden, om Nieuwe Godheden, of Godsdienstplegtigheden, door den Staat niet goedgekeurd, in te voeren; alsmede dat het een algemeen aangenomen grondregel was onder de Wysgeeren, thans ook van eenigen omhelsd, *dat men met de Verſtandigen moet denken; maar, in den openbaaren Eerdienst, de Wetten volgen.*

geleid worden, tot het zoeken, het ontdekken, en erkennen van den Alomtegenwoordigen GOD, in wien zy leeven, beweegen, en zyn. Baarblyklykheden, die, in de daad, de bedagtzaamſten onder hun geleid hadden tot het omhelzen en belyden van zodanige beginzelen, als ten grondſlage konden dienen, om edeler en zuiverder begrippen van dat Weezen te vormen, dan zy tot nog omhelsd hadden, en de ongerymdheid te bemerken van de Afgodery die dus lang onder hun zo zeer heerschte.

Doch ik zal my niet verder tot byzonderheden inlaaten. Een aandagtig Leezer, die 's Apostels Redenvoering in het bovengemelde licht beſchouwt, zal, myns bedunkens, in elk deel van dezelve nieuwe ſchoonheid en kragt beſpeuren: en welk eene ſterke overtuiging moest het te wege brengen, in de gemoederen zyner Toehoorderen, dat het groot Weezen, van 't welk dit alles met waarheid mogt gezegd worden, ongetwyfeld, gelyk in alle andere gevallen, ook tusſchen beide gekomen ware, in die gewigtige gebeurtenis, ter gedagtenisſe van welke de Altaaren waren opgerigt.

Ik zal deeze aanmerkingen beſluiten met de twee volgende aanwyzingen:

Vooreerst, dat PAULUS, naar ſtrikte waarheid geſprooken, den *Athenienſeren* DIEN ONBEKENDEN GOD, welken zy duslang niet kennende gedient hadden, predikte: dien God, naamlyk, door wiens voorzienigheid de Pest geweerd was.

Ten tweeden. Hebben wy hier een aanmerkelyk voorbeeld van de Albeſtuurende Wysheid van hem, *die de tyden te vooren beſchikt of bepaalt*, door zo lang van te vooren beſchikking te maaken, tot eene allerheerlykſte verkondiging van de waare Leere, wegens hem en het Euangelie van zynen Zoon, ten gepasten tyde.

PROEVE VAN ERNIGE AANMERKINGEN OVER DE VERWANTSCHAPS-TAFEL VAN DEN HEER LAVOISIER, OMTRENT HET ZOGENAAMDE *Oxygéné*, VOLGENS HET UITTREKZEL IN DE ANNALEN VAN DEN HEER CRELL, DOOR DEN HEER J. M. SCHILLER.

(*Vermischte aufſatze Chem.-Pharmac. und Phyſic. Inhalts ſ. 97.*)

Ik zie noch geene onzer Vaderlandſche Scheikundigen te voorſchyn komen, ter wederlegging van het *Antiphlogistik Syſtema* van den Heer LAVOISIER. Ik zie ook dat veele aan de *identiteit* van het *Phlogiston* twyfelen. —— Zommigen zelfs verklaaren openlyk dat men het gemelde *Syſtema* moet aanneemen. Verre vandaar, dat ik my zou vermeeten Regter te willen zyn in dit geſchil, zal ik alleen den Scheikundigen eenige Aanmerkingen voorſtellen, of deeze misſchien den eenen of den anderen onzer Scheikundigen konden aanſpooren tot een verder onderzoek. —— Het overige tot een wydloopiger onderzoek ſpaarende.

1. Zonder de minſte bedenking, erkenne ik de aanweezenheid eener brandbaare Stoffe, of *Phlogiston*, en houde dit voor een ſcheikundig geloofsartikel: echter geloove ik niet met den beroemden STAHL, dat het *eene aan Hoofdſtoffelyke aarde gebonden Vuur zy*, noch met KIRWAN, dat het *eene ontvlambaare Lucht zy*; maar ik beſchouwe het als eene vereeniging der twee *Elementaire Stoffen*, WARMTE naamlyk en LICHTSTOFFE. —— Daar nu deeze beide lichaamen, waar uit het *Phlogiston* beſtaat, volſtrekt *ligt* zyn, is ook het *Phlogiston* ligt. — Lichaamen, daar mede vereenigd, verminderen in gewigt; en omgekeerd. — Door een daar bygebragt Vry Vuur of ontvlambaar *Phlogiston*, en onder toetreeding der vrye, niet bedorvene, Lucht, wordt het in zyne ſamenſtellende deelen, in licht en merkbaare warmte, *gedecomponeerd*. —— Het is het verbindmiddel van alle ontvlambaare lichaamen en der Metaalen. —— De eerſte worden, dit verbindmiddel weggenomen zynde, voor het grootſte gedeelte, vernietigd (*zerſtört*), en de ſamenhang der andere wordt weggenomen, of zy worden verkalkt. —— De menging der ſamenſtellende deelen van het *Phlogiston* ſchynt niet altoos in een

een zelfde evenredigheid te ſtaan, offchoon ook *Phlogiston* altoos *Phlogiston* blyft (*).

2. Ik houde de *Dephlogistike* Lucht voor de ſtoffe der vogtigheid, uitgezet door de ſtoffe der warmte. — De wyze, op welke men deeze Lucht verkrygt, verſterkt my in dit gevoelen.

3. *Wanneer men deeze Lucht met ontvlambaare, Zuurvrye, Lucht verbrant, dan vereenigt zich een gedeelte van het Phlogiston deezer Lucht met de ſtoffe der vogtigheid van de andere, en maakt, met de terug houding der benodigde hoeveelheid warmteſtoffe, water.*

4. Ontvlambaare Lucht ontſtaat, als het *Phlogiston*, met een zeker aandeel water, (waaruit deszelfs gewigt ontſtaat) door warmteſtoffe wordt verdund (*Rarefazirt*).

5. *Phlogistike* Lucht ontſtaat, wanneer Leevenslucht met vry *Phlogiston* in aanraaking komt, en zich daar mede verzadigt.

6. Luchtzuur heeft zyne eigendommelyke *baſis*; — Vry Vuur of Zuuren, welke haar uitdryven, en hunne warmteſtoffe daar aan overgeeven, zetten haar in ſtaat van Lucht.

7. De grondſtoffen (*baſes*) der Zuuren zyn nog niet ontdekt: de Zuure ſtoffe is, naar myn gevoelen, een Weezen der inbeelding. Elk Zuur is dat wat zyne benaaming betekent, naamlyk Zuur, onder alle gedaanten, alleen door dit of geene ligbaam omwonden, verſtompt, of middelzoutaartig gemaakt; byaldien men het verbindmiddel daarvan affcheidt, dan toonen zy hunne eigenſchap.

8. Metaal-kalken ontſtaan, wanneer men de Metaalen berooft van *Phlogiston*. — Alle verſchynzelen pleiten voor deeze ſtelling; want de Lucht en de Zuuren worden daar door *gephlogistiſeerd*. Zy neemen in gewigt toe, naar maate zy hun *Phlogiston* verliezen.

9. Alle Metaal-kalken, welke Leevenslucht geeven, hebben water in zich, of ten minſten deszelfs grondſtoffen. Zy waren of niet genoeg gedroogd, of zy trokken het vogt tot zich, hier door wierden zy ook zwaarder. — Misſchien zyn de Metaal-kalken ook in ſtaat, om de *Phlo-*

(*) Men vindt eene leezenswaardige Verhandeling over het Hoofdſtoffelyk Vuur-beginzel, en deszelfs *Modificatien*, in het *Alg. Magaz. van Weet. Konſt en Smaak*, 4 Deel, N. 6. *Vert.*

Phlogistike Lucht te *decomponeeren*, het *Phlogiston* aan te trekken, en de Leevenslucht te ontbinden.

Nu zal ik de *Affiniteit's* of Verwantschaps-tafel van den Heer LAVOISIER eens nagaan.

De verst afgelegene, tot het zogenaamd *Oxygéné*, opgegeevene zal zyn de *onbekende grondstoffe van het Zeezoutzuur*, — dan de *Koolstoffe (Carbone)* — *Zink* — *Yzer* — *de brandbaare Grondstof des waters* — *Bruinsteen-Koning* — *Kobalt-Koning* — *Nickel-Koning* — *Lood* — *Tin* — *Pis-Phosphorus* — *Koper* — *Wismut* — *Spiesglas-Koning* — *Kwik* — *Zilver* — *Arsenik-Koning* — *Zalker* — *Zwavel* — *Salpeterlucht* — *Warmtestoffe* — *Goud* — *rookend Zeezout-zuur* — *Salpeter-zuur* — *Bruinsteen-Kalk*.

De Heer LAVOISIER laat zich omtrent de aantrekkingskragt der Bruinsteen-kalk, tot het *Oxygéné (Saure Stoffe)* niet verder uit, dan dat hy haar plaatst als het de daar mede naast aanverwantte lighaam, en zegt daarop van het Salpeterzuur: „ Het konde eene noch overwigtige „ hoeveelheid van Zuurstoffe tot zich neemen, wanneer „ men het over Bruinsteen overhaalde; alsdan lost het „ een klein deel Gouds op. Deeze overmaat van Zuur„ stoffe hangt 'er echter zo los aan, dat zy 'er, door de „ bloote warmte, kan worden afgescheiden."

Aanm. Het gewoon koophaar, en het rookend Salpeterzuur, is altoos met een merkelyke hoeveelheid *Phlogiston*, en de Bruinsteen met veel Leevenslucht, voorzien. Zo ras men nu de beide lighaamen byeen brengt, dan wordt de *basis* der Leevenslucht door het zuur los, en door de warmte veerkragtig gemaakt; intusschen dat dit echter geschiedt, ontstaat 'er tusschen het *Phlogiston* van het Salpeterzuur, en de Leevenslucht, eene nieuwe vereeniging, naamlyk *Phlogistike* Lucht, en welke door de Bruinsteenkalk wederom ten deele wordt *gedecomponeerd*, en dus wordt het Salpeterzuur *gedephlogistiseerd (Brandstoffeer)*. Daar echter, naar maate van de veelheid der Bruinsteen of deszelfs hoedanigheid, meer Leevenslucht kan ontbonden worden, dan tot opslorping van het *Phlogiston* van 't Salpeterzuur noodig is, is het ook mogelyk, dat 'er zich ook eenige vrye Leevenslucht met het zuur vereenigt, (want het is beweezen, dat zy zich ook met water kan vereenigen,) welke echter zo los daar mede vermengd is, dat een zagte warmte haar daar van weder afscheiden kan. — Veele proefneemingen hebben my dit geleerd. —

Dat

Dat nu dit *gedephlogistiſeerd* Salpeterzuur een weinig Goud kan oplosſen, is, dunkt my, gemakkelyk te verklaaren; —— door de reeds gemelde berooving van *Phlogiston*, verkrygt dit Zuur eenigermaate de eigenſchappen van Koningswater, (*Aqua Regia*) of *gedephlogistiſeerd* Zoutzuur, en neemt dus het *Phlogiston* gereed tot zich; wordende dan in ſtaat geſteld, om de vaste vereeniging van 't *Phlogiston* met de Metallike grondaarde des Gouds van een te ſcheiden, en zelfs een gedeelte Gouds te ontbinden, waar by de, met het *gedephlogistiſeerd* Salpeterzuur waarſchynlyk nog vereenigde Leevenslucht, volgens deszelfs eigenſchappen, ook nog eenigermaate kan werkzaam zyn. De Heer Profeſſor PICKEL ondervond reeds, dat men ook by de bereiding van *geconcentreerd* Salpeterzuur Leevenslucht verkreeg, en ook kan ik dit, door eigene ondervinding, bewaarheden; ik geloove nochtans niet, dat dit geſchiedt op kosten van het *Oxygéné*, en der warmteſtoffe welke het uit 't Salpeterzuur zoude trekken, en daar mede tot Leevenslucht overgaan, volgens het gevoelen van den Heer LAVOISIER, om dat men, alleen dan, in deeze proefneeming Leevenslucht verkrygt, wanneer 'er noch Salpeter by het overblyfzel aanweezig is, en het vuur, op 't laatst, zeer ſterk wordt aangezet, en men deeze Lucht ook op 't laatst der bewerking verkrygt.

„ By aldien men met Salpeterzuur, dus met *Oxygéné* „ overlaaden, Zeezout-zuur mengt, dan trekt dit Zuur het „ overwigt tot zich, en is dan in ſtaat het Goud op te „ losſen, of het is, volgens SCHEELE en BERGMAN, *ge-* „ *dephlogistiſeerd*. Het Salpeterzuur wordt diensvolgens „ rookend, dat is, met Salpeterlucht overlaaden."

Aanm. Alle Scheikundigen, welke de aanweezenheid des *Phlogistons* erkennen, zyn eenpaarig van gevoelen dat het Zeezout-zuur zeer vast met *Phlogiston* verzadigd is. Van daar, dat het zich zeer zwak vereenigt met lichaamen, welke een groote menigte *Phlogiston* bezitten (*), of daar mede vast vereenigd zyn. Vermengt men ze nu met *gedephlogistiſeerd* Salpeterzuur, (gewoon Salpeterzuur doet

(*) Van daar ook de moeite, welke de Scheikundigen gehad hebben, in de bereiding van een *verzoete Zoutzuur-geest* (*Spir. Sal. Dulcis*), en welke nu zo gemakkelyk, door middel der Bruinſteen, geſchiedt. *Aanm. van den Vert.*

doet genoegzaam het zelfde) dan beneemt hun deeze het *Phlogiston*, gaat dan wederom tot gewoonen, en by aldien zy beide *geconcentreerd* zyn, tot rookenden Salpetergeest over, en het Zoutzuur, begeerig naar *Phlogiston*, kan dit in het Goud vinden, en dit Metaal oplosſen.

„ Onder het Zeezout-zuur ſtaat het Goud. Wanneer „ dit Metaal wordt opgelost, dan verkalkt het, het be„ neemt derhalven dit Zuur een gedeelte van 't *Oxygéné* „ (*Zuurſtof*). De Kalk kan naderhand alleen door warmte „ *gereduceerd* worden, om die reden ſtaat de warmteſtoffe „ onder het Goud; hier maakt het *Oxygéné* met de warm„ te de Leevenslucht, welke zich niet meer door het Goud „ laat *decomponeeren*."

Aanm. Niet alleen wordt Goud, vóór de oplosſing verkalkt, maar alle Metaalen worden vóór de oplosſing in Zuuren, meer of min, verkalkt. —— De Theorie hiervan is, dunkt my, deeze. Elk Zuur heeft eene *affiniteit* tot *Phlogiston*, en elk Metaal bezit, tot vereenigings-band, *Phlogiston*. Voor dat zich nu het Metaal laat oplosſen, moet eerst deeze ſamenhang uit den weg geruimd worden. Dit nu geſchiedt door de eerſte werking van het Zuur, waar by zich dit of met *Phlogiston* vereenigt, en, zo als by het Salpeterzuur geſchiedt, tot Salpeterlucht overgaat, of zy geeft alleen aan het *Phlogiston* haare warmteſtoffe of *Specifiek* vuur en een weinig waters over, en gaat daar mede over tot brandbaare Lucht; of vindt 'er geene deezer gevolgen plaats, dan verzadigt zich blootelyk een gedeelte van het Zuur met *Phlogiston* van 't Metaal, en een ander gedeelte lost de Kalk op, zo als waarſchynlyk hier plaats heeft by de oplosſing van Goud in *gedephlogistiſeerd* Zoutzuur.

De Goud-kalk, zo als ook in 't algemeen de Kalk der andere Edele Metaalen, en van de Kwik, konnen alleen door warmte *gereduceerd* worden; zy hebben hier toe weinig *Phlogiston* noodig, door dien haar eigen niet geheel vernietigd is, en dat zy gedeeltelyk uit de lucht, gedeeltelyk uit het nog aanhangend water, aantrekken, waar door de grondſtoffe des waters *gedephlogistiſeerd* (*entbrenbart*), en door warmteſtoffe veerkragtig wordt gemaakt, en tot Leevenslucht overgaat, welke dan door Goud niet meer kan *gedecomponeerd* worden, wyl dit Metaal het *Phlogiston* vaster by zich houdt, dan dat de Leevenslucht haar dat zou kunnen ontneemen.

„ De

„ De Salpeterlucht, welke onder de warmteſtoffe ſtaat, „ kan aan deeze het *Oxygéné* ontneemen; 'er ontſtaat Sal„ peterzuur, een klein gedeelte der warmteſtoffe wordt „ vry, maar een veel grooter deel zet zich in de veree„ niging vast."

Aanm. Salpeterlucht, welke, volgens het gevoelen der Franſche Scheikundigen, de *baſis* van het Salpeterzuur zal uitmaaken; doch, die ik veel eerder geloove te beſtaan uit *Phlogistike* Leevens- en Vastelucht, welker onderlinge betrekking ik echter noch niet naauwkeurig kan bepaalen, en waar toe de geboorte des Salpeters my aanleiding geeft; Salpeterlucht beſchouwe ik derhalven voor volkomen geformeerde, doch met *Phlogiston* tot een zoort van vloeibaare Zwavel verzadigd, en verbonden Salpeterzuur. Wordt nu dit gemengd met de naar *Phlogiston* zo begeerige Leevenslucht, dan beneemt deeze aan de Salpeterlucht het *Phlogiston*, onder eene knarſing en losmaaking der vrye warmteſtoffe, vereenigt zich met *Phlogiston* tot *Phlogistike* Lucht (*Stikluft*), en het Salpeterzuur wordt van haare banden bevryd, tot eene voelbaare vloeiſtoffe, welke ook, misſchien verſchynen konde als *gephlogistiſeerd* Zuur, wanneer 'er genoeg Leevenslucht in voorraad ware.

„ Het Salpeterzuur, nu daar geſteld, kan door Zwavel, „ Zuiker, Arſenik-Koning, en alle Metaalen, door *Phos„ phorus*, door het brandbaare weezen des waters, en „ door Koolſtof (*Carbone*), *gedecomponeerd* worden; in „ 't eerſte geval ontſtaat 'er, met Zwavel, Vitrioolzuur, „ met Zuiker, Zuikerzuur, met Arſenik, Arſenikzuur."

Aanm. De Heer LAVOISIER beſchouwt Zwavel, Zuiker, *Phosphorus*, en Arſenicum als de *baſis* der Zuuren, die men daar uit verkrygt; —— dit kan ik echter even zo weinig bevatten, als dat ik zeggen kan welke de *baſes* deezer Zuuren zyn; deeze verklaaring ſchikt zich echter byzonder wel tot de *Hypotheſe* van het *Oxygéné*, ik heb echter altoos geloofd, dat, byaldien men de *baſis* van eenig lichaam wil doen te voorſchyn komen, moest men deeze lichaamen *decomponeeren*, en hier kan men de *baſis*, naamlyk Zwavel, Phosphorus, en Arſenik-Koning verkrygen, wanneer men de daar toe benoodigde Zuuren met *Phlogiston* behandelt, en men verkrygt een Zuur, wanneer men de *baſis decomponeert*. —— Hoe wederſpreekend!! — Wel is waar, dat de Heer LAVOISIER deeze zaak, in de voorgaande §. eenigzins anders verklaart,

door

door dien hy ſtelt, dat gemelde Zuuren het Salpeterzuur beroofden van het *Oxygéné*, en het weer tot Salpeterzuure *baſis*, of tot Salpeterlucht, maakten. My dacht echter, of alle proefneemingen bedriegen my, dat de Zuuren der gemelde lighaamen daarin reeds aanweezig waren, en wel als Zuuren; doch alleen met *Phlogiston* omwonden, en middelzoutig gemaakt. Wanneer dit wordt weggenomen, dan vertoonen zy zich als Zuuren, en hier toe is het Salpeterzuur byzonder geſchikt, om dat deszelfs *affiniteit* tot *Phlogiston* ſterker is, dan die van gemelde Zuuren. Dat echter deeze, aangenome of veronderſtelde, *baſes*, werkelyk middelzouten zyn, toont hunne kristalvormige gedaante, en dat het *Phlogiston* het verbindmiddel zy der Zuuren, toont haare ontvlambaarheid; en dat de Zuuren daarin werkelyk als Zuuren aanweezig zyn, toont de bereiding van het Vitrioolzuur uit Zwavel; want men zal toch niet willen zeggen, dat het *Oxygéné* van de daarby verbrande Zwavel zich by de Zwavel voegt, en het tot Zuur maakt? ware daar toe wel genoegzaame betrekking? of trok de Zwavel het *Oxygéné* des waters tot zich? maar moest dan het water zelve niet reeds zuur zyn. Dat het Zuur reeds, werkelyk, als Zuur in de Zuiker huisvest, heeft de volgende proefneeming my getoond. Ik heb reeds zedert een jaar een mengzel van Wynſteenzout in Zuiker, met water tot een Pap vermengd, aan een maatig warme plaats gezet, en reeds 20 grein Kristallen, uit een mengzel van twee oncen, verkreegen, welke alle eigenſchappen van *Zuikerzuur*, *Plant-Loogzout (alcali vegetabile Sacharatum)*, hadden. Van waar kwam daar het Zuikerzuur? ook wilde ik gaarne weeten, waarom men, by het *Phosphoruszuur*, altoos eerst het Zuur bekomt en dan de *baſis*, en waarom men deeze vooraf uit het *Phlogiston* der Koolen en 't Zuur moet te zamenſtellen? Misſchien zegt men, de Zuuren zyn reeds in de Middelzouten vooraf ontſtaan, gevolgelyk moest het *Phosphoruszuur* in de Pis, en in de Beenderen, ook reeds vooraf tegenwoordig zyn. Byaldien dit het gevoelen is van den Heer LAVOISIER, dan is het eene der grootſte tegenſpraaken voor zyne *Hypotheſe*. Men neeme een Metallik Middelzout, b. v. Koperrood, en doe 'er zo veel *Caustik* plantaartig vast Loogzout by, als 'er iets *præcipiteert*, dan verkrygt men geen Kalk, en juist zo veel *Tart. Vitriolatus*, als men Vitrioolzuur in de Vitriool-oly berekenen konde.

Maar, volgens het gevoelen van den Heer LAVOISIER, moest

moest de Yzerkalk het *Oxygéné* (*Sauer Stef*) in zich hebben, en het Vitrioolzuur moest, als haare *basis*, als Zwavel te voorſchyn komen; of men moest met hem vaſtſtellen, dat het Yzer in het Koperrood met het *Oxygéné* des waters verbonden waare, en alleen werktuiglyk in het Vitrioolzuur verdeeld. —— Is zulks waarſchynlyk? —— Is het derhalven, volgens het reeds gemelde, niet beter dat men Zuiker, Zwavel, enz. neeme voor het geen zy zyn, en tot hier toe waren, naamlyk voor Middelzouten, door *Phlogiston* omkleed, of, zo men wil, *geneutraliſeerd*? Men ſtelt vaſt, dat Zwavel, Zuiker, enz. door Salpeterzuur *gedecomponeerd* worden; maar niet omgekeerd. Ik wil echter niet, dat men een nieuw gevoelen verwerpen moet, om dat het nieuw is; neen, men moet zich zo lang aan de oude grondſtellingen vaſthouden, tot zy, zelfs in het kleinſte deel, kragteloos zyn gemaakt. Men kan alles zo goed, ja beter, verklaaren door het *Phlogiston*, dan door het zogenaamde *Oxygéné*, en dit bewyst dat de gronden voor het aanweezen des *Phlogistons*, door de *Hypotheſe* der Franſchen, noch niet kragteloos zyn gemaakt; en, wat is toch de Koolſtof (*Carbone*) der Franſchen? —— Is zy niet het *Phlogiston*, onder een anderen naam?

„ De Zwavel kan het Goud, en de warmteſtoffe, het „ Oxygéné ontneemen; —— *decomponeert* Leevenslucht, „ en maakt de warmteſtoffe in deszelfs te zamenſtelling „ vry; —— *decomponeert* ook het Salpeterzuur; maar het „ Vitrioolzuur, welk door vereeniging met het *Oxygéné* „ ontſtaat, wordt ook wederom door alle Metaalen, door „ *Phosphorus*, door de brandbaare grondſtoffe des waters „ en Koolſtof (*Carbone*), *gedecomponeerd*."

Aanm. Het is waar, dat Zwavel de Leevenslucht *decomponeert*. Daar echter, volgens myne grondſtellingen, de Leevenslucht geen Zuur, maar alleen warmteſtoffe, in zich heeft, kan ze ook geen *Oxygéné* aantrekken, en de *Decompoſitie* geſchiedt op de volgende wyze. Wanneer men brandende Zwavel brengt in Leevenslucht, dan trekt deeze het uitſtroomend *Phlogiston* tot zich, gaat over tot *Phlogiſtike* Lucht (*Stikluft*), krimpt tot een engere ruimte te zamen, verliest haar gewigt; de Zwavel, echter, bevrydt van *Phlogiston*, verkrygt daar door aanwas, en komt tot het Zuur te rug.

Ik kan niet begrypen, hoe het Vitrioolzuur door alle Metaalen kan *gedecomponeerd* worden, voorts verbindt het

het zich met allen; doch onder eene verſchillende behandeling, en is in zyn geheele weezen daar mede vereenigd; dus het ook met alle zyne eigendommelyke eigenſchappen daar uit kan worden afgeſcheiden. —— Het wordt niet door *Phosphorus gedecomponeerd*, maar laat alleen aan haar, om dus te ſpreeken, zyn loshangend gewaad over, —— en kan het wel door ontvlambaare Lucht *gephlogistiſeerd* worden? Door Koolſtof (*Carbone*), of *Phlogiston*, wordt het niet *gedecomponeerd*, maar maakt deeze, na deszelfs hoeveelheid, tot Zwavelzuur of Zwavel.

„ Zilver wordt, by de oplosſing in Salpeterzuur, verkalkt, en 'er ontſtaat Salpeterlucht; hieruit volgt dat „ het *Oxygéné* nader met het Zilver vermaagſchapt is „ dan met de Salpeterlucht, by aldien men echter Kwik „ mengt by deeze oplosſing, dan neemt dit het *Oxygéné*, „ welk met Zilver vereenigd was, tot zich, en dit valt „ dan met een Metaalglans op den grond; uit dien hoof„ de ſtaat de Kwik naast boven het Zilver."

Aanm. Ik heb reeds, by de oplosſing des Gouds, gezegd, op welk eene wyze ik de oplosſing der Metaalen in Zuuren begrype. —— Dat 'er, by de oplosſing des Zilvers in Salpeterzuur, Salpeterlucht ontſtaat, is een gevolg van de vereeniging van dit Zuur, in zyn geheele weezen, met het *Phlogiston* des Zilvers, maar niet, dat zich het *Oxygéné* aan het Zilver vast zet. By aldien het laatſte waar was, dan moest men, by de behandeling van *Zilver-Salpeter* (*Nitrum Argenti*) in geſlotene vaten, een met *Oxygéné* overlaaden Salpeterzuur konnen uitdryven, —— en kan men dit doen? —— Daar nu de Kwik het in Salpeterzuur opgelost Zilver met een Metaalglans præcipiteert, zo is dit geen gevolg van de affcheuring (*Entreiſſung*) van het *Oxygéné*, (want dan was de orde van Verwantſchap niet goed geſchikt, welke boven dien, by aldien men ook het gevoelen van LAVOISIER aanneemen wilde, niet wel geſchikt is,) maar het neemt het *Phlogiston* der Kwik tot zich, en wordt op nieuw tot volkomen Metaal; wordende de Kwik dan in plaats van het Zilver opgelost.

„ Byaldien men *Pis-Phosphorus* doet by eene oplos„ ſing deezer verſchillende Metaalen, dan *præcipiteeren* zy, „ zo als de Heer SAGE omtrent Kwik en Zilver heeft op„ gemerkt, in haaren Metaalglans; dus is de *Phosphorus* „ nader verwantſchapt met het *Oxygéné*, dan Zilver, Kwik, „ Spiesglas-Koning, Wismut en Koper."

Aanm.

Aanm. Ik heb reeds in myne verklaaring over het *Phosphoruszuur*, en deszelfs vereeniging aangemerkt, dat de vereeniging met *Phlogiston*, op verre na, zo vast niet zy, dan by Zwavel; des de *Phosphorus* zich veel eerder *decomponeert* en laat *decomponeeren*. Dit is ook de grondoorzaak waarom de *Phosphorus*, gedaan by eene oplosſing van Metaal in Zuur, dat Metaal met een Metaalglans *præcipiteert*, maar niet in eene nadere verwantſchap der *Phosphorus* tot het *Oxygéné*. Het oplosſings middel wordt daar door vry, zo als ook het *Phosphoruszuur*. By aldien men het *gepræcipiteerd* Metaal niet ſpoedig 'er uitneemt, dan werken beide Zuuren op dat Metaal, 'er ontſtaat Salpeterlucht, en een gedeelte van 't Metaal wordt werkelyk in het *Phosphoruszuur* opgelost.

„ Geen een der Metaalen, welke onder de *Phosphorus* „ ſtaan, laat zich in *Phosphoruszuur* oplosſen: want, „ dewyl de Metaalen zich niet laaten oplosſen, voor dat „ zy verkalkt zyn; dat is, zonder dat zy een gedeelte „ *Oxygéné* tot zich neemen, zo kunnen, om dat het „ *Oxygéné* meerder verwantſchap heeft met *Phosphorus*, „ dan met Koper, Wismut, Spiesglas-Koning, Kwik, „ Zilver en Arſenik-Koning, deeze Metaalen niet door „ *Phosphoruszuur* verkalkt worden."

Aanm. Alle deeze Metaalen laaten zich wel degelyk, wanneer zy vooraf fyn gevyld en met *Phosphoruszuur* geſmolten worden, in dit Zuur oplosſen; derhalven valt deeze ſtelling van den Heer LAVOISIER geheel weg.

„ Onder de Metaalen ſtaat de ontvlambaare grondſtoffe, „ welke met *Oxygéné* het water maakt; volgens de tot „ hier toe bekende proeven, laat deeze vereeniging zich „ alleen door Zink, Yzer, Koolſtof (*Carbone*), en de „ onbekende grondſtof van het Zeezoutzuur, *decomponeeren*; even deeze zelfde ſcheiding gebeurt ook door „ ons noch onbekende, middelen, by den groei der Plan„ ten, by de Wynagtige en rottende gisting."

Aanm. *By aldien men zeer zuivere, van al het aankleevend Zuur afgewaſſchen ontvlambaare en Leevenslucht, onder bekende handgreepen vermengd, verbrandt, dan gaat 'er een groot deel der warmteſtoffe voelbaar verlooren; het verdund geweest zynde water der ontvlambaare Lucht wordt daar door herſteld, en de ſtoffe der vochtigheid van de Leevenslucht neemt zo veel* Phlogiston, *uit de ontvlambaare Lucht, tot zich, als hy tot palpabele vogtigheid, en om als*

water voor den dag te komen, nodig heeft; een gedeelte der Leevenslucht, echter, welke de warmteſtoffe niet heeft verlooren, verzadigt zich met Phlogiston, *en blyft als* Phlogistike *Lucht terug.* Moest nu niet, volgens de Theorie van den Heer LAVOISIER, uit de vereeniging van het *Oxygéné* en *Hydrogéné* noodwendig Zuur, en geen Water, ontſtaan? want, naar het voorgeeven der Franſche Scheikundigen, brengt het aanhangen van het *Oxygéné*, aan een of ander lighaam altoos Zuur te voorſchyn. Of moet men de vereeniging deezer twee beginzelen, als 't ware, voor eene zoort van Middelzoutige verbinding aanzien, en by welk zoort van lighaamen plaatst men dan, in een *Systema*, het Water?

Het is waar, dat water *gedecomponeerd* wordt door Zink, Yzer, Kool (*Carbone*,) ik voor my ſtel vast, dat deeze *Decompoſitie* geſchiedt op de volgende wyze, maar geenzins door het veronderſtelde *Oxygéné*. Wanneer de Waterdampen zich een weg baanen door de gloeiende Metaalen of Koolen, neemen zy het *Phlogiston* tot zich, en gaan over tot ontvlambaare Lucht. Een gedeelte des waters dringt in de, door het vuur verwyderde, *Poriën*, zet zich aldaar, of op de ſtof der vogtigheid, vast, doet de lighaamen opzwellen, waar door dan het *Phlogiston* noch meer, als 't ware, aan de Waterdampen eigen gemaakt, en het Metaal verkalkt, wordt. De hitte ontbindt de *baſis* (*aangeëigenet*) van het Luchtzuur uit de Koolen, en breidt dezelve uit, waarby men teffens noch zuivere, en misſchien ook *Phlogiſtike*, Lucht verkrygt, welker verſchyning zich gemakkelyk laat verklaaren.

De wyze, op welke de Planten het water *decomponeeren* is, naar myn gevoelen, deeze. Een gedeelte van het water, welke de Planten uit de Lucht en het Aardryk tot zich neemen, blyft daarby als voedſel; van het andere gedeelte zet zich het ontvlambaare op de bladeren en ſteelen, en geeft haar de kleur; maar de ſtoffe der vogtigheid, verdund door de warmte van het Aardryk en der Zon, gaat, als overvloedig, onder de gedaante van Leevenslucht, over in den Dampkring. De verbetering der Lucht door de Planten rust dan ook daarop: want, ik geloove als noch, dat de Planten niet alleen het water, op gezegde wyze, *decomponeeren*, maar zyn misſchien ook in ſtaat, de *Phlogiſtike* Lucht te *decomponeeren*, het *Phlogiston* aan te trekken, en de *Phlogiſtike* Lucht vry te maa-

maken, en dit *Mechanismus* geſchiedt misſchien des avonds en in den nacht; de daauw en de koelte zyn daar de gevolgen van.

„ De Kool (*Carbone*) *decomponeert* het Salpeterzuur, en „ het Zeezoutzuur, waar zy overlaaden zyn met *Oxygéné*; „ *decomponeert* de Lucht, en ſcheidt de warmteſtoffe daar „ af; *decomponeert* Zwavel, Vitriool, Arſenik en *Phospho-* „ *rus zuur*; herſtelt de Metaalen; *decomponeert* het water in „ deszelfs ſamenſtellende deelen, en maakt (*bildet*) dus „ Vastelucht, zo als by andere *decompoſitien*, Zwavel, „ *Phosphorus*, Arſenik-Koning en glanzende Metaalen te „ rug blyven."

Aanm. Omtrent deeze §. heb ik verders niets te zeggen, dan dat men, in plaats van *decomponeert*, zet, *ſtelt te zamen*, en dan zal men konnen zeggen, en maakt dus *Phlogistike* Salpeter- en Zoutzuur *Phlogistike* Lucht, Zwavel, Arſenik-Koning, enz.

BESCHRYVING VAN DEN VULCAAN OP HET EILAND ST. LUCIA. Door den Heer CASSAN, M. D.

„ De *Antilles* zyn vol voetſtappen van uitbarſtingen „ der Brandende Bergen, als Lava, Puinſteen, Zwa- „ vel-Aderen, en heet Waterbronnen. Het Eiland *St.* „ *Lucia* levert de aanmerkelykſte op. In 't gedeelte, door- „ gaans *la Soufriere* geheeten, ziet men een uitgedoofden „ Vulcaan, waarvan de Heer CASSAN ons de volgende „ Beſchryving geeft, ter plaatze zelve vervaardigd."

Deeze Vulcaan, zegt hy, maakt een gedeelte uit van een Keten zeer ſpitze Bergen, die zich van het Noord-Oosten tot het Zuid-Westen, over de lengte van 't geheele Eiland, uitſtrekt. Dewyl dezelve twee mylen van de Stad aflegt, gaat men 'er te paard heen. Het Land is bergagtig en doorſneeden met waterſtroomen, maar van eene vrugtbaarheid, die voor de naby liggende plaatzen van den *Etna* en den *Veſuvius* niet behoeft te wyken. Men heeft geen halve myl afgelegd, of ontdekt een Zwavelſtank. Waadende gaat men door veele beekjes, met oevers die de kenmerken draagen van Zout- en Yzeragtige deeltjes.

Aan den voet des Bergs genaderd, ſlaat men eenen weg op in de rots gemaakt, en ſlangswys loopende tot

het binnenſte des Monds; waar aan den eenen kant zich een bykans loodlyn-ſteile Rots opdoet, en aan den anderen kant, een diepte uit welke een Rook opryst, die het gezigt verduistert en de ademhaaling dermaate aandoet, dat veelen, te zwak om zulks uit te ſtaan, te rugge treeden. Deeze werkt ook op de Metaalen, en maakt inzonderheid het Zilver zwart.

Te paard klimt men tot den top des Bergs, en van daar daalt men te voet neder, door een eng en bogtig pad, tot den grond des Koms, gevormd door een zwavelagtige en brandende Aardkorst, waarin men dikwyls tot de enkelen nederzakt, en groot gevaar loopt om de voeten te branden, als men zich niet van wel ſterke laarzen voorzien heeft.

De Bronnen van kookend Water, die op veele plaatzen in deezen Kom ontſpringen, zyn twee en twintig in getal, eenige deezer zyn meer dan twintig voeten breed, en verheffen zich kookende ter hoogte van vier en vyf voeten; zonder dat, nogthans, de hette van dit Water zo groot is als die der Dampen, die uit eenige openingen, aan de zyden van den Mond, uitwaasſemen, in welke de Thermometer tot tien graaden boven de hette van kookend Water tekent. Deeze ſpleeten zyn omkorst van geſublimeerden, en zomtyds gecrystalliſeerden Zwavel, gelyk andere gedeelten van deezen Vulcaan veel Kalk en Vitriool Crystallen opleveren.

De Heer CASSAN gelooft, dat de Zwavel, de Vitriool en de Aluin, welke men hier zou kunnen verzamelen, een aanmerkelyken tak van Koophandel zou kunnen vormen; hy wanhoopt zelfs niet hier Yzer te kunnen vinden; eene ontdekking, die, in deezen oord der Wereld, zeer dierbaar zou weezen; hy gelooft ook, dat de heet Waterbronnen, in de Geneeskunde, dienst zouden kunnen doen.

De diepte des Monds is zestig Roeden boven de oppervlakte der Zee. De vrye en onbelemmerde uittogt der Uitwaasſemingen ſchynt de nabuurſchap te ontheffen van alle vrees voor deezen Vulcaan, en de overvloed van Water, die denzelven vervult, ſchynt zelfs het ontbranden te beletten. De Heer CASSAN gelooft, dat dit Water, door onzigtbaare Kanaalen komt van een ander gedeelte des Bergs, wiens zeer hoog verheeven kruin eene ſoort van Kom vormt in de gedaante van een Tregter, in welke de Wateren van den Dampkring zich verzamelen, en neder-

ſtor-

ſtorten in eene onderaardſche verzamelplaats, vanwaar zy zich in dampen opheffen, door de openingen van den ouden Mond. Deeze Dampen, vervuld met zo veele Vulcaanagtige ſtoffen, die zomtyds een zeer ſterke reuk verſpreiden, vier mylen in het rond, zyn geenszins ſchadelyk voor het dierlyk leeven. Men ziet, integendeel, dat de Inwoonders van *St. Lucia* eene grootere maate van gezondheid genieten, en een hooger trap van jaaren bereiken, dan die der omgelegene Eilanden.

BERIGT WEGENS DE LAATSTE ZIEKTE VAN DEN HEER JOHN HOWARD, *Esq.*

(Ontleend uit Dr. AIKIN's, *View of his Character and Public Services.*)

„ Reeds veel hebben wy onzen Leezeren medegedeeld, „ wegens het Leeven en de Daaden van deezen „ Menſchenvriend (*), dan daar wy gaarne ons met zodani„ ge Characters bezig houden, en dit zelfde van het beste ge„ deelte onzer Leezeren vertrouwen, willen wy niet in ge„ breke blyven om een nader berigt van zyn uitëinde, door„ Dr. AIKIN opgegeeven, mede te deelen; als mede om „ ons nogmaals in de beſchouwing van zyne uitmuntende „ Charactertrekken te verlustigen. Tot het eerſte bepaa„ len wy ons tegenwoordig, het tweede moeten wy, om „ plaats voor andere Stukken te bewaaren, tot een ande„ ren tyd verſchuiven."

* * * *

Uit den getrouwen en kundigen Knegt van den Heer J. HOWARD, THOMAS THOMASON, die hem op zyne laatſte Reis vergezelde, heb ik een berigt ontvangen; verſcheide byzonderheden behelzende, betreklyk tot de Ziekte van zynen Heer, onder welke die Menſchenvriend bezweek; ik zal ze mededeelen op dezelfde wyze als ik ze ontvangen heb.

„ De Winter, by het vermeesteren van *Bender*, vry verre verſtreeken zynde, gaf de Bevelhebber van het Rusſiſche Leger te dier plaatze verlof aan veele zyner Officie-

(*) Zie *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* V. D. 2de Stuk, bl. 332, enz. en 481.

cieren om hunne Vrienden te *Cherſon* te bezoeken; dewyl de geſtrengheid van het Jaargetyde het voortzetten der vyandlykheden tegen de *Turken* niet gehengde. *Cherſon* werd, ingevolge hiervan, zeer met menſchen opgevuld, en de Inwoonders betoonden door Bals en Masquerades hunne vreugde over den voorſpoed der *Ruſſiſche* Wapenen. Verſcheide van de Officieren, van de Inwoonderen van *Cherſon* en van den Adel in de nabuurſchap, die deeze Bals bywoonden, werden bykans onmiddelyk daarop aangetast door Koortzen, en, volgens het gevoelen van den Heer HOWARD, was de beſmetting daar overgebragt door de Officieren uit *Bender*.

Onder het getal der geenen, die deeze Koorts-beſmetting kreegen, bevondt zich eene jonge Dame, omtrent zestien mylen van *Cherſon* woonende. Wanneer zy eenen korten tyd ziek geweest was, werd de Heer HOWARD ſterk aangezogt om haar te gaan zien. Hy deedt het voor de eerſte keer, op Zondag den 27 December 1789. Hy bezogt haar andermaal in 't midden van de week, en eene derde keer op den volgenden Zondag, den 3 January 1790. Op dien dag vondt hy haar in overvloedig zweet, en die uitwaaſeming niet willende ſtuiten, door het ontblooten van haar arm, ſtak hy den zynen onder de beddedekens, om haar pols te voelen. Terwyl hy dit deedt, hinderden de uitwaaſemingen der Dame hem geweldig, en hy hieldt zich beſtendig verzekerd, dat hy toen de Koorts-beſmetting gekreegen hadt; zy ſtierf den volgenden dag.

De Heer HOWARD was zeer aangedaan over haar dood; dewyl hy zich gevleid hadt met de hoope van haare herſtelling. Van den 3 Jan. tot den 8, ging hy bykans niet uit (*); maar op den laatstgemelden dag, het middagmaal houden by den Admiraal MONTGWINOFF, die omtrent anderhalf myl van hem af woonde. Hy bleef 'er langer dan gewoonlyk, en bevondt zich, t'huis komende, niet wel, en dagt eenige vliegende ſicht te beſpeuren. Hy nam terſtond wat *Sal Volatile*, met een weinig Thee, en oordeelde zich een weinig beter, tot tusſchen drie en vier uu-

(*) Hier ſchynt het berigt niet zeer naauwkeurig, dewyl men in de *Memorandum*, van den Heer HOWARD, een volledig verſlag aantreft van een bezoek in de Hospitaalen van *Cherſon*, gedagteekend 6 January.

uuren des Saturdags 's morgens, toen hy, eene meerdere ongeſteldheid bemerkende, het gebruik van het *Sal Volatile* herhaalde. Hy ſtondt 's morgens op, en ging uit; doch, zich erger gevoelende, keerde hy ſchielyk weder, en nam een Braakmiddel. Den volgenden nagt kreeg hy eene zwaare Koorts, en nam zyne toevlugt tot zyn geliefd Geneesmiddel, het *James Powder*, 't geen hy geregeld alle twee of vier uuren gebruikte, tot Zondag den 17. Want, ſchoon Prins POTEMKIN hem zyn eigen Lyfarts zondt, zo ras hy de ziekte van den Heer HOWARD vernomen hadt, liet hy niet af, zyne eigene voorſchriften, tot deezen tyd toe te gebruiken. Op den 14den hadt hy een ſoort van toeval gehad, by 't welk hy ſchielyk nederviel, zyn gelaad werd zwart, zyne ademhaaling moeilyk, en hy bleef een half uur lang onaandoenlyk. Op den 17den hadt hy een ander dergelyk toeval. Den 18den kreeg hy de Hik, die aanhieldt tot den volgenden dag, wanneer hy, op raad des Geneesheers, wat *Muskus* innam. Omtrent zeven uuren 's Woensdags 's morgens den 20ſten January, kreeg hy weder een toeval als de voorige, en ſtierf omtrent een uur na 't zelve. Geduurende zyne ziekte, was hy volkomen by zyn verſtand, uitgenomen ſtaande die toevallen; tot weinige uuren voor zyn dood. Reeds lang hadt hy verwagt, dat deeze hem zou treffen, en dikwyls gezegd, om een langer leeven niet te wenſchen, dan dewyl het hem gelegenheid gaf, om verzagting aan het lot zyner ongelukkige Medemenſchen toe te brengen.

In zyne ziekte, ontving hy een brief van een Vriend, die ſchreef, dat hy onlangs zyn Zoon te *Leicester* gezien hadt, en hoope ſchepte, dat de Heer HOWARD, by zyne wederkomst in *Engeland*, dien ongelukkigen beter zou vinden. Op het hooren voorleezen van die tyding, was hy zeer aangedaan. Hy drukte zyn genoegen hier over ſterk uit, en verzogt, herhaalde keeren, zyn Knegt, dat hy, indien, door den Godlyken zegen, zyn Zoon ten eenigen tyde herſtellen mogt, hem zou vermelden hoe zeer en hoe vuurig hy om zyne herſtelling gebeden hadt. —— Hy maakte een Uiterſten Wil (*), Donderdags vóór zyn ſterven, en werd, overeenkomſtig met zyne eigene begeer-

(*) Dit zyn waarſchynlyk eenige Onderrigtingen geweest voor de Uitvoerderen van zyn Uiterſten Wil, dewyl deeze in 't Jaar 1787 is gedagtekend.

geerte, begraaven op het Landgoed van den Heer DAUPHINÉ, omtrent agt mylen van *Cherſon*, waar een Gedenkteken boven zyne Begraafplaats is opgerigt. Hy oordeelde daar even naby den Hemel te weezen, als of zyn lichaam na *Engeland* gevoerd ware. — Te *Cherſon* zynde, ontving hy het verhaal van de omverwerping en ſlooping der *Baſtille*; die Gebeurtenis ſcheen hem een byzonder genoegen te verſchaffen; daar hy oordeelde, dat mogelyk het berigt deezer Staatsgevangenisſe, door hem uitgegeeven, iets 'er aan mogt hebben toegebragt."

By dit Berigt, op welks naauwkeurigheid, in 't algemeen, wy ons, gelyk ik niet twyfel, ten vollen mogen verlaaten, zal ik alleen een of twee Geneeskundige Aanmerkingen maaken. Niettegenſtaande de Heer HOWARD zich verzekerd hieldt, dat hy de Beſmetting van de jonge Dame gekreegen hadt, dunkt my dat de tyd tusſchen zyn laatſte bezoek by haar, en zyne eigene ongeſteldheid, dit twyfelagtig maakt. Beſmetting op eene zo merkbaare wyze ontvangen, geloof ik, werkt binnen een korter tydperk dan vyf dagen. Misſchien zal zyn bezoeken van de Hospitaalen te *Cherſon* op den 6den, of zyn laat wederkeeren van den Admiraal MONTGWINOFF in een koud jaargetyde, in eene ongezonde lugtſtreeke, een nadere oorzaak weezen. De natuur van zyn ongemak is niet zeer duidelyk; want het is zeer ongemeen, dat iemand, in dusdanige Koortzen, geheel by zyne zinnen blyft; en zyn ook toevallen, op vlaagen van vallende ziekte gelykende, geene gewoone verſchynzelen in die Koorts. Dat een vliegende Jicht een gedeelte was zyner Ongeſteltenisſe, is niet zeer onwaarſchynlyk; dewyl hy zich daaraan, uit hoofde van zyne geſteltenisſe, onderhevig vondt, ſchoon zyne leevenswyze de zwaare verſchynzels daarvan voorkwam. Wat 'er ook van zyn moge, zyne kwaal ging zeker vergezeld van eene zwakheid in de leevensvermogens, en dus moest het langduurig en veelvuldig gebruik van de *James Powders* hem nadeelig weezen. En komt het my hoogstwaarſchynlyk voor, dat de naam van den Heer HOWARD aangeſchreeven moet worden op de lange lyst van de zodanigen, die hun leeven opgeofferd hebben aan het gebruik van een Geneesmiddel, 't geen ſterk werkt, en uit dien hoofde zo wel veel kwaads als veel goeds kan doen.

BE-

BEKNOPT GESCHIEDKUNDIG VERSLAG, WEGENS DE KEIZERLYKE WAARDIGHEID.

(*Uit het Engelsch.*)

„ Ter gelegenheid dat de onverwagte dood van Keizer „ LEOPOLD DEN II, in de Gezelschappen, zo veel „ stoffe geeft om over de Keizerlyke Waardigheid te „ spreeken, oordeelden wy het niet ongepast het volgend „ Beknopt Geschiedkundig Verslag, wegens de Keizer„ lyke Waardigheid, 't geen wy in een *Engelsch* Werkje „ aantroffen, eene plaats in ons *Mengelwerk* te geeven."

* * * *

Het woord *Keizer*, in 't Latyn *Imperator*, duidde, by de oude *Romeinen*, den *Veldheer* eens Legers aan, die, van wegen een by uitstek gelukkig volvoerde Krygsverrigting, met dien naam begroet en vereerd werd. Zo hoorde AUGUSTUS, niet minder dan twintig roemryke Overwinningen behaald hebbende, zich te meermaalen met dien Eernaam bejegenen; en TITUS werd, naa de overmeestering van *Jerusalem*, door zyn Leger, *Keizer* geheeten.

Vervolgens, bediende men zich van die Benaaming om eenen volstrekten Opperheerscher, een Monarch en Opper-Ryksbevelhebber aan te duiden. In deezen zin droeg JULIUS CÆSAR den naam van *Keizer*; die Tytel ging met de Waardigheid over op AUGUSTUS, TIBERIUS en CALIGULA, en naderhand werd dezelve verkiesbaar.

Strikt gesprooken kan de Tytel van *Keizer* niets toebrengen aan de Regten der Oppermogenheid; alleen schenkt dezelve een voorrang boven andere Vorsten, en als zodanig wordt hy, die daarmede bekleed is, tot het hoogste toppunt van Menschlyke Grootheid verheeven.

De *Keizers* wenden, nogthans, voor, dat de *Keizerlyke Waardigheid* boven de *Koninglyke* uitsteekt: doch de grond van zulk eene Meerderheid blykt niet. Het gaat vast dat de grootste, de oudste en volstrektste Monarchen, als die van *Babylon*, *Perse*, *Assyrie*, *Egypte*, *Macedonie*, enz. in alle taalen, oude en hedendaagsche, den naam van *Koningen* droegen.

Men twist, of de *Keizers* magt hebben, om den Tytel van *Koning* te schenken, en kan niet lochenen dat zy 't

zich zomtyds aanmaatigden Koningryken op te richten: Zo wil men, dat *Boheemen* en *Poolen* tot die Waardigheid opſteegen; dus heeft ook Keizer CAREL DE KAALE, in den Jaare 877, *Provence* aan BOSON gegeeven; hem de kroon op 't hoofd zettende, met een beſluit, dat hy den naam van *Koning* zou voeren. Keizer LEOPOLD DE I verhief het Hertogdom *Pruiſſen* tot een Koningryk, ten voordeele van den Keurvorst van *Brandenburg*, en, ſchoon verſcheide Koningen van *Europa*, een tyd lang, weigerden hem in die Waardigheid te erkennen, hebben zy allen, eindelyk, by het Vredesverdrag te *Uitrecht*, in den Jaare 1713 geſlooten, daarin berust.

In het Oosten is de Tytel en Waardigheid van *Keizer* veel algemeener dan by ons; in deezer voege worden de Souveraine Vorſten van *China*, *Japan*, *Hindoſtan*, *Perſie*, enz. *Keizers* van *China*, *Japan*, enz. geheeten.

In 't Jaar 1723 nam de *Czaar* van *Muſcovie* den Tytel aan van *Keizer aller Ruſſen*, en deedt zich, als zodanig, erkennen, door de meeste Staaten en Vorſten van *Europa*.

Het Wester *Romeinsch Keizerryk*, 't welk in den Jaare 475 een einde nam in den Perſoon van AUGUSTULUS, den laatſten *Romeinſchen Keizer*, en opgevolgd werd door de Heerſchappy der *Hunnen*, *Oſtrogothen* en *Lombarden*, herleefde weder in CAREL DEN GROOTEN, Koning van *Frankryk*, op Kersdag des Jaars 800. Deeze Vorst, zich toen te *Rome* bevindende, kroonde Paus LEO DE III hem tot *Keizer* in de St. *Pieters Kerk*, onder de toejuiching der Geestlykheid en des Volks. NICEPHORUS, ten dien tyde *Keizer*, in 't Oosten, gaf zyne toeſtemming tot die Krooning. —— Na den dood van CAREL DEN GROOTEN en dien van LODEWYK, zyn Zoons Opvolger, werd het Keizerryk verdeeld tuſſchen vier Zoonen van den laatstgenoemden: LOTHARIO DEN I was *Keizer*, PEPIN Koning van *Aquitanie*, LODEWYK Koning van *Duitschland*, en KAREL DE KAALE Koning van *Frankryk*. Deeze Ryksverdeeling ſtrekte ter bronne van onophoudelyke geſchillen. De *Franſchen* hielden het *Keizerryk* onder acht *Keizers* tot het Jaar 912, wanneer LODEWYK DE III, de laatſte Prins uit de Linie van CAREL DEN GROOTEN, zonder Manlyk Oir ſtierf.

KOENRAAD, Graaf van *Frankenland*, Schoonzoon van LODEWYK, verwierf de verkiezing tot *Keizer*. Zo ging het *Keizerryk* over tot de *Duitſchers*, en werd verkies-

baar;

baar: want het was *erflyk* geweest onder de *Franſche* Keizers, de Grondvesters van 't zelve. De *Keizer* werd gekoozen door de Prinſen, de Landsheeren, en de Afgevaardigden der Steden, tot op het einde der Dertiende Eeuwe, toen het getal der Keurvorſten bepaald werd.

RUDOLPH, Graaf van *Habsbourg*, werd, in den Jaare 1273, tot *Keizer* gekoozen. Hy is het Hoofd van het Doorluchtig Huis van Oostenryk, 't welk afſtamt van denzelfden ſtam als het Huis van *Lotharingen*, en daarmede weder vereenigd in den Perſoon van FRANCISCUS, Vader van den, op den 1 Maart 1792, overledenen LEOPOLD DEN II. CAREL DE VI, die, in den Jaare 1740 overleed, was de laatſte Keizer uit het Huis van *Oostenryk*. Hy werd opgevolgd door den Keurvorst van *Beieren*, CAREL DEN VII. Op wiens dood, in den Jaare 1745, FRANCISCUS, Groothertog van *Toscaanen*, uit den Huize van *Lotharingen*, de Keizerlyke Waardigheid verkreeg. Hy ſtierf in 't Jaar 1765, en werd opgevolgd door zyn Zoon JOSEPHUS DEN II. De grootheid van het Huis van *Oostenryk*, een der magtigſte Huizen in de Wereld, is ten uiterſten vermeerderd, door den luister van deszelfs verbintenisſen. De jongst overleden LEOPOLD DE II was niet alleen het Hoofd des Ryks, maar ook Souverain van *Hungaryen*, *Bohemen*, *Oostenryk*, de *Nederlanden*, enz. Zyn tweede Zoon is Groot-Hertog van *Toscaanen*. Zyne Zusters zyn de Koninginnen van *Frankryk* en *Napels*, en de Hertogin van *Parma*.

De Keizerlyke Voorregten waren eertyds veel uitgeſtrekter dan tegenwoordig. By het einde der *Keizeren* uit het *Saxiſche* Huis, in 't Jaar 1024, oefenden zy het regt van alle de Kerkelyke Beneficien in *Duitschland* op te draagen; van derzelver Inkomſten, geduurende het openſtaan, te ontvangen; van de Goederen der Geestlyken, die zonder Testament ſtierven, te naasten; van de Verkiezingen der Pausſen te bekragtigen of te vernietigen; van Kerkvergaderingen te beleggen, en dezelve te benoemen tot het beſliſſen der Kerkverſchillen; van den Tytel van Koning aan hunne Leenmannen te geeven; van openvallende Leenen te ſchenken; van de Inkomſten des Keizerryks te ontvangen; van vrye Steden op te rechten, en Jaarmarkten in dezelve vast te ſtellen; van Ryksdagen uit te ſchryven en derzelver duur te bepaalen; van Geld te munten, en hetzelfde voorregt aan de Staaten des Keizerryks te verleenen, als mede om hoog en laag Regtsgebied te oefenen in de

Land-

Landſchappen der onderſcheide Staaten. —— Maar in den Jaare 1437 werden zy bepaald tot het regt om alle Waardigheden en Tytels op te draagen, uitgenomen het voorregt van een Staat des Keizerryks te weezen, tot de *Preces primaria*, of, om ééns, geduurende hunne Regeering, eene Waardigheid, in elk Kapittel of Godsdienſtig Geſticht, te begeeven; tot het verleenen van ontſlag ten aanziene van de Meerderjaarigheid; tot het oprigten van Steden, en het ſchenken van het Muntregt; tot het zamenroepen der Rykſdagen en het voorzitten op dezelven.

By deeze Voorregten is door zommigen gevoegd: *Voor-eerſt*, dat alle Prinſen en Staaten van *Duitſchland* gehouden zyn hun hulde te bewyzen en trouwe te zweeren. —— *Ten tweeden*, dat zy, of hunne Generaals, een regt hebben om de Legermagten van alle de Prinſen des Ryks, als zy vereenigd zyn, te gebieden. —— *Ten derden*, dat zy eene ſoort van ſchatting ontvangen van alle Prinſen en Staaten des Keizerryks, voor het voeren van eenen Oorlog, die het geheele *Keizerryk* betreft. —— Dan met dit alles is 'er geen voet lands of grondgebieds aan deezen Tytel gehegt: want, zints de Regeering van CAREL DEN VI hebben de Keizers geheel moeten beſtaan van hunne Erflanden, als de éénige bron van hunne magt en van hun inkomen.

Voorts mogen wy hier nog byvoegen, dat de Koningen van *Frankryk* oudtyds ook den naam van *Keizers* droegen, op een tyd dat zy met hunne Zoonen regeerden, en deezen tot deelgenooten der Kroone aangenomen hadden. Dus nam HUGO CAPET, zyn Zoon ROBERT tot Medebeſtuurder des Ryks verkoozen hebbende, den Tytel van *Keizer* aan, en liet aan ROBERT dien van *Koning*. Koning ROBERT is ook *Keizer van Frankryk* genaamd door HELGAU VAN FLEURY. LODEWYK DE VETTE deedt hetzelfde als hy zyn Zoon tot Ryksgenoot aannam. —— De Koningen van *Engeland* hebben ook, in vroegeren dage, den Tytel van *Keizers* gevoerd; zulks blykt uit een Charter van Koning EDGAR; en de Kroon van *Engeland* is voorlang in het Parlement voor een Keizerlyke Kroon verklaard.

De nu overleden Keizer LEOPOLD DE II werd gebooren den 5den van May 1747, zynde de tweede Zoon van Keizer FRANCISCUS DEN II, en van MARIA THERESIA, Koningin van *Hangaryen* en *Boheemen*, de beroemde Dogter van Keizer CAREL DEN VI. Hy volgde den Keizer zyn Vader op als Groot-Hertog van *Toscaanen*, in 't Jaar 1765, en trouwde in het volgend jaar aan MARIA LOUISA, Dogter van PHILIP

DEN

DEN V, Koning van *Spanje*. Op den 20 van February 1790, volgde hy zyn overleden Broeder JOSEPHUS DEN II op, in de Erfheerſchappyen van den Huize van *Oostenryk*, en droeg het Groot-Hertogdom *Toscaanen* op aan FERDINAND zyn tweeden Zoon; op den 30 van September werd hy tot *Roomsch Koning* verkoozen; hy deedt zyne openbaare intrede te *Frankfort* op den 4 van October, en werd tot Keizer gekroond op den 9den dier Maand, en tot Koning van *Hungaryen*, te *Presburg*, op den 15 van November.

LEOPOLD DE II laat een talryk Naakroost agter. Zyn oudſte Zoon FRANCISCUS is Erfprins van *Hungaryen* en *Boheemen*, den 14den van Augustus 1790 getrouwd aan MARIA THERESIA, oudſte Dogter van zyne *Siciliaanſche* Majeſteit. Zyn tweede Zoon, de Groot-Hertog van *Toscaanen*, tradt denzelfden dag in den egt met MARIA LOUISA, tweede Dogter van dienzelfden Vorst. De Keizer hadt twee ongetrouwde Zusters, en één ongetrouwde Broeder. Zyne andere Zusters zyn MARIA AMELIA, in 't Jaar 1769 getrouwd aan FERDINAND, Hertog van *Parma*, by welke zy een Zoon en drie Dogters heeft. MARIA CAROLINA, in den Jaare 1768 getrouwd met FERDINAND DEN IV, Koning van de beide *Sicilien*, by wien zy zeven Kinderen in leeven heeft; MARIA ANTONETTA, gebooren den 2 Nov. 1755, en 19 April 1770 gehuwd aan LODEWYK, Dauphin van *Frankryk*, thans LODEWYK DE XVI, Koning der *Franſchen*, gebooren den 23 Aug. 1754, by wien zy eene Prinſes heeft, ter Wereld gekomen den 9 December 1778, en de tegenwoordige Dauphin, gebooren den 27 Maart 1785; de Vrouw des Ooms van den tegenwoordigen Hertog van *Saxen;* en een Broeder FERDINAND, gebooren 1754, en in 't Jaar 1771 gehuwd aan MARIA BEATRIX, Dogter en Erfgenaame des Hertogs van *Modena*, die, by haar, twee Zoons en Dogters verwekte (*).

(*) Wy hebben in ons *Mengelwerk*, zie *N. Vaderl. Letteroef.* IV D 2de St. bl. 256, het Character van LEOPOLD, *als Groot-Hertog van Toscaanen, met een berigt van de Burgerlyke Inrigtingen, in dat Hertogdom*, opgegeeven. Wy zullen vervolgens hem, de grooter rol van Keizer ſpeelende, onzen Leezeren voorſtellen.

ROZETTE.

Herdersvertelling.

ROZETTE leefde met haare Moeder, eene oude, zwakke en behoeftige Weduw, in een elendig hutje, verre afgeſcheiden van Menſchelyk gezelſchap; daar zy de ſchande, die de armoede vergezelt, in ſtilte ontweek. —— Hier verbergden zy zich te gelyk, voor de felle pylen, die de deugd in een behoeftig leven, van de zyden des wreeden lasters, en — der buitenſpoorige driften, zoo wel als van den laagen hoogmoed en trotschheid van 's Menſchen geest, altoos te vreezen heeft. —— Zy leefden vergenoegd en gerust; even als het Gevogelte, op welker liefelyke Zangen de aangenaame ſlaap, ten hunnen ooge, inſloop.

De ſchoonheid VAN ROZETTE was uitſteekend: de zedige deugden ſchitterden uit haare altoos neêrgeſlaagen oogen; en ſchooten alleen haare vochtige ſtraalen, op het geurig gebloemte, neder. — Wanneer haare Moeder haar, ſomwylen, den ommezwaay haares gelukkigen toeſtands (die door onbeſtendigheid, daar al het ondermaanſche aan onderhevig is, verwisſeld was) verhaalde, werd haar geest ontſteld; haar teder hart tot medelyden opgewekt; en — haare oogen zwommen in traanen. Daar eene Natuurlyke bevalligheid haare geheele perſoon bezielde, bedekten haare bekoorlykheden een zindelyk, doch gering —— eenvoudig gewaad. —— Kortom, zy was de ſchoonheid zelve. —— Even als een verheven *Mirtheboom*, verre buiten het oog der menſchen, in de digſte ſchuilhoeken van 't Gebergte, van onder de heuveltoppen, die hem omringen, zyne liefelyke geuren door de Wildernis verſpreidt, zoo blonk en bloeide de zagtzinnige ROZETTE, by de geheele Waereld onbekend; tot dat zy, door de hoogſte Wet der Noodzaaklykheid gedrongen, met het ſtandvastigſte geduld in het harte —— en de inneemendſte vriendlykheid in haar gelaad, —— zich onder de Naleeners vervoegde; en —— op het Veld van MIRTIL, de overgeblevene Koornairen ging raapen. Deeze MIRTIL was het cieraad der Herderen in zyne dagen: —— de bloem der hieromſtreeks woonende Landlieden; —— een vermo-

gend,

geld, — edelmoedig en weldaadig Jongeling; die het zoet van 't Veldleeven, met alle deszelfs vreugde en ſchoonheid, ſmaakte.

MIRTIL verlevendigde toenmaals zyne vervrolykte inbeelding, met de nuttige en — ſchoone tooneelen van den vrucht aanbrengenden Herfst: en, toevallig, wandelde hy naast de Maaijers, wanneer de arme ROZETTE zyne oogen tot haar trok: — zy kende nog het vermogen haarer eigene ſchoonheid niet, en keerde, met eerbaare ſchaamte, haar bloozend aangezicht van den peinzenden Herder af; die zich reeds door zoo veele bevalligheden, zedigheid en deftigheid, getroffen voelde. Op dat zelfde oogenblik werd hy gewaar, dat de liefde, en eene kuiſche begeerte, in zyne ziele ingedrongen was. — Dan, de Waereld en haare ſpotternyen, die den ſtandvastigſten Wysgeer kunnen doen wankelen, — behielden het Veld, over de eenvoudige zucht van zyn harte; en — men ſcheen hem te zullen verwyten, dat hy zyn oog, op eene ſchamele Naleesſter van zynen akker, had laaten vallen: weshalven hy, met eene diep verborge ſmarte, zyne zuchten in eenzaamheid bot vierde.

Hy dacht, welk een jammer is 't, helaas! dat een zoo fraai gevormd ligchaam, vol van jeugdige ſchoonheid, — eene zoo zedige en bevallige Maagd, het lot en deel zal moeten worden van eenen ruuwen arbeider! Zy gelykt eene waare afſtammeling van den ouden en braaven ARISTUS; want zy herinnerde my ſtraks, zonder ſpreeken, deezen mynen deugdzaamen en weldaadigen beſchermer, aan wien ik alles, wat ik bezit, verſchuldigd ben: dewyl hy den grond van myn tegenwoordig geluk gelegd, en — my altoos tot een getrouw raadsman en vriend verſtrekt heeft. — Hy is thans niet meer — en — zyne Huizen, — Landen, — Huisgezin en Goederen, die zeer aanzienlyk waren, zyn verſtrooid. Men zegt, dat zyne oude Weduw en haare Dochter, in eenen eenzaamen en onbekenden hoek, zich onthouden; dat zy door het treurig herdenken aan haaren voorigen ſtaat, en, door eene eerlyke ſchaamte, gedrongen zyn, zich te verwyderen van de plaatſen, daar zy voorheen, in haare gelukkige tyden, het cieraad en de eere van uitmaakten. Tot op dit uur, is alle myne moeite, om haar te ontdekken, te vergeefs geweest: en ik wenschte, hoe vreemd en onmogelyk dit ook ſchynen mag, dat deeze Maagd, die ik met zoo veele aan-

doe-

doening beſchouwde, de Dochter van mynen Weldoender ware! Daarop zich naauwkeurig onderricht, en haar ondervraagd hebbende, naar de omſtandigheden welke hy begeerde te weeten, bevondt hy, dat ze waarlyk en — in de daad, de Dochter van deezen zynen vriend ware. Wie is in ſtaat, de verſcheidene, onder elkander werkende, driften te beſchryven, die zyne Ziel op deeze ontdekking verbaasden en ontroerden; terwyl eene aandoenlyke verrukking alle zyne Zenuwen deed trillen: nu ſchaamde hy niet langer zyne eerlyke zucht bot te vieren; en, door deeze belydenis der bloozende Maagd, ſtout geworden, zag hy haar vrymoedig in het zedig aangezicht: terwyl de liefde, — de erkentenis, en het medelyden, te ſaam vereenigd in zyn harte werkende, hem intuſſchen de traanen van medelyden ten ooge uitperſten. — ROZETTE zelf, door deeze ſchielyke en onverwagte traanen, verbaasd en verſchrikt, ſcheen nu nog ſchooner dan te vooren. En MIRTIL die zyne eerlyke drift thans den ruimen teugel gaf, ſprak nu, met alle zedige vrymoedigheid het dierbaar overblyffel van den braaven ARISTUS in deezer voege aan. Zyt gy het dan, welke myne dankbaare Ziel zoo lang te vergeefs gezocht heeft? ô! Ja; gy zyt het zelf: ik zie in u het aanminnig beeld van mynen edelen vriend: gy draagt uwes Vaders gelaadstrekken, in een alleraanminnigst weezen; 't welk liefelyker en luisterryker is dan de lachende Lente zelve. ô! Gy — beminnenswaardige bloem, en eenige dierbaare telg van dien ſtam, aan welken ik al myn geluk verſchuldigd ben; — in welk eene afgeleegene Wildernis hebt gy het vriendelyk opzicht en de goedertierene zorg des gunſtryken Hemels dermaate tot u getrokken, dat gy zulk eene friſſche en bloeijende gezondheid en ſchoonheid, als die waar mede gy gezegend zyt, in het midden der koude, der armoede, en — der tegenſpoeden, hebt mogen verkrygen en behouden! — Laat het my nu, echter, geoorlofd zyn, u in alle veiligheid en zekerheid, in eenen rykeren grond over te planten, alwaar een liefelyker Zon u beſchynen zal. Koom, ô! ROZETTE! en wordt thans de roem — de eer — en de vreugd myner velden. Het kan immers, ô! Goden, der Dochter van ARISTUS niet voegen, dat zy, met de vork in haare hand, het overſchot van eenen Oogst opzamele, dien ik geheel en al aan zyne weldaadige vriendſchap verſchuldigd ben;

ben: aan hem, —— die, als de algemeene Landsvader, alle zyne ſchatten geduurig voor my, en —— elk een, open ſtelde: terwyl zyn liefddraagend hart nog overvloediger gunſten wilde uitdeelen. —— Werp gy, myne ſchoone, als tot zulk eenen arbeid niet gebooren, —— deezen gaffel uit uwe tedere handen. —— Deeze velden, met alle derzelver vruchten, —— dit Huis, welk gy —— daar in het verſchiet ziet liggen, en —— deszelfs Bezitter is — voor u, voor u alleen; ten uwen dienſte en — beſchikkinge: zoo gy my ten minſten verwaardigen wilt, dat ik by al het goede en geluk, welk uw geſlagt op my en de mynen heeft uitgeſtort, nog daarenboven dien zegen genieten mag, die my waardiger dan alle myne bezittingen zyn zal; het vermogen om u gelukkig te maaken.

Hier zweeg de dankbaare, en — van liefde blaakende, Herder; terwyl zyne ſpreekende oogen de gewyde Zegepraal, en — de onuitdrukbaare verrukkingen zyner Ziele, te kennen gaven. — Eene Hemelſche aandoening zeker! verre verheven boven de laage blydſchap van 't gemeen; als welker grondbeginſel en weezen, in de yverig aangekleefde deugd, erkentenis, en liefde, gelegen was.

Rozette, zonder te kunnen antwoorden, — door het onwederſtaanbaar bekoorlyke dier goedheid getroffen, en gewonnen, — en door eene onbekende, dog aangenaame, wanorde, in haaren geest geraakt en geſlingerd, — gaf, — ſtilzwygende en bloozende van ſchaamte, haare toeſtemming; en ging, kort daar na, dit gelukkig nieuws, aan haare Moeder, mededeelen. De oude Vrouw, die — in haare eenzaamheid reeds over het lot van haare Dochter bekommerd geworden was; en die — met vreeze en benaauwdheid des harte, de wederkomst van haar eenig geliefd Kind te gemoete gezien had, kon dit verhaal ter naauwer nood gelooven. — Verwonderd en verbaasd over het geen zy hoorde, ſcheen de vreugde en blydſchap over deeze onverhoopte omkeering van zaaken, eenen nieuwen levensvloed, in haare verdroogde aderen, in te ſtorten; — en eenen blinkenden glans aan haaren, ten grave hellenden, ouderdom te geeven. — Zy deelde voorts, niet min verrukt, dan het gelukkige paar, met vol genoegen in de vreugde haarer Kinderen: die, langen tyd, te ſamen het zoet van eenen heilvollen Echt ſmaakten. Een talryke en gelukkige Nakomelingſchap, uit deezen zegenryken Echt voortgeſprooten, die, zoo deugdzaam als die Ouderen zelve, het cieraad en de

kroon van 't gantſche Land — uitmaakte, heeft de naamen, — de waardige naamen van MIRTIL en ROZETTE, met vreugde — en roem, — tot den laaten Naneef overgebragt.

M. J. T.

DE TWEE ZUSTERS.

Eene aandoenlyke Geſchiedenis.

(*Uit het Engelſch.*)

Het Dorp *Recidver*, op de Kust van *Kent*, niet verre van den mond van de *Theems* gelegen, negen mylen van *Canterbury*, twaalf van *Margate*, en zes-en-vyftig van *Londen*, dient, door eene Kerk met twee Torenſpitzen, *de Twee Zusters* geheeten, den Zeelieden tot een baak om op af te zeilen. Van den oorſprong dier benaaminge geeft Mr. KEATE in zyne *Sketches from Nature*, de volgende aandoenlyke Geſchiedenis op; getrokken, zo als hy ſchryft, uit een Handſchrift, 't geen hy gelegenheid hadt op de Univerſiteit te *Leuven* te zien.

* * * *

Omtrent het einde van die onruſtige tyden, toen *Engeland* geſchokt werd door de geſchillen der Huizen van *York* en *Lancaster*, woonde 'er op een Dorp, digt by de oevers van de *Medway*, een Heer, GEOFFRY DE SAINT CLAIR geheeten, afſtammende van eene zeer oude en aanzienlyke Familie in dien oord. De menigte van Lanſen en ander Wapentuig, die rondsom de oude zaal hingen, zette aan dezelve niet meer luisters by, dan de uitſteekende Liefdaadigheid van den Bewooner. De armen zaten aan zyne poorte, en gezegenden zyne milddadige hande; nooit rustte een Reiziger in zyne Voorzaal zonder in zyne Gebeden te gedenken aan den Gastvryen eigenaar.

SAINT CLAIR was in den Echt getreeden met Mevrouw MARGARET DE BOYS, eene Vrouwe van hooge geboorte en zonderlinge begaafdheden: zy zou met dezelve voordeelig op de grootſte en woeligſte tooneelen hebben kunnen ſchitteren, had eene zugt tot huislyk leeven, en eene Godsdienſtige Geeſtgeſtreniſe, haar niet bewoogen om aan een meer afgezonderden ſtaat den voorrang te geeven. Alle haare overſchietende uuren, die haar niet tot Huisbezorging riepen, vleet zy in 't volbrengen der Plichtbetragtingen, welke, in die dagen, Vrouwen van

van den eersten rang uitoefenden, zonder te denken dat zy daar door eenige schande haaren staat aandeeden: zy verleende onderstand aan de armen, gaf raad aan de ongelukkigen, bezogt de zieken, en bragt haare Tweeling-Dogters, FRANCISCA en ISABELLA, in dezelfde gevoelens op; deeze, van zeer vroeg af, gewennende om haar de behulpzaame hand te bieden in het doen der Liefdewerken.

Nademaal deeze twee jonge Juffrouwen de eenige Spruiten waren van den Heer ST. CLAIR en Mevrouw MARGAREET, vestigden deeze Ouders hunne geheele aandagt op de opvoeding dier Dogteren; en maakten het genoegen van in haare gemoederen een zo wel voorbereiden grond te vinden, dat alle zaaden van Deugd, daarin geworpen, voordeelig opgroeiden; geene ruttige kundigheden of zy leerden dezelve, en men liet het aan 't opkweeken van uitwendige begaafdheden niet ontbreeken.

FRANCISCA en ISABELLA hadden den ouderdom van vyftien-wintig jaaren bereikt. De beminnelykheid haarer Characters, haar geoefend verstand, en de bevalligheid haarer persoonen, trok de bewondering en hoogagting van allen, die hun naderden. Zy hadden, door eene gelykheid van zeden, en gevoelens, eene zo zonderlinge genegenheid voor elkander gekreegen, dat het scheen, als of de Natuur, door deeze twee te gelyk te vormen, ze voorbeschikt hadt tot die uitsteekende eensgezindheid, welke in haar leeven zou doorstraalen, en tot die betooningen van verteedere Vriendschap, waartoe het verlies haarer voorbeeldyke Moeder haar uitnoodigde. Deeze gebeurtenis bleef niet lang agterwege, Mevrouw MARGAREET werd door eene schielyk opkomende Ziekte aangetast, die haar, in weinige dagen, wegrukte, en den der gelukkigste Gezinnen der Waereld in diepen rouw dompelde.

Bezwaarlyk zouden te beschryven vallen de weeklagten, die, te deezer gelegenheid, door 't geheele huis klonken, en de zugten der verlegene armen aan de vensteren. De droefheid van ST. CLAIR over het verlies van MARGAREET, met welke hy zulk een reeks van Jaaren een ongestoord geluk genooten hadt, beroofde hem bykans van 't gebruik zyner redelyke vermogens; terwyl FRANCISCA en ISABELLA de zwaarte van 's Vaders rouwe nevens haare eigene te draagen hadden; dit drong haar om haare weemoedige aandoeningen te smooren, en eene bedaardheid aan te neemen, welke haar eigen hart wraakte.

Beminnelyke Treursters! nog beminnelyker in uwe traanen! De verbeelding schildert my u voor myn oog, in kinderlyke droefenisse gedompeld staande by uwen mistroostigen Vader; te vergeefs tragtende hem te verwyderen van de Kist, welke hy den Dienstbooden niet wil toelaaten te sluiten; steeds met een verwilderd gelaat uitschiende, „ nog eens —— nog eens „ —— voor 't laatst, —— voor 't laatst, haar gezien!"

Hemel! welk een diepgaand leed! indien de Leezer deezen

Geſchiedenisſe ooit in het geval geweest hebbe, van te verzoeken om het laatſte gezigt van iemand, die hem allerdierbaarst was, en waarvan hy, binnen weinige oogenblikken, voor altoos ſtaat beroofd te worden, deeze alleen kan beoordeelen, hoe zeer die boezem klopt en lydt, welke zulk eene begeerte te kennen geeft.

Schoon ST. CLAIR alle zyne Wysbegeerte te hulp riep, om hem te ondersteunen onder het verlies van zyne bemínde MARGARET, verteerde hy door ſtille droefenisſe, welke eene zo ſterke uitwerking hadt op zyne gezondheid, dat het zyn leevenseinde dreigde, 't welk ook, naa verloop van omtrent een Jaar, kwam.

De grootſte vertroosting, welke zyne bedrukte Dogters in die drukkende omſtandigheid ontvingen, beſtondt in de veelvuldige bezoeken van haar Oom JOHN DE ST. CLAIR, ten dien dage Abt van het Klooster van *St. Augustyn*, te *Canterbury*, waarvan 'er, tot op deezen tyd, zulke ſchoone overblyfzels in weezen zyn. Hy was een jonger Broeder van GEOFFRY, ſchoon zy ſlegts één jaar in ouderdom verſchilden: men hieldt hem voor een Man van zo veel geleerdheid en deugd, dat ST. CLAIR, by zyn uiterſten wil, zyne Kinderen aan diens zorg en beſcherming aanbeval; elk haarer eene zeer groote erfenis agterlaatende.

De wyze op welke FRANCISCA was opgevoed, gevoegd by haare natuurlyke geaartheid, en het voorbeeld van haare hooggeagte Moeder, deedt haar beſluiten tot een afgezonderd Godsdienſtig leeven; en een groot Klooster van *Benedictyner* Nonnen, niet verre van *Feversham*, verloor, weinig maanden laater, de Abtdisſe (die altoos iemand uit een aanzienlyk Geſlacht was). De Abt van het *Augustyner* Klooster, het vast bepaald plan zyner Nigte tot het Kloosterleeven verſtaan hebbende, bewerkte dat ze tot Abtdisſe van dat Klooster verkoozen wierd.

ISABELLA, die tot nog nimmer van haare Zuster geſcheiden geweest was, zou te deezer gelegenheid ook gaarne het Nonnenkleed hebben aangetoogen. „ Het zelfde dak," ſprak zy, „ heeft tot dus lang ons beide overdekt; wy hebben altoos „ dezelfde wenſchen, dezelfde oogmerken, gehad; het graf „ heeft ons geſcheiden van die ons het beminnelyke der Vriendſchap leerden; en dit alleen zal ons van elkander ſcheiden!"

De Abt was zeer aangedaan over dit beſluit zyner Nigte; hy ſmeekte haar dat zy zulk een voorneemen uit haare gedagten zou zetten; hy liet niet na haar onder 't oog te brengen, dat, daar FRANCISCA zich tot het Kloosterleeven bepaald hadt, zy alleen overbleef om de Familie van ST. CLAIR in ſtand te houden; dat haare deugden veeleer moesten ſtrekken om de Maatſchappy te verſieren, dan verlooren geraaken in de muuren van een Klooster; hy wenschte, dat zy, door het aangaan eener Echtverbintenisſe aan iemand van voeglyken rang en middelen

de

de begaafdheden, welke zy bezat, aan de Waereld vertoonde, en niet in 't duister wilde begraaven.

FRANCISCA, van haaren kant, hoe zeer ook ingenomen met de betuiging van de verkleefdheid haarer Zuster, verſterkte het verzoek haars Ooms; haar te verſtaan geevende dat zy zich veel gelukkiger zou agten, als zy haar Zuster wel getrouwd zag, en in het huislyk leeven het voorbeeld haarer altoos dierbaare Moeder volgde. —— „ Ik ben," liet zy zich hooren, „ door de post, welke ik bekleed, niet verbonden aan alle die „ regelen, welke ú vervolgens zouden verpligten; myne vry„ heid blyft, wy zullen ſteeds gelegenheid hebben om die „ gemeenſchap der Liefde, welke onze harten wederzyds zo „ vuurig verlangen, te onderhouden. Het zal voor my het „ grootſte vermaak weezen u vereenigd te zien met een Man „ van uwe verkiezing; in ons voorouderlyk Kasteel die Gast„ vryheid, waardoor het zints zo langen tyd vermaard geweest „ is, onderhoudende; en, wanneer het u gelust, voor eene „ poos, het gewoel der Waereld te ontwyken, ons Klooster „ zal u daar toe eene plaats aanbieden."

Het was niet dan met veel moeite, en naa het verloop van eenen geruimen tyd, dat ISABELLA, door de herhaalde aanzoeken van haaren Oom en van haare Zuster, zich liet beweegen om haare oogmerken tot het Kloosterleeven geheel te laaten vaaren. —— Zy onthieldt zich eenigen tyd in het eerwaardig Onderlyk Huis aan de *Medway*, vergezeld door haars Vaders Zuster, eene Weduwe, die, nu en dan, haar vergezelde op de bezoeken, welke zy by haare Zuster FRANCISCA aflei, en ook by den Abt, die in een heerlyk huis woonde, gebouwd by het *Auguſtyner* Klooster.

Op een der bezoeken by haaren Oom, kreeg ISABELLA kennis aan den Heer HENRY DE BELVILLE, tuſſchen wiens Vader en den Abt eene langduurige vriendſchap hadt ſtand gegreepen. Hy was van eene aanzienlyke Afkomst; maar in Middelen veel minder dan ISABELLA: dewyl zyns Vaders goederen veel geleeden hadden in deeze tyden van verwarring.

BELVILLE telde thans negenëntwintig Jaaren; hy was bevallig en manlyk van gedaante, en by eene gesartheid, zo beminnelyk als zyn perſoon, paarde zich een vlug en kloek verſtand, opgeluisterd door eene opvoeding, waar aan niets, volgens de begrippen van dien tyd, geſpaard was. *Europa* hadt hy doorgereisd, en zich aan verſcheide voornaame Hoven eenigen tyd opgehouden. Ten deezen tyde keerde hy te rug van eene korte reis na *Frankryk*, en hieldt zich te *Canterbury* op, om den Abt te bezoeken, en eenige Brieven, hem medegegeeven, over te leveren.

BELVILLE was, by zyne eerſte wederkomst in *Engeland*, eenige weinige jaaren geleden, in byzondere gunst geraakt van RICHARD, Hertog van *Gloucester*, by wien hy eene Bediening

bekleedde, die geen lang afweezen duldde: want, die Prins thans ten Throon van *Engeland* opgeklommen zynde, was het geheele Volk in vyandſchap.

Men zal zich niet verwonderen, dat, na eene verkeering van eenige dagen tuſſchen BELVILLE en ISABELLA, hunne wederzydſche bekwaamheden, en onderlinge begeerte om te behaagen, liefde tuſſchen beiden kweekte. BELVILLE voelde zich daar door getroffen, en ſmaakte het genoegen dat zyne oplettenheid niet verſmaad wierd. Schoon hy, na een kort verblyf, afſcheid nam om na *Londen* te vertrekken, wist hy eene oorzaak te bedenken om ſpoedig weder te keeren: reden hebbende om te denken, dat hy een gunſtigen indruk op ISABELLA verwekt hadt, twyfelde hy niet lang om zich haar aan te bieden als de Man, die zich gelukkig oordeelde, indien hy het overige zyns leevens met eene zo bekoorlyke Vrouwe mogt doorbrengen. Zyne aanbieding behaagde ISABELLA niet minder dan aan haaren Oom en aan FRANCISCA; de laatſte beſloot aan haare Zuſter het regt op het Kasteel van *St. Clair* af te ſtaan, waar zy vervolgens zou woonen.

Alles was tot de Huwelykspiegtigheid gereed; en niets kon een ſtreelender vooruitzigt op geluk belooven, dan deeze vereeniging van twee voor elkander geſchikte harten. Doch de voorſpoed der Wapenen van HENRY VAN RICHMOND, in het Ryk, hadt RICHARD genoodzaakt hem met al zyne magt te keer te gaan, en allen die tot hem behoorden op te ontbieden, om te veld te trekken; onder deezen behoorde de Bruidegom, die, ten deezen ſtonde, gaarne den Krygsdienst vaarwel zou gezegd hebben, hadt een kiesch gevoel van eer, en yver voor zyn Koninglyken Meester, die eigen verkiezing niet overmogt.

Indien ik van naby het Handſchrift wilde volgen, waaruit ik hoofdzaakelyk deeze Geſchiedenis ontleend heb, het zou my vervoeren tot het vermelden van eenige geſchiedkundige byzonderheden deezer tyden, reeds ten overvloede bekend: alleen moet ik aanmerken, dat men hier veel tot lof van het character en van den perſoon van RICHARD vermeld vindt, die door de Geſchiedboekers zo afzigtig is afgemaald. —— Ik zal, derhalven, die omſtandigheden, vreemd van myn onderwerp, voorby treeden; en alleen aantekenen dat de ongelukkige BELVILLE onder deezen van 's Konings Naavolgeren was, die in het lot van hunnen Koninglyken Meester deelden in *Boswyrth Field*. Geduurende een goed deel van den Veldſlag bevondt hy zich naby RICHARD, en was dus ook getuigen van diens dood: zyn eigen paard werd onder zyn lyf doodgeſchooten, en of by den val, of door het trappen van hetzelve, was zyn dyebeen gebrooken: wanneer RICHMOND's party de overwinning behaald hadt, werd deeze jonge Held, met verſcheide anderen, gewond, na *Leicester* gebragt; waar men hem, zyn rang bekend geworden zynde, in een Klooster der Stadsvesting bezorgde.

Zyn

Zyn Lyfknegt BERTRAM, die hem van zyne kindschheid af gedient hadt, droeg zorge dat hy allen bystand kreeg; maar de koorts, door zyn toeſtand veroorzaakt, en de veelvuldige kneuzingen, gaven hem, en die zich by hem bevonden, geen ander uitzigt dan dat van eenen naderenden dood.

Zy, die zich BELVILLE, eenige weinige weeken geleden, in den zoelen bloei zyner jeugdige Jaaren verbeelden, zich ſtreelende met de verwagting van al het geluk, dat deugd, rykdom, en eene echtverbintenis met eene der bekoorlykſte Vrouwen, aan zyne verbeelding kan ſchetzen; en hem nu zien, uitgeſtrekt op het krankbedde, omringd door Bedelmonniken, met een ingevallen gelaad, met oogen vol neerſlagtigheid gevestigd op een kruisbeeld, 't geen zy hem voorhouden, kunnen op dit wydverſchillend vertoon niet naalaaten eene zugt te loozen, over de bedrieglykheid der Menschlyke Hoope!

Kort voor dat hy den geest gaf, begeerde hy alleen gelaaten te worden met zyn Lyfknegt, om deezen zyne laatſte bevelen te geeven. —— „ BERTRAM," liddde zyn woord, „ de dag die „ het lot van onzen Vorst beſliste, heeft het myne bedorven! „ en dat op een oogenblik, wanneer zich alles ten voordeeligſte „ liet aanzien! Gy zult my welhaast den laatſten uwer ge„ trouwe dienſten bewyzen! Dat myn Lichaam ruste by dat „ der Vaderen van dit Klooster, en, zo ras gy gezien hebt „ dat de Lykplegtigheden wel volbragt zyn, ſpoed u dan na „ *Canterbury*, en verhaal den eerwaardigen Abt het droevig lot, „ 't geen ons gisteren wedervoer. Verzoek hem, dat hy het „ de voor my beſtemde Bruid bekend maake, op zulk eene „ wyze als hy best keurt. Breng haar dit juweel van myn „ vinger, ten teken dat myne laatſte gedagten op haar gevesti„ gd waren; zeg haar dat myne eenige ſmert, van deeze Wae„ reld te moeten verlaaten, was, om dat ik haar moest derven, „ die dezelve zo zeer vercierde!"

De getrouwe BERTRAM ſtortte een traan van genegenheid en dankbaarheid op het graf van zynen dapperen Heer; en, met een hart vol droefenisſe, na *Canterbury* trekkende, vertoonde hy zich by den Abt, met een gelaad, dat hy naauwlyks een tong noodig hadt, om de droeve tyding, welke hy bragt, bekend te maaken.

Niet lang kon de aankomst van BELVILLE's Lyfknegt een geheim blyven voor ISABELLA, die zich toen ten huize van haaren Oom bevondt; onmiddelyk ſpelde zy daaruit iets kwaads, ſchoon de tyding van den Veldſlag tot nog die Stad niet bereikt hadt.

Toen de Abt ST. CLAIR genoegzaam tot bedaaren gekomen was, om de leedmaare aan zyne Nigt te ontvouwen, ſpaarde hy geene troostredenen uit den Godsdienst ontleend, welke een braaf Man by zulke gelegenheden toedient; hoewel de hoofdſom van alles wat gezegd kan worden aan de Zoonen en Dog-

teren der Verdrukkinge, hierin beſtaat, dat het onze Pligt en ons Belang is met geduld te verdraagen, 't geen buiten ons vermogen is te veranderen! De beweegingen der Natuure moeten bedaard zyn, eer de zorgzagtende ſtem der Rede kan gehoord worden.

ISABELLA, na eerst bot gevierd te hebben, aan de beweegingen der droefenisſe, vatte moed, en beſloot tot eene onderwerping, die haare Godsvrugt haar alleen kon inboezemen. Zy verzogt dat BERTRAM twee of drie dagen mogt opgehouden worden, en in 't Klooster verblyven; zo ras haar geest meer ſterkte kreeg, wilde zy hem afvaardigen tot haare Zuster FRANCISCA, aan welke zy den volgenden Brief met deezen Boode zondt.

Myne dierbaarſte Zuster!

„ Ik vind my van de hoogte eens ingebeelden geluks in den diepſten poel van weezenlyk jammer gedompeld! Hy, die deezen Brief brengt, zal u berigt geeven van mynen toeſtand; tot hem verwys ik u wegens byzonderheden, waarop het my onmogelyk is ſtil te ſtaan. —— BELVILLE is niet meer! —— Die geheele droom van gelukzaligheid, met welken ik my ſtreelde, die ik hoopte uit eene Echtverbintenisſe met dien dierbaaren en beminnelyken Man, is op één oogenblik verydeld! —— En ik ontwaak in eene wereld, die voor my geen bekoorelyk voorwerp heeft, dan de Liefde tot myne altoos beminde FRANCISCA! —— Ik verdraag myn wederſpoed met al de kloekmoedigheid, welke ik in ſtaat ben byeen te roepen; maar de Hemel alleen kent de folteringen van myn hart! Zints dien tyd, dat de vereenigde aanzoeken van u en van mynen Oom, my, ſchoon myns ondanks, overhaalden, om my van u af te ſcheiden, heeft myne ziel tusſchen hoope en teleurſtelling gezworven. —— Ik wil op de wankelbaare wereld niet meer vertrouwen; het overige myner dagen zal ik by u ſlyten, en wy zullen het leeven eindigen, gelyk wy het begonnen, in eene onafſcheidbaare vereeniging. Uwe ommegang en de eenzaamheid van een Klooster kunnen alleen de bedaardheid wederſchenken aan uwe altoos getrouwe en innerlyk bedroefde,

ISABELLA."

Wanneer de Abtdisſe haare Zuster zag, vondt zy haar nog meer verſterkt in het beſluit tot het Kloosterleeven. Haar Oom, begrypende dat de opvolging deezer keuze het beſte middel zou weezen, om kalmte in haaren geest te bewerken, zette 'er zich niet langer tegen, en zo ras haare zaaken behoorlyk geſchikt waren, en alles in gereedheid was; nam zy den ſluier aan in het Klooster, 't welk onder haare Zuster FRANCISCA, als Abtdisſe, ſtondt.

ISABELLA vondt nu, in den Godsdienst, de eenige vertroosting wegens de voorledene onheilen; en, ſchoon de herdenking aan hal-

haaren beminden BELVILLE haar dikwyls bekroop, en voor een tyd droefgeestigheid baarde, zogt zy zulks te overwinnen, door Godsvrugt en Onderwerping. De twee Zusters genooten al het ſtreelend genoegen, 't welk uit diep geworteide vriendſchap ontſtaat; en, daar de uitwerkzels van goeddaadige geneigdheden zich rondsom verſpreidden, dienden die van het Zusterpaar tot geluk van de gebeele Zustersſchap.

Het *Leuvenſche* Handſchrift onderrigt ons, dat, na dat deeze Zusters, bykans veertien jaaren, in deeze aangenaame ſtilte geleefd hadden, de Abtdisſe aangetast wierd door een zwaare Koorts, welker gevolgen zo emſtig waren, dat zy gevaar haars leevens liep. Gereed valt het te bevroeden, hoe veel ISABELLA te lyden hadt, zo lang deeze Onzekerheid van het leeven haars Zusters duurde, en welke bekommernisſen haar bevingen, tot deeze volkomen herſteld was.

FRANCISCA hadt, in haare ziekte, een Gelofte gedaan aan de Maagd MARIA, dat zy, indien zy tot voorige gezondheid herſtelde, eene kostbaare offergave zou ſchenken aan een Kapél, aan de H. Maagd toegewyd, by eene kleine Haven, *Broadſtow* of *Broad-ſtairs* geheeten, op het Eiland *Thanet*, (een gedeelte van deeze Kapél ſtaat 'er nog) in welke haare Beeldtenis geagt werd zo groote Wonderwerken te doen, dat Bedevaartgangers van zeer verre kwamen, om dezelve te bezoeken; men eerbiedigde die Kapél dermaate, dat alle Schepen, die in het gezigt daarvan voorby zeilden, ſteeds de Topzeilen ſtreeken om te groeten. Het Feest der Kruisvinding, op den derden van Bloeimaand, ſtondt daar met veel plechtigheid gevierd te worden, en FRANCISCA beſloot haare dankbaarheid voor de herſtelling, aan de veronderſtelde tuſſchenkomst van MARIA toegeſchreeven, af te leggen, en op dien tyd haare Gelofte te betaalen.

ISABELLA kreeg verlof haare Zuster in dit Godvrugtig bedryf te vergezellen: de wegen ten dien tyde weinig, en dan nog bykans alleen te paard, gebruikt wordende, beſlooten zy, met twee Dienstboden, aan boord te gaan van een Sloep, die, op bepaalde tyden van *Feversham* na *Broad-ſtairs* voer, en op andere plaatzen langs de Kust.

's Avonds gingen zy onder zeil; doch zy waren ſlegts twee uuren aan boord geweest, of 'er ſtak een hevige ſtorm op. Een ieder die de vaart aan deeze Kust, digt by den mond van de *Theems* kent, weet hoe bezwaarlyk en vol gevaars dezelve is, door de menigte van droogten en zandbanken.

Het ſchielyk opkomen des Stormwinds, vergezeld van Donder en Blixem, veroorzaakte ſchrik en verlegenheid onder alle de Reizigers, en de Scheepslieden vonden zich, door de tegenkanting van wind en ſtroom, buiten ſtaat om het Schip te beſtuuren. De koers voort te zetten, was volſtrekt onmogelyk. Zy poogden, overzulks, hun behoud te zoeken door het op

't ſtrand

't ſtrand te zetten, op eene plaats: *Renaiver* geheeten, (een klein, ſchoon zeer oud, Dorp, op den oever van het Eiland *Thanner*;) doch, de vallende avondſtond en de dikte lucht beletten hun onderſcheiden te zien, waar zy zich bevonden. Eene pooging, om het ſtrand te naderen, werd verydeld, door dien de ſtorm hun daar afdreef; de zeilen alle geſcheurd zynde, brage een hooge zee hun geheel van de ſtreek, en het Schip op een zandbank, *de Horſe* geheeten, op eenigen afſtand van het Dorp *Reculver*.

De verlegenheid, de verwarring en het denkbeeld des doods, welke natuurlyk moeten ontſtaan, by lieden op 't punt van ſchipbreuk, kunnen alleen regt begreepen of beſchreeven worden door de zodanigen, die zich immer in dus eene ongelegenheid bevonden. Elk beval zich aan God, en zynen Beſchermheiligen. De Zeelieden bragten, zo ras mogelyk, de groote Boot uit, en 't geen de gedagten van FRANCISCA en ISABELLA het meest bezig hielde, was elkanders behoudenis.

Nauwlyks was de Boot in 't water, of ieder tragte 'er in te komen: want het was zeker, dat het Schip, binnen weinig uuren, zou vergaan, en, tot vermeerdering van ſchrik, naderde de nagt. De Capitein droeg de Abdiſſe en hare Zuster, bykans met geweld, uit de Kajuit, en nauw hadt hy de eerſtgemelde, half dood als zy was, by de zyde van het Schip nedergeholpen, wanneer zy, die zich in de Boot bevonden, op het denkbeeld dat zy allen, zo 't er meer volks inkwame, moeſten verzinken, oogenbliklyk afſtaken en na ſtrand roeiden; in weerwil der bedreigingen van den Capitein, die op het dek ſtoude, ISABELLA onderſteunende, in weerwil van het ſmeeken der Abdiſſe, die weder na boord wilde keeren, en in weerwil der op 't wrak agtergelaatenen.

De eenige flaauwe hoop, welke deezen overbleef, was, dat het Schip heel mogt blyven, tot men van den oever hulp kon bekomen: hier mede ſtreeden zy zich, in gevalle de Boot het ſtrand mogt bereiken, 't geen, ſchoon met veel gevaar, gelukte. Elk op het wrak moeſt zich zyns lots getroosten: en hoe zeer ISABELLA zich met doodsgevaar omringd vondt, ſtrekte het haar tot geene geringe opbeuringe, te denken, dat haare Zuster het mogelyk ontkomen was.

Vier uuren verliepen 'er na het aankomen van de Boot, eer iemand het durfde waagen van land te ſteeken; doch, als de ſtorm afnam, en de ebbe daar was met het aanbreeken van den dageraad, voer een groote Boot na het wrak. Toen zy, die ter hulpe kwamen, aan boord gingen, vonden zy allen op onderſcheidde plaatzen onder het dek, 't welk voor een gedeelte geſplit was. ISABELLA hadt zich weder in de Kajuit begeeven; een der zyden was mede weg geſlagen, en de Kajuit half vol water; zy vondt zich bykans uitgeput door de ſchrikken, welke

zy

zy uitgestaan had, door de kneuzingen welke zy ontvangen, en de koude die zy geleden hadt. Zy bragten haar, met alle omzigtigheid, uit dit akelig verblyf, terwyl zy, dondbleek en beevende, 't eerst naauwlyks begreep, wat 'er gebeurde: nogthans scheen het leeven zich op nieuw op haar gelaad te verspreiden, als zy de behoudenis van haare Zuster vernam.

Zo ras zy ISABELLA op 't strand gebragt hadden, werd zy ontdekt door verscheide Vrouwen, wagtende om haar te ontvangen: deeze geleiden haar na 't huis, waar zich de Abdisse bevondt. FRANCISCA, verrukt op het eerste gezigt van haare Zuster, liep haar te gemoete, die, op 't eigen oogenblik, voorwaards wilde springen; doch in de armen haarer oppasters bezweek. FRANCISCA vatte haare hand, en wilde in haare vervoering van blydschap iets zeggen; doch kon alleen flaauwlyk haar hart uitbrengen, en viel in zwym voor haare voeten neder.

Terstond werd ISABELLA te bedde gebragt; en ten zorgvuldigsten opgepast; doch haare krachten waren dermaate ingenomen door schrik en vermoeienis, dat zy niet langer dan tot den avond des volgenden dags in leeven bleef.

FRANCISCA, hoe zeer ook getroffen door al het geleedene, vergat; in 't oppassen haarer Zuster, haar eigen leed. Zy week niet van het bedde waar deeze dierbaare lag, en beschuldigde haar zelve menigmaalen, dat zy de oorzaak was van al het jammer haar overgekomen, door het toelaaten dat zy deeze reis mede deede. ISABELLA bestrafte haar over dit denkbeeld; verklaarende, dat het de wil des Hemels was, waaraan zy zich willvaardig onderwierp. „ Hoewel wy," sprak zy, „ te gelyk in „ de Wereld gekomen zyn, is het niet bepaald dat wy die te „ gelyk zullen verlaaten, maar de tyd zou eens daar zyn, waarop „ de Dood deeze vereeniging brak. Ik verheug my, dat ik de „ overblyvende niet ben. Ik sterf, waar ik altoos gewenscht „ heb te leeven; in de armen van de beste der Susteren. Bid „ voor de rust myner ziele, en laat ik begraaven worden in het „ zelfde graf, 't welk gy voor u zelve beschikt hebt, op dat „ dat graf de overblyfzels bevatte van ons, die in 't leeven maar „ een hart hadden."

Het verlies van ISABELLA dompelde de Abdisse in eene zo diepe rouwe, als zielen gelyk de haare gevormd, vol van de teederste gevoelens, by zulk eene proeve, moeten gevoelen. Zy liet het Lyk van haare ongelukkige Zuster, met staatlykheid, overbrengen na haar eigen Klooster, waar 't zelve, met alle tekens van hoogagting en de gebruiklyke plegtigheden, werdt bygezet; besproeid met de hartlykste traanen van de geheele Zusterschap.

FRANCISCA bleef niet in gebreke, om, toen tyd en overdenking haare droefenis geleenigd hadt, door handen van haaren Biegtvader, (haar Oom de Abt reeds zints eenigen tyd gestorven

zyn-

zynde,) de bedoelde Gave aan de Maagd van *Broad-ſtairs* te bezorgen, vergezeld van eene gifte voor twaalf Misſen, tot rust van ISABELLA's ziel. Kort daar na liet zy, om de gedagtenis haarer Zuster in leevendig aandenken te houden, als mede om den Zeelieden een baak te geeven, ter vermyding van het droevig onheil haar beloopen, eene zeer oude Kerk, die op een hoogen grond ſtondt, juist by het Dorp *Reculver*, en grootlyks vervallen was, weder opbouwen, vergrooten, en aan 't eene einde twee Torens met hooge Spitzen bouwen, die zy wilde dat *de Twee Zusters* zouden genaamd worden; zy draagen dien naam tot op deezen dag, en leveren een Merk van groot nut voor den Zeeman op.

Binnen minder dan het verloop van zeven jaaren, was de geheele Kerk volbouwd; zy begiftigde dezelve rykelyk, door een aanzienlyk deel haarer middelen daar aan te ſchenken; zy beval dat 'er een plegtige Mis zou gedaan worden, op den eerſten dag van elke Maand, (de ſchipbreuk was op den eerſten van Mai voorgevallen,) en dat 'er geduurig een Litany zou gezongen worden, voor de eeuwige rust der overleedene ISABELLA.

Zy leefde lang genoeg om deezen haaren wil volbragt te zien, zo wel als om veele andere liefderyke gaven te doen, niet alleen aan het Klooster waarover zy Abtdiſſe was; maar ook aan verſcheide andere Godsdienſtige Geſtigten; zy was door haar beminnelyk character, en Godvrugtig voorbeeld, geliefd en geagt tot het laatſte uur haars leevens. —— Elf jaaren overleefde zy ISABELLA, en ſtierf, hartlyk betreurd, omtrent het einde des Jaars MDXII.

Haar overſchot werd, volgens haare begeerte, naast dat van haare Zuster gelegd, met al die ſtaatlykheid, welke de Begraafenisſe eener Abtdiſſe vergezelt. Een Gedenkteken is 'er opgerigt, ter plaatze waar zy rusten, met de Afbeelding der Zusteren, die, hand aan hand, voor een Kruis geknield liggen; een koperen Plaat, daar onder, vermeldt de onverbreekbaare Vriendſchap van dit Zusterpaar.

Getrouwe, voor elkander geſchaapene, Geesten! waar gy u ook mogt onthouden, Vrede zy uw lot daar; gelyk Deugd uw lot was op aarde! Lang, lang blyve dit Gedenkteken uwer Liefde! Stuure het twyfelend Schip op de reize, en doe uwe Naamen gezegend worden by hun, die de diepe Zee bevaaren!

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERENDE AANMERKINGEN OVER HET BOEK VAN RUTH.

(Ontleend uit de *Preface ſur le Livre de* RUTH. Par CHARLES CHAÏS.)

Het Boek van RUTH is den Tytel, welken 't zelve draagt, verſchuldigd aan eene *Moabitiſche* Vrouwe, beroemd door haare Bekeering tot den Dienst van den waaren GOD; door haare tweede Echtverbintenisſe met een uitſteekend Man uit den Stam van JUDA, en door de doorluchtige Naakomelingſchap, welke haar als veradeld heeft (*).

Niet vreemd is het dit Boek aan te treffen onmiddelyk naa dat der RICHTEREN, en aan 't hoofd der Boeken van SAMUEL. Dit is de natuurlyke plaats, dewyl de Schryver, de Geſchiedenis van RUTH vermeldende, hoofdzaaklyk opgeeft de Geſlachtlyst van DAVID, den Opvolger van den eerſten Koning onder *Israël*, den Vader van alle de Koningen van *Juda*, en, om iets veel grooters te zeggen, den heiligen Stam uit welken de CHRISTUS voortkwam, den SCILO, *welken de Volken zouden gehoorzaam zyn* (†). Bezwaarlyk kon men dit ſtuk in de Geſchiedenis der *Richteren* plaatzen: dewyl, ſchoon de gevallen, in 't zelve vermeld, ten tyde der *Richteren* voorvielen, het tydperk zelve zeer onzeker is. Van den anderen kant, zou het plaats gunnen aan dit Boek, in het Leeven van DAVID, het verhaal der Gebeurtenisſen onder de Regeering van SAUL afgebrooken hebben. Niets was, derhalven, voeglyker dan 'er een afzonderlyk Boek van te maaken, als een Aanhangzel op de Geſchiedenis der *Richteren*, en eene Inleiding tot die der *Koningen* (‡). De hedendaagſche *Joden* maaken 'er een der *Migilloth* van, of een der Boe-

(*) *Bible Angloiſe* & PYLE.
(†) GENES. XLIX: 10.
(‡) PATRIK, HENRY & PYLE.

Boeken, welken zy onmiddelyk op de vyf *Boeken van* MOSES laaten volgen. (1) Het *Hoogelied* van SALOMO; (2) RUTH; (3) de *Klaagliederen* van JEREMIA, (4) de *Prediker*, (5) ESTHER (*). Dan hunne Voorvaders rangſchikten RUTH onder de Geſchiedkundige Boeken, onmiddelyk vóór die van SAMUEL, en terſtond na die der RICHTEREN, 't zelve als een Toevoegzel daarvan beſchouwende; en dit is de rang, in welken de Leeraars der Christelyke Kerke 't zelve altoos geplaatst hebben (†).

Het Onderwerp deezes Boeks doet zich, in den eerſten opſlag, als niet zeer belangryk voor. Een hongersnood noodzaakt een Burger van *Bethlehem* die Stad te verlaaten met zyne Huisvrouwe en twee Zoonen. ELIMELECH, (zo was hy geheeten), komt in de velden MOABS, zet zich daar neder, en ſterft. Zyne Weduwe NAOMI trouwt haare twee Zoonen, MACHLON en CHILJON, uit aan RUTH en ORPA, beide *Moabiten* en *Heidinnen*. Beide de Zoonen ſterven kinderloos. NAOMI bevindt zich, met haare Schoondogters in de uiterſte verlegenheid. Inmiddels onderrigt, dat de Hongersnood in *Juda* was opgehouden, kiest zy de party om na *Bethlehem* weder te keeren. Haare Schoondogters willen haar volgen. Zy ſtelt haar de gevolgen van dien ſtap met allen ernſt voor oogen. ORPA voelt 'er zich door getroffen, en blyft in haar Vaderland, maar RUTH, onaffcheidbaar verbonden aan haare Schoonmoeder, houdt zich vast aan het oogmerk om haar te volgen; niets is in ſtaat om haar van dit beſluit af te brengen. —— Zy komen te *Bethlehem*. RUTH tot de laagte gebragt om Koornairen op te leezen op het veld, waar men graanen inoogstte, wordt met alle vriendlykheid ontvangen, en met alle edelmoedigheid bejegend op de velden van BOAZ, een eetwaardig Man, en van rang, onder de *Bethlehemiten*. Zy geeft dit berigt aan NAOMI; deeze onderrigt haar, dat BOAZ een haarer naaste Bloedvrienden is, en een der geenen, die, volgens 's Lands gebruik, haar moest trouwen: zy raadt haar op den Dorschvloer van BOAZ te gaan, wanneer men met dorſchen begon, zich daar te verbergen, en aan de voeten van BOAZ te gaan leggen, wanneer deeze in ſlaap zou gevallen weezen. RUTH gehoorzaamde; BOAZ ontwaakt, hy

(*) POLUS, PATRIK en HENRY.

(†) COSIN, *a Scholaſtical History of the Canon.*, &c. Cap. IV, &c.

by herkent haar, roemt haare deugd, pryst haar beſtaan, en belooft haar te zullen trouwen, indien een nader Bloedverwant, dan hy, toeſtemt om af te ſtaan van een regt, 't geen hy hadt om haar ter Vrouwe te neemen. —— 's Anderendaags roept hy deezen Bloedverwant om zich op de Poorte van *Bethlehem* te laaten vinden, en zich te verklaaren; deeze doet plegtigen afſtand van ELIMELECHS Opvolger te weezen, en van het Huwelyk met RUTH. —— BOAZ trouwt haar, en verwekte by haar een Zoon OBED geheeten; uit OBED ſproot ISAI voort, en deeze was de Vader van DAVID (*).

Dit is de korte inhoud, en het gevolg, van RUTHS Geſchiedenis. Wat heeft men meer noodig om 'er de aangelegenheid van te bezeffen? Is het niets, of is het van weinig betekenis, eene Gebeurtenis te weeten, die als 't ware ten ſleutel ſtrekt van de Geſlachtlyst van een der grootſte Vorſten, van een Vorst in wien de Koninglyke Familie van JUDA haar eerſten Stamvader eert? En waaraan is de Geſlachtlyst voorts gehegt? Aan de grootſte aller Gebeurtenisſen, aan het gewigtigſte aller Voorvallen, aan de Geboorte van JESUS CHRISTUS, wiens Afkomst zy aanwyst. Indien DAVID, door BOAZ en PHAREZ, afgeſtamd van den Aardsvader JUDA, Zoon van JACOB, Kleinzoon van ABRAHAM, de Stam geweest is van JESUS, te *Bethlehem* gebooren uit de Maagd MARIA, ondertrouwd met JOSEPH, dan is die JESUS, naar den vleeſche, uit het Koninglyk Bloed van DAVID, uit den Stam van JUDA, en een Spruite uit den Tronk van ISAI, gelyk de CHRISTUS weezen moest. De Godſpraaken hebben het voorzegd, de Geſchiedenis van RUTH bevestigt het (†).

't Is waar dat de Geſlachtrekening van DAVIDS Huis hier geboekt is op eene wyze, die zwarigheden baart, misſchien, op zo groot een afſtand van tyd, onoplosbaar. Zints het Jaar, dat de *Israëliten* uit *Egypte* toogen, tot het vierde jaar der Regeeringe van SALOMO, rekent de Geſchiedſchryver van het *Eerſte Boek der Koningen* 480 jaaren. Neem van deeze 40 jaaren af, voor het verblyf diens Volks in de Woestynen van *Arabie*, 70 voor het Leeven van DAVID en 4 van de Regeering van SALOMO, en gy zult eene ſom krygen van 114 Jaaren, die van 480 af-

(*) *Bible Angloiſe*, PYLE.
(†) ——————— PATRIK.

afgetrokken 366 overlaaten, verloopen zedert de intrede der Kinderen *Israëls* in 't Land van *Canaan* in het Jaar der Waereld 2553, tot de geboorte van DAVID in het Jaar der Waereld 2919. —— Nu ſchynt dit tusſchenvak van 366 Jaaren, volgens den Schryver des Boeks van RUTH, aangevuld te moeten worden door vier Geſlachten. Want, indien SALMON met RACHAB trouwde, dezelfde RACHAB, die de *Israëlitiſche* Verſpieders herbergde, is het openbaar, dat dit Huwelyk niet heeft kunnen voltrokken worden, dan naa de bemagtiging van *Jericho*, het zelfde jaar waarin GODS Volk het beloofde Land introk. Derhalven moet SALMON, naa zyn Huwelyk, nevens BOAZ, OBED en ISAI, den Vader van DAVID, die geheele tusſchenruimte aanvullen. Het moet dan zyn dat eenigen hunner, naa den anderen, de gewoone perken van 't menſchlyk leeven overſchreedden, en dat bykans allen Kinderen gehad hebben in eenen zo ver gevorderden Leeftyd dat de zaak onmogelyk ſchyne (*).

Geleerde *Rabbynen*, en naa hun eenige *Christen-Uitleggers*, hebben geloofd de zwaarigheid te kunnen wegneemen, met te veronderſtellen, dat 'er drie BOAZSEN geweest zyn, de een de Zoon van SALMON en Vader van den tweeden BOAZ, uit wien de derde voortſproot, die het leeven gaf aan een derden, uit welken OBED gebooren werd (†). Maar dit is eene bloote gisſing, uitgedagt om zich uit verlegenheid te redden; dezelve ſteunt op geen grond, en, volgens allen ſchyn, behoeft men 'er de toevlugt niet toe te neemen (‡).

In de daad, ſchoon het thans zeer zeldzaam is, en dat het waarſchynlyk reeds zo was in den tyd van welken wy ſpreeken, veele perſoonen eenen zo hoogen ouderdom te zien bereiken, en zo laat Kinderen te krygen, is de zaak niet onmogelyk. Men kan met den geleerden USSERIUS veronderſtellen, dat SALMON, by RACHAB, BOAZ verwekt hadt, 42 Jaaren naa de bemagtiging van *Jericho*, dat BOAZ Vader van OBED wierd, 102 Jaaren oud zynde; en OBED Vader van ISAI op zyn 111 Jaar, gelyk ook ISAI van DAVID, 111 Jaaren oud zynde: deeze vier Leeftyden geeven de 366 Jaaren, welke men zoekt (§). Of het

(*) POLI *Syn.*
(†) Rabb. Joſ. apud SERRAR. LYRA, SALIANUS CELADA, &c.
(‡) CARPZOV. *Introd. ad Lib.* V. T. p. 203.
(§) USSER. *Chron. Sacr.* Part. I. Cap. 12.

het kan zyn dat SALMON, 100 Jaaren bereikt hebbende, BOAZ verwekte 66 Jaaren naa den overtocht der *Jordaane*, dat BOAZ 100 Jaaren oud was by de geboorte van OBED en ISAI, desgelyks 100 by die van DAVID; dan bekomt men weder 366 Jaaren (*).

De hooge ouderdom dier Perſoonen moet niet ongeloofelyk voorkomen. De zaak is niet zonder voorbeeld in laateren tyde. JEHOJODATH, de Hoogepriester, ſtierf 130 Jaaren oud zynde (†). PLINIUS gewaagt van Menſchen, die 120, 130 en zelfs 150 telden. USSERIUS verhaalt de Historie van THOMAS PARR, in den Jaare 1483 in het Graafſchap *Shrop* gebooren, en geſtorven in 't Jaar 1635, oud 152 Jaaren en 9 Maanden. Hy was tweemaalen getrouwd geweest, de eerſte keer op zyn 80, en de tweede op zyn 122 Jaar. In 't Jaar zyns overlydens hadt de Graaf van *Arundel* hem in een Draagſtoel na *Londen* laaten brengen, waar hy den Koning werd voorgeſteld. In 't Jaar 1600 ſtierf JACQUES WESTON, een *Engelsch* Generaal, in zyn 131 Jaar. (‡) HENRI JENKINS, uit *Yorck* afkomſtig, hadt 169 Jaaren geleefd (§). BUCHANAN getuigt, dat in zyn tyd een Viſcher van het Eiland *Hitland*, LAURENS geheeten, getrouwd was, 100 Jaaren oud zynde, dat hy op zyn 140 Jaar zyn beroep op Zee nog waarnam by het ſlordigſte weêr, en dat hy van ouderdom ſtierf, zonder ziek geweest te zyn (**). Men vermeldt van een Landſchap in *Engeland*, waar zich, niet zeer lang geleden, twaalf Landhoevenaars bevonden, die met elkander 1000 Jaaren uitmaakten. SCALIGER ſpreekt van een Grysaart van 140 Jaaren, van geheel *Parys* gezien in 't Jaar 1584. Hy verzekert, by verhaal en by ondervinding, lieden gekend te hebben, van 120, 125 en 130 Jaaren. OLAUS RUDBECK zegt, in zyn *Atlantica*, dat, volgens de Doopboeken en Sterflysten, door zyn Broeder den Biſchop van *Aroſie* hem gezonden, en die niets behelsden dan de drie-en-zeventig eerſte Jaaren van de laatst verloopen Eeuwe, in de uitgeſtrektheid van twaalf Parochien, 232 Menſchen of dood of nog leevende gemeld wierden, van welken de jongſte 90 Jaaren bereikt hadt, en eenige 140; dat boven allen uitſta-

(*) POLI *Syn.*
(†) 2 CHRON. XXIV: 15.
(‡) USSERIUS *ut ſup.* & POLI *Synop.*
(§) DERHAM *Theol. Phyſ.* Lib. IV. Cap. 10. *Journal Etranger* Juil. 1757.
(**) BUCHAN. *Rer. Scot. Hist.* Lib. I. Cap. 51.

ſtaken twee; de een geſtorven in zyn 156 Jaar, en de ander nog ouder. Men ſpreekt van een Grysaart die zich te *Cleef* bevondt in 't Jaar 1666, 120 Jaaren oud, en die twee Jaaren te vooren, in den *Haage*, een *Engelschman* ontmoet hadt, toen, gelyk hy, 118 Jaaren oud (*). De beroemde SCHEUCHZER verhaalt verſcheide byzonderheden van JEAN LEONARD FOPPER, een *Griſon*, den 1 May 1614 gebooren, en die, ondanks de aanhoudende vermoeijenisſen zyns leevens, in het Hospitaal te *Zurich* overleed, 109 Jaaren volteld hebbende. Zes Jaaren, vóór zyn dood, hadt hy, by zyne Vrouwe URSULA HIRTZEL, uit het Canton *Zurich*, eene Dogter verwekt, den 18 Aug. 1767 gedoopt. De Schryver voegt 'er by, dat, volgens het zeggen van dien Grysaart, zyn Vader, naa meer dan eene eeuw geleefd te hebben, drie Kinderen verwekt hadt, dat 'er onder zyne Voorouders weinigen beneden die jaaren geſtorven waren (†). De nieuwsmaaren gewaagden op zyn tyd van TEUNTJE BORT, Weduwe van ARY STERK, te *Wyk te Duurſtede* overleden in 't 117 Jaar; zy getuigen, dat in 't begin des Jaars 1756 te *Drieburg*, in het Bisdom *Paderborn*, een Man overleedt van 119 Jaaren. Den 14 Aug. 1757 ſtierf te *Gorcum* eene Dame van meer dan 103 Jaaren, en den 9 Sept. te *Breda* een Man van meer dan 104 Jaaren. In de maand Juny van dit zelfde jaar kondigde eene *Gazette Litteraire* te *Parys* den dood aan van DENIS GAIGNARD, een Boer van *Maine*, in volle gezondheid geſtorven, oud 122 Jaaren; naalaatende één Dogter van 95 Jaaren. Wy twyfelen niet of wy zouden, deeze naſpeuringen verder voortzettende, nog verſcheide andere voorbeelden kunnen bybrengen om de veronderſtelling van USSERIUS te regtvaardigen (‡). Men moet egter de waarheid zeggen, indien die voorbeelden bewyzen dat deeze veronderſtelling niets onmogelyks heeft, zy niets meer bewyzen. Wanneer, in den loop der Eeuwen, op die van MOSES volgende, men nog meer voorbeelden vondt van Menſchen, die de gewoone grenspaalen des leevens overſchreedden, zal het altoos nog

(*) BAYLE *Nouv. de la Republ. des Lettres.* Oct. 1687. Art. IV. & Juil. 1686. Art. IV.

(†) SCHEUCHZER *Phyſique Sacrée.* Tom. VI. p. 240.

(‡) Men vindt, onder veele vertelzeltjes, verſcheide gevallen, waaraan men niet kan twyfelen, in een klein Boekje, te *Parys*, in 't Jaar 1716 gedrukt, onder den tytel: *Histoire des perſonnes qui ont vécu pluſieurs ſiecles.*

nog verbaazend vreemd blyven, ja bykans ongelooflyk zyn, dat in dezelfde Familie zich eene Vrouw bevondt, op haar 60 Jaar Moeder geworden, dat de Zoons, de Kleinzoons, en Agter-Kleinzoons dier Vrouwe allen de honderd Jaaren zouden bereikt hebben, of daar boven oud geworden weezen, eer hunne Afstammelingen te voorschyn kwamen. De zaak is mogelyk, wy herhaalen het; doch is dit genoegzaam om ze geloofwaardig te maaken?

Een nieuw Schryver, gelyk veele anderen, door deeze zwaarigheid getroffen, vindt met weinig moeite oplosſingsmiddelen in eene leevendige en vrugtbaare verbeelding; deeze verrykt met een meer dan gemeenen voorraad van Geleerdheid en Oordeelkunde, deedt hem een gewaagden ſtap van gisſingen doen, waaraan men de toeſtemming niet zou kunnen weigeren, indien dezelve zo wel beweezen als vernuftig en ſtout waren. Die Schryver is Vader HOUBIGANT (*).

Hy gelooft, dat in de Geſlachtlyst van DAVID, op 't einde des *Boeks van* RUTH te vinden, twee Geſlachten zyn overgeſlaagen, en onder de begunſtiging van eenige veronderſtellingen, gist hy na de Naamen van de twee Hoofden, door de onoplettenheid der oude Afſchryveren overgeſlaagen.

De *Hebreeuwſche* Text houdt in, dat NAHESSON SALMA gewan, en SALMON BOAZ. Zie hier twee verſchillende Naamen SALMA en SALMON. Men heeft geloofd, dat het twee onderſcheidene uitgangen waren van den eigen Naam dien de Vader van BOAZ droeg; de voorbeelden van die verſchillende uitgangen deszelfden Naams zyn niet zeldzaam; maar Vader HOUBIGANT vindt 'er twee weezenlyk verſchillende Naamen, en vooraf veronderſtellende, 't geen in verſchil hangt, te weeten, dat SALMA de Vader was van SALMON, merkt hy op, dat 'er eene uitlaating in den Text is, en dat men, om denzelven in de oorſpronglyke volkomenheid te herſtellen, het 20 en 21 vs. in deezer voege te leezen hebbe. AMINADAB *gewan* NAHESSON, en NAHESSON *gewan* SALMA, en SALMA, *gewan* ALMON, en SALMON *gewan* BOAZ. Dit is de eerſte gisſing. Hy ontveinst niet, dat men 'er eene aanmerkelyke zwaarigheid tegen in kan brengen, eene zwaarigheid welke hem

(*) HOUBIGANT, *Bibl. Hebraic. cum notis. Tom. II. Præf.* p. 37, &c.

hem lang gehinderd heeft; naamlyk, dat wy, I KRON. II: 11, uitdruklyk vermeld vinden, dat NAHESSON SALMA *gewan*, en dat SALMA BOAZ *gewan*. MATTH. I: 4, 5, dat NAHESSON SALMON *gewan*, en SALMON BOAZ *gewan*, en LUK. III: 31, 32, dat DAVID *de Zoon was van* JESSE, *Zoon van* OBED, *Zoon van* BOAZ, *Zoon van* SALMON, *Zoon van* NAHESSON; drie zeer agtenswaardige getuigenisſen, om te ſtaaven, dat, volgens de tegenwoordige leezing dier plaatze, in het *Boek van* RUTH, SALMA en SALMON een en dezelfde Man ware. Vader HOUBIGANT gelooft niet te min, dat hy zich boven die zwaarigheid kan verheffen. Zonder gewag te maaken van LUKAS, antwoordt hy, dat de plaats, in het *Boek van* RUTH, ééns veranderd zynde, de Schryver der *Kronyken*, en naa hem de Euangelist MATTHEUS, die Geſlachtlyst gegeeven hebben, zo als zy dezelve vonden; ſchoon zy wel verzekerd waren van de misſtelling; even eens als MATTHEUS, in de Geſlachtlyst van JESUS CHRISTUS, drie Koningen agterwege gelaaten heeft, zonder des eenige melding te doen, om dat hy derzelver Naamen niet aantrof in de Geſlachtlysten ten zynen tyde onder de *Jooden* in zwang, ſchoon hy wel bemerkte dat zy in dit geval niet naauwkeurig waren.

Maar kan men gelooven dat EZDRA, die voor den Schryver van de *Boeken der Kronyken* gehouden wordt, de Geſlachtlyst van DAVID heeft willen gronden op een brok in 't *Boek van* RUTH, welken hy wist dat gebrekkig was, zonder des iets aan te merken, of dien misſlag te regt te brengen? Is het waarſchynlyk dat de Euangelist MATTHEUS, en LUKAS, boven al de eerstgemelde, die aan de *Kronyken* en aan RUTH heeft toegewyd, dat SALMON BOAZ *gewan* by RACHAB, geene zo groote misſtelling in de oude Schryveren zou hebben durven veranderen? Hoe kan Vader HOUBIGANT zeggen, dat MATTHEUS in de Geſlachtlyst van JESUS CHRISTUS de Naamen van drie Koningen onder de Voorouderen onzes Zaligmaakers verzweegen heeft, en dat men die Naamen niet aantrof op de Geſlachttafelen ten zynen tyde onder de *Jooden* in hoogagting? Hy was buiten twyfel niet onkundig van andere redenen voor deeze verzwyging door de Geleerden opgegeeven, en dat deeze redenen zeer aanneemelyk zyn. De Koningen, door MATTHEUS overgeſlaagen, zyn AHAZIA, JOAS en AMAZIA. Misſchien heeft hy dezelven niet vermeld om tot het derde Geſlacht de gedagtenis te verzwygen van de Vorſten afgeſtamd van ACHAB, door ATHALIA, Moeder van AHAZIA, en waardige Dogter van een Va-

Vader zo onwaardig als hy. Mogelyk ook dat MATTHEUS deeze drie Naamen alleen verzweegen heeft om het getal van veertien te bewaaren in de Geſlachten der drie Tydperken van welken hy ſpreekt. Buiten dien is het eene andere zaak eene opene plaats niet aan te vullen, met 'er Perſoonen, op een Geſlachtlyst vergeeten, in te vullen, eene andere zaak daarin een hoofdmisſlag, daar voor bekend, te laaten blyven; en dit zouden MATTHEUS, LUKAS zo wel als ESDRA, gedaan hebben, indien zy ons in den waan gelaaten hadden, dat SALMON, Vader van BOAZ, de Zoon was van NAHESSON, ſchoon zy wel verzekerd waren, dat hy diens Kleinzoon en de Zoon van SALMA ware (*).

De tweede giſſing van deezen nieuwen Geleerden heeft hem meer moeite moeten geeven dan de voorgaande: dewyl dezelve nog zonderlinger is. Dezelve betreft OBED. Men gelooft in 't algemeen, dat die Naam, welke betekent, *hy heeft gedient* of *dienst gedaan*, hem gegeeven is op verzoek der nabuurinnen van NAOMI, die, in de deelneeming in de vreugd dier agtenswaardige Vrouwe, wilden dat het Kind deezen Naam zou voeren, om met dien Naam de gedagtenis te vereeuwigen van de gelukkige omwenteling die de Grootmoeder ondervondt in den thans geboorenen; een Kleinzoon, die zich onderſcheidde, door den dienst welken hy toebragt; een ſteun haars Ouderdoms en een ſtut van haar Huis wordende.

Vader HOUBIGANT vindt geen ſmaak in dit denkbeeld. Hy meent ontdekt te hebben, dat de Naam van OBED geheel beantwoordt aan de oogmerken der Nabuurinnen van NAOMI, en, zonder zich te bekreunen aan 't gezag van ESDRA in 't *Boek der Kronyken*, noch aan dat van MATTHEUS of LUKAS, wil hy volſtrekt dat BOAZ en RUTH eenen anderen Zoon dan OBED gehad hebben, en dat deeze hun Kleinzoon geweest is. Hy doet meer, hy ontdekt den Naam van dien vermeenden Zoon van BOAZ in den naam van een der pylaaren des Tempels van SALOMO. Deeze Vorst, gelyk bekend is, richtte in het voorhuis des Tempels twee koperen pylaaren op. De een droeg den naam van BOAZ, 't welk *met ſterkte* betekent, de ander dien van JACHIN, welke beduidt, *hy zal het onderſtutten*. BOAZ nu was de naam van een der Voorouderen van SALOMO, gevolglyk was JACHIN desgelyks de naam van een zyner Stamvaderen. Die

(*) *Bibliotheque des Sciences & des Arts.* Tom. VII. Part. I. Art. IV.

Die laatſte naam nu, die zo veel zegt als *hy zal het onderſtutten*, gevoegd by den naam van BOAZ, levert een Opſchrift uit, 't welk den zin opgeeft, *hy zal het met ſterkte onderſtutten;* een Opſchrift, 't welk juist beantwoordt aan de gelukwenſchingen en oogmerken der goede Nabuurinnen van NAOMI. Derhalven is JACHIN de waare naam des Zoons van BOAZ en RUTH, en 't is uit dien JACHIN, dat OBED voortſproot (*).

Zie daar, buiten twyfel, veel ſchranderheid, veel vinding; maar de bondigheid ſchynt 'er aan te ontbreeken. Waarom is het noodig, dat in de Naamen, door SALOMO geſchreeven op de twee Pylaaren van zyn Tempel, die Vorst iets anders bedoeld hebbe, dan dat dit Heilig Gebouw zou in ſtand blyven door de ondersteuning des Allerhoogſten aan wien het was toegewyd? Hoe zal men bewyzen, dat SALOMO, aan een deezer Pylaaren den naam van BOAZ geevende, zinſpeelde op den Man van RUTH? Veronderſteld zynde dat hy het gedaan hebbe, hoe volgt daar uit, dat de andere Pylaar in de denkbeelden van SALOMO desgelyks betrekking hadt op een Zoon van BOAZ? Waarom verſchikt Vader HOUBIGANT, op eigen gezag, de orde der benaaminge van die Pylaaren, welker eerſte, aan de rechterhand geplaatst, JACHIN heette, terwyl die, welke den naam van BOAZ voerde, den tweeden rang heeft, aan de ſlinkerhand geplaatst? Wie kan het van zich verkrygen om aan BOAZ een Zoon te geeven in de Heilige Bladeren geheel onbekend, tegen het gezag van vier gewyde Gedenkſtukken, die 'er van zwygen in de opgave van een Geſlachtlyst, waar hy natuurlyk moest komen, en dien Zoon te vinden in de willekeurige overeenkomſten, in den naam van een Pylaar; een naam welks letterlyke betekenis genoegzaam beantwoordt aan de oogmerken der oprigting? Deeze JACHIN, wy bekennen het, zou, als men hem toeliet, met den SALMA van HOUBIGANT alle zwaarigheden wegneemen, welke de Schryver des *Boeks van* RUTH in de Geſlachtlyst van DAVID gelaaten heeft: maar dewyl de gezonde Oordeelkunde geen redenen van voegelykheid voor bewyzen laat gelden, kunnen wy dit nieuwe Stelzel niet onderſchryven, vóór dat het op beter gronden gebouwd worde (†).

(*) HOUBIGANT, als boven.

(†) *Bibliotheque des Sciences des Beaux-Arts*, als boven.

(*Het Vervolg en Slot hier na.*)

VER-

VERHAAL WEGENS EENEN GELUKKIG UITGEVALLEN MISSLAG, VAN TWEE ZEER VERSCHILLENDE LYDERS, VAN WELKE DE EEN HET GENEESMIDDEL, AAN DEN ANDEREN VOORGESCHREVEN, GEBRUIKT HAD.

Dat beide de Heel- en Geneeskunde aan toevallige gebeurtenisſen zeer veel te danken hebben, is eene waarheid die te algemeen bekend en aangenoomen is, dan dat zy eenig bewys behoeft, en daar het in de laatſte zo wel als in de eerſte, maar al te dikwyls, gebeurt, dat men *ex juventibus & nocentibus* (uit de middelen die van dienst geweest zyn, of die nadeelig waren) tot de oorzaak der ziekte, en het verder aanwenden der hulpmiddelen, moet beſluiten; zo zal het onzen Leezeren veelligt niet onaangenaam zyn, hiervan in het navolgend verhaal een ontegenſprekelyk bewys aan te treffen, het welk eene echte geſchiedenis behelst, van wel is waar een ten uiterſten gelukkig uitgevallen misſlag; doch waarby ieder Menſchenvriend evenwel met de grootſte reden wenſchen zal, dat zodanige abuizen nimmer plaats mogen hebben, om dat daar door het leeven van onderſcheidene Lyders in het grootſte gevaar zoude kunnen geraaken.

Voor eenige jaaren, wierden in eene niet onvermaarde Apotheek in Amſterdam, twee Recepten voorſchreeven, waarvan het eene beſtond uit eene ſterke *Infuſio purgans, ex fol. Sennæ, fruct. Tamarind. Manna Calabr. & Sal Polychr.*, het andere was eene *Emulſio ex Amygdalis, Semin. Cucum. & Melonum*, waarin vier greinen *Laudanum purum* opgelost waren. De eerſte drank was beſtemd voor een aan een zwaar Colycq laboreerenden Lyder; de laatſte voor eene Kraamvrouw, welke aan eene ſterke *Hæmorrhagia uteri* laboreerde. Beide deeze dranken behoorlyk vervaardigd, en ieder met een *ſignatuur* voorzien, waarop de naam der Lyders geſchreeven ſtond, wierden gelyktydig aan den Looper ter beſtelling afgegeeven, dan deeze, te onoplettend, geeft de purgeerdrank af aan het huis der Kraamvrouw, en de Amandeldrank by den aan het Colycq laboreerenden Lyder. Zonder dat door iemand op de *ſignaturen* eenige acht gegeeven wierd, gaf men de Lyders volgens de order van den Geneesheer, alle uuren een theekopje der ontfangen dranken in, en het abuis wierd niet eer dan den volgenden dag ontdekt, wanneer de purgatie voor

het

het grootſte gedeelte, en de Amandeldrank geheel, gecon-ſumeerd was. En zie hier de gelukkige gevolgen daarvan. De Kraamvrouw had niet minder dan agt of tien ſterke Stoelgangen gehad, waar door zy eene menigte harde, zwarte, galachtige, drekſtoffen ontlastte, zeer veel verligting bekwam, en de Hœmorrhagie geheel ophield; daarentegen waren de Kramppynen by den anderen te eenemaal geſtild, waar door de nog in het lichaam aanweezig zynde *laxantia*, (want hy had reeds verſcheidene derzelve gebruikt) gelegenheid kreegen, om eene menigte ſcherpe dunne ſtoffe uit het lichaam te voeren, en de Lyder gelukkig van een pynlyk en gevaarlyk toeval gered wierd.

Nu laat het zich van agteren gemakkelyk verklaaren, hoe dat beide deeze, in ſchyn kwalyk aangewende, middelen, de heilzaamſte gevolgen moesten opleveren, en de Schryver deezes wil wel bekennen, dat dit toeval hem, in vervolg van tyd, voor zeer veele Lyderesſen, van een uitmuntend nut is geweest, ſchoon hy 'er niet te min moet byvoegen, dat hy het daar door by veele Vroedvrouwen, Bakers, Moeders, Tantes, Buurvrouwen en meer andere zoortgelyken, ja zelf, helaas! by zommige Geneesheeren, wier denkwyze nog met een ondoordringbaaren nevel van vooroordeelen bedwelmd was, ten uiterſten verkorven heeft. Thans, echter, dank zy eene meerdere verlichting, ook in het vak der Geneeskunde, ſchroomt geen verſtandig Man, in gevalle hy overtuigd is, dat de oorzaak der toevallen zulks vereischt, om, aan eene Kraamvrouw, gepaste braak- en purgeermiddelen toe te dienen, waar door menig eene, van de anders zeer dikwyls doodelyke Kraam- of liever Rotkoortzen, tydig bevryd word.

R.

BESCHRYVING VAN DEN MAHWAH-BOOM. Door den Luitenant CHARLES HAMILTON.

(Gerokken uit de *Aſiatic Reſearches, or Transactions of the Society inſtituted in Bengal.*)

De *Mahwah-Boom* is eene zeldzaame en teffens nuttige Boom. Dezelve behoort tot de *Polyandria Monogynia* van LINNÆUS; maar is van eene ſoort niet door hem beſchreeven. Door Inſnyding levert dezelve uit den bast een harst-

harstagtige Gom. De Bloemen zyn van eene zonderlinge natuur, en vertoonen zich als Besíen.

In de maand February, laat de *Máhwah-Boom* de Bladeren vallen, en vroeg in Maart beginnen deeze Bloemen uit te komen; hangende aan risten van dertig, veertig, of vyftig, aan 't einde van elk dun takje, en van dien tyd, tot het laatíte gedeelte van April, als de Bloemen ryp worden, (want zy openen zich nooit) vallen zy af met de *antheræ*, in den morgenítond, en kort na 't opgaan der Zonne; men verzamelt ze, en zy worden gedroogd door ze eenige weinige dagen in den Zonneíchyn te leggen; in dien gedroogden ítaat gelyken zy zeer op gedroogde druiven, en hebben 'er ook den reuk en ímaak van.

In gedaante is de vrugt van twee ſoorten, de eene gelykt na een kleine Walnoot, de andere is wat grooter en ſpitzer, de zaaden zyn vol van dikke *Olie*, van zelfſtandigheid als *Boter* of *Ghee*; men krygt dezelve door perſen.

Uit deeze beſchryving kunnen wy gereed opmaaken, dat de *Máhwah-Boom* van een algemeen gebruik is. De *Bloemen* worden door de Inwoonders raauw, of in hunne ſpyzen gekookt, geëeten; en, enkel met Ryst gekookt, verſchaffen zy een verſterkend en gezond voedzel. Gegist hebbende, leveren zy, overgehaald zynde, een ſterken Geest uit. De *Olie* gebruikt men in de Keuken, tot het vervaardigen van zekere Zuikergebakken; men brandt dezelve in de lampen, en zy wordt aangemerkt als een heilzaam Geneesmiddel, op wonden en uitſlag van de huid gelegd. Waartoe men de *Gom* bezigt, is my onbekend.

Naardemaal deeze Boom in den dorſten grond wil groeien, en weinig vogts noodig heeft, is dezelve wonder geſchikt voor de Inwoonders van de bergagtige Gewesten, omſtreeks *Buxar*, die, geduurende de heete maanden, aan lange en ſchroeiende droogten onderworpen zyn. —— De Heer HAMILTON denkt, dat, door het aankweeken van deezen Boom, de inkomſten der Landeigenaaren zeer zouden vermeerderd worden, en dat men een voorraad van de vrugt zou kunnen opleggen, tot den tyd van gebrek." „ Dan," voegt hy 'er nevens, „ het verwaar„ loozen hier van duidt ten vollen aan, het waar cha„ racter van den laagſten rang der Inboorelingen, als lui en „ vadzig in de hoogſte maate; 't geen misſchien grooten„ deels is toe te ſchryven, aan de onkundige en domme „ inhaaligheid hunner *Rajahs*, *Zimeendars* en andere

„ *Land-*

„ *Landeigenaars*, en derzelver volſlaagene onoplettenheid „ op de verwaarloozing van die elendigen, die nogthans de „ oorzaak zyn van hun aanzien en magt."

OVER DE ZUIKER VAN NATUURLYKE MELK. Door den Heer JAHRIG, *te Petersburg*.

(*Journal de Phyſique*, 1791.)

Op myne Reizen, welke ik ondernomen heb, op last der Academie van *Petersburg*, onder de *Mongoliſche* Volken, die de grenzen van het Gouvernement *Irkutz*, boven het Meir *Baikal* bewoonen, langs de Rivier *Selenga*, nam ik eene vernuftige wyze waar, op welke die Volken, geduurende hunne lange Winters, eene groote hoeveelheid Melks bewaaren, welke zy laaten bevriezen in yzeren Ketels, die hun ook tot andere einden dienen. Wanneer de Melk, in zodanig een ketel volkomen bevroozen is, maaken zy den ketel langzaam warm, en ligten 'er de bevroozen Melk uit met een houten ſpatel. Deeze bewerking vangt aan, zo ras de koude begint: want, dan heeft men den grootſten overvloed van Melk: de Melk-ysklompen, door dit middel verkreegen, neemen, gelyk zulks eigenaartig volgt, de binnenſte gedaante der ketels aan, in welken zy bevroozen, en behouden die den ganſchen Winter.

Doch 't geen myne nieuwsgierigheid veel ſterker prikkelde, beſtondt daarin, dat ik alle de Melk-ysklompen digt overdekt zag met een wit poeder, in 't voorkomen meelagtig. Ik merkte dezelfde zaak op in myn kleine voorraadplaats, die ik moest voorzien op den eigenſten voet als deeze zwervende Volken, en de Kinderen van myne Herders bragten my dikwyls ſchotels, vervuld met die ſoort van Meel, 't welk zy aten, en waarvan zy zich ook bedienden, om hunne ſpys te zuikeren.

Naa deeze ontdekking, liet ik een voorraad van Melk-ysklompen, uit een benedenkamer, brengen boven op het houten huis, waarin ik myn intrek had, en een gedeelte uitmaakte van een Tempel, toegeheiligd aan de Afgoden deezes *Heidenſchen* Volks. Deeze Melk-ysklompen vonden zich, te dier plaats, blootgeſteld aan de onmiddelyke wer-

king

ling van de koude en drooge lugt, welke, bykans een geheel jaar door, in deeze landen heerscht. De Melk-ysklompen waren rechtſtandig gezet, en ſpeelde gevolglyk van alle kanten de lugt daarop. Ik bezogt ze dikwyls, en bemerkte, dat die blootſtelling aan de Lugt toebragt in dagelyks de meelagtige korst, waar mede de oppervlakte overdekt was, te vermeerderen. Ik nam alle weeken, door deeze Melk-ysklompen te ſchrabben, ten minſten de hoogte van twee vingerbreed, van deeze meelagtige zelfſtandigheid weg: welke ik als dan op een ſchotel deed, en aan de lugt bloot ſtelde, om, door behulp van de Vorst, de overgebleevene vogtigheid, welke aan een lange bewaaring nadeelig zou hebben kunnen weezen, weg te neemen. Dit meel dus bloot geſteld aan ſtrenge koude, en by gevolge van alle vogtigheid ontdaan, hadt een zeer zoeten en zuikeragtigen ſmaak. In warm water ontbonden, en ſterk met een karnſtokje geroerd, kan men zich, door dit middel, op alle tyden en plaatzen, zeer goede en wel ſmaakende Melk bezorgen. Ik geloof dat deeze ontdekking van eene zeer groote nuttigheid is, en zeer volvoerbaar op lange reizen ter Zee of te Land. Het komt 'er op aan, om, by de toebereiding, alle noodige voorzorgen in agt te neemen.

Gelyk ik hier ſpreek van eene Proeve, door my genomen, en verſcheide keeren herhaald, kan ik even zeer verzekeren, dat dezelve zal gelukken aan een ieder, die 'er zich toe wil verledigen; dan ik geloof ook, dat alle Landen niet even gunſtig zyn, tot het vormen van deeze zonderlinge zelfſtandigheid. Het Land, waar ik my toen onthield, is een der hoogſte ſtreeken in het Noorden van *Aſie*; een *Alpisch* Gewest, waar de Rivieren bykans zes maanden van het Jaar met Ys bedekt zyn, ondanks zy liggen onder den vyftigſten Graad Noorderbreedte.

Eene andere byzonderheid, eigen aan die Landſtreeke, is de drooge en ſcherpſnydende Lugt, gedurende een groot gedeelte des Jaars. De drooge Winden, gelyk ook Regen en Sneeuw, komen zelden uit het Westen: bykans altoos uit het Noorden, en worden doorgaans aangekondigd door een zeer zagten Zuiden Wind, die eenigen tyd waait. Deeze drooge en gezuiverde Lugt, welke den geheelen Winter in deeze ſtreeken heerscht, vermeerdert by gevolge de uitwaasſeming van alle vogtigheden, in deeze Melk-ysklompen, en laat niets agter dan het weezenlyke en de beſtanddeelen van de Melk, onder de gedaante van een wit Poeder.

Om

Om in korten tyd eenen grooten voorraad van dit Poeder te verkrygen, moet men, by voorkeuze, zich bedienen van raauwe ongekookte Melk, weinig of niet zamelt men in van Melk, die gekookt of afgeroomd is; desgelyks behoort men zorge te draagen, om de versch gemolken Melk, wanneer dezelve de natuurlyke warmte nog heeft, niet bloot te ſtellen aan de koude; de ſchielyke aanval der koude dryft alle de vette en kaasagtige deelen na het middelſte van den klomp, derwyze, dat enkel wateragtige deelen alleen de buitenſte zyden van dusdanig een Melkysklomp beſlaan. Het binnenſte of de kern van een dergelyken Melk-ysklomp vertoont zich als dan in eene rimpelagtige gedaante, menigmaal reeds in het boteragtige veranderd, en levert geen zuikeragtig Poeder op. Ten einde de vette en zuikeragtige deelen zich te eenpaariger verdeelen door den geheelen Melkklomp, laat ik de versch gemolken Melk koud worden, die men als dan in platte en ondiepe ketels kan uitſtorten.

ONDERRIGTENDE AANMERKINGEN, MEDEGEDEELD AAN DE HEEREN NATUURKUNDIGEN, DIE NA DE ZUIDZEE EN DE ZUIDPOOL-GEWESTEN OP REIS GAAN, VOORGELEEZEN IN DE SOCIETEIT DER NATUURLYKE HISTORIE, TE PARYS, *den* 29 *van July* 1791. Door den Heer DEODAT DE DOLMIEU.

(*Journal de Phyſique.*)

De eerſte Zeelieden, die langs de Kust van *Africa* zeilden, en de ſchriklyke *Kaap der Stormen* (*) omvoeren, om in de Landen te komen, welke Speceryen opleverden; de Gelukzoekers, die, na de ontdekking der *Nieuwe Wereld*, in het vaste Land van *America* zogten door te dringen, vonden zich daar toe opgewekt door zugt tot Rykdommen. Goud en Zilver waren de eenige voorwerpen hunner onderneemingen, en maakten den eenigen prys uit,

(*) *Cabo Tormentoſo*, of de *Kaap der Stormen*, was de oude naam van die, naderhand, met zo veel gronds, dien verwisſelde voor den naam van *Cabo di Buono Speranza* of *Kaap der Goede Hoope*. ROBERTSON, *Geſchiedenis van America*, I. D. bl. 88.

uit, welken zy op hunnen arbeid ſtelden. Zy doorzwierven, als wilde Dieren, de Landſtreeken, welke het ongeluk hadden van een lokaas op te leveren aan hunnen onleesbaaren Gouddorst, zy bragten de Inwoonders om hals, om meester te worden van eenige cieraaden van kostbaare Metaalen vervaardigd, die van geene waardye waren voor die vreedzaame Menſchen, en welker gezigt alleen de drift der begeerlykheid dier barbaarſche *Europeaanen* ontſtak. Deeze woeste Overwinnaars voelden zich gedreeven door een Goudzugt zo ſterk, dat dezelve geene voldoening zou erlangd hebben, indien zelfs de Bergen, die de aderen van een onmeetbaaren Rykdom in zich beſlooten, geheel en al uit die geliefde Metaalen beſtaan hadden. Wanneer de Weetenſchappen eenige voordeelen getrokken hebben, van de naſpeuringen door hun te werk geſteld, om de Mynen op te ſpeuren en te bewerken, zyn zy des geenen dank aan hun verſchuldigd, dewyl nimmer eenig oogmerk van onderrigting hun in den zin kwam.

Veel edeler dryfveeren ſpoorden de Reizigers aan, die, in deeze eeuwe, de gevaarlykſte Zeetochten ondernamen, en de moeilykſte reizen deeden; de begeerte om de Natuur te kennen, de dorst na nieuwe Kundigheden, zo heftig als de Gouddorst, heeft hun alle gevaaren doen braveeren; en de roem, hun eenig doel, is ook hunne beloaning geweest.

De Weetenſchappen hebben, uit handen van Natuurkundige Reizigeren, zulke keurige Waarneemingen, zo veelvuldige en verſcheidenerlei voortbrengzels, ontvangen, dat de Rykdommen van het Dieren- en Plantenryk onuitputtelyk ſcheenen. Maar het Ryk der Delfſtoffen ſchynt altoos aan de twee andere opgeofferd. Deeze beide hebben eene onmeetbaare uitgeſtrektheid gekreegen, terwyl het derde bykans geheel verwaarloosd is, 't zy de beoefening der leeven- en beweeglooze ſtoffe min aantrekkelykheids hadt, dan de beſchouwing van de leevende en zich beweegende voorwerpen, 't zy om dat men, tot deezen laatſten tyd toe, de verrigtingen des Mynwerkkundigen bepaald heeft tot het opſpeuren der Metaalen, en het van geen aanbelang rekende dezelve tot eenig ander voorwerp te wenden. Men wist niet dat 'er Waarneemingen te doen waren, veel belangryker dan die der verzamelplaatzen van kostbaare Metaalen; Waarneemingen, meer *geſchikt* om 's menſchen geest te voldoen.

't Is waar, een geruimen tyd geleden, hebben eenige

Natuurkundigen begreepen, dat de oude Geſchiedenis des Aardkloots beſchreeven was in de eerſte beddingen der Aarde; dan, het was bewaard gebleeven voor den Heer DE BUFFON, om aan te toonen, dat de tegenwoordige geſteltenis onzes Aardbols eene naauwe betrekking heeft tot groote omwentelingen, op onderſcheide tyden voorgevallen; het kwam hem toe, onze aandagt te vestigen op de verbaazend groote overblyfzels van eene oude Aarde, op de bezinkzelen door de Zee agtergelaaten, op de opgedolven Beenderen, onbetwistbaare gedenktekens van eene andere orde der dingen: en, indien die groote Schilder der Natuure, zich tot de hoogte der hemelen verheffende, zomtyds de baaken, welken zyn vlugt moesten regelen, uit het oog verlooren heeft; indien hy, om het kleed op te ligten, 't welk het oogenblik der Scheppinge bedekt, al te zeer de Waarneemingen verwaarloosd heeft, die het geweld van zyn vernuft moesten beteugeld hebben; indien de ſtof der ondervindinge hem niet altoos onderſteund heeft op dien donkeren weg; indien, eindelyk, zyne Beſchouwing des Aardkloots van dag tot dag in waarſchynlykheid verliest, levert zulks geen reden op om zyn roem aan te tasten: want, het is altoos eenen grooten Bouwkunſtenaar niet te wyten, als hy geene hem voegende bouwſtoffen by de hand vindt, en dikwyls is hy bedroogen door zyn vertrouwen op de zodanigen, die ze hem verſchaften. De dwaalingen van een zo groot Man doen ons de noodzaaklykheid bemerken tot het verdubbelen onzer poogingen, om nieuwe bewysſtukken op te zamelen, om de verhaalen der Reizigeren te regt te brengen, en zo groot eene menigte van Waarneemingen byeen te voegen, als, ten eenigen tyde, een dergelyk Vernuft de middelen aan de hand kunnen geeven, om door den nagt der tyden heen te dringen, en daar gebeurtenisſen te ontdekken, die zich in eene onbegrensde oudheid verliezen.

Maar, terwyl wy ons Vasteland nagaan, terwyl wy Waarneemingen doen die binnen ons bereik vallen, en, in zekeren voege niets meer vorderen, dan de moeite om ze op te ſchryven, behooren onze aanmoedigingen den yver te onderſteunen der zodanigen, die een veel moeilyker loopbaan opſlaan; onze erkentenis moet oneindig groot weezen voor Reizigers, die onderwys gaan haalen aan de verst afgelegene deelen des Aardkloots, die alle aangenaamheden des leevens, alle voordeelen der beſchaafdheid, opofferen, om zich te vervoegen by wilde Volken, in onbe-

woonde Landſtreeken; ten einde daar bewyzen op te zamelen, Waarneemingen te doen, en Natuurkundige waarheden te ontdekken, die, by hunne wederkomst, ons zo wel als hun toebehooren, ſchoon wy niet deelen in een der gevaaren, in een der moeilykheden, aan hunne naſpeuringen onafſcheidelyk verbonden. Mynen dank, derhalven, betuigende aan de zodanigen, die zich dus toewyen, om den kring der menschlyke kundigheden uit te breiden, verzoek ik hun my te vergunnen, eenige voorwerpen aan te wyzen, op welke zy hunne aandagt moeten vestigen.

De Mynkundige, die een ſchaars bezogte Kust bezoekt, die bykans onbewoonde Landen doorzwerft, moet niet hoopen daar ſtukken te zullen aantreffen, die ten cieraad der Kabinetten ſtrekken: want de ſchoone Kristalliſatien en de Mynſtoffen, die eene zekere uitwendige ſchoonheid hebben, behooren tot de Metaal-aderen, en derzelver ontdekking vordert den zwaaren arbeid der Mynwerkeren. —— Niet meer moeten zy zich ſtreelen, met het denkbeeld van kostbaare Metaalen, of Edelgeſteenten, te zullen inzamelen; deeze zelfſtandigheden doen zich zeldzaam op aan 's Aardryks oppervlakte, en, zonder eene voorafgaande aanwyzing, zonder eene bykans volſtrekte zekerheid van ze te zullen aantreffen, moet men den tyd niet verkwisten om ze op te zoeken; dit mag eerst gedaan worden, wanneer men ze ontdekt heeft in de cieraaden der Inboorelingen, of in de ſtukken huns huislyken gebruiks. In alle gevallen, is het alleen by een toevallig gelukkig aantreffen, dat men iets van dien aart konne aanvangen.

De verzameling eens Delfſtofkundigen kan nimmer die nieuwheid van voorwerpen, die verſcheidenheid van voortbrengzelen, aanbieden, als die des Plantkundigen; maar deeze plaatst eenigermaate al zyne weetenſchap in zyn Kruidboek, en trekt geene andere kundigheid van de ontdekking eener nieuwe Plant, dan die dat dezelve beſtaat; 't is een Plant meer, welke hy in het ontelbaar Gezin der Gewaſſen plaats geeft. In de Delfſtofkunde, behoort het beſtaan van elken Steen tot de Geſchiedenis des Aardkloots: indien die Steen, op zich zelven beſchouwd, van zeer weinig belangs is, kan dezelve, door zyne betrekkingen, aanleiding geeven tot de ontdekking van de zeldzaamſte verſchynzelen, en zeer weinig verwagte waarheden ontvouwen. Geen der omſtandigheden hebbe men onopgemerkt te laaten, dewyl zy alle in verband kunnen ſtaan, met zaaken van de ulterſte aangelegenheid. De gemeenſte zelf-

ſtandigheden, die in alle Landen gevonden worden, verſchaffen, door derzelver algemeenheid, zelfs de oplosſing van de keurigſte vraagſtukken.

De Kalkſteen, by voorbeeld, maakt meer dan een derde gedeelte uit van ons Vasteland: weinige Landen, weinige Bergen, zyn 'er, waar dezelve niet gevonden wordt; het is de overvloed van dien Steen, de bykans altoos horizontaale ligging van deszelfs beddingen, het zyn de Delfſtoffen daarin begreepen, die ons het lang verblyf des Zeewaters over ons Vasteland leeren: zy hebben ons aangeweezen, dat deeze onderdompeling eeuwen lang geduurd heeft, en het gevolg niet was van eene geweldige oorzaak, maar een gewoone ſtand: dewyl de bezakzels zich geregeld, en agtereenvolgend, opeenhoopten tot het vormen van Bergen, meer dan duizend Roeden hoog; zy hebben ons aangeweezen, dat de Luchtſtreeken alstoen dezelfde niet waren: want de Zee voedde Dieren, welker gelyken men nu niet meer vindt, dan in de *Indiſche* Zeeën. Veele andere groote waarheden zyn 'er, behalven deeze, verbonden aan de Waarneemingen, die men op die zelfde ſoort van Steenen kan doen.

Het is van aangelegenheid volkomen onderrigt te worden, of de Kalkſteen op de Zuidzee-Eilanden, en in de Landen digt by de Zuidpool, beſtaat. Treft men denzelven daar aan, dan moet men voorts naſpeuren de natuur, de ligging, dier Steenen, en derzelver overeenkomst met die in ons Vasteland; men moet opmerken of ze op Rotzen of Steenen van eene andere natuur rusten, of ze tegen hooge Bergen leggen, en de toppen daar van beſlaan; men moet optekenen de grootſte hoogte, waar men ze aantreft, en eindelyk nagaan, welke Delfſtoffen zy bevatten. —— In deezer voege, zal een klein ſtukje Kalkſteen, met een Schulp daarin, opgeraapt in de Zuidpool-Landen, op een Berg duizend Roeden hoog, voldoen kunnen, om te bewyzen, of dat de Aardkloot, ten zelfden tyde, over deszelfs geheele oppervlakte met water bedekt was, en als dan zou het noodzaaklyk weezen, dat zich groote holen geopend hadden, om al dien voorraad van water te verzwelgen, die ons Vasteland onderzette, of dat de menigte des waters dikwyls van plaats veranderde: want de blykbaare voorraad van water, in de Zee, zou niet genoegzaam weezen, om, ten zelfden tyde, ons Vasteland, en de Landen, die zich aan het andere uiterſte van 's Aardryks middellyn bevinden, te overſtroomen. Indien de Delfſtof

in dien Steen begreepen, van eene ſoort was, die niet dan in eene Luchtſtreek, gelyk aan die van *Indie*, kan leeven, zouden wy kunnen gelooven, dat de Lugtsgeſteltenisſe des Aardkloots toen omtrent overal gelyk was, en dat alleen onze Lugtſtreeken verkoeld zyn. Ingevalle men, in tegendeel, geen Kalkſteen met ſchulpen bezet, op een der Eilanden van de *Zuidzee* aantrof, indien dezelve niet beſtondt in *Nieuw Holland*, in *Nieuw Zeeland*, en in de Zuidpool-Landen, dan zou men mogen veronderſtellen, dat deeze Landen nooit onder water geſtaan hadden, dat de voorraad des waters alleen eene verplaatzing ondergaan heeft, dat dezelve opgehoopt is in het gedeelte, 't welk den *Stillen Oceaan* beſlaat, wanneer het ons Vasteland bloot liet, en dat die verplaatzing eene verandering in het zwaartepunt des Aardbols noodzaaklyk gemaakt heeft. —— Veele andere aanwyzingen kunnen 'er ontleend worden uit het aan- of afweezen deezes Steens, en deszelfs ligging. Ik heb alleen dit voorbeeld bygebragt, om te doen zien het aanbelang van Waarneemingen, die de gemeenſte en minſt waardigſte ſchynen; ik heb willen bewyzen, dat de Delfſtofkundige genoeg zal gedaan hebben, als hy ons zyne onderrigtingen mededeelt, over de Natuurlyke Geſteldheid der Landen door hem bezogt, en zyne Verzameling zal die van de Dier- en Plantkundigen evenaaren, wanneer hy ons, uit deeze ver afgelegene Gewesten, zelfſtandigheden medebrengt, die in ons Land de allergemeenſte zyn.

Op deeze langduurige Reizen, heeft men niet altoos den tyd tot zyne beſchikking, en men treft, tot het doen van naſpeuringen, die geryflykheden niet aan, welke men in beſchaafde Landen vindt. Men moet, eenigzins in haast, de Waarneemingen, welke men wil doen, verrigten, en het is van weezenlyk aanbelang, geen oogenblik te verliezen om eenvoudige aanduidingen op te zamelen, wanneer de omſtandigheden niet gehengen zich over te geeven aan gezette naſpooringen. —— De Natuurkundige moet, daarom, zyn plan vooraf opmaaken, en het voornaam oogmerk zyner Waarneemingen bepaalen; ten einde 't zelve nooit uit het ooge te verliezen, of zich te laaten aftrekken door bykomende voorwerpen; hy moet zich verzekerd houden, dat alle agtloosheid, welke hy zich veroorlofde, hem zou kunnen berooven van de vrugt zyner tochten; hy moet weeten, dat hy, ſchielyk heen trekkende langs Kusten, vol hinderniſſen en gevaaren, nooit tot morgen behoort uit te ſtellen eenige Waarneemingen, welke hy dien

eigen dag met gemak kan doen. Wanneer men den voet zet op eene zo moeilyke loopbaan, is 'er yver en moed noodig, doch bovenal ſtandvastigheid: vóór dat men het onderſtaat, behoort men zyne kragten te beproeven; maar het werk aangevangen hebbende, moet men geene andere gedagten koesteren, dan om het voorgeſtelde oogmerk te bereiken.

Eene Kust naderende, die onbekend of weinig bezogt is, heeft, men agt te geeven, hoe dezelve zich opdoet. Indien de oever niets aanbiedt, dan eene uitgeſtrekte vlakte, en men, verder op, niet dan in een grooten afſtand Bergen ontdekt, heeft de Delfſtofkundige weinig hoope, daar voorwerpen, die voor hem belangryk zyn kunnen, te zullen aantreffen. Ondertuſſchen moet hy niet verzuimen de aanwyzingen, welke hy kan vinden in het gruis en zand op den oever, en hy kan uit derzelver aart een vermoeden vormen over de voornaamſte zelfſtandigheden, welke de Bergen uitmaaken, tot welke het hem niet geoorlofd is te naderen. Die zanden zyn fyner, naar gelang zy van een grooter afſtand komen. Maar het zyn de harder zelfſtandigheden, die op de wryving meer wederſtands bieden, die de grover brokken behelzen, en welke hy daar kan verzamelen. Daarenboven kunnen 'er toevallige oorzaaken ontſtaan, die groote Steenen op een verren afſtand verplaatzen, zonder derzelver grootte te verminderen, en, zonder dezelve eene ronde gedaante te doen aanneemen, die de Steenen, lang in 't water gewenteld, verkrygen.

Ik zal hiervan eene Waarneeming bybrengen, door my in den Jaare 1789 gedaan, en die van eenig nut kan weezen. De wyduitgeſtrekte vlakte van *Lombardie*, welke in de *Adriatiſche* Zee eindigt, is zamengeſteld uit brokken van het *Alpiſche* en *Appenynſche* Gebergte: elke dag ſtrekt zich dezelve verder uit, en neemt van het water weg ten koste van 't Gebergte; de rivieren en watervallen voeren ſteeds na Zee de voortbrengzels dier afneeminge; doch zy komen daar zo veel meer verkleind als de afſtand grooter is, en worden eindelyk in een ſtaat van allerfynſt zand gebragt. Ondertuſſchen was de oever, in den Winter des Jaars 1789, bedekt met groote hoekige ſteenen, komende van dezelfde Bergen. De Rivieren waren, 't geen by menſchen geheugen niet gebeurd was, bevroozen geraakt, en de Yſſchotzen voerden ſteenen van allerlei ſoort zeewaards: deeze met dezelve van den grond der Rivieren mede genomen, geene op het Ys gevallen, bleeven daar tot den tyd van

den

den ysgang; toen werden ze na Zee gevoerd, waar de golven ze op den oever ſmeeten.

Over 't algemeen is het naſpeuren der Zanden, aan alle Kusten, waar men komt, eene Waarneeming, niet zo beuzelagtig, als dezelve, in den eerſten opſlage, moge ſchynen. De wenteling en ſchuuring, door de Zeebaaren veroorzaakt, brengen dikwyls op de Kusten kostbaare ſtukken, afgerukt van ſteenen, in welke men ze naauwlyks vermoed zou hebben. Indien de Zanden enkel beſtaan uit Kalkſteen en Quartz, zou het noodloos weezen 'er iets van te bewaaren; maar behelzen ze brokken van eene andere natuur, dan moet men 'er iets van mede neemen, om het aan boord nader te onderzoeken (*).

Indien een Kust hoog is, of, indien de oever weinig van denzelven verwyderde Bergen heeft, moet men terſtond een Waterval of Rivier opzoeken, die zich welhaast opdoet; en als dan in derzelver bedding de aanduidingen opzamelen, welke de plaats moeten bekleeden van de Waarneemingen, die men op de Bergen zelve niet kan doen, en die, in allen gevalle, dezelve behooren voor te gaan. Men zal 'er de voornaamſte omſtandigheden vinden, die de Bergen zamenſtellen, en waarneemen, dat de groote met de hardheid in eene evenredigheid ſtaan met den afſtand van de banken, waar-

(*) Het uitzoeken en ſchelden deezer Zandkorrelen, en zelfs van kleine aartige Cristallen, die men 'er zomtyds in aantreft, kan een verlustigende bezigheid verſchaffen, en den anders ligt verveelenden tyd, op een lange reis, verdryven. Men moet zich voorzien van kleine houten of papieren Doosjes, waarin men dat Zand doet; geenzins verzuimende op elk derzelven te ſchryven, den naam van de Kust, en den ſchynbaaren afſtand van 't Gebergte. Niet te zeer kan ik daarenboven aanpryzen, de zorgvuldigheid van zo breedvoerige aantekeningen, als mogelyk is, te voegen by alle ſtukken, welke men verzamelt. Nooit kan het geheugen alles opleveren, of ons naauwkeurig herinneren, wat ons bewoog om dit of dat ſtuk mede te neemen, en, door het gemis hier van, kan het al zyne waarde verliezen. Men verzuime niet een goeden voorraad van papier mede te neemen, om 'er alle Steenen, die men wil bewaaren, in te pakken, en vermyde, met alle zorgvuldigheid, het ſchuuren van den eenen tegen den anderen; men zal in geteerd uitgeploozen touw, of *Werk*, zo als men gebruikt om de Schepen te breeuwen, een heerlyk middel vinden om Delfſtoffen in te bewaaren, zo tegen de vogt, welke 'er verandering in zou kunnen veroorzaaken, als tegen het beſchadigend botzen of ſtooten.

waarvan ze afgeſchuurd zyn: want, ondanks de ſchynbaare wanorde, waarin die ſteenen opeengehoopt zyn, kan men, uit derzelver gedaante, meer of min aan het klootſche grenzende, de zodanige die van den verſten afſtand komen, onderkennen; als mede de zodanige, die behooren tot het middenpunt van een groep, of van een keten, Bergen, en ze onderſcheiden van die een minderen weg hebben afgelegd. Het is, derhalven, van aanbelang, de ſoort van ſteenen, die in zulk een bedding veelvuldigst zyn, op te merken, aantekening te houden van derzelver grootte, en tot de min daar gemeene af te daalen; onder de brokken van dezelfde ſoort, moet men zich aan de grootſte houden, en dezelve breeken: 't is alleen in derzelver midden, dat men kan verzekerd weezen, de zelfſtandigheid in den natuurlyken ſtaat te zien; de oppervlakten zyn bykans altoos met iets anders omzet, en deeze verandering, die uitwerking kan hebben op de kleur, den korrel, de hardheid en zwaarte, kan, ter diepte van verſcheide voeten, in de Steenklompen doordringen. De hardſte Steenen zyn voor deeze verandering niet beveiligd, de Graniten en de Porphyrſteenen zyn 'er meer, dan eenige andere, aan onderworpen. —— Zo veel mogelyk is, moet men aan Scheepsboord alle brokken doen brengen, die eenige byzondere aandagt ſchynen te verdienen, en ze zo groot neemen als voegelyk kan geſchieden. Men kan ze dan meer op zyn gemak naagaan, gereeder verbreeken, de ſtukken, die men verkiest te bewaaren, beter die gedaante geeven, welke men begeert, en ze ongeſchonden houden, door ze tegen alle ſchuuring te beveiligen. Niet te veel oplettenheids kan men toebrengen, om de breuken 'er in gemaakt, die veele kenmerken opleveren, om een geſlacht en ſoort te bepaalen, onveranderd te bewaaren. Desgelyks moet men, zo veel immer kan geſchieden, twee ſtukken van dezelfde ſoort medevoeren, waarvan het eene geſchikt is om gepolyst te worden: want de luister, die een Steen daar door verkrygt, doet Deelen, door alle andere middelen niet zigtbaar te maaken, te voorſchyn komen.

De uitſteekende Rotzen, welker voet door de Zee beſpoeld wordt, de Bergen die op een kleinen afſtand van de Zee verwyderd zyn, bieden den Delfſtofkundigen de gelukkigſte omſtandigheden aan: dewyl hy, na de zelfſtandigheden, die deeze hoogten zamenſtellen, opgemerkt te hebben, daar derzelver onderlinge ligging kan nagaan, als mede de rigting der banken en laagen, en de vreemde li-

lichaamen in dezelve opgeflooten. Die ſoort van uitvreeting, welke niet alleen de Rotzen ondergaan, blootgeſteld aan het geklets der Zeegolven; maar alle die de *Zeelugt* moeten verduuren, doet alle deelen die harder zyn dan de grondſtof, waarin zy zich bevinden, en waarmede zy ſlegts eene zwakke verbintenis houden, uitkomen. Dus vertoonde zich, te *Alexandrie*, de Kolom, die de Kolom van POMPEJUS genaamd wordt, uit het hardſte Granit gemaakt, van de lugt doorknaagd aan die zyde, welke na de Zee gekeerd ſtondt; de Granit was 'er uitgehoold, de greinen zuiver Quartz, de hardſte Cristallen van *Feld-ſpath* waren, als op zich zelven ſtaande, en hingen weinig verbonden aan den Steen zelven. Men kan, derhalven, op dergelyke ſteilten, de Cristallen en Delfſtoffen van eene aanmerkelyke grootte vinden, die wederſtand geboden hebben aan ontaarting, en welke men, door geen middel, geheel uit derzelver Moederſtof zoude kunnen haalen.

(*'t Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.*)

ZEER BELANGRYKE BYZONDERHEDEN VAN ST. JOANNA, EEN DER CAMORA EILANDEN, IN DEN INDISCHEN OCEAAN.

(*Uit het Engelsch.*)

Het Eiland *St. Joanna* ligt in den *Indiſchen Oceaan*, op de Oosterlengte van 44°15′, en Zuiderbreedte van 12°30′. De Noordzyde verdeelt zich in twee punten, zes en twintig mylen zich van elkander verwyderende, tusſchen welke tongen een groote Baai zich opdoet.

Dit Eiland is eene geſchikte ververſchingsplaats, voor de *Oost-Indiſche Schepen*, welker Volk, als het door de Scorbut is aangetast, welhaast van dit ongemak herſteld wordt, door het gebruik van Citroenen, Oranjeappelen, en de Landlugt. De Stad, waarin de Koning zyn verblyf houdt, is aan de Oostzyde des Eilands, dan, ſchoon dezelve drie vierde van eene myl lang is, telt men 'er niet meer dan twee honderd huizen. De voornaamſte zyn van Steen, met een vierkant plein in 't midden, en ſlegts ééne verdieping hoog. Alle de andere huizen, of liever hutten, zyn ligt opgeſlaagen van gepleisterd riet; de Mosqueën zyn tamelyk goede Gebouwen, van binnen zeer

rein en zindelyk. Het Hoornvee is eene ſoort van Buffels, met een hoogte op den ſchoft, die een lekker beetje oplevert; doch 'er is geen één Paard, Ezel of Muilezel, op 't geheele Eiland.

De oorſpronglyke Bewoonders, omtrent 7000 in getal, bewoonen de Bergen, en vinden zich doorgaans in oorlog met de *Arabiſche* Stroopers, die, by vermeestering, zich aan de Zeekust gevestigd hebben, en omtrent 3000 ſterk zyn. Deeze laatstgemelden worden door eenen ongenoemden Brieffchryver, afgebeeld als arme elendige weezens, die, niet in ſtaat zynde om den Landbouw ſterk voort te zetten, dewyl zy zich ſteeds blootgeſteld vinden aan de beroovingen der Bergbewoonderen, voornaamlyk beſtaan, door de *Indiſche* Schepen, die tot ververſching daar komen, van een weinig Vee en Vrugten, onder den Keerkring vallende, te voorzien. Volgens deezen Schryver, zyn de verhaalen door den Abbé RAYNAL, en den Major ROOKE, van dit Eiland gegeeven, niet alleen vergroot maar vol misſlagen; en het Land is zo ſchilderagtig ſchoon niet, als de eerstgemelde het beſchryft, en verdienen de Inwoonders het achtenswaardig character niet, hun door den laatstgenoemden gegeeven.

Schoon wy geene bevoegde Regters zyn, om dit geſchil te beſliſſen, zullen wy het onderſcheiden Berigt van den Major ROOKE hier plaats geeven; in 't voorbygaan opmerkende, dat geen naamloos verhaal die maate van geloofwaardigheid kan verdienen, welke men verſchuldigd is aan een Schryver, bekleed met een openbaar character, en die, door zyn naam by zyn Berigt te voegen, veronderſteld mag worden overtuigd te zyn van zyne waarheidsliefde, en zich blootſtelt aan onderzoek, met het edel vertrouwen van de waarheid op zyne zyde te hebben.

„ Schoon," dus luidt des Majors berigt, „ *St. Joanna* het grootſte niet is van de *Camora*-Eilanden, mag het voor het voornaamſte gehouden worden: het maatigt zich de Souveraniteit over alle de andere aan, en vordert 'er ſchatting van: dan het vindt zich zomtyds in de noodzaaklykheid, om die tweevoudige meerderheid met het Zwaard te handhaaven; tegenwoordig heeft het een krygstocht in den zin tegen *Mayotta*, 't welk zich tegen *St. Joanna* opwerpt. De Inwoonders gevraagd na de oorzaak des Oorlogs met dat Volk, gaven ten antwoord: „ *Mayotta is gelyk America!* Zy krygen Wapenen en Krygsvoorraad van de Schepen, die dit Eiland aandoen, en

en de aankomst van eene zo ſterke Vloot, als de tegenwoordige, zal hun wonderwel te ſtade komen; dewyl het vooral gebruiklyk is dat elk Schip een geſchenk van Wapenen en Kruid doet aan den Prins, wanneer hy een bezoek aan boord aflegt, en dit verzuimt hy niet aan eenig Schip. Eereſchooten is de verſchuldigde begroeting by dusdanig eene gelegenheid: maar als de geſchutpoorten geſlooten zyn, verſchoont men zich van deeze pligtpleeging, en de Prins laat die verſchooning gereedlyk gelden, mits hy een aantal gevulde Kardoeſen ontvangt, gelyk aan 't getal der Stukken, die men zou hebben losgebrand.

„ De Koning woont in eene Stad omtrent twaalf mylen van de Oostzyde des Eilands afgelegen. Twee Prinſen van den bloede onthouden zich daar, die, hunne bezoeken afliggende, niet nálaaten te vraagen na alles wat zy zien en hunne verbeelding treft. Veelligt wordt iemand, om de eer te hebben van den Prins een geſchenk te doen, bewoogen, tot het ſchenken van wat hem zo welgevallig voorkomt; doch dit is niet gedaan, of zy toonen zich geſteld op iets anders, tot men zich in 't einde in de noodwendigheid vindt om het meeste te weigeren. —— Deeze groote Perſoonadien zyn ryk gekleed, en vergezeld van een talryken ſlaavenſtoet, die, even als hunne Prinslyke Meesters, zeer getroffen zyn door de dingen welke zy zien; doch met minder pligtpleegings te werk gaan om ze zich eigen te maaken." Die zwarte Prinſen (want dit is hunne kleur, en die van alle Inboorelingen) hebben, op de eene of de andere wyze, den tytel van *Prins van Walles* en *Prins Willem* gekreegen: de eerſte is waarſchynlyk zo genoemd door een boertend *Engelschman*, als de vermoedlyke Erfgenaam der Kroone, en de Inboorelingen hebben dien naam overgenomen; en is dit de eenige niet, welke zy van ons ontleenen (*).

Die

(*) Het volgend berigt van deeze zonderlinge gewoonte heeft men onlangs in alle openbaare Nieuwspapieren geleezen, en, hoe belachlyk ook, ſtrekt het tot ſtaaving van het Verhaal der Majors. „ De Inboorelingen van *St. Joanna* hebben, onder „ andere grillige gebruiken, 'er een, 't welk zelden mist de „ verwondering van den jongen Reiziger op te wekken. Zy „ verzoeken een *Engelſchen* Naam van de Zeelieden, die op het „ Eiland komen, en in gevolge hiervan worden de Naamen van „ de voornaamſte Perſoonen, door onze Pikbroeken, mildlyk uit-

„ ge-

Die Prinſen hebben een Bedienden, *Purſer Jack* geheeten, die aan 't hoofd der Geldmiddelen geſteld ſchynt. Hertogen zyn hier in groote menigte, die ons aan hunne huizen voor eene Dollar daags onthaalen. Deeze Edellieden, als mede eene menigte anderen van allerlei rang, vervoegen zich, zo ras mogelyk, by ieder een, verzoekende om de eer van zyn gezelſchap en verkeering: zelfs vóór dat het Schip het anker heeft laaten vallen, komen zy op zyde in hunne Canoes, en brengen geſchreevene getuigſchriften wegens hunne eerlykheid en bekwaamheid, uit handen der zodanigen, die zy voorheen bedienden; de inhoud ſtrekt om u te onderrigten, dat de Vertoonder hem wel ontbaald, het linnen goed gewaſchen, en het Schip naauwkeurig van alle ſoorten van ververſching verzorgd heeft.

't Is een zonderling en treffend gezigt, wanneer men, op de reede komende, een groot getal Canoes ontdekt, gemaakt van uitgeholde Boomſtammen, met drie of vier Zwarten in ieder, die met het aangezigt gekeerd ſtaan na de voorſteven van de Canoe, met riemen, in de gedaante van ſpaden; het water als delvende, terwyl zy aan de Canoe geen geringe ſnelheid geeven. Om deeze Nootedoppen over einde te houden, en voor omſlaan te behoeden is 'er een uitlegger aan: deeze beſtaat uit twee ſtokken dwars over het bovenſte van de Canoe heen ſteekende, te wederzyde ter langte van verſcheide voeten; aan de einden zamengevoegd door twee platte ſtukken houts, zo dat dezelve naar een vierkant raam gelykt, over de Canoe gelegd; de Canoes zyn vry lang, doch zo naauw dat 'er alleen één perſoon in de wydte kan zitten.

De prys van ieder Artykel is hier bepaald; en ieder Schip heeft iemand met wien hy zich verbindt, en die aanneemt de noodwendigheden, voor den vastgeſtelden prys, te bezorgen.

Wy

„ gedeeld. Zo is het gebeurd, dat de Inbootelingen de Sche„ pen, op de reede komende, bezoeken, CHARLES FOX zeer ne„ derig verzogt het Linnen te mogen waſchen, dat de PRINS VAN „ WALLES de voorkeus verzogt voor de groente die hy aanbragt; „ dat men Mr. PITT betrapte op het ſteelen van een deken; dat „ men den HERTOG VAN BEDFORD om een ſpyker hoorde ver„ zoeken."

Wy vonden 'er geene andere Beesten tot onze Zeevoorraad dan Buffels, Geiten en Vogels; de tyd der Oranjeappelen was voorby; doch wy kreegen meest alle andere Vrugten die tusschen de Keerkringen groeijen: van 't geen wy behoefden, hadden wy slegts eene lyst aan den Hertog te geeven, en hy verzorgde het ons. —— Dit, zal men zeggen, is een nieuw character waarin een Hertog voorkomt, en, in de daad, het schynt vreemd; dan dit hangt alleen van de mode af. Zy zyn zelfs Opzigters, en beschikken zelve over de voortbrengzelen hunner Landeryen, 't geen Edellieden in andere Landen doen door de tusschenbeiden komende hulpe eens Bezorgers; dan zy handelen met dit alles overeenkomstig hunne Characters, door eene beschaafdheid van zeden, welke iemand met verbaasdheid vervult, aan te treffen by een Volk, 't welk een kleinen plek gronds bewoont, afgescheiden van het overige der beschaafde Waereld.

De Eilanders hebben een geregelde Regeeringsvorm, en omhelzen den *Mahomethaanschen* Godsdienst. En Regeeringsvorm en Godsdienst werden derwaards overgebragt door de *Arabieren*, die van het Vasteland kwamen, en het Eiland aan zich onderwierpen. De oorsprongelyke Inboorelingen van *St. Joanna* zyn, in geenen deele, geheel in hun schik met deeze overweldiging, en zien nog heden hunne Vermeesteraars met leede oogen aan. —— Even als in gevoelens, zo zyn ook in kleur, deeze twee Rassen van Menschen zeer verschillend. Die van *Arabische* afkomst hebben geen zo donkere kleur als de andere, zy zyn koperverwig, en hebben betere gelaatstrekken, en een leevendiger houding. Zy houden een zwarte streep onder de oogen voor een cieraad; dit bezorgen zy zich dagelyks door eene soort van olie daar te stryken. De gewoonte, om Betelnooten te kaauwen, gaat hier sterk in zwang, gelyk in de meeste Landen van het Oosten, en komt volmaakt overeen met ons Tabakrooken en snuiven, uitgenomen dat het nog algemeener by hun is. Niemand gaat zonder een beurse met Betel, en men houdt het voor een betoon van beleefdheid 't zelve een vriend, wanneer hy komt of heenen gaat, aan te bieden.

Hun Godsdienst veroorloft hun de Veelwyvery, als mede het houden van Byzitten. Zy zyn zeer jalours omtrent hunne Vrouwen, en staan het nimmer eenen Man toe dezelve te zien; dan vreemde Vrouwen worden in den Haram toegelaaten; zommige *Engelsche* Vrouwen, door nieuwsgie-

gierigheid gedreeven, zyn 'er in geweest, en geeven een gunſtig berigt van de ſchoonheid dier opgeſlootene, en de rykheid van derzelver kleeding en cieraaden van Goud, Zilver en Koraalen, in de gedaante van hals- armbanden en oorringen; een half douzyn of meer draagen zy in elk oor, in gaten gemaakt in den geheelen oorrand.

De Mannen ſchynen met geen onverſchillig oog onze ſchoone *Engelſche* Vrouwen aan te zien, ondanks het wyd verſchil van kleur. Een onder hun van den eerſten rang, op eene jonge *Engelſche* Juffrouw verliefd, wilde haar koopen voor 5000 Dollars; maar, onderrigt, dat, in *Indie*, die Juffrouw ten minſten twintigmaal die ſom zou gelden, beklaagde hy zich dat haare waarde zo verre den prys overtrof, welken hy kon beſteeden.

De Eilanders zyn zeer maatig en onthoudend; de Wet van MAHOMETH verbiedt hun het Wyn drinken. *Menigmaal* gaan zy in 't gebed; de Mosqueës drie of vier keeren elken dag bezoekende. 't Werd ons vergund 'er in te gaan, onder beding dat wy onze ſchoenen uittrokken. Deeze Gebouwen zyn geregeld, maar zeer eenvoudig. Biddende werpen zy zich op den grond neder; denzelven herhaalde keeren, onder het betoon van veel Godsdienst-yver, kuſſende.

De Stad *Joanna* ligt naby de Zee, aan den voet van eenen zeer hoogen berg, en haalt in den omtrek een en een halve myl. De huizen zyn of met hooge ſteenen muuren of met omrasteringen van riet omgeeven; de ſtraaten zyn naauw, ongeregeld, en maaken een volkomen doolhof. De betere ſoort van huizen zyn van ſteen met een voorplein, en hebben een portaal om ze voor de Zon te dekken, en een lange groote zaal, waarin zy Gasten ontvangen; de andere vertrekken zyn voor de Vrouwen geſchikt. De wanden der kameren zyn bedekt met eene menigte van kleine Spiegels, ſtukken Porcelein en andere kleine cieraaden, welken zy koopen van de Schepen, die hier ter ververſchinge komen; de beste zyn voorzien van rieten Sophas met chitze en ſatynen Matraſſen.

Het meerendeel der Inwoonderen ſpreekt een weinig Engelsch: zy betoonen veel op te hebben met ons Volk, en betuigen, by herhaaling, dat de *Joanna-Mannen* en de *Engelſchen Broeders* zyn. Zy blyven nooit in gebreke om te vraagen, *hoe Koning* GEORGE *vaart?* Over 't algemeen, blyken zy een vriendlyk en welgeſchikt Volk te zyn, zeer opregt in hunnen handel, ſchoon men onder hun, even als by

by alle andere Volken, ſlegten aantreft. Dievery is by de laagſte ſoort vry algemeen, ſchoon de ſtraf, daarop geſteld, zeer ſtreng is, en niet minder dan de afkapping van de beide handen des misdaadigers.

De Inwoonders van dit Eiland zyn, gelyk die van de heetſte en Keerkring-Gewesten, vadzig, en verbeteren door vlytbetoon de rykheid niet van den grond, waar mede de Natuur hun begunſtigt. De Lugtſtreek begunſtigt hier den groei dermaate, dat dezelve ſlegts weinig behulps van den Landman noodig hebbe, en dat weinige wordt nog daar aan onthouden; zo dat men, behalven Oranjeappelen, Pynappelen, Cocusnooten, Bananas, Yams, die alle van zelve groeijen, weinig aantreft.

Met de voordeelen van overvloed en vrugtbaarheid gaan de natuurlyke ſchoonheden van het Eiland gepaard. Het voorkomen des Lands is zeer ſchilderagtig en bevallig, de tooneelen zyn geſchilderd door de ſtoutſte trekken van het meesterlyk penſeel der Natuure: hooge bergen, tot den top bedekt; diepe en oneffen valeien, met watervallen en beekjes, bosſchen, rotzen, leveren een allerheerlykst vertoon op. Men ziet bosſchen over de vlakte verſpreid tot aan den Zeekant, meest beſtaande uit Cocusnootenboomen, met lange en kaale ſtammen, die het gezigt beneden onbelemmerd laaten; terwyl de hooge en bladerryke toppen een dikken lommer ſchenken, en de ſchroeiende Zonneſtraalen afweeren. In deeze bosſchen ſloegen wy onze Tenten neder om eene korte verademing te genieten van eene verdrietige reis.

In het binnenſte gedeelte des Eilands, omringd door bergen van eene verbaazende hoogte, en omtrent vyftien mylen van de Stad *Joanna*, is een heilig Meir; een halve myl in den omtrek haalende. De naby gelegene bergen, bedekt met hooge boomen, en de ſchaarsbezogte eenzaamheid der plaatze, ſchynen meer geſchikt om Godsdienſtig ontzag in te boezemen by allen die dezelve bezoeken, dan kan veroorzaakt worden door een vlugt wilde Eendvogelen, die zich daar onthouden, en vergood gedient worden door de oorſpronglyke Eilanderen, die dezelve raadpleegen als Godſpraaken over alle zaaken van aangelegenheid, en 'er offeranden aan toebrengen. —— Zeer afkeerig zynde om Vreemdelingen derwaards te brengen, bedingen zy dat alle Snaphaanen op een afſtand van vyf mylen van het Meir zullen gelaaten worden. De eerdienst, aan deeze Vogelen toegebragt, verzekert dezelve van eene on-

ongeſtoorde rust: hier door zyn ze volmaakt tam, en naderen onbeſchroomd elk die 'er komt. Het *Arabisch* gedeelte der Inwoonderen ziet deeze bygeloovigheid met de uiterſte verfoeijing aan; doch durft het pleegen niet verbieden, dewyl de oorſpronglyke Eilanders 'er zo zeer op geſteld zyn.

BEDENKINGEN OVER HET BYGELOOF, EN OF HET NUTTIG IS, OM HET ZELVE AAN TE KWEEKEN.

(*Naar het Fransch.*)

Zodanig is het met de zwakheid en verkeerdheid van 't menschdom geſteld, dat het ongetwyfeld veel beter voor 't zelve is, door alle mogelyke bygeloovigheden overheerd te worden, mits dezelve niet vernielende zyn, dan zonder Godsdienst te leeven.

De mensch heeft altoos eenen teugel noodig gehad, en ſchoon het belagchelyk ware, aan boschgoden en nymfen godsdienſtige hulde te bewyzen, was het nogthans veel redelyker en nuttiger, die hersſenſchimmige beeldtenisſen der Godheid te aanbidden, dan zich aan het Atheïsmus over te geeven. Een Godverlochenaar, welke woelachtig, driftig en vermogend is, is zo wel een noodlottige geesſel als een bloeddorſtige bygeloovige.

Wanneer de menſchen geene gezonde begrippen van de Godheid hebben, komen 'er valſche denkbeelden voor in de plaats, gelyk in ſlegte tyden kwaad geld, by gebrek van goed, gangbaar is. De Heiden ſchroomt eene misdaad te begaan, uit vreeze, dat hy door de valſche goden zou geſtraft worden. De Malabaar is bevreesd, dat hy door zyn Pagode zal geſtraft worden. Overäl waar eene gevestigde Maatſchappy is, is een Godsdienst noodzaaklyk; de Wetten waaken omtrent de openbaare, en de Godsdienst over de geheime, misdaaden.

Maar, wanneer de menſchen eens daartoe gekomen zyn, dat zy een' zuiveren en heiligen Godsdienst omhelsd hebben, word het bygeloof niet alleen nutloos, maar zelfs zeer gevaarlyk. Schepzelen, welke God met brood wil voeden, moet men met geene eikels onderhouden.

Het bygeloof is voor den Godsdienst het geen de *Aſtrologie* voor de *Aſtronomie* is, eene zotte Dochter eener

eener zeer verſtandige Moeder. Deeze twee Dochters hebben langen tyd de aarde geregeerd.

Toen in onze barbaarſche eeuwen naauwlyks twee Leenheeren een Nieuw Testament bezaten, kon men het inſchikken, dat men het gemeen, hunne onnozele Vrouwen en de redelooze Dieren, hunne Vasſallen, fabelen vertelde: men deed hun gelooven, dat de Heilige CHRISTOFFEL het Kind JESUS van den eenen oever tot den anderen gedraagen heeft; men hield hen op met toververhaalen en geſchiedenisſen van bezetenen. Zy konden zich gemaklyk verbeelden, dat de *Heilige* GENOU menſchen van de Jicht, en de *Heilige* KLARA van kwaade oogen, konden geneezen. De Kinderen geloofden aan den Weerwolf, en oude menſchen aan den band van den *Heiligen* FRANCISKUS. Het getal der geestlyken was niet te tellen.

De roest van zo veele bygeloovigheden hadt nog eenigen tyd by de Volken plaats, tot dat eindelyk de Godsdienst gezuiverd wierd. Men weet, dat, toen Mr. DE NOAILLES, Bisſchop van *Chalons*, het zogenoemde overblyfzel van den *heiligen navel* van J. C. liet ophaalen en in 't vuur werpen, de geheele Stad *Chalons* hem een pleitgeding aandeed; maar hy bezat zo veel moed als godsvrucht, en hy bragt het weldra zo ver, dat hy de lieden deed gelooven, dat men JESUS CHRISTUS in geest en waarheid kon aanbidden, zonder dat men zynen navel in eene Kerk hadde.

Die geenen, welke men Janſenisten noemt, bragten niet weinig toe, om in den geest des Volks de meeste valſche denkbeelden, welken den Christelyken Godsdienst ontëerden, uit te roeien. Men hield op, te gelooven, dat men ſlegts *het Gebed van dertig dagen voor de H. Maagd* behoefde op te zeggen, om alles te verkrygen het geen men wilde, om ſtrafloos te zondigen.

Eindelyk heeft het Volk zich beginnen te verbeelden, dat het de *Heilige* GENOVEVE geenzins was, die den regen gaf of inhield; maar dat het God zelve is, die over de Hoofdſtoffen beſchikt. De Monniken zyn verwonderd geweest, dat hunne Heiligen geene wonderwerken meer deeden.....

Onze Geſchiedſchryvers verhaalen ons, dat zo dra Koning ROBERT, door PAUS GREGORIUS den V, in den ban was gedaan, om dat hy de Prinſes BERTHA zyne gemoeder getrouwd hadde, zyne bedienden, de ſpyzen, die men den Koning toegediend hadde, uit de venſters wierpen, en dat de Koningin BERTHA van eene gans beviel, tot ſtraffe voor

dit bloedſchendig huwelyk. Men twyfelt hedendaags, of de Hofmeesters van eenen in den ban gedaanen Koning der Franſchen zyn eeten wel uit de venſters zouden werpen, en de Koningin in zodanig geval van eene gans bevallen zoude.

Elke dag maakt de Rede voortgangen in *Frankryk*, zo wel in de Winkels der Kooplieden als in de Paleizen der Grooten. Men moet, derhalven, de vruchten van deeze Rede aankweeken, te meer, daar het onmogelyk is, om derzelver ontwikkeling te beletten. Men kan *Frankryk*, na dat het door PASCAL, NICOLI, ARNAULD, BOSSUET, MASSILLON, DESCARTES, GASSENDI, BAILE, FONTENELLE, MONTESQUIEU, VOLTAIRE, J. J. ROUSSEAU, enz. opgeklaard is, zo niet regeeren, gelyk het ten tyde van GARRASSE en MENOT geregeerd wierd.

Indien de Meesters der dwaalingen, ik zeg de groote Meesters, die zo lang betaald en geëerd zyn om het menschdom te verlaagen, tegenwoordig beveelden, dat men gelooven moest, dat de Aarde op haare grondzuilen onbeweegelyk is, dat zy niet om de Zon draait, dat ebbe en vloed geene uitwerkzels van de zwaarte zyn, dat de regenboog niet gevormd wordt door de breeking en de terugkaatzing van de lichtſtraalen, enz. en indien zy zich beriepen op kwalyk verſtaane plaatzen uit de Heilige Schrift, om hunne gevoelens ſtaande te houden, hoe zouden zy door verſtandige lieden aangezien worden? Zou de naam van beesten wel te ſterk zyn? En indien deeze wyze meesters het geweld der vervolging gebruikten, gelyk men omtrent GALILEI deed, om hunne vermetele onweetenheid te doen heerſchen, zou dan de naam van verſcheurende beesten wel kwalyk geplaatst zyn?

Hoe meer men de bygeloovigheden van dweepzieke menſchen verächt, des te meer worden deugdzaame lieden geächt en geëerd: zy doen niets anders dan goed, en de bygeloovigheden hebben altoos veel kwaad gedaan. Maar is van alle bygeloovigheden deeze niet de gevaarlykſte, dat men zynen naasten om zyne gevoelens haat, en is het niet veel redelyker, den heiligen navel, de heilige voorhuid, de melk en het Kleed van de H. Maagd te aanbidden, dan dat men zyne broederen haat en vervloekt.

Deugd is oneindig beter dan verſtand. Hoe minder Leerſtellingen, des te minder twistgedingen, en hoe minder

der

der twistgedingen des te minder ongelukken: als dit niet waar is, heb ik ongelyk.

De Godsdienst is ingesteld, om ons in dit en in het toekomende leven gelukkig te maaken. Wat is 'er noodig om voor een toekomend leven gelukkig te zyn? Men moet oprecht zyn.

Wat is 'er noodig om het in dit leven te zyn voor zo ver de onvolmaaktheid van onze Natuur dit toelaat? Men moet toegeevende zyn.

Het zou de grootste dwaasheid zyn, indien men alle menschen daartoe wilde brengen, dat zy op gelyke wyze over de Overnatuurkunde dachten. Men zou veel gemakkelyker het gansch Heelal door de Wapenen kunnen overheeren, dan alle de verstanden van een enkele Stad onder één juk brengen.

EUKLIDES kon de menschen gemaklyk van de waarheden der *Landmeetkunde* overreeden; waarom? om dat 'er geen eene is, die niet een klaar betoog is van deeze kleine grondwaarheid: *tweemaal twee is vier.* Maar dit heeft geen plaats in de Overnatuurkunde, en in de Godgeleerdheid.

Z..... M.

DE GELUKKIGE ECHTE STAND.

In alles wat zy zeggen is niets gezochts, hunne gedienstigheid is geene vrucht der gewoonte, der mode, of der overdenking; in hunne gesprekken, is alles gevoel .... alles de uiting van een eerlyk gemoed.

REPUBLIKEINSCHE GELIEVEN.

Vereenigde Echtelingen, die, door den heiligen band des Huwelyks, zyt verbonden, en dus eenen gewigtigen stap hebt ondernomen, waarvan uw wezentlyk geluk, of —— onherstelbaar onheil, volstrekt afhangt; mogten onze volgende beschouwingen voor u lieden van eenig nut zyn.

Echtgenooten! —— veelbeduidend woord, wellust van elkanders leven —— handhaavers van elkanders geluk in leven, en in dood; hebt gylieden in het heiligdom der trouw elkanderen uw hart en hand geschonken! voor het Alziend oog van God? —— werd gy daar voor eeuwig Echtgenooten, en —— smolt het vuur van 't Echtaltaar uw beider Zielen in een! —— zoo is dan ulieder aardsch geluk voor de eeuwigheid ontslooten; laat dan de ontucht vry den heiligen Echt lasteren

aangezigt blonk van het zuiverſte vergenoegen, en —— welvaart en gulle vrolykheid uit zyne vriendelyke oogen ſchitterden, —— ik trad binnen, en —— myn oog ontviel een traan, —— ELIZE omarmde haaren DAMON, het Kind vliegt in zyne armen, —— de Vader kuscht het zelve met alle tederheid, daar het aan zynen hals blyft hangen: —— ô! Dacht ik, welk een gelukkige Echte Stand!

Het is nu vier jaaren geleden, (dus ſprak DAMON) dat wy ons verbonden, wy ſmaakten geene rampen, die onzen zoeten welluſt verhinderden —— vlytig en getrouw, weidden wy onze Schaapen met vreugde, geen naberouw ſtoorde onzen ſlaap, —— de welvaart woonde by ons, en —— wy waren dankbaar voor ons lot, —— wy aanvaardden niets voor dat wy ons ter neder gebogen hadden voor Hem, die altoos voor ons waakte en zorgde, en —— keerden wy des avonds van onzen arbeid weder, dan zongen wy onze dankbaare Avondgezangen, en —— zoo was God onze Weldoener, het begin en het einde onzer verrichtingen, en ſchoon hy ons geene ſchatten gaf, hy gaf ons echter alles, om ons het leven aangenaam, en verkwikkyk, te maaken! wy ſmeekten, om geen Kroon of Scepter; maar enkel —— om het *brood onzes beſcheiden deels*, en —— ziet, —— wy hebben *ons daagkyks brood!* zoo doet ons zyne Menſchenmin wegzinken in waare dankbaarheid: dus —— heb ik alles wat ik wenſchen mag, ELIZE is myn troost en ſteun, van haare Kindsheid af had ik haar lief gehad: —— ik bemínde haar, en had haar boven alle de Meisjes van het Dorp verkoozen, —— onze Ouders hadden in onze vereeniging geſtemd, —— en geen Wolk had dezelve, tot hier toe, beneveld, —— de vrugt onzer wederkeerige liefde had dezelve vergroot, —— had ze onwankelbaar gemaakt, daar zy my een lief Telgje ſchonk uit haaren ſchoot, de luſt en blydſchap van myn leven; wat zoude ik nu meerder wenſchen? immers, —— Hy zegent onzen Echten Stand! Hy verleent ons Gezondheid, — Hy ſchenkt ons Kleederen, —— dus, heerlyker is myn ſtand, dan die van eenen Vorst, die zynen troost zoekt in het nietig goud; —— geen twist of tweedragt woont in onze harten, —— wy draagen elkanders zwakheden geduldig, geen vrees voor ontrouwbaart ons ſmarten, daar wy de Wet, die God op 't Huwlyk lag, beiden eerbiedigen! ik zwoeg van den vroegen morgen, tot aan den laaten avondſtond, voor myn huisgezin, terwyl myne ELIZE haar huiswerk verrigt, —— ons lief Telgje behoorlyk hoedt en gadeſlaat, volbrengende dus beiden de pligten der Huwlyksmin; —— zoo voeden wy, voor de Eindelooze Eeuwigheid, de liefde in het nietige aardſche gewemel, om —— wanneer het Gode behaagt, op deeze nietige aarde, ons van een te ſcheiden, eens te leeven by Hem in ongeſtoorde Zaligheid: daar hoop ik het zoet, —— het vol genot der lief-

liefde met myne ELIZE te ſmaaken, om —— voor eeuwig, ons geluk voltooid te zien.

Hier zweeg de braave DAMON, en —— ik zonk weg in verrukking tot God, —— ik was aangedaan over het tafereel van hun geluk. —— ô! Dacht ik, is zoo veel heils den mensch beſchooren! mogt elk in zynen Echten Stand, deeze genoegens ſmaaken, en —— wordt myn wensch, als Mensch, als Christen, vervuld, dan deele elk in het genot, het heil, van deeze twee.

V.

Dat heet op roozenpaden treên;
Dat heet de bloem der Zaligheên,
In 't Aardſche Paradys, met eigen handen plukken;
Dat heet de vleijendſte geneugt,
Een' voorſmaak van de Hemelvreugd,
Reeds hier beneden in 't gevoelig harte drukken:
Dat 's waare liefde lekkerny;
Dat heet, op englen wys, zich minlyk ſamenpaaren;
Dit is de waare Schildery
Van 't beste trouwbeſluit, van 't heuglykſte echtvergaaren.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De bloote naam van Christen is niet genoeg, en, men moet zich niet verbeelden, waarlyk een Christen te weezen, om dat men onder de Chriſtenen geteld wordt. Hy is een waar Christen, die den wil doet van zynen grooten Meester, en in zyne Voetſtappen wandelt. —— Zou hy een waar Christen zyn, die de Liefde Gods en des Naasten mist? —— Zou hy een waar Christen zyn, die zynen Broeder haat en vervolgt, daar zyn Meester het Land doorging, en aan allen weldeed, aan allen gunst bewees; goeddoende en geneezende allen die met Krankheden bezogt waren? —— Zou hy een Christen zyn, die zynen Broeder niet wil vergeeven, —— daar zyn Liefderyke Meester leert, dat men zelfs zynen vyanden moet goeddoen, hem zegenen die ons vloekt? —— Derhalven, de bloote naam maakt geen Christen: maar hy is een Christen, die den wil van zynen Meester doet.

Een Slaaf buigt zich neder voor zynen Heer. — Een vleijend Hoveling begaat de grootſte laagheden omtrent zynen Meester. —— Hy vleit hem, die als een God wil geëerd en gedient worden. —— Dan een waar Christen buigt zyne knieën alleen voor zynen God, en eerbiedigt JESUS alleen, als zynen Heer en Koning.

Al-

Alles, wat beſtaan ontvangen heeft, is van den Almagtigen, en 'et is niets, noch in den Hemel boven, noch op de Aarde beneden, dat niet van Hem is voortgebragt, wiens Almagt is oneindig, wiens Wysheid is ondoorgrondelyk, en wiens Goedertierenheid duurt tot in alle Eeuwigheid. —— Wat is 'er derhalven billyker, dan dat alles Hem loove, dat alles zynen naam grootmake en verheerlyke. —— Dan oneindig is elk redelyk wezen hier toe verpligt, om dat die begaafd is met zulk een vermogen, om iets van de oneindige Grootheid, hoewel in eenen verren afſtand, van zynen Maker te bevatten.

„ Ken u zelven", is een groote zaak, een onbedenkelyk voorregt. —— Hy die zich zelven heeft leeren kennen, weet welke zyne beſtemming zy. —— God heeft den mensch geſchapen, op dat hy gelukkig zou zyn —— maar zal iemand gelukkig zyn, hy moet een Vriend van God worden; —— dit kan hy niet worden zonder zich zelven te kennen. Dan, daarenboven moet hy ook weeten langs welk een weg, en door welke middelen, hy tot zulk een onſchatbaar geluk komen kan: —— en dit leert hem het Euangelie. —— Indien een mensch al wist, dat hy met God moest verzoend worden, en hy was onkundig op welk eene wyze, dan was hy waarlyk het ongelukkigst aller ſchepzelen. —— Dan de oneindig goedertieren God heeft zorg gedragen, dat een mensch dit weeten kan. —— Hy heeft hem door het Euangelie zynen wil geöpenbaard, en wat hem te doen ſtaat, om in zyne gunſte te deelen. Hoe onverantwoordelyk is het dan niet, deze bewyzen van Liefde te verönagtzamen. —— God heeft ons in zyn woord geöpenbaard, langs welk eenen weg wy den toegang tot Hem geöpend vinden kunnen. —— Laten wy ons dan benaarſtigen, om vlytig die Openbaring te doorzoeken, in welke wy weeten, dat God zynen wil aan ons geöpenbaard heeft.

Een mensch, die zich overhaast in 't neemen van zyne beſluiten, moet dikwils berouw hebben over zyne daden. Hy is gelyk aan hem, die onbedagtzaam op eenen weg, met verhaaste ſchreden, voortgaat, op welken weg verborgen kuilen zyn, waarin hy onbedagtzaam nederſtort. —— Maar hy, die geene beſluiten neemt, dan voor hy alles wel overdagt en gewogen heeft, is gelyk aan eenen Wandelaar, welke een gevaarlyken weg betreed; doch die, langzaam voortwandelende, alle de gevaren overweegt, en dezelve dus kan vermyden.

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERENDE AANMERKINGEN OVER HET BOEK VAN RUTH.

(Ontleend uit de *Preface ſur le Livre de* RUTH. Par CHARLES CHAIS.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 194.)

Om zich ontſlaagen te rekenen van het omhelzen der giſſingen van Vader HOUBIGANT, moest het niet alleen beweezen zyn, dat de veronderſtelling van USSERIUS onverdeedigbaar was; maar daarenboven dat 'er volſtrekt geen andere waarſchynlyke ſchikking der zaaken ware, om de zwaarigheid weg te ruimen, zonder iets aan den gewyden Text toe te voegen. —— 't Is bekend, dat zulks op meer dan éene wyze kan geſchieden; Vader HARDOUIN meende de zwaarigheden weg te neemen, met enkel te veronderſtellen, dat RACHAB, de Vrouw van SALMON, de beroemde RACHAB van *Jericho* niet ware; doch eene andere van denzelfden naam. Dit geſteld zynde, deedt hy SALMON 62 Jaaren naa den uitgang uit *Egypte*, of 22 Jaaren naa den overtocht der *Jordaane*, gebooren worden: en volgens dit Stelzel, vinden alle de Geſlachten zich gebragt tot 62, 72, 76, 92 en 102 Jaaren (*). —— Een ongenoemd Schryver de Geboorte van SALMON veel laater ſtellende, te weeten, maar 76 Jaar, naa den uitgang uit *Egypte*, ſchikte de Geſlachten in dier voege dat zy zich tuſſchen de 80 en 90 Jaaren vleiden (†). —— Maar, vermids in beide die Stelzels NAHESSON ſlegts vyftien of zestien Jaaren zou gehad hebben, by den uittocht uit *Egypte*, 't welk niet ſtrookt met het geen MOSES zegt wegens het Gezin AMINADAB, heeft een ander ongenoemd Schryver, veronderſtellende, dat SALMON, de Dogter, of misſchien

(*) HARDOUIN *Chronol.* V. T. *Oper. Select.* p. 619, enz.
(†) *Mem. de Trev.* Sept. 1745. Edit. *Amſt.*

ſchien de Kleindogter trouwde van de beroemde RACHAB, en 'er BOAZ omtrent zyn 90 Jaar by verwekte, de andere Geſlachten niet veel uitgeſtrekter dan dit behoeven te maaken (*).

Eindelyk is 'er nog eene andere ſchikking, die, overeenkomſtiger met den gewyden Text, een nog gemaklyker verdeeling opgeeft van de Geſlachten hier in overweeging komende. De geleerde Schryver van de *Nouveau Dictionaire Historique & Critique* heeft dezelve onlangs medegedeeld, als van een Vriend ontvangen. Dewyl NAHESSON een Vorst was uit den Stam van *Juda*, in het tweede Jaar naa den uittocht uit *Egypte*, moet hy ten minſten 20 Jaaren geteld hebben toen *Israël* verlost werd, en by gevolg 40 by den overtocht der *Jordaane*; veronderſtel dat hy 35 Jaaren daar naa Vader werd van SALMON; dan zal SALMON by RACHAB zyn Zoon BOAZ hebben kunnen krygen op zyn 94 Jaar; BOAZ zal de Vader van OBED worden op zyn 86; OBED van JESSE op zyn 81; en JESSE van DAVID, zyn zevenden Zoon (†), op zyn 70 Jaar; voegt 'er nog 70 Jaaren voor het Leeven van DAVID by, en 4 Jaaren voor SALOMO, en gy zult het getal krygen van .

40	
35	
94	
86	
81	
70	
70	
4	
480 (‡).	

De naamlooze Maaker deezer berekeninge merkt te regt op dat geen der Afſtammelingen van NAHESSON, Hoofd van een Stam geweest zynde, zy allen, OBED uitgezonderd, de jongſte Zoonen hebben kunnen weezen, gelyk men verzekerd is dat DAVID was. Van den anderen kant bemerkt men klaar genoeg het voordeel gelegen in de veronderſtelling, dat RACHAB, die SALMON trouwde, dezelfde niet ware met RACHAB van *Jericho*. Want indien SALMON, 85 Jaaren naa den overtocht der *Jordaane* gebooren, eerst Vader van BOAZ werd in den ouderdom van 94 Jaaren, en indien RACHAB van *Jericho* ſlegts twintig Jaaren telde, by de intrede der *Israëliten* in het Land van *Canaan*, zou zy 149 Jaaren geteld hebben by de geboorte van BOAZ (§). Men

(*) *Mem. de Trev.* Dec. 1752.

(†) 1 SAM. XVI: 11.

(‡) *Nouv. Dict. Hist. & Critique de Mr.* DE CHAUFFEPIE, Tom. IV. *Advertiſem.*

(§) Deeze zwaarigheid klemt nog ſterker tegen de Stelzels van SERRARIUS en USSERIUS. In het eerſte moet RACHAB 86 en in het laatſte 62 Jaaren geweest zyn, by de geboorte van BOAZ, indien zy ſlegts 20 Jaaren was by den overtocht over de *Jordaan*.

Men brengt hier tegen in 't midden, dat, byaldien de Vrouw van SALMON de beroemde RACHAB van *Jericho* niet geweest hebbe, het vreemd inkome, dat MATTHEUS van haar gewaagd hebbe in de Geslachtlyst onzes Zaligmaakers (*). Maar *voorerst*, is men niet verpligt, in eene ontvouwing van dien aart als de tegenwoordige, reden van alles te geeven. 't Is mogelyk dat 'er twee RACHABS geweest zyn. Dit moet voldoen. *Ten tweeden.* De Euangelieschryver zegt niet, dat die RACHAB, door hem vermeld, RACHAB van *Jericho* geweest hebbe. *Ten derden.* Wat is 'er in den weg, om te antwoorden dat waarschynlyk de Vrouw van SALMON de Dogter of de Kleindogter ware van de beroemde RACHAB, en dat, om die rede, MATTHEUS deeze genoemd hebbe in de Geslachtlyst der Voorouderen onzes Heeren? Het valt veel min bezwaarlyk te gelooven, dat de Zoon des Vorsten uit den Stam van *Juda* in den Egt trade met de Kleindogter eener Canaanitische, die eene Waardinne, zo niet van een slegter beroep, geweest ware, dan te begrypen, dat hy die zelve trouwde.

Indien men, eindelyk, nog te veel zwaarigheid vindt, om toe te stemmen, dat vyf Persoonen, agter een volgende, in 't zelfde Geslacht gebooren worden uit zeventig, tachtig en negentig Jaarige Vaders, blyft 'er nog over eene party te omhelzen, welke wy nu nog moeten voordraagen.

Men wil dat het oogmerk des Schryvers van het *Boek van* RUTH niet geweest hebbe eene volkomene Volglyst op te geeven der Voorouderen van DAVID, van PHARES af te rekenen; maar alleen, om, by gelegenheid der geboorte van OBED, een korte Geslachtlyst te plaatzen van dien Vorst, en 'er dus liet inkomen, niet alle zyne Voorvaders in een rechte lyn onafgebrooken van Vader op Zoon, maar alleen de voornaamsten, en die 't best zouden dienen, om diens Afkomst voor 't oog des Volks af te teekenen; zo dat, indien 'er eenige Naamen op die Geslachtlyst zyn overgeslaagen, dit geschied is, met toeleg van den Schryver zelve, zonder dat men zulks te wyten hebbe aan zyne onkunde, of het verhaast overslaan der oude Afschryveren. De Euangelist MATTHEUS heeft, met voordagt, dergelyke uitlaatingen. ESDRA hadt 'er hem een voorbeeld van gegeeven. Men treft 'er ook een aan in de *Kronyken*.

Het

(*) Deeze tegenwerping is van den Heer DE CHAUFFEPIE zelve in de bovengemelde *Advertissem.*

Het ſtaat derhalven vast, dat de woorden, hy *gewan of* hy *was Vader*, *in den* ſterkſten zin het denkbeeld niet inſluiten van eene onmiddelyke Zoonsverwekking; en is dit waarheid, *wat* verhindert dan de toevlugt te neemen tot dusdanig *eene* ontknooping der zwaarigheid?

Welk eene zyde men kieze in een onderzoek, waar men alleen by het ſchemerlicht der gisſinge voortwandelt, zal deeze, door ons aangeweezen, althans dit voordeel hebben, dat wy ons niet verpligt vinden ons te verwyderen van het Stelzel van USSERIUS, onzen voornaamſten Gids ten aanziene der Jaartellinge, welke hy gevoegd heeft by de Gebeurtenisſen in dit Boek begreepen. Met USSERIUS veronderſtellende, dat BOAZ van RACHAB gebooren wierd, 42 Jaaren naa dat de *Israëliten* in het Land *Canaan* gekomen waren, 't welk gebeurde op het einde van het 2553 Jaar der Waereld, zal men bevinden, dat de Geboorte van OBED, van wien, volgens den Prelaat, BOAZ Vader werd in den ouderdom van 102 Jaaren, valt op het Jaar 2697. Indien men voorts veronderſtelt, dat NAOMI uit den Lande *Moabs* niet wedergekeerd is dan naa 10 Jaaren afweezens, en dat naa haare wederkomst te *Bethlehem*, tot aan de geboorte van OBED, 'er ten minſten één Jaar verloopen is, zo moet men 11 Jaaren aftrekken van die 2697, 't welk het Jaar der Waereld 2686 uitlevert, voor den tyd, wanneer ELIMELECH en NAOMI met hun Gezin uittoogen. Het is van dit Tydperk, dat wy aanvangen, ſchoon wy toeſtemmen dat zulks alleen op gisſingen rust, en 't is op deezen voet, dat wy de geheele Tydrekening van dit Boek ſchikken, 't welk, eigenlyk geſprooken, niets behelst dan de Geſchiedenis van eene byzondere Familie, geduurende 11 Jaaren naa het Jaar der Waereld 2686, tot het Jaar der Waereld 2697 (*).

Om weder te keeren tot de Geſlachtlyst, die 'er het ſlot van uitmaakt, en waartoe men ziet dat de Schryver zyne Leezers als met de hand wilde leiden, geeven wy hier op, de Jaartelling volgens het Stelzel waaraan wy ons houden.

JUDA werd gebooren in 't Jaar der Waereld	2249
PHARES	2288
ESROM	
ARAM	
AMINADAB	

NA-

(*) USSERII *Chronol. Sac. ut. ſup.*

NAHESSON	
SALMON	2553
BOAZ	2595
OBED	2697
ISAI	2808
DAVID	2619

Deeze Geſlachtlyst tot DAVID voortgezet zynde, beſluit men daaruit, met veel waarſchynlykheids, dat het *Boek van* RUTH opgeſteld is by het leeven van dien Vorst, misſchien zelfs naa dat SAMUEL hem, op Godlyken last, gezalfd hadt om over *Israël* te regeeren. In het eerſte vers, wordt met de daad van de *Regteren* geſprooken, met uitdrukkingen, die klaar genoeg aanduiden, dat zy, zints eenigen tyd, niet langer over het Volk van GOD heerschten. DAVID dan genoemd wordende in het laatſte vers, is 'er alle reden, om te gelooven, dat de Opſteller van dit Boek 't zelve ſchreef in den tyd die verliep, tuſſchen de beſtemming van dien Vorst, om den Opvolger van SAUL te weezen, en het tydperk zyner daadlyke verheffing op *Israëls* Throon (*). — Indien men zich voege by den Schryver van de *Chaldeeuwſche Paraphraſis*, is alle geſchil uitgemaakt: want hy eindigt met de woorden, *En* ISAI *gewan* DAVID, *Koning van Israël*. Woorden, die, in eenige Afdrukken van de *Vulgata* overgenomen zynde, den Cardinaal CAJETAN deeden beſluiten, dat DAVID met de daad reeds ten Rykſthroon was opgeſteegen, toen de Geſchiedenis van RUTH het licht zag. Maar dewyl men geene bewyzen heeft, dat de *Hebreeuwſche* Text de leezing opgeeft gelyk JONATHAN, kan men diens gevoelen niet hooger ſtellen, dan het begrip van een byzonder Perſoon, 't welk geen Wet voor iemand uitmaakt.

Voor het overige, blyft men in eene volkomene onzekerheid, over den Schryver deezes Boeks. De *Joden*, dit Boek onder de Regelmaatige Boeken plaatzende, hebben eenigen 't zelve toegekend aan den ongenoemden Schryver der *Jaarboeken* der *Koningen van Israël* en *Juda*, van welken dikmaals gewaagd wordt in de *Boeken der Koningen*; anderen aan EZDRA, zommigen aan EZECHIAS, en de meesten aan SAMUEL, dien zy ook als den Schryver van het

(*) CARPZOVIUS, *ut ſup.*

het *Boek der Regteren* groeten (*). 't Is dit gevoelen, 't welk het *gros* der *Christen-Uitleggeren* heeft aangenomen. Twee Geleerden hebben, zeer onlangs, het *Boek* VAN RUTH, de een aan DAVID zelve, de ander aan den Propheet GAD, toegeschreeven (†).

Wat 'er ook van dit geschil over den Schryver moge weezen, 't is blykbaar, dat men verscheide nuttigheden, uit het leezen deezer Geschiedenisse, kan haalen. JOSEPHUS, op zyn trant, de Gebeurtenissen, in dit Boek voorkomende, verhaald hebbende, eindigt in deezer voege: „ Ik heb het noodig geoordeeld, deeze Geschiedenis te „ boeken, om de magt van GOD te vertoonen, wien het „ gemaklyk valt Menschen, uit laagen stand, tot de hoogste Waardigheden te verheffen, gelyk Hy DAVID gedaan „ heeft, uit zulke Voorouderen gesprooten (‡)." 'Er is veel waarheids in deeze bedenking. Ondertusschen kan men alle de uitdrukkingen niet in den sterksten zin aandringen. Want, indien DAVID van de zyde der Vrouwen, die zyne Voorvaders getrouwd hadden, een Man van laage afkomst was, in wiens aderen het bloed stroomde van RACHAB de *Canaanitische*, en van RUTH de *Moabitische*, zien wy, van den anderen kant, dat hy, van Vader tot Zoon, afstamde van Vorsten des Volks, van Kinderen van JUDA, Zoon van den Aartsvader JACOB, Kleinzoon van ISAAK, en Achterkleinzoon van ABRAHAM.

Ten anderen, de Vrouwen kwamen in de Geslachtlysten der *Hebreeuwen* niet in aanmerking, en heeft GOD toegelaaten, dat twee *Heidinnen* opgenoemd worden in het Koninglyk Geslachtregister van DAVID, uit wien ten eenigen dage de MESSIAS zou voortkomen, het is, om dat GOD, die heden, gister en in eeuwigheid, dezelfde is, nooit de Volken zodanig in derzelver wegen heeft laaten wandelen, of hy droeg zorge, om, door sprekende en luisterryke voorbeelden, de waarheid te toonen van de belofte aan den Vader der Gelooviгen gedaan, *dat in zyne Nakomelingschap alle Volken*

(*) HUET *Demonst. Evangel.* p. 287. *Ed. Amst.* in 8vo. 1680. CLERICI *Diss. de Scriptorib. Lib. Historic.* WOLFII *Biblioth. Hebr. ubi sup.* CARPZOVIUS, *ubi sup.* NATAL. ALEXANDR. *Ætat.* IV, *Diss.* 22. PATRICK, PYLE, BEDFORT.

(†) HEUMANNI *Poëcile*, Lib. I. p. 279. Tom. II. p. 166.

(‡) *Hist. Jud.* Lib. II.

ken der Aarde zouden gezegend worden; dit was een betoon van zyne agtneeming op de *Heidenen, die Vreemdelingen waren des Verbonds Israëls*; dit ſtrekte, als 't ware, ter gunſtige voorbeduiding van de Roeping der *Heidenſche* Volkeren, tot dat Verbond van Ontferming en Genade.

Afgeſcheiden van deeze hoofdäanmerkingen over het beoefenen des *Boeks van* RUTH, kan 't zelve op meer dan eene plaats nuttigheid verſchaffen aan een oplettend Godvrugtig Leezer. 't Schenkt gelegenheid tot gewigtige Ontvouwingen van eenige Wetten, en zommige zonderlinge Gebruiken in de Regtsgeleerdheid der oude *Hebreeuwen*. —— Het bekragtigt de aangelegene Leerſtelling, van de tusſchenkomst en de Vaderlyke zorgen der Voorzienigheid, in alle de lotgevallen des leevens, in de geringſte zo wel als in de grootſte. —— Men ziet 'er de vrugten van eene onaffcheidelyke verknogtheid aan den waaren Godsdienst, welke hulp- en redmiddelen de Godsvrugt in tegenſpoed ſchenkt; de voordeelen der Zedigheid, om het oplettend oog der Braaven te trekken, en die van een wel gevestigde agting, om de eer der Deugd ongeſchonden te bewaaren, in maatregelen, die het Zedebederf verdagt zou doen worden. De voorzigtigheid en 't goed gedrag van NAOMI, de genegenheid, de zagtaartigheid en de zedigheid van RUTH, de wysheid en edelmoedigheid van BOAZ, behaagen, treffen en onderwyzen.

WAARNEEMING WEGENS EEN ZEER GEVAARLYK TOEVAL, VEROORZAAKT DOOR HET AFZUIGEN VAN DE REUZEL VAN EEN NIEUWE HARING.

Daar thans de tyd wederom begint te naderen, dat wy ons op een der voordeeligſte, gezondſte en nuttigſte, voedzels, welke de Visſchery oplevert, wenſchen te vergasten; zou deeze Waarneeming kunnen dienen, om onze Vrouwen en Dienstbooden te waarſchuwen, om geen gebruik te maaken van de zomtyds zeer vette Reuzels, die in de nieuwe Haringen gevonden worden; om dat zy, wanneer 'er eenig fenynig Diertje, door de Haringen opgeſlokt, en in de darmpjes zig bevindende, door het afzuigen der Reuzels teffens ingezogen wierd, zich als dan aan zwaare toevallen zouden kunnen blootſtellen. Zie hier

wat ik 'er, by *eene myner* Lyderesſen, van ondervonden hebbe.

Mejuffr. E.... *jong* en bloedryk van geſtel, een nieuwe Haring *preſent* gekreegen hebbende, verkoos om ze zelve ſchoon te *maaken*, en vond daarin een ongemeene vette Reuzel, *die zy* zeer greetig van de darmpjes afzoog; dit gebeurde des namiddags ten een uur.

Oogenbliklyk hierop wierd zy doodlyk benaauwd, vergezeld van eene hevige neiging tot overgeeven, die niet eerder volgde, dan, na dat zy eene aanzienlyke hoeveelheid lauw water, waarin wat keukenzout geſmolten was, had gedronken. Een half uur daarna by haar Ed. gekomen zynde, vond ik haar nog in even zo groote benaauwdheid; het Aangezigt, de Buik en alle de Ledemaaten waren onbegrypelyk dik opgezwollen; de niet minder gezwollen hals was bezet met eene groote menigte hoog roode vlekken, en, in de buigingen van de Armen en Knieën, vond ik groote witte, met een helder doorſchynend vogt gevulde, bleinen; zynde de Pols teffens zeer klein en ras.

Daar ik zag, dat het ſenyn zich reeds door de geheele *maſſa* der vogten verſpreid had, en het my toeſcheen, dat de Natuur zich door de huid tragtte te ontlasten, ſchreef ik haar een mengzel voor uit *Aq. Ruthæ* ℥v. & *C. Cervi* ʒi. *Theriac. Androm.* ʒij. *Syr. Artemiſiæ* ʒi. *m.* om alle tien minuten 'er een lepel vol van te gebruiken. Binnen den tyd van twee uuren waren de toevallen merkelyk bedaard; dan, om vyf uuren, ſcheen alles verlooren te zyn, alle de reeds genoemde toevallen waren tot den hoogſten trap geklommen, de benaauwdheid was allerverſchrikkelykst, en ging verzeld van eene volkomene razerny. Ik liet toen een zeer prikkelend lavement appliceeren, uit het *Elect. de Hiera picra*, *Oxymell. Squill.* & *Sal. Polychr.*, waar door eene menigte zeer ſlymige ſtinkende ſtoffe afgevoerd wierd, en de toevallen weder bedaarden.

De voorgemelde Drank, met byvoeging van een halve *drachma Laud. Liq. Sydenh.* liet ik vervolgens gebruiken, waarop een ſterk zweeten, en een zeer rustige nagt, volgden. Des daags daaraan, waren de puisten en vlekken verdweenen, als ook de benaauwdheid en razerny; de pols ſloeg ruim, en was gemaatigd, en de Patiente klaagde alleen over zwaare vermoeidheid: een zagt laxeermiddel, dien dag voorgeſchreeven, veroorzaakte eenige Stoelgangen, en vervol-

volgens eenige dagen de *Cort. Peruv.* gebruikt hebbende, was zy volkomen weder herſteld.

De Haring, wiens Reuzel deeze geweldige toevallen veroorzaakt had, heb ik zeer naauwkeurig onderzogt, dezelve aan een Hond en Kat te eeten gegeeven; doch zy hebben 'er geen de minſte nadeel aan hunne gezondheid door geleeden.

R.

UITTREKZEL EENS BRIEFS, UIT KONINGSBERGEN, AAN DEN HEER CRELL GESCHREEVEN, OVER HET SUCCIN, GEEL AMBER OF BARNSTEEN, EN DE ONTDEKTE VORMING DAARVAN.

(*Journal de Phyſique*, 1791. Nov.)

MYN HEER!

Het Regt om den *Geelen Amber*, door de baaren van de *Baltiſche* Zee, naa ſtormweer, op de Kusten van *Pruiſſen* geworpen, te verzamelen, kwam, zints langen tyd, den Koning alleen toe, en maakte gevolglyk een zyner Kroon-voorregten uit. Maar, eenigen tyd geleden, houdt men zich niet te vrede met deeze dikwyls onzekere inzameling; eene nieuwe wyze, om die zelfſtandigheid, in eene veel grooter hoeveelheid, magtig te worden, is onlangs in zwang gebragt, op het voorſtel van den Heer DE GAUDE, Staatsdienaar.

Deeze handelwyze, welke volſtrekt nieuw is, ſpreidt den klaarſten dag over de vorming dier zelfſtandigheid, tot nog toe zeer twyfelagtig (*): want, na dat men den *Barnſteen*, of het *Geel Amber*, heeft gaan zoeken, gelyk men Metaalen of andere Delfſtoffen opſpeurt, weeten wy ten minſten, dat die zelfſtandigheid ongetwyfeld een voortbrengzel is van het Groeijend Ryk.

Men

(*) Men zie hier over, *een Scheikundig Onderzoek der Eigenſchappen, van het vlugge zuure Zout van den Barnſteen*, door den Heer POTT: uit de *Hiſt. de l'Acad. Royale des Sciences & Belles Lettres de Berlin* vertaald, in de *Uitgezogte Verhandelingen* by HOUTTUYN, I D. bl. 223, enz.

Men heeft naamlyk, naar alle de regelen van de kunst der Mynwerkeren, begonnen, met, op eenen zekeren afſtand van Zee, Putten en Gaanderyen te maaken, waaruit de Barnſteen, in eene vry groote hoeveelheid, gehaald wordt. Ik ben in eene dier Putten nedergedaald; dezelve lag twee honderd voeten van de Zee af, en hadt de diepte van 98 en een halven voet. Met behulp van Lampen, die wy, in de diepſte plaatzen, veel moeite hadden om brandende te houden, ontdekte ik, met myne Medeonderzoekers, dat de *Barnſteen* lag tuſſchen twee ſtrooken Houtskool, aan welke dezelve menigmaal zo vast gehegt was, dat verſcheide ſtukken, welke men ons aanboodt, vry groote Kooldeelen bevatten, waarin het houtagtig zamenweefzel zeer duidelyk te ontdekken was.

De kleur van den *Barnſteen*, welken wy zagen, was bruin als Turf: dezelve brandende, ontſtondt 'er een lugt aan Turf eigen, waarin egter een ſterke harstlugt doorſtak; verſcheide brokken *Geel Amber* ontbonden zich als men ze aan de lugt blootſtelde; andere van kleur veranderende, behielden desniettegenſtaande hunne vastheid.

De *Barnſteen* ligt niet in geregelde of onafgebrooke aderen, doorgaans vindt men dezelve zodanig met de Koolen vermengd, dat deeze laatſte 'er dikwyls doorheen loopen, derwyze dat het bezwaarlyk valle, eenigzins naauwkeurig te bepaalen, waar de eene of de andere zelfſtandigheid begint of eindigt (*). 't Is met deeze zelfſtandigheid even eens gelegen als met verſteend Hout, waarin men omtrent dezelfde evenredigheden waarneemt, tuſſchen de houtdeelen en de verſteenende ſtoffe, die medegewrogt heeft tot deeze verandering. Boven deeze Koolen, vertoonen zich golvende Zandlaagen.

Een weinig denkende op 't geen ik heb voorgedraagen, verkrygt de oude veronderſtelling, dat de *Barnſteen* het beſtaan verſchuldigd zou weezen aan harstagtige Boomen, die eene zekere maate van verbranding ondergaan hadden, en dat de onvolkomenheid dier verbranding veroorzaakt was door inſtortingen, die waarſchynlyk het vuur uitbluſchten, eene nieuwe maate van aanneemelykheid. Misſchien ook, dat de onderſcheide zoutagtige zelfſtandigheden, bevat in het

(*) De Heer DE LUC, ſchryft in eenen Brief aan DELAMETHERIE, *ſur la Theorie de la Terre*, „ dat de Barnſteen zich in het Delfhout bevindt." *Journal de Phyſique*, 1791. Dec.

het Zeewater, 't welk zypelde door het zand, 't welk deeze ontſtooke lagen bedekte, het haare desgelyks toebragten aan de vorming van die zelfſtandigheid (*).

Die ſtukken, welke men uit de Putten haalt, zyn van verſchillende groótte. Ik heb ſtukken van verſcheide ponden gezien, zelfs die van drie tot vyf ponden woogen. In allen gevalle, 't geen deeze wyze van *Barnſteen* verzamelen kost, wordt ryklyk door het geen 'er van komt goed gemaakt.

(*) De Heer POTT merkt, in 't ſlot van het voorheen aangehaalde Onderzoek, op. „ 't Is een klaarblyklyk Gevolg van alle „ de voorgaande Proefneemingen, dat het vlugge Zout van „ Barnſteen geenzins een gewoon Zuur is van Zout, noch „ een gewoon Zuur van Vitriool; maar dat het, in zeer veel „ opzigten, naar het Zuur der Plantgewaſſen of Azynzuur (*Acidum Vegetabile*) zweemt: gelyk van de andere zyde de „ *Flores Benzoin*, ten opzigte van hunne drooge ſublimeering, „ en eenige andere omſtandigheden, veel overëenkomst hebben „ met ons Zout, volgens 't geen de Heer NEUMAN reeds opgemerkt heeft; alleenlyk met dit verſchil, dat dit Zout, „ wegens de meerdere vuurdigheid zyner Harſtagtige deeltjes, zeer „ vaardiglyk ontbonden wordt, zo in Brandewyn, als in deszelfs overgehaalden Geest of Voorloop, en daar aan een „ ſcherpen ſmaak geeft."

BRIEF VAN DEN HEER LE ROY, Lid van de *Academie des Sciences*, AAN DEN HEER DELAMETHRIE, OVER DEN DUBBELEN RING VAN SATURNUS, TEN GELEIDE EENS UITTREKZELS VAN EEN BRIEF, DOOR DEN HEER HERSCHELL AAN DEN HEER WATSON, OVER DEEZE ONTDEKKING.

(*Journal de Phyſique*, 1792.)

MYN HEER!

Ik heb de eer U een Uittrekzel te zenden eens Briefs, van den Heer HERSCHELL aan den Heer WATSON, uit welken Gy zult zien, dat deeze onvermoeide Waarneemer niet ophoudt met nieuwe Ontdekkingen aan den Hemel te doen.

De groote CASSINI, gelyk te zien is in de oude *Memoi-*

Memoires de l'Academie des Sciences, is de eerſte die vermoed heeft, *dat de Ring van Saturnus* dubbeld was (*). Veelen hebben, na hem, die zelfde gedagten gekoesterd; en ik kan zeggen, ook onder der zodanigen getal behoord te hebben, aan, by veele gelegenheden, deezen Ring met aandagt beſchouwd te hebben; dan het was voor den Heer HERSCHELL bewaard, te zien, 't welk anderen ſlegts vermoeden, en buiten twyfel te bewyzen, dat de *Ring van Saturnus* dubbeld is. —— Hy heeft desgelyks ontdekt, ten aanziene van den laatſten Satellit deezer Planeet, *dat de* Natuur, in het wyduitgeſtrekt Heeläl, altoos *éénpaarig* is in haare Wetten. Door zyne Waarneemingen getoond hebbende, dat, indien de *Maan* om haaren As omwentelt, in denzelfden tyd, als dezelve om de *Aarde* draait, het even zo gelegen is met deezen laatſten Satelliet, die om *Saturnus* draait in 't zelfde tydsbeſtek, als hy om zyn As wentelt.

De Ontdekkingen van deezen beroemden Waarneemer hebben my verſterkt in eene bedenking, die my meermaalen gemaakt, onder het overweegen van den loop en voortgang der Kunſten en Weetenſchappen, dat zy naamlyk by ſprongen ſchynen voort te gaan, en, tuſſchen beiden, ryden van ſtilſtaan hebben.

Wanneer wy, op onze wyze, en met de Werktuigen, die wy aanwenden, de verrigtingen en Waarneemingen gedaan hebben, waar toe zy ons opleidden, ſtaat de Weetenſchap ſtil, tot dat zy, door nieuwe Ontdekkingen en nieuwe Werktuigen, weder in beweeging komt.

My dunkt, dat wy, te deezer oorzaake, een nog veel hooger prys moeten ſtellen op die groote Mannen, die ſcheppende Vernuften, die de Slagboomen, welke den loop en voortgang van 's Menſchen Geest ſtuitten, weeten weg te draaijen.

Ik ben,

Aux Galleries du Louvre, 25 *Jan.* 1792. Het

(*) Hy nam, (volgens DE LA LANDE; *Astron.* § 3227 en 3228,) waar, dat de breedte van den Ring in twee gelyke deelen gedeeld was, door een donkere ſtreep, welks kromte dezelfde was, als die van den Ring. De Heer SHORT verzekerde DE LA LANDE, verſcheide van die Ringen gezien te hebben; de laatstgemelde ſtelt, dat het buitenſte deel van den Ring verdeeld is door verſcheide lynen, welke, aan den omtrek van den Ring, een gelyk middelpunt ſchynen te hebben, en gelooft, dat 'er verſcheide Ringen in een zelfde vak geplaatst zyn.

Het Uittrekzel des Briefs van den Heer HERSCHELL aan den Heer WATSON, gedagtekend 10 Dec. 1791, is van deezen inhoud:

„ Volgens myne gewoonte, ben ik zeer druk bezig geweest met het polysten der Spiegels van Telescoopen van allerlei grootte, om dit moeilyk deel der *Optica* tot volkomenheid te brengen. In de daad, het is onmogelyk zich een denkbeeld te vormen van den tyd dien ik besteed, en van de moeite, welke ik genomen heb, om myn oogmerk te bereiken. Dan ik heb daarvoor volkomene vergoeding ontvangen, door het vermaak 't geen men altoos schept in een geliefd onderwerp door te zetten, en nog meer door den gelukkigen uitslag, waar mede ik my mag streelen myn arbeid bekroond te zien.

„ Myn Telescoop van veertig voeten is tegenwoordig het beste werktuig, 't welk ik bezit, dat is te zeggen, dat ik met dezelve beter, dan met eenige andere myner Telescoopen, de moeilykste voorwerpen om onderscheiden gezien te worden, kan zien, als by voorbeeld *Saturnus*, diens Satelliten en *Ring*, of liever diens *Ringen*: want ik heb, zeer onlangs, aan onzen Voorzitter een Geschrift ter hand gesteld, betrekkelyk tot die Planeet, waarin ik duidelyk heb aangetoond, dat dezelve twee onderscheide Ringen heeft, van elkander afgezonderd door eene groote tusschenruimte, zodanig dat ik, met myn Telescoop van veertig voeten, zeer duidelyk, den hemel gezien heb door die ruimte, welke eene uitgestrektheid beslaat van 1741 onzer (*Engelsche*) mylen. De Diameter van den buitensten Ring, gemeeten met hetzelfde Werktuig, bleek my grooter te weezen dan 222 van dezelfde mylen.

„ In dat zelfde Geschrift heb ik desgelyks getoond, dat de vyfde Satellit van *Saturnus* in 79 dagen 7 uuren en 47 minuuten om zyn as wentelt, en dus daartoe een tyd besteed te gelyk aan den ommegang rondsom die Planeet. Weshalven deeze beweeging, ten dien opzigte, geheel gelyk is aan die der *Maane*, welke, om haaren as omwentelt, juist in 't zelfde tydsbestek als zy besteedt in rondsom de Aarde te draaijen."

ON-

ONDERRIGTENDE AANMERKINGEN, MEDEGEDEELD AAN DE HEEREN NATUURKUNDIGEN, DIE NA DE ZUIDZEE EN DE ZUIDPOOL-GEWESTEN OP REIS GAAN; VOORGELEZEN IN DE SOCIETEIT DER NATUURLYKE HISTORIE, TE PARYS, *den* 29 *van July* 1791. Door den Heer DEODAT DE DOLOMIEU.

(*Journal de Phyſique.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 209.)

Zie daar eenigermaate opgegeeven, waartoe de werkzaamheden van een Delfſtofkundigen zich zouden kunnen bepaalen, als hy, ſlegts voor een zeer korten tyd, een onbewoonde Kust aandoet. Maar, indien hy de beſchikking over den tyd in zyne magt heeft, indien geene hinderpaal hem belet om in het binnenſte des lands door te dringen, moet hy, zonder een oogenblik te marren, zyne ſchreden zetten na de hoogſte Bergen, welke zich aan hem opdoen, en onder den weg alle aanduidingen verzamelen, welke hy, wegens derzelver natuur, konne verkrygen. Wanneer de Landen bewoond zyn, hebben de Inwoonders Wapenen of huislyke Gereedſchappen; men moet dezelve bezien, en uit hun verneemen, vanwaar zy de ſtoffen tot het vervaardigen van die werktuigen haalen, in gevalle zy zeldzaam genoeg zyn om zulks te onderzoeken; desgelyks hebbe men te letten op de bouwſtoffen tot hunne Wooningen gebruikt, enz. Eindelyk, aan den voet van 't Gebergte gekomen, zal men daar veelligt brokken aantreffen die van de toppen afgerold, en ſtukken, die door de Watervallen afgeſpoeld, zyn. Wanneer men daar Kalkſteenen vindt, zonder ſpoor van eenige Rotsſteenen, kan men wel de moeite beſpaaren om de hooge Bergen te beklimmen; 't is dan voldoende de ligging der beddingen op te neemen, en te onderzoeken, welke Delfſtoffen 'er zich mogen bevinden.

Dan ik verzoek te deezer gelegenheid, om eene ſoort van waarneeming te doen, die men tot nog verwaarloosd heeft, te weeten, het in opmerking neemen van de Stoffen die het midden beſlaan der Valeien tusſchen de Kalkſteen-bergen. Het is van eene byzondere aangelegenheid, te onderzoeken, of die Valeien afbrokkelingen van diezelfde

Ber-

Bergen behelzen, of zelfſtandigheden daarvan vreemd. De Heuvels van Potaarde, die men zeer dikwyls tuſſchen de Ketens van Kalkſteen-bergen aantreft, leveren, by voorbeeld, een verſchynzel op, weinig waargenomen, zeer gewigtig, en misſchien het moeilykſt te verklaaren van alle die tot de Natuurlyke Historie des Aardkloots behooren. Zy bevinden zich niet in derzelver geboorteplaats; zy zyn laater dan de opening deezer Valeien gekomen; naardemaal de beddingen der tegenoverſtaande Bergen, die onderling aan elkander beantwoorden, uitwyzen, dat de ruimte, welke zy beſlaan vóór dezelve uitgehoold zyn, harden Kalkſteen bevatte.

Vanwaar zyn die Potaardagtige Heuvels gekomen, die door de Zee ſchynen agtergelaaten? Zy bevatten doorgaans. 1. Overblyfzels van het groeiend Ryk, als Planten, Rietgewaſen, bykans geheele Boomen, dikwyls dun, 't welk eene langduurige afflyting aanduidt. 2. Overblyfzels van groote Landdieren, meestal vreemd aan de Lugtſtreeken, waar men ze aantreft. 3. Lichaamen van Zeeſchepzels van verſcheide ſoorten; de Delfſtoffen zyn 'er geplaatst of in onderſcheide laagen, in 't wilde op elkander gehoogd; of dezelfde laag bevat ſtukken van zeer verſchillenden aart; zodanig zyn de Heuvels van Potaarde van *Val d'Arno* in *Toscaane*, en omſtreeks de *Seine*, waar ik eene menigte van Boomen gevonden heb, die meest Eikenboomen waren; deeze verſteend, andere eenigzins bitumineus, van kleur als Ebbenhout, en zo wel bewaard, dat zy nog tot het inleggen van ſchrynwerk kunnen dienen. Zy rusten op beddingen die Olyphantstanden bevatten van eene verbaazende grootte, deeze zyn begraaven onder andere beddingen van Zeeſchulpen, doormengd met rietagtige Planten, overdekt met laagen van Potaarde ter dikte van meer dan honderd roeden. Het Vaderland der Olyphanten is de plaats niet waar de Eik kan groeijen; en indien deeze Boom tot den *Toscaanſchen* grond behoorde, zouden egter de Overblyfzels van die groote Beesten van veel verder moeten komen. Te vergeefsch heeft men uit derzelver veelvuldigheid, en de beenderen, die Dieren van verſchillenden ouderdom aanduiden, willen beſluiten dat zy onze Landen bewoond hebben, en daar langen tyd voortteelden. Het kan ondertuſſchen zeer wel weezen, dat zy in onze Lugtſtreek zyn aangeland door de uitwerking van een geweldigen Zeevloed, die, zich van het Zuiden na het Noorden beweegende, de oppervlakte des Lands, door deeze Dieren be-

bewoond; medevoerde, en dezelve op een hoopte in 't Noorden van *Siberie* en van *America*, ten eigenſten tyde dat deeze ze in *Toscaane* begroef. Dewyl men ze aantreft te midden van Overblyfzelen der Zee, mag ik veronderſtellen, dat zy langen tyd op de oppervlakte hebben kunnen dryven, en dus na ver gelegene Landen gevoerd worden; als dan is 'er niets zeldzaams in, dat men ze van allerleien ouderdom aantreft; van eerstgeboorenen af, tot Dieren van dubbel de grootte der geenen die men hedendaagsch aantreft; en alle de gisſingen wegens de verandering der Lugtgeſteltenisſe, gegrond op het beſtaan deezer Dieren in *Europa*, vervallen van zelve.

De Valeien der Kalkagtige Bergen kunnen ook gevuld weezen met Zanden, met gladgeſleeten Steenen, met Gyps, met Turf en Leemaarde, met Steenkoolen, enz. Dit zyn desgelyks ſtukken die opgemerkt moeten worden, en welker vermelding van weezenlyk gewigt is.

Indien de Bergen zyn zamengeſteld uit Potaardagtigen Leiſteen, hebbe men met aandagt de klompen Quartz, die in de watervallen gevonden worden, te onderzoeken; ze zyn zeker van aderen afgeſcheurd, en kunnen ter aanduiding van Metaalen dienen, tot welker opſpeuring men zich vervolgens kan zetten, als de tyd zulks toelaat.

De Potaardagtige Steenen in dikke klompen, zyn ook de Bergplaatzen van Mineraalen; men zal wel doen met de aderen naa te gaan, welke zy kunnen behelzen; maar het is van veel meer belangs de ligging der beddingen te onderkennen, de rigting der ſpleeten, die ze verdeelen, als mede de toevallige gedaanten, welke zy vertoonen. Daarenboven maaken deeze Steenen op zich zelve zelden groote Bergen uit. Zy kunnen doormengd zyn met Kalkagtige laagen, en men moet derzelver onderlinge ligging naagaan. Het gebeurt zeer dikwyls dat de Metaaladeren liggen tuſſchen de Kalkſteenige en Potaardagtige beddingen.

Te meermaalen zyn deeze Potaardagtige Bergen de eerſte ſporten van oorſpronglyke Bergen; als dan moet men ze overklimmen om vervolgens te komen tot de Rotzen daar agter gelegen. De Natuurkundige zal, derhalven, voortgaan, tot hy hooger punten ziet, en veel ſcherper en afgebrokener kanten; en zonder zich op te houden met het waarneemen van byzonderheden, die hem zouden kunnen mis-

misleiden, en den kostlyken tyd doch verliezen, moet hy de hoogste toppen bestygen, en, naa dat hy, zo veel hem mogelyk zal weezen, de hoogte bepaald heeft tot welke hy opgeklommen is, zal hy daaruit de betrekkelyke hoogte afleiden van de voornaamste Bergtoppen, die hem omringen, en derzelver onderlinge ligging; hy moet, onderzoeken de rigting der Bergketenen, de betrekkelyke ligging der Bergen en der groepen van Bergen, derzelver gedaante, de wyze hoe ze tot elkander staan, en de gesteldheid der scherpe hoogten. 't Zyn deeze hoogten, die bovenal zyne aandagt moeten trekken, en het is van het uiterste aanbelang te bepaalen, of zy het agterste gedeelte der Bergen uitmaaken, die, in derzelver andere opzigten, de zagtste afhellingen zouden hebben, of dat ze even zeer den ganschen omkring bevatten, of de scherpe en steile hoogten van onderscheide Bergen tegen elkander zyn overgesteld, of dat zy zich alle van denzelfden kant opdoen, of eindelyk blyken tot één middelpunt te behooren. Vervolgens zal hy de stoffe, waaruit ze bestaan, naspeuren, en waarneemen of derzelver ligging in beddingen, in laagen, of in groote ongeschikte klompen, is. Hy moet 'er op letten, dat de laagen, die naby aan de verticaale rigting komen, en niets dan derzelver zyden laaten zien, het voorkomen kunnen hebben van groote ongeschikte klompen van geregelde klooven doorsneeden, terwyl, van de doorsneede zyde bezien, die zelfde laagen zich als kantzuilagtige Kolommen opdoen. Verscheide andere bekwaame Natuurkundigen zyn door die valsche vertooningen misleid, en hunne misslagen hebben my getoond, dat men, zo veel mogelyk, een Berg van alle kanten moet beschouwen, eer men eene bepaalde uitspraak over deszelfs bestaan doet.

De gewigtigste naaspeuring, vervolgens, op deeze eerste Bergen in 't werk te stellen, is het opzoeken van Kalksteen; men hebbe, derhalven, niets te verzuimen om te ontdekken eenige stukken van dezelve, die eertyds deeze Bergen zouden kunnen overdekt hebben, en bovenal onderscheid maaken tusschen oorspronglyken Kalksteen, en die geörganiseerde Lichaamen in zich bevat. Dit laatste is het allergewigtigste, en men moet eene naauwkeurige aantekening houden van de onderscheide Hoogten, waar men dezelve kan vinden, en daar naauwlettend zoeken op de indrukken of voetstappen van Zeelichaamen. De ligging ook van oorspronglyke Kalksteen is van veel aan-

gelegenheids; en kan op zich zelve het onderwerp weezen van ontelbaare keurige naaſpeuringen. Ik moet hier, by wyze van voorbehoeding, aanmerken, dat 'er veele kalkaartige Steenen beſtaan, die met Zuuren niet opbruiſchen, of eenigen tyd aan die ſoort van beproeving wederſtand bieden, eer zy tekens van opbruiſching geeven; en het zou dus kunnen weezen, dat men, te veel verhaaſte proeven te werk ſtellende, den Kalkſteen niet overal zou kennen, waar dezelve met de daad aanweezig is. Ik hou het voor zeer mogelyk, dat men geen Kalkſteen van den tweeden rang of met ſchulpen bezet zal vinden op de Eilanden der *Zuidzee*, tuſſchen de 130 en 280 Graaden Lengte, als mede op Landen digt aan de Zuidpool; en dat voorts dezelve zo veel minder hoog zal gevonden worden, naar gelange men nader is aan die aangeweezene bepaalingen (*).

Het wederkeeren van een reis na de oorſpronglyke Bergen moet beſteed worden in het verzamelen van Rotsbrokken van onderſcheide ſoorten; de verſcheidenheden kunnen hier verbaazend weezen, zo door de vereenigingen van veele zelfſtandigheden, in onderſcheide getallen en onderſcheide evenredigheden byeen vergaderd, als door de verſcheidenheid van kleuren, van hardheid, van fynheid, *enz. enz.* Deeze ſoort van Bergen leveren het ſchoonſte veld op voor den arbeid en de naaſpeuringen van den Natuurkenner, die de aangelegenheid kent der Steenkunde, en hoe lang hy zich onthoude in de nabuurſchap van zulke Bergen, kan hy altoos zyn tyd op eene nuttige wyze voor de Weetenſchappen, en op eene aangenaame voor zich zelve, beſteeden.

Wy weeten dat de meeſte Eilanden der *Zuidzee* Vulcaniſche zyn; het is mogelyk in dier voege gefteld met de Zuidpool Landen; *Nieuw Holland* en *Nieuw Zeeland* hebben brandende Bergen, en die reeds uitgebluscht zyn. De daadlyke of nieuwlingſche ontbranding is te gemaklyk

(*) Elk begrypt ligt dat ik hier niet ſpreek van die Koraalrotzen, welke de aannadering aan alle Landen in de *Zuidzee* zo gevaarlyk maaken: deeze zouden Kalkſteenen zyn, welke men by de toppen der bergen vindt, indien het gebeurde, dat de groote Waterplas weder eene verplaatzing onderging; doch deeze Voortbrengzels der Polypen kunnen voor geene waare Kalkaartige Steenen worden geouden, tot dat de opvulling van alle de holligheden plaats hebbe, en dezelve digte klompen worden.

lyk te ontdekken, dan dat het noodig zou weezen de kentekens aan te wyzen, die dezelve aanduiden. Ik zal alleen zeggen, dat men zich voornaamlyk moet houden aan vastgeflootene Lavas, en aan ſtoffen, die de Vulcaanen hebben kunnen uitwerpen zonder verandering; alle andere voortbrengzels zyn niets meer dan wyzigingen van die eerſte grondſtoffen. Ondertuſſchen is het goed daarvan eene verzameling te maaken, en om dit meer gemaks by te zetten, durf ik aanpryzen het ſyſtematiek Tafereel, 't welk ik vervaardigd heb, waarin ik bragt alle zelfſtandigheden, die vereenigd kunnen weezen in een Vuurbraakenden Berg.

Wat de uitgebluſchte Vulcaanen aanbelangt, en boven al die van zeer vroegen tyd zyn, 't valt veel bezwaarlyker dezelve waar te neemen, de voortbrengzels daarvan naa te gaan, en zelfs het beſtaan daarvan te bewyzen. De vastgewordene Lavas hebben geene kenmerken, die blykbaar de werking des vuurs aanwyzen; derzelver kleur, korl, hardheid, zwaarte en gedaante, verandert in 't oneindige, en 'er is geen dier uitwendige kenmerken, welke zy niet gemeen hebben met voortbrengzels door 't water veroorzaakt. De vereeniging van alle die plaatslyke omſtandigheden is noodzaaklyk om de natuur te bepaalen van de werkende oorzaak, welke deeze Steenen bearbeid en gewyzigd heeft. Ik neem de vryheid te verzoeken, dat men agt geeve op 't geen ik, dit onderwerp betreffende, gezegt heb in een Brief over den *Oorſprong der Baſalten*. De Natuurkundige, die uitgebluſchte Vulcaanen gevonden heeft, zal voornaamlyk onderzoeken, of zy onder de Zee gelegen hebben, of derzelver voortbrengzels bedekt of vermengd zyn met laagen Kalkſteen, of 'er overblyfzels gevonden worden van Zeelichaamen, of van andere dierlyke Weezens, of eenige andere ſoort van verſteening in de poreuſe Lavas, in de Scorien, *enz. enz.*

Ik zal deeze Onderrigtende Aanmerkingen niet breeder uitwerken, ze zouden tot een Boekdeel aangroeijen als ik 'er alles in wilde brengen, wat van belang is door u opgemerkt te worden. De kunde en de yver der Heeren Mynwerkkundigen, die zich tot deeze naaſpeuringen gewyd hebben, verzekeren ons dat zy geene Waarneemingen, die binnen hun bereik zyn, zullen verwaarloozen; ik bezit den belachlyken waan niet om hun een naauwkeurigen weg af te baakenen: beter dan ik, kennen zy het aanbelang hunner Zendinge, en zy gevoelen vóórat

welk een licht zy over de Weetenſchappen zullen kunnen verſpreiden: ik verlangde alleen hun eenige gewigtige ſtukken te binnen te brengen, die byzondere betrekking hebben op de oude Natuurlyke Historie van onzen Aardkloot.

CHARACTERTREKKEN VAN DEN HEER JOHN HOWARD, *Esq.*

(Overgenomen uit Dr. AIKIN's, *View of his Character, and Public Services.*)

„ Ter voldoening eener onlangs gedaane toezegging (*), „ geeven wy thans hier de Charactertrekken van den „ menschlievenden Heer HOWARD, als een Toevoegzel op „ zyn vroeger geplaatst Leevensberigt (†)."

* * * *

De voetſtappen gevolgd hebbende van deezen grooten Menſchenvriend, van zyn wieg tot zyn graf, hem van naby beſchouwd hebbende in dat gedeelte van zyn Leevensloop, 't welk meest ter algemeene kennisneeming openligt, ſchiet my niets meer over, dan die Charactertrekken te verzamelen, welke zich voordoen in zyne daaden, en daar uit, met byvoeging van fyner trekken, tot welker opmaaken een aandagtig beſpiegelen my in ſtaat ſtelt, een getrouw afbeeldzel van dien Man te maalen.

Het eerſte dat een kundig Waarneemer van den Heer HOWARD trof, was een uitdrukking van buitengewoone ſterkte en kragt in alle zyne gebaaren en woorden. Een leevendig en doordringend oog, kragtige gelaadstrekken, een vlugge en ſpreekende houding, duidden niets anders aan dan eene vuurigheid in het vormen, en eene werkzaamheid in het volvoeren, van zyne oogmerken. In geen tyd zyns leevens, geloof ik, was hy zonder eenig Ontwerp, 't welk hy met ernst zogt te volvoeren, en in alles, wat hy ondernam, was hy onvermoeid om het tot volmaaktheid te brengen. Gaf men hem een wenk, dat hy in iets was te kort geſchooten, of dat 'er iets kon toege-

(*) Zie hier boven, bl. 161.

(†) Zie *N. Algem. Vaderl. Letteroef.* Vde D. 2de St. p. 332, enz. 482, enz.

gevoegd worden aan 't geen hy gedaan hadt, dan ſtondt men verſteld dat hy het gebrekkige reeds voltooid hadt, terwyl men veelligt dagt dat hy 'er nog over raadpleegde. CÆSAR zelve kon niet beter voldoen aan het zeggen des Dichters,

Nil actum credens, dum quid ſupereſſet agendum.

Ik herinner my, dat, by den Heer HOWARD toevallig aangemerkt zynde, hoe hy, onder de Gevangenhuizen in *Londen*, den *Tower* hadt overgeſlaagen, hy zo zeer getroffen was over dit verzuim, (ſchoon van weinig aanbelangs, dewyl het daar gevangen zitten zo zeldzaam is,) dat hy, by de eerſte gelegenheid, na *Londen* trok, om dit verzuim te verbeteren.

En het was niet alleen voor eene korte poos dat zyn yvervuur ter volbrenging van eenig werk dus ontſtooken wierd. Hy bezat de nog veel zeldzaamer hoedanigheid, om, voor een langen tyd, alle de vermogens en bekwaamheden van zyn geest op één punt te vestigen, zonder zich daarvan te laaten aftrekken door eenige verlokking, die nieuwsgierigheid, of eenige andere drift, hem in den weg mogt werpen; hy was onvatbaar voor die verveeling en wanſmaak, welke zo ligt, by het aanhoudend doorzetten eener zaake, de ziel bekruipen, ſchoon hy, door zyn vroegtydig reizen, zich niet onverſchillig betoond hadt omtrent die voorwerpen van ſmaak en liefhebbery, welke een wel opgevoed Man in een vreemd land treffen, ſchynt hy, nogthans, op zyne reizen, met voordagt gedaan om Gevangenisſen en Hospitaalen te bezoeken, voor niets anders ooren en oogen gehad te hebben; althans hy gedoogde niet, dat eenig ander voorwerp hem ophieldt, of ter zyde aftrok (*). Vervuld met het denkbeeld van het aanbelang zyner bedoelingen, en de onzekerheid des menschlyken leevens, was hy onvermoeid, om, zo veel mogelyk, af te doen in het beſtemde tydsbeſtek.

In deeze Geſteltenisſe beſtondt die Geestdrift, waardoor men in 't algemeen veronderſtelde dat hy gedreeven wierd: want anderzins gaf zyn koel en evenmaatig geſtel geen het

(*) Hy verhaalde, hoe hy, in *Italie* zynde, zich eens hadt laaten overhaalen tot het bywoonen van een uitmuntend, fraay Muzyk; maar, bevindende dat zulks zyne gedagten te ver aftrok, wilde hy nimmer zich dit vermaak ſchenken.

het minſte op van het character eens Geestdryvers. Hy zette, 't is waar, zyne plans met een verwonderbaare kragt en ſtandvastigheid voort, maar geenzins met die hette en vuurigheid, welke de verbeeldingskragt in vlam zet, en den Geestdryver kenmerkt. Vanhier ſtondt hy niet bloot om zich door partydige vertooningen te laaten inneemen, om de daaden door valſche middenſtoffen te beſchouwen, en dus te vervallen tot die misſlagen, welke zo veelvuldig plaats grypen by Menſchen vol verbeeldings en gevoels. Eenige Perſoonen, die hem alleen kenden uit zyne buitengewoone werkzaamheden, waren al te gereed om hem met die verſmaading te bejegenen, welke Menſchen met yskoude harten van een zelfzoekenden aart zo ligt betoonen, wanneer alles wat na eene hooge maate van gevoeligheid en aandoenlykheid zweemt. Terwyl anderen, die hem eenigzins van verre kenden, en nu en dan voorkomende blyken opmerkten van koelheid, en misſchien hardvogtigheid, overhelden om zyn gevoeligen aart geheel en al in twyfel te trekken, en zyne werkzaamheden te eenemaal aan een bezef van Pligt, of Hebbelykheid, toe te ſchryven. —— Beiden deezer taxten mis in hunne gevolgtrekkingen. Hy gevoelde wat een Mensch behoort te voelen; maar niet zodanig dat het hem misleidde, of in den prys dien hy ſtelde op voorwerpen van nuttigheid, of in zyne redenkaveelingen wegens de middelen waar door ze tot ſtand konden gebragt worden.

De herſtelling van misbruiken, en het verligten van elende, waren de twee groote doeleinden, welke hy in 't oog hieldt in alle zyne ondernemingen. Ik heb even zeer gezien, dat een traan van aangedaanheid hem in de oogen ſchoot, als hy zich zommige jammertooneelen door hem gezien, herinnerde; en hoe verontwaardiging uit zyn gezigt te leezen was, als hy voorbeelden van laagheid en verdrukking ophaalde. Met dit alles, begaf hem egter zyne ſtandvastigheid en zelfbeſtuur nimmer. Nooit was hy vervoerd, nooit onoplettend; en de onuitſpreeklyke voordeelen van zulk eene geaartheid, in de werkzaamheden waar toe hy zich verledigde, behoeft geen bewys.

Het geheele beloop zyner bedryven was zulk eene proeve van onverſchrokkenheid en moed, dat het gansch overtollig mag ſchynen, te zeggen, dat hy die hoedanigheden bezat. Hy bezat ze beide, en van natuure, en uit beginzel. Hy hadt een vast zenuwgeſtel, en zyne overtuiging, dat hy het pad van pligt betradt, maakte hem onbedugt voor

voor de gevolgen. 't Was niet enkel in zaaken van aanbelang, dat hy deeze ſterkte van geest betoonde. Deeze verhief hem boven valſche ſchaamte, en dien ſchroom, welke een lafaart maakt van veele anders braave Mannen in de tegenwoordigheid van eenen meerder aanzienlyken. Niemand vreesde immer het aangezigt der Menſchen minder dan hy; niemand twyfelde minder om ſtoute waarheden te zeggen, of ſchadelyke gevoelens te wederſpreeken. Hy was gereed om alle opoffering te doen, welke de inſtandhouding van ſtrikte waarheid en ſtrengen pligt hun oplegden. 'Er valt geen twyfel aan, of de Heer HOWARD zou, had hy ryden beleefd, waarin het ſtaande houden van *Burgerlyke en* Godsdienſtige Regten hem aan den marteldood blootſtelden, als de gewilligſte Martelaar het Schavot beklommen, of de brandſtaak ontheild, hebben.

De vastheid van des Heeren HOWARD's geaartheid vertoonde zich in zekere beſliſſendheid van handel, die hem, als hy zich eens bepaald had, onvatbaar maakte voor afraading, en aanzette om zyn oogmerk, in ſpyt van alle hindernisſen, door te zetten. Hy verwagtte vaardige gehoorzaamheid van de zodanigen, die hy oordeelde dezelve te mogen afvorderen; en hy was de Man niet om zich met agtloosheid en verzuimens te laaten behandelen. Nogthans nam hy de menſchlyke zwakheden zeer in agt, en hadt 'er meewaarigheid voor over: eene betoonde goede geneigdheid, om hem te voldoen, was nooit vrugtloos beſteed. Dat zyne bevelen redelyk, en zyne vorderingen gemaatigd, waren, kan men opmaaken uit het lang in dienst blyven zyner Dienstbooden, en zyne verknogtheid aan die hy gebruikte. De middelen, welke hy aanwendde, om gehoorzaamd te worden, waren meest belooningen, en het te rugge houden van dezelve was zyne wyze om zyn misnoegen te betoonen (*).

De

(*) De volgende characterſchetzende Anecdote is my verhaald door een Heer, die met hem in een Poſtchais van *Lancashire* na *London* reedt, in 't Jaar 1777. De Heer HOWARD merkte op, dat hy weinig dingen moeilyker gevonden hadt dan om de Voerlieden van de Poſtchaizen, naar welgevallen, langzaam of ras te doen ryden, tot dat hy de volgende trek bedagt. Op een Wiſſelplaats der Poſteryen gekomen zynde, liet hy, als de Voerman onſchiklyk geweest was, door den Hospes om eene arme naarſtige Vrouw, of ander voorwerp van liefddaadigheid, zenden. Als dan bemalde hy den Voerman dé vragt, in tegenwoor-

De Geest van Onafhangelykheid, waardoor hy altoos uitſtak, was by hem alleen gegrond op de gemaatigdheid zyner begeerten. Volkomen te vrede met het deel hem door de Voorzienigheid geſchonken, dagt hy nooit om zyne Goederen te vermeerderen. Zelfs toen, wanneer hy in de omſtandigheid was om Kinderen te krygen, ſtelde hy hen zich ten regel geen gedeelte van zyn jaarlyks inkomen op te leggen; maar het overſchot van een jaar te beſteeden tot eenig nuttig en weldaadig oogmerk. Ten einde men dit niet duidde tot eene beſchuldiging van onbezorgdheid in zyne eigene zaaken, zal het voegen hier aan te tekenen, dat hy op de zekerſte gronden mogt verwagten, dat zyne Kinderen, zo hy 'er eenige mogt krygen, overvloed van ſchatten te wagten hadden van hunne Bloedverwanten. In deezer voege bewaarde hy zyn hart voor die beſmetting, die (het geheele leeven ons aankleevende) mogelyk de kwaal is welke meest altoos een ſtaat van voorſpoed vergezelt „ de zugt om Ryk te worden;" een zugt, die men maar al te dik-

woordigheid des armen, en zeide deezen, dat hy hem, dewyl hy niet goed gevonden hadt aan zyne begeerte te voldoen in het ryden, geen geſchenk zou geeven; doch dat hy, om te toonen, dat hy het niet te rugge hieldt uit gierigheid, aan dien armen het dubbelde zou geeven van 't geen men gewoon was een Voerman te ſchenken. Dit gedaan hebbende, liet hy ze beiden gaan. Niet lang hadt hy dit beleid gehouden, of hy ondervondt 'er de goede uitwerking van op alle wegen waar hy bekend was.

Men heeft my een zeldzaam voorbeeld verhaald van de vastheid zyner beſluiten. Op zekeren tyd in de landen des Konings van *Pruiſſen* rydende, kwam hy aan een naauwen weg, waar ſlegts één Rydtuig door kon, en alle Postillons bevel hadden, om, het eene einde inrydende, op den hoorn tot kennisgeeving te blaazen. De zyne deedt het; maar een goed deel van dien weg afgelegd hebbende, ontmoetten zy een Postbode, met zaaken des Konings belast, die deeze voorzorg verzuimd hadt. De Postbode beval den Postillon van den Heer HOWARD te rug te keeren; maar de Heer HOWARD bragt 'er weigerende tegen in, dat hy aan de wet, door den ander overtreeden, voldaan hadt. De Postbode, ſteunende op een gezag, waarvoor in dit Land alles moet bukken, ſprak ſtoute taal; doch te vergeefsch. Dewyl niemand wilde wyken, zaten zy eene geruime wyl van de Rydtuigen elkander aan te kyken; in 't einde gaf de Postbode het gewonnen aan den onverzettelyken *Engelschman*, die, om geene reden, welke ook, van zyn Regt wilde afſtaan.

Eikwyls vindt, dat milddaadigheid en lust om het algemeen goed te bevorderen, verbant, en ten minſten ons ontzet van die Onafhangelykheid, welke te verzekeren het beste gebruik is, dat men van Rykdom kan maaken. Door deeze geestgeſteltenisſe was by oneindig verre verheeven boven alles wat na laagheid of gierigheid zweemde; en, in alle zyne bedryven, ſpreidde hy eene edelmoedigheid ten toon, die voegde aan het Bloed der HOWARDS, wanneer het door de edelſte aderen ſtroomt.

Ware de Heer HOWARDS min ruim met de Goederen der Fortuine bedeeld geweest, dan zou zyne Onafhangelykheid een ſteun gevonden hebben, in de Weinigheid zyner Behoeften: en het was een onſchatbaar voordeel, 't welk hem tot het volvoeren van zyn arbeid bekwaam maakte; een voordeel, misſchien zeldzaamer in dit Land dan eenige der geenen die wy reeds vermeld hebben, dat hy een volkomen bevel voerde over alle zyne Lichaamsbegeerten, een bevel zo volkomen als immer een Wysgeer van den ouden tyd, of een Kluizenaar van den tegenwoordigen, op kan boogen. De geſtrenge leevenswyze, welke hy van zyne vroege jeugd hadt in agt genomen, om den wil zyner gezondheid, hieldt hy vervolgens, uit verkiezing, aan, en breidde de ſtriktheid daarvan zo verre uit, dat hy zich alle die veraangenaamingen, welke de maatigſte lieden, als noodig tot onderhouding van kragt en ſterkte, zich vergunnen, verſmaadde. Dierlyk voedzel, gegist hebbende, en geestige Dranken, gebruikte hy nooit; Water, en de eenvoudigſte Moeskruiden, waren hem genoeg. Melk, Thee, Boter en Vrugten maakten zyn tafelweelde uit; hy was zeer ſpaarzaam in de hoeveelheid van voedzel, en onverſchillig omtrent den tyd van eeten. Ingevolge hiervan vondt hy in zyne behoeften voorzien, op by kans alle plaatzen waar menſchen woonden, en hy at even ſmaaklyk in de Poſadas van *Spanje*, en de Caravanſeras van *Turkyen*, als in de Herbergen van *Engeland*, of *Frankryk*.

Water maakte een van zyne grootſte behoeften uit, want hy was in zyne wasſchingen een recht *Muſulman*; en indien keurigheid en netheid in eenig opzigt by hem plaats greepen, 't was in de volkomen reinheid van zyn geheele lichaam. Koude, hette, en alle veranderingen der Lugtsgeſteltenisſe, kon hy even goed verdraagen, en, 't geen verbaazender is, de ſlaap zelfs ſcheen hem niet noodzaaklyk, althans niet op die vaſtgeſtelde wederkeerende tyden, en in die maate, als de Menſchen, in 't algemeen, den

ſlaap behoeven. Hoe zeer hy in ſtaat was om verhoeienis te verduuren, kunnen de verbaazende reizen, welke hy deedt op allerleir wyzen, zonder eenige tuſſchenpoozen, die men rusttyden zou mogen noemen, ten volle uitwyzen: want de eenige plaatzen, waar hy zich ophieldt, waren die, op welke hy dandlyk iets te verrigten hadt. Met één woord, geen menschlyk Lichaam was mogelyk ooit volkomener dienstbaar aan de Ziel, welke het bewoonde, dan het zyne; en alle de poogingen van de ſterkſte Lichaamsgeſtaltenisſe, niet hebbelyk gewoon aan zelfverzaking, en zedelyke zo wel als lichaams-oefening, zouden niet hebben kunnen uitvoeren, 't geen hy gedaan heeft (*).

Wat

(*) Het volgend berigt, wegens zyne wyze van reizen, my medegedeeld door een Heer van *Dublin*, die zeer gemeenzaam met den Heer HOWARD omging, en waarvan ik my wel herinner het hoofdzaaklyke uit 's mans eigen mond gehoord te hebben, zal ongetwyfeld den meesten Leezeren behaagen. „ Wanneer hy in *Engeland* of *Ierland* reisde, deedt hy het doorgaans te paard, en reedt omtrent veertig *Engelſche* mylen op een dag. Nooit was hy om een Herberg verlegen. In *Ierland* en in het bovenſte gedeelte van *Schotland*, hieldt hy ſtil by een der geringe Kroegen, waar een teken uitſtak dat iets te krygen was, en kogt een weinig Melk. Als hy in de Stad kwam, waar hy voornemens was te ſlaapen, beſteldde hy den avondmaaltyd met Wyn en Bier, even als een ander Reiziger; doch het zyne Knegts het weg neemen, terwyl hy zyn brood en melk gereed maakte. Alkoos bemaide hy Oppaſſers en Poſtillons ryklyk, dewyl hy geen misnoegen of verſchil wilde hebben, of eenige ſchoorenis, over zulke beuzelingen; zeggende, dat, op een reis, die hem drie- of vierhonderd Ponden Sterling mogt koſten, het toevoegzel van vyftien of twintig Ponden, aan die kleinigheden beſteed, niets te beduiden hadt. —— Wanneer hy op 't vaste land reisde, deedt hy het doorgaans in zyn eigen Rydtuig, 't welk een *Hoogduitsch* maakzel was, door hem tot dat einde gekogt. Nooit ſtaakte hy zyne reis voor dat hy in de Stad kwam, daar hy beoogde heen te trekken, en reisde, als 't noodig was, den nagt over: door gewoonte kon hy zeer wel eenige nagten agtereen in zyn Rydtuig ſlaapen. In zyn laatſte reis; op een na, reisde hy twintig dagen en nagten, zonder te bedde te gaan, en hadt 'er geen hinder by. Hy was gewoon een kleine Theekiſtel, eenige Schoteltjes, een pot met Zuikergebak, en Zuiker, met zich te voeren. Aan een Poſthuis kon hy water gekookt, en melk, krygen; hier mede deedt hy zyn Maaltyd, terwyl zyn Volk in de Herberg at."

Wat zyn verſtands-character betreft, dit ook was volkomen berekend voor het groote werk, waar toe hy zich ſchikte. Hy bezat, in geen groote maate, die wyduitgeſtrekte bevatting, die bekwaamheid om uit te weiden, welke men wil, dat den Man van vernuft kenmerkt; doch welke, zonder eene voorafgaande verzameling van egte bouwſtoffen, altoos gevaar loopt om tot doolende beſpiegelingen te vervallen. Hy was veeleer de Man van uitwerken, van een arbeidzaame naauwkeurigheid en uitpluizende naarvorſching; en hier door bezat hy de geſchikte hoedanigheden voor iemand, die den weg zou baanen in een onderzoek, waar alles onkunde, verwarring en plaatslyk gebruik, was. Wie, dan zodanig een Man, kon zulk een voorraad van onderrigting opdoen, die zelfs lieden, wien zaak het eigenlyk was daar in bedreeven te zyn, dingen deedt kennen, welke zy te vooren niet wisten, en den *Engelſchen* Lezer een naauwkeuriger berigt gegeeven heeft van de handelwyzen, die men in *Rusland* en *Spanje* volgt, dan hy te vooren hadt van die in zyn eigen Vaderland. Deeze afdaaling tot kleinigheden beſchouwde hy altoos als zyn eigenlyk vak. Daar hy, van alle menſchen, de zedigſte waardeerder was van zyne eigene bekwaamheden, was hy gewoon te zeggen: „Ik ben de „Werkman, die uitgaat om Bouwſtoffen te haalen, die „Mannen van vernuft zullen verwerken." — Laaten de zodanigen, die met verveeling het oog ſlaan op breed uitgewerkte ontwerpen, vol regels en orders, en afmeetingen van kamers en vertrekken, by voeten en duimen opgegeeven, overweegen, dat, wanneer zodanig een plan in 't groot gebragt wordt, deeze kleine byzonderheden moeten plaats vinden; en, dat de vernuftigſt uitgedagte plans dikwyls in derzelver uitvoering mislukken, uit hoofde van gebrekkige ſchikking in de kleinder deelen. Misſchien was zelfs de groote FREDERIK van *Pruiſſen* den gelukkigen uitſlag zyner onderneemingen meer verſchuldigd aan de naauwkeurigheid zyner ſchikkingen, in elke kleine byzonderheid met daadlyke uitvoering vereenigd, dan aan diepe hoogvliegende beſchouwingen van algemeene beginzelen.

Uit hoofde van deeze zelfde Geestgeſteltenisſe, was de Heer HOWARD een Vriend van Ondergeſchiktheid, en van alle de Welvoeglykheden eener geregelde Maatſchappye; en niet afkeerig van kragtdaadige uitoefeningen des Burgerlyken Gezags, wanneer het tot loflyke oogmerken kon ſtrekken. Hy liet zich gelden in tot geſchillen over het be-

beſpiegelend gedeelte des Staatsbeſtuurs; maar hieldt zich te vrede met de ſtelzels van Souveraniteit te neemen, zo als hy ze in onderſcheide deelen der waereld vastgeſteld aantrof, voldaan over het aanwenden van derzelver poogingen, om het welvaaren der onderſcheide Staaten en Ryken te bevorderen.

De ſtaat der gevangeniſſe, die zynde, in welke de Regten van den Mensch, voor een groot gedeelte ten minſten, opgeſchort zyn; was het natuurlyk, dat zyne denkbeelden zich meer bezig hielden, met het Volk als Onderdaanen, dan als de Oorſprong van gezag. Nogthans kende hy zeer wel, en waardeerde op den rechten prys, de onſchatbaare zegeningen van Staatkundige Vryheid, tegen Dwinglandy over geſteld, en onder alle Volken hieldt hy de *Hollanders* en *Zwitzers*, voor de zodanigen, die het beste voorbeeld van een Staatsbeſtuur geeven, geſchoeid op den voet van billykheid en menschlykheid. Met het character der *Hollanderen*, was hy zeer ingenomen, en hy betuigde te meermaalen, dat hy *Holland*, boven eenig ander vreemd Land, tot zyn woonplaats zou kiezen. — Ik kan, met volkomen zekerheid, hier byvoegen, dat hy één van die geenen was, die, (om de woorden van den grooten Lord CHATHAM te gebruiken,) zich verheugden, dat *America* wederſtand gebooden, en gezegepraald hadt in de eindelyke uitkomst, dat hy voornaamlyk de *Volksparty* onzer Conſtitutie aankleefde, en in zyn eigen Landſchap zich deedt kennen, door een moedigen tegenſtand van *Ariſtocratiſchen* invloed.

Zyne byzondere Leevenswyze, en alles uitſluitende aandagt, welke hy, in zyne laatſte jaaren, beſteedde, aan eenige weinige voorwerpen, bragten te wege, dat hy meer afkeerig ſcheen van Gezelſchap, dan ik denk dat hy met de daad was: men heeft het als eene ongelukkige omſtandigheid aangemerkt, dat zyne ſchuwheid en ongezelligheid hem menigmaal van Perſoonen verwyderde, van welke hy veel nuttige onderrigting zou hebben kunnen opdoen. — Maar het is ydelheid, om met elkander onbeſtaanbaare zaaken te verwagten. Men kan niet wel loochenen, dat de Heer HOWARD den besten weg over 't geheel heeft ingeſlaagen, om zyne naſpeuringen voort te zetten; en indien hy een gezelliger Man geweest ware, of gereeder om zyne eigene nieuwsgierigheid, en die van anderen, te voldoen, hy zou niet langer in 't bezit gebleeven zyn van een der gróote voordeelen, welke hy bezat ter voltooijinge van zyn

zyn voornaam plan. —— Nogthans was hy, schoon steeds alle verbintenissen schuwende, welke hem zouden ingewikkeld hebben in de verstrooijingen, die, het gezellig leeven medebrengen, geenzins ongenegen, om in gesprek te treeden over zyne geliefde onderwerpen; in tegendeel was hy dan zeer mild in 't spreeken, en verleevendigde een klein gezelschap met de onderhoudendste verhaalen van zyne reizen en lotgevallen.

De Heer HOWARD bezat, in eene groote maate, die agtingvolle oplettendheid voor de Vrouwlyke Sexe, welke zo zeer een Heer van fatsoen merktekent. Misschien zou ik, dit vermeldende, van regelen van beschaafdheid spreeken, die niet langer bestaan. Maar hy was zo zeer doordrongen, van de grondles *Place aux Dames* als eenig *Franschman*, schoon zonder eenige de minste zweem van die losse Galanterie, welke 'er by de meesten diens Volks mede gepaard gaat. De zyne bestondt in een gevoel van een ernstiger aart, gepaard met een doorgaande opoffering van zyn eigen gemak, om wezenlyke dienſten te betoonen aan alle Vrouwen van een braaf character. Dit zyn denkbeeld wordt fraai opgehelderd door een Anecdote, vermeld in een zeker *Magazyn*, door een Heer, die met hem voer in de Paketboot van *Holyhead* na *Dublin*; toen dezelve zeer vol Volks liep, gaf de Heer HOWARD zyn Bed aan een Dienstmaagd, en behielp zich met op de vloer van de Kajuit te gaan leggen. Het blykt door zyn werk heen, uit den sterken toon, welken hy aanneemt, als hy de gewoonte berispt, om Vrouwlyke Gevangenen in ketenen te klinken, of dezelve eenige harde en onbeschofte behandeling aan te doen.

Op niets was hy zo zeer gesteld, als op de verkeering met Vrouwen van opvoeding en beschaafde zeden. Hy deedt zyn best om ze aan zich te verpligten, door kleine geschenken en andere tekenen van oplettenheid. In de daad, de zagte toon van zyne stem, de tederheid van zyne houding, mogt eenigen voorkomen na het verwyfde te smaaken, en tot verbaazing dienen van de zodanigen, die hem enkel kenden uit het betoon van zyne moedige verrigtingen. — In zyn oordeel over het Vrouwelyk character bleek het, dat het denkbeeld van zyne verloorene HARRIET hem de maatstok van Vrouwlyke volkomenheid opleverde, en indien hy ooit weder getrouwd was, zou eene gelykvormigheid aan deeze het hoofdroerzel zyner keuze uitgemaakt hebben. Ik herinner my, op dit stuk, eene vertel-

telling, welke hy ons deedt, by zyne te rugkomst van een zyner reizen. Van eene Stad in *Holland* na eene andere vaarende in de gewoone Trekſchuit, zat hy naast een oud Heer, die eene jonge Juffrouw by zich hadt, dié 'er zeer wel uitzag, en een bevallig voorkomen hadt; haar te zien, verleevendigde by hem het denkbeeld van zyne HARRIET. Hy was 'er dermaate door getroffen, dat hy, toen zy ter beſtemder plaatze kwamen, zyn Knegt beval, deezen Heer en de Juffrouw te volgen, en te verneemen wie zy waren? En 't was niet zonder eenige te leurſtelling, dat hy verſtondt dat de oude Heer een groot Koopman, en de jonge Juffrouw diens —— Egtgenoote, was.

De voorkeuze, welke de Heer HOWARD gaf aan het gezelſchap der Vrouwen, ontſtondt voor een gedeelte uit zyn gezetten afkeer van alle ruwheid en ongebondenheid. Zyn eigen taal en zeden waren onveranderlyk kiesch en zuiver; en de vryheden, die onberispt doorgaan of zelfs toegejuicht worden, in de vermengde gezelſchappen van Mannen, zouden hem walging verwekt hebben. Voor een Man van zulke kieſche aandoeningen, was het zich zelven bloot te ſtellen aan veelvuldige gemeenzaamheid, met het uitſchot des Menschdoms, misſchien een grooter zegepraal van Pligt over Neiging, dan iemand anders behaalde, in de voortzetting zyner oogmerken. Nogthans boezemde de aart van zyne omzwerving in Gevangenisſen, waarſchynlyk, den ongebondendſten ontzag en eerbied in: en my ſtaat voor, dat hy vermeldt nimmer, in alle de Gevangenisſen door hem bezogt, eenigen hoon geleden te hebben.

Naardemaal de Heer HOWARD een uitſteekend Godsdienſtig Character beaat, zal men veelligt verwagten, dat ik iets byzonders zal te zeggen hebben van de byzondere Begrippen, door hem omhelsd. Maar, behalven dat dit een ſtuk was, waar over hy zich in onze verkeering niet uitliet, beken ik niet te begrypen, hoe het algemeen plan zyns gedrags onder den invloed kon ſtaan van eenige byzonderheid van dien aart. Het beginzel van Godsdienſtige verpligting, 't welk bykans in alle Stelzels het zelfde is, en eer in ſterkte, dan in ſoort, verſchilt by onderſcheidene Perſoonen, is zeker genoegzaam om reden te geeven van alles wat hy deedt en uitſtondt, om het heil des Menschdoms te bevorderen, langs den weg, dien de Voorzienigheid voor hem ſcheen afgebaakend te hebben.

Men

Men heeft beweerd, dat de Heer HOWARD zeer ſterk gehegt was aan de Leer der Voorbeſchikking, en ik weet niet welk een onverzettelykheid men hem, als een natuurlyk gevolg van het aanneemen dier Leerſtelzels, heeft toegeſchreeven. Wat my belangt, ik ben niet in ſtaat om te ontdekken, waarin die denkbeelden eener Voorzienigheid, algemeene en byzondere, die een gedeelte uitmaaken van alle Godsdienst-belydenisſen, weezenlyk verſchillen van die in eene Voorbeſchikking gelooven; en uit veelvuldige Waarneeming, houde ik my ten vollen verzekerd, dat de omhelzing van de Leer der Voorbeſchikking, als een Geloofs-Artikel, niet noodzaaklyk, die gevolgen in de betragting inſluit, als daar uit ſchynen afgeleid te kunnen worden. De taal althans des gemeenen Volks is bykans algemeen daar op gegrond; doch, wanneer iemand hunner aan een beſmettende ziekte ſterft, zal, nogthans, ſchoon alle de Omſtanders 'er van ſpreeken als een noodlottig en onvermydelyk voorval, ieder voor zich zelven niet te min de beſmetting, zo veel hy kan, ontwyken, en, daar door aangetast, de toevlugt neemen tot de hulp der Geneeskunde.

Dan, om tot den Heer HOWARD weder te keeren, hy ſcheen nooit het denkbeeld te omhelzen, dat hy, door een onwederſtandlyke aandrift, bewoogen wierd tot zyne plans: want zy waren de uitwerkzels van veel bedenkens en overleggens; hy liep de gevaaren niet in den mond, om dat hy eene overtuiging met zich omdroeg, dat hy bewaard zou blyven voor derzelver natuurlyke gevolgen; maar hy ontweek ze niet, om dat hy 'er boven verheeven was. Dit gevoelen heeft hy te meermaalen, in zyne gedrukte ſchriften, te verſtaan gegeeven, en, zeker, geen gevoelen kon reedlyker of gepaster zyn aan de uitwerkzelen, daar door te wege gebragt. „Op den weg van myn Pligt wandelende," was zyn gewoone zeggen, „vreeſ ik geen „kwaad."

Ik durf verzekeren, dat zodanige Geneesheeren, wier onbeſchroomdheid niet enkel uit hebbelykheid ontſtaat, op het zelfde beginzel moeten redenkavelen, wanneer zy bedaard zich aan dergelyke gevaaren blootſtellen. Voor het meerder gedeelte, gebruiken zy geene voorbehoedzels tegen de beſmetting. De Heer HOWARD bediende zich van eenige, ſchoon derzelver uitwerkzels, naar alle waarſchynlykheid, weinig beduidend waren, in vergelyking met die van zyne hebbelyke maatigheid, zindelykheid, en ongeſtoorde bedaardheid van geest. —— Over 't geheel, ſchynt zyn Gods-

Godsdienſtig vertrouwen in aart niet verſchild te hebben, van dat van andere Godvrugtige Mannen; maar zo beſtendig, zo eenpaarig, onder den invloed daar van te ſtaan, en 'er door verheeven te worden, zo verre boven alle wereldſche overleggingen, kan het lot niet weezen dan van de zodanigen, die het zich vroegtydig eigen gemaakt hebben, om alles tot den Godlyken Wil te brengen, en alle hunne uitzigten tot op het toekomende uit te ſtrekken.

Uit de verbintenisſen van den Heer HOWARD, met zodanige Aanhangen, die altoos een byzonder ſterken afkeer betoond hebben, van de bedriegeryen en bygeloovigheden des Pausdoms, zou men veelligt veronderſtellen, dat hy, met een bevooroordeeld oog, zou nedergezien hebben op de Belyders en Bedienaars van die Godsdienst-belydenisſe. Dan, zo groot was zyn eerbied voor waaren leevendigen Godsdienst, dat hy gereed was daaraan eere te bewyzen, als hy denzelven ontmoette in het kleed van een Monnik, of in het gewaad van een Leeraar. In zyne Schriften, zo wel als in zyne geſprekken, ſtondt hy met een byzonder welgevallen ſtil, op den zuiveren yver voor het goede des Menschdoms, en rechtſchaapen Christlyke Liefde, welke hy dikwyls ontdekte onder de *Roomſche* Kerklyken, zo Geestlyken als Wereldlyken. Hy was geen Vriend van dat overhaast ſloopen van Monniken- en Klooster-geſtichten, 't welk een gedeelte uitmaakte der veelvuldige Hervormingen van Keizer JOSEPHUS DEN II. Hy hadt medelyden met de onde Bewoonderen en Bewooneresſen deezer rustige Verblyfplaatzen, die uit hunne geliefde kluizen gedreeven werden in de wyde wereld, met een vry ſchraal en dikwyls ſlegt betaald onderſtandgeld. „ Waarom," vroeg hy, „ liet men ze niet allengskens uitſterven, en van het eene in het andere Godsdienſtige Geſticht overbrengen, naar gelange hun aantal verminderde ?" De Ordens, die het tot een groot gedeelte van hun werk maaken, de Zieken en Gevangenen, aanhoudende, met de goedaartigſte bezorgdheid op te paſſen, en hem dus ſteeds onder 't ooge kwamen, ſcheenen zyne genegenheid opgewekt te hebben, voor de Kloosterlingen in 't algemeen; terwyl de deugden van orde, betaamlykheid, maatigheid en liefde, zo zeer gelykſoortig met de zyne, hem natuurlyk deeden overhellen, om gunſtig ten hunnen opzigte te denken. —— Hy onthieldt zich, egter, ten ſtipſten van eenige gemeenſchap met hunne Godsdienst-oefening, welke hy ongeoorlofd

oor-

oordeelde: hy betoonde hun zyne agting als Menschen, zonder de minste overhelling, om met hun als Godgeleerden zamen te stemmen.

Zodanig waren de groote trekken van het Character des Heeren HOWARD. —— Trekken, die zeer sterk uitstaken, en genoegzaam om hem te onderscheiden van allen, die in eenig opzigt eene rol, aan dé zyne gelyk, op het tooneel der wereld speelden. De vereeniging der hoedanigheden, welke hem zo byzonder geschikt maakten voor de post, welke hy op zich nam, is niet waarschynlyk, dat, in onze Eeuw, weder plaats zal vinden; nogthans kunnen verscheide zamenvoegingen dienen om dezelfde einden te bereiken: en, wat aanbelangt de voorwerpen van Staatsinrichting en Menschlykheid, waaromtrent hy zich onledig hieldt, zal de onderrigting, door hem verzameld, het herhaalen van een arbeid, gelyk de zyne, onnoodig maaken. Een Character, waarin zulke zonderlingheden doorsteeken, en ongetwyfeld eenige zwakheden gevonden worden, als een voorbeeld aan te pryzen, zou even vergeefsch als onoordeelkundig weezen; maar zyn vaste verknogtheid aan beginzelen, zyn diep gevoel van Eer, zuivere Goeddaadigheid, en onvermoeide Volharding, mogen zeer eigenaartig vermeld en opgehaald worden voor alle Persoonen, die gewigtige Posten bekleeden, of zich tot nuttige onderneemingen verledigd hebben, als hoedanigheden, die niet min naavolging, dan bewondering, verdienen.

CLAUDIUS, OF DE TE LEURGESTELDE GELEERDE. EENE VERTELLING, GESCHIKT VOOR DE GUNSTELINGEN VAN VERNUFT EN GELEERDHEID.

(*Uit het Engelsch.*)

Het is menigmaalen opgemerkt, door den hoogmoed des Vernufts en de grommigheid van ongelukkig geslaagde Minnaars, dat Vernuft en Geleerdheid slegte aanbeveelingen zyn, in de gunst der Schoonen, en dat de Sexe, wel verre van behoorlyke hoogachting toe te draagen aan uitmuntende Zielsvermogens, altoos gereed is om de voorkeuze te geeven aan het indringend geslacht van *Petit Maîtres* en Ligtmisten, boven de zodanigen, wier arbeid gestrekt heeft om het geluk der

Maatſchappye te bevorderen; of wier gaven, de Eeuw waarin zy leefden, of het Land hunner inwooninge, tot luister ſtrekten. „ Indien gy bedoelt," is hunne taal, „ de gunst deezer Kin„ deren van gemaaktheid en beuzelaary te winnen, moet gy, „ op éénmaal, vaarwel zeggen aan het gedrag en de waardigheid „ van een redelyk weezen, haare grillige luimen vieren, haare „ trotsheid onophoudelyk veel vleijen, en uwe aandagt geheel „ bepaalen op de jammerhartigſte beuzelingen; met één woord, „ gy moet het kruipende van een Schoothondje, en de leeven„ digheid van een Aap, aanneemen."

Maar deeze haatlyke beſchuldiging, hoe algemeen ook toegeſtemd, en hoe ſchynbaar onderſchraagd door de veelvuldige te leurſtellingen, in de tedere geneigdheden der Geleerden, en Mannen van Vernuft, agt ik geheel van allen vasten grond ontbloot; ja, ik durf beweeren, dat, wanneer wy de gevallen behoorlyk overweegen, wy zullen bevinden, hoe het gebrek aan een gelukkig ſlaagen in dit opzigt, waar over de Geletterden zo veele klagten uitboezemen, voornaamlyk moet toegeſchreeven worden aan hunne eigene Dwaasheid, (om het geen harder naam te geeven,) en, in veele gevallen, eer een bewys oplevert van het gezond verſtand, dan van de zwakheid, der zo zeer ten onregte beſchimpte Sexe.

Dat enkele Ligtmiſſen zomtyds gunſtelingen der Sexe zyn, is eene onloochenbaare waarheid; dit valt Schoothondjes en Aapen ook ten deele. Maar hoe groot is het getal, of wie zyn de Vrouwen, die meer neigen, om de eerſte, dan om de laatſtgemelde, te omhelzen, in het character van Egtgenooten? De vraag valt gemaklyk te beantwoorden! Er zyn, buiten twyfel, verſtandloozen en beuzelaars, by beide de Sexen, en het is voegelyk, dat zy elkander gaande houden. Maar, indien wy raadpleegen met de gevoelens en het gedrag der Vrouwen, wier verſtand niet zeer verre beneden het gewoone peil daalt, zullen wy doorgaande bevinden, dat zy, ter begunſtiging zyn voorſingenomen omtrent de zodanigen, die zich onderſcheiden door hun vernuft, hunne ſchriften, of braafheid; en, indien zy, die gelukkig genoeg waren, om gunſte te verwerven door hunnen goeden naam, dien vervolgens door hun gedrag verbeuren, zal het niet bezwaarlyk vallen, daar van de waare oorzaak op te geeven.

Lagen de Jaarboeken der Galanterie geheel voor ons open, zy zouden, geloof ik, ons overtuigen, dat de Mannen doorgaans ſlaagen, naar gelange van de uitſteekenheid hunner bekwaamheden; en vinden wy ons genoodzaakt een moeilyk vallende uitzondering te maaken, ten aanzien van Mannen van uitſteekende bekwaamheden, zullen wy dan ook niet gedrongen zyn, deeze uitzondering toe te ſchryven aan eene oorzaak, nog vernederender voor den letterkundigen hoogmoed? en moeten bekennen, dat, wanneer Beuzelaars en Ligtmiſſen zomtyds ſlaagen,

gen, terwyl Dichters en Geleerden verſmaad worden, 'er maar al te veel reden is, om te vermoeden, dat de laatstgemelden zomtyds min berekend zyn, om een redelyk denkend weezen gelukkig te maaken! Onteibaare gevallen zullen het ſtaaven, als wy beweeren, dat zy doorgaans grommiger, dwingelandiſcher, ongezelliger, meer aan zelfbehaagenden hoogmoed overgegeeven, en zelfs min geſpraakzaam en onderhoudend zyn, (in den kring van hunne eigene Familien,) dan zelfs hunne ongeletterdſte mededingers. En welk eene maate van geluk kunnen uitſteekende bekwaamheden aanbrengen, indien de zorgzagtende bevalligheden van eene gezellige, geſpraakzaame en inſchiklyke, geaartheid geheel en al ontbreeken?

„ Ik verſtaa u," roept veeiligt een misnoegd Student uit: „ 't is niet wegens de meerderheid onzer Bekwaamheden; 't is „ niet van wegen onze Talenten of opgedaane Kundigheden, „ dat wy moeten verwagten in aanmerking te zullen komen; „ 't is door deeze gaven op het altaar van de trotsheid der „ Schoonen op te offeren. De oorzaak van ons mislukken is „ blykbaar genoeg; wy kunnen ons niet ſchikken naar die kleine, niets beduidende, en ſlaaffche, oppaasſingen; waar door „ anderen haare gunst verwerven, zich zelven vernederende."

Neen, dit is niet noodig. Beleefdheid, betooning van agting, en gezellige opletteuheid, om de Schoonen met teederheid, goedaartigheid en eenige leevendigheid, te onderwyzen, zal meer voldoen aan het Vrouwlyk hart, dan al de vleiende dienstvaardigheid van Moesjankers, en de kleine vryheden der Ligtmisſen. De Man van Geleerdheid of Vernuft, die zich zo verre niet kan *vernederen*, heeft geen regt om zich te beklaagen, indien de agting voor zyne bekwaamheden niet in ſtaat is om den wederzin, welke zyn voorkomen moet veroorzaaken, te onder te brengen: en vak de Schoone niet te berispen om het verwerpen van een Man, die zich te veel op zyne Talenten laat voorſtaan, om haar met tederheid en beleefdheid te bejegenen, of wiens ſchoolſche ruwheid hem alle gezellige zagtaartigheid ontzegt, welke aan het leven de zoetſte bekoorelykheden byzet, en, zonder welke, men het genoegen des Huwelyks-leevens, of zelfs de genoeglykheden der Vriendſchap, te vergeefsch zoekt. Geleerdheid en Vernuft moeten, even als ſchoonheid en Vrouwlyke leevendigheid van aart, alleen aangemerkt worden als de cieraaden van 't leeven, het weezenlyke van 't zelve is goedheid van aart en deugd: en, wanneer deeze laatstgenoemde, of een van beiden, ontbreeken, kunnen geene Talenten, hoe ſchitterend, aan den bezitter regt geeven tot liefde, of zelfs tot agting.

Claudius was een Jongeling van verbaazende Talenten, van een wonder vroeg ryp oordeel, en hy maakte vorderingen verre boven zyne jaaren. In het voortzetten zyner Studien, en het

aankeeren van Weetenſchappen, ſpreidde hy eene kragt en ſtaſtheid van Vernuft ten toon, vroeger dan men by de Jeugd in 't algemeen aantreft, dat zy eene keuze uit eigen beweeging doen in haare uitſpanningen en tydkortingen; in een ouderdom, dat de Ouders op hunne Kinderen zouden geroemd hebben, als zy in vormen, van eigen maakzel, looden paardjes gegooten hadden, hadt by zyne vrienden verraſt met een ſchoon Historisch Schilderſtuk, en behaalde roem door Proeven, in Onrym en Dichtſtukjes, in de geagtſte Maandwerken geplaatst.

Zodanig waren de begaafdheden, om welke CLAUDIUS bewonderd wierd by zyne Ouders, by zyne Familie, en een vry uitgeſtrekten Kring van Bekenden, die van zyn Vernuft en vroeg behaalden Roem ſpraken; doch onder zyne Speelmakkers, (indien wy deezen naam mogen geeven aan die Schoolgenooten, met welken hy zich nimmer vermengde, dan om hun leſen te geeven, of met hun geſchil te voeren,) ſtond hy bekend, door eene halſtarrige aankleeving aan zyn eigen gevoelen, en onderwerping aan zyne aangemaatigde meerderheid. Het jeugdig tydperk des menschlyken leevens draagt de ſterkſte merktekens van aankleeving aan de *Regten van de gelykheid der Menſchen*, en jonge Knaapen zyn zo ongenegen, om zich te onderwerpen aan de *Ariſtokratie* van verdienſten, als Menſchen van verſtand aan eenig ander ſoort van *Ariſtokratie*. Deeze geſchiktheid van CLAUDIUS vernielde, derhalven, al het geluk, 't welk hy aanzag als het *Godlyk Regt* van zyn grooter verſtand, en hy was, in 't einde, eer hy den bedoelden loop zyner Letteroefeningen voltrokken hadt, genoodzaakt het Kweekſchool te verlaaten, waar men eene algemeene vervolging tegen zyne benyde Talenten aanrigtte.

Met de jaaren van CLAUDIUS, vermeerderde zyne Bekwaamheid, en zyne geaartheid werd desgelyks verſterkt: en, dewyl de Drukpers en het Penſeel, even zeer, de werktuigen waren, om zyne beroemdheid te verſpreiden; werden allen, die door gelykheid van jaaren, door verbintenis of leevensomſtandigheden, eenige betrekking op hem hadden, aangedrongen om zyne Vriendſchap te zoeken: doch even zeer als zyne bekwaamheden hun trokken, ſtootte zyne geaartheid hun af; zo dat, ſchoon allen, die hem van verre kenden, zyne verkeering zogten, naauwlyks één eenige, die gemeenzaam met hem wierd, hem met een tedere of volſtandige genegenheid bybleef. Hy miste niet, zulks toe te ſchryven aan de onſtandvastigheid, de dwaasheid of zelfs de ondankbaarheid, des Menschdoms: want 'er greetig op geſteld om Vriendſchap te verkrygen, die hy niet kon behouden, beſteedde hy altoos zyne gunstbetooningen, aan elk die hy maar eenigzins kende; hoewel hy dikwyls, door de onbevallige wyze, aanſtoot gaf, als hy meende te verpligten.

Alle deeze omſtandigheden konden niet naalaten zyne natuurlyke naargeestigheid te vermeerderen, en de ſtugheid van zyn

aart

zart te verſterken; hier kwam nog by, dat zyn Vader, die zyne afkomst rekende van een lange reeks Krygsbevelhebberen, het Ouderlyk gezag gebruikte, om den Voorouderlyken trots te handhaaven, en hem dwong, om, rechtſtreeks ſtrydig met zyne geaartheid, eene post in den Krygsdienst te aanvaarden.

Niet lang na zyne intrede in dit eervolle beroep, (want, zo hebben de zamenſtemmende vooröordeelen des Menschdoms 't zelve altoos aangezien,) kreeg hy kennis aan een Medeöfficier, met wien hy wonder overeenkwam, in haat tegen zyn Beroep, en verontwaardiging tegen het Vaderlyk gezag, 't welk hem tot het aanvaarden genoodzaakt hadt. —— Deeze Officier, Capitein WOODFORD, een Man van Letteren, en een tot geestdryvens toe Bewonderaar van allen, in welken hy het minſte zweemzel van een vroeg ryp Vernuft ontdekte, hadt de voortbrengzels van onzen Held dikwyls gezien en bewonderd. De regtmaatigheid der gevoelens, de rykheid van verbeelding, en de kragt van uitdrukking, ſtrekten niet alleen tot eere voor een Jongeling van negentien jaaren; maar Schryvers van naam zouden zich niet geſchaamd hebben, zo voor de hunne te erkennen. Hy vondt, derhalven, grooten ſmaak in de verkeering met iemand, zo lang door hem gezogt; hy kweekte dezelve aan met een yver, welke hem verblindde omtrent alle gebreken, in de geaartheid en Zeden van zyn nieuwen Vriend, en de Bevelen van den Souverain, die, binnen kort, den jongen CLAUDIUS met zyn Regiment riepen, om buiten 's Lands te dienen, voorkwamen het, dat zyne oogen voor die begocheling geopend wierden; terwyl eene briefwisſeling, zo geſchikt (zonder eenig behulp van voorbedagte veinzery,), om de beminnelykſte trekken van zyn charakter op te hoogen, en de mishaagelyke te bedekken, de ſteeds aangroeiende vooringenomenheid tot de ſterkſte verknogtheid deedt opwaſſen.

Dewyl Capitein WOODFORD eene Zuster hadt, die hy zeer beminde, en met welke hy in de grootſte vertrouwlykheid omging, las hy haar menigwerf de Brieven voor van zynen ſchranderen Vriend, in het vast vertrouwen, dat, het geen hem zo zeer behaagde, ook tot haar genoegen zou medewerken.

De tederhartige EVELINA luisterde met eene ſteeds toeneemende voldoening na Brieven, die, in de vuurigſte taal van opregtheid, eene onverbreekbaare verkleefdheid aan haar geliefden Broeder te kennen gaven, en teffens, in de tederſte uitdrukkingen van gevoel, de gunſtige trekken van den geest van CLAUDIUS ſchilderden; doch de ongelukkige gebreken van zynen aart, die, in het eenzaam ſchryfvertrek, zo zelden gelegenheid vinden om te voorſchyn te komen, in eene onafwendbaare duisternis lieten, en kon haar Broeder het altoos niet nalaaten, in de vrolykheid des onderhouds, zyne hoop onder het dekkleed van jokkerny te kennen te geeven; haar vertellende de Legenden der

overlevering, en Romans van Ridders en Jonkvrouwen, zugtende om een beroemden Naam, en kwynende door de in de lugt ſchermende zugt na vermaardheid.

Van deezen aart waren de voorgenomenheden der beide Partyen toen CLAUDIUS in *Engeland* wederkeerde, niet bekleed met eerlaurieren van betoonde Krygsdapperheid, maar met eenige maate van roem wegens perſoonlyken Moed, welken vyf of zes Tweegevegten buiten alle mogelyke tegenſpraak geſteld hadden. Welhaast werd hy ingebragt by EVELINA, en gevoelig voor haare bekoorelykheden; en ſchoon zyn perſoon, die onbevallig en klein was, ſlegts weinig beantwoordde aan het afgetrokken denkbeeld van een Held of Aanbidder van *Apollo* en de Bevalligheden, bragt de ſchoone EVELINA op 't lievendigſt voor haare verbeelding de treffender ſchildery van zyne zielsuitmuntendheden, en nam, haare te keurſtelling aan eene zyde ſchuivende, met eene pryzenswaardige grootsheid de hoodiging aan, die haar, door middel van haaren Broeder, werd voorgeſteld, om den erkenden Man van Letteren na eene plaats van openbaar vermaak te vergezellen. Zyne ſtyve houding (want hy was weinig gewoon in 't gezelſchap van Dames) zag zy over 't hoofd, en luisterde met greetigheid na zyne aanmerkingen, hoewel ze zekden tot haar waren ingerigt; en kon zy niet nalaaten naderhand by haaren Broeder te betuigen, dat zyne bedenkingen, zelfs op de beuzelagtigſte omſtandigheden, iets in zich hadden, 't welk de verheevenheid van zyn vernuft en verſtand aantoonde.

Naardemaal WOODFORD zoer verſlaafd was aan eenen vrolyken leeftrant, en nimmer na eene plaats van openbaar vermaak ging zonder zyne Zuster, dong CLAUDIUS 'er na om hem in dien ſmaak te volgen; zo dat men dit vriendlyk Drietal, eene geruime wyl, bykans in alle ſatſoenlyke cirkels aantrof. CLAUDIUS voer voort met zyne aanmerkingen aan WOODFORD mede te deelen, en EVELINA hielde hem beſtendig voor een jong Heet, dien elk moest bewonderen en hoogagten.

De eerſte keer dat zy hem in een eenigzins ongunſtig licht beſchouwde, was op een Bal. Te deezer gelegenheid was hy door den draaiboom eener boerſche ſtyfheid, en een afhandvol ontzag, heen gebrooken, en dong na de eer van haare hand te mogen verwerven; doch hy kweet zich zo ongeſchikt in een bedryf waar voor hy niet berekend was, dat hy eenig gelach onder het gezelſchap verwekte; zyn aangebooren aart ontdekte zich in eene jalourſche trotsheid en het aandringen op de geheele aandacht van zyne Beminde, 't welk zy, ondanks al haar believen, en vriendlyke gezindheid, niet kon verdraagen.

WOODFORD zag, met leedweezen, deeze ſterke opwellingen van eene geaartheid, welke hy reeds in CLAUDIUS hadt beginnen te vermoeden; en, vreezende dat dezelver invloed op het hart zy-

zyner Zuster eene Verbintenis mogt te leurſtellen, op welke hy zeer geſteld was, beſloot hy het tooneel te veranderen, zo ongeſchikt tot het ten toon ſpreiden van de Talenten zyns Vriends, en hem gelegenheid te verſchaffen om de verlooren agting te herwinnen. Hy nam eene gelegenheid waar, om zyn kleine party (meest beſtaande uit jonge lieden, die liefhebbers van letteren en lieden van ſmaak waren) in eene nabygelegen kamer byeen te krygen, waar een koud Collation tot hun onthaal gereed ſtondt. Welhaast wist hy onzen Held, (die meer bedreevenheids bezat in het gebruik zyner ſtemme, dan van zyne lichaamsvermogens ten ſtryd,) uit te lokken tot het ontvouwen van eenige Grondſtelling in de Zedekunde. CLAUDIUS, die een opregt en vuurig Zedekundige was, bevondt zich nu in zyn natuurlyk element; hy bekoorde den geheelen kring door de geeſtige en fraaije wederlegging der valſche Grondſtellingen, welke zyn edelmoedige tegenſtreever, met voordagt, hadt aangevoerd; en volkomen botvierende aan zyne verbeeldingskragt, deedt hy de reeds warme gevoelens van Deugd en Goeddaadigheid nog beminnelyker worden door de ſchoone beſchryvingen, welke hy 'er aan toevoegde. —— De ſtem van CLAUDIUS, wanneer hy ingenomen was met eenig onderwerp, was welluidende, en vermoesterend. Dit bragt te wege, dat de onbehaaglyke hedenking van zyne lompheid en kwaadaartigheid welhaast week uit den zagten boezem van EVELINA, ja hy maakte een diepen en voor hem allergunſtigſten indruk op haar hart, door het gelukkige vertoon zyner verſtandlyke vermogens.

WOODFORD begon welhaast zich zelven geluk te wenſchen, over het gelukkig ſlaagen van zyn liſt; want daar CLAUDIUS vooraf zyn Vriend opening gegeeven hadt van de vuurigheid zyner liefde, en gebeden om zyne medewerking tot het verwerven van de wederliefde zyner Zuster, nam deeze, nae dat zy weder t'huis gekeerd waren, eene gunſtige gelegenheid waar, om het geſprek van de algemeene ontmoetingen in den avond te wenden op het byzonder onderwerp, 't geen hem zo na aan 't harte lag; hy ſchilderde met gloeiende kleuren de liefdedrift van zyn Vriend, en drong de zaak met zo veel vrymoedigheid als de kieschheid voor de vryheid der gevoelens zyner Zuster gedoogde by haar aan. EVELINA, die een Kind der Natuure en een Vreemdeling der Kunst was, beleedt openlyk aan haaren Broeder, dat zy eenige voorlagenomenheid omtrent CLAUDIUS gevoelde, dat zy zyne bekwaamheden bewonderde, en zyne beginzels hoogagtte.

Maar dit vroiyk toelachend zinnigt werd welhaast beneveld; want als CLAUDIUS nu toegang vergund werd op den voet van een verklaard Minnaar, vermenigvuldigden zyne bezoeken, en de gelegenheden, om met zyne Schoone te verkeeren, verſchaf-

ten haar middel om zyne waare geaartheid te ontdekken. Het smertte haar grootlyks de edelſte verſtandsvermogens gepaard te zien met de onaangenaame hoedanigheden van een ongezelligen aart; het baarde by haar wederzin, als zy bevondt, dat de aanmoediging, welke zy gegeeven hadt, om zyne vreesagtige beſchroomdheid te verdryven, hem op ééns met een zich alles aanmaatigend vertrouwen vervulde; en zy kon niet dan met verontwaardiging ontdekken, dat hy de fynſte bekwaamheden van vernuft, by de minſte terging, gebruikte, tot oogmerken die eene heerschzugtige kwaadaartigheid te kennen gaven, en dat de ſchitterendſte betooningen van eene leevendige verbeeldingskragt, geheel en al, overſpreid waren met de donkerſte verwen van jalouſy en agterdogt, welke al haare toegeevenheid niet kon verzagten.

CLAUDIUS bemerkte welhaast, of hy verbeeldde zich te ontdekken, dat hy maar ſchaars deelde in haare genegenheid: en deeze ontdekking vervoerde hem tot een gedrag, 't welk noodzaaklyk dezelve moest verminderen. Zyne houding, zints hy als Minnaar was toegelaaten, droeg de kentekens van een wonderlyk mengzel van onopleettenheid, ruwheid en verwaandheid; doch nu werd dezelve ſtuursch, lomp en aanſtootlyk. Het was altoos zigtbaar geweest, dat hy het verſtand der Sexe zeer laag ſtelde; maar nu kon hy zich niet wederhouden van verſmaadende uitdrukkingen; en indien zy ſlegts een woord ſprak tot een Heer van haare kennis, die zich nevens hem by haar bevondt, kon zy zeker ſtaat maaken, dat zy een onderhoud te wagten hadt vol ſchampere aanmerkingen over de ſchrandere voorkeuze aan Domooren en Ligtmiſſen, en de wysheid der Sexe, die vermaak ſchiep in Mannen van verſtand ter beſpottinge te ſtellen, terwyl zy zich vergaapten aan opgepronkte Gekken, en Modehanſen.

De arme EVELINA ontwaarde thans hoe groot een onderſcheid 'er is tuſſchen bewondering van Letterkundige bekwaamheden en Liefde, en hoe moeielyk het is alle de hoedanigheden, welke de eerſte aanpryzen, te vereenigen met alles wat tot een tegengift van de andere kan dienen; en terwyl CLAUDIUS, tegen de beuzelagtigheid der Sexe uitvoer, als altoos ongevoelig voor de verdienſten en de drift van Lieden van Geleerdheid en Vernuft, merkte zy, met meer reden, op, dat zy, indien ze *ongelukkig* moest worden, het voor haar een kranke troost zou weezen, of het ſchepzel, 't welk haar ongelukkig maakte, bewonderd wierd om zyn Verſtand, of bewierookt wegens zyn Vernuft.

Dan de meeste kommer ging EVELINA aan, uit hoofde van de engte waarin zy zich gebragt vondt ten aanziene van haaren Broeder; want zy vreesde voor het doen eener verklaaring, die zyne naauwſte vriendſchaps-verbintenis op eenmaal moest afbreeken, en nogthans kon zy het denkbeeld niet verdraagen,

om

om, zonder des reden te geeven, ſtrydig te handelen met zyne begeerte; zelfs in gevallen waarin zyne braafheid haar altoos hadt voorgehouden, dat zy voor haar zelve moest kiezen.

Het gedrag van CLAUDIUS verſoste haar, nogthans, welhaast uit deeze verlegenheid. Want, korten tyd daar naa, op eene bepaalde Masquerade zich bevindende, verbeeldde zich de onrustige jalouſy van CLAUDIUS, (vooraf verbitterd door de weigering van zulke vryheden, als zyne vermetelheid hem eer dan het gezond oordeel voorſchreef,) dat elk Masker een begunſtigd Mededinger bedekte, en hieldt elk woord tot een ander geſprooken voor een hoon hem aangedaan; en hy borst uit in zulke onbeſchoſte bewoordingen, dat hy drie of vier onderſcheide uitdaagingen kreeg; vervolgens betoonde hy zyne oploopende kwaadaartigheid aan de glazen en kandelaars; hy bragt het geheele gezelſchap in verwarring; en, terwyl de beminnelyke EVELINA den om haar ſtaanden kring verlustigde door de aangenaame toonen van haaren zang, uitte deeze Geletterde Wildeman zyn misnoegen door afgebrooke vloeken; en ſtondt eindelyk van de tafel op met eene hard op geſprookene verwenſching der Vrouwlyke Verkeerdheid, dewyl EVELINA een airtje zong, om 't welke het gezelſchap haar verzogt hadt, daar zy wist dat 'er een ander was, 't welk hy liever hoorde.

WOODFORD, die, langen tyd, met eene ſtilzwygende bekommerdheid, het vreemde gedrag zyns Vriends hadt gade geſlaagen, nam de eerſte gelegenheid waar, om met zyne Zuster te vertrekken; en liet den Zoon van Onrust en Vernuft voortgaan met te vloeken over de ligtzinnigheid der zodanigen, die niet willen erkennen, dat ſchitterende Talenten Beestagtigheid beminnelyk maaken: hy liet het aan hem over, om, met gevaar zyns leevens, de geſchillen te beſlisſen, waaraan de geweldigheid van zyn aart hem dien avond blootſtelde.

In deeze Proeve heb ik niets meer gedaan dan een daadlyk beſtaand Character te ſchetzen, en geen ſchepzel van myne eigene verbeelding den Leezer voorgehouden. Ik merk, derhalven, het opgehangen Portrait niet aan, als een zinnebeeldige ſchets van het geheele lichaam der Geletterden; ook wil ik niet aanduiden dat grommigheid en kwaadaartigheid noodwendig Vernuft vergezellen; of dat groote Zielsbekwaamheden een Mensch ongeſchikt maaken voor het genot van gezellige verkeering. 'Er zyn zeker in dit Ryk zommigen, en in een naburig Ryk van Letteren en Vryheid veelen, die de grootſte Geleerdheid paaren met de inneemendſte Goedaartigheid; en, by het vuur van Vernuft, fraaije Zeden laaten ſchitteren, en, de zodanigen mogen zich altoos verzekerd houden van eene allergunſtigſte bejegening der ſchoone Sexe. —— Alles, wat ik wil inboezemen, komt hier op neder, dat, wanneer geleerde Lieden verſmaad worden door de Sexe, zy deeze on-

ge-

genade niet moeten toeſchryven aan de uitmuntendheid hunner bekwaamheden; maar aan eenige hoedanigheden of bebbelykheden, welke zy zouden kunnen wegneemen, zonder eenig nadeel aan hunne Talenten; ja die het zelfs hun pligt is te hervormen, hun pligt voor zich zelven en voor de Maatſchappy —— wel verre van dezelve aan te kweeken door een hoogst onredelyken hoogmoed.

HET LANDLEVEN.

Zedelyke Beſpiegelingen.

Welk een zaligend genoegen voor hem, die, verre van 't Stadsgewoel verwyderd, zyne dagen, in het zuiver Landvermaak mag doorbrengen, die met een kleen getal van waare Vrienden, by eigen hoeve en haard, de zuiverſte genoegens ſmaakt. —— Genoegens, —— in Vorſtelyke Zaalen, by het uitgedrevene Goud, en het blinkende Marmer, niet te vinden, —— neen —— de Landman in zyne eenvoudige, met riet gedekte, wooning ſmaakt, in eene volle maate, de aangenaamheden deezes leevens; hy, van veele verdrietelykheden ontheven, geniet veele onvervalſchte genoegens, zuivere *gewaarwordingen*.

Laat anderen, uit zucht na ſchatten, 't pekelveld bebouwen, —— zwerven op de onſtuimige baaren der Zee; de Landman kent geen Zeeën dan 't heldere vogt, welk om zyne akkers ſpoelt, —— dat zyne groene beemden beſproeit.

Laat hy, die haakt na bloed en buit, het harnas aangeſpen; de Veldling haat die drift, hy houdt zich vergenoegd, met hoe geen Gods gunſt hem gaf!

Laat de Vrek ſteeds aazen op het goed van anderen, —— de Huichelaar, in ſchyn van Godvrugt, zynen naasten verſchalken! de oprechtheid, die op het Land woont, mydt deezen als de peſt! Hy weet van geene Baatzugt —— Muitzugt is by hem onbekend, —— en Krakeelzugt, die door twisten en geſchillen de Pleitzaal voedt, en —— tyd, en —— geld verſpilt, is verre van hem: —— de Landman beſchouwt ſlegts het woelend Menschdom, —— beluistert het Onweder, het welk zynen zegen niet hindert, en —— vest, vol dankbaarheid, zyne vreedzaame oogen, op zyne door vlyt byeen gegaarde ſchatten! Den val der Vorſten, —— de razerny der domme muitzugtige Volken, —— de ommezwaay —— rampen, op- en ondergang van Koningryken, en —— Republieken, hoort zyne geruste ziele, zoo wel bedaard, als vry; daar hy in het bloemryke Veld, in ſtilte en als verlaaten, of —— onbekend, en vreemd, de werken der Natuur beſchouwt, bewondert, en —— de wyze Opperoorzaak van dit alles, ver-

verheerlykt. —— Hy verheugt zich in de gantſche onafmeetbaare ſchepping; zyn hart gevoelt het zoet van haare milddadigheden, en —— verblyd in haar geſchenk, dankt hy zelfs de ſtormen der Natuur, begeert geen zaliger lot; ja, wat leed hem dreigen mag! —— wat rampen hem genaaken, hy —— beſchouwt dezelven als dienende —— ten zynen nutte. ô! Zaligend *Landleven*, welke genoegens! Het ontbreekt hem aan geene Runderen, wier uiërs overvloeijen van Melk en Boter, noch wit, wollig, Vee, wier geblaet de lucht doet weêrgalmen. Hy zet zich vergenoegd in de ſchaduwe van het geurig Bosch, of in eenen aangenaamen Oord, ſchooner voor hem, dan het *Theſſaliſche tempe* daar —— by het ſpringen van eene bron, vergeet hy alle zyne moeiten, het Zangryk Heir der Vogelen leidt zynen geest ten Hemel, en —— hy vindt, en ziet, de ſchuilplaats der zuivere onnozelheid; hy ontdekt, met blydſchap, al het waare en ſchoone, vol jeugd en lewenskragt, daar hy ſteeds fris en kloek zich werkzaam houdt, alles door en door beſchouwende, en in ſtilte op alles let.

Naauwlyks ziet hy de jeugdige LENTE te voorſchyn treeden, of hy erkent, in het gebloemte, de Hand des almagtigen en wyzen Scheppers, —— de Morgendauw ligt noch op het nuchtre kruid verſpreid, —— de Zon is even te voorſchyn gekomen, en —— hy aanbid reeds de heerlykheid van Gods groote Werken!

Wanneer de ZOMER rypt, en de HERFST van vreugde juigt, dankt hy zynen God, hy ziet al het Land met gouden glans vervuld, —— zyn geest word geroerd, —— en —— diepdenkende, aan de Wysheid der hoogſte Goedheid, heft hy eenen dankbaaren lofzang aan; —— ja, zelfs de WINTER, hoe wild en woest, is voor hem, vol van zegen — het vreeſelykſte Onweder zelf, de Sneeuw, Ys en Hagel toonen hem Gods groote Almagt, daar hy de Sneeuw als boomwol ziet nederdaalen, —— daar hy den Rym als ſtuivende asch op de aarde ziet ſtroojen, en —— de heldere ſchoone Nacht, opgeklaard door koude, toont hem de onafmeetbaare perken des Hemels, hy beſchouwd dat pronkſtuk van Gods Werken, de Maan, en —— de Sterren, en —— hy verliest zich zelven, verrukt door het ſchoon gezicht!

Dan —— in zyn ſtil Verrek gezeten, ſlyt hy gerust en stagt zyne nuttige uuren; — een welgeſchreeven Boek is ook zyn vermaak, daar kan hy, al leezende, Landen en Zeeën doorkruiſen, Steden en Vlekken doorreizen, en —— al wat er geſchied, onbelemmerd beſchouwen.

Edoch —— de teedere liefdebanden voltooijen ook een gedeelte van zyn aardsch geluk, eene beste Vrouw voert al zyn heil in top; hoe ſmaakt hem de omhelzing der kinderlyke handjes, die hy weder regt vaderlyk in de zynen drukt, terwyl het lieve, onnozele, Kroost, aan zynen hals geſtrengeld, hem hartelyk kuſſende, zyne genegenheid tracht

te

Maatſchappye te bevorderen; of wier gaven, de Eeuw waarin zy leefden, of het Land hunner inwooninge, tot luister ſtrekten. „ Indien gy bedoelt," is hunne taal, „ de gunst deezer Kin„ deren van gemaaktheid en beuzelaary te winnen, moet gy, „ op éénmaal, vaarwel zeggen aan het gedrag en de waardigheid „ van een redelyk weezen, haare grillige luimen vieren, haare „ trotsheid onophoudelyk veel vleijen, en uwe aandagt geheel „ bepaalen op de jammerhartigſte beuzelingen; met één woord, „ gy moet het kruipende van een Schoothondje, en de leeven„ digheid van een Aap, aanneemen."

Maar deeze haatlyke beſchuldiging, hoe algemeen ook toegeſtemd, en hoe ſchynbaar onderſchraagd door de veelvuldige te leurſtellingen, in de tedere geneigdheden der Geleerden, en Mannen van Vernuft, agt ik geheel van allen vasten grond ontbloot; ja, ik durf beweeren, dat, wanneer wy de gevallen behoorlyk overweegen, wy zullen bevinden, hoe het gebrek aan een gelukkig ſlaagen in dit opzigt, waar over de Geletterden zo veele klagten uitboezemen, voornaamlyk moet toegeſchreeven worden aan hunne eigene Dwaasheid, (om het geen harder naam te geeven,) en, in veele gevallen, eer een bewys oplevert van het gezond verſtand, dan van de zwakheid, der zo zeer ten onregte beſchimpte Sexe.

Dat enkele Ligtmiſſen zomtyds gunſtelingen der Sexe zyn, is eene onloochenbaare waarheid; dit valt Schoothondjes en Aapen ook ten deele. Maar hoe groot is het getal, of wie zyn de Vrouwen, die meer neigen, om de eerſte, dan om de laatstgemelde, te omhelzen, in het character van Egtgenooten? De vraag valt gemaklyk te beantwoorden! Er zyn, buiten twyfel, verſtandloozen en beuzelaars, by beide de Sexen, en het is voegelyk, dat zy elkander gaande houden. Maar, indien wy raadpleegen met de gevoelens en het gedrag der Vrouwen, wier verſtand niet zeer verre beneden het gewoone peil daalt, zullen wy doorgaande bevinden, dat zy, ter begunſtiging zyn voorſingenomen omtrent de zodanigen, die zich onderſcheiden door hun vernuft, hunne ſchriften, of braafheid; en, indien zy, die gelukkig genoeg waren, om gunſte te verwerven door hunnen goeden naam, dien vervolgens door hun gedrag verbeuren, zal het niet bezwaarlyk vallen, daar van de waare oorzaak op te geeven.

Lagen de Jaarboeken der Galanterie geheel voor ons open, zy zouden, geloof ik, ons overtuigen, dat de Mannen doorgaans ſlaagen, naar gelange van de uitſteekenheid hunner bekwaamheden; en vinden wy ons genoodzaakt een moeilyk vallende uitzondering te maaken, ten aanzien van Mannen van uitſteekende bekwaamheden, zullen wy dan ook niet gedrongen zyn, deeze uitzondering toe te ſchryven aan eene oorzaak, nog vernederender voor den letterkundigen hoogmoed? en moeten bekennen, dat, wanneer Beuzelaars en Ligtmiſſen zomtyds ſlaagen,

gen, terwyl Dichters en Geleerden verſmaad worden, 'er maar al te veel reden is, om te vermoeden, dat de laatstgemelden zomtyds min berekend zyn, om een redelyk denkend weezen gelukkig te maaken! Onteelbaare gevallen zullen het ſtaaven, als wy beweeren, dat zy doorgaans grommiger, dwinglandiſcher, ongezelliger, meer aan zelfbehaagenden hoogmoed overgegeeven, en zelfs min geſpraakzaam en onderhoudend zyn, (in den kring van hunne eigene Familien,) dan zelfs hunne ongeleerderſte mededingers. En welk eene maate van geluk kunnen uitſteekende bekwaamheden aanbrengen, indien de zorgzagtende bevalligheden van eene gezellige, geſpraakzaame en inſchiklyke, geaartheid geheel en al ontbreeken?

„ Ik verſtaa u," roept veeiligt een misnoegd Student uit; „ 't is niet wegens de meerderheid onzer Bekwaamheden; 't is „ niet van wegen onze Talenten of opgedaane Kundigheden, „ dat wy moeten verwagten in aanmerking te zullen komen; „ 't is door deeze gaven op het altaar van de trotsheid der „ Schoonen op te offeren. De oorzaak van ons mislukken is „ blykbaar genoeg; wy kunnen ons niet ſchikken naar die kleine, niets beduidende, en ſlaaffche, oppaasſingen; waar door „ anderen haare gunst verwerven, zich zelven vernederende."

Neen, dit is niet noodig. Beleefdheid, betooning van agting, en gezellige oplettenheid, om de Schoonen met tederheid, goedaartigheid en eenige leevendigheid, te onderwyzen, zal meer voldoen aan het Vrouwlyk hart, dan al de vleiende dienstvaardigheid van Moesjankers, en de kleine vryheden der Ligtmisſen. De Man van Geleerdheid of Vernuft, die zich zo verre niet kan *vernederen*, heeft geen regt om zich te beklaagen, indien de agting voor zyne bekwaamheden niet in ſtaat is om den wederzin, welke zyn voorkomen moet veroorzaaken, te onder te brengen: en vak de Schoone niet te berispen om het verwerpen van een Man, die zich te veel op zyne Talenten laat voorſtaan, om haar met tederheid en beleefdheid te bejegenen, of wiens ſchoolſche zuwheid hem alle gezellige zagtaartigheid ontzegt, welke aan het leven de zoetſte bekoorelykheden byzet, en, zonder welke, men het genoegen des Huwelyks-leevens, of zelfs de genoeglykheden der Vriendſchap, te vergeefsch zoekt. Geleerdheid en Vernuft moeten, even als ſchoonheid en Vrouwlyke leevendigheid van aart, alleen aangemerkt worden als de ciemaden van 't leeven, het weezenlyke van 't zelve is goedheid van aart en deugd: en, wanneer deeze laatstgenoemde, of een van beiden, ontbreeken, kunnen geene Talenten, hoe ſchitterend, aan den bezitter regt geeven tot liefde, of zelfs tot agting.

Claudius was een Jongeling van verbaazende Talenten, van een wonder vroeg ryp oordeel, en hy maakte vorderingen verre boven zyne jaaren. In het voortzetten zyner Studien, en het

Maat[illegible] [illegible], ſpreidde hy eene kragt en fraai-
leefd[illegible] [illegible], vroeger dan men by de Jeugd in
„ Ir[illegible] [illegible] zy eene keuze uit eigen beweeging
„ d[illegible] [illegible] en tydkortingen; in een ouderdom,
„ o[illegible] [illegible] Kinderen zouden geroemd hebben, als
„ [illegible] [illegible] maakzel, looden paardjes gegooten had-
„ [illegible] [illegible] vrienden verrast met een ſchoon Historisch
„ [illegible] [illegible] behaalde roem door Proeven, in Onrym en
„ [illegible] [illegible] de geagtſte Maandwerken geplaatst.

Dit [illegible] waren de begaafdheden, om welke CLAUDIUS bewon-
[illegible] by zyne Ouders, by zyne Familie, en een vry uit-
[illegible] Kring van Bekenden, die van zyn Vernuft en vroeg be-
[illegible] ſpraken; doch onder zyne Speelmakkers, (indien wy
[illegible] mogen geeven aan die Schoolgenooten, met wel-
[illegible] zich nimmer vermengde, dan om hun leſſen te geeven,
[illegible] hun geſchil te voeren,) ſtond hy bekend, door eene
[illegible] aankleeving aan zyn eigen gevoelen, en onderwerping
aan zyne aangemaatigde meerderheid. Het jeugdig tydperk des
menschlyken leevens draagt de ſterkſte merktekens van aankleeving aan de *Regten van de gelykheid der Menſchen*, en jonge Knaapen zyn zo ongenegen, om zich te onderwerpen aan de *Ariſtokratie* van verdienſten, als Menſchen van verſtand aan eenig ander ſoort van *Ariſtokratie*. Deeze geſchiktheid van CLAUDIUS vernielde, derhalven, al het geluk, 't welk hy aanzag als het *Godlyk Regt* van zyn grooter verſtand, en hy was, in 't einde, eer hy den bedoelden loop zyner Letteroefeningen voltrokken hadt, genoodzaakt het Kweekſchool te verlaaten, waar men eene algemeene vervolging tegen zyne benyde Talenten aanrigtte.

Met de jaaren van CLAUDIUS, vermeerderde zyne Bekwaamheid, en zyne geaartheid werd desgelyks verſterkt: en, dewyl de Drukpers en het Penſeel, even zeer, de werktuigen waren, om zyne beroemdheid te verſpreiden; werden allen, die door gelykheid van jaaren, door verbintenis of leevensömſtandigheden, eenige betrekking op hem hadden, aangedrongen om zyne Vriendſchap te zoeken: doch even zeer als zyne bekwaamheden hun trokken, ſtootte zyne geaartheid hun af; zo dat, ſchoon allen, die hem van verre kenden, zyne verkeering zogten, naauwlyks één eenige, die gemeenzaam met hem wierd, hem met een tedere of volſtandige genegenheid bybleef. Hy miste niet, zulks toe te ſchryven aan de onſtandvastigheid, de dwaasheid of zelfs de ondankbaarheid, des Menschdoms: want 'er greetig op geſteld om Vriendſchap te verkrygen, die hy niet kon behouden, beſteedde hy altoos zyne gunstbetooningen, aan elk die hy maar eenigzins kende; hoewel hy dikwyls, door de onbevallige wyze, aanſtoot gaf, als hy meende te verpligten.

Alle deeze omſtandigheden konden niet naalaaten zyne natuurlyke naargeestigheid te vermeerderen, en de ſtugheid van zyn

aart

aart te verſterken; hier kwam nog by, dat zyn Vader, die zyne afkomst rekende van een lange reeks Krygsbevelhebberen, het Ouderlyk gezag gebruikte, om den Voorouderlyken trots te handhaaven, en hem dwong, om, rechtſtreeks ſtrydig met zyne geaartheid, eene post in den Krygsdienst te aanvaarden.

Niet lang na zyne intrede in dit eervolle beroep, (want, zo hebben de zamenſtemmende vooröordeelen des Menschdoms 't zelve altoos aangezien,) kreeg hy kennis aan een Medeöfficier, met wien hy wonder overeenkwam, in haat tegen zyn Beroep, en verontwaardiging tegen het Vaderlyk gezag, 't welk hem tot het aanvaarden genoodzaakt hadt. —— Deeze Officier, Capitein WOODFORD, een Man van Letteren, en een tot geestdryvens toe Bewonderaar van allen, in welken hy het minſte zweemzel van een vroeg ryp Vernuft ontdekte, hadt de voortbrengzels van onzen Held dikwyls gezien en bewonderd. De regtmaatigheid der gevoelens, de rykheid van verbeelding, en de kragt van uitdrukking, ſtrekten niet alleen tot eere voor een Jongeling van negentien jaaren; maar Schryvers van naam zouden zich niet geſchaamd hebben, ze voor de hunne te erkennen. Hy vondt, derhalven, grooten ſmaak in de verkeering met iemand, zo lang door hem gezogt; hy kweekte dezelve aan met een yver, welke hem verblindde omtrent alle gebreken, in de geaartheid en Zeden van zyn nieuwen Vriend, en de Bevelen van den Souverain, die, binnen kort, den jongen CLAUDIUS met zyn Regiment riepen, om buiten 's Lands te dienen, voorkwamen het, dat zyne oogen voor die begocheling geopend wierden; terwyl eene briefwisſeling, zo geſchikt (zonder eenig behulp van voorbedagte veinzery,), om de beminnelykſte trekken van zyn character op te hoogen, en de mishaagelyke te bedekken, de ſteeds aangroeiende vooringenomenheid tot de ſterkſte verknogtheid deedt opwaſſen.

Dewyl Capitein WOODFORD eene Zuster hadt, die hy zeer beminde, en met welke hy in de grootſte vertrouwlykheid omging, las hy haar menigwerf de Brieven voor van zynen ſchrandéren Vriend, in het vast vertrouwen, dat, het geen hem zo zeer behaagde, ook tot haar genoegen zou medewerken.

De zederhartige ZVELINA luisterde met eene ſteeds toeneemende voldoening na Brieven, die, in de vuurigſte taal van opregtheid, eene onverbreekbaare verkleefdheid aan haar geliefden Broeder te kennen gaven, en teffens, in de teederſte uitdrukkingen van gevoel, de gunſtige trekken van den geest van CLAUDIUS ſchilderden; doch de ongelukkige gebreken van zynen aart, die, in het eenzaam ſchryfvertrek, zo zelden gelegenheid vinden om te voorſchyn te komen, in eene ondoordringbaare duisternis bleven, en kon haar Broeder het altoos niet nalaaten, in de vrolykheid des onderhouds, zyne hoop onder het dekkleed van jokkerny te kennen te geeven; haar vertellende de Legenden der

overlevering, en Romans van Ridders en Jonkvrouwen, zugtende om een beroemden Naam, en kwynende door de in de lugt ſchermende zugt na vermaardheid.

Van deezen aart waren de vooringenomenheden der beide Partyen toen CLAUDIUS in *Engeland* wederkeerde, niet bekleed met eerlaurieren van betoonde Krygsdapperheid, maar met eenige maate van roem wegens perſoonlyken Moed, welken vyf of zes Tweegevegten buiten alle mogelyke tegenſpraak geſteld hadden. Welhaast werd hy ingebragt by EVELINA, en gevoelig voor haare bekoorelykheden; en ſchoon zyn perſoon, die onbevallig en klein was, ſlegts weinig beantwoordde aan het afgetrokken denkbeeld van een Held of Aanbidder van *Apollo* en de Bevalligheden, bragt de ſchoone EVELINA op 't levendigſt voor haare verbeelding de treffendſte ſchildery van zyne zielsuitmuntendheden, en nam, haare te keurſtelling aan eene zyde ſchuivende, met eene pryzenswaardige grootsheid de hooding aan, die haar, door middel van haaren Broeder, werd voorgeſteld, om den erkenden Man van Letteren na eene plaats van openbaar vermaak te vergezellen. Zyne ſtyve houding (want hy was weinig gewoon in 't gezelſchap van Dames) zag zy over 't hoofd, en luisterde met greetigheid na zyne aanmerkingen, hoewel ze zelden tot haar waren ingerigt; en kon zy niet nalaaten naderhand by haaren Broeder te betuigen, dat zyne bedenkingen, zelfs op de beuzelagtigſte omſtandigheden, iets in zich hadden, 't welk de verheevenheid van zyn vernuft en verſtand aantoonde.

Naardemaal WOODFORD zoer verſlaafd was aan eenen vrolyken leeftrant, en nimmer na eene plaats van openbaar vermaak ging zonder zyne Zuster, dong CLAUDIUS 'er na om hem in dien ſmaak te volgen; zo dat men dit vriendlyk Drietal, eene geruime wyl, bykans in alle fatſoenlyke cirkels aantrof. CLAUDIUS voer voort met zyne aanmerkingen aan WOODFORD mede te deelen, en EVELINA hieldt hem beſtendig voor een jong Heer, dien elk moest bewonderen en hoogagten.

De eerſte keer dat zy hem in een eenigzins ongunſtig licht beſchouwde, was op een bal. Te deezer gelegenheid was hy door den draaiboom eener boerſche ſtyfheid, en een afſtandvol ontzag, heen gebrooken, en dong na de eer van haare hand te mogen verwerven; doch hy kweet zich zo ongeſchikt in een bedryf waar voor hy niet berekend was, dat hy eenig gelach onder het gezelſchap verwekte; zyn aangebooren aart ontdekte zich in eene jalouſiſche trotsheid en het aandringen op de geheele aandacht van zyne Beminde, 't welk zy, ondanks al haar believen, en vriendlyke gezindheid, niet kon verdragen.

WOODFORD zag, met leedweezen, deeze ſterke opwellingen van eene geaartheid, welke hy reeds in CLAUDIUS hadt begonnen te vermoeden; en, vreezende dat dezelver invloed op het hart zy-

zyner Zuster eene Verbintenis mogt te leurſtellen, op welke hy zeer geſteld was, beſloot hy het tooneel te veranderen, zo ongeſchikt tot het ten toon ſpreiden van de Talenten zyns Vriends, en hem gelegenheid te verſchaffen om de verlorene agting te herwinnen. Hy nam eene gelegenheid waar, om zyn kleine party (meest beſtaande uit jonge lieden, die liefhebbers van letteren en lieden van ſmaak waren) in eene nabygelegen kamer byeen te krygen, waar een koud Collation tot hun onthaal gereed ſtondt. Welhaast wist hy onzen Held, (die meer bedreevenheids bezat in het gebruik zyner ſtemme, dan van zyne lichaamsvermogens ten ſtryd,) uit te lokken tot het ontvouwen van eenige Grondſtelling in de Zedekunde. CLAUDIUS, die een opregt en vuurig Zedekundige was, bevondt zich nu in zyn natuurlyk element; hy bekoorde den geheelen kring door de geeſtige en fraaije wederlegging der valſche Grondſtellingen, welke zyn edelmoedige tegenſtreever, met voordagt, hadt aangevoerd; en volkomen botvierende aan zyne verbeeldingskragt, deedt hy de reeds warme gevoelens van Deugd en Goeddaadigheid nog beminnelyker worden door de ſchoone beſchryvingen, welke hy 'er aan toevoegde. —— De ſtem van CLAUDIUS, wanneer hy ingenomen was met eenig onderwerp, was welluidende, en vermeesterend. Dit bragt te wege, dat de onbehaaglyke hedenking van zyne lompheid en kwaadaartigheid welhaast week uit den zagten boezem van EVELINA, ja hy maakte een diepen en voor hem allergunſtigſten indruk op haar hart, door het gelukkige vertoon zyner verſtandlyke vermogens.

WOODFORD begon welhaast zich zelven geluk te wenſchen, over het gelukkig ſlaagen van zyn list; want daar CLAUDIUS vooraf zyn Vriend opening gegeeven hadt van de vuurigheid zyner liefde, en gebeden om zyne medewerking tot het verwerven van de wederliefde zyner Zuster, nam deeze, nae dat zy weder t'huis gekeerd waren, eene gunſtige gelegenheid waar, om het geſprek van de algemeene ontmoetingen in den avond te wenden op het byzonder onderwerp, 't geen hem zo na aan 't harte lag; hy ſchilderde met gloeiende kleuren de liefdedrift van zyn Vriend, en drong de zaak met zo veel vrymoedigheid als de kieschheid voor de vryheid der gevoelens zyner Zuster gedoogde, by haar aan. EVELINA, die een Kind der Natuure en een Vreemdeling der Kunst was, beleedt openlyk aan haaren Broeder, dat zy eenige voorlagenomenheid omtrent CLAUDIUS gevoelde, dat zy zyne bekwaamheden bewonderde, en zyne beginzels hoogagtte.

Maar dit vrolyk toelachend uitzigt werd welhaast beneveld; want als CLAUDIUS nu toegang vergund werd op den voet van een verkleurd Minnaar, vermenigvuldigden zyne bezoeken, en de gelegenheden, om met zyne Schoone te verkeeren, verſchaf-

ten haar middel om zyne waare geaartheid te ontdekken. Het ſmertte haar grootlyks de edelſte verſtandsvermogens gepaard te zien met de onaangenaame hoedanigheden van een ongezelligen aart; het baarde by haar wederzin, als zy bevondt, dat de aanmoediging, welke zy gegeeven hadt, om zyne vreesagtige beſchroomdheid te verdryven, hem op ééns met een zich alles aanmaatigend vertrouwen vervulde; en zy kon niet dan met verontwaardiging ontdekken, dat hy de ſynſte bekwaamheden van vernuft, by de minſte terging, gebruikte, tot oogmerken die eene heerschzugtige kwaadaartigheid te kennen gaven, en dat de ſchitterendſte betooningen van eene leevendige verbeeldingskragt, geheel en al, overſpreid waren met de donkerſte verwen van jalouſy en agterdogt, welke al haare toegeevenheid niet kon verzagten.

CLAUDIUS bemerkte welhaast, of hy verbeeldde zich te ontdekken, dat hy maar ſchaars deelde in haare genegenheid: en deeze ontdekking vervoerde hem tot een gedrag, 't welk noodzaaklyk dezelve moest verminderen. Zyne houding, zints hy als Minnaar was toegelaaten, droeg de kentekens van een wonderlyk mengzel van onoplettenheid, ruwheid en verwaandheid; doch nu werd dezelve ſtuursch, lomp en aanſtootlyk. Het was altoos zigtbaar geweest, dat hy het verſtand der Sexe zeer laag ſtelde; maar nu kon hy zich niet wederhouden van verſmaadende uitdrukkingen; en indien zy ſlegts een woord ſprak tot een Heer van haare kennis, die zich nevens hem by haar bevondt, kon zy zeker ſtaat maaken, dat zy een onderhoud te wagten hadt vol ſchampere aanmerkingen over de ſchranderen voorkeuze aan Domooren en Ligtmiſſen, en de wysheid der Sexe, die vermaak ſchiep in Mannen van verſtand ter beſpottinge te ſtellen, terwyl zy zich vergaapten aan opgepronkte Gekken, en Modehanſen.

De arme EVELINA ontwaarde thans hoe groot een onderſcheid 'er is tuſſchen bewondering van Letterkundige bekwaamheden en Liefde, en hoe moeielyk het is alle de hoedanigheden, welke de eerſte aanpryzen, te vereenigen met alles wat tot een tegengift van de andere kan dienen; en terwyl CLAUDIUS, tegen de beuzelagtigheid der Sexe uitvoer, als ykoos ongevoelig voor de verdienſten en de drift van Lieden van Geleerdheid en Vernuft, merkte zy, met meer reden, op, dat zy, indien ze *ongelukkig* moest worden, het voor haar een kranke troost zou weezen, of het ſchepzel, 't welk haar ongelukkig maakte; bewonderd wierd om zyn Verſtand, of bewierookt wegens zyn Vernuft.

Dan de meeste kommer ging EVELINA aan, uit hoofde van de engte waarin zy zich gebragt vondt ten aanziene van haaren Broeder; want zy vreesde voor het doen eener verklaaring, die zyne naauwſte vriendſchaps-verbintenis op eenmaal moest afbreeken, en nogthans kon zy het denkbeeld niet verdraagen,

om

om, zonder des reden te geeven, ſtrydig te handelen met zyne begeerte; zelfs in gevallen waarin zyne braafheid haar altoos hadt voorgehouden, dat zy voor haar zelve moest kiezen.

Het gedrag van CLAUDIUS verloste haar, nogthans, welhaast uit deeze verlegenheid. Want, korten tyd daar naa, op eene bepaalde Masquerade zich bevindende, verbeeldde zich de onrustige jalouſy van CLAUDIUS, (vooraf verbitterd door de weigering van zulke vryheden, als zyne vermetelheid hem eer dan het gezond oordeel voorſchreef,) dat elk Masker een begunſtigd Mededinger bedekte, en hieldt elk woord tot een ander geſprooken voor een hoon hem aangedaan; en hy borst uit in zulke onbeſchoſte bewoordingen, dat hy drie of vier onderſcheide uitdaagingen kreeg; vervolgens betoonde hy zyne oploopende kwaadaartigheid aan de glazen en kandelaars; hy bragt het geheele gezelſchap in verwarring; en, terwyl de beminnelyke EVELINA den om haar ſtaanden kring verlustigde door de aangenaame toonen van haaren zang, uitte deeze Geletterde Wildeman zyn misnoegen door afgebrooke vloeken; en ſtondt eindelyk van de tafel op met eene hard op geſprookene verwenſching der Vrouwlyke Verkeerdheid, dewyl EVELINA een airtje zong, om 't welke het gezelſchap haar verzogt hadt, daar zy wist dat 'er een ander was, 't welk hy liever hoorde.

WOODFORD, die, langen tyd, met eene ſtilzwygende bekommerdheid, het vreemde gedrag zyns Vriends hadt gade geſlaagen, nam de eerſte gelegenheid waar, om met zyne Zuster te vertrekken; en liet den Zoon van Onrust en Vernuft voortgaan met te vloeken over de ligtzinnigheid der zodanigen, die niet willen erkennen, dat ſchitterende Talenten Beestagtigheid beminnelyk maaken: hy liet het aan hem over, om, met gevaar zyns leevens, de geſchillen te beſlisſen, waaraan de geweldigheid van zyn aart hem dien avond blootſtelde.

In deeze Proeve heb ik niets meer gedaan dan een daadlyk beſtaand Character te ſchetzen, en geen ſchepzel van myne eigene verbeelding den Leezer voorgehouden. Ik merk, derhalven, het opgehangen Portrait niet aan, als een zinnebeeldige ſchets van het geheele lichaam der Geletterden; ook wil ik niet aanduiden dat grommigheid en kwaadaartigheid noodwendig Vernuft vergezellen; of dat groote Zielsbekwaamheden een Mensch ongeſchikt maaken voor het genot van gezellige verkeering. 'Er zyn zeker in dit Ryk zommigen, en in een naburig Ryk van Letteren en Vryheid veelen, die de grootſte Geleerdheid paaren met de inneemendſte Goedaartigheid; en, by het vuur van Vernuft, fraaije Zeden laaten ſchitteren, en, de zodanigen mogen zich altoos verzekerd houden van eene allergunſtigſte bejegening der ſchoone Sexe. —— Alles, wat ik wil inboezemen, komt hier op neder, dat, wanneer geleerde Lieden verſmaad worden door de Sexe, zy deeze on-

ge-

genade niet moeten toeſchryven aan de uitmuntendheid hunner bekwaamheden; maar aan eenige hoedanigheden of bebbelykheden, welke zy zouden kunnen wegneemen, zonder eenig nadeel aan hunne Talenten; ja die het zelfs hun pligt is te hervormen, hun pligt voor zich zelven en voor de Maatſchappy —— wel verre van dezelve aan te kweeken door een hoogst onredelyken hoogmoed.

HET LANDLEVEN.

Zedelyke Beſpiegelingen.

Welk een zaligend genoegen voor hem, die, verre van 't Stadsgewoel verwyderd, zyne dagen, in het zuiver Landvermaak mag doorbrengen, die met een kleen getal van waare Vrienden, by eigen hoeve en haard, de zuiverſte genoegens ſmaakt. —— Genoegens, —— in Vorſtelyke Zaalen, by het uitgedrevene Goud, en het blinkende Marmer, niet te vinden, ——, neen —— de Landman in zyne eenvoudige, met riet gedekte, wooning ſmaakt, in eene volle maate, de aangenaamheden deezes leevens; hy, van veele verdrietelykheden ontheven, geniet veele onvervalschte genoegens, zuivere gewaarwordingen.

Laat anderen, uit zucht na ſchatten, 't pekelveld bebouwen, —— zwerven op de onſtuimige baaren der Zee; de Landman kent geen Zeeën dan 't heldere vogt, welk om zyne akkers ſpoelt, —— dat zyne groene beemden beſproeit.

Laat hy, die haakt na bloed en buit, het harnas aangespen; de Veldling haat die drift, hy houdt zich vergenoegd, met het geen Gods gunst hem gaf!

Laat de Vrek ſteeds aazen op het goed van anderen, —— de Huichelaar, in ſchyn van Godvrugt, zynen naasten verſchalken! de oprechtheid, die op het Land woont, mydt deezen als de pest! Hy weet van geene Baatzugt —— Muitzugt is by hem onbekend, —— en Krakeelzugt, die door twisten en geſchillen de Pleitzaal voedt, en —— tyd, en —— geld verſpilt, is verre van hem: —— de Landman beſchouwt ſlegts het woelend Menschdom, —— beluistert het Onweder, het welk zynen zegen niet hindert, en —— vest, vol dankbaarheid, zyne vreedzaame oogen, op zyne door vlyt byeen gegaarde ſchatten! Den val der Vorſten, —— de razerny der domme muitzugtige Volken, —— de ommezwaay —— rampen, op- en ondergang van Koningryken, en —— Republieken, hoort zyne geruste ziele, zoo wel bedaard, als vry; daar hy in het bloemryke Veld, in ſtilte en als verlaaten, of —— onbekend, en vreemd, de werken der Natuur beſchouwt, bewondert, en —— de wyze Opperoorzaak van dit alles, ver-

verheerlykt. —— Hy verheugt zich in de gantſche onafmeetbaare ſchepping; zyn hart gevoelt het zoet van haare milddadigheden, en —— verblyd in haar geſchenk, dankt hy zelfs de ſtormen der Natuur, begeert geen zaliger lot; ja, wat leed hem dreigen mag! —— wat rampen hem genaaken, hy —— beſchouwt dezelven als dienende —— ten zynen nutte. O! Zaligend *Landleven*, welke genoegens! Het ontbreekt hem aan geene Runderen, wier uiërs overvloeijen van Melk en Boter, noch wit, wollig, Vee, wier geblaet de lucht doet weêrgalmen. Hy zet zich vergenoegd in de ſchaduwe van het geurig Bosch, of in eenen aangenaamen Oord, ſchooner voor hem, dan het *Theſſaliſche tempe* daar —— by het ſpringen van eene bron, vergeet hy alle zyne moeiten, het Zangryk Heir der Vogelen leidt zynen geest ten Hemel, en —— hy vindt, en ziet, de ſchuilplaats der zuivere onnozelheid; hy ontdekt, met blydſchap, al het waare en ſchoone, vol jeugd en lewenskragt, daar hy ſteeds fris en kloek zich werkzaam houdt, alles door en door beſchouwende, en in ſtilte op alles let.

Naauwlyks ziet hy de jeugdige LENTE te voorſchyn treeden, of hy erkent, in het gebloemte, de Hand des almagtigen en wyzen Scheppers, —— de Morgendauw ligt noch op het nuchtre kruid verſpreid, —— de Zon is even te voorſchyn gekomen, en —— hy aanbid reeds de heerlykheid van Gods groote Werken!

Wanneer de ZOMER rypt, en de HERFST van vreugde juigt, dankt hy zynen God, hy ziet al het Land met gouden glans vervuld, —— zyn geest word geroerd, —— en —— diepdenkende, aan de Wysheid der hoogſte Goedheid, heft hy eenen dankbaaren lofzang aan; —— ja, zelfs de WINTER, hoe wild en woest, is voor hem, vol van zegen — het vreeſelykſte Onweder zelf, de Sneeuw, Ys en Hagel toonen hem *Gods* groote Almagt, daar hy de Sneeuw als boomwol ziet nederdaalen, —— daar hy den Rym als ſtuivende asch op de aarde ziet ſtroojen, en —— de heldere ſchoone Nacht, opgeklaard door koude, toont hem de onafmeetbaare perken des Hemels, hy beſchouwd dat pronkſtuk van Gods Werken, de Maan, en —— de Sterren, en —— hy verliest zich zelven, verrukt door het ſchoon gezicht!

Dan —— in zyn ſtil Vertrek gezeten, ſlyt hy gerust en nagt zyne nuttige uuren; — een welgeſchreeven Boek is ook zyn vermaak, daar kan hy, al leezende, Landen en Zeeën doorkruisſen, Steden en Vlekken doorreizen, en —— al wat 'er geſchied, onbelemmerd beſchouwen.

Edoch —— de teedere liefdebanden voltooijen ook een gedeelte van zyn aardsch geluk, eene beste Vrouw voert al zyn heil in top; hoe ſmaakt hem de omhelzing der kinderlyke handjes, die hy weder regt vaderlyk in de zynen drukt, terwyl het lieve, onnozele, Kroost, aan zynen hals geſtrengeld, hem hartelyk kuſſende, zyne genegenheid tracht

te

Godsdienſtig vertrouwen in aart niet verſchild te hebben, van dat van andere Godvrugtige Mannen; maar zo beſtendig, zo eenpaarig, onder den invloed daar van te ſtaan, en 'er door verheeven te worden, zo verre boven alle wereldſche overleggingen, kan het lot niet weezen dan van de zodanigen, die het zich vroegtydig eigen gemaakt hebben, om alles tot den Godlyken Wil te brengen, en alle hunne uitzigten tot op het toekomende uit te ſtrekken.

Uit de verbintenisſen van den Heer HOWARD, met zodanige Aanhangen, die altoos een byzonder ſterken afkeer betoond hebben, van de bedriegeryen en bygeloovigheden des Pausdoms, zou men veelligt veronderſtellen, dat hy, met een bevooröordeeld oog, zou nedergezien hebben op de Belyders en Bedienaars van die Godsdienst-belydenisſe. Dan, zo groot was zyn eerbied voor waaren leevendigen Godsdienst, dat hy gereed was daaraan eere te bewyzen, als hy denzelven ontmoette in het kleed van een Monnik, of in het gewaad van een Leeraar. In zyne Schriften, zo wel als in zyne geſprekken, ſtondt hy met een byzonder welgevallen ſtil, op den zuiveren yver voor het goede des Menschdoms, en rechtſchaapen Christlyke Liefde, welke hy dikwyls ontdekte onder de *Roomſche* Kerklyken, zo Geestlyken als Wereldlyken. Hy was geen Vriend van dat overhaast ſloopen van Monniken- en Klooster-geſtichten, 't welk een gedeelte uitmaakte der veelvuldige Hervormingen van Keizer JOSEPHUS DEN II. Hy hadt medelyden met de oude Bewoonderen en Bewooneresſen deezer rustige Verblyfplaatzen, die uit hunne geliefde kluizen gedreeven werden in de wyde wereld, met een vry ſchraal en dikwyls ſlegt betaald onderſtandgeld. „ Waarom," vroeg hy, „ liet men ze niet allengskens uitſterven, en van het eene in het andere Godsdienſtige Geſticht overbrengen, naar gelange hun aantal verminderde ?" De Ordens, die het tot een groot gedeelte van hun werk maaken, de Zieken en Gevangenen, aanhoudende, met de goedaartigſte bezorgdheid op te paſſen, en hem dus ſteeds onder 't ooge kwamen, ſcheenen zyne genegenheid opgewekt te hebben, voor de Kloosterlingen in 't algemeen; terwyl de deugden van orde, betaamlykheid, maatigheid en liefde, zo zeer gelykſoortig met de zyne, hem natuurlyk deeden overhellen, om gunſtig ten hunnen opzigte te denken. —— Hy onthieldt zich, egter, ten ſlipſten van eenige gemeenſchap met hunne Godsdienst-oefening, welke hy ongeöorlofd

oor-

oordeelde: hy betoonde hun zyne agting als Menſchen, zonder de minſte overhelling, om met hun als Gedgeleerden zamen te ſtemmen.

Zodanig waren de groote trekken van het Character des Heeren HOWARD. —— Trekken, die zeer ſterk uitſtaken, en genoegzaam om hem te onderſcheiden van allen, die in eenig opzigt eene rol, aan dé zyne gelyk, op het tooneel der wereld ſpeelden. De vereeniging der hoedanigheden, welke hem zo byzonder geſchikt maakten voor de post, welke hy op zich nam, is niet waarſchynlyk, dat, in onze Eeuw, weder plaats zal vinden; nogthans kunnen verſcheide zamenvoegingen dienen om dezelfde einden te bereiken: en, wat aanbelangt de voorwerpen van Staatsinrichting en Menschlykheid, waaromtrent hy zich onledig hieldt, zal de onderrigting, door hem verzameld, het herhaalen van een arbeid, gelyk de zyne, onnoodig maaken. Een Character, waarin zulke zonderlingheden doorſteeken, en ongetwyfeld eenige zwakheden gevonden worden, als een voorbeeld aan te pryzen, zou even vergeefsch als onoordeelkundig weezen; maar zyn vaste verknogtheid aan beginzelen, zyn diep gevoel van Eer, zuivere Goeddaadigheid, en onvermoeide Volharding, mogen zeer eigenaartig vermeld en opgehaald worden voor alle Perſoonen, die gewigtige Posten bekleeden, of zich tot nuttige onderneemingen verledigd hebben, als hoedanigheden, die niet min naavolging, dan bewondering, verdienen.

CLAUDIUS, OF DE TE LEURGESTELDE GELEERDE. EENE VERTELLING, GESCHIKT VOOR DE GUNSTELINGEN VAN VERNUFT EN GELEERDHEID.

(*Uit het Engelsch.*)

Het is menigmaalen opgemerkt, door den hoogmoed des Vernufts en de grommigheid van ongelukkig geſlaagde Minnaars, dat Vernuft en Geleerdheid ſlegte aanbeveelingen zyn, in de gunst der Schoonen, en dat de Sexe, wel verre van behoorlyke hoogachting toe te draagen aan uitmuntende Zielsvermogens, altoos gereed is om de voorkeuze te geeven aan het indringend geſlacht van *Petit Maîtres* en Ligtmiſſen, boven de zodanigen, wier arbeid geſtrekt heeft om het geluk der

Maatſchappye te bevorderen; of wier gaven, de Eeuw waarin zy leefden, of het Land hunner inwooninge, tot luister ſtrekten. „ Indien gy bedoelt," is hunne taal, „ de gunſt deezer Kin„ deren van gemaaktheid en beuzelaary te winnen, moet gy, „ op éénmaal, vaarwel zeggen aan het gedrag en de waardigheid „ van een redelyk weezen, haare grillige luimen vieren, haare „ trotsheid onophoudelyk veel vleijen, en uwe aandagt geheel „ bepaalen op de jammerhartigſte beuzelingen; met één woord, „ gy moet het kruipende van een Schoothondje, en de leeven„ digheid van een Aap, aanneemen."

Maar deeze haatlyke beſchuldiging, hoe algemeen ook toegeſtemd, en hoe ſchynbaar onderſchraagd door de veelvuldige te leurſtellingen, in de tedere geneigdheden der Geleerden, en Mannen van Vernuft, agt ik geheel van allen vasten grond ontbloot; ja, ik durf beweeren, dat, wanneer wy de gevallen behoorlyk overweegen, wy zullen bevinden, hoe het gebrek aan een gelukkig ſlaagen in dit opzigt, waar over de Geletterden zo veele klagten uitboezemen, voornaamlyk moet toegeſchreeven worden aan hunne eigene Dwaasheid, (om het geen harder naam te geeven,) en, in veele gevallen, eer een bewys oplevert van het gezond verſtand, dan van de zwakheid, der zo zeer ten onregte beſchimpte Sexe.

Dat enkele Ligtmisſen zomtyds gunſtelingen der Sexe zyn, is eene onloochenbaare waarheid; dit valt Schoothondjes en Aapen ook ten deele. Maar hoe groot is het getal, of wie zyn de Vrouwen, die meer neigen, om de eerst-, dan om de laatstgemelde, te omhelzen, in het character van Egtgenooten? De vraag valt gemaklyk te beantwoorden! Er zyn, buiten twyfel, verſtandloozen en beuzelaars, by beide de Sexen, en het is voegelyk, dat zy elkander gaande houden. Maar, indien wy raadpleegen met de gevoelens en het gedrag der Vrouwen, wier verſtand niet zeer verre beneden het gewoone peil daalt, zullen wy doorgaande bevinden, dat zy, ter begunſtiging zyn voorſingenomen omtrent de zodanigen, die zich onderſcheiden door hun vernuft, hunne ſchriften, of braafheid; en, indien zy, die gelukkig genoeg waren, om gunſte te verwerven door hunnen goeden naam, dien vervolgens door hun gedrag verbeuren, zal het niet bezwaarlyk vallen, daar van de waare oorzaak op te geeven.

Lagen de Jaarboeken der Galanterie geheel voor ons open, zy zouden, geloof ik, ons overtuigen, dat de Mannen doorgaans ſlaagen, naar gelange van de uitſteekenheid hunner bekwaamheden; en vinden wy ons genoodzaakt een moeilyk vallende uitzondering te maaken, ten aanzien van Mannen van uitſteekende bekwaamheden, zullen wy dan ook niet gedrongen zyn, deeze uitzondering toe te ſchryven aan eene oorzaak, nog vernederender voor den letterkundigen hoogmoed? en moeten bekennen, dat, wanneer Beuzelaars en Ligtmisſen zomtyds ſlaagen,

gen, terwyl Dichters en Geleerden verfmaad worden, 'er maar al te veel reden is, om te vermoeden, dat de laatstgemelden zomtyds min berekend zyn, om een redelyk denkend weezen gelukkig te maaken! Onteibaare gevallen zullen het ſtaaven, als wy beweeren, dat zy doorgaans grommiger, dwinglandiſcher, ongezelliger, meer aan zelfbehaagenden hoogmoed overgegeeven, en zelfs min geſpraakzaam en onderhoudend zyn, (in den kring van hunne eigene Familien,) dan zelfs hunne ongeleerdſte mededingers. En welk eene maate van geluk kunnen uitſteekende bekwaamheden aanbrengen, indien de zorgzagtende bevalligheden van eene gezellige, geſpraakzaame en inſchiklyke, geaartheid geheel en al ontbreeken?

„ Ik verſtaa u," roept veeiligt een misnoegd Student uit, „ 't is niet wegens de meerderheid onzer Bekwaamheden; 't is „ niet van wegen onze Talenten of opgedaane Kundigheden, „ dat wy moeten verwagten in aanmerking te zullen komen; „ 't is door deeze gaven op het altaar van de trotsheid der „ Schoonen op te offeren. De oorzaak van ons mislukken is „ blykbaar genoeg; wy kunnen ons niet ſchikken naar die kleine, niets beduidende, en ſlaffche, oppaſſingen; waar door „ anderen haare gunst verwerven, zich zelven vernederende."

Neen, dit is niet noodig. Beleefdheid, betooning van agting, en gezellige oplettenheid, om de Schoonen met tederheid, goedaartigheid en eenige leevendigheid, te onderwyzen, zal meer voldoen aan het Vrouwlyk hart, dan al de vleiende dienſtvaardigheid van Moesjankers, en de kleine vryheden der Ligtmiſſen. De Man van Geleerdheid of Vernuft, die zich zo verre niet kan *vernederen*, heeft geen regt om zich te beklaagen, indien de agting voor zyne bekwaamheden niet in ſtaat is om den wederzin, welke zyn voorkomen moet veroorzaaken, te onder te brengen: en vak de Schoone niet te berispen om het verwerpen van een Man, die zich te veel op zyne Talenten laat voorſtaan, om haar met tederheid en beleefdheid te bejegenen, of wiens ſchoolſche ruwheid hem alle gezellige zagtaartigheid ontzegt, welke aan het leven de zoetſte bekoorelykheden byzet, en, zonder welke, men het genoegen des Huwelyks-leevens, of zelfs de genoeglykheden der Vriendſchap, te vergeefsch zoekt. Geleerdheid en Vernuft moeten, even als ſchoonheid en Vrouwlyke leevendigheid van aart, alleen aangemerkt worden als de ciemaden van 't leeven, het weezenlyke van 't zelve is goedheid van aart en deugd: en, wanneer deeze laatstgenoemde, of een van beiden, ontbreeken, kunnen geene Talenten, hoe ſchitterend, aan den bezitter regt geeven tot liefde, of zelfs tot agting.

Claudius was een jongeling van verbaazende Talenten, van een wonder vroeg ryp oordeel, en hy maakte vorderingen verre boven zyne jaaren. In het voortzetten zyner Studien, en het

aanleeren van Weetenſchappen, ſpreidde hy eene kragt en raadheid van Vernuft ten toon, vroeger dan men by de Jeugd in 't algemeen aantreft, dat zy eene keuze uit eigen beweeging doen in haare uitſpanningen en tydkortingen; in een ouderdom, dat de Ouders op hunne Kinderen zouden geroemd hebben, als zy in vormen, van eigen maakzel, looden paardjes gegooten hadden, hadt hy zyne vrienden verrast met een ſchoon Historisch Schilderſtuk, en behaalde roem door Proeven, in Onrym en Dichtſtukjes, in de geagtſte Maandwerken geplaarst.

Zodanig waren de begaafdheden, om welke CLAUDIUS bewonderd wierd by zyne Ouders, by zyne Familie, en een vry uitgeſtrekten Kring van Bekenden, die van zyn Vernuft en vroeg behaalden Roem ſpraken; doch onder zyne Speelmakkers, (indien wy deezen naam mogen geeven aan die Schoolgenooten, met welken hy zich nimmer vermengde, dan om hun leſen te geeven, of met hun geſchil te voeren,) ſtond hy bekend, door eene hiſtarrige aankleeving aan zyn eigen gevoelen, en onderwerping aan zyne aangemaatigde meerderheid. Het jeugdig tydperk des menschlyken leevens draagt de ſterkſte merktekens van aankleeving aan de *Regten van de gelykheid der Menſchen*, en jonge Knaapen zyn zo ongenegen, om zich te onderwerpen aan de *Ariſtokratie* van verdienſten, als Menſchen van verſtand aan eenig ander ſoort van *Ariſtokratie*. Deeze geſchiktheid van CLAUDIUS vernielde, derhalven, al het geluk, 't welk hy aanzag als het *Godlyk Regt* van zyn grooter verſtand, en hy was, in 't einde, eer hy den bedoelden loop zyner Letteroefeningen voltrokken hadt, genoodzaakt het Kweekſchool te verlaaten, waar men eene algemeene vervolging tegen zyne benyde Talenten aanrigtte.

Met de jaaren van CLAUDIUS, vermeerderde zyne Bekwaamheid, en zyne geaartheid werd desgelyks verſterkt: en, dewyl de Drukpers en het Penſeel, even zeer, de werktuigen waren, om zyne beroemdheid te verſpreiden; werden allen, die door gelykheid van jaaren, door verbintenis of leevensomſtandigheden, eenige betrekking op hem hadden, aangedrongen om zyne Vriendſchap te zoeken: doch even zeer als zyne bekwaamheden hun trokken, ſtootte zyne geaartheid hun af; zo dat, ſchoon allen, die hem van verre kenden, zyne verkeering zogten, naauwlyks één eenige, die gemeenzaam met hem wierd, hem met een tedere of volſtandige genegenheid bybleef. Hy miste niet, zulks toe te ſchryven aan de onſtandvastigheid, de dwaasheid of zelfs de ondankbaarheid, des Menschdoms: want 'er greetig op geſteld om Vriendſchap te verkrygen, die hy niet kon behouden, beſteedde hy altoos zyne gunſtbetooningen, aan elk die hy maar eenigzins kende; hoewel hy dikwyls, door de onbevallige wyze, aanſtoot gaf, als hy meende te verpligten.

Alle deeze omſtandigheden konden niet naalaaten zyne natuurlyke naargeestigheid te vermeerderen, en de ſtugheid van zyn

aart

aart te versterken; hier kwam nog by, dat zyn Vader, die zyne afkomst rekende van een lange reeks Krygsbevelhebberen, het Onderlyk gezag gebruikte, om den Voorouderlyken trots te handhaaven, en hem dwong, om, rechtstreeks strydig met zyne geaartheid, eene post in den Krygsdienst te aanvaarden.

Niet lang na zyne intrede in dit eervolle beroep, (want, zo hebben de zamenstemmende vooröordeelen des Menschdoms 't zelve altoos aangezien,) kreeg hy kennis aan een Medeöfficier, met wien hy wonder overeenkwam, in haat tegen zyn Beroep, en verontwaardiging tegen het Vaderlyk gezag, 't welk hem tot het aanvaarden genoodzaakt hadt. —— Deeze Officier, Capitein WOODFORD, een Man van Letteren, en een tot geestdryvens toe Bewonderaar van allen, in welken hy het minste zweemzel van een vroeg ryp Vernuft ontdekte, hadt de voortbrengzels van onzen Held dikwyls gezien en bewonderd. De regtmaatigheid der gevoelens, de rykheid van verbeelding, en de kragt van uitdrukking, strekten niet alleen tot eere voor een Jongeling van negentien jaaren; maar Schryvers van naam zouden zich niet geschaamd hebben, ze voor de hunne te erkennen. Hy vondt, derhalven, grooten smaak in de verkeering met iemand, zo lang door hem gezogt; hy kweekte dezelve aan met een yver, welke hem verblindde omtrent alle gebreken, in de geaartheid en Zeden van zyn nieuwen Vriend, en de Bevelen van den Souverain, die, binnen kort, den jongen CLAUDIUS met zyn Regiment riepen, om buiten 's Lands te dienen, voorkwamen het, dat zyne oogen voor die begocheling geopend wierden; terwyl eene briefwisseling, zo geschikt (zonder eenig behulp van voorbedagte veinzery,), om de beminnelykste trekken van zyn character op te hoogen, en de mishaagelyke te bedekken, de steeds aangroeiende vooringenomenheid tot de sterkste verknogtheid deedt opwassen.

Dewyl Capitein WOODFORD eene Zuster hadt, die hy zeer beminde, en met welke hy in de grootste vertrouwlykheid omging, las hy haar menigwerf de Brieven voor van zynen schranderen Vriend, in het vast vertrouwen, dat, het geen hem zo zeer behaagde, ook tot haar genoegen zou medewerken.

De tederhartige EVELINA luisterde met eene steeds toeneemende voldoening na Brieven, die, in de vuurigste taal van opregtheid, eene onverbreekbaare verkleefdheid aan haar geliefden Broeder te kennen gaven, en teffens, in de tederste uitdrukkingen van gevoel, de gunstige trekken van den geest van CLAUDIUS schilderden; doch de ongelukkige gebreken van zynen aart, die, in het eenzaam schryfvertrek, zo zelden gelegenheid vinden om te voorschyn te komen, in eene ondoordringbaare duisternis lieten, en kon haar Broeder het altoos niet nalaaten, in de vrolykheid des onderhouds, zyne hoop onder het dekkleed van jokkerny te kennen te geeven; haar vertellende de Legenden der

overlevering, en Romans van Ridders en Jonkvrouwen, zugtende om een beroemden Naam, en kwynende door de in de lugt ſchermende zugt na vermaardheid.

Van deezen aart waren de vooringenomenheden der beide Partyen toen CLAUDIUS in *Engeland* wederkeerde, niet bekleed met eerlaurieren van betoonde Krygsdapperheid, maar met eenige maate van roem wegens perſoonlyken Moed, welken vyf of zes Tweegevegten buiten alle mogelyke tegenſpraak geſtaid hadden. Welhaast werd hy ingebragt by EVELINA, en gevoelig voor haare bekoorelykheden; en ſchoon zyn perſoon, die onbevallig en klein was, ſlegts weinig beantwoordde aan het afgetrokken denkbeeld van een Held of Aanbidder van *Apollo* en de Bevalligheden, bragt de ſchoone EVELINA op 't levendigſt voor haare verbeelding de treffendſte ſchildery van zyne zielsuitmuntendheden, en nam, haare te keurſtelling aan eene zyde ſchuivende, met eene pryzenswaardige grootsheid de noodiging aan, die haar, door middel van haaren Broeder, werd voorgeſteld, om den erkenden Man van Letteren na eene plaats van openbaar vermaak te vergezellen. Zyne ſtyve houding (want hy was weinig gewoon in 't gezelſchap van Dames) zag zy over 't hoofd, en luisterde met greetigheid na zyne aanmerkingen, hoewel ze zelden tot haar waren ingerigt; en kon zy niet naalaaten naderhand by haaren Broeder te betuigen, dat zyne bedenkingen, zelfs op de beuzelagtigſte omſtandigheden, iets in zich hadden, 't welk de verheevenheid van zyn vernuft en verſtand aantoonde.

Naardemaal WOODFORD zoer verſlaafd was aan eenen vrolyken leeftraat, en nimmer na eene plaats van openbaar vermaak ging zonder zyne Zuster, dong CLAUDIUS 'er na om hem in dien ſmaak te volgen; zo dat men dit vriendlyk Drietal, eene geruime wyl, bykans in alle farſoenlyke cirkels aantrof. CLAUDIUS voer voort met zyne aanmerkingen aan WOODFORD mede te deelen, en EVELINA hielde hem beſtendig voor een jong Heer, dien elk moest bewonderen en hoogagten.

De eerſte keer dat zy hem in een eenigzins ongunſtig licht beſchouwde, was op een bal. Te deezer gelegenheid was hy door den draaiboom eener boerſche ſtyfheid, en een ſtandvol ontzag, heen gebrooken, en dong na de eer van haare hand te mogen verwerven; doch hy kweet zich zo ongeſchikt in een bedryf waar voor hy niet berekend was, dat hy eenig gelach onder het gezelſchap verwekte; zyn aangebooren aart ontdekte zich in eene jalourſche trotsheid en het aandringen op de geheele aandacht van zyne Beminde, 't welk zy, ondanks al haar believen, en vriendlyke gezindheid, niet kon verdraagen.

WOODFORD zag, met leedweezen, deeze ſterke opwellingen van eene geaartheid, welke hy reeds in CLAUDIUS had beginnen te vermoeden; en, vreezende dat denzelver invloed op het hart zy-

zyner Zuster eene Verbintenis mogt te keurstellen, op welke hy zeer gesteld was, besloot hy het tooneel te veranderen, zo ongeschikt tot het ten toon spreiden van de Talenten zyns Vriends, en hem gelegenheid te verschaffen om de verlorene agting te herwinnen. Hy nam eene gelegenheid waar, om zyn kleine party (meest bestaande uit jonge lieden, die liefhebbers van letteren en lieden van smaak waren) in eene nabygelegen kamer byeen te krygen, waar een koud Collation tot hun onthaal gereed stondt. Welhaast wist hy onzen Held, (die meer bedreevenheids bezat in het gebruik zyner stemme, dan van zyne lichaamsvermogens ten stryd,) uit te lokken tot het ontvouwen van eenige Grondstelling in de Zedekunde. CLAUDIUS, die een opregt en vuurig Zedekundige was, bevondt zich nu in zyn natuurlyk element; hy bekoorde den geheelen kring door de geestige en fraaije wederlegging der valsche Grondstellingen, welke zyn edelmoedige tegenstreever, met voordagt, hadt aangevoerd; en volkomen botvierende aan zyne verbeeldingskragt, deedt hy de reeds warme gevoelens van Deugd en Goeddaadigheid nog beminnelyker worden door de schoone beschryvingen, welke hy 'er aan toevoegde. —— De stem van CLAUDIUS, wanneer hy ingenomen was met eenig onderwerp, was welluidende, en vermoesterend. Dit bragt te wege, dat de onbehaaglyke herdenking van zyne lompheid en kwaadaartigheid welhaast week uit den zagten boezem van EVELINA, ja hy maakte een diepen en voor hem allergunstigsten indruk op haar hart, door het gelukkige vertoon zyner verstandlyke vermogens.

WOODFORD begon welhaast zich zelven geluk te wenschen, over het gelukkig slagen van zyn list; want daar CLAUDIUS vooraf zyn Vriend opening gegeeven hadt van de vuurigheid zyner liefde, en gebeden om zyne medewerking tot het verwerven van de wederliefde zyner Zuster, nam deeze, nae dat zy weder t'huis gekeerd waren, eene gunstige gelegenheid waar, om het gesprek van de algemeene ontmoetingen in den avond te wenden op het byzonder onderwerp, 't geen hem zo na aan 't harte lag; hy schilderde met gloeiende kleuren de liefdedrift van zyn Vriend, en drong de zaak met zo veel vrymoedigheid als de kieschheid voor de vryheid der gevoelens zyner Zuster gedoogde, by haar aan. EVELINA, die een Kind der Natuure en een Vreemdeling der Kunst was, bekeedt openlyk aan haaren Broeder, dat zy eenige vooringenomenheid omtrent CLAUDIUS gevoelde, dat zy zyne bekwaamheden bewonderde, en zyne beginzels hoogagtte.

Maar dit vroolyk toelachend uitzigt werd welhaast beneveld; want als CLAUDIUS nu toegang vergund werd op den voet van een verklaard Minnaar, vermenigvuldigden zyne bezoeken, en de gelegenheden, om met zyne Schoone te verkeeren, verschaf-

[illegible] middel om zyne waare geaartheid te ontdekken. Het [illegible] haar grootlyks de edelste verstandsvermogens gepaard te [illegible] met de onaangenaame hoedanigheden van een ongezelligen [illegible]; het baarde by haar wederzin, als zy bevondt, dat de [illegible], welke zy gegeeven hadt, om zyne vreesagtige [illegible] te verdryven, hem op ééns met een zich alles [illegible] vertrouwen vervulde; en zy kon niet dan met [illegible] ontdekken, dat hy de fynste bekwaamheden [illegible], by de minste terging, gebruikte, tot oogmerken [illegible] heerschzugtige kwaadaartigheid te kennen gaven, en [illegible] schitterendste betooningen van eene leevendige verbeeldingskragt, geheel en al, overspreid waren met de donkerste verwen van jalousy en agterdogt, welke al haare toegeevenheid niet kon verzagten.

CLAUDIUS bemerkte welhaast, of hy verbeeldde zich te ontdekken, dat hy maar schaars deelde in haare genegenheid: en deeze ontdekking vervoerde hem tot een gedrag, 't welk noodzaaklyk dezelve moest verminderen. Zyne houding, zints hy als Minnaar was toegelaaten, droeg de kentekens van een wonderlyk mengzel van onoplettenheid, ruwheid en verwaandheid; doch nu werd dezelve stuursch, lomp en aanstootlyk. Het was altoos zigtbaar geweest, dat hy het verstand der Sexe zeer laag stelde; maar nu kon hy zich niet wederhouden van versmaadende uitdrukkingen; en indien zy slegts een woord sprak tot een Heer van haare kennis, die zich nevens hem by haar bevondt, kon zy zeker staat maaken, dat zy een onderhoud te wagten hadt vol schampere aanmerkingen over de schrandere voorkeuze aan Domooren en Ligtmissen, en de wysheid der Sexe, die vermaak schiep in Mannen van verstand ter bespottinge te stellen, terwyl zy zich vergaapten aan opgepronkte Gekken, en Modehansen.

De arme EVELINA ontwaarde thans hoe groot een onderscheid 'er is tusschen bewondering van Letterkundige bekwaamheden en Liefde, en hoe moeielyk het is alle de hoedanigheden, welke de eerste aanpryzen, te vereenigen met alles wat tot een tegengift van de andere kan dienen; en terwyl CLAUDIUS, tegen de beuzelagtigheid der Sexe uitvoer, als altoos ongevoelig voor de verdiensten en de drift van Lieden van Geleerdheid en Vernuft, merkte zy, met meer reden, op, dat zy, indien ze *ongelukkig* moest worden, het voor haar een kranke troost zou weezen, of het schepzel, 't welk haar ongelukkig maakte; bewonderd wierd om zyn Verstand, of bewierookt wegens zyn Vernuft.

Dan de meeste kommer ging EVELINA aan, uit hoofde van de engte waarin zy zich gebragt vondt ten aanziene van haaren Broeder; want zy vreesde voor het doen eener verklaaring, die zyne naauwste vriendschaps-verbintenis op eenmaal moest afbreeken, en nogthans kon zy het denkbeeld niet verdraagen,

om,

om, zonder des reden te geeven, ſtrydig te handelen met zyne begeerte; zelfs in gevallen waarin zyne braafheid haar altoos hadt voorgehouden, dat zy voor haar zelve moest kiezen.

Het gedrag van CLAUDIUS verſoste haar, nogthans, welhaast uit deeze verlegenheid. Want, korten tyd daar naa, op eene bepaalde Masquerade zich bevindende, verbeeldde zich de onrustige jalouſy van CLAUDIUS, (vooraf verbitterd door de weigering van zulke vryheden, als zyne vermetelheid hem eer dan het gezond oordeel voorſchreef,) dat elk Masker een begunſtigd Mededinger bedekte, en hieldt elk woord tot een ander geſprooken voor een hoon hem aangedaan; en hy borst uit in zulke onbeſchoſte bewoordingen, dat hy drie of vier onderſcheide uitdaagingen kreeg; vervolgens betoonde hy zyne oploopende kwaadaartigheid aan de glazen en kandelaars; hy bragt het geheele gezelſchap in verwarring; en, terwyl de beminnelyke EVELINA den om haar ſtaanden kring verlustigde door de aangenaame toonen van haaren zang, uitte deeze Geletterde Wildeman zyn misnoegen door afgebrooke vloeken; en ſtondt eindelyk van de tafel op met eene hard op geſprookene verwenſching der Vrouwlyke Verkeerdheid, dewyl EVELINA een airtje zong, om 't welke het gezelſchap haar verzogt hadt, daar zy wist dat 'er een ander was, 't welk hy liever hoorde.

WOODFORD, die, langen tyd, met eene ſtilzwygende bekommerdheid, het vreemde gedrag zyns Vriends hadt gade geſlaagen, nam de eerſte gelegenheid waar, om met zyne Zuster te vertrekken; en liet den Zoon van Onrust en Vernuft voortgaan met te vloeken over de ligtzinnigheid der zodanigen, die niet willen erkennen, dat ſchitterende Talenten Beestagtigheid beminnelyk maaken: hy liet het aan hem over, om, met gevaar zyns leevens, de geſchillen te beſlisſen, waaraan de geweldigheid van zyn aart hem dien avond blootſtelde.

In deeze Proeve heb ik niets meer gedaan dan een daadlyk beſtaand Character te ſchetzen, en geen ſchepzel van myne eigene verbeelding den Leezer voorgehouden. Ik merk, derhalven, het opgehangen Portrait niet aan, als een zinnebeeldige ſchets van het geheele lichaam der Geletterden; ook wil ik niet aanduiden dat grommigheid en kwaadaartigheid noodwendig Vernuft vergezellen; of dat groote Zielsbekwaamheden een Mensch ongeſchikt maaken voor het genot van gezellige verkeering. 'Er zyn zeker in dit Ryk zommigen, en in een nabuurig Ryk van Letteren en Vryheid veelen, die de grootſte Geleerdheid paaren met de inneemendſte Goedaartigheid; en, by het vuur van Vernuft, fraaije Zeden laaten ſchitteren, en, de zodanigen mogen zich altoos verzekerd houden van eene allergunſtigſte bejegening der ſchoone Sexe. —— Alles, wat ik wil inboezemen, komt hier op neder, dat, wanneer geleerde Lieden verſmaad worden door de Sexe, zy deeze on-

ge-

Godsdienſtig vertrouwen in aart niet verſchild te hebben, van dat van andere Godvrugtige Mannen; maar zo beſtendig, zo eenpaarig, onder den invloed daar van te ſtaan, en 'er door verheeven te worden, zo verre boven alle wereldſche overleggingen, kan het lot niet weezen dan van de zodanigen, die het zich vroegtydig eigen gemaakt hebben, om alles tot den Godlyken Wil te brengen, en alle hunne uitzigten tot op het toekomende uit te ſtrekken.

Uit de verbintenisſen van den Heer HOWARD, met zodanige Aanhangen, die altoos een byzonder ſterken afkeer betoond hebben, van de bedriegeryen en bygeloovigheden des Pausdoms, zou men veelligt veronderſtellen, dat hy, met een bevooröordeeld oog, zou nedergezien hebben op de Belyders en Bedienaars van die Godsdienst-belydenisſe. Dan, zo groot was zyn eerbied voor waaren leevendigen Godsdienst, dat hy gereed was daaraan eere te bewyzen, als hy denzelven ontmoette in het kleed van een Monnik, of in het gewaad van een Leeraar. In zyne Schriften, zo wel als in zyne geſprekken, ſtondt hy met een byzonder welgevallen ſtil, op den zuiveren yver voor het goede des Menschdoms, en rechtſchaapen Christlyke Liefde, welke hy dikwyls ontdekte onder de *Roomſche* Kerklyken, zo Geestlyken als Wereldlyken. Hy was geen Vriend van dat overhaast ſloopen van Monniken- en Klooster-geſtichten, 't welk een gedeelte uitmaakte der veelvuldige Hervormingen van Keizer JOSEPHUS DEN II. Hy hadt medelyden met de oude Bewoonderen en Bewooneresſen deezer rustige Verblyfplaatzen, die uit hunne geliefde kluizen gedreeven werden in de wyde wereld, met een vry ſchraal en dikwyls ſlegt betaald onderſtandgeld. „ Waarom," vroeg hy, „ liet men ze niet allengskens uitſterven, en van het eene in het andere Godsdienſtige Geſticht overbrengen, naar gelange hun aantal verminderde ?" De Ordens, die het tot een groot gedeelte van hun werk maaken, de Zieken en Gevangenen, aanhoudende, met de goedaartigſte bezorgdheid op te paſſen, en hem dus ſteeds onder 't ooge kwamen, ſcheenen zyne genegenheid opgewekt te hebben, voor de Kloosterlingen in 't algemeen; terwyl de deugden van orde, betaamlykheid, maatigheid en liefde, zo zeer gelykſoortig met de zyne, hem natuurlyk deeden overhellen, om gunſtig ten hunnen opzigte te denken. —— Hy onthieldt zich, egter, ten ſtipſten van eenige gemeenſchap met hunne Godsdienst-oefening, welke hy ongeöorlofd oor-

oordeelde: hy betoonde hun zyne agting als Menschen, zonder de minste overhelling, om met hun als Godgeleerden zamen te stemmen.

Zodanig waren de groote trekken van het Character des Heeren HOWARD. —— Trekken, die zeer sterk uitstaken, en genoegzaam om hem te onderscheiden van allen, die in eenig opzigt eene rol, aan de zyne gelyk, op het tooneel der wereld speelden. De vereeniging der hoedanigheden, welke hem zo byzonder geschikt maakten voor de post, welke hy op zich nam, is niet waarschynlyk, dat, in onze Eeuw, weder plaats zal vinden; nogthans kunnen verscheide zamenvoegingen dienen om dezelfde einden te bereiken: en, wat aanbelangt de voorwerpen van Staatsinrichting en Menschlykheid, waaromtrent hy zich onledig hieldt, zal de onderrigting, door hem verzameld, het herhaalen van een arbeid, gelyk de zyne, onnoodig maaken. Een Character, waarin zulke zonderlingheden doorsteeken, en ongetwyfeld eenige zwakheden gevonden worden, als een voorbeeld aan te pryzen, zou even vergeefsch als onoordeelkundig weezen; maar zyn vaste verknogtheid aan beginzelen, zyn diep gevoel van Eer, zuivere Goeddaadigheid, en onvermoeide Volharding, mogen zeer eigenaartig vermeld en opgehaald worden voor alle Perfoonen, die gewigtige Posten bekleeden, of zich tot nuttige onderneemingen verledigd hebben, als hoedanigheden, die niet min naavolging, dan bewondering, verdienen.

CLAUDIUS, OF DE TE LEUR GESTELDE GELEERDE. EENE VERTELLING, GESCHIKT VOOR DE GUNSTELINGEN VAN VERNUFT EN GELEERDHEID.

(Uit het Engelsch.)

Het is menigmaalen opgemerkt, door den hoogmoed des Vernufts en de grommigheid van ongelukkig geslaagde Minnaars, dat Vernuft en Geleerdheid slegte aanbeveelingen zyn, in de gunst der Schoonen, en dat de Sexe, wel verre van behoorlyke hoogachting toe te draagen aan uitmuntende Zielsvermogens, altoos gereed is om de voorkeuze te geeven aan het indringend geslacht van *Petit Maitres* en Ligtmisfen, boven de zodanigen, wier arbeid gestrekt heeft om het geluk der

Maatſchappye te bevorderen; of wier gaven, de Eeuw waarin zy leefden, of het Land hunner inwooninge, tot luister ſtrekten. „ Indien gy bedoelt," is hunne taal, „ de gunſt deezer Kin„ deren van gemaaktheid en beuzelaary te winnen, moet gy, „ op éénmaal, vaarwel zeggen aan het gedrag en de waardigheid „ van een redelyk weezen, haare grillige luimen vieren, haare „ trotsheid onophoudelyk veel vleijen, en uwe aandagt geheel „ bepaalen op de jammerhartigſte beuzelingen; met één woord, „ gy moet het kruipende van een Schoothondje, en de leeven„ digheid van een Aap, aanneemen."

Maar deeze haatlyke beſchuldiging, hoe algemeen ook toegeſtemd, en hoe ſchynbaar onderſchraagd door de veelvuldige te leurſtellingen, in de tedere geneigdheden der Geleerden, en Mannen van Vernuft, agt ik geheel van allen vasten grond ontbloot; ja, ik durf beweeren, dat, wanneer wy de gevallen behoorlyk overweegen, wy zullen bevinden, hoe het gebrek aan een gelukkig ſlaagen in dit opzigt, waar over de Geletterden zo veele klagten uitboezemen, voornaamlyk moet toegeſchreeven worden aan hunne eigene Dwaasheid, (om het geen harder naam te geeven,) en, in veele gevallen, eer een bewys oplevert van het gezond verſtand, dan van de zwakheid, der zo zeer ten onregte beſchimpte Sexe.

Dat enkele Ligtmisſen zomtyds gunſtelingen der Sexe zyn, is eene onloochenbaare waarheid; dit valt Schoothondjes en Aapen ook ten deele. Maar hoe groot is het getal, of wie zyn de Vrouwen, die meer neigen, om de eerst-, dan om de laatstgemelde, te omhelzen, in het character van Egtgenooten? De vraag valt gemaklyk te beantwoorden! Er zyn, buiten twyfel, verſtandloozen en beuzelaars, by beide de Sexen, en het is voegelyk, dat zy elkander gaande houden. Maar, indien wy raadpleegen met de gevoelens en het gedrag der Vrouwen, wier verſtand niet zeer verre beneden het gewoone peil daalt, zullen wy doorgaande bevinden, dat zy, ter begunſtiging zyn voorſingenomen ontrent de zodanigen, die zich onderſcheiden door hun vernuft, hunne ſchriften, of braafheid; en, indien zy, die gelukkig genoeg waren, om gunſte te verwerven door hunnen goeden naam, dien vervolgens door hun gedrag verbeuren, zal het niet bezwaarlyk vallen, daar van de waare oorzaak op te geeven.

Lagen de Jaarboeken der Galanterie geheel voor ons open, zy zouden, geloof ik, ons overtuigen, dat de Mannen doorgaans ſlaagen, naar gelange van de uitſteekendheid hunner bekwaamheden; en vinden wy ons genoodzaakt een moeilyk vallende uitzondering te maaken, ten aanzien van Mannen van uitſteekende bekwaamheden, zullen wy dan ook niet gedrongen zyn, deeze uitzondering toe te ſchryven aan eene oorzaak, nog vernederender voor den letterkundigen hoogmoed? en moeten bekennen, dat, wanneer Beuzelaars en Ligtmisſen zomtyds ſlaagen,

gen, terwyl Dichters en Geleerden verſmaad worden, 'er maar al te veel reden is, om te vermoeden, dat de laatstgemelden zomtyds min berekend zyn, om een redelyk denkend weezen gelukkig te maaken! Onteelbaare gevallen zullen het ſtaaven, als wy beweeren, dat zy doorgaans grommiger, dwingelandiſcher, ongezelliger, meer aan zelfbehaagenden hoogmoed overgegeeven, en zelfs min geſpraakzaam en onderhoudend zyn, (in den kring van hunne eigene Familien,) dan zelfs hunne ongeleerdſte mededingers. En welk eene maate van geluk kunnen uitſteekende bekwaamheden aanbrengen, indien de zorgzagtende bevalligheden van eene gezellige, geſpraakzaame en inſchiklyke, geäartheid geheel en al ontbreeken?

„ Ik verſtaa u," roept veeltigt een misnoegd Student uit, „ 't is niet wegens de meerderheid onzer Bekwaamheden; 't is „ niet van wegen onze Talenten of opgedaane Kundigheden, „ dat wy moeten verwagten in aanmerking te zullen komen; „ 't is door deeze gaven op het altaar van de trotsheid der „ Schoonen op te offeren. De oorzaak van ons mislukken is „ blykbaar genoeg; wy kunnen ons niet ſchikken naar die kleine, niets beduidende, en ſlaaffche, oppaaſſingen; waar door „ anderen haare gunst verwerven, zich zelven vernederende."

Neen, dit is niet noodig. Beleefdheid, betooning van agting, en gezellige opletтenheid, om de Schoonen met tederheid, goedaartigheid en eenige leevendigheid, te onderwyzen, zal meer voldoen aan het Vrouwlyk hart, dan al de vleiende dienstvaardigheid van Moesjankers, en de kleine vryheden der Ligtmiſſen. De Man van Geleerdheid of Vernuft, die zich zo verre niet kan *vernederen*, heeft geen regt om zich te beklaagen, indien de agting voor zyne bekwaamheden niet in ſtaat is om den wederzin, welke zyn voorkomen moet veroorzaaken, te onder te brengen: en vak de Schoone niet te berispen om het verwerpen van een Man, die zich te veel op zyne Talenten laat voorſtaan, om haar met tederheid en beleefdheid te bejegenen, of wiens ſchoolſche ruwheid hem alle gezellige zagtaartigheid ontzegt, welke aan het leven de zoetſte bekoorelykheden byzet, en, zonder welke, men het genoegen des Huwelyks-leevens, of zelfs de genoeglykheden der Vriendſchap, te vergeefsch zoekt. Geleerdheid en Vernuft moeten, even als ſchoonheid en Vrouwlyke leevendigheid van aart, alleen aangemerkt worden als de cieraaden van 't leeven, het weezenlyke van 't zelve is goedheid van aart en deugd: en, wanneer deeze laatstgenoemde, of een van beiden, ontbreeken, kunnen geene Talenten, hoe ſchitterend, aan den bezitter regt geeven tot liefde, of zelfs tot agting.

Claudius was een jongeling van verbaazende Talenten, van een wonder vroeg ryp oordeel, en hy maakte vorderingen verre boven zyne jaaren. In het voortzetten zyner Studien, en het

aanleeren van Weetenſchappen, ſpreidde hy eene kragt en ſtaatheid van Vernuft ten toon, vroeger dan men by de Jeugd in 't algemeen aantreft, dat zy eene keuze uit eigen beweeging doen in haare uitſpanningen en tydkortingen; in een ouderdom, dat de Ouders op hunne Kinderen zouden geroemd hebben, als zy in vormen, van eigen maakzel, looden paardjes gegooten hadden, hadt hy zyne vrienden verrast met een ſchoon Historisch Schilderſtuk, en behaalde roem door Proeven, in Onrym en Dichtſtukjes, in de geagtſte Maandwerken geplaarst.

Zodanig waren de begaafdheden, om welke CLAUDIUS bewonderd wierd by zyne Ouders, by zyne Familie, en een vry uitgeſtrekten Kring van Bekenden, die van zyn Vernuft en vroeg behaalden Roem ſpraken; doch onder zyne Speelmakkers, (indien wy deezen naam mogen geeven aan die Schoolgenooten, met welken hy zich nimmer vermengde, dan om hun leſen te geeven, of met hun geſchil te voeren,) ſtond hy bekend, door eene halſtarrige aankleeving aan zyn eigen gevoelen, en onderwerping aan zyne aangemaatigde meerderheid. Het jeugdig tydperk des menschlyken leevens draagt de ſterkſte merktekens van aankleeving aan de *Regten van de gelykheid der Menſchen*, en jonge Knaapen zyn zo ongenegen, om zich te onderwerpen aan de *Ariſtokratie* van verdienſten, als Menſchen van verſtand aan eenig ander ſoort van *Ariſtokratie*. Deeze geſchiktheid van CLAUDIUS vernielde, derhalven, al het geluk, 't welk hy aanzag als het *Godlyk Regt* van zyn grooter verſtand, en hy was, in 't einde, eer hy den bedoelden loop zyner Letteroefeningen voltrokken hadt, genoodzaakt het Kweekſchool te verlaaten, waar men eene algemeene vervolging tegen zyne benyde Talenten aanrigtte.

Met de jaaren van CLAUDIUS, vermeerderde zyne Bekwaamheid, en zyne geaartheid werd desgelyks verſterkt: en, dewyl de Drukpers en het Penſeel, even zeer, de werktuigen waren, om zyne beroemdheid te verſpreiden; werden allen, die door gelykheid van jaaren, door verbintenis of leevensomſtandigheden, eenige betrekking op hem hadden, aangedrongen om zyne Vriendſchap te zoeken: doch even zeer als zyne bekwaamheden hun trokken, ſtootte zyne geaartheid hun af; zo dat, ſchoon allen, die hem van verre kenden, zyne verkeering zogten, naauwlyks één eenige, die gemeenzaam met hem wierd, hem met een tedere of volſtandige genegenheid bybleef. Hy miste niet, zulks toe te ſchryven aan de onſtandvastigheid, de dwaasheid of zelfs de ondankbaarheid, des Menschdoms: want 'er greetig op geſteld om Vriendſchap te verkrygen, die hy niet kon behouden, beſteedde hy altoos zyne gunstbetooningen, aan elk die hy maar eenigzins kende; hoewel hy dikwyls, door de onbevallige wyze, aanſtoot gaf, als hy meende te verpligten.

Alle deeze omſtandigheden konden niet naalaaten zyne natuurlyke naargeestigheid te vermeerderen, en de ſtugheid van zyn aart

aart te verſterken; hier kwam nog by, dat zyn Vader, die zyne afkomst rekende van een lange reeks Krygsbevelhebberen, het Ouderlyk gezag gebruikte, om den Voorouderlyken trots te handhaaven, en hem dwong, om, rechtſtreeks ſtrydig met zyne geaartheid, eene post in den Krygsdienst te aanvaarden.

Niet lang na zyne intrede in dit eervolle beroep, (want, zo hebben de zamenſtemmende vooröordeelen des Menschdoms 't zelve altoos aangezien,) kreeg hy kennis aan een Medeöfficier, met wien hy wonder overeenkwam, in haat tegen zyn Beroep, en verontwaardiging tegen het Vaderlyk gezag, 't welk hem tot het aanvaarden genoodzaakt hadt. —— Deeze Officier, Capitein WOODFORD, een Man van Letteren, en een tot geestdryvens toe Bewonderaar van allen, in welken hy het minſte zweemzel van een vroeg ryp Vernuft ontdekte, hadt de voortbrengzels van onzen Held dikwyls gezien en bewonderd. De regtmaatigheid der gevoelens, de rykheid van verbeelding, en de kragt van uitdrukking, ſtrekten niet alleen tot eere voor een Jongeling van negentien jaaren; maar Schryvers van naam zouden zich niet geſchaamd hebben, zo voor de hunne te erkennen. Hy vondt, derhalven, grooten ſmaak in de verkeering met iemand, zo lang door hem gezogt; hy kweekte dezelve aan met een yver, welke hem verblindde omtrent alle gebreken, in de geaartheid en Zeden van zyn nieuwen Vriend, en de Bevelen van den Souverain, die, binnen kort, den jongen CLAUDIUS met zyn Regiment riepen, om buiten 's Lands te dienen, voorkwamen het, dat zyne oogen voor die begocheling geopend wierden; terwyl eene briefwisſeling, zo geſchikt (zonder eenig behulp van voorbedagte veinzery,), om de beminnelykſte trekken van zyn character op te hoogen, en de mishaagelyke te bedekken, de ſteeds aangroeiende vooringenomenheid tot de ſterkſte verknogtheid deedt opwaſſen.

Dewyl Capitein WOODFORD eene Zuster hadt, die hy zeer beminde, en met welke hy in de grootſte vertrouwlykheid omging, las hy haar menigwerf de Brieven voor van zynen ſchranderen Vriend, in het vast vertrouwen, dat, het geen hem zo zeer behaagde, ook tot haar genoegen zou medewerken.

De tederhartige EVELINA luisterde met eene ſteeds toeneemende voldoening na Brieven, die, in de vuurigſte taal van opregtheid, eene onverbreekbaare verkleefdheid aan haar geliefden Broeder te kennen gaven, en teffens, in de tederſte uitdrukkingen van gevoel, de gunſtige trekken van den geest van CLAUDIUS ſchilderden; doch de ongelukkige gebreken van zynen aart, die, in het eenzaam ſchryfvertrek, zo zelden gelegenheid vinden om te voorſchyn te komen, in eene ondoordringbaare duisternis lieten, en kon haar Broeder het altoos niet nalaaten, in de vrolykheid des onderhouds, zyne hoop onder het dekkleed van jokkernyen te kennen te geeven; haar vertellende de Legenden der

overlevering, en Romans van Ridders en Jonkvrouwen, zugtende om een beroemden Naam, en kwynende door de in de lugt ſchermende zugt na vermaardheid.

Van deezen aart waren de voorigenomenheden der beide Partyen toen CLAUDIUS in *Engeland* wederkeerde, niet bekleed met eerlaurieren van betoonde Krygsdapperheid, maar met eenige maate van roem wegens perſoonlyken Moed, welken vyf of zes Tweegevegten buiten alle mogelyke tegenſpraak geſtaid hadden. Welhaast werd hy ingebragt by EVELINA, en gevoelig voor haare bekoorelykheden; en ſchoon zyn perſoon, die onbevallig en klein was, ſlegts weinig beantwoordde aan het afgetrokken denkbeeld van een Held of Aanbidder van *Apollo* en de Bevalligheden, bragt de ſchoone EVELINA op 't lieveudigſt voor haare verbeelding de treffendſte ſchildery van zyne zielsuitmuntendheden, en nam, haare te keurſtelling aan eene zyde ſchuivende, met eene pryzenswaardige grootsheid de hoodiging aan, die haar, door middel van haaren Broeder, werd voorgeſteld, om den erkenden Man van Letteren na eene plaats van openbaar vermaak te vergezellen. Zyne ſtyve houding (want hy was weinig gewoon in 't gezelſchap van Dames) zag zy over 't hoofd, en luisterde met greetigheid na zyne aanmerkingen, hoewel ze zelden tot haar waren ingerigt; en kon zy niet nalaaten naderhand by haaren Broeder te betuigen, dat zyne bedenkingen, zelfs op de beuzelagtigſte omſtandigheden, iets in zich hadden, 't welk de verheevenheid van zyn vernuft en verſtand aantoonde.

Naardemaal WOODFORD zoer verſlaafd was aan eenen vrolyken leeftraat, en nimmer na eene plaats van openbaar vermaak ging zonder zyne Zuster, dong CLAUDIUS 'er na om hem in dien ſmaak te volgen; zo dat men dit vriendlyk Drietal, eene geruime wyl, bykans in alle fatſoenlyke cirkels aantrof. CLAUDIUS voer voort met zyne aanmerkingen aan WOODFORD mede te deelen, en EVELINA hielde hem beſtendig voor een jong Heer, dien elk moest bewonderen en hoogagten.

De eerſte keer dat zy hem in een eenigzins ongunſtig licht beſchouwde, was op een Bal. Te deezer gelegenheid was hy door den draaiboom eener boerſche ſtyfheid, en een afſtandvol ontzag, heen gebrooken, en dong na de eer van haare hand te mogen verwerven; doch hy kweet zich zo ongeſchikt in een bedryf waar voor hy niet berekend was, dat hy eenig gelach onder het gezelſchap verwekte; zyn aangebooren aart ontdekte zich in eene jalouriſche trotsheid en het aandringen op de geheele aandacht van zyne Beminde, 't welk zy, ondanks al haar believen, en vriendlyke gezindheid, niet kon verdraagen.

WOODFORD zag, met leedweezen, deeze ſterke opwellingen van eene geaartheid, welke hy reeds in CLAUDIUS hadt beginnen te vermoeden; en, vreezende dat dezelver invloed op het hart zy-

zyner Zuster eene Verbintenis mogt te leurſtellen, op welke hy zeer geſteld was, beſloot hy het tooneel te veranderen, zo ongeſchikt tot het ten toon ſpreiden van de Talenten zyns Vriends, en hem gelegenheid te verſchaffen om de verloorene agting te herwinnen. Hy nam eene gelegenheid waar, om zyn kleine party (meest beſtaande uit jonge lieden, die liefhebbers van letteren en lieden van ſmaak waren) in eene nabygelegen kamer byeen te krygen, waar een koud Collation tot hun onthaal gereed ſtondt. Welhaast wist hy onzen Held, (die meer bedreevenheids bezat in het gebruik zyner ſtemme, dan van zyne lichaamsvermogens ten ſtryd,) uit te lokken tot het ontvouwen van eenige Grondſtelling in de Zedekunde. CLAUDIUS, die een opregt en vuurig Zedekundige was, bevondt zich nu in zyn natuurlyk element; hy bekoorde den geheelen kring door de geestige en fraaije wederlegging der valſche Grondſtellingen, welke zyn edelmoedige tegenſtreever, met voordagt, hadt aangevoerd; en volkomen botvierende aan zyne verbeeldingskragt, deedt hy de reeds warme gevoelens van Deugd en Goeddaadigheid nog beminnelyker worden door de ſchoone beſchryvingen, welke hy 'er aan toevoegde. —— De ſtem van CLAUDIUS, wanneer hy ingenomen was met eenig onderwerp, was welluidende, en vermeesterend. Dit bragt te wege, dat de onbehaaglyke herdenking van zyne lompheid en kwaadaartigheid welhaast week uit den zagten boezem van EVELINA, ja hy maakte een diepen en voor hem allergunſtigſten indruk op haar hart, door het gelukkige vertoon zyner verſtandlyke vermogens.

WOODFORD begon welhaast zich zelven geluk te wenſchen, over het gelukkig ſlagen van zyn list; want daar CLAUDIUS vooraf zyn Vriend opening gegeeven hadt van de vuurigheid zyner liefde, en gebeden om zyne medewerking tot het verwerven van de wederliefde zyner Zuster, nam deeze, nu dat zy weder t'huis gekeerd waren, eene gunſtige gelegenheid waar, om het geſprek van de algemeene ontmoetingen in den avond te wenden op het byzonder onderwerp, 't geen hem zo na aan 't harte lag; hy ſchilderde met gloeiende kleuren de liefdedrift van zyn Vriend, en drong de zaak met zo veel vrymoedigheid als de kieschheid voor de vryheid der gevoelens zyner Zuster gedoogde, by haar aan. EVELINA, die een Kind der Natuure en een Vreemdeling der Kunst was, beleedt openlyk aan haaren Broeder, dat zy eenige vooringenomenheid omtrent CLAUDIUS gevoelde, dat zy zyne bekwaamheden bewonderde, en zyne beginzels hoogagtte.

Maar dit vlotyk toelachend uitzigt werd welhaast beneveld; want als CLAUDIUS nu toegang vergund werd op den voet van een verklaard Minnaar, vermenigvuldigden zyne bezoeken, en de gelegenheden, om met zyne Schoone te verkeeren, verſchaf-

ten haar middel om zyne waare geaartheid te ontdekken. Het smertte haar grootlyks de edelſte verſtandsvermogens gepaard te zien met de onaangenaame hoedanigheden van een ongezelligen aart; het baarde by haar wederzin, als zy bevondt, dat de aanmoediging, welke zy gegeeven hadt, om zyne vreesagtige beſchroomdheid te verdryven, hem op ééns met een zich alles aanmaatigend vertrouwen vervulde; en zy kon niet dan met verontwaardiging ontdekken, dat hy de ſynſte bekwaamheden van vernuft, by de minſte terging, gebruikte, tot oogmerken die eene heerschzugtige kwaadaartigheid te kennen gaven, en dat de ſchitterendſte betooningen van eene leevendige verbeeldingskragt, geheel en al, overſpreid waren met de donkerſte verwen van jalouſy en agterdogt, welke al haare toegeevenheid niet kon verzagten.

CLAUDIUS bemerkte welhaast, of hy verbeeldde zich te ontdekken, dat hy maar ſchaars deelde in haare genegenheid: en deeze ontdekking vervoerde hem tot een gedrag, 't welk noodzaaklyk dezelve moest verminderen. Zyne houding, zints hy als Minnaar was toegelaaten, droeg de kentekens van een wonderlyk mengzel van onopletenheid, ruwheid en verwaandheid; doch nu werd dezelve ſtuursch, lomp en aanſtootlyk. Het was altoos zigtbaar geweest, dat hy het verſtand der Sexe zeer laag ſtelde; maar nu kon hy zich niet wederhouden van verſmaadende uitdrukkingen; en indien zy ſlegts een woord ſprak tot een Heer van haare kennis, die zich nevens hem by haar bevondt, kon zy zeker ſtaat maaken, dat zy een onderhoud te wagten hadt vol ſchampere aanmerkingen over de ſchrandere voorkeuze aan Domooren en Ligtmiſſen, en de wysheid der Sexe, die vermaak ſchiep in Mannen van verſtand ter beſpottinge te ſtellen, terwyl zy zich vergaapten aan opgepronkte Gekken, en Modehanſen.

De arme EVELINA ontwaarde thans hoe groot een onderſcheid 'er is tuſſchen bewondering van Letterkundige bekwaamheden en Liefde, en hoe moeielyk het is alle de hoedanigheden, welke de eerſte aanpryzen, te vereenigen met alles wat tot een tegengift van de andere kan dienen; en terwyl CLAUDIUS, tegen de beuzelagtigheid der Sexe uitvoer, als altoos ongevoelig voor de verdienſten en de drift van Lieden van Geleerdheid en Vernuft, merkte zy, met meer reden, op, dat zy, indien ze *ongelukkig* moest worden, het voor haar een kranke troost zou weezen, of het ſchepzel, 't welk haar ongelukkig maakte; bewonderd wierd om zyn Verſtand, of bewierookt wegens zyn Vernuft.

Dan de meeste kommer ging EVELINA aan, uit hoofde van de engte waarin zy zich gebragt vondt ten aanziene van haaren Broeder; want zy vreesde voor het doen eener verklaaring, die zyne naauwſte vriendſchaps-verbintenis op eenmaal moest afbreeken, en nogthans kon zy het denkbeeld niet verdragen,

om

om, zonder des reden te geeven, ſtrydig te handelen met zyne begeerte; zelfs in gevallen waarin zyne braafheid haar altoos hadt voorgehouden, dat zy voor haar zelve moest kiezen.

Het gedrag van CLAUDIUS verloste haar, nogthans, welhaast uit deeze verlegenheid. Want, korten tyd daar naa, op eene bepaalde Masquerade zich bevindende, verbeeldde zich de onrustige jalouſy van CLAUDIUS, (vooraf verbitterd door de weigering van zulke vryheden, als zyne vermetelheid hem eer dan het gezond oordeel voorſchreef,) dat elk Masker een begunſtigd Mededinger bedekte, en hieldt elk woord tot een ander geſprooken voor een hoon hem aangedaan; en hy borst uit in zulke onbeſchoſte bewoordingen, dat hy drie of vier onderſcheide uitdaagingen kreeg; vervolgens betoonde hy zyne oploopende kwaadaartigheid aan de glazen en kandelaars; hy bragt het geheele gezelſchap in verwarring; en, terwyl de beminnelyke EVELINA den om haar ſtaanden kring verlustigde door de aangenaame toonen van haaren zang, uitte deeze Geletterde Wildeman zyn misnoegen door afgebrooke vloeken; en ſtondt eindelyk van de tafel op met eene hard op geſprookene verwenſching der Vrouwlyke Verkeerdheid, dewyl EVELINA een airtje zong, om 't welke het gezelſchap haar verzogt hadt, daar zy wist dat 'er een ander was, 't welk hy liever hoorde.

WOODFORD, die, langen tyd, met eene ſtilzwygende bekommerdheid, het vreemde gedrag zyns Vriends hadt gade geſlaagen, nam de eerſte gelegenheid waar, om met zyne Zuster te vertrekken; en liet den Zoon van Onrust en Vernuft voortgaan met te vloeken over de ligtzinnigheid der zodanigen, die niet willen erkennen, dat ſchitterende Talenten Beestagtigheid beminnelyk maaken: hy liet het aan hem over, om, met gevaar zyns leevens, de geſchillen te beſlisſen, waaraan de geweldigheid van zyn aart hem dien avond blootſtelde.

In deeze Proeve heb ik niets meer gedaan dan een daadlyk beſtaand Character te ſchetzen, en geen ſchepzel van myne eigene verbeelding den Leezer voorgehouden. Ik merk, derhalven, het opgehangen Portrait niet aan, als een zinnebeeldige ſchets van het geheele lichaam der Geletterden; ook wil ik niet aanduiden dat grommigheid en kwaadaartigheid noodwendig Vernuft vergezellen; of dat groote Zielsbekwaamheden een Mensch ongeſchikt maaken voor het genot van gezellige verkeering. 'Er zyn zeker in dit Ryk zommigen, en in een nabuurig Ryk van Letteren en Vryheid veelen, die de grootſte Geleerdheid paaren met de inneemendſte Goedaartigheid; en, by het vuur van Vernuft, fraaije Zeden laaten ſchitteren, en, de zodanigen mogen zich altoos verzekerd houden van eene allergunſtigſte bejegening der ſchoone Sexe. —— Alles, wat ik wil inboezemen, komt hier op neder, dat, wanneer geleerde Lieden verſmaad worden door de Sexe, zy deeze on-

ge-

Maatſchappye te bevorderen; of wier gaven, de Eeuw waarin zy leefden, of het Land hunner inwooninge, tot luister ſtrekten. „ Indien gy bedoelt," is hunne taal, „ de gunst deezer Kin„ deren van gemaaktheid en beuzelaary te winnen, moet gy, „ op éénmaal, vaarwel zeggen aan het gedrag en de waardigheid „ van een redelyk weezen, haare grillige luimen vieren, haare „ trotsheid onophoudelyk veel vleijen, en uwe aandagt geheel „ bepaalen op de jammerhartigſte beuzelingen; met één woord, „ gy moet het kruipende van een Schoothondje, en de leeven„ digheid van een Aap, aanneemen."

Maar deeze haatlyke beſchuldiging, hoe algemeen ook toegeſtemd, en hoe ſchynbaar onderſchraagd door de veelvuldige te leurſtellingen, in de tedere geneigdheden der Geleerden, en Mannen van Vernuft, agt ik geheel van allen vasten grond ontbloot; ja, ik durf beweeren, dat, wanneer wy de gevallen behoorlyk overweegen, wy zullen bevinden, hoe het gebrek aan een gelukkig ſlaagen in dit opzigt, waar over de Geletterden zo veele klagten uitboezemen, voornaamlyk moet toegeſchreeven worden aan hunne eigene Dwaasheid, (om het geen harder naam te geeven,) en, in veele gevallen, eer een bewys oplevert van het gezond verſtand, dan van de zwakheid, der zo zeer ten onregte beſchimpte Sexe.

Dat enkele Ligtmisſen zomtyds gunſtelingen der Sexe zyn, is eene onloochenbaare waarheid; dit valt Schoothondjes en Aapen ook ten deele. Maar hoe groot is het getal, of wie zyn de Vrouwen, die meer neigen, om de eerst-, dan om de laatstgemelde, te omhelzen, in het character van Egtgenooten? De vraag valt gemaklyk te beantwoorden! Er zyn, buiten twyfel, verſtandloozen en beuzelaars, by beide de Sexen, en het is voegelyk, dat zy elkander gaande houden. Maar, indien wy raadpleegen met de gevoelens en het gedrag der Vrouwen, wier verſtand niet zeer verre beneden het gewoone peil daalt, zullen wy doorgaande bevinden, dat zy, ter begunſtiging zyn voorſingenomen omtrent de zodanigen, die zich onderſcheiden door hun vernuft, hunne ſchriften, of braafheid; en, indien zy, die gelukkig genoeg waren, om gunſte te verwerven door hunnen goeden naam, dien vervolgens door hun gedrag verbeuren, zal het niet bezwaarlyk vallen, daar van de waare oorzaak op te geeven.

Lagen de Jaarboeken der Galanterie geheel voor ons open, zy zouden, geloof ik, ons overtuigen, dat de Mannen doorgaans ſlaagen, naar gelange van de uitſteekenheid hunner bekwaamheden; en vinden wy ons genoodzaakt een moeilyk vallende uitzondering te maaken, ten aanziene van Mannen van uitſteekende bekwaamheden, zullen wy dan ook niet gedrongen zyn, deeze uitzondering toe te ſchryven aan eene oorzaak, nog vernederender voor den letterkundigen hoogmoed? en moeten bekennen, dat, wanneer Beuzelaars en Ligtmisſen zomtyds ſlaagen,

gen, terwyl Dichters en Geleerden verfmaad worden, 'er maar al te veel reden is, om te vermoeden, dat de laatstgemelden zomtyds min berekend zyn, om een redelyk denkend weezen gelukkig te maaken! Onteibaare gevallen zullen het ftaaven, als wy beweeren, dat zy doorgaans grommiger, dwingiandifcher, ongezelliger, meer aan zelfbehaagenden hoogmoed overgegeeven, en zelfs min gefpraakzaam en onderhoudend zyn, (in den kring van hunne eigene Familien,) dan zelfs hunne ongeleerdfte mededingers. En welk eene maate van geluk kunnen uitfteekende bekwaamheden aanbrengen, indien de zorgzagtende bevalligheden van eene gezellige, gefpraakzaame en infchiklyke, geaartheid geheel en al ontbreeken?

„ Ik verftaa u," roept veeiligt een misnoegd Student uit: „ 't is niet wegens de meerderheid onzer Bekwaamheden; 't is „ niet van wegen onze Talenten of opgedaane Kundigheden, „ dat wy moeten verwagten in aanmerking te zullen komen; „ 't is door deeze gaven op het altaar van de trotsheid der „ Schoonen op te offeren. De oorzaak van ons mislukken is „ blykbaar genoeg; wy kunnen ons niet fchikken naar die kleine, niets beduidende, en flaaffche, oppasfingen; waar door „ anderen haare gunst verwerven, zich zelvan vernederende."

Neen, dit is niet noodig. Beleefdheid, betooning van agting, en gezellige oplettenheid, om de Schoonen met tederheid, goedaartigheid en eenige leevendigheid, te onderwyzen, zal meer voldoen aan het Vrouwlyk hart, dan al de vleiende dienstvaardigheid van Moesjankers, en de kleine vryheden der Ligtmisfen. De Man van Geleerdheid of Vernuft, die zich zo verre niet kan *vernederen*, heeft geen regt om zich te beklaagen, indien de agting voor zyne bekwaamheden niet in ftaat is om den wederzin, welke zyn voorkomen moet veroorzaaken, te onder te brengen: en vak de Schoone niet te berispen om het verwerpen van een Man, die zich te veel op zyne Talenten laat voorftaan, om haar met tederheid en beleefdheid te bejegenen, of wiens fchoolfche ruwheid hem alle gezellige zagtzaartigheid ontzegt, welke aan het leven de zoetfte bekoorelykheden byzet, en, zonder welke, men het genoegen des Huwelyks-leevens, of zelfs de genoeglykheden der Vriendfchap, te vergeefsch zoekt. Geleerdheid en Vernuft moeten, even als fchoonheid en Vrouwlyke leevendigheid van aart, alleen aangemerkt worden als de cieraaden van 't leeven, het weezenlyke van 't zelve is goedheid van aart en deugd: en, wanneer deeze laatstgenoemde, of een van beiden, ontbreeken, kunnen geene Talenten, hoe fchitterend, aan den bezitter regt geeven tot liefde, of zelfs tot agting.

Claudius was een Jongeling van verbaazende Talenten, van een wonder vroeg ryp oordeel, en hy maakte vorderingen verre boven zyne jaaren. In het voortzetten zyner Studien, en het

aanleeren van Weetenſchappen, ſpreidde hy eene kragt en fraaiheid van Vernuft ten toon, vroeger dan men by de Jeugd in 't algemeen aantreft, dat zy eene keuze uit eigen beweeging doen in haare uitſpanningen en tydkortingen; in een ouderdom, dat de Ouders op hunne Kinderen zouden geroemd hebben, als zy in vormen, van eigen maakzel, looden paardjes gegooten hadden, hadt hy zyne vrienden verrast met een ſchoon Historisch Schilderſtuk, en behaalde roem door Proeven, in Onrym en Dichtſtukjes, in de geagtſte Maandwerken geplaatst.

Zodanig waren de begaafdheden, om welke CLAUDIUS bewonderd wierd by zyne Ouders, by zyne Familie, en een vry uitgeſtrekten Kring van Bekenden, die van zyn Vernuft en vroeg behaalden Roem ſpraken; doch onder zyne Speelmakkers, (indien wy deezen naam mogen geeven aan die Schoolgenooten, met welken hy zich nimmer vermengde, dan om hun leſſen te geeven, of met hun geſchil te voeren,) ſtond hy bekend, door eene haiſtarrige aankleeving aan zyn eigen gevoelen, en onderwerping aan zyne aangemaatigde meerderheid. Het jeugdig tydperk des menschlyken leevens draagt de ſterkſte merktekens van aankleeving aan de *Regten van de gelykheid der Menſchen*, en jonge Knaapen zyn zo ongenegen, om zich te onderwerpen aan de *Ariſtokratie* van verdienſten, als Menſchen van verſtand aan eenig ander ſoort van *Ariſtokratie*. Deeze geſchiktheid van CLAUDIUS vernielde, derhalven, al het geluk, 't welk hy aanzag als het *Godlyk Regt* van zyn grooter verſtand, en hy was, in 't einde, eer hy den bedoelden loop zyner Letteroefeningen voltrokken hadt, genoodzaakt het Kweekſchool te verlaaten, waar men eene algemeene vervolging tegen zyne benyde Talenten aanrigtte.

Met de jaaren van CLAUDIUS, vermeerderde zyne Bekwaamheid, en zyne geaartheid werd desgelyks verſterkt: en, dewyl de Drukpers en het Penſeel, even zeer, de werktuigen waren, om zyne beroemdheid te verſpreiden; werden allen, die door gelykheid van jaaren, door verblintenis of leevensömſtandigheden, eenige betrekking op hem hadden, aangedrongen om zyne Vriendſchap te zoeken: doch even zeer als zyne bekwaamheden hun trokken, ſtootte zyne geaartheid hun af; zo dat, ſchoon allen, die hem van verre kenden, zyne verkeering zogten, naauwlyks één eenige, die gemeenzaam met hem wierd, hem met een tedere of volſtandige genegenheid bybleef. Hy miste niet, zulks toe te ſchryven aan de onſtandvastigheid, de dwaasheid of zelfs de ondankbaarheid, des Menschdoms: want 'er greetig op geſteld om Vriendſchap te verkrygen, die hy niet kon behouden, beſteedde hy altoos zyne gunstbetooningen, aan elk die hy maar eenigzins kende; hoewel hy dikwyls, door de onbevallige wyze, aanſtoot gaf, als hy meende te verpligten.

Alle deeze omſtandigheden konden niet naalaaten zyne natuurlyke naargeestigheid te vermeerderen, en de ſtugheid van zyn

aart

aart te verſterken; hier kwam nog by, dat zyn Vader, die zyne afkomst rekende van een lange reeks Krygsbevelhebberen, het Ouderlyk gezag gebruikte, om den Voorouderlyken trots te handhaaven, en hem dwong, om, rechtſtreeks ſtrydig met zyne geaartheid, eene post in den Krygsdienst te aanvaarden.

Niet lang na zyne intrede in dit eervolle beroep, (want, zo hebben de zamenſtemmende vooröordeelen des Menschdoms 't zelve altoos aangezien,) kreeg hy kennis aan een Medeöfficier, met wien hy wonder overeenkwam, in haat tegen zyn Beroep, en verontwaardiging tegen het Vaderlyk gezag, 't welk hem tot het aanvaarden genoodzaakt hadt. —— Deeze Officier, Capitein WOODFORD, een Man van Letteren, en een tot geestdryvens toe Bewonderaar van allen, in welken hy het minſte zweemzel van een vroeg ryp Vernuft ontdekte, hadt de voortbrengzels van onzen Held dikwyls gezien en bewonderd. De regtmaatigheid der gevoelens, de rykheid van verbeelding, en de kragt van uitdrukking, ſtrekten niet alleen tot eere voor een Jongeling van negentien jaaren; maar Schryvers van naam zouden zich niet geſchaamd hebben, zo voor de hunne te erkennen. Hy vondt, derhalven, grooten ſmaak in de verkeering met iemand, zo lang door hem gezogt; hy kweekte dezelve aan met een yver, welke hem verblindde omtrent alle gebreken, in de geaartheid en Zeden van zyn nieuwen Vriend, en de Bevelen van den Souverain, die, binnen kort, den jongen CLAUDIUS met zyn Regiment riepen, om buiten 's Lands te dienen, voorkwamen het, dat zyne oogen voor die begocheling geopend wierden; terwyl eene briefwisſeling, zo geſchikt (zonder eenig behulp van voorbedagte veinzery,), om de beminnelykſte trekken van zyn charakter op te hoogen, en de mishaagelyke te bedekken, de ſteeds aangroeiende vooringenomenheid tot de ſterkſte verknogtheid deedt opwaſſen.

Dewyl Capitein WOODFORD eene Zuster hadt, die hy zeer beminde, en met welke hy in de grootſte vertrouwlykheid omging, las hy haar menigwerf de Brieven voor van zynen ſchranderen Vriend, in het vast vertrouwen, dat, het geen hem zo zeer behaagde, ook tot haar genoegen zou medewerken.

De tederhartige EVELINA luisterde met eene ſteeds toeneemende voldoening na Brieven, die, in de vuurigſte taal van opregtheid, eene onverbreekbaare verkleefdheid aan haar geliefden Broeder te kennen gaven, en teffens, in de tedesſte uitdrukkingen van gevoel, de gunſtige trekken van den geest van CLAUDIUS ſchilderden; doch de ongelukkige gebreken van zynen aart, die, in het eenzaam ſchryfvertrek, zo zelden gelegenheid vinden om te voorſchyn te komen, in eene ondoordringbaare duisternis lieten, en kon haar Broeder het altoos niet nalaaten, in de vrolykheid des onderhouds, zyne hoop onder het dekkleed van jokkerny te kennen te geeven; haar vertellende de Legenden der

overlevering, en Romans van Ridders en Jonkvrouwen, ongtende om een beroemden Naam, en kwynende door de in de lugt ſchermende zugt na vermaardheid.

Van deezen aart waren de vooringehomenheden der beide Partyen toen CLAUDIUS in *Engeland* wederkeerde, niet bekleed met eerlaurieren van betoonde Krygsdapperheid, maar met eenige maate van roem wegens perſoonlyken Moed, welken vyf of zes Tweegevegten buiten alle mogelyke tegenſpraak geſteld hadden. Welhaast werd hy ingebragt by EVELINA, en gevoelig voor haare bekoorelykheden; en ſchoon zyn perſoon, die onbevallig en klein was, ſlegts weinig beantwoordde aan het afgetrokken denkbeeld van een Held of Aanbidder van *Apollo* en de Bevalligheden, bragt de ſchoone EVELINA op 't leevendigſt voor haare verbeelding de treffendſte ſchildery van zyne zielsuitmuntendheden, en nam, haare te keurſtelling aan eene zyde ſchuivende, met eene pryzenswaardige grootsheid de noodiging aan, die haar, door middel van haaren Broeder, werd voorgeſteld, om den erkenden Man van Letteren na eene plaats van openbaar vermaak te vergezellen. Zyne ſtyve houding (want hy was weinig gewoon in 't gezelſchap van Dames) zag zy over 't hoofd, en luisterde met greedigheid na zyne aanmerkingen, hoewel ze zelden tot haar waren ingerigt; en kon zy niet nalaaten naderhand by haaren Broeder te berugten, dat zyne bedenkingen, zelfs op de beuzelagtigſte omſtandigheden, iets in zich hadden, 't welk de verheevenheid van zyn vernuft en verſtand aantoonde.

Naardemaal WOODFORD zoer verſlaafd was aan eenen vrolyken leeftraat, en nimmer na eene plaats van openbaar vermaak ging zonder zyne Zuster, dong CLAUDIUS 'er na om hem in dien ſmaak te volgen; zo dat men dit vriendlyk Drietal, eene geruime wyl, bykans in alle fatſoenlyke cirkels aantrof. CLAUDIUS voer voort met zyne aanmerkingen aan WOODFORD mede te deelen, en EVELINA hieldt hem beſtendig voor een jong Heer, dien elk moest bewonderen en hoogagten.

De eerſte keer dat zy hem in een eenigzins ongunſtig licht beſchouwde, was op een Bal. Te deezer gelegenheid was hy door den draaiboom eener boerſche ſtyfheid, en een afhandvol ontzag, heen gebrooken, en dong na de eer van haare hand te mogen verwerven; doch hy kweet zich zo ongeſchikt in een bedryf waar voor hy niet berekend was, dat hy eenig gelach onder het gezelſchap verwekte; zyn aangebooren aart ontdekte zich in eene jalourſche trotsheid en het aandringen op de geheele aandacht van zyne Beminde, 't welk zy, ondanks al haar believen, en vriendlyke gezindheid, niet kon verdraagen.

WOODFORD zag, met leedweezen, deeze ſterke opwellingen van eene geaartheid, welke hy reeds in CLAUDIUS hadt begonnen te vermoeden; en, vreezende dat dezelver invloed op het hart zy-

zyner Zuster eene Verbintenis mogt te leurſtellen, op welke hy zeer geſteld was, beſloot hy het tooneel te veranderen, zo ongeſchikt tot het ten toon ſpreiden van de Talenten zyns Vriends, en hem gelegenheid te verſchaffen om de verlorene agting te herwinnen. Hy nam eene gelegenheid waar, om zyn kleine party (meest beſtaande uit jonge lieden, die liefhebbers van letteren en lieden van ſmaak waren) in eene nabygelegen kamer byeen te krygen, waar een koud Collation tot hun onthaal gereed ſtondt. Welhaast wist hy onzen Held, (die meer bedreevenheids bezat in het gebruik zyner ſtemme, dan van zyne lichaamsvermogens ten ſtryd,) uit te lokken tot het ontvouwen van eenige Grondſtelling in de Zedekunde. CLAUDIUS, die een opregt en vuurig Zedekundige was, bevondt zich nu in zyn natuurlyk element; hy bekoorde den geheelen kring door de geestige en fraaije wederlegging der valſche Grondſtellingen, welke zyn edelmoedige tegenſtreever, met voordagt, hadt aangevoerd; en volkomen botvierende aan zyne verbeeldingskragt, deedt hy de reeds warme gevoelens van Deugd en Goeddaadigheid nog beminnelyker worden door de ſchoone beſchryvingen, welke hy 'er aan toevoegde. —— De ſtem van CLAUDIUS, wanneer hy ingenomen was met eenig onderwerp, was welluidende, en vermeesterend. Dit bragt te wege, dat de onbehaaglyke hemdenking van zyne lompheid en kwaadaartigheid welhaast week uit den zagten boezem van EVELINA, ja hy maakte een diepen en voor hem allergunſtigſten indruk op haar hart, door het gelukkige vertoon zyner verſtandlyke vermogens.

WOODFORD begon welhaast zich zelven geluk te wenſchen, over het gelukkig ſlagen van zyn list; want daar CLAUDIUS vooraf zyn Vriend opening gegeeven hadt van de vuurigheid zyner liefde, en gebeden om zyne medewerking tot het verwerven van de wederliefde zyner Zuster, nam deeze, nae dat zy weder t'huis gekeerd waren, eene gunſtige gelegenheid waar, om het geſprek van de algemeene ontmoetingen in den avond te wenden op het byzonder onderwerp, 't geen hem zo na aan 't harte lag; hy ſchilderde met gloeiende kleuren de liefdedrift van zyn Vriend, en drong de zaak met zo veel vrymoedigheid als de kieschheid voor de vryheid der gevoelens zyner Zuster gedoogde, by haar aan. EVELINA, die een Kind der Natuure en een Vreemdeling der Kunst was, beleedt openlyk aan haaren Broeder, dat zy eenige voorlagenomenheid omtrent CLAUDIUS gevoelde, dat zy zyne bekwaamheden bewonderde, en zyne beginzels hoogagtte.

Maar dit vrolyk toelachend uitzigt werd welhaast beneveld; want als CLAUDIUS nu toegang vergund werd op den voet van een verklaard Minnaar, vermenigvuldigden zyne bezoeken, en de gelegenheden, om met zyne Schoone te verkeeren, verſchaf-

waare geaartheid te ontdekken. Het teen haar middel om zyne edelste verstandsvermogens gepaard te zien met de aangenaame hoedanigheden van een ongezelligen smertte haar grootlyks by haar wederzin, als zy bevondt, dat de aak; het beurde by welke zy gegeeven hadt, om zyne vreesagtige aanmoediging, te verdryven, hem op ééns met een zich alles beschroomdheid vertrouwen vervulde; en zy kon niet dan met aanmoedigend ontdekken, dat hy de fynste bekwaamheden veroorwaardiging by de minste terging, gebruikte, tot oogmerken van eene verfijt, heerschzugtige kwaadaartigheid te kennen gaven, en die de schitterendste betooningen van eene leevendige verbeeldingskragt, geheel en al, overspreid waren mét de donkerste verwen van jalousy en agterdogt, welke al haare toegeevenheid niet kon verzagten.

CLAUDIUS bemerkte welhaast, of hy verbeeldde zich te ontdekken, dat hy maar schaars deelde in haare genegenheid: en deeze ontdekking vervoerde hem tot een gedrag, 't welk noodzaaklyk dezelve moest verminderen. Zyne houding, zints hy als Minnaar was toegelaaten, droeg de kentekens van een wonderlyk mengzel van onoplettenheid, ruwheid en verwaandheid; doch nu werd dezelve stuursch, lomp en aanstootlyk. Het was altoos zigtbaar geweest, dat hy het verstand der Sexe zeer laag stelde; maar nu kon hy zich niet wederhouden van versmaadende uitdrukkingen; en indien zy slegts een woord sprak tot een Heer van haare kennis, die zich nevens hem by haar bevondt, kon zy zeker staat maaken, dat zy een onderhoud te wagten hadt vol schampere aanmerkingen over de schrandere voorkeuze aan Domooren en Ligtmisfen, en de wysheid der Sexe, die vermaak schiep in Mannen van verstand ter bespottinge te stellen, terwyl zy zich vergaapten aan opgepronkte Gekken, en Modehansen.

De arme EVELINA ontwaarde thans hoe groot een onderscheid 'er is tusschen bewondering van Letterkundige bekwaamheden en Liefde, en hoe moeielyk het is alle de hoedanigheden, welke de eerste aanpryzen, te vereenigen met alles wat tot een tegengift van de andere kan dienen; en terwyl CLAUDIUS, tegen de beuzelagtigheid der Sexe uitvoer, als altoos ongevoelig voor de verdiensten en de drift van Lieden van Geleerdheid en Vernuft, merkte zy, met meer reden, op, dat zy, indien ze *ongelukkig* moest worden, het voor haar een kranke troost zou weezen, of het schepzel, 't welk haar ongelukkig maakte, bewonderd wierd om zyn Verstand, of bewierookt wegens zyn Vernuft.

Dan de meeste kommer ging EVELINA aan, uit hoofde van de engte waarin zy zich gebragt vondt ten aanziene van haaren Broeder; want zy vreesde voor het doen eener verklaaring, die zyne naauwste vriendschaps-verbintenis op eenmaal moest afbreeken, en nogthans kon zy het denkbeeld niet verdraagen,

om, zonder des reden te geeven, ſtrydig te handelen met zyne begeerte; zelfs in gevallen waarin zyne braafheid haar altoos hadt voorgehouden, dat zy voor haar zelve moest kiezen.

Het gedrag van CLAUDIUS verſoste haar, nogthans, welhaast uit deeze verlegenheid. Want, korten tyd daar naa, op eene bepaalde Masquerade zich bevindende, verbeeldde zich de onrustige jalouſy van CLAUDIUS, (vooraf verbitterd door de weigering van zulke vryheden, als zyne vermetelheid hem eer dan het gezond oordeel voorſchreef,) dat elk Masker een begunſtigd Mededinger bedekte, en hieldt elk woord tot een ander geſprooken voor een hoon hem aangedaan; en hy borst uit in zulke onbeſchoſte bewoordingen, dat hy drie of vier onderſcheide uitdaagingen kreeg; vervolgens betoonde hy zyne oploopende kwaadaartigheid aan de glazen en kandelaars; hy bragt het geheele gezelſchap in verwarring; en, terwyl de bemiannelyke EVELINA den om haar ſtaanden kring verlustigde door de aangenaame toonen van haaren zang, uitte deeze Geletterde Wildeman zyn misnoegen door afgebrooke vloeken; en ſtondt eindelyk van de tafel op met eene hard op geſprookene verwenſching der Vrouwlyke Verkeerdheid, dewyl EVELINA een airtje zong, om 't welke het gezelſchap haar verzogt hadt, daar zy wist dat 'er een ander was, 't welk hy liever hoorde.

WOODFORD, die, langen tyd, met eene ſtilzwygende bekommerdheid, het vreemde gedrag zyns Vriends hadt gade geſlaagen, nam de eerſte gelegenheid waar, om met zyne Zuster te vertrekken; en liet den Zoon van Onrust en Vernuft voortgaan met te vloeken over de ligtzinnigheid der zodanigen, die niet willen erkennen, dat ſchitterende Talenten Beestagtigheid beminnelyk maaken: hy liet het aan hem over, om, met gevaar zyns leevens, de geſchillen te beſlisſen, waaraan de geweldigheid van zyn aart hem dien avond blootſtelde.

In deeze Proeve heb ik niets meer gedaan dan een daadlyk beſtaand Character te ſchetzen, en geen ſchepzel van myne eigene verbeelding den Leezer voorgehouden. Ik merk, derhalven, het opgehangen Portrait niet aan, als een zinnebeeldige ſchets van het geheele lichaam der Geletterden; ook wil ik niet aanduiden dat grommigheid en kwaadaartigheid noodwendig Vernuft vergezellen; of dat groote Zielsbekwaamheden een Mensch ongeſchikt maaken voor het genot van gezellige verkeering. 'Er zyn zeker in dit Ryk zommigen, en in een naburig Ryk van Letteren en Vryheid veelen, die de grootſte Geleerdheid paaren met de inneemendſte Goedaartigheid; en, by het vuur van Vernuft, fraaije Zeden laaten ſchitteren, en, de zodanigen mogen zich altoos verzekerd houden van eene allergunſtigſte bejegening der ſchoone Sexe. —— Alles, wat ik wil inboezemen, komt hier op neder, dat, wanneer geleerde Lieden verſmaad worden door de Sexe, zy deeze ongeſ-

genade niet moeten toeſchryven aan de uitmuntendheid hunner bekwaamheden; maar aan eenige hoedanigheden of hebbelykheden, welke zy zouden kunnen wegneemen, zonder eenig nadeel aan hunne Talenten; ja die het zelfs hun pligt is te hervormen, hun pligt voor zich zelven en voor de Maatſchappy —— wel verre van dezelve aan te kweeken door een hoogst onredelyken hoogmoed.

HET LANDLEVEN.

Zedelyke Beſpiegelingen.

Welk een zaligend genoegen voor hem, die, verre van 't Stadsgewoel verwyderd, zyne dagen, in het zuiver Landvermaak mag doorbrengen, die met een kleen getal van waare Vrienden, by eigen hoeve en haard, de zuiverſte genoegens ſmaakt. —— Genoegens, —— in Vorſtelyke Zaalen, by het uitgedrevene Goud, en het blinkende Marmer, niet te vinden, —— neen —— de Landman in zyne eenvoudige, met riet gedekte, wooning ſmaakt, in eene volle maate, de aangenaamheden deezes leevens; hy, van veele verdrietelykheden ontheven, geniet veele onvervalſchte genoegens, zuivere gewaarwordingen.

Laat anderen, uit zucht na ſchatten, 't pekelveld bebouwen, —— zwerven op de onſtuimige baaren der Zee; de Landman kent geen Zeeën dan 't heldere vogt, welk om zyne akkers ſpoelt, —— dat zyne groene beemden beſproeit.

Laat hy, die haakt na bloed en buit, het harnas aangespen; de Veldling haat die drift, hy houdt zich vergenoegd, met het geen Gods gunst hem gaf!

Laat de Vrek ſteeds aazen op het goed van anderen, —— de Huichelaar, in ſchyn van Godvrugt, zynen naasten verſchalken! de oprechtheid, die op het Land woont, mydt deezen als de pest! Hy weet van geene Baatzugt —— Muitzugt is by hem onbekend, —— en Krakeelzugt, die door twisten en geſchillen de Pleitzaal voedt, en —— tyd, en —— geld verſpilt, is verre van hem: —— de Landman beſchouwt ſlegts het woelend Menschdom, —— beluistert het Onweder, het welk zynen zegen niet hindert, en —— vest, vol dankbaarheid, zyne vreedzaame oogen, op zyne door vlyt byeen gegaarde ſchatten! Den val der Vorſten, —— de razerny der domme muitzugtige Volken, —— de ommezwaay —— rampen, op- en ondergang van Koningryken, en —— Republieken, hoort zyne geruste ziele, zoo wel bedaard, als vry; daar hy in het bloemryke Veld, in ſtilte en als verlaaten, of —— onbekend, en vreemd, de werken der Natuur beſchouwt, bewondert, en —— de wyze Opperoorzaak van dit alles, ver-

verheerlykt. —— Hy verheugt zich in de gantſche onafmeetbaare ſchepping; zyn hart gevoelt het zoet van haare milddaadigheden, en —— verblyd in haar geſchenk, dankt hy zelfs de ſtormen der Natuur, begeert geen zaliger lot; ja, wat leed hem dreigen mag! —— wat rampen hem genaaken, hy —— beſchouwt dezelven als dienende —— ten zynen nutte. ô! Zaligend *Landleven*, welke genoegens! Het ontbreekt hem aan geene Runderen, wier uiërs overvloeijen van Melk en Boter, noch wit, wollig, Vee, wier geblaet de lucht doet weêrgalmen. Hy zet zich vergenoegd in de ſchaduwe van het geurig Bosch, of in eenen aangenaamen Oord, ſchooner voor hem, dan het *Theſſaliſche tempe* daar —— by het ſpringen van eene bron, vergeet hy alle zyne moeiten, het Zangryk Heir der Vogelen leidt zynen geest ten Hemel, en —— hy vindt, en ziet, de ſchuilplaats der zuivere onnozelheid; hy ontdekt, met blydſchap, al het waare en ſchoone, vol jeugd en lewenskragt, daar hy ſteeds fris en kloek zich werkzaam houdt, alles door en door beſchouwende, en in ſtilte op alles let.

Naauwlyks ziet hy de jeugdige LENTE te voorſchyn treeden, of hy erkent, in het gebloemte, de Hand des almagtigen en wyzen Scheppers, —— de Morgendauw ligt noch op het nuchtre kruid verſpreid, —— de Zon is even te voorſchyn gekomen, en —— hy aanbid reeds de heerlykheid van Gods groote Werken!

Wanneer de ZOMER rypt, en de HERFST van vreugde juigt, dankt hy zynen God, hy ziet al het Land met gouden glans vervuld, —— zyn geest word geroerd, —— en —— diepdenkende, aan de Wysheid der hoogſte Goedheid, heft hy eenen dankbaaren lofzang aan; —— ja, zelfs de WINTER, hoe wild en woest, is voor hem, vol van zegen — het vreeſelykſte Onweder zelf, de Sneeuw, Ys en Hagel toonen hem Gods groote Almagt, daar hy de Sneeuw als boomwol ziet nederdaalen, —— daar hy den Rym als ſtuivende asch op de aarde ziet ſtroojen, en —— de heldere ſchoone Nacht, opgeklaard door koude, toont hem de onafmeetbaare perken des Hemels, hy beſchouwd dat pronkſtuk van Gods Werken, de Maan, en —— de Sterren, en —— hy verliest zich zelven, verrukt door het ſchoon gezicht!

Dan —— in zyn ſtil Vertrek gezeten, ſlyt hy gerust en zagt zyne nuttige uuren; — een welgeſchreeven Boek is ook zyn vermaak, daar kan hy, al leezende, Landen en Zeeën doorkruisſen, Steden en Vlekken doorreizen, en —— al wat 'er geſchied, onbelemmerd beſchouwen.

Edoch —— de tedere liefdebanden voltooijen ook een gedeelte van zyn aardsch geluk, eene beste Vrouw voert al zyn heil in top; hoe ſmaakt hem de omhelzing der kinderlyke handjes, die hy weder regt vaderlyk in de zynen drukt, terwyl het lieve, onnozele, Kroost, aan zynen hals geſtrengeld, hem hartelyk kuſſende, zyne genegenheid tracht

te

genade niet moeten toeſchryven aan de uitmuntendheid hunner bekwaamheden; maar aan eenige hoedanigheden of hebbelykheden, welke zy zouden kunnen wegneemen, zonder eenig nadeel aan hunne Talenten; ja die het zelfs hun pligt is te hervormen, hun pligt voor zich zelven en voor de Maatſchappy —— wel verre van dezelve aan te kweeken door een hoogst onredelyken hoogmoed.

HET LANDLEVEN.

Zedelyke Beſpiegelingen.

Welk een zaligend genoegen voor hem, die, verre van 't Stadsgewoel verwyderd, zyne dagen, in het zuiver Landvermaak mag doorbrengen, die met een kleen getal van waare Vrienden, by eigen hoeve en haard, de zuiverſte genoegens ſmaakt. —— Genoegens, —— in Vorſtelyke Zaalen, by het uitgedrevene Goud, en het blinkende Marmer, niet te vinden, —— neen —— de Landman in zyne eenvoudige, met riet gedekte, wooning ſmaakt, in eene volle maate, de aangenaamheden deezes leevens; hy, van veele verdrietelykheden ontheven, geniet veele onvervalſchte genoegens, zuivere gewaarwordingen.

Laat anderen, uit zucht na ſchatten, 't pekelveld bebouwen, —— zwerven op de onſtuimige baaren der Zee; de Landman kent geen Zeeën dan 't heldere vogt, welk om zyne akkers ſpoelt, —— dat zyne groene beemden beſproeit.

Laat hy, die haakt na bloed en buit, het harnas aangespen; de Veldling haat die drift, hy houdt zich vergenoegd, met hen geen Gods gunst hem gaf!

Laat de Vrek ſteeds aazen op het goed van anderen, —— de Huichelaar, in ſchyn van Godvrugt, zynen naasten verſchalken! de oprechtheid, die op het Land woont, mydt deezen als de pest! Hy weet van geene Baatzugt —— Muitzugt is by hem onbekend, —— en Krakeelzugt, die door twisten en geſchillen de Pleitzaal voedt, en —— tyd, en —— geld verſpilt, is verre van hem: —— de Landman beſchouwt ſlegts het woelend Menschdom, —— beluistert het Onweder, het welk zynen zegen niet hindert, en —— vest, vol dankbaarheid, zyne vreedzaame oogen, op zyne door vlyt byeen gegaarde ſchatten! Den val der Vorſten, —— de razerny der domme muitzugtige Volken, —— de ommezwaay —— rampen, op- en ondergang van Koningryken, en —— Republieken, hoort zyne geruste ziele, zoo wel bedaard, als vry; daar hy in het bloemryke Veld, in ſtilte en als verlaaten, of —— onbekend, en vreemd, de werken der Natuur beſchouwt, bewondert, en —— de wyze Opperoorzaak van dit alles, ver-

verheerlykt. —— Hy verhengt zich in de gantſche onafmeetbaare ſchepping; zyn hart gevoelt het zoet van haare milddaadigheden, en —— verblyd in haar geſchenk, dankt hy zelfs de ſtormen der Natuur, begeert geen zaliger lot; ja, wat leed hem dreigen mag! —— wat rampen hem genaaken, hy —— beſchouwt dezelven als dienende —— ten zynen nutte. O! Zaligend *Landleven*, welke genoegens! Het ontbreekt hem aan geene Runderen, wier uiërs overvloeijen van Melk en Boter, noch wit, wollig, Vee, wier geblaet de lucht doet weêrgalmen. Hy zet zich vergenoegd in de ſchaduwe van het geurig Bosch, of in eenen aangenaamen Oord, ſchooner voor hem, dan het *Theſſaliſche tempe* daar —— by het ſpringen van eene bron, vergeet hy alle zyne moeiten, het Zangryk Heir der Vogelen leidt zynen geest ten Hemel, en —— hy vindt, en ziet, de ſchuilplaats der zuivere onnozelheid; hy ontdekt, met blydſchap, al het waare en ſchoone, vol jeugd en lewenskragt, daar hy ſteeds fris en kloek zich werkzaam houdt, alles door en door beſchouwende, en in ſtilte op alles let.

Naauwlyks ziet hy de jeugdige LENTE te voorſchyn treeden, of hy erkent, in het gebloemte, de Hand des almagtigen en wyzen Scheppers, —— de Morgendauw ligt noch op het nuchtre kruid verſpreid, —— de Zon is even te voorſchyn gekomen, en —— hy aanbid reeds de heerlykheid van Gods groote Werken!

Wanneer de ZOMER rypt, en de HERFST van vreugde juigt, dankt hy zynen God, hy ziet al het Land met gouden glans vervuld, —— zyn geest word geroerd, —— en —— diepdenkende, aan de Wysheid der hoogſte Goedheid, heft hy eenen dankbaaren lofzang aan; —— ja, zelfs de WINTER, hoe wild en woest, is voor hem, vol van zegen — het vreeſelykſte Onweder zelf, de Sneeuw, Ys en Hagel toonen hem Gods groote Almagt, daar hy de Sneeuw als boomwol ziet nederdaalen, —— daar hy den Rym als ſtuivende asch op de aarde ziet ſtroojen, en —— de heldere ſchoone Nacht, opgeklaard door koude, toont hem de onafmeetbaare perken des Hemels, hy beſchouwd dat pronkſtuk van Gods Werken, de Maan, en —— de Sterren, en —— hy verliest zich zelven, verrukt door het ſchoon gezicht!

Dan —— in zyn ſtil Verblyf gezeten, ſlyt hy gerust en zagt zyne nuttige uuren; — een welgeſchreeven Boek is ook zyn vermaak, daar kan hy, al leezende, Landen en Zeeën doorkruiſen, Steden en Vlekken doorreizen, en —— al wat 'er geſchied, onbelemmerd beſchouwen.

Edoch —— de tedere liefdebanden voltooijen ook een gedeelte van zyn aardsch geluk, eene beste Vrouw voert al zyn heil in top; hoe ſmaakt hem de omhelzing der kinderlyke handjes, die hy weder regt vaderlyk in de zynen drukt, terwyl het lieve, onnozele, Kroost, aan zynen hals geſtrengeld, hem hartelyk kuſſende, zyne genegenheid tracht

te

genade niet moeten toeſchryven aan de uitmuntendheid hunner bekwaamheden; maar aan eenige hoedanigheden of hebbelykheden, welke zy zouden kunnen wegneemen, zonder eenig nadeel aan hunne Talenten; ja die het zelfs hun pligt is te hervormen, hun pligt voor zich zelven en voor de Maatſchappy —— wel verre van dezelve aan te kweeken door een hoogst onredelyken hoogmoed.

HET LANDLEVEN.

Zedelyke Beſpiegelingen.

Welk een zaligend genoegen voor hem, die, verre van 't Stadsgewoel verwyderd, zyne dagen, in het zuiver Landvermaak mag doorbrengen, die met een kleen getal van waare Vrienden, by eigen hoeve en haard, de zuiverſte genoegens ſmaakt. —— Genoegens, —— in Vorſtelyke Zaalen, by het uitgedrevene Goud, en het blinkende Marmer, niet te vinden, —— neen —— de Landman in zyne eenvoudige, met riet gedekte, wooning ſmaakt, in eene volle maate, de aangenaamheden deezes leevens; hy, van veele verdrietelykheden ontheven, geniet veele onvervalſchte genoegens, zuivere *gewaarwordingen*.

Laat anderen, uit zucht na ſchatten, 't pekelveld bebouwen, —— zwerven op de onſtuimige baaren der Zee; de Landman kent geen Zeeën dan 't heldere vogt, welk om zyne akkers ſpoelt, —— dat zyne groene beemden beſproeit.

Laat hy, die haakt na bloed en buit, het harnas aangespen; de Veldling haat die drift, hy houdt zich vergenoegd, met hoe geen Gods gunst hem gaf!

Laat de Vrek ſteeds aazen op het goed van anderen, —— de Hulchelaar, in ſchyn van Godvrugt, zynen naasten verſchalken! de oprechtheid, die op het Land woont, mydt *deezen* als de pest! Hy weet van geene Baatzugt —— Muitzugt is by hem onbekend, —— en Krakeelzugt, die door twisten en geſchillen de Pleitzaal voedt, en —— tyd, en —— geld verſpilt, is verre van hem: —— de Landman beſchouwt ſlegts het woelend Menschdom, —— beluistert het Onweder, het welk zynen zegen niet hindert, en —— vest, vol dankbaarheid, zyne vreedzaame oogen, op zyne door vlyt byeen gegaarde ſchatten! Den val der Vorſten, —— de razerny der domme muitzugtige Volken, —— de ommezwaay —— rampen, op- en ondergang van Koningryken, en —— Republieken, hoort zyne geruste ziele, zoo wel bedaard, als vry; daar hy in het bloemryke Veld, in ſtilte en als verlaaten, of —— onbekend, en vreemd, de werken der Natuur beſchouwt, bewondert, en —— de wyze Opperoorzaak van dit alles, ver-

verheerlykt. —— Hy verheugt zich in de gantſche onafmeetbaare ſchepping; zyn hart gevoelt het zoet van haare milddadigheden, en —— verblyd in haar geſchenk, dankt hy zelfs de ſtormen der Natuur, begeert geen zaliger lot; ja, wat leed hem dreigen mag! —— wat rampen hem genaaken, hy —— beſchouwt dezelven als dienende —— ten zynen nutte. O! Zaligend *Landleven*, welke genoegens! Het ontbreekt hem aan geene Runderen, wier uiërs overvloeijen van Melk en Boter, noch wit, wollig, Vee, wier geblaet de lucht doet weêrgalmen. Hy zet zich vergenoegd in de ſchaduwe van het geurig Bosch, of in eenen aangenaamen Oord, ſchooner voor hem, dan het *Theſſaliſche tempe* daar —— by het ſpringen van eene bron, vergeet hy alle zyne moeiten, het Zangryk Heir der Vogelen leidt zynen geest ten Hemel, en —— hy vindt, en ziet, de ſchuilplaats der zuivere onnozelheid; hy ontdekt, met blydſchap, al het waare en ſchoone, vol jeugd en lewenskragt, daar hy ſteeds fris en kloek zich werkzaam houdt, alles door en door beſchouwende, en in ſtilte op alles let.

Naauwlyks ziet hy de jeugdige LENTE te voorſchyn treeden, of hy erkent, in het gebloemte, de Hand des almagtigen en wyzen Scheppers, —— de Morgendauw ligt noch op het nuchtre kruid verſpreid, —— de Zon is even te voorſchyn gekomen, en —— hy aanbid reeds de heerlykheid van Gods groote Werken!

Wanneer de ZOMER zypt, en de HERFST van vreugde juigt, dankt hy zynen God, hy ziet al het Land met gouden glans vervuld, —— zyn geest word geroerd, —— en —— diepdenkende, aan de Wysheid der hoogſte Goedheid, heft hy eenen dankbaaren lofzang aan; —— ja, zelfs de WINTER, hoe wild en woest, is voor hem, vol van zegen — het vreeſelykſte Onweder zelf, de Sneeuw, Ys en Hagel toonen hem Gods groote Almagt, daar hy de Sneeuw als boomwol ziet nederdaalen, —— daar hy den Rym als ſtuivende asch op de aarde ziet ſtroojen, en —— de heldere ſchoone Nacht, opgeklaard door koude, toont hem de onafmeetbaare perken des Hemels, hy beſchouwd dat pronkſtuk van Gods Werken, de Maan, en —— de Sterren, en —— hy verliest zich zelven, verrukt door het ſchoon gezicht!

Dan —— in zyn ſtil Vertrek gezeten, ſlyt hy gerust en zagt zyne nuttige uuren; — een welgeſchreeven Boek is ook zyn vermaak, daar kan hy, al leezende, Landen en Zeeën doorkruisſen, Steden en Vlekken doorreizen, en —— al wat 'er geſchied, onbelemmerd beſchouwen.

Edoch —— de teedere liefdebanden voltooijen ook een gedeelte van zyn aardsch geluk, eene beste Vrouw voert al zyn heil in top; hoe ſmaakt hem de omhelzing der kinderlyke handjes, die hy weder regt vaderlyk in de zynen drukt, terwyl het lieve, onnozele, Kroost, aan zynen hals geſtrengeld, hem hartelyk kuſſende, zyne genegenheid tracht

te

te verkrygen —— de ſtreelendſte vermaaken · verzamelen zich, onder zyn nederig dak —— vrolyke geſprekken, ſchuldelooze ſpeelen, vermaangenaamen zyne overige uuren, —— verlustigen zynen disch, en —— bereiden hem tot nieuwe bezigheden, tot voltooijing van zyn geluk.

Zoo eindigen zyne dagen. —— Zoo beſteed hy zyne oogenblikken, tot dat de nuttige ſlaap zyne oogleden ſluit! —— hy legt zich ter ruste, en vreest niet door het gedruisch der wroeging gewekt te zullen worden.

Zoo geniet hy een gelukkig leeven —— eene volmaakte gezondheid, en —— een vertroostenden dood.

Welk een aangenaam vlekloos leeven, by de Stedeling ſchaars gekend; wie zou zulk een *Landleven* niet begeeren! hoe zalig is de vree des Landmans, in de Wooningen der Waereldgrooten niet te vinden; zyn rust houd altoos ſtand —— zyn welgeregeld leven is vry van alles, wat zyn hoop of wensch misleidt —— door wel te vredenheid is zyne ziele ryk —— en ryk is zyn huis, door —— het goede der Natuur.

J. D. V.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Schielyk gewent de mensch aan alles, en gewoon zynde aan eene zaak, word ze van ons onverſchillig beſchouwd; zonder dat dezelve eenigen indruk meer op het hart maakt. —— Wy komen langzaam, en als by trappen, in de Waereld, en deze is ook de reden, dat wy ons door millioenen Voorwerpen omringd vinden, van welken 'er naauwlyks een is, die onze aandagt, onze opmerking, verdient. —— De aarde, welke wy bewoonen, is gevormd, en voor ons toebereid, en ſchynt met oogmerk geſchikt niet alleen om ons te voeden; maar ook om onze aandoeningen gaande te houden. —— Hoe veele ſchoonheden levert ze niet op om der menſchen verwondering gaande te maken; hoe veele gerieflykheden, om aan onze geneugten te beantwoorden! —— Overal vind men den Aardkloot vol en overvloedig voorzien van alle zulke dingen die en nuttig zyn, en vermaken kunnen aanbrengen. De Vrugten ſpruiten uit het Aardryk voort, brood voor de menſchen, en het Gras tot onderhoud van 't Vee — Boomen en Boomvrugten ter onzer verkwikking —— Bloemen om ons gezigt te ſtreelen, en eene verſcheidenheid van Kruiden, om onze kwalen te geneezen of te verzagten. —— Inwendig is de aarde met ſchatten gevuld, waarvan de mensch een nuttig gebruik weet te maken, en die hy tot zyn onderhoud kan doen dienen: — met één woord, deze aarde levert allerwege Wonderen op, welke eenen aandagtigen Opmerker verbaasd moeten doen ſtaan, en hem in verwondering opgetogen houden. —— Dan van kinds af aan dit alles gewoon, zyn 'er maar zeer weinigen te vinden, welke daardoor getroffen worden.

C. v. D. C.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DE STAATS-OMWENTELING IN FRANKRYK, TEN AANZIENE VAN HET GODSDIENSTIGE, EN DE REGTEN DES GEWEETENS.

(Ontleend, uit *a Charge delivered to the Clergy of the Diocese of Landaff. By* RICHARD WATSON D. D. F. R. S. *Lord Bischop of Landaff, in* 9 Juny 1791.)

„ Het moge vreemd schynen, dat een der Kerkvoogden van de *Engelsche Kerk*, de Staats-Omwenteling in *Frankryk*, ten onderwerpe neemt van eene Reedenvoering voor zyne onderhoorige Geestlyken; dan de Hoog Eerw. WATSON heeft, onzes agtens, in die keuze een blyk van zyn Oordeel, en, in de wyze van uitvoeren, een bewys gegeeven, dat hy een Staatkundige, een Godgeleerde en een Christen Wysgeer, is; laaten de volgende stukken, daar uit ontleend, voor deeze „ waarheid spreeken."

* * * *

Eene Staats-Omwenteling, die, ten aanziene van derzelver volvoering, in de Jaarboeken der wereld, geene wedergade vindt, heeft plaats gegreepen; of, om bepaalder te spreeken, grypt thans stand, in de Burgerlyke en Godsdienstige Gesteltenisse van een der grootste Koningryken in *Europa*. —— Ik zal geen uitspraak doen, om de Ondersteuners of Wederstreevers dier Staats-Omwenteling te laaken, of te pryzen; het zou onvoeglyk zyn dit te deezer plaatze te doen, zelfs dan, wanneer ik volkomen onderrigt ware van alle de oorzaaken en gelegenheden, die dezelve te wege bragten: en het zou my niet passen het ergens te doen; naardemaal, hoe zeer anderen zich wel onderrigt agten omtrent dit stuk, ik bekennen moet, dat myne kunde van het inwendig Bestuur des *Fransschen* Ryks, van den staat der Partyen in 't zelve, van de geaartheid des Volks, van de Geldmiddelen des Lands, en van

de andere omſtandigheden, die dit Staatkundig verſchynzel hebben doen gebooren worden, zo groot niet is, dat ik in ſtaat ben om een beſliſſend vonnis te ſtryken, over de geſchiktheid of ongeſchiktheid der genomene maatregelen.

Als een Vriend der Burgerlyke Vryheid, welke beſtaat niet in Volks ongebondenheid, maar in gehoorzaamheid aan Wetten, vastgeſteld door de algemeene Toeſtemming van een vry Volk, kan ik niet nalaaten my te verheugen, over het ontſlag des *Franſchen* Volks, van de *Dwinglandy der Koninglyke Regeering*; maar het *Despotismus* zo van *Volks*, als van *Ariſtocratiſche*, *Demagogen*, nog meer dan dat van enkele *Monarchen* verfoeijende, bepaalt zich myne vreugd, of ook dit ontſlag meer ſchynbaar dan weezenlyk mogt weezen. —— Ik vertrouw, nogthans, dat de uitwerkzels daar van weezenlyk zullen zyn: want, welke ook de uitkomst van deeze zonderlinge worſteling moge weezen, denk ik dat de *Franſchen* drie zaaken zullen verwerven. —— Een regterlyk onderzoek door Gezwooremen, — een *Habeas Corpus*-Acte, — en een ongekreukte handhaaving des Regts. Zegeningen van eene onſchatbaare waarde! waarvan men, tot zeer onlangs, in *Frankryk* niet hoorde reppen; en die het geluk van *Groot-Brittanje* uitmaaken, en in welker genot het onze pligt, als Menſchen, is, te wenſchen dat alle Menſchen deelen. Er mogen, in onze Burgerlyke, als mede in onze Kerklyke, Geſteltenisſe, eenige dingen gevonden worden, die om eene bedaarde Hervorming roepen; dan met die alle zyn wy een gelukkig Volk, en wy doen wel met nayverig te zyn, omtrent eenige geweldige poogingen tot verbetering van een van beiden (*).

Dan

(*) Betuigingen van verknogtheid, aan onze Geſteltenisſe in Kerk en Staat, heb ik zo menigwerf gedaan, dat ik derzelver herhaaling thans noodloos oordeele. Indien iemand, uit de vryheid, welke ik gewoon ben te gebruiken, in het ſpreeken over de gebreken in beide, genegen mogt weezen om de opregtheid deezer betuigingen in twyfel te trekken; niets, wat ik ook moge zeggen, zou zyn vooröordeel wegneemen. Ik bid GOD, dat hy hem een liefderyker geest ſchenke. Ik laat het, nogthans, aan onpartydigen over, te beſliſſen, wiens verknogtheid aan de Geſteltenisſe grootst is, —— die van hem, die zyn best doet om zulke bedorven deelen van het heerlyk zamenſtel der Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid weg te weeren, als

Dan de overweeging des Burgerlyken Staats van *Frankryk* daar laatende, wil ik uwe aandagt bepaalen tot de verandering, te wege gebragt in de Kerkelyke Geſtelteniſſe, en die de eenige reden was, waarom ik eenig gewag in 't geheel maakte van eene Staats-omwenteling, die zo zeer het oog van geheel *Europa* trekt.

Niemand uwer heeft zich zo weinig aan dit ſtuk kunnen laaten gelegen leggen, dat hy niet opgemerkt heeft de veelvuldige veranderingen in de *Gallicaanſche* Kerk, te wege gebragt door de Beſluiten der Nationaale Vergadering. Ik zal my vergenoegen, met drie der voornaamſte u te herinneren.

De eerſte betreft de vermindering der verbaazende Inkomſten van eenige Kerkhoofden, en de vermeerdering der ſchraale Bezolding van anderen. Wanneer men in aanmerking neemt de verſchillende Talenten, natuurlyke en verkreegene, van de onderſcheide Bedienaaren der Kerke, de verſchillende graaden van Bekwaamheid, noodig tot het behoorlyk volbrengen van de onderſcheide Bedieningen in een vastgeſtelde Kerk, en de Nuttigheid van onderſcheiding en ondergeſchiktheid in zulke vaſtſtellingen, kan ik niet denken dat veele redelyke Menſchen zouden verlangen, om alle Kerkelyke Bedieningen en Voordeelen op éénen voet gebragt te zien: dan allen mogen zy wenſchen, dat niet alleen in *Frankryk*, maar ook in *Engeland*, en door geheel het *Christendom*, zulk eene welgeëvenredigde Voorziening gemaakt wierd voor de Geeſtlykheid, dat geene derzelven zo veel hadden, dat zy onöplettend wierden in de waarneeming hunner Pligten, en geene zo weinig, dat eene zamenvoeging van Standplaatzen noodig ware, tot iemands onderhoud. De tyd, denk ik, zal komen, ſchoon ik mogelyk niet lang genoeg zal leeven om het te zien, dat

---

als dagelyks de vyanden daarvan ten aanval uitlokken; —— of die van hem, die, niet onbewust van het gevaar, zich te vrede houdt met de gedachten, dat het zyn tyd wel zal uithouden. Mogt de wysheid onzer Regeerderen zich zo wel vertoonen in het wegweeren van 't geen kwalyk geſteld is, als in hunne ſtandvastigheid om het goede te behouden; en dus in ſtand te doen blyven het werk van eenwen, een voorwerp van den nyd, op dat het niet ten grond geſmeeten worde, door de ruwe hand van Volks-misnoegen, van geeſtdryvende yverzugt en geweld.

dat eèn meer billyke verdeeling der Inkomſten van de Kerk van *Engeland* vastgeſteld zal worden, op eene bedaarde en wettige wyze. Voor tegenwoordig zyn de veelheden der Standplaatzen, en het niet woonen op dezelve, zulke in 't oogloopende gebreken in onze Kerklyke Geſteltenisſe, als alle bedagtzaamen wenſchen geweerd en verbeterd te zien. Zy zyn, naar myn inzien, noodwendige verkeerdheden, ontſtaande uit ſchikkingen, waar door duizenden van Standplaatzen van zo weinig waarde geworden zyn, dat ze geheel niet ten voeglyken onderhoud voor eenen Geestlyken kunnen dienen; en wy allen weeten, hoe zeer de armoede van een Geestlyken, dikwyls, den Godsdienst zelve in veragting brengt, by het ruw en beginzelloos gedeelte des Menschdoms.

De Inkomſten der Kerk van *Engeland* zyn, zo ik vermoede, door veele Schryvers, zeer boven de waarheid vergroot. Ik heb althans geen grond om te denken, dat dezelve meer dan genoeg zyn, om een voeglyk beſtaan aán alle de Dienaaren der Kerke op te leveren. Maar, zonder te wenſchen dat alle Kerklyke Bedieningen even veel op mogen brengen, zal ik nooit ophouden te wenſchen, dat geen Standplaats in 't Koningryk zo klein en gering mogt weezen, dat één Mensch 'er twee tot zyn beſtaan behoefde. De Kerk van *Frankryk* is, (zo men my des naar waarheid onderrigt heeft) niettegenſtaande 't geen zy verlooren hebbe, ryker dan de Kerk van *Engeland*, en in eenen volſtrekten, en in een betreklyken, zin. Het daadlyk inkomen wordt begroot op omtrent zes Millioenen Ponden Sterlings: dat der Kerk van *Engeland* kan op verre na geen twee haalen. In *Frankryk* moeten omtrent vier en twintig Millioenen Ingezetenen door de Geestlykheid onderweezen worden, in *Engeland* omtrent acht.

Eene andere verandering in de *Gallicaanſche* Kerk, welke onze goedkeuring verdient, is de Afſchaffing der Kloosteren. Veele Perſoonen hadden, ongetwyfeld, in de afzonderingen van hun Kloosterleeven, van alle belangen deezer wereld afgeſtaan, en verhieven hunnen geest, met waare Godsvrugt, ten Hemel. Het zou mangel aan Liefde weezen, het tegendeel te veronderſtellen; dan het loopt tegen de liefde niet aan, te verzekeren, dat veele Perſoonen, van beiderlei Sexe, in hunne vroege jeugd, en vóór dat zy ryplyk konden oordeelen, wat tot hun geluk in

het

het toekomende zou ſtrekken, opgeſloten wierden in deeze begraafplaatzen der leevenden, uit laage beweegredenen en Familie-belangens. —— 't Heeft nimmer Klooster-Inſtellingen aan Voorſtanders ontbrooken, zy ſtrooken wonder wel met de naargeestige begrippen van Geestdryvers, en de veragtlyke oogmerken der Geveinsden: zy zyn der *Christenheid* niet byzonder eigen; doch waar zy ook beſtaan, hebben zy ten hoofdſteunzel de ligtgeloovigheid des Gemeens, of het bygeloof der Ryken, en zy zullen in alle Landen, vroeger of laater, worden afgeſchaft, naar gelange van de vermeerdering der kundigheden, of het aanhouden der onkunde.

Een derde verandering in de Kerklyke Geſteltenisſe van *Frankryk*, welke onze opmerking trekt, is die volkomene Verdraagzaamheid, die dezelve betoont omtrent alle Menſchen, wat den Godsdienst betreft. Indien iemand denke, dat dit eer eene verandering is, in de Burgerlyke, dan in de Kerklyke, Geſteltenisſe, ik wil met hem niet over woorden twisten; maar voortgaan met aan te merken, dat de *Verbintenis* (gelyk men het genoemd heeft), *tuſſchen Kerk en Staat* in *Frankryk*, niet veronderſteld wordt zo naauw te zyn, dat de Staat gevaar loopt, indien Leden van de Kerk niet alleen verkiesbaar zyn tot Burgerlyke Bedieningen. Menſchen, die de Mis niet bywoonen, de Maagd MARIA niet bidden, de Heiligen niet aanroepen, de Beelden niet vereeren, den Oorbiegt nalaaten, de Tranſubſtantiatie niet gelooven, voor de pynen van het Vagevuur niet vreezen, of hun Geloof en Eerdienst niet ſchoeijen op de Leest der vastgeſtelde Kerke, —— deeze Menſchen zyn in *Frankryk*, uit hoofde hunner Godsdienſtige begrippen, niet van de Regten des Burgerſchaps uitgeſlooten. Wanneer wy de natuur van den Mensch in 't algemeen beſchouwen, en 't oog ſlaan op de onderſcheide omſtandigheden, waarin niet alleen verſchillende Volken, maar ook onder 't zelfde Volk verſchillende Perſoonen, geplaarst zyn, ten aanziene van vorderingen in Godsdienſtige Begrippen, moeten zy de noodzaaklykheid voelen, om elk Mensch, hoofd voor hoofd, het volſtrektſte Regt toe te kennen, om GOD, op zyne wyze, te dienen, zonder, uit dien hoofde, de voordeelen te verliezen, ontſtaande uit den Staat der Burgerlyke Maatſchappye. —— Gy zyt een Christen, en gelooft dat JESUS CHRISTUS van GOD gezonden is, en dat 'er geen andere Naam onder den Hemel is, waarin iemand

ten haar middel om zyne waare geaartheid te ontdekken. Het ſmertte haar grootlyks de edelſte verſtandsvermogens gepaard te zien met de onaangenaame hoedanigheden van een ongezelligen aart; het baarde by haar wederzin, als zy bevondt, dat de aanmoediging, welke zy gegeeven hadt, om zyne vreesagtige beſchroomdheid te verdryven, hem op ééns met een zich alles aanmaatigend vertrouwen vervulde; en zy kon niet dan met verontwaardiging ontdekken, dat hy de ſynſte bekwaamheden van vernuft, by de minſte terging, gebruikte, tot oogmerken die eene heerschzugtige kwaadaartigheid te kennen gaven, en dat de ſchitterendſte betooningen van eene leevendige verbeeldingskragt, geheel en al, overſpreid waren met de donkerſte verwen van jalouſy en agterdogt, welke al haare toegeevenheid niet kon verzagten.

CLAUDIUS bemerkte welhaast, of hy verbeeldde zich te ontdekken, dat hy maar ſchaars deelde in haare genegenheid: en deeze ontdekking vervoerde hem tot een gedrag, 't welk noodzaaklyk dezelve moest verminderen. Zyne houding, zints hy als Minnaar was toegelaaten, droeg de kentekens van een wonderlyk mengzel van onoplettenheid, ruwheid en verwaandheid; doch nu werd dezelve ſtuursch, lomp en aanſtootlyk. Het was altoos zigtbaar geweest, dat hy het verſtand der Sexe zeer laag ſtelde; maar nu kon hy zich niet wederhouden van verſmaadende uitdrukkingen; en indien zy ſlegts een woord ſprak tot een Heer van haare kennis, die zich nevens hem by haar bevondt, kon zy zeker ſtaat maaken, dat zy een onderhoud te wagten hadt vol ſchampere aanmerkingen over de ſchrandere voorkeuze aan Domooren en Ligtmiſſen, en de wysheid der Sexe, die vermaak ſchiep in Mannen van verſtand ter beſpottinge te ſtellen, terwyl zy zich vergaapten aan opgepronkte Gekken, en Modehanſen.

De arme EVELINA ontwaarde thans hoe groot een onderſcheid 'er is tusſchen bewondering van Letterkundige bekwaamheden en Lieſde, en hoe moeielyk het is alle de hoedanigheden, welke de eerſte aanpryzen, te vereenigen met alles wat tot een tegengift van de andere kan dienen; en terwyl CLAUDIUS, tegen de beuzelagtigheid der Sexe uitvoer, als altoos ongevoelig voor de verdienſten en de drift van Lieden van Geleerdheid en Vernuft, merkte zy, met meer reden, op, dat zy, indien ze *ongelukkig* moest worden, het voor haar een kranke troost zou weezen, of het ſchepzel, 't welk haar ongelukkig maakte, bewonderd wierd om zyn Verſtand, of bewierookt wegens zyn Vernuft.

Dan de meeste kommer ging EVELINA aan, uit hoofde van de engte waarin zy zich gebragt vondt ten aanzien van haaren Broeder; want zy vreesde voor het doen eener verklaaring, die zyne naauwſte vriendſchaps-verbintenis op eenmaal moest afbreeken, en nogthans kon zy het denkbeeld niet verdragen,

om

om, zonder des reden te geeven, ſtrydig te handelen met zyne begeerte; zelfs in gevallen waarin zyne braafheid haar altoos hadt voorgehouden, dat zy voor haar zelve moest kiezen.

Het gedrag van CLAUDIUS verloste haar, nogthans, welhaast uit deeze verlegenheid. Want, korten tyd daar naa, op eene bepaalde Masquerade zich bevindende, verbeeldde zich de onrustige jalouſy van CLAUDIUS, (vooraf verbitterd door de weigering van zulke vryheden, als zyne vermetelheid hem eer dan het gezond oordeel voorſchreef,) dat elk Masker een begunſtigd Mededinger bedekte, en hieldt elk woord tot een ander geſprooken voor een hoon hem aangedaan; en hy borst uit in zulke onbeſchoſte bewoordingen, dat hy drie of vier onderſcheide uitdaagingen kreeg; vervolgens betoonde hy zyne oploopende kwaadaartigheid aan de glazen en kandelaars; hy bragt het geheele gezelſchap in verwarring; en, terwyl de beminnelyke EVELINA den om haar ſtaanden kring verlustigde door de aangenaame toonen van haaren zang, uitte deeze Geletterde Wildeman zyn misnoegen door afgebrooke vloeken; en Rondt eindelyk van de tafel op met eene hard op geſprookene verwenſching der Vrouwlyke Verkeerdheid, dewyl EVELINA een airtje zong, om 't welke het gezelſchap haar verzogt hadt, daar zy wist dat 'er een ander was, 't welk hy liever hoorde.

WOODFORD, die, langen tyd, met eene ſtilzwygende bekommerdheid, het vreemde gedrag zyns Vriends hadt gade geſlaagen, nam de eerſte gelegenheid waar, om met zyne Zuster te vertrekken; en liet den Zoon van Onrust en Vernuft voortgaan met te vloeken over de ligtzinnigheid der zodanigen, die niet willen erkennen, dat ſchitterende Talenten Beestagtigheid beminnelyk maaken: hy liet het aan hem over, om, met gevaar zyns leevens, de geſchillen te beſlisſen, waaraan de geweldigheid van zyn aart hem dien avond blootſtelde.

In deeze Proeve heb ik niets meer gedaan dan een daadlyk beſtaand Character te ſchetzen, en geen ſchepzel van myne eigene verbeelding den Leezer voorgehouden. Ik merk, derhalven, het opgehangen Portrait niet aan, als een zinnebeeldige ſchets van het geheele lichaam der Geletterden; ook wil ik niet aanduiden dat grommigheid en kwaadaartigheid noodwendig Vernuft vergezellen; of dat groote Zielsbekwaamheden een Mensch ongeſchikt maaken voor het genot van gezellige verkeering. 'Er zyn zeker in dit Ryk zommigen, en in een naburig Ryk van Letteren en Vryheid veelen, die de grootſte Geleerdheid paaren met de inneemendſte Goedaartigheid; en, by het vuur van Vernuft, fraaije Zeden laaten ſchitteren, en, de zodanigen mogen zich altoos verzekerd houden van eene allergunſtigſte bejegening der ſchoone Sexe. —— Alles, wat ik wil inboezemen, komt hier op neder, dat, wanneer geleerde Lieden verſmaad worden door de Sexe, zy deeze on-

ge-

genade niet moeten toeſchryven aan de uitmuntendheid hunner bekwaamheden; maar aan eenige hoedanigheden of hebbelykheden, welke zy zouden kunnen wegneemen, zonder eenig nadeel aan hunne Talenten; ja die het zelfs hun pligt is te hervormen, hun pligt voor zich zelven en voor de Maatſchappy —— wel verre van dezelve aan te kweeken door een hoogst onredelyken hoogmoed.

HET LANDLEVEN.

Zedelyke Beſpiegelingen.

Welk een zaligend genoegen voor hem, die, verre van 't Stadsgewoel verwyderd, zyne dagen, in het zuiver Landvermaak mag doorbrengen, die met een kleen getal van waare Vrienden, by eigen hoeve en haard, de zuiverſte genoegens ſmaakt. —— Genoegens, —— in Vorſtelyke Zaalen, by het uitgedrevene Goud, en het blinkende Marmer, niet te vinden, —— neen —— de Landman in zyne eenvoudige, met riet gedekte, wooning ſmaakt, in eene volle maate, de aangenaamheden deezes leevens; hy, van veele verdrietelykheden ontheven, geniet veele onvervalſchte genoegens, zuivere gewaarwordingen.

Laat anderen, uit zucht na ſchatten, 't pekelveld bebouwen, —— zwerven op de onſtuimige baaren der Zee; de Landman kent geen Zeeën dan 't heldere vogt, welk om zyne akkers ſpoelt, —— dat zyne groene beemden beſproeit.

Laat hy, die haakt na bloed en buit, het harnas aangespen; de Veldling haat die drift, hy houdt zich vergenoegd, met hoe geen Gods gunst hem gaf!

Laat de Vrek ſteeds aazen op het goed van anderen, —— de Huichelaar, in ſchyn van Godvrugt, zynen naasten verſchalken! de oprechtheid, die op het Land woont, mydt deezen als de pest! Hy weet van geene Baatzugt —— Muitzugt is by hem onbekend, —— en Krakeelzugt, die door twisten en geſchillen de Pleitzaal voedt, en —— tyd, en —— geld verſpilt, is verre van hem: —— de Landman beſchouwt ſlegts het woelend Menschdom, —— beluistert het Onweder, het welk zynen zegen niet hindert, en —— vest, vol dankbaarheid, zyne vreedzaame oogen, op zyne door vlyt byeen gegaarde ſchatten! Den val der Vorſten, —— de razerny der domme muitzugtige Volken, —— de ommezwaay —— rampen, op- en ondergang van Koningryken, en —— Republieken, hoort zyne geruste ziele, zoo wel bedaard, als vry; daar hy in het bloemryke Veld, in ſtilte en als verlaaten, of —— onbekend, en vreemd, de werken der Natuur beſchouwt, bewondert, en —— de wyze Opperoorzaak van dit alles, ver-

verheerlykt. —— Hy verheugt zich in de gantſche onafmeetbaare ſchepping; zyn hart gevoelt het zoet van haare milddadigheden, en —— verblyd in haar geſchenk, dankt hy zelfs de ſtormen der Natuur, begeert geen zaliger lot; ja, wat leed hem dreigen mag! —— wat rampen hem genaaken, hy —— beſchouwt dezelven als dienende —— ten zynen nutte. O! Zaligend *Landleven*, welke genoegens! Het ontbreekt hem aan geene Runderen, wier uiêrs overvloeijen van Melk en Boter, noch wit, wollig, Vee, wier geblaet de lucht doet weêrgalmen. Hy zet zich vergenoegd in de ſchaduwe van het geurig Bosch, of in eenen aangenaamen Oord, ſchooner voor hem, dan het *Theſſaliſche tempe* daar —— by het ſpringen van eene bron, vergeet hy alle zyne moeiten, het Zangryk Heir der Vogelen leidt zynen geest ten Hemel, en —— hy vindt, en ziet, de ſchuilplaats der zuivere onnozelheid; hy ontdekt, met blydſchap, al het waare en ſchoone, vol jeugd en lewenskragt, daar hy ſteeds fris en kloek zich werkzaam houdt, alles door en door beſchouwende, en in ſtilte op alles let.

Naauwlyks ziet hy de jeugdige LENTE te voorſchyn treeden, of hy erkent, in het gebloemte, de Hand des almagtigen en wyzen Scheppers, —— de Morgendauw ligt noch op het ruchtre kruid verſpreid, —— de Zon is even te voorſchyn gekomen, en —— hy aanbid reeds de heerlykheid van Gods groote Werken!

Wanneer de ZOMER rypt, en de HERFST van vreugde juigt, dankt hy zynen God, hy ziet al het Land met gouden glans vervuld, —— zyn geest word geroerd, —— en —— diepdenkende, aan de Wysheid der hoogſte Goedheid, heft hy eenen dankbaaren lofzang aan; —— ja, zelfs de WINTER, hoe wild en woest, is voor hem, vol van zegen — het vreeſelykſte Onweder zelf, de Sneeuw, Ys en Hagel toonen hem Gods groote Almagt, daar hy de Sneeuw als boomwol ziet nederdaalen, —— daar hy den Rym als ſtuivende asch op de aarde ziet ſtroojen, en —— de heldere ſchoone Nacht, opgeklaard door koude, toont hem de onafmeetbaare perken des Hemels, hy beſchouwd dat pronkſtuk van Gods Werken, de Maan, en —— de Sterren, en —— hy verliest zich zelven, verrukt door het ſchoon gezicht!

Dan —— in zyn ſtil Verrrek gezeten, ſlyt hy gerust en zagt zyne nuttige uuren; — een welgeſchreeven Boek is ook zyn vermaak, daar kan hy, al leezende, Landen en Zeeën doorkruisſen, Steden en Vlekken doorreizen, en —— al wat 'er geſchied, onbelemmerd beſchouwen.

Edoch —— de teedere liefdebanden voltooijen ook een gedeelte van zyn aardsch geluk, eene beste Vrouw voert al zyn heil in top; hoe ſmaakt hem de omhelzing der kinderlyke handjes, die hy weder regt vaderlyk in de zynen drukt, terwyl het lieve, onnozele, Kroost, aan zynen hals geſtrengeld, hem hartelyk kuſſende, zyne genegenheid tracht

te

te verkrygen —— de ſtreelendſte vermaaken verzamelen zich, onder zyn nederig dak —— vrolyke geſprekken, ſchuldelooze ſpeelen, verangenaamen zyne overige uuren, —— verlustigen zynen disch, en —— bereiden hem tot nieuwe bezigheden, tot voltooijing van zyn geluk.

Zoo eindigen zyne dagen. —— Zoo beſteed hy zyne oogenblikken, tot dat de nuttige ſlaap zyne oogleden ſluit! —— hy legt zich ter ruste, en vreest niet door het gedruisch der wroeging gewekt te zullen worden.

Zoo geniet hy een gelukkig leeven —— eene volmaakte gezondheid, en —— een vertroostenden dood.

Welk een aangenaam vlekloos leeven, by de Stedeling ſchaars gekend; wie zou zulk een *Landleven* niet begeeren? hoe zalig is de vree des Landmans, in de Wooningen der Waereld-grooten niet te vinden; zyn rust houd altoos ſtand —— zyn welgeregeld leven is vry van alles, wat zyn hoop of wensch misleidt —— door wel te vredenheid is zyne ziele ryk —— en ryk is zyn huis, door —— het goede der Natuur.

J. D. V.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Schielyk gewent de mensch aan alles, en gewoon zynde aan eene zaak, word ze van ons onverſchillig beſchouwd; zonder dat dezelve eenigen indruk meer op het hart maakt. —— Wy komen langzaam, en als by trappen, in de Waereld, en deze is ook de reden, dat wy ons door millioenen Voorwerpen omringd vinden, van welken 'er naauwlyks een is, die onze aandagt, onze opmerking, verdient. —— De aarde, welke wy bewoonen, is gevormd, en voor ons toebereid, en ſchynt met oogmerk geſchikt niet alleen om ons te voeden; maar ook om onze aandoeningen gaande te houden. —— Hoe veele ſchoonheden levert ze niet op om der menſchen verwondering gaande te maken; hoe veele gerieflykheden, om aan onze geneugten te beantwoorden! —— Overal vind men den Aardkloot vol en overvloedig voorzien van alle zulke dingen die en nuttig zyn, en vermaken kunnen aanbrengen. De Vrugten ſpruiten uit het Aardryk voort, brood voor de menſchen, en het Gras tot onderhoud van 't Vee — Boomen en Boomvrugten ter onzer verkwikking —— Bloemen om ons gezigt te ſtreelen, en eene verſcheidenheid van Kruiden, om onze kwalen te geneezen of te verzagten. —— Inwendig is de aarde met ſchatten gevuld, waarvan de mensch een nuttig gebruik weet te maken, en die hy tot zyn onderhoud kan doen dienen: — met één woord, deze aarde levert allerwege Wonderen op, welke eenen aandagtigen Opmerker verbaasd moeten doen ſtaan, *en hem* in verwondering opgetogen houden. —— Dan van kinds af aan dit alles gewoon, zyn 'er maar zeer weinigen te vinden, welke daardoor getroffen worden.

C. v. D. C.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DE STAATS-OMWENTELING IN FRANKRYK, TEN AANZIENE VAN HET GODSDIENSTIGE, EN DE REGTEN DES GEWEETENS.

(Ontleend, uit *a Charge delivered to the Clergy of the Diocese of Landaff. By* RICHARD WATSON D. D. F. R. S. *Lord Bischop of Landaff, in* 9 Juny 1791.)

„ Het moge vreemd schynen, dat een der Kerkvoogden van de *Engelsche Kerk*, de Staats-Omwenteling in *Frankryk*, ten onderwerpe neemt van eene Redenvoering voor zyne onderhoorige Geestlyken; dan de Hoog Eerw. WATSON heeft, onzes agtens, in die keuze een blyk van zyn Oordeel, en, in de wyze van uitvoeren, een bewys gegeeven, dat hy een Staatkundige, een Godgeleerde en een Christen Wysgeer, is; laaten de volgende stukken, daar uit ontleend, voor deeze waarheid spreeken."

* * * *

Eene Staats-Omwenteling, die, ten aanziene van derzelver volvoering, in de Jaarboeken der wereld, geene wedergade vindt, heeft plaats gegreepen; of, om bepaalder te spreeken, grypt thans stand, in de Burgerlyke en Godsdienstige Gesteltenisse van een der grootste Koningryken in *Europa*. —— Ik zal geen uitspraak doen, om de Ondersteuners of Wederstreevers dier Staats-Omwenteling te laaken, of te pryzen; het zou onvoeglyk zyn dit te deezer plaatze te doen, zelfs dan, wanneer ik volkomen onderrigt ware van alle de oorzaaken en gelegenheden, die dezelve te wege bragten: en het zou my niet passen het ergens te doen; naardemaal, hoe zeer anderen zich wel onderrigt agten omtrent dit stuk, ik bekennen moet, dat myne kunde van het inwendig Bestuur des *Fransschen* Ryks, van den staat der Partyen in 't zelve, van de geaartheid des Volks, van de Geldmiddelen des Lands, en van

de andere omſtandigheden, die dit Staatkundig verſchynzel hebben doen gebooren worden, zo groot niet is, dat ik in ſtaat ben om een beſliſſend vonnis te ſtryken, over de geſchiktheid of ongeſchiktheid der genomene maatregelen.

Als een Vriend der Burgerlyke Vryheid, welke beſtaat niet in Volks ongebondenheid, maar in gehoorzaamheid aan Wetten, vastgeſteld door de algemeene Toeſtemming van een vry Volk, kan ik niet nalaaten my te verheugen, over het ontſlag des *Franſchen* Volks, van de *Dwinglandy der Koninglyke Regeering*; maar het *Despotismus* zo van *Volks*, als van *Ariſtocratiſche*, *Demagogen*, nog meer dan dat van enkele *Monarchen* verfoeijende, bepaalt zich myne vreugd, of ook dit ontſlag meer ſchynbaar dan weezenlyk mogt weezen. —— Ik vertrouw, nogthans, dat de uitwerkzels daar van weezenlyk zullen zyn: want, welke ook de uitkomst van deeze zonderlinge worſteling moge weezen, denk ik dat de *Franſchen* drie zaaken zullen verwerven. —— Een regterlyk onderzoek door Gezworenen, — een *Habeas Corpus*-Acte, — en een ongekreukte handhaaving des Regts. Zegeningen van eene onſchatbaare waarde! waarvan men, tot zeer onlangs, in *Frankryk* niet hoorde reppen; en die het geluk van *Groot-Brittanje* uitmaaken, en in welker genot het onze pligt, als Menſchen, is, te wenſchen dat alle Menſchen deelen. Er mogen, in onze Burgerlyke, als mede in onze Kerklyke, Geſteltenisſe, eenige dingen gevonden worden, die om eene bedaarde Hervorming roepen; dan met die alle zyn wy een gelukkig Volk, en wy doen wel met nayverig te zyn, omtrent eenige geweldige poogingen tot verbetering van een van beiden (*).

Dan

(*) Betuigingen van verknogtheid, aan onze Geſteltenisſe in Kerk en Staat, heb ik zo menigwerf gedaan, dat ik derzelver herhaaling thans noodloos oordeele. Indien iemand, uit de vryheid, welke ik gewoon ben te gebruiken, in het ſpreeken over de gebreken in beide, genegen mogt weezen om de opregtheid deezer betuigingen in twyfel te trekken; niets, wat ik ook moge zeggen, zou zyn vooröordeel wegneemen. Ik bid GOD, dat hy hem een liefderyker geest ſchenke. Ik laat het, nogthans, aan onpartydigen over, te beſliſſen, wiens verknogtheid aan de Geſteltenisſe grootst is, —— die van hem, die zyn best doet om zulke bedorven deelen van het heerlyk zamenſtel der Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid weg te weeren, als

Dan de overweeging des Burgerlyken Staats van *Frankryk* daar laatende, wil ik uwe aandagt bepaalen tot de verandering, te wege gebragt in de Kerkelyke Geſtelteniſſe, en die de eenige reden was, waarom ik eenig gewag in 't geheel maakte van eene Staats-omwenteling, die zo zeer het oog van geheel *Europa* trekt.

Niemand uwer heeft zich zo weinig aan dit ſtuk kunnen laaten gelegen leggen, dat hy niet opgemerkt heeft de veelvuldige veranderingen in de *Gallicaanſche* Kerk, te wege gebragt door de Beſluiten der Nationaale Vergadering. Ik zal my vergenoegen, met drie der voornaamſte u te herinneren.

De eerſte betreft de vermindering der verbaazende Inkomſten van eenige Kerkhoofden, en de vermeerdering der ſchraale Bezolding van anderen. Wanneer men in aanmerking neemt de verſchillende Talenten, natuurlyke en verkreegene, van de onderſcheide Bedienaaren der Kerke, de verſchillende graaden van Bekwaamheid, noodig tot het behoorlyk volbrengen van de onderſcheide Bedieningen in een vaſtgeſtelde Kerk, en de Nuttigheid van onderſcheiding en ondergeſchiktheid in zulke vaſtſtellingen, kan ik niet denken dat veele redelyke Menſchen zouden verlangen, om alle Kerkelyke Bedieningen en Voordeelen op éénen voet gebragt te zien: dan allen mogen zy wenſchen, dat niet alleen in *Frankryk*, maar ook in *Engeland*, en door geheel het *Christendom*, zulk eene welgeëvenredigde Voorziening gemaakt wierd voor de Geeſtlykheid, dat geene derzelven zo veel hadden, dat zy onöplettend wierden in de waarneeming hunner Pligten, en geene zo weinig, dat eene zamenvoeging van Standplaatzen noodig ware, tot lemands onderhoud. De tyd, denk ik, zal komen, ſchoon ik mogelyk niet lang genoeg zal leeven om het te zien, dat

als dagelyks de vyanden daarvan ten aanval uitlokken; —— of die van hem, die, niet onbewust van het gevaar, zich te vroe houdt met de gedachten, dat het zyn tyd wel zal uithouden. Mogt de wysheid onzer Regeerderen zich zo wel vertoonen in het wegweeren van 't geen kwalyk geſteld is, als in hunne ſtandvastigheid om het goede te behouden; en dus in ſtand te doen blyven het werk van eeuwen, een voorwerp van den nyd, op dat het niet ten grond geſmeeten worde, door de ruwe hand van Volks-misnoegen, van geestdryvende yverzugt en geweld.

dat eèn meer billyke verdeeling der Inkomſten van de Kerk van *Engeland* vastgeſteld zal worden, op eene bedaarde en wettige wyze. Voor tegenwoordig zyn de veelheden der Standplaatzen, en het niet woonen op dezelve, zulke in 't oogloopende gebreken in onze Kerklyke Geſteltenisſe, als alle bedagtzaamen wenſchen geweerd en verbeterd te zien. Zy zyn, naar myn inzien, noodwendige verkeerdheden, ontſtaande uit ſchikkingen, waar door duizenden van Standplaatzen van zo weinig waarde geworden zyn, dat ze geheel niet ten voeglyken onderhoud voor eenen Geestlyken kunnen dienen; en wy allen weeten, hoe zeer de armoede van een Geestlyken, dikwyls, den Godsdienst zelve in veragting brengt, by het ruw en beginzelloos gedeelte des Menschdoms.

De Inkomſten der Kerk van *Engeland* zyn, zo ik vermoede, door veele Schryvers, zeer boven de waarheid vergroot. Ik heb althans geen grond om te denken, dat dezelve meer dan genoeg zyn, om een voeglyk beſtaan aán alle de Dienaaren der Kerke op te leveren. Maar, zonder te wenſchen dat alle Kerklyke Bedieningen even veel op mogen brengen, zal ik nooit ophouden te wenſchen, dat geen Standplaats in 't Koningryk zo klein en gering mogt weezen, dat één Mensch 'er twee tot zyn beſtaan behoefde. De Kerk van *Frankryk* is, (zo men my des naar waarheid onderrigt heeft) niettegenſtaande 't geen zy verlooren hebbe, ryker dan de Kerk van *Engeland*, en in eenen volſtrekten, en in een betreklyken, zin. Het daadlyk inkomen wordt begroot op omtrent zes Millioenen Ponden Sterlings: dat der Kerk van *Engeland* kan op verre na geen twee haalen. In *Frankryk* moeten omtrent vier en twintig Millioenen Ingezetenen door de Geestlykheid onderweezen worden, in *Engeland* omtrent acht.

Eene andere verandering in de *Gallicaanſche* Kerk, welke onze goedkeuring verdient, is de Affchaffing der Kloosteren. Veele Perſoonen hadden, ongetwyfeld, in de afzonderingen van hun Kloosterleeven, van alle belangen deezer wereld afgeſtaan, en verhieven hunnen geest, met waare Godsvrugt, ten Hemel. Het zou mangel aan Liefde weezen, het tegendeel te veronderſtellen; dan het loopt tegen de liefde niet aan, te verzekeren, dat veele Perſoonen, van beiderlei Sexe, in hunne vroege jeugd, en vóór dat zy ryplyk konden oordeelen, wat tot hún geluk in

het

het toekomende zou ſtrekken, opgeſloten wierden in deeze begraafplaatzen der leevenden, uit laage beweegredenen en Familie-belangens. —— 't Heeft nimmer Klooster-Inſtellingen aan Voorſtanders ontbrooken, zy ſtrooken wonder wel met de naargeestige begrippen van Geestdryvers, en de veragtlyke oogmerken der Geveinsden: zy zyn der *Christenheid* niet byzonder eigen; doch waar zy ook beſtaan, hebben zy ten hoofdſteunzel de ligtgeloovigheid des Gemeens, of het bygeloof der Ryken, en zy zullen in alle Landen, vroeger of laater, worden afgeſchaft, naar gelange van de vermeerdering der kundigheden, of het aanhouden der onkunde.

Een derde verandering in de Kerklyke Geſteltenisſe van *Frankryk*, welke onze opmerking trekt, is die volkomene Verdraagzaamheid, die dezelve betoont omtrent alle Menſchen, wat den Godsdienst betreft. Indien iemand denke, dat dit eer eene verandering is, in de Burgerlyke, dan in de Kerklyke, Geſteltenisſe, ik wil met hem niet over woorden twisten; maar voortgaan met aan te merken, dat de *Verbintenis* (gelyk men het genoemd heeft), *tuſſchen Kerk en Staat* in *Frankryk*, niet veronderſteld wordt zo naauw te zyn, dat de Staat gevaar loopt, indien Leden van de Kerk niet alleen verkiesbaar zyn tot Burgerlyke Bedieningen. Menſchen, die de Mis niet bywoonen, de Maagd MARIA niet bidden, de Heiligen niet aanroepen, de Beelden niet vereëren, den Oorbiegt nalaaten, de Tranſubſtantiatie niet gelooven, voor de pynen van het Vagevuur niet vreezen, of hun Geloof en Eerdienst niet ſchoeijen op de Leest der vastgeſtelde Kerke, —— deeze Menſchen zyn in *Frankryk*, uit hoofde hunner Godsdienſtige begrippen, niet van de Regten des Burgerſchaps uitgeſlooten. Wanneer wy de natuur van den Mensch in 't algemeen beſchouwen, en 't oog ſlaan op de onderſcheide omſtandigheden, waarin niet alleen verſchillende Volken, maar ook onder 't zelfde Volk verſchillende Perſoonen, geplaatst zyn, ten aanziene van vorderingen in Godsdienſtige Begrippen, moeten zy de noodzaaklykheid voelen, om elk Mensch, hoofd voor hoofd, het volſtrekſte Regt toe te kennen, om GOD, op zyne wyze, te dienen, zonder, uit dien hoofde, de voordeelen te verliezen, ontſtaande uit den Staat der Burgerlyke Maatſchappye. —— Gy zyt een Christen, en gelooft dat JESUS CHRISTUS van GOD gezonden is, en dat 'er geen andere Naam onder den Hemel is, waarin iemand

kan zalig worden: —— gaa heen, en bely dit uw Geloof te *Pekin* of te *Conſtantinopolen*, en, wanneer gy daar verſmaad., met veragting bejegend, en uitgeſlooten wordt van alle Burgerlyke Bediening en Gezag, om dat gy de Hemelſche Zending niet erkent van CONFUCIUS, of van MAHOMETH, zoudt gy dan niet denken, reden te hebben, om de heerſchende Magten, in deeze wyduitgeſtrekte Ryken, van onregtmaatigheid te beſchuldigen? Indien GOD Almagtig het voeglyk oordeelt, de onderſcheide Godsdienstbelydenisſen in de wereld te dulden, gepast, gelyk 'er reden is om te denken, naar de verſchillende, verſtandige en zedelyke vatbaarheden der Menſchen; dan, zeker, voegt het ons, vriendlyk en genegen te zyn omtrent allen, die met ons overeenſtemmen in alle de Grondwaarheden des *Christendoms*, en alleen, in ſtukken van weinig aangelegenheids, van ons verſchillen.

Ik kan nimmer toeſtaan, dat het overeenkome met het beginzel, waarop de Burgerlyke Maatſchappy gegrond is, of diene ter bereiking van de einden welke de Menſchen beöogen in het aangaan van zulk eene verbintenisſe, dat zy, die in Godsdienstbelydenisſe van de Overheid des Lands verſchillen, ter oorzaake van dat verſchil alleen, onderworpen zouden weezen aan vervolging, en uitſluiting van Burgerlyke Bedieningen is vervolging; is het de vervolging niet van de *Inquiſitie* of van *Smithfield*, zy verſchilt 'er van in *trappen*; maar gelykt 'er op in *ſoort*. — Ik heb hierover by my zelven dus geredenkaveld. —— Alle ſtraffe, wegens Godsdienſtige Begrippen, is vervolging; en kwaad van eenigerlei aart, op gezag van de Burgerlyke Regeering aangedaan, is ſtraffe. Dit kwaad kan iemands Perſoon, Vryheid, Eigendom of Character, betreffen. Burgerlyke Onbevoegdheid iemand door de Wet toegeſchreeven, is een kwaad hun Eigendom en Character betreffende; hun Character, naardemaal het hun blootſtelt voor de blaam van ſlegte Burgers te zyn; hun Eigendom, dewyl het hun buiten de mogelykheid ſtelt om voordeelen te erlangen aan zekere burgerlyke bedieningen verknogt. Deeze voordeelen, 't zy dezelve beſtaan in rykdom, magt, invloed of eere, zyn iets waardig; derzelver waarde moge ongelyk geſchat worden; daar zy nogthans iets waardig blyven, is de mogelykheid, om ze te verkrygen, desgelyks iets waardig, en die mogelykheid den

Mensch

Mensch te ontneemen, ter oorzaake van zyne Godsdienstbelydenis, is vervolging (*)

Dus vrylyk myne gevoelens voorgesteld hebbende over 't geen my onregtvaardig en onstaatkundig toeschynt, om Menschen, uit hoofde hunner Godsdienstige begrippen, van Burgerlyke Bedieningen uit te sluiten, ben ik zeer verre

(*) Eene Tegenwerping op deezen bewystrant is my voorgekomen; en ik wil ze niet verbergen. —— De Opper-Magistraat, in elke Burgerlyke Gemeenschap, heeft het Regt om van elk, die deeze Gemeenschap uitmaakt, een deel van hunnen *daadlyken* Eigendom te eischen, wanneer dezelve zulks, ten algemeenen beste, noodig oordeelt, en om de openbaare veiligheid te bevorderen. Dit beginzel, geloof ik, wordt niet algemeen toegestaan, het schynt my egter toe regtmaatig te weezen; en dit beginzel toegestemd zynde, volgt dan niet, dat de Magistraat ten minsten een gelyk Regt heeft, om, tot dezelfde einden, den *mogelyken* Eigendom, ontstaande uit de verkiesbaarheid tot zekere Bedieningen, te gebruiken? Mag dezelve niet met rede tot de zodanigen zeggen: —— De Meerderheid der Personen, die de Burgerlyke Maatschappy uitmaaken, waarvan gy Leden zyt, is van begrip, dat de openbaare veiligheid beter bewaard zal blyven, als gy uitgesloten wordt van den Eigendom, voortkomende uit het bekleeden van zommige Posten, dan wanneer gy ze bezit. Gylieden, die de Minderheid uitmaakt, staat in een strydig gevoelen, en daar is geen Regter om te bepaalen wie gelyk heeft. Gy hebt de vryheid om eene andere Burgerlyke Maatschappy op te rigten; maar, zo lang gy Leden van deeze blyft, behoort gy in het oordeel der Meerderheid te berusten. —— Deeze Tegenwerping is niet van die sterkte, dat 'er niets ter verzwakking van dezelve gezegd konne worden; noch zo zwak of 'er valt nog wel iets tot onderschraaging in 't midden te brengen. —— Dan ik vergenoeg my met dezelve onpartydig voorgesteld te hebben.

De dag, denk ik, is niet verre af, wanneer dat geen, 't welk het Huis der Gemeente geweigerd heeft te erkennen als een schuld van Regt aan de *Disfenters* toekomende, (het herroepen naamlyk van de *Test Law*, waar door zy zich van Burgerlyke Bedieningen vinden uitgesloten,) hun zal verleend worden als een Gift van den Staat, als een waarborg van de Broederlyke Liefde der Kerke. Gemaatigde Lieden, ('t zy *Leden der Hoofdkerke*, 't zy *Disfenters*) zullen, zo te hoopen is, in dien tusschentyd, hun invloed te werk stellen, om het geweld te bedaaren; de bitterheid te weeren, en den haat te lenigen, welke ongelukkig in de harten van veelen aan wederzyden woelen.

re van eenige goedkeuring, hoe genaamd, te geeven aan de geweldige wyze op welke de Leer of Tugt onzer vaatgeſtelde Kerk is aangerand: alle geweld, of aanvallend, of verweerend, in zaaken van dien aart, ſmaakt naar Onverdraagzaamheid. Wanneer *Unitariſſen* en *Trinitariſſen*, wanneer *Leden van de Hoofdkerk* en *Diſſenters*, van elkander ongunſtig denken of kwaalyk ſpreeken, wegens het verſchil van begrippen, ſchynen zy my toe over 't hoofd te zien de Hoofdpunten, waarin zy allen overeenkomen, en te vergeeten, dat zy allen *Chriſtenen* zyn; dat zy allen éene Hoope hunner Roepinge hebben, en het eeuwige Leeven verwagten als eene Genadegift van GOD door JESUS CHRISTUS.

Het moet als eene Grondwaarheid erkend worden, ontleend uit de gelykheid waarin wy allen ſtaan tot CHRISTUS, onzen algemeenen Meester, dat geene Maatſchappy van *Chriſtenen*, welke ook, hoe uitſteekend in rang, magt, rykdom, aantal, of geleerdheid, het minſte Regt kan hebben tot eenig gezag, om andere door bedreigingen, ſmaadheden, of ſtraffen, van eenigerlei aart, te dwingen tot Medegenootſchap. —— Gy, behooren zy te zeggen tot allen, die van hun verſchillen, gy zyt zo vry als wy; wy ſtaan na geene Heerſchappye over uw Geloof; wy zyn geen Heeren van het Erfdeel des Heeren; gaat en dient den Schepper en Onderhouder des Heelals op uwe wyze; gebruikt geen Ring by de Huwelyksbevestiging, geen Overkleed by den openbaaren Eerdienst, ſchikt u in geene byzonder bepaalde geſtalte by het ontvangen des Avondmaals, laaten 'er geen Getuigen by den Doop uwer Kinderen zyn, noch dezelve het formzel ontvangen als zy zyn groot geworden —— maar gedoog ook, dat wy GOD, op onze wyze, dienen: laaten wy in elkander geene gebreken vinden; maar elkander een goed Hart toedraagen, goede dienſten bewyzen; laaten wy allen ons verzekerd houden, dat, ten laatſten dage, onze onderſcheide wyzen van Eerdienst aangenaam zullen zyn by Hem, dien GOD geſteld heeft tot Regter over allen, naar gelange van de opregtheid onzer oogmerken, en de middelen, welke wy hebben aangewend om aangaande de waarheid onderrigt te worden.

Een der beſte middelen, welke wy, ter bereiking van dit einde, kunnen gebruiken, beſtaat daarin dat wy onze Zielen onbevooroordeeld openhouden voor de kragt van bewysredenen, en vry van alle bitterheid van gevoelens

of

of uitdrukkingen tegen de zodanigen, die van ons in Leer of Tugt verſchillen. Ik weet voor my zelven, dat ik in myn hart geene vyandlyke begrippen koester tegen de vastgeſtelde Leer der Kerke van *Engeland*, en dat ik desgelyks aan dezelve niet gehegt ben met zulk een blinden en ingewikkelden eerbied, dat ik allen onderzoek daar van wraake. Ik heb, in myne eigene Letteroefeningen, altoos een vryen geest van onderzoek na de waare meening der Schriftuure gebruikt, en zoek denzelven by u aan te moedigen. Deeze geest behoort, aan den eenen kant, niet te veraarten in eene geſteldheid om zonderling te weezen, als of niets vastgeſtelds zege ware; noch, aan den anderen kant, zo belemmerd in deszelfs werking, dat 'er vreeze ontſtaat, om de waarheid, van 't geen één door openbaar gezag is vastgeſteld en geheiligd, in twyfel te trekken. Daar is een tyd geweest wanneer onze Voorouders *Heidenen* waren; —— geduurende een ander tydperk waren zy *Roomschgezind*; en, indien de Stelling van zommigen —— „ dat 'er geene verandering ooit mag „ gedoogd worden in de Stellingen van de Kerk door de „ Wet vastgeſteld," —— door onze Voorouderen aangekleefd ware; wy zouden nog met de *Druïden* bezig zyn om Vaarentakken te ſnyden; of met de *Roomſchen* om Meel en Water in de zelfſtandigheid van God te veranderen!

Het Euangelie van CHRISTUS is door bedriegeryen der Menſchen bezoedeld; het heeft die bezoedeling geleden van de vroegſte Eeuwen der Kerke tot den tegenwoordigen dag, en niets ſchynt, onder medewerking der Godlyke Voorzienigheid, geſchikter om het zelve tot de oorſpronglyke Eenvoudigheid weder te herſtellen, dan de gemaatigde yver van geleerde en onbevooroordeelde Waarheidzoekeren.

Staatslieden, in 't algemeen, en, het ſmert my zulks 'er by te moeten voegen, veele Kerklyken, zyn vyanden van vry Onderzoek (*). 't Is by veelen van beiden een aangenomen ſtelregel, dat de Godsdienstbelydenis, in een Land

(*) In het bybrengen van deeze aanmerking heb ik geene byzondere Perſoonen op 't ooge; en ik geloof dat dezelve even min bepaald ruste op de Staatslieden en Geestlyken van dit Land, als van eenig ander. Maar de Geſchiedenis van alle Landen, en van alle Volken, ſtrekt ten bewyze van derzelver waarheid.

Land vastgeſteld, moet gehandhaafd worden: en zy zyn gereed, om den zodanigen, die een van derzelver Leerſtellingen in twyfel trekt, te ſmaaden en te ſtraffen. Dit beginzel ontſtaat by de Kerklyken, waarſchynlyk, uit vreeze van eenig nadeel, 't welk de nieuwigheid zou te wege brengen; en komt by de Staatslieden, waarſchynlyk, voort of uit eene beknompe kennis van het Christlyk Leerſtelzel, of uit een geloof, dat de eene wyze van Godsdienſtoefening, zo wel als de andere, aan de oogmerken van het Staatsbeſtuur kunne beantwoorden; en dat alle Godsdienſten niets meer zyn dan Staatkundige vonden, geſchikt om de zwakheid der Menschlyke Wetten te ondersteunen, en derzelver invloed uit te breiden. Zo lang dit beginzel blyft heerſchen, zal vry Onderzoek in zaaken van den Godsdienst, zo verre de magt der geenen, die 't zelve omhelzen, uitſtrekt, geſtremd worden; en, indien de geſtheidheid der tyden die Menſchen niet wederhoudt, zullen 'er ſtraffen en dwangmiddelen gebruikt worden omtrent allen, die, in gemoede, van het Leerſtelzel des Staats verſchillen.

De Godlyke Waarheden van onzen heiligen Godsdienst hebben, te haarer onderſchraaging, de hulp van Menschlyke Wetten niet noodig. Wanneer Christen-Overheden zich het regt aanmaatigen om twyfelagtige plaatzen der Schriftuure, in een bepaalden zin, te verklaaren, beſmetten zy het Altaar onzes Heeren, ſchoon misſchien met een oogmerk om het op te cieren, en heiligen dikwyls dwaaling door het gezag van Burgerlyke Wetten. —— De Geſchiedenis der Kerke, zints den tyd haarer Burgerlyke vastſtelling, levert duizend bewyzen op voor de gegrondheid deezer aanmerkinge. —— Onderzoekt de Handelingen der Kerkvergaderingen, door Keizerlyk of Koninglyk Gezag zamengeroepen, in de onderſcheide gedeelten der Christen-waereld, van de *Niceſche* Kerkvergadering tot die van *Trente*, en gy zult bevinden, dat, op veele derzelven, zulke Leeringen zyn bepaald, als wy *Proteſtanten* voor volſtrekte Dwaalingen houden. —— Onderzoekt de Geloofsbelydenisſen van de onderſcheide *Proteſtantſche* Kerken, die tegenwoordig in *Europa* beſtaan, en gy zult, in veele derzelven, zulk eene verſcheidenheid van Leere vinden, dat gy wenscht, dat geen derzelve eenigzins een gedeelte van die Onfeilbaarheid, welke de *Proteſtantſche* Kerk met zo veel regts aan de *Roomſche* ontzegt, zich hadt aangemaatigd.

Ten

Ten ſlot, myne Broeders! gy zult mogelyk denken dat het uw Pligt niet is, en ik hou my verzekerd dat het de myne is, om de gunst van GOD in eene andere Wereld te verwerven door het verkondigen van het zuiver Euangelie zyns Zoons in deeze; en de zuiverheid van dat Euangelie kan door geen middel zo wel verzekerd worden als door een opregt en nedrig Onderzoek van 't geen geſchreeven is door de Euangelisten en de Apostelen; veel beter ons derwaards gevoegd dan tot CALVINUS, ARMINIUS, SABELLIUS of SOCINUS!

VERHANDELING OVER DE SCORBUTUS, VOOR ZEEVAARENDEN.

Aan de Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

Offchoon 'er veel geſchreeven is over de *Scorbutus* door Mannen van kunde, kan ik egter niet nalaaten, myne gedagten ook mede te deelen. Mogten dezelve, in uw geacht Maandwerk geplaatst, waarlyk ſtrekken ten nutte van hun, die de Zee bevaaren, zoo zal het my tot genoegen zyn, iets ten nutte myner medemenſchen medegewerkt te hebben. In deeze ſtreelende hoop, noem ik my

UWE. D. W. Dienaar,

Rotterdam.
1792. A. J. V. ROEN.

Dat de *Scorbutus* aan ſcheepsboord eene der heerſchende Ziekten is, en dat veele ziekten van een anderen aart met dezelve gepaard gaan, ondervind men niet dan al te veel. Ziet de Scheeps-Bevelhebber zich niet dikwyls bekommerd in 't verrigten van het werk, ja, geheel hulpeloos? Immers de woede van zodanig eene ziekte ondermynt gezondheid en leven van hun, die geen kunde hebben, zich van voorbehoedende of vereischte hulpmiddelen te bedienen.

Het is dus noodzakelyk, om die ongelukkigen, wanneer zy op plaatſen zwerven, waar zy zich niet kunnen

nen bedienen van een deskundigen, om hun, door een verſtaanbaare reden, een klaar denkbeeld te geeven van den *waaren aart* deezer ziekte, derzelver *gevolgen*, en, wanneer zy gevreesd word, van *voorbehoedende middelen*; en, reeds plaats hebbende, hoe men ze door eene zeer eenvoudige *Cuur* zoude kunnen voorkomen en geneezen.

Om dan hieraan noodzakelyke hulp te verſchaffen, biede ik het volgende den Zeeman aan.

De *Scorbutus*, of Scheurbuik, is een *eigenaartig bederf der vogten*, en wel van 't *bloed* zelve; het *weiagtige* is *verdikt* en *verſlymt*, en 't *roode gedeelte ontbonden*, en zeer *dun*. Daar het bloed, in den gezonden ſtaat, een *Hoofdſtof* is, waarvan alle andere vogten worden afgeſcheiden, en waarvan 't geheele lichaam zyne voeding ontvangt: welke *vogten* dan worden van zulk een ſlegten *bloedſtaat* afgeſcheiden, en welk *voedſel* krygen de deelen van het zelve? Immers, de *vogten* en het *voedſel* zyn beide *ontaart* en *ſcherp*; onbekwaam om de gezondheid der *vaſte deelen* te kunnen onderhouden, en hebben daarom die toevallen ten gevolge, waarvan ik 'er eenige zal bybrengen.

De Matroos, voorheen vlug en vrolyk, bekwaam om alles aan boord met dien ſpoed te verrigten, welke zulk werk zomtyds vereischt, is nu *traag*, *vadſig* en doet niets dan met ongenoegen. Andere verſchuilen zich in hoeken en gaten, uit vrees van aangeſpoord te zullen worden tot werken, en zyn alleen geneigd tot zitten of leggen. Hun wagt opgezet zynde, vinden zy zich minder in ſtaat dezelve waar te neemen, dan zy waren na het afloſſen van hunne voorige, als zynde meer afgemat door de *rust* dan door het *werken*; vervolgens zwelt het *tandvleesch*, en word *ligtbloedend*; ze zyn *dommelig* in 't *hoofd*, en hebben een *drukkende pyn* in het zelve; zoo ook in de *armen* en *beenen*, welke laatſte dikwyls *aderſpattig* worden, en, openbreekende, *zweeren* voortbrengen; 'er ontſtaan vervolgens *bloedſtortingen*, voornamelyk *bloedſpuuwingen* en *neusbloedingen*; ook kunnen verders uit alle afſcheidingswegen *bloedſtortingen* geboren worden; de *maag*, die, door haare geringe werking, een gebrekkige ſpysvertering heeft, veroorzaakt *benaauwdheden*, enz. voorts verſtyven de *gewrigten*; het gantſche *lichaam* word *loodkleurig*, en ten laatſten ſterft de Lyder door *flaauwten*, of door een of ander toeval; ja door veele en byzondere toevallen eindigen zulke Lyders dikwyls hun leven.

De oorzaak van alle deeze toevallen kan duidelyk uit de

de *Physiologia* verklaard worden. Het is een zeker bewys, dat vlugge en vrolyke menschen een goeden *omloop van 't bloed* hebben, en by deezen heeft dus ook eene goede werking van 't *levens-vermogen* plaats. By traagen en vadsigen zyn de bovengenoemde werkingen gebrekkig; en wyl deeze door *rust* meer, dan door het *werken*, afgemat worden, is dit een teken, dat het bloed by hun niet regelmaatig *circuleert*. Niemand immers ontkent, dat de lichaams-beweegingen deezen omloop veel helpen bevorderen; de omloop dus door het werken vermeerderd wordende, kunnen die verdikte stoffen gereeder door de vaten passeeren, daar integendeel door de *rust* alle lichaams-beweegingen verminderd worden; de verdikte stoffe *pakt* zich dan *op een*, en wel voornamelyk in de *gewrigten*, waardoor men ook somtyds ziet, dat zy, ontwaakende, niet in staat zyn, door de styfheid der geledingen, de hand te kunnen sluiten, in welke dan ook *pyn* gebooren word. —— *Het ligt bloeden en zwellen van het tandvleesch, 't welk uit veele door elkâar gerolde vaatjes bestaat;* wyl het verslapte veselgestel zich nu gereed uitzet, doorknaagt het dunne en scherpe bloed den binnensten rok der tedere vaatjes, en veroorzaakt, zelfs op de geringste aanraaking, een ligte bloeding. — *Dommelige en drukkende pyn in 't hoofd;* 't mergagtige gedeelte der hersenen bestaat meest uit *weivaatjes*; deeze nu met die verdikte stoffe bezwangerd zynde, moet 'er volstrekt eene *drukking*, en uit dezelve *dommeligheid* en *pyn*, gebooren worden. —— *Spatten en oploopende bobbels op de beenen;* de omloop hier het traagste zynde, kan de in 't lichaam gevormde kwaade stoffe, door de wet van zwaarte, gereeder naar beneden dan naar boven gevoerd worden, en uit het dun en scherp bloed, gepaard met die kwaade stoffe, kunnen dan gemakkelyk *Aderbreuken* ontstaan (deeze ziet men 't meest by hun, die zich in hoeken en gaten verschuilen); ja zelfs door het minste uiterlyk geweld worden 'er *blaauwe vlakken* gebooren, welke nergens anders uit voortkomen, dan wyl de vaten niet in staat zyn, eenig uiterlyk geweld te weêrstaan; zy bersten, storten het bloed in 't celleweefzel uit, en veroorzaaken dus eene *uitvaating*. —— *Bloedstortingen, voornaamelyk uit de longen;* deeze zyn mede haaren oorsprong verschuldigd aan den kwaaden aart van 't bloed, 't welk, de vaaten der *long* doorknaagende, *bloedspuwingen* verwekt, ja dikwyls eene ongeneeslyke *Teering* ten

ge-

gevolge heeft. Deeze is ook mede de oorzaak der verdere bloedſtortingen. —— Wy weeten, dat de *maag* veel bloed noodig heeft tot de *verteering der ſpyzen*, om door haare *warmte* de *kooking* te bevorderen; zulk eene ſlegte bloedſtaat nu kan geene vereischte *warmte* aanbrengen; hier uit eene *gebrekkige ſpysbereiding*, *verſtoppingen* van het *Maag-* en *Alvliesch-ſap*, van de *Lever-* en *Galblaas-gal*, eindelyk *benaauwdheden*, enz. —— *Verſtyving der gewrigten*; in de holten der *geledingen* word een zagt glibberig vogt afgeſcheiden, om ze te gemakkelyker te doen beweegen; die ſtoffe nu verdikt zynde, moeten ze noodwendig *minder* beweeglyk worden, ja, na eene langduurige *rust*, geheel verſtyven; ook gebeurt het dikwyls, dat 'er van dit vogt gezwellen in de gewrigten geformeerd worden. —— Eindelyk bereikt deeze ziekte zyn hoogſten trap; 't geheele lichaam neemt eene loodkleurige gedaante aan, zynde het gevolg van de *uitvaating*, en de Lyder eindigt door een of ander toeval zyn ongelukkig leven.

De oorzaaken deezer ziekte zyn menigvuldig. Ik zal dezelve afleiden van de *geſteldheden* der lichaamen, en de bykomende *omſtandigheden*; als zynde, naar myn inzien, het gemakkelykst te verſtaan.

De *Geſteldheden* zyn: 1. Een door armoede uitgemergeld lichaam, waar uit dus ook een *arm vogtgeſtel* gebooren word. 2. Een lichaam, verzwakt door het misbruik der *Wellust*. 3. Een zwak kwaadſappig lichaam. En eindelyk 4. Wanneer men naauwlyks uit eene voorafgegaane ziekte herſteld, of aan *landziekte* onderhevig is.

De *Omſtandigheden* zyn: 1. Het aanhoudend gebruik van ſlegt voedſel, b. v. oude gerookte of gezoutene ſpyzen, oude meelſpyzen, bedorven water, enz. Alle plantgewaſſen hebben een byzondere kragt in zich tegens het bederf der vogten, daar integendeel gezoutene of bedorve voedſels meerder bederving veroorzaaken. 2. Het misbruik van ſterke dranken. 3. Eene ongewoone levensmanier; wanneer men zich uit een drooge landſtreek ter Zee begeeft in een ziltigen en vogtigen dampkring. En eindelyk 4. Eene ongewoone maat van *koude* en *hitte*.

Dat de *koude* en *hitte* voornaame oorzaaken van de *Scorbutus* zyn, leert de ondervinding. —— Worden niet, door de *koude*, de *vaste deelen* meer en meer t'zamen getrokken, en de *vloeibaare* dikker gemaakt; en word de *circulatie* hier niet ten deele door geſtremd? Is daarentegen de koude

niet te hevig, te weeten zodanig, dat de verdikte ſtoffe nog door de vaten kan omloopen, dan zal 'er ook geen *Scheurbuik* gebooren worden; maar wanneer ze te hevig is, vermeestert ze de Natuur, en de *Scheurbuik* is 'er het zekere gevolg van. De zodanigen vervallen dikwyls in een diepen ſlaap, om nimmer te ontwaaken.

De *hitte* verzwakt de *vaste deelen*, en door de ſterke en veelvuldige uitwaasſemingen worden te gelyk veele dunne vogten afgeſcheiden; het verdikte blyft te rug, en 'er ontſtaat een *Scorbutus*.

De *voorbehoeding* van deeze ziekte hangt veelal af van den Scheeps-Bevelhebber zelven; hy immers is doorgaans de verzorger der *Victualie* en andere *Scheepsbehoeften*; het ſtaat aan hem, of hy deeze goed dan ſlegt wil bezorgen; en daar de beweeging het grootſte voorbehoedmiddel is, heeft hy magt, dezelve te ordonneeren.

Zo dra Dezelve nu merkt, dat de Matrooſen hunne gewoone vlugheid gedeeltelyk verlooren hebben, moet hy hun veel beweeging laaten neemen, en vooral niet lang laaten ſlaapen; het koud bad is hun zeer voordeelig. Niet minder nuttig is het, wanneer de Matroos 's morgens zyn gewoon *rantſoentje* ontfangt, dat hy het zelve verſterkt met een aan wal daar toe vervaardigde *Pap* (deeze bereid men uit eene maatige hoeveelheid *Peruviaanſchen bast*, *Cascarilla*, *Engel-* en *Peperwortel*, waar by men nog een gedeelte *Engelsch Mostert-zaad* kan voegen, te zamen getrokken op een paar Keldervlesſen *Brandewyn*), en met dit aftrekſel kan men veilig *continueeren*.

De oorzaaken nu en de toevallen deezer ziekte aangetoond hebbende, zal ik tot deszelfs geneeswyze overgaan. Een ſlegte bloedſtaat vordert geene andere dan bloedverbeterende middelen, gepaard met de bovengenoemde aanwyzingen. Ik verkies hier de middelen uit het *Delfryk*, wyl die uit het *Plantenryk* wel temperen, maar doorgaans te gelyk ook het veſel-geſtel verzwakken, 't welk in deeze ziekte reeds te veel verzwakt is.

Dezulken dan, die hunne voorige vlugheid verlooren, en de bovengenoemde *voorbehoedende middelen* gebruikt hebben, egter in de *Scheurbuik* vervallen, geeft men een *drank*, beſtaande uit één pint *Gortwater*, 2 of ½ loods *Geest van Koperrood*, en zo veel *Zuiker* als genoeg is; hier van laat men alle uur een thee-kop gebruiken.

Hun

Hun gewoone drank moet beſtaan uit *water*, *azyn*, een gedeelte *Geest van Koperrood* en *Zuiker*. De *Zuiker*, een zeer goed *tegenſcheurbuikig* middel zynde, moet men daarom veel laaten gebruiken.

De *Mout* en *Hop*, waar mede veele Schepen voorzien zyn, zyn ook zeer geſchikte middelen in deeze ziekte; en zyn van vry veel nut, wanneer men van ieder één handvol met een gelyk gedeelte *Zuiker* op één *putſe water* in de Zon laat gisten, en dan, zo gistende, 4 à 5 glaasjes 's daags 'er van laat drinken.

De *Zuurkool* is mede een der beste *tegenſcheurbuikige* middelen; en het is waarſchynlyk de reden, waarom de vermaarde COOK op zyne reizen geene Manſchappen aan deeze ziekte verlooren heeft, wyl hy zich 't meest voorzien had van *Zuurkool* en *Ryst*.

Alle Landen hebben haare *tegenſcheurbuikige* middelen. Om maar alleen van *Groenland* te ſpreeken, een landſtreek, die zo zeer geſchikt is ter voortbrenging van de *Scheurbuik*; wanneer een Bevelhebber genoodzaakt is zyn volk daar aan land te zetten, kan hy geen heilzaamer voorzorg neemen, dan ſterke en aanhoudende lichaams-beweegingen, op de Beerejagt te gaan, en, na deeze Dieren gedood te hebben, het noch heet en gistend bloed 'er van te laaten drinken, en dan weder ſterke beweeging te maaken.

Eindelyk, geen Bevelhebber behoeft bekommerd te zyn, by het aanlanden in ongezonde oorden, het volk, aan de *Scheurbuik* laboreerende, aan land te zetten; in tegendeel is het zeer goed, mits hy maar zorg draage, dat zy veele en rype vrugten gebruiken.

Zie daar eene Verhandeling, *alleen* geſchikt voor Zeevaarenden, en, naar myn inzien, verſtaanbaar genoeg, om van dezelve een goed gebruik te kunnen maaken, naardien de *Cuur*, hoe eenvoudig ook, door ondervinding geſchraagd is. Ik hoope maar, dat myne moeite niet onnut zal geweest zyn.

WAARNEEMING, WEGENS DE SPRINGHAANEN.

(*Uit het Engelsch.*)

De Springhaanen, waarvan men in de Schriftuur en by veele Oude Schryvers gewag gemaakt vindt, zyn een ſoort van Inſecten, die, hoe ſchadelyk ook voor velden en boomen, onſchadelyk kunnen gebruikt worden. De *Parthers*, *Ethiopiers* en *Arabieren* houden ze zelfs voor een lekker beetje. Naa de Springhaanen, door middel van rook, opklimmende uit het vuur beneden aan de boomen ontſtooken, te hebben doen nedervallen, zouten zy dezelve, en droogen ze in de Zon, door welk middel zy ze een geheel jaar ten voedzel bewaaren. JOANNES DE DOOPER at dezelve met wilden Honig, volgens de gewoonte der arme lieden van zyn tyd.

Zomtijds vertoonen zich de Springhaanen in *Aſia* en *Africa* in zulk eene verbaazende menigte, dat ze de lugt verdonkeren, en in een oogenblik de vrugten en kruiden van een geheel Landſchap, waar zy nedervallen, vernielen: de menigte der geenen die ſterven beſmetten de lugt, en veroorzaaken ziekten.

't Is waarſchynlyk dat deeze Verſchynzels de *Harpyen* der Ouden zyn, die kwamen om zelfs de ſpyzen van de tafel des Konings van *Bythine* te verſlinden: en indien wy 'er by in aanmerking neemen, dat CALAIS en ZETHUS, de Kinderen van BOREAS, de *Harpyen* uit dit Land verdreeven, en vervolgden tot de Eilanden van *Strophades*, die in de *Joniſche Zee* liggen, waar zy dezelve deeden vergaan, zal deeze geheele verciering hier op neer komen, dat de Noorde Winden de Springhaanen na die Zee gedreeven hadden. En het gaat vast, dat niets gewiſſer een Land, met deeze Inſecten bezogt, van die plaag verlóst dan een ſterke Wind, die ze na Zee voert, waar zy onfeilbaar moeten omkomen.

BERIGT, WEGENS DE ZOGENAAMDE TOVERKRINGEN OP DEN GROND.

(Uit Mr. TOWNLEY's *Journal in the Isle of Man.*)

Men heeft menigmaal een oog vol verwondering geſlaagen op de Groene Kringen, die zich opdoen op veele drooge Heiden en gemeene Velden, in verſcheide deelen van *Engeland*; door het gemeene Volk met den naam van *Toverkringen* beſtempeld. Ik beſloot eens, om, indien het mogelyk ware, de reden te onderzoeken, waarom ze zich doorgaans in een kringswyze gedaante vertoonen, als mede, waarom het Gras, dat op dezelve groeit, zo veel verſchilt van het Gras op den grond daar omſtreeks, door een donkerder groene kleur. —— Ik vond verſcheide bruine Wormen, toen ik veele zooden opligtte zo verre de loſe grond het toeliet, eenige deezer waren in beweeging andere in rust; maar verre het grootſte gedeelte in beweeging, met de koppen in dezelfde rigting, even of zy elkander vervolgden. Ik zag dat de grond onder de Kringen veel fynder gemaalen was dan op de naby gelegene plaatzen, waar ik die Inſecten niet aantrof. Deeze geſteltenis van den grond kan ons zeer gemaklyk reden geeven van het donkerder groen der daar op groeiende Grasplanten; doch waarom deeze Inſecten zo onveranderlyk werken, en zich in een cirkel beweegen, gaat myne bevatting te boven; en moet ik de Geloovers in Toververtellingen ten dien aanziene in 't vol bezit van hun Geloof laaten.

DE OPKOMST DER LETTERKUNDE EN KUNSTEN, IN KLEIN ASIE, NAAGESPOORD.

Ontleend uit *a View of Ancient Hiſtory, including the Progreſs of the Literature and the Fine Arts.* By WILLIAM RUTHERFORD, D. D. *Maſter of the Academie at Uxbridge*, Vol. II; ten deezen Jaare uitgekomen.

Letterkunde, Smaak en Weetenſchap, in *Klein Aſie* oorſpronglyk, werden allengskens, uit dat Gewest, over

over *Griekenland*, *Italie* en *Sicilie* verſpreid. —— 't Is een onderwerp der naavorſchinge waardig, de oorſprongen op te ſpeuren, die mede gewrogt hebben tot den open voortgang der Letterkunde en Kunſten in *Jonia*.

Eene leevendige aandoenlykheid voor de Werken der Natuure is het eerſte vereischte in het Character van den Dichter of den Schilder. De verſchillende Ryken der Aarde zyn door de Natuur onderſcheiden door eene byzondere geſteltenisſe, eene ſtoutheid van trekken of eene zagtheid van uitdrukking. De Westkust des vasten lands van *Asie* wordt algemeen erkend voor een der vermaaklykſte Landſtreeken in de wyde Waereld; opmerkenswaardig van wegen de vrugtbaarheid des Gronds, en *Griekenland* overtreffende in 't geluk der aangenaame Lugtſtreeke, niet min behaagelyk voor de zinnen dan verleevendigend voor de verbeelding. Het vrolyk en lachend voorkomen van een ſchilderachtig Gewest, onder een onbewolkten Hemel, verdeeld in heuvels en dalen, doorſneeden van rivieren, gebrooken door baaijen en voorgebergten, en vercierd met natuurlyke ſchoonheden en verrukkende gezigten, verwekt die aandoeningen, welke de geboorte geeven aan de Dichtkunst. Alleen met de Natuur in haare begunſtigde plaatzen en vermaaklyke ſchuilhoeken, voelen de Menſchen met nadruk, en geeven lugt aan hunne aandoeningen door eene bezielde ſpraak, die men gelooft uit inblaazing te ontſtaan.

Het beroep van een Bard, 't welk van zo veel aangelegenheids is in alle barbaarſche Tydperken, trok omtrent den tyd van den *Trojaanſchen* Oorlog, en daarnaa, byzondere aandagt, en wekte eerbied. In deeze Eeuwen was de Godsdienst een der eerſte beginzelen van het Staatsbeſtuur, en Dapperheid was de voornaamſte Deugd die bewondering verwekte. Maar de Barden bragten het meeste toe tot het onderſteunen van het Godsdienſtſtelzel, door hunne *Theogonien*, of Geſlachtlysten en Geſchiedenisſen der Goden, en preezen de betragting ten ſterkſten aan door de ſchoone Gezangen, waar mede zy de heilige Plegtigheden vercierden. Terwyl zy de Menſchen tot Godsdienst aanſpoorden door den lof der Goden op te heffen, bezielden zy hun met Dapperheid, door den roem der afgeſtorvene Helden te zingen. Beide deeze hunne bedryven waren wonder wel geſchikt om den bygeloovigen aart en hoogvliegende verbeelding, de heerſchende Characktertrekken der *Griekſche* Stammen in vroege Eeuwen, te treffen.

Vóór de uitvinding der Letteren en de vermenigvuldiging der Boeken, verkreegen de Menſchen hunne kundigheden, gelyk ULYSSES, „ door veele Steden te bezoeken, en met veele Menſchen te verkeeren." De hoogagting en eerbied aan het Character van een Bard gehegt, verzekerde dien rang van Menſchen een welkom onthaal op alle Godsdienst-Feesten, en by openbaare Plegtigheden.

De Characters en Gebeurtenisſen van een ruwe en onbeſchaafde Eeuw, waarin de Menſchelyke Natuur vry en wild werkt, en de Geſchiedenis veel van een Roman heeft, zyn zeer gunſtig voor het Helden-dicht.

De *Trojaanſche* Oorlog, in welken geheel *Griekenland* zich tegen *Aſie* vereenigd hadt, het lot des Gezins van PRIAMUS, en de val van zyn oude Koningryk, de omzwervingen en lotgevallen der *Trojaanſche* en *Griekſche* Helden, naa het inneemen van *Troye*, openden een ruim veld voor dichterlyk verhaal en beſchryving, en boodt voorwerpen aan, geſchikt voor de waardigheid der Zanggodinne van het Heldendicht.

HOMERUS was zeker niet de eerſte, ſchoon de gelukkigſte, Bard, die dit werk ter hand ſloeg. De bewondering zyner Landgenooten, die hem, in verheevene en geheel bezielde toonen, de Heldendaaden der Oudheid hoorden ophaalen, is geſtaafd en bekragtigd door de goedkeuring van alle volgende Tyden. Wanneer een Dichtwerk overgeleverd wordt by monde, leeren volgende Dichters de verzen hunner Voorgangeren ophaalen. De dus overgeleverde Dichtkunst ontvangt, even als overgeleverde kennis, veranderingen en verbeteringen van tyd tot tyd. Naa veelvuldige herhaalingen verwerpt het oor het wantoonige, de ſmaak het wanſmaaklyke, de gelykſoortige verbeelding verſchaft bykomende verfraaijingen, en de vroege Dichtſtukken der Volken ontvangen de uiterſte beſchaaving. Op deeze wyze hebben de *Iliade* en de *Odyſſe* allengskens de gedaante aangenomen, onder welke zy thans voorkomen.

HOMERUS leefde vóór de wederkomst der *Heracliden* in *Griekenland* (*). Naa die gebeurtenis bewerkten de groote *Æoliſche* en *Joniſche* Uittochten eene volſlaagene omwenteling in den ſtaat van *Klein Aſie*, en vervulde 't zelve bykans geheel met nieuwe Inwoonderen.

De

(*) MILFORD, p. 160.

De *Æoliſche* Uittocht volgde onmiddelyk op de vermeestering van *Peloponneſus*, door de Afſtammelingen van HERCULES. PENTHILUS, een der Zoonen van ORESTES, vergezeld van veelen zyner Landgenooten, vormde eene Volkplanting in *Eubœa*. MALAUS en CLENES, uit AGAMEMNON voortgeſproten, verzamelden een aantal *Peloponneſiſche* Vlugtelingen in *Locris*, en vandaar overtrekkende in *Klein Aſie*, bouwden zy de Stad *Gima*. Dus werd de geheele Zeekust van *Cynicus* aan de *Propontis* tot de Rivier *Hermus*, als mede het Eiland *Lesbos*, vervuld met uitgewekenen uit *Bœotia* en *Peloponneſus*, en kreeg den naam van *Æolie*.

De groote *Joniſche* Uittocht greep plaats in een laater tydperk, en werd begeleid door NELEUS en ANDROCLUS, de jonger Zoonen van CODRUS, by de opvolging van MEDON tot het Archontſchap. Dezelve beſtondt uit eene groote menigte Gelukzoekers, veele *Atheners*, en meest alle de *Joniſche* en *Meſſœdiſche* Familien, die, van wegen den *Doriſchen* inval, de wyk na *Athene* genomen hadden. Zy namen bezit van *Klein Aſie* van de Rivier *Hermus* zuidwaards tot het voorgebergte van *Poſideion*, te gader met de ryke Eilanden *Chios* en *Samos*; en zich vereenigende met alle de *Griekſche* Inwoonderen, bouwden zy twaalf Steden, die in rykdom en magt aanwieſchen: naamlyk *Miletus*, *Epheſus*, *Myus*, *Lebedos*, *Priene*, *Colophon*, *Teos*, *Erythrea*, *Phocæa*, *Clazomenæ*, *Chios* en *Samos*, waar *Smirna* naderhand aan werd toegevoegd, van de *Æoliërs* verkreegen. —— Deeze Steden, ſchoon afzonderlyk beſtuurd door haare eigene Magiſtraaten, hadden eene Staatkundige verbintenis met elkander, en hielden, by voorkomende gelegenheden, eene algemeene Vergadering, waarin zy over de belangen des Bondgenootſchaps raadpleegden. Het Grondgebied in deezer voege verkreegen, op de vaste Kust van *Aſie*, ſtrekte zich naauwlyks op eenige plaats tot veertig mylen van de Zeekust uit, doch bykans vierhonderd in de lengte van het Noorden van *Æolie* tot het Zuiden van *Jonia*.

Zuidwaards van deeze Landſtreeke, en in dien hoek van *Aſie*, welke den naam behieldt van *Caria*, grondvestten de *Trœbeniaanen Halicarnaſſus*, welke Stad ſchielyk de Moederſtad overtrof. Het naby gelegen Eiland *Rhodes* werd vroegtydig bevolkt door een *Griekſchen* Stam, en is beroemd door HOMERUS, van wegen zyn voorſpoed en magt. Door eene gelukkige Regeeringsvorm, en eene ge-

zegende bevlytiging op den Koophandel, bloeiden de *Rhodiërs* vroeg in Kunſten en Wapenen, en breidden hun gezag uit over een groot gedeelte van het nabuurig Vasteland. *Halicarnaſſus* en *Rhodes* waren de twee voornaamſte *Griekſche* Staaten in *Aſie*, welk Volk den naam van *Doriërs* aannam.

De Volkplantingen die na *Jonia* van *Athene* verhuisden, naa den dood van CODRUS, en de afſchaffing der Koninglyke Waardigheid, bragten met zich de beginzels van Vryheid, die, ten'deezen tyde, de *Atheners* kentekende, en algemeen werd in *Griekenland*. Terwyl zy hetzelfde vernuft, dezelfde geestdrift, en 't zelfde dichterlyk en behaagend Stelzel behielden, 't geen zy van hunne *Europiſche* Voorouderen ontleenden, bezaten zy voordeelen, byzonder aan hun eigen.

Afgemat door inwendige verdeeldheden, en van een geſcheurd, door het dingen der ſtrydende Partyen, om de oppermagt, bleef *Athene* arm en barbaarsch tot den tyd van SOLON; doch haare Volkplantingen in 't Oosten genooten diepen Vrede, en verkreegen ſchielyken voorſpoed. Door hunne nabygelegenheid aan *Phrygia* en *Lydia*, de best aangekweekte en rykſte Gewesten van *Klein Aſie*, leerden zy de kunſten van vlytbetoon en ſchranderheid, Wol te verwen, de Goud-Mynen te bearbeiden; zy wendden hunne aandagt op buitenlandſchen Koophandel, door de *Phrygiërs* en *Lydiërs* verwaarloosd. De monden der groote Rivieren in hunne magt hebbende, en welgelegene Havens bezittende, maakten zy ſchielyk zulke groote vorderingen in Zee- en Binnenlandſchen Handel, dat verſcheide hunner Steden, inzonderheid *Miletus*, *Colophon* en *Phocæa*, in Weelde en Rykdom toenamen (*). —— In de achtſte Eeuw vóór CHRISTUS, hadden zy gemeenſchap met *Egypte*, en voor een geruimen tyd den Handel op dat Ryk alleen in hunne magt.

In deezer voege gezegend met de voordeelen der Natuure, en verrykt door het geen de Kunst daar aan toevoegde, voelden zy eene begeerte tot nieuwe en verfynder vermaaken; zy begonnen de fraaije Kunſten en Vermaaken aan te kweeken, die uit gemak voortvloeijen, en der Weelde ten dienſte ſtaan. Fraaiheid, vrolykheid, tederheid, en zomtyds deftigheid, kenmerktekenen de *Joniſche* Zanggodin. De driftige en tedere SAPPHO ademde de aandoen-

(*) STRABO, p. 582.

doenlykheid en vuurigheid der Liefde; terwyl haar Minnaar ALCÆUS, ſchoon hy voornaamlyk zich toelag op 't vrolyke en luſtige, een vernuft bezat, geſchikt tot onderwerpen van ernſthaftiger aart (*). Dartele vrolykheid, de vermaaken der liefde, en van den wyn, zyn alleen de ſtoffen, door ANACREON bezongen, gelyk ze ook de voorwerpen waren, die hy in zyn leeven zogt. Het character van een fraaijen Wellusteling ſtraalt algemeen door in zyne werken, en zyn ſtyl onderſcheidt zich door een oorſpronglyke eenvoudigheid, zuiverheid en zagtheid. De tedere SIMONIDES vierde bot aan de klaagende toonen van het Treurdicht, en deedt het hart in droefheid ſmelten. STESICHORUS ſloeg hooger toonen, en zong van Veldſlagen en Helden. Maar van deeze Dichters, by de *Grieken* beroemd, en naagevolgd door de *Romeinen*, zyn ſlegts eenige brokken overgebleeven, genoegzaam om ons te doen klaagen en bejammeren het verlies, door de vernielende hand des tyds geleeden.

De Schilder, en Beeldhouwkunde, zo wel als de Dichtkunde, kwamen te voorſchyn onder de vermaaklyke en bezielende Lugtſtreek van *Jonia*. De Godsdienst der *Grieken*, zo gunſtig voor de Dichtkunde, was niet min bevorderlyk aan het voortzetten der andere Kunſten van naavolging. Wanneer rykdom en beſchaafdheid onder een Volk ingevoerd zyn, haakt hetzelve na Tempels hunner Godheden waardig, en Standbeelden die derzelver volmaaktheden vertoonen, en ſchynen weezenlyk te maaken. De Volksgodsdienst was gelukkig geſchikt voor den Schilder en Beeldhouwer. Afgetrokken Weezens, en bovennatuurkundige Kragten, kende men niet in de *Griekſche* Godgeleerdheid. Naardemaal men geloofde, dat de Godheden van *Griekenland* menschlyke Gedaanten bezaten, ſchoon veel volmaakter en verhevener, kon de Kunſtenaar, door de fraaije gedaanten, die de Natuur opleverde, te vergelyken en uit te kiezen, en zyne begrippen tot denkbeeldige uitmuntenheid op te voeren, zonder de waarſchynlykheid te kwetzen, eene bovennatuurlyke ſchoonheid aan zyne werkſtukken byzetten. De gelukkige Lugtſtreek van *Jonia* daarenboven, de menschlyke geſtalte in de allerjuiſtſte evenredigheid voortbrengende, verſchafte die leevende en weezenlyke ſchoonheid, welke, in min door de Natuur begunſtigde Gewesten, het werk is van Verbeelding.

In

(*) QUINTIL. Lib. X. Cap. I.

In de zevende Eeuw vóór onze Jaartelling vercierden de fraaije Kunſten en Voortbrengzels der *Joniëren* de ryke Hoofdſtad der *Lydiſche* Koningen, en werden dezelve verſpreid in de heerſchappyen der *Europiſche Grieken*. Ontrust door de invallen der *Cimmerſche* Horde, vertrokken veele der *Joniſche* Kunſtenaaren na de welvaarende Steden *Sicyon* en *Corinthus*, waar zy beſcherming en aanmoediging vonden. BATHYCLES, een Inboorelíng van *Magneſia*, beroemd van wegen de Schilders daar gekweekt, nam zyn verblyf te *Sparta*. Op last van den Raad vervaardigde hy den Throon van den *Amycleſchen Apollo*, de Standbeelden van *Diana Leucophryne*, de *Gratien* en de *Horæ*, en alle de andere cieraaden, waarmede die Tempel praalde.

In de volgende Eeuw verrykten SCILLIS en DIPEMUS, Inboorelingen van *Creta*, veele Steden, zo in *Europa* als in *Aſie*, met hunne Meesterſtukken, en kort daarop ſchonken ANTHERMUS en BUPALUS aan de Waereld die Kunſtſtukken, welke tot bewondering geſtrekt hebben van de verlichtſte Eeuwen van *Griekenland* en *Rome*. De Ring van POLYCRATES, de Tyran van *Samos*, gemaakt door POLYDORUS, en waarvan PLINIUS (*) met zo veel opheſs ſpreekt, was desgelyks het werk dier Eeuwe.

(*) PLIN. Lib. XXXVII. Sect. 4.

Aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

WEL EDELE HEEREN!

Indien U Wel Ed. den Leezeren van uw veel geacht Maandwerk eenigen dienst meent te doen, met het inruimen eener plaats in het Mengelwerk, aan eene Leevensbeſchryving van een of ander voornaam Hoogduitsch Geleerden, zoo door hun zelven, als door anderen opgeſteld, zal het my aangenaam zyn U Wel Ed. daartoe van tyd tot tyd iets te leveren.

Ik ben met alle achting

WEL EDELE HEEREN!

Zyderveld, den 24 May 1792.

U Wel Ed. D. W. Dienaar,
C. MÜLLER, V. D. M.

LE-

LEVENSBESCHRYVING VAN JOHAN BENJAMIN KOPPE.

(Naar het Hoogduitsch.)

Onder alle groote Godgeleerden van den tegenwoordigen tyd, is 'er geene, welke in alle deelen en zaaken, die ſlegts van eenen Godgeleerden gevorderd kunnen worden, met zoo veel geluk en roem arbeidde, dan de der geleerde Waereld, als mede het gansch Kerken School-wezen, al te vroeg ontrukte Hanoverſche Konſiſtoriaal-Raad, eerſte Hovprediker en Generaal Superintendent, Dr. JOHAN BENJAMIN KOPPE. — Maar het is niet ſlegts uit hoovde zyner zeldzaame, veel omvattende, geleerdheid, zyner diepdoordringende ſcherpzinnigheid, zyner rustlooze werkzaamheid, dat zyn dood algemeen betreurd word; neen, het waren zyne belanglooze edele werkzaamheid, zyne zagte menschlievende denkenswyze, zyne geneigdheid om overäl het goede en gelukzaligheid te ſtigten en te verbreiden, waar hy ſlegts konde, welke by de aanzienlykſten des Lands weêmoedige traanen deeden gebooren worden, en hem even zoo onvergeetelyk maaken, als de werken, welke de roem zyner geleerdheid voor eeuwen lang gegrond hebben. — Het is over het algemeen moeilyk te onderſcheiden, wat men meer in den Zal. KOPPE moest beminnen en bewonderen; of zyne edele, deugdzaame, menschlievend werkzaame, denkenswyze, of zyne ſcherpzinnigheid en vlugheid van geest, waardoor hy alles met zulk een goed gevolg ondernam; dat hy allen, welke vóór hem, het een of ander onderzocht hadden, evenaarde, zoo niet overtrof. — Waar vindt men eenen dergelyken geleerden Bybelverklaarer, eenen naauwkeuriger Taalkundigen, die, zoo vry van alle banden, welke zoodanige naſpeuringen, zoo als men zich zou verbeelden, den geest moesten ketenen, boeken voor het eerſte onderwys opſtelde? — Dan ik mag en wil niet gaarne een Lovredenaar van dezen man worden!

JOHAN BENJAMIN KOPPE wierd te *Dantzig* den 19 *Augustus* 1750 geboren, waar zyn oude, thans nog leevende, drieëntagtigjaarige Vader, een wegens zyne rechtſchapenheid en deugdzaamheid geächt Lakenfabrikeur is. In het huis van dezen deugzaamen Vader, en onder het oog eener Moeder, welke volkomen het zagtzinnig, liefderyk, karak-

ter van haaren Zoon bezat, en vóór omtrent tien jaaren geſtorven is, genoot hy zyne eerſte opvoeding; en deze deugdzaame, godsdienſtige, opvoeding in het ouderlyk huis, was, volgens de eigen bekentenis van onzen overledenen, geheel zyn leven door, ten uiterſten vruchtbaar; deels, wegens het voorbeeld, dat de godsdienst de menſchen zoo gelukkig, vergenoegd en wel te vrede, maakte, deels, dat zyn godvruchtige Vader hem geheele plaatzen en boeken uit den Bybel, voornaamlyk alle Psalmen, van buiten liet leeren. Behalven dat dit eene zeer voortreffelyke oefening voor het geheugen was, waardoor het onzen Zal. KOPPE naderhand gemaklyk viel, om Leerredenen van een uur lang, in even zoo veel tyds, volkomen in het geheugen te prenten, bragt het in de ziel van het denkend kind eene menigte van denkbeelden; maakte het op meerdere dingen opmerkzaam, en verwekte in hem vroegtydig die achting en lievde voor dat Boek, welke hem, geheel zyn leven door, bybleev. Zyne Schooljaaren bragt hy op de voortreffelyke Schoolen, welke *Dantzig* tot het vormen van jonge lieden heeft, door, en trok hier door zynen iever, zyne bekwaamheden en de beminnenswaardige beſcheidenheid, waarmede hy, overal, waar hy kwam, de liefde en harten der menſchen innam, de opmerkzaamheid zyner leermeesteren tot zich. Voornaamlyk hield hy zich bezig met de beöefening der Oude Taalen, en drong hier reeds dieper in derzelver geest in, dan men op deze laage Schoolen gewoon was; het Hebreeuwsch behaagde hem het meest, en hy maakte hierin zoo veele vorderingen, dat hy, zonder groote moeilykheid, ten aanzien van de taale, hier reeds alle Schrivten van het Oude Testament kon leezen en las; ook ſchreev hy, toen hy dit *Gymnaſium* verliet, en naa de Hoogeſchool wilde vertrekken, eene Verhandeling *de Critica V. T. caute adhibenda*, welke hy openlyk verdeedigde.

In het jaar 1769 ging hy naa *Leipzig*, om zich daar op de Godgeleerdheid toe te leggen. Zyn uitſteekende iever en voorbeeldig gedrag maakten hem weldra by die mannen, welke toen ter tyd in *Leipzig* zoo luisterryk bloeiden, als ERNESTI — GELLERT — MORUS — ZOLLIKOFER — bekend; en de diepe kundigheden, welke de Zal. ERNESTI by hem beſpeurde, deeden weldra dien grooten man het voorneemen opvatten, dat men dezen jongeling voor de Hoogeſchool moest optrekken. Uit dien hoofde zag hy het zeer ongaarne, en ried hem den jon-

jongen KOPPE af, toen hy hem, naa een tweejaarig verblyv te *Leipzig*, zyn plan mededeelde, om naa *Göttingen* te gaan, om dat hy vreesde, dat hy voor *Leipzig* zou verlooren gaan, en om dat de goede Zal. man, welke de waarde der Geleerden te zeer naar den Latynſchen ſtyl, waarin zy ſchreven, beöordeelde, waarlyk van de Göttingſche Hoogleeraaren, en vooral van de Godgeleerden, te gering dacht. — Ondertusſchen volvoerde KOPPE zyn voorneemen, en ging in 1771 naa *Göttingen* — om daar zyne Godgeleerde Studiën te voltooien, en vervolgens naa *Dantzig* te rug te keeren. Dit was tot hier toe nog zyn vaſt voorneemen, en ook, om dat het de ernſtige begeerte van zynen ouden Vader was. Maar welk eene geheel andere wending nam hier zyn lot! — ERNESTI had hem eenen briev van aanbeveeling aan den Hovraad HEYNE medegegeven, en hem byzonder de Voorleezingen van dien grooten Göttingſchen Hoogleeraar aanbevolen: en aanſtonds, op het eerſte gezigt, won de jongeling het hart van dezen man zoo zeer, dat hy het beſluit nam, om voor zyne vorming in alle zyne oefeningen te zorgen, en met eenen zeldzaamen iever en gelukkig gevolg ook ondernam. De jonge Godgeleerde, welke de ongewyde *Philologie* wel niet geheel en al verwaarloosd had, maar wien nogthans de beſchaavde en ſmaakvolle wyze, waarop HEYNE dezelve leeraarde, en anderen aanwees dezelve te beöefenen, geheel nieuw was, welken in de Voorleezingen van HEYNE over de Griekſche Oudheden, de Geſchiedenisſen der Kunſten, PINDARUS en HOMERUS geheel nieuwe uitzigten geöpend wierden, en, tot zyne verbaazing en overgroote vreugde, zoo veele dingen weder vond, welke hy in zyn Oud Testament reeds gevonden had, wierd nu geheel en al een beminnaar van deze ſtudie, voornaamlyk van de Griekſche Taal en Oudheden. — Het kon niet misſen, of, onder deze aanvoering, met dien iever en dat vernuft, moesten de voortgangen van onzen Jongeling buitengemeen zyn, en, na een éénjaarig verblyv in *Göttingen*, kon HEYNE hem, in 1773, de verbetering van de overzetting van PINDARUS, welke hy by den druk, dien hy toen uitgav, voegde, opdraagen. — Te dier tyd dong KOPPE naa de post van eenen Theologiſchen Repetent, en het gelukte hem, dat hy van de Godgeleerde Faculteit, aan welke het begeeven dezer posten opgedragen is, eenpaarig daartoe verkoozen wierd, ſchoon er onder zyne mededingeren ook eenen EICHHORN, welke

ke toen reeds beloovde, het geen hy naderhand geworden is, zich bevond. KOPPE's vreugde over deze vervulling van zynen wensch, welke hem in eene gelegenheid ſtelde, als best geſchikt was, om de beſchaaving van jonge Geleerden te bevorderen, was onuitſpreeklyk, vooral, daar hy nu onder HEYNE's oogen, welke hem als zynen Zoon beminde, kon blyven, en den toegang tot eene boekery, zoo als de Göttingſche is, had. —— De Voorleezingen, welke hy als Repetent in het openbaar moest houden, waren, volgens de inrichtingen, welke 'er toen gemaakt wierden, weeklyks drie uuren, elk halv jaar afwisſelende, een gedeelte uit het O. en N. T.; en hoe zeer hem, by de verklaaring van deze Heilige Boeken, dit onderwys en de begrippen, welke hy in het ſchool van HEYNE opgedaan had, te ſtade moesten komen, bewyst de Geſchiedenis der nieuwſte wyze van verklaaren dezer boeken genoegzaam; en met recht komt KOPPE de verdienſte toe, dat hy daarvan het eerst gebruik gemaakt heeft. Buiten deze uitlegkundige Voorleezingen, las hy nog met veel byval over de Griekſche Dichters. In 1774 wierd hy door HEYNE den Hertog van *Kourland*, tot Leeraar in de Griekſche taal aan het nieuw opgerechte School te *Mittau*, voorgeſteld; en hoe moeilyk het hem viel, om *Göttingen* en zyne verbindtenisſen met die voornaame mannen, welke *Göttingen* toenmaals en thans nog gedeeltelyk tot cieraad verſtrekken, te verlaaten, nam hy evenwel het beſluit, te meer daar de tyd, welke tot het waarneemen van den post van Repetent vastgeſteld is, thans ten einde liep, om deze aanbieding op te volgen, en vertrok met het einde des jaars derwaards. —— Hier leevde, hy voor het grootſte gedeelte, in eene gelukkige ledigheid. Het *Gymnaſium* was eerst in deszelvs beginzelen, en, in weerwil van alle zorgen des Hertogs, ſcheen het geheele plan niet wel te willen lukken. —— Deze ledigheid was waarlyk voor de beſchaaving, het gezelſchaplyk leven ter verſterking der door zyn ſtudeeren eenigzins gekrenkte gezondheid ten hoogſten voordeelig, en voornaamlyk was zyn verblyv hier gelukkig, daar hy zyne nagelaatene Echtgenoote leerde kennen en ook trouwde, en hierdoor den grondſlag tot de tevredenheid en het geluk van zyn huislyk leven leidde. Maar ongelukkig was het voor de Waereld, ongelukkig was het voor den geest van onzen jongen Geleerden geweest, als hy hier in een' zoo naauwen werkingskring was beperkt geworden, als hy

hier

hier in eene zoort van werkloosheid was gevallen, en ongevormd gebleven, —— en dit beide zoude naar alle waarſchynlykheid gebeurd zyn, zo hy lang in dien post gebleven was. Dan reeds in het jaar 1775 ſchreev hem zyn vriend, de Hovraad HEYNE, welke met de uitſteekende hoedanigheden van den Zal. KOPPE zoo bekend was, en welkers vaderlyke zorge voor het welzyn van *Göttingen* elken man van vermogens en uitgebreide kundigheden voor het zelve zocht te winnen; of hy geen zin had, eene Hoogleeraarsplaats in de Godgeleerdheid te *Göttingen*, welke, door het vertrek van den Zal. grooten ZACHARIAE naa *Kiel*, was open gevallen, te aanvaarden; en kort daarna, wierd hy, door zyn toedoen, als *Profeſſor Theologiæ ordinarius*, derwaards beroepen, welk beroep hy ook aanvaardde.

In *February* 1776 kwam hy in *Göttingen* aan, om als een Ambtgenoot der drie groote Godgeleerden LESS, WALCH en MÜLLER, te leeraaren. De man van vyv-entwintig jaaren, voor weinige jaaren nog een leerling dezer mannen, is nu naast hen geplaatst! Hy zal de opvolger van eenen ZACHARIAE, eenen man bekend wegens zyne uitgebreide Godgeleerdheid en ſcherpzinnige Uitlegkunde, zyn! —— En hoe gedroeg hy zich hier in, hoe volgde hy dezen zynen grooten voorganger? —— Deswegen is eene zoo luide ſtem door de geheele geleerde waereld gegaan, dat het niet behoevt gezegd te worden. Nimmer had, misſchien zal, *Göttingen* —— zoo redent men over het algemeen —— nooit eene Godgeleerde Faculteit hebben, waarin, in elk vak der Godgeleerdheid, zulke groote mannen, die in verſtand en kundigheden, gelyk mede in zeldzaame goede hoedanigheden, uitmunten, zullen zyn. Hiervan dus ook die ſchier nimmer geſtoorde goede harmonie en eendragt, welke, in weerwil van de verſchillendſte wyzen van voorſtellen, allen aan elkanderen ten ſterkſten verknocht hield! Agt jaaren lang genoot *Göttingen* dit geluk.

Met den aanvang van dit Hoogleeraarſchap in de Godgeleerdheid, kan men eigenlyk het begin der uitgebreide, ſchier algemeene, nuttigheid van den Zal. KOPPE rekenen. Tot hiertoe had hy meest voor zich zelven, of ſlegts voor eenen engen kring van Toehoorers, gewerkt. Als een' opvolger van ZACHARIAE vielen hem voornaamlyk de Voorleezingen over de Heilige Boeken en de leerſtellige

ge

ge Godgeleerdheid te beurt. — Tot het voorleezen over deze Boeken was hy reeds door eigen oefening voorbereid. Deze lange oefening in dezelve, de kennis van de wyze van voorſtellen der Ouden, en derzelver gelukkige en verſtandige toepaſſing op deze boeken, de gemaklyke, klaare, wyze van uitleggen, welke de School van HEYNE boven alle anderen zoo deed uitmunten, de fyne ſmaak, en eindelyk de levendige, gevoelvolle, uitlokkende, voordragt, verſchaften hem toen de algemeenſte goedkeuring, en het uitgebreidſte nut.

Meerdere moeite en inſpanning moesten hem de Voorleezingen over de leerſtellige Godgeleerdheid veroorzaaken, daar hy dit gedeelte der Godgeleerdheid nog niet geheel doorgezien, ten minſten met dat onderzoekend oog nageſpeurd had, welk by een naauwgezet Hoogleeraar moest plaats hebben, en welk in die tyden nog te moeilyker viel, daar voor het grootſte gedeelte alle gistingen in de Godgeleerdheid wel reeds een begin genomen hadden, maar door de ſtemmen van verſtandige en ſcherpzinnige mannen, voor en tegen, nog zoo bepleit niet waren, als zy het thans ſchynen te zyn; nog moeilyker was het, daar men nog niet algemeen aan een onderzoekend *Scepticismus* gewoon was, welk door de verbreiding der Schrivten van eenen JERUSALEM; EBERHARD; TELLER; SPALDING; DÖDERLEIN; RICHHORN; MICHAËLIS en anderen, algemeener moest worden. — Dikwerv moest de ſchrandere geest, voornaamlyk gevoed met de aangenaame ſpyzen der Grieksche Dichtkunst en Attiſche welſpreekenheid, zich ook geweld aandoen, omtrent het beöefenen van het ſchoolsch zamenſtel, en de bronnen tot de geſchiedenis der leerſtellingen, welker nut en noodzaaklykheid toen wel algemeen erkend wierden, maar op verre na nog niet met dat doorzigt in de Kerklyke Geſchiedenisſen, met die vryheid van geest en onpartydige oordeelkunde, gelyk in deze laatſte tien jaaren zyn beärbeid, en nu nog gedaan worden. Maar dit doet ons dat vermaft nog des te meer bewonderen, welk, grootendeels door eigene kragten, zich boven alle deze beletzelen zoo gelukkig verhiev, en hem deze weetenſchap voor gewoone Godgeleerden duidelyk en geruſtſtellend, en tevens voor denkenden, vol wenken en ſchoone uitzigten tot zelvsonderzoek — twyfelingen en twyfelen, deed voordraagen.

Daarenboven wierd hem, in 1778, door de Koningl. Regeering, den post van eerſten Academieprediker, en het

daar-

daaraan verknocht zynde beſtuur van het Koninglyk Prediker Seminarium, welke ambten tot hiertoe de Konſiſtoriaal Raad Dr. LESSA had bekleed, opgedragen. De verſtandige keuze van algemeen nuttige waarheden, de naauwkeurigheid, juistheid en gegrondheid, waarmede hy werkte, het vuur, waarmede hy dezelve voordroeg, maakten hem ook dit gedeelte van zyn ambt tot eene hoogstnuttige bezigheid, door welke hy veel byval verwierv; gelyk het beſtuur over het Prediker Seminarium hem de ſchoonſte gelegenheid gav, om jonge lieden naauwkeurig te leeren kennen, hun eene byzondere aanleiding tot een doelmaatig ſtudeeren te geeven, en op hun Karakter te werken; terwyl menig waardig Leeraar een groot gedeelte van het nut zyner Leerredenen aan de leerryke, vrymoedige en lievderyke, beöordeeling over hunnen arbeid in dit Seminarium, toekent. — Tot hiertoe had KOPPE eigenlyk nog niets geſchreven; want eene kleine verhandeling: *vindiciæ oraculorum divinorum ab imperio ac ſacerdotum fraudibus*, en eene Leerrede, welke beide hy als Repetent liet drukken, kunnen eigenlyk ſlegts als eerſte Proeven zyner jeugd aangezien worden. Maar thans in het jaar 1778 begon hy een begin te maaken met zyne uitgaave van het Nieuwe Testament, welke eene doorgaande Verklaaring van het zelve in den ſmaak van HEYNE moest worden; en met welk een geluk hy dit voorbeeld navolgde en evenaarde, en hoe veel de beöefening van den Bybel gewonnen zou hebben, als KOPPE het Nieuwe Testament, welk zederd de tyden van GROTIUS niet met dien geest der taal- en oudheid-kunde is beärbeid geworden, geheel voltooid hadde, daaromtrent is van alle deskundigen zoo een beſlisſend oordeel geveld, dat het niet noodig is, om iets tot deszelvs voordeel by te brengen. — Maar helaas! ſlegts eenige Brieven van PAULUS zyn op deze wyze beärbeid. Een gelyktydige arbeid voor hem was het nazien der Overſetting van den, door den Zal. Biſchop LOWTH, overgezetten en met aanmerkingen voorzien zynde, JESAIA, welke de thans overledene Superintendent RHICHERZ, toen te tyd tweede Academieprediker, vervaardigd hadde. — KOPPE vermeerderde dit Werk ook met veele gewigtige en ſcherpzinnige aanmerkingen; maar niet zoo gelukkig, als hy in alles was, het geen eene juister en naauwkeuriger bepaaling van den zamenhang en de verklaaring der Dichtſpraak betrof, was hy, in oordeelkundige giſſingen, waarin zyn levendig geſtel dikwerv het

koel

koel oordeelkundig onderzoek voorüit liep. By het overneemen van het beſtuur, over het Prediker Seminarium, ſchreev hy ook eene verhandeling over het ſtigtelyke in het preeken, en meer andere *Feest-Programmata*, van welken 'er eenige verdienden meer algemeen bekend te zyn. Zeven en een halv jaar was de Zal. KOPPE thans Hoogleeraar te *Göttingen* geweest, had door zyn openbaar onderwys zoo als ook door eenen byzonderen omgang met jongelingen uit alle ſtanden en klaſſen, wegens de beſchaaving van den geest en het hart zoo veeler jongelingen, zich zeer verdiend gemaakt, door zynen wyd en zyd verſpreiden goeden naam, veel tot vermeerdering der ſtudeerenden op de Hoogeſchool toegebragt, als eene beroeping tot Opper-Konſiſtoriaal Raad en Generaal Superintendent van alle de Saxen-Gothaſche Landen, hem tot groote droevheid van de geheele Univerſiteit aan *Göttingen* ontrukte. Het was een harde ſlag voor *Göttingen*, welke haar des te gevoeliger moest treffen, daar op denzelvden dag, dat KOPPE de beroeping naa *Gotha* aannam, WALCH plotsling ſtierv, en in denzelvden winter eene beroerte den Konſiſtoriaal Raad MÜLLER eene verzwakking toebragt, welke hem in zyne laatſte levensjaaren niet verliet; doch het was niet ſlegts een harde ſlag voor *Göttingen*, maar ook voor de geheele geleerde waereld; want nu moest de uitgaave van zyn N. T. uitſtel lyden, welke zyn vroegtydige dood tot meer dan een enkel uitſtel gemaakt heeft; nu werkte zyn geest ſlegts voor één land, daar dezelve te *Göttingen* ook voor het geheele noordlyke *Europa* vruchtbaar geweest was. —— Veele zeer gewigtige gronden, voornaamlyk de zorge voor zyne, door lange inſpanning verzwakte, gezondheid, ſcheen eenen ſtaat van meerder ledigheid, en minder zittenden arbeid noodzaaklyk te vorderen —— de Voorzienigheid wilde, dat hy ook als een Leeraar in de praktikaale Godgeleerdheid eene baan zou openen, eenen verbeteringsiever in het inwendige van den Godsdienſtigen toeſtand der landen en geſtigten voor laagere Klaſſen te weeg brengen. In het laatst van 1783 ging hy, na alvorens door den Konſiſtoriaal Raad LESS tot Predikant bevestigd, en van de Univerſiteit met de waardigheid van Doktor der H. Godgeleerdheid beſchonken, te zyn, naa *Gotha*. Hier kreeg hy eigenlyk hem geheel nieuwe bezigheden: want de bezigheden van een' Prediker aan de Gothaſche Univerſiteit zyn enkel tot het prediken bepaald;

paald; hier was hy nu een prediker in den uitgebreidſten zin, hy was byzitter in het Konſiſtorie, en moest jaarlyks een gedeelte van het land ter bezoeking van Kerken en Schoolen doorreizen; dan voor eenen man, met zulke groote zielsvermogens toegerust, wierden deze posten ook zeer ligt, en de gunst van zynen Vorst, de lievde zyner medeburgeren en der edelen des lands bewyzen, met welk een gevolg hy arbeidde.

Hy was juist drie volle jaaren te *Gotha*, toen hy een beroep kreeg als eerſte Hovprediker aan de Slotkerke te *Hanover*, waaraan de post van een' geestlyken Konſiſtoriaal Raad verbonden is. Het was, als of hy voor het Hanoverſche land beſtemd was; hy was altoos ſlegts voor eenen korten tyd afweezig geweest, even als ging hy voor zyne moeilyke bezigheden kragten, of voor derzelver gelukkige uitvoering meerdere voorbereidende kundigheden, verzamelen. Dit is ten minſten zeker, dat de Hoogleeraar KOPPE in *Göttingen* niet zoo ſnel en gelukkig voor het Hanoverſche zou gewerkt hebben, als thans de gewezene Saxen-Gothaſche Superintendent kon doen! —— de voordeelige aanbiedingen van *Hanover*, de grootere werkingskring, welke hy hier voor zich zag, en zeker ook het gevoel van dankbaarheid, welke een' ſchoonen hoofdtrek in zyn edel Karakter uitmaakte, deed hem de roepſtem naa het land, waar hy zyne beſchaaving voor het grootſte gedeelte verkregen, en reeds eene aanzienlyke waardigheid met nut en luister bekleed had, gewillig opvolgen, en maakten het hem gemaklyker, om de voordeelige omſtandigheden, en den ſchoonen werkingskring, waarin hy zich te *Gotha* geplaatst zag, te verlaaten.

In *February* 1788 kwam hy te *Hanover*: zyne rechtſchapenheid, menſchlievenheid, het recht, welk hy elke verdienſte liet wedervaaren, verwierven hem zoo zeer de lievde van het algemeen, als zyne werkzaamheid, zyn onvermoeide iever, zyne belangloosheid, de achting voor het algemeen, zyne voorbeeldige getrouwheid in het waarneemen van zyn ambt, en zyne leerryke voordragten, hem den algemeenſten byval aller Hanoveraanen deeden verwerven. Doch niet ſlegts deze lievde, achting en byval zyner tydgenooten, maar ook de zegeningen der laatſte nakomelingſchap, verwierv hy zich door het duurzaam goed, welk hy ſtigtte. Voornaamlyk zyn het twee groote gedenktekenen, welke hy zich voor de nakomelingſchap oprichtte: de nieuwe inrichting van het Schoolmeester-

Seminarium, en het aandeel, welk hy in den nieuwen voortreffelyken Land-Katechismus had.

Het Konſiſtorie droeg hem het byzonder opzigt over het Schoolmeester-Seminarium op, en het kon niet anders zyn, of zodanige inrichting, waarin geduurende veertig jaaren in het geheel geene veränderingen gemaakt waren, had wezenlyke verbeteringen noodig. KOPPE, welke het groot gebrek zag, bewerkte by de Koningl. Regeering, dat de tegenwoordige Inſpektor HOPPENSTEDT, om in eigen perſoon kundigheden van dergelyke inrichtingen, en in 't gemeen van het ſchoolwezen te verkrygen, eene reize ten dien einde kon onderneemen; waarna hy een berigt van, en voorſlagen ter, verbetering van het *inſtituut* overgav, welke ook voor het grootſte gedeelte onder zyn opzigt, met een gelukkig gevolg, en zigtbaar nut, bewerkſtelligd zyn geworden.

Even zoo groot zyn zyne verdienſten wegens de ſpoedige invoering van den Land-Katechismus. Men had wel reeds lang de behoevte van een beter leerboek, dan de Katechismus van JUSTUS GESENIUS is, beſpeurd; dan men had altoos de zwaarigheden voor onöverkomelyk aangezien; en op deze wyze zou het misſchien nog lang een godvruchtige wensch gebleven zyn, had KOPPE met zyne rustlooze werkzaamheid geen deel daaräan genomen, de zwaarigheden uit den weg geruimd, en door eenen iever, welke hem by alle zyne medeärbeideren recht dierbaar en onvergeetlyk maakt, in eenen zoo korten tyd, de vervaardiging van dit algemeen gelievd Leerboek mogelyk gemaakt.

Behalven deze beide voornaamlyk in het oog vallende gedenktekenen, welke hy te *Hanover* ſtigtte, geniet en verdient hy ook de dankbaarheid van het geheele land voor de algemeenere en openbaare verbreiding eener zekere vryheid in denken. Men kan niet ontkennen, dat het door hem eerst algemeen geworden is, om over zekere dingen, welke men reeds lang inzag, vry en onbelemmerd te ſpreeken, en zonder menſchenvrees en vreeze voor de daaruit ontſtaane nadeelen, zyne gevoelens aan den dag te leggen; hy zelvs gav daarvan een voorbeeld in zyne voorſtellen, en in zyn geheel gedrag.

Toen nu deze algemeen geëerde en beminde man, wiens arbeid zoo zigtbaar en ſnel de ſchoonſte vruchten droeg, — van wiens werkzaamheid men zich nog zoo veel beloovde, ziek wierd, ſpoedig, elken dag, elk uur, gevaar-

ly-

lyker wierd, was het wel een wonder, dat de geheele Stad, de geheel omliggende Landſtreek, in eene diepe bekommernis geraakte, en toen de ſlag volgde, welke men naauwlyks zou hebben durven denken, in de algemeenſte droevheid, in de algemeenſte klagten, gedompeld wierden? Het was den 2 *February* 1791, dat de Zal. KOPPE van eene Koorts wierd aangetast, welke men als een gevolg van eenige ligte *rheumatieke* Koortzen, die hy kort te vooren gehad had, aanzag, en in het begin noch van hem, noch van zyne groote Geneesheeren, voor iets beduidend gehouden wierd. Maar reeds op den derden, en nog meer op den vyfden dag, deeden zich tekenen van eene toeneemende en erger wordende ziekte, en met den zesden dag eene boosaartige Rotkoorts, in volle woede, op, en zyn leven was in het grootſte gevaar. Hy gevoelde het zelvs, en toen zyne Geneesheeren, op zyne vraagen, zyn gevaar voor hem niet verborgen hielden, gebruikte hy den tyd, welke hem nog overig was, ter bezorging zyner laatſte begeerten, ſprak met meerdere vrienden, en gav zich vervolgens met eene ſterkte van geest, eenen man, die op zulk een leven terug ziet, betaamende, aan de wyze ſchikkingen der Voorzienigheid over, en ging bemoedigd de ontwikkeling van zyn lot te gemoet. —— Maar een zuure ſtryd wagtte nog op hem, eene hevige benaauwdheid van over de twaalv uuren liet hem ſlegts eenige minuuten rust, en na eenige uuren in eenen beteren en gerusteren ſtaat geweest te zyn, viel hy allengs in eene ylhoofdigheid, welke ſlegts zomwylen tot het gevoel van hevigere ſmarten door oogenblikken van rust geſtoord wierd, tot dat hy eindelyk, na veele worſtelingen, den 12 *February* des namiddags om viet uuren, en zoo het ſcheen met volle kennis, ſtierv. Hy laat, benevens zyne Weduwe, twee Zoonen en drie Dochteren, en, het geen kostlyker dan alles is, eenen goeden naam en vrienden, na.

Dit is de korte Levensbeſchryving van eenen man, welke in zoo veele opzigten merkwaardig is. —— Zyne onlochenbaare en erkende verdienſten bragten hem van den eenen post van aanzien tot den anderen, en deeden hem ten laatſten den hoogſten, welke een Godgeleerde in een vreemd land kan bereiken, beklimmen; met dit alles wierd hy van niemand benyd; integendeel van elk bemind en geëerd. Niets van het geen den menſchen, die door eigene kragten eenen eerſten naam in de

levende geleerde Waereld verwerven, hunne verdienſten vermindert, was by hem; hy was even vry van alle onbeſcheidene aanmaatigingen, als vleiery en eene geveinsde nedrigheid; zyner verdienſten en edelmoedigheid zich bewust, verliet hy zich op dezelve geheel, om zich te doen gelden. Zyn geest van alle kluisters der vooroordeelen en ſchooldwang vry, was voor elke nuttige waarheid open, en liet zich in elk denkbeeld, hoe nieuw het hem ook voorkwam, vinden, en byna niet zonder gelukkige gevolgen werken.

Zyne geleerdheid omvattede, zonder zich aan de niets zeggende en beperkende kleinigheden en formen te binden, het geheele gebied der Godgeleerdheid en Wysgeerte; waarvan zyne Leerredenen ook een duidelyk en onwederſpreekelyk bewys zyn; met eene buitengemeen fyn en juist oordeel wegens het bruikbaare en onbruikbaare. — Zyn geheel leven eindelyk was eene rustlooze werkzaamheid, een onvermoeid poogen, om het goede en de vreugde rondöm zich te verſpreiden, zoo als, en daar, hy kon.

VERSLAG VAN EENE ZONDERLINGE GEWOONTE OP METELINO, EEN EILAND IN DEN ARCHIPEL, OUDTYDS LESBOS GEHEETEN. Door JAMES, *Graaf van Charlemont, Preſident van de Koninglyke Ierſche Academie.*

Op het Eiland *Metelino*, eertyds *Lesbos* geheeten, ſchynen de Vrouwen zich het werk en de voorregten der Mannen aangemaatigd te hebben, — ſtrydig met het gebruik in alle andere Landen, erft hier de oudſte Dogter, en de Zoons worden, gelyk de Dogters elders, met kleine Maakingen afgezet, of, 't geen nog ſlimmer is, zonder iets, heen gezonden, om hun fortuin te zoeken.

Indien een Man twee Dogters heeft, is de oudſte, by haar Huwelyk, geregtigd tot alle de Bezittingen haarer Moeder, die verre het grootſte gedeelte van de Familie-bezittingen uitmaaken: naardemaal de Moeder, haar voorregt handhaavenende, nooit afſtaat van de magt welke zy heeft over de Goederen door haar aangebragt, tot zy 'er toe genoodzaakt wordt, door het Huwelyk van haare oud-

oudſte Dogter, en de Vader desgelyks zich gedrongen vindt om zich zelven te ontblooten, door 'er aan toe te voegen wat hy door zyn vlytbetoon moge gewonnen hebben.

De tweede Dogter erft niets, en is verweezen om nooit te trouwen; zy draagt den naam van een *Calogná*, welke eigenlyk eene Godsdienſtige Vrouw, of Non, beteekent. Zy is, in de daad, eene Afhangeling van haare Zuſter, en wordt door deeze gebruikt tot allen werk, 't welk haar behaagt dezelve op te leggen. Niet zelden dient zy haar als Kamenier, als Keukenmeid, of nog laager. Zy draagt een gewaad byzonder eigen aan haar ſtaat, 't geen zy nooit kan veranderen, eene ſoort van Nonnenkleed, ruw van ſtoffe en donkerbruin van kleur. Eén voorregt, echter, geniet zy boven haare Zuſter, dat, daar de oudſte, vóór haar Huwelyk, nooit mag uitgaan, of eenig Man zien, uitgenomen haare naaſte Bloedverwanten, de *Calogná*, ten dien opzigte, of zy moet in eenig huislyk werk bezig zyn, volkomene vryheid heeft. Maar, wanneer de Zuſter getrouwd is, wordt de toeſtand van de *Calogná* in de daad allerelendigſt, en nog vernederender uit hoofde van de ongelykheid tuſſchen haaren ſtaat, en die van haare gelukkige Meeſteresſe.

De getrouwde Zuſter heeft alle vryheid, alle de Goederen der Familie zyn de haare, en zy beſteedt ze naar welgevallen; haar Egtgenoot is haar dienſtvaardige Dienaar, haar Vader en Moeder hangen van haar af. Zy kleedt zich op de koſtbaarſte wyze, allerwege bedekt, volgens de Mode des Eilands, met Paarlen en Stukken Gouds, doorgaans Sequinen; in deezen voege ſpreidt zy dagelyks de benydenswaardige tekens van overvloed en meerderheid ten toon, terwyl de arme *Calogná* haar volgt, als eene Dienſtmaagd, gedoscht in het ſlegte bruine gewaad, en zonder eenige de minſte hoope dat zy ooit van ſtaat zal veranderen.

Zulk eene ongelykheid moge ondraaglyk ſchynen; maar wat kan Gewoonte niet draagelyk maaken? Doch de Familie-jammeren zyn hier mede niet geëindigd. De Vader en Moeder doen, met het weinige hun overgebleeven, hun beſt om op nieuw eenig goed by een te krygen, en dit zyn ze, als zy eene derde Dogter hebben, gehouden haar ten Huwelyk te geeven, en de vierde, als die 'er is, wordt haar *Calogná*; en dit gaat dus beurtlings met alle Dogters.

Wanneer de Dogter huwbaar is, kan zy, volgens het gebruik, haar Vader dwingen om haar een Egtgenoot te bezorgen, en de Moeder, zo ſterk is de overheerſchende kragt der Gewoonte, heeft de dwaasheid om zich met de Dogter te vereenigen in het aandringen op een onmiddelyke bewilliging, ſchoon deeze in de gevolgen voor beiden even verderflyk moet zyn. Vanhier is 'er niets gemeener op dit Eiland dan den ouden Vader en de Moeder in den ſtaat der uiterſte behoefte gebragt te zien, en zelfs op de ſtraaten bedelende, terwyl de ontaarte Dogters in overvloed leeven. Men heeft ons te meermaalen de oudſte Dogter aangeweezen, met alle pragt door de Stad gaande, en haare Moeder en Zuster, haar als dienſtbaar volgende, en een treurig gedeelte van den trein uitmaakende.

De Zoonen, zo ras zy de jaaren bereikt hebben, dat zy de kost kunnen winnen, worden ten huize uitgezet, zomtyds met een klein geſchenk; doch meest zonder iets tot hun beſtaan: in diervoege van de Familie afgeſneeden, poogen zy het leevensonderhoud door handen arbeid te zoeken, of, 't geen algemeener het geval is, zy gaan aan boord van Koopvaardyſchepen als *Matroozen*, of in eenige andere bediening, en zwerven tot dat zy eenig geld vergaderd hebben, wanneer zy weder t'huis komen om te trouwen, en door de Hen gepikt te worden.

Eenige weinigen zyn 'er, die, zich bedienende van de *Turkſche* Wet, deeze grillige gewoonte vaaren laaten, die hunne *Calognás* uithuwelyken, en voor zichzelven een voegelyk deel goeds bewaaren; doch men houdt deezen voor lieden van een zonderling begrip, en zelfs van een misdaadigen aart; zy worden gehaat en veragt als die zich naar de *Turkſche* zeden voegen, en verlaaters der voorvaderlyke gebruiken; weshalven men mag veronderſtellen, dat 'er, in de daad, weinigen zyn, die kloekmoedigheid genoeg bezitten om van de Landszeden af te wyken, en die hunner verfoeide meesteren aan te neemen, om de veragting, de beſpotting, en de haat, hunner Mede-Eilanderen, te braveeren.

Van alle deeze zeldzaame byzonderheden kreeg ik berigt door den *Franſchen* Conſul, een Man van verſtand en ontwyfelbaare waarheidsliefde, die verſcheide jaaren op dit Eiland gewoond hadt, en my verzekerde van de waar- en egtheid zyns berigts. Eigen waarneeming bevestigde het ons ten vollen: het zonderling voorkomen en ge-

gedrag der Vrouwen liet geen plaats voor twyfel over aan 't geen onze Vriend verhaald hadt. —— Door de Stad wandelende, is het zeer gereed te ontdekken, uit het grillig voorkomen der vrouwlyke voorbygangeren, dat de Vrouwen, om hier deeze gemeene ſpreekwyze te gebruiken, den broek aan hebben. Zy hielden ons menigmaal, op ſtraat, ſtaande, bezagen onze kleeding, vroegen ons op een ſtoutmoedigen toon, en lachten om onze vreemde kleeding; met één woord, zy toonden zo weinig agt te geeven op die voeglyke zedigheid, welke de echte charactertrek is der Sexe, of althans behoort te weezen, dat 'er alle reden is, om te veronderſtellen, dat zy, ondanks haar hoogmoed en trotsheid, de inſchiklykſte Vrouwen op den aardbodem zouden weezen, indien zy niet naauwlettend bewaakt wierden door de *Turken*, die hier zeer talryk zyn, en gereedlyk alle overtreeding van hunne geenzins galante wetten, met willekeurige geldboeten zouden ſtraffen.

Maar Natuur en Zeden des Geboortelands verydelen zomtyds de poogingen der dwinglandy zelve. In alle haare gewoonten ſchynen deeze manlyke Vrouwen haare Sexe met die der Mannen verwiſſeld te hebben. De Vrouwen zitten ſchrylings te paard, de Mannen zydelings. Men heeft my verzekerd, dat des Mans onderſcheidende naam de Familienaam zyner Vrouwe is: de Vrouwen hebben Huizen in de Stad en op het Land, met welker beheering de Mannen zich nooit durven bemoeien. Lustplaatzen, Dienstboden, alles komt aan de Vrouwen toe; de Man blykt, uit alle omſtandigheid van zyn gedrag, niets meer te weezen dan de eerſte Huisbediende zyner Egtgenoote, ſteeds tot haaren dienst verbonden, en een ſlaaf van haare grilligheden.

Vanhier loopt 'er op *Lesbos* eene vertelling, dat dit Eiland in vroegeren tyde bewoond wierd door *Amazoonen*; eene overlevering, echter, zo verre ik weet, niet gegrond op de oude Geſchiedenis. SAPPHO de meest beroemde Vrouw, welke dit Eiland ooit voortbragt, wordt gezegd manlyke neigingen gehad te hebben, waarin zy, gelyk LUCIANUS ons berigt, niets anders deedt dan zich ſchikken naar de zonderlinge Zeden der Vrouwen op haar Eiland; maar ik vind niet dat de wyze waar op zy verkoos deeze haare neigingen te ontdekken, thans door de Vrouwen van *Metelino* gevolgd wordt, die ten vollen te vrede ſchynen met het dierbaar voorregt van volſtrekte

Heerſchappy over de Mannen, zonder in eenige andere byzonderheid te tragten om den loop der natuure te verkragten; nogthans zal deeze byzonderheid altoos dienen om te toonen, dat de Vrouwen van *Lesbos* altoos iets zonderlings en manägtigs in haare neigingen en zeden gehad hebben.

Wat hier van ook zyn moge, dit gaat vast, dat geen Land, hoe genaamd, een volkomener denkbeeld kan opleveren van een Gemeenebest van *Amazoonen*, of dienen om de oude verhaalen, welke onze Zeden ons ongelooflyk doen keuren, waarſchynlyk te maaken, dan dit Eiland *Metelino*.

Deeze manlyke Vrouwen zyn, voor het grootſte gedeelte, vry ſchoon, ondanks haare kleeding, die zonderling, en tot het doen affteeken der ſchoonheid niet gunſtig, is. Tot aan den gordel toe, die, gelyk de oude *Griekſche* kleeding medebrengt, veel hooger komt dan 't geen wy den middel heeten, draagen zy niets dan een hembd van dun doorſchynend gaas, rood, groen, of bruin, waar door heen men alles kan zien, de borſten alleen uitgezonderd, welke zy met eene ſoort van halsdoek bedekken (*), en deeze, zo als men ons berigt heeft, hebben de *Turken* haar gedwongen te draagen, 't geen zy aanzien als een last, en geen gering gedeelte van der *Turken* dwinglandy. Lange Mouwen van dezelfde dunne ſtoffe laaten de armen tot den ſchouder zien. Haare voornaamſte Cieraaden zyn ketens Paarlen, aan welke zy kleine gouden ſtukjes hegten. Zy hebben groote ſchoone oogen, de neus is doorgaans die de Schilders de *Griekſche* noemen, en algemeen by de Vrouwen op de nabuurige Eilanden. Natuurlyk hebben zy een zeer ſchoone kleur; doch bederven dezelve door blanketzel, 't geen zy veelvuldig gebruiken, en zy misvormen haare bekoorelyke aangezigten door het agterſte gedeelte van den wenkbrauw af te ſcheeren, en 'er een rechte ſtrook hair in ſtede te ſtellen, met eene ſoort van gom gekleefd; hier door loopt de wenkbrauw met een ſmalle ſtreep tot aan het hair

(*) De Heer DE TOURNEFORT tekent ten deezen opzigte aan. De Kleedy en het Kapzel der *Lesbiſche* Vrouwen zyn ſtemmig genoeg; maar zy ontblooten den boezem te veel; daar zyn 'er die tot het ander uiterſte overgaan, en van haare borſten niets laaten zien dan de rondte. — *Reize na de Levant*, I D. bl. 154.

hair te wederzyden van het aangezigt. Zy zyn welgemaakt, middelbaar van grootte, doch meestal wat dik; maar niets onderscheidt de Vrouwen op *Lesbos* meer van alle andere Vrouwen zo algemeen, als de trotse en versmaadende houding met welke zy op alle Menschen nederzien als Schepzels van eene mindere natuure, tot haaren dienst geschapen, en gedoemd om haare Slaaven te weezen; en werkt deeze byzonderheid in haare houding niets in 't minste tot vermindering van haare natuurlyke Schoonheid; doch veeleer zet dezelve daar aan by, die soort van betoverende aantreklykheid, welke de *Franschen* den naam geeven van *piquant*.

DE MAN NAAR SMAAK.

Daar de onverbidlyke, onverzoenbre, dood my myne Ouderen ontrukte, in het prilste van myn leeven, en ik dus van alle menschelyke hulpe ontbloot was: daar werd ik aan de zorg van myn Oom, als Voogd, opgedragen, die niet naliet, alle moeite en vlyt in het werk te stellen, om my in den eersten smaak deftig op te voeden: en daar hy door geleerdheid nooit myn vlug verstand krenkte, liet hy my in het Hoflyk Fransch naauwkeurig onderwyzen; deeze taal is het, (zeide hy) die u eer en achting schenkt, en elk doet zien dat gy met Grooten kunt verkeeren: —— Hy kwelde nooit mynen geest, door school- of kerkgaan, ik leerde slegts de titels van veele Boeken, en —— het Bybelwoord, overlang als waarheid vastgesteld, liet ik ter onderzoek over van hun, wien zulks lustte; —— ik leerde alles, wat Vermaak —— Genoegen —— en Glorie aanbrengt; welke Kleederdracht aan de schoonen het meest kan behaagen; en, ik verzuimde niet, om in het Kaartspel, als het nut der samenleevinge uitmaakende —— uit te munten; kortom, ik leerde hoe zich een Heer van Rang, een *Man naar smaak*, op deeze Waereld moet gedragen.

Nu waren myne jaaren gekomen, om naar eigen lust en zin te leeven, en myn Oom maakte een einde aan zyn voogdyschap, ten vollen over zich zelven voldaan, dat hy zyn plicht betracht hadt.

Hoor nu, hoe ik, aan my zelven overgelaten, als een *Man naar smaak* myne dagen doorbreng!

Daar ik naar magt en hoogheid streef, al kost het pligt en eer, bemoei ik my nimmer met het laag gemeen, maar —— zragt de Grooten, door gevlei, aan myne belangen te boeijen, ik

—— ik verzuim geen Dansparty, *Concert* of *Assemblée*, en —— tracht daar, zoo veel ik kan, de trotsche gangen der Waereldgrooten te volgen! —— ik spreek nooit van het Albestuur eener Godheid, maar —— schryf alles toe aan het lot; trachtende het Gezelschap, daar ik tegenwoordig ben, te vermaaken, door elk die zedig leeft, op het geestigste, te bespotten; keur alles goed, schoon ik zelf mynen besten vriend hoor laaken; schaam my het leezen van Nederduitsche Boeken, —— woon steeds den *Schouwburg* by, niet uit smaak voor nuttige Spelen, maar —— om, met groote pracht en zwier, te schitteren nevens zoo veele anderen.

Ik heb ook, op myne wys, belydenis gedaan van het Protestantsch Geloof, waarin ik ben geboren en opgevoed, —— gaa nu en dan ook eens ter Kerke, by den Predikant L..... wiens preekmanier my 't meest bekoort, die braave Leeraar is geen fymelaar —— hy dooft zyn geest niet uit, door leezen of studeeren —— neen, hy *Ombert* fraai —— leeft in een modernen trant, en kan zich, zoo goed als ik, naar alles schikken.

Wat het Huwlyk belangt! hiervan heb ik een grooten afkeer, als vol zynde van onoverkomelyke zwaarigheden: *Madame* MUATRYK heeft wel groote schatten, maar —— is trotsch, —— kwaadaartig; met één woord, —— *lastig*; en —— de schoone EUZEBIA is een Meisje, dat wel op *deugd*, maar —— niet op geld, kan roemen. Dan, —— welk eene laagheid, die eene Gade uit enkele liefde kiest! —— Weg dan het Huwlyks-Juk. —— Triumph, het vrye leeven, daar geen band het harte knelt. —— Voor het overige zal ik veel liever trachten te zorgen, als een *Man naar smaak*, aan de *Mode*, myne hoogste hulde en achting te bewyzen: is zy wisselziek van aart! ik volg haar steeds geduldig —— kusch de banden die my kluisteren, —— en tracht alles in het werk te stellen, om waardiglyk te draagen den naam van —— *de Man naar smaak*.

J. D. V.

LOON NAAR WERK, OF DE GESTRAFTE NIEUWSGIERIGHEID.

Eene waare Gebeurtenis.

't Is, gelyk de Abbé MARITI, in zyne *Voyages dans l'Isle de Chyphre*, *la Syrie*, & *la Palestine*, optekent, in het Oosten zeer gebruikelyk, dat de Vrouwen van den laagsten rang zich openlyk baaden, en, wegens die verrooning, weinig of geene zwaarigheid maaken, als iemand, de badplaats voor-

by

by trekkende, haar in dien luttel voegzaamen toeſtand ziet, mits zy gelegenheid hebben om haare aangezigten met haare handen te bedekken; doch lang beſpied en begluurd te worden is haar ondraagelyk. Een *Fransch* Heer, die den Abbé MARITI vergezelde, hadt 'er de volgende proeve van. In 't land met elkander omwandelende, zagen zy een aantal *Arabiſche* Vrouwen, geheel naakt, zich baadende, en haar linnen waſchende in een beek aan den voet eens heuvels. De *Franſche* Heer vondt zyne Nieuwsgierigheid opgewekt om deeze van naderby te beſchouwen, en hy beſloot, ondanks alle afmaaningen van den Abbé MARITI, ten dien einde alleen de heuvel af te klimmen. Toen hy nader kwam, traden zy hem te gemoet, en nodigden hem, door tekenen, dat hy zou naderen, en by haar neder zitten. Verrukt, wegens deeze uitnoodiging, betoonde hy zyne dankbaarheid door veelvuldige buigingen, en aanvaardde dezelve. Zy ſcheenen hem met blydſchap te ontvangen; doch zo dra was hy niet binnen haar bereik, of zy vielen met de uiterſte woede op hem aan, en gaven hem zo veele ſlagen, dat hy, voor ditmaal geheel geneezen was van zyne trek tot Galantery; met groote moeite ontkwam hy haare handen; en toen hy die ontworſteld heenen liep, vervolgden zy hem met een hagelbui van ſteenen; in dier voege, dat de verliefde Ridder eer een Heelmeester dan een Matres noodig hadt.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is waarlyk zeer te beklagen, dat zich veele Luiden bemoeijen met zaken, waar mede zy niets te ſtellen hebben, of waar door zy hunnen naasten, in de plaats van voordeel, groot nadeel toebrengen. —— Die zich met eens anders zaken bemoeit ten voordeele van zynen Evenmensch, is prysſelyk. —— Maar die zich in zaken ſteekt van anderen, met oogmerk om hen te bederven, die is van geene ſnoodheden vry te ſpreeken.

Eerlyk is een woord, dat zich verbazend wyd uitſtrekt. —— 'Er is geen beroep, ampt of bediening, waarop het geenen invloed heeft. —— Het ſtrekt zich uit tot de Grooten der Aarde. —— Van den Monarch tot den Bedelaar. —— Tot Geestelyken en Waereldlyken. —— Tot Heeren en Knegts. —— Tot Dienstbaare en Vrye. — Tot alle Menſchen, zonder onderſcheid. —— Zelfs hoort men van eerlyke Gauwdieven en eerlyke Bankroetiers.

Zou de Mensch niet nalaaten veele laagheden te begaan, welke hy nu doet, —— en veele dwaasheden nalaaten, waarmede hy zich nu veelal bezig houdt, indien hy overdagt van

welk

welk eene edele natuur hy is? —— Indien hy zich altoos by zich zelven bepaalde, en dagt in welk eenen edelen rang van wezens vind ik my niet geplaatst. —— Hoe moet myne vuurigſte toeleg dierhalven niet zyn, om in alle myne bedryven en handelingen te beantwoorden aan die groote beſtemming, waarom ik onder den rang der redelyke wezens ben geplaatst geworden?

Een opgeblazen Trotsaart is een onverdragelyk mensch. —— Hy ſtapt daar heenen met eene inbeelding, dat niemand hem gelyk is. —— Met trotsheid draait hy den verwaanden kop, en ziet met laagheid en veragting neder op zynen evenmensch. —— Zyne handelingen zyn een mengzel van verwaandheid, en zyne inbeeldingen gaan alles te boven. Hy maakt eene vertooning van verſtand, en geleerdheid; dog hy is gelyk die Boeken met fraaije Banden, wier binnenſte vol dwaasheden is. —— Een Trotsaart heeft zelden verſtand, dog rammek doorgaans veel, en juigt altoos zyn eigen gezegden toe. —— Hy is gelyk een ledig Vat, 't geen veel geraas maakt, dog niets inheeft. —— Dan, ziet hy met veragting neder op zyne minderen, een man van verſtand beſchouwt hem met geene mindere veragting, terwyl hy by de geheele Waereld het voorwerp van beſpotting is.

Indien de Mensch zyn vertrouwen, den grond van zyn geluk, ſtelt in de aardſche, de tydelyke, Zegeningen, is hy van groote dwaasheid, en onvoorzigtigheid, te beſchuldigen. —— Want vaak veranderen Zegeningen in Bezoekingen —— en geluk in ongeluk. —— Maar boven dat alles, onze dagen gaan heenen als eene ſchaduwe, die haast verdwynt, en geene voetſtappen agter laat. —— De verſtandige vertrouwt niet op het vergankelyke, maar vestigt zyne hoop en verwagting op eenen ſtaat, ver buiten het bereik van alle verandering geplaatst.

C. v. D. G.

* * *

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BERIGT WEGENS DE WYSGEEREN, DIE DE VEELHEID DER WERELDEN GELOOFD, EN DIE DIT GEVOELEN NIET AANGENOMEN HEBBEN; MET EENIG VERSLAG VAN HUNNE SCHRIFTEN, EN BEDENKINGEN OVER DIE STRYDIGE BEGRIPPEN. Door den Heer GIRARD, *Arts des Konings, Opzigter van de Mineraale Wateren van Bagnols en St. Laurent, Correspondent van de Philoſophiſche Societeit der Weetenſchappen en nutte Kunſten te Lyon, van de Koninglyke Societeit der Weetenſchappen te Montpellier, en der Geneeskunde te Parys.*

(Journal des Sciences utiles.)

Indien de veelheid der Werelden geen volſtrekt beweezen Leerſtelling der Wysbegeerte is, moet dit gevoelen nogthans hoogstwaarſchynelyk weezen: naardemaal het, aan den eenen kant, ten grondſlage heeft, dit beginzel eener eeuwige waarheid, dat de Natuur niets te vergeefsch doet; en, aan den anderen kant, rust op Starrekundige Waarneemingen, welker uitkomſten men niet kan betwisten.

De Ouden, verſtooken van het voordeel der Verrekykeren, hebben het gemis diens werktuigs eenigermaate vergoed door een buitengewoone doordringenheid van geest. Zy ontdekten met de oogen des vernufts, 't geen deeze Werktuigen aan onze oogen vertoonen. Zy kenden den weg, dien wy betraden om den grond te leggen tot de Leer der Werelden. Zy trokken uit het zelfde beginzel de gevolgen, die de hedendaagſchen 'er uit afleiden. Men kan op geen verheevener wyze, op geene wyze waardiger aan de Grootheid van GOD, en diens oogmerken met het daarſtellen der Planeeten, en van die menigte van Starren aan het Uitſpanzel, denken. De Wyzen der Oudheid

zagen ze aan als zo veele Zonnen, om welken de Planeeten, even als in ons Zonneſtelzel, haaren omloop volbragten. Zy gingen een ſtap verder, en beweerden dat de Planeeten bewoond waren door Weezens, welker natuur zy niet bepaalden; doch die zy dagten, dat noch in ſchoonheid, noch in grootte, voor die van onze Aarde behoefden te wyken.

ORPHEUS is de oudſte wiens gevoelen over dit onderwerp ons bewaard gebleeven is. PROCLUS haalt drie verzen van dien Dichter aan, waarin hy ſtellig beweert, „ dat de Maan eene Aarde was, gelyk de onze, die haa„ re Bergen en Valeien hadt." —— PYTHAGORAS, die ORPHEUS in veele van zyne begrippen volgde, heeft desgelyks geleeraard, „ dat de Maan eene Aarde was, ge„ lyk aan de onze, bewoond door Dieren, welker natuur „ hy niet bepaalde," ſchoon hy geloofde, dat ze veel grooter en ſchooner waren dan die onzen Aardkloot bewoonen, en niet onderworpen aan dezelfde zwakheden (*).

Het gevoelen van DEMOCRITUS, door STOBEUS voorgedraagen, om de natuur van de Maan en de oorzaak der Vlekken, die wy op de ſchyf van die Planeet zien, en welke hy geloofde, „ niets anders te zyn, dan de „ ſchaduwen, gevormd door de verbaazende hoogte der „ Bergen, welke hy zich verbeeldde in de Maan te wee„ zen," als ook het verſchilſtuk door PLUTARCHUS over 't zelfde Onderwerp, bekragtigen de Stelling door ons beweerd.

Eindelyk ARISTOTELES, EPICURUS, HERACLITUS hebben in de veelheid der Werelden geloofd, als mede THALES, ANAXIMENES, ALICNOUS *de Platonist*, PLOTINETES, XENOPHANES, ANAXAGORAS, XENOPHON, LUCIANUS, *enz.* ORIGENES verklaart het gevoelen van DEMOCRITUS over het beſtaan van een ontelbaar getal Werelden, waarvan eenige door Dieren bewoond waren, en andere noch Dieren, noch Planten, hadden. Deeze Leer gaf ALEXANDER reeds vroeg gelegenheid om zyne ongebreidelde Eerzugt te ontdekken. ELIANUS tekent op, dat dee-

(*) PROCLUS *de Orpheo*, Lib. IV, *in Timæum*, p. 154, & 283. & Lib. V. p. 292. PLUTARCHUS *de Placit. Philoſoph.* Lib. II. c. 30. *cit. Oper.* Tom. II. p. 920 & 938. D. *de facie in orbe Lunæ.*

deeze jonge Vorst, gehoord hebbende, dat DEMOCRITUS van eene veelheid der Werelden ſprak, ſchreide, om dat hy 'er maar een te overwinnen vondt (*).

De grootheid en vrugtbaarheid der Natuur blinkt uit in alle haare voortbrengzelen. De hand des Almagtigen, die de grondſlagen des Heelals vestigde, en aan het Uitſpanzel des Hemels duizenden van lichtgeevende klooten hing, die 'er de eerſte beweeging aan gaf, en Planeeten vormde, gelyk aan die wy bewoonen, zou die hinderpaalen gevonden hebben, om ze, gelyk de onze, te bevolken? Wy hebben veel meer reden dan de Ouden, om de Maan bewoond te agten. Alle Waarneemingen der laatere Starrekundigen ſtrekken om ons te verzekeren, dat die Planeet een Dampkring heeft, dat 'er hooger en laager, meer en min verlichte, deelen in zyn; ook deelen die minder lichts terugkaatzen, en eene effene oppervlakte aanduiden, welke men voor groote Waterverzamelingen houdt; waaruit men, met grond, beſlooten heeft, dat 'er Bergen in de Maan gevonden worden, en men zelfs het middel gevonden heeft om derzelver hoogte te meeten.

De beroemde GALILEUS bepaalde, dat de hoogſte van die oneffenheden veel hooger was dan eenige Bergen op Aarde. Men heeft in de Maan Valeien gezien, 'er Poelen en Rivieren in ontdekt. De volkomene Zonsverduisteringen, het behulp der Verrekykeren, de verzekeringen der beroemdſte Starrekundigen, bovenal van den Heer CASSINI, die, naar 't zeggen van FONTENELLE, van alle Menſchen den Hemel best kende, alles ſtrekt om ons te doen gelooven, dat, naardemaal 'er, even als om onze Aarde, om de Maan een Dampkring is, en 'er Bergen, Valeien, Diepten, en Rivieren op zyn, men daar uit moet afleiden, dat 'er Regen, Sneeuw, en andere Verhevelingen, gevolgen dier veronderſtellingen, plaats hebben. Waar uit, volgens onze begrippen van de Godlyke Wysheid, even zeer volgt, dat GOD 'er Schepzelen geplaatst hebbe, hoedanig dezelve ook mogen weezen, die deeze Planeet kunnen bewoonen; ten einde alle die dingen, al die toeſtel van verſchynzelen, niet te vergeefsch zouden zyn: want men kan zich niet diets maaken, dat de Natuur,

(*) ORIGEN. *in Philoſophumenis*, c. 13. ÆLIAN. *Var. Hiſt.* Lib. IV. c. 29.

tuur, of de groote Werkmeester der Natuure, iets te vergeefsch geſchaapen heeft.

Onder de hedendaagſchen, die in de Maan heuvelen en valeien, bosſchen, zeeën, ſtelden, en dezelve bewoond of bewoonbaar rekenden, ſteeken uit Vader MARSINE, GILBERT, HENRI LE ROI, FRANCOIS PATRICE, GASSENDI, *enz.* KEPLER twyfelde niet of de Maan was bewoond. HEVELIUS heeft, in zyne vernuftige beſchryving van die Planeet (*Selenographia*), dezelve in Landen verdeeld. Men bewondert, in die ſoort van Kaart eener onbekende Wereld, de naauwkeurigheid des Werks, en de ſchranderheid des Uitgeevers.

Bekend is *'Hiſtoire comique des Etats & Empires de la Lune & du Soleil*, van CYRANO DE BERGERAC. Het blykt uit den boertigen, gekjaagenden en zonderlingen, ſtyl, dat de geest des Schryvers veele reizen deedt na de Landen door hem beſchreeven, Staaten en Ryken der Maan en Zon. Men ziet nogthans, door alle de vreemdigheden heen, dat hy wel doordrongen was van de beginzelen van DESCARTES, en dat hy, was hem een ryper ouderdom te beurt gevallen, in ſtaat zou geweest zyn om iets beters te voorſchyn te brengen.

Het Bygeloof en de Geestdryvery, die zich in alles mengen, kunnen geen nadeel toebrengen aan de Waarheden met welke men ze durft paaren. Vader KIRCHERUS heeft zich een denkbeeld van alle Planeeten gevormd, en ons eene beſchryving van derzelver Inwoonderen gegeeven, volgens zyne hoogvliegende verbeeldingskragt. Dus vindt men, by voorbeeld, in *Saturnus*, droefgeestige Gryzaarts, met een ſchildpadden-tred voortgaande, gekleed in treurig gewaad; rookende toortzen zwaayende, met een bleek gelaad vol ſtrenge weezenstrekken. In *Venus*, daarentegen, treft men jeugdige lieden aan van eene verrukkende geſtalte en ſchoonheid, waar onder deezen, op 't geluid van ſpeeltuigen, danſen, terwyl anderen welriekende bloemen met volle handen ſtrooijen. De Schryver geeft reden van dit onderſcheid tusſchen de Bewoonderen dier beide Planeeten; doch ze zyn zo bondig als zyne droomen. 't Is in het Werk van dien beroemden *Jeſuit*, getyteld *Iter Extaticum*, dat lieden, die tyd over, en geen vrees hebben om zich gek te leezen, de beſchryving der Bewoonderen van de andere Planeeten kunnen vinden. Vreemd is het, dat dit Werkje zo veel vermaardheids gekreegen hebbe, en 't zel-

zelve herhaalde keeren gedrukt is; noch vreemder, dat men den Schryver niet ſtreng berispt heeft over de buitenſpoorige vraagen: „ Of de Wyn, dien men in *Jupiter* „ maakte, zou kunnen gebruikt worden in de Offerande „ der Miſſe? en of het Water, 't geen men in de Maan „ aantrof, geſchikt was om een Onderwyzeling te doo„ pen?"

Naa 't geen wy gezegd hebben, blykt dat FONTENELLE de eerſte niet geweest is, die beweerde, dat elke Planeet van *Saturnus* af tot de *Maan* toe, eene Wereld was, bewoond gelyk onze Aarde. Met hem die eere te geeven, hebben de Opſtellers van een beroemd Werk, de Verzamelplaats van alle Menschlyke kundigheden en dwaasheden, zich bedroogen. Maar 't is waarheid, dat deeze vernuftige Academist in zyne *Zamenſpraaken over de Veelheid der Werelden*, op eene belangryke wyze, eene Leer, in de wieg der Natuurkunde gekweekt, ontvouwd, en dat zyn penſeel, door de bevalligheden beſtuurd, ontelbaare fraaiheden verſpreid heeft over eene ſtoffe, zo moeilyk, en die daarvoor zo weinig vatbaar ſcheen. Zy, die beweerd hebben, dat de *Cosmotheoros* van HUIGENS de grondſtoffe voor het Werk van FONTENELLE zou opgeleverd hebben, dwaalen niet minder: dat van FONTENELLE zag het licht in 't jaar MDCLXXXVI, en dat van HUIGENS in 't jaar MDCXCVIII, en dus twaalf jaaren laater (*).

Wat hier van zyn moge, de algemeene reden die FONTENELLE bybrengt tot verdeediging van zyn gevoelen, reeds zo vast bevestigd door andere Waarneemers zints PYTHAGORAS, komt hier op neder, dat de Planeeten Lichaamen zyn gelyk aan onze Aarde, dat onze Aarde zelve een Planeet is, en dat, daar deeze laatstgemelde Planeet bewoond wordt, de andere Planeeten ook moeten bewoond zyn. „ Laaten wy eens veronderſtellen," zo drukt deeze Secretaris der Academie zich uit, om het door eene ge-

(*) De *Cosmotheoros* van HUIGENS werd naa 's Mans dood uitgegeeven. Zie de Voorreden van de *Nederduitſche Vertaaling*, door P. RAIUS, 1699 in 't licht gegeeven, onder den Tytel: *De Wereldbeſchouwer, of Gisſingen over de Hemelſche Aardkloten en derzelver Cieraad*, geſchreeven van CHRISTIAAN HUIGENS *aan zyn Broeder* KONSTANTYN HUIGENS; uit het Latyn vertaald. VERT.

gelykenis op te helderen, „ dat 'er nooit eenige gemeenſchap geweest was tuſschen *Parys* en *St. Denis*, en dat een Burger van *Parys*, die nimmer te dier Stad uittoog, op een Kerktooren klom, en *St. Denis* van verre zag. Men vroeg hem daar op, of hy geloofde dat *St. Denis* bewoond was als *Parys*? Hy zal ſtoutmoedig antwoorden, neen; voor reden geevende: Ik zie de Inwoonders van *Parys* wel; maar die van *St. Denis* niet, en heb 'er nooit van hooren ſpreeken. Iemand voert hem te gemoet, dat men, op den tooren van *Notre Dame* zynde, de Inwoonders van *St. Denis* in waarheid niet zag; doch dat de afſtand zulks veroorzaakte, dat alles, wat men van *St. Denis* zag, zeer op *Parys* geleek, dat men 'er klokken, huizen en muuren hadt, en dat het zeer wel ook naar *Parys* daar in kon gelyken, dat het bewoond was. —— Dit zal op myn Burgerman niets vermogen, hy zal blyven ſtaande houden dat *St. Denis* niet bewoond is; dewyl hy 'er geen Mensch ziet. Onze *St. Denis* is de *Maan*, en elk onzer de Paryſche Burger die nooit uit de Stad ging."

Dit Werk is het beroemdſte van alle de Werken van FONTENELLE, en een dat het ook meest verdient. *Men vindt* 'er den Schryver geheel in, hy komt 'er in voor volkomen zo als hy was, een klaar en diepdenkend Wysgeer, een fraai vernuft, geestig, aartig, enz. Dit Boek, zegt de Schryver *du Siècle de Louis XIV*, gaf het eerſte voorbeeld van de moeilyke kunst om de bevalligheden met de Wysbegeerte te vereenigen; doch een gevaarlyk voorbeeld; naardemaal de weezenlyke optooy der Wysbegeerte niets anders is dan orde, klaarheid, en bovenal waarheid; en men, naa de uitgave van dit geestig Werkje, niet dan te dikwyls onderſtaan heeft om geestige ſlagen, aartigheden, valſche cieraaden, 'er by te voegen. 't Geen tot eene verhindering zal ſtrekken voor de Naakomelingſchap, om dit Werkje van FONTENELLE onder onze Clasſike Schryveren te plaatzen, beſtaat hierin, dat het deels gegrond is op de Draaikringen van DESCARTES, van welken Wysgeer onze Academist een groot Bewonderaar was; tot zyn dood toe de dwaalingen verdeedigende, door welken hy zich van zyne vroege jeugd hadt laaten voorinneemen.

Onder hun, die de droomeryen van Vader KIRCHERUS hoogst gewraakt hebben, munt uit de groote Starrekundi-

dige. HUIGENS. Deeze Geleerde geloofde egter, dat de Planeeten bewoond waren, en zie hier waarop hy dit zyn begrip grondde. Het Water het beginzel aller zaaken zynde, moet het ook in de Planeeten gevonden worden; en is het daar, dan moet het, door medewerking der warmte van de Zonneſtraalen, Planten en Boomen doen groeijen. Doch deeze voortbrengzels zouden te vergeefsch en nutloos weezen, waren 'er geene Menſchen op de Planeeten. Deeze moeten, derhalven, bewoond zyn: en hier uit leidt hy af, dat de bewoonders der Planeeten gelykſoortig moeten weezen met die der Aarde. Ingevolge hiervan bevolkt hy ze met dwaazen en verſtandigen, ſlegten en braaven; onder welken ook Wetten en Regters gevonden worden. HUIGENS verdeedigt dus dezelfde ſtelling als FONTENELLE, met dit onderſcheid, dat hy beweert, dat de andere Planeetbewoonders, de grootſte overeenkomst met ons hebbende, ook dezelfde Kunſten en Kundigheden bezitten (*).

Niet alleen heeft WOLF zich een voorſtander verklaard van de veelheid der Werelden; maar hy geloofde ook grond te hebben om de grootte van de Bewoonders der Planeeten te bepaalen. Die van *Jupiter* moeten, volgens deezen Wysgeer, ruim dertien voeten haalen, omtrent de hoogte van OG, Koning van *Bazan* (†). — BENJAMIN MARTIN behoort onder die, welke geloofd hebben, de veronderſtelling, door FONTENELLE gevormd, te moeten aanneemen (‡). — De Heer SAVERIEN ſtelde de Planeeten bewoonbaar; doch, voegt hy 'er nevens: enkele gisſingen, hoe vernuftig ookuitgedagt, brengen weinig toe aan de kennis van de natuur der zaaken; de Natuurkundigen vorderen, voor het minſte, waarſchynlykheden, als 'er zekere bewyzen ontbreeken; het is door elke Planeet, in 't byzonder, waar te neemen dat men deeze verzamelt. — Naa de uitvinding en volmaaking der Verrekykeren, heeft men deeze gisſing verſterkt (§). — De Heer DUTEMS vindt deeze

(*) Zie den *Cosmotheoros* van HUIGENS, in 't Fransch vertaald door den Heer DUJOUR 1702. De Heer CONDORCET heeft in de Lofreden op dien Academist hiervan niet geſprooken.

(†) *Elem. Aſtron.* Genev. 1735, P. II.

(‡) *Grammaire des Sciences Philoſophiques*, p. 163.

(§) *Hiſtoire des progres de l'Eſprit humain dans les Sciences Naturelles*, p. 237 & 241.

ze Leer zo waarſchynlyk, dat, zyns oordeels, geen mensch van verſtand dezelve kan verwerpen (*).

My is nog overig te ſpreeken van Geleerden, die de veelheid der Werelden niet toegeſtaan hebben, en de voornaamſte zwaarigheden, daar tegen ingebragt, op te losſen.

(*) *Recherches ſur l'origine des decouvertes attribuéz aux modernes.* Tom. I. p. 169. & 222.

(Het Vervolg en Slot in het eerstkomend Stukje.)

WAARNEEMING WEGENS EENEN VANEEN GESCHEURDEN SLOKDARM. Door Doctor THILOW.

(Uit het *N. Magazin fur Aertze von Prof.* BALDINGER, in een verkort Uittrekzel, vertaald.)

Den 4 April 1790, wierd ik geroepen by een Meisje van zeven jaaren oud, 't welk van haare vroegſte jeugd, zelfs van dien tyd af dat zy geſpeend was, meestal brood tot haar voedzel had gebruikt; dit, en dan nog haar zeer mager lichaamsgeſtel, opgeblaazene onderbuik, hardlyvigheid, enz. bragten my in het vermoeden, dat het lieve wigt aan verharde Klieren in het darmſcheil, en ook aan Wormen, laboreerde.

Reeds twee dagen, vóór dat ik deeze Lyderesſe de eerſte reis zag, had zy alles wat zy gegeeten of gedronken had terſtond weder overgegeeven, en in die zelfde omſtandigheden vond ik haar ook nog; bovendien was zy zeer dorſtig, en klaagde voornamelyk over pyn omtrend de navel. Op myne vraagen, of zy een bitteren of bedorven ſmaak had, antwoordde zy van neen, en voegde 'er zelfs met een vergenoegd gelaat by: alles wat ik eet of drink ſmaakt my regt goed, als ik maar niet alles zo terſtond weder moest overgeeven. Ik bezag haar tong, en deeze was zelf niet met de gewoone noodzaaklyke ſlym bezet, maar integendeel zeer rood. Dit alles onaangezien, had echter een niet tot de Geneeskunde geregtigde, of, het welk op het zelfde uitkomt, een Kwakzalver, aan haar een braakdrankje gegeeven; daar by voegende, dat het Kind zeker iets kwaads in de maag moest hebben.

Daar

Daar my de bovengemelde omſtandigheden in het geheel geene aanwyzing tot een braakmiddel gaven, zo keurde ik, en naar ik meen met het hoogſte regt, een zo onverſtandig gegeeven braakmiddel ten eenemaal af. Maar ordineerde aan de patiente ſlymerige voedzels te geeven, en doeken met een aftrekzel van de *Herba Menth. criſp.* doortrokken, na dat dezelve vooraf met *Spir. Menthæ* beſprengd waren, over de maag te leggen, en ſchreef teffens het volgende drankje voor: ℞. *Aq. Menthæ pip.* ℥v. *Laud. Liq. Syden.* ℈i. *m. d. ſ.* alle twee uuren een tafellepel vol te gebruiken.

Den 5 dito waren de pynen omtrend de navel opgehouden, en het overgeeven was veel verminderd: ik liet haar, daar 'er nog weinig van het drankje gebruikt was, met dezelfde middelen voortvaaren. By myn derde bezoek, vond ik een braakſtroopje en nog een mixtuur, door een ander Doctor, die, zonder myn voorweeten, daarby geroepen was, verordineerd. Het Kind had ook werklyk reeds van het braakſtroopje gebruikt: ik gaf myne ontevredenheid, wegens een zo tegens alle regelen der Kunst aangewend braakmiddel, wel te kennen, maar het mogt niets baaten, om dat deeze Medicus even het zelve als de voorige *Pſeudo-Medicus* gezegd had. —— Ik dagt by my zelve, *manum de tabula*, en kwam niet weder.

Den 18 dito ſtierf het Kind, en de Vader van hetzelve verzogt my allerdringendst, om het te openen. Het ware te wenſchen, dat een ieder, by het verliezen van de zynen, even zo van alle vooroordeelen vry zyn mogte, en den Geneesheer aanmoedigen, om de opening te verrichten; maar, dit zullen misſchien nog wel, voor een langen tyd, ſlegts vroome wenſchen blyven.

Ik bevond het lichaam ten eenemaal uitgeteerd, zelfs in zo verre, dat het onderlyf meer hol dan bol was. Na dat ik het zelve geöpend had, bevond ik het net, en de overige ingewanden, vry natuurlyk geſteld. De darmen waren niet opgezet, nog bevatten eenige drekſtoffe, en ik ontdekte ook, zelf by het naauwkeurigſte onderzoek, geen de minſte ontſteeking, noch in de darmen, noch in de maag. De Lever en Milt waren gezond. Het Darmſcheil was, doorgaans, met groote verharde Klieren bezet. In den nederdaalenden kronkeldarm was een gewoone Worm, en een zoortgelyke in de dwarze. In de Karteldarm vond ik twee inſchietingen, waarvan de eene die

zig het naaste aan den blinden darm bevond, wel drie duimen lang was.

Maar dit alles leverde noch geene voldoende oorzaaken, wegens de hevigheid der toevallen, op; want, noch de verharde Klieren, noch ook die twee Wormen, waren daar alleen in ſtaat toe, indien niet de werking van het braakmiddel daarby gekomen was. Wat die inſchietingen betreft, deeze ontſtonden eerst toen de ziekte reeds tot het hoogſte toppunt geklommen was, want het Meisje had dagelyks, en zelfs nog daags vóór haar dood, behoorlyken ſtoelgang gehad; maar, toen de Stuiptrekkingen zo hevig en aanhoudende wierden, geloof ik, dat die op de ingewanden insgelyks gewerkt hebben, en door zodanige Kramptrekkingen konden deeze inſchietingen zeer ligt veroorzaakt worden.

Meer dan eens, heb ik diergelyke in elkander geſchoorte darmen, in de lyken van zodanige lyders, aangetroffen, die by hun leeven nooit over iets, daar toe behoorende, geklaagd hadden; het zelfde hebben THEDEN, CULLEN, CHESELDEN, en meer anderen, ook waargenomen. EenGeneesheer behoort derhalven niet terſtond alles, wat hy by het openen van een lichaam onnatuurlyk bevind, voor de oorzaak der ziekte aan te zien; maar moet het zelve dikwyls veel meer voor derzelver gevolgen beſchouwen; en dan eerst zal hy die wezentlyke voordeelen kunnen verkrygen, die een kundig onderzoek der lyken, aan duistere Ziekten geſtorven, opleveren kan.

Dierhalven niet vergenoegd zynde met die afwykingen, welke ik in den onderbuik gevonden had, ging ik over tot het openen van de borst, en hier door wierd my de moeite rykelyk beloond; want na dat ik het borstbeen had weggenomen, ontdekte ik in de linker borstholte een menigte van uitgeſtort vocht; en, by een naauwkeurig onderzoek daarvan, wierd ik overtuigd dat het zelve gedeeltelyk Geneesmiddelen, en gedeeltelyk het drinken, was, dat zy gebruikt had. Daar dit nu eigenlyk behoorde in de maag te zyn, zo zogt ik na de oorzaak, door welke deeze ſtof zich in de borstholte had kunnen ontlasten, en deeze bevond ik in den Slokdarm; want ter hoogte van een duim boven den ingang der maag, ontdekte ik in dezelve een ſcheur van die lengte, dat ik 'er met gemak de punt van myn pink konde inſteeken, en toen ik met de linke hand het bovenſte gedeelte des ſlokdarms toehield,

en

en met de regte op de maag drukte, zo vloeide al het vogt, dat nog in de maag was, door de gezegde opening in de linker borstholte. In de rechter borstholte, ook in de longen of het hart, heb ik niets tegen natuurlyks waargenomen.

Na dat ik dit ontdekt had, verwonderde ik my niet meer over den bejammerenswaardigen ſtaat, waarin zich het Kind in haare twee laatſte levensdagen had bevonden; want niet alleen de zeer ſnelle pols, hevige Koortzen, maar ook de onafgebrooke geweldige ſtuipen, moesten, op die aanhoudende prikkeling der Zenuwen, die door het in de borstholte uitgeſtorte vogt veroorzaakt wierd, noodzaakelyk volgen.

Wat nu eigentlyk de oorzaak van het barſten des ſlokdarms betreft, deeze is, dunkt my, gemakkelyk te ontdekken. Ik geloof dat de Patiente, in het begin dat zy aan het overgeeven raakte, (waar toe de Wormen veelligt de eerſte aanleiding gegeeven hebben,) tot eene roosagtige of ligte ontſteeking van den Slokdarm gedisponeerd was; en daar zy bovendien reeds aan verſtoppingen in de Klieren laboreerde, zo zal myn vermoeden nog waarſchynlyker worden, wanneer men in overweeging neemt, dat zich in dit Darmkanaal zeer veele Klieren bevinden, die dierhalven, door het aanhoudende braaken, te gelyk met de bekleedzelen van den ſlokdarm zelve, zeer uitgerekt wierden, en dus tot ontſteeking moesten overgaan: en hier door worden (zo als bekend is) die deelen, welke buitendien reeds zeer naauw met elkander verbonden zyn, nog naauwer vereenigd; daar nu dezelve, door het aanhoudend braaken, geſtadig meer en meer geprikkeld en uitgerekt wierden, zo moesten de vezeldraaden eindelyk, voor dit geweld niet beſtand zynde, wel vaneen ſcheuren, waardoor dan ook het barſten des Slokdarms en de dood veroorzaakt is.

Mogt toch ieder Overheid, die het welzyn van haare Ingezetenen wil behartigen, een ſtreng verbod geeven, dat geene Landloopers of Kwakzalvers, wier aantal in onze dagen zeer groot is, (en onder welke men zommige Wondheelers, Chimisten, Drogisten, Kruidenverkoopers, en meer zoortgelyken, billyk tellen mag) volſtrekt geene braak- purgeer- of andere geweldige middelen aan de Lyders, op eigen gezag, geeven mogen; dan zoude gewis nog meenig, voor den Staat en Burgery zeer nuttig, Medelid in het leven bewaard kunnen blyven!!!

THILOW, *Med. & Chirurg. Doctor.*

BE-

BERICHT VAN EEN ZON-MIKROSKOOP.

Reeds voorlang heb ik gewenscht, dat de middelen, om de ondervindelyke kennis, van GODS grootheid in zyne Werken, te verſpreiden, niet zo zeldzaam en kostbaar mogten wezen: byzonder heb ik zulks gewenscht, ten aanziene van zodanige Werktuigen, welken de verwonderenswaardige hoedanigheden van kleine, en voor het bloote oog volkomen onzichtbaare, voorwerpen levendig vertoonen.

Het gezicht van zodanige voorwerpen maakt op het hart, zelfs van den ongevoeligen en gedachteloozen mensch, een zeer diepen indruk. Het zy men toch de zeldzaamheid of het onverwachte in deeze vertooning, of wat het ook zyn moge, gewaar worde, het is genoeg, dat dezelve ſterker werkt op het hart en de aandoeningen, dan de beſchouwing van andere, op zich zelve nog veel grootere, Wonderen in de natuur, die wy echter, van onze kindsheid af, dagelyks voor oogen zien.

Wie aanſchouwt toch met verwondering de Zon, wanneer dezelve majeſtueus boven onze hoofden zweeft? By hoe weinigen maakt het gezicht der duizenden van Waerelden, die wy aan den met Sterren bezaaiden Hemel ontwaaren, zo diepe indrukſelen, dat zy hier door tot de aanbidding van den verwonderenswaardigen Schepper worden opgeleid?

Dan men vertoone aan den mensch een voor het bloote oog onzichtbaar gewormte of inſekt, by voorbeeld eene kaasmade, zo groot als eene hand: men doe hem, in zodanig diertje, elk deeltje en alle gewrichten, ook deszelfs ſnelle beweeging, horentjes, enz. opmerken; of men laate hem, in een klein, naar den ſchyn helder, waterdropje, diertjes van de grootte eener noot, met de grootſte regelmaatigheid gevormd, aanſchouwen, en zyne ziel zal met verwondering worden aangedaan: want hy vermoedde zulks of in 't geheel niet, of hy zag het ten minſten nooit voorheen.

Wanneer ik overwoog, dat zodanige vertooningen door geen middel zo goed, of ook zo fraai, konden worden te weeg gebracht, dan door het Zon-Mikroskoop, is het geenszins te verwonderen, dat ik, zedert veele jaaren, 'er op bedacht was, om dit Werktuig deels zodanig in te richten, dat

dat elk hetzelve gemaklyk kon gebruiken, deels om hetzelve voor zulk eenen prys te laaten bezorgen, dat meerderen in ſtaat waren, om hetzelve te koopen.

Veelen hebben my voor deezen arbeid reeds hunnen dank betuigd, terwyl ik by nog meerderen eene weldaadige nieuwsgierigheid hoope te verwekken, wanneer ik hen, door eene korte beſchryving, met dit Werktuig nader bekend maake. Ik zal dan eerst ſpreeken

van de Werkingen van het Zon-Mikroskoop.

Het Zon-Mikroskoop ſtelt het beeld van kleine, of voor het ongewapend oog geheel onzichtbaare, voorwerpen niet alleen in eene ongelooflyke groote, maar ook met eene buitengewoone duidelykheid, ja met derzelver verwen en kleinſte ſchakeeringen, op eenen witten muur.

Dan zodanige voorwerpen moeten zuiver toebereid, en tusſchen fyne glazen zodanig ingevat zyn, dat men dezelve zo wel gemaklyk voor het Mikroskoop brengen, als ook voor bederf bewaaren kan. Daar het ieders zaak niet is, om zich diergelyke voorwerpen zelf te vervaardigen, ben ik 'er op bedacht geweest, dezelven insgelyks, volkomen toebereid, en tusſchen glazen liggende, by het Mikroskoop te voegen. Ik behoeve ſlechts eenigen van dezelven te beſchryven, om elk in ſtaat te ſtellen, dat hy over de Werkingen van het Mikroskoop kunne oordeelen.

In kleine dwars afgeſnedene ſtukken van Hout beſchouwt men de ſchoonſte vorming en duizenden van openingen, deels van zulke pypen, in welken het ſap in de hoogte ſtygt, deels van dezulken, in welken de lucht is, die het ſap mede naar omhoog dryft.

Een fyne dwarsſchyf van het onaanzienlyk Vliermerg vertoont het fynſte en regelmaatigſte weefzel van blaasjes, van welken ieder op zich zelve eene konſtig gevlochtene invatting heeft.

Een dwarsſchyfje van Kurk vertoont ontelbaare openingen, welken buiten twyfel ſtellen, dat geestige dampen ook door de beſte kurken moeten doordringen.

Een deeltje van eene Moschplant verſchynt als een groote boom, en in ieder klein blaadje is het fynſte aderenweeffel zichtbaar, even gelyk in de ontleede bladen van groote boomen.

De Bevruchtende bloemſtofjes, welken men in alle bloemen, ten tyde van derzelver bloei, vindt, waarvan men

de

de enkele deeltjes met het bloote oog niet kan zien, vertoonen in dezelven de menigvuldigſte gedaanten. Byzonder fraai is het ſtof van de kleine Akker-Malowe. (*Malva arvenſis*. L.) Ieder ſtofdeeltje op zich zelve, van welken ontelbaaren uit het kleine ſtofzakje uitkomen, heeft de gedaante van een horlogie-rad, welks ſcherpe kerfjes door het Mikroskoop zichtbaar worden.

De fyne ſcheutjes van Gras en Graanen, in welken men de kerfjes met het bloote oog naauwlyks ontwaart, vertoonen zich, voor het oog, gelyk groote houtzaagen.

Een onbemerkbaar klein deeltje van de gewoone Spons vertoont een doorboord weefzel van enkel fyne pypen.

Aan den vleugel eener Mug ziet men den zuiverſten toeſtel van enkel regelmaatige ſchoongevormde vederen, gelyk aan dezulken, welken men van de vleugelen der Kapellen afveegt.

Het ſtof van de vleugelen der Kapellen vertoont zich in de ſchoonſte pracht. Elk ſtofje is eene fraai gevormde ingekorven veder, welke beneden eene ſchacht heeft, met welke zy in de openingen van den vleugel ingevoegd is geweest. De verwen zo wel, als de menigvuldige gedaanten, kan men niet genoegzaam bewonderen.

Het gezuiverd oog van eene Kapél, of van eene Vlieg, doet de duizenden van oogen, waar aan zo veelen geen geloof willen ſlaan, zeer duidelyk zien. Ieder oog op zich zelve is een zeshoek, regelmaatig gevormd, gelyk de Celletjes der Byën, en vertoont zich in eene aanzienlyke grootte. Het oog van den Kreeft heeft vier hoeken.

De Luis en de Vloo verſchynen ellen lang, de Kaasmade in de grootte van eene ſpanne. Men kan zich naauwlyks verbeelden, hoe verrasſend een zodanig gezicht is, en hoe veele anders onzichtbaare ſchoonheden men in deeze verachte diertjes ontdekt. Het belangrykſte zyn zy, wanneer men ze leevend onder een glas brengt, waar zy ruimte hebben om zich te beweegen. In het lichaam van de Luis ziet men, op het duidelykſte, den inwendigen omloop der ſappen.

Een veſeltje van eene Ganzeveer is eene prachtvolle ſamenſtelling van ontelbaare andere vederen.

Menſchen-hairen vertoonen zich eenige duimen dik, met derzelver inwendige holle pypen. De hairen der onaanzien-

zienlyke Beerrups laaten zich zien, gelyk palmtakken met derzelver zydſche toppen.

Kleine Viſſchubben hebben de onderſcheidene gedaanten van groote Mosſelen. By uitſtek ſchoon vertoont zich eene ſchubbe van den Baars, van voren wegens derzelver fraaije boog, en van achteren wegens haare kammen.

Buitengemeen treffend is 't ſtollen of aanzetten van het Zout, wanneer het in water is opgelost, en men van deeze oplosſing een druppel op eene glazen ſchyf wryft, en het zelve achter het Mikroskoop brengt. Zo dra het water begint uit te dampen, ſchiet het zout aan den rand deels in onderſcheidene kristallen, deels in de menigvuldigſte figuuren, te zamen. Op het ſchielykſte en fraaiſte formeert zich het Sal-amoniakzout, het welk men in Apotheeken, met andere ſoorten van zout, gemaklyk verkrygen, en proeven daarmede doen, kan. Dit vertoont, wanneer hetzelve aanzet, boomen, ſpietſen, lanſen, ſterren, enz.

Deezen zyn de Werkingen van het Zon-Mikroskoop, welke men zelf op duizenderleie wyzen vermenigvuldigen en veranderen kan. Hetzelve pryst zich boven alle andere Mikroskoopen aan, niet ſlechts door de buitengemeene grootte en duidelykheid der vertooningen, maar ook daar door, dat 20 en 30 Liefhebbers der Natuur dezelve op éénen tyd aanſchouwen, en zich gemeenſchaplyk daarmede vermaaken kunnen, terwyl, by enkelvoudige en ſamengeſtelde Mikroskoopen, ſlechts één op éénen tyd dezelve kan waarneemen. Zekerlyk moet men, by het gebruik van hetzelve, op de Zon en eene heldere Lucht wachten; dan de Zomer is immers lang, en dan, wanneer men hetzelve gebruiken kan, is 't vermaak des te grooter. Tot byzondere Waarneemingen kan ook elk het daarby zynde enkelvoudige Mikroskoop, ten allen tyde, en in alle uuren, gebruiken.

Het Werktuig zelve

Beſtaat uit de volgende hoofddeelen. Tot hetzelve behoort:

1) Een vierkant plankje van Peereboomenhout, met ſterkwater beſtreeken, in welks uitgedraaide holligheid zich eene ronde ſchyf, onder eenen ring van geel koper be-

beweegt. Voor aan de ſchyf is een uitgedraaid huisje voor de buizen, en agter dezelve een verzamelglas.

2) Een ingevatte Spiegel, welke, voor het verzamelglas, in vier geele kopere ſchroeven met een bout van geel koper wordt aangeſchroefd, ten einde de Zon op te vangen, en haar beeld in het verzamelglas te brengen.

3) Twee in elkander geſchovene, met ringen ingevatte, Buizen; zynde de bovenſte met groen Pergament overtrokken.

4) Het eigenlyke Mikroskoop met twee Vergrootglazen in palmboomhout ingevat.

5) Vyf-en-twintig ſtuks voorwerpen in vyf ſchuivers van Palmboomhout, in welke dezelve tuſſchen fyne holle verhevene glazen liggen.

6) Een enkelvoudige ſchuiver van Spiegelglas, om het aanzetten der zouten gade te ſlaan, of diertjes in kleene waterdruppeltjes te zien.

7) Een Proefſchuiver, dergelyken zich ieder zonder moeite zelf bezorgen kan, om voorwerpen naar believen in te leggen.

8) Een glazen Buis, om in dezelve vloeiſtoffen onder het Mikroskoop te brengen.

9) Een paar Schroeven, om het Werktuig aan te ſchroeven.

10) Een met ſterkwater beſtreekene en rood geverwde Kast, waarin alles ingelegd en bewaard is.

Alles dus, wat tot Waarneemingen vereischt wordt, is by het Inſtrument gevoegd. Het komt derhalven ſlechts daar op aan, dat men weete,

Hoe men moete beginnen, om de Werkingen van dit Zon-Mikroskoop te beſtieren.

Hier van zal ik eene korte aanwyzing geeven, die elk eenen duidelyk en verſtaanbaar zyn zal, zo dra hy het Werktuig zelve in handen heeft.

1) Men kieze een Vertrek, het welk, in gepaste uuren, door de Zon beſcheenen wordt, en men verduistere hetzelve tot op één Venſterraam, het welk men opſchuift of uitneemt, en in deszelfs plaats eene plank inzet.

De verduistering geſchied het gemaklykst door daar voor geplaatſte raamen, welken wél moeten paſſen en

en met opgeplakt dun bordpapier overtrokken zyn. De gewoone luiken laaten gemeenlyk te veel lichts door. Wie genoegzaam van digte dekens voorzien is, by voorbeeld, van zulken, welken de Vrouwen, by het ſtryken van de wasch, gewoonlyk onder liggen, kan dezelve ook gebruiken. Wien zulks niet te moeilyk is, kan op de enkele venſterraamen bordpapier met kleine nageltjes ſpykeren.

Tot dat venſterraam, in welk het Mikroskoop geplaatst zal worden, verkiest men best dat geen, 't welk, wanneer men met het gezicht naar het venſter gericht ſtaat, aan de rechterhand is, om dat men dan op de linker zyde des te gemaklyker ſtaan, en met de handen het Inſtrument beſtieren kan. Ook neemt men dat raam het liefst, 't welk tegen een witten muur over is: want dan behoeft men geen afzonderlyken wand te maaken; maar ſlechts, indien dezelve geverwd of behangen ware, een wit laken daar voor hangen. Het best is zekerlyk, wanneer men een beweeglyken Scherm heeft, welken men, in allerhande verwyderinge, van het Inſtrument plaatzen kan. Men laat ten dien einde een raam, van genoegzaame grootte, met dun bordpapier overtrekken, en dezelve of met wit papier beplakken, of met eene krytverw beſtryken. Een zodanig kaatst de beelden het ſcherpst terug.

Stelt men, in plaats van dit paneel, eene met fyn papier overtrokkene glasſchyf 'er op, dan kan men achter dezelve de mikroskopiſche vertooningen op het naauwkeurigst aftekenen.

a) Omtrent in het midden van deeze plank, in eene hoogte, zo als elk, naar de hoogte van zyn venſterraam, de behandeling van het Werktuig gemaklykst vindt, laat men een rond gat van die grootte maaken, dat de ronde ſchyf met den Spiegel gemaklyk in hetzelve draaien kan.

Om het gat af te meeten, geeve men, met den paſſer, de opening tuſſchen deeze twee ſtreepen

| |

dan zal het paſſen. Indien mogelyk de bout, met welke de Spiegel aangeſchroefd is, aan eene plaatze moge aanſtooten, dan kan men zich in dit geval, door het gat grooter te maaken, ligtelyk helpen.

b) Voor dit gat maakt men in het vertrek het vierhoe-

kige Werktuig zelve, of met de twee daarby zynde ſchroeven, of ook maar in de kleine gaatjes met eenige ſpykertjes, vast. Dan vooraf ſchroeft men eerst den Spiegel, welke door de opening voor het venſter komt, met den geelen koperen bout van de rechter naar de linkere hand toe, vast, en hangt den draad met het geele koperen knopje in den ring van het ſpiegelraam.

4) Na dat nu het Werktuig op deeze wyze vast gemaakt is, en de Spiegel door de ſchyf zich in het gat, zonder moeite, naar de Zon draaien laat, ſchuift men de groene buis in de voorſte holligheid, en zet in dezelve het eigenlyke Mikroskoop: echter ſchroeft men uit hetzelve de ſchroef van palmboomhout, in welke het vergrootglas ingevat is, uit, en poogt nu eerst, om, door het midden van deeze opening, de Zonneſtraalen te vangen, welken door het voorſte verzamelglas tot hiertoe geworpen worden.

Dit opvangen der Zonneſtraalen in het midden van deeze opening veroorzaakt den ongeoefenden, in den beginne, eenige moeite. Dan men leert hetzelve weldra; want alles komt ſlechts hierop aan, dat *men den* Spiegel voor het glas de rechte plaats geeve. Dewyl men denzelven geheel in zyne macht heeft, daar men hem, door het draaien van de ſchyf, rechts en links, en door het draaijen van den wervel, aan welken de draad is vastgemaakt, van boven naar beneden beweegen, en hem dus, naar goedvinden, op elk punt ſtellen kan, kan hetzelve, na eenige Proefneemingen, niemand zwaar vallen.

Om te zien, of de Zonneſtraalen ook juist in het midden van de opening vallen, houde men voor dezelve een ſtukje papier.

5) Als nu de Zonneſtraalen in het midden van de opening komen, ſchroeft men één van de beide glazen voor dezelve, en trekt eenen ſchuiver met Objecten daar achter, terwyl men de veer van het kleine Mikroskoop neder drukt, en dan valt het beeld van elk voorwerp op den tegen overgeſtelden muur.

De *graad der ſcherpte* en duidelykheid hangt, deels van de ſcherpte der Zonneſtraalen, deels van de rechte plaatzing van het glas, af. Dit moet men, by elk voorwerp, zo lange op- en neder ſchroeven, tot men het voorwerp in de mogelykſte duidelykheid aanſchouwe.

De

De *graad der vergroting* hangt van de verwydering des witten muurs van het Mikroskoop af. De beste afſtand is die tuſſchen 12—16 voet, of 6—8 ellen. In deeze verwydering heeft eene Luis, van middelmaatige grootte, de lengte van drie voet.

De Waarneemers moeten niet al te digt by den witten muur komen; hoe verder af, des te duidelyker vertoont zich het beeld.

6) Alzo de Zon aan den hemel niet ſtil ſtaat, moet men de richting van den Spiegel, van tyd tot tyd, herhaalen, en, door het draaien van de ſchyf en van den wervel, haare ſtraalen geduurig in het middenpunt van de opening houden, zo dat dezelve ſcherp op het voorwerp vallen.

Niet alle voorwerpen behoeven eenen gelyken graad van Zon en licht; digtere voorwerpen vereiſchen meerder, fynere minder, licht. Men kan derhalven ook het brandpunt van het voorſte glas nu eens *ſcherper*, dan een *zwakker*, op het voorwerp laaten vallen, wanneer men de tweede in de groene ingeſlotene buis al of niet verder uithaalt.

Buiten dat dient ook dit Mikroskopiſch Werktuig, onafhanglyk van de Zon, en de verduistering des vertreks, tot een

Enkelvoudig Mikroskoop,

hetwelk men ten allen tyde, by den dag en by de kaars, tot waarneemingen kan gebruiken. 'Er zyn by het zelve twee vergrootglazen, het één binnen $\frac{1}{2}$ duim (eigenlyk 5 lynen,) en het tweede binnen $\frac{1}{4}$ duim brandpunt. Indien men ook maar $\frac{1}{3}$ en $\frac{1}{4}$ duim wil hebben, dan vergroot het eerſte glas reeds in het enkelvoudig Mikroskoop een Voorwerp, (volgens de bekende berekening van des kundigen) 4,096, en het tweede 32,768 maal. Men ziet, dat zich elk reeds hierdoor, wanneer hy ook niet ten allen tyde de Zon heeft, eene nuttige en aangenaame tydkorting verſchaffen kan.

By het gebruik van het enkelvoudig Mikroskoop moet niemand vergeeten, de vergrootglazen voor zyn eigen oog, door een zacht ſchroeven, te ſtellen; want het punt van duidelykheid is bykans voor elk oog onderſcheiden. Wanneer dus iemand een voorwerp met zyn oog zeer duidelyk heeft waargenomen, moet hy niet gelooven, dat, wanneer hy het Mikroskoop aan eenen anderen geeft, deeze

nu ook zo duidelyk ziet, zonder het glas voor zyn oog eerst recht geſteld te hebben. Byzienden moeten het glas iets dieper in, verzienden iets verder uitſchroeven. Het best is, dat ieder het Mikroskoop met de linker hand vast houdt, terwyl hy met de beide voorſte vingeren van de rechte hand langzaam ſchroeft.

De glazen moeten geduurig zuiver worden gehouden, en de vergrootglazen met een ſchoon kwastje, of met een zachten lederen lap, worden afgeveegd.

Het voorſte verzamelglas van het Zon-Mikroskoop geeft ook teffens eene zeer fraaije *Camera obſcura*, wanneer men omtrent 8 duim voor hetzelve, in het verduisterd vertrek, een vel papier houdt, na dat men de buis en den ſpiegel heeft weggenomen.

Dit geheele Werktuig beloove ik den Liefhebberen der Natuur voor 12 guldens te laaten bezorgen, wanneer het zelve, by tyds, by my beſteld, en het geld vooruit betaald wordt, dewyl ik anders niet altoos in ſtaat ben, om de kosten, welke het veroorzaakt, goed te maaken. Ook moeten voor het kastje, waarin het geheele Werktuig verzonden en bewaard *wordt*, als ook voor de kosten van het inpakken, 12 ſtuivers worden bygevoegd. Wie nog een *derde* vergrootglas, hetwelk 200,000 maal vergroot, daarby wenscht te hebben, betaalt voor het geheel 14 guldens. Kan en wil iemand 20 guldens ten koste leggen, dan beloove ik, om hun daarvoor te leveren. 1. Een *vierde* glas, 't welk meer dan 200,000 maal vergroot. 2. Een goed vergrootglas (*loupe*) 3. Zes in palmboomhout zeer fyn uitgewerkte ſchuivers met Voorwerpen. 4. Geheel van palmboomhout vervaardigde mikroskopiſche Werktuigen, en zodanige inrichtingen, waardoor de nuttigheid van het Inſtrument vergroot wordt.

Wie weet, dat een Engelsch Zon-Mikroskoop 100 tot 200 guldens kost, en gezien heeft, dat een zodanig Werktuig, offchoon van geel koper, niets meer uitwerkt, dan dat geen, 't welk ik aanbiede, die zal zich verwonderen, hoe het mogelyk zy, hetzelve voor eenen zo geringen prys te leveren. Dan daar het my niet om gewin, maar om de uitbreiding der kennis van GODS Werken, te doen is, neeme ik zekerlyk veel daarmede verbondene moeite en arbeid op my, zonder op derzelver belooning te rekenen. Ik offere gaarne myne ledige uuren op, en waage aanzienlyke kosten, wanneer ik maar myn

oog

oogmerk, om dit belangryk en weldaadig Werktuig in meerdere handen te brengen, bereikt.

Byzonder wenſche ik hetzelve, in de Schoolen en onder den middelſtand der menſchen, bekender te maaken, om dat diergelyke Mikroskopiſche kundigheden, wegens de duurte der Inſtrumenten, tot hier toe, by deezen niet dikwyls gevonden worden. Ik hebbe menigmaal gehoord, dat zelfs menſchen van eene meer beſchaafde opvoeding de verhaalen van zommige vertooningen des Zon-Mikroskoops voor loutere verdichtzels houden, om dat hen diergelyken nog nooit ter oore, ik laat ſtaan voor 't oog, gekomen waren.

Om nu het oogmerk van diergelyke nuttige en aangenaame kundigheden door dit Werktuig uit te breiden, en des te zekerder te bereiken, verplicht ik my niet alleen thans, om dezulken, die op tien ſtuks vooruit betaalen, het elfde vry te geeven; maar ik beloove ook, zo dra ik ſlechts, wegens de vergoeding der kosten, eenigzins verzekerd ben, nog een rade daar én boven te zullen zenden, *wanneer de ſchool, die hetzelve ontvangen moet, by de vooruit betaaling, genoemd wordt.*

Indien meerdere beſtellingen my hier toe in ſtaat ſtellen, zal ik, van het mogelyk overſchot, aan meer Schoolen dit Werktuig deels ten geſchenke geeven, deels hetzelve nog beterkoop overlaaten, gelyk ik reeds, by eene andere gelegenheid, beloofd hebbe.

Voor het overige neem ik nog op my, om eene meer uitvoerige aanwyzing te geeven, hoe men voor zich zelven meerdere Voorwerpen bereiden, en hierdoor het gebruik van het Werktuig geduurig vernieuwen kunne.

De byzondere Lyst dier Voorwerpen, welken thans by het Mikroskoop gevoegd zyn, vindt men op het papier, welk om de Voorwerpen gewonden is.

Ik wenſche van harte, dat myn welmeenend oogmerk niet zonder zegen zal zyn, en dat veelen door hetzelve in ſtaat geſteld mogen worden, om Gods Grootheid, ook in het kleinſte zyner Werken, nader te leeren kennen.

JUNKER,

Veldprediker van het hooglof. von Kalkſteinſche Regiment.

Maagdenburg, den 3 January 1791.

NA-BERICHT.

Het reeds in de *Niederrheinſche Unterhaltungen* (Maand April d. J. No. VI. Afdeel. 5. bladz. 251.) geplaatſte korter Bericht van het Zon-Mikroskoop, waarvan hier eene meer uitvoerige beſchryving is medegedeeld, had my terſtond zeer opmerkzaam op hetzelve gemaakt. Dan, ik wil niet ontkennen, dat, hoe zeer ook de reeds met roem bekende naam van den Maaker my genoegzaam was, om dit medegedeeld Bericht niet met zo veele anderen gelyk te ſtellen, waarin gemeenlyk meer beloofd wordt, dan men denkt te vervullen. —— Echter juist dat geene, het welk Inſchryvers en Koopers het meest kan aanlokken, naamlyk de ten uiterſten laage prys, eene omſtandigheid was, die my de waardy van het Werktuig zelve verdacht maakte, en my, of eene in haast en op den koop gemaakte waar, of mindere duurzaamheid, of andere onvolkomenheden, deed vermoeden. Ondertuſſchen was ik niet te min begeerig, om van de eigenlyke geſteldheid en de juiste waardy van dit Werktuig beter onderrecht te worden. Deeze begeerte wierd ſchielyk en overvloedig voldaan, toen ik op myne kortlings ondernomene reize naar *Maagdenburg* met den Heere Veldprediker JUNKER perſoneele kennis maakte, en gelegenheid en tyd had, (waarvan ik ook zorgvuldig gebruik maakte) om zo wel het Zon-Mikroskoop zelve, en deszelfs werkingen, als ook de wyze, hoe hetzelve gemaakt wordt, en de hiertoe behoorende inrichtingen, welke meest by wyze van eene Fabriek zyn aangelegd, en waarmede zich zeer veele handen bezig houden, naauwkeurig in oogenſchyn te neemen. En thans kan ik de Leezers op myn woord verzekeren, dat ik myne verwachtingen, zo wel wat de waardy en duurzaamheid van het Werktuig, als ook byzonder wat de werkingen van hetzelve betreft, zeer verre overtroffen vond. Eene meer uitvoerige beſchryving zoude hier overtollig weezen, vermits de reeds medegedeelde van den Heere JUNKER duidelyk en volledig genoeg is. Dit alléén merke ik nog daarop aan, dat dezelve zo weinig overdreven is, dat eer te weinig dan te veel 'er van gezegd is, gelyk dan, by voorbeeld, de lengte van eene luis, zo als dezelve zich door het Mikroskoop vertoont, in de beſchryving ſlechts van 3 voeten wordt opgegeeven, daar ik echter

ter zelf, toen wy dit diertje door het tweede of het meest vergrootende glas beſchouwden, de lengte van zestehalf paryſchen voeten bevond te hebben, zonder dat nogthans, by deeze uiterſte vergrooting, de duidelykheid van het Voorwerp merkelyk verloor. De ſamenſtelling van dit Werktuig is, voor 't overige, gelyk ook reeds uit de beſchryvinge blykt, ten uiterſten eenvoudig, en het gebruik geheel gemaklyk, gelyk ik niet ſlechts in *Maagdenburg*, by het bezigtigen, bemerkte, maar ook thans in myn huis, by het gebruik van het medegebrachte Werktuig, uit eigene dikwyls herhaalde ondervinding beſpeurd hebbe. Om kort te gaan, ik heb meermaals gelegenheid gehad, om zeer fraaije, kostelyk gewerkte, Engelſche Zon-Mikroskoopen, voor den prys van *f* 200-: te zien, die, nogthans, zo wel ten aanziene van de vergrooting der Voorwerpen, als ten aanziene van de duidelykheid, volſtrekt niets meer uitwerkten, dan dat van den Heere JUNKER.

Zo wel deeze eigene vaste overtuiging van de deugd des Werktuigs, als ook, in 't byzonder, de wensch, om het zo edelmoedig en onbaatzuchtig oogmerk van den Heere JUNKER, het welk hy verlangt in meerdere handen te doen komen, zo veel in my is, te helpen bevorderen, noopen my niet alleen tot deeze openlyke bekendmaaking, maar ook tot de aanneeming van de beſtellingen (*Commiſſien*). Want, dewyl de Heer JUNKER, wegens zyne menigvuldige bezigheden, en wegens het geduurig vereischte eigen opzicht op den arbeid, zich zelven met den verkoop niet meer kan belasten, en dien daarom aan andere Vrienden heeft overgedraagen, hebbe ik denzelven, voor deeze en de nabuurige *Hollandſche* Gewesten op my genomen, en wel in dier voege, dat ik de beſchrevene Werktuigen voor de voornoemde pryzen, naamelyk een Zon-Mikroskoop met 2 glazen voor 12 guldens en 6 ſt.; één met 3 glazen voor 14 guldens en 5 ſt. en één met 4 glazen voor 20 guldens en 2 ſt. vooruit te betaalen, aan de Liefhebbers, vrachtvry tot *Xanten*, bezorgen kan, zo dat dezelven met geene nabetaaling voor vracht of inpakken iets te doen hebben. De brieven en het geld verzoeke ik intusſchen Postvry.

Xanten, in 't Kleefſche,
den 30 May 1792.

TRIESCH,
Predikant der Hervormde Gemeente.

Aan de Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandſche Letteroeffeningen.

MYNE HEEREN!

Het nevensgaande verhaal zeer veel betrekking hebbende, en eenigzins behoorende, tot het door my vertaalde en uitgegeeven *Verhaal der muiterye aan boord van het Engelsch Konings Schip* DE BOUNTY, gevoerd geweest zynde door den Luitenant BLIGH (*), zullen U Wel Eds. zulks

(*) De Heer BLIGH gaf, terſtond na zyne komst in *Engeland*, om aan de nieuwsgierigheid van zyne Natie te voldoen, het verhaal in 't licht van de muitery aan boord van zyn Schip de *Bounty*, en van zyne daar op gevolgde rampſpoedige reis; beloovende ook eerlang het eerſte gedeelte van zyne reis, behelzende zyn togt uit *Engeland* tot aan *Otaheite*, te zullen uitgeeven; doch ſedert van gedagten veranderd zynde, gaf hy, in het begin van dit Jaar, zyne geheele reis uit, in een Werk in groot quarto, naar den tegenwoordigen ſmaak der Engelſchen zeer pragtig gedrukt, en met zyn Pourtret verciert. In deezen tweeden druk, heeft hy 'er hier en daar eene geringe vermeerdering bygevoegd, die tot het weezenlyke van zyn verhaal niets doen; maar, op het laatſt, berigtende, dat hy zich aan boord had begeeven van de Hollandſche Paketboot *de Vlyt*, Kapt. PIETER COUVRAT, van *Batavia* naar *Middelburg* beſtemd, heeft hy dat berigt met eene aanmerking vermeerderd, welker belang ik, by mangel van genoegzaame kennis in de Zeevaartkunde, niet beoordeelen kan, maar welker mededeeling mooglyk eenige nuttigheid zoude kunnen hebben, weshalven ik dezelve hier zal opgeeven.

„ Op de reis naar de *Kaap de Goede Hoop* (dus ſchryft hy) „ is ons niets merkwaardigs ontmoet. Ik kan echter niet „ voorby de Hollandſche manier van Navigatie aan te teeke„ nen. Zy ſtuuren volgens het waare Compas, of liever zy „ trachten dit te doen, door middel van een klein beweeg„ baar middelpuntig Kaartje (ſchuif-compas genaamd,) het „ welk zy op de Meridiaan ſtellen, en, zo dra zy verneemen, „ dat de miswyzing 2½ graad veranderd is ſedert de laatſte ſtel„ ling, verbeteren zy weder het middelpuntig kaartje. Dus „ ſtuuren zy binnen een kwart ſtreek, zonder grooter naauw„ keurigheid te begeeren. De Officier van Wagt verbe„ tert de koers van de wraak volgens zyn eigen oordeel, „ en zulks op het logbord, of op de lei, word aangeteekend.

„ Zy

zulks dienſtig oordeelende, my verpligten met het zelve in uw *Tydſchrift* te plaatſen.

Ik heb de eer, met alle achtinge te zyn

MYNE HEEREN!

UE. D. W. Dienaar,

Rotterdam,
den van Juny 1792. REINIER ARRENBERG.

„ Zy werpen geen log; men heeft my gezegd, dat de Com-
„ pagnie zulks niet toeſtaat. Hunne manier, om den voortgang
„ van het Schip te berekenen, geſchied door middel van 40
„ voeten afſtand te meeten, langs de zyde van het Schip, en
„ dan te letten op eenig groot gedeelte Zeeſchuim, wanneer
„ het dwars af voor het voorſte end van den gemeeten afſtand
„ is, en vervolgens halve ſeconden te ſtellen tot dat het deel
„ ſchuims dwarsch voor het agter end van dien afſtand is. Door
„ het getal van halve ſeconden, dus bekomen, deelen zy het
„ getal 48, neemende de uitkomst voor de Vaart der zeiling
„ in geographiſche mylen per uur, of het getal van Duitſche
„ mylen in vier uuren.

„ Het is niet gebruiklyk de Zons-declinatie te verbeteren,
„ offchoon men op een Meridiaan is verſchillende van die
„ op welke de Tafels berekend zyn. Zy rekenen in het alge-
„ meen juist zo als de getallen in de Tafels gevonden wor-
„ een. Uit dit alles valt het niet moeilyk de reden te begry-
„ pen waarom de Hollanders doorgaans meer dan 10 graden
„ misgist zyn: ook worden hunne reizen merklyk verlengd
„ door dien zy geen genoegzaame hoeveelheid zeil voeren."

AUTHENTIQUE BYZONDERHEDEN, BETREKLYK HET VERLIES VAN HET ENGELSCH FREGAT DE PANDORA, GECOMMANDEERD DOOR DEN KAPTEIN EDWARDS.

Op den 17 November 1790, zeilde het Konings Fregat *Pandora* uit *Engeland*, om de Zeeroovers op te zoeken, welken zich, met geweld, hadden meester gemaakt van zyner Majeſteits Schip *de Bounty*, gecommandeerd door den Luitenant BLIGH, en na zich te *Tereniffe* en te *Rio Janeiro* ververſcht te hebben, zetten zy de reis voort naar den *Stillen Oceaan*.

Op den 23 Maart 1791, kwamen zy te *Otaheite* aan, alwaar zy, niet zonder merklyke moeite, meester werden

van veertien der zestien Zeeroovers, welken door die van de *Bounty* waren agtergelaaten, zynde de twee anderen, of door hun eigen Volk, of door de Inboorlingen, om hals gebragt: zy hadden, met behulp der Inwooneren, een Schooner gebouwd, in het voorneemen om daarmede naar *India* te ſtevenen, en zouden reeds gezeild zyn, indien hun het ſlegt weêr en de twist onder elkanderen over den perſoon, dien zy tot hunnen Bevelhebber zouden aanſtellen, hen niet te *Otaheite*, tot de aankomst van de *Pandora*, opgehouden had.

Het Schip de *Bounty* was, in September 1789, van *Otaheite* vertrokken, met CHRISTIAN, als Opperhoofd, en nog agt andere Zeeroovers, na dat zy alvorens de Geweeren, Ammunitie en alle andere noodwendigheden, met de bovengemelde knaapen, gelyklyk gedeeld hadden; en ſchoon de *Pandora* ſedert drie of vier maanden in deeze Zee kruiſtte en een groot aantal Eilanden aandeed, van welken 'er verſcheiden nog nimmer ontdekt waren, konden zy echter nergens de *Bounty* ontdekken, of eenig berigt van de andere Zeeroovers bekomen.

Uit de Journaalen, door de Zeeroovers, op de *Bounty* gehouden, bleek het, dat zy, na den Luitenant BLIGH, met zyne Officiers en Volk, uit het Schip gezet te hebben, gezeild waren naar *Torbaniae*, een Eiland in die Zee, door Kapt. COOK ontdekt, alwaar zy voorneemens waren zich ter neder te zetten; doch de broodvrugten en de andere planten, die aan boord van de *Bounty* waren, vernield, en groot gebrek hebbende aan eene menigte andere noodwendigheden om dat oogmerk ter uitvoer te brengen, waren zy weder naar *Otaheite* gekeerd, om aldaar te koopen het geen zy benoodigd hadden.

By hunne aankomst aldaar, vertelden zy aan de Inboorlingen, dat zy Kapt. COOK, aan eene der Eilanden, ontmoet hadden, waar hy voorneemens was eene Bezitting aan te leggen, waarom zy hem de Broodboomen en andere planten gelaaten hadden, gelyk ook den Luitenant BLIGH, met het ander Volk, om hem in zyn voorneemen behulpzaam te weezen, en dat CHRISTIAN, door Kapt. COOK tot Bevelhebber op de *Bounty* aangeſteld zynde, hy hem naar *Otaheite* gezonden had, om meer Broodboomen, Planten, Varkens en Gevogelte te haalen.

De Inboorlingen, overſtelpt van blydſchap zynde, op het hooren, dat Kapt. COOK zich zo digt by hen bevond, hadden hun terſtond driehonderd Varkens, een Stier,

Stier, een Koe, en een groote hoeveelheid Gevogelte, benevens andere noodwendigheden, bezorgd: ook hadden zich eenige Inboorlingen, zo Vrouwen als Mannen, aan boord begeeven, met welken zy naar *Torbaniae* waren te rug gekeerd.

Daar te rug gekomen zynde, zetten zy hun Vee af aan een klein Eiland, by den mond van de Haven, ligtten het Schip en haalden het aan de overzyde van de plaats, die zy voorneemens waren te verschansen. Na dat zy eenigzins in hun werk gevorderd waren, kreegen zy twist onder elkanderen, en daarby gestadig vegtpartyen met de Inboorlingen hebbende, welken veelal veroorzaakt werden door hunne rooveryen en andere gewelddaadigheden, bleef daardoor het verder afmaaken van hunne verschansing steeken; daarenboven CHRISTIAN, vindende dat hy al zyn gezag over hen verlooren had, riep hen alle byeen, om te overleggen wat hun best te doen ware, en verklaarde dat hy bereid was het besluit van de meerderheid ter uitvoer te brengen. Na een zeer lang beraad, beslooten zy van hun plan, om zich te *Torbaniae* ter neder te zetten, af te zien, en naar *Otaheite* te rug te keeren; doch dat zy, die verkoozen daar te blyven, het konden doen, en dat de anderen daar tegen, die by het Schip wilden blyven, konden gaan daar zy het goed vonden. Ingevolge van dat besluit scheiden zy op de voorgemelde wys van elkanderen.

Kaptein EDWARDS, alle hoop om de overige Zeeroovers te vinden, opgegeeven hebbende, nam de te rug reis aan door de *Endeavourstraat*, in welke de *Pandora* ongelukkig bleef, op de banken van *Nieuw Zuidwalles*, den 29 Augustus 1791, op de zuiderbreedte van 23 graaden.

Negen-en-negentig Mannen van het Scheepsvolk werden door de booten gered; vier-en-dertig verdronken 'er met het Schip, en daar onder vier van de gevangen Zeeroovers. Zy begaven zich, met de booten, naar een klein Eiland, omtrent drie mylen van het Wrak, daar zy de weinige Levensmiddelen, die zy by zich hadden, aan land bragten, waar na de booten terstond te rug keerden, om het overige Volk, dat zy misten, te zoeken, doch ongelukkig vonden zy 'er geen een eenigen.

Ieder man sloeg, terstond na de schipbreuk, de handen aan het werk, om de booten, tot hunne voorgenomen reis naar *Timor*, gereed te maaken, waarmede zy twee

twee dagen bezig waren; geduurende welken tyd zy eene der booten naar het Wrak zonden; doch het eenige, dat zy 'er van mede bragten, was een Lantaarn en de groote Bramzeilsſteng, welke genoegzaam met de oppervlakte van het water gelyk was, en die hen, uit hoofde van gebrek aan Masten, wel te pas kwam.

Op den 31 Augustus, hunne booten in gereedheid zynde, bragten zy dezelven te water, en ſcheepten zich in; hebbende alvorens het rantſoen, voor ieder man, daags, bepaald op twee oncen brood, twee kleine glazen water en een met wyn, maakende de drie omtrent eene halve pint uit, eene halve once Moutwyn en eene halve once Soupkoekjes.

Na een togt van drie dagen, kwamen zy aan de *Prins van Walles Eilanden*, en vulden daar alle de Vaten, die maar water konden houden, waardoor egter hunne voorraad op niet meer dan anderhalve ſtoop, voor ieder man, konde berekend worden. Vervolgens namen zy den togt wederom aan door de *Endeavourſtraat* naar *Timor*, daar alle de booten tusſchen den 16 en 18 September behouden aankwamen, zonder één man verlooren te hebben, ſchoon hun rantſoen zo gering was geweest, en zy in de vier booten, te weeten, twee kleine Kotters, de groote Boot en de Pinas, zeer bekrompen gezeeten hadden.

Zy waren ongelukkig van de Schooner, die zy den Zeerooveren ontnomen hadden, en door Kapt. EDWARDS als een ſoort van Paketboot was uitgerust, aan het *Navigators Eiland*, afgeraakt; dan deeze Schooner kwam te *Samoran*, in het Eiland *Java*, genoegzaam op denzelfden tyd, dat Kapt. EDWARDS te *Timor* aanlandde; hebbende, uit gebrek van water en Levensmiddelen, zeer veel elende uitgeſtaan.

By hunne aankomst te *Copang*, de Hoofdplaats van de Hollandſche Bezitting op *Timor*, werden zy met de grootſte menschlievendheid en oplettendheid bejegend door den Gouverneur WANJON, en de andere Heeren van die plaats. Zy vonden daar agt mans, eene vrouw en twee kinderen, welken, met een open en zesriemige Kotter, uit de *Botany Baai* ontvlugt, en daar aangeland waren.

Deeze guiten hadden den Gouverneur WANJON diets gemaakt, dat zy met eén Transportſchip, dat naar de *Botany Baai* beſtemd was, op de Kust van *Nieuw Holland* ſchipbreuk geleden hadden; doch zy waren niet lang daar ter plaatſe geweest, of men begon reeds te vermoeden, wat hun

voor-

voorig bedryf was geweest, en toen zy, vervolgens, te ſamen verſchil gekregen hebbende, elkander hunne ſchelmſtukken verweeten, werden zy door den Gouverneur WANJON ondervraagd, wanneer het ras bleek, dat de geheele Historie van hunne ſchipbreuk verdigt was, waarop hy hen had doen gevangen zetten tot den 6 October, op welken dag hy hen aan Kapt. EDWARDS overleverde, die destyds gereed ſtond, om met een Hollandsch Compagniesſchip naar *Batavia* over te ſteeken, ten einde aldaar de gelegenheid af te wagten om naar *Engeland* te rug te keeren.

In het begin van December, werd den Kapt. EDWARDS toegeſtaan, om, aan boord van ieder Compagniesſchip, dat naar *Europa* ſtond te vertrekken, twintig man van zyn Volk met een Officier in te ſchepen, terwyl hy zelf, met de laatſte diviſie, vertrok.

BERIGT VAN DE UITGESTREKTHEID DER HEERSCHAPPYE, VAN DE GELDMIDDELEN, VAN DE KRYGSMACHT EN HET CHARACTER VAN TIPPOO SULTAN.

„ De Nieuwstydingen, den kryg der *Engelſchen* met TIPPOO SAÏB betreffende, zullen de plaatzing eeniger „ Byzonderheden, wegens zyn Ryk en Perſoon (thans zeer „ vernederd,) zeer gepast maaken. Meerendeels zyn ze ont„ leend van den Major RENNELL, en andere egte Beſchreiden, „ wegens dien Vorst en deezes Vader, HYDER ALLY."

* * * *

De Heerſchappy van TIPPOO SULTAN, die zich Vorst van *Myſore* noemt, neemt ten Westen een aanvang aan de Bergketen by *Dalmacherry*, *Sautgud* en *Attore*; ſtrekt zich Zuidwaards uit na *Travancore* en *Madura*; Noordwaards na *Sonda* en *Viſiapour*, inſluitende *Adoni*, het Grondgebied van wylen BAZALET JUNG, Noordwaards na *Guntoor* en *Ongole*, en Westwaards tot de Zee. Deeze uitgeſtrektheid bevat in 't algemeen de Landen van *Myſore*, *Bednore*, *Coimbettore*, *Canara* en *Dindigul*; behalven de Vermeesteringen van zynen Vader HYDER ALLY ten Noorden, te weeten *Meritz*, of *Meritz*, *Soonda*, *Chitteldroog*, *Harponelly*, *Sanore-Bancapour*, *Roidroog*, *Gooty*, *Condanore*, *Canoul* en *Cuddapah*.

TIP-

TIPPOO SULTAN's Heerſchappyen, zegt Major RENNELL (*), zyn zeer uitgebreid; en ſchoon de onvolkomenheid der Aardrykskunde, van het Westlykst gedeelte des Schier-eilands, my niet toelaat om derzelver Noordlykſte Grenzen uit te merken, nogthans is het vry zeker dat dezelve tot de Rivier *Kistnah* ſtrekken, aan de Zuidzyde van de Stad *Viſiapour*, en kan, derhalven, de *uitgeſtrektheid* van TIPPOO's Grondgebied of Koningryk van de Valeie *Obtampaliam* in 't Zuiden tot de Rivier *Kistnah* in het Noorden (of liever N. N. Westen) niet minder zyn dan 550 *Britſche* Mylen. In de breedte is het zeer ongelyk; op de breedſte plaats, dat is in het Noordlykſte gedeelte des Eilands, is de breedte ten minſten 330 Mylen; maar minder dan 150 in de Parallel van *Tritchinopoly*, en verder Zuidwaards loopt het in een punt uit. De Grondvlakte heeft men met die van *Groot-Brittanje* vergeleeken, welke geſteld wordt op 96,400 vierkante *Britſche* Mylen; en het Land van TIPPOO ſtelt men dat 21 vierkante Graaden beſlaat, 't welk op de Parallel van 14 Gr. omtrent 97,650 *Britſche* Mylen uitmaakt.

Volgens het Berigt van Major RENNELL, was Mr. WILLIAM TOWNSHEND, een Bediende van de *Oost-Indiſche* Compagnie, die van *Onore* na *Bednore* en *Seringapatam* reisde, elf dagen op weg tusſchen de twee laatstgemelde plaatzen; die, egter, niet meer dan 180 of 190 Mylen van elkander kunnen liggen; en deeze beſchreef het geheele Land, 't welk hy doortrok, als open en vrugtbaar, en dat hy geen Bergen aantrof tusſchen de *Gauts* (†) en *Seringapatam*. —— Maar Graaf *Cornwallis* beſchryft, in zyn jongſte Berigten, alle de deelen des Lands van *Myſore*, welke hy gezien heeft, op zynen tocht van *Bangalore* na *Seringapatam*, als over 't algemeen dor en uit den aart onvrugtbaar; dat het Leevensonderhoud voor Menſchen en Beesten alleen kan verkreegen worden door den onvermoeiden arbeid der Inwoonderen, en dat het land, omſtreeks *Seringapatam*, zeer oneffen en ſchraal is. De Bergen, voegt hy 'er nevens, zyn loutere rots, en de laagere gronden zo dun met aarde voorzien, en overal bedekt met

(*) RENNELL's *Memoir of a Map of Hindoſtan.*

(†) *Gauts* betekent een Doorgang door 't Gebergte of eene Landingplaats aan eene Rivier. In den eerſten zin wordt dit Woord toegepast op de *Carnatic*, welke verdeeld is door Bergketenen, met veele zulke Doorgangen.

met groote losse steenen, dat men 'er geene vrugten in eenige aanmerkelyke maate van kan trekken, ondanks het besteeden van den grootsten arbeid.

Graaf CORNWALLIS en de Generaal ABERCROMBY kwamen ieder met hunne Legermagten, in het Land *Mysore*, door de *Gauts* of *Ghauts* te beklimmen; zynde een reeks van Bergen, die men de *Indische Appenynen* genaamd heeft. Deeze vermaarde Bergketen, die, misschien, met meer naauwkeurigheid, dan eenige andere grensscheiding, de lyn van Zomer en Winter, of liever Droog of Nat, bepaalt, strekt zich tot 13 Graaden in de breedte uit; dat is van Kaap *Comorin* tot *Suratte* (alleen met uitzondering van eene gaaping omtrent 16 Mylen wyd tegen over *Paniamy* (*), op onderscheide afstanden van de Kust, zelden meer dan 70 Mylen, en doorgaans omtrent 40; voor een kort bestek, nadert dezelve tot 6 Mylen. Hoewel de hoogte van deeze Bergen onbekend zy, is dezelve groot genoeg om te beletten, dat de Wolken 'er niet over heen trekken, en dat gevolglyk de beurtwisselende Noord-Ooste en Zuid-Weste Winden alleen een Regen-saisoen aan éene zyde van 't Gebergte veroorzaaken; te weeten aan de Windzyde (†). De Hoofdstad van *Mysore* is *Seringapatam*, gelegen op een Eiland van de Rivier *Cauvery* of *Caveri*. Volgens Major RENNELL treft men 'er weinig opmerkenswaardigs in aan. Deeze naauwkeurige Aardryksbeschryver stelt de Breedte op 12°. 31′. 45″. de lengte op 76°. 46′. 45″. Dezelve ligt 217 *Britsche* Mylen van *Arcot*, 74 van *Bangalore*, 187 van *Bednore*, 380 van Kaap

(*) Deeze Breuk of Opening schynt te grenzen aan 't geen D'AINVILLE *Annamally*, of het *Olifants Gebergte*, noemt, en wordt meest beslaagen door een Woud 't welk goed Timmerhout oplevert; 't zelve heeft het Fort van *Annamally* ten Oosten, en *Palicaudcherry* ten Westen. De Valei of Opening strekt zich omtrent 14 Mylen uit tusschen het einde van de Noorder, en het begin der Zuider, *Gauts*, voor dat dezelve eindelyk komt in het laage Land op de *Malabarsche Kust*. Schepen, die, geduurende de Noord-Oost Passaatwind langs deeze Kust vaaren, ondervinden doorgaans een sterker wind op de hoogte van *Paniamy*, dan elders; en deeze Opening schynt eene genoegzaame oorzaak tot het voortbrengen van zulk een uitwerkzel op te leveren. RENNELL.

(†) Dit alles ontwikkelt de Major RENNELL breeder in de boven aangehaalde *Mem.*

Kaap *Comorin*, 622 van *Bombay*, 1170 van *Calcutta*, 290 van *Madras*, 128 van *Tellicherry*, 344 van *Travancore*, 205 van *Tritchinopoly*, 202 van *Vellore* en 405 van *Viſiapour*. Natuur en Kunst heeft dit Eiland verſterkt.

Myſore, eene verſterkte Stad, omtrent 8 Mylen van *Seringapatam*, was de oude Hoofdſtad, die den naam gaf aan 't geheele Landſchap.

Bangalore, door den Graaf CORNWALLIS, op den 21 van Maart 1791 vermeesterd, ligt op de Breedte van 13°. en de Lengte van 70°. 37'. 10". Deeze plaats is, volgeens RENNELL, van veel aanbelangs voor den Staat, zynde eene ſterke Vesting; uit hoofde van de ligging werd dezelve aangemerkt als het Bolwerk van *Myſore* aan de zyde van *Carnatic*. Dezelve is ook van gewigt, als liggende op het midden van het Schier-eiland, voorzien van wegen, in allerlei rigtingen door 't zelve loopende.

Men berekent de Inkomſten des Souverains van *Myſore* op vier *Crores Roupyen*; of zo veele Millioenen *Ponden Sterlings*. Zyn Krygsmagt was (in den Jaare 1788,) zeer groot, beſtaande uit niet minder dan 72,800 geregelde Manſchappen, daar onder begreepen 740 *Europeanen*, onder *Franſche* Bevelhebberen, behalven *de* Krygsbenden in de Grensplaatzen op 49,000 begroot. Het overige zyns Legermagts, zamengeſteld uit ongeregelde Krygslieden, bedroeg meer dan 33,000 Man; zo dat men de geheele Krygsmagt van TIPPOO berekent op 155,000 man, van welken 73,000 veel beter onderweezen zyn in den Wapenhandel, dan ooit een Vorst van dat Land zamen bragt (*).

De Vader van deezen ontzaglyken TIPPOO was de beroemde HYDER ALLY, een Soldaat van Fortuin, de Zoon van iemand, die, als *Killadar* of Gouverneur van eene kleine Sterkte, een der Koningen van *Myſore* diende. Men wil dat hy de beginzelen van de Kunst des Oorlogs in de *Franſche* Legers geleerd hebbe; in 't Jaar 1753 deedt hy zich by uitſteekenheid kennen als hun Helper in de vlakten van *Tritchinopoly*. Omtrent tien jaaren laater, aan 't hoofd van het Leger der *Myſoriaanen* geplaatst

(*) In den Jaare 1751 was de onkunde der *Myſoreaanen* in den kryg zo groot, dat zy, by een nagtmarsch, over een veld trokken met tien duizend Lichten, als of zy een ommegang deeden by een *Indiaansch Huwelyks-Feest*. ORMES *Military Transactions of Indoſtan*.

plaatst zynde, ontthroonde hy zynen Souverain, en beſtuurde het Koningryk, onder den tytel van Regent. — Kort daarop breidde hy zyne Heerſchappy aan alle kanten uit, de *Carnatic* uitgezonderd; tot hy ten laatſten zich aan het hoofd eens Ryks bevondt, in uitgeſtrektheid aan *Groot-Brittanje* gelyk, en het verbaazend inkomen van vier Millioenen Ponden Sterling opbrengende. — In de Jaaren 1767, 1768, 1769, was hy met de *Engelſchen* in Oorlog; in deezen betoonde hy grooten moed en bekwaamheid: want een ſchielyken inval in de de *Carnatic* doende, met een Leger meest uit Ruitery beſtaande, naderde hy tot op zeven Mylen van *Madras*, en ſchreef den Vrede voor aan den Gouverneur dier plaatze. Dan, in den Jaare 1771, leedt HYDER ALLY, weinig mylen van zyne Hoofdſtad, eene volkomene nederlaage van het Leger der *Mahrattas*; met veel moeite ontkwam hy met een klein overſchot der zynen de ſlachting; en wederſtondt de veelvuldige aanvallen zyner Vyanden, die noch de kunde noch het noodige tot eene belegering bezaten. Hy wagtte vol geduld den tyd af, tot dat de vyand, het land verwoest hebbende, door gebrek, zich genoodzaakt vondt het zelve te verlaaten. Eenige weinige jaaren van Vrede herſtelden niet alleen alles in den vooriger ſtaat; maar verbeterden zyne Inkomſten, en verſterkten zyn Leger tot eene maate, die alle gedagten te boven ging; terwyl, ten zelfden tyde, de verdeeldheden, welke onder de *Mahrattas* ontſtonden, hem in ſtaat ſtelden, om zyne Grenzen, ten hunnen koste, uit te breiden. Zo veel vermag kloekheid, volſtandigheid, en zuinigheid.

Geduurende den laatſten Oorlog, tuſſchen *Frankryk* en *Engeland*, deedt HYDER ALLY een inval in de *Carnatic* aan 't hoofd van 100,000 man, zo Voet- als Paardenvolk; de afgerigſten ooit door een Inbooreling van *Indie* te veld gebragt. Zyne overwinning behaald op den Colonel BAILLIE, wiens Krygsbende hy verſloeg, en de daarop volgende hertocht van het *Carnatiſche* Leger, bragt te wege dat de *Britſche* zaaken, in dien oord, naar het gevoelen der meesten in *Europa*, als hooploos wierden aangezien. Gelukkig, nogthans, dat Mr. HASTINGS, toen algemeen Bevelhebber van *Bengalen*, en wylen Sir EYRE COOTE, Oppergebieder der Krygsmagt in *Indie*, anders daar over dagten; deeze Krygsheld ſtuitte welhaast de overwinnende Wapenen van HYDER ALLY. Met een Le-

ger, naauwlyks iets meer dan 7000 man ſterk, noodzaakte hy dien onvermoeiden Oorlogsheld het beleg van verſcheide Sterkten op te breeken; en op den eerſten van July 1781 behaalde hy eene volkomene overwinning op het verbaazend Leger zyns Vyands, beſtaande uit 150,000 man. HYDER ALLY ſtondt nog zes nederlaagen door; die van den zevenden Juny 1782 was de laatſte, waarin die twee groote Krygsbevelhebbers elkander ontmoeten; geen van hun beiden was naderhand tegenwoordig in eenigen ſlag van aangelegenheid. Beiden ſtierven zy hun natuurlyken dood, vyf maanden naa elkander. HYDER op 't einde van 1782, en COOTE in April 1783.

Major RENNELL geeft het Character van HYDER ALLY in deezer voege op. Zyn Krygsgeluk, gegrond op verbeterde Krygstugt; oplettenheid op verdienſten van allerleien aart; bevrediging der onderſcheide Stammen, die onder hem dienden; verſmaading van ſtaatlykheid en pligtpleeging, dan die natuurlyk uit de waardigheid van zyn Character ontſtondt, en zyn daar uit volgende bezuiniging in kosten zyn perſoon betreffende (waarvan het tegendeel de hoofdonderſcheiding uitmaakt van 't geen men, onder gewoone Vorſten, *Character* noemt,) gepaard met zyne ſlipte oplettenheid op de Geldmiddelen, en het geregeld betaalen zyns Legers; dit alles verhief HYDER zo verre boven de Vorſten van *Hindoſtan*, als de groote hoedanigheden des laatst overleden Konings van *Pruiſſen* hem boven de *Europiſche* Vorſten ſtelden; ik heb deswegen HYDER ALLY altoos aangemerkt als de FREDRIK *van het Oosten*. Wreedheid was de ondeugd van HYDER; doch men hebbe te bedenken, dat HYDER's denkbeelden van genade afgemeeten waren naar een *Aſiatiſchen* maatſtok; en het is niet onwaarſchynlyk, dat hy zyn eigen Character voor gemaatigd en goedertieren hieldt, en daarin zo verre uitſteekende boven TAMERLANE, NADIR SHAH en AEDALLAH als hy in Krygsbekwaamheid hun te boven ging.

TIPPOO ſcheen, naa zyns Vaders dood, ten oogmerke te hebben den Oorlog voort te zetten. Men veronderſtelde, dat een aanval op zyne Landſchappen in 't Westen van *Indie*, door het baanen van een weg tot het aanzienlykst gedeelte zyner Heerſchappyen, hem van de *Carnatic* zou afrekken, en ſchoon het weinig twyfel leedt of dit gevolg zou plaats grypen, bleek het nogthans, by de uitkomst, dat het gedeelte des plans, den hertocht of vei-

veiligheid des Legers betreffende, niet zo wel beraamd was. Het deerlyk lot des Smaldeels, onder bevel van den Generaal MATTHEWS, wees dit uit. TIPPOO, ten lesten, bevindende, dat de *Mahrattas*, zyne natuurlyke vyanden, met de *Engelſchen* Vrede hadden, en dus gelegenheid om hunne oude vyandſchappen voort te zetten, en daar en boven dat hy van de *Franſchen* verlaaten was, beſloot, ſchoon ongaarne, Vrede te maaken. By dien Vrede in Maart des Jaars 1784, te *Mangalore* getekend, werden de zaaken ten naasten by op denzelfden voet gebragt, als ze zich vóór den aanvang der vyandlykheden bevonden.

Het algemeen Character van TIPPOO, ſchryft Major RENNELL, is dat van een allereerzugtigst Man; hy bezit groote bekwaamheden voor den Kryg, en het beheer der Geldmiddelen; hy ſteekt uit in wreedheid, en is onverzettelyk gehegt aan zyne eens gemaakte ontwerpen; hy is, ongetwyfeld, de magtigſte van alle Lands Vorſten in *Hindoſtan*; doch de verregaande verſmaading zyner eigene Onderdaanen maakt het onwaarſchynlyk dat zyn Ryk lang zal ſtaan (*).

Een Afſtammeling van de *Hindoo-Koning* van *Myſore*, door HYDER ALLY ontthroond, is nog in leeven, en wordt als Staatsgevangen te *Seringapatam* bewaard. By gelegenheid vertoont men hem aan het Volk: het in leeven laaten van deezen Afſtammeling levert een ſterk bewys op hoe zeer de Volksvooroordeelen aldaar werken ten voordeele van de Familie hunner oude Koningen. —— Het maakte een gedeelte uit van het plan der Krygsverrigtingen des Zuidlyken Legers onder den Colonel FULLARTON, in den jaare 1783, om van *Coimbettore* na *Seringapatam* te trekken, om deezen Prins te verlosſen, en het Volk van *Myſore* af te trekken van hunne onderwerping aan TIPPOO, en veele Mannen van doorzigt dagten dat het wel gelukt zou hebben, indien de omſtandigheden den Colonel hadden toegelaaten zulks te onderſtaan.

(*) Men bedenke, dat RENNELL zyn Werk, waarin deeze Characterſchets voorkomt, in den Jaare 1788, uitgaf.

VADERLYKE RAAD AAN ZYNEN ZOON.

Hoor na uwen Vader die u gewonnen heeft!

SALOMO.

Daar thans het tydſtip, het oogenblik, als met ſterke ſchreden nadert, dat gy verre van de Wooning uwer Ouderen, in eenen anderen oord der Waereld, aan u zelven zult overgelaten zyn, om —— als Leerling in de beginſelen van een voor u wagtend beſtaan te oefenen, en dus ook waarſchynlyk naar eigen lust en zin te leeven; daar eischt myne vaderlyke pligt —— vordert myne zugt tot uw tydelyk en eeuwig geluk, u, eer gy van ons ſcheiden zult, mynen welmeenenden raad mede te deelen, om u —— zoo veel in my is, voor het om u zweevende verderf te waarſchuwen, en dus, ware het mooglyk, te —— behoeden, en —— mogten myne vaderlyke Leſſen u waarlyk van nut zyn, dan zal het my tot onuitſpreeklyk genoegen verſtrekken, niet te vergeefs voor u geärbeid te hebben, en ik zal gerust ten grave daalen, in de volle verzekering, van door my *alles toegebragt* te hebben, wat ſtrekken kan, om uw waaragtig *geluk hier in den* tyd, en hiernaals in de eeuwigheid, te bevorderen.

Reis dan, met Hem, die alles gadeſlaat, en, landt gy aan ter plaatſe uwer begeerten, laat dan uwe eerſte en voornaamſte pooging zyn, kennis te verkrygen, aan braave —— deugdzaame —— verſtandige medemenſchen; zulken —— van wien gy waarlyk nut kunt trekken. Zulken —— wier bywooning u in achting by anderen zal brengen —— tracht door vriendelykheid en onderwerplykheid, (doch zonder laag te zyn) in hunne gunst te geraaken, —— maak gebruik van hunne leſſen en raadgeevingen, indien gy begrypt dat zy u van *eenig* nut zouden kunnen zyn; —— tracht, onder dezelven, eenen waaren echten vriend te vinden, want, —— een opregte vriend is een *medicyn des levens*; met een woord, tracht altoos de achting te verwerven van mannen van verdienſten, wier omgang u tot luiſter verſtrekt; en ter bevordering van uwen goeden naam! —— en het zullen deezen ook zyn die u bevorderlyk zullen kunnen weezen, indien gy het verkiest, in alles wat weetenswaardig is. Denk, dat de jeugd, en jonge Jaaren, de tyd is, om u in de eerſte beginſelen van alle Weetenſchappen te oefenen: om —— vorderingen te maaken, in dien kring, waar in gy eens der Maatſchappy, en u zelven, van nut hoopt te weezen! een luy en ledig leven is ten hoogſten nadeelig, de Mensch moet werkzaam zyn; daar toe

is

is hy van zynen wyzen Schepper geſchikt, en —— de zugt naar geluk zet hem daar toe aan, —— oefen u dan met alle vlyt —— zyt opmerkzaam in de onderwyzingen die gy ontvangt; eens zult gy de voordeelen daar van genieten: —— betragt uwen pligt als leerling ten vollen, zoo zult gy eens, des te gemaklyker, die van Meester kunnen vervullen. —— Dan, ik wil egter niet, dat gy u zult onthouden van geoorloofde uitſpanningen, de boog, zegt het ſpreekwoord, kan altoos niet geſpannen zyn; de Mensch is ook geſchikt om het genoeglyke van deeze aarde te ſmaaken; de Waereld is geen traanendal —— neen; zoek waardig gezelſchap —— byeenkomſten, genoodſchappen, die u kundig kunnen maaken, —— die u vervrolyken —— die u opbeuren! en telt gy onder uwe uitſpanningen en verlustigingen den *Schouwburg*, wel, woon hem ſpaarzaam by —— gebruik hem ter verbetering van uw gedrag, als een ſchool der zeden —— laat hy u niet alleen tot vermaak, maar tot nut en leering, verſtrekken. Doch beſchouw hem ſlegts als —— een uitſpanning, en laat nooit geen zaaken van meerder belang agterwege, om uwen Tooneellust te voldoen, dan zal hy u tot nut kunnen zyn —— geene tente der iedelheid voor u weezen, maar —— tot een ſpiegel des leevens, tot een ſchildery van de handelingen der menſchen, verſtrekken! —— Maar, —— is 'er een tyd om vrolyk te zyn! daar is ook een tyd om ernſtig te weezen. —— Vergeet nimmer de naarſtige bywooning van den openbaaren Godsdienst; doch niet uit ſleur en gewoonte, maar met edele oogmerken! gaa in het Huis des Heeren, om, met de ſaamgevloeide menigte in zyn Heiligdom, Hem te looven, te aanbidden, de belangens van uw Vaderland en Kerk aan zyne genadige en wyze beſcherming op te draagen, en —— hoort gy daar ſoms doorwrogte Leerredenen voorſtellen! laaten zy u verſtrekken, niet alleen ter vermeerdering van uwe kundigheden, maar bovenal ter verbetering van uw gedrag! dus —— laat God, en zyne heilige dienst, altoos de baake zyn waar gy uwen koers naar rigte: dan zult gy kunnen *ſtaan*, *in den boozen dag*, tegen alle de aanlokſelen deezer zoo verleidende Waereld! en —— hier, —— hier is het, —— dat ik uwe opmerking verder: —— laat dus myn volgende raad u niet mishaagen!

Niemand is meer vatbaar voor de verderflyke verleidingen, dan de jonge onervaarene —— niets weetende, jeugd, ô! hoe glad is de baane, die gy bewandelt. —— hoe ligt kunt gy ſtruikelen, ja, onherſtelbaar, nedervallen, —— hoe veele verleidende *Sireenen* omringen u, —— vermyd dus bid ik u de plaatzen der ontugt, —— zy loeren op u, —— haare valſche vleitaal maakt u in bedwelming —— één enkel oogenblik maakt u onherſtelbaar naar lighaam en ziel —— zy berooven u van uw geld, en uwe gezondheid: en helaas —— hoe draagt gy

aan de gevolgen van het bedrevene kwaad, ſoms een ziekelyk, walglyk lighaam om; —— veracht van elken braaven, wordt gy geſchuwd van een ieder; —— een beſchuldigend geweeten, en een ongeſteld lighaam, doet u uwe leevensdagen *niet ter helfte brengen!* en dat nog meer is: hoe onverantwoordelyk zal uw gedrag zyn by dien God, wiens Heilig woord u leerde, uw *vat te bezitten in Heiligmaakinge en Eere!* Zie dan toe, indien gy ſtaat dat gy niet en valle —— zyt doof voor de vleijingen *der vreemde Vrouwen!* misbruik u lighaam niet, dat heerlyk meesterſtuk van uwen Schepper, door ſnoode ontuchtigheden, maar —— zeg veel liever by elken aanzoek tot zonde: *Hoe! zoude ik zulk een groot kwaad doen, en zondigen tegen God!*

Vermyd ook die plaatſen, waar ſpeelzugt de hoofdrol heeft: laat het goud —— de bergen opéénggeſtapeld Muntmetaal, u niet betoveren, niet bekooren —— groot is het onheil, dat het zelve u kan berokkenen, en —— daar veelen, door onregtvaardige ſtreeken, de minkundigen van alles listelyk weeten te berooven, daar loopt gy gevaar om uw geld, dat gy tot nuttiger einden kunt beſteeden, u valſchelyk te zien afwinnen, —— wat is het einde van den onmaatigen ſpeeler? —— ach! armoede en zelfsverwyting, dat ſomtyds eindigt, in, wanhoopig, de handen aan zich zelven te ſlaan, en —— zoo ſtapt hy, zich vervloekende, —— de *onzaggelyke Eeuwigheid in!*

Hebt ook een afkeer van die plaatſen, waar de volgeſchonken beker tot in den morgenſtond rondgaat, die *den wyn lief heeft*, zegt Salomo, dat is die denzelven onmaatig gebruikt, *zal niet ryk worden!* want, groot —— zeer groot, zyn de rampzalige gevolgen van hun, die *by den wyn vertoeven, die ſterken dronk najaagen!* men maakt zich onbekwaam, om de heerlyke vermogens, waar mede de wyze Maaker ons beſchonken heeft, behoorlyk te gebruiken! ongeſchikt om ons tydelyk beroep naar behooren te verrigten, verliezen wy de achting van alle braaven —— armoede wordt ons deel; —— wy verliezen de ſchoonheid van ons welgevormd lighaam —— worden ten ſpot en ſchande onzer medenatuurgenooten, —— der ſamenleeving onwaardig, en —— loopen gevaar van eeuwig verlooren te zullen gaan, daar de ronde taal des Bybelwoords ons immers leert, dat *dronkaarts het Koningryk van God niet zullen beërven:* nu dan, *merk op het geen ik zegge: behoed uw hart boven alles, wat te bewaaren is, want, daar in zyn de uitgangen des leevens!* Hebt gy ledige uuren, gebruik dezelve tot uw wezendlyk geluk, verluſtig u in het leezen van nuttige Schriften die u in fraaije Letteren —— Konſten —— en Weetenſchappen, kunnen doen vorderen, en —— die wy thans in onze dagen genoegzaam bezitten; zoo zult gy uwen tyd —— uwe uuren, met vrugt en ten nutte ſlyten, ——

in

in *kundigheden* vorderen, —— in deugden toeneemen, en ten voorbeelde van anderen verſtrekken, en —— is de dag ten einde gegaan? vraag dan iederen avond aan u zelven hoe uwe gedraagingen, op den verloopen dag, geweest zyn ten aanzien van uwen God —— uwen Naasten —— en u Zelven! verbeter telkens de gebreklykheden en verzuimenisſen, waaraan gy u zelven ſchuldig bevindt! trachtende een *onergerlyk geweeten* te bewaaren, *voor God en de menſchen!* zoo zult gy u zelven niets te verwyten hebben: met één woord, en, om alles in het kort te zeggen, WEES WYS! deeze ééne Spreuk maakt al myne Leſſen uit!

Zie daar myne welmeenende Raad, en ik weet niets gepaſter, om myne leſſen aan u te beſluiten, dan, met de opmerkenswaardige taal van den wyſſten van Israëls Koningen, die alles onderzogt —— doorzogt —— en beproefd had, en dus zal ik zyne woorden de mynen maaken: *Verblyd u, ô Jongeling, in uwe jeugd! laat uw hart u vermaaken; wandel in de wegen uwes harten; in de aanſchouwingen uwer oogen!* doch houd altoos in gedagten, *dat God, om alle deeze dingen, u zal doen komen voor het gerigte!*

Hier ziet gy nu, myn Zoon! het geen ik van u begeer, en met regt van u afvorderen mag: bewaar deeze gebrekkige Leſſen, als een Geſchenk uwes Vaders, en —— vindt gy, in u zelven, eenige opwellingen tot zondigen, eenige verzoekingen ten kwaade, lees dan —— deeze; en —— ſtrekken dezelve om u van het kwaade te rugge te houden, dan zal het my tot een onuitſpreekiyk genoegen gedyen, dat ik niet te vergeefsch aan uwen tydelyken, en eeuwigen, welſtand gedagt heb.

Ach! mogten alle Jongelingen, mogt de Vaderlandſche Jeugd, allen welmeenenden Raad, zich ten nutte maaken, om noch in deezen *dag te bekennen, wat tot hunnen vrede dient, eer het verborgen word voor hunne oogen!* help hun, ô! Vader, die alles beſtiert, door alle de verwisſelende Tooneelen van dit leeven; en laaten zy, terwyl zy zich in alles trachten te ſchikken naar uwen allervolmaakſten wil en welbehaagen, die troostryke gemeenſchap, met u, ondervinden, en genieten, op deeze Waereld, welke ſlegts een aangenaame voorſmaak en onderpand is van die alles te bovengaande verlustiging, welke uit uwe onmidlyke tegenwoordigheid in de toekomende Waereld zullen voortvloejen.

DE TEMPEL VAN HYMEN.

Een Droom.

(Uit *the Various Pieces in Verſe and Proſe by the late* Dr. COTTON.)

Eenige dagen geleden ontving ik de Huwlyks-bekendmaking van een Vriend. By dergelyk eene gelegenheid is het natuurlyk dat wy ongevoelig opgeleid worden tot aanmerkingen over dat Onderwerp. Zy bleeven my by tot den avond, en te bedde des eenigen tyd gepeinsd hebbende, viel ik in een zagten ſlaap, wanneer myne verbeeldingskragt, in den droom, my een ruim Tempelgevaarte voorſtelde aan HYMEN, den Huwlyks-God, gewyd.

Op een kleinen afſtand van my zag ik een vrolyken hoop van beide de Sexen, die den weg na den Tempel namen, om met elkander de Pligtpleegingen voor HYMEN af te leggen. Onder hun was een booze Geest ingedrongen, wiens gedaante zo byzonder, en wiens heerſchappy over de menigte zo algemeen, was, dat ik 'er mynen Leezeren eene beſchryving van moet geeven.

De naam van deezen Geest was WELLUST, het bovenſte gedeelte zyns Lichaams hadt de gelykenis van een Mensch, van zyn middel tot de voeten die van een Bok; zyne oogen puilden uit, roodagtig en glinſterende; zyn kleur was zeer onvast, van bloedrood tot doodſche bleekheid overgaande; zyn geheele geſtel werd met geweld geſchokt door de vervoering van ongebreideide drift. Op deezen Geest volgde WANLUST, met een zieklyk gelaad, en donker oog. Naast WANLUST ſtondt BEROUW met den hoed in 't aangezigt getrokken, en een Worm knaagde diens leevensdeelen.

Grootlyks ſtond ik verſteld over deeze gedrogtlyke Gedaanten, en te meer was ik aangedaan als ik opmerkte hoe gereed veelen myner Medemenſchen aan de inboezemingen van den WELLUST het oor leenden. Dan myne verwondering verminderde als ik nader toetradt; want ik ontdekte dat zyn adem van zulk eenen boosaartigen invloed was, dat dezelve alle de ongelukkigen, die binnen het bereik der beſmetting kwamen, bedwelmde, en van redekragt beroofde.

Ik was in zo groot eene ontſteltenisſe over 't geen ik gezien had, dat ik eene wyl in beraad ſtond, of ik my in woordenwisſeling zou inlaaten met deeze ſchaare, gereed om in den Tempel te treeden. Opgetoogen in vertwyfeldheid, naderde my een deftig oud Perſoon, wiens naam BEDAGTZAAMHEID was. Hy bekleedde een voornaame post in het *Heiligdom*;

dom; en deelde zo diep in de hoogagting van den Huwlyks-God, dat HYMEN nooit, of zelden, zynen zegen gaf over de Egtverbintenis van eenig Paar, 't welk door deezen Tempeldienaar niet was ingeleid. Als hy zich by de menigte vervoegde, onder welke ik bevond dat hy een volkomen vreemdeling was, ontſtondt 'er eene algemeene te onvredenheid en gemor; veelen ontweeken zorgvuldig alle gemeenſchap met hem. Doch het was opmerkenswaardig, dat allen, die zich dus van hem hadden afgewend, als zy uit den Tempel gingen, door een der jammerzalige Gezellen van den WELLUST, WANLUST en BEROUW, weggeleid wierden.

HYMEN tradt te voorſchyn, met ſtaatlyke ſchreden wandelende. De eerſte in zyn ſtoet was LIEFDE, in de gedaante van een Cupido; ſteeds duizend kleine trekken ſpeelende, en bevalligheden aan den dag liggende om een gunſtigen opſlag te verwerven van den Huwlyks-God; en de tedere oogſlag, waar mede hy dit Kind bejegende, wees duidelyk aan, dat het zyn grootſte gunſteling was.

HYMEN zelve hieldt in zyne hand een Fakkel, die, hoe langer dezelve brandde, te helderder vlam gaf. Hy werd ondersteund door DEUGD, eene Vrouw van de inneemendſte bevalligheid, gekleed in een wit ſchitterend gewaad, om haar hoofd ſchitterde een glansryke heerlykheid.

Op de DEUGD volgde SCHOONHEID, gedoscht in het zwierigſte gewaad, en tot verrukking toe met zichzelve ingenomen. Zy werd opgeleid door een Jongeling, vrolyk hupelende, met bloemen bekransd, en vleugelen aan de ſchouderen.

Vervolgens deedt zich de GELDZUGT op, in de gedaante van een ſlegt gekleed Oud Man. Zyne oogen waren die van een Havik, en de nagelen zyner vingeren ſtonden gekromd als de klauwen van een Roofvogel. Hy maakte veel gerugts; onbeſchaamdheid en vermetelheid was op zyn aangezigt te leezen.

De ſtoet werd opgeleid door VERBEELDING, eene Vrouwe altoos veranderende in weezenstrekken en kleeding; en, 't geen my verbaazend voorkwam, zy behaagde onder welk eene gedaante zy zich ook vertoonde.

Onmiddelyk na dat de Huwlyks-God den Tempel was ingetreeden, beklom hy den Throon, en leunde met zyn hoofd zagtlyk op den boezem der DEUGD; LIEFDE en SCHOONHEID vervoegden zich aan zyne regterhand; aan de ſlinkerhand werden GELDZUGT en VERBEELDING geplaatst.

Terſtond ging HYMEN voort met de voltrekking der Huwlyksplegtigheden; doch 'er was zulk een verward geluid van lachen en zugten, dat ik de noodige aandagt niet kon beſteeden om berigt te geeven van alles wat 'er voorviel. Ik tekende alleen op, dat veele van de Huwlyken zeer ongelyk waren,

in

in zo verre dat HYMEN de Paaren met wederzin zamenvoegde, en maar half toeſtemming gaf aan zyne eigene Inſtelling.

Naa de volvoering der Plegtigheid werd 'er ſtilte in den Tempel geboden; want HYMEN hadt ten oogmerke een Geſchil te beſlisſen, 't welk langen tyd gehangen hadt tuſſchen de Perſoonen, die rondsom het Huwlyks-Altaar ſtonden. Op deeze verklaaring verdeelde zich de menigte, en, overeenkomſtig met de onderſcheidene inboezemingen hunner driften, koozen zy party tuſſchen de Mededingers. De jongen rangſchikten zich aan de regter zyde van den Throon: de Bejaarderen voegden zich agter die ter ſlinker zyde ſtonden.

LIEFDE vong aan met eene klagte tegen GELDZUGT in te brengen; zeggende, dat deeze zo veelen hadt overgehaald tot zyne party, dat weinigen, tot groot nadeel van dien Staat, in welken de Godheid gewild hadt dat hy altoos den voorrang zou hebben, zyne zyde hielden. —— Terwyl de Liefdegod dit zyn bezwaar met veel vuurs voordroeg, kwam de ARMOEDE uit het midden van den drom te voorſchyn, en keek den jongen Klaager met ſtoute blikken aan, die zo verſchrikte op dit ontzettend gezigt, dat hy zyne vleugelen bewoog, als gereed om zich weg te maaken. Ten dien ſtonde toes GELDZUGT over einde, en vervoegde zich tot den Regter, met aan te toonen hoe noodzaaklyk zyne tegenwoordigheid was om den Huwlyken Staat zo vol zegeningen te doen zyn als oorſpronglyk door deszelfs Inſteller beſtemd was; nevens andere bewysredenen, die, waren zy voorgedraagen geworden, met zo veel zedigheids als kragts, niet gemist zouden hebben om veele tot zyne zyde over te haalen. —— Deeze aanſpraak werd gevolgd door de luidrugtigſte toejuichingen van het gezelſchap, 't welk agter hem ſtondt. Dit deedt den ouden man zegepraalen, en hy verdubbelde het ophaalen der voordeelen, welke het Geld den Gehuwden aanbragt; dan het geweld zyner gebaarmaakinge deedt zyn kleed van vooren open gaan, en naare zorgen hingen, in de gedaante van Slangen, voor elks oog, op zyn borst. —— Hierop was LIEFDE gereed om het pleit, ten zynen voordeele, te agtervolgen.

Maar HYMEN, die zeer wel het aanbelaag van beider tegenwoordigheid kende, om het Huwlyksleven draaglyk en gelukkig te maaken, eindigde het Geding, door eene Vereeniging voor te ſlaan tuſſchen LIEFDE en GELD: zy ſtemden hier in beide toe. Zy hadden de handen niet zamengevoegd, ten teken dat zy in den voorſlag des Huwlyks-Gods bewilligden, of de LIEFDE kreeg de bevallige gelaadstrekken weder, en zy ſcheenen veel verrukkender dan te vooren. Dan de verandering, die de GELDZUGT onderging, was veel grooter, de gretig grypende klaauwen vielen van zyne vingeren af, zyne oogen vertoonden al derzelver voorige inhaaligheid, en de trekken van

zyn

zyn gelaad kreegen zagtheid en menschlievendheid. De LIEFDE naderde, en 's ouden mans boezem zagtlyk ſtreelende, hieldt het geſchuiffel der Slangen op, en de pynigende zorgen weeken.

Dit Geſchil, op deeze wyze, in 't vriendlyke beſlist zynde, tradt SCHOONHEID te voorſchyn, en nam, naa veele gemaakte gebaarden, een kwynenden oogſlag aan, en lispte een klaagende beſchuldiging uit tegen GELDZUGT (even als LIEFDE gedaan hadt); te verſtaan geevende welk een inbreuk dezelve maakte op haare heerſchappy. Naauwlyks hadt zy drie volzinnen geuit, of haar naderde een ſchriklyk weezen. Zyn hair was als met een ruigen rym overdekt, zyn aangezigt met diepe voren geploegd, en uit zyne oogen droopen lymerige vogten. Wanneer SCHOONHEID in deeze gedaante den OUDERDOM met waggelenden tred zag naderen, ſcheen zy geheel bedwelmd door angſtige gedagten; de roozen vlooden van haare kaaken, en zy viel in zwym.

HYMEN, weetende dat de geaartheid van deeze jonge Dogter trots en meesteragtig was, en alles wilde overheerſchen, doch teffens onbekwaam, om het met eenige geſchiktheid te doen, beroofde haar voor een goed gedeelte van haar uitgeſtrekt gebied, en gaf de grensplaatzen aan VERBEELDING, die thans met onbepaald gezag handelt, en niet toeſtaat dat iemand zich by SCHOONHEID vervoege, zonder haar eerſt geſproken te hebben.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Hoe ligt, hoe ſchielyk, laat de mensch den moed niet vallen! —— Eenige tegenheden bejegenen hem, en wel dra bezwykt hy onder den last der verdrukking. —— Hy is, met al zyn moed, dra ter neergeſlagen: zyne ſtandvastigheid, welke men zou denken *dat* nimmer zou wankelen, begeeft hem dra, en hy bezwykt vaak, zo ras hy het gewigt der tegenheden zyne ſchouders voelt drukken. —— De minſte menſchen bezitten kragt van reden genoeg, om zich zelven te wapenen en te verzetten tegen de nukken van hunnen wispeltuurigen toeſtand van voor- en tegenſpoeden; welke laatſten hen terſtond ter nederdrukken; terwyl de eerſten by hen nooit zo volkomen zyn, dat ze 'er niet eene menigte klagten over uitboezemen. De minſte menſchen hebben het ooit zo volkomen naar den zin, dat ze niet over 't een of ander te klaagen hebben. Nu is het te koud, dan valt het hun benauwd heet. —— Nu vind men 't nergens naar zyn zin, om dat 'er naauwlyks eenig koeltje gevoeld word; dan blaast het minſte windje, dat zich verheft, weer wat te ſterk. Niets mag men

men gevoelen, of men beſpeurt eene ongeſteldheid; nimmer is men volmaakt gezond genoeg. —— Altyd moet men klaagen, altyd ſteenen, tenzy eenige vrolyke omſtandigheden ons beletten aan het kwaad te denken. —— Nu heeft men te weinig, dan weer al te veel, bezigheden: —— Nu komen de vermaaken alle te gelyk; eene opeenſtapeling doet 'er de mensch den walg van ſteeken; —— dan weer klaagt hy dat ze veel te ſpaarzaam komen. Men vind maar zeer weinige menſchen ſtandvastig genoeg, om in de minſte tegenheden niet aanſtonds te bezwyken; weinigen, die ſtand houden tegen de wisſelvalligheden der Waereld. Intusſchen weeten wy, dat elk mensch, hy zy dan wie hy zy, nu of dan, min of meer, deelen moet in 's Waereld's onbeſtendigheden: en dit zo zynde, hoe onbillyk is het dan, nimmer eenig deel te willen hebben in de wisſelvalligheden van dit ondermaanſche; maar altyd te willen bevryd blyven van zulke omſtandigheden, waaraan de mensch, van de geboorte af, natuurlyk onderhevig is.

Indien elk mensch zyne daaden en handelingen beſtendig inzigtte naar de heilzaame regels van regt en billykheid, hoe veele daaden zouden 'er agter blyven, welke men nu ziet pleegen, en hoe veele daaden wierden 'er bedreeven, die nu agterwege blyven. —— Hoe genoegelyk en gerust zoude het leven op aarde zyn. —— Hoe vreedzaam, hoe broederlyk, zouden de menſchen onder elkanderen verkeeren. —— De een zou den anderen niet ſtooren, maar ſtil en gerust laaten in zyne bezittingen. —— Men zou het verkeerde niet poogen te billyken, en dat regt is niet voor onregt tragten te doen doorgaan. —— Waar zou men elkanderen vervolgen, haaten, en tragten uit zyne bezittingen uit te dryven. —— Men zou elkanderen beſchouwen als uit eenen bloede voortgeſprooten, als kinderen van éénen Vader, als natuurgenooten onder elkander? Dan de mensch ſtaat tegen den mensch op, men verdelgt elkanderen, —— men woed tegens elkanderen, en bedryft de ongehoordſte wreedheden! —— Wat uitzinnigheid is dit, en dat van Weezens, die den naam van redelyke Weezens willen draagen.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BERIGT WEGENS DE WYSGEEREN, DIE DE VEELHEID DER WERELDEN GELOOFD, EN DIE DIT GEVOELEN NIET AANGENOMEN HEBBEN; MET EENIG VERSLAG VAN HUNNE SCHRIFTEN, EN BEDENKINGEN OVER DIE STRYDIGE BEGRIPPEN. Door den Heer GIRARD, *Arts des Konings, Opzigter van de Mineraale Wateren van Bagnols en St. Laurent, Correspondent van de Philoſophiſche Societeit der Weetenſchappen en nutte Kunſten te Lyon, van de Koninglyke Societeit der Weetenſchappen te Montpellier, en der Geneeskunde te Parys.*

(Journal des Sciences utiles.)

(*Het Vervolg en Slot van bl.* 320.)

Schoon het blyke, dat ARISTOTELES het gevoelen van DEMOCRITUS, wegens de Veelheid der Werelden, omhelst hebbe (*), beweerden egter de *Peripatetiſche* Wysgeeren, dat de Maan geen Aarde kon weezen; dewyl 'er geen Dieren waren, die 'er niet konden weezen, dan met voortteeling en verderf, en dat de Maan onverderflyk tot heden altoos dezelfde blyft, en men 'er, van den aanvang der Wereld af, geene verandering in beſpeurt (†). —— Dan HEVELIUS brengt hier op in 't midden, dat onze Aarde, hoe vol verderfs dezelve ons ook moge toeſchynen, nogthans geduurd heeft zo lang als de Maan, waar in veranderingen hebben kunnen voorvallen, door ons nooit ontdekt; dewyl ze plaats greepen in de mindere gedeelten en enkel op de oppervlakte, gelyk die

(*) LUD. CARLIUS RHODIG. Lib. I. c. 3. p. 13, 14.
(†) *Oeuvres de* CYRANO DE BERGERAC, *Prof.* p. VII.

die op de oppervlakte onzes Aardkloots voorvallen, welke wy niet zouden ontdekken, waren wy 'er zo verre van verwyderd als van de Maan. Hy voegt 'er andere bewysredenen nevens, bekragtigd door Waarneemingen, welke hy zegt gedaan te hebben met behulp eens Verrekykers van zyne uitvinding, die hem in de Maan deedt zien, dat de verlichtſte en donkerſte deelen, de groote en kleine, eene nette overeenkomst hebben met onze Zeeën, onze Rivieren, onze Meiren, onze Vlakten, onze Bergen en onze Bosſchen (*).

Plutarchus de Veelheid der Werelden, algemeen door de oude *Griekſche* Wysgeeren geleerd, voorgeſteld hebbende, verklaart, „ dat hy wel verre was van hun te „ veroordeelen, en dat hy het zeer waarſchynlyk vondt, „ dat 'er eene ontelbaare, ſchoon bepaalde, Veelheid der „ Werelden was, gelyk aan de onze (†)." Het blykt uit zekere plaats by dien zelfden Geſchiedſchryver, dat men, ten zynen tyde, reeds geſchil voerde of 'er in de Maan dampen of uitwaaſemingen waren, die zich boven de oppervlakte verhieven, en daar regen en andere verhevelingen baarden. Plutarchus ſchynt over te *hellen* tot de zyde der geenen, die zulks lochenden; *hy geloofde*, dat de Maan dermaate verhit werd door geſtadig beſcheenen te worden van de Zonne, dat alle vogt daar uit gedampt moest weezen, en 'er niets overbleef om nieuwe dampen te verwekken; waaruit hy afleidt, dat 'er geen Wolken, geen Regenvlaagen, geen Winden waren, en, bygevolge, geene Planten of Dieren (‡). —— Deeze reden is dezelfde als die aangevoerd wordt door de hedendaagſchen, die zich aankanten tegen het gevoelen dat de Maan bewoond zou weezen: terwyl het eenige gevolg, 't welk men noodzaaklyk uit deeze zwarigheden zou moeten trekken, zou zyn, dat de Weezens, die deeze Planeet bevolkten, moesten verſchillen van die deeze Aarde bewoonen, en eene geſteltenisſe ondraagen, geſchikt naar den verſchillenden aart der Planeet, hun ten verblyve toegeſchikt.

De Heer de la hire hadt, ingevolge zyner Waarneemingen, geoordeeld, dat de vlekken der Maane, die men voor

(*) Hevelius, p. 119, 133, 134, 249, 297, & *alibi*.
(†) Plutarch. *Oper.* 430. In Lib. *de Orac. defect.*
(‡) —— *Oper.* Tom. II. p. 938. C. *Nulla luna rigat pluvia.*

voor Zeeën hieldt, niet anders waren dan groote vlakten land, welker grond natuurlyk veel zwarter is. Maar, indien 'er geen Zeeën in de Maan gevonden worden, is 'er geen Dampkring, althans geen merkbaare; en men tragt het licht, 't welk by Zonnetaaningen zich vertoont, uit te leggen, zonder een Dampkring te veronderſtellen; welk ſchynzel, nogthans, het ſterkſte bewys oplevert voor den Dampkring der Maane, 't welk men kan bybrengen. Hier uit zou, naar 't denkbeeld van den Heer DE LA HIRE, volgen, dat 'er, geen dampen of regen in de Maan zynde, ook geen Planten, geen Menſchen, zouden kunnen beſtaan.

De Man van de uitgebreidſte kundigheden in Europa, in alle menschlyke Weetenſchappen door en door bedreeven, de voortreflyke LEIBNITZ, viert zyner boerterya bot als hy ſpreekt over het onderwerp, 't geen wy thans behandelen: en laat zich, wegens de Planeetbewoonders, in deezer voege hooren: „ indien de weg van gemeenſchap met de Planeetbewoonders, volgens den Heer HUIGENS, vry gelyk aan die op onze Planeet zich bevinden, open ſtondt, zou 'er eene Algemeene Kerkvergadering dienen aangelegd te worden, om te onderzoeken of men verpligt ware de Voortplanting des Geloofs buiten onzen Aardkloot uit te ſtrekken. Veelen zouden ongetwyfeld beweeren, dat de redelyke Weezens dieſs Lands, niet van ADAM afſtammende, geen deel aan de Verloſſing door JESUS CHRISTUS hebben: anderen zouden misſchien zeggen, dat wy niet genoeg weeten waar ADAM altoos geweest is, nog wat 'er wierd van zyne geheele naakomelingſchap; dewyl men zelfs Godgeleerden gevonden heeft, die de Maan voor de plaats van het Paradys hielden; en misſchien zou men by de meerderheid, als het veiligſte, beſluiten, deeze twyfelagtige Menſchen te doopen, onder voorwaarde dat zy 'er vatbaar voor waren; doch ik twyfel of men hun ooit Priesters in de *Roomſche* Kerk zou maaken; dewyl hunne Corporatien altoos twyfelagtig zouden weezen, en men het Volk blootſtellen aan een daadlyke Afgodery, volgens de onderſtelling dier Kerke. Gelukkig ontſlaat de natuur der zaake ons van deeze verlegenheid (*)."

Op eene andere plaats van HUIGENS en FONTENELLE ge-

ſpro-

(*) LEIBNITZ, *Nouveaux Eſſais ſur l'entendement humain*, p. 234.

ſproken hebbende, ſchryft hy, „ men zou zeggen dat het, in het Ryk der Maane van *Arlequin*, alles gaat gelyk hier. 't Is waar, dat men geheel anders oordeelt over de Maanen, (die alleen Satelliten zyn), dan over de Hoofdplaneeten. KEPLER heeft een klein Boekje nagelaaten, waarin men eene geestige verſiering van den ſtaat der Maane aantreft, en een vernuftig *Engelschman* laat een *Spanjaard* van zyne vinding, door de Trekvogelen na de Maan voeren, zonder te ſpreeken van CYRANO (*), die naderhand deezen *Spanjaard* ging opzoeken. —— Eenige Mannen van vernuft, een heerlyk tafereel willende geeven van het toekomend leeven, laaten de Zielen der Gelukzaligen van Wereld tot Wereld gaan; en onze verbeelding vindt daar ligt een gedeelte der uitſteekende bezigheden, welke men aan geesten kan geeven. Maar welk eene pooging zy ook doen, twyfel ik of dit kan aangaan ter oorzaake van den grooten tusſchenſtand tusſchen ons en die geesten, en de groote verſcheidenheid welke men daar aantreft. En, tot den tyd toe dat zy de Verrekykers zullen uitgevonden hebben, op hoedanige DESCARTES ons deedt hoopen, waar mede wy gedeelten der Maane niet veel grooter dan onze Huizen kunnen ontdekken, *kunnen* wy niet bepaalen hoe het is op een Kloot van de onze verſchillende (†)."

De Abbé PAULIAN houdt de Veelheid der Werelden voor een loutere harsſenſchim, en het Werk van FONTENELLE voor een Roman, aan welke hy voorts, in zekeren zin, regt doet. Hy haalt de plaats aan van den Burger te *Parys* op den tooren van *Notre Dame* na *St. Denis* ziende, door ons hier boven vermeld, en zegt, dat FONTENELLE op deezen grondſlag zyne redenen bouwt om ons te overtuigen dat de Maan bewoond is: „ *Het* „ ſchynt my toe," voegt hy 'er nevens, „ dat dit het „ bewyzen is van een voorſtel omtrent op eenen trant „ van iemand, die niet begeert geloofd te worden." Maar FONTENELLE wist zeer wel, dat gelykenisſen geen bewys opleveren, en het is niet op dien grondſlag dat hy zyn gebouw ophaalde; maar wel op de overeenkomſten en gelykvormigheden van de Maan, met de Planeet, welke wy

(*) De Schryver van dien naam hier boven, bl. 316, vermeld. VERT.

(†) LEIBNITZ, als boven, p. 440.

wy bewoonen. De Schryver van de *Dictionaire de Phyſique* zou, zo 't my voorkomt, met meer voordeels, het Stelzel van dien geleerden Wysgeer aangetast hebben, als hy de onbeſtaanbaarheid van deszelfs veronderſtellinge getoond hadt met de bewyzen, welke hy aanvoert over het niet beſtaan eens Dampkrings van de Maan. Maar het verwondert my ten hoogſten, dat deeze *Exjeſuit*, die met den grootſten ophef ſpreekt van zyn Broeder KIRCHERUS, dien hy een zeldzaam vernuft noemt, welken alle Geleerden hebben aangemerkt als een dier Mannen, die de Natuur ſchaars aan de Wereld vertoont, om dezelve verbaasd te doen ſtaan: 't verwondert my ten hoogſten, zeg ik, dat de Heer PADLIAN niet gewraakt hebbe 't geen 'er weezenlyk belachlyk, enz. buitenſpoorig en laakbaar is in de *Iter Extaticum*, of *Reis in Zielsverrukking*, van dien Vader. Zo waar is het dat de geest der Broederſchappen dikwyls invloed heeft op de oordeelvellingen (*).

De zwaarigheden, welke men aangevoerd heeft tegen het gevoelen van het beſtaan der Planeetbewoonderen, komen voornaamlyk hier op neder. —— *Vooreerst.* Men twyfelt of veele Planeeten, onder andere de Maan, een Dampkring hebben, en op de veronderſtelling dat zy dien derven, begrypt men niet hoe 'er leevende Weezens zouden kunnen ademhaalen en leeven. —— Ten *tweeden.* Ontdekt men in eenige Planeeten, als *Jupiter*, enz. groote veranderingen van gedaante op de oppervlakte, en het ſchynt dat een bewoonde Planeet veel meer in rust moet weezen. —— Ten *derden.* De Comeeten, zyn zeker Planeeten, en het valt ondertuſſchen bezwaarlyk te gelooven, dat de Comeeten bewoond zouden weezen, uit hoofde van het verbaazend verſchil, 't welk derzelver Bewoonders zouden moeten ondervinden in de hitte der Zonne, die hun nu zou verſchroeijen, terwyl zy op andere tyden weinig of geen warmte genooten. De Comeet, by voorbeeld, van den Jaare MDCLXXX, is bykans over de Zon heen gegaan en vervolgens van dezelve zo verre afgeweeken, dat zy in meer dan 575 Jaaren 'er niet weder by zal komen. Welke leevende Lichaamen zouden in ſtaat weezen, om, aan den eenen kant, die

(*) Hoe de Heer HUIGENS over de hersſenſchilderingen van dien Vader oordeele, kan men zien in zyne *Cosmotheoros*, of *Wereldbeſchouwer*, bl. 193 der Nederd. Vertaaling. VERT.

die brandende Hitte, en dien trap van koude uit te harden? En dit zelfde geldt in evenredigheid omtrent de andere Comeeten. Ten *vierden*, brengt men Tegenwerpingen by, uit de Godgeleerdheid ontleend.

Men heeft op deeze zwaarigheden, in 't algemeen, geantwoord. *Vooreerst*. Dat de Dampkring der Planeeten beweezen is door een groot aantal Starrekundige Waarneemingen; volgens welke ook de vlekken en banden, op *Jupiter* waargenomen, aangemerkt worden als groote Waterkanaalen, of van eenige andere vloeistoffe, en dat de duistere plekken van die Planeet genoegzaam zyn om te doen gelooven, dat de oppervlakte omringd is met aarde en water, gelyk die van onzen Aardbol. —— Ten *tweeden*. De verschillende standen der Planeeten, in deeze zeer veel lichts en warmte, in andere veel duisterheids en koude, veroorzaakende, sluiten geene onmogelykheid in, dat deeze Starren zo veele bewoonde Werelden zyn; dewyl de lichaamen en de byzondere zintuigen der onderscheidene bewoonders, buiten allen twyfel, gevormd en gewyzigd zullen weezen naar de verschillende gesteltenissen der Planeeten, door den oneindig wyzen Maaker, die onze lichaamen en zintuigen *gepast gemaakt* heeft naar den staat der Planeet, welke hy ons ter woonplaatze toeschikte. Ten *derden*. FONTENELLE heeft zich gedekt tegen de Tegenwerpingen der Godgeleerden, verzekerende dat hy geen Menschen op de andere Planeeten plaatste; maar Bewoonders van de Menschen onderscheiden. En met dit alles, waarom zou het denkbeeld, door HUYGENS beweerd, met het Geloof stryden? De Heilige Schrift leert ons, buiten tegenspraak, dat alle Menschen van ADAM afstammen; maar dezelve spreekt alleen van de Menschen die deezen Aardkloot bewoonen; andere Menschen kunnen op andere Planeeten huisvesten, en een anderen Stamvader hebben dan ADAM. Hoe! het Insect, 't welk met trotsheid kruipt op een hoekje van deeze Aarde, zou het zich vermeeten grenzen aan de geheele Natuur voor te schryven! —— Eindelyk de Leer van de Veelheid der Werelden, gegrond op Starrekundige Waarneemingen, en daar uit afgeleide bondige redenkavelingen, verschaft ons het verhevenste denkbeeld, 't welk wy kunnen vormen van de Godheid, en strekt om haare Heerlykheid het schoonst aan den dag te leggen. 't Is, derhalven, met reden, dat veele Wysgeeren tegenwoordig zo veel Zonnestelzels, meer of min gelyk aan 't onze, erkennen

als

als 'er vaste Starren zyn. Mia wysgeerige Verſtanden beginnen zelfs gemeenzaam te worden met dit denkbeeld van millioenen Werelden, door het leezen van het fraaije meermaals gemelde Werkje van FONTENELLE (*).

(*) De volkomenſte Naamlyst der Vaste Starren is die van den Heer FLAMSTEED, en bedraagt by de 3000 zigtbaare Starren. HALLEY heeft 'er 350 meer waargenomen in het Zuider Halfrond: maar gewis zyn de Starren van dezelfde ſoort, die ons gezigt ontwyken, *ontelbaar*: —— *Ontelbaar*, te regt mag de Heer GIRARD dit ſchriftuurlyk woord ten deezen aanziene gebruiken: bovenal, als men denkt om de Lysten der *Nebulæ* van MESSIER, en Dr. HERSCHELL. Dan wy wyzen onze Leezers, om wegens de Vaste Starren en derzelver aantal een beter begrip te vormen, na *de Opgave van de voornaamſte Starrelysten in vroegeren tyde opgemaakt, en verſlag van die nu eerst onlangs in 't licht gegeeven zyn, door* F. WOLLASTON, hier boven in ons *Mengelwerk*, bl. 145. En wat de *Veelheid der Werelden* betreft, hebben wy onzen Leezeren in *den Beſpiegelenden Wysgeer* in een voorgaand Deel, de keurlykſte Bedenkingen, doormengd met den Schepper verheerlykende Lofzeggingen, voorgeſteld, en wyzen hem derwaards te rugge. *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroefeningen*, V. D. 2de St. bl. 361, enz.

VOORDEELIGE UITWERKING VAN DEN BRAAKWYNSTEEN, IN EENE MOEIJELYKE VERLOSSING.

De Huisvrouw van G. B., van een zeer driftig en galachtig temperament, was, ſtaande den tyd van haare zwangerheid, aan verſcheide toevallen onderhevig geweest, die door eene overmaat van galſtoffe veroorzaakt waren.

Door nu en dan een weinig *Rhabarber* en *Cremor Tartari* te gebruiken, had zy het, tot den tyd van haare verlosſinge, draagende gehouden: dan deeze zich door de gewoone verſchynzelen aangekondigd hebbende, volgde 'er echter geene ontbinding, alhoewel 'er geen plaatzelyk ongemak te vinden was.

Ik voud haar geweldig benaauwd, zeer dorſtig, de tong droog en beſlagen, vergezeld van een bitteren ſmaak in den mond, en eene groote geneigdheid tot braaken; de pols was klein en ras, en alle de trekken van het aangezicht zeer geſpannen: alle deeze verſchynzelen deeden my beſluiten om haar den volgenden drank voor te ſchryven, ℞. *Aq. Hor-*

Hordei ℥x. *Aq. Cinamomi* ℥vj. *Tart. Emetici gr. tria. Syr. e ſucco Citri* ℥ij. *Liq. ann. mēn. Hoff.* ʒij. *M.* om daar van alle uuren een theekopje vol, koud, te gebruiken, en zo dra de ontbinding gevolgd was, daar mede op te houden: tuſſchen beide gebruikte zy voor den dorst dun Gerſten water, waarin wat Suiker en Citroenſap gemengd was.

Na dat het eerſte kopje van den voorſchreeven drank gebruikt was, ontlaſtte zy van boven eene groote hoeveelheid, genoegzaam zuivere, Galſtoffe, waarop eene groote verligting volgde; het tweede kopje had eene zoortgelyke uitwerking, en op het derde kwam 'er, by het overgeeven, nog een ruime Stoelgang van eene menigte vuile ſtinkende ſtoffe. Door dit alles vry wat vermoeid zynde, viel zy in een zagten ſlaap, die, omtrent een groot uur geduurd hebbende, afgebroken wierd, door een zeer natuurlyken arbeid, waar door zy binnen het half uur van eene gezonde en welgeſchapene Dochter verlost wierd. Voorts hebben zich, nog by de Moeder nog by 't Kind, nadeelige verſchynzelen, ſtaande den tyd der Kraam, nog ook vervolgens, opgedaan, maar alles is volkomen naar wensch afgeloopen.

Dan iets zeer aanmerkelyks gebeurde 'er met het overſchot van den bovengemelden drank, het geen ik ter waarſchuwing van anderen niet voorby kan, hier teſſens te melden: hiervan was meer dan de helft overgebleven, en de Lyderes begreep dat deeze een zogenaamde vlaagdrank was, aan wier gelukkige uitwerkinge zy het leven van haar zelve, en dat van haar Kind, te danken had.

Drie a vier dagen na dat zy verlost was, bevond zich eene van haare Vriendinnen insgelyks in arbeid, maar die ook niet naar wensch doorzette: zy dit verneemende, bedagt zich geen oogenblik, om haar het nog overgebleeven gedeelte van den door haar gebruikten drank, vergezeld van de best mogelykſte aanbeveeling, toe te zenden. Deeze Vrouw gebruikte, op raad van haare Vriendinne, ruim de helft van het toegezondene, en was gelukkig genoeg om de gewenschte verlosſinge daar door te bevorderen.

Van deeze gebeurtenis wierd my, op den volgenden dag, met groote blydſchap kennis gegeven; dan ik was met die handelwyze gansch niet in myn ſchik, en gevoelde maar al te zeer de groote ongelukken, die uit eene dus geheel onkundige mededeelinge van dit Geneesmiddel hadden

den kunnen ontſtaan: waarom ik zorg droeg, na vooraf aan die onnozele, doch welmeenende, Vrouw het gevaar, waar aan zy haare Vriendinne blootgeſteld had, te hebben doen begrypen, om het nog zuinig bewaarde overſchot diens dranks terſtond te doen wegwerpen.

Dit ſtrekke teffens ten bewyze, hoe omzigtig een Geneesheer op alle mogelyke omſtandigheden behoort te letten, om onkundige en onnozele, doch anders weldenkende, Menſchen, niet in gevaar te brengen, van een op zich zelf heilzaam Geneesmiddel door hunne verkeerde raadgeeving aan anderen, tot een allergevaarlykst middel te doen worden.

R. *Med. Dr.*

BYZONDERHEDEN AANGAANDE DE NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN LEEUW.

(Ontleend uit een Werkje, getyteld: *Travels trough Barbary, in a Series of Letters, written from the Ancient Numidia, in the Years* MDCCLXXXV *and* MDCCLXXXVI. Zynde een Uittrekzel van het grooter *Franſche* Werk van den *Abbé* POIRET.)

Ik poogde u, MYN HEER! in een voorgaanden Brieve, een ſchets van de beſchaafde en onbeſchaafde Natuur te geeven. Ik poogde u dezelfde gevoelens in te boezemen, die deeze vergelyking by my verwekt heeft, en aan te toonen, hoe belangryk 't is, om, naa de waarneeming der Natuure, zo als zy aan den arbeid der menſchen onderworpen is, die in deeze Landſtreeken te beſchouwen, waar niets door de kunst vercierd, of tot volkomenheid gebragt is. Ieder voorwerp verandert zyne gedaante door onzer handen arbeid, en, naar maate wy van de Natuur afgeweeken zyn, is ieder voorwerp, naby of rondsom ons, uit zyn oorſpronglyken ſtand verwrikt. Is het, by voorbeeld, in onze Menagerien, die plaatzen der ſlaverny, dat wy de rechte geaartheid der Dieren kunnen leeren kennen? Hoe zeer verſchilt het Paard niet van zich zelven, als het gelyk een Lastdier werkt, of zelfs, wanneer het, fraai opgetoomd, lustige beweegingen en ſprongen maakt?! Welke bevalligheden, in tegendeel, en welk

eene vlugheid ſpreidt het niet ten toon, wanneer het zich in 't veld, in eene volkomene vryheid, bevindt, en wanneer het zyn moed en leevendigheid niet door eene wreede berooving of verminking der leden verlooren heeft? Is dat de moedige Stier door drift ontvlamd, en verſchriklyk in 't gevegt, die ſleepende voortgaat, met een geboogen kop, en aan 't juk onderworpen? Zou ik den Leeuw, den Koning der viervoetige Dieren, aan dat droefgeestig en neerſlagtig oog, aan dien kwynenden en werkeloozen toeſtand kunnen kennen? —— Als hy een gehoorzaame ſlaaf geworden is, dan heeft hy zyne natuurlyke woestheid zo wel, als zyn oorſpronglyk charakter, verlooren.

't Is hier, in 't *Numidiſche* Woud, dat wy hem moeten bewonderen, en dat hy zich edel en met majeſteit vertoont. Hier is het daar hy zyn heerſchappy uitoefent, en zich by alle de andere Dieren ontzaglyk vertoont. By den dag blyft hy vreedzaam in zyn verblyf, en men hoort zyne verſchriklyke ſtem alleen in de ſtilte van den vreeslyken nacht. Gelyk een ſtormwind, op een afſtand van onze Wooningen, zich alleen door zyn ſchor en aanhoudend geloei aankondigt, zo weêrgalmt de ſtem van den Vorst des Wouds. Hy nadert allengskens; doch met majeſteit. Vol moeds en onverzaagdheids, wordt hy door geen hinderpaalen te rug gehouden, door geen gevaaren afgeſchrikt. Op zyne ſterkte vertrouwende, oordeelt hy alle heimelyke listen en ſtreeken zyns onwaardig. 't Is waar, dat hy alleen in de duisternis verſchynt; doch hy maakt 'er nimmer gebruik van om zynen vyand te overrompelen. Hy kondigt hem, door een aanhoudend en vreeslyk gebrul, 't gevaar aan, waarin hy zich bevindt; het teken des aanvals hoort men van verre; 'er ontſtaat een algemeene verwarring; geen Dier poogt wederſtand te bieden; zy zyn alle vol ſchrik, en vluchten; doch als de Leeuw zelve verſchynt, als zy zien dat hy zyne Maanen krulle, en vuur van moed uit zyn oogen glinſtert, dan geeven zy zich aan hun noodlot over. Met angst en ſchrik bevangen, ſtaan zy roerloos en verſtyfd op 't aanſchouwen van hunnen ontzaglyken vyand. De Beer vergeet het gebruik van zyne klauwen; de Stier dat van zyne hoorens; het Paard is onbekwaam om zich door zyne ſnelheid te redden. Alles geeft zich, zonder tegenſtand, over. Met zyne bebloede klaauwen, rukt de Leeuw de ingewanden van zyn prooi uit, voldoet zyn honger, en als hy

hy dat geen, 't welk hy uitkoos, gegeeten heeft, dan laat hy 't overſchot aan andere vleeschvreetende Dieren over: —— alsdan is alles in veiligheid. Bloeddorſtig zynde wanneer de nood 't eischt, is de Leeuw alleen wreed wanneer de honger hem aanprikkelt. Indien hy, verzadigd zynde, een ander Dier aantreft, dan treedt hy 't zelve, zonder om te zien, hoogmoedig voorby, of blyft op zyne plaats zonder zich eenigzints te bekreunen over de voorbygangers. Aangegreepen wordende, verwagt hy zyn vyand, en verdeedigt zich zelden; hy treed te rug, —— doch vlucht nooit.

Dikwyls was ik 'er by tegenwoordig, als hy zich omtrent de Tenten der Mooren vertoonde. Zo ras als zyn ſtem gehoord wordt, begint de kudde te beeven, en toont zich ontroerd; 't Vee loeit, en ſchreeuwt van ſchrik, naar maate de vyand nadert; 'er heerscht een algemeene wanorde, en elk Dier is vol angst én vreeze. De Honden, die zich zamenſchoolen, en alle digt op een dringen, huilen. Terwyl de Mooren hun Schietgeweer haalen, groote vuuren aanſteeken, en zich tot tegenweer bereiden, geeven de Vrouwen haare vrees door gillen en ſchreeuwen te verſtaan. Dikwyls jaagen de *Arabieren*, door dit gerucht, en 't geduurig ſchieten, deezen gemeenen vyand op de vlugt; maar als de Leeuw door den honger geprangd wordt, valt het altoos zo gemaklyk niet om hem te verwyderen. Hy ſpringt door 't midden der vuuren, en over de Tenten; valt op de kudde aan, en vindt, onder begunſtiging der duisternisſe, ſchrik en verwarring, gelegenheid om te ontſnappen; dikwyls zyn prooi medeſleepende.

Ik heb Leeuwen in *Frankryk* gezien; doch nooit zag ik 'er een die waardig was om met die uit *Numidia* vergeleeken te worden, welke in de *Romeinſche* Schouwſpelen zo beroemd waren. Hoewel dikwyls uit 't zelfde Woud aangevoerd, zyn zulken, die wy by ons zien, als zy noch zeer jong uit hun nest genomen waren, en naderhand in hokken gelegd, van oefening en beweeging verſtooken, meestal zwak en kwynend, en ſterven droefgeestig en verzwakt. In 't Woud zyn zy, integendeel, lustig, moedig, dapper, en van een evenredige geſtalte.

De Beeren, die hier in grooten getale voorkomen, verſtrekken den Leeuw tot voedzel, en verſchoonen de Schaapen voor zyn verſcheurende tanden. Nogthans dringt hy zom-

zomtyds door tot in de ombeiningen der kudden, en 't is de voorzigtigſte wyze om hem te vervolgen, wanneer men hem de prooi, dien hy verkoos, overlaat. 't Zoude te gevaarlyk weezen den Leeuw openlyk aan te vallen; wil men hem overwinnen, dan moet men zyn toevlugt tot Krygslisten neemen, en dit doen de Mooren. Zy graaven zeer diepe kuilen, bedekken die met ſtruiken, en plaatzen 'er eenig leevend Dier by; want de Leeuw heeft eenen afkeer van 't vleeſch van een Dier dat reeds dood is; behalven dan, wanneer ſterke honger hem dringt. Als hy in den kuil valt, dooden zy hem met ſteenen, of met ſchietgeweer.

De Mooren hebben nog een andere wyze om den Leeuw te vellen, die veel zekerder gaat. Als zy de plaatſen, welke hy bezoekt, beſpied hebben, brengen zy een Koe, of een ander Dier, derwaards, en binden 't aan een boom vast, terwyl de Jaager, zich, wel gewapend, in een hut van takken en digte ſtruiken opgerigt, verbergt. De Leeuw, door 't geſchreeuw van 't Dier gelokt, rukt met woede op 't zelve aan; en terwyl hy 't verſcheurt, brand de Jaager op hem los met een geweer, waar op hy verſcheidene kogels heeft laaten loopen. Indien de Leeuw ſlegts gewond is, gaat hy brullende heenen, en hervat zelden den aanval; als hy nederſtort, gaat de Jaager niet terſtond om den Leeuw de Huid af te ſtroopen; maar ſtelt zulks tot den volgenden morgen, of zomtyds langer, uit.

BESCHRYVING VAN DE DOODE ZEE, EN DE OMLIGGENDE LANDSTREEK.

(Overgenomen uit MARITI's *Voyages dans l'Isle de Cypre & la Paleſtine*, &c.)

De Gouverneur van *Jeruſalem* is verpligt de kosten der Caravaanen goed te maaken, elk hoofd voor hoofd eene ſom geevende vóór hun vertrek. Hy ſchaamt zich egter niet van de Bedevaartgangeren, die merkwaardige plaatzen in deezen oord willen gaan bezigtigen, eene willekeurige ſom af te vraagen, naar de omſtandigheden geſchikt. Deeze dwinglandy is, buiten twyfel, verfoeilyk; doch men heeft 'er geen redmiddel tegen.

Wan-

Wanneer men een land van ſlaavernij gaat bezoeken, moet men zich, in eenige omſtandigheden, aan de Wetten van geweld en ſchraapzugt onderwerpen.

Twee *Europeaanen*, my verzogt hebbende hun tot de oevers van de *Doode Zee* te vergezellen, troffen wy eene overeenkomst met den Gouverneur van *Jeruſalem*, die ons een geleide van vier man gaf, om ons, geduurende onze reis, te beſchermen.

Naa drie mylen Zuidwaards opgereisd te hebben, kwamen wy by eene half vervallene Kerk, door de Godvrugt van vroegere dagen toegewyd aan ST. JERONIMUS, ter gedagtenisſe der dagen van boetedoening en eenzaamheid, welke hy te dier plaatze ſleet. De Godsdienſtplegtigheden werden 'er verrigt door *Cenobiten*, die, naar 't voorbeeld van hun Patroon, van Moeskruiden leeven, en den ganſchen tyd beſteeden in beſpiegeling en Godsdienſt-oefeningen. Het Monnikenklooſter is egter zints lang onder de aarde bedolven.

Het overgebleevene van de Kerk verdient naauwlyks de aandagt van den Reiziger. Mogen wy op hedendaagſche Schryvers afgaan, dan werden hier, in vroegeren tyde, zeer wel uitgevoerde Schilderyen gezien, verbeeldende alle de Godsdienſtige bedryven van den H. JERONIMUS; als zyne afzondering van de Wereld; de overwinning, welke hy op het Vleesch behaalde; zyn vuurigen yver ter voortplanting van het Geloof; en de veelvuldige Stryden, waarin hy allen, die van hem in begrippen verſchilden, overwon.

Indien deeze Schilderyen, gelyk men wil, een beter lot verdienden, waarom heeft men dan geene poogingen aangewend om dezelve van onder deeze ruïnen te haalen, ten einde ze over te brengen in het Klooſter der Vaderen van het Heilig Land? Dit zou gemaklyk hebben kunnen geſchieden door Vader NEAU, een *Jeſuit*, die, in den Jaare MDCLXXIV, den Heer DE NOINTEL, den *Franſchen* Afgezant te *Conſtantinopole*, vergezelde. —— Eén ding verwonderde dien Vader toen hy deeze Schilderyen zag, naamlyk, dat 'er geen Heiligen van de *Latynſche* Kerk in gevonden wierden, uitgenomen ST. SYLVESTER, den Paus, die zelfs naar de Griekſche wyze was gekleed. Maar, mogen wy Vader NEAU niet te gemoete voeren, dat in de Kerken van zyne Orde geene Heiligen voorkomen dan *Jeſuiten*, en dat, zo in 't Oosten als in 't Westen, elke Orde den voorrang geeft aan haare Broe-

de-

deren. —— Een *Engelsch* Reiziger, de Heer MAUNDRELL, die deeze ſtreeken in den Jaare MDCXCVIII bezogt, ſpreekt ook met veel opheſs van die Schilderyen, een van welke het laatſte Avondmaal verbeeldde (*).

Drie mylen verder gevorderd zynde, zonder de minſte tekens van eenige wooning te vinden, hadden wy eene wyduitgeſtrekte vlakte voor ons, welke niets anders noodig hadt om een vrugtbaaren grond te worden, dan de hand des arbeiders. Dezelve wordt bewaterd door verſcheide beekjes, waar van eenige met een zwaar gedruisch voortvloeijen, terwyl andere zagtkens over een effen grond gaan, en zich alle vereenigen in 't zelfde Kanaal, en dan den naam van de *Doode Zee* aanneemen.

Deeze benaaming is van een laater dagtekening. De Ouden noemden dezelve *het Meir van Asphaltes*, de *Zee van Sodom*, de *Zout Zee*, het *Meir van Sirbon*, en heden ten dage noemen de Arabieren deeze Zee *Bahherat-Lut*, dat wil zeggen de *Zee van Lot*.

JOSEPHUS, de Geſchiedboeker, liet deeze Zee meeten, en bevond dat dezelve vyfhonderd en tachtig Stadien lang, en honderd en vyftig breed, was, welk eerſte op twee-en-zeventig en een halve *Italiaanſche* Mylen zal uitkomen, en 't laatſte op achttien en drie vierde van die zelfde Mylen. Dezelve is honderd en tachtig Mylen in den omtrek.

Het hooge Gebergte van het oude Land der *Moabiten* omringt de *Doode Zee* aan den Oostkant, en ontlast daar in de Wateren van den *Arnon* en de *Zaret*, die, met langzaam vloeiende watervallen, van de zyden afſtroomen. Ten Westen en ten Zuiden, is die Zee desgelyks door hoog gebergten omgeeven: eenige deezer, zamengeſteld uit zwarte rots, dienen tot affcheidzels van de groote Woestynen van *Judéa*, en de overige, met groenende boſschen bezet, maaken een gedeelte uit van *Idumea*. Aan den Westlyken oever valt ook de Beek *Kedron* in dit Meir. De Noordzyde is geheel open, en biedt de ſchoone vlakten van *Aylona* aan het oog, die de ſnelvlietende Wa-

te-

(*) De Heer MARITI vergist zich: de Heer MAUNDRELL, van *de Kerk en 't Klooster van Johannes den Dooper* ſpreekende, gewaagt van geene Schilderyen; maar noemt het Schrift op een Altaarſtuk in eene andere vervalle *Griekſche Kerk*, op dien weg door hem bezogt. Zie zyne *Reize van Aleppo na Jeruſalem*, in HALMA's *Woordenboek van Kanaan*; bl. 490 en 493. *Vert.*

ren van de *Jordaan* als een cyns aan de *Doode Zee* betalen.

Voortyds was, gelyk verhaald wordt, deeze groote Waterkom bezet met Vrugtboomen, weelige Koornvelden, en ſtonden op den grond, thans onder het water bedolven, de trotſche Steden *Sodom*, *Gomorrah*, *Adama*, *Seboim* en *Segor*, onder het gebied van eenen Koning. Niets, derhalven, is op aarde beveiligd voor verandering en lotwisſel.

Eenige Reizigers hebben beweerd, dat de Overblyfzels deezer ongelukkige Steden nog te zien zyn by laag en helder water. Eenige zeggen zelfs dat zy brokken van Kolommen hebben ontdekt met derzelver Kapiteelen. Dan of hunne verbeelding moet hun misleid, of deeze Zee moet, naa dat zy dezelve bezögten, eenige nieuwe ſchokken ondergaan hebben. Ondanks alle myne naaſpeuringen, kon ik niets van dien aart ontdekken (*). Een Vader *Capucyn* verbeeldde zich desgelyks, dat hy, op de oevers van dit Meir, de treffendſte bewyzen vondt van den Godlyken vloek. Hier zag hy tekens van uitgedoofd vuur, daar asch, en overal het land droog en geſcheurd. Zelfs dagt hy een ſterke zwavelreuk te beſpeuren. Wat my betreft, ik had geheel andere aandoeningen. De lugt is zuiver, de velden ſtaan zeer groen, en myne oogen verlustigden zich in de helderheid van het water, 't geen van het gebergte nederſtroomde. De onvrugtbaarheid, waartoe een gedeelte deezer vlakten, van de ſcheppinge af, verwoezen is, maakt het vrugtbaar vertoon van *Arlona*, by tegenoverſtelling, te verrukkender. Dan hoe komt het by, dat twee Reizigers zo zeer in hunne denkbeelden verſchillen? 't Is om dat een *Capucyn* overal de vyf zinnen van het Geloof medeneemt, en ik met het eenige der Natuur bedeeld ben.

Ik tragtte oplosſing te geeven aan een verſchynzel, 't welk de aandagt van andere, zo wel als de myne, getrokken heeft. Deeze groote Waterkom, die geſtadig het water ontvangt van verſcheide watervallen, beeken en ſtroomen, heeft geen zigtbaare ontlasting. Geraakt deszelve dan het water kwyt langs onderaardſche kanaalen, in de *Middelandſche* of in de *Roode Zee*, gelyk men voorgeeft;

(*) Dit was ook het geval van den Heer MAUNDRELL. Als boven, bl. 492.

geeft; of moeten wy het gevoelen omhelzen der *Arabiſche* Wysgeeren, die, en niet zonder grond, beſluiten, dat ze zich door uitdamping ontlasten?

Het water van dit Meir is klaar en helder, doch bitter, en by uitſtek zout. Geene ſoort van Visch teelt 'er in voort, en die 'er, zomtyds, door de ſterkſtroomende *Jordaan* ingevoerd worden, ſterven op 't oogenblik.

Men maakt elkander diets, dat het water der *Doode Zee* een wederomſtootende kragt heeft, die Menſchen en Dieren op de oppervlakte doet dryven. JOSEPHUS tekent eene Proeve op, in dit geval door Keizer VESPASIANUS genomen: „ Eenige Slaaven," ſchryft hy „ aan handen en voeten „ hebbende laaten binden, beval hy, dat ze, in zyne te„ genwoordigheid, in het diepſte gedeelte der Zee zouden „ geworpen worden. Geen hunner zonk na den grond; „ en zy bleeven alle op het water dryven, tot het den „ Vorst behaagde last te geeven hun 'er weder uit te „ haalen." —— Dit is een der Geſchiedkundige leugens, die men zo vaak by JOSEPHUS aantreft. 't Is waar, het water der *Doode Zee* is gunſtig voor de Zwemmers, doch zy die deeze kunst niet verſtaan, zullen hier zo wel als elders verdrinken (*).

Geene Planten, hoe genaamd, groeijen in dit Meir. De bodem is zwart, modderig en vuil, de aarde daaromſtreeks heeft dezelfde kleur, en is brandbaar als Kool. Takken van Boomen, die 'er invallen, verſteenen in korten tyd, door de kragt van het zout dat 'er aankleeft, en doordringt tot de pit van het hout. Eenige van deeze verſteende Takken, op welken de Liefhebbers geſteld zyn, kan men te *Jeruſalem* koopen.

Men heeft verteld, dat het naderen van den oever deezer Zee doodlyk was voor 't Gevogelte; nogthans wordt dezelve ryklyk bezogt door de gevederde Bende, inzonderheid door Zwaluwen, die op de oppervlakte van dit vermeende zo zeer geſchuwde water ſpeelen.

Op zekere dagen van het Jaar is de *Doode Zee* bedekt met

(*) De Heer MAUNDRELL nam 'er zelve de proeve van, en bevondt, onder het zwemmen, zyn lichaam met een meer dan gemeene kragt opgeheurd; maar voegt 'er nevens, dat iemand, daarin waadende, driftig wordt zo dra hy 'er tot den navel in loopt (gelyk zommige Schryvers verhaalen, zeg ik, door eigen ondervinding, niet waar te zyn. Als boven, bl. 492.

met een dikken en donkeren Nevel, die zich niet verder dan de oevers uitſtrekt; doch als de Zon kragt krygt, verdwynt de Nevel welhaast.

De *Doode Zee* brengt eene ſoort van Lym voort, *Joodenlym* geheeten; men ziet dezelve in groote klompen op 't water dryven, die, door de winden aan de Oostlyke en Westlyke oevers gedreeven, aan dezelve kleeven. Dit Lym wordt dan verzameld door de *Arabieren*, en verdeeld tusſchen hun en den Basſa van *Damascus*, die dit aandeel van hun koopt voor eenige ſtukken gelds, of zulke ſtoffe als zy tot kleeding gebruiken. —— Dit *Joodenlym* is eene zwavelagtige zelfſtandigheid, gemengd met zout, allengskens door de hette der Zonne verhard. Het is breekbaar als zwarte pek, waar op het zeer gelykt. Het is brandbaar, en geeft onder het branden een ſterken en doordringenden reuk van zich. —— De oude *Arabieren* gebruikten dit Lym om de bodems hunner Schepen mede te beſmeeren, en de *Egyptenaaren* om de Lyken mede te balzemen, als het geſchiktſte middel om dezelve voor verderf te bewaaren. —— Het heeft ook de kragt om de Boomen te behoeden tegen de vernieling der Inſecten; doch ten dien einde moet het in Olie ontbonden worden om 'er de ſtammen en takken mede te beſtryken. De Inboorelingen noemen dit Lym *Lamar*.

Op eenige ſchreden afſtands van den oever, zyn verſcheide wellen of liever putten, die mede *Joodenlym* bevatten, doch van eenen olieagtigen aart. Om het ſtevigheid te doen krygen, moet het met zout gemengd en eenige dagen aan de Zon blootgeſteld worden. Dewyl deeze Lymputten naby het Meir zyn, en omgroeid met gras en onkruid, zou het gevaarlyk weezen dezelve te naderen, indien pyramiden, op den kant geplaatst, den Reiziger niet voor dit gevaar waarſchuwden. —— In denzelfden oord vindt men verſcheide Warmwater-bronnen, gelyk die van *Ammans*. —— Aan den Westlyken oever zyn eenige natuurlyke Zoutputten, die zeer wit Zout opleveren, door de *Arabieren* en de Inwoonders van *Jeruſalem* gebruikt tot het bereiden hunner ſpyzen. Digt by deeze ryst een Zoutberg op, die de hard- en vastheid heeft van ſteen; doch welks Zout, wel gezuiverd en geſtooten, voor het andere niet behoeft te wyken.

Men vertoonde my een zeer misvormden Steenklomp, welke men zeide de Zoutpylaar te weezen, in welke de al te nieuwsgierige Huisvrouw van LOT veranderd werd.

Dezelve hadt geene de minſte gelykheid met een Vrouwenbeeld; maar ik kreeg ten beſcheide, dat zy, om, van wegen haare ongehoorzaamheid, te zwaarder geſtraft te worden, in deeze gedaanteverandering alle trekken van een menschlyk beeld verloor. Ik kan my van lachen naauwlyks onthouden, als ik denk om dit vermeende Standbeeld in de geleerde naaſpeuringen tot welke het gelegenheid gegeeven heeft.

Niemand kon my, in deezen geheelen omtrek, die ſoort van Vrugten aanwyzen, zo algemeen onder den naam van *Appelen van Sodom* bekend, die een allerſchoonſte voorkomen zouden hebben; doch aangeraakt terſtond in ſtof vervallen (*).

De Bergen, naby dit Meir, brengen eene ſoort van zwarten Steen voort zo zagt als Albast, en die, gepolyst, een ſchoonen glans krygt. Men gebruikt denzelven om Kerken, Moskeen, en andere voornaame Gebouwen, mede te vloeren. Eer dezelve uitgehouwen wordt, krygen de vingers, op het aanraaken, een ſtinkenden en onaangenaamen reuk, doch deeze verdwynt na het polysten. —— Te *Bethlehem* vervaardigt men van dien ſteen Armringen, die de Oppaſſers van zieken om de armen draagen; voorgeevende, dat de reuk van deezen ſteen een zeker behoedmiddel is tegen beſmetlyke Ziekten. Deeze ſteen is brandbaar, en kan als Koolen gebruikt worden. De Arabieren noemen denzelven *Muſa*.

De *Mahomethaanen* hebben, naby deeze plaats eene kleine Kapel aan MOSES toegewyd, *Moſada* geheeten; zy geloven dat de *Joodſche* Wetgeever daar begraaven werd.

PLINIUS gewaagt van eene Sterkte, desgelyks *Meſada* geheeten, gelegen op een Berg naby de *Doode Zee*.

Het geheele Land aan beide de kanten van het Meir is bewoond door *Bedouin-Arabieren*, die bykans altoos in oorlog leeven.

(*) De Heer MAUNDRELL hadt ze zo min als de Heer MARTI kunnen vinden. Als boven bl. 493.

OP-

OPHELDERENDE AANMERKINGEN, OVER DE EER VAN ZELFMOORD, DOOR DE OUDE SCANDINAVIERS AAN DEN GOD ODIN BEWEEZEN.

(Overgenomen uit *A full Inquiry into the ſubject of Suicide*, by CHARLES MOORE, M. A. *Rector of Coxon and Vicar of Bougthon Blean, Kent, and formerly Fellow of Trinity Colledge, Cambridge.*)

„ By de *Ophelderende Aanmerkingen, over de Gewoonte* „ *eeniger Oosterſche Volken, dat de Vrouwen zich met* „ *hunne overledene Mannen laaten verbranden, en van de* „ *Wetten dit wreed Gebruik betreffende; en iets over de* „ *Godsdienſtige Zelfmoorden in het Oosten*, van den Heer „ MOORE, onlangs door ons geplaatst (*), zullen niet „ kwalyk voegen de Ophelderende Aanmerkingen diens „ kundigen Schryvers, over een onderwerp van ſoortge- „ lyken aart in een ander Wereldoord, in 't Opſchrift „ deezes aangeweezen."

* * * * *

Lichaamsſterkte en Dapperheid de ziel zynde van Krygsonderneemingen, is het geenzints te verwonderen, dat deeze denkbeelden de eerſte plaats bekleedden by de *Scythiſche* en *Gothiſche* Uittrekkers, die allengskens meester werden van alle de Noordlyke en de Zuidelyke gedeelten van *Europa*. Door verwoesting en ſlachting moesten zy zich eenen weg baanen tot het verkrygen van nieuwe vastigheden en bezittingen voor zichzelven en hunne Naakomelingſchap. Alle Godheden van een zagter aart moesten, in gevolge hier van, in hunne *Mythology*, wyken voor den *God des Oorlogs*, die, onder den naam van ODIN (of WODEN) het hoofdvoorwerp was van hunnen Eerdienst, en wiens geliefdſte eertytel de ſchriklyk klinkende was, *Vader der Slachtinge* (†).

Welk eene Zielsgeſteltenisſe kan men welgevalliger keuren voor zulk een God van ſchrik, verdelging en moord, dan de uiterſte veragting van gevaar en dood? of welk eene

(*) Zie *A. Vad. Lett.* voor 1791. *Meng.* bl. 605.
(†) *Valfodr*, hoc eſt *Stragis Pater*. Zie BARTHOLINUS, p. 258.

eene Offerande kon hem aangenaamer geagt worden, dan de uitſtorting van Menſchenbloed (*)? De onverſchrokkenheid en moed der *Scandinaviſche* Volken werd nooit in twyfel getrokken; maar hunne denkbeelden waren dermaate bepaald tot oorlog en bloedvergieten, dat zy alle wyzen van ſterven, die met geen geweld gepaard ging, verſmaadden. In de daad, alle hunne verwagtingen van toekomend geluk waren, door de zodanigen, die dezelve vormden (wie zy ook mogten weezen) zodanig ingericht, dat ze onvermydelyk moesten ſtrekken om een ras van bloedgierige Helden op aarde te teelen, geſchikt om verwoesting en overwinning mede te brengen waar zy zich vertoonden.

Het eerſte algemeene denkbeeld, den Dienaaren van ODIN ingeboezemd, was, „ de Eer van op het Slagveld te ſneuvelen." Greetig op den dood geſteld, zogten zy dien met drift, en in den ſtryd door een doodlyken ſlag getroffen, vielen zy wel te vrede en met een lach van vergenoegen op hun gelaad. Hier uit vloeide, onder een Volk geheel uit Krygslieden beſtaande, dat alle Dood, op geenerlei wyze vergezeld van bloed en geweld, voor laag en ſchandelyk gehouden werd. De vreugde van *Asgardia* (†) (het *Elíſeeſche* veld van ODIN,) was naar deeze begrippen berekend. Allen die op hun bedde ſtierven, toelaatende dat ziekte of de zwakheden des ouderdoms hun wegnamen, werden van het „ Feest der Helden" uitgeſlooten. In *Asgardia* was het Paleis van ODIN, waar hy zelve op een Throon zat, om de Zielen der geſtorven Helden te ontvangen. Deeze plaats droeg den naam van *Valhalla* (‡); en, ſchoon in de eerſte plaats geſchikt om de zodanigen te huisvesten, die in den ſtryd ſneuvelden, ſtondt dezelve open voor allen, die, door noodzaaklykheid, zich beroofd vonden van die gelegenheid tot roem, nogthans eene geneigdheid betoonden om in de wek-

(*) Zie BARTHOLINUS, p. 218, 388 en 394.

(†) Het Volk van het Noorden (*Scandinavia*) was van denkbeeld dat *Asgardia* in *Scythia* ergens op den oever van de *Tanais* gelegen was, van welken ODIN tot hun kwam, en werwaards hy wederkeerde om voor eeuwig te leeven. BARTHOLINUS, p. 405.

(‡) Zo veel beduidende als het Paleis, of de Zetel, der zodanigen, die een geweldigen dood ſtierven. BARTHOLINUS, als boven.

wellusten daar van te deelen, door zichzelven op eenigerlei wyze eenen geweldigen Dood aan te doen: het was een aangenomen denkbeeld, „ dat Zielen, op eene geweldaa„ dige wyze uit het lichaam verhuisd, rechtstreeks na „ *Valhalla* gingen (*).

Het was desgelyks eene Overlevering, dat ODIN, in vroegeren tyde, zelve in perſoon gewoond hebbende onder zyne Dienaaren, ten einde hun te onderwyzen in zaaken van den Godsdienst, en aan te voeren tot het bemagtigen van nieuwe bezittingen, op de volgende wyze van de Aarde na zyn eeuwig verblyf was heenen gegaan. Zyn Raad van Halve Goden en alle de Hoofden zyns Volks vergaderd hebbende, onderrigtte hy hun dat hy nu gereed ſtondt zyne lichaamlyke gedaante en aardsch verblyf te verlaaten, om weder te keeren en voor eeuwig te leeven in *Asgardia*, waar hy eene woonſtede van geluk zou bereiden voor de Zielen der afgeſtorven Helden. Hier op beval hy alles gereed te maaken (†) tot het verbranden van zyn Lichaam, op zulk eene wyze en met zodanige plegtigheden, dat het mogt ſchynen als of zyne Ziel uit de lichaamlyke bekleedzels na de hemelſche Wooning overging. Al de plegtige toeſtel gereed zynde, wondde ODIN zich zelven eerst met zyn eigen Zwaard; voorgeevende, dat hy door deeze plegtigheid niet alleen zich zelven toeëigende de Zielen van alle de zodanigen

(*) *Noſtratibus ſane hoc erat infallibiliter perſuaſum, animas non vulgares, neque ſenio morbove, ſed cruentâ morte & vi corporibus exeuntes*, recta ad *Valhallam* ferri. BARTHOLINUS, p. 317.

(†) Dit was een ſtoute ſtreek van Staatkunde in deezen magtigen Aanvoerder der *Scythiſche* Stammen wie hy ook geweest moge zyn). Eénmaal zich zelven tot een Godheid verheeven hebbende in het gevoelen zyner Naavolgeren, 't welk hy gezegd wordt gedaan te hebben door zyne groote bedreevenheid in de Toverkunde, en dapperheid in de Wapenen) wilde hy niet weder tot het peil van een enkel Sterveling nederdaalen. Doch zich gedrukt voelende door menschlyke zwakheden en de aannadering des Ouderdoms, was hy bedagt op een middel om luisterryk vrywillig deeze Aarde te verlaaten, op dat hy zyn waardigheid, in 't vervolg, niet mogt derven door een noodzaaklyk moeten wyken voor den ſlag des noodlots. Zie BARTHOLINUS, daar hy ODIN's Dood verhaalt.

gen als een geweldigen en bloedigen Dood zouden ſterven (*); maar dat hy hun ook een voorbeeld daar van gaf in zyne eigene wyze van deeze Wereld te verlaaten; aan de omſtaande menigte beduidende, „ dat de Ziel, „ met geweld, ten Lyve uit moest gedreeven worden om „ by de afgeſtorvene Helden te kunnen woonen."

Het groot Voorwerp der Aanbiddinge in het Noorden langs deezen weg het oog zyner Dienaaren onttoogen zynde, zette deeze geweldaadigheid, aan zyn eigen perſoon gepleegd, een wyd veld open voor alle buitenſpoorigheden van Godsdienſtigen Zelfmoord, tot welken de Aanbidders van ODIN zich rekenden zo ſterk uitgenoodigd te weezen door hun Oppergodheid, en voor welken hy hun eene zo ryke belooning beloofde. Naardemaal het verwerven van een plaats in ODIN's Paleis het groot voorwerp was, na 't welk zyne Aanbidders dongen, en om 't welk te verkrygen, zy, ten allen tyde, gereed waren hun leeven op te offeren, zal het voor de zodanigen onzer Leezeren als niet reeds gemeenzaam zyn met dit onderwerp, niet ongevallig weezen, eenig breeder verſlag van *Valhalla* (†), en de Inwoonderen van dit Paleis, te ontvangen.

Valhalla was, (gelyk wy reeds met een kort woord aanſtipten,) beſtemd tot het ontvangen van allen, die eenen geweldigen dood ſtierven. Maar de ruwe Bewoonders van het *Noorden*, geen denkbeeld hebbende van het beſtaan

(*) ODIN droeg aan *Freya*, eene VROUW van het eerſte aanzien in zyn Hof, de post op om de Zielen te ontvangen van zulke Edele Vrouwen, die door eenig geweldig bedryf zich het leeven benamen. BARTHOLINUS p. 353.

(†) Zie verſcheide plaatzen by BARTHOLINUS, door hem verzameld uit de *Edda* en de *Fragmenten* van *Scaldiſche* Poëzy. De *Edda* werd zamengeſteld in de dertiende Eeuwe, door SNORRO STRULESON in de *Yslandſche* taal, en wordt door de Geleerden in *Denemarken* en *Zweeden* geleezen, als het ſchoonſte overblyfzel hunner oude Overleveringen. BARTHOLINUS geeft den voorrang aan de *Fragmenten* der Poëeten, *quos ſcaldes ſeptentrio indigitavit* (gelyk hy in zyne Voorreden ſpreekt) dienſvolgens, heeft hy 'er veel gebruiks van gemaakt, in zyn Werk: *De cauſis contemptæ Mortis a Danis adhuc Gentilibus.* Eenige van deeze *Scaldiſche Fragmenten* heeft GRAY in 't *Engelſch* overgezet, die tot BARTHOLINUS wyst om de oorſpronglyke te vinden.

ſtaan der Ziele zonder een Lichaam, hoewel zy het laatſte tot aſſche verbrandden, verbeeldden zich nogthans, dat het, op de eene of andere wyze, weder met de Ziel zou vereenigd worden in 't Paleis van ODIN; waar het, voor altoos, en onafgebrooken, die vermaaken zou genieten, als op aarde 't zelve meest ſtreelden. De hoogſte plaatzen in dit Paleis waren geſchikt voor de zodanigen, die in den ſtryd ſneuvelden, en het grootſte aantal vyanden telden, door hun vooraf verſlaagen. Van den anderen kant waren zy geheel buiten de vermaaken van *Valhalla* geſlooten, die door een ſleepende Ziekte, of Ouderdom, dit leeven verlieten; dewyl geweld en bloedſtorting de eenige pasporten waren om toegang te krygen tot de tegenwoordigheid van deezen God der verwoestinge. Van hier was het, dat veelen, wier ongelukkige Geboorteſtar hun een roemryk ſneuvelen op het Slagveld weigerde, met veel drifts het Zwaard in hun eigen hart ſtieten, zich van een rots nederwierpen, of, door andere middelen, een geweldigen Dood zogten; verzekerd dat zy door dit middel, en door dit middel alleen, eenen onmiddelyken toegang in *Valhalla* konden verwerven.

Doch alleen en onvergezeld den Throon van ODIN te naderen, werd niet loflyk gerekend (*); en, integendeel, de hoogſte eer beweezen aan de zodanigen, die dit bloedig Paleis met den grootſten ſleep van vrywillige Slachtoffers binnen traden. Van hier waren de Vrouwen, de Vrienden en Slaaven, van een geſtorven Heer, begeerig om hem in de andere Wereld te vergezellen, waarom veelen zich menigmaalen by diens begraafplaats opofferden. Door deeze middelen bezorgden zy zich mede de vermaaken van *Valhalla*, van welke plaats alle Slaaven, of lieden van laagen rang (†), geheel waren uitgeſlooten, indien zy deeze proeve niet gaven van hun Meerderen te vereeren door dusdanig eene vrywillige vernieling van zich zelven by diens Dood.

Wat de vermaaken belangt, welke zy zich voorſtelden in

(*) *Noſtris deſiderium cum turbâ & quam maximo comitatu Inferos petere.* BARTHOLINUS, p. 514 & 517, waar een groot aantal voorbeelden wordt bygebragt van den vrywilligen Dood van Wyven, Vrienden, enz. om hun Hoofd te vergezellen.

(†) Zie BARTHOLINUS, p. 385, enz.

in deeze Noordſche *Eliſeſche* velden te zullen genieten. Ter belooning van die bloedige dienſten zouden de Perſoonen, in *Valhalla* toegelaaten, volkomen en voor altoos alle zodanige wellusten ſmaaken als hun op aarde best bevielen. Zy werden toegelaaten tot het deelgenootſchap van Godlykheid met ODIN en diens Raad van Halfgoden, hier zouden zy den hun geliefden Oorlog blyven voortzetten; Spiegelgevegten houdende onder de Vaandels van deeze Godheden (*). Naa deeze Krygsoefeningen keerden zy weder in 't Paleis, waar zy zich vergaſtten op die wyze, welke, naast het vegten, hunne hoofdbezigheid op Aarde uitmaakte: — 't Vermaak van zich dronken te drinken. Doch hierin behieldt ODIN voor zich een uitmerkende meerderheid; want hy alleen dronk Wyn, en liet Bier en Mede, (de geliefde Dranken der *Noordſche* Volken (†)) voor zyne Halfgoden en Helden over, die tot voller genoegen het vermaak hadden van uit de bekkeneelen hunner vyanden als drinkſchaalen hunnen drank te drinken (‡).

Zodanig was de Godsdienſt, en van dien aart de Zelf-

(*) Zy werden *Monoheroes* geheeten —— *quod illi ſoli in alterâ vitâ militiam exercerent, ſub vexillis Deorum pugnaturi.* BARTHOLINUS.

(†) Zie BARTHOLINUS, en diens Uittrekzels uit de *Noordſche* Schryvers en *Scaldiſche* Poëzy, over het groot gebruik en misbruik van Bier en Mede in *Scandinavia*, *Brittange*, *Duitschland*, *enz.* Lib. II. Cap. XII. —— PLINIUS ſchryft, ten deezen opzigte: *Eſt & occidentibus populis ſua ebrietas fruge madida; pluribus modis per Gallias Hiſpaniasque, nominibus aliis ſed ratione eddem. Hiſpaniæ jam & vetuſtatem ferre ea genera docuerunt. Ægyptus quoque fruge ſibi potus ſimiliter excogitavit. Nullaque in parte mundi ceſſat ebrietas; meros quippe hauriunt tales ſuccos, nec diluendo, ut vina mitigant. At herculè illic tellus fruges parere videbatur. Heu mira vitiorum ſolertia, inventum eſt, quemadmodum aqua inebriarent.* Lib. XIV.

(‡) De Eerw. ENGELBERTS handelt ook over deeze gevoelens in zyn Alouden Staat der *Vereenigde Nederlanden*, van de *Gevoelens der Noordſche Germaanen* ſpreekende, en haalt een Gedicht aan van den Deenſchen Koning REGNER LODBROG, die, naa dat hy de Zee lang onveilig gemaakt, en verſcheide invallen op het Vaſteland, in *Groot-Britannien* en *Ierland* gedaan hadt, eindelyk door den Koning ELLU in eene akelige gevangenis gehou-

Zelfmoord, loflyk gekeurd by de Dienaaren van ODIN (*). Schoon hunne denkbeelden van het toekomende zeer grof zinlyk waren, hadt, nogthans, de veelvuldig by hun ſtandgrypende Zelfmoord eene geheel Godsdienſtige ſtrekking, en werd niet gepleegd met eenig uitzigt om van de gevaaren en moeilykheden deezes leevens ontſlaagen te worden, maar enkel met oogmerk, om, (gelyk zy dagten) hun Gelukſtaat naa den Dood te bevorderen: en hierin kwam dezelve met de *Aſiatiſche* Zelfmoord overeen (†). Terwyl de Zelfmoord, verdeedigd door zommige *Weſterſche* Wysgeeren, zo wel als door de Voorſtanders van denzelven heden ten dage, een geheel ander*en* weg oploopt; te weeten, alleen tot ontheffing van tegenwoordig lyden, in welks verdraagen met ſtandvastigheid men meer moeds zou betoonen, dan in het zich daar van ontheffen door Zelfmoord.

houden werd, waar de Slangen en Adders zyn eenigſte gezellen waren; zyne Veldſlagen en Overwinningen met de ſterkſte kleuren afgeſchilderd hebbende, eindigt hy zyn rymloos dicht,

Op de hoogſte plaats zal ik met de ASEN (*)
Myn Bier met vreugde drinken,
De ſtonden dès leevens zyn verloopen,
Lachende zal ik ſterven. VERT.

(*) De *Druïden* begunſtigden ook den Zelfmoord op een Godsdienſtig beginzel, gelyk blykt uit deezen hunnen grondregel. „ Daar is eene andere Wereld, en zy, die zich zel„ ven dooden om hunne Vrienden derwaards te vergezellen, „ zullen daar met hun leeven." Zie RAPIN's *Introduction to Hiſt. of England.*

(†) Zie de *Opheldernde Aanmerkingen over den Zelfmoord der Oosterſche Volken*, hier boven, bl. 375, aangehaald.

(*) Dit zyn de Mindere of Halfgoden.

BERIGT VAN HET HUISLYK LEEVEN VAN DEN HEERE JOHN HOWARD, *Esq.*

Hy die groot is in 't oog zyner Huisgenooten en naaste Bekenden, is waarlyk een groot Man.

„ Genoegen gaven wy aan het beste gedeelte onzer „ Leezeren, met de plaatzing van het Berigt der „ laatſte Ziekte en Dood van den beroemden Menſchen- „ vriend, HOWARD, en de ontleeding van het uitmun- „ tend Character deezes ſteeds gedenkwaardigen Mans, „ door Dr. AIKIN (*); wy willen hun niet onthouden 't ge- „ noegen, 't welk zy, nevens leerzaame onderrigting, kun- „ nen haalen, uit de beſchouwing van het Huislyk Lee- „ ven deezes Mans, van dien zelfden Schryver ont- „ leend; hy blyft ſteeds aan zich zelven gelyk, op „ dit mindere Tooneel, 't welk zo menigmaal gebreken „ ontdekt, die men op een grooter niet beſchouwt, is „ hy dezelfde Man; Vertroosting en Geluk onder zy- „ ne Medemenſchen bevorderende, ook in *den bepaalden* „ Kring van zyn eigen Landgoed."

* * * * *

De Heer HOWARD volgde te *Cardington* ſteeds die plans, zo ten aanziene van zyne Perſoonlyke als Familie belangen, als ten opzigte der bevordering van het welweezen der zodanigen rondsom hem, welke Beginzels en Neiging beiden hem deeden goedkeuren. Schoon niet gedreeven door de eerzugt om een luisterryk vertoon te maaken, hadt hy een ſmaak voor uitſteekende netheid in zyn Wooning en Toeſtel. Zyne maatige en byzondere Leevenswyze maakte hem ongeſchikt voor eene uitgeſtrekte en gemengde verkeering, nogthans ontving geen Mensch zyne uitgezogte Vrienden met waarer gastvryheid; en hy hieldt altoos ommegang met verſcheide der voornaamſte Perſoonen, in zyn Landſchap, die zyne waarde kenden en hoogſchatten. In de daad, hoe weinig, of geheel niet, de Heer HOWARD zich wist te ſchikken naar de vryheden en ongeregeldheden, welke plaats grypen in de groote Wereld, was hy niet onagtzaam omtrent de vaſt-ge-

(*) Zie hier boven, bl. 161, enz.

geſtelde gebruiken, in dezelve heerſchende; en hoewel men hem een Man van naauwgezetheid en vol byzonderheden mogt noemen, kon niemand hem betwisten dat hy aanſpraak hadt op den tytel van een Heer die wist te leeven.

Maar de wyze, op welke hy verkeerde met Perſoonen van zyn eigen rang, is van veel min aangelegenheids, ten aanziene van het oogpunt, waaruit ik zyn Character wilde beſchouwen, dan hoe hy zich een zegen maakte voor de Behoeftigen en Hulploozen, in een kleinen kring, vóór dat hy zyne menschlievende goeddaadigheid in een zo veel wyder uitſtrekte.

Het ſchynt een hoofdvoorwerp van zyne Eerzugt geweest te zyn, dat de Armen in zyn Dorp de geregeldſte in hunne Zeden, de netſte in hunne Perſoonen en Wooningen, en de rykstdeelende in de zegeningen des leevens mogten weezen, die men in eenig gedeelte van *Engeland* kon aantreffen. Naardemaal het zyne geaartheid was, alles, wat hy ondernam, tot den hoogſten trap van volmaaktheid op te voeren, zo ſpaarde hy geene kosten, en ontzag geene moeite, om dit oogmerk te volvoeren. Hy maakte eenen aanvang met het bouwen van een aantal nette Wooningen op zyn Landgoed; voegende by elk een kleine plek gronds tot een tuin, en andere geryflykheden. In dit ontwerp, 't geen men zou mogen aanzien, zo wel als een ſtuk van ſmaak als van weldaadigheid, hadt hy zyne Egtgenoote tot Medewerkſter. My heugt hoe hy verhaalde, dat hy, ten einde van het Jaar, zyne rekening opgemaakt hebbende, de balans zo voordeelig vondt, dat hy zyne Egtgenoote voorſloeg om 't zelve te beſteeden tot een reisje na *Londen*, of tot eenige andere verlustiging, welke zy mogt kiezen. Zy antwoordde: „ Welk een fraaije Wooning zouden wy 'er voor kunnen bouwen!" —— En het geld werdt tot dat einde beſteed. —— Deeze nette en geryflyke Wooningen liet hy betrekken door de vlytigſte en maatigſte Landhoevenaars, die hy kon vinden, en over dezelven hieldt hy het opzigt als dat van een Heer en van een Vader te gelyk. Hy droeg zorg om hun werk te verſchaffen, om hun in ziekte en ongelegenheid by te ſtaan, en hunne Kinderen op te voeden. Om hunne goede Zeden te bewaaren, was het by hem eene voorwaarde dat zy elk geregeld de Vergaderingen van hunne openbaare Godsdienstoefening zouden bywoonen, zich onthouden van in

Her-

Herbergen en Kroegen te loopen, en van zodanige Uitſpanningen, als hy ſchadelyk oordeelde; en hy verzekerde zich van hunne onderwerping aan zyne Regelen, door hun tot Landhoevenaars zo lang het hem behaagde aan te neemen.

Ik zal hier vryheid verzoeken voor een uitſtap, tot het maaken van eenige algemeene aanmerkingen over de verſchillende wyzen, die men kan voorſtellen tot verbetering van den toeſtand der laagſte en talrykſte rangen van Menſchen onder ons. In den ſtaat, waarin zy zich maar al te dikwyls voordoen, vernederd tot den laagſten trap van behoefte, door het aanwenden van hunne ingeſpannendſte poogingen naauwlyks bekwaam om iets meer te winnen dan de enkele Leevensnoodwendigheden; verlaagd door volſlaagen gebrek aan onderwys, en niets bezittende 't geen waardigheid aan het menschlyk Character byzet, is het niet te bevreemden, dat een weldaadig Man, in den hoogeren kring der zamenleevinge, hun eenigzins aanmerkt als Schepzels van eene laagere ſoort, die alleen beweldaadigd kunnen worden door het geſtaadig aanwenden van zyn gezag en toevoorzigt. En ik geloof met de daad, dat, uit hoofde van de werking der *Wetten*, *ten opzigte* van de Armen gemaakt, en andere omſtandigheden, de Armen in *Engeland* bedagtloozer, verwaarloozender en hulploozer, zyn dan bykans in alle andere Landen. Menschliefde zal, derhalven, in zulk een ſtaat der dingen het noodig agten, het geheele beſtuur op zich te neemen van de zodanigen, die ten hunnen eigen beste noch denken noch werken kunnen; zy zal het beheer van alle hunne belangen op zich neemen, juist als men doet van Kinderen en Onbekwaamen. Met één woord, zy zal ſtaan na zulk eene ſoort van invloed als de *Jeſuiten* van *Paraguay* vaſtſtelden, (misſchien met 't zelfde weldaadige inzigt,) over de eenvoudige Inboorelingen.

Maar moet die ſtaat van kindſche afhanglykheid altoos duuren? Moet, in een Land van vryheid, en waar billyke Wetten plaats vinden, het groote lichaam des Volks altoos leeven in een ſtaat van daadlyke Onderwerping aan en afhanglykheid van eenige weinigen? Moeten zy nimmer onderweezen worden in 't geen tot hun eigen geluk ſtrekt; moeten zy altoos om onderſtand en beſtuur het oog opheffen tot de zodanigen, die, met de daad, min onafhanglyk zyn dan zy zelve? —— Dit is een denkbeeld, 't geen eene vrye ziel niet gaarne zal toeſtaan; dee-

deeze ziet met zorgvuldigheid voorwaards op een tydperk, waarin laagheid van ſtaat niet noodwendig verlaaging van natuur zal inſluiten; doch waarin *elke* Rang in de Maatſchappy, kragten in zichzelven voelende om zich weezenlyke genietingen des leevens te bezorgen, op zyn eigen poogingen zal vertrouwen, en beſtuurd worden naar de voorſchriften van hun eigen redelyk vermogen.

Dat dit geene ingebeelde ſtaat der dingen is, wyst de algemeene toeſtand van de laagſte Rangen, in eenige Landen, en zelfs in zommige ſtreeken van *Engeland*, uit; waar de arbeidende Armen, ten zelfden tyde dat hunne winſten hun in ſtaat ſtellen om de aangenaamheden des leevens te genieten, gewend zyn aan een maatig en te raade houdend leeven.

Weinige Landſchappen zyn 'er in *Engeland*, die minder bezigheid verſchaffen aan de veelvuldige Armen, dan dat van *Bedford*; ingevolge hiervan zyn de arbeidsloonen gering, en groot gebrek zou 'er heerſchen, zo niet de Menschlievenheid der Heeren, die op hunne Landgoederen woonen, tuſſchen beide kwam. Onder deezen onderſcheidde zich de Heer HOWARD, door zyne aandagt byzonder te vestigen op de verbetering en vertroosting der geenen, die van hem afhingen, en werd hy, uit dien hoofde, by hun hoogst geagt en geëerbiedigd. Ik mag 'er by voegen, hy bezat hunne *Liefde*; 't welk by lange naa altoos het geval niet is der zodanigen, die weezenlyke dienſten doen aan lieden van dien ſtaat. Maar hy bejegende hun met zagtmoedigheid, zo wel als hy hun beweldaadigde; hy vermydde zorgvuldig alles wat naar ſtugheid of overheerſching ſmaakte in zyn gedrag, ten hunnen opzigte. Wat 'er zich ſtrengs mogt voordoen in de Regelen, die hy wilde gevolgd hebben, daarin bedoelde hy alleen hunne waare belangen, en, indien zy onder zyne beſcherming een gerusten ouden dag konden ſlyten in hunne eigene gemaklyke Woningen, in ſtede van hun leeven te eindigen in Werkhuizen, vonden zy de ondergeſchiktheid, waarin zy hunne voorige dagen hadden doorgebragt, ruim en ryklyk vergoed. Het is zeker, dat de verbetering van hunne Zeden en Beginzels, welke hy bevorderde, tot een allerkragtdaadigst middel ſtrekte om hun meer en meer onafhanglyk te doen worden. En ik heb reden om vast te ſtellen, dat de Heer HOWARD, ten minſten in 't einde, zo zeer de *Regten* der Armen behartigde als hy be-

bezorgd was om hunne *Aangenaamheden* des leevens te vermeerderen.

De Liefddaadigheden van den Heer HOWARD bepaalden zich niet tot de zodanigen, die meer onmiddelyk tot zyn Landgoed behoorden; zy ſtrekten zich uit tot den geheelen kring der Nabuurſchappe. Zyne goeddaadigheid werkte voornaamlyk op het grondbeginzel, om den toeſtand der Armen te verbeteren, door aan hun eene geregelde en nutte Opvoeding te ſchenken. Van zyne vroege jeugd hadt hy dit op 't oog, en hy ſtelde Schoolen aan voor Jongens en Meisjes, naar een welberedeneerd plan ingerigt. De Meisjes leerden leezen, en eenvoudig werk met de naald; de Jongens leezen, eenigen ſchryven, en de beginzels van het rekenen. Zy moesten geregeld de Godsdienſtoefeningen bywoonen, volgens die leiding, welke hunne Ouders de beste keurden. Het getal der geenen, die in deeze Schoolen werden opgebragt, was nu eens meer dan min; doch de Schoolen bleeven aan den gang.

Op alle andere wyze, waar op een Mensch, die geheel genegen is om goed te doen met de Middelen, hem door de Voorzienigheid geſchonken, zyne weldaadigheid kan uitoefenen, tradt de Heer HOWARD *vooruit*. Hy ſchreef niet alleen in, als 'er openbaar eenig liefdewerk te verrigten ſtondt; maar zyne byzondere Liefddaadigheden breidden zich wyd uit, en werden by uitſtek wel beſtuurd. 't Was, 't is waar, aan zyne Vertrouwden en Medehelpers alleen, dat veele deezer bekend waren; doch zy geeven hem, ten deezen opzigte, het volledigst getuigenis. Zyn zeer gemeenzaame en vertrouwde Vriend, de Eerw. Mr. THOMAS SMITH, van *Bedford*, gaf my het volgend berigt van dit gedeelte zyns gedrags, op een tyd, dat deeze Menſchenvriend druk bezig was in de meer openlyke betooningen deezer zielsgeſteltenisſe, die men veeltyds zou veronderſtellen, dat aanliepen tegen zyne byzonderder en plaatslyker weldaadigheden: „ Hy volhardde ſteeds om liefddaadige ſchikkingen te beraamen voor „ zyne arme Nabuuren en Landhoevenaaren; en als men „ in aanmerking neemt hoe zeer zyn hart bezig was met, „ en hy zynen tyd beſteedde in, de volvoering zyner wyd„ ſtrekkende Plans, was het verbaazend, met welk eene, „ tot kleinigheden afdaalende, naauwkeurigheid hy zyne „ bevelen herwaards zondt, omtrent de giften, welke hy „ in 't byzonder uitreikte. Zyne Schoolen bleeven tot „ het einde toe in ſtand." Het is onmogelyk dat 'er een ſter-

ſterker proeve kan gegeeven worden, dat de hebbelykheid om goed te doen, hem volſtrekt eigen geworden was, dan dat hy, terwyl zyne openbaare verrigtingen hem boven alle Mededingers ſtelden in daaden van Menschlievenheid, nog zyne begeerte tot weldaadigheid niet kon voldoen, zonder de gewoone Gunstbewyzen aan zyne Nabuuren en Landhoevenaaren uit te reiken.

Eene andere vroegtydig zigtbaare trek van dat Character, 't welk de Heer HOWARD vervolgens zo zigtbaar ten toon ſpreidde, beſtondt in een' vastbeſlooten Wederſtandbieding aan Onregt en Geweld. Op niemand kon men vaster betrouwen als een Beſchermer van Regt en Onſchuld tegen medoogenlooze, en alle beginzelen met voeten trappende, Magt. Zyne verontwaardiging werd gaande by alle poogingen om indragt te maaken of te overheerſchen; en zyne geaartheid dreef hem, om, zonder marren, met woorden en daaden zyn rechtmaatig gevoel over zulk een gedrag uit te drukken. Vermits niemand volkomener onafhanglyk kon weezen, zo in begrippen als in omſtandigheden, dan hy, maakte hy dat gebruik van dit voorregt, 't welk ieder onafhanglyk Mensch behoorde te doen. —— Hy handelde gelyk Beginzel hem voorſchreef, zonder agt te ſlaan wien hy daardoor ook zou mogen mishaagen; hy gaf zyn verſchillende meening, aan lieden van tegenovergeſtelde Characters, op het ſterkſte te kennen; en betoonde zich geen min moedig tegenſtander van ſchadelyke ontwerpen, dan een bevorderaar van goede.

De zugt tot Orde en Geregeldheid was in zynen vroegen leeftyd, zo wel als in de laatere, zigtbaar; door deeze bepaalde hy zyne eigene Huislyke belangen zo wel als de plans tot welweezen van anderen. —— De beſchikking, welke hy op zyn tyd maakte, was naauwkeurig en naar een juist beſtek ingerigt. — Hy kende zeer net den ſtaat van alle zyne zaaken, en de hand der te raade houding regelde, wat het edelmoedig hart beſloot te beſteeden. —— Zyn ſmaak in Kleeding, Huishouding, en alles wat het uitwendig vertoon betrof, helde over tot het eenvoudige en het nette: deeze gelykheid van aart maakte hem een bewonderaar van den Aanhang der *Quakers*, en met veelen van die Gezindheid hadt hy eene naauwe verbintenis.

De Heer HOWARD hadt het gemeen met andere Mannen van een deugdzaam en weldaadig Character, dat hy zeer geſteld was op het aankweeken van Planten, die nuttig waren en tot ſieraad dienden. En daar zyn eigen voed-

zel

zel meest uit het groeiend ryk beſtondt, werd hy eigenaartig opgewekt om zich met de aangenaame bezigheid, de voortteeling van Veld- en Tuinvrugten, onledig te houden. Het hoogst nutte Aardgewas, de Aardappel, hieldt hy veel van, en eene zeer veel opbrengende ſoort van dezelve, welke hy algemeen bekend maakte, kreeg naar hem een bynaam. Zyn Tuin was een voorwerp, waar de nieuwsgierigheid zich kon verzadigen; zo ten aanziene van de wyze op welke dezelve was aangelegd, als ten opzigte van de uitſteekenheid der Gewaſſen; op zyne veelvuldige Reizen bragt hy de zaaden van keurige ſoorten van Moeskruiden mede, en deelde ze onder zyne Vrienden uit.

Op deeze wyze bragt de Heer HOWARD de geruste jaaren door van zyn vast verblyf te *Cardington*, gelukkig voor zichzelven, en een werktuig van goeddaadigheid en gunstbetoon voor allen die hem omringden. Maar die ſtaat duurde niet lang. Zyn Huislyk Geluk kreeg een deerlyken ſlag, door den dood zyner teerbeminde Echtgenoote, in den Jaare MDCCLXV, kort naa de verloſſing van haar éénig Kind.

LEEVENSBERIGTEN VAN DEN HOOGLEERAAR JOHANNES BERNHARD BASEDOW.

(Ontleend uit de *Beytrage zur Lebensgeſchichte von* J. B. BASEDOW.)

Wanneer eenig Perſoon zich onderſcheiden heeft door het ten toon ſpreiden van groote Begaafdheden, of door zynen brandenden Yver tot het bevorderen van het algemeene Welweezen, ontſtaat 'er in ons natuurlyk eene begeerte om te leeren kennen eenige hoofdbyzonderheden van zyn Leeven; de hoedanigheden, welke hy van de natuur ontvangen heeft; de Opvoeding die hem ten deele viel, geſchikt om dezelve te doen rypen, of de vroege uitbotting te vertraagen; als mede zodanige bykomende omſtandigheden die derzelver werking in eenig byzonder kanaal deeden vloeijen.

JOHANNES BERNHARD BASEDOW wordt, met het hoogſte regt, onder deeze agtenswaardige Characters geplaatst. Aan zyne onvoldaanheid over de algemeene wyze, op wel-

welke men de Jeugd opvoedt, en zyne onvermoeide poogingen om eene betere in te voeren, is *Duitschland* grootendeels verſchuldigd de verbaazende veranderingen, die zich thans in de meeste Kweekſchoolen opdoen. —— Aan zyne onvoldaanheid wegens de Godsdienſtige Leerſtellingen, in welke hy was opgebragt, en die de Regtzinnigheid naar de Middaghoogte van *Duitschland* uitmaaken, hebben zyne Landgenooten voor geen gering gedeelte dank te weeten, dien geest van Vry Onderzoek, welke thans in de *Lutherſche* Kerk heerscht; waar 's Menſchen Ziel, haare kragt gevoelende, en haare eiſchen doende gelden, met kragt zich verzet tegen de banden van menschlyke Geloofsbelydenisſen.

Eer wy onze Leezers de algemeene omtrekken des Leevens van den Hoogleeraar BASEDOW opgeeven, zal het niet ongepast weezen, hun te berigten, dat de byzonderheid van zyne Leerwyze beſtondt in eene rechtſtreekſche aankanting tegen die men 't algemeen volgde. Hy begreep niet alleen, dat de dwingende Leerwyzen, zo algemeen aangenomen, geſchikt waren om den voortgang der Leering te ſtuiten, terwyl de Kweekeling onder het opzigt was van zynen Leermeester, en hem een wederzin van de Letteren in te boezemen, naa dat hy de ſchoolroede ontwaſſen was; maar tevens, dat de Opvoeding der Jeugd, in zommige gevallen, van eene al te afgetrokkene natuur is; en, in andere, zich enkel tot woorden bepaalt als voorbereidende tot de kennis der zaaken: terwyl, in de daad, de nuttige kennis der dingen de voorbereiding moet weezen tot de kennis der woorden.

Overeenkomſtig met dit denkbeeld, poogde hy elken tak der Weetenſchap te ſchikken naar de vatbaarheid zyner Leerlingen, door te wege te brengen, dat hun oordeel te gelyk met hun geheugen geoefend wierd, en door hun eene inneemende gemeenzaamheid met de voorwerpen zyner ſtudie te doen verkrygen. Dit deedt hy door de uitvinding, de gepaste ſchikking en de gemeenzaame verklaaring, van Figuuren en Prentverbeeldingen, op welke de Kinderen eigenaartig geſteld zyn; en door deeze middelen kreegen zy een volkomener indruk van eenig voorwerp, dan de uitgewerktſte beſchryving met mogelykheid kon geeven. —— Voor de zodanigen, die verder gevorderd waren, bediende hy zich van de onderſcheidene ſoorten van Werktuigkunde en Modellen, waar door de Kweekeling leerde naauwkeurige denkbeelden vormen en juiste

kundigheden verkrygen, en, in zommige gevallen eene behendigheid om 'er mede te werken, beantwoordende aan die zugt tot werkzaame uitſpanningen, op welke de jeugd zo zeer geſteld is.

Men kon zich niet belooven, dat eene onderneeming van deezen aart op éénmaal tot volkomenheid zou gebragt worden; dan dezelve heeft aanleiding gegeeven tot veele naavolgingen, en ſtrekte ten grondſlage van volgende verbeteringen. —— Eenige van BASEDOW's Naavolgers hebben dit denkbeeld tot eene belachlyke en nadeelige verheid uitgeſtrekt, en, door eene beuzelagtige geaartheid op te kweeken, gelegenheid gegeeven om tegen het Plan zelve gewigtige tegenbedenkingen in te brengen. — Terwyl anderen, door eene verſtandige in 't ooghouding van het Plan, de groote nutheid van 't zelve beweeren.

De ſchrandere Man, die dit Plan uitdagt, de Heer BASEDOW, werd te *Hamburg*, in den Jaare MDCCXXIII, gebooren. Zyn Vader behoorde tot den laagen ongeletterden burgerlyken rang, en was van eene haastige en grommige geaartheid. In ſtede van de zich vroeg vertoonende vonken van vernuft in zyn Zoon aan te blaazen, en de bekwaamheden welke deeze deedt blyken, op eene voeglyke wyze te beſtuuren, poogde hy, door alle middelen van geſtrengheid, dezelve uit te dooven, en te vernietigen: dan deeze poogingen bragten alleen te wege, dat zy reeds zeer vroeg dien Zoon van hem wendig maakten. De droefgeestige geaartheid zyner Moeder wrogt verder mede om het Ouderlyk huis voor hem zo ondraaglyk te maaken, dat hartzeer hem meermaalen het voorneemen deedt opvatten, om zyn leeven door Zelfmoord te eindigen.

Zyns Vaders Huis verlaatende, kwam hy in dienst by een Landopzigter in *Holſtein*. De zagte en inneemende aart van deezen Heer maakte hem het verblyf in diens Huis zeer gemaklyk, en boezemde hem die Menschlievendheid in, waarvan hy onder 't Vaderlyk dak een volkomen vreemdeling geweest was.

Naa dat hy een Jaar te *Holſtein* doorgebragt hadt, 't welk hy, in zyn hooggevorderden Ouderdom, het gelukkigſte zyns leevens noemde, ontboodt zyn Vader hem t'huis, en beſtelde hem te *Hamburg* op de openbaare School. Hier leedt hy alle die hardigheden, en ondervondt alle die blyken van dwinglandy, waar aan behoeftige Kinderen maar al te dikwyls zyn blootgeſteld, zo van Leermeesters

als

als Medeleerlingen, zo lang hy in de laagſte Clasſen bleef; maar verder komende, gaf zyn vlyt en grootheid van vernuft, hem eene meerderheid boven zyne Schoolmakkers. Hy maakte zich noodzaaklyk by de domkoppen en luiaards, door hun te helpen; door verzen te maaken, en andere ſchoolverrigtingen, was hy, zestien jaaren bereikt hebbende, in ſtaat om onafhangelyk van zyne Ouderen te beſtaan.

Tot hooger Clasſen opgeklommen, hoorde hy de Lesſen van RICHEY en REIMARUS, die hem met hunne vriendſchap vereerden; en van wier onderrigtingen, inzonderheid die van REIMARUS, hy groote voordeelen trok — doch, gelyk hy des naderhand zich beklaagde, lag hy zich op de Weetenſchappen niet toe volgens eene geregelde Leerwyze; en door een geliefd metgezel te worden van de rykere Medeſtudenten, begon hy een ledigloopend ongeregeld leeven te leiden.

Eenigen tyd bleef BASEDOW onbepaald ten aanziene van de keuze eens Beroeps. Jong zynde hadt hy geen gezindheid tot de ſtudie. 't Was alleen de eerzugt zyns Vaders, om een Predikant van zyn Zoon te maaken, welke hem aandreef tot de Godgeleerdheid. Het beſluit hier toe genomen zynde, hieldt mangel aan geldmiddelen hem eenigen tyd te rugge; om den loop der Academiſche Letteroefeningen aan te vangen. — Wanneer hy deeze zwaarigheid, eindelyk, eenigermaate te boven gekomen was, trok hy, in den jaare MDCCXLIV, na *Leipzich*, om zyne Studiën voort te zetten, en bovenal in de Godgeleerdheid.

Te *Leipzich* bleef hy twee jaaren, en hoorde de Voorleezingen van den Hoogleeraar CRUSIUS, die zich, ten deezen tyde, onderſcheidde, door de harſenſchimmige Stelzels, zo lang in den ſmaak, te verwerpen, en de *Wysbegeerte* met de *Godgeleerdheid* te paaren. De Onderrigtingen, welke hy in de School van CRUSIUS ontving, waren by hem van eenen gewigtigen en duurzaamen invloed. Maar zynen voortvaarenden geest verveelde de traage voortgang der openbaare Lesſen; hy zette zich, derhalven, met onafgebrooke naarſtigheid tot het beſtudeeren van het Leerſtelzel zyns Hoogleeraars, door het leezen der uitſteekendſte Schryveren, die tot wederlegging of ſtaaving van 't zelve geſchreeven hadden. De Schriften van WOLFF, welke hy ook met veel aandagts las, deeden hem onvast worden ten opzigte van veele Leerſtellingen, welke hy voor Leerſtellingen des *Christendoms* gehouden hadt; en eens der twyfelaarye bot gevierd hebbende,

begon hy angstvallige twyfelingen te voeden, ten aanziene van de Waarheid zelve des *Christlyken Godsdiensts*; tot dat hy, door het leezen der beste Schryveren over dit alleraangelegenst Stuk, een vast Geloover wierd in de Waarheid der Zendinge van JESUS CHRISTUS, schoon hy de meeste dier Leerstellingen ontkende, die veele *Christenen* voor weezenlyke stukken van hun Geloof houden. —— Staande zyn verblyf te *Leipzich*, waren zyne inkomsten zo gering, dat hy slegts driemaalen ter week eenen behoorlyken maaltyd kon doen.

In den Jaare MDCCXLIX werd hy aangesteld tot de opvoeding van den Zoon eens Heers in *Holstein*. Deeze plaatzing schonk hem gelegenheid om aan den toetssteen der Ondervindinge te beproeven, het Plan eener betere Opvoedingswyze, waar op hy, zints eenigen tyd, gedagt hadt. De uitslag beantwoordde aan zyne wenschen. Zyn Kweekeling was een Kind van zeven jaaren, toen hy deszelfs Leermeester werd, en kon niets dan *Hoogduitsch* leezen. Men verzekert, dat hy, in den tyd van *drie jaaren* niet alleen in staat was om *Latynsche* Schryvers te leezen, maar ook uit het *Hoogduitsch* in 't *Latyn* over te zetten, en het *Latyn*, met zekere maate van vloeibaarheid, te spreeken en te schryven. De Jongeling hadt, daar en boven, verbaazende vorderingen gemaakt in de beginzelen van den Godsdienst en Zedekunde, als mede in de Geschied- Aardryks- en Rekenkunde. Dit gelukkig slaagen zette zynen Leermeester veel agtings by, en bemoedigde hem, om zyn Plan, met verdubbelden ernst, voort te zetten.

De Heer BASEDOW werd, in den Jaare MDCCLIII, verkoozen tot Hoogleeraar in de Zedelyke Wysbegeerte en Fraaije Letteren, op de Universiteit te *Sorde*; waar hy verder gelegenheid aantrof, om zyn geliefd Ontwerp voort te zetten. Dit Hoogleeraarschap bekleedende, gaf hy verscheide Werken in 't licht, die een gunstig onthaal ontmoetten; bovenal eene Verhandeling over de beoefenende Wysbegeerte voor alle Clasen, waarin hy de byzonderheden van zyn Plan ten vollen ontvouwde; als mede eene *Hoogduitsche* Spraakkunst. Geduurende zyn verblyf te *Sorde*, bevlytigde hy zich zeer op de Godgeleerdheid; gedreeven door een sterke en ernstige zugt, om, aan den eenen kant, de ongerymdheden te vermyden, welke het vastgestelde Stelzel aankleefden, en, aan den anderen kant, de Leerstellingen des Ongeloofs.

Van

Van *Serde* werd hy tot Hoogleeraar te *Altona* beroepen. Thans beſteedde hy zyne ledige uuren om aan de Wereld den uitſlag zyner Godgeleerde Naaſpeuringen mede te deelen. Te vergeefsch raadden hem zyne Vrienden het pad van Inſchiklykheid te betreeden. Te vergeefsch hielden zy hem de noodzaaklykheid voor om hun voorbeeld te volgen, door het eene Stelzel van Leerſtukken te gelooven, en het andere te belyden. Zyn Zielsoog was zodanig gevormd, dat hy de eerlykheid van dit gedrag niet kon zien; en hy was, ondanks zyne doorgaande ſchranderheid, te dom van begrip, om te bevatten, hoe iemand een getrouw Dienſtknegt van JESUS CHRISTUS kon weezen, als hy Leerſtellingen predikte, rechtdraads ſtrydig met den weezenlyken en eigenlyken aart des *Chriſtendoms*. Hy hadt, daarom, de onvoorzigtigheid, om een ſterk Voorſtander te worden van 't geen hy voor de *Waarheid* hield, in tegenſtelling van vastbepaalde *Geloofsopſtellen* en *Belydeniſſen*.

Zyn Leevensbeſchryver onderrigt ons, dat de Schriften van BASEDOW van alle kanten heftige wederſpraak kreegen; bovenal onder de Geestlyken; en allermeest, onder zyne Stadgenooten, de Geestlykheid te *Hamburg*; waar onder de Eerwaardige Heeren GOSSE, WINKLER en ZIMMERMAN uitſtaken: zy predikten niet alleen tegen hem, maar ſchreeven tegen zyne gevoelens; hunne bewyzen onderſchraagende met alle kragt van ſmaadredenen. Zy ſchilderden zyne Leerbegrippen af als vyandig tegen Godsdienst en goede Zeden. Zy lasterden hem als een harsſenſchimmigen en gevaarlyken Twyfelaar, als een dwaas Ontwerpmaaker van Hervorming, als een verfoeilyken Ketter, en Afvalligen van het *Chriſtendom*, onwaardig zyn Post als Hoogleeraar te bekleeden, de jaarwedde te trekken, en verdienende voorbeeldlyk geſtraft te worden.

Het Volk te *Hamburg* werd tot een opſtand tegen hem aangezet, en daar het onder 't zelve een heerſchend begrip werd, dat den Afvalligen tot den dood te ſteenigen, een verdienstlyk werk zou weezen, was hy genoodzaakt die Stad te ruimen. In 't einde verboodt de Magiſtraat, deels op 't aanhouden der Geestlykheid, deels om de oproerige eiſchen des Volks te ſtillen, de uitgave en het leezen zyner Werken; waarſchuwde de Burgers om geene van BASEDOW's Inſtellingen in de handen hunner Kinderen te geeven; en verboodt de Schoolmeesters 'er

gebruik van te maaken in de Schoolen, onder bedreiging van 't gemis hunner ſchoolplaatzen; terwyl zy, aan den anderen kant, de uitgave van Schriften tegen hem aanmoedigden.

BASEDOW ſtondt pal tegen het geweld der tegenkanting, voer voort met zyne gevoelens tegen misduidingen te verdeedigen, en verſterkte ze met bygevoegde bewysredenen, langs alle wegen, die de deelen van *Duitſchland*, van den oorſpronglyken Zetel des Geſchils verwyderd, hem open lieten. Het geſchreeuw en het uitvaaren tegen hem deedt geen weezenlyken dienst aan de zaak, tot welker ondersteuning men zich zo zeer beyverde, en BASEDOW mogt, vyf-en-twintig jaaren, naa het verwekken deezer hevige beweegenisſen, met veel genoegen zien den voort- en opgang zyner byzondere gevoelens wegens den Godsdienst in alle deelen van *Duitschland*.

Niet weinig tyds ſleet BASEDOW in het wederleggen zyner vyanden. Hy gaf veele Schriften in 't licht over den Godsdienst, de Wysbegeerte, en de Opvoeding. Veelvuldig waren zyne poogingen om eene openbaare Leerſchool op te rigten volgens zyn verbeterd plan; *veelvuldig* waren de zwaarigheden, welke hy moest te boven komen; doch het ontbrak hem niet aan aanmoediging van den *Duitſchen* Adel, en inzonderheid van den Prins van *Deſſau*, en van vreemde Mogendheden, tot hy, eindelyk, in 't jaar MDCCLXXIV, in ſtaat was om eene Academie te *Deſſau* op te rigten, onder den tytel van *Philantropine*; ſchitterend waren zyne eerſte verrigtingen, dan de Inſtelling leedt naderhand niet weinig door verdeeldheden en geſchillen, tusſchen hem en zyne Medeleermeesters. BASEDOW overleedt te *Magdenburg*, den 26 van Hoolmaand des Jaars MDCCXC, en werd met eene hem vereerende Lykſtatie begraaven (*).

Zyn Leevensbeſchryver, waar uit wy zeer verkort deeze Leevensbyzonderheden ontleenden, voegt 'er deeze kenſchets van 's Mans Character nevens. In BASEDOW, was een vlug, veelbevattend, en doordringend Vernuft, en een gezond Oordeel, vereenigd met eene ongemeene leevendigheid van aart, kragt van gevoel, en hette van verbeelding. Hy dagt en ſprak als Wysgeer over alle onderwerpen,

(*) Zie wegens deeze begraafenisſe de *Algem. Konst- en Letterbode*, V. D. bl. 89.

pen, die zich aanboden; maar de ontdekking van Waarheden, die *Nuttigheid* beloofden, was zyn hoogst genoegen. Hy vondt weinig ſmaaks in enkel beſpiegelende Begrippen; zyne aandagt was meest gevestigd op Beginzelen die in werkzaamheid konden gebragt worden. Zyne Ziel was een onuitputbaare bron van Plans en Ontwerpen; doch zy wrogt te zeer op *'t algemeene*. Hy ſtreefde voorwaards met geweldige vaart, in elke onderneeming, en hadt noch het noodige geduld, noch de noodige volſtandigheid, om elk gedeelte daarvan te overzien, of agt te geeven op de hinderpaalen, die zich zouden kunnen opdoen, noch om te voorzien in de middelen om ze uit den weg te ruimen. —— Gewoon de voorſchriften van zyn eigen hart te volgen, zonder na vreemde hulpe om te zien, gaf hy dikwyls de voorkeuze aan de moeilyker wyze om zyne Plans tot rypheid te brengen, dan in de voetſtappen van anderen te treeden. —— In zyne jeugdige dagen bemerkende, dat hy vlugger van begrip was dan de meesten, met welken hy verkeerde, kon hy geen tegenſpraak dulden; en, in de eerſte aandrift, viel het bezwaarlyk hem van eenige dwaaling te overtuigen: maar, wanneer deeze voorby was, gaf hy zich gereed aan de waarheid over, zo ras hy dezelve bemerkte.

Zyn aart was openhartig en edelmoedig. Vatbaarder was hy voor groote en ſterke indrukken, dan voor zagter aandoeningen; en helde meer over tot het zwaarmoedige dan tot het vrolyke. Deeze neiging moet niet geheel aan de natuur worden toegeſchreeven; maar aan de veelvuldige ongunſtige omſtandigheden zyner vroegſte leevensdagen, meer geſchikt om tedere gevoelens te onderdrukken dan te koesteren. Wanneer hy, nogthans, in zyne ryper jaaren overtuigd werd van de waarde en uitmuntendheid eener goeddaadige geſteltenisſe, en dat het beste gedeelte van den Godsdienst beſtondt in goed te doen aan den Medemensch, zette hy zich tot die taak met alle vlyt, en tot zyn laatſten ſnik bleef het zyn hoofdbezigheid wel te doen. Deeze trek in zyn Character heeft te meer verdienſten; dewyl hy zich dezelve eigen maakte door aan te werken tegen eene geſteltenis en opvoeding, daar aan wangunſtig. —— Met één woord, zyn hoofdoogmerk en hoogſte eerzugt was het Menschdom beter te onderrigten, ten aanziene van onderwerpen van het hoogſte aanbelang; om de vordering der jeugd

in alle takken van nuttige Weetenſchap gemaklyker te maaken; dezelve met eene brandende Liefde tot de Deugd te vervullen; om regtmaatige en beminnelyke denkbeelden van den Godsdienst te verſpreiden, door den *Christelyken* beſtaanbaar te doen zyn met gezond Verſtand en gezonde Wysbegeerte.

MANNEN VAN VERNUFT, NIET NOODWENDIG ONGELUKKIG, NOCH, IN 'T ALGEMEEN VERWAARLOOSD, UIT HOOFDE HUNNER TALENTEN; OPGEHELDERD DOOR DE ONGELUKKIGE LOTGEVALLEN EENIGER ENGELSCHE RICHTEREN.

(*Uit het Engelsch.*)

„ Gaven wy onlangs plaats aan een Stukje, ter opſchrift „ voerende, CLAUDIUS, *of de te leurgeſtelde Geleerde; „ Eene Vertelling, geſchikt voor de Gunſtelingen van Vernuft en „ Geleerdheid* (*), die zelfde pen verſchafte in 't *Engelsch* het „ volgend Stukje over het Onderwerp hier boven *opgegeeven*, „ en hebben wy niet in twyfel gehangen om het *tot eene we-* „ dergade van het voorige te vertaalen en te plaatzen."

* * * * *

Wie immer luisterde na de in ſpreekwoorden als veranderde klagten des Menschdoms, en kennis nam van hunne heerſchende begrippen en gevoelens, met een wyder ſtrekkend oogmerk om derzelver waarheid liever op te ſpeuren, dan ze te wettigen door eene verhaaste en uit traagheid geboorene aanneeming, heeft te meermaalen zich genoodzaakt gevonden, om Grondregelen, zints lang, als op onbetwistbaare gevallen rustende, omhelsd, in twyfel te trekken, en de tegenſtrydigheid te ontdekken, tusſchen de ondervinding van redelyk onderzoek, en de verharde vooroordeelen die reeds verjaard zyn. —— Met één woord, ſchoon ik verre ben van te gelooven, (niet tegenſtaande het gezag van een *Roomsch* Paus (†) en een *Atheensch* Redenaar (§),) dat de algemeenheid van een gevoelen ten bewyze ſtrekt van deszelfs ongerymdheid, draag ik, nogthans, eene volle overtuiging om, dat de ongegronde vooroordeelen, welke oppervlakkige beſchouwing en overgedreeven mis-

(*) Zie hier boven, bl. 257.
(†) Paus JOHANNES de XXIII.
(§) PHOCION.

misnoegen voortbragten by het veronderſtelde ſchrandere gedeelte des Menschdoms, en dezelve in bedrieglyke grondregelen hervormde, ontelbaar zyn.

Alleen de bron van deeze, Volksdwaalingen aan te wyzen, zou misſchien eene gemakkelyke en onvoordeelige taak weezen; dezelve uit te dryven, een arbeid die de kragten van een HERCULES vorderde; doch het zou hoogst nuttig zyn voor het Menschdom. Elk Schryver ſchynt, derhalven, door de deugden, die hem aan de Maatſchappy verbinden, (ik meen de deugden van vry zyne gedagten te zeggen, en yver voor het algemeene welweezen) verpligt zyne wapenen tegen die doodlyke pesten te wenden; om aan deeze roeping te voldoen (waar van de onbekendheid eens ongenoemden Proefſchryvers, myns oordeels, geen ontſlag verleent), vlei ik my niet in gebreke gebleeven te zyn. Myne wapens zyn, by herhaalinge, gekeerd geweest, en niet ſtoos, zo ik hoop, zonder doel te treffen, tegen het Vooroordeel en Bedrog; en zomtyds geef ik toe in de ſtreelende veronderſtelling, dat myne pylen menig een vyand van Deugd en Geluk in het ſtof vernederd hebben, ſchoon, te midden van dien vermengden ſtryd, de hand, die dezelve wierp, onbekend zal blyven.

Ik behoef my niet te ſchaamen, eene Eerzugt als deeze te erkennen —— eene Eerzugt als deeze port my aan om my te verzetten tegen een Volksvooroordeel (waar door menig eene pooging van een jeugdig verſtand geſtuit en verdrukt is; waar door de ziel van niet weinige Voorſtanders der Weetenſchappen met neerſlagtigheid bevangen is, en veele Slachtoffers van ongebondene vermaakneemingen aangemoedigd zyn geworden, om aan de Zanggodinnen, dat verderf, of die onheilen, toe te ſchryven, welke zyne Ondeugden alleen veroorzaakt, en die, in eenigen anderen leevensſtand, hun tot nog ſchandelyker daaden zouden vervoerd, en tot een nog heilloozer einde gebragt hebben.

Naa deeze Inleiding, behoef ik naauwlyks mynen Leezer te zeggen, dat de volgende Proeve ingerigt is tegen de zo luid-uitgeſchreeuwde, zo dikwyls herhaalde, en zo algemeen geloofde kwellingbaarende aanmerking, wegens de Vervolgingen, die byzonder Mannen van Vernuft treffen, de verwaarloozing, de veragting, en de ondankbaarheid, welke hun doorgaans van de Wereld wedervaart, en de bykans onvermydbaare ongelukken, welke hun op de loopbaan der Letteren treffen.

't Is waar, de naamen van eenen SAUVAGE, van eenen CHATTERTON, en de verdichte verſchriklykheden wegens het lot van eenen OTWAY, en de cierlyk uitgeboezemde klagten van eenen SHENSTONE, eenen HAMMOND, en veele andere voorbeelden, ſchynen maar al te veel ſteuns te geeven aan het bedroevend denkbeeld van het ongeluk des Vernufts. Deeze, nogthans,

en zy leveren de ſterkſte by het gros des Volks gangbaare voorbeelden op, zullen maar zeer zwak een gevoelen onderſchraagen, dat uitſteekende bekwaamheden, of zelfs de noodige daar mede gepaard gaande geſchiktheid, eene onmiddelyke of weezenlyke ſtrekking hebben, om de bevordering van Fortuin te verhinderen, of de gewoone genietingen des geluks te voorkomen.

Het Leeven van SAUVAGE is ongetwyfeld onderſcheiden door veele lotgevallen, die niemand, dan een Mensch van Vernuft, zouden hebben kunnen bejegenen; maar het zyn de gelukkige leevensomſtandigheden alleen, die aan deeze oorzaak kunnen worden toegeſchreeven; de donkerder trekken, welke zich daar over verſpreiden, hebbe men toe te kennen aan zyne onvoorzigtigheid, en aan zyne ondeugden; was SAUVAGE geen Dichter, geen Man van bekwaamheden, geweest, zyn armoede zou, (niettegenſtaande de duisterheid van zyne afkomst,) voor altoos ongeholpen gebleeven zyn, en niet verligt door 't mededoogen; Gebrek of het Geregt zou ſchielyker den draad zyns elendigen beſtaans hebben afgeſneeden. De bekwaamheden van den Dichter, ſchoon verre van den eerſten rang te zyn, dringen de eiſchen aan, welke de natuur te vergeefsch zou herhaald hebben om de beſcherming te krygen van *een edel huis*; en zelfs naa dat deeze beſcherming hem ontſtondt, *behieldt hy* de aanhoudende gunstbetooningen van by*zondere Perſoonen*, die, hadt hy deeze bekwaamheden niet bezeten, hem ongeholpen zouden gelaaten hebben, in den grooten hoop van onverzorgde behoeftigen. Was hy niet in ſtaat om de bedwelming des voorſpoeds te wederſtaan, of met voorzigtigheid en dankbaarheid gebruik te maaken van de milddaadigheid der geenen, die medelyden hadden met zyn tegenſpoed, 't valt dan ligt uit te maaken, of de Dichter, dan of de Man, te laaken is wegens zyne ongelukken —— of, met één woord, de *Wereld*, dan of SAUVAGE, geregtigd is tot de grootſte maate onzer berispinge.

Wat CHATTERTON betreft, een Dichter zyn ongelukkig lot bezingende, moge ten ſlot de vergetelheid aanroepen om zyn leevens uiteinde te verbergen. Een Zedeſchryver moet dit niet verheelen, maar, om de jammervolle uitwerkzels van wanhoop voor te ſtellen, en indien het mogelyk is, het pleegen van misdryven, zo beledigend voor de Maatſchappy, in 't vervolg voor te komen, 'er byvoegen, dat, wanneer een afgezondene van liefddaadige ondersteuning 'er op uit was, om zyn verhoolen verblyf op te zoeken, de trotſche en onverduldige Jongeling, met vergift de naderende dagerad van een geluk voorkwam, en zyn nagt van elende door zelfmoord eindigde. In ſtede, derhalven, van het Menschdom te berispen over het verwaarloozen van zo groote Talenten, *en in* klaagtoonen uit te weiden over de jammeren van *zyn korte*-

ſten.

ſtondig leeven, behooren wy te bedenken, dat ongeregelde driften, niet het verheeven vernuft, van CHATTERTON, de bewerkende oorzaaken waren van zyn deerlyk uiteinde: dat wy liever de woorden gebruiken van een vernuftig Schryver: „ Dat op dien tyd, wanneer de vergiftkelk beefde in de hand „ van CHATTERTON, den ongelukkigen CHATTERTON beefde, „ een vriendelyke boode, en hemelsch afgezant, hem onder„ regt hadt van de eer en de beloomingen, die de goeddaadig„ heid van eenen FRY bereidde voor dien Gunſteling des Ver„ nufts; maar Voedſterling der elende, welk een ſchat van Let„ teréere was voor *Brittanje* bewaard gebleeven! Doch de „ Voorzienigheid hadt het anders beſchikt — en de Mensch „ moet zich aan die ſchikking onderwerpen. Nogthans ver„ biedt de Godsdienst in geenen deele de traan die biggelt in „ het oog der aandoenlykheid; en onderwerping wraakt geen„ zins een diep gehaalde zugt van medelyden (*)!"

Wegens OTWAY loopt eene vry algemeen aangenomen vertelling, dat hy, naa lang gevast te hebben, eindelyk verſtikte door te gulzig gebruik van gemeen voedzel; doch het is thans uitgemaakt, dat dit, hoe algemeen geloofd, nooit gebeurd zy, ſchoon hy ongetwyfeld in diepe armoede ſtierf; een armoede, welke, nogthans, niet geheel en al kan toegeſchreeven worden aan 't verzuim waar mede de Wereld hem bejegende: dewyl verſcheide van zyne Tooneelſtukken de goedkeuring en beſcherming, welke zy met zo veel regts verdienden, genooten.

In 't kort, ſchoon ik verre ben van te veronderſtellen, dat zich op de Letterbaan te begeeven, eenigzins, wat Voordeel of Eere betreft, in vergelyking kan komen, of met de Pleitzaal tegenwoordig, of met den Geestlyken ſtand in vroegeren tyde, hel ik, nogthans, zeer over, om te gelooven (zonder thans ſtil te ſtaan op tegenovergeſtelde voorbeelden van gelukkig ſlaagende Letterhelden), dat de ongelegenheden en onheilen der Lieden van Vernuft, meer aan hun eigen wangedrag, dan aan eenige andere oorzaak, waren toe te ſchryven, en haauwlyks, in eenig geval, de enkele gevolgen geweest zyn van hunne Talenten, of de ongevoeligheid en onverſchilligheid des Menschdoms, ten opzigte van hunne verdienſten.

Ten

(*) *Man of Benevolence.* De gebeurtenis, waarop hier gedoeld wordt, is wel bekend. De Leevensbeſchryver van CHATTERTON, diens deerlyk uiteinde vermeld hebbende, voegt 'er nevens: „ 't Geen onze „ droefheid over deezen verhaasten en ongelukkigen ſtap moet vergrooten, is het berigt, dat wylen Dr. FRY, Opperſte van *St. John's College in Oxford*, op 't laatst des Jaars 1770, na *Briſtol* „ ging, om onderzoek te doen op het geval van ROWLEY en CHATTERTON, en den laatſten beſcherming te verleenen, indien het bleek, „ dat hy byſtand verdiende — toen helaas! al de kundſchap welke „ hy kon opdoen, hierin beſtondt, dat CHATTERTON, weinig dagen geleden, zichzelven van kant geholpen hadt." GREGORY's *Life of* CHATTERTON.

Ten aanziene van SHENSTONE en HAMMOND is het bezwaar, eenigzins, van eenen anderen aart, en het zou ſchynen als of zy, die het uitgeleerdst waren in de tedere kunst van zagtheid en overtuiging, het minst geſchikt waren van te ſlaagen, om de tederſte driften in het vrouwlyk hart op te wekken; als of verbeeldingskragt, kieschheid en aandoenlykheid, vyandinnen waren van de liefde, en de Schoonen afkeerig van die Talenten, best geſchikt om de zagte dwinglandy haarer bekoorlykheden te bezingen, en de heugenis haarer bevalligheden te vereeuwigen.

Doch hier, gelyk in andere gevallen, worden wy, door eene partydige opgave der gebeurtenisſe op den dwaalweg gebragt. HAMMOND en SHENSTONE, men moet het bekennen, waren tedere en fraaije Dichters, en egter HAMMOND en SHENSTONE doen, tot op dit uur, elk aandoenlyk hart ſmelten, door de weemoedige klagten van hunne ſlegt beantwoordde Liefde, en elk ſchoon oog blyft traanen ſtorten over de tedere toonen, die kragtloos waren om de ongevoelige PHILLIS, of de onverbiddelyke DELIA, in de armen dier Minnaaren te lokken. Dan het waren noch de Verzen van HAMMOND, noch de Dichtſtukken van SHENSTONE, die de hoop van hunne verliefde harten te leur ſtelde; in tegendeel is 'er alle reden om te gelooven, dat deeze, in geene geringe maate, tot het wel *ſlaagen*, zonden medegewerkt hebben, hadden *andere omſtandigheden* derzelver invloed niet verhinderd.

Was de Beminde van HAMMOND de Pupil niet geweest van een hem nydigen Staatsman, wiens bekrompene inzigten, geluk zo wel als eer tot een uitſluitend eigendom van Party wilde maaken, hy zou misſchien in de armen van zyne DELIA het geluk van zyn Vriend en Medepatriot, LYTTLETON, genooten hebben; want het volgend gedrag van Misſ DASHWOOD toonde genoegzaam, dat zy verre van ongevoelig was voor de verdienſten of liefdedrift haars ongelukkigen Minnaars.

SHENSTONE zou, gelyk ons verzekerd word door Dr. JOHNSON (ſchoon hy, volgens zyne algemeene gewoonte, zich niet verwaardigt om ons te berigten, op welk gezag zyn verhaal rust (*)), door volharding geſlaagd weezen, en gedeeld heb-

(*) Men moet bekennen, dat dit geval, door den Leevensbeſchryver, op eene aartige wyze, verhaald wordt: „Hy was nimmer," ſchryft de Doctor, „getrouwd, (ik teken dit op uit myn „geheugen,) ſchoon hy de Juffrouw, wie zy ook moge geweest „zyn, die het voorwerp was van zyne beroemde Herderskout, zou „hebben kunnen krygen." Ik zoek het gezag van Dr. JOHNSON niet in twyfel te trekken, of iets in 't midden te brengen tegen zyne waarſchynlyke ligtgelooviglheid; maar zeker zou iemand verwagt hebben onderrigt te worden van de wyze, op welke hy te weeren kwam, dat Mr. SHENSTONE eene Juffrouw ter Egtgenoote zou hebben kunnen kry-

hebben in het heil van gelukkiger Minnaars. Maar SHENSTONE hadt zyn hart voornaamlyk gezet op zyn Landgoed, dit te verfraaijen verzwolg niet alleen het inkomen, maar ook de hoofdſom, van zyn gering inkomen; en hy ſchynt zyn aanzoek niet verder voortgezet te hebben, dan zo verre het kon ſtrekken, om hem ſtoffe te verſchaffen tot een Treurlied, of Herderszang, Gelyk hy bedreeven was, zo vondt hy ook misſchien vermaak, in het opſtellen van dichterlyke klagten, vol tederheid en wanhoop. En ik, die my zelven ten eenigen tyde overgaf aan het treurig vermaak van Klaagliederen op te heffen, kan gereedlyk gelooven, dat een Man van SHENSTONE's geestgeſteltenisſe zeer ligt het kon laaten berusten by eene geringe weigering, welke hem de ſchoonſte gelegenheid ſchonk, om zyne herderlyke Zanggodin in cypreſſen-lommer te doen zingen.

krygen, van wier naam en omſtandigheden hy bekent geheel onkundig te weezen. Maar de Leevensbeſchryver, misſchien overtuigd van zyne eigene waarheidsliefde, ſchynt doorgaans genegen om zyne bloote verzekering voor eene genoegzaame blykbaarheid te houden.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Indien men den mensch regt wil beoordeelen, dient men te wagten tot hy zyn levensloop geheel volbragt heeft. Duizenden, welke voor het oog der Wereld hunnen levensloop gelukkig voortzetten, en met roem zouden eindigen; doch welke voor dezelve ten einde gebragt is zulke ongelukkige uitſtappen doen, dat ze in eens alles bederven, en met een naam ten grave dalen, welke hun allen voorgaanden roem benomen heeft. Wil men, derhalven, regt over den mensch oordeelen, men *moet* afwagten hoe het einde by hem zy. Het einde kroont het werk, en is het einde goed, alles zal goed zyn; maar is het einde ſlegt, het ganſche werk is bedorven.

Is de dood wel zo afſchuwelyk als men zich verbeeld? wel zo een Koning der verſchrikkinge, als hy door veelen beſchouwd word, die 'er niet aan durven denken, of by elke gedagten van eene kille doodſchrik als bevangen worden? Indien men wel gedaan heeft, waarom zal men dan vreezen, om van eenen onvolmaakten tot eenen volmaakteren, van eenen ongelukkigen tot eenen gelukkigeren ſtaat over te gaan? — 't Is waar, de trek naar 't leven is ieder ingeſchapen. — De ſtap is geweldig groot, over te gaan, uit den tyd, in eene onherroepelyke eeuwigheid. —— Daar en boven ſchynt het ſterven van veelen eene benauwde omſtandigheid. —— Dan welk een ſtap komt ons te groot voor, wanneer wy ons geluk willen uitbreiden, en welk eenen natuurlyken trek weeten wy ten deezen opzigte niet te overwinnen? En wat aanbelangt de benauwde omſtandigheid

der

der ſtervenden, 't is veel meer ſchyn, dan dat het in de daad zo Is. Vraagt den zulken, welke men met zoortgelyke benauwdheden heeft zien worſtelen; wanneer ze by zich zelve komen, zult ge altoos berigt krygen, dat ze 'er niets van gevoeld hebben, dat ze in 't geheel niet benauwd geweest zyn, dus dat deeze akelige vertooning maar in enkelen ſchyn beſtaat. Dierhalven als de dood zo verſchrikkelyk is, dan is zy 't voor Boosdoeners.

C. v. D. G.

ANECDOTE

VAN DEN TEGENWOORDIGEN KROONPRINS VAN DEENEMARKEN WEGENS DE VRYHEID DER DRUKPERSSE.

Ontleend uit de Sketch of the Character *van zyne Koninglyke Hoogheid van Deenemarken.*

Ten tyde dat de Kroonprins van den Koning zyn Vader bevel kreeg, om hem in 't Ryksbewind de behulpzame hand te bieden, vertoonden zich de Rykszaaken *in een gunſtiger gedaante* dan zy zints lang gedaan hadden. *Op dat* oogenblik vervoegde men zich by hem met verzoek om de *Boekbeoordeeling* te herſtellen; ten einde 'er niets zou kunnen gedrukt worden, dan naa het *Oordeel* der Univerſiteit te hebben doorgeſtaan.

De Inleveraars van dit Verzoekſchrift hadden zich bediend om ingang te verwerven, op het voorſtel, dat men zelfs den geheiligden Perſoon van zyne Koninglyke Hoogheid, in eenige kleine Stukjes, niet geſchroomd hadt door te ſtryken, en eene zo weinig ontziende vryheid omtrent hem gebruikt, dat, bleef deeze ongeſtraft, daar uit de jammerlykſte gevolgen te dugten ſtonden.

De Kroonprins leende het oor aan die liſtige inboezemingen, met eene aandagt, hem byzonder eigen, en betuigde, in 't einde, „ dat hy, hoe zeer het hem ſmerte, zyn gedrag „ blootgeſteld te zien aan een onderzoek onder zulke ongunſtige tekenen, niet kon naalaaten te erkennen, hoe het misſchien geſchiedde, zonder eenig onregt te begaan, dewyl dwalen het lot van alle Menſchen was; dat hy zich altoos meer „ geneigd vondt om zyne verpligtingen te erkennen aan de „ zodanigen, die moeds genoeg hadden om ze aan hem te „ ontdekken, dan aan de partydigheid van die zwakke Vrienden, die liever zyne misſlagen wilden verheelen, of verdonkeren; dat hy, in het toekomende, zich zou beviyverigen op zulk eene wyze te handelen, dat hy zo min mogelyk

„ lyk

„ lyk reden gave tot openbaare klagten." En onderrigtte hy deeze Heeren, eer hy ze van zich liet gaan, „ dat hy zo „ verre was van den Koning te willen aanmaanen tot het be„ teugelen van de vryheid der Drukpersſe, dat hy veeleer „ geheel bereid was om zich een Verdeediger te betoonen „ van de Wet door zyne Majeſteit deswegen gegeeven: de„ wyl hy, niet min dan zyn Vader, zich verzekerd hieldt, „ van derzelver heilzaame ſtrekking voor de Onderdaanen. Dat „ een ieder, die zich, door dit vry ſchryven, beledigd vondt, „ den Schryver in Regten kon vervolgen, verzekerd dat hem „ alle Regt zou wedervaaren, 't welk hy regt hadt van de „ goedheid zyner zaake te wagten."

BERIGT WEGENS THOMAS TOPHAM, *bygenaamd, de Sterke Man.*

(Uit HUTTON's *History of Derby.*)

Byzondere berichten, die een geloofwaardig getuigenis draagen, melden ons dat THOMAS TOPHAM, die een Herberg houdt te *Islington*, een verbaasde ſterkte vertoont; dat hy een zwaare Brem-tak breekt, wanneer hy die tegen zyn naakten arm ſlaat; twee Oxhoofden water opligt; zyn paerd over een ſlagboom tilt; een zolderbalk, gelyk een ſoldaat zyn geweer, draagt, enz. Doch, hoe zeer men in zyn geloof ten deezen opzichte wankelde, men werd ſpoedig overtuigd toen deeze tweede SAMSON te *Derby* verſcheen, als iemand, die zyn ſterkte in 't openbaar, voor één ſchelling, aan ieder een vertoonde. Na een verzoek aan den Alderman COOPER, om zich te mogen laaten zien, ſtondt de Regeering verbaasd over de zaaken, die hy onderneemen wilde; en daar zyn voorkomen gelyk was aan dat van andere menſchen, verzogten zy hem zich uit te kleeden, op dat zy zien konden of hy als andere menſchen geſchapen was; doch men bevondt hem veel ſterker geſpierd. 't Geen zich onder de armen en knien van andere menſchen nitgehold vertoonde, was by hem met ſpieren bezet.

Hy is byna vyf voeten en tien duimen; omtrent dertig jaaren oud, welgemaakt; hoewel men niets buitengewoons aan hem beſpeuren kan, gaat hy een weinig kreupel. Hy hadt voortyds een weddenſchap aangegaan, (de gewoonlyke beſlisſer der geſchillen,) dat drie paarden hem niet van een paal zouden trekken, tegen welke hy zyn voet zou houden; doch hy, die de paarden beſtuurde, gaf dezelve een onverwagten zweepſlag; dit rukte hem over zyde, en door die onverwagte trek brak hy zyn dyebeen.

De daaden van deezen wonderbaaren man, die de ſterkte van twaalf anderen in zich vereenigt, beſtonden in 't oprollen van een

een tinnen Schotel van zeven ponden zwaar, zo als iemand een vel papier oprolt —— een tinnen Kan (die een halve ſtoop bevat) armslengte uitſteekende, drukte hy zamen gelyk de ſchil van een ey. —— Tweehonderd ponden gewigts ligtte hy met zyn pink op, en zwaaide dezelve lugtig over zyn hoofd. —— Het ſchynt als of de lichaamen, die hy aanraakt, haare zwaarte verlooren hebben. —— Hy brak ook een touw, dat op den grond vastgemaakt werd, en waaraan tweehonderd ponden gewigts hangen konden. —— Ligtte een eiken Tafel van zes voeten lengte met zyn tanden op, ſchoon 'er een gewigt van vyftig ponden aan 't einde hong; een ſtuk leder was aan 't eene einde vastgemaakt om 't met zyne tanden te vatten; twee van de pooten ſtonden op zyne knien, en hy tilde het gedeelte waar aan het gewigt hong, nog hooger van den grond, dan dat hy in zyn mond hadt. Hy nam Mr. CHAMBERS, Vicaris van *All-ſaints*, die tweehonderd zestien ponden woog, en ligtte hem met één hand van den grond op. —— Zyn hoofd op een, en zyne voeten op een anderen, ſtoel liggende, gingen vier menſchen, ieder by de twee honderd ponden zwaar, op zyn lichaam zitten, die hy met gemak opbeurde. Hy ſloeg een ronde ſtaaf yzer, een duim dik, tegen zyn naakten arm, en kromde het met één ſlag, als een boog, om; hy ſchynt voor dit alles ongevoelig.

Daar hy Muzyk verſtaat, onderhieldt hy 't *gezelſchap* met een Airtje. Ik heb hem een Solo hooren zingen by 't Orgel in de Kerk van *St. Warburgh*, toen 't éénigſte in *Derby*; doch, hoewel hy naar de regelen der Kunst zingt, is zyn ſtem echter eer verſchriklyk dan aangenaam, en ſchynt naauwlyks die van een mensch. Alhoewel hy een vreedzaame geaartheid bezit, en 't voorkomen van een beſchaafd Man heeft, is hy echter gevoelig op aangedaane beledigingen. Hy hadt iets tegen den Stalknegt van de Herberg, waar hy zyn verblyf hieldt, en nam een braadſpit, dat by de ſchoorſteen ſtondt, uit de keuken, en bondt 't zelve als een zakdoek om diens hals; doch daar hy niet verkoos om 't overige gedeelte tot een te knoopen, en te verbergen, verwekte dit lastig cieraad 't gelach van 't gezelſchap, tot dat hy verkoos dien yzeren das digt te doen. Indien hy niet een goede geaartheid bezat, dan mogten de mannen voor hunne eigene veiligheid, en de vrouwen voor hunne tinnen Schotels, bevreesd zyn, dewyl hy die beide terſtond kan tot een rollen. — Eén zyner vulſtlagen zou de beroemde Vegters, JOHNSON en MENDOZA, tot een eeuwig zwygen hebben genoodzaakt.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE VUURIGHEID VAN CHARACTER, OF GEESTDRIFT.

(*Uit het Engelsch.*)

De ſchakeeringen van de Characters der Menſchen zyn zo veelvuldig, en de voordeelen, ontſtaande uit eene diepdoordringende kennis aan dezelve zyn van zo veel aangelegenheids, dat, misſchien, weinig voorwerpen de oplettendſte beſpiegeling in eene hoogere maate verdienen. Het zou eene taak van het hoogſte belang weezen voor de Maatſchappye, indien men de bron en de oorzaaken van die verſcheidenheden konde opſpeuren, en de byzondere voordeelen aanwyzen, uit beide voortſtroomende. Door het eerſte zouden wy eenigermaate in ſtaat zyn om onze Zielsgeſteltenisſe in den beminnelykſten en voordeeligſten ſtand te brengen; door het laatſte gelegenheid hebben om de driften en geſteldheden, als zy ons voorkomen, tot derzelver eigenaartige voorwerpen te bepaalen.

Een taak als deeze zou een edel en verrukkend werk weezen voor den Wyzen, voor wiens oog, tyd en vlyt het groote boek der Natuure hebben opengeſlaagen, en die gelegenheid hadt om diep in dit onderwerp in te dringen; dan dit voorregt is ontzegd aan den Schryver van Zedekundige Proeven. Nu en dan mag hy het oog op dergelyke voorwerpen vestigen, en eene en andere uitſteekende trek, ten vermaake zyner Leezeren, uitkiezen; dan hy moet het zeldzaam waagen verder dan tot een Schets, of een Fragment te komen.

Onder de oneindige verſcheidenheid van Charactertrekken, op welke ik doel, doet zich, als een gepast voorwerp, op, de *Vuurigheid van Character*, die wy ook *Geestdrift* in eenen goeden zin zouden mogen noemen. Een Character, 't welk de zwakke Kinderen der hedendaagſche Verfyning (niet in ſtaat om deszelfs Aandrift te

voelen), en de altoos werkzaame Zoonen des vlytigen Arbeids, (al te log om tot die hoogte op te ſteigen,) ſteeds gereed zyn te doemen; doch 't geen, naar myn denkbeeld, zeker geregtigd is om den prys van Eer en Nut in het Menschlyk Leeven te ſtryken. Het is door de werkingskragt, ingeboezemd door dit beginzel, dat wy het ontwerpen en volvoeren van groote en edele Ontwerpen wagten, die boven de gewoone gevallen en deugden der Menſchen zweeven, en iets overlaaten om herdagt en door de Naakomelingſchap bewonderd te worden.

Een Man, in de daad, van koele Driften, en met eene zeer middelbaare maate van Aandoenlykheid begaafd (en misſchien des geheel misgedeeld,) moge, 't is waar, een zeer goed Wysgeer, en een Zedeleeraar, zyn, op welken bykans niets te zeggen valt; hy moge een ſtipt Waarneemer zyn van 't geen wy doorgaans verſtaan door de Regelen van goed en kwaad. Maar zulk een Character zal zich alleen vertoonen by geringe gelegenheden, in gewoone bedryven en leevensſtanden. Waar Regtvaardigheid (zo verre die bepaald is door Burgerlyke Wetten, of de bewyzen van zedelyk betoog) alleen vereischt wordt, zal hy misſchien niet in gebreke blyven; hy moge zelfs edelmoedig weezen, wanneer eenig uitdruklyk Gebod van den Godsdienst, of eenige Grondregel van Wysbegeerte, hem onderrigte, dat het hem voege zo te handelen. Maar hy zal nimmer zyne bedoelingen uitſtrekken tot groote betooningen van Vriendſchap of Goeddadigheid. En het is niet zeer te wagten, dat hy immer gevoelig zal weezen voor die edele kieschheid, die verfynde Menschliefde, die den byſtand van edelmoedige weldaadigheid uitreikt zonder de aandoeningen te wonden des beweldaadigden, door eene wyze van gunstbetoon, die hem zyne minderheid met ſmert doet gevoelen. —— Zo verre les en voorbeeld kunnen onderwyzen, moge hy geregtigd weezen tot den lof en het dankbetoon des Menschdoms, en zyne Deugden mogen éénen tred houden met de gevoelens der Eeuwe welke hy beleeft, van het Land waar in hy woont. Maar het zou de ydelheid zelve zyn van hem oorſprongiyke beſpiegelingen te verwagten in het vak der Zedekunde, ſtoutmoedige poogingen om de verouderde vooroordeelen te beſtryden, de erflyke ſlaaverny aan kwaalyk begreepene regten af te ſchudden, op het denkbeeld van misbruiken, door gewoonte en algemeene toeſtemming geheiligd, te huis-

ver-

vesten, en, ondanks de beschuldigingen van zonderlingheid en harsenschimmige najaagingen, tegen dezelve zich te verzetten, de boosaartigheid van omkoopbaare onmenschlykheid te braveeren, en de zaak van een onderdrukt volk te bepleiten. Ten bewyze van deeze Stelling, zou ik my mogen beroepen op den ouden en den jongen CATO, (met één woord, op den geheelen stoet der oude *Stoicynsche* Wysgeeren, indien de leevensbeschryvingen, en nog leevende voorbeelden van laateren tyde, geen gereeder en treffender blyken verschaften.

In 't kort, deeze koelbloedige Redeneerders zyn in de Zedelyke Wereld even als zommige blindeling bewierookte Persoonen in de Staatkundige, die, op den toetssteen van beproevende omstandigheden gebragt, bevonden worden enkel Mannen van werkzaamheid en dagelykſche uitvoering te weezen.

De Man van een Vuurig Character, integendeel, die sterke driften heeft en een hart vol gevoel omdraagt, vertoont zich nooit tot zyn voordeel, in den gewoonen loop der dingen; maar hy schittert met dubbelen luister, wanneer zyne kragtige Aandoeningen tot werkzaamheid opgeroepen worden, en hy zich in omstandigheden gesteld vindt, die hem aanzetten tot het doen van daaden, verder gaande dan de vastbepaalde Regelen van Deugd en Ondeugd, in de Schoolen geleerd; verder gaande dan de Letter der Wet!

In omstandigheden als deeze, is zyn Hart wyzer dan de Hoogeschool, zyne warme Driften, en ligt gaande wordende Aandoenlykheid, zyn beter dan Boekdeelen van Zedekunde, en lange lysten van Godsdienstige Grondstellingen. —— Niet, dat wy, dit zeggende, eenigzins ten oogmerke hebben om het Licht der Openbaaringe, of de Hulp die de Wysbegeerte biedt, te versmaaden, zonder deeze zou het Menschdom voor altoos blyven omkruipen in de duisternis van zinnelyken lust, of steeds struikelen zelfs op het vlakke en effen pad des gezelligen leevens. Alles, wat ik 'er mede wil aanduiden, is alleen, dat wy in omstandigheden kunnen geraaken, ja of 'er na staan om in dezelve te komen, waarin de Ziel geroepen wordt om te streeven boven de Leerstellingen van de eerste, en om gedreeven te worden, eer door eene meer driftige gevoeligheid van den waaren Geest, dan door eene bedaarde gehoorzaamheid aan de enkele Letter van de laatste.

Ten einde men my niet verkeerd begrype, zal ik my-

ne meening, door een voorbeeld, ophelderen, 't welk ſpreeken zal voor de ooren der tegenwoordige Eeuw van Menschlykheid. Het is zeker, dat noch de enkele Letter van den Godsdienst, noch van de Wysbegeerte, iets voorſchryft ten betoon van dat Godlyk en uitgebreid Medelyden, waar door veele beminnenswaardige Characters thans zich bevlytigen, om de affchaffing te bewerken van eenen Handel, die zich, mag ik my dus uitdrukken, baadt in menſchenbloed, en de zeilen doet zwellen door de zugten en 't gekerm van elende en verdrukking, ſchoon ten zelfden tyde de geheele Geest des *Christendoms*, by de zodanigen, die aandoenlykheids genoeg hebben om deszelfs weldaadige kragt te voelen, zich kragtdaadig verheft tegen de verſchriklykheden en onregtvaardigheden van dien Handel. De Man, derhalven, die koelzinnig zyn gedrag regelt naar het woordlyk voorſchrift, zou nooit de eerſte geweest zyn om maatregelen te beraamen, ſtrekkende tot het omhelzen van zulke edele en uitgebreide beginzelen. Neen: de Man, wiens Menschliefde eerst over den wyden *Atlantiſchen* Oceaan toog, en van de ſtranden van *Africa* tot die in de *West-Indiën* den verzagtenden balzem van verzoening en vrede *poogde toe te* dienen, moet den Godlyken gloed, welken *ik beſchryf*, gevoeld hebben, en eene vuurige Deugd bezitten, wyd en ver verſchillende van de werktuiglyke Eerlykheid eens Koopkantoors, of de onvolkomene Regtvaardigheid, die voor hangen of toekomende ſtraffen, in de Wet voorgeſchreeven, ſchrikt.

Ik moet, nogthans, niet verheelen, dat, gelyk dit Character zyne byzondere uitſteekendheden heeft, 't zelve ook voor byzondere gebreken bloot ſtaat; nam ik deeze niet in aanmerking, de Zedeleer van myn Stelzel zou zeer gebrekkig weezen.

Dezelfde kragt van ziel welke ons de grootſte hoogte van goeddaadigheid doet beſtygen, en byſtand biedt tot het betoon van het verheevenst vernuft, kan ons ook, wanneer het aan gepast beſtuur mangelt, tot de grootſte buitenſpoorigheden van drift doen overſlaan, en tot ongeſtuimheid en dwaasheid vervoeren. En, ſchoon ik gereed ben, om te verklaaren, dat het gevoelen van LONGINUS, ten aanziene van Werken van vernuft, even toepaſſelyk is op de menschlyke natuur, ten minſten wat het manlyk character betreft; ſchoon ik (naardemaal de eenpaarigheid van het eene niet vereenigd kan worden met

de

de verhevene deugden van het andere,) geene zwaarigheid maak, om te verklaaren, dat de veredelde geest en edelmoedige aandoenlykheid van het ſterkwerkend Character, niet tegenſtaande de gebreken, die 'er mede gepaard gaan, van losbandige driften, niet tegenſtaande de onvoorzigtigheden en dwaasheden, die 'er uit voortſpruiten, een beſliste voorkeuze bezit boven de werktuiglyke onſchuld van eene koeler geaartheid. Nogthans moet de gelegenheid nooit verzuimd worden om dusdanige Characters te vermaanen van de dringende noodzaaklykheid, waarin zy zich bevinden om zich dubbel te wapenen met naauwlettend toevoorzigt, met de voorſchriften der Wysbegeerte, en de wederhoudingen der voorzigtigheid; naardemaal, anderzins, deeze ongeregeldheden, die verſchooning kunnen vinden als ſlegts bykomende omſtandigheden, de hoofdtrekken van hunne Geſteltenisſe worden; en Edelmoedigheid zich zelve verliest in volſlagene Buitenſpoorigheid en Aandoenlykheid in wellust ontaart.

Naardemaal ik meest overhel, om aan de vereeniging van Zedelyke en Natuurlyke Oorzaaken deeze Verſchynzels toe te ſchryven, die twee tegen over elkander geſtelde Aanhangen van Wysgeeren, zo geregeld aan de eene of de andere willen toekennen, zou ik, gevraagd na den oorſprong van dit Character, denzelven deels zoeken in de oorſpronglyke, werktuiglyke, ſchikking des dierlyken Geſtels, deels, in den invloed der Opvoeding op de Ziel. Die fyne zamenſtelling der Zintuigen; die verzorgers van inwendige Aandoenlykheid; die vaardige en leevendige bevatting, welke zy, die geſteld zyn op het gebruik van woorden, die zy niet verſtaan, en denken dat ze veel betekenen, om dat ze kunstwoorden geworden zyn, de *groote dierlyke Geesten* noemen; doch in de daad, de gevolgen zyn van die keurige en fyne overeenſtemming van deelen, waar door de geheele Geſteltenis vatbaarder wordt voor Ziels en Lichaams aanprikkelingen, en dikwyls den ſtroom des leevens door deszelfs kanaalen voert, met zulk geweld, dat men, zelfs in een ſtaat van volkomene gezondheid, het voor eene ongeſteldheid zou houden, —— deeze zyn de beginzels van de Geſteltenisſe, welke wy thans ontleeden —— de bloozende kaak —— het ſchitterend oog, —— de bezielde weezenstrekken —— met één woord, het geheel ſpreekend voorkomen van den Man met een Vuurig Character; —— dit alles wyst ten vollen aan, dat het geene verbeelding, geene loutere veronder-

ſtelling is, welke ons opleidt, om, ten voordeele van het zintuiglyk Geſtel, te ſpreeken.

Maar, om het bevallig Kind van Mede-aandoenlykheid en Deugd te doen gebooren worden, wordt 'er iets meer vereischt. De Natuur, 't is waar, heeft de keurlyke ſtoffe verleend; doch het hangt van den Kunſtenaar af om de maat van ſchoonheid of leelykheid, welke dezelve zal aanneemen, te bepaalen; en het bedwang der Opvoedinge kan, misſchien, eenigermaate de ſchikkingen van de eerst vormende hand tegenwerken, en de ingelegde vermogens dooden. Dat dezelve deeze vermogens kan verkeeren, blykt genoegzaam uit den verbaazenden yver, waarmede zomtyds voorwerpen, haatlyk in 't oog der Rede, zomtyds naagejaagd worden, en de leevendigheid, de drift, die maar al te dikwyls glans en betoverende kragt aan de Ondeugd byzet.

Eene vroegtydig en met beleid aangewende te onder houding der voldoening van enkelen lust, veelvuldige aanſpooringen tot het opvolgen van edeler driften, beſtendige aanmoediging en opkweeking van verſtandlyke vermaaken, en bovenal eene vroege kennis aan de ongelukken en elenden des Menschdoms, zullen altoos *noodig* weezen tot het voltooijen van een Character: en *mogelyk* hebbe men de rede, waarom wy zo zeldzaam voorbeelden van Zagtaartigheid en Medelyden by Menſchen in hoogen rang aantreffen, daar in te zoeken, dat lieden van dien kring al te verre afgeſcheiden zyn van weezenlyk ongemak, om 'er of onmiddelyk of naauw mede verknogt te weezen, geduurende eenig aanmerkelyk tydvak huns leevens.

Dan men heeft in 't midden gebragt, of deeze Geſteltenisſe, hoe voordeelig voor de Maatſchappye, ook te wenſchen zy voor een Mensch op zich zelven, als een bron van geluk, opweegende tegen de bekommernisſen en ongelukken, waar voor zy den Mensch bloot ſtelt. De laaghartige Zoonen der gevoelloosheid ſcheppen niet alleen genoegen in de misſlagen en onbeſtendigheden van een Character, na welks edeler hoedanigheden zy nooit kunnen dingen, ten toon te ſtellen; maar zy hebben 't zelve ook ten kwaalyk uitgekoozen voorwerp geſteld van hunne kragtlooze ſpotternye als een gekheid der natuure; zich zelve plaagende met noodlooze angſtvalligheden, en zich zorgen op den halze laadende, die eene gelukkiger Onverſchilligheid gemaklyk vermyd zou hebben. De veelvul-

vuldige kweekelingen van gemaakte Aandoenlykheid, die met de waare Gevoeligheid niets gemeens heeft dan den naam, hebben, daar zy de beklemdheid des Medelydens zogten te vertoonen, om de eer hunner eigene Aandoenlykheid in veele gevallen op te houden, een ſchynbaar ſteunzel gegeeven tot aanmerkingen van dien aart.

De zodanigen, nogthans, die niet onkundig zyn van de Gemoedsbeweegingen, hier boven aangeduid, moeten menigmaalen ondervonden hebben, en zy, die myne bedenkingen gegrond vinden, zullen overtuigd zyn, dat zulk eene Geſteltenis, ſchoon dezelve ons onderworpen maake aan eenige bezorgdheden, waar van louter *dierlyke groeijing*, als ik deeze ſpreekwyze mag gebruiken, nooit bewustheid kan hebben, eene ruime vergelding vindt in de vermaaken en genietingen, na welke niemand, dan de bezitter van dusdanig eene Geſteltenisſe, kan ſtaan.

Dikwyls heeft men gezegd, dat de Deugd haare eigene belooning medebrengt; en dit zeggen, zo waar omtrent alle Deugd, mag inzonderheid voor waar gehouden worden; ten opzigte van de Goeddaadigheid. In de daad, gelyk Zelfliefde de groote bron is van eigen veiligheid, in dien eenzaamen ſtaat, welken eenige harsſenſchimmige Wysgeeren den ſtaat der Natuure genoemd hebben, zo is Goeddaadigheid de voornaame bronwel van die duurzaamer veiligheid, en dier verhevener genietingen, waar voor de gezellige verbintenis ons vatbaar gemaakt heeft; en zy, die de laagere boven de edeler aandoeningen ſtellen, zouden, om beſtaanbaar met zich zelven te handelen, beter doen met weder te keeren tot de woeste wildernisſen, of te erkennen, dat, indien zy, zonder de aanprikkelingen tot Goeddaadigheid zelve te voelen, de voordeelen daar van erlangen, 'er eene uitgeleezene voldoening moet gelegen zyn in het vol bezit, 't welk zy, die 'er van ontbloot zyn, nooit kunnen kennen.

Zelfliefde, 't is waar, verſchaft voldoening aan zinlyk genot; maar verleent Goeddaadigheid dezelve niet in onbekrompener maate aan de Ziel? En welker genietingen duuren langst? De Zinnen zyn, even als de klei in de handen des Pottebakkers, voor geene vermaaken vatbaar, dan die 'er onmiddelyk worden ingedrukt; terwyl de Zielsaandoeningen, gelyk ſpiegels van keurig maakzel, niet alleen vercierd zyn, met haare eigene indrukzels, maar door te rugkaatzing alle de genougten der

omſtaande voorwerpen ontvangen, en misſchien, wanneer de Aandoenlykheid ze op het keurigst gepolyst heeft, kaatzen zy het beeld te rugge met eene ſchoonheid en kragt van uitdrukking, grooter en ſterker dan het oorſpronglyk beeld.

Dus zal, derhalven, terwyl de weldaadige Man van een Vuurig Character geluk verſpreidt, in de daad, teffens zyne eigene genietingen vermenigvuldigen; zyne hoogſte genietingen — deeze, die geplant zyn in de Ziel, zullen, (om my van eene Oosterſche zinſpeeling te bedienen,) bloeijen gelyk de nimmer dorrende Amaranthen van het Paradys, bloeijen in zyn eeuwigduurend beſtaan; daar de genietingen der Zinnen, gelyk de zwakke bloemen in dit ondermaanſche, ſlegts voor een oogenblik bloeijen, verdorren en vergeeten worden.

Den Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

WEL EDELE HEEREN!

Voor zoo veel my bekend is, is het volgend Stukje nog niet in het Nederduitsch vertaald. Daar 't zelve evenwel ook in ons Land, ter zagter beoordeeling van dergelyke gevallen, mede nuttig kan zyn, heb ik gemeend het publiek geenen ondienst te zullen doen, met Uw Ed. te verzoeken het zelve in Uw Ed. geacht *Maandwerk* te plaatzen.

Ik ben, met de meeste achting,

WEL EDELE HEEREN!

Uw Ed. D. W. Dienaar,

's Bosch, den
19 July 1792.

N. C. DE FREMERY,
A. L. M. Phil. Dr. en Med. Stud.

OVER

OVER DE ONZEKERHEID DER TEKENEN VAN DOODSLAG, IN HET GEVAL VAN ONEGTE KINDEREN. Door wylen WILLIAM HUNTER, M. D. F. R. S. *Buitengewoon Geneesheer der Koningin, en Lid van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te Parys.* Voorgeleezen den 14 July 1783.

Aan de Leden van het Geneeskundig Genootſchap.

MYNE HEEREN!

In den loop van het tegenwoordige jaar, kwam een aanzienlyk en kundig Vriend, by de volgende gelegenheid, my een bezoek geeven: hy verhaalde my toen, dat 'er op het land een jong Vrouwsperſoon opgevat en in de gevangenis gezet was, om over den onderſtelden moord van haar bastaard Kind te regt geſteld te worden. Volgens het geen men hem gezegd had, ſcheen het uit de omſtandigheden te blyken, dat zy onſchuldig was; en evenwel, verneemende dat de gemoederen van het volk in dat gedeelte van het land zeer tegen haar verbitterd waren, door het algemeen geroep van *eenen wreeden en onnatuurlyken moord*, vreesde hy, dat zy, hoewel onſchuldig, het Slagtoffer van vooroordeel en blinden yver zoude worden.

Hy wenschte, zeide hy, een onbevooroordeeld onderzoek te bezorgen. Hem was berigt, dat dit een onderwerp was, 't geen ik in myne Leſſen behandeld, en daar over eenige aanmerkingen gemaakt had, die mogelyk niet genoeg bekend waren, of op welke men niet genoegzaam lette: hy kwam dierhalven met dat oogmerk om van my te verneemen, welke deeze aanmerkingen waren.

Ik verhaalde hem, 't geen ik gewoonlyk over deeze ſtof zeide. Hy vond ſommige myner Waarneemingen zo zeer ter zaake dienende, dat hy oordeelde dat dezelve zomtyds het middel zouden kunnen zyn, om 't leeven eener Onſchuldige te redden: en, indien zy dit by deeze gelegenheid doen konden, 't geen hy dagt zeer mogelyk te zyn, hield hy zig verzekerd, dat ik gaerne de moeite zoude willen neemen van dezelve op het papier te brengen. Den volgenden dag zond ik hem dezelve in eenen brief, van welken ik hem vryheid gaf zoodanig een gebruik te maaken, als hy voegzaam oordeelen zoude.

Eenigen tyd hier na verhaalde hy my, dat het hem zeer aangenaam was, my te kunnen bedanken voor mynen brief, en my te berichten, dat het regtsgeding geëindigd en het ongelukkige jonge Mensch vry geſprooken was; dat hy reden had om te gelooven, dat myn brief hier toe medegewerkt had. Dit het onderwerp van eenige geſprekken op eenen avond in onze Geneeskundige byeenkomst geweest zynde, zult gy u herinneren, Myne Heeren, dat gy het onderwerp belangryk vond, en begeerde dat ik 'er u eene Verhandeling over geeven zoude. Thans zal ik aan uw verlangen voldoen.

In ongelukkige gevallen van den dood van onegte Kinderen, zo wel als in elke daad die ſtraf ſchuldig is, of oorzaak tot agterdogt geeft, vorderen rede en billykheid een onderzoek van alle de omſtandigheden; en in 't byzonder, dat men tragte om te ontdekken, uit welke inzigten en beweegredenen de daad voortſpruite. Want, daar niets zoo misdaadig zyn kan, dat men 'er door de verbeelding geene omſtandigheden zoude kunnen byvoegen, om het erger te maaken; zoo kan men zig mede niets voorſtellen, 't geen zoo godloos zyn zoude, en zoo beledigend voor een gevoelig hart, dat het niet eenigzints door omſtandigheden en beweegredenen zoude kunnen verzagt of verminderd worden. In het regt beoordeelen van de waardy der menſchelyke handelingen, zal 'er veel afhangen van den toeſtand der ziel, op den tyd, dat de daad bedreeven wierd; en het is, om deeze reden, dat de wetten van alle Landen zeer veel aan krankzinnigheid inſchikken; en dat krankzinnigen voor hunne daaden niet verantwoordelyk zyn.

Men zal my zekerlyk gaarne willen toeſtaan, dat ik genoegzaame gelegenheid gehad heb, om eene groote menigte vrouwlyke Characters te leeren kennen. Ik heb de heimelyke, zoo wel als de opentlyke, deugden, de heimelyke zoo wel als de meer opentlyke zwakheden, van Vrouwen in alle de rangen van het leeven gezien. Ik ben in haare geheimen geweest, en haar raadgeever in die oogenblikken, als haar lichaam en ziel in de grootſte benauwdheid waren. Ik ben een getuige geweest van haar heimelyk gedrag, als zy zig zelven gereed maakten, om het gevaar te ontmoeten, en heb haare laatſte en ernſtigſte overdenkingen gehoord, wanneer zy zeker waren, van maar weinige uuren meer te zullen leeven.

Dee-

Deeze kennis der Vrouwen doet my (hoewel 'er buiten twyfel veele uitzonderingen op den algemeenen regel zullen zyn) zeggen, dat Vrouwen, die zwanger zyn, zonder haaren ſtaat te durven bekennen, over het algemeen voorwerpen van het grootſte medelyden zyn; en meestal minder ſchuldig, dan de menſchen zig verbeelden. In de meeste deezer gevallen is de Vader van het Kind wezentlyk ſchuldig, en dikwyls is hy dit daarenboven op eene wreede wyze; de Moeder is zwak, ligtgeloovig, en bedrogen. Aan zyn drift voldaan hebbende, denkt hy niet meer om zyne beloften; zy vind zig zelve mishandeld, van zyne genegenheid, oplettenheid, en onderſtand verſtooken, en overgelaaten, om, indien het haar mogelyk is, te worſtelen, met ziekte, ſmarten, armoede en eerloosheid, en om het kort te zeggen, met een *volſlaagen bederf, voor haar geheele leeven.*

Een onwaardig Vrouwsperſoon kan nimmer tot deezen ongelukkigen ſtaat komen, om dat zy voor eerloosheid ongevoelig is; maar eene Vrouw, die deeze agtingwaarde deugd bezit, een ſterk gevoel van ſchaamte, en eene groote begeerte, om agtenswaardig in haar Character te zyn, zig zelve van zulke yſelykheden omringd vindende, heeft dikwyls geen ſterkte van geest genoeg om aan dezelven weerſtand te bieden, en maakt, in wanhoop, een einde aan een leven, 't geen haar onverdraaglyk geworden is. Kan, in zulk een geval, iemand, wiens hart ooit voelde wat medelyden is, om haare daad toornig zyn op de nagedagtenis van zulk eene ongelukkige Vrouw? Het leeven was haar zoo verſchriklyk en drukkende, dat zy het niet langer konde draagen. Als men haaren toeſtand uit dit oogpunt beſchouwt; zal ieder menſchelyk hart haare onvoorzigtigheid of misdaad vergeeten, en het lyden, 't welk zulk eene Vrouw moet ondergaan hebben, diep gevoelen; eene Vrouw, welke, indien zy ſlegts niet na de trouwlooze betuigingen en beloften van onze Sex geluisterd hadde, eene liefhebbende en trouwe Huisvrouw, eene deugdzaame en geëerde Moeder, had kunnen zyn, geduurende een lang en gelukkig leeven, en deeze overweeging verwekte waarſchynlyk in haar de laatſte vlaag van wanhoop, die haar in de eeuwigheid rukte. Ernſtig te denken aan 't geen eene onzer medeſchepſelen moet voelen, in zulk een ontzaglyk oogenblik, moet elken man tot medelyden beweegen, wiens hart niet van wreedheid verſtaald is, en iedere Vrouw, welke niet ſtrenger deugdzaam

zaam en kuisch wil zoeken te ſchynen, als mogelyk immer eene braave Vrouw was.

Men zoude kunnen zeggen, dat de ſchuld van zulk eene Vrouw toeneemt, wanneer wy in overweeging nemen, dat, ten zelfden tyde, als zy een einde van haar eigen leeven maakt, zy tevens ook haar Kind vermoort. God verhoede, dat doodſlag altyd moord zoude zyn! Doodſlag is dan alleen moord, wanneer die met eenigen trap van bedaard overleg en godlooze oogmerken bedreeven word. Kan dezelve, ten uitvoer gebragt zynde, in eene razerny van wanhoop, in Gods oog meer beleedigend zyn, dan wanneer dezelve in eene yle koorts, of Maanziekte bedreeven word? Hy moest derhalven te gelyk met onzen afkeer ook ons medelyden opwekken.

Het geen men gemeenlyk oordeelt, de moord van een onegt Kind door de Moeder begaan te zyn, zoude men, indien de wezentlyke omſtandigheden alle ten volle bekend waren, moeten in onderſcheidene omſtandigheden toeſtaan, eene geheel andere misdaad te zyn.

In ſommige gevallen, (die het te wenſchen is, dat zeer zeldzaam zyn mogen) is het eene misdaad van de zwartſte ſoort: het is dan een te vooren bedagt overleg om het leeven te beneemen aan het minſt beledigende en hulploosſte van alle menſchelyke ſchepſelen, en ſtrydt niet alleen tegen de algemeenſte inſpraaken van menſchelykheid, maar tegen die magtige ingeſchaapene (*inſtinctive*) drift, welke de Schepper van onze Natuur, tot wyze en gewigtige oogmerken, in de borst van ieder vrouwlyk ſchepſel gelegd heeft, eene verwonderingswaardige zorg voor de behoudenis van haar Kroost. De liefderykſte uitlegging, die men van zulk eene wreede daad geeven kon, en welke het te hoopen is, dat dikwyls de billykſte was, zoude zyn, om dezelve als een werk van razerny of kortduurende krankzinnigheid te beſchouwen.

Maar, voor zoo veel ik 'er over oordeelen kan, is het grootſte getal der zoogenoemde moorden, van onegte Kinderen, van eenen geheel anderen aart. De Moeder heeft een onoverwinbaar gevoel van ſchaamte, en wenscht niets vuuriger, dan dat zy haaren goeden naam moge bewaaren, en voor zoo ver is zy deugdzaam en beminnelyk. Zy heeft geene ſtoutmoedigheid om haare eerloosheid te bekennen, en zulks te kunnen uithouden.

Na

Na maate zy de hoop verliest van of met opzigt tot haare zwangerheid in eene misvatting geweest te zyn, of van haare beangstheid door eene gelukkige miskraam verlost te worden, ziet zy elken dag haar gevaar grooter worden en naderen, die haare ziel met schrik en wanhoop overstelpen. In deezen toestand, zouden veele van deeze Vrouwen, die naderhand van Kindermoord beschuldigd worden, zigzelven ombrengen, indien zy niet wisten dat zulk eene daad zonder twyfel een onderzoek zou veroorzaaken, 't welk aan den dag zoude brengen, 't geen zy zo angstig wenschten te verbergen (*). In deeze verslaagenheid, niets minder dan de moord van haar Kind bedoelende, bedenken zy verscheidene ontwerpen, om de geboorte van het Kind te verbergen; maar wankelen tusschen zwaarigheden van alle kanten, stellen den boozen dag verre, en betrouwen te veel op het geval en goed geluk. In deezen staat worden zy dan schielyker overvallen, dan zy verwagt hadden; haare ontwerpen liggen in duigen; haar lichaams- en zielsgevaar berooft haar van alle oordeel, en redelyk gedrag; zy verlossen zonder hulp, op de plaats, waar zy in haare vrees en verbystering zig by geval na toe begaven; somtyds sterven zy in de benauwdheden der verlossing, en somtyds vallen zy, geheel uitgeput, in flauwte, en worden niets gewaar van 't geen 'er omgaat; en wanneer zy eenige weinige kragten weerkrygen, vinden zy dat het Kind, reeds dood, of misschien nog niet, volmaakt leevenloos is. Kan men nu in zulk een geval wel verwagten, dat eene Vrouw het geheim aan den dag zoude brengen, daar dit nergens meer toe dienen kan? Zal niet de beste gesteldheid van haaren geest haar dringen, om haar Character te bewaaren? Zy zal, derhalven, alles, wat het voorgevallene ontdekken konde, zo goed als zy kan verbergen, alhoewel, indien het naderhand ontdekt word, juist dit gedrag als een bewys van haare schuld zal aangemerkt worden.

Om met my overtuigd te zyn, dat zulk een geval dikwyls gebeurt, zoude de Leezer mogelyk gaerne eenige voorbeelden en opheldering hebben. Over het algemeen heb ik opgemerkt, dat, hoe opregter de Vrouwen over zulke ver-

(*) Een zodanig volvoerde daad heeft de *Redacteur* zelve ontmoet.

verderflyke onvoorzigtigheden berouw hebben, het even zoo veel moeilyker is, om haar hieromtrent tot bekentenis te brengen; en dit is natuurlyk. Onder andere voorvallen, welke men zoude kunnen bybrengen, opende ik de lichaamen van twee ongetrouwde Vrouwen, welker beide Characters, by alle die haar kenden, als onberispelyk, en buiten eenig kwaad vermoeden, waren. Over haare gezondheid geraadpleegd wordende, bedroogen, beide, my; op ééne van haar had ik vermoedens, en gaf my alle moeite om haar te overreeden my 't geheim toe te vertrouwen, indien de zaak zoo was; beloovende haar, dat ik alles zoude doen, wat in myn vermogen was, om haar uit de moeilykheden, die haar boven 't hoofd hingen, te helpen: maar alle myne moeite was vergeefs. Beide ſtierven aan zwaare pynen in haare ingewanden, en ſtuipen. Toen men de Lyken zoude afleggen, vond men, in het eene geval, een dood Kind, niet geheel voldraagen, tusſchen de beenen van de ongelukkige Moeder liggen; en, in 't andere geval, ontdekte men een zeer groot dood Kind, dat maar half gebooren was. Uit zulke gevallen kan ten overvloede blyken, welk een geduldig en vast beſluit de vrees voor ſchaamte *kan doen* neemen. Een jong ongetrouwd Vrouwsperſoon, haare zwangerheid verborgen gehouden hebbende, verloste in den nagt zonder hulp. Men had vermoeden op haar, zogt haare kamer door, en vond het Kind in haare doos, in natte kleederen gewonden. Zy bekende, dat het Kind het haare was, maar ontkende hetzelve vermoord, of eenig voorneemen gehad te hebben, om dit te doen. Ik opende het Kind met Mr. PINKSTAN, uit St. Albansſtraat, en de Longen wilden niet in 't water zinken. Het berigt, 't geen zy omtrent zig zelve gaf, was dit: dat zy eene getrouwe en begunſtigde Dienſtmeid was in eene Familie, welke zy niet konde verlaaten, als met de zekerheid, dat haar toeſtand dan ontdekt zou worden; en zulk eene ontdekking zoude, volgens haare meening, haaren zekeren *ondergang* voor haar geheele leeven te weeg brengen. Onder deeze zielsangſten, was zy beſluiteloos, en wankelde van dag tot dag in 't beraamen van een plan voor haar gedrag. Zy maakte eenige kleederen ter bewaaring van haar Kind (eene omſtandigheid, welke in haar voordeel was), en zy huurde in eene nabygelegen ſtraat, eene kamer met een bed, die gereed moest zyn, om, op 't eerſte berigt, oogenbliklyk eene Vrouw, die in

arbeid was, te kunnen ontvangen. Haar ontwerp was, om, zo als zy in arbeid kwam, na dat huis te loopen, en zig daar door eene Vroedvrouw, die men haar brengen zou, te laaten verlosſen. Zy zoude dan, oogenblikkyk daarna, weder na huis gegaan zyn, en zig, op de best mogelyke wyze, over haar uitgaan verontſchuldigd hebben. Zy had wel gehoord van Soldaaten-Wyven, die agter een heg verlost, en met het Kind haaren Man korten tyd daarna gevolgd waren; en zy hoopte dit zelfs ook te zullen kunnen doen. Zy wierd in den nagt, door een kolyk, zo zy meende, overvallen; deed eenige kleederen aan, zo wel om zig warm te houden, als om gereed te zyn om terſtond heen te loopen, indien haar de arbeid overvallen mogt. Na eenigen tyd gewagt te hebben, overviel haar ſchielyk zulk eene ſnydende pyn en ſchrik, dat zy noch moed noch kragten had, om in dien toeſtand, in den nagt, de trappen af, en over de ſtraat, te gaan. In wanhoop wierp zy zig zelve op het bed, en door den ſchrik en de angst, welke zy leed, verloor zy 't gebruik haarer zintuigen, en viel in flauwte. Een weinig weder tot zig zelve komende, vond zy zig in eenen vloed van ontlastingen liggen, en 'er lag een dood Kind by haare beenen. Zy gaf het allereerst op haar Kind acht, en vond dat het zeer zeker dood was. Zy lag eenigen tyd te bed, overweegende wat zy doen zoude, en daar 'er eenige ſchemering kwam, ſtond zy op, leide alle de natte kleederen, en het Kind, in haare doos, maakte het vertrek en bed in order, en ging daar in liggen. — De Vrouw, van welke zy de kamer gehuurd had, en die eene kleine ſom gelds te pand gekreegen had, hoewel zy niet wist wie zy was, zwoer dat zy dezelfde perſoon was, die haare kamer gehuurd had, en bevestigde dat gedeelte van haare historie. Mr. PINKSTAN en ik verklaarden, dat wy haar verhaal zeer geloofwaerdig vonden, en bragten het, met de omſtandigheid van het dryven der Longen, ten genoege van de *Jury* overeen. Zo als wy dit vervolgens voor den Leezer doen zullen. Zy wierd vry geſproken; en ik had het genoegen van te mogen gelooven, dat zy niet aan moord ſchuldig was.

(*Het Vervolg en Slot hier na.*)

BESCHRYVING VAN EEN GROOT VIERVOETIG DIER, TOT HEDEN ONBEKEND BY DE NATUURKUNDIGEN.

Door J. C. DELAMETHRIE.

(*Journal de Phyſique.* Fevr. 1792.)

Het den Natuurkundigen nog onbekende Dier (zie nevensgaande Afbeelding) is uit het binnenſte van *Africa*, zints twee of drie jaaren, in *Engeland* gebragt. De tegenwoordige Eigenaar laat het voor geld zien, en reist 'er mede na verſcheide Steden van *Engeland*. Hy noemt het *Lion-Monſter*, of de *Monſteragtige Leeuw*, om de Nieuwsgierigen aan te lokken, hoewel dit Dier geene gelykheid altoos heeft op den *Leeuw*, noch wat de gedaante noch wat de geaartheid betreft. De volkomenſte beſchryving, welke ik 'er van heb kunnen magtig worden, komt hier op neder.

Het Dier gelykt wel eenigzins na een gemeenen *Beer*, doch is wat kleinder; ook wel na een *Das*; doch is veel grooter dan deeze.

In ongeſchiktheid en lompheid van gedaante, *is de overeenkomst* met den *Beer* groot. Het Lyf is overal met dik hair bedekt, 't geen ruw, hard, en over 't geheele lichaam bykans twee duimen lang is: doch, 't geen dit Beest onderſcheidt van de *Beeren* en *Daſſen*, is een zeer groot hairbosch op den rug, welks hairen de lengte van tien of elf duimen hebben; zy hangen te wederzyden neder, en laaten een ſpleet in 't midden.

De Staart is kort, en bykans geheel door het hair bedekt.

De Kop is groot, het Voorhoofd breed, en het hair daar zeer kort.

De Snoet is langwerpig, en aan 't einde kraakbeenig; zich verder uitſtrekkende dan de Neusgaten.

De Lippen zyn zeer dun en lang, en voorzien van ſpieren, die het Dier in ſtaat ſtellen om dezelve voorwaards uit te ſteeken.

Snytanden ontbreeken dit Dier; dan in elk Kaakbeen heeft het twee zeer ſterke Hondstanden, en zes Maaltanden.

De Neusgaten zyn omtrent een en een halve duim open, en zeer klein.

Zy-

Zyne kleine zwarte Oogen hebben geene leevendigheid; hy heeft, even als de *Beeren*, eene byzondere wyze om ze op de voorwerpen te vestigen.

De Ooren zyn kort en bykans onder het hair bedolven.

De Pooten en Dyen zyn zeer kort en ſterk.

De Vingers, niet van elkander geſcheiden, zyn vyf in getal, gewapend met lange en kromme Nagelen; het Beest bedient 'er zich van met eene wondere behendigheid, of van alle te gelyk, of van eenige in 't byzonder, om zyne ſpyze in kleine portien te verdeelen, en ze in den bek te brengen.

Als het Dier loopt, komen de Pooten niet geheel op den grond neder. Hier in komt het met de *Beeren* overeen.

De Kleur is donkerbruin en ſchitterend; aan den ſnoet wat helderder. Boven elk Oog is een bleek geelagtige vlek. Onder den Hals en aan de Borst ziet men een witte vlek.

Het Dier is zagt van aart; doch, getergd, ſlaat het een rauw geluid, en maakt een gegrom niet ongelyk aan dat der *Beeren*. Het ſchynt daar door klagte en ongeduld aan te duiden.

Het voedzel beſtaat in Vrugten, Nooten, enz. Men heeft dit Dier gewend Brood te eeten, het zagte en het vette van Vleesch; altoos weigert het 't magere en dorre; zeer is het op Honig geſteld; doch wil geen Wortelen eeten.

Dit Dier graaft gaten in den grond, en woont 'er in. De Voorpooten zyn van zodanig een maakzel, dat het gemaklyk gaten daar mede delft, en het uitgegraafde tot kleine hoogten opwerpt.

Men ziet uit deeze Beſchryving, hoe veel dit Dier op een *Beer* gelykt. Men weet dat de *Beeren* zich eertyds in *Lybie*, en in *Africa*, onthielden; van waar, volgens MARTIALIS en andere Schryvers, de *Romeinen* dezelve deeden komen tot hunne Dierengevegten. Niet vreemd, dat men ze als nog in 't binnenſte van *Africa* aantreft.

Nogthans, indien de opgegeevene Beſchryving naauwkeurig is, kan men dit viervoetig Dier voor geen *Beer* of *Das* houden.

1. Het heeft op den rug een verbaazend Hairbosch, welks hairen de gemelde lengte van ettelyke duimen heb-

ben; dit vindt men noch by de *Beeren* noch by de *Dasſen*.

2. Hét heeft twee Hondstanden in elk Kaakbeen, en zes Maaltanden; maar geene Snytanden in 't geheel. —— De *Beeren* hebben zes Snytanden, twee Hondstanden, en vyf Maaltanden aan wederzyden. —— De *Das* heeft zes in elke Kaak, zes Hondstanden, twee Snytanden; acht Maaltanden in de bovenkaak, vier aan elke zyde, en tien Maaltanden in de benedenkaak, vyf aan elke zyde.

3. De Snoet is by de *Beeren* en de *Dasſen* veel langwerpiger dan by dit Beest.

't Is zeer te wenſchen, dat een *Engelsch* Natuurkundige, die gelegenheid mogt hebben om dit vreemde Dier te zien, ons eene volkomener Beſchryving daar van geeve, dan wy in ſtaat waren te leveren.

VERSLAG VAN DE SCHRIKLYKE ORCAANEN, AAN WELKE ISLE DE FRANCE ONDERHEVIG IS.

(Overgenomen uit de *Voyage a Madagascar, par l'Abbé* ROCHON.)

Niemand, dan die het ongeluk gehad heeft van ooggetuige te weezen, kan zich een denkbeeld vormen van de Orcaanen, die zomtyds op het Eiland *Isle de France* woeden. Zodanig een Orcaan gaat meest altoos vergezeld van Regen, Donder, en Aardbeeving; de Dampkring ſtaat als in vuur, en de Wind blaast, met woedende kragt, uit alle hoeken. Alles, wat in den weg van dit zamen vereenigd Onweer komt, ſchynt met een onherſtelbaar verderf gedreigd te worden.

't Is daarom, dat de Zeelieden, die dus een Orcaan van verre zien aankomen, zomtyds in ſtaat zyn, om het geweld van denzelven te ontgaan, door de rigting waar te neemen, en een anderen koers te houden, wanneer zy dikwyls voor ſtilte dryven, op een kleinen afſtand van de plaatzen, waar deeze vervaarlyke Stormwinden al derzelver woede ſpillen. Wanneer de kragt des Winds meer is dan 150 voeten in één ſeconde, kan niets deszelfs geweld wederſtaan; de grootſte Boomen worden, met wortel en alles, uit den grond gerukt; de ſterkſte Gebouwen

om

een ver geſmeeten, terwyl noch de zwaarte der ankers, noch de beste ankertouwen, een Schip kunnen beveiligen, of verhoeden van op 't ſtrand te geraaken, en in ſtukken te ſtooten.

Ik zag de groote Maſt van het Schip de *Mars*, een Oorlogſchip van vier-en-zestig Stukken, afbreeken, en over boord waaijen, in den Orcaan van Maart MDCCLXXI, die egter in zwaarte op verre na niet haalde by die, welke, in February deszelfden jaars, zyne vernielingen aanrigtte. Kundige Zeelieden weeten de kragt te berekenen, noodig om de groote Maſt van een Oorlogſchip te doen ſplyten, en kunnen oordeelen of ik vergrootende geſprooken heb, wanneer ik de ſnelheid des Winds, in de hevigſte Stoomen, op 150 voeten in één ſeconde bepaalde.

Op de Breedten tusſchen de Keerkringen is eene buitengewoone verandering in den ſtand van den Barometer, de tot nog éénige aanwyzing van een naderenden Orcaan.

Toen de Orcaan, in February des Jaars MDCCLXXI, op *Isle de France* woedde, ontrustte de ſchielyke daaling van de Kwik my, zo wel als den Intendant des Eilands, den Heer POIVRE, ten hoogſten. Wy ontdekten dit ten vier uuren naa den middag. De Heer POIVRE zondt om den Capitein der Haven. Deeze Officier, die een voorigen zwaaren Orcaan hadt bygewoond, ſtondt op het zien des laagen Barometers niet zo zeer verſteld, als wy; en zeide, dat 'er zekerder Voortekens waren: vier-en-twintig uuren, voegde hy 'er nevens, vóór het uitbarſten van den Storm, zult gy zien, dat de Zwarten van het Gebergte komen om denzelven aan te kondigen. Daar en boven zal de wyze, waar op de Zon ondergaat, my onderrigten, welke maatregels 'er moeten genomen worden, om, zo veel mogelyk, de ongelukken, by zulke gelegenheden gevreesd, voor te komen. Noch de ernſtige Vermaaningen van den Intendant, noch myne bygebragte Waarneemingen, waren ſterk genoeg om hem van den aanmaderenden ramp te overtuigen; hy beſloot niets te doen tot dat hy de Zon zag ondergaan. —— De Lugt was toen helder; doch de Barometer hieldt aan met zakken, ſchoon de Zon zeer helder onderging. De Capitein, die meer veele Jaaren de *Oost-Indiſche Compagnie* gedient hadt, ging van ons af, volkomen gerust dat wy veilig waren voor alle de onheilen, waar mede wy dagten dat het Eiland gedreigd werd: hy ſchoon medelyden te heb-

ben met onze onkunde, die zo veel vertrouwen op een Weerglas ſtelden. Het valt bezwaarlyk, iemand, die enkel in het daadlyk Bedryf eener Kunſte is opgetoogen, te overtuigen, dat de Weetenſchap van eenig gebruik is.

Ten zeven uuren, één uur naa het ondergaan der Zonne, beliep ons de Stormwind. Vóór negen uuren waren alle de Schepen op ſtrand gefmeeten, uitgenomen de Pink de *Ambulante*, en de kleine Advysboot, de *Verd-Galand* geheeten. De Stroom dreef de Pink na Zee, en de Advysboot, aan dezelve vastgemaakt, zonk.

De *Ambulante*, zonder Zeilen of Roer, zonder voorraad voor de Scheepslieden, en daarenboven bezet met Soldaaten van het *Ierſch* Regiment van CLARE, dreef meer dan twaalf uuren om, geheel op de genade van den Wind, die zo veel veranderde, dat de Pink het Eiland werd omgevoerd, en eindelyk ſchipbreuk leedt op het eenig gedeelte van de Kust, waar de Manſchap met mogelykheid kon gered worden. —— 't Geen deeze onheilen te bejammerenswaardiger maakt, is de volſlaagene onmogelykheid om den verlegenen eenigen byſtand of hulpe te bewyzen. Wy waren verpligt onbeweeglyk te blyven te midden van het verderf, dat rondsom *ons woedde*; wy moesten ons lot afwagten zonder de *mogelykheid* om het te voorzien, of voor te komen; de ſterkte des Winds, 't geweld der Stortregens, ſchrikten ons af, van de ſchuilplaats, door ons verkoozen, te verlaaten; wy moesten blyven waar wy ons bevonden, toen de Orcaan zyne woede begon.

Deeze Orcaan hieldt ten minſten tien uuren, met gelyk geweld, aan. Noch de Stortregens, noch de Donderſlagen, noch de Blixems, deeden de kragt des Winds afneemen; doch ten drie uuren 's morgens begon de Barometer, die vyf-en-twintig linien gedaald was, eenige minuuten te ſtaan, en kort daarop te ryzen; zints dien tyd nam de Storm af, en de Wind blies beſtendiger uit dezelfde ſtreek. Eindelyk was men 's avonds ten zes uuren in ſtaat om eenige hulp toe te brengen aan de ongelukkige Schipbreukelingen. —— Geduurende de Orcaan was alle gemeenſchap met de onderſcheide gedeelten des Eilands afgebrooken door de watervloeden, en de ontwortelde Boomen. —— Drie weeken verliepen 'er, eer wy eenige tyding kreegen van de *Ambulante*, ſchoon ſlegts zes mylen van *Port Louis op Isle de France* vergaan. Door

zgt

agt te geeven op de Voorſpellingen van den Barometer vóór het aankomen des tweeden Orcaans, leden de Schepen op de Reede veel minder dan in den eerſten.

LEEVENSBERIGT

VAN

DEN EERW. PHILIP DODDRIDGE, D. D.

Dr. PHILIP DODDRIDGE ſtamde af van eene aanzienlyke Familje in *Devonshire*. Zyn Over-oud-oom was Sir JOHN DODDRIDGE, Regter van 's Konings Bank, onder de Regeering van JACOBUS DEN I. Zyn Grootvader JOHN, Rector van *Sheperton* in *Middleſex*, werd, in den Jaare MDCLXII, door de *Acte van Uniformiteit*, afgezet (*). Mr. DANIEL DODDRIDGE, zyn Vader, een Koopman in *Londen*, trouwde de Dogter van den Eerw. JOHN BAUMAN, van *Praag*, die, ingevolge der uitdryvinge van den Keurvorst van de *Palts*, uit *Boheemen*, in *Engeland* kwam, en, gunſtige Getuigſchriften van veele *Duitſche* Godgeleerden mede gebragt hebbende, de aanſtelling tot Leermeester verwierf in de Vryſchool te *Kingſton-upon-Thames* (†).

Mr. DANIEL DODDRIDGE hadt twintig Kinderen, die allen jong ſtierven, uitgenomen eene Dogter en onze DODDRIDGE, die het twintigſte Kind zyner Ouderen was, en in *Londen* op den zes-en-twintigſten van Juny des Jaars MDCCII gebooren werd. Zo zeer ontbraken hem, by zyne geboorte, alle tekens van leeven, dat hy, voor dood, ter zyde gelegd wierd. Maar eene der tegenwoordig zynde Vrouwen, vermoedende, dat zy eenig leeven in het Kind beſpeurde, kweekte de bykans uitgaan-

(*) Ten dien tyde hadt hy tien Kinderen, van welken 'er geen bezorgd was; en desniettegenſtaande, verliet hy een post, die hem tweehonderd Ponden Sterlings Jaarlyks opbragt, om de voorſchriften des Geweetens niet te verkragten.

(†) Deeze Heer gaf desgelyks een uitſteekend blyk van braafheid. Om de vrye handhaaving van den *Proteſtantſchen Godsdienst* te behouden, verliet hy het bezit van eene zeer voordeelige ſtandplaats, en trok heenen te voet in het gewaad van een Boer; niets met zich neemende dan honderd ſtukken Goudgeld in een lederen gordel, en een Bybel naar LUTHER's overzetting.

gaande leevensvlam, met zo veel zorgvuldigheid, aan, dat dezelve brandend bleef.

Van zyne kindschheid af, hadt DODDRIDGE een zwak geſtel en een teeringagtig voorkomen, 't geen hem, zo wel als zyne Vrienden, deedt denken, dat zyn leeven kort zou weezen. Te deezer oorzaake was hy gewoon, byzonder by het verjaaren van zynen Geboortedag, zyne verwondering en tevens zyne dankbaarheid te betuigen, dat zyne jaaren zo lang gerekt wierden.

Zyne Ouders bragten hem vroegtydig op in de kennis van den Godsdienst. Zyne eerſte kundigheden in de Geleerde Taalen deedt hy op in eene School te *London*. In den Jaare MDCCXII vertrok hy na *Kingſton-upon-Thames*, na de School van zynen Grootvader BAUMAN. In dezelve bleef hy tot het Jaar MDCCXV, en ſtak uit door zyne Godsvrugt en vlytige Letteroefening. In dit zelfde jaar verloor hy zynen Vader; en eenigen tyd geleden was hy Moederloos geworden. Dus een Wees gelaaten, verwekte zulks in hem wel ernſtige, maar geene kommerlyke, gedagten; want hy gaf zyn Godvrugtig en berustend vertrouwen op de beſcherming der Voorzienigheid te kennen.

Naa zyns Vaders dood, begaf zich DODDRIDGE na eene byzondere School, te *St. Albans*. Hier maakte hy gelukkig kennis met een Heer, die hem met de vriendelykheid eens Bloedverwants bejegende, Mr. (naderhand Dr.) SAMUEL CLARK, een Leeraar onder de *Diſſenters* te dier plaatze. 't Geen de beſcherming van Mr. CLARK aan DODDRIDGE byzonder deedt te ſtade komen, was een ongeval, 't welk hem, daar zynde, overkwam. Door het ſlegt beſtuur van den Perſoon, aan wien, naa zyns Vaders overlyden, de beheering zyner Goederen was toevertrouwd, verloor hy alle zyne bezittingen; en hadt de Voorzienigheid hem geenen zo edelmoedigen Vriend toegeſchikt, hy zou zyne Letteroefeningen niet hebben kunnen voortzetten.

Staande Mr. DODDRIDGE's verblyf te *St. Albans*, begon hy een Dagboek van zyn leeven te houden; waaruit blykt, hoe bezorgd hy was om toe te neemen in Kennis, Godsvrugt, Deugd, en Nutheid voor het Menschdom. Dewyl hy het Christen-Leeraarampt op 't oog hadt, las hy, behalven zyne bevlytiging op de Taalen, alle morgen en avonden, gedeelten der H. Schrift, met eene daarby gevoegde verklaaring; en het was zeer zeld-

zaam

zaam dat hy deeze taak liet vaaren, of om Schoolbezigheden, of het neemen van eene Uitſpanning. Hy maakte Uittrekzels van de Leerredenen, die hy hoorde; tekende op, welk een indruk dezelve op hem maakten, als mede wat hem, in den gehoorden Leeraar, meest naavolgenswaardig dagt.

De School te *St. Albans* verliet Mr. DODDRIDGE, in den Jaare MDCCXVIII, en begaf zich na het huis zyner Zuster, te *Ongar*, in *Eſſex*. Hoe zeer zyne begeerte zich uitſtrekte tot het Leeraarampt, hadt hy, door de bekrompenheid zyner leevensomſtandigheden, weinig uitzigt om dien wensch zyns harten vervuld te zien. Terwyl hy hierover in verlegenheid was, liet de Hertoginne van *Bedford*, van zyne omſtandigheden en Character onderrigt, hem aanbieden, dat, indien hy zyne Studien wilde voortzetten, om in de *Kerk van Engeland* den dienst waar te neemen, zy de kosten, daar toe noodig, zou verſchaffen, en vervolgens voor hem zorgen. Dit voorſtel nam hy met dankbetuiging aan; doch wees het voldoen aan de voorwaarde op eene beleefde wyze van de hand: dewyl hy zich niet kon ſchikken naar de gevoelens daar noodig te onderſchryven.

In de verlegenheid, dat hy het Leeraarampt, waar toe hy zo ſterke begeerte hadt, niet zou kunnen bekleeden, viel hy op het denkbeeld om tot de Regten over te gaan, en ſtondt op het punt om eene voordeelige verbintenis aan te gaan met Mr. EYRE, een Raadsheer, toen hy een Brief van Mr. CLARK ontving, met aanbod om hem onder zyne beſcherming te neemen, indien hy na het Leeraarampt ſtondt volgens Christelyke Beginzelen. DODDRIDGE merkte dit aanbod als eene tydige tusſchenkomst der Voorzienigheid. Diensvolgens keerde hy weder na *St. Albans*, en onthieldt zich eenige maanden ten huize van zynen waaren Vriend, die zyne Studien regelde, hem Boeken verſchafte, en alles aanwendde om de Godsdienſtige geneigdheden in 's Jongelings boezem aan te kweeken.

In den Jaare MDCCXIX werd hy beſteld onder het opzigt van den Eerw. JOHN JENNINGS, die eene Academie der *Diſſenters* hadt te *Kibworth* in *Leicestershire* (*). Mr.

(*) Opſteller van *Two Diſcourſes, on preaching Christ, and particular and experimental Preaching*; die zo grooten opgang

Mr. JENNINGS vertrok, in den Jaare MDCCXXII, na *Hinckley*, te welker plaatze Mr. DODDRIDGE, op den tweeen-twintigſten van July, zyne eerſte Leerreden deedt. Van dien tyd af dat hy eerst den Predikſtoel beklom, was hy zeer aangenaam op alle plaatzen, waar hy zyne gaven liet hooren. In 't Jaar MDCCXXIII zette hy *zich te Kibworth* neder. Naardemaal hy zich in een onaanzienlyk Stadje onthieldt, kon hy bykans al zynen tyd beſteeden aan het vermeerderen zyner kundigheden.

Korten tyd naa dat hy zich te *Kibworth* met 'er woon begaf, beklaagde hem een zyner Academie-genooten, in eenen brieve, dat hy zich dus leevende begraaven hadt, Hier op ſchreef hy dit aanmerkelyk antwoord: „ *Hier* „ zit ik bepaald aan die vermaaklyke Oefeningen, welke „ de goede Voorzienigheid my ten Leevenstaak gegeeven heeft. De eene dag loopt naa den anderen voor„ by, en ik weet alleen dat dezelve voor my met ge„ noegen ten einde ſnelt. Wat de wereld rondsom my „ betreft, ik heb 'er zeer weinig mede te doen. Ik „ leef bykans als een Schildpadde, in zyn ſchaal gehuis„ vest, bykans altoos in dezelfde Stad, in 't zelfde „ Huis, in dezelfde Kamer. Nogthans *leef ik als een* „ Vorst; niet in praal en grootheid, maar *in vryheid*; „ meester van myne Boeken, meester van mynen Tyd, „ en, hoop ik 'er te mogen byvoegen, meester van myzel„ ven. Ik kan zeer gereed de bekoorelykheden van *Lon„ den*, de weelde dier Stad, het Gezelſchap daar te vin„ den, afſtaan vóór de heimlyke genoegens van ver„ ſtandige bezigheid en zelfgoedkeuring; verwyderd van „ toejuiching en van ſmaad, van nyd en veragting, en „ de verdervende aanlokzelen van Gierigheid en Eerzugt. „ Zo dat gy, in ſtede van my te beklaagen over myn „ lot, dat ik op eene zo onaanzienlyke plaats leef, my „ des geluk moest wenſchen; als gy opmerkt dat het „ leeven te deezer Stede my zo groote voordeelen ver„ ſchaft, tot de gewigtigſte oogmerken van Godsvrugt „ en Wysbegeerte, en ik mag 'er die van Nuttig te zyn, „ byvoegen."

Dr. KIPPIS merkt op, dat hy deezen brief, met een zonderling genoegen, heeft overgeſchreeven; dewyl hy met eeni-

maakten, dat ze door twee Biſchoppen, by het Beroepen hunner onderhoorige Geestlyken, hoogst werden aangepreezen.

eenige maate van voldoening mogt opmerken, hoe het ſlyten van een aantal jaaren, in een afgezonderden ſtaat, zeer gunſtig konne weezen tot den aanwas van kennis, en om eene hebbelykheid van Letteroefeningen te verkrygen. Deeze Heer heeft een uitneemend Leevensberigt van DODDRIDGE geplaatst voor de zevende Uitgave van den *Family Expoſitor*, waar men een omſtandig berigt aantreft van de byzondere Onderwerpen der Studien van DODDRIDGE, en de wyze, op welke hy ze voortzette, zo aan de Academie als in de eerſte jaaren van zynen dienst. Wy kunnen, volgens ons bepaald beſtek, ons hier toe niet inlaaten, noch ook ſpreeken van de wyze, op welke hy zyne Leerredenen vervaardigde, en den aart zyner Leerredenen, in dien tyd.

Mr. DODDRIDGE begaf zich, in 't Jaar MDCCXXV, na *Market-Harborough*, doch zonder af te zien van zyne betrekking tot de Gemeente te *Kibworth*. Omtrent deezen tyd, kreeg hy dringende aanzoeken van groote Vergaderingen te *Londen*, *Nottingham* en andére plaatzen. Maar hy bleef de voorkeuze geeven aan *Kibworth* en *Harborough*. In den Jaare MDCCXXIX verkbozen zynde, om, in den dienst, Mr. SOME, Leeraar te *Harborough*, te onderſteunen, predikte hy beurtlings te deezer plaatze en te *Kibworth*.

Mr. JENNINGS, die, in den Jaare MDCCXXIII, overleed, hadt eenigen tyd vóór zyn ſterven verklaard, dat Mr. DODDRIDGE, van alle zyne Leerlingen, best geſchikt was om zyn plan van Academisch onderwys te agtervolgen; veelen der Vrienden van DODDRIDGE ſtonden in 't zelfde begrip: waarop hy, in den Zomer des Jaars MDCCXXIX, een Academie te *Harborough* opende. In zyne eerſte Leſſe toonde hy zyne Kweekelingen, de redelykheid en de voordeelen van GOD in hunne Letteroefeningen te erkennen. In de tweede gaf hy hun onderrigtingen hoe zy zich jegens hem, jegens elkanderen, en allen rondsom hun, moesten gedraagen. Vervolgens hieldt hy de gewoone Leſſen. Zo vondt hy zich in een Leevensſtand geplaatst, die hem een tooneel, om de grootſte nuttigheden aan te brengen, opende (*).

Op

(*) Wylen de Eerw. HUGH FARMER, zo wel onder de *Diſſenters* bekend als een uitſteekend Leeraar, als in de Geleerde Wereld in 't algemeen, van wege zyne uitgebreide geleerd-

Op den vier-en-twintigſten van December des Jaars MDCCXXIX, verplaatſte Mr. DODDRIDGE zyne Academie na *Northampton*, ingevolge eener dringende noodiging om het Leeraarampt in de Vergadering te *Caſtle Hill*, in die Stad, te bekleeden. — Twee maanden later, werd hy aangetast door eene gevaarlyke Ziekte, van welke hy, nogthans, gelukkig herſtelde; en werd hy den negentienden van Maart te *Northampton* ingezegend.

Dr. KIPPIS, van de bekwaamheden van Mr. DODDRIDGE, als Leeraar, ſpreekende, drukt zich in deezer voege uit: „ Hy was altoos vuurig en hartroerend in de Toepaſſingen zyner Leerredenen." Zyne gevoelens op dit ſtuk, heeft hy, in deezer voege, uitgedrukt. „ 't Is, *in de* „ daad, het Character van een Mensch en een Christen „ onwaardig, zich te bevlytigen om de Hartstogten in „ beweeging te brengen, als hy het Verſtand onverlicht, en „ de Rede onovertuigd laat. Maar, zo verre het beſtaanbaar is met eene voeglyke inagtneeming van dit hoofdvermogen onzer Menschlyke Natuure, wil ik gaarne „ over Godlyke Waarheden, met een heilig vuur, ſchryven en ſpreeken. En kan ik my niet verbeelden, *dat* „ men het belang van den Godsdienst wel *zou behartigen*, als men poogde alle deeze Hartstogten te laaten „ ſlaapen, welke GOD zeker onze gemoederen heeft ingeplant, om dienstbaar te zyn, zo wel aan het Godsdienſtig als Burgerlyk leeven, en die, wat men 'er ook „ van moge zeggen, waarſchynlyk zullen beſteed worden „ tot zeer uitſteekende of zeer ſchadelyke einden." — „ Dit is," merkt Dr. KIPPIS op, „ de taal der wysheid. „ Waare Welſpreekenheid beſtaat in de vereeniging van „ het redelyke, het dringende, het hartroerende: en zich „ te vervoegen, zo wel tot de Hartstogten, als tot de „ Rede der Menſchen, is het voorſchrift der gezondſte „ Wysbegeerte. De koele en zwakke Toepaſſingen van „ veele Leerredenen, op den Predikſtoel, zyn zo wanſmaaklyk aan rechten ſmaak, als onbevorderlyk tot Godsdienſtige verbetering."

In den Jaare MDCCXXXVIII, haalde Mr. DODDRIDGE zyne Gemeente over, om met hem mede te werken tot het oprigten van eene Liefde-School, ter onderwys en klee-

heid en dierbaare Schriften, was een van DODDRIDGE's eerſte Kweekelingen.

kleeding van twintig Jongelingen. Hy zelve ging die School vaak bezigtigen, deedt onderzoek op de vorderingen der Scholieren; paarende zyne vermaaningen met de vurigſte gebeden voor hunne Vordering en Geluk.

Met zodanige zonderlinge bekwaamheden, en zulke uitmuntende deugden is het geenzins te bevreemden, dat Mr. DODDRIDGE de hoogagting en liefde zyner Gemeente bezat. In zyn uiterſten wil gaf hy dit getuigenis van zyne *Northamptonſche* Gemeente: „ Dat hy de genoeg„ lykſte uuren zyns Leevens had doorgebragt in het onder„ ſteunen der Godsdienſtoefeningen van een zo God„ vrugtig, als dankbaar en verdienſtlyk, Volk, als mogelyk „ immer eenig Leeraar hadt mogen bedienen."

„ Dit Character," merkt Dr. KIPPIS op, „ was over „ 't algemeen waar. Niettemin vondt Mr. DODDRIDGE, „ in zyne Gemeente gelegenheid om zyn geduld te oe„ fenen. Tot dezelve behoorden lieden van een bekrom„ pen bygeloovigen aart, en zwakke Geestdryvers, die „ hem zomtyds op eene verſtandlooze wyze laſtig vie„ len. Hy gedroeg zich, egter, ten hunnen opzigte, „ met eene toegeevenheid en tederheid, die zy naauw„ lyks verdienden, en waar van weinige Bedienaars van „ het Euangelie in ſtaat zouden zyn om een zo treffend „ voorbeeld te geeven."

In 't Jaar MDCCXXX trouwde Mr. DODDRIDGE aan Mejuffrouw MERCY MARIS, van *Worchester*; eene Egtgenoote, die, niettegenſtaande haare zwakke geſteltenisſe en ongezondheid, eene uitſteekende Huisvrouw was, en ter vergelding daar van de tederſte blyken genoot van Huwelyksliefde.

Dr. KIPPIS heeft, in de Leevensbeſchryving van Mr. DODDRIDGE veele bladzyden beſteed, in een belangryk verſlag, met eene menigte nutte bedenkingen doorvlogten, over de wyze, waarop DODDRIDGE zich als Beſtuurder der Academie gedroeg. Wy moeten ons vergenoegen, ten dien opzigte, alleen aan te merken, dat zyne agting in die hoedanigheid zo groot was, dat het getal zyner Kweekelingen uitſtak; zynde het eene jaar door het andere genomen, vier-en-dertig, en ſtondt dezelve ſteeds toe te neemen. —— Geduurende de twee-en-twintig jaaren, welke hy deeze post bekleedde, hadt hy omtrent *tweehonderd* Jongelingen onder zyn opzigt, van welken 'er honderd-en-twintig tot den Predikdienst bevorderd werden. Veelen deezer kwamen uit *Schotland* en *Holland*.

Een

Een die ten oogmerk hadt om in de *Kerk van Engeland* dienst te doen, verkoos een of twee jaaren het onderwys te hooren van Mr. DODDRIDGE, eer hy zich na de Universiteit begaf. Anderen, wier Ouders mede van de *Engelsche* Kerk waren, genooten zyn Onderwys en Opzigt, en kreegen vryheid om den Godsdienst in de vastgeſtelde Kerk by te woonen. De inrigting van zyne Academie was volkomen algemeen.

(Vervolg en Slot by eene nadere gelegenheid.)

SCHETS VAN HET LEEVEN EN DE VERRICHTINGEN VAN DEN HEERE

AART SCHOUMAN,

ALS KONSTSCHILDER BESCHOUWD.

In leeven Oud Deken en Hoofdman der Confrere Kamer van Pictura, in 's Hage; mitsgaders Oudſte Regent der Vrye Haagſche Teken-Academie, enz. enz.

Medegedeeld

Door den Heere CORN. PLOOS VAN AMSTEL, J. CZ.

De Gedachtenisſe der uitmuntende menſchen van ons Vaderland, die door hunne bekwaamheid, niet alleen hier, maar ook elders, zich hebben beroemd gemaakt, te helpen bewaaren, bevordert, myns oordeels, niet alleen de achting, die wy rechtmaatig aan hunne perſoonen en werken verſchuldigd zyn; maar inzonderheid verleevendigt het den yver en lust om hen naar te volgen, ter bereiking van het toppunt der hoogere volkomenheid, waar toe onze vermogens tot de Kunſten of Weetenſchappen zich zouden kunnen of mogen verheffen.

Maar, gelyk, in alle voorbeelden, de ſmaak met het gezond verſtand gepaard moet gevonden worden, zo dient, in de naarvolging inzonderheid, het gevoel voor het bevallige, dat wy daarin vinden, door een juist oordeel beſtierd te worden, of het wordt gelyk aan den wildzang der Vogelen, waarin wel een bevallig geluid, doch, door gebrek van maat en harmonie, geen Muziek in gehoord wordt.

Dee-

Deeze opmerking oordeelde ik vooraf nodig te zyn, by het volgende dat ik tot aandenken van wylen mynen ouden Vriend, den Heere AART SCHOUMAN, nu onlangs, 5 July 1792, in *'s Hage*, in den ouderdom van 82 jaaren overleeden, voor de Kunstlievenden, en inzonderheid ten voorbeelde van allen die de Teken- en Schilderkunst beoefenen, meende ſchuldig te zyn.

AART SCHOUMAN wierd te *Dordrecht*, den 4 van Lentemaand 1710, gebooren; zyn Vader was MARTINUS SCHOUMAN, Schipper van *Dordrecht* op *Middelburg*; zyn Moeder CORNELIA LUGTEN, die in 1734 overleden is, en Weduwe bleef van zyn Vader, die hem reeds vroeg door den dood ontvallen was. Twee jaaren laater, in zyn 26ſte jaar, trok hy naar *'s Hage*, daar hy ſedert gewoond heeft. Hy had zyne Oefeningen, in de Tekenkunst, begonnen, en zyne yverige ſtudie tot de edele Schilderkunst, onder de leerzaame Lesſen van zyn Meester *Adriaan van der Burgh*, te *Dordrecht*, in 8 jaaren, zo gelukkig volbragt, dat hy toen in ſtaat was, om zich, met een gewenscht gevolg, te kunnen bedienen van het ſtout, vloeijend en vaardig Penſeel, 't welk het voorbeeld zyns Meesters hem zo gelukkig had leeren beſtieren.

Hy beproefde daarmede eerst zyne bekwaamheden tot het afbeelden van verſcheide perſoonen; waarin hy van tyd tot tyd zo wel ſlaagde, dat hy, reeds van zyn vroege jeugd tot nog zelfs in zyn hoogen ouderdom, wierd aangezogt, en gebruikt is geworden, tot het afmaalen der voornaamſte perſoonen van rang en verdienſten in ons Vaderland.

Dan zyne vrye en onbedwongen ſchilderwyze kon zich niet alleen bepaalen aan het afbeelden van zo veele Perſoonen en Familien, als van zyne hand, zo in byzondere als openbaare Gebouwen, ter Vergaderinge van hoogere en laagere Collegien gevonden worden; maar zyn vlugge geest verhief zich in het kunſtig afbeelden van Menſchen, Dieren, Planten, Bloemen en Gewaſſen, tot in een hooger Luchtgewest, en volgde, in het lommerig Woud, de Zangerige Chooren van 't gewiekte Pluimgedierte. Hy trof niet alleen de edele en bevallige geſtalte der Vogelen; maar de ſchoonſte kleuren, waar mede de groote Schepper van alles hunne Vederen verſierd heeft, wist hy, op de leevendigſte wyze, naar 't leeven af te maalen. Ten dien einde beſtudeerde hy daaglyks de Werken van *G. B. Wenix*

en

en *Melch. de Hondekoeter*, en nam waar, hoe zy, op een fikse en eigenaartige wyze, humne penceelslagen geschikt hadden naar den aart, de gedaante en 't beloop, van de huid, van de Muskelen en haare werking, op welke het Hair, de Wol, de Vederen, gerigt waren.

Hy vereenigde de naauwkeurigheden van de kennis der Natuurlyke Historie, in 't Dierenryk, zodanig met de bevalligheden in de Schilderkunst, dat de waarheid der afbeelding niet in de kunst verlooren wierd.

Hoe veel tyd en vlyt hy hier toe met oordeel gebezigd heeft, getuigen de menigte van Studien en Overblyfzelen, welke onder de Kenners en Liefhebbers als keurige Kleinodien bewaard, en nog in zyne nagelaaten Kunstschatten van zyn hand gevonden worden; als mede verscheide Zaalen, zo met Historilsche Onderwerpen, als met Bosschen, Hofgezichten, enz. gestoffeerd met Menschen, Dieren, Bloemen, enz. en inzonderheid Gevogelte, geschilderd; waarvan een uitmuntend blyk op het Vorstelyk Departement in *'s Hage*, behalven zo veele andere plaatsen, te zien is; om nu niet te spreeken van verscheide groote en kleinere Kabinet- en Familiestukken, onder anderen, het Familiestukje van beide de Heeren DE BISSCHOP, voornaame Liefhebbers te *Rotterdam*.

Tot uitspanning en afwisseling van zynen arbeid, verkoos hy altoos de beoefening van eenige Kunstmaatige proeven —— welke gestadig zyn vernuft opscherpen, en zyn Kunstryke hand meer beoefend, en vaardiger tot zyne oogmerken, maaken kon. — Zomtyds begaf hy zich, in naarvolging van voorige voornaame Schilders, tot het etsen, of het schraapen in Zwarte-Kunstplaaten, waarvan hy, zo door Pourtretten als andere Voorwerpen, naar zyn eigen of anderer Tekeningen en Schilderyen gemaakt (*), veele fraaije blyken heeft nagelaaten, welke onder de Prentschatten der Liefhebbers verzameld en bewaard worden; zelf zyn 'er verscheiden Pocaalen en andere Glaswerken voor handen, op welken hy, in den trant van zyn Vriend *Frans Greenwood*, zeer kunstig gesneeden heeft.

Hy

(*) De Kunstschilder *C. Troost* heeft, in 1747, het Portrait van A. SCHOUMAN ten voeten uit gemaakt; naderhand is zyn Portrait door den Heer *J. Perkois*, Discipel van SCHOUMAN, in 1788, vervaardigd; beide zyn die in Crayon getekend.

Hy had in zyne vroege jeugd pas de gewoone wyze, om liks met rood en zwart Kryt te tekenen, verkreegen, of begaf zich tot het tekenen, naar het naakte Menschbeeld, op de publieke Academie, waarvan hy, in 1752, Regent geworden, en tot zyn dood toe gebleeven is, en van wier nuttigheid hy zo zeer overtuigd was, dat hy, tot maar kort voor zyn einde, de Haagsche Kunstschoole, onder den naam van *Pictura* bekend, ten dien einde bezogt, en zich daar geoefend heeft. — Doch, overtuigd zynde, dat deeze wyze van tekenen, alhoewel meest geschikt tot deeze noodige oefening der Schilders, echter, ten aanzien van het naakte Menschbeeld, niet algemeen toereikende was, ter naarvolging van zo veele andere Voorwerpen, als zich in de natuur voor een Tekenaar en Schilder, daagliks aanbieden, zich echter niet altyd of door de gelegenheid tot den omslag by de Cityverw vereischt, modelleeren, of om den aart der Voorwerpen zelve, so gemaklyk als voor den Kunstenaar nodig is, ter naarvolging gebruiken laaten, — zo leide zich onze jonge Kunstenaar vlytig toe, tot het verkrygen van eene hebbelykheid om in O. Ind. Inkt, met 't penceel, nauwkeurig, kragtig, zagt, en met maksheid, naar 't voorbeeld van *Nicolaas Verkolje*, te waschen; of, in naarvolging van *J. de Bitschop*, met deszelfs Inkt, naar de Schilderyen van *J. van der Ulft* te tekenen. Hier door wierd zyn lust uitgelokt, om ook deeze en andere groote Meesters, in hunne Schilderyen met kleuren, na te volgen, en hy vond hier toe een middel uit, om in Waterverw, op eene wyze, die men tusschen gedekte Verw en Sappen noemt, te schilderen; eene wyze, die, zo veel mooglyk, de slaafsche uitspaaring der hoogzels voorkomt, — het penseel van den Tekenaar een vryer vlugt geeft, en in de Tekeningen een zekere fikse bewerking doet zien, welk een kunstkundig oog, misschien vergeefs, zoude zoeken in dezulken, die met een naauwkeurige voorzigtigheid, hoe fraai anderfints gemaakt, voltooid zyn, en welke daarom te verschoonlyker geacht worden, om dat ze als naauwkeurige Copyen, naar de uitvoerigste Schilderyen gemaakt, moeten voorkomen. Daar nu ondertusschen deeze maniet, zeer zeldzaam, voor den Tekenaar te kiezen is, wanneer hy, volgens zyn eigen vinding, vry en uit den geest wil werken, ware het te wenschen, dat de bereiding van de Verwen door den Heer SCHOUMAN, met zo veel voordeel ge-

gebruikt, nevens zyne vaardige ſchilderwyze, algemeen by de Kunstoefenenden, zo wel als by zyne bekwaamſte Leerlingen, bekend en in gebruik was.

Deeze manier ſchikt zich byna tot allerlei wyze van penceels-oefeningen, zo wel in naakte als gekleede Beelden, Zyden en Satynen Stoffen, Meubelen, *enz.* als tot het vervaardigen van hair, en wolagtige Dieren, tot de pluimen en kleuren van 't Gevogelte, Bloemen, Planten, Boomen en Gewaſſen, ja niets uitgezonderd, tot welke het uitſpaaren, by de Sapverwen, anders een ſlaafagtige of pynlyke moeite baart.

En deeze manier is, by de groote bekwaamheid, het wezenlyk en gepaſt middel geweest, waardoor de Heer SCHOUMAN zo uitmunt, en, meesterlyk, allerlei Schilderyen volgens hun aart en kleur, gecopieerd heeft. Waarvan zo veelen der voornaamſte Liefhebbers de onwraakbaarſte bewyzen, onder meer andere werken van zyn eigen vinding, bezitten: zo als by gemaakt heeft voor den Heer HENDRIK VAN SLINGELANDT, wylen den Heer VERSCHUURING, beiden in *'s Hage*, wylen de Heeren DE BISSCHOP, en den Heer JAN SNELLEN, te *Rotterdam*. Ook berusten, *in myn* eigen Verzameling, verſcheide Werken van *zyn hand*, *die* ik uit het Kabinet van zyn Hoogheid, *Prins* WILLEM V, (*) door hem heb laaten copieeren, als mede die naar

(*) AART SCHOUMAN heeft voor my, uit het Kabinet van gemelde zyne Hoogh. de volgende Schilderyen in kleuren, zynde 16 ſtuks, gecopieerd.

Ao.		
1771	Een Italiaansch Landſchap, met Beesten, enz.	naar *K. du Jardin.*
1772	Een rykgeſtoffeerde Kamer, waarin twee Vrouwen, en een Kind in de Wieg, enz.	—— *Ger. Douw.*
1773	Een Landſchap met verſcheide Beesten, enz.	—— *Ad. van de Velde.*
1774	Een Y-gezicht, met verſchillende Vaartuigen, enz.	—— *Wm. van de Velde.*
1774	Een jong Dametje, voedende haar gevogelte in een Voljeere	—— *Jan Steen.*
1774	De Vlucht naar Egypte	—— *A. van der Werf.*
1774	Frans van Mieris de Oude en Vrouw, met haar hond op den ſchoot	—— *Fr. van Mieris de Oude.*

1775

naar 't fraaije Schildery van *Adriaan van de Velde*, verbeeldende een gezicht in de Haagſche Koekamp, eertyds uit het Kunst-Kabinet van den overleden Heer DE BISSCHOP, te *Rotterdam*; ook twee fraaije Stukken van *Gabriel de Metzu*, uit dat van den Heere JAN HOPE, welke laatſte Stukken hy, met een verwonderlyke vaardigheid van penceelsbehandeling, die hem byzonder eigen was, in twaalf dagen, aan 't huis van dien Heer, voor my gemaakt heeft.

SCHOUMAN bevatte de waare Energie van ieder Tafereel, dat hy, met verrukking, voor zig zag.

Hy had daar by een vermoogen verkreegen, om, door zyne behandeling van de gemelde Verwen, de Schilderſtukken der beste Nederlandſche Meesters van deeze en de voorgaande Eeuw, op de meesterlykſte wyze naar te volgen. Hy was in zyn ſoort, onder de Schilders, 't geen onder de Dichters de groote Engelſche *Pope*, ten aanzien van *Homerus*, en onze ſchrandere *Charles Sebille*, ten aanzien van den verheeven *Pierre Corneille*, was; de een heeft den Griekſchen Heldendichter geen heerlyker Engelsch, de andere den Franſchen Toneeldichter geen krachtiger Nederduitsch, doen ſpreeken, dan die in alle de deelen der Schilderkunst bedreeven SCHOUMAN, die de genie, het vuur, de kracht der eerſte Nederlandſche Schilders, uit de taal der Olyverwen, in de taal der Waterverwen, heeft weeten over te brengen.

Behandelt hy *Douw* of *Mieris*, dan ziet men een edele uitvoerigheid, zonder ſlaafſche zwaarmoedigheid; volgt hy het

1775	Een Jongeling, die bellen blaast, enz.	naar *F. van Mieris, de Oude.*
1775	Pourt. van Ary de Vois, gekleed als een Jaager, in een Landſch.	—— *Ary de Vois.*
1775	't Graf van Prins Willem den I. te Delft.	—— *Hoekgeest.*
1775	Zo de Ouden zongen, piepen de Jongen.	—— *Jan Steen.*
1776	Gezicht by 't Huis Middagten, by Dieren.	—— *Ad. van de Velde.*
1776	Een Landſchap, met Beesten, by een ſpiegelend Water.	—— *Paul Potter.*
1779	Ada, Gravinne van Holland.	—— *J. Holbein.*
1779	't Pourtret van een Botanicus.	—— *F. van Mieris, de Oude.*
1780	Een Muſiceerend geſelſchap.	—— *C. Netſcher.*

het vette en breede penceel van *Metzu*, of *ter Burg*, of *Jan Steen*, na, dan ziet men die veegagtige penceelsslagen, die beflisfende toetfen, die fiksheid van omtrek, die helderheid van coloriet en reflexien, welke die groote Meesters de verwondering van Kenners en Liefhebbers maaken. Dit alles deed hy met die gemaklyke ongedwongenheid, die hem eigen was, en waar door, in *hem*, de vrye Naarvolger van den fchroomachtigen Naarbootzer onderfcheiden word. En hoe juist zyne Tekeningen ook naar de origineele Stukken gevolgd waren, altoos was, by de uitvoerigften, de fiksheid het voornaame kenmerk; en nimmer befpeurde men daar by eenigen zweem van pynlyke arbeidzaamheid, of werktuiglyke netheid; maar dezelve fchynen eerder als uit een vryen geest over het papier heen geblaazen, dan met moeite en ftudie gemaakt te weezen; altoos bleef 'er SCHOUMAN de groote meester in, en de origineelen wierden wenschlyk om de bevalligheid der Copyen; of hadden de onderlings gelykheid tot elkander, welke *Ovidius*, zo aartig, in de Dochters van *Doris* befchryft, en geleeken zo op elkander, dat, alhoewel verfchillend van weezen en houding, men echter klaar befpeuren kon, dat zy *Gezusters* waren. Zyn meesterlyke behandeling, in 't *copieeren*, verhefte den luister zyner Origineelen, en, even gelyk een deftig Afgezant eener Mogendheid, door zyne eigen waardigheid, de waardigheid van zyn meester ophoud, zo deedt ook SCHOUMAN zyn eigen verdienfte kennen, door het waardig overbrengen van de verdienften der Stukken, die hy naarvolgde.

Hy openbaarde de verhevenfte fchoonheid der fchilderkundige welfpreekenheid, in ieders byzondere Taal; zyn penceel had, om zo te fpreeken, door een beftendige beoefening, een vrymoedigen nadruk, en zodanigen klem, verkreegen, dat het tot een algemeenen tolk van alle gedaanten voor alle de volkeren der aarde kon verftrekken. —— Hy fcheen geboóren, niet alleen om een Naarvolger van zyne beroemde Voorgangers, en tevens een vermenigvuldiger van het aanblik hunner weergalooze werken te zyn; maar hy was gefchikt om zyn vryen geest, in de Teken- en Schilderkunst, bot te vieren; inzonderheid, wanneer hy zich, boven en op de aarde, naar de gevleugelde zyde van 't gefchapene keerde, en hy zyn oog liet gaan, over 't Pluimgedierte, en haar fchoon gekleurde Vederen! Wie was hem, zints een *Wenix* en een *Houdekoter*

ge-

geſtorven waren, daar in gelyk geworden? — Wie wist, door meesterlyke trekken en toetſen, de hartstogten en gemoedsneigingen der Vogelen, na hen, zo leevend uit te drukken, als onze groote SCHOUMAN, die, in de daad, onder de laatere Vogelſchilders, zo uitmuntend te achten is, als de Phenix, volgens de overleveringen der oudheid, onder de Vogelen gehouden werd.

SCHOUMAN ſchilderde niet alleen met Oly- en Waterverwen, in kleuren, allerlei ſoorten van Onderwerpen, Beelden, Historien, Landſchappen, Watergezichten, Vrugten en Veldgewasſen, allen om het ſchoonst; maar ook dong hy naar den prys van den grooten *Jacob de Wit*, in 't naarbootſen van 't half verheeven Beeldwerk, of Basrelief, en het gelukte hem daar zo wel in te ſlaagen, dat hy meenig Kunſtenaar zelve, daar mede, zodanig misleid heeft, dat zy het werk van zyn penceel voor dat van den beitel aanzagen: — tot getuigen hier van, bezit ik een Stukje in 't graauw, door zyne hand gemaald, welk my nog dit jaar, tot een Gedenkſtuk der beſtendige Vriendſchap van zyn hart, geſchonken is; en geplaatst boven den ingang myner Binnenkamer, ieders verwondering, met verrasſing, trekt.

Gevoelig voor een Vriendſchap, welke ik het geluk heb gehad veele jaaren met dien grooten Kunſtenaar te onderhouden, oordeelde ik my verplicht, in deeze flaauwe ſchets, zyn kunstmaatig Karakter eenigermaate te doen kennen, ten einde, naar myn vermogen, de Kunstlievenden aan te zetten, om 's mans Werken meerder en meerder te beſchouwen. Voorts zo by zyne Discipelen (*), als mede by andere Kunstoefenaaren, den lust op te wekken, om, naar zyn Voorbeeld, in de Kunst te vorderen; my verzekerd houdende, dat eene kunstmaatige beſchouwing van die Werken, welke hun eigen roem medebrengen, de beste Lofreden is die 'er van gemaakt kan worden, en niet kan nalaaten om andere Kunſtenaars aan te moedigen, en dus ten voordeele der Kunst te gedyen.

HET

(*) Van deeze zyn, zo verre my bekend is, nog in leeven: de Heeren *J. Muys* te Rotterdam, *J. Perkois* te Middelburg, en *M. Schouman*, Neef van den overledenen, te Dordrecht.

HET GRAF.

(Zedelyke Beſchouwingen.)

Natuurgenooten! beſchouwt met my onze ſtille rustplaats, na dit afgeloopene leeven, die plaats, daar elk onzer, wat rang hier ook bekleed, ééns zyn ſtoflyk deel te rug moet geeven, en —— laat het behoorlyk aandenken daarvan u in ſtaat ſtellen, om ééns, wanneer hier uwe dagen zullen geëindigd zyn, met een regt Christelyk geweeten, dit zorglyk leeven vaarwel te zeggen, om —— aan de andere zyde van het Graf, de Zegepalm, de Eerekroon der onſterfelykheid, weg te draagen.

O! GRAF, bewaarplaats der dooden, koud verblyf der afgeſtorvenen, waar toe wy elken ſtap nader treeden, by u verzinkt alle vreugde, verdwynt alle elende, in uwe wooning kent niemand haat of vriendſchap. Ja, daar is de veragtſte Slaaf gelyk aan zynen Vorst. Hoe veel verſcheidenheid heerscht in uw gebied, welk een zegen verwerft deeze van uwe hand, daar gy geene een knaagend verderf berokkent.

O! GRAF, vol van verſchrikkingen, het *aandenken aan u* doet ons hart van vreeze fidderen, daar, by *'t naderen van ons* einde, eene koude rilling ons aangrypt, en —— beſchouwen wy het overſchot van ons, 't welk uw afgryslyk kerkenhol bewaart, dan moeten wy, met aandoeningen der Ziele, uitroepen, *wat is de mensch!* O! verdroogd rammelend gebeente, hoe overheerlyk, hoe luisterlyk, waart gy eertyds, toen u het overſchoone bekleedſel verſierde, toen uwe fiere kruin met golvende hairvlegten pronkte, en gy nog, met vleesch en beenderen ſamengevoegd, het pronkſtuk van Gods groote Werken vertoonde, wat zyt gy nu geworden! tot ſtof zyt gy wedergekeerd, en —— uwe ſchoonheid, roem en eer, is vergaan *als een bloeme des velds.*

O! GRAF, *gy* die met liefde en tederheden ſpot, gy ſcheurt vaneen welgepaarde Echtgenooten; Ouders van Kinderen; Kinderen van hunne Ouders. Gy hoort na geene klagten, —— gy ziet na geene traanen —— onaandoenelyk voor het verdriet der ſtervelingen, daar gy hunne dierbaarſte panden in uwen kuil gevangen hebt. —— Hoe beweent de Jongeling zyn Beminde, daar gy hen aan elkaar ontwrongt. Ja zelfs, het ſchuldloos Wichtje ziet, naauwlyks, de eerſte vonk van 't lieve leevenslicht, of gy doet het, met de laatſte traan, in zyne oogjes biggelende, grafwaards zinken. —— Laat vry de trotſche Troonmonarch alles voor hem doen bukken, en —— heeven, de Waereld door zyn ſtaal de Wet voorſchryven, dui-

duizenden ter neder vellen, zich als eene Godheid doen aanbidden; hy moet toch eindelyk eens, 't zy vroeg of laat, uit zyne Vorſtelyke Zaalen, vol gewoel, in het ſtille Graf neder-daalen.

Laat vry de Gierigaard, in zyn Goud, zyn God en wellust vinden. O! GRAF, gy wenkt hem, en —— wat kan hem nu zyn goud en zilver baaten, daar hy, voor gantſche Bergen opeengeſtapeld Muntmetaal, geen enkel punt des tyds koopen kan; zyn leevenslamp gaat uit. —— Hy is niet meer, en hy daalt, in de donkere wooning, by zyne afgeſtorvene Vaderen.

Ziet daar Stervelingen uw lot, het einde van alle vleesch, —— het einde van al het genot, dat u het leeven op deeze onbeſtendige aarde ſchenkt. Dan, ô! kuil des Graſs, gy zult ons niet eeuwig beſlooten houden, hoe groot uwe magt ook zy, —— hoe gy uwe wreede heerſchappy ons doet gevoelen, —— één wenk van Gods Almagt bedaart uwe woestheid —— bepaalt uwe woelingen; —— ja, hoe onbeperkt het heerſchen van uwen arm moge zyn hier beneden, één genaakt die dag op welken gy uwen buit zult wedergeeven, wanneer de ſchorre Donder bromt door 't barſtend grafgewelf, *dan zullen allen, die in de graven zyn, de ſtemme van den Zoon van God hooren, en zullen uit het zelve opſtaan*, deezen ten Leeven, —— geenen ter Verdoemenisſe. Bedenkt dit allen, gy Godvergeetenen, gy, die Ongodsdienſtig ten aanzien van uwen God —— onregtvaardig ten aanzien van uwen naasten —— en onmaatig ten aanzien van u zelven, hebt geleefd; hoe zult gy daar, uit den mond van Jeſus, het Godlyk vonnis hooren kunnen; doch, hebt gy hier op dit ondermaanſche, in uwen kring, volgens uwe vermogens, altoos getragt, *een onergerlyk geweten* te bezitten *voor* uwen *God*, *en de menſchen*, waarlyk deugdzaam voorbeeldelyk gewandeld, hoe aangenaam zal dan eens in uwe ooren klinken, *ſtaat op, gy Dooden!* om, op dien grooten dag, uw heil te zien volmaaken; dan zult gy het Graf, en zyn wreed vermogen, belachen; dan zult gy, van alle aardsch verdriet en tegenſpoed ontheven, overgevoerd worden in zaliger gewesten, waar niets dan vreugde en wellust leeft, en Dood en Graf zal te niete gedaan worden: ja, dan ſluit het Graf zynen hollen mond, dan verdwynt zyne magt, dan zullen wy, in het gezelſchap van Hem, die Dood en Graf verwon, by onzen God, volmaakt —— ongeſtoord —— eeuwig —— leeven, in die ontzachelyke eeuwigheid, daar wy, door 't Godlyk Alvermogen, toe geſchikt zyn, —— daar tyd en ſterflykheid verzinken, en wy, by 't juichend geeſtendom, Gods roem —— Liefde —— en Magt, zullen uitgalmen, —— zonder einde.

J. D. V.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Veele menſchen zyn van oordeel, dat alles wat hier op aarde niet openlyk geſtraft, of uitdruklyk door eene Wet verboden word, geoorloft is; dan wie weet niet, dat 'er oneindig veel zedelyk kwaad is, waar geene uitdrukkelyke Burgerwetten tegen bepaald zyn. —— Ook vind men menſchen, die dikwils, door eene verkeerde yver gedreven, zomtyds de grootſte en gruwelykſte ſhoodheden bedryven, terwyl zy waanen God dienst te doen met het geen zy hebben uitgevoerd, en dat zy nog dagelyks pleegen. —— Zulk eene handelwyze heeft dikwils plaats in Vervolgingen, en by woelagtige, by onrustige, menſchen. —— De groote Paulus was aan deze boosheid ſchuldig door de Vervolging, welke hy tegen de Kristenen hielp aanregten. —— Hy maakte 'er zich inzonderheid ſchuldig aan by den dood van den eerſten gemartelden Kristen. —— Alle Vervolging is een gruwel in de oogen van den Regtvaardigen God; want alle Vervolging verwoest en Godlyke en burgerlyke Wetten. —— Daarom, ô mensch! laat de voorzigtigheid altoos alle uwe daaden beſtieren; want eenmaal komt die gedugte dag, waarop gy van alle uwe bedryven, tot een toe, rekenſchap zult moeten geeven.

Het gebeurt niet zelden, dat de goeden, dat de braven, het meest te lyden hebben. Het is niet altoos een bewys, dat men het regt niet aan zyne zyde heeft, om dat men in deze Wereld veel lyden moet. —— By Jeſus omwandeling op aarde, moest het grootſte regt zwygen voor de gruwelykſte ongeregtigheden. De waarheid, zegt men, moet eenmaal zegevieren. Dat is zo. —— Dan hier, in deze beneden gewesten, is de ware vergeldinge des loons niet. —— De grootſte onregtvaardigheden gelukken zomtyds veel beter, dan zulke bedryven, welke naar de ſtrengſte regels van regt en billykheid ingerigt worden. —— Is dan de Voorzienigheid niet goed? —— Is God dan niet regtvaardig? —— Ja gewisſelyk: God is en goed, en regtvaardig. —— Om dat de ſtraf der godloozen dikwils vertraagt, zal ze des te gewisſer en heviger treffen, terwyl de heilzon der verdrukten eerst begint te dagen aan de overzyde van de doods Jordaan. —— Daar zal men in vollen nadruk zien, dat God een onleegbre bron is van oneindige goedheid en regtvaardigheid, om dat dan de tyd eerst geboren is tot de ware vergeldinge des loons. —— Als dan zullen Ryken en Armen, Aanzienlyken en Veragten, Jongen en Ouden, Godloozen en Rechtvaardigen, Vervolgers en die vervolgd zyn, Woelgeesten, en zy die een vredig leeven geleid hebben, —— zy die de Maatſchappy ontrus-

ruften en nadeel toebrengen, en die, welke ſtille leden van dezelve zyn; deze allen zullen op dien grooten Oordeelsdag eene regtvaardige en eeuwige vergelding ontvangen van alle hunne werken.

Alles wat is, wat immer was, of ooit wezen zal, is zyn oorſprong alleen aan God verſchuldigd; die is de oorzaak van alles, wat geworden is. —— Wanneer ik den Hemel aanſchouwe; wanneer ik let op al het geſtarnte, welke alle Werelden zyn van eene ontzachelyke grootte. —— Wanneer myne gedagten de lage aarde doorloopen; dan moet ik met verbaasdheid uitroepen: „ hoe groot zyn uwe Werken, ó Heere! Gy hebt ze alle met wysheid gemaakt?" Almagtig Opperheer! waar over moet ik my het meest verbazen, over uwe Almagt, of over uwe Wysheid! Het is eene diepte, die niet te doorgronden, een afgrond, die niet te peilen is. Alles roept „ de Heere is groot. —— Eeuwig onbegrypelyk!" —— Al wie goede beginzelen, gelukkige gronden, gelegd heeft, kan zich op deze Wereld veele aangename dagen, van verdriet bevryd, voorſtellen. —— 't Is waar, het is zomwyten de ſchuld niet van den mensch, dat hem het ongeluk verzelt op alle zyne wegen. Dan de meesten loopen het verderf in den mond, en zyn van hun ongeluk alleen de oorzaak, terwyl een wys man, in tegenheden, zelfs zonder verdriet kan leeven. —— Eene overweeging, dat men in alles zyn pligt betragt — eene onderwerpelyke inſchikkelykheid aan de beſtiering der aanbiddelyke Voorzienigheid; —— zie daar de ware bronnen van 's menſchen geluk, —— zie daar de vrugtbare bronnen van vergenoeging, die de mensch verkwikken kunnen, alſchoon hy ook van alle kanten door tegenheden word aangevallen. — Daarom, al wie goede gronden gelegd heeft, kan zich waarlyk op deze Wereld een gelukkig leeven, veele aangename, en genoegelyke dagen, voorſtellen bevryd van verdriet, bevryd van knagend jammer, naberouw, en drukkend hartzeer.

Gevaren, rampen en wederwaardigheden doen den mensch het best aan zynen pligt gedenken. Zy, die in het School van tegenheden en wederwaardigheden zyn opgetrokken en onderwezen, zyn veelal de gezetſte pligtbetragters. Zy die van hunnen hemelſchen Vader gekastyd worden, zyn dikwils zyne liefſte Kinders; daar echter zulken, waaraan veel te verbeteren valt, om dat zy anders, indien ze niet door kastydingen en tegenheden binnen den kring van hunnen pligt gehouden wierden, veelligt tot afwykingen en buitenſpoorigheden zouden vervallen. —— Ligt dwaalt de mensch van 't regte ſpoor, en laat zich doorgaans niet dan met moeite binnen den kring van zyne verpligting houden. —— Dan men redeneert derhalven zeer liefdeloos, en beſluit verkeerd, indien men waant, dat hy, die met tegenheden en rampen bezogt word, godloozer en ondeugender mensch is dan zynen naasten, die in voorſpoed leeft.

Gy

Gy handelt dwaaslyk, gy handelt verkeerd en onvoorzigtig, ô mensch! indien gy eene daad, welke gy heden verpligt zyt uit te oefenen, tot morgen uitſtelt. Kunt gy over den dag van morgen beſchikken, daar het oogenblik van heden nauwlyks in uwe magt is? Heden zyt gy; maar morgen niet meêr. —— Heden bloeit de bloem uwer jeugd, en morgen ligt ze verſlensd op de aarde —— Het oogenblik, waar in wy nog waarlyk zyn, is alleen het onze, het volgende is geheel onzeker. —— Ieder oogenblik is het zelfde, ieder oogenblik is even onzeker. —— Laat ons derhalven niet zo dwaas zyn, dat wy op een onzeker iets vertrouwen, 't geen buiten het bereik onzer eigen beſchikking is; maar laat ons, integendeel, vlytig gebruik maken van die oogenblikken, welke ons geſchonken worden; dan zullen wy verſtandig handelen —— daar wy anders de grootſte, de ukzinnigſte, dwazen zyn.

Wat is een mensch, die niets om handen heeft, of een luiaard, die den morgen aan den avond knoopt, zonder iets gedaan, zonder iets uitgevoerd, te hebben, dan ſlegts gegeeten en gedronken, het een uur aan het ander gegeeuwd en gegaapt te hebben? —— Wat is hy anders dan een ballaſt der Wereld, een laſt voor zich zelven, en voor anderen. Kwelling en verdriet zyn zyne onaffcheidbare gezellinnen. —— Hy gaat henen, ſterft, en laat geene gedagtenis agter.

Een opgeblazen mensch is een walg in ieders oogen. Vol iedelheid behaagt hy aan niemand, dan alleen aan zich zelven —— met vingers word hy nagewezen, en men zegt: mogt de man zich zelven eens met zo een onzydig oog beſchouwen, als hy, door al de Wereld, beſchouwd word, gewis zyn hoogmoed zou dalen; want hy zou weldra begrypen, dat hy niets boven zynen evenmensch bezit, zo hy niet veeleer by veelen te kort ſchiet.

Het is oneindig beter ongelyk te lyden, dan het een ander aan te doen —— veel beter verwoest te worden, dan te verwoesten —— vervolgd te worden, dan te vervolgen. —— Wee u, gy beledigers, —— gy, die uwen naasten ongelyk aandoet —— die onwettig hem beledigt! —— Wee u, gy verwoesters, die vernielt het geen niet uws, maar uwes naastens, is! —— die Godlyke en menſchelyke Wetten vertrapt, en de banden der zamenleving baldadig verſcheurt! —— Wee u, gy Vervolger, die uwen broeder vervolgt, die hem geene plaatze noch ruste laten wilt! —— Wee u! want gy zult éénmaal vervolgd worden, als die jongſte aller dagen verſchynen zal —— dan zult gy rusteloos vervolgd worden —— daar een worm, die niet ſterft, die eeuwig knagen zal, daar de getergde wraak des Hemels, u zal vervolgen, rusteloos zal vervolgen, en dat (ô hoe ontzachelyk!) eeuwig!

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

KEURIG VERSLAG VAN DE THEOSOPHISTEN EN ROSACRUSIAANEN.

(Ontleend uit *The History of Philoſophy from the earlist times, to the beginning of the preſent Century, drawn up from* BRUCKER's, Historia Critica Philoſophiæ. *By* WILLIAM ENFIELD, L. L. D.)

„ Men zou de kennis aan de *Theoſophisten* en *Roſacruciaanen* veelligt onder de zeer wel ontbeerbaare kundigheden kunnen rangſchikken, en deeze „ Dwaalgeesten van vroegere Eeuwe laaten, voor 't geen „ zy geweest zyn: dewyl wy, in onze dagen, te over „ hebben van Menſchen, die even als zy met het gezond verſtand overhoop leggen: dan het kan der weetgierigheid niet onverſchillig weezen, hoe 'er, ook ten „ dien opzigte, *niets nieuws is onder de Zonne*, en dat „ de buitenſpoorigſte Voorwendzels, door Bedriegers van „ Grooten en Kleinen, in de meeste Landen van *Europa*, thans geen geringen opgang maakende, als de *Illuminaten*, de te werkſtellers van het *Dierlyk Magnetismus*, „ enz. enz. in voorige dagen, even zo de rol ſpeelden. „ Dit bewoog ons ter Vertaalinge van het Hoofdſtuk, „ handelende over dit zeldzaam ſlag van Lieden, uit „ ENFIELD's *History of Philoſophy*; een Werk in den „ voorleden Jaare te *Londen* uitgekomen, waarin die „ Schryver zyn ſmaak en oordeel aan den dag legt, met „ eene verkorting te geeven van BRUCKER's omſlagtig „ Werk, over dit onderwerp; eene verkorting, die het „ niet tot een bloot geraamte maakt, gelyk BRUCKER's „ eigen *Kort Begrip*; maar veel overtolligs voor de „ meeste Leezers wegneemt, en hun het weezenlyke laat „ behouden."

* * * * *

De *Theoſophisten*, niet te vrede met het Natuurlyk Licht der Rede, noch met de eenvoudige Leeringen der

Schriftuure in eenen letterlyken zin verſtaan, neemen de toevlugt tot een inwendig bovennatuurlyk Licht, verre boven alle andere verlichtingen verheeven, waar door zy voorgaven tot kennisſe te komen van eene geheimzinnige en Godlyke Wysbegeerte, alleen geopenbaard aan de uitgekoozene Gunſtelingen des Hemels. Zy pochen, dat zy, door middel van dit Hemelsch Licht, niet alleen toegelaaten worden, tot de innerlyke kennis van GOD en van alle Godlyke Waarheid; maar ook toegang krygen tot de diepſte Geheimenisſen der Natuure. —— Zy ſchryven het aan de byzondere ontdekking der Godlyke Goedheid toe, dat zy in ſtaat zyn om zulk een gebruik te maaken van de Hoofdſtoffe des Vuurs in de Stookkunde, als hun de begaafdheid ſchenkt om de weezenlyke beginzels der dingen te ontdekken, en de verbaazende verborgenheden in de Natuurlyke Wereld te ontvouwen. —— Zy wenden ook voor, kennis te hebben aan die Hemelſche Weezens, welke het middel van gemeenſchap tusſchen GOD en Menſchen daar ſtellen, en ſpreeken van een vermogen, om van die Weezens, door behulp der Toverkunde, Starrewichelaary, en andere dergelyke Kunſten, veelvuldige onderrigting *en byſtand* te bekomen. —— Dit verzekeren zy was *de oude verborgene* Wysheid, eerst den *Joden* geopenbaard onder den naam van de *Cabala*, en by overlevering tot de Naakomelingen overgebragt.

Wysgeeren van deezen ſtempel hebben geen algemeen Stelzel; maar elk volgt de aandrift zyner eigene Inbeeldinge, en vervaardigt een Gebouw van Geestdryvery voor zichzelven. De éénige zaak, waar in zy zamenſtemmen, beſtaat daar in, dat zy de Menschlyke Rede verzaaken, en op Godlyke Verlichting roemen. —— De Leezer begrypt gereedlyk, dat het eene moeilyke taak zou weezen de Stelzels van zulke Wysgeeren te ontcyferen; en hy zal zich niet te leur geſteld vinden, als wy onbekwaam zyn om dit Ryk van duisternis op te klaaren. Overeenkomſtig met ons plan, zullen wy eenigen der voornaamſte *Theoſophisten* optellen, en het voornaamſte, hun betreffende, aantekenen.

Veelvuldige trekken van den geest der Theoſophistery doen zich op, in de geheele Geſchiedenis der Wysbegeerte, in welke niets gemeener is dan geestdryvende en geveinsde voorwendzels van eene Godlyke Openbaaring aan te treffen.

On-

Onder de laateren, is de eerſte, die zich, in deezen rang van Wysgeeren met onderſcheiding voordoet, PHIL. AURELIUS THEOPHRASTUS PARACELSUS, een Man van eene zonderlinge en wonderbaare Geestgeſteltenisſe. Hy kwam, in den Jaare MCCCCXCIII te *Einſidlen*, by *Zurich*, ter Wereld. Zyne Familie-naam, BOMBASTUS, veranderde hy naderhand, naar de gewoonte van die dagen, in dien van PARACELSUS. Zyn Vader, die de Geneeskunde beoefende, onderwees hem in de Taalen en in de Geneeskunde. Hy begeerde met zo veel drifts in de Geheimenisſen der Natuure in te dringen, dat hy, de Boeken vaaren laatende, lange en gevaarlyke Reizen ondernam, door *Duitschland*, *Italie*, *Spanje*, *Deenemarken*, *Hungaryen*, *Moscovien*, en waarſchynlyk door verſcheide deelen van *Afia* en *Africa*. Niet alleen bezogt hy kundige en geleerde Mannen, maar ging in de werkplaatzen der Kunſtenaaren, en daalde in de Mynen neder; geene plaats dagt hem te gering of te gevaarlyk, kon dezelve hem gelegenheid verſchaffen om zyne kennis der Natuure te vermeerderen. Hy raadpleegde allen, die voorgaven eenige geheime kunst te bezitten, en bovenal die in de Delfſtofkunde bedreeven waren. Langs deezen weg een Wysgeer en Geneesheer op zyn eigen hand geworden zynde, verſmaadde hy de Geneeskundige Schriften der Ouden, en roemde dat de geheele omſlag zyner Boekery geen zes Folianten zou beſlaan.

De langwylige wyze der Schoole van GALENUS verwerpende, nam hy de toevlugt tot heimlyke Geneesmiddelen, uit Metaalagtige Zelfſtandigheden zamengeſteld, door behulp der Stookkunde. Zyne ſtoute kwakzalvery hadt, in veele gevallen, een zo wonder gelukkigen uitſlag, dat hy ten hoogſten toppunte van vermaardheid onder het Volk opklom, en zelfs in de Stad *Bazel* een Hoogleeraarsplaats in de Geneeskunde verwierf. Onder andere *Nostrums*, diende hy een Geneesmiddel toe, waar aan hy den naam gaf van *Azoth*, 't welk hy uitventte als de *Steen der Philoſophen*, als een *Panacea*; en 't geen zyne Leerlingen ophemelen als de *Balzem des Leevens*, door de Godlyke gunſte, in deeze laatſte dagen, aan de Menſchen geſchonken. Zyn ongeregelde Geneeswyze, en de bitterheid, met welke hy op de onkunde en traagheid der andere Geneesheeren ſchrolde, verwekten hem eene menigte van vyanden. De belooningen, welke hy voor zyne Geneezingen ontving, beantwoordden in geenen deele

aan de verwagtingen zyner trotsheid en eerzugt. Na het ontmoeten van veele te leurſtellingen en kwellingen, gebeurde 'er iets, 't welk hem deedt beſluiten, *Bazel* te verlaaten. Een ryk Geestlyke van *Lichfield*, te *Bazel* krank wordende, boodt PARACELSUS honderd Florynen, als hy hem kon geneezen. PARACELSUS bewerkte deeze geneezing ſchielyk met drie Pillen van zyn *Laudanum*, een zyner kragtigst werkende Geneesmiddelen. De Geestlyke, zo ras, en, gelyk het hem toeſcheen, door zo geringe middelen, herſteld, weigerde aan de gemaakte verbintenis te voldoen. PARACELSUS bragt de zaak voor den Regter, die hem niet meer, dan het gewoone *Viſitegeld*, toewees. Met de hevigſte verontwaardiging vervuld over den ſmaad, door deeze uitſpraak, zyner Kunſte aangedaan, verliet hy, naa hevig tegen den Geestlyken, de Magiſtraat en de geheele Stad, uitgevaaren te hebben, *Bazel*, en trok na den *Elſas*, werwaards zyn roem in de Geneeskunde, en een gelukkige uitoefening derzelve, hem volgde. Twee jaaren aldaar de Geneeskunde onder de aanzienlykſte Familien beoefend te hebben, keerde hy, omtrent het jaar MDXXX, na *Zwitzerland* weder, waar hy met BULLENGARIUS, en andere Godgeleerden, verkeerde. Zints dien tyd ſchynt hy door verſcheide deelen van *Duitſchland* en *Boheemen* omgezworven te hebben; tot hy, in 't jaar MDXLI, zyne dagen, in het Hospitaal van *St. Sebaſtiaan*, te *Saltsburg*, eindigde.

Verſchillende, en zelfs tegenſtrydige, oordeelvellingen hebben de Geleerden over PARACELSUS geſtreeken. Zyne bewonderaars, en naavolgers, roemen hem als een volkomen Meester van alle Wysgeerige en Geneeskundige verborgenheden. Eenigen hebben hem, uit hoofde van de hervorming, welke hy in de Geneeskunde te wege bragt, den *Geneeskundigen* LUTHER genoemd. Veelen hebben beweerd, en in de daad, hy zelve pochte, dat hy het geheim bezat om mindere Metaalen in Goud te hervormen. In tegendeel hebben anderen zyne geheele Geneeskunde voor het werk van onkunde, bedrog, en onbeſchaamdheid, uitgekreeten. J. CRATO getuigt, in eenen Brieve aan ZWINGER, dat de Geneesmiddelen van PARACELSUS, in *Boheemen*, zelfs dan wanneer zy eene ſchynbaare geneezing te wege bragten, de Patienten in zulk eenen ſtaat lieten, dat zy, kort daar op, aan beroerte of vallende Ziekte, overleedden. ERASTUS, die twee jaaren lang zyn Leerling was, ſchreef een geheel Boek om *de bedrie-*

driegeryen zyns Leermeesters te ontdekken. Men wil dat hy niet alleen onkundig was van de *Griekſche* Taal; maar in het *Latyn* zo onbedreeven, dat hy geen woord *Latyn* in tegenwoordigheid van Geleerden durfde ſpreeken. Zelfs beweert men, dat hy zyne Moedertaal zo ſlegt verſtondt, dat hy zyne in 't *Hoogduitsch* geſchreevene Opſtellen door een ander moest laaten overzien. Zyne Vyanden leggen hem ook de wraakbaarſte trotsheid, de laagſte ſpotterny, de verregaandſte onmaatigheid en verfoeilykſte Godloosheid, ten laste. —— De waarheid ſchynt te zyn, dat de verdienſte van PARACELSUS, voornaamlyk, beſtondt in het verbeteren van de *Chymie*, in het uitvinden of aan den dag brengen van verſcheide Geneesmiddelen daar door vervaardigd, welke, tot deezen dag toe, hunne plaats in de *Pharmacopaas* behouden. Zonder geleerdheid, of beſchaafdheid, of zelfs voegelykheid van zeden, verwierf hy, louter door zyne Natuur- en Scheidkunde, een grooten naam in de Geneeskunde, en, om invloed by de onkundige menigte te verkrygen, of ſtaande te houden, wendde hy voor, gemeenſchap met onzigtbaare Geesten te hebben, en Godlyke verlichtingen te ontvangen.

PARACELSUS ſchreef, of liever gaf aan zyn Handlanger op om ze te ſchryven, veele Verhandelingen; doch ze zyn zo geheel en al van fraaiheid ontbloot, zo zonder eenige orde, en duister, opgeſteld, dat men veelligt geloof zou ſlaan aan het zeggen van OPPONIUS, die hem in de Stookkunde hielp, dat PARACELSUS de meeste zyner Werken in den nagt deedt ſchryven, als hy dronken was. Deeze Werken loopen over eene oneindige verſcheidenheid van onderwerpen, Genees- Tover- en Natuurkundige. Zyne *Philoſophia Sagax* of *Schrandere Wysbegeerte* is een allerduisterſte, en verwardſte, Verhandeling over de Starrewichelaary, Waarzeggery, Handkykery, Gelaatſchouwkunde, en andere voorſpellende Kunſten; tot geen ander einde ingerigt, dan om het Bygeloof des Gemeens voedzel te verſchaffen. Verſcheide zyner Stukken handelen over zogenaamde Wysgeerige Onderwerpen, als *de voortbrenging en vrugt van de vier Elementen*; *de Geheimen der Natuure*, *derzelver Oorſprong*, *Character* en *Eigenſchappen*, en meer andere; doch ze beſtaan uit zulk een dooreen gehaspelden mengelklomp van woorden, dat het een oneindige arbeid zou weezen 'er iets uit te haa-

haalen, 't welk eenigzins in 't minſte geleek naar een met zichzelven beſtaanbaar wysgeerig Stelzel.

De *Chymiſtiſche* of *Paracelſiſche* School bragt verſcheide uitmuntende Mannen voort; doch wier Geſchiedenis meer tot die der Geneeskunde dan der Wysbegeerte behoort. Veelen van deezen gaven zich oneindige moeite om de niets zamenhangende Leeringen huns Meesters tot een geregeld Zamenſtel te brengen. Een kort begrip van zyne Leer treft men aan in de Voorreden voor de *Baſilica Chymica* van CROLLIUS; doch dezelve is, met dat alles, niets meer dan wartaal, waar mede het noodloos is den Leezer op te houden (*).

't Geen PARACELSUS in de zestiende Eeuw was, poogde ROBERT FLUDD, een *Engelsch* Geneesheer, in de zeventiende te worden. Hy was, in 't Jaar MDLXXIV, te *Milgate* in *Kent* gebooren, en kwam als Student op de Ox-

(*) De naam zelfs, welken deeze *Chymisten*, of *Vuurwysgeeren*, aannamen, te weeten dien van *Roſacruſiaanen*, of *Broeders van het Roozenkruis*, welke hun eenige agting byzette, dewyl dezelve ontleend ſcheen van LUTHER's Wapen, 't welk een *Kruis* was op een *Roos* liggende, was van de Weetenſchap der *Chymie* ontleend, en zy alleen, die in de byzondere taal der *Chymisten* bedreeven zyn, kunnen derzelver waare betekenis en nadruk verſtaan. Hy is niet zamengeſteld, gelyk veelen zich verbeelden, uit de twee woorden *Roſa* en *Crux*, betekenende *Roos* en *Kruis*, maar uit het laatſte van deeze twee woorden en het woord *Ros*, 't welk *Dauw* betekent. Van alle natuurlyke lichaamen is de *Dauw* het kragtigst ontbindmiddel van Goud. Het *Kruis* betekent, in de Taal der *Chymisten*, zo veel als *Licht*, om dat de gedaante van het Kruis + ten zelfden tyde de drie Letters vertoont, waar uit het woord *Lux*, dat is *Licht*, zamengeſteld is. *Lux* wordt van deezen Aanhang genaamd het *Zaad*, of *Menſtruum*, *van den Rooden Draak*, of, in andere woorden, dat grof en lichaamlyk Licht, het welk, naar behooren bereid en gezuiverd zynde, Goud voortbrengt. Uit dit alles volgt, dat een *Wysgeer van het Roozenkruis* iemand is, die, door tuſſchenkomst en met behulp van *Dauw*, *Licht* zoekt, of, in andere woorden, de zelfſtandigheid, de *Steen der Wysgeeren* geheeten. Alle andere Verklaaringen van deezen naam zyn valſch en hersſenbeeldig. — Deeze Aanmerking hebben wy 'er bygevoegd uit MOSHEIM's *Kerklyke Geſch.* VIII Deel, bl. 118. Waar breeder over dit Onderwerp gehandeld wordt, en werwaards wy onze Leezers wyzen.

Oxfordſche Hooge School, in 't Jaar MDXCL Naa zyne Letteroefeningen volbragt te hebben, beſteedde hy zes jaaren tot reizen, om waar te neemen en te verzamelen wat zeldzaam was in de Natuur, verborgen in de Kunſten, en diep in de Weetenſchap. In *Engeland* wedergekeerd, werd hy toegelaaten in het Collegie der Geneesheeren te *Londen*, waar hy grootlyks bewonderd werd, uit hoofde van zyne byzondere Godsdienſtigheid, en de diepte zyner Scheidkundige, Wysgeerige en Godgeleerde, kennis. Na een lange en uitgebreide Praktyk in de Geneeskunde, overleedt hy in 't jaar MDCXXXVII.

Zo zeldzaam was de geaartheid deezes Wysgeers, dat oude of laatere tyden niets konden verſchaffen met den naam van verborgene Wysheid beſtempeld, of hy zamelde het greetig byeen in zyn pakhuis van Geleerdheid. Alle de onbegrypelyke droomen vol verborgenheden van *Cabalisten*, en *Paracelſiaanen*, bragt hy zamen om 'er een nieuwe hoop van ongerymdheden uit te vervaardigen. In verwagting van der Genees- en Scheidkunde voordeel toe te brengen, bedagt hy een nieuw Stelzel van Natuurkunde, overlaaden met de vreemdſte veronderſtellingen en geheimzinnigſte verzinzelen. Hy ſtelde twee Algemeene Beginzels, het *Noorder* of het *verdikkende*, en het *Zuider* of *verdunnende*, Vermogen. Over deeze plaatſte hy ontelbaare verſtandige Weezens, en riep geheele benden van Geesten uit alle vier de Winden zamen, aan welke hy de zorg over de Ziekten aanbeval. Hy gebruikte deezen Thermometer, om de overeenkomst tusſchen de *Macrocosm* en de *Microcosm*, of de Wereld der Natuure en van den Mensch te ontdekken; hy voerde veele wonderbaare bedekzelen in, in de Natuur- en Geneeskunde. Hy poogde de *Mozaiſche* Wereldwording te verklaaren in een Werk, getyteld: *Philoſophia Moſaica*; waarin hy ſpreekt van drie eerſte Beginzels, *Duisternis*, als de eerſte ſtoffe; *Water* als de tweede ſtoffe; en het *Godlyk Licht*, als het middenpuntigst Weezen, ſcheppende, vormende en het leeven geevende aan alle dingen; van tweede Beginzels, twee werkende, *Koude* en *Hette*, en twee lydende, *Vogt* en *Droogte*; en beſchryft de geheele verborgenheid, van voortbrenging en bederf, van wedergeboorte en opſtanding, met zulke verwilderde begrippen en duistere bewoordingen, dat hy het geheele Onderwerp in een ondoordringbaare donkerheid omwonden laat. —— Eenige zyner denkbeelden, zo als zy dan ook zyn mogen, ſchynen

ontleend van de *Cabalisten* en *Alexandrynſche Platonisten*. De Leezer zal gereedlyk kunnen oordeelen, welk ſoort van Licht hy te wagten hebbe uit de Schriften van ROBERT FLUDD, als hy weet dat deeze Wysgeer de kragt des Zeilſteens toeſchryft aan de Beſtraaling der Engelen. Zyne Wysgeerige Werken voeren ten tytel: *Utriusque Cosmi Hiſtoria*; *Veritatis Proſcenium*; *Monochordium Mundi Symphoniacum*; *Clavis Philoſophiæ & Alchymiæ*; *Meteorologia Cosmica*, enz. Verſcheide Schryvers ſtelden zyne buitenſpoorigheden ten toon, inzonderheid KEPLER en MERSENNUS. Ter beantwoording vervaardigde FLUDD een zinnebeeldig Stukje, genaamd: De *Twist van Wysheid met Dwaasheid*. MERSENNUS, het geſchil niet langer willende voortzetten, haalde GASSENDI over om hem door te ſtryken in zyn *Examen Philoſophiæ Fluddianæ*. Een Werk, dat geleezen moet worden van allen, die zich een naauwkeuriger begrip verlangen te vormen van FLUDD en andere *Theoſophisten*, of *Roozenkruis-Broederen*.

Een der zeldzaamſte Starren in het Starrebeeld der *Theoſophisten* was JACOB BOEHMEN, of BÖHM, een beruGt Wysgeer in *Duitſchland*, gebooren by *Gorlitz in den Opper-Lausnitz*, in 't Jaar MDLXXV, van handwerk een Schoenmaaker; op zyn twintigſte jaar trouwde hy eene Vleeschhouwers Dogter, met welke hy dertig jaaren gelukkig leefde. Schoon hy nimmer het gemelde handwerk geheel liet vaaren, voerde hem zyne zonderlinge geeſtgeſteltenis *ultra crepidam*, „buiten zyn leest." De Godgeleerde Geſchillen, welke zich, ten dien dage, door *Duitſchland* verſpreidden, vonden ingang by lieden van den laagſten burgerſtand, en BÖHM, zeer ontrust in zyn gemoed over veele Geloofsſtukken, ſmeekte ernſtig om Godlyke verlichting. Het gevolg was, volgens zyn eigen verhaal, dat hy, zeven dagen agter den anderen buiten zichzelven geraakt, eene heilige Sabbatiſche ſtilte genoot, en toegelaaten wierd tot een aanſchouwelyk gezigt van God. Kort daarop hadt hy eene tweede verrukking, waar in hy, gelyk hy berigt, terwyl hy de ſtraalen waarnam, die afkwamen van een glad tinnen vat, zich op 't onverwagtst omringd vondt door hemelſche beſtraalingen; zyn geest werd in 't binnenſte van de Wereld der Natuure overgevoerd, en in ſtaat geſteld, om, van de uitwendige gedaante, trekken, en kleuren der lichaamen, door te dringen in het binnenſte van derzelver weezen. In eene derde verrukking van denzelfden

aart,

aart, werden andere, nog veel verheevener, Verborgenheden aan hem geopenbaard, wegens den oorſprong der Natuure en de formeering aller dingen, en zelfs betreffende de Godlyke Beginzels en verſtandige Natuuren.

Deeze wonderbaare ontdekkingen ſtelde BÖHM, in 't jaar MDCXII in geſchrifte, en zyne eerſte Verhandeling, *Aurora* getyteld, verſcheen in het licht; dan de beginzels, de denkbeelden, en woorden, zyn zo nieuw en geheimzinnig, dat wy het geheel ondoenlyk vinden, 'er een uittrekzel van te geeven. In de daad, de Schryver zelve verklaart, dat deeze Verborgenheden onbegryplyk zyn voor vleesch en bloed; en zegt, dat, ſchoon de woorden geleezen worden, derzelver meening bedekt zal blyven, tot dat de Leezer door gebeden verlichting ontvangen hebbe van dien hemelſchen Geest, die in God is, en in de geheele Natuure, en van welken alle dingen voortkomen.

De *Aurora* van BÖHM in handen komende van een Leeraar te *Gorlitz*, ſtreek deeze den Schryver luſtig door van den Kanſel; hy wist van den Stads-Raad een bevel te verkrygen om het Werk te verbieden, en BÖHM werd tevens aangezegd, dat hy niet verder hadt voort te vaaren met de Wereld door zyn ſchryven te verlichten. BÖHM gehoorzaamde zo onderwerplyk aan dit bevel, 't geen zo oordeelloos als onderdrukkend was, dat hy zeven jaaren lang het ſchryven ſtaakte. Zyn ontworpen Werk werd egter, in den jaare MDCXIX, te *Amſterdam* gedrukt. Dit moedigde den Schryver aan om de pen weder op te vatten, en leverde dezelve vervolgens verſcheide Geſchriften. Men verhaalt, doch het ſteunt op geen voldingend bewys, dat BÖHM gedaagd wierd voor het hooge Kerkelyke Geregtshof te *Dresden*, en daar het onderzoek eener Vergadering van Godgeleerden doorſtondt, waar hy zyne zaak zo gelukkig bepleitte, dat hy 'er zonder Kerklyke ſtraffe afkwam. BÖHM ſtierf in de *Lutherſche* Kerkgemeenſchap, in den jaare MDCXXIV.

Men ziet duidelyk uit de opgetekende byzonderheden, dat, in JACOB BÖHM, eene verhitte verbeeldingskragt, gepaard met eene droefgeestige geſteltenisſe, en niet beſtuurd door gezond oordeel, die ſoort van geestdryvery te wege bragt, welke, in haare vervoeringen, de natuurlyke verſtands bekwaamheden in de war helpt, en eene onnatuurlyke beweeging in het Zenuwgeſtel veroorzaakt; geduurende welke ongeſteldheid de Ziel vervuld wordt

met verwilderde en wonderbaare bevattingen, die dan voor Gezigten en Openbaaringen doorgaan. Elke bladzyde van zyne Schriften, en zelfs de beeldſpraakige Figuuren geplaatst voor zyne Werken, duiden een verwilderde verbeeldingskragt aan, en het is de ydelheid zelve zyne *Theoſophistery* uit eenige andere oorzaak te willen afleiden; of men moest genegen zyn om geloof te ſlaan aan het berigt, 't welk hy van zichzelven geeft, wanneer hy, roemende, dat hy niets verſchuldigd was aan Menschlyke Geleerdheid, noch gerekend moest worden onder de gemeene Wysgeeren, zegt, dat hy ſchreef: *Niet volgens eene uitwendige beſchouwing der Natuure; maar volgens de inboezeming van den Geest; en dat het geen hy vermelde wegens de Natuur der dingen, en over de Werken en de Scheppzelen van God, door God zelve opengelegd was aan zyne Ziele.*

De begrippen van deezen Geestdryver, in zich zelve waarlyk duister genoeg, worden dikwyls nog duisterder gemaakt doordien hy dezelve omkleedt met verbloemde voorſtellingen uit de *Chymie* ontleend. Naardemaal hy menigwerf dezelfde uitdrukkingen als PARACELSUS bezigt, is het hoogstwaarſchynlyk dat hy niet onbedreeven was in de Schriften deezes Voorgangers; maar zeker volgde hy geenen anderen gids dan zyn eigen buiten 't ſpoor hollend vernuft en geestdryvende verbeeldingskragt, en welke poogingen 'er ook aangewend zyn door zyne Navolgers, om zyn Stelzel te verklaaren en op te helderen, het heeft alleen gediend om een nieuw *Ignis Fatuus* te ontſteeken; ſtrekkende om den verdwaalden Reiziger nog verder van 't ſpoor te brengen.

Wy moeten, in alle opregtheid, bekennen geheel buiten ſtaat te weezen, om eenig kort begrip van BÖHM's Stelzel op te geeven. Deeze Myſtiek maakt GOD tot het Weezen der Weezens, en veronderſtelt, dat een lange reeks van Geestlyke Natuuren, en ook de Stoffe zelve, voortgevloeid is uit de fontein der Godlyke Natuure. Zyne taal, over deeze onderwerpen, heeft veel overeenkomsts met die van de *Joodſche Cabala*. De geheele Godlyke Drieëenheid, zegt hy, lichaamlyke Gedaanten voortbrengende, levert een beeld van zichzelve op, *zulx Deum quendam parvum, of als een God in 't klein.* Indien iemand de Hemelen, de Aarde, of de Starren, de Elementen, en wat beneden of boven de Hemelen is, noemt, noemt hy daarin de geheele Godheid, die door

eene

eene kragt van zichzelve uitgaande, dus haar eigen weezen lichaamlyk maakt.

De Beginzels van BÖHM's *Theosophie* kan men vinden in zyne *Aurora*, en in zyne Verhandeling *de tribus divinæ essentiæ Principiis*, of over *de drie Beginzels des Godlyken Weezens*. Dat JACOB BÖHM veele Naavolgers gehad hebbe, behoeft niemand te verwonderen, die immer opgemerkt heeft de algemeene geneigdheid van zwakke en bekrompene Geesten om genoegen te ſcheppen in alles wat geheimzinnig en wonderbaar is, bovenal wanneer hy het bekleed vindt in eene duistere en zinnebeeldige taal (*).

(*) In eene Aantekening op MOSHEIM's *Kerkkyke Geſch.* IX D, bl. 114. vinden wy vermeld, 't geen wy niet ongepast oordeelen hier by te voegen. Van deezen wonderbaaren Man, door zyne Hoogagters vereerd met den grootsch klinkenden naam van THEOSOPHUS GERMANICUS, of den *Duitſchen Godkundigen*, het voornaamſte aangetekend hebbende, zegt hy: 't Is onnoodig de Schryvers te noemen, die de pen hebben gevoerd om den ſtroom van BÖHM's Geestdryverye te ſtuiten. De Werken van deezen Geestdryver zyn in ieders handen, en de Boeken, geſchreeven met oogmerk om hem te wederleggen, genoeg bekend, en overal te vinden. Alles wat voor hem, en te zyner verdeediging, is bygebragt, is zorgvuldig byeen verzameld door GODFR. ARNOLD, die, in 't algemeen geſprooken, den lof der zulken, die met veragting van anderen behandeld worden, met de meeste welſpreekenheid uitbromt. —— BÖHM hadc, (luidt het bygevoegde van den Eerw. MACLAINE) evenwel het geluk, van, in onze dagen, een yverig Voorſtander en onvermoeiden Leerling te vinden, in wylen den welmeenenden, doch te gelyk bysterzinnigen en Geestdryvenden, Heer WILLIAM LAW, die verſcheide jaaren bezig was met het vervaardigen eener nieuwe Uitgave en (*Engelſche*) Vertaalinge van BÖHM's Werken, welke hy naaliet, bekwaam om ter Drukpersſe gegeeven te worden, en die ook, met de daad, naa zyn overlyden, in 't licht gekomen is, in twee Deelen in 4to.

(*Het Vervolg en Slot hier na.*)

OVER DE ONZEKERHEID DER TEKENEN VAN DOODSLAG, IN HET GEVAL VAN ONEGTE KINDEREN.

Door wylen WILLIAM HUNTER, M. D. F. R. S. *Buitengewoon Geneesheer der Koningin, en Lid van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te Parys.* Voorgeleezen den 14 July 1783.

(*Vervolg en Slot van bl.* 419.)

In de meeste van gemelde gevallen, kunnen wy ligt te vroeg een vooroordeel opvatten; en wanneer wy zeer duidelyk het voorneemen ontdekken, om de geboorte van een Kind te verbergen, daar uit beſluiten, dat men een oogmerk had, om het Kind te willen vermoorden: en volgens deeze onderſtelling, geeven wy dan rede van elke omſtandigheid, en zeggen, hoe komt het anders, dat zy zoo en zoo handelt? en waarom handelde zy niet liever zoo en zoo? Zulke vraagen zouden wel ter ſneede komen, en men zoude 'er vaste gevolgtrekkingen uit kunnen opmaaken, indien men konde vooronderſtellen, *dat de* Vrouwen op dien tyd door een bedaard *en onbelemmerd* oordeel beſtierd wierden; maar indien wy bedenken, dat, in zulke oogenblikken, haar geest, door verſchillende hartstochten en ſchrikken, in eene geweldige beweeging is, zal ons haare onverſtandige handelwyze zeer natuurlyk voorkomen.

Vergunt my deeze waarheid door een voorbeeld op te helderen. Eene Dame, welke, God dank, nu zedert verſcheidene jaaren volkomen herſteld is, ging, in de laatſte maanden van haare Zwangerheid, op eenen ſchoonen Zomerſchen avond, gevolgd door haaren knegt, een weinig lugt ſchèppen op een ſchoon nieuw plaveiſel aan haare eigene deur, in eene van onze gelykſte, breedſte en ſtilſte, Straaten. Zagtjens tot aan het einde van de Straat gewandeld zynde, waar eene zeer gelyke plaats, om over te ſteeken, was, wilde zy, om eene kleine verandering te hebben, overgaan, en langs de andere zyde van de Straat na huis keeren. Vermoeid zynde, en om haaren toeſtand denkende, ſtapte zy zeer langzaam en voorzigtig, uit vrees van eenig toeval te krygen. Toen zy eenige weinige ſtappen in het overſteeken van de Straat gevorderd was, kwam 'er een man op een harden draf in eene

Kar

Kar aanryden, die een ſterk ratelend gedruis maakte. Hy was ver genoeg af om haar met veel bedaardheid geheel te laaten overgaan of weerom te keeren, en zy zoude, indien zy ſtil had blyven ſtaan, volmaakt behouden geweest zyn. Maar zy wierd van eene ydele vrees bevangen, verloor haar verſtand en zinnen, en in de benauwdheid door haare verlegenheid of zy voort zoude gaan, of te rug keeren, 't welk zy beide beproefde, kwam zy juist op een tydſtip voor het Paard, dat zy in het Wiel vast en verward raakte, op den grond geſmeeten wierd, en haar vleesch en beenen zoo verſcheurd en verbryzeld wierden, dat zy volmaakt gevoelloos opgenoomen, en na huis gebragt wierd, zonder de minſte hoop van herſtel. Deeze Dame was in den bloei van haare jaaren, leevende in overvloed, bemind door haare Familie, en by de geheele Waereld geacht. Dat zy zich zelve zoude hebben willen te kort doen, konde in geen menſchen verbeelding opkomen: maar indien haare omſtandigheden zulk eene onderſtelling hadden kunnen begunſtigen, zien wy, in de daad, dat het onbetwistbaarst bewys, dat zy zich zelve had kunnen behouden, door of voort te gaan, of om te keeren, of ſtil te ſtaan, niets zoude afgedaan hebben, om te bewyzen, dat zy haar eigen leeven, en dat van haar Kind, had willen doen eindigen. Men beeft op de gedagte, dat onſchuldige Vrouwen eenen ſchandelyken dood kunnen ondergaan hebben, alleen veroordeeld op dubbelzinnige bewyzen, en niets afdoende redeneeringen.

De meeste van deeze Aanmerkingen moeten natuurlyk elken onbevooroordeelden perſoon overtuigend voorkomen, en, derhalven, by gelegenheid van een Regtsgeding in dit Land; waar wy het geluk hebben, van onder de beſcherming te ſtaan van zodanige Rechters, welke, door hunne opvoeding, ſtudien en gewoonten, boven de vooroordeelen van het gemeen verheven zyn, en het tot eenen regel van hun gedrag maaken, om te vooronderſtellen, dat de aangeklaagde onſchuldig is, tot dat zyne ſchuld duidelyk beweezen wordt. Onder zulke Rechters, zeg ik, zal 'er weinig gevaar zyn, dat eene onſchuldige Vrouw door valſche redeneeringen zoude veroordeeld worden. Maar in de gevallen, van welke wy nu ſpreeken, zoude 'er gevaar kunnen ontſtaan door de berigten en meeningen ingeleverd door Geneesheeren, welke geraadpleegd worden,

om

om vraagen, hunne weetenſchap betreffende, op te losſen, welke men onderſtelt, dat de Rechters en liedeu van de *Jury* niet naauwkeurig genoeg weeten. Veelen van ons beroep hebben niet zoo veel kunde, als de Waereld wel denkt; en ſommigen van ons zyn wel eens geneigd, om, by een openbaar onderzoek, zig eene zekere achtbaarheid aan te maatigen, door een kort en beſliſſend antwoord te geeven daar, waar het zelve twyfelachtig behoorde geweest te zyn: en dit is een character dat een ieder zig voor moest zoeken te wagten, die, in zyn beroep, elken dag in het geval kan komen, om Vraagen van zulk een aanbelang te moeten beantwoorden, daar het leeven van eenen Lyder geheel van kan afhangen.

Om een gegrond oordeel over de geboorte van een pas ter Waereld gekomen Kind te vormen uit het onderzoek van deszelfs lichaam, moet een man van de Kunst veele pas geboorene Kinderen gezien hebben, zoo wel die eerst pas gebooren zyn, als die hunne geboorte alleen maar voor eenen korten tyd overleefd hebben: en hy moet lichaamen in de verſchillende tydperken van den voortgang der verrotting of zelfs ontleed hebben, *of ten minſten* by hunne ontleeding tegenwoordig *geweest zyn*. Ik heb dikwyls verſcheide gewoone en *natuurlyke zoo* wel in-, als uitwendige verſchynzels, ten onregte, zien houden voor tekens van eenen geweldigen dood. Ik herinner my een Kind gezien te hebben, 't welk zamengedrukt, en in eene klootſche gedaante gevonden wierd, en gelyk verhard deeg alle de holle indrukſels behouden had, op plaatzen daar eenig gedeelte van de huid en het vleesch ingedrukt geweest ware. De *Jury* was in de gedagte gekomen, dat het vleesch zoo niet had kunnen gevormd worden, indien het Kind niet, geduurende zyn leeven, zoo was t' zamengeperst geworden. Myn veelvuldige Anatomiſche arbeid ſtelde my in ſtaat, met daaden, alle hunne twyfelingen op te losſen. Ik bood hun aan de proef hiervan, in hunne tegenwoordigheid, indien zy wilden, te neemen; men moest het Kind in warm water leggen, tot dat zyn vleesch zagt en buigbaar wierd, als dat van een geſtorven lichaam; dan moest men het zamendrukken, en zoo laaten liggen, tot dat het koud was, en zy zouden dan het zelfde uitwerkſel zien. Zy waren, zonder de proef te neemen, voldaan.

Om in veele gevallen over den dood van een Kind te oor-

oordeelen, zal het noodzaakelyk zyn wel te letten op den graad van zamenhang, die 'er is tusschen de huid en opperhuid; en het zal nog noodiger zyn, wel te weeten, hoe het bloed, dat zig op de uitwendige lichaamsdeelen vertoont, en door alle de inwendige deelen vloeit, 'er uitziet in evenredigheid van den tyd, dat het lichaam dood geweest is, en van den graad van warmte, in welke men het zelve gehouden heeft. Wanneer het hoofd, of aangezigt, van een Kind opgezwollen is, en 'er zeer rood of zwart uitziet, kan het gemeen ligtelyk oordeelen, dat het verwurgd is, om dat menschen, die gehangen zyn, 'er even zoo uitzien. Maar zy, die de Vroedkunde oefenen, weeten, dat niets in natuurlyke geboorten algemeener is, en dat de opgezwollenheid en donkere couleur by trappen verminderen, als het Kind maar eenige weinige dagen leeft. Dit verschynsel ziet men, voornamelyk, in gevallen, waar de navelstreng om den hals van het Kind geslingerd is, en wanneer het hoofd van het Kind eenigen tyd vóór deszelfs lichaam geboren is.

'Er zyn verscheidene andere omstandigheden, welke men door eene uitgebreide ondervinding in de Ontleed- en Vroedkunde leert, dan welke ik, uit vrees van deeze Verhandeling te lang, en dus minder nuttig, te maaken, overslaan zal, om tot de Hoofdvraag te komen, nam: hoe ver kunnen wy, in gevallen, daar vermoedens plaats hebben, indien de longen op het water dryven, daar uit besluiten, dat het Kind leevendig geboren, en waarschynlyk door zyne Moeder vermoord is?

Wy kunnen, vooreerst, verzekerd zyn, dat zy lugt bevatten. Wy moeten naderhand zien uit te vorschen of die lugt ook door verrotting ontwikkeld is.

Ten tweeden, om deeze Vraag te bepaalen, moeten wy de andere inwendige deelen onderzoeken, om te zien of 'er luchtgezwellen in dezelve zyn, en zy dus lucht bevatten: en wy moeten met eene byzondere oplettenheid nagaan, hoe 'er de luchtbellen in de longen uitzien. Indien de lucht, welke zy bevatten, uit de ademhaaling voortgekomen is, zullen de luchtblaazen voor een ongewapend oog naauwlyks zigtbaar zyn; maar indien deeze luchtblaazen groot zyn, of in linien langs de spleeten tusschen de *lobuli*, uit welke de longen zamengesteld zyn, voortloopen, is de lucht zeker *emphysemateus*, en geen lucht, die door de ademhaaling na binnen gekomen is.

Ten

Ten derden, indien men vindt dat de lucht *in de natuurlyke* luchtblaasjes bevat is, en het voorkomen heeft van lucht, die in dezelve door de ademhaaling gekomen is, laat ons dan onderzoeken, of niet misſchien deeze lucht, na den dood van het Kind, in de longen geblaazen is. Het is zoo algemeen bekend, dat men een na allen *ſchyn* dood gebooren Kind, door zyne longen op te blaazen, *kan* doen herleeven, dat de Moeders zelf, of iemand anders, mogelyk dit beproefd hebben. Men zoude het zelfs hebben kunnen doen met een duivelsch oogmerk om de Moeder te doen veroordeelen.

Maar de gevaarlykſte en algemeenſte dwaaling, *in* welke wy vallen kunnen, is deeze, namentlyk, *onderſtellende*, dat de proef wel genomen is, en dat wy ons voor elke der bovengenoemde misleidingen gewagt hebben, zoo kunnen wy nog te ſchielyk beſluiten, dat het Kind leevendig gebooren is, en dus waarſchynlyk vermoord is geworden: voornamelyk in zulke gevallen, waar de Moeder gepoogd heeft de geboorte van het Kind te verbergen, en het zelve verſtooken had. Daar deeze laatſte omſtandigheid over 't algemeen een groot gewigt by de *Jury* heeft, zal ik alleenig aanmerken, dat dezelve, volgens *alle billykheid*, niets meer dan een grond van *vermoeden kan opleveren*, en, derhalven, geen, anders twyfelagtig, beſluit tuſſchen eene vryſpreeking van, of veroordeeling tot, eenen ſchandelyken dood moet beſliſſen.

Laat ons hier een geval vooronderſtellen, 't geen ieder een toeſtaan zal, zeer mogelyk te zyn. Eene ongetrouwde Vrouw, zwanger wordende, tracht haare ſchande te verbergen, en overlegt het best ontwerp, 't geen zy kan uitdenken, om haar eigen leeven, en dat van haar Kind, te behouden, en evenwel tévens haar geheim te bewaaren. —— Maar haar plan word in éénſ omver geworpen, daar zy onverwagt, en ſchielyk, alleen zynde, niet wel word, en van een dood Kind verlost. Indien de Wet zulk eene Vrouw met den dood ſtraft, om dat zy haare ſchande niet aan den dag gebragt heeft, vergt zy dan niet meer van de menſchen, dan de zwakke menſchelyke natuur draagen kan? In een geval, waar de omſtandigheden dus zyn, is de eenigſte misdaad der Vrouw, voorzeker, dat zy zwanger geweest is, en deeze misdaad met den dood te ſtraffen, is het oogmerk der Wet niet; en de pooging om dit door geoorloofde middelen te verbergen, moest niet met den dood geſtraft worden; daar deeze *poo-*

ging

ging uit een beginzel van deugdzaame ſchaamte ſchynt voort te ſpruiten.

Getoond hebbende, dat het verbergen van het Kind niets meer dan vermoedens kan geeven, laaten wy nu tot de aangelegenſte vraag van allen te rug keeren, of wy, namentlyk, indien 'er in 't geval van eene verborgen gehoudene geboorte klaar beweezen word, dat het Kind adem gehaald heeft, daar uit beſluiten kunnen, dat het vermoord is? Voorzeker niet. Het is zeker eene omſtandigheid, die, gelyk de laatſte, enkel vermoedens kan geeven. Om deeze belangryke waarheid ten genoegen der Leezers te bewyzen, zal het dienſtig zyn de volgende zaaken te ſtellen, welke ik by ondervinding weet waar te zyn; en die van ieder een, die veel in de Vroedkunde te doen heeft gehad, bevestigd zullen worden.

1. Indien een Kind maar ééne ademhaaling doet, en onmiddelyk daar na ſterft, zullen de Longen even zoo wel op het water dryven, als wanneer het langer adem gehaald heeft, en daarna verwurgd is geworden.

2. Een Kind haalt gemeenlyk adem zoo dra zyn mond gebooren is, en kan, in dien ſtaat, zyn leeven verliezen, vóór dat zyn lichaam gebooren is: voornamentlyk als 'er veel tyd verloopt tuſſchen 't geen men de geboorte van des kinds hoofd kan noemen, en die van zyn lichaam. En indien dit gebeuren kan, daar de beste hulp by de hand is, zal het waarſchynlyk veel meer gebeuren, daar in 't geheel geene hulp is; dat is, als de Vrouw alleen door zig zelve verlost.

3. Wy zien dikwyls, dat 'er kinderen gebooren worden, welke, door omſtandigheden in hun geſtel, of in den aart van den arbeid, maar even in het leeven zyn; en die, na een paar minuuten, of een paar uuren, adem gehaald te hebben, in weerwil van alle onze oplettenheid, ſterven. En waarom zoude dit ongeluk niet even wel kunnen gebeuren aan Vrouwen, die zonder hulp bevallen zyn?

4. Somtyds worden de kinderen zoo zwak gebooren, dat zy, aan zich zelven overgelaaten, na adem gehaald of geſnikt te hebben, waarſchynlyk ſterven zouden, maar welker leeven men aan den gang houden kan, door in hunne longen te blaazen, warmte en vlugtige dingen te gebruiken, het Kind te wryven, enz. enz. Maar in de gevallen, van welke wy gehandeld hebben, kan men

zulke middelen, om het leeven te bewaaren, niet verwagten.

5. Wanneer een Vrouw alleen, zonder hulp, verlost, kan een ſterk Kind volmaakt levendig gebooren zyn, en in zeer weinige minuuten, door gebrek aan ademhaaling, ſterven, of door op zyn aangezigt te leggen in eenen poel der natuurlyke ontlastingen, of op natte kleederen; of door dat 'er natte dingen over 't zelve heen vallen, en de lucht weeren, of ſtyf tegen zynen mond getrokken worden door het zuigen om adem te haalen. Eene ongelukkige Vrouw die alleen verlost, wier verſtand ontſteld, en wier lichaam uitgeput is, zal geene ſterkte of overleg genoeg bezitten, om, oogenbliklyk, ter behoudenis van haar Kind, op te ſtaan. Ter opheldering van deeze gewigtige waarheid zal ik hier een kort geval bydoen.

Eene Dame, in een tamelyk afgelegen gedeelte van de Stad, wierd 's nagts door vlaagen van arbeid overvallen. Haare Min, die in huis ſliep, en haare Dienſtbooden, wierden opgeroepen, en men zond om my. Haar arbeid was kort, en 't Kind gebooren vóór myne aankomst. Het Kind ſchreeuwde oogenblikkelyk, en zy voelde, dat het zig ſterk beweegde. Elk oogenblik *verwagtende my* in haare kamer te zien komen, en *vreezende dat* het Kind een of ander nadeel zou toegebragt worden, indien een onervaaren perſoon, by deeze gelegenheid, het ampt van Vroedvrouw waarnam; wilde zy niet toelaaten, dat haare Min het Kind aanraakte; maar bleef in een zeer vermoeijend poſtuur, op dat het Kind niet gedrukt worden, of verſtikken zoude. Ik vond het op zyn aangezigt in eenen poel van ontlastingen liggen, en zoo volkomen dood, dat alle myne poogingen, om het weder in 't leeven te brengen, vrugteloos waren.

Deeze zaaken verdienen de ernſtigſte overweeging van het publiek, en daar ik overtuigd ben, dat zy, algemeen bekend zynde, zouden kunnen dienen om de eene of andere ongelukkige en onſchuldige Vrouw te redden, heb ik derzelver gemeenmaaking als eenen onvermydelyken pligt beſchouwd.

UIT-

UITTREKSEL EENS BRIEFS VAN DEN HEER WESTROMB, AAN DEN HEER CRELL, OVER EEN BASALT.

(Journal de Phyſique.)

MYN HEER!

De Heer LASIUS brengt van eene Reis, welke hy gedaan heeft in het Hertogdom *Mecklenberg*, een zeer belangryk Stuk mede, voor de zodanigen die geſchil voeren over de vorming der *Baſalten*. 't Zelve beſtaat in een kleine groep van *Baſalt*, of liever in een *Baſaltisch* Bergje; het is allereigenaartigst geſchikt om den hevigſten Voorſtander van het *Neptunisme* (*) van zyne dwaaling te overtuigen: want het draagt de onlochenbaarſte kentekenen, dat het door 't Vuur gevormd is. Dit Groepje is vier duimen hoog, twee en eene halve duim breed. Het onderſte gedeelte van dit Groepje is van ongeſchikte *Baſalt*, groenagtig graauw van kleur: hier op ſtaan zes kleine kolommen van *Baſalt*, van ongelyke lengte, rechtſtandig naast elkander, en zich onderling in de geheele lengte aanraakende; derzelver breuk is nieuw, en de kleur dezelfde als die van de ongevormde *Baſalt*, waar op die kolommen ſtaan. Wat de gedaante betreft, deeze kolom-

(*) Voor de Leezers, die, misſchien, de woorden *Neptuniste* en *Neptunisme*, *Volcaniste* en *Volcanisme*, niet verſtaan, merken wy op, dat de vorming van de *Baſalt*, zints veele jaaren, de bekwaamſte Delfſtofkundigen in *Duitschland* bezig gehouden heeft. Zy verdeelen zich daadlyk in twee Partyen. Deeze, die beweert dat de vorming van de *Baſalt* aan het *Vuur* moet toegeſchreeven worden, heeft den naam van *Volcanisten* aangenomen; de andere, die aan 't *Water* alleen de vorming toekent, ſtaat onder dien van *Neptunisten* bekend. De beide Partyen hebben hunne zo wydverſchillende gevoelens in zeer wel opgeſtelde Verhandelingen beweerd, en dikwyls geſtaafd, door een reeks bewyſtukken, klaar en onderſcheiden voorgeſteld; derwyze, dat de Leezer, die nimmer gelegenheid gehad heeft, om door eigen Waarneemingen kennis op te doen, verlegen ſtaat welk eene Party hy te kiezen hebbe.

lommen zyn alle zeshoekig, en meer of min regelmaatig; de grootſte heeft eene middellyn van drie vierde duim. Een deezer zes kolommen blykt geleden te hebben door het Vuur; want in eene van deszelfs breuken is dezelve zigtbaar tot glas geworden; het zelfde neemt men waar op de hoeken dier kolommen, zelfs ter plaatze waar ze elkander het naauwſte raaken. Deeze verglazing is nog zigtbaarder op een der zyden van het Groepje: want te dier plaatze ſchynt het ſtukje gehard te zyn, in een vloeijenden glasklomp. De hardheid van deeze *Baſalt* is niet zeer groot; maar dezelve is zeer fyn van korrel.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE BRANDGANS.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Wy denken reden te hebben om te gelooven, dat de χηναλωπεξ der Grieken, en de *Vulpanſer* der Latynen, dezelfde Vogel is met onze *Brandgans*. BELON twyfelt deswegen, en is zich zelven ongelyk *in de toepaſſing* dier naamen. Niet te min kunnen wy, door ééne der Natuurlyke Eigenſchappen, veel, beſliſſender dan alle de giſſingen der Geleerdheid, gemaklyk ontdekken, dat deeze naamen op eene uitſluitende wyze op de *Brandgans* paſſen; naardemaal de *Brandgans* de eenige Vogel is, by welken men met den *Vos* één eenige en zonderlinge overeenkomst ontdekt, van naamlyk, gelyk dit Dier, zich te legeren in een hol. 't Is buiten twyfel, door deeze Natuurlyke Eigenſchap, dat men de *Brandgans* heeft willen aanduiden, met hem, gelyk die benaamingen der Ouden medebrengen, *Voſſen-Gans* te noemen; en niet alleen legert zich deeze Vogel, gelyk de *Vos*; maar hy neſtelt en broedt in gaten, welke hy aan de Konynen betwist, of deezen Dieren ontneemt.

Ælianus ſchryft, daarenboven, aan de *Vulpanſer* het Inſtinct toe van zich den Jaager te komen aanbieden, om haare Jongen te behouden; en dit was het gevoelen der geheele Oudheid, naardemaal de *Egyptenaars*, die deezen Vogel onder het getal der Heilige Dieren geplaatst hadden, zich van denzelven in de Beeldſpraak bedienden, om de verregaande Tederhartigheid eener

Moe-

Moeder aan te duiden (*); en in de daad, wy zullen, in de Natuurlyke Historie van de *Brandgans*, zien, dat deeze trekken van Liefde en Moederlyke tederhartige Trouwe zich opdoen.

De Benaamingen aan deezen Vogel in de *Noordſche* Taalen gegeeven, als *Fusch-Gans* of liever *Fusch-Ente*, (*Voſſen-Gans*, *Vos-Eend*,) in 't Hoogduitsch; *Berg-Einder*, (*Berg-Eend*,) in 't Angel-Saxisch; en *Burroug-Duke*, (*Konynen-Eend*,) in 't Engelsch (†), draagen niet minder blyk dan zyn oude naam, van de zonderlinge gewoonte om in holen te woonen, al den tyd, dat hy broedt. —— Deeze laatſte naamen kenmerken, zelfs veel juister dan die van *Vulpanſer*, de *Brandgans*, door haar tot het Gezin der *Eenden* te brengen, waartoe dezelve met de daad, en niet tot dat der *Ganzen*, behoort. Zy is, 't is waar, een weinig grooter dan de *Gewoone Eend*, en heeft eenigzins hooger pooten; maar, voor 't overige, is haare gedaante, houding en maakzel, gelyk, en zy verſchilt niet van de *Eend*, dan door haar Bek, die meer opgewipt is, en door de kleuren van haare Pluimadie, welke veel leevendiger en ſchooner zyn, en, van verre beſchouwd, meer ſchitteren. Deeze ſchoone Pluimadie onderſcheidt zich door drie treffende kleuren, wit, zwart en kaneelgeel; de Kop en de Hals, ter halver lengte, zyn zwart met een groenen weerſchyn; de Benedenhals is omringd met eenen witten halsband, beneden denzelven is een breede riem van kaneel-geel, die den Borst bedekt, en een band over den rug vormt; deeze zelfde kleur verft den Onderbuik; onder den vleugel, aan elke zyde van den rug, loopt een zwarte ſtreep op een witten grond; de groote en middelpennen der Vleugelen zyn zwart; de kleine hebben dezelfde kleur, doch zyn ſchitterende, en met groen geluisterd; de drie pennen, digtst aan 't lyf, zyn aan den buitenrand kaneel-geel, en van binnen wit, de groote Dekvederen zyn zwart, de kleine wit. —— Het Wyfje is aanmerkelyk veel kleinder dan het Mannetje, naar 't welk het voor het overige gelykt, door de kleuren; men merkt alleen op, dat de groene wederſchyn van den Kop en Vleugelen min ſchittert dan by het Mannetje.

Het

(*) Vide PIERI, *in Orum*, Lib. XX.

(†) Volgens WILLUGHBY, *quod in foraminibus cuniculorum nidificet.*

Het Dons deezer Vogelen is zeer fyn en zagt (*); de Pooten en derzelver Vliezen zyn vleeschkleurig, de Bek is rood; maar het dikke van den Bek en de Neusgaten zyn zwart, het bovenſte gedeelte zeer bogtig zynde by den Kop, is hol by de Neusgaten, en verheft zich horizontaal aan 't einde als een ronde lepel, geboord met een diepe en half cirkelagtige groeve.

PLINIUS ſpreekt, met veel opheſs, van het vleesch van de *Brandgans*, en zegt, dat de oude *Britten* geen beter Wild kenden (†). ATHENÆUS geeft aan de Eijeren den tweeden rang in uitmuntenheid na die van den *Pauw*; en 'er is alle waarſchynlykheid voor, dat de *Grieken Brandganzen* opkweekten, dewyl ARISTOTELES opmerkt, dat 'er onder de Eijeren Windeijeren zyn (‡); wy hebben geene gelegenheid gehad om het Vleesch of de Eijeren te proeven.

Het blykt, dat de *Brandganzen* zich zo wel in koude als in gemaatigde Lugtſtreeken bevinden, en dat zy zich tot de Zuidlykſt gelegene Landen verſpreid hebben (§). Intuſſchen is deeze Vogelſoort niet even gemeen op alle Kusten van onze Noordlyke Landen (**).

Schoon men aan de *Brandganzen* den naam van *Zee-Eend* (††) gegeeven hebbe, en zy, met de daad, by voorkeuze, aan de Zeeöevers woonen, treft men 'er nogthans eenige aan by de Rivieren (‡‡), of Meiren, vry diep' landwaards in gelegen (§§); maar de menigte van deeze Vogelſoort verlaat de Zeekusten niet. By elk voorjaar vertoonen zich eenige deezer Vogelen op de Kusten van *Picardie*, en het is daar dat een onzer beste Berigtſchryveren, de Heer BAILLON, de natuurlyke geaartheden van deezen Vogel heeft naagegaan, waar over hy de

(*) *Plumæ molliſſimæ, ut in Eider-Gans.* LINNÆUS *Fauna Suecica.*

(†) *Suaviores epulas, olim, Vulpanſere non noverit Britannia.* PLIN. Lib. X. C. 22.

(‡) ARISTOTEL. Lib. III. C. 1.

(§) Op de Kust des *Lands van Diemen*, op 43° Zuider Breedte. COOK, *Sec. Voy.* Tom. I. p. 229.

(**) *Habitantem reperimus in ſola Gotlandia. Fauna Suecica.*

(††) *Anas Maritima.* GESNER.

(‡‡) *Primo vere in fluviis ſolutâ glaciê apparet.* SCHWENCKFELD.

(§§) De Heer SALERNE ſpreekt van een paar *Brandganzen*, gezien by een Poel in *Poligne*. *Hiſtoire des Oiſeaux*, p. 414.

de volgende aanmerkingen maakt, welke wy met veel genoegen hier mededeelen.

„ De voortyd, ſchryft de Heer BAILLON, brengt ons *Brandganzen*; doch altoos in een klein getal; zo ras zy gekomen zyn, verſpreiden zy zich in de zandige vlakten, die de landen digt aan Zee hier in overvloed opleveren; men ziet ieder paar omzwerven in de holen, die zy aantreffen, en daar een verblyf kiezen, in de Konynengaten; het is waarſchynlyk dat zy veel verkiezing maaken, in deeze ſoort van verblyf; want zy gaan 'er in wel honderd, eer zy 'er een vinden dat hun aanſtaat. Men heeft opgemerkt, dat zy zich niet ophouden met holen, die minder dan anderhalf roede diepte hebben, en doorgraaven zyn tot de hoogte van een Duin, die oploopen, tegen het Zuiden ſtaan, en gezien kunnen worden van de hoogte eens vergelegen Duins.

„ De Konynen ruimen de plaats in, aan deeze nieuwe gasten, en komen nooit weder in dat hol.

„ De *Brandganzen* vervaardigen geen Nest in deeze gaten; het Wyfje legt de eerſte Eijeren op het bloote zand, en gedaan hebbende met leggen, wanneer de Eijeren der jonge Wyfjes tien of twaalf, die der oude twaalf of veertien, zyn, bedekt het dezelve met een wit dik dons, 't welk het uitplukt.

„ Geduurende den ganſchen Broedtyd, die dertig dagen aanhoudt, blyft het Mannetje beſtendig op Duin, en gaat 'er niet af dan om, twee of driemaal daags, voedzel in Zee te zoeken; 's morgens en 's avonds verlaat het Wyfje de Eijeren om dezelfde behoefte; alsdan gaat het Mannetje in het gat, bovenal 's morgens, en wanneer het Wyfje wederkeert, vervoegt het Mannetje zich weder op Duin.

„ Zo ras men, in den voortyd, in deezer voege een *Brandgans* op ſchildwagt ziet, kan men zich verzekerd houden daar omſtreeks een nest te zullen aantreffen; 't is genoeg het uur af te wagten, dat het Mannetje in het gat gaat; indien het nogthans zulks bemerkt, vliegt het na den anderen kant, en wagt het Wyfje aan den oever op; wederkeerende, vliegen zy langen tyd over de plaats heenen, tot dat zy, die hun deeze onrust veroorzaaken, weggegaan zyn.

„ Daags naa dat de Jongen zyn uitgekomen, brengen Vader en Moeder het Gebroed na Zee, en ſchikken het in dier voege, dat zy aan ſtrand komen met hoog wa-

ter; deeze zorgvuldigheid verſchaft den Jongen het voordeel, dat zy raſſer aan 't water zyn, en, na dat oogenblik, komen zy niet weder op 't land. Het is naauwlyks te begrypen, hoe deeze Vogels, den eerſten dag naa de geboorte, zich kunnen onthouden in een Element, welks golven dikwyls Ouden van allerlei ſoort doen omkomen.

„ Indien een Jaager het Gebroed op deeze reis aantreft, vliegen de Ouden beide weg. Het Wyfje gelaat zich neêr te tuimelen, en te vallen op een afſtand van honderd ſchreden; het kruipt op den buik, den grond met de vleugelen ſlaande, en lokt door die list den Jaager: de Jongen blyven onbeweeglyk tot de wederkomst van hunne Geleiders, en men kan, op dezelve aanvallende, *ze alle* grypen, zonder dat 'er iets van hun gedaan wordt, om te ontkomen.

„ Ik ben ooggetuige geweest van alle deeze byzonderheden; ik heb meermaalen de Eijeren der *Brandganzen* uit het nest gehaald, en zien haalen: ten dien einde graaft men in 't zand, volgende den loop van het hol, tot zo verre het gaat; men vindt 'er het Wyfje op de Eijeren zitten; men neemt ze weg in een doek van grof *linnen*, bedekt met het daar om zittend Dons, en *zet ze onder* een Eend. Deeze voedt de jongen met *alle zorgvuldigheid* op; mits men zorg draage, om geen van haare eigen Eijeren 'er onder te laaten. De kleine *Brandganzen* hebben, by de geboorte, den rug wit en zwart, den buik zeer wit, en deeze kleuren, zeer zuiver, maakt ze tot aartige Vogeltjes; dan, welhaast, verliezen zy deeze eerſte Pluimadie, en worden graauw, wanneer de bek en pooten blaauw zyn; omtrent de maand September beginnen zy de fraaije kleuren aan te neemen; dan, het is niet voor in het tweede jaar, dat de kleuren al den ſchitterenden luister krygen.

„ Ik heb reden, om te gelooven, dat het Mannetje niet geheel volwaſſen is, en bekwaam ter voortteelinge voor in het tweede jaar (*): want dan eerst is het, dat een bloedrood

(*) „ Het vry lang leeven van de *Brandgans* ſchynt deeze traag aankomende volwaſſenheid te bevestigen; jongsleden Winter ontſtierf 'er my een, die ik elf jaaren gehad had; zy was ongetwyfeld veel ouder, maar zeer boosaartig geworden: zy was volkomen meester geworden van alle de Vogelen in de Kom, uitgenomen van een *Muskaat-Eend*, veel ſterker dan zy, en waar-

rood knobbeltje, 't welk hun bek in den paartyd verciert, en, dien tyd over zynde, weg gaat, zich vertoont; dit nieuwe uitwas ſchynt eene zekere betrekking te hebben tot de deelen der voortteeling.

„ De wilde *Brandgans* leeft aan Zee van de Springhaanen, by ons *Grenades* geheeten, die zich daar by millioenen bevinden, en buiten twyfel mede van Vischkuit, en kleine Schulpvischjes, die, los gemaakt, uit de diepte opkomen, en met de golven aan ſtrand opſpoelen: de gedaante van den Bek der *Brandgans* geeft aan dezelve een groot voordeel, om die onderſcheide zelfſtandigheden op te zamelen; ſchuimende, om zo te ſpreeken, de oppervlakte des waters op eene veel zagtere wyze dan de Eendvogels.

„ De jonge *Brandganzen*, door een Eendvogel opgekweekt, gewennen zich gemaklyk aan den ſtaat van Huisdieren, en leeven in een Eenden-kom, gelyk deeze Vogels; zy eeten geweekt brood en graan. Nimmer ziet men de wilde *Brandganzen* in benden verzameld, gelyk de *Eenden* en andere Watervogels. Het Mannetje en Wyfje alleen verlaaten elkander nooit; men ziet ze altoos zamen, 't zy in zee of in het zand; zy ſchynen genoeg aan elkander te hebben, en met een onverbreekbaaren band te zyn verbonden; het Mannetje betoont zich zeer jaloers (*), dan, niet tegenſtaande de paardrift deezer Vogelen, heb ik geen broedzel van eenig Wyfje kunnen krygen: een enkele lag eenige Eijeren by geval, deeze waren onvrugtbaar: de kleur der Eijeren is doorgaans blond, zonder eenige vlek; van grootte zyn ze als Eenden-Eijeren, doch ronder.

„ De

waarmede zy geſtadig vogt. Ik dagt de zwakſte te bewaaren, door dezelve op te ſluiten; doch zy ſtierf weinig tyds daar na, meer van verdriet over den opgeſlooten ſtaat, dan door ouderdom.

(*) „ De huislyke ſtaat, die de Zeden verzagt, verderft ze teffens. Ik heb, in myn Vogelkom, een Mannetjes *Brandgans* gehad, die, twee jaaren agter elkander, paarde met een Eend, en teffens zyn Wyfje dezelfde minzaamheden betoonde; hy was toen vyf jaaren oud. Deeze vermenging heeft Halfſlachtigen voortgebragt, die van de *Brandgans* niets hadden dan de Stem, den Bek en de Pooten; de kleuren waren die van de Eend, en 'er was geen onderſcheid in, dan onder den Staart, waar de geele kleur bleef. Ik heb, drie jaaren lang, een Wyfje van deeze Halfſlachtigen gehouden; dan 't zelve hadt geen zin in *Eendvogels*, noch in *Brandganzen*."

„ De *Brandgans* is onderhevig aan eene zonderlinge ziekte. De glans van haare Pluimadie verdwynt, dezelve wordt vuil en olieagtig; en de Vogel ſterft, na bykans eene maand gekwynd te hebben. Nieuwsgierig om de oorzaak van die kwaal te weeten, heb ik 'er verſcheide geöpend: ik vond het bloed ontbonden, en de voornaamſte ingewanden vervuld met een rosagtig, lymerig en ſtinkend, vogt; ik ſchryf deeze kwaal toe aan mangel van *Zeezout*, 't welk ik noodig oordeelde voor die Vogelen, althans van tyd tot tyd, om door deszelfs ſcherpte het roode gedeelte des bloeds te verdeelen, en de verbintenis daarvan te onderhouden, met het wateragtige; ontbindende de lymerige vogten, welke de graanen, waarvan zy, in den opgeſlooten ſtaat, leeven, in de ingewanden verzamelen."

Deeze breedvoerige waarneemingen van den Heer BAILLON maaken, dat wy ſlegts zeer weinig toe te voegen hebben aan de Natuurlyke Historie der *Brandganzen*; van welken wy een paar onder ons oog hebben doen opvoeden: zy kwamen ons voor, van geen wilden aart te zyn; zy lieten zich gemaklyk vatten; men hieldt ze in een tuin, waar men ze over dag vryheid liet heen *en weer* te loopen; wanneer men ze opvatte, en in de *hand hieldt*, deeden zy bykans geene pooging om te *ontkomen*; zy aten brood, zemelen, garst, en zelfs de bladeren van planten en boomen; hun gewoon geluid is genoegzaam gelyk aan dat van een *Eendvogel*; maar min uitgerekt, en min veelvuldig, want, men hoort ze zeldzaam roepen; zy hebben nog een tweede geluid, 't geen ſcherp is: *uute, uute*, 't welk zy ſlaan als men ze onverhoeds aantast, en alleen een uitdrukking van vreeze ſchynt te weezen; zy baaden zich menigwerf, bovenal by zagt weêr, en het aanaderen van regen; zy zwemmen waggelende op het water; en, wanneer zy op den grond komen, rigten zy zig op de pooten, ſlaan met de vleugelen, en ſchudden zich even als de *Eenden*, zy ſchikken ook veelvuldig de Pluimadie met den bek; dus gelyken de *Brandganzen*, die veel naar de *Eenden* zweemen in lyfsgeſtalte, ook op dezelve in natuurlyke geäartheden; alleen zyn zy vlugger in haare beweegingen, en betoonen meer vrolykheids en leevendigheids; zy hebben, behalven dit, nog een voordeel boven de *Eendvogelen*, (de ſchoonſte niet uitgezonderd,) van de Natuur ontvangen; naamlyk, dat zy beſtendig, en in alle ſaiſoenen, de heerlyke kleur haarer Pluimadie behouden. Naardemaal het zeer bezwaarlyk valt de *Brandganzen* aan

te

te maaken, en derzelver ſchoone Pluimadie zich van verre laat zien, en in Vogelkommen eene treffelyke vertooning oplevert, zou het zeer te wenſchen zyn, dat men een Tam Ras van *Brandganzen* kon krygen; doch derzelver natuur en geäartheid ſchynt ze tot de Zee te bepaalen, en van het zoet water te verwyderen: men zal, derhalven, met hoop van een gelukkigen uitſlag, dit niet kunnen beſtaan, dan op plaatzen naby zout water.

LEEVENSBERIGTEN VAN Sir JOSHUA REYNOLDS.

Ridder, Voorzitter van de Koninglyke Academie der Teken- Schilder- en Beeldhouwkunde.

Sir JOSHUA REYNOLDS, wiens uitmuntenheid als Schilder algemeen erkend is, werd te *Plympton* in *Devonshire*, op den zestienden van Hooimaand des Jaars MDCCXXIII, gebooren. Ten Vader hadt hy den Eerw. SAMUEL REYNOLDS, Leermeester in de Vrye Taalſchool te dier plaatze; een Heer van uitgeſtrekte geleerdheid en een allervoorbeeldigst character. Onze beroemde Schilder liet, in zyne vroegſte jeugd, niet alleen eene natuurlyke geneigdheid blyken voor de Tekenkunst; maar toonde bewyzen van dat fyn vernuft, 't welk hem, in 't vervolg, tot zulk eene ongemeene hoogte in het vak der Schilderkunst verhief. Nogthans bepaalde hy zich niet, om de Schilderkunst als een Beroep te aanvaarden, voor dat hy Mr. JONATHAN RICHARDSON's *Theory* of *Painting* geleezen hadt. Een Werk 't geen zyn zeer gevoelige ziel ſchynt getroffen, en, door eene ſoort van inblaazing, in dezelve alle kragt van kunstbetoon opgewekt te hebben.

Naa dat de Heer REYNOLDS eenigen naam verworven hadt, werd hy, op zyn eigen verzoek, na *Londen* gezonden, en, in den Jaare MDCCXLII, geplaatst onder het opzigt van Mr. THOMAS HUDSON, den Leerling en Schoonzoon van Mr. RICHARDSON, en die, veele Jaaren lang, in de Hoofdſtad het meest te doen hadt met Portraitſchilderen, naa dat de zeer begunſtigde Kunſtenaars, zyn Leermeester en Mr. JERVAS, van dit werk afgezien hadden (*). In

(*) Schoon VAN LOO eerst, en LIOTARD naderhand, eenige weinige jaaren lang, eene afwending maakte van den Schildertrant

In den Jaare MDCCL, ſtevende de Heer REYNOLDS, met Capitein (naderhand Admiraal Lord) KEPPEL, na Minorca. Hy verzelde hem desgelyks na *Italie*. Toen hy te *Rome* was, ſchilderde hy eenige Caricaturen van de *Engelſche* Heeren, op dien tyd in die Stad zich onthoudende. Dit, veronderſtelt men, geſchiedde met hun eigene meſtemming, en het was in die dagen zeer in de mode. Inzonderheid ſchilderde hy een ſtuk van dit ſlag, 't welk een ſoort van Parody was op RAPHAËLS *School van Athene*, waarin hy allē zyne *Engelſche* kennisſen te *Rome* bragt. Dit Schilderſtuk, thans in 't bezit van JOSEPH HENRY, *Esq.* van *Straffan*, in *Ierland*, wordt by dien Heer *in* groote waarde gehouden; dewyl zyne Beeldtenis, nevens die van omtrent dertig andere Heeren, in 't zelve gevonden wordt. In deezen Zetel der Kunſten, bezogt de kunstminnende REYNOLDS de Schoolen van de beroemdſte Meesters, en oefende zich met allen vlyt in de voortbrengzels huns penſeels.

De Heer REYNOLDS keerde, in den Jaare MDCCLIII, uit *Italie* te rug, en toonde welhaast, tot welk een toppunt van fraaiheid hy in de Schilderkunst was opgeklommen, door een Afbeeldzel, ten voeten uit, te ſchilde-

crant deezes Kunſtenaars, bleeven de Heeren van 't Land hun Landgenoot getrouw by, en waren te vrede met zyne welgelykende beeldtenisſen, met de fraaije paruiken, de blauwe fluweele rokken en witte ſatynen kamizoolen, die hy kunſtig aan zyne klanten ſchonk, en die zy met welgevallen vermenigvuldigd zagen, in FABER's Mezzotintos. — De betere ſmaak, door den Heer JOSHUA REYNOLDS ingevoerd, maakte een einde aan HUDSON's Regeering, die verſtandig genoeg was om den ſchilderthroon te verlaaten, korten tyd naa het voltooijen van zyn groote werk, het Familieſtuk van CAREL, Hertog van *Marlborough*. Hy begaf zich na een klein Landgoed, door hem aangelegd te *Twickenham*, thans toebehoorende aan Mr. MAY, op een allerſchoonst punt van die Rivier, en waar by de fraaiſte kamer vulde met eene uitgeleeze Verzameling van Schilderſtukken en Tekeningen der grootſte Meesteren; veele gekogt hebbende uit de heerlyke Verzameling zyns Schoonvaders. Omtrent het laatſte zyns leevens, trouwde hy voor de tweede reize aan Mejuffrouw FIENNES, eene Dame van middelen, aan welke hy zyn Landgoed maakte. Hy ſtierf in Louwmaand des Jaars 1779, in den ouderdom van 78 jaaren. WALPOLE's *Anecdotes of Painting*. Vol. IV.

deren van zyn Patroon, welk by allen bekend is door de Prentverbeelding daar van gemaakt, en door veelen geoordeeld wordt, dat voor zyne laatere werken niet behoeft te wyken. Dit meesterstuk deed hem op éénmaal op het Portraitschilderen vallen, en daarvan zyn hoofdwerk maaken. Eenige schoonheden van den eersten rang geschilderd hebbende, liep al wat aanzienlyk was na hem toe, en welhaast werd hy de Schilder, van wiens hand men de Afbeelding moest hebben, niet alleen in *Engeland*, maar in *Europa*. Hy woonde ten dien tyde in Newport-street, van waar hy, in den Jaare MDCCLX na Leicester-square verhuisde. By de oprigting der Koninglyke Academie der Kunsten te *Londen*, ter aanmoediging van Teken- Schilder- en Beeldhouwkunde, in den Jaare MDCCLXVIII, werd de Heer REYNOLDS tot Voorzitter gekoozen, en omtrent dien tyd tot Ridder verheeven; vervolgens tot Lid van de Koninglyke Societeit, en van de Societeit der Oudheidkundigen, gekoozen; de Universiteiten van *Oxford* en *Dublin* droegen hem den tytel van Doctor in de Regten op.

Veele Jaaren lang, Rykdom en Eere, door hem zo wel verdiend, genooten hebbende, kreeg Sir JOSHUA, in den Jaare MDCCXCI, een ongemak aan de oogen, 't welk hem met een volslagen gemis van zyn gezigt dreigde. Zyne doofheid hadt hem genoodzaakt, by het spreeken met anderen, een Gehoortrompet te gebruiken. Op dit ongemak aan de oogen, volgde eene geheele verzwakking, welke hy, schoon niet altoos zonder moedloosheid, nogthans zonder eenig inmengzel van gemelykheid en morrend ongenoegen verdroeg, overëenkomende met de bedaardheid en gelykmaatigheid, hem door al zyn leeven eigen. —— Hy hadt, van den beginne zyner ongesteldheid, een volkomen doorzigt van zyne aanstaande ontbinding, en beschouwde dezelve met die gelaatenheid, welke alleen uit zyn onschuld, braafheid, welbesteed leeven, en eene ongemaakte onderwerping aan de Voorzienigheid, kon voortspruiten. Zyn gedrag, omtrent zyne Geneesheeren, was onderwerpelyk en inschiklyk; zelfs dan, wanneer zyne eigene bewustheid van het onvermydelyk einde zyner ziekte hem deedt gelooven, dat de uitwendig gunstige tekenen, al te gereed vergroot door den wensch zyner Vrienden, bedrieglyk waren. —— Dagelyks zag hy zyne gemeenzaame Vrienden, en ging opgeruimd met hun om, zonder ooit voor hun te verbergen 't gevolg, 't welk hy voor-

voorzag, tot korten tyd vóór zyn dood, welken hy afwagtte met eene gelykmoedigheid, zelden betoond door de beroemdſte Christen-Wysgeeren. In deezen toeſtand genoot hy alle de vertroosting van Familie-genegenheid, welke hy, door de zorge voor deselve, gedraagen, dubbel verdiend hadt.

Hy overleedt den drie-en-twintigſten van Sprokkelmaand des Jaars MDCCXCII. Zyn lichaam werd twee dagen daar naa geopend, by welke opening bleek, dat zyn Lever, die niet meer dan vyf ponden hadt behooren te weegen, de verbaazende zwaarte van elf ponden haalde: deeze inwendige ongeſtaldheid was genoeg, om reden te geeven van die moedtoosheid, die hy, gelyk wy reeds aanmerkten, zomtyds liet blyken, en welke zommige zyner Vrienden, die dezelve aan 't gemis van één zyner oogen toeſchreeven, eenige maanden geleeden, oordeelden dat hy hadt behooren te overwinnen. Op den derden van Lentemaand, werd hy in de Hoofdkerk *St. Paul* begraaven, met al de eerbewyzingen, die betoond konden worden aan de Naagedagtenis van een Character, 't welk, als Kunſtenaar, als Geleerdt en als Mensch, eere hadt aangedaan aan de Eeuw, in welke hy leefde, en aan het Land, waarin hy woonde.

Zyn Lyk werd, op uitdruklyken last des Konings, 's avonds te vooren na *Summer/ethouſe* gebragt, waar de Academie der Kunſten haare Vergaderingen houdt, en op een Paradebed in de beneeden Kunstkamer gelegd, om 's anderen daags op den middag, met groote ſtaatſie, in *St. Paul's* Kerk begraaven te worden. — De Lykſtaatſie werd voorgegaan door den Lord Major, en andere Regeeringsleden der Stad *London*. De Slipdraagers waren de Hertogen van DORSET, LEEDS en PORTLAND, de Markgraaven van TOWNSHEND en van ABERCORN, de Graaven van CARLISLE, JUCHIQUIN en UPPER-OSSORY, de Lords ELIOT en PALMERSTROM. ROBERT LOVELL, GWATKIN, met twee uit de Familie, en de Executeurs BURKE, MALONE en MEDCALFE, verbeeldden den rouw. Zy werden gevolgd door de Leden en Studenten der Academie, den Aards-Bisſchop van YORK, den Markgraaf van BUCKINGHAM, de Graaven van FIFE, CARYSFORT en FORTESCUE, de Lords SOMMERS, enz. en eene groote menigte Heeren van Aanzien, in twee-en-veertig Rouwkoetzen gezeten; waar op nog negen-en-veertig eigen Koetzen van Edellieden en Heeren, ledig, volgden.

Ver-

Verbaazend groot was de toevloed der aanſchouweren, zo op ſtraat als in de kerk. Alle de Winkels waren in de ſtraaten, waar de train doortrok, geſlooten; de venſters van alle Huizen waren opgepropt met toekykers. Onder het gemeen, op ſtraat, heerschte eene diepe ſtilte, welke alleen kon toegeſchreeven worden aan het deel, 't geen allen, de geringſte Ingezetenen niet uitgezonderd, aan de algemeene droefheid over dit gemis, namen. Wanneer het Lyk, onder de in *Engeland* gebruiklyke Kerkplegtigheden, naast het Graf van den grooten Bouwkunſtenaar, CHRISTOPHER WREN was bygezet, keerde de Rouwſtaatſie te rugge na *Sommerſethouſe*, waar dezelve vaneen ſcheidde; doch de Academie-leden bleeven op een koud Collation, in de groote Zaal in gereedheid gebragt. Hier verſcheen de Heer BURKE, om, uit naam van de Naastbeſtaanden en de Executeurs, de Leden te bedanken voor de Eer den Overledenen aangedaan; dan deeze Heer was dermaate ontroerd, dat hy ſlegts weinige woorden van dankbetuiging kon uitſtamelen. Des volgenden daags lieten de Executeurs een ongemeen aartig Billet van Dankzegging rondbrengen aan de Huizen van allen, die de Lykſtaatſie hadden bygewoond. 't Zelve was een Rouwkaartje, getekend door BURNET, en in 't koper gebragt door BARTOLOZZI; verbeeldende eene weenende Zanggodin, leunende op een Gedenkzuil, aan welks top Palet, Penſeelen en Maalſtok hingen. Ter zyde ſtaat eene Genie op eene omgekeerde en uitgebluſchte Toorts, in eene klimmende houding, als begeerig om het Byſchrift op den Gedenkzuil te leezen. Onder aan het Plaatje ſtondt gedrukt: *De Executeurs en Naastbeſtaanden van Sir* JOSHUA REYNOLDS *zeggen dank voor de beweezene, agting aan des Overledens Schranderheid en Deugd; door uwe tegenwoordigheid by de Begraafenis van dien beroemden Schilder en allerbeminnelykſten Man, op Saturdag 3 Maart* 1792.

Ongelyk waren de Pryzen, op verſchillende tyden, door den Heer REYNOLDS op zyne Portraiten geſteld; omtrent het Jaar MDCCLV nam hy voor een Hoofd twaalf Guinies; kort daar naa in MDCCLX vyf-en-twintig Guinies; omtrent het Jaar MDCCLXX vyf-en-dertig Guinies, en van 't Jaar MDCCLXXIX, tot hy met ſchilderen ophieldt, vyftig Guinies; voor die hy ten halven lyve, of ten voeten uit, ſchilderde, moest, naar evenredigheid, zo veel meer betaald worden. —— Men wil dat hy,

hy, behalven een ſchat van Schilderyen, een ſchat van 40,000 Pond Sterlings naaliet; zyne voornaamſte Erfgenaame is zyne Nigt, Mejuffrouw PALMER.

Sir JOSHUA REYNOLDS was de eerſte *Engelschman*, die den roem der Fraaije Kunſten by den anderen lof zyns Vaderlands voegde. In ſmaak, in bevalligheid, in *gelukkige* vinding, in rykheid en zamenſtemming van kleuren, ſtondt hy gelyk met de grootſte Meesters in de beste Eeuwen der Schilderkunſte. In Portraitſchilderen ſtreefde hy hun voorby; want hy zette aan die afbeeldende Kunst, waar toe de *Engelſche* Kunſtenaars zich meest bepaalen, eene verſcheidenheid, eene verbeelding, en eene waardigheid by, ontleend van de hoogere takken, welke zy zelfs, die 'er uitmuntend in bedreeven waren, niet altoos bewaarden, wanneer zy een bepaald voorwerp afmaalden. Zyne Portraiten herinnerden den aanſchouwer de vindingrykheid van den Historie-, en bevalligheid van den Landſchaps-ſchilder. „ Hoe zeer de Schilderkunst" zegt de Heer HORACE WALPOLE (nu Lord ORFORD), „ uit de asſche herreezen is, getuigen de Werkſtukken „ van veele nog leevende Kunſtenaaren. De *Prentver*„ beeldingen, gemaakt volgens de Schilderyen *van Sir* „ JOSHUA REYNOLDS, hebben zyne vermaardheid verſpreid „ tot in *Italie*, waar tegenwoordig geen één Schilder „ is, die een mededinger kan weezen van eene verbeel„ ding zo ryk, dat de Houdingen zyner Portraiten zo veel „ verſcheidenheid hebben als de Historie-Schilderyen. Wan„ neer werden de wanhoop eens Vaders, en de verſchrik„ lykheden des doods, ſterker uitgedrukt, dan in zyne „ Schildery van Graaf UGOLINO? Wanneer werden kin„ derlyke bevalligheid, of de eerst ontwaakende harts„ togten, met zagter waarheid getroffen dan in zyne Por„ traiten van Miſs PRICE, en het Kind JUPITER?

„ Men heeft," voegt 'er de Heer WALPOLE by, „ Sir „ JOSHUA REYNOLDS beſchuldigd van naaſchilderen, en „ dat hy zyne Houdingen van oude Meesters ontleende. „ Opregtheid niet alleen, maar ook Oordeelkunde, moet „ den klem deezer beſchuldiginge wraaken. Wanneer „ eene enkele houding gevolgd wordt uit een Historisch „ Schilderſtuk, en toegepast op een Portrait in eene an„ dere Kleeding, en met nieuwe byvoegzels, is zulks geen „ *naaſchilderen*, maar *aanhaalen*; eene aanhaaling uit een „ groot Schryver, met eene nieuwe toepaſſing van den „ zin, heeft men altoos gehouden voor een teken van

„ ſmaak,

„ ſmaak, en kan zulks meer verdienſte dan het oorſpronge„ lyke bezitten. Wanneer de Zoonen van JACOB hunnen „ Vader bedroogen, door den rok van JOSEPH; hem voor„ ſtellende: *Zie of dit uw Zoons Rok is, dan niet?* ſtel„ den zy alleen een bedriegende vraage voor; doch die „ vraag werd geëstig toen RICHARD DE I. aan den „ Paus, als hy een Biſchop, dien de Koning in een „ veldſlag gevangen genomen hadt, weder eischte, hem „ 's Kerkvoogds gemalieden Kolder toeſchikte, en, met de „ woorden der Schriftuure, zyne Heiligheid vroeg, *of* „ *die gemaliede Kolder de Kolder zyns Zoons was of niet?* „ —— Is 'er geen vernuft en ſatire in Sir JOSHUA's ſtuk, „ waarin hy HOLBEIN's zwaarhangende en collosſale groot„ heid van HENDRIK DEN VIII tot de jongelings vlug„ heid van Mr. CREWE brengt? —— Eene voorſpelling „ wil ik waagen. Sir JOSHUA is geen Naaſchilder; maar „ hy zal 'er duizenden baaren. De weelderigheid van zyn „ vindingryken geest zal een ſpraakkunst zyn voor vol„ gende Portraitſchilders."

De Heer WALPOLE zegt dit niet in de drift eens alles pryzenden Lofredenaars; want hy was niet agterlyk in 't bekennen van 't geen hy begreep een gebrek te weezen in de Werkſtukken deezes beroemden Kunſtenaars. „De „ Regeering van GEORGE DEN II," zegt deeze oordeelkundige Schryver, „ was niet ten einde toen Sir JOSHUA „ REYNOLDS het Portraitſchilderen van ſmaakloosheid ver„ loste, en zou hy de grootſte Meesters in dit vak over„ troffen hebben, *indien zyn verf zo beſtendig was*, als „ zyn ſmaak en verbeelding onuitputbaar waren (*)."

Schoon Sir REYNOLDS voornaamlyk zyn talent te werk ſtelde in Portraitſchilderen, valt het gereed op te maaken uit de Stukken, welke hy van tyd tot tyd opleverde, dat, indien hy het ſchilderen van Historie-ſtukken even verkieslyk geoordeeld hadt, in een Land, waar zyn kloek verſtand hem aanwees, dat hy daartoe geene genoegzaame aanmoediging zou ontmoeten, hy daarin niet min zou

(*) „ Men geeft" leezen wy in de *Kunst- en Letterbode*, VIII D. bl. 155. „ REYNOLDS naa, dat hy, te wel overtuigd, „ dat zyne Kunst niet altoos die toejuiching zou wegdraagen, „ of verdiende weg te draagen, welke dezelve thans verwerft, „ opzettelyk zich van eene vermenging van Verwen heeft be„ diend, welke niet beſtendig zyn."

zou uitgemunt hebben dan in zyne Portraiten. *Een* lyst derzelve toont dat hy meer was, dan een Portraitſchilder (*).

De Keizerin van *Rusland*, die door haare aanmoediging, aan de ſchoone Kunſten verleend, meer uitſteekt dan door haare zorge voor het algemeen Geluk des Menschdoms, ſchonk Sir JOSHUA REYNOLDS haar Portrait met Diamanten omzet. — In dit vol bezit van binnen- en buitenlandſche vermaardheid, bewonderd door Kunstkenners en Geleerden, aangezogt door de Grooten, geſtreeld door vreemde Mogendheden, en geprezen door de uitſteekendſte Dichters, verliet hem zyne aangeboorene Zedigheid en Nederigheid nimmer, zelfs niet by het ontvangen eener ganſch onverwagte Eere; en was de minſte zweem van Trotsheid niet zigtbaar voor het ſcherpziendſte oog, in eenig gedeelte van zyn omgang of verkeering. — Zyne veelvuldige en onderſcheide begaafdheden, zyne gezellige deugden in alle de betrekkingen des leevens, deeden hem het middelpunt worden van veele aangenaame gezelſchappen, welke door zyn dood verſtrooid zullen geraaken. Te veel verdienſten bezat REYNOLDS om geen jalouſy te verwekken; *maar teſſens* te veel onſchuld om vyandſchap te baaren. *Met één* woord, by eene volkoméne afgerigtheid in de zaak zyns Beroeps, bezat Sir JOSHUA REYNOLDS de Letterkunde van een Geleerden, de Kennis van eenen Wysgeer, en de Beleefdheid eens welopgebragten Heers. Van het eerſte hebben zyne Jaarlykſche Redenvoeringen, in de Koninglyke Academie gehouden, onwederſprekelyke proeven opgeleverd; en van het laatſte zullen zyne talryke overgebleevene Vrienden langen tyd de herinnering met zich omdraagen.

(*) Ter aangehaalde plaatze, zegt deeze Brieſſchryver dus ten onregte, „ dat REYNOLDS niet hooger dan in de Claſſe van de „ Portraitſchilders kan geplaatst worden." De Opſteller van het *Engelſche* Leevensberigt, dien wy volgen, geeft een Lyst van deeze Historieſtukken, doch die wy, kortheidshalven, overmeld laaten. Men vindt dezelve in *The Univerſal Magazine*, Vol. XCI. p. 83.

LEE-

LEEVENSBERIGT

VAN

DEN EERW. PHILIP DODDRIDGE, D. D.

(Vervolg van bl. 432.)

Mr. DODDRIDGE gaf, in zyne vroege jeugd, verſcheide blyken van eene Dichterlyke Genie. Dr. JOHNSON houdt de regels welke hy ſchreef op het Motto van zyn Familie-Wapen, DUM VIVIMUS VIVAMUS, voor een der beste Epigrammas in de *Engelſche* taal (*).

Het eerſte Geſchrift, 't welk Mr. DODDRIDGE in 't licht gaf, in den Jaare MDCCXXX, droeg zyn naam niet op het voorhoofd, 't was getyteld: *Free Thoughts on the most probable Means of reviving the Diſſenting Intereſt, occaſioned by the late Enquiry into the Cauſes of its Decay.* Het Geſchrift van Mr. DODDRIDGE, waarin hy, wat de hoofdzaak betreft, van zyne Party verſchilde, kan ten voorbeelde dienen van de opregtheid en beleefdheid, waar mede men aanmerkingen kan maaken op de Gedagten en Schriften van een ander. —— In den jaare MDCCXXXII gaf hy uit *Sermons on the Education of Children*, die, in een zeer kort beſtek, eene verſcheidenheid bevatten van dringende beweegredenen, om de Ouders over te haalen, om zich wel te kwyten van deezen aangelegen Pligt. In 't jaar MDCCXXXV zagen zyne *Sermons to Young People* het licht (†).

De

(*) 't Zelve luidde:

„ *Live, while you live,*" *the Epicure would ſay,*
„ *And ſeize the pleaſures of the preſent day.*
„ *Live, while you live*" *the ſacred preacher cries,*
„ *And give to God each moment as it flies.*
„ *Lord, in my views let both united be;*
„ *I live in pleaſure when I live to Thee.*

(†) Ons beſtek laat niet toe een verſlag te geeven van de veelvuldige enkele Leerredenen, door DODDRIDGE uitgegeeven. Dr. KIPPIS heeft ze in tydorde opgeteld; eene omſtandigheid door Mr. ORTON in zyne breedvoerige *Memorien* gade geſlaagen. Wy moeten, nogthans, optekenen, dat hy eene Leerreden uitgaf by eene zeer droeve en aandoenlyke gelegenheid.

De Univerſiteit van *Aberdeen* droeg, in den jaare MDCCXXXVI, aan Mr. DODDRIDGE, de Waardigheid van *Doctor in de Godgeleerdheid* op. Te welker gelegenheid zyne Kweekelingen het een ſtuk van welvoegelykheid oordeelden hem gezamenlyk geluk te wenſchen. Hy was wel voldaan over dit blyk van genegenheid en aging; doch gaf hun te verſtaan, „dat hunne Geleerd„heid, Godsvrugt en Yver hem duizendmaal meer eere „zouden geeven, hem duizendmaal meer genoegen ſchen„ken, dan de hem opgedraagene Waardigheid, of eenig „Teken van openbaare hoogagting." — In 't zelfde jaar ontving men van zyne hand, *Ten Sermons on the Power and Grace of Christ, and the Evidences of his glorious Gospel* (*). De drie laatſte, over de *Evidences of the Gospel*, werden naderhand afzonderlyk gedrukt, op het byzonder verzoek van een der aanzienlykſte Perſoonen der Kerke van *Engeland*. Zy behelzen een zeer oordeelkundige optelling van verſcheide der voornaamſte bewyzen ten ſteun van de Christlyke Openbaaring, en inzonderheid van die de Egtheid en Geloofwaardigheid der Euangeliſche Geſchiedenisſe ſtaaven. De Schryver ſmaakte het genoegen, dat deeze Redenvoeringen *ten middel* verſtrekten om twee Heeren van uitſteekende bekwaamheden, die in twyfel gehangen hadden omtrent dit Stuk, tot het Geloof in onzen heiligen Godsdienst over te haalen. Een hunner, die voortyds zyn best gedaan hadt om anderen tegen de Blykbaarheden en den Inhoud van het Euangelie voorin te neemen, werd een yverig Prediker van den Christlyken Godsdienst, en een ſchitterend cieraad voor denzelven, door zyn Leeven en Zeden.

Het eerſte Deel van Mr. DODDRIDGE's groote Werk, *The Family Expoſitor; or a Paraphraſe and Verſion of the New Testament; with critical Notes, and a Practical Improvement of each Section*, verſcheen in 't jaar MDCCXXXIX

het verlies van zyne oudſte Dogter, een Kind van groote hoope, ſlegts vyf jaaren oud. Dezelve is getyteld: *Submiſſion to Divine Providence on the Death of Children, recommended.* Weinig voorbeelden van hartroerende welſpreekenheid, dit Stukje overtreffende, zyn 'er in 't *Engelſch* voorhanden.

(*) Men is niet in gebreke gebleeven, om dit Werk den *Nederlandſchen* Leezer, vertaald, aan te bieden.

MDCCXXXIX (*). Dit Deel behelsde het eerste Gedeelte van de Geschiedenis onzes Heeren JESUS CHRISTUS, naar het verhaal der vier Euangelisten, in de orde van eene Overeenstemming gebragt. Het Tweede Deel, de Euangelische Geschiedenis besluitende, verscheen in den jaare MDCCXL.

Korten tyd daarnaa gaf hy in 't licht: *The Scripture Doctrine of Salvation by Grace, through Faith, illustrated and improved in two Sermons.* Dit werd welhaast gevolgd door *Practical Discourses on Regeneration*, welke Leerredenen hy Zondags avonds gedaan hadt, en die met zeer veel toeloops werden bygewoond door lieden van onderscheidene Begrippen; voor zommigen waren zy hoogst nuttig. De aanpryzing daarvan gegeeven door een buitenlandsch Godgeleerden, voor de *Nederduitsche* Vertaaling, de Eerw. W. PEIFFERS, Bedienaar des Euangeliums te *Amsterdam*, luidt: „ Hier heerscht Regtzinnigheid gepaard met Gemaatigdheid; Ernsthaftigheid met „ Zagtmoedigheid; diepverborgen Wysheid met zeldzaame Klaarheid: hier straalt door, Eenvoudigheid van styl „ zonder lafheid; Zuiverheid zonder Opgesmuktheid; Verhevenheid zonder Opgeblaazenheid; hier wordt men „ even zeer verrukt door Redelykheid zonder Pelagianerye, en door Geestlykheid zonder Geestdryverye. (†)."

Dr. DODDRIDGE gaf, in 't jaar MDCCXLIII, een Antwoord op het Geschrift, getyteld: *Christianity not founded on Argument*, 't welk, onder den schyn van yver voor de Regtzinnigheid, met de daad een aanval op onzen heiligen Godsdienst behelsde. Dit Antwoord was begreepen in drie Brieven, zeer rondborstig, maar tevens zeer beleefd, geschreeven; hy verwierf daar voor den dank van eenige Heeren, uitsteekende in rang en verdiensten. De laatste Brief, inzonderheid, wordt gehouden voor de redelykste en volkomenste verdeediging des Invloeds van den Geest op 't Menschlyk hart, tot dus lang te voorschyn gebragt.

In 't zelfde jaar ontving men van onzen Schryver: *The Principles of the Christian Religion, expressed in plain and*

(*) Dit uitmuntend Werk is in 't *Nederduitsch* vertaald, en by alle Bybelminnaaren bekend.

(†) Van beide deeze Werken bezitten wy desgelyks eene *Nederduitsche* Overzetting in één Boekdeel.

and eaſy Verſe, for the Uſe of Children and Youth. In dit Werkje is gemaklykheid, eenvoudigheid en fraaiheid, gelukkig vereenigd; doch het zou van eene uitgeſtrekter nutheid geweest zyn, was 'er geene Leerſtelling van eenen betwistbaaren aart in gebragt (*).

Dr. DODDRIDGE was zeer yverig in het ontwerpen van een Plan van een Lands-Gasthuis te *Northampton*. In den Jaare MDCCXLIII ſchonk hy eene Redenvoering, om dat weldaadig oogmerk te bevorderen: het wel ſlaagen hadt men, grootendeels, aan zyn invloed en arbeid te danken.

In 't zelfde Jaar, werd Dr. DODDRIDGE Lid van een Wysgeerig Genootſchap te *Northampton*. By de zamenkomſten van 't zelve, leverde hy, in den Jaare MDCCXLIV, een Vertoog in, over de Leer der Slingers; en een ander over de Wetten van de mededeeling der Beweeging, zo in veerkragtige, als in onveerkragtige, Lichaamen. De aangelegenſte voorſtellen, tot beide betrekkelyk, worden in deeze Vertoogen zeer eenvoudig verklaard. Hy deelde ook aan de Koninglyke Societeit drie Verhandelingen mede, die ten blyke ſtrekken van de buitengemeene arbeidzaamheid, hem eigen.

The Riſe and Progreſs of Religion in the Soul kwam, in MDCCXLV, in 't licht. De Oorſprong en Voortgang der Godsvrugt in 's Menſchen Ziel, werd opgehelderd in een reeks ernſtige Vertoogen, geſchikt voor Perſoonen van allerlei characters en omſtandigheden, met eene Godsdienſtige overweeging of gebed by elk Hoofdſtuk. Dit was een der nuttigſte, en voor het Volk geſchiktſte, Werken die hy uitgaf. Het ontving groote toejuiching, niet alleen van de *Diſſenters*; maar van verſcheide Geleerden en Godvruchtigen der *Engelſche* Kerk. Een Heer van uitſteekende Geleerdheid en Braafheid droeg het altoos by zich, verklaarende dat het alles behelsde, wat noodig was ten opzigte van ernſtige en daadlyke Godsvrugt (†).

In

(*) 'Er is eenige grond om te gelooven, dat men van dit Werkje gebruik maakte in de Opvoeding van 's Konings Kinderen. Zie *Letters to and from the Rev.* PHILIP DODDRIDGE, D. D. pag. 89.

(†) Men heeft op dit Stukje eenige aanmerkingen gemaakt, die opmerking verdienen, in een Brief aan Dr. DODDRIDGE geſchreeven door een zyner beste Vrienden, en geplaatst in Dr. KIPPIS *Life*, p. 91-95. —— Van dit Werk, heeft men ons mede eene *Nederduitſche* Vertaling geſchonken.

In 't Jaar MDCCXLVII, zegen Van Dr. DODDRIDGE het licht, *Some Remarkable Paſſages in the Life of the Hon. Col.* JAMES GARDINER. Zyn oogmerk was, om niet alleen eene ſchatting van Dankërkentenis toe te brengen, aan de Naagedagtenis van eenen onſchatbaaren Vriend; maar van verpligting aan GOD en zyne Medemenſchen: dewyl hy de ſtreelende hoope koesterde, dat het Verhaal, onder den Godlyken Zegen, een middel zou weezen, om een warm en leevendig gevoel van Godsvrugt te verſpreiden (*).

Het

(*) Onder des Doctors Vrienden, met wien hy Briefwiſſeling hieldt, die dit ſtuk op hoogen prys ſtelden, was de geleerde WARBURTON, die zyne goedkeuring op deeze wyze te verſtaan gaf. „ By den brief, met welken gy my vereerde, „ voegde gy Colonel GARDINER's *Life*; met het grootſte genoe„ gen heb ik deeze Leevensgeſchiedenis doorgeleezen. Niets „ kan oordeelkundiger weezen, dan de beſchryving. Veele „ bedenkingen maaken het onderwerp van groot belang en „ nutheid. De roem van waardige Mannen, die zich opofferden aan den dienst hunns Lands; de ſchatting bemind aan byzondere Vriendſchap; het voorbeeld in 't byzonder voor de „ Krygslieden, van zo veel Deugd en Godsvrugt, zo wel als „ van Moed- en Vaderlandsliefde; de dienst gedaan aan de „ overblyvenden der Familie, zyn zulke gewigtige bedenkingen, „ dat ze even zeer den Schryver als het Gemeen betreffen. „ Ik heb duizend dingen aan te merken, die my een zonder„ ling genoegen gaven; doch hier ſtegts plaats voor twee of „ drie. De onderſcheiding, welke gy maakt tuſſchen Godsvrugt „ en Geestdryvery; p. 78, is zeer juist, belangryk, en uiter„ noodzaaklykst ten deezen dage, nu de Menſchen zo gereed „ in uitersten loopen. Niet min voldoenings vond ik in twee „ aanmerkingen, over de *Misvormde gedaante des Christendoms*, „ p. 130. Wy zien 'er de deerlyke uitwerkzels van. 't Zelfde „ vermaak verſchaften my p. 162 en 163. Uwe Lofzangen „ ademen waare Godsvrugt, en zyn recht dichterlyk. De Aan„ tekening op bl. 176 is zeer keurig. Ik ſtaa volkomen in uw „ begrip, ten aanzien van de buitengewoone omſtandigheid „ van 's braaven Mans Bekeering. Met één woord, het Boek „ zal u tot eere ſtrekken, of, 't geen u beter aanſtaat, zal „ een zegen voor u zyn, door een werktuig te weezen tot be„ vordering van 't algemeene Nut."

De voornaamſte aanmerking, welke Mr. ORTON op het Werk maakte, is, „ dat de Schryver het genoegen hadt van eenige „ voorbeelden te verwerkelyken, waarin het beantwoord hadt aan „ zyn wensch en hoope; ſchoon veelen, en misſchien te regt,

Het Derde Deel van Dr. DODDRIDGE's *Family Expositor* kwam, met den Jaare MDCCXLVIII, te voorſchyn. Het be-

oordeelden, dat hy te veel bot gevierd hadt aan de beweegingen van byzondere vriendſchap, onder het opſtellen." —— „ In de waarheid deezer bedenking" zegt Dr. KIPPIS, „ ſtem „ ik ten vollen toe. Colonel GARDINER was, in de daad, een „ Man van een uitſteekend Character; maar dat Character hadt „ een inmengzel van Geestdryvery en Godsdienſtig Bygeloof. „ Ik herinner my zeer wel, dat zyn voorkomen de agtbaarheid zelve was; maar die agtbaarheid ging vergezeld van eene „ ſtugheid en ſtyfheid, geenzins inneemend voor de Kweekelingen der Academie te *Northampton*. De genegenheid van den „ oudſten Zoon tot den Vader was, dit weet ik, met meer vreeze gepaard, dan men doorgaans verlangt in een Kind omtrent „ zynen Vader. Dr. DODDRIDGE gaat ongetwyfeld te verre, wanneer hy, in zyne Lykreden over Colonel GARDINER, voluit „ verklaart, dat hem moeilyk viel te zeggen waar, dan in het „ woord van GOD, de Colonel *zyn voorbeeld* vondt, of waar „ hy *zyns gelyken hadt agtergelaaten*. De Doctor zelve ging „ hem te boven in Character. Doch men hebbe te bedenken, dat, indien onze Schryver ſoms wat verre *uitweidt* in „ den lof van zynen Vriend, hy niets zeide, *dan van welke* „ waarheid hy ten volle overtuigd was.

„ 't Is myn oogmerk niet" vaart Dr. KIPPIS voort, „ om diep „ te treeden in de Geſchiedenis der Bekeering van Colonel „ GARDINER, alleszins zo zonderling. Dat de indruk op zyne „ Ziel gemaakt in een Droom geſchiedde, is het genoegzaam „ aangeduidde gevoelen van Dr. DODDRIDGE, ſchoon de Colonel zelve het voor een wonderdaadig gezigt hieldt. De „ voorſchikkende omſtandigheden pleiten er genoegzaam voor, „ om het op eene zeer beredeneerde wyze voor een Droom „ te houden. Hy hadt een ſtrenge Godsdienſtige opvoeding „ ontvangen; nooit de beginzels van den Godsdienst verzaakt, „ ſchoon in zyn gedrag daar van afwykende; dikwyls voelde „ hy knaging over zyne Leevenswyze; hy bevondt zich alleen „ in de ſtilte van den nagt; hy ſloeg een Godsdienſtig Boek „ open; het ſchriklyk misdryf, 't welk hy gereed ſtond te „ pleegen, werd op 't ſterkst gewraakt door zyn geweeten. „ In deezen tweeſtryd viel hy in ſlaap; een Droom, overeenkomſtig met zyne denkbeelden, waakende gekoesterd, volgde. En was hy, uit dien hoofde, niet min verſchuldigd aan „ de Goedheid der Godlyke Voorzienigheid, voor de gelukkige „ en kragtige verandering, welke dezelve te wege bragt in „ zyne genegenheden en gedrag. De gebeurtenisſen, welke „ ontſtaan uit eene opvolging van tuſſchen beide komende oor-

„ zaa-

behelsde de *Handelingen der Apostelen*, met bygevoegde Aantekeningen op de Overeenstemming der Euangelisten; en *Two Dissertations.* 1. *On Sir* ISAAC NEWTON'S *System of Harmony.* 2. *On the Inspiration, of the New Testament.* —— Dit Deel maakt een zeer aangelegen gedeelte uit van Dr. DODDRIDGE's groot Werk. In de Verhandeling over Sir ISAAC NEWTON's Stelsel, om de verschillende Geschiedenissen, by de Euangelisten voorkomende, tot derzelver eigen plaats te brengen, bestrydt Dr. DODDRIDGE, met veel voordeels, Sir ISAAC's veronderstelling; maar geeft hem, intusschen, den grootsten lof. „ Ik kan „ my" luiden zyne woorden, „ tot deeze taak niet „ nederzetten, zonder de zwaarheid van de taak aan„ merkelyk verligt te voelen, door het genoegen waar„ mede ik denk aan de vaste overtuiging, welke een „ Man van zyne gadelooze schranderheid moet gehad „ hebben van de waarheid des Christlyken Godsdiensts, „ daar hy zich zo veel moeite gaf, om de Heilige Bla„ deren op te helderen; een genoegen, waarin ik denk „ dat elk braaf Leezer met my gaarne zal willen deelen; „ inzonderheid daar (volgens de beste berigten, open„ baare en byzondere, welke ik heb kunnen magtig wor„ den,) zyn vast geloof in de Godlyke Openbaaring zich „ ontdekte in de egte vrugten van manlyke Deugd en „ Godsdienstigheid, en ons, by gevolge, de regtmaatigste „ reden geeft, om te besluiten, dat hy tegenwoordig in „ de gelukkige uitwerkzelen daarvan zich onëindig meer „ verheugt, dan in al de toejuiching, welke zyne Wys„ geerige Werken hem verschaften; schoon zy hem eene „ Beroemdheid bezorgden, duurzaam als de Wereld, „ waarvan hy het waare bespiegelend Stelzel ontdekte, „ en die hem, (in spyt van de niets beduidende poogin„ gen van onkunde en trotsheid, en derzelver waare af„ stammeling, bygeloof,) als 't ware, met straalen van de „ Zon verheerlykt, en zyn naam onder de Gestarnten „ des Hemels aanschreeven."

Dr. DODDRIDGE beschonk de Wereld, in 't Jaar MDCCXLIX, met *A plain and serious Address to a Master of a Family, on the important Subject of Family Religion.* In dit stukje wa-

„ zaaken, zyn niet min een inslag van de Bestuuring des Op„ perweezens, dan meer onmiddelyke tusschenkomsten. 't Is „ zo wel de gewisse Leer der gezonde Rede, als der Schrift„ tuure, *dat alle goede Gaven, en volmaakte Giften, van den* „ *Váder der Lichten nederdaalen.*"

waren twee Gebeden. Het een geſchikt om te dienen, tot een Aanvang van vastgeſtelde Gebeden in de Huisgezinnen, waar deeze voorheen niet gebruikt waren; het ander tot een Morgen- en Avondgebed, voor de Huisgezinnen. Dr. DODDRIDGE, ſchoon een *Diſſenter*, en uitſteekende in het doen van niet vooraf overlegde Gebeden, was, gelyk hier uit bleek, niet afkeerig van vooraf beraamde Gebeden, by voeglyke gelegenheden.

(*Vervolg en Slot in 't volgend Stukje.*)

DE BESTRAFTE EN VERBETERDE CALIPH.

Ten tyde van den Caliph HAKKAM, een der *Moorſche* Vorſten in *Spanje*, bezat eene arme Vrouwe een Stuk Lands, grenzende aan de Tuinen van den Caliph, die, daar een Lustprieel wenſchende te bouwen, het wilde koopen; doch geen aanbod was groot genoeg, om haar te beweegen tot afſtand eens gronds, welke zy van haare Voorouderen geërfd hadt. Of HAKKAM onderregt wierd van haare weigering, hangt in twyfel; dan 's Vorſten Staatsdienaars maakten 'er zich meester van, en het Gebouw werd vervaardigd.

De beledigde Vrouw vervoegde zich by den *Cadi*, of Regter, wiens naam was BECHIR, die, de regtmaatigheid haarer zaake inziende, haar beloofde uit al zyn vermogen te zullen helpen.

Wanneer, op zekeren dag, de Caliph zich verlustigde op deeze nieuw verkreegene plek gronds, kwam BECHIR tot hem; zittende op een Ezel met een ledigen zak in de hand. „ Vader „ der Geloovigen," ſprak hy, „ ik nader u met het nederig „ verzoek, dat gy my wilt vergunnen, deezen zak te vullen „ met Aarde van den grond, op welken gy treedt?" —— HAKKAM gaf hier toe vryheid, en de Cadi den zak gevuld hebbende, verzogt den Caliph, dat hy, om de magte zyner goedgunſtigheid vol te meeten, hem de hand zou leenen om 'er den Ezel mede te belaaden. —— De Vorst lachte om het vreemde verzoek, doch poogde, met gulhartigheid, daar aan te voldoen, en den zak op te ligten; doch welhaast liet hy dien vallen; klaagende over de verbaazende zwaarte. — „ 't Is, nogthans," voerde de Cadi hem te gemoete, „ ſlegts een klein gedeelte van „ dien Grond, welken gy van een uwer Onderdanen hebt afgenomen; hoe zult gy dan de zwaarte des geheelen Gronds kunnen draagen, wanneer gy, met den laſt dier ongerechtigheid „ belaaden, voor den grooten Richter verſchynt."

HAKKAM, getroffen door de kragt van dit vermaan, ombeide den Cadi, bedankte deezen wegens de Beſtraffing, en gaf het Stuk Lands niet alleen de Eigenaresſe weder, maar ook het Gebouw daar geſticht, met alles wat 'er in was.

23-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Ken u zelven, is een Les van eenen der zeven Wyzen van Griekenland. Het is eene Spreuk of Les van het uitterst aanbelang, zo voor zich zelven, als voor anderen, met welke hy moet verkeeren. —— Van veel aanbelang voor de Maatſchappy, waarvan hy een Lid is. Een mensch, die zich zelven verwaarloost, en niet toelegt om zich zelven grondig te leeren kennen, word zeer onagtzaam omtrent zynen Evenmensch, en alle die pligten, welke hy zich zelven, en zynen Naasten verſchuldigd is. —— Een Mensch, die niet tot zich zelven inkeert, en met al de aandagt, welke het gewigt der zake vordert, overweegt welke zyne beſtemming is op deze Wereld; die niet overdenkt met welke oogmerken hy door zynen Schepper aanzyn ontvangen hebbe, die word weldra een onnut, zo niet een ſchadelyk, Lid in de Maatſchappy. —— Dan Hy, integendeel, welke zich zelven vlytig betragt, zal nagaan welke vermogens hy van zynen oneindigen Maker ontvangen heeft. —— Hy zal ze zo dra niet opgemerkt hebben, of dezelve dra aanleggen ten nutte van zich zelven en anderen. —— Zich zelven betragtende, moet hy veele behoeften in zich ontdekken, welke hy niet vervuld kan krygen, dan van anderen. —— Zo vind hy by anderen ook behoeften, van welke 'er veele door hem vervuld kunnen worden. Hier uit ontſtaan de onderlinge Verpligtingen. Hier uit ontſtaan onderlinge Verbintenisſen, volſtrekt noodzakelyk in dit Leven. —— Dan zich zelven regt betragtende, zal hy ook daar en boven in zich eene menigte behoeften ontdekken, welke hy noch door zich zelven, noch door anderen, vervuld kan krygen, maar die van een oneindige Magt —— van zynen Almagtigen Schepper, alleen afhangen. — Dit zal hem zyne volkomene afhangelykheid van zynen Maker leeren, en langs dien weg hem het geſchiktst opleiden tot God, die alle de begeerten, die alle onze behoeften, vervullen kan. —— Dus is deszelfs kennis volſtrekt noodzakelyk om dat ze ons leert de pligten, welke wy aan God, ons zelven en onzen Evenmensch, verſchuldigd zyn, —— om dat ze ons het allerbest leert onze beſtemming kennen, en de groote einden, om welke wy geſchapen zyn.

Zyn het niet de Wyzen, welke zich zelven altyd gelyk blyven? En zyn het niet de Dwazen, die geduurig veranderen, by welke geen grond van beſtendigheid is? —— Zyn het niet de Dwingelanden, die alles naar hunne wenken willen beſtierd hebben? —— Die begeeren dat men alles zal doen naar hun zin, en alles verfoejen en afkeuren, wat ze maar kunnen bereekenen dat niet inſtemt met hunne gevoelens, terwyl ze zich dikwils veel erger vergrypen, dan zy, welke van hen ge-

gehaat, gelasterd en verfoeid, worden? — Die daaden bedryven, welke ze in anderen afkeuren, en niet verdraagen kunnen? —— Maar gy, ô mensch! die u daar aan schuldig maakt, keer tot u zelven in, steek uw hand in uwen boezem, en zie of ze 'er niet, melaatsch uitkome. —— Ga naar uwen eigen Tuin, en gy zult daar een menigte onkruid zien groejen. —— Wied dat eerst uit, en komt dan, zo zal de schande en de schuld, die u anders bedekken moeten, verre van u af vlieden.

Het berouw veronderstelt eene voorafgegane misdaad, en wanbedryf, het geen den berouwhebbenden mensch misbaagt. —— Dan hy, die te voren wel wikt en weegt, wat hy doen of spreken zal, loopt zelden gevaar, om zich wegens daden, handelingen of gesprekken, te moeten schamen, en zelden zal het hem berouwen, dit of dat gedaan te hebben, of dat hy zich in het spreken heeft te buiten gegaan. —— Hoe noodzakelyk is het dierhalven nooit iets uit te voeren, voor men eerst de zaak, die men wil uitvoeren, van alle kanten reg bekeken heeft. —— Op dezelfde wyze behoort men ook omtrent zyn spreken te werk te gaan. —— Hy, die te voren eerst overdenkt, wat hy spreken zal, spreekt doorgaans zeer wel, daar, integendeel, de man, die onbedagt spreekt, meestal een groote Babbelaar is; en, indien hy blozen kan, vaak reden heeft, om schaamrood te worden. —— *Men vind vlugge* menschen, die, op schande voet, over zaken *kunnen oordeelen*; maar de minsten zyn met zulke voorregten begaafd, daarom behoorden de meesten zich ten dezen opzichte te wantrouwen, en het nooit op hunne vlugheid te laten aankomen.

„ Niemand gelukkig voor zynen dood," was de gulde spreuk van eenen der zeven Wyzen. —— Maar al wie een juist Vonnis wil vellen over het Leven van den mensch, moet daar mede wagten tot dat hy het aflegge. —— Men moet op het einde letten. —— Het einde moet het werk kroonen, wanneer dit niet goed is; dan worden alle vorige bedryven bedorven, de schoonste daden bevlekt, en worden als niets gerekend. —— Hoe veele voorbeelden zyn 'er van zulke niet voorhanden, welke groote daden hadden verrigt, doch welke zy, in 't eind van hun leeven, met wanbedryven hebben bezwalkt.

Hevige smarten duuren zelden lang, dit is ook de rede, dat 'er veele worden doorgestaan, het geen niet geschieden zou, indien ze van langen duur moesten zyn. —— Zo zyn ook hevige vervolgingen, deze duuren ook niet zo lang als zulken, die bedekt en gestadig zyn. Hevige stormen, geweldige plasregens, duuren veelal maar eenige oogenblikken. — Maar een gestadige drup kan den steen verteeren. —— Dus in alles wat den mensch overkomt, behoort hy zich lydzaam te gedragen, want hy, die geleerd heeft geduldig te *lyden*, mag men met waarheid zeggen, dat maar half lyd.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

KEURIG VERSLAG VAN DE THEOSOPHISTEN EN ROSACRUSIAANEN.

(Ontleend uit *The History of Philoſophy from the earlist times, to the beginning of the preſent Century, drawn up from* BRUCKER's, Historia Critica Philoſophiæ. *By* WILLIAM ENFIELD, L. L. D.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 455.)

Een geleerder *Theoſophist*, dan JACOB BÖHM, ontmoeten wy in JOANNES BAPTISTA VAN HELMONT, een beroemd Geneesheer te *Bruſſel*, in den Jaare MDLXXVII, gebooren. Hy maakte vroegtydig zo groote vorderingen in de Studien, tot de Weetenſchap, door hem omhelsd, behoorende, dat hy in zyn zeventiende Jaar, op de *Leuvenſche* Hoogeſchool, tot Lector in de Heelkunde benoemd wierd. Dan hy ontdekte welhaast, dat hy onbedagt deezen post op zich genomen, en zich onderſtaan hadt, anderen te onderwyzen, in 't geen hy zelve niet verſtondt. Hy bevondt, dat, ſchoon hy veele Boeken geleezen en veele uittrekzels gemaakt hadt, het hem aan wezenlyke kundigheden ontbrak; en klaagde, dat de ligtgeloovige en eenvoudige Jeugd zo dikwyls bedroogen werd, door vermetel voorgeeven van zich wys dunkende Hoogleeraaren. Met onvermoeiden vlyt, lag hy zich toe op de Wis- Stel- Redeneer- en Starrekunde. Maar, zelfs in deeze takken van Weetenſchap, trof hy de verlangde voldoening niet aan. Steeds klagten over zyne onkunde uitſtortende, weigerde hy den Eertytel van *Meester der Kunſten*, met betuiging, dat hy nog geene enkele Kunst, in de daad, maar alleen in ſchyn, geleerd hadt.

Onder dit voorkomen van nederigheid, bedekte VAN HELMONT eene ſmaadende veragting van alle kundigheden, behalven van zyne eigene, en zelfs van alle Geleerdheid, welke dus lang in de Wereld geweest was, en maakte hy zich diets, dat hy van GOD verwekt was,

om alle voorgaande Stelzels van Wysbegeerte om verre te werpen, en eene geheel nieuwe Wysbegeerte in te voeren. Opgewekt, gelyk hy ſchryft, door de Godvrugtige Schriften van THOMAS A KEMPIS, om GOD te bidden, dat Hy hem wilde in ſtaat ſtellen, om de waarheid te beminnen en te zoeken; werd hy in een Droom vermaand, om afſtand te doen van alle Heidenſche Wysbegeerte, en wel inzonderheid van de *Stoïcyniſche*, tot welke hy overhelde, en op Godlyke Inlichtingen te wagten.

Niet voldaan met de kennis van den aart en de kragten der Planten, welke hy ontleende uit de Schriften van MATTHIOLUS en DIOSCORIDES, en over de beginzelen der Geneeskunde, die hy vondt by GALENUS of AVICENNA, beſloot hy, dat de kennis der Geneeskunde niet te verkrygen was uit menſchlyke Schriften, noch door menſchlyk vlytbetoon. Hy nam weder de toevlugt tot het Gebed, en werd op nieuw in eenen Droom vermaand, zich over te geeven aan het zoeken van Godlyke Wysheid.

Omtrent deezen tyd, leerde hy, van eenen ongeleerden Chymist, de werkdaadige behandeling der Chymie, en gaf zich met onvermoeiden vlyt over aan die kunstbewerking; vol hoope, dat hy, in het Stookhuis, die kennis *zou vinden*, welke hy te vergeefsch in de Boeken gezogt hadt. De Geneeskundige Weetenſchap, welke hy, door dit middel, opdeedt, beſteedde hy geheel ten dienſte der armen. Verſcheide jaaren deelde hy Geneesmiddelen uit, zonder daar voor eenig geld te neemen, en verwierf groote agting, zo van wegen zyne Menschlievenheid, als uit hoofde van zyne bedreevenheid in de Geneeskunde. Eene koude, welke hy vatte, in by nagt een Lyder te bezoeken, maakte een einde aan zyn leeven, in het zeven-en-zestigſte jaar zyns ouderdoms.

VAN HELMONT bezat weezenlyk Talenten, hadt veel geleezen, en, door het doen van Proeven, verbeteringen gemaakt in de Chymie en Geneeskunde; doch zyn waan vervoerde hem tot Kwakzalvery. Hy roemde op het bezit van een Vogt, 't welk hy *Alcahest*, of zuiver Zout, noemde, 't welk het eerſte ſtoflyk beginzel in de Natuur was, in ſtaat om in de lichaamen in te dringen, en eene geheele ſcheiding en verandering van derzelver beſtanddeelen te wege te brengen. Doch dit wonderbaar Vogt werd nooit aan iemand vertoond, zelfs niet aan zyn Zoon, die mede de Chymie beoefende. De veragting dieus Wysgeers van alle vroegere Wysgeerige Stelzels deedt hem een eigen

gen Stelzel ontwerpen, beſtaande uit een vreemd mengzel van Godgeleerde, Geneeskundige en Wysgeerige, Wonderſpreuken; waar in de *Theoſophiſtiſche* Mystikery zich paart met Scholastike zifteryen. Schoon hy voorgeeft, het gebouw zyns ſtelzels, op den grondſlag van Proefneemingen, op te haalen, is 't zelve niets meer, dan een gevaarte van allen grondſlag ontbloot; beſtaande in droomen en verrukkingen van eene weelderige en verwilderde verbeelding. Op nieuwigheid geſteld, vormde VAN HELMONT afgetrokke denkbeelden, die geen beſtaan hadden dan in zyne eigene beroerde harſenen, en, naa deeze ingebeelde weezens barbaarſche naamen gegeeven te hebben, roemde hy 'er op als op alle verwondering verdienende vindingen. Zyne Schriften, indien wy eenige weinige zaaken uitzonderen in de Chymie en oefenende Geneeskunde, zyn, in de daad, geheel ontbloot van die ſoort van onderrigting, die een redelyk onderzoeker der waarheid, of naauwkeurigen naavorſcher der Natuure, kan voldoen.

De voetſtappen deezes Wysgeers werden zeer zorgvuldig gedrukt door zyn Zoon FRANCISCUS VAN HELMONT, die den voorraad van Wysgeerige Verzinzelen, van zynen Vader geërfd, met zeer veel vlyts vermeerderde, door 'er de droomen van de *Joodſche Cabbala* by te voegen. De *Diſſertationes*, van hem in 't licht gegeeven, behelzen eene zamenſlanzing van Wysgeerige, Geneeskundige en Godgeleerde, Wonderſpreuken, waarvan men zeer bezwaarlyk eene wedergade in de Lettergeſchiedenis zal aantreffen.

De keurigſte en Wysgeerigſte van alle *Theoſophiſten* was PETRUS POIRET, in den Jaare MDCXLVI, te *Metz*, gebooren; en aan de Hoogeſchool te *Bazel* opgevoed. Door ongezondheid belet om de Leſſen by te woonen, beſteedde hy langen tyd in het beoefenen der *Cartheſiaanſche* Wysbegeerte. In 't Jaar MDCLXVIII, gaf hy zich te *Heidelberg* over aan de Godgeleerdheid, om een Kerklyk beroep te aanvaarden; en verſcheen als zodanig, in den Jaare MDCLXXII, te *Tweebrugge*. Hier ſchreef hy, naa eene langduurige ziekte, zyne *Cogitationes Rationales de Deo, Anima, & Malo*, of *Redelyke Bedenkingen over God, de Ziel, en het Kwaad*; waarin hy meest de beginzels van DESCARTES volgde: een Werk, 't welk de aandagt der Wysgeeren ſterk trok, en 't geen hy naderhand tegen de aanmerkingen van BAYLE verdeedigde.

Staatsonlusten noodzaakten hem zyn Standplaats te

verlaaten, en hy vertrok na *Holland*, vervolgens na *Hamburg*, waar hy de beroemde *Franſche* Mystike Dame BOURIGNON aantrof, en zo zeer ingenomen werd met haare denkbeelden, dat zy geen vol-yveriger Leerling hadt. Van een *Cartheſiaansch* Wysgeer in een Mystiek Godgeleerde veranderd, beſloot hy, voortaan, die verlichting, welke hy niet kon verkrygen door het te werkſtellen van zyn redelyk vermogen, te verwerven door Godlyke beſpiegeling en het gebed. Zints dien tyd, werd POIRET een geſlagen vyand van de *Cartheſiaanſche* Wysbegeerte, en wendde alle moeite aan, om 'er gebreken en dwaalingen in te vinden. Ten zelfden tyde verwierp hy, geheel ingenomen met de Mystike denkbeelden van *Madame* BOURIGNON, het licht der Rede als nutloos en gevaarlyk, en voer heftig uit tegen alle Wysbegeerte, die het gevolg niet was van Godlyke Inlichtingen. —— POIRET zette zich, in 't laatſte zyns leevens, te *Rhynsburg*, in *Holland*, neder, en beſteedde het overige zyner dagen in het ſchryven van Mystike Boeken. Hy overleedt in 't Jaar MDCCXIX. Zyne Verhandelingen: *De Oeconomia Divina —— over de Godlyke Huishouding*, en *De Eruditione Triplici —— over de Drievoudige Geleerdheid*, en de laatſte Uitgave van zyne *Cogitationes Rationales*, ſchoon voor een groot gedeelte vry van die duisterheid, welke de Schriften der reeds gemelde *Theoſophisten* kentekent, rangſchikken hem zeker onder de *Mystiken*. Eenige zyner Mystike denkbeelden, zo als wy ze byeen verzameld vinden, in eene voorloopige Verhandeling voor zyne Werken, komen hier op neder.

Het heeft GOD behaagd, om een leevend en genoeglyk genot te erlangen uit de beſchouwing van zich zelven, buiten dat eenzaame, 't welk tot het Godlyk Weezen behoort, uitwendige Weezens te ſcheppen, waarin hy een Beeld van zich zelven kon voortbrengen. Het weezen van 's Menſchen Ziel is de Gedagte, bekwaam en verlangende na licht en genoeglyk genot; eigenſchappen, waarin dezelve eene gelykvormigheid heeft met het Godlyk Weezen. Niets is inwendiger of weezenlyker voor de Ziel, dan deeze begeerte, welke dezelve altoos tot het waare en onëindige goed opleidt. Om dit verlangen te voldoen, is de verlichting des Geloofs noodzaaklyk; waardoor de Ziel, bewust van haare zwakheid en onvermogen, alle verzinzelen der Menſchelyke Rede verwerpt, en zich tot GOD wendt, met eene onuitſpreek-

lyk

lyk vuurige drift, tot zy, door de ſtille beſpiegeling van Hem, vervuld worde met een gerustſtellend licht en genoeglyke voldoening; ſchoon zy, nog gedrukt door den last deezes ſterflyken lichaams, zyn ongedekt aangezigt niet konne aanſchouwen. Uit deeze Godlyke verlichting volgt de vreedzaamſte Helderheid van Geest, de vuurigſte Liefde tot God, en de innerlykſte Vereeniging met Hem.

Kan 'er eenige twyfel overblyven aan de gepastheid, om POIRET te plaatzen by de Geestdryvers, onder de Schryvers, die het licht der Rede verſmaaden, en alle Wysheid en Geluk zoeken in de Ziel met ſtilheid en bedaardheid te onderwerpen aan de indrukken der Godlyke verlichting?

Tot de *Theoſophisten*, heeft men doorgaans gebragt den geheelen Aanhang der *Roſacruſiaanen*, die, in den aanvang der Zeventiende Eeuwe, zo veel gerugts in de Kerklyke en geleerde Wereld maakte. De Geſchiedenis deezes Aanhangs is met eenige duisterheid omgeeven; doch ſchynt hier op neder te komen. De oorſprong brengt men tot zekeren *Duitſcher*, ROSENCREUZ geheeten (*), die, in de Veertiende Eeuwe, het Heilig Graf bezogt, en, door *Aſia* en *Africa* reizende, zich verſcheide Oosterſche geheimen eigen maakte; en, naa zyne t'huiskomst, eene kleine Broederſchap oprigtte, aan welke hy de Verborgenheden door hem ontdekt, onder een Eed van onſchendbaare geheimhouding, mededeelde. Deeze Broederſchap bleef onbekend, tot het begin der Zeventiende Eeuwe, wanneer 'er twee Boeken uitkwamen; het eene getyteld: *Fama Fraternitatis laudabilis Ordinis Roſacrucis*, of *de Roem van de Loflyke Broederſchap der Roſacruſiaanen*; het andere *Confeſſio Fraternitatis*, of *Belydenis der Broederſchappe*.

In deeze Boeken werd de Wereld onderrigt, dat deeze Broederſchap, door Godlyke Openbaaring, in ſtaat geſteld was, om de gewigtigſte Geheimenisſen van Natuur en Genade uit te leggen; dat zy beſtemd waren om de dwaalingen der geleerde wereld te regt te brengen, bovenal in de Wys-

(*) Wy hebben hier boven bl. 455, in eene Aantekening, uit MOSHEIM's *Kerkelyke Geſchiedenis* ontleend, een anderen oorſprong van de Benaaming *Roſacruſiaanen*, of Broederen van het Roozenkruis, aangeweezen. VERT.

Wysbegeerte en de Geneeskunde: dat zy den Philoſophiſchen Steen bezaten, en de kunst verſtonden om de Metaalen te veranderen, en het Menschlyk leeven te verlengen, en dus, door dit behulp, de Gouden Eeuw, onder de Kinderen der Menſchen, zou wederkeeren.

Zo ras deeze groote Geheimenisſen openbaar werden, vervoegde zich de geheele bende van *Paracelſisten*, *Theoſophisten*, en *Chymisten*, onder den ſtandaard der *Roſaeruſiaanen*, en alle nieuwe en ongehoorde verborgenheid werd tot deeze Broederſchap gebragt. 't Is onmogelyk te vermelden, hoe veel gerugts deeze wonderbaare Ontdekking maakte, of welke onderſcheidene gevoelens men deswegen vormde. En, met dit alles, ſchoon de *Wetten* en Inrigtingen der Broederſchappe aan 't licht gebragt waren, kon niemand zeggen waar men de Broederſchap zelve vondt, of wie 'er met de daad toe behoorden. Eenige ſchrandere Waarneemers verbeeldden zich, dat 'et eene gewigtige betekenis verborgen lag, onder de Geſchiedenis der *Broederen van het Roozenkruis*, hoewel zy in 't geheel niet konden zeggen, welke dezelve was. Zommigen gisten, dat 'er een Chymiſche verborgenheid ſchool agter de Zinnebeeldige voorſtelling; anderen verondersteldden, dat dezelve eene groote Omwenteling in de Kerk voorſpelde.

Eindelyk hadt MICHAËL BRELER, in het Jaar MDCXX, moeds genoeg om openlyk te verklaaren, met volkomene zekerheid te weeten, dat de geheele Geſchiedenis verzonnen was door ſchrandere koppen, die zich met de ligtgeloovigheid des Gemeens wilden vermaaken. Deeze verklaaring veroorzaakte een algemeen verdenken van de geheele Geſchiedenis; en, daar niemand het zich onderwond dezelve te wederſpreeken, verdween deeze wondere Aanhang allengskens, en de gerugten, deswegen wyd en zyd verſpreid, hielden op. Het geheel beſtondt, waarſchynlyk, in een vond, om de Voorwenders van heimlyke Wysheid en Wonder-vermogen, bovenal de *Chymisten*, die ſtoften dat zy den Steen der Philoſophen bezaten, in een belachlyk licht te zetten. Men heeft gegist, dat de ſchertzende toon in zyne Schriften, en verſcheide bepaalde plaatzen in zyne Werken, de gisſing begunſtigen, dat dit ſpel uitgevonden, en voor een gedeelte ten minſten volvoerd was, door JOANNES VALENTINUS ANDREA, een Godgeleerde van *Wurtenberg*.

Het bygebragte is genoegzaam, om te toonen in welk een

een licht de Aanhang der *Theosophisten* moet beschouwd worden. Schoon de buitensporigheden van dien Aanhang te veelvuldig zyn, om ze tot een geregeld Stelzel te brengen, kunnen zy alle t'huis gebragt worden tot één algemeenen oorsprong; de verzaaking van de menschlyke Rede of het Gezond Verstand. Deeze Wysgeeren laaten het geheel aankomen op inwendige Verlichting, waarin zy, terwyl het Verstand in rust, en lydlyk, blyft, in heilige stilte en bedaardheid van Ziel, op Godlyke Inlichtingen wachten; en wat, geduurende deeze diepe mymeringen, door eene verhitte verbeeldingskragt, zich aan hunnen geest opdoet, ontvangen zy als een Godlyk Onderwys. —— Openlyk verwerpen zy het gezag van de Schriften der Godlyke Openbaaring niet; maar zy verwerpen derzelver natuurlyke betekenis, en weeten, door behulp der kinderagtigste verbloemde betekenissen, de woorden der Heilige Schrift eenen zin te geeven, welke hun goeddunkt. Met geen anderen gids, in het zoeken der waarheid, dan hunne eigene ontstelde verbeeldingskragt, omhelzen zy de vegwilderdste droomen als heilige waarheden, en dringen ze der wereld op met eene ondraaglyke trotsheid, als onwederleglyke Godsspraaken.

Deeze Geestdryvers schynen overeen te komen, in te erkennen, dat alle dingen uit GOD voortvloeijen, en tot hem zullen wederkeeren; bovenal dat dit het geval is van 's Menschen Ziel, die haare hoogste gelukzaligheid moet ontleenen uit de Bespiegeling van GOD; en dat men Godlyke Verlichting alleen kan verwagten in dien onderwerplyken staat der Ziele, wanneer zy, van alle werkzaamheid ontbloot, in stilte ontvangbaar blyft voor Godlyke indrukzelen. —— Zy hebben zich daarenboven diets gemaakt, dat GOD niet alleen zyn Beeld den Mensch, maar ook alle zigtbaare voorwerpen, ingedrukt hebbe; en dat dit Beeld van GOD, door zekere tekenen ontdekt zynde, de verborgene natuur der dingen, de invloed der boven- op deeze beneden-Wereld, kan verstaan, en hier door wonderbaare uitwerkzels veroorzaakt worden. —— Zy hebben zich verbeeld, door behulp der Starrewichelaary, en Chymie, de Verborgenheden der Natuure zo verre te kunnen verklaaren, dat men een algemeen Geneesmiddel tegen alle Kwaalen, de wyze van mindere Metaalen in Goud te veranderen, of den Philosophischen Steen, kon ontdekken.

Niet veel arbeids is 'er noodig, om te bewyzen, dat het Stelzel der *Theosophisten* op bedrog gegrond is, en

nadeel aan Wysbegeerte en Godsdienst toebrengt. Die vermeende Verlichtingen zyn, of aan Geestdryvery, of aan Bedrog, toe te ſchryven. De ſmaadlyke veragting, waar mede deeze Voorwenders van Godlyke Wysheid de zodanigen behandeld hebben, die zich te vrede houden met de eenvoudige Voorſchriften des Gezonden Verſtands, en de Leer der Schriftuure te volgen, heeft ongewyfeld veel toegebragt om het ligtgeloovige Gemeen te bedriegen, en eene onverſchilligheid omtrent redelyk onderzoek te wege gebragt, zo zeer hinderlyk aan den voortgang van waare Kennisſe. Hun voorbeeld heeft anderen aangezet, om de Wysbegeerte en de Godgeleerdheid in 't algemeen te verſmaaden, door dezelve af te maalen als op geen beter gronden ſteunende, dan Geestdryvery en Ongerymdheid. 't Is, naar den aart der liefde, te denken, dat deeze bedroogene Geestdryvers zelve niet bedagt hebben, welk een nadeel zy toebragten aan de belangen van Weetenſchap en Godsdienst. Niet te min is het hoogst te bejammeren, om hun eigen wil, en om den wil der groote menigte, door hun misleid, dat, terwyl zy zich verbeelden een helder en beſtendig licht te volgen, zy ſteeds door dwaallichten van den weg zyn afgebragt.

AANMERKINGEN, OF IETS, OVER ERF- OF AANGEBOOREN ZIEKTEN EN GEBREKEN,

DOOR

JACOB VAN DER HAAR.

Men noemt Erf- of liever aangebooren Ziekten of Gebreken, welke Kinderen, uit den ſchoot der Moeder, op een zigt- of onzigtbaare wyze, mede ter waereld brengen.

Van de zigtbaare, als: Waterhoofden, Waterbuiken, Splyting der ruggegraat, Haazemonden, Horlvoeten, Breuken, Mankgaan, en verſcheiden ſoort van gezwellen, huidvlakken, enz. konnen eenigen door de hand eens Heelmeesters, geheel of ten deele, verbeterd, doch by de meeste geen wezenlyk goeds gedaan, worden.

Sommige ontſtaan, ontwyfelbaar, uit een zagte, aanhoudend drukkende, oorzaak binnen of buiten op de baar-

baarmoeder; althans de meeste Horlvoeten ziet men by Jongens, minder by Meisjes, en wel by zulke kinderen, die, by hunne geboorte, vry kloek, en 22 duimen lang, zyn (*). Andere ſchynen volſtrekt af te hangen van een eigenaartig geſtel der vaste deelen of vaten van den Vader of van de Moeder, of wel van beiden tevens, aan de Vrugt medegedeeld: onder veele andere zal ik daarvan ſlegts maar een paar bewyzen opgeeven.

Ik kenne een mankgaande Moeder, die zeven kinderen, Jongens en Meisjes, heeft; waar van 'er vyf, in weezenstrekken, naar de Moeder gelyken; en ook tevens alle vyf, min en meer, mankgaan: de twee andere kinde-

(*) Met onzen Hoogleeraar J. BON, heb ik een welgemaakte Vrouw gekend, die veele welgemaakte kinderen had, en, by de laatſte bezwangering, een ſterken Vloed kreeg, en, eenige maanden daar na, van een Dogtertje, 't welk de darmen buiten den buik hingen, verloste. Eenigen tyd daar na merkten wy, dat zy een *Hydrops Ovarii* had, gelyk wy ook, na den dood, zagen: de drukkinge daarvan is waarſchynlyk de oorzaak des bloedvloeds, en van de uitſtorting van des kinds ingewanden, geweest.

Gemelde Hoogleeraar, myn byna 50 jaarige Vriend! heeft, onder meer anderen, een *Fœtus* van een duim lang, welks achterhoofd tusſchen twee knobbelen in de *placenta* bekneepen zit, en een allerzeelykſten, dubbelen, Haazemond heeft. —— Begeert iemand de juiste aanleidende oorzaak daarvan te weeten, men behoort ze te vraagen aan zulke Mannen, die van alle natuurlyke, ja bovennatuurlyke, Verſchynſelen redenen weeten te geeven.

Om evenwel te betoogen, dat een te naauwe of gedrongen plaats, zomwyl, veel wanordes (zonder van de Planten te ſpreeken) in de Dierlyke vorming verwekt, heb ik herhaald gezien dat een door een Haan bevrugt hoender-ei, 't welk 7 lood of meer gewigt had, twee Doyers, of twee volkomen Eiëren, bevatte: deeze, bebroed zynde, vormen twee Kiekens, die, door de naauwte der plaats, in elkander groeijen, maar niet uit den dop konnen voortkomen.

Ik heb twee zulke Kiekens gezien, waarvan 't een in het lichaam van 't andere als verzwolgen ſcheen, en vier pooten had, waarvan 'er twee met de teenen naar den kop, en de twee anderen naar den ſtaart, ſtonden. De groote CAMPER, die een Werk over de Monſters geſchreeven heeft, 't welk nog niet is uitgegeeven, en waarvan hy my de Plaaten reeds voor veele jaaren vereerd heeft, toonde my, over deeze en ſoortgelyke Waarneemingen, zyn genoegen.

deren, wier oogen en aangezigt naar den Vader gelyken, zyn van het mankgaan bevryd gebleeven.

Een Man, die, van zyne geboorte af, een Darmbreuk had, verwekte vyf kinderen, waar van twee Jongens en één Meisje, die naar den Vader geleeken, alle drie breuken hadden: één Jongen en één Meisje, die in oogen, hair en aangezigt, enz. de Moeder geleeken, waren daar van bevryd.

Ik zou een menigte dergelyke, of in ſoort verſchillende, Gevallen kunnen opgeeven; maar daar dezelve zo algemeen zyn, en by ieder oplettend man in het oog vallen, gaa ik dit voorby. Intusſchen komt het my eenigzins vreemd voor, dat zommige geleerde Mannen de Erf- of aangebooren Ziekten geheel, of ten deele, ontkennen; doch daar, naar myn inzien, zo vele daaden ſpreeken, zyn geene woorden noodig. Ieder ziet althans uit de voorgaande voorbeelden, dat deeze uitwendige wanordes niet door een ingebeeld Smetvogt, maar door een eigenaartig vaatgeſtel of de vaste deelen van den Vader of de Moeder, op de kinderen, wezenlyk kan en word voortgeplant. En daar uitwendige tekenen en gelykenisſen van aangezigt, oogen, hairen, enz. van zeer veel kinderen met die van één hunner Ouderen dikwyls zo volmaakt overeenſtemmen, wat zou ons dan verhinderen te mogen vermoeden, dat deeze uitwendige overeenſtemming by de inwendige deelen, vaaten, klieren, enz. mede geen plaats zou hebben konnen? En, bygevolg, dat de ſterkte, zwakte, ziekten, gebreken, enz. der kinderen, ja ook zelf hunne Zielshoedanigheden, daar van meerendeels kunnen afhangen: kundige Huislieden neemen het zelve by hun Vee waar, en teelen het zwakke, gebrekkige of onhandelbaare, niet voort: het zelfde doet men by het Pluimgedierte: 't witſte Vee ſchynt meestal het zwakſte.

Indien deeze myne vermoedens, gelyk ik, met reden, meen eenigzins gegrond zyn, naamlyk; dat de kinderen, zo wel in het maakſel hunner ingewanden, als in uitwendige wezenstrekken en bedryven, met dat van één hunner Ouderen, zo dikwyls overeenkomen; dan meen ik, dat men de Erf- of aangebooren Ziekten niet zo zeer in de vloeibaare vogten, gelyk ik denk dat te veel geſchied, maar in de vaste deelen, vooral de *Lymphatique* vaaten, zoeken en vinden moet; ſchoon het waar en zeer natuurlyk is, dat de gebrekkige hoedanigheid der vaaten en klie-

kleren, de vogten een gebrekkige hoedanigheid doet aanneemen, waarby een vernuftig Artz dient te poogen niet zo zeer om de Vogten te verbeteren als wel de Vaaten te verſterken, of liever beide tevens te bewerken.

Eene oplettenheid, zints veele jaaren aangewend, deed my dikwyls by Scrofuleuſe Ziekten, Hair-daauwworm, Kliergezwellen, enz. myne oogen van de kinderen naar derzelver Ouderen ſlaan, en de meest naar de kinderen gelykende vraagen: of zy in hunne jeugd, of ook als nog, met ſoortgelyke kwaalen niet waren aangedaan geweest? en ik heb my maar weinig daarin bedroogen. — Licht-blaauwe, groote, verwydde oogen, zweerende oogleden, enz. ja, kleiner dingen, leeren dikwyls iets groots!

Hier vóór heb ik gezegd, dat een mankgaande Moeder zeven kinderen voortbragt, waar van 'er vyf mankgaan. —— Een oud Heer, die geweldig uit de keel ſtonk, en, zints meer dan dertig jaaren, zeer veel ſtinkende Etter uithoeſtte, teelde, geduurende deeze omſtandigheid, (onder meer andere) drie Zoons en vier Dogters, van welke de zes jongſten, allen ruim dertig jaaren oud, aan de Longteering geſtorven zyn: deeze waren mooije, bloozende, menſchen, die veelal eene zwakke Long hebben: de oudſte Dogter, die naar de Moeder gelykt, en minder fraai ſchynt, is thans meer dan zestig jaaren oud. —— Meer gevallen, die even zo ſterk zyn, gaa ik, om kort te zyn, voorby.

Sommige merken de Scrofulziekte en de Teering aan als twee beſmettelyke Ziekten, die, van het eene lichaam in een ander, vry en gezond, lichaam zouden kunnen overgaan. Ik ſtaa geenzins in dat gevoelen, gelyk ik, in myne *Genees- en Heelkundige Waarneemingen*, *Artikel* 16, *bladz.* 31, *van den tweeden druk*, beweerd heb, en hier niet behoeft herhaald te worden. Het zyn echter twee Ziekten, die maar al te veel gepaard gaan; en ik merk de *Tubercula* en *Vomicæ*, in de Long, als Scroful-gezwellen aan; en meen dat veele zogenaamde *Smet-* en *aangeboore* Ziekten niet genoeg, en naar behooren, onderſcheiden worden. —— Op het verdwynen en verminderen van Scroful- of Klierziekten, volgt, zomwyl, de Teering; en op het verſchynen en verzweeren der eerſte, word de laatſte, niet zelden, aanmerkelyk verzagt, ja, in ſchyn, geneezen; beide vloeijen ook uit onze eigen natuur voort; Smetziekten niet, maar worden door iet vreemds, uit het eene lichaam in een ander, voortgeplant; en in dit

op-

opzigt, en in eenen algemeenen zin, kan men Smetziekten wel erflyk, maar toch geenzins aangebooren, noemen. —— Wanneer ik dan 't woord *erflyk* gebruik, verlang ik het in den laatſten zin gebruikt te hebben.

In het bovengemelde Stukje meen ik, uit onze Hospitaal-practyk, naar genoegen beweezen te hebben, dat de vuile uitwaasſeming van Teeringzieke Lyders andere gezonde menſchen wel degelyk konnen ziek maaken, maar even daar door de Teering zelf niet, gelyk men waant, voortbrengt. De vuile uitwaasſeming van alle andere gemeene Ziekten maaken, insgelyks, veele gezonde menſchen ziek, maar worden even daarom geenzins *Smetziekten* genaamd: —— *Smetziekten* ontſtaan ras; *Erfziekten* langzaam, en dikwyls niet dan na veele jaaren.

De beroemde VAN SWIETEN geeft echter, onder meer anderen, uit C. BENEDICTUS, een wonderbaar voorbeeld van beſmetting eener Teeringzieke Vrouw op (*); een voorbeeld, het welk QUARIN, en misſchien meer andere, aanhaalt, om 'er den beſmettenden aart der Teeringziekten door te bewyzen, en toch naauwlyks by veelen zal geloofd worden: Hy zegt: —— *Eene aan de Teering ſtervende Vrouw de laatſte kuſſen op de kin van haaren man gedrukt hebbende, is die plaats nederhand kaal gebleeven, ſchoon de ganſche omtrek met een digte baard bedekt was*: —— Dit voorbeeld bewyst te veel, en, bygevolg, niets; althans, 'er word niet gezegd, dat de man de Teering kreeg. —— Ik meen dan dat een groot deel Teeringziekten, ſchoon niet alle, aangebooren, erflyk, maar geenzins beſmettelyk, zyn.

'Er is meermaalen eene Vraag geopperd, die in de practyk van eenig belang ſchynt, en eenige opheldering verdient: Men vraagt: —— Hoe het mooglyk zy, dat aangebooren Ziekten, *Graveel*, *Steen*, *Podagra*, enz. ſomwylen eerst 30, 40, enz. jaaren na de geboorte zig vertoonen? Maar geſteld, dat de juiste werkwys daar van niet verklaarbaar was, (en hoe veel duisters is 'er niet?) kan men even toch de menigvuldige voorbeelden en uitkomſten daar van niet loochenen. Eenige, doch niet alle, kinderen uit een Melaatſchen Vader of Moeder geteeld, worden dikwyls naar de getrouwe Waarneemingen

(*) Tom. IV. p. 72.

gen van SCHILLING (*), en veele anderen, niet, dan eerst naar veele jaaren, Melaatsch; en dat ook deeze Ziekte mede aangeboóren, geenzins beſmettelyk, zy, heeft de hooggeleerde en doorſchrandere ABD. VELINGIUS (†) zo volkomen betoogd, dat 'er geen ſchyn van tegenſpraak by my meer overblyft. —— Maar meer ter zaak (‡).

By jonge kinderen zyn de Nieren veelal in byzondere ſtukjes, of lobbetjes, verdeeld, die, vervolgens, zig vereenigen en één geheel maaken. By bejaarde menſchen, die van den Steen geſneeden en geſtorven zyn, vindt men, niet zelden, wederom die zelfde verdeeling in de Nieren, die, waarſchynlyk, voorheen een geheel gemaakt hadden; deeze verdeeling ſchynt by zommige hoogbejaarde menſchen geheel niet, by anderen al, min of meer, vroeg of laat, plaats te hebben, en brengt, misſchien, in het afſcheiden der pis in de Nieren, eenige verandering of oorzaak van Graveel of Steen aan. En offchoon ook dit geheel ongegrond ware, zo leert althans de droevige ervaring maar al te veel, dat juist kinderen, en bejaarde mannen, het meest van den Steen en Graveel gekweld worden. —— Zou deeze, of een andere ſoortgelyke, byzondere, geſteldheid der Nieren, Vaaten en Kliéren, niet even zo wel van de anderen kunnen worden over-

ge-

(*) SCHILLING *de Lepra.*

(†) VELINGIUS, Mengelſchriften, *Eerſte, maar vooral 't Tweede, Deel.*

(‡) Volgens de Moſaïſche Ceremonieele Wet, was iemand, die een Melaatſchen, of ook eenig tuig waar op hy gezeeten had, aanraakte, *onrein;* maar deeze wettiſche voor- of zinnebeeldige *onreinheid*, die van een hoogere betekenis was, beſtond geenzins daar in, dat de aanraaker mede melaatsch wierd. Die een doode, enz. aanraakte, was mede *wettisch*, maar niet *lichaamlyk, onrein.* En het geen zommigen van de beſmetting der Melaatſchen in Syriën, Paleſtina en van Zuid-Amerika, blyven zeggen, rust op het zelfde losſe grondbeginſel, 't welk wy van de beſmetting van onze Europeeſche Kliér-Teering, voeden. DON ULLOA zegt, dat de Melaatſchen te Karthagena met elkander trouwen, en dat daardoor die Ziekte ſteeds vermeerderd en onderhouden word. —— Dus niet door uitwendige Beſmetting, maar door Voortteeling. HIPPOCRATES ſtelt dit mede van de *Elephantiaſis.* —— Bedrieg ik my niet, men ſpreekt thans al te veel, zonder grond, van *Smetziekten*, en byna nooit, nog naar vereisch, van *aangeboore Ziekten:* hier van daan .... maar ....

geërfd als de overeenkomende blaauwe, bruine oogen, ſpitſe, ſtompe neus? enz. Dit zo zynde, dan erven de kinderen van de Ouderen geenzins een ſtoffyke oorzaak van *Steen*, *Graveel* of *Podagra*, neen; maar een eigenaartig vaat- en kliergeſtel, 't welk hen door tyd, jaaren en verandering, daar voor byzonder-vatbaar maakt. —— Ik vertrouw dan, dat de zo dikwyls overeenſtemmende wezenstrekken van de kinderen, met de een of de andere hunner Ouderen, de ſterkſte ontkenners van Erf-Ziekten niet zullen durven of kunnen loochenen. En ook dit; dunkt my, is wederom een bewys, dat de eerſte of waare oorzaak van *Steen*, *Graveel*, *Podagra*, *Melaatſchheid*, enz. niet in de vogten, maar in de vaste deelen of de vaaten, even als by alle andere Erf-Ziekten, plaats hebbe. —— Wat moet men dan van de zogenaamde *ſpecifique* Geneesmiddelen verwagten, die zo dikwyls, en met ophef, worden aangewend, om de vogten te verbeteren, zonder de vaaten, door welke zy bearbeid moeten worden, daar toe bekwaam te maaken? en ook dit is meestal boven het vermogen van menſchen, en ook zeer vernederend voor zulke Artzen, die ſteeds waanen *Steen*, *Graveel*, *Podagra*, enz. te kunnen geneezen, en ook ſteeds daar toe nieuwe middelen zoeken. Dan ik ſchryve niet voor zulke Geleerden, maar voor Onërvarenen.

Misſchien vraagt men: —— Zo uit- of inwendige aangebooren Kwaalen alleen oorſprongelyk zyn van een byzondere drukking of beklemming van de Vrugt in de baarmoeder; of van een medegedeeld, aangeërfd vaat- en kliergeſtel van de Ouderen op de kinderen, zonder dat de voedende vogten daar in deel hebben, hoe het dan bykomt dat 'er (zo men meent) dikwyls kinderen met Venus-Ziekten gebooren worden? En dit is evenwel iet waarvan zo dikwyls geſprooken word, en zommigen wel eens vreezen. Ik betwist de ondervindingen van anderen geenzins; maar zeg, dat ik, zints ruim een halve Eeuw, nevens de ervarenſte myner medebroederen, mede redelyk veel gezien heb, en herzeg hier, het geen ik elders reeds vóór 30 jaaren, en nog onlangs, in een ander Stuk, heb gezegd: —— *Dat ik nimmer een kind, van zyne geboorte tot* 12 *of* 14 *jaaren oud, met volkomen tekenen van een aangeboorene, of, op een andere wyze, beſmettende Venus-Ziekte, gezien hebbe* (*). —— Ik heb meer-

(*) Aanmerkingen *op van* SWIETEN's *Legerziekten.* —— *Genees-*

en

meermaalen Venusziekte Mannen en Vrouwen, met hevige nagtpynen, beengezwellen, openbaare huidzweeren, als of ze van de muizen gekaauwd waren, gezien; die, ſtaande deeze toevallen, volmaakt gezonde kinderen teelden, die ook aldus den huwbaaren ſtaat bereikten. 'Er is my geen Smetziekte bekend, die zo gemeen is dan het Schurft; en de ſchurftſte Moeders heb ik de zuiverſte kinderen zien voortbrengen, die niet; dan door de uitwendige beſmetting, ras mede ſchurftig wierden.

De beroemdſte Schryvers over de Venusziekte, HUNTER; GIRTANNER, enz. ſtellen en bewyzen 't ten deele, dat dit ſmet geenzins in het *bloed*, de *melk*, het *zaad*, het *ſpeekſel*, of in het *zweet*, plaats hebbe, maar alleen in de *Lymphatique* deelen. —— GIRTANNER, die waant veele Veneriſche kinderen, in Frankryk, gezien te hebben, en 'er zulke tekenen en toevallen van opgeeft als ik zelf meermaalen by kinderen, die geenzins Venerisch waren, heb waargenomen, zegt echter; dat zy in den ſchoot der Moeder, geenzins beſmet worden, maar alleen in den doortogt by hunne geboorte; en ook dit kan, naar myn inzien, geen plaats alzoo hebben, ten zy 'er op dien tyd, en in dien doortogt, ontvelling, etterende Zweeren, enz. voorhanden zyn; waarvan de Smetſtof in de geöpende, tedere, huid des kinds kan indringen. Dan het is hier de plaats niet, daarvan iets meer te reppen; dienende dit alleen om te betoogen, dat de Venusziekte geen Erf- of aangebooren Ziekte, maar een Smetziekte, zy, en dat de eerſte in de Vaste deelen, en de laatſte in de Vogten, plaats hebbe.

De Heeren CAMPER, BLUMENBACH, en anderen, meenen, in de beenderen des hoofds van byna alle bekende Natiën, zulk een wezenlyk en kenbaar verſchil bemerkt te heb-

en Heelkundige Waarneemingen. Artikel 27, bladz. 51, *tweede Druk*, alwaar dit breeder betoogd word.

Zo min als ik Kinderen met Venusziekte heb gezien, even zo min heb ik de waare Kanker daar by ontmoet; en nogthans ſpreeken Mannen van naam van beide Ziekten, als by kinderen zeer gemeen. Intuſſchen ben ik, door klaare blyken, overtuigd, dat Scrofulgebreken maar al te veel voor Venus- of Kanker-zweeren worden aangezien en behandeld. —— Zints 3 jaaren, heb ik 13 Vrouwen met beſlooten of open Kanker in de borſten gezien, waar van 'er 9 in de linke, en 4 in de regte, borſt waren. 't *Waarom?* weet ik niet.

hebben, dat 'er de leevende voorwerpen aan zouden kunnen worden gekend en onderſcheiden. Ontwyfelbaar zal dit in de overige vaste lichaamsdeelen mede plaats hebben. Hier van daan dan ook zo veel vreemde, verſchillende, ziekten en gebreken, die, van 't Land, Lucht en 't Voedſel, afhangen, en wezenlyk aangebooren zyn. Arabië, Syrië, Palestina, zyn van ouds, als Geboorte-landen van de Melaatschheid, bekend. En het ſchynt my toe, dat die ziekte, eerst na den zogenaamden Heiligen Oorlog, van daar, in Europa overgebragt, van tyd tot tyd verzagt, en in onze zo bekende Klierziekte veranderd zy. Althans in 't warmst gedeelte van Europa, Italie, Spanje, Frankryk, enz. ſchynt zy het meest en het langst, maar minder in Zweeden, geheerscht te hebben. — Van de bekende Engelſche Ziekte (*Rachitis*) der kinderen, die na het verdervelyk misbruik van warme Thee en Koffydrank ontſtaan, en dat nog geen 200 jaaren oud is, behoef ik niet te bewyzen, dat ze van de Ouderen op de kinderen word voortgeplant, en zig, in 't tweede of derde jaar, 't eerst vertoont.

N. TULP zegt: (*) *Een verzweren Kanker en ontſtoken oogen zyn beſmettelyk.* — Dat de Kanker een *Smetziekte* zou zyn, word van eenigen geloofd; maar, *zo ik meen*, zonder grond: dat zy een aangebooren Ziekte zou zyn, gelyk anderen willen, is mede vry duister. 't Is wel waar, men hoort verhaalen, dat verſcheide menſchen, in dezelfde familie, van de Kanker zouden geſneden zyn; maar naardien onder zes, of meer, van deeze zogenaamde Kanker-Lyders, 'er vermoedelyk geen één geweest zy, die dit kwaad waarlyk gehad hebbe; zo blykt, dat men op al zulke verhaalen niet vertrouwen moet. — Onder de uitwendige aangebooren gebreken zyn 'er, als Haazemonden, Horlvoeten, enz. die, door de veel vermogende Heelkonst, kunnen verbeterd, of geheel weg genomen worden (gelyk boven gezegd is); maar, wie kan dit by inwendige wanordes, en wel met geneesmiddelen, doen? Men ziet daaglyks, onder meer anderen, dat kinderen, uit een geelen Lever-zieken Vader of Moeder geteeld, ondanks alle hulpmiddelen, vroeg of laat, mede in dezelfde omſtandigheid komen. En, nadien 'er veele Smetziekten dagelyks geneezen worden, en men dit, helaas! van de Kanker, en van veele an-

(*) *Geneesk. Vermaaningen.* Artik. X. bl. 523.

aangebooren Ziekten niet zeggen kan; zo ſchynt het, dat de Kanker, veeleer tot de aangebooren, dan Smetziekten, zou behooren; die echter niet, dan eerſt na veele jaaren, te voorſchyn komt. —— Ik heb kinderen uit Scirrheuſe, ja openbaare, vrouwe Kankerborſten, met aandoening, zien zoogen, en met blydſchap beleefd, dat zy, in haare jeugd, met het zelfde kwaad, niet zyn aangedaan geworden. —— Zo lang als 'er onhelpelyke gebreken in de *Godgeleerdheid*, en onöplosbaare gevallen in de *Rechtsgeleerdheid*, zullen zyn, zullen 'er ook ongenees- en onverklaarbaare Ziekten, in de *Geneeskunst*, plaats hebben.

Dat de Kinderpokken een Smetziekte zyn, die niet uit onze natuur voortkomt, is zeker; maar liet ſchynt my eenigzins twyfelagtig, of zy, in zommige lichaamen, niet eenige verandering in de vaſte deelen, en een geaartheid nalaat, die naar iets aangebooréns ſchynt te gelyken; althans wy zien zomwyl, dat twee ſterk gepokt hebbende Ouderen kinderen voortbrengen, die mede vry ſterk in die Ziekte deelen, en omgekeerd. En zo, by voorbeeld, de Vader zwaar, en de Moeder ligt, gepokt heeft, dan ſtaan die kinderen, die het meest in wezenstrekken met één der Ouderen overeenkomen, daar mede veelal gelyk; en dit heeft beide by Jongens of Meisjes plaats. — Inënters, die dit niet weeten, bedriegen zig zomwylen in hun voorzeggen, ſchoon toch de Inënting altoos te verkiezen zy.

Verſcheiden beroemde Mannen hebben, met iever, gepoogd te bewyzen, hoedanig de Bevrugting en Vorming by Menſchen en Dieren plaats hebbe; en daarover zyn een menigte zeer verſchillende *ſyſthemata*, die, als nog, niets afdoen; —— en, niettegenſtaande deeze giſſende ontwerpen, hebben anderen evenwel gepoogd te betoogen, hoedanig uit- of inwendige Wanſchapenheden, aangebooren Ziekten en Gebreken, zouden konnen worden te weeg gebragt. Men heeft daartoe de *Semina* van beide Sexen, het *Germen*; de *Kiem*, enz. te hulp geroepen, en getragt te toonen, waarom het eene kind een Jongen, het andere een Meisje, was: —— waarom de eene naar den Vader, en de andere naar de Moeder, geleek, enz. — Mannen, die hun daaglyks werk maaken, en tevens de zwakheid hebben, deeze gewaagde inzigten in de eeuwigheid, om met LAVATER te ſpreeken, te leezen, ontrooven zig van veel tyd; want ſchoon ook dit tot de hoogſte zekerheid wierd gebragt, zie ik, als nog, niet,

welk nut 'er voor de Natuur- en Geneeskunde uit geboo-ren zal worden.

Dan hoe zeer ik in dit Stukje ook gepoogd heb, my, voor alle menſchen, kort en klaar uit te drukken, en het verhandelde met de noodige bewyzen te verſterken, geloof ik toch, dat 'er nog veel duisters overblyft; en niet te min, met gerustheid, 'er de volgende Geneeskundige Gevolgen uit te mogen afleiden:

I. Dat uit- of inwendige aangeboore wanordes en wanſchapenheden, enz. geenzins afhangen van ſchrikken, ontroeringen, of van ſterke inbeeldingen van de Moeder op de Vrugt; maar van verborgen Natuur- en Werktuigkundige oorzaaken; waarvan de wyze *hoe!* onbekend is. —— SALOMON zegt: —— *Wy weeten den weg des Winds niet, noch hoedanig de beenderen zyn in den buik van eene zwangere Vrouwe: in veel wysheid is veel verdriet.*

II. Dat de aangeboore uitwendige kwaalen aan drukkende oorzaaken op, of in, de Baarmoeder moeten worden toegeſchreeven, en aanſtonds by de Geboorte der kinderen zigtbaar zyn.

III. Dat inwendige aangeboore gebreken *dikwyls in de* teedere jeugd verſchynen; anderen *zig* eerst naar veele jaaren ontwikkelen.

IV. Dat gemeene Erf-Ziekten, die in de eerſte jeugd dikwyls vry erg zyn, tegen de huwbaarheid veelal veranderen, verminderen, ja geheel, en in ſchyn, geneezen; maar in den ouderdom niet zelden, doch onder een verſchillende gedaante, weêrom komen.

V. Dat aangeboore Ziekten van Smetziekten vooral behooren onderſcheiden, en daarmede niet verward, te worden, wyl de eerſten, als Klierteering, Steen, Graveel, Podagra, Melaatschheid, enz. nooit beſmettelyk zyn; en de laatſten, immers zo veel ik weet, niet aangeboore worden.

VI. Dat alle Smetziekten, Peſt, Kinderpokken, Schurft, Dollenhonds-Beet, Venus-ziekten, enz. binnen eenige dagen, weeken, of ten langſten na weinige maanden, zig doorgaans vertoonen.

VII. Dat zeer waarſchynlyk tegen Smet-ziekten zekere hulpmiddelen kunnen en zullen gevonden worden, zo als reeds tegen de Venus-ziekte, en het Schurft, blykbaar is.

VIII.

VIII. Dat, sinte alle tyden, veele Geneeskundige *Adepti* (zonder den grond der kwaal te kennen) steeds vrugteloos gepoogd hebben, en nog poogen, om aangebooren inwendige gebreken in de vaste deelen, door Geneesmiddelen te herscheppen, of althans te verbeteren; maar wie van hen heeft, daar door, van een aangebooren leelyk aangezigt, ooit een fraaijer gemaakt? —— *Verschil is hier niet.*

IX. Dat men, bygevolg, by aangebooren inwendige Erf-ziekten, zyne Lyders niet veel belooven moet; want, schoon men hunne Ziekte, om het toevallig bederf of ontaarting in de vogten, somwylen, ja dikwyls, zeer verzagten, en, in schyn, geneezen kan, zo blyft 'er toch meest altoos een ongeneesbaare wanorde, in 't werktuiglyk vaat- en kliergestel, over.

X. Dat de Venus-ziekte (ten zy ik zeer dwaale) geen *aangebooren*, maar een onzuivere, *Smet-ziekte* zy, die nog heden, even als vóór 300 jaaren, als een Pest, die het menschdom vernielt, word aangemerkt; en met middelen, wreeder dan de Ziekte zelf, behandeld. Maar dat ik in myn leeftyd, die ras 77 jaaren word, 'er maar één, met desperaate zweeren in de keel, die het slikken belette, heb zien sterven; en de overigen gemakkelyker dan een derdendaagsche Koorts, in den Winter, zien geneezen.

Ik zou hier by, met weinige woorden, meer en sterker Geneeskundige Gevolgen konnen voegen; maar, vrees dat ze, misschien, in de Eeuw, waar in wy zyn, van weinig waardy zullen worden aangemerkt.

's HERTOGENBOSCH,
den 20 *Augustus*,
1792.

BRIEF, OVER DEN STAAT DER NATUURKUNDIGE WEETENSCHAPPEN TE ROME, ZINTS TWEE EEUWEN; EN BYZONDERHEDEN, OVER DE VEROORDEELING VAN GALILEO. Door den Abbé TESTA aan den Heer DE LA LANDE.

20 April 1790.

Journal des Savans.

I. Ik heb de eer, Myn Heer! u toe te ſchikken het Vertoog van den Abbé CALANDRELLI, Hoogleeraar in de Wiskunde in het Romeinsch Collegie, uitgegeeven, over den Electrikaalen Afleider, door hem, op last van den Paus, op het Paleis van *Mont-Quirinal* te *Rome* geplaatst. 't Zelve leezende, zult gy terſtond zien, dat 'er niets, van 't geen de Theorie der Electriciteit betreft, of van de voorzorgen noodig by het daar ſtellen van dergelyke Werktuigen op een Gebouw, 't geen men voor den Blixem wil beveiligen, overgeſlaagen *is door* dien geleerden en arbeidzaamen Man. *Ik twyfel ook* niet of gy zult 'er genoegen in neemen, en uwe goedkeuring zal my een nieuw bewys opleveren tegen de zodanigen, die gelooven en anderen willen doen gelooven, dat de Natuurkundige Weetenſchappen te *Rome* geheel verwaarloosd en vervolgd worden. De Veroordeeling van GALILEO, waarvan de omſtandigheden vergroot zyn; en het onregt verzwaard heeft, is het onophoudelyk aan ons gedaan verwyt, hoewel dezelve reeds zeer veel jaaren geleden is (te weeten in 't jaar MDCXXXIII). Ik kan u niet zeggen, hoe veel máalen, zints ik te *Parys* my onthoude, deeze Veroordeeling heb hooren bybrengen, tot een uitmaakend bewys van de onkunde des Hofs van *Rome*, en den haat van 't zelve tegen de Geleerden. Staa my toe, myn Heer! dat ik, te deezer gelegenheid, my eenigzins breeder uitlaat over een Stuk, 't welk myn Vaderland zo zeer tot oneere geduid wordt. Ik zal bekende en onbetwiste zaaken ophaalen, die genoegzaam zullen weezen om veelen uit den dut te helpen. Uwe zugt voor de Starrekunde, en de byzondere yver, welke gy betoond hebt voor de eer van den grooten GALILEO, verzekert my, by voorraad, dat gy, niet zon-

der

der deelneeming, eenige opheldering zult ontvangen over een gedeelte zyner Geſchiedenisſe.

II. De eerſte Academie, die zich voorgeſteld heeft de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie te vernieuwen en te volmaaken, en die, met een edele fierheid, afſtand doende van de Droomeryen der *Scholastieken* in de voortzetting dier Weetenſchappen, niets aangewend heeft dan Waarneeming en Proefondervinding, is de Academie der *Lyncei* te *Rome*, geſtigt door FREDERIC CESI, in den jaare MDCIII. MARTIN FOGEL, een *Duitsch* Geleerde, hadt alle de berigten, de Geſchiedenis dier Academie betreffende, verzameld; doch hy ſtierf eer hy zyn arbeid volbragt hadt. LEIBNITZ kreeg dit Handſchrift, en ſchonk het vervolgens in de Boekery des Prinſen van WOLFENBUTTEL, waar het nog voorhanden is. JEAN BIANCHI, of JANUS PLANCUS, een bekwaam Natuurkundige van *Rimini*, en bekend door de ontdekking der *Ammonshoornen* in de *Adriatiſche Zee*, zich een afſchrift daarvan verſchaft hebbende, voegde zyne eigene opgedaane kundſchappen by die van FOGEL, en vormde, uit deeze bouwſtoffen, een ſtuk; getyteld: *Notitia Lynceorum*, gedrukt aan het hoofd der tweede Uitgave van het *Phytohaſanon* van FABIUS COLONNA, te *Florence* in 't jaar MDCCXLIV gedrukt. 't Is uit dit Vertoog, dat men zich een recht denkbeeld kan leeren vormen van 't geen de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie, aan de Academie der *Lyncei*, heeft dank te weeten. Ik zal my vergenoegen met hier de Naamen en de Werken van eenige der uitſteekendſte Leden op te haalen.

FREDERIC CESI, Grondvester dier Academie, is de Schryver der geleerde Verhandelingen, getyteld: *De Cœlo*, *de Metallophytis*, *de Prodigiis*, *Apiarium*, *Tabulæ Phytoſophicæ*. Hy is het, die, met een ſtoute hand, de vaste Spheeren, waarmede het Stelzel van PTOLEMEUS den Hemel bezwaard hadt, aan ſtukken brak. Hy is 't, die zich 't eerst bedienende van het Microscoop, om de Zaaden der Planten te bezien, terwyl FRANCOIS STELLUTI, zyn Medebroeder, de eerſte was om zich van dit Werktuig te bedienen tot het waarneemen der Inſecten. Hy is 't, die den naam van Telescoop en Microscoop gaf aan de Werktuigen, welke hy geleerd hadt met eigen hand te vervaardigen (*). Hy is 't, die aan 't hoofd zyner Aca-

de-

(*) Over alles wat de Telescoopen en Microscoopen, der-

demisten arbeidde, om in 't licht te geeven, en te verryken, het groote Werk van ANT. HERNANDES, een Spanjaard, over de *Natuurlyke Historie van Mexico*. De dood verhinderde hem een groot Werk uit te geeven, 't welk afgeschreeven ligt, onder den Tytel: *Theatrum Naturæ*.

JEAN BAPTISTE PORTA was een *Lynceo*, en de geheele Wereld weet wat de Natuurkunde in 't algemeen, en de Gezigtkunde inzonderheid, aan hem verschuldigd is. Hy bezigde eerst de middelen om de lugt te verdikken, en vonk het Windroes uit, 't geen binnen eenige jaaren gemeen werd in *Italie*. —— JEAN FABRI is de eerste geweest om het toen algemeen aangenomen gevoelen, wegens de voortbrenging der Dieren uit verrotting, te bestryden, en hy ging in dit Stuk REDI en MALPIGHI voor, die aan deeze Leer den laatsten slag toebragten. —— Zo is FABIUS COLONNA de Voorganger geweest van TOURNEFORT, die zelve erkend heeft, dat zyn Plantkundig Stelzel reeds uitgevonden en voorgesteld was door dien geleerden *Lynceo*, en door AND. CESALPINI. FABIUS gaf den naam van *Petales* aan de Bladen der Bloemen, een naam welken zy behouden hebben; hy is de eerste, die bewees, dat de opgedolve Beenderen en Schulpen, in gebergten zeer wyd van Zee gelegen, overblyfzels van Dieren, en geene speelingen der Natuur, waren, gelyk men tot dien tyd geloofde. —— Maar het zou te lang vallen de beroemde Mannen op te noemen, die, door hunnen arbeid en ontdek-

zelver uitvinding, gebruik en uitwerkzels betreft, kan men de *Magia Universalis* van den Jesuit G. SCHOTT naazien, Tom. I. Liv. 10. Waar hy EUSTACHE DIVINI noemt, die, ten zynen tyde, te *Rome* zulke heerlyke Instrumenten van die soort vervaardigde, dat hy niet voldoen kon aan de bestellingen, hem van allerwegen gedaan; die de Glazen, door KIRCHER gezonden aan den Keizer FERDINAND DEN III, groot Minnaar van de Proefondervindelyke Wysbegeerte, sleep. Dewyl ik van SCHOTT spreek, die zo veele verdiensten heeft in de Natuurkunde, en zich langen tyd te *Rome* onthielde, waar hy ten naauwsten verbonden was aan zyn Broeder Vader KIRCHER, wil ik niet naalaaten hier aan te duiden, de *Notice des Ouvrages de* SCHOTT, te *Parys* in 't jaar 1785, in 8vo. uitgegeeven door den Abbé MERCIER, *Abbé de St. Leger de Soissons, ancient Bibliothecaire de St. Genevive*; een Werkje, zeer zeldzaam geworden, en waar van te wenschen is, dat de Schryver de moeite zal neemen om eene nieuwe uitgave te geeven.

dekkingen, de Academie der *Lynceï* beroemd gemaakt hebben. Genoeg is het, op te tekenen, dat de groote GALILEO zodanigen prys ſtelde op zyn Lidmaatſchap in deeze Academie, dat de eenige Tytel, met welken hy praalt aan 't hoofd zyner Werken, die van *Lynceo* was. In zynen ouderdom zyn gezigt verlooren hebbende, zeide hy menigmaal, boertende, dat hy *una Lynce cieca*, een *Blinde Lynx* geworden was. —— De Verhandelingen van MARIA GUIDUCCI, Secretaris van die zelfde Academie, waren oorzaak van de Geſchillen, die vervolgens tuſſchen GALILEO en diens vyanden ontſtonden, wier haat niet bevredigd werd, dan door de veroordeeling van dien grooten Starrekundigen. De Geſchiedenis der *Lyncei*, zo zeer verbonden zynde aan die van GALILEO, kan ik niet begrypen hoe de beroemde Geſchiedſchryver der Starrekunde, de Heer BAILLY, van de grondvesting der hedendaagſche Academien ſpreekende, die Academie heeft kunnen vergeeten, welke ze alle voorgegaan is, en, door haar voorbeeld, de Wysgeeren geleerd heeft de waare middelen, om de Beoefening der Natuur aan te kweeken en te doorgronden. De Academie der *Lynceï* zou door de pen eens zo diepdenkenden en fraaijen Schryvers niet gemist hebben een nieuwen glans te krygen.

III. De Cardinaal FRANCOIS BARBERINI volgde FREDERIC CESI op, als Voorzitter van de Academie; maar, by den dood des Stichters, die, door zyn voorbeeld en kunde, als 't ware, de ziel van het gezelſchap uitmaakte, ſcheen de yver en arbeidzaamheid der Leden te verflaauwen, en geraakte bykans uitgebluscht. Toen was het, dat de Heer CIAMPINI op het denkbeeld viel om eene andere Academie te vestigen, welke den naam droeg van de *Academie Phyſico-Mathematique*, 't geen hy uitvoerde in 't jaar MDCLXVII. De Cardinaal MICHEL-ANGE RICCI, een der beste Wiskundigen van zyn tyd, haalde CIAMPINI over tot deeze Stichting. Dezelve geſchiedde onder 't opzigt van Koningin CHRISTINA, die zich toen te *Rome* bevondt. Eene Koninginne, die, terwyl zy geestige *Italiaanſche* versjes opſtelde met den Abbé GUIDI, een beroemd Dichter, en een der Grondvesteren van de Academie der *Arcadiers*, met veel yvers de Natuurkundige Weetenſchappen beoefende, en geheele nagten doorbragt om het Uitſpanzel waar te neemen met den grooten CASSINI, wiens gezondheid zy zo zeer ter harte nam, dat zy, om het hoofd diens Starrekundigen

voor de lugt te dekken, met haar hand een Zakdoek daarop hieldt; eene treffende omſtandigheid, welke CASSINI zelve, met veel aandoenings, verhaalt in de geſchreevene Aantekeningen van zyn Leeven, die in handen zyn van den Graaf CASSINI, my medegedeeld op het Koninglyk Obſervatorie. —— De Nieuwe Academie te *Rome* verwierf, van haaren aanvang af, de grootſte beroemdheid; zo dat de Koninglyke Academien van *Parys* en *Londen* met dezelve begeerden Briefwisſeling te houden. Vader MABILLON, die, ten dien tyde, zich te *Rome* bevondt, verhaalt, in zyne Reize door *Italie*, dat hy menigmaal, met genoegen, de Zittingen daarvan bywoonde. De Heer CIAMPINI was een onvermoeid Man, gelyk te zien is uit de lyst der talryke Werken, welke hy ons heeft naagelaaten; ik vernoeg my hier op te noemen, zyne Verhandelingen over de Aardbeevingen; over het onverbrandbaar Linnen, of de *Amianth* (*); over de nieuwe wyze welk hy uitdagt om Gezigtkundige Tafelen op te ſtellen, als mede het Vertoog, waarin hy aan de Academie rekenſchap geeft van zyne Waarneemingen op de Comeet van den jaare MDCLXXXI, eene *Comeet* altoos gedenkwaardig, zo van wegen de *berekeningen van* NEWTON, als uit hoofde van de Wysgeerige Schriften, waar-

(*) De Heer CIAMPINI, door zyne eigene Proeven zich verzekerd hebbende van de Onverbrandbaarheid der Amianth, geloofde, volgens eene plaats by PLINIUS, dat de Ouden zich bedienden van Linnen daar uit zamengeſteld, om de Lichaamen der Koningen en Grooten te omwinden, en door dit middel derzelver aſſche te ſcheiden van de houtaſſche. MAHUDEL heeft zich hier tegen verzet, (*Mem. des Inſcript.* Tom. IV.) en de Natuurkundigen op zyne zyde getrokken, die uit de ſmelting van de Amianth, door den Brandſpiegel, al te vlot beſlooten hebben, dat het vuur der Houtmyt desgelyks het Linnen, daar van gemaakt, verbrandde: doch het vuur van de Houtmyten der Ouden komt niet in vergelyking met het vuur eens Brandſpiegels. Het eerſte hadt dikwyls geen kragts genoeg de beenderen der Lyken tot aſſche te verbranden, welke men te dier oorzaake beſloot in een vat *Cinerarium*, of *Oſſuarium* geheeten. Men zou 'er nog eene aanmerking kunnen bywoegen. De proeve met den Brandſpiegel is genomen op de Amianth zo als dezelve in de natuur voorkomt; dat is op de Amianth, omwonden met glasagtige zelfſtandigheden, die de ſmelting hebben moeten bevorderen, en waarvan men dezelve affcheidt, als men 'er Linnen van maakt.

waar toe zy, vervolgens, gelegenheid gaf. CIAMPINI hadt tot zyne Medegenooten ALPHONSO BORELLI, FRANCOIS BIANCHINI, MONTANARI en PAUL BOCCONE, die alleen genoeg waren waren om aan zyne Academie den grootſten luister by te zetten. 't Is allen bekend hoe veel de Wis- en Starrekunde aan de twee eerstgemelden verſchuldigd zyn; maar hoe veelen weeten niet de uitgeſtrektheid hunner kundigheden in de Natuurlyke Historie, waarin de laatstgenoemde bovenal uitmuntte? BORELLI heeft ons de *Meteorologie* van den Berg *Etna*, en de Geſchiedenis van deszelfs Uitbarſtingen, gegeeven: hy is ten deezen opzigte de voorlooper geweest van myn beroemden Vriend den Commandeur DE DOLMIEU, die ons, als een diepziend Natuurkundige, de Vulcaniſche Voortbrengzels van dien Berg heeft doen kennen. BIANCHINI (*) heeft keurige naaſpeuringen gedaan op het Meir van *Albano*, op de wateren der Fonteinen te *Rome*, op de vuuren van *Pietromala*, die de Hoogleeraar SPALLANZANI en de Ridder VOLTA, onlangs, erkend hebben voor ontvlambaare Lugt, die zich natuurlyk vormt, en te dier plaatze ontbrandt. De ſmaak voor de Natuurlyke Historie was, toen ten tyde, by ons de heerſchende, en zeer algemeen verſpreid.

(*) Hy heeft eene Waarneeming gedaan, welke misſchien eenige betrekking heeft op lichtende punten in het duister gedeelte der Maan, waaruit HERSCHELL het beſtaan van Vuurbraakende Bergen in dezelve beſlooten heeft. BIANCHINI reeds, in 't jaar 1725, de Maan waargenomen hebbende met een Kyker van CAMPONI, van 150 *Romeinſche* Palmen; beſpeurde hy in het midden van de plek, *Plato* geheeten, een ſtreek licht, welke hy oordeelde veroorzaakt te worden van doorgebrooken Zonneſtraalen, 't zy door eene opening, of door een gat, van de bergagtige zanden, die deeze Maanvlek omringen, *Hesperi & Phosphori nova phænomena*, p. 24. — De Heer MAIRAN tekent, in zyn Werk *ſur l'Aurore Boréale*, desgelyks eene Waarneeming op, te *Rome* gedaan door Vader JACQUIER, op den 12 April 1742; Vader JACQUIER, en allen die nevens hem waarnamen, zagen uit den noordkant der Maane een bleek licht voortkomen, in breedte omtrent gelyk aan de halve diameter van de Maan, en omtrent vier maalen zo lang. —— Eene waarneeming van ſoortgelyk een aart hadt CHRETIEN MENTZEL langen tyd te vooren in *Duitschland* gedaan, als hy, op den 26 Nov. 1684, een lichte ſtreep zag, die zich topswyze verhief boven de Schyf der Maane, en geleek na den ſtaart van een Comeet. Zie *Les Ephemerides des Curieux de la Nature*. Dec. II. An. 1684.

ſpreid. In de *Transactions Philoſophiques* voor 't jaar MDCLXVIII, vindt men een Brief van STENON over de Proeven te *Rome*, door den Ridder CORVINI, op den Salamander, genomen. Dezelfde *Transactions*, voor 't jaar MDCLXX, vermelden ook de herhaalde Waarneemingen in dezelfde Stad, over de afwyking der Kompasnaalde. Geleerden zelfs, die den grootſten naam verkreegen hadden in alle andere vakken van Weetenſchappen, waren 'er op geſteld, om te toonen, dat zy de beoefening der Natuurkunde niet verwaarloosd hadden. In de *Ephémerides Romaines* (*) van 't jaar MDCLXXVIII, treft men een ſchoonen Brief aan van den Cardinaal NORIS, over het viſſchen van Koraal. —— Onze geleerde Natuurkenners hielden zich niet te vrede met Naſpeuringen te doen, en Werken over de Natuurlyke Historie te ſchryven; zy lagen Kabinetten aan, waarin zy zorgvuldig de voortbrengzels van de drie Ryken der Natuure bewaarden; FREDERIC CESI hadt 'er een ten gebruike van zyn *Lyncei*. CIAMPINI hadt een ander voor zich en de Leden zyner Academie. Maar geen dier Kabinetten haalde by 't geen Vader KIRCHER in 't *Romeinſche Collegie* verzamelde; deeze beroemde KIRCHER, Schryver van *de Mundus Subterraneus*, *Ars magna lucis & umbræ*, en van veele andere Werken, waar uit onze hedendaagſche Natuurkundigen een groot deel hunner kundigheden geput hebben, en dikwyls zonder den bekwaamen *Jeſuit* te noemen, die ze hun verſchafte. Zyn Kabinet beſtaat nog; vercierd, en laatst vermeerderd, door den Cardinaal ZELADA, Secretaris van Staat, in geen ſoort van Weetenſchappen en Letterkunde een Vreemdeling, en wiens heerſchende ſmaak voor de Natuurkunde, en de Natuurlyke Historie, in geheel *Europa* bekend is.

Zo-

(*) Deeze *Ephemerides* maaken het eerſte Tydſchrift uit over de Natuurlyke Historie, 't welk in *Italie*, en misſchien elders, verſcheen. FRANCOIS NAZARI begon ze uit te geeven in 't jaar 1668; ze werden agtervolgd door CIAMPINI, en eenigen der Leden zyner Academie, tot het jaar 1683. Over derzelver waarde kan men oordeelen uit de Franſche Vertaaling, uitgegeeven in het vierde en de volgende Deelen van de *Collection Academique de Dyon*. Deeze *Ephemerides Romaines* worden thans vervaardigd door den Abbé PESSUTI, een fraai en geleerd Schryver, Hoogleeraar in de Wiskunde in het Collegie *de la Sapience*.

Zodanig, myn Heer, was de zugt, met welke men de Natuurkundige Weetenſchappen, by ons, behartigde, op een tyd, waarin de ongelukkige SWAMMERDAM, in geheel *Frankryk*, niemand kon vinden, die zyne Inſecten en Ontleedkundige Preparaten wilde koopen (*). — Eer ik dit Artykel beſluit, moet ik aanmerken, dat de ſmaak, dien men te *Rome* gehad heeft voor Natuurkundige Weetenſchappen en Kabinetten, tot veel hooger tyd opklimt dan de Academie der *Lynčei*. De *Metallotheca Vaticana* van MICHEL MERCATI ſtrekt 'er ten blykbaaren bewyze van. Deeze Geleerde, gebooren in den Jaare MDXLI; en, in den bloei zyns leevens, Opzigter van den *Vaticaanſchen* Kruidtuin, kreeg, vervolgens, laſt van Paus SIXTUS den V, om by den Kruidtuin een Kabinet der Natuurlyke Historie aan te leggen, waarvan hy eene beſchryving gaf in een Werk, 't welk egter eerst zeer lang daar naa (MDCCXVII), te *Rome* is uitgegeeven, door den Heer LANCISI, met Aantekeningen van P. ASSALTI, Hoogleeraar in de Scheikunde. In dit Werk wordt geſprooken van de gedaante der Cristallen, en de Kunst-cristallen van Alum; en het is vreemd, dat de Heer ROME DE L'ISLE, wiens verlies wy betreuren, daarvan geen melding gemaakt heeft in zyne *Crystallographie*.

IV. Terwyl de Academie van den Heer CIAMPINI, met zo veel geluks, arbeidde aan het voortzetten van de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie, en dezelve den welverdienden roem genoot, hadt zy te *Florence* eene Mededingſter, die haar in vermaardheid evenaarde, ja zelfs overtrof. Gy gevoelt, dat ik ſpreeken wil van de Academie *del Cimento*, geſtigt in 't Jaar MDCLVII, door Prins LEOPOLD DE MEDICIS. Maar, tot eer van *Rome*, was dezelve haare eerſte poogingen, en welgelukken, verſchuldigd aan den raad en den arbeid van een *Romein*: MICHEL-ANGE RICCI beſtuurde het werk; en het Eerſte Deel der Memorien van die Academie, zagen het licht niet, dan naa door dien Geleerden naagezien en goedgekeurd te weezen. Dezelfde RICCI was door en door bedreeven in de Natuur, en nog ſterker in de Wiskunde; zo dat BORELLI, die al den trots eens Wiskunſtenaars be-

(*) Zie het *Leeven van* SWAMMERDAM, door BOERHAVE geplaatst voor de *Nederduitſche* en *Latynſche* Uitgave van SWAMMERDAM's *Biblia Naturæ*.

bezat, niemand dan hem tot Regter koos in een geſchil, 't welk hy hadt met ETIENNE DE ANGELIS en MICHEL MANFREDI, over zyn Werk *de Vi Percuſſionis*. De verdienſten en roem van RICCI deeden INNOCENTIUS den XI beſluiten, om hem, in den Jaare MDCLXXXI, met den Cardinaalshoed te beſchenken, ondanks de weigering van dien Geleerden, wiens zedigheid deeze Eer weigerde aan te neemen. Deeze hulde, welke de Paus bewees aan de Weetenſchappen in den perſoon van RICCI, bewyst, hoe zeer de beſchuldiging der vyanden des Hofs van *Rome* valſch en lasterlyk is, als zy voorgeeven, dat Paus CLEMENS de IX het Cardinaalſchap niet vergunde aan LEOPOLD DE MEDICIS, dan onder voorwaarde, dat hy de Academie *del Cimento* zou vernietigen. De Heer FABRONI, Beſtuurder der Univerſiteit van *Piſa*, met zo veel roems bekend door zyne *Vitæ Illuſtrium Italorum*, hadt geloof geſlagen aan dat valſch berigt; doch heeft het vervolgens ingetrokken, en de volledigſte bewyzen van deszelfs onegtheid opgeleverd. Hoe heeft men dus de nagedagtenis kunnen ſchenden van een Paus, die de Wysbegeerte geleerd hadt onder BENOÎT CASTELLI, die, met al zyn vermogen, GALILEO handhaafde tegen diens vyanden, die, niet *dan met veel* wederzins, den grooten CASSINI aan LODEWYK DEN XIV afſtondt, die Vader RICCIOLI dekte tegen de aanſlagen van een Inquiſiteur, die, eindelyk, het ontwerp beraamd hadt, om te *Rome* dezelfde Academie te grondvesten, door CIAMPINI eenigen tyd daar naa geſtigt.

(*'t Vervolg en Slot hier na.*)

LEEVENSBERIGT

VAN

DEN EERW. PHILIP DODDRIDGE, D. D.

(*Vervolg en Slot van bl.* 486.)

Dr. DODDRIDGE lag, op den tienden December des Jaars MDCCL, den laatſten Eerpligt af aan de gedagtenis van zyn uitſteekenden Vriend en Vader, Dr. CLARK, die op den vierden dier Maand ſtierf, door eene Lykreden te doen te *St. Albans*. De reis, welke hy aflei om dit werk

Werk te volvoeren, gaf aanleiding tot de kwaal die hem in 't graf fleepte. Hy vatte eene koude, welke hem het overige van den Winter bybleef. Met het Voorjaar, verminderde zyn ongemak aanmerkelyk; doch het keerde, in den Zomer, met geweld, weder. In deezen verzwakten ſtaat van gezondheid, werd hem geraaden, voor eenigen tyd zyn openbaar Dienstwerk te ſtaaken, gepaste Geneesmiddelen te gebruiken, en uitſpanning te neemen. Men kon hem niet overhaalen, om het eerſte gedeelte van deezen raad te gebruiken: want, naar zyn inzien, was werkloosheid erger dan de dood. Dewyl hy oordeelde, dat 'er geen onmiddelyk gevaar was, kon men hem niet beweegen, het Dienstwerk, waarin hy zo veel welgevallen vondt, te ſtaaken. Hoe meer hy aan zyne ontbinding naderde, hoe duidelyker men zyne geſtadige vordering in Hemelsgezindheid bemerkte. Hy ſcheen zich boven de Wereld verheeven te hebben, en, van dag tot dag, meerder na de Onſterflykheid te reikhalzen. Deeze Zielsgeſteltenisſe drukte hy met veel vuurs uit in verſcheide zyner Brieven, en is openbaar uit zyn Laatſten Wil, dien hy, ten deezen tyde, maakte, en op de volgende wyze aanving: „ Naardemaal het gebruiklyk is, „ by gelegenheden als deeze, aan te vangen met de Ziel „ in de Handen van GOD, door JESUS CHRISTUS, aan te „ beveelen, doe Ik zulks, niet uit ſleur, maar in opregtheid en met blydſchap; het voor myn grootst geluk „ rekenende, dat ik geleerd heb en bemoedigd ben dit „ te doen, door dat heerlyk Euangelie, 't geen ik, ten „ vollen geloovende, aan anderen, geduurende myn leeven, predikte; en 't welk ik voor een oneindig grooter „ ſchat reken, dan al myn geringe voorraad van tydlyke „ Goederen, of Bezittingen tien duizend maalen grooter „ dan de myne."

De laatſte keer, dat Dr. DODDRIDGE het Avondmaal aan zyne Gemeente te *Northampton* uitdeelde, was op den tweeden van July MDCCLI. In de voorafgaande Leerreden over *Hebr.* XII: 23, gaf hy eenige wenken van zyn naderend einde, en ſprak, met veel tederheids en aandoenings, tot zyne Gemeente, over het vooruitzigt van hunne haast aanſtaande ſcheiding. In July predikte hy nogmaals, en dit bleek zyne Afſcheidsreden te weezen, over *Rom.* XIV: 8. Het laatſte openbaare Dienstwerk, door hem verrigt, was op den achttienden dier Maand, by de Bevestiging van Mr. ADAMS, te *Bewdly*.

Naa

Naa deezen tyd verbleef hy, eenige weeken, ten huize van zynen Vriend, den Eerw. Mr. ORTON, te *Shrewsbury*. In Augustus ging hy na de Wateren te *Bristol*; doch zyne Gezondheid ſteeds afneemende, raadde men hem, als een uiterſt middel, een Reisje na *Lisbon* te doen. Dewyl de Dr. zich in geene zeer ruime omſtandigheden bevondt, leverden de groote kosten van zulk eene reis eene zeer gewigtige zwaarigheid op. Doch deeze werd weggenomen, door eene zeer ruime Inſchryving onder zyne Vrienden; te work geſtéld door een zeer waardig Geestlyken, aan wien de Doctor, zonder eenigen toeleg, iets van zyne omſtandigheden ontdekt hadt.

Hy vertrok van *Bristol* op den zeventienden September, en ging, den dertigſten, aan boord van de Paketboot te *Falmouth*. Het zeilen met het Schip, het nieuw tooneel voor hem geopend, de zagte lugt en verfriſchende zeekoelte, hadden een allergunſtigſte uitwerking op zyn geſtel. Hy zat, het grootſte gedeelte van den dag, in een gemaklyken Armſtoel, in de Kajuit, en vermaakte zich met de ruime Zeegezigten. In de Baai van *Biscaijen*, werd het Schip eenige dagen door ſtilte opgehouden, en het weêr was zo heet, dat Dr. DODDRIDGE's overmaatig zweeten wederkeerde met eene zwakheid, die zyne ſpoedige ontbinding dreigde. Maar, toen het Schip voor de gewenschte Haven kwam, en wagtte om de noodige Klaaringe te doen, gaf de ſchoonheid van den dag, de zagtheid van de lugt, en de fraaiheid der voorwerpen die hem omringden, een nieuwen omloop aan zyne vogten. Hy kreeg zulk eene maate van verfriſching, dat de hoop, op herſtel, hem begon te ſtreelen.

Op den dertienden van October, tradt hy aan land. Den volgenden dag, ſchreef hy aan den Heer, die te *Northampton* zyn Dienst waarnam, en gaf hem een kort verſlag van zyne Reis. Zyne verregaande zwakheid en gevaarlyken toeſtand verhaald hebbende, voegde hy 'er nevens: „Des niet tegenſtaande dank ik GOD; de ongeſtoordſte helderheid van geest blyft myn deel, en myne „ Lichaamskragten zyn redelyk. Ik hoop en vertrouw „ op GOD, en berust volvrolyk in alles wat hy met my „ doet. Wanneer gy myne waarde Vrienden van de Gemeente ziet, onderrigt hun van myne omſtandigheden, „ en verzeker hun, dat ik my wilvaardig aan GODS „ wil onderwerp. Indien ik eenig verlangen op herſtel „ koester, 't is voornaamlyk, op dat ik my moge bezig

„ hou-

„ houden met CHRISTUS, onder hun, te dienen; en dat ik „ my, door het Geloof, in ſtaat bevinde, om den Dood „ aan te zien, als een vyand die overwonnen zal wor„ den; en, wel te vrede, myne waarde Egtgenoote, in een „ vreemd Land, Weduwe te laaten, indien zulks de be„ ſchikking is van onzen Hemelſchen Vader. Ik hoop my„ nen pligt gedaan te hebben. De Heere doe zo als goed „ is in Zyne Oogen!"

Te *Lisbon*, werd Dr. DODDRIDGE bejegend met al de hoogagting en vriendſchap, die zyn uitſteekend en beminnenswaardig character kon verwagten. Maar de verandering van Lugtſtreeke bragt geene gewenſchte uitwerking voort. Op den vier-en-twintigſten van October, werd hy aangetast door een ſterken Buikloop, die zyne weinige kragten uitputte. Des niet te min behieldt hy, den volgenden nagt, dezelfde bedaardheid, kragt, en vrolykheid, van geest, die hy, geduurende zyn geheele ziekte, gevoeld en te verſtaan gegeeven hadt. De eenige ſmert, welke hem ontroerde, was het vooruitzigt op de droefheid en verlegenheid, waarin Mevrouw DODDRIDGE zich, by zyne aflyvigheid, zou gedompeld vinden. By zyne Kinderen, zyne Gemeente en Vrienden, verlangde hy, op de aandoenlykſte wyze, in gedagtenisſe gehouden te worden. De Godvrugtigſte wenſchen en verlangens boezemde hy uit; maar Mevrouw DODDRIDGE's hart was te zeer aangedaan over den aanſtaanden Standswisſel, om zich deeze onderſcheiden te herinneren. Den volgenden dag, lag hy in eene zagte ſluimering, die duurde tot een uur vóór zynen dood. By de laatſte worſtelingen ſcheen hy rustloos, en loosde veele diepgehaalde zugten. Kort hierop volgde zyne ontbinding, op den zes-en-twintigſten van October, Oude Styl, omtrent drie uuren in den morgenſtond.

Menigmaal hadt Dr. DODDRIDGE zyn wensch te kennen gegeeven, om in de Vergaderplaats te *Northampton*, waar zyne Kinderen, en zo veelen zyner Gemeente en Vrienden, waren bygezet, begraaven te worden. Geduurende zyne ziekte, nogthans, ſprak hy hierover als een by hem onverſchillig ſtuk, en, om de ſteeds toeneemende verlegenheid zyner Egtgenoote te verminderen, verlangde hy begraaven te worden, waar hy ſtierf. By onderzoek, bevondt men, dat het overvoeren van zyn Lyk na *Engeland*, met groote kosten, zou vergezeld gaan; men oordeelde daarom hiervan te moeten afzien. Zyn overſchot werd, derhalven, begraaven op de Begraafplaats

plaats van de *Britſche Factory* te *Lisbon*, met zo veel ſtaatlykheids, als de omſtandigheden op de plaats toeliepten. Het grootſte gedeelte der Heeren, tot de Factory behoorende, vergezelde zyne Lykſtatie.

Schoon Dr. DODDRIDGE's Gemeente het treurig genoegen niet mogt ſmaaken, van hem in hunne eigene Vergaderplaats te zien byzetten, richtte zy in dezelve een fraai Gedenkteken voor hem op, en deedt een edelmoedig geſchenk aan zyne Weduwe. Het Opſchrift, vervaardigd door 's Doctors Vriend, GILBERT WEST, *Esq.* (Schryver van eene uitmuntende Verhandeling, *over de Opſtanding van* CHRISTUS,) liep op deezen zin: *Ter Gedagteniſſe van* PHILIP DODDRIDGE, *een-en-twintig jaaren Herder deezer Gemeente, Beſtuurder van eene bloejende Academie, en Schryver eener menigte uitſteekende Werken; door welken zyn Godvrugtige, weldaadige en onvermoeide yver, om de Menſchen wys, goed en gelukkig te maaken, veel beter zal bekend worden, langer vereeuwigd blyven, dan door dit donker en vergangelyk marmer. Het nederig Gedenkteken, niet van zyn lof; maar van de hoogagting, de genegenheid en droefheid der geenen, die hem kenden, hem beminden, en hem betreurden; en die verlangen, door dit Opſchrift, hun Vriendſchaplyk, doch opregt, getuigenis te geeven aan de veelvuldige beminnelyke en Christelyke Deugden, die zyn meer byzonder Character vercierden: door welke hy, ſchoon dood, nog ſpreekt, en ſteeds in gedagtenis tegenwoordig, kragtdaadig, ſchoon ſtilzwygend, zyne eertyds beminde, en altoos dankbaare, Gemeente vermaant:*

Hy was gebooren Juny 26, 1702.
En ſtierf Oct. 26, 1751.
Oud 50 jaaren. (*)

Zo-

(*) Het oorſpronglyke is:

To the Memory of
PHILIP DODDRIDGE, D. D.
Twenty-one years Paſtor of this Church,
Director of a flouriſhing Academy,
And Author of many excellent Writings;
By wich
His pious, benevolent, and indefatigable zeal
To make men wiſe, good and happy,
Will far better make kwown,
And perpetuated much longer,

Thus

Zodanig waren de laatſte oogenblikken van deezen grooten en braaven Man, hooggeagt niet alleen by de Geleerden onder de *Diſſenters*; maar ook by veele uitmuntende cieraaden der *Engelſche* Kerk: by eenen BARKER, eenen MILES, eenen NEAL, eenen LELAND, eenen LARDNER, onder de eerstgemelden; en by eenen COSTARD, eenen WARBURTON, eenen OLIVER, eenen NEWTON, eenen SECKER, eenen AYSCOUGH, eenen GREY, eenen HUNT, eenen WEST, eenen MADDOK, eenen SHERLOCK, eenen HILDESLEY, eenen SOMERSET, en eenen LYTTLETON, onder de laatstgenoemden.

Over de Geaartheid, de Deugden en het Character van Dr. DODDRIDGE in 't algemeen, zal het, naa het reeds aangemerkte, niet noodig zyn hier uit te weiden; maar Dr. KIPPIS, die de beste gelegenheid hadt om hem te kennen, heeft 'er een zeer keurig verſlag van gegeeven: en, met het treffend einde daar van, zullen wy, zeer voegelyk, dit Leevensberigt beſluiten. „ Over 't geheel was „ Dr. DODDRIDGE niet alleen een groot Man; maar een „ der uitmuntendſte en nuttigſte *Christenen* en *Christen-* „ *Leeraaren*, die immer leefde. De indruk zyner veel- „ vuldige en beminnelyke Deugden zal uit myne Ziel „ niet gewischt worden, zo lang dezelve eenig bezef en „ geheugenis behoude. 't Is 'er zo verre af, dat die „ indruk op my zal verlooren gaan, dat ik denzelven al- „ toos, met allen vlyt, zal aankweeken; en ik agt het „ voor geen klein geluk myns leevens, dat ik bewaard „ ge-

Than by this obſcure and periſhable marble;
The humble monument, not of his praiſe,
But of their eſteem, affection, and regret,
Who knew him, loved him, and lament him;
And who are deſirous of recording,
In this Inſcription,
Their friendly but faithful testimony
To the many amiable and Christian virtues,
That adorned his more private character;
By which, though dead, he yet ſpeaketh,
And, ſtill preſent in remembrance,
Forcibly, though ſilently, admoniſheth
His once beloved and ever-grateful flock.
He was born 26 Jun. 1702.
And died 26 Oct. 1751.
Aged 50.

„ gebleeven ben, om dit Getuigenis van pligt, van dank-
„ baarheid en genegenheid, af te leggen aan de Naage-
„ dagtenis van mynen Weldoender, myn' Leermeester,
„ myn' Vriend, en myn' Vader! (*)"

(*) Naardemaal Dr. DODDRIDGE buiten 's Lands ſtierf, verloor Mevrouw DODDRIDGE een vry aanzienlyk jaargeld, 't welk hy voor haar bezorgd hadt, in gevalle zy Weduwe mogt worden. Van dit gevolg zyner Reize, indien hy buiten 's Lands overleedt, was de Doctor onkundig. Dan de edelmoedigheid zyner Vrienden was yverig in de weere, om het verlies, 't welk Mevrouw DODDRIDGE hier door leedt, te vergoeden. Men opende eene Inſchryving voor haar, en, binnen kort, was 'er eene *ſom ingeteekend* meer dan genoeg om het verlies des Jaargelds aan te *vullen*.

Dr. DODDRIDGE was niet fraai van geſtalte, langer dan middelbaar, rank en mager, en hadt een mismaaktheid in zyn ſchouders. Maar, wanneer hy in een ernſtig geſprek was ingewikkeld, of op den Predikſtoel ſtondt, zag men een vuur en leevendigheid in zyne houding en gebaaren, die de aandagt boeide.

Mevrouw DODDRIDGE overleefde haaren Man bykans veertig jaaren. In al dien tyd ſtrekte zy tot een uitſteekend voorbeeld van Christelyke Deugden. Zy ſtierf te *Tewkesbury*, waar zy lang gewoond hadt.

Dr. DODDRIDGE liet vier kinderen na: één *Zoon en drie* Dogters. Zyn Zoon PHILIP was een Regtsgeleerde, en zette zich als zodanig te *Tewkesbury* neder, waar hy, eenige jaaren geleeden, overleedt. De oudſte Dogter trouwde aan Mr. HUMPHREYS, een Schepen te dier Stede. Zy, en haare twee Zusters, die ongehuwd bleeven, leeven nog.

De drie overige Deelen van den *Family Expoſitor* gaf Mr. ORTON, in de jaaren 1754 en 1756 in 't licht. In 't laatstgemelde jaar desgelyks eene *Collection of his Hyms*, geſchikt om Christelyke Godsvrugt te bevorderen. In 't jaar 1763 zag men zyne *Courſe of Lectures on the principal Subjects of Pneumatology, Ethics and Divinity; with References tot the moſt conſiderable Authors on each Subject.* —— Ook deeze *Academiſche Leſſen* zyn in 't *Nederduitsch* vertaald; zo dat wy in onze Taale de belangrykſte Schriften van deezen God- en Schriftgeleerden bezitten.

MET

HET VOORTREFFELYK CHARACTER VAN CAREL EMMANUEL FERDINAND MARIA, *Prins van Piedmont, Erf- en Kroonprins van Sardinie.*

(Overgenomen uit *Etât Moral, Phyſique, & Politique de la Maiſon de Savoie.*)

„ Te meermaalen heeft het Menschdom rede om zich „ over de Opvoeding, en daar uit volgende geaart- „ heid der Vorſten, te beklaagen; voorbeelden van het „ tegendeel zyn maar al te ſchaars, en verdienen, der- „ halven, onze aandagt. Wy mogen die onzer Leezeren, „ voor dit oogenblik, vestigen, op het volgende."

* * * *

CAREL-EMMANUEL-FERDINAND-MARIA, Erf-opvolger van den *Sardiniſchen* Throon, zag het eerſte leevenslicht op den vier-en-twintigſten van Bloeimaand des Jaars MDCCLI.

Deeze Prins, wiens Character ik gaa beſchryven, hadt ten Opvoeder den Cardinaal GERDIL. Deeze eerwaardige Kerkvoogd boezemde zynen Vorſtelyken Kweekeling, van deszelfs vroegſte jeugd, liefde tot de Letteren en tot waare Godsvrugt in, en verbande eene erflyke verknogtheid aan den Krygsdienst uit zyn gemoed.

De Prins van *Piedmond* betoont eene opregte genegenheid voor zyn Vader, Egtgenoote, Broeders en Zusters. Hy is zagtaartig, menschlievend, en medelydend van inborst. Zyne Godsvrugt is van alle Geveinsdheid verre verwyderd. De Bevelhebber SAINT MARTIN de SAINT GERMAIN is zyn Opperſtalmeester en Vertrouweling. Gelukkig ware het voor Vorſten, indien zy altoos zulke eerlyke Raadslieden by zich hadden.

Niet zelden dringt hem zyn Kinderpligt, om den afkeer, dien hy heeft van de Grooten, die den throon omringen, te verbergen: en hy verſchoont zich van de Kabinets-Raads-vergaderingen by te woonen; dewyl de ondervinding hem geleerd heeft, dat de Staatszaaken door onbekwaame handen beſtuurd worden. Zyn Vader vondt zich, op zekeren tyd, in groote verlegenheid, uit hoofde van eenige misſlagen door de Staatsdienaaren begaan,

en openbaarde zyne zwarigheden aan den vermoedelyken Throon-opvolger. —— „ Sire!" gaf de Prins ten antwoord, teffens zyn horlogie uit den zak haalende: „ zie „ dit kleine Werktuig, het loopt altoos goed, en de rede „ hiervan is dat ik het met eigen hand regele." —— *Zyne* Majeſteit begreep ten vollen de beduidenis van *dit zeggen* zyns Zoons; maar bekeerde het noch ten eigen voordeele, noch ten voordeele zyns Volks.

By den aanvang der *Franſche* Staatsomwenteling, raadpleegde zyne Koninglyke Majeſteit zyne Koninglyke Hoogheid over de Staatkundige geſteltenis van *Europa*; en hy hadt toen zulk een juist denkbeeld van *het woord* Vryheid, dat hy, by wyze van antwoord, aanmerkte: „ Dat zy, die begeerden te regeeren, terſtond moesten „ beginnen." De verſtandige Prins voorzag, dat de Volken te verlicht waren om in de ſtrikken te vallen, hun door hunne Dwingelanden geſpannen. Zelve een Wysgeer, voorziet hy de gevolgen, welke de Wysbegeerte moet te wege brengen, Gelykheid, naamlyk, Menschlievenheid, en het gezag der Rede.

Beſtendig veroorzaakt het hem groot *verdriet, dat* hy zyn Vader altoos bezig vindt met het *Krygsweezen*, en hier door de andere takken van het Staatsbeſtaar verwaarloost. Hy treurt in 't verborgen, als hy hoort dat een Luitenantsplaats, by de Grenadiers, gegeeven is aan den kinderlyken Zoon van een Edelman, die nog onder 't opzigt ſtaat van zyne Minne. Zyne gevoelige Ziel is met verontwaardiging en ſchrik vervult, als hy zwaare ſtraffen ziet uitoefenen over geringe misdryven der Soldaaten, terwyl de Bevelhebbers, met de ſchandelykſte ſtraffoosheid, zich overgeeven aan Luiheid, Ongebondenheid, Wellust en Onderdrukking.

Wanneer de *Savoyaarden* klaagen over het dwingelands beſtuur hunner Bevelhebberen, is het de Prins van *Piedmond* alleen, die belet dat hunne jammerlyke Hutten niet in de aſche gelegd worden. Ware het niet om deezen Prins, GRANETI zou zich terſtond van zyn Ampt verlaaten zien, en deeze Staatsdienaar, een Vriend der Geregtigheid en Menschlievenheid, zou plaats moeten ruimen voor den eenen of anderen onkundigen Indringer.

Te bejammeren is het, dat deeze Erfprins geene Kinderen heeft, hy zou dezelve gewis niet overlaaten aan de gewoone Opvoeding, die doorgaans aan de Affſtammelingen der Koningen gegeeven wordt.

Steeds

Steeds is deeze Kroonprins bezig met goed te doen, en neemt weinig deels in de Hofvermaaklykheden. De Edelen te *Turin* noemen hem den *Hypochondrist*: wat my betreft, ik zou hem veeleer geregtigd agten tot den naam van den *Beminnelyken!*

TREFFENDE BLYKEN VAN ONVERSCHROKKENHEID EN MOED, DOOR DEN AMERICAANSCHEN GENERAAL PUTNAM BETOOND.

(Ontleend uit J. P. BRISSOT, (voorheen DE WARVILLE) *Nouveau Voyage dans les Etats Unies de Nord-Americ.*)

De Generaal PUTNAM ſtak uit door zyn ſtoute en onverſchrokke geeſtgeſteltenisſe, welke hem aanzette tot bedryven van eene gelukkig ſlaagende onderneemzugt.

Een Wolf, van eene verbaazende grootte, was langen tyd de ſchrik geweest van *Connecticut*, en hadt de wyk genomen in een diep en ontoeganglyk hol. PUTNAM bezat moeds genoeg om zich, met een koorde aan hem vastgemaakt, daar in te laaten nederdaalen; houdende in de eene hand een fakkel, in de andere zyn ſnaphaan: en het gelukte hem, dit verſchriklyk Dier dood te ſchieten, op het oogenblik dat het na hem toe ſprong.

PUTNAM waagde het, ten betoon van zyne onverſchrokkenheid, in een boot, de ſchriklyke Watervallen van de *Hudſons*-Rivier over te vaaren. Dit viel voor in 't jaar MDCCLVI, toen PUTNAM ſtreedt tegen de *Franſchen* en derzelver Bondgenooten, de Wilden. Hy bevondt zich toevallig, met een boot en vyf man, aan de oostzyde der Riviere, niet wyd van deeze Watervallen. Zyn volk, 't geen zich aan den overkant bevondt, onderrigtte hem door een teken, dat een groot aantal Wilden in aantocht was om hem te omringen, en dat hy geen oogenblik te verliezen hadt. Drie zaaken ſtonden te zyner keuze; te blyven, te vegten, en te ſneuvelen; het te onderſtaan om na de andere zyde over te ſteeken, blootgeſteld aan het ſchieten zyner vyanden; of de Watervallen af te zakken met eene bykans onmisbaare zekerheid van te zullen omkomen. —— Van deeze drie moest hy één kiezen. Hy hing niet in twyffel; maar ſprong op een gelukkig oogenblik in de boot: want een zyner Medegenooten, ſlegts op een kleinen afſtand van hem verwyderd, ſtrekte ten onverwylden ſlachtoffer der Wilden. —— Zyne vyanden waren ras genoeg by de hand, om hunne ſnaphaanen op de boot te losſen, eer hy buiten ſchoots kon weezen. —— Dan door de ſnelheid des ſtrooms, was hy dit gevaar niet ontkomen, of de dood grimde hem aan onder een nog veel ſchriklyker gedaante. Rotzen, welker punten boven de opper-

vlakte des waters uitſtaken; groote brokken houts, die den doortocht half verſtopten; wegrukkende golven, en ſchielyke nederſtortingen, ter lengte van een vierde myls, lieten hem geene hoope van ontkoming, dan door een wonderwerk. PUTNAM, egter, vertrouwende op die Voorzienigheid, welke hem zo dikwyls beſchermd hadt, ging aan 't roer zitten, en ſtuurde met de uiterſte bedaardheid. Zyne Medegenooten zagen, met verwondering, verbaasdheid en ſchrik, hoe hy, met alle behendigheid, de klippen en golven, die hun, ten allen oogenblikke, met den dood dreigden, ontweek. Hy verdween, kwam weder te voorſchyn, en, den koers neemende door de éénige voor hem mogelyke opening, bereikte hy, in 't einde, de effene oppervlakte van de Rivier, die beneden aan deezen eislyken Waterval ſtroomt. —— De Wilden ſtonden niet min verſteld. Dit wonder verbaasde hun bykans zo zeer als het gezigt van de eerſte *Europeaanen*, die de oevers van deeze Rivier naderden. Zy merkten PUTNAM aan als onwondbaar, en dagten dat zy den GROOTEN GEEST zouden beledigen, indien zy na het leeven ſtonden van een Man, zo zigtbaar onder diens onmiddelyke beſcherming.

Zyn moed redde hem desgelyks van een oogſchynlyken dood; naagezet door den Generaal TYRON, aan 't hoofd van 1500 man, ontkwam hy zulks door met zyn paard *van den ſteilen* nedergang van een Rots, *Horſeneck* geheeten, *af te ſpringen*, en, dewyl niemand der *Engelſchen* dit voorbeeld durfde volgen, was hy dit gevaar ontſnapt.

BESCHOUWING VAN HET PAARD.

Grootsch, noem ik het Onderwerp van het *Paard*, om dat het een der uitmuntendſte Dieren is .....

Wat de uiterlyke geſtalte van dit Dier betreft; deeze is genoeg bekend, en verrukt het oog der aanſchouweren, door evenmaatigheid en houding; waarin vlugheid met deftigheid vergezeld gaat, en ſterkte doorſtraalt. Welk een vuur ſchittert dit beest ten ooge uit! welk een vaardige beweeglykheid beſpeurt men in de ooren! welk een trotſche geſtalte heeft de lange hals! hoe welgemaakt en vlug zyn de pooten! De verſcheidenheden deezer Dieren beſtaan meerendeels in hunne kleuren, die zoo veelvuldig zyn, als in eenig geſlagt van Dieren; en verder, in de ongelyke grootte hunner geſtalte, ſterkte en vlugheid; ſtukken, die van de verſchillende vermenging en de lugtsgeſteldheden afhangen. —— *Arabie* ſchynt het regte klimaat te zyn ter voortteeling van *Paarden*, van waar de rykdom der *Arabieren* voornamelyk in 't bezit van Paarden gelegen is; —— Wonder naauwkeurig, verhaalt men, zyn de *Arabiers* in de geſlachten hunner *Paarden* onvermengd en onverbasterd te houden: de beſpringing

van

van een edele Merry door een edelen Hengst, gelyk ook de geboorte van het Veulen, daarvan voortkomende, gefchiedt onder getuigen, die 'er behoorlyk getuigenis van geeven; en bezorgen, dat het jong in de nette geſlachtlyst geplaatst wordt: De *Perſiaanſche* en *Turkſche Paarden* zyn van dit ras waarſchynlyk herkomſtig, en waarlyk ſchoon: die in *Indie* en *China* willen zyn ſlegt; ook kunnen de besten niet wel in die lugſtreeken aarten. De *Tartaaren* hebben wederom een overvloed van ſterke, moedige en vuurige, *Paarden*; doch die fraaiheid van geſtalte derven. Men vindt zeer aardige kleine *Paardjes*, die ſterk en moedig zyn; elk weet dit van de *Hollandſche* en *Noordſche*, die by ons in menigte gevonden worden: *Schotland* en *Ierland* leveren 'er dergelyke uit: in *Italie*, *Spanje*, *Frankryk*, *Duitſchland*, en in de *Nederlanden*, vindt men zeer goede *Paarden*; —— *Vriesland* verſchaft ons de beste.

Daar dit Beest aan zoo veelvuldige ongemakken en ziekten onderworpen is, en veeltyds, in zynen ouden dag, tot ſlaafachtigen arbeid gebruikt wordt, leeft het egter doorgaans vyf en twintig of dertig jaaren; ſchoon 'er eenigen zyn, die een hooger trap van ouderdom beklimmen. 't Is bekend, dat men den ouderdom aan de tanden ontdekt, waarop vry vaste regels zyn, den liefhebberen genoegzaam bekend. Het gewoone voedſel der *Paarden*, hier te lande, is des Zomers Gras, en des Winters Hooi. —— Elk weet, hoe zy, zwaaren arbeid moetende doen, of lang loopen, met Haver en Roggebrood gevoed worden. Zy vereiſchen, wil men ze wel en naar verdienſten behandelen, veel oppaſſens. Maar een Dier, zoo ſchoon van geſtalte, zoo goed van neigingen, van zoo veel nuts, is zulks overwaardig.

Het *Paard*, hoe fier en hoe wild, wanneer het ongetemd in het wilde loopt, is geenzins wreed van aart, en, ſchoon veele Dieren in kragt overtreffende, randt het ze nimmer of zelden aan, hoewel het, aangevallen zynde, zich wel dapper weet te verdedigen, indien zyne grootmoedigheid den vyand niet ſlegts met verachting aanziet. —— In de *Hengſten*, onder de tamme *Paarden*, is deeze edele fierheid ten vollen blykbaar. Als de *Paarden* drie, of drie en een half, jaar oud zyn, begint men ze reeds te ſchikken tot het gebruik, waar men ze toe denkt te houden, en hunne leerzaamheid is uitmuntend; zy ſchynen zin te hebben in wel opgetooid voor den dag te komen, en dat door kunst de natuurlyke ſchoonheden, die zy bezitten, opgeluisterd worden. —— De ſnelheid der *Paarden* is verwonderlyk, en 't is de onbarmhartige liefhebbery van harddraaven, die meenig Beest de gezondheid en het leven kost. Dat men ze gebruikt, en 'er ſnel den weg mede ſpoedt, zonder ze af te matten is een redelyk gebruik; maar 't komt my voor met den aart van een regtſchaapen liefhebber te ſtryden, dat hy zyne beesten dus mishandelt; —— ik kan het niet zagter noemen. —— De Heer VAN EFFEN heeft, in zyne uitmuntende

Spectator, dat dollemans-werk zoo aartig beſtraft, dat ik den Vertoogen, des betreffende, met den grootſten ſmaak lees en herlees, en ze elk durf aanraaden.

Van hoe veelvuldigen dienſt het *Paard* is, ter bezorging van de noodzaaklykheden, gemakken en vermaaken, des levens, zien en ondervinden wy daaglyks: maar geen volk is 'er, dat meer gebruik van dit Beest maakt, dan de *Tartaaren*. Van een algemeenen dienſt zyn ze hun in 't leeven, dewyl ze zich ook de Melk ten nutte maaken! en, gedood zynde, eeten zy het vleesch, terwyl zy het Bloed zorgvuldig vergaderen, —— daar een ſoort van gebak van maaken, 't geen zy voor een lekkerny houden.

Eindelyk, is dit moedig Beest, van vroege tyden af, in den Oorlog gebruikt; —— dus leest men 'er bykans overal van, waar Heirlegers opgenoemd, en Veldtogten beſchreeven, worden; en, —— om alles in eens te beſluiten, weet ik geen grootſcher, geen verheevener beſchryving van ons overſchoone Beest, dan in het Boek van JOB; dezelve is zoo uitmuntend, als ze gemaakt kan worden: *Zult gy het Paard ſterkte geeven? kunt gy zynen hals met donder bekleeden? Zult gy het beroeren, als een ſprinkhaan? De pracht van zyn geſnuif is eene verſchrikkinge. Het graaft in den grond, en 't is vrolyk in zyne kracht: en trekt uit den gaharnaſchten te gemoete. Het belacht de vreeze, en wordt niet ontſteld; het keert niet wederom, van wegen het zwaard. Tegen hem ratelt de pylkoker; het vlammig yzer der ſpieſe en der lanſe. Met ſchuddinge en beroeringe ſlokt het de aarde op, en gelooft niet, dat het is het geluid der bazuine. In 't volle geklank der bazuine, zeit het haah! en ruikt den Krygh van verre, den donder der Vorſten, en het gejuich.*

ZEDELYKE EN LEERZAAME GEDAGTEN, EN GELYKENISSEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Het Onderhoud naar de Mode is niet uitgeſtrekt of veel bevattend, 't zelve loopt voor eene wyl ſchielyk over zeker ſlag van onderwerpen, en doet ons denken om onze Straat-Muzykanten, die, door het verzetten van een ſchroef, eene ſoort van toonen op een draaiorgel voortbrengen; doch die, het bepaald geſpeeld hebbende, en uit het Inſtrument niet meer kunnende haalen, naar een andere ſtraat gaan, en dezelfde toonen voor andere toehoorders opdeunen.

Nydigheid is eene kwaadaartige toveresſe, die, wanneer goeddaadige Geesten bloemen in overvloed over het pad des wandelaars geſtrooid hebben, haare verdervende roede opheft, en het tooneel van vrugtbaarheid in een woestyn verandert.

Wie

Wie is elendiger dan een verlaatene Schoonheid van de *Ton*, wanneer de vrolyke vertooningen van tytels en een ryke toeſtel, die lang voor haare verbeeldïng zweefden; en binnen haar bereik ſcheenen, in 't einde verdwynen, even als de ſchitterende kleuren des uitſpanzels by de avondſchemeringen heenen gaan? Haare aandoeningen zyn geweldiger dan die van een verliezend Speelder; zy voelt zich in 't heimlyk gedwongen, eenig gebrek te erkennen in haare eigene aantrekkelykheden, en de Natuur, zo wel als de Fortuin, met een zydelings ongunſtig oog aan te zien, zonder hoope om ooit haare te leurſtellingen vergoed te vinden: naardemaal de Tovergodinnen zints lang geen drup meer over hebben, van het water, 't welk verdweenen Schoonheid herſtelde.

Men vindt Menſchen, die, terwyl zy met kragt van Goedaardigheid ſpreeken, eene Ziel ondraagen, welke geene gedagten, dan die van vulle Eigenbaat, koeſtert: zy herinneren allen, die hun waar Character kennen, de Zwaan die in de lugt haare ſneeuwwitte veeren bevallig uitſpreidt, terwyl zy zorgvuldig haare zwarte Pooten in 't water verbergt.

De vermaaken der Losbandigheid zyn gelyk aan de ſterk flikkerende kleuren, die, voor een tyd, het gezigt trekken; doch 't zelve ſchielyk afmatten en hinder doen; daar de voldoeningen van den bedaarden Mensch vergeleeken mogen worden met het groen gewaad der Natuure, waarop het oog gaarne rust, en tot welk het altoos met een gevoel van vermaak wederkeert.

Naardemaal Vooruitzigt en Behoedzaamheid zoo gemeen in de waereld zyn, behooren wy gereed te weezen met onze vergiffenis aan die weinige, die eene veel vertrouwende eenvoudigheid betoonen, en nooit luisteren na de lesſen van agterdocht, die gereed voor alle indrukken wyken, en beter over de menſchelyke natuure denken, dan dezelve verdient. De zodanigen worden doorgaans zwaar genoeg geſtraft, over hunne zeer verſchoonbaare dwaaling.

De ſtaatlykheden van ouderwetſche Pligtpleeging moeten zeker lastig voorkomen in de dagelykſche verkeering; nogthans blyven dezelve in een man van jaaren welvoegelyk. Wy vinden ons bekoord door de lugtige en bevallige cierraden, welke de ſmaak van BROWN aan onze tegenwoordige Lustplaatzen heeft bygezet, en verheugen ons, dat elke laan geen wederlaan, daaraan beantwoordende, ontmoet; maar wanneer wy een oud Landgoed bezoeken, wie zal dan wenſchen, dat de lange oprydlaanen, bezet met hooge boomen, door den ouderdom eerwaardig, en als geheiligd door derzelver verbintenis met vroegere eeuwen en reeds weggerukte geſlachten, voor den omhouwenden byl bezweeken, om plaats te maaken voor een aanleg naar den nu heerſchenden ſmaak?

Die Goedwilligheid, welke uit het hart voortkomt, is gelyk aan

aan een helderen ſtroom, welke zyn vollen en ſnellen loop altoos onverhinderd voortzet, terwyl die daaden van Goedwilligheid, welke uitgeoefend worden met wederzin, gelyken naar een ondiep water, voortkomende uit een modderagtige bron, in den voortgang ſteeds geſtuit door hinderende ſteenen, door hette opdroogt, en door koude bevriest.

De beſchouwing van een oud eerwaardig Man, zagtlyk nederzinkende in den arm des doods, onderſtut door de toegenegenheid zyner Kinderen, en bezield door Godsdienſtige Hoope, verwekt eene ernſtige maar geenszins onbevallige aandoening. Wanneer de vrolyke en bezige tooneelen deezes leevens voorby zyn, en de jaaren naderen, als wy geen lust meer hebben in dezelve, wat kan de Ouderdom dan meer wenſchen, dan dat zyne zwakheden onderſteund worden door de oplettende zorge der tederhartigheid; dan dat de duisternis, welke hem omringt, opgeklaard wordt door een ſtraal lichts, „ die van boven komt"? —— Voor de zodanigen is het leeven zelfs in het laatſte tooneel aangenaam. Zy vallen niet af, gelyk Bloemen, die, wanneer zy hunne ſterkte verliezen, teffens ſchoonheid en geur derven; maar hebben meer overeenkomsts met de verdorrende Roos, die, als de gloed der betoverende kleur verflauwt, nogthans haaren vervrolykenden geur behoudt, en gezogt word zelfs tot op het punt des afvallens.

Niets kan treffender weezen dan de ſtrydigheid *tuſſchen eene* ſchoone welbebouwde valei, en de woeste *omliggende ſtreeken*. Deeze vertoont zich als eene ſchoonheid rustende in de armen van ſchrik, en in een veilige wyk beſchermd voor de woedende ſtormen die 'er boven raazen.

In die oogenblikken, waar in wy bezig zyn met de beſchouwing der Natuure, boezemen wy betuigingen uit van bewondering, en de Ziel gevoelt haare aangeboorene waardigheid; wy ſchynen nader aan de Godheid, en ontwaaren haare heilige tegenwoordigheid; de laage zorgen deezer aarde verdwynen; wy zien de geheele Natuur goedheid en ſchoonheid ademen; en wy berusten met een Godsdienſtig vertrouwen op Hem die *de* Schepping dermaate verciérde. Op het Land ontleent de Ziel deugd uit de omringende voorwerpen. Wanneer wy op 't hoog Gebergte treeden, wanneer het wyde Meir zyn breed water voor ons oog verſpreidt, wanneer wy luisteren na het geraas van een Waterval, wordt de met ontzag vervulde Ziel verheven boven alle verzoekingen tot misdryf. —— Wanneer wy wandelen door de zagtere tooneelen der Natuure, zullen de bekoorelykheden van het Landſchapsgezigt, het gezang der Vogelen, de zagtheid van de Koelte, 't gemurmel van een Beek, de Driften tot bedaaren brengen, de zoetvoerigſte aandoeningen opwekken, en 't vermogen bezitten, om alles, behalven wanhoop, te geneezen. Kan een Mensch, als de Natuur hem toelacht, nalaaten te lachen? Kunnen bysterſtormende Hartstoch-

wachten zyn gemoed beroeren, terwyl elk windje vrede aanvoert, en elk boschje wedergalmt van welzamenſtemmende zangtoonen?

Men zal altoos bevinden, dat groote Bekwaamheden nieuwe kragt ontleenen uit de deugdzaamheid van iemands Character, even als wanneer een Zonneſtraal op Edelgeſteente valt, en al de ſchitterende gloed van dezelve doet uitkomen.

Daar is eene bedaardheid van Ziel, niet ongelyk aan den ſchoonen gloed van een Zomer-morgenſtond, verſraaid door Zonneſchyn, en het vervrolykend gezang der Vogelen; dezelve heeft meer overeenkomsts met de ernst wekkende ſtilheid van den Avondſtond, wanneer de zagtheid van de lugt, en de wegwykende bekoorlykheden des Landſchaps, een teder gevoel in de Ziel doen gebooren worden; nader komende aan droefgeestigheid dan aan blydſchap.

De by vlagen beroonde daaden van Weldaadigheid, die voortkomen uit grootsheid of vreeze, hebben veel gelyks met die hier en daar verſpreide groene plekken, zomtyds op een ſteenagtigen en onvrugtbaaren grond door regenvlaagen voortgebragt; terwyl zuivere edelmoedige Menschliefde nederdaalt gelyk de ongeziene Dauw, welks zegenende invloed alleen gezien wordt in de uitwerkſelen, en nieuwe bekoorelykheden over de Schepping verſpreidt.

Genegenheid tot Kinderen, zelfs by de zodanigen, die geen Ouders zyn, is eene aandoening zeer natuurlyk voor een teder Hart: want wat is inneemender dan de onſchuld, de hulploosheid, en eenvoudigheid der Kinderen?

In het genot van de ſchoonheden der Natuure, in de bekoorelykheden der Vriendſchap, en in het vermaakend onderhoud van verſtandigen en braaven, gaat de tyd niet voort, als de ongeſtuime Waterval, die met ongelyke vaart nederſtort, en beroerd wordt door bulderende winden, en heeft ook geen overeenkomst met de Poel, wier wateren door ſtilſtaan vervuilen; doch dezelve glydt zagtlyk weg, gelyk de klaare beek der valeie, welker oppervlakte, niet gerimpeld door de winden van het gebergte komende, het groenend Landſchap langs den zoom te rug kaatst.

Veelen hebben een altoosduurende overhelling om te ſpreeken; door mangel aan genoegzaam verſtand om te zwygen.

Gierigheid is eene drift, zo veragelyk als haatlyk. Dezelve verkiest de ſnoodſte middelen om haar doel te bereiken: zy durft na het bedoelde voorwerp niet ſtreeven met de ſtoute vlugt van een Arend; maar ſcheert langs den grond in nauwe kringen, gelyk de Zwaluw.

De Middelſtand des levens is allergeſchiktst tot groote en edelmoedige bedryven; de Ziel wordt alsdan niet verzwakt door den al te ſterk ſchitterenden ſtraal des voorſpoeds, noch verkoeld en verlaagd door de bevriezende koude van tegenſpoed.

De zuivere en kieſche aandoeningen van eene eerſte Drift waar tegen geen pligt zich aankant, en die niet verbitterd word door

door tegenſtand, vervult de Ziel met eene zoete betovering, die elk voorwerp bevallig, en elk oogenblik vermaaklyk, doet worden: dezelve is gelyk aan dat eerſte en leevendige groen, 't welk 't vroege Voorjaar doet uitſpruiten, dat teder en bekoorend groen, 't welk men in den gloeienden Zomer niet aantreft, en zo ras voorbygaande is als verrukkend.

In eene Ziel, waar de beginzels van Godsdienst en Braafheid diep geworteld zyn, is aandoenlykheid niet enkel de medgezellinne van zwakheid of de ſlaaf deg misdryfs, maar dient om der Deugd een ſcherper prikkel te geeven.

Deugd is het eenig waare ſteunzel van Vermaak; 't welk, van Deugd afgeſcheiden, gelyk is aan eene Plant, welker worteis doorſneeden zyn, en voor een korten tyd vrolyk praalt; doch ſchielyk verdort.

De jonge lieden der tegenwoordige Eeuwe bezitten, over 't algemeen, de wysheid om die romanesque vervoeringen, die voorheen over Eerzugt en Gierigheid zegepraalden, te onder te brengen, en hebben de voorzigtigheid van ryper Leevensjaaren aangenomen. De Egtverbintenisſen worden nu veelal gegrond op den grondſlag van Convenientie; en Liefde is een Artykel, 't welk in 't Verdrag wordt overgeſlagen.

De weezenlyke beweegredenen, die op Lieden van de wereld werken, kan men zo min uit hunne bedryven opmaaken; als de weezenlyke kleur van een morsſige zelfſtandigheid, die, door eene ſtookkundige bewerking, de zuiverſte kleur heeft aangenomen.

Het menschlyk Hart komt tegen Verdrukking op, en wordt door Zagtheid gelenigd; gelyk de baaren der Zee zich verheffen naar gelange van het geweld der Winden, en bedaaren als eene ſlappe koelte waait.

Voor een Liefhebber der Natuur zyn de laatſte dagen van den Herfst byzonder treffend. Wy neemen affcheid van de verwelkende ſchoonheden diens Saiſoens, met eene droefgeestige aandoening, niet ongelyk aan die wy gevoelen, als wy vaarwel zeggen aan een Vriend, wiens tegenwoordigheid ons veel genoegen verſchafte, en wegens wiens wederzien wy onzeker zyn: want wie, ſchoon het tydperk der wederkomſte des Herfsts bepaald is, heeft, te midden van de onzekerheden deezes leevens, eenige zekerheid, dat, gedurende dit afweezen, zyn oog niet zal overtoogen weezen met duisterheid, en zyn hart het gevoel der geneugten verlooren hebben?

Het Ryk der Driften is een land van willekeurige Regeering; waarin Rede geen dan een gewaand gebied voert; geſlaag word zy genoodzaakt zich te onderwerpen aan een willekeurigen Dwingeland, die haare vastgaande en gemaatigde Wetten verwerpt, en zich alleen laat vervoeren door de gevaarlyke aandrift van zyne geweldige en onbeperkte wenſchen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

HET AANBELANG VAN 'T ONDERWYS DES GEMEENEN MANS.

(Ontleend uit THOMAS CHRISTIE's Miſcellanies Philoſophical Medical, and Moral,)

Si l'Ignorance pouvoit s'abſtiner de juger, elle ſeroit, ſans doute, moins mepriſable & moins dangereuſe; malheureuſement l'eſprit humain ne peut être ſans action, il faut qu'il ait des opinions bonnes ou mauvaiſes; il faut qu'il ait des prejuger, s'il n'a pas des connoiſances, & des ſuperſtitions au defaut de religion; j'en appelle a tous les peuples barbares qui exiſtent de nos jours.

BORDE, *ſeconde Replique à* M. ROUSSEAU, p. 377.

Wyd en verre ben ik van toe te ſtemmen in het gevoelen der zodanigen, die het Wilde Leeven den voorrang toekennen boven den ſtaat eener Beſchaafde Burger-Maatſchappye. Maar ik beken openlyk, dat, in de laatstgemelde, veele dingen Hervorming noodig hebben. De Menſchen mogen, in derzelver oorſpronglyken onafhanglyken Staat, vergeleeken worden by eene menigte baalen Wol of Vlas, nevens elkander geplaatst in een Koopmans Pakhuis, waar elk geheel en vol is, zyn eigene groote en gedaante behoudt. Terwyl, in het Burgerlyk Leeven, hun toeſtand gelykt naar die van dezelve baalen, gemakshalven op elkander geſtapeld tot den top van het Pakhuis, waar door zy eene algemeene drukking lyden, aan den top beginnende, en toeneemende naar gelange men laager komt; veele der benedenſte hebben geheel de oorſpronglyke gedaante verlooren, eenige zyn tot barſtens toe geprangd. Zodanig is, vrees ik, het geval, meer of min, in alle Burger-Maatſchappyen van het beſchaafd *Europa*; in dit Land, (*Engeland* naamlyk) misſchien minder dan in eenig ander.

Gy Vrienden des Menschdoms! Gy, die eens anders leed kunt voelen, beslist dit vraagstuk! Wordt de *Arme Man* niet te zeer gedrukt? Maaken wy zyn last niet te zwaar, en zyne genietingen niet te weinig? Worden niet veele onzer geneugten gekogt voor zyn zweet — veele onzer overdaadigheden verschaft ten koste van *zyne* gezondheid, en van zyn leeven? — Doch laaten wy voortgaan.

„ Daar is geen Mensch," zegt de Eerw. CLARKE, „ of hy is vatbaar voor Onderwys; geen Mensch, of hy zou daarom te beter gemaakt worden. Menschen van de geringste natuurlyke bekwaamheden kunnen eene ziel bezitten, oplettend op onderwys; zy kunnen liefde hebben tot waarheid en regt; zy kunnen braave en eerlyke harten in den boezem omdraagen (*)."

De Heer BORDE brengt op dit stuk eene Aanmerking in 't midden, welke hier byzondere aandagt verdient. „ Indien de onkunde zich kon onthouden van oordeelvellingen, dezelve zou ongetwyfeld min veragtelyk en min gevaarlyk weezen: maar, ongelukkig, kan 's menschen geest niet bedryfloos zyn; dezelve moet *ten goede of* ten kwaade werken, moet vooroordeelen *hebben als de*zelve kundigheden derft, en bygeloovigheden *by ge*brek aan Godsdienst. Ik beroep my, ten bewyze van deeze Waarheden, op alle barbaarsche Volken, die heden bestaan (†)."

Ongetwyfeld zyn deeze bedenkingen van den Heer BORDE juist. De bekrompene vermogens van redenkaveling, het doorgaand deel der onkundigen, dienen om hun te misleiden, in stede van hun te bestuuren. Zy zyn gereed om zeer ongepaste vergelykingen te maaken tusschen den veronderstelden gelukkigen staat van hunne Heeren, en hunne eigene moeilyke omstandigheden, armoede, en, gelyk zy het aanzien, ongelukkig lot. Zy zyn gereed om uit te roepen: Wat zyn zy beter dan wy! en, op den grond deezer kwellende denkbeelden, voor zich zelven alle trouwloosheden te verdeedigen.

't Is een der kwaalen van de Onkunde, dat dezelve haar eigen gebrek niet kent. Gy zult nimmer een onkun-

(*) CLARKE, Sermons. Vol. III. p. 318. 8vo. Lond. 1756.
(†) Het oorspronglyke hebben wy ten *Motto* genomen.

kundig Landman overhaalen om eenige verbetering, in den Landbouw uitgedagt, aan te neemen. Gy moogt, by eenen niet onderweezen Man, de voordeelen van de Enting der Kinderziekte ophaalen, hy zal u het doove oor toe houden; of zeggen dat het eene verzoeking der Voorzienigheid is, gezonde Kinderen eene ziekte op den hals te brengen. Misschien begint, kort daar op, die vernielende kwaal in zyn huis te woeden, en gy wordt geroepen om een dier verrotte lyken ten grave te geleiden. Gy verbeelde u, dit zal overtuiging baaren. Geenzins. Verblinde Onkunde zal u te gemoet voeren: „ dat „ zy, daar het Kind in den weg van GOD gestorven is, „ zich des getroost; maar troostloos zou weezen, indien „ het door Menschen handen gestorven ware."

Zeker Schryver (*) opgemerkt hebbende, dat de Ontdekkingen in den Landbouw, door Geleerden en Kundigen gedaan, bykans nutloos worden, als men ze niet aan de gemeene Landlieden mededeelt, en aanpryst in Korte Begrippen, behelzende een eenvoudige en gemaklyke voordragt van dezelve, om ingevoerd te worden in de Schoolen, waar de Boeren-kinderen onderwys ontvangen, voegt 'er by: „ Men zie het niet aan als een harsenschimmig Stelzel, onmogelyk uit te voeren, om het gemeene Volk dusdanig een Onderwys mede te deelen. De Ondervinding spreekt voor de uitvoerbaarheid. Een *Duitsch* Vorst (ERNST de Godvrugtige, Hertog van *Saxen Gotha*) veranderde, niet meer dan eene Eeuw geleden, de gedaante van zyn Hertogdom. Waarlyk groot door zyne Staatkundige Deugden, hadt hy zyn Volk doen onderwyzen door Korte Begrippen van alle nuttige Weetenschappen op alle Landsschoolen den Boeren-kinderen in handen gegeeven." Hy voegt 'er by; dat, schoon deeze Inrigtingen thans niet in derzelver oorspronglyke kragt bestaan, het verschil, egter, tusschen het Volk van deeze en andere Kreitzen, zeer aanmerkelyk is (†). —— Op den raad van den Boeren Wysgeer,

(*) Essays on various Subjects, intresting to Politics and Morality.

(†) Men treft deeze plaats aan in eene Aantekening op p. 248 der *Engelsche* Overzetting, van een uitmuntend *Hoogduitsch* Boek, geteykend: M. HIRZEL's Rural Socrates.

geer, werden de *Zwitſerſche* Landlieden aangemoedigd, om de Zamenkomſten der Natuurkundige Societeit te Zurich by te woonen. Daar gaf elk verſlag van zyne wyze van Landbouw, en ontving de gepaste onderrigtingen van de Societeit. Des Heeren HIRZEL's verhaal deezer zaake is, in de daad, belangryk, en kan niet misſen te voldoen aan elk welgeplaatst hart. Het toont hoe veel wy zouden kunnen doen om het geluk en de kennis onzer Medemenſchen te bevorderen; indien wy ons ſlegts eenige moeite wilden geeven; indien wy ydelen trots wilden ter zyde zetten; indien wy ons in ſtaat ſtelden om te voelen, in welk een ſtaat zy zich bevinden, en om ons te verheugen in Goed te doen.

„ Is 'er," luidt de taal van een Menschlievend Schryver, „ is 'er aan deeze zyde des Hemels eenig ding, 't welk gelyk ſtaat met het genoegen van GODS Wysheid in de wonderbaare Werken der Scheppinge te kennen en te beſpiegelen? En moet dit genoegen ontzegd worden aan allen, uitgenomen eenige weinige Wysgeeren en Prieſteren, die veelligt werktuigen der Dwinglandye worden, om het Volk in Onkunde te houden, en *op eene hoogte* met de Dieren des Velds (*)?"

Men voege hier by, de klemmende *aanmerking van den* Heer D'ALEMBERT. „ Eenige geleerde Mannen, 't is waar, gelyken zeer veel op die *Egyptiſche* Prieſters, die hunne niets beduidende Verborgenheden voor de reſt des Volks verborgen hielden, en wilden dat alle Boeken alleen ten hunnen gebruike bleeven; en het minſte lichtſtraaltje, zelfs in onverſchillige zaaken, den Volke bedekt bleef —— een licht, 't welk wy hun niet moeten benyden; dewyl zy het zo zeer behoeven, en 'er geen *grond* van vreeze is, dat het ooit te helder hun in de oogen zal ſtraalen. In de daad, wy behooren anders te denken als Medeburgers, en misſchien ook als Lieden van Letteren (†)." —— Ongetwyfeld —— het belang der Letteren hangt af van het aantal der geenen die dezelve beoefenen.

Ik wilde de zodanigen, die zich zo beſchroomd betoonen, om het gemeene Volk eenig vermogen van Zelfbeſtuur te geeven, wel verzoeken de Geſchiedenis des Menschdoms te

(*) *Monthly Review.* Vol. XXXIII. p. 44.
(†) M. D'ALEMBERT *Pref. du 3 Vol. de l'Encyclopedie.*

te leeren, en dan rondborſtig te verklaaren, of het zelve, door 'er het volgen van hun eigen oordeel aan toe te ſtaan, ooit tot groover dwaalingen zou vervallen weezen, dan het nu verviel, door zich geheel te verlaaten op het beſtuur van ſlinkſche oogmerken bedoelende Lieden, die 't zelve doen volharden in de ſchandlykſte en nadeeligſte vooroordeelen, dikwyls tot opſtand, vervolging, moord, bloedſtorting, roof, en alle euveldaaden, aanzetten. Op den heilloozen Grondſlag, *'s Volks Onkunde*, heeft men alle die *ſtandhoudende* en *verbaazende* Stelzels van *Bygeloof* en *Dwinglandy* gebouwd, die, in onderſcheide Eeuwen, en by verſchillende Volken, het Menschlyk Geſlacht verneederden en verdrukten.

Wy behooren niet te voorbaarig te zyn in vast te ſtellen, dat de Godheid nooit ten oogmerke hadt, dat het gros des Menschdoms eenige Kennis zou bezitten; naardemaal zy het in eenen ſtand geplaatst heeft, waarin het voor 't zelve onmogelyk is, die te verkrygen. Wy moeten onderzoeken, of deeze onmogelykheid ontſtaat uit de beſchikking der Godheid, dan uit de onredelyke ſchikkingen der Menſchen. In dit geval, gelyk in andere, heeft GOD de dingen derwyze verordend, dat veel van 't geluk van den eenen Mensch van het gedrag eens anderen afhange. Terwyl wy de Voorzienigheid beſchuldigen, dat zy de Menſchen in eenen ſtand geplaatst hebbe, waarin zy geene kundigheden kunnen opdoen, is het, in de daad, waarheid, dat, in veele Ryken van *Europa*, het arme Gemeene Volk in de diepſte Onkunde gehouden wordt door dwinglandſche Overheden. Werd die tyd, welken men in *Roomsch Catholyke* Landen beſteed tot het volvoeren van ongerymde bygeloovigheden, aangewend om het Volk te onderrigten, de Onkunde zou ſchielyk van onder 't zelve verbannen weezen. Ik kan niet afzyn van het, in *Proteſtantſche* Ryken, als eene onvoegelyke en onredelyke Staatkundige ſchikking te beſchouwen, die het Volk tot onophoudelyken arbeid doemt van Maandag morgen tot Saturdag avond, zonder het eenigen tyd voor zich zelven over te laaten.

In gevolge hiervan zal de Zondag, in 't algemeen, en, in de daad, bykans noodzaaklyk, tot vermaakneeming, zo niet in losbandigheid, beſteed worden. En Ziel en Lichaam vorderen eenige ontſpanning. Ik weet, men zal my hier terſtond tegenwerpen het verlies van tyd, 't geen hier

uit vóór onze Handwerken zou gebooren worden; een bewysreden, die by zommigen zo ſterk klemt, dat het hun leed doet, dat men den Zondag zelve niet tot werken beſteedt. Maar ik beken, dat myne inzigten, op dit ſtuk, wyd en verre van de hunne verſchillen. Ik ſtaa toe hun plan zou dienen, om Gespen, Knoopen, enz. een weinig beter voor 't zelfde geld te maaken dan onze Nabuuren: —— dan, wat wordt 'er intusſchen van ons Volk? hoe ſtaat het met 't vormen van hunne verſtandelyke en zedelyke vermogens, dat werk van zo veel aangelegenheids? Is het eenige vergoeding voor de Maatſchappy, voor het algemeene welzyn, voor het weezenlyk belang der Natie, dat een groot Manufacturier twintig duizend Ponden byeen verzameld heeft, indien hy deezen ſchat opeenſtapelde, door veele honderden zyner Medeſchepzelen in Onkunde en Zedebederf te ſtorten? Ik wil elk rechtſchaapen Staatkundige gevraagd hebben, welk eene uitwerking zodanige Stelzels in 't einde voor eene Natie moeten baaren? Kan zekere rang van Menſchen bedorven worden, zonder teffens alle andere aan te ſteeken? Verſpreidt zich de Ondeugd niet als de peſt, *in ſtilte, over* allen? Worden de ligtekooijen in de *Steden, waar de* Handwerken bloeijen, alleen bezogt door *lieden van haare* ſoort, en ſtand? Bederven zy onze Dienſtboden niet, zo Knegts als Meiden, en door deezen onze Zoons en Dogters?

Maar, om weder te keeren: Zelfs in de thans ſtandgrypende Staatkundige ſchikking kan 'er iets gedaan worden. Een gedeelte van een Zondag, ten minſten, zou men nuttig kunnen aanwenden tot Onderwys der zodanigen, die niet te Kerke gaan, en die men niet kan verwagten, dat 'er zullen gaan; dewyl zy noch leezen, noch ſchryven, noch verſtaan, kunnen.

Zints ik deeze aanmerkingen eerst op 't papier bragt, is 'er, door Mr. RAIKES van *Gloucester*, een groot en uitgebreid plan in *Engeland* geopend, tot Opvoeding des Gemeenen Volks. Elk begrypt, dat ik ooge op de Inſtelling van de *Zondags Schoolen*. 't Is met een oneindig genoegen, dat ik zie, dat zo veele aanzienlyke Perſoonen van verdienſten zich reeds verbonden hebben, om deeze Inſtelling te bevorderen, en dat de goede uitwerkzels alrede alle verwagting te boven gaan. Voortreflyke Mr. RAIKES! Mogt uw weldaadig voorbeeld algemeen gevolgd wor-

worden! Gy hebt den verdrukten Mensch opgebeurd, en licht geſchonken aan die in de duisternisſe zaten. De zegen der geenen, die op 't punt ſtonden om verlooren te gaan, zal op u komen; en het Volk, dat, wegens gebrek aan Kennisſe, het verderf in den mond liep, zal uwen Naam vermelden!

By de veelvuldige Societeiten, om byzondere Takken van Kennis en Weetenſchap te doen bloeijen, zou ik wenſchen dat 'er eene Societeit wierd opgerigt tot het verſpreiden van *Kennis in 't Algemeen*; eene Societeit, welke zich bevlytigde om zedige verdienſten aan te moedigen, door den *Dorp*-NEWTON op te ſpeuren, door het Vernuft, in een hut verborgen, uit dien donkeren ſchuilhoek te trekken, en den anders ſtommen, als een MILTON, te doen zingen —— eene Societeit, die Boeken deedt vervaardigen, byzonder ingerigt om de Ongeleerden te onderwyzen, die, in verſcheide Gewesten, zulke Stukjes deedt drukken en verſpreiden, als eigenaartig ſtrekten om de liefde tot de Letteren op te wekken, en de harten te verbeteren —— eene Societeit, die een zeker aantal ſchrandere Jongelingen aannam; en, naa dezelve in de Weetenſchappen onderweezen te hebben, uitvaardigde, eenigen als *Zendelingen*, om de bedriegeryen van Dwaaling en Onkunde van onder de Menſchen te verdryven; en anderen om verſcheide nuttige Standen in de Maatſchappy te bekleeden, naar gelange hunne Talenten of Bekwaamheden medebragten, en die, ter belooning van de voordeelen der Opvoeding, hun geſchonken, by hun vertrek alleen beloofden, dat zy, in hunne byzondere kringen, zich zouden bevlytigen om de zugt tot Kennisſe te ontſteeken in den boezem hunner Vrienden, Bekenden, en van allen, die hun omringden — eindelyk, eene Societeit, die de Wysbegeerte in al de oorſpronglyke waardigheid van haar Character vertoonde; en die, in ſtede van Dagen te vieren ter eere van gewaande Heiligen, en Geestdryvers, eene nieuwe ſoort van Almanach opſteide, en een Dag bepaalde om de Geboorte te vieren van ARISTOTELES, van SOCRATES, van CONFUCIUS, LOCKE, NEWTON, en ſoortgelyke Mannen, die den vernederden Mensch verhoogden, het Menschdom in het gebruik van deszelfs vermogens onderweezen, de Regten der Menschlyke Natuur, en de zaak der Geleerdheid, Vryheid en Deugd, in onderſcheide Tydperken der Wereld, verdedigden.

't Is met wederzin, dat ik afſtappe van een Onderwerp, waarover nog zo veel zou te zeggen vallen. Maar, dewyl ik niet verder gaan kan, dan tot het geeven van eenige wenken, zal ik 'er nog maar éénen, en wel eenen allergewigtigſten, wenk byvoegen, die de aandagtige opmerking verdient der Vrienden van de Vryheid in *Groot-Brittanje* [en, mogen wy 'er byvoegen, van de Vrienden der waare Vryheid allerwegen]; dezelve komt hier op neder. Een algemeene geest van *Hervorming* werkt onder ons; daar heerscht eene neiging, om, in alle opzigten, de Magt en de Voorregten des VOLKS te verbreiden. Maar, misſchien, zal men bevinden dat wy aan het verkeerde einde begonnen hebben; en dat wy, eer wy het Volk *meer Magts* gaven, getragt moesten hebben om 'er hetzelve beter geſchikt voor te doen zyn; ten einde wy niet, door 't zelve *Magt* te ſchenken, eer het *Wysheid* bekomen heeft, 't zelve ongelukkiger en ſlegter maaken dan het te vooren was.

WAARNEEMING WEGENS DE SCHADELYKE GEWOONTE, OM DE BAARS, ZONDER ONTDOENING VAN DERZELVER INGEWANDEN, TE KOOKEN. Door D. E. KNAVEN, *M. D.* te Medemblik.

Wel Edele zeer Geleerde Heeren!

Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

Het is, by veele Liefhebberen van Baars, eene Gewoonte, om deezen Viſch, zonder ontdoening van derzelver Ingewanden, te kooken, met oogmerk, om het, voor den ſmaak zo aangenaame, vet der darmen af te zuigen: het is daarom, dat ik de vryheid neeme, de nevensgaande Waarneeming, omtrent dit ſchadelyk gebruik, U Wel Ed. toe te zenden.

De yver, welke U Wel Ed. betoonen, om, in U Wel Ed. geacht Maandwerk, alles gemeen te maaken wat eenigzins ten nutte kan ſtrekken, doet my vermoeden, dat U Wel Ed. daarvoor wel een plaats zullen gelieven in te ruimen.

Onlangs wierd ik ontbooden, ten huize van B..... L.....;

L.....; aldaar gekomen zynde, vond ik, tot myn grootſte verwondering, den man, en vyf kinderen, in de allerhevigſte benaauwdheden; de buik was by allen zeer ſterk opgezet, en geſpannen; de krimpende en knaagende pyn waren, ter plaatſe der *Regio Epigastrica*, byna ondraaglyk; de kleur des aangezigts was by allen uitſteekend bleek, verzeld met ſterke zweeting; de pols was ras, egter niet hard, of vol; by twee kinderen, was dezelve zeer ſtuipachtig; dit alles ging gepaard met aanhoudende *Conatus vomendi*; hoewel drie kinderen, reeds vóór myne komst, de gebruikte ſpys, door zwaare braakingen, ontlast hadden, zonder de minſte verligting; de dorst was by allen zeer groot, maar het drinken was naauwlyks doorgezwolgen, of zy braakten het (met groote benaauwdheid) weder uit. In deeze deerniswaardige, en te gelyk bedenkelyke, omſtandigheden, vroeg ik aan de Vrouw, wat ſpyzen zylieden des middags gebruikt hadden, welke my antwoordde, een zogenaamd Water-zoodje, beſtaande uit Baars en Snoek; waarvan zy zelve, met nog een van haare andere Kinderen, ook zeer ſmaakelyk gegeeten hadden, zonder dat deeze twee laatſten eenig ongemak daarvan gevoelden; de Man en Kinderen ondervraagd hebbende, of zylieden ook nog eenige andere ſpys, of drank, gebruikt hadden, zeiden alle neen. Dit was al het licht, dat ik in deezen konde krygen; zo dat de *Cauſa proxima*, in dit netelig geval, voor my nog onzeker was.

De *Symptomata*, (welke langs hoe dringender wierden) gaven my egter niet onduidelyk te kennen, dat 'er iets allernadeeligst in de maag plaats had; en vorderde te gelyk van my, zeer ſpoedig, op middelen bedagt te zyn, om, was het mooglyk, deeze ſtoffe te ontlasten.

Ten dien einde, ſchreef ik aan allen, (in veele verdeelde, en ſpoedig op elkander toegediende, giften) een zeer werkzaam Braakmiddel voor, (egter met onderſcheid van deszelfs hoeveelheid, naar maate des ouderdoms) en liet, intusſchen, by herhaaling, een ſlap *infuſ. flor. Chamomil. cum mell. communi* drinken.

Na, hierdoor, verſcheide braakingen bewerkt te hebben, waar by ik niets anders, dan eenige natuurlyke ſlym, en by zommigen de gebruikte ſpys, ontdekte, kreegen ze allen eenige ruime afgangen, met dat gelukkig gevolg, dat ik, tot myn grootſte genoegen, binnen den tyd van twee uuren, vyf van deeze Lyders, van alle de boven-

gemelde toevallen volkomen verlost zag, egter by uitſtek afgemat; eene geruste ſlaap, welke ſpoedig daarop volgde, verkwikte hun dermaate, dat zy, des anderen daags, haare bezigheden weder konden verrigten; uitgezonderd, een Jongetje van 11 jaaren, welk (niettegenſtaande het Geneesmiddel by hem, even als by de anderen, als een braak- en buikzuiverend middel, genoegzaam gewerkt had, en de *Conatus vomendi* bedaard waren) benaauwdheid en pyn, in den bovenbuik, bleef behouden, waar by zig aanmerkelyke *Spasmi* van het geheele ligchaam voegden. Aan deezen gaf ik het *Laud. Opiat.*, *cum ol. Amygd. dulc.*, waarna de toevallen bedaarden, en eene geruste ſlaap volgde. Deeze Jonge heeft egter nog eenige dagen aan verlooren eetlust, met maagpyn, inzonderheid ten tyde der ſpysverteering, gelaboreerd; welke ook, eindelyk, door het gebruik van maagverſterkende, en omwindende, middelen, volkomen ceſſeerde.

Het was my, in het eerſte voorkomen, niet mooglyk, de waare oorzaak van dit geval te kunnen ontdekken; maar, na dat ik, des anderen daags, de zaak naauwkeuriger onderzogt, bevond ik, dat de Baars *de eenigſte oorzaak* daarvan was, en dat wel om de *volgende reden.*

De Man met zyne vyf Kinderen, welke zo deerlyk ongeſteld waren geweest, hadden niet dan Baars gegeeten; welke, zonder ontdoening der Ingewanden, gekookt waren. Onder het eeten, hadden zy, zeer greetig, het vet van de darmen afgezogen, en men verhaalde my nu, dat zy allen, kort na het eeten, reeds pyn in hunne maag, en duizelingen, gewaar wierden.

De Vrouw, en het andere Kind, (geen Liefhebſters van Baars zynde) hadden niet dan Snoek gegeeten, welke, te gelyk met de Baars, in denzelfden Ketel, gekookt waren, egter met ontdoening van derzelver ingewanden; deeze twee laatſten hebben daarvan geen het minſte hinder gevoeld.

Waaruit dan, zo ik meene, te regt moet beſlooten worden, dat deeze Baars op vergiftige *Inſecten* heeft geäast.

Mooglyk is dit vergift, aan het vet der Ingewanden medegedeeld, misſchien onder het afzuigen de tedere darmen doorgezogen zynde, aldus in de ligchaamen der Lyders geraakt.

Ik zal myn oogmerk bereikt hebben, indien ik, hierdoor, het

het algemeen van een ſchadelyke Gewoonte afbrenge, op dat deeze, anderzins zo nuttige, Viſch niet tot een gevaarlyk voedzel bereid worde.

Ik heb de eer, met alle achting, te zyn,

Wel Edele zeer Geleerde Heeren!

U Wel Edele D. W. Dienaar

Medemblik, D. E. KNAVEN.
27 Augustus, 1792.

MERKWAARDIG BERIGT VAN DEN ZEILSTEEN-BERG OP HET EILAND CANNAY. Door GEORGE DEMPSTER, *van Dunnichen*, Esq.

(Uit de *Transactions of Antiquariens of Scotland.*)

't Zal u niet verveelen een Berigt te ontvangen van den Zeilſteen-berg van *Cannay*: maar misſchien is deeze byzonderheid u reeds van elders bekend, of gy zult ten minſten van dergelyke Bergen, op andere Plaatzen, gehoord hebben. Hoe 't zy, ik bied ze u aan.

Cannay is een Eiland, 't welk tien of twaalf Mylen in den omtrek haalt, met een uitſteekende Haven. Naby deeze Haven, op een berg, van eene aanmerkelyke hoogte, *Compaſs-hill* geheeten, is een klein gat gegraaven, ter diepte van omtrent twee voeten. Een Kompas, geplaatst in dit gat, geraakt terſtond van ſtreek, en wyst binnen kort op 't Oosten, tot het Noorden in 't Zuiden komt, en daar ſtaan blyft. Op een kleinen afſtand van dit gat, misſchien zelfs op den rand, herkrygt de Kompasnaald de gewoone richting.

Deeze zonderlinge omſtandigheid was bekend, toen MARTIN zyn berigt van deeze *Schotſche Eilanden* uitgaf, en hy geeft 'er kennis van: ſchoon, volgens zyn verſlag, het Kompas recht Oost wees. —— 't Geen de zonderlingheid deezer verandering in de Kompasnaald vermeerdert, is eene ontdekking onlangs gedaan door HECTOR M'NEIL, *Esq.*, een Amptenaar op *Cannay*. Hy ſprak 'er ons van, en Lord BREDALBANE, Sir ADAM FERGUSSON, Mr. ISAAK HAWKINS BROWN, gingen, met eenig verder gezelſchap, het ſtuk onderzoeken.

De

De Haven wordt, aan de Noordzyde, gevormd door een kloeke Rots van Baſalt; deeze ligt omtrent eene halve myl beneden en Zuidwaards van *Compaſs-hill*, van welke die Rots een verlenging is. Wy roeiden by deeze Rots heen, en wanneer de Boot by het middelſte gedeelte kwam, digt onder de Rots, en dezelve bykans raakende, draaide het Noorden van ons Kompas om, en wees het Zuiden aan; dus ſtaan blyvende. Wy herhaalden deeze proeve verſcheide keeren met denzelfden uitſlag: dan de werking was bepaald tot een zeer klein gedeelte van de Rots, welke ons toeſcheen recht Zuidwaards te leggen van het gemelde gat op *Compaſs-hill*. Op een geringen afſtand aan wederzyden, herkreeg het Kompas de gewoone richting. —— Zyn Lordſchap beval daar op, dat men met groote ſnelheid de Rots voorby zou roeijen; als wy ter plaatze kwamen, waar wy de Verandering der Kompasnaalde te vooren waargenomen hadden, werd dezelve weder aangedaan, ſchoon zeer ſnel, en herſtelde zich weder als wy die plaats voorby waren.

Van deeze verſchynzelen konden wy bezwaarlyk eenige reden geeven; dan door iets Zeilſteenigs in deeze Rots te veronderſtellen; zich uitſtrekkende van *Compaſs-hill*, tot het hooge Land, aan den mond der Haven. En, indien dit het geval is, dan ſchroomen wy niet te verzekeren, dat dit de grootſte Zeilſteen is, tot nog in de Wereld ontdekt.

Wy braken een ſtuk van de Rots af, ter plaatze, waar wy de Verandering der Kompasnaalde waargenomen hadden, en bragten het by het Kompas, toen wy ons van de Rots verwyderden; doch het ſcheen geene uitwerking in 't allerminſte te baaren. Wy bragten ook het Kompas omtrent de lengte van de Boot van de Rots af, doch in eene richting met *Compaſs-hill*; wy plaatſten het in dezelfde lyn, aan den overkant der Haven, op omtrent een vierde gedeelte myls afſtand; dan, in geen deezer Proeven, werd de Kompasnaald aangedaan.

BRIEF, OVER DEN STAAT DER NATUURKUNDIGE WETENSCHAPPEN TE ROME, ZINTS TWEE EEUWEN; EN BYZONDERHEDEN, OVER DE VEROORDEELING VAN GALILEO. Door den Abbé TESTA aan den Heer DE LA LANDE.

20 April 1790.

Journal des Savans.

(*Vervolg en Slot van bl.* 516.)

V. Geleerden van den eerſten rang onderweezen te *Rome*, terwyl men 'er de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie met zo veel vlyts beoefende, in de Wis- en Starrekunde. LUCAS VALERIUS, Hoogleeraar in het Collegie *de la Sapience*, en Lid van de Academie der *Lincei*, ontving, van GALILEO, den tytel van *Uitmuntenden Wiskunſtenaar*, en diens Werken over het Middelpunt der Zwaarte, en de Quadratuur van de Parabole, toonen dat hy denzelven niet onwaardig was. De Leer van het Middelpunt der Zwaarte werd ten hoogſten toppunt van volmaaktheid opgevoerd door den beroemden GULDINS, Hoogleeraar in de Wiskunde in het *Romeinsch Collegie*. CASTELLI, de groote Vriend van GALILEO, en die verdient aangezien te worden als den Vader der *Hydraulica*, onderwees in de Wiskunde in het Collegie *de la Sapience*. TORICELLI, BORELLI en RICCI, waren 'er zyne Leerlingen. De eerstgemelde, gebooren te *Fuenza*, in den *Kerklyken Staat*, kwam, in zyne vroegſte jeugd, te *Rome*, en volgde zyn Meester op in de Wiskunde te onderwyzen. Vader NICERON, die zich toen ten tyde te *Rome* onthieldt, werd zyn Vriend, en wikkelde hem in tot Briefwisſeling met FERMAT, ROBBERVAL en MERSENNE, waarover TORICELLI vervolgens zich met zo veel reden beklaagde. Hy verliet *Rome* niet dan om by GALILEO te leeven; naa diens overlyden, wilde hy na *Rome* wederkeeren, maar de gunstbetooningen van FERDINAND DEN II, Groothertog van *Toscaane*, deeden hem zyn verblyf te *Florence* houden. BORELLI, gelyk ik reeds aanmerkte, leerde te *Rome* de Wiskunde onder BENOÎT CASTELLI, uit *Meſſina* gebannen, dewyl hy deel genomen genomen hadt in een opſtand tegen *Spanje*; hy vondt een ſchuilplaats in deeze Hoofd-

Hoofdſtad, waar hy, in den Jaare MDCLXXX, ſtierf. *Zyn* onſterflyk Werk, *de Motu Animalium*, liet hy in geſchrift naa; doch 't werd dat zelfde jaar te *Rome* gedrukt, onder 't opzigt van een Geeſtlyken, wien BORELLI 't zelve hadt aanbevolen.

Zints de verbetering van den Almanach, die den naam van Paus GREGORIUS DEN XIII voor altoos der ſterflykheid zal onttrekken, heeft *Rome* ſteeds groote Starrekundigen gehad. Vandaar hebt gy den grooten CASSINI, den Vader der Starrekunde, in *Frankryk* gekregen; 't is CAMPANI, een *Romeinsch* Kunſtenaar, die de eerſte en grootſte Voortverpglazen voor het Obſervatorie te *Parys* vervaardigde; 't is te *Rome*, waar men de ſchoonſte *Meridiaan* der Wereld ziet getrokken door BIANCHINI, en beroemd geworden door diens Waarneemingen. Daar heeft men de eerſte Verklaaring opgeſteld, die uitgegeeven is over de *Beginzelen van* NEWTON, wiens Leer over het Hemelſtelzel daar zo heftig betwist werd door de vuurige Verdedigeren der Draaikringen van DESCARTES. Naa de bekende Reis der Academiſten van *Parys* na de Pool en den Equator, is de Paauſlyke Staat de eerſte *in Europa*, waar den graad der Middaglyn gemeeten *werd*. *Terwyl* de Vaders BOSCOVICH en MAIRE aan die meeting arbeidden, bepaalden de Uitleggers van NEWTON's Werken, te *Rome*, de Lengte des Slingers. Vader BECCARIA, die vervolgens een graad te *Piemont* mat, verklaarde, in die zelfde Stad, de Theorie der Electriciteit, en volmaakte dezelve; en DONATI, aan wien wy de ſchoone beſchryving van de *Adriatiſche Zee* verſchuldigd zyn, reisde, op laſt van den Paus, om in *Napels* en *Sicilie* Waarneemingen te doen, de Natuurlyke Hiſtorie betreffende. BENOIT STAY, een waardig Vriend van alle deeze Geleerden, leeft *nog*, en geniet de eere, verworven door een Dichtſtuk, 't welk hem met regt den naam gegeeven heeft van den LUCRETIUS *der Newtoniaanſche Wysbegeerte*. Eindelyk, om tot GALILEO weder te keeren, de waare Theorie der Comeeten was te *Rome* zelfs in zynen tyd bekend; zyne geſchillen, gevoerd over de natuur en oorſprong dier Starren, bewyzen zulks genoeg. Hy hadt het mis; maar door de verhevenheid van zyn vernuft vernederde hy zyne tegenſtanders, en ſtelde hun ten doel der ſpotternye, waarom zy zyne veroordeeling en zyn verdeef zwoeren.

VI. Vóór dat ik u toone, welk eene vergrooting 'er

plaats

plaats hebbe in het verhaal, doorgaans van die Veroordeeling gegeeven, verzoek ik, myn Heer, verlof, om eene kleine uitweiding te mogen maaken. Welk is het Land, waar het vooroordeel, de hoogmoed, de partyſchap, de jalouſie, de haat, zich niet van de agtbaarſte beweegredenen bediend hebben om de Waarheid te beſtryden, de Verdeedigers van dezelve te vervolgen, en te mishandelen? Welke bejegeningen ontmoette DESCARTES niet in *Frankryk*, in *Holland* en in *Zweeden*? Wat hadt de ongelukkige RAMUS niet te lyden; om dat hy het juk van ARISTOTELES poogde af te ſchudden? Welke beweegingen, welke onluſten, verwekten ten eenigen tyde de Univerſiteit en het Parlement van *Parys* niet over de Letter *q*, die men wilde doen uitſpraeken als een *k*? Men bragt de buitenſpoorigheid zo verre, dat men een ongelukkig Geleerden, die van een ander begrip was, van zyne goederen beroofde. Hoe veelmaalen zyn te *Parys* de Werken van ARISTOTELES, nu eens vergoôd dan weder verbrand? Dat men zich, ten opzigte van dit ſtuk, te binnen brenge, het berugte *Arrêt contre la Raiſon*, door BOILEAU uitgedagt, en de Vonniſen, niet min onregtvaardig dan ongerymd, geſtreeken door de daar toe minst bevoegde Regters, tegen den omloop des Bloeds, en de Inënting der Kinderziekte, enz. Dat men zich herinnere JEAN JACQUES ROUSSEAU, in beeldtenis door de Muzykanten opgehangen, om dat hy aan de *Italiaanſche* Muzyk de voorkeus boven de *Franſche* hadt durven geeven.

Wat de *Engelſchen* betreft, wat zullen wy zeggen van hunne halſtarrigheid, om de verbeterde des Almanachs niet te willen ontvangen, enkel om dat dezelve het werk was van de *Roomſche* Kerk? Hebben de *Engelſchen* niet nog onlangs van het Paleis der Koninginne de Blixemafleiders weggenomen, om dat FRANKLIN, die in alien opzigte pryswaardige Man, de Uitvinder, een der Hoofden was van de Staats-omwenteling in *America*? Kwam de Proeve van LOCKE aan de Univerſiteit van *Oxford* niet voor, als eene nieuwigheid en eene gevaarlyke Ketterry? Sprak zy geen vloek over den Schryver uit? Geheurde 'er niet iets dergelyks, toen de onſterflyke NEWTON zyne Ontdekkingen in 't licht gaf? De Roman van DESCARTES was zelfs toen in *Engeland* het Stelzel der mode, en zeven-en-twintig jaaren verliepen 'er, eer zyn Boek der Grondbeginzelen bekend genoeg was om een tweeden Druk noodzaaklyk te doen worden. Wat zullen

wy

wy zeggen wegens de Gevangenis van den grooten BACON, dien Voorlooper, dien Vader, van de waare Wysbegeerte? Zyn TYCHO in *Deenemarken*, LINNEUS in *Zweeden*, WOLFF in *Duitschland*, enz. niet min of meer de ſlachtoffers geweest van dien haat, van die jalouſie, die alle uitſteekende Talenten vervolgen? De Geſchiedenis van alle Volken krielt van dergelyke voorbeelden; dan de aangevoerde zyn genoegzaam ten bewyze, dat het niet dan onkundigen zyn, die aan het Hof van *Rome* alleen kunnen verwyten, eene behandeling, welke, op een hardere wyze, in alle Landen en in alle Eeuwen, tegen de beroemdſte Geleerden, zyn *uitgeoefend*. Dat men zich herinnere het middagmaal door BABOUC gegeeven aan de Academisten, als hy te *Parys* was. Niets drukt de woede en buitenſpoorigheid van de Wysgeerige Onverdraagzaamheid ſterker uit.

VII. Men ziet dat overal het Vernuft en groote Talenten Vyanden en Vervolgers gehad hebben; maar dewyl men bovenal de Veroordeeling van GALILEO ſteeds aanhaalt, als het toppunt van Onkunde en Bygeloof, zal het te ſtade komen u 'er byzonderheden van *mede te deelen*, om te doen zien hoe weinig deeze *verwyten gegrond zyn*. —— GALILEO ging driemaal na *Rome*. De *eerſte keer*, in den jaare MDCXI, om de Geleerden van die Hoofdſtad te raadpleegen over zyne Ontdekkingen, en uit hun mond te verſtaan, wat zy 'er van dagten. Hiervan verzekert hy zelve ons in zynen Brieve aan BELISAIRE VINTA. Welhaast werd hy de Vriend van den Cardinaal MONTI, van den Jeſuit CLAVIUS, die zo veel aandeels hadt in het verbeteren van den Almanach, en bovenal van FREDERIC CESI, die zich haaſte om hem tot *Lid* aan te neemen van zyne Academie der *Lincei*. Staande dit eerſte verblyf te *Rome*, ontving hy alle bewyzen van de uitſteekendſte hoogagting en de opregtſte Vriendſchap.

Voor de tweede keer ging hy na *Rome*, in 't jaar MDCXV. De uitmuntenheid zyner Bekwaamheden, en zyne Kundigheden, hadden hem reeds vyanden beginnen te verwekken. Hy ving met hun geſchilvoeringen aan over de natuur der Comeeten, over de Zonnevlekken, enz. GALILEO ſpaarde niets om zyne Tegenſtanders te vermeesteren: hy deedt meer, hy maakte ze belachlyk. Zyn *Saggiatire*, op Vader GRASSI gemunt, is een meesterſtuk van fraaiheid en ſcherpzinnigheid. Nooit gebruikte ie-

iemand het zo gevaarlyk wapentuig van ſchimp en beſpotting met meer behendigheids. Men lachte, ten koſte zyner vyanden; dan hunne jalouſie verkeerde in onverzoenlyken haat, en zy waren op niets dan wraak bedagt. In het volgend jaar verwierven zy reeds, dat hy bevel kreeg om de Beweeging der Aarde niet meer te leeraaren, ondanks de poogingen van den Cardinaal ORSINI, en den Cardinaal MONTI, die zich tot zyne Beſchermers hadden verklaard. Men merke hier op, dat dit zelfde Stelzel, in 't voorgaande jaar, erkend was niets te behelzen ſtrydig met het Geloof.

GALILEO toog daarop na *Florence*, werwaards de Groothertog, zyn Vorst, hem hadt opontboden; eenigen tyd daar na gaf hy, te dier Stede, in 't jaar MDCXXXII, zyne beroemde *Zamenſpraaken over het Wereldſtelzel* in 't licht; een Werk, waarin hy alles byeenzamelt, alles wat de Rede kragtigs en de ſpotterny bitters heeft, om de nederlaage zyner vyanden te voltooijen. Zy ſchreeuwden over zyne ongehoorzaamheid. Men gaf Paus URBANUS DEN VIII, die dus lang een groot Voorſtander van GALILEO geweest was, en zelfs heerlyke Verzen tot zyn lof gemaakt hadt, te verſtaan, dat die Starrekundige hem wilde afſchilderen in den perſoon van *Simplicius*, die, in deeze Zamenſpraaken, de rol ſpeelt van een onkundig en trotsch Schoolgeleerden.

De laster ſlaagde, en GALILEO vondt zich genoodzaakt, in 't jaar MDCXXXIII, te *Rome* weder te keeren, om rede te geeven van zyne Leer. Hy nam zyn intrek by den Staatsdienaar des Groothertogs. Zyne Vrienden ſchikten zich te zyner verdeediginge; onder deezen de Opperſte van het heilige Paleis, die GALILEO begunſtigde, even als een dienſ Voorzaaten ten Schutsheer gedient hadt aan uwen Wysgeer MONTAIGNE, tegen de beſchuldigingen door de *Franſchen* op hem afgegeeven (*). Maar GALILEO verydelde, door zyne uitjouwing en de ſchimpende trekken, die hy by aanhoudenheid zynen vyanden toevoegde, alle de goede dienſten, welke de tuſſchenſpraak zyner Vrienden hem zou hebben kunnen toebrengen. De Staatsdienaar des Groothertogs herinnerde hem zulks menigmaal, en badt hem, op 't ernſtigſt, dat hy zou zwygen;

(*) MONTAIGNE verhaalt dit zelfs in zyne *Voyage d'Italie*.

gen; doch te vergeefsch. De geesten verbitterden hoe langs hoe meer; zyne vyanden zegepraalden; en hy werd genoodzaakt, op den tweeden April deszelfden jaars, in het Huis der Inquisitie te gaan. Maar merk op, bid ik u, de byzonderheden, welke 'er plaats by hadden; de Fiscaal der Inquisitie ruimde GALILEO zyn eigen kamer in; en de Staatsdienaar des Groothertogs van *Toscaane* verschafte hem dagelyks het benoodigde tot zyn tafel (*). GALILEO hadt vryheid om binnen in het Paleis te wandelen, aan zyne Vrienden te schryven, en hunne Bezoeken te ontvangen. Op het einde der maand herriep hy zyne Stellingen, waarop hy het Huis der Inquisitie verliet, en op nieuw zyn intrek nam by den meergemelden Staatsdienaar.

Zie daar een getrouw verslag van de Gevangenis, van de wreed- en barbaarschheden, door de Inquisitie van *Rome* omtrent GALILEO gepleegd. Zie daar, waarop het onderwerp van zo veele bittere klagten, en zinnelooze uitroepingen, tegen het Hof van *Rome*, nederkomt. GALILEO hadt de behandeling hem aangedaan, en die zeer veel verschilt van 't geen men zo willekeurig aanneemt, te wyten aan den onverbiddelyken haat *zyner vyanden*, en de ongestuime onvoorzigtigheid zyns gedrags.

Wat de Leer, door hem voorgestaan, *betreft*, dezelve was, het voorgaande jaar, gelyk wy gezien hebben, rechtzinnig verklaard. Het Stelzel van COPERNICUS was te *Rome*, openlyk, en met vrugt, geleeraard door COPERNICUS zelve, toen hy Hoogleeraar was in het Collegie *de la Sapience*. Hy kreeg 'er de eerste denkbeelden van uit DOMINICO MARIA DE FERRARE, toen hy dien te *Bologne* over de Starrekunde hoorde. 't Is allen bekend, dat hy zyn Werk aan Paus PAULUS DEN III opdroeg, en dat het SCHOMBERG, Cardinaal van *Capua*, was, die hem tot de uitgave overhaalde, met aanbod om het op zyne kosten te laaten drukken. De Cardinaal DE CUSA, dezelfde, die, op de Lateraansche Kerkvergadering, de noodzaaklykheid van het verbeteren des Almanachs beweerde, leedt geen verwyt van wegen *Rome*: om dat hy, bykans eene eeuw vóór COPERNICUS, het gevoelen der Ouden, wegens de Beweeging des Aardkloots, weder opgehaald en verdeedigd hadt. —— Dan het geen met de onwederspreekbaarste baarblyklykheid betoogt, dat men, in de zaak met GALILEO,

(*) Zie M. MALLET DUPAN, *Mercure du 17 Juliet 1784*, die de Brieven des *Florentynschen* Staatsdienaars aanhaalt.

LEO, diens Perſoon, en niet zyn Stelzel, bedoelde, is dat Paus URBANUS DE VIII, om zo te ſpreeken, Vader CASTELLI aan den Groothertog onttrok, om hem te *Rome* te doen komen, waar hy hem vestigde, door hem tot Hoogleeraar in de Wiskunde aan te ſtellen in het Collegie *de la Sapience;* ſchoon het niemand onbekend is, dat CASTELLI, even als TORICELLI, een Boezemvriend van GALILEO, en een yverig verdeediger van diens gevoelen, was. En, eindelyk, dat die zelfde Paus VIRGINIO CESARINI, Lid van de Academie der *Lincei*, die, door de uitgeſtrektheid zyner kundigheden, en jonge jaaren, aangemerkt werd als een tweede PIC DE LA MIRANDOLE, met zo veel hoogagting bejegende. De Paus zou hem den Cardinaals Hoed vereerd hebben, hadt de dood dien jongen Academist niet weggerukt in den jaare MDCXXIV, en met hem zo veel hoops afgeſneeden. CESARINI hadt, in de *Latynſche* en *Italiaanſche* Dichtkunst, zeer groote vorderingen gemaakt: de ſtukken van zyn Dichtgeest, nog voorhanden, bewyzen het ten vollen. In de eerſte zyner *Elegien* ſpreekt hy van het Draaijen des Aardkloots, waar uit hy gelegenheid ontleent om den lof van GALILEO treffend op te haalen, van wien hy een Boezemvriend geweest was; 't geen de gevoelens van verknogtheid, en agting, welke de Paus beſtendig voor hem hadt, niet veranderde.

In deeze Eeuwe hebben de Pausſen nooit opgehouden om de Inſtelling van *Bologne*, waar de Weetenſchappen, tot de Natuurkunde behoorende, altoos met zo veel yvers, als goeden uitſlag, aangekweekt zyn, te beſchermen, en met weldaaden op te hoopen. Maar te *Rome*, te *Bologne*, en in den geheelen Kerklyken Staat, zien wy ze meer dan immer bloeijen, zo door de beſchutting, welke de thans regeerende Paus daaraan verleent, als door de onvermoeide werkzaamheid van den Cardinaal ZELADA, zyn Staatsdienaar, die, te midden van de zwaarwigtigſte bezigheden, geene recht ſmaakende uitſpanningen vindt, dan in de beoefening der Starre- en Natuurkunde, der Natuurlyke Historie en der Gedenkſtukken van de Oudheid, gelyk gy zelve, myn Heer! verhaald hebt in uwe *Voyage d'Italie*.

Ik blyf, enz.

VERSLAG VAN HET LEEVEN, EN DE SCHRIFTEN, VAN HENRY HOME, *Lord* KAMES.

(Uit de *Encyclopedia Brittannica.*)

HENRY HOME, *Lord* KAMES, een uitmuntend Regtsgeleerde in *Schotland*, en Schryver van veele beroemde Werken over verſcheide onderwerpen, ſtamde af van een zeer aanzienlyk en oud Geſlacht, en werd, in den Jaare MDCXCVI, gebooren. Lord KAMES Grootvader, HENRY HOME, was een jonger Zoon van Sir JOHN HOME van *Renton*; die het Opperregterampt van *Schotland*, in 't jaar MDCLXIII, bekleedde. Hy ontving het Landgoed *Kames* van zyn Oom GEORGE, Broeder van den toenmaaligen Opperregter. De Familie van *Renton* ſtamt af van de Graaven van HOME, de Vertegenwoordigers der oude Prinſen van *Northumberland.*

Het Landſchap *Berwick*, in *Schotland*, hadt de eer, om ter Geboorteplaats te ſtrekken aan dit groot en nuttig Lid der Maatſchappye. In zyne vroege jeugd, was hy leevendig van aart, en op het leezen zeer geſteld. Nooit betradt hy eene Taalſchool; doch werd, in de oude en hedendaagſche Taalen, zo wel als in de Wiskunde, en de daar aan verwante Weetenſchappen, onderweezen door den Heer WINGATE, een Man van veel geleerdheid en groote bekwaamheden, die verſcheide jaaren als Onderwyzer ten huize van den Heer HOME zich onthieldt.

Naa, met veel vlyts en ſchranderheids, op de Hoogeſchool te *Edenburg*, zich in het Burgerlyk Regt, en dat van zyn eigen Land, geoefend te hebben, bemerkte de Heer HOME vroegtydig, dat de kennis daarvan alleen niet toereikt om iemand een volkomen Regtsgeleerden te maaken. Eene kundigheid aan de Geregtshandelingen in de Hoven, en inzonderheid ten hoogen Geregtshove, als een Lid van 't welke hy na roem en eene bedieninge zogt, oordeelde hy daartoe noodig. Hierom werd hy voor eenigen tyd Schryver op de Zegelkamer, 't geen hem gelegenheid gaf, om den ſtyl te krygen in Regtszaaken, en bedreevenheid in veele ſtukken. Deeze verſtandige ſtap verwierf hem, behalven zyn groot vernuft en onvermoeide bevlytiging, naa dat hy ter Pleitrolle toegelaaten

ten was, byzondere agting ten Hove, en, ingevolge daarvan, veel werks als Advocaat.

Wie de Regtsgeleerde Papieren, door den Heere HOME opgeſteld toen hy nog een Jongeling was, leest, ontdekt daarin eene meer dan gemeene fraaiheid van ſtyl, en, behalven eene groote ſcherpzinnigheid in het redenkavelen, eene doorkneede ervaarenheid in de Wetten zyns Lands. Deeze hoedanigheden, gepaard met de ſterkte en het vuur zyner natuurlyke bekwaamheden, deeden hem welhaast het cieraad van de *Schotſche* Pleitzaal worden, en hy werd, in Sprokkelmaand des jaars MDCCLII, bevorderd tot een deſ Regteren van het Hof der Zittinge, onder den tytel van Lord KAMES (*).

Vóór dien tyd hadt hy, niettegenſtaande de veelvuldige bezigheden zyns Beroeps, de Wereld met een menigte Regtsgeleerde Schriften, en groote Werken, verrykt: het eerſte zag, in 't jaar MDCCXXVIII, het licht; hy voer daar mede voort tot het jaar MDCCLXXX (†).

Geen gering gedeelte deezer Regtsgeleerde Schriften, en Werken, dienden bepaald om de Wetten van *Schotland* toe te lichten, en te verbeteren; en terwyl zy ten bewyze ſtrekken van zyn onvermoeiden vlyt, toonen zy teffens zyn ernſtig verlangen, om de eer en het welvaaren van zyn Vaderland te bevorderen. En worden die Schriften, in het Hooge Geregtshof aldaar, van gelyke waarde gehouden, en als van zo veel gezags aangehaald, als die van COXE of BLACKSTONE, in de Geregtshoven van *Engeland*.

Lord KAMES hadt veel op met Bovennatuurkundige Naaſpeuringen. Om zich in deeze by hem geliefde ſtudie te oefenen, hieldt hy, nog jong zynde, Briefwisſeling met den beroemden BERKELEY, Biſchop van *Cloyne*, Dr. BUTLER, Biſchop van *Durham*, Dr. SAMUEL CLARKE, en veele andere ſchrandere en geleerde Mannen, in *Brittanje* en

(*) De Heeren der Zittinge in *Schotland* worden, by hunne aanſtelling tot de post, terſtond Lords geheeten, en ontleenen den naam van hun Familie-Landgoed; doch zy tekenen alle hunne Brieven, enz. met hun Doop- en Bynaam.

(†) In de *Encyclopedia Brittannica*, waar uit wy dit Leevensberigt ontleenen, worden alle deeze Werken opgenoemd; doch zulks voor den *Engelſchen* Leezer van belang, en voor den *Nederduitſchen* van weinig beduidenis, zynde, hebben wy ze overgeſlaagen.

en *Ierland*. Deeze Brieven zyn, zo ons berigt is, zorgvuldig bewaard door zyn Zoon en Erfgenaam, GEORGE HOME DRUMMOND, *Esq.* van *Blair Drummond*.

Het jaar MDCCLI gaf de geboorte aan de eerſte vrugt van zyne beoefening der Bovennatuurkunde, verſchynende onder den naam van *Eſſays on the Principles of Morality and Natural Religion, in II Parts.* (*Brieven over de Beginzels van Zedelykheid, en den Natuurlyken Godsdienst.*) Hoewel een klein Werkje, was het vol vernuft en ſcherpzinnige redenkaveling; het verwekte veel opzien, en gaf gelegenheid tot veel geſchils. Het behelsde, in nitdrukkelyker bewoordingen dan eenig werk van een Godsdienſtig *Theist*, toen in *Schotland* bekend, de Leer, die, zints eenigen tyd, zo veel gerugts gemaakt heeft onder den naam van *Philoſophical Neceſſity*, of *Wysgeerige Noodzaaklykheid*. —— Het zelfde was geleerd geweest door HOBBES, COLLINS, en door den beroemden DAVID HUME: maar, dewyl deeze Schryvers als openbaare Ongeloovigen, of als de zodanigen verdagt waren, verwekte zulks, als van hun komende, geen verwondering, en, voor een tyd, ſlegts eenige verontwaardiging. Maar, toen een Schryver, die geen kenmerken vertoonde van *buitenſpoorthollende* Twyfelaary, die niets inbragt tegen de *Openbaaring* in 't algemeen, en met den vuurigſten ernst de groote Pligten van Zedelykheid, en den Natuurlyken Godsdienst, aandrong, ten zelfden tyde, zo zeldzaam eene Leer als die der *Noodzaaklykheid* beweerde, ſcherpte zich tegen hem terſtond eene menigte van pennen, en, geduurende eenigen tyd, was het Werk, en de Schryver, gehaat in *Schotland*. —— Van den anderen kant, waren 'er zommigen, en niet geheel ongeletterden, die, *Noodzaaklykheid* met *Voorbeſchikking* verwarrende, den Heer HOME *geluk* wenschten van wegen zyne meesterlyke verdediging des vastgeſtelden Geloofs; en, ſchoon 'er, tusſchen deeze twee Stelzels, geene ſoort van gelykheid is, uitgenomen dat het toekomend geluk of ongeluk van alle Menſchen, volgens beide, zeker voorweeten en bepaald is by GOD, herinneren wy ons nogthans, dat een Hoogleeraar, op eene Academie van *Diſſenters*, zo verre de eene voor de andere Leer nam, dat hy zynen Leerlingen de Proeven van den Heer HOME aanprees, als behelzende eene volkomene verdediging der Leere van CALVIN. Om deeze misgreep werd hy van zyn post verlaaten, en uit de Gemeenſchap, tot welke hy behoorde, geſlooten.

Lord

Lord KAMES bleef, gelyk meer andere groote en braave Mannen, tot zynen dood toe, de Leer der Noodzaaklykheid aankleeven; doch, in eene volgende uitgave zyner Proeven, gaf hy een doorſlaand bewys van zyne opregtheid en onbekrompenheid van hart, door de uitdrukkingen te veranderen, die, ſtrydig met zyn oogmerk, zo algemeenen aanſtoot gegeeven hadden.

In den jaare MDCCLXI, gaf hy in 't licht zyne *Introduction to the Art of Thinking*, of *Inleiding tot de Kunst van Denken*. Dit klein, doch dierbaar, boekje, was oorſpronglyk beſtemd tot het onderwys van zyn eigen Gezin. Het plan van 't zelve is aartig, onderhoudend, en zeer geſchikt om de aandagt der Jeugd in te neemen, en het hart te verbeteren. Het beſtaat uit Grondregelen, verzameld uit ROCHEFAUCAULT, en veele andere Schryvers. Om deeze Grondregels op te helderen, en derzelver meening het gemoed der Jeugd in te drukken, heeft zyn Lordſchap, by de meeste, bevallige Geſchiedenisſen, Fabelen en Vertellingen, gevoegd.

In het vak der Fraaije Letteren, kwam hy, in den jaare MDCCLXII, te voorſchyn met zyne *Elements of Criticism*, of *Beginzels der Oordeelkunde*. Dit dierbaar Werk is de eerſte en welgeſlaagde onderneeming, om te toonen, dat de Oordeelkunde gegrond is op de beginzels der Menschlyke Natuure. Zodanig een plan, zou men veelligt denken, moest een dor en ſchraal Werk voortgebragt hebben. Lord KAMES heeft, in tegendeel, door de leevendigheid, met welke hy alle onderwerpen wist te behandelen, deeze Beginzels van Oordeelkunde niet alleen zeer leerzaam, maar tot een der onderhoudendſte Boeken, in de *Engelſche* Taal, gemaakt. —— Eer dit Werk uitkwam, werden ROLLIN's *Belles Lettres*, een jammerhartig ſtuk, waar uit een Student weinig nuts kan trekken, algemeen als een handboek aangepreezen; doch, naa dat Lord KAMES Beginzels het licht zagen, verdween ROLLIN ten eenemaal, en ruimde plaats in voor een verſtandiger en nuttiger Werk. Ten opzigte van weezenlyk onderwys, en waaren ſmaak in opſtellen van allerlei aart, kan een Letterminnaar, in geene taal, zulk een ryk veld van Onderrigting vinden. Lord KAMES hadt het genoegen, om den goeden uitſlag te zien zyner poogingen, en twintig jaaren lang eene agting te genieten, welke hy met zo veel regts verdiend hadt.

Eene verdere proeve van zyn vernuft, en de veelerhan-

de betragtingen zyns werkzaamen geests, gaf hy, in 't *jaar* MDCCLXXII; een Werk gemeen maakende, onder den Tytel: *The Gentlemans Farmer, being an attempt to improve Agriculture by ſubjecting it to the test of rational principles*, of *de Edelmans Landhoevenaar, zynde eene Poging om den Landbouw te verbeteren, door denzelven ter toetze te brengen aan zedelyke Beginzelen.* Ons beſtek laat niet toe in een breed verſlag van dit Boek te treeden; maar wy moeten, ten dien aanziene, aanmerken, dat alle verſtandige Landbouwers in *Schotland*, eenpaarig, verklaaren, dat, naa YOUNG, DICKSON, en honderd andere Schryvers over den Landbouw, geleezen te hebben, het *Werk* van Lord KAMES de beste regels aan de hand geeft omtrent alle deelen des Landbouws, die men ergens kan aantreffen. Als daadlyk in den Landbouw bedreeven, heeft Lord KAMES veele in 't oog loopende proeven van zyne kunde opgeleverd. Naa dat hy, uit hoofde van het regt zyner Egtgenoote, het groote Landgoed *Blair-Drummond*, in het Land van *Perth*, kreeg, ontwierp hy een plan om een groot moeras, ten minſten 1500 Acres groot, in Zaailand te hervormen. Zyn Lordſchap *hadt het genoegen*, van, vóór zyn dood, dit ontwerp, *ſchoon ſlegts* gedeeltelyk, wel te zien ſlaagen. Dit *zelfde plan* wordt thans met meerder ſpoeds voortgezet door zyn Zoon GEORGE HOME DRUMMOND, *Esq.*

In 't jaar MDCCLXXIII, begiftigde Lord KAMES de Wereld met zyn *Sketches of the History of Men*, of *Schetzen van de Geſchiedenis van den Mensch.* Dit Werk beſtaat uit een groot aantal gebeurtenisſen en waarneemingen, de Natuur van den Mensch betreffende, en is de vrugt van veel en wel overdagt leezen. In den loop zyner Letteroefeningen en Overdenkingen, hadt hy *eene* groote verzameling gemaakt van bouwſtoffen. Deeze bragt hy, hoog in jaaren gevorderd, onder geſchikte hoofden, en onderwierp ze aan het oordeel zyner Landsgenooten. Hy beoogde, dat dit Boek even verſtaanbaar zou weezen voor Vrouwen als voor Mannen; en, om dit einde te bereiken, vertaalde hy de voorkomende aanhaalingen uit oude of buitenlandſche Schryveren, in 't *Engelsch.* Deeze Schetzen behelzen veele nuttige onderrigtingen, en zyn, gelyk alle de andere Werken deezes Lords, zeer uitlokkend en onderhoudend opgeſteld.

Wy komen nu tot het laatſte Werk van zyn Lordſchap, waar aan hy den zedigen tytel geeft van *Loose Hints upon* Edu-

Education, chiefly concerning the Culture of the Heart, of *Losse Gedagten over de Opvoeding, voornaamlyk het verbeteren van het Hart, betreffende.* Dit Werk kwam uit in 't jaar MDCCLXXXI, toen deeze eerwaardige Schryver in het vyf-en-tachtigſte jaar zyns Ouderdoms getreeden was. Schoon zyne Lordſchap dit Werk *Losse Gedagten* noemt, zal de Leezer in dit Stukje eene verwonderenswaardige vlugheid van geest ontdekken, in een zo hoog gevorderden Leeftyd, en eene ernſtige begeerte om de gemoederen der Jeugd tot Eer, tot Deugd, tot Vlyt, en Eerbiedenis voor de Godheid, te vormen.

Behalven de opgemelde Werken, gaf Lord KAMES veele kleine Stukjes uit, in verſcheide Tydſchriften, die alle de kenmerken draagen van vernuft, en eene oorſpronglyke wyze van denken.

Hoe een Man, die zyn leeven doorbragt in het behandelen van openbaare zaaken, en in zaaken van het uiterſte gewigt, tyd kon vinden tot zo veele naaſpeuringen van onderſcheiden aart, en in dezelve uitmunten (*), valt voor Menſchen van mindere vermogens niet ligt te begrypen. Veel ongetwyfeld moet toegeſchreeven worden aan de kloekheid van zyn uitſteekend vernuft; maar veel ook aan de geregelde verdeeling van zyn tyd. Hy ſtondt vroeg op in de kragt zyner jaaren; 's morgens ten vier uuren, in zyn ouden dag ten zes uuren, en was den geheelen morgen in Letteroefeningen onledig. Als het Hof zat, vorderde de bediening, welke hy bekleedde, dat hy van acht of negen, tot twaalf of één, uur zich daar bezig hieldt; naa welken arbeid hy, als het weêr zulks toeliet, twee uuren wandelde met eenige geleerde Vrienden, en dan het middagmaal nam. Geduurende den tyd der Zit-

(*) Als wy den Letterarbeid van Lord KAMES overweegen, en hoe veel hy ſchreef, kan de Leezer niet nalaaten zich eene treffende gelykvormigheid voor den geest te brengen tuſſchen zyne Lordſchap, en den werkzaamen PLINIUS *den Ouden.* In een Brief van PLINIUS *den Jongen*, vinden wy deeze plaats, op beiden, toepaſſelyk, *Nonne videtur tibi, recordanti quantum legerit, quantum ſcripſerit, nec in officiis ullis, nec in amicitia, Principum fuiſſe*, dat is, „ wannneer gy u te binnen brengt, „ de Boeken die hy geleezen, en de Werken welke hy ge„ ſchreeven, heeft, zoudt gy dan niet denken, dat hy geene „ bezigheden om handen hadt, en zyn Vorst niet ten dienst „ ſtondt!"

Zitting, nam hy geene uitnoodigingen ter maaltyd aan, noch verzogt iemand: kwam een Vriend ongevraagd by hem eeten, hy onthaalde hem op zyn gullen en gastvryen trant; doch, naa het eeten, eenige glazen wyns gedronken hebbende, ging hy met zyn Klerk heenen, en liet het onthaal des Gezelſchaps voorts aan zyne Egtgenoote over. —— De Naamiddag werd, even als de Voormiddag, in Letteroefening beſteed. 's Avonds ging hy na de Schouwburg, of na het Concert, vandaar na het gezelſchap eeniger Geleerden, by welke hy zomtyds laat bleef, en zulk eene geſchiktheid voor gezelligheid betoonde, als men zelden aantreft. 't Is de aanmerking van een onlangs overleden uitmuntenden Schryver, „ dat te leezen, „ te ſchryven, en gezellige verkeering, alles in behoo„ relyke maate te houden, de zaak is voor lieden van „ Letteren; en dat hy, die met genoegen wenscht te „ rug te zien op zyne verloopene leevensjaaren, zich „ moet gewennen om de waarde van elke minuut te „ ſchatten, en te tragten om geen gedeelte des tyds nu„ loos te laaten voorby zwinden." Het was dikwils deeze Leſſen te werk te ſtellen, dat Lord KAMES tot dien top van Letterroem opklom, ondanks alle de *hinderpaalen*, welke het waarneemen zyner zaaken *hem in den weg* ſtelden.

Eene gepaste afbeelding te geeven van het openbaar en byzonder Character van Lord KAMES zou het beſtek onzes werks verre te buiten gaan. De Schryver van dit Leevensberigt, nogthans, die de eer hadt van eene gemeenzaame kennis te hebben met dien grooten en braaven Man, meer dan twintig jaaren lang, kan egter niet naalaten, 'er het een en ander by te voegen, 't welk onder zyne eigene opmerking viel.

Lord KAMES ſtak uit in yver voor het Algemeene Welweezen; hy voegde 'er uitſteekende werkzaamheid by. Geduurende een langen reeks van jaaren hadt hy het voornaamſte beſtuur van alle de Societeiten en Genootſchappen, tot bevordering van den Handel, de Viſcheryen en de Manufactuuren, van *Schotland*. Als bevorderlyk tot deeze einden, betoonde hy zich een groot Voorſtander voor het aanleggen en onderhouden der Straatwegen, door alle gedeelten des Lands. Hy was, desgelyks, de voornaamſte in de verdeeling en het gebruik van het Fonds, voortkomende uit de Landgoederen in *Schotland*, die ongelukkig aan de Kroon gehegt waren. Niet min

vol-

volyverig betoonde hy zich, met, door zyne Schriften en perſoonlyken invloed, de Letterkundige Genootſchappen te onderſchraagen. Hy mag eenigermaate aangezien worden voor den Oprigter van de Societeit, *the Phyſical and Litterary Society* geheeten. Deeze Societeit werd naderhand in de *Koninglyke Societeit* van *Edenburg* ingelyfd, welke een Charter van de Kroon ontving, en, van tyd tot tyd, Werken van vernuft, als mede van weezenlyk nut, voortbrengt.

Als een byzonder Perſoon, en in 't gewoone Leeven, werd Lord KAMES bewonderd door beide de Sexen. De leevendigheid van zyn vernuft en van zyn geſtel, zelfs toen hy hoog in jaaren geklommen was, maakte zyn Gezelſchap niet alleen aangenaam, maar zeer gezogt door de Geleerden, en door Mevrouwen van aanzien en ſmaak. Hy vertelde weinig Geſchiedenisſen, en zelden, zo ooit, dezelfde aan denzelfden Perſoon. Voor de noodzaaklykheid om vertellingen op te warmen, de jammerhartige toevlugt der zodanigen, die, zonder vernuft, in de gezelſchappen zoeken te ſchitteren, was hy bevryd door den voorraad van ſpreekſtoffe, welke hy zelve wist te verſchaffen: zyn vernuft, of geleerdheid, ſtondt hem by alle gelegenheden ten dienſte. Hy kon, met even veel gemaks en vaardigheids, de gevoelens eens Bovennatuurkundigen beſtryden, en de neteligſte Regtsgevallen ontwikkelen, als met een Landman ſpreeken over de verbeteringen des Landbouws, of met eene Dame over de Klederdragten. In ſtede van jalours te zyn over mededingers, het kenmerk van laage Zielen, kweekte Lord KAMES elk vonkje van verdienſten, 't welk hy in een Letteroefenaar, of by den geringſten Handwerksman, vondt, aan.

Eer hy in bezit kwam van *Blair-Drummond*, was zyn inkomen gering, dan, niettegenſtaande deeze omſtandigheid, deedt hy met Mevr. DRUMMOND, zyne agtenswaardige en bekwaame Egtgenoote, meer goeds aan de behoeftigen, dan de meeſte Familien met groote rykdommen gezegend. Was de nood dringend, dan gaven zy geld. Zy deeden meer. Wanneer zy ontdekten, dat behoeftige en vraagende Mannen en Vrouwen in ſtaat waren om eenigen arbeid te doen, deeden zy beiden hun best om werk te vinden, 't geen zy konden verrigten. In gevallen van dien aart, welke veelvuldig voorkwamen, nam Mevrouw de Vrouwen onder haar, en Lord KAMES de Mannen onder zyn, opzigt.

Uit het geen wy gemeld hebben van de verſcheidener-

leie

leie en veelvuldige Voortbrengzelen zyns vernufts, is *het* openbaar, dat hy weinig ledige oogenblikken in zyn langduurig leeven kan gehad hebben. Zyn geest was beſtendig bezig; of in het overdenken van nieuwe gedagten; of in het volvoeren van werkzaame verrigtingen.

By deeze kloeke verſtands-beoefening, letter-begaafdheden, en bevlytiging van het algemeene nut, ſtak het Character van Lord KAMES 'uit in Onſchuld. Niet alleen gaf hy zich nooit toe in kwaadſpreekenheid; maar wanneer deeze in gezelſchap de tong begon te roeren, zweeg hy geheel ſtil, of poogde aan het onderhoud eene andere wending te geeven. Als een natuurlyk gevolg van deeze geäartheid, mengde hy zich nooit in Staatsgeſchillen, zelfs dan niet, wanneer de Partyſchappen in zyn Land tot onvoegelyke hoogten liepen, en, 't geen nog opmerkenswaardiger is, hy ſchreef nooit iets, onaangezien de veelvuldigheid zyner Schriften, of hy had 'er het duidelyk oogmerk mede, om wel te doen aan zyne Medemenſchen.

Natuurlyk was hy vuurig van aart; doch altoos goedertieren en gul. In zyne vriendſchap *was hy yverig en* opregt. Zo verre was hy van Ongodsdienſtigheid, *hem* door eenige verſtandlooze dryvers wel *eens ten laste* gelegd, dat weinige Menſchen een hebbelyker wyze, van Godsdienſtig te denken, bezitten. Een beſtendig gevoelen van de Godheid, en eerbied voor de Godlyke Voorzienigheid, heerschte in zynen geest. Hieruit ontſtond die geneigdheid, in alle zyne Schriften doorſtraalende, om Eindoorzaaken op te ſpeuren, en de Wysheid van den Maaker der Natuure aan te toonen. Doch hier by moeten wy het laaten berusten.

Lord KAMES ſtierf, tot groote droefheid van *die hem* kenden, op den zeven-en-twintigſten van Wintermaand des jaars MDCCLXXXII. Naardemaal hy geene kennelyke ongeſteldheid hadt, dan de verzwakking, noodwendig uit zyne hooge jaaren ontſtaande, ging hy, weinig dagen vóór zyn dood, na het Hof der Zittinge, ſprak alle de Regters, hoofd voor hoofd, aan, en nam een ſtaatlyk en hartlyk affcheid.

AARDRYKSKUNDIG BERIGT VAN HINDOOSTAN, OF INDIE.

(Ontleend uit de *Mem.* van *Major* RENNELL.)

De Aardrykskundige Beſchryving van *Hindooſtan* is, tot dus lange, zeer gebrekkig begreepen door de *Europiſche* Schryvers; en het ſcheen bewaard voor den Major RENNELL, om 'er een volkomener denkbeeld van te geeven, dan men ooit voorheen hadt. De Kaart, door hem van *Hindooſtan* vervaardigd, met het Geſchrift tot opheldering daarvan, geregtigt hem tot een hoogen rang onder de Mannen, die ryklyk toegebragt hebben tot de uitbreiding onzer Aardrykskunde (*).

* * * *

Hindooſtan heeft men tegenwoordig in *Europa* begreepen, de ſtreek Lands te behelzen, gelegen tuſſchen de Rivieren de *Ganges* en den *Indus*, ten Oosten en Westen; hebbende ten Noorden de *Thibetiſche* en *Tartaarſche* Bergen, en de Zee ten Zuiden. Maar, naauwkeurig geſprooken, is de uitgeſtrektheid van *Hindooſtan* veel bepaalder; dan deeze Grensſcheidingen ons een denkbeeld geeven; en de naam van *Hindooſtan* moet alleen toegeëigend worden aan dat gedeelte van de bovengemelde uitgeſtrektheid Lands, 't welk ten Noorden ligt van de Paralellen van 21° of 22°. De Rivier *Nerbudda* is, in de daad, de Zuidlyke Grensſcheiding van *Hindooſtan* zo verre dezelve zich uitſtrekt; en de Zuidlyke Grenzen van *Bengalen* en *Bahar* maaken het overige gedeelte uit. De Landen, ten Zuiden van deeze Linie, zyn, volgens de *Indiaanſche* Aardrykskundigen, bekend onder den algemeenen naam van *Deccan*, en behelzen bykans eene helft van het Land, doorgaans het

(*) 't Was deeze Kaart, en de Beſchryving tot opheldering van dezelve, die den Heer W. ROBERTSON aanleiding gaf tot het vervaardigen van het uitſteekend Werk, *An Historical Diſquiſition, concerning the Knowledge which the Ancients had of India; and the Progreſs of Trade with that Country prior to the Diſcovery of the Paſſage to it by the Cape of Good Hope*; waarvan eene *Nederduitſche* Vertaaling onder de Pers is, by de Boekhandelaars YNTEMA en LOOSJES.

het *Mogolſche Ryk* geheeten. Maar, dewyl de naam van *Hindooſtan*, in een uitgebreiden zin, toegepast is op dit geheele Ryk, zal het nodig weezen het Noordlykst gedeelte daarvan te onderſcheiden door den naam van het *Eigenlyk Hindooſtan*.

Dit Land heeft, in de daad, den *Indus*, en de Bergen van *Thibet* en *Tartaryen*, tot de Westlyke en Noordlyke Grensſcheidingen; maar de *Ganges* wordt zeer oneigen voor de Oostlykſte Grensſcheiding gehouden; dewyl dezelve door verſcheide van de rykſte Landſchappen des Lands ſtroomt; terwyl men de *Butrampooter*, die veel nader komt om de Oostlyke Grensſcheiding te kennerken, geheel niet kent.

In deezen omſchreeven ſtaat, is de uitgeſtrektheid van het *Eigenlyk Hindooſtan* omtrent gelyk aan *Frankryk*, *Duitſchland*, *Boheemen*, *Hungaryen*, *Zwitzerland*, *Italie* en de *Nederlanden*, te zamen genomen; terwyl de *Deccan* en het *Schier eiland* omtrent gelyk ſtaan met de *Britſche Eilanden*, *Spanje* en *Turksch Europa*. Ik heb hier het Land, ten Zuiden de Rivier *Kiſtnà*, den naam van *Schier-eiland* gegeeven, volgens het algemeen gebruik, ſchoon de gedaante voor die benaaming geenzins pleit. De benaaming *Deccan*, welke het Zuiden beteekent, wordt, (gelyk gezegd is,) in den uitgeſtrektſten zin, toegeëigend aan het geheele Gewest, liggende ten Zuiden van het *Eigenlyk Hindooſtan*. Ik begryp, nogthans, dat dezelve, in den ſtrikten en bepaalden zin, alleen de Landen beduidt, gelegen tusſchen het *Eigenlyk Hindooſtan*, de *Carnatic*, de *Weſter Zee* en *Oriſſa*; dat zyn de Landſchappen *Candeisch*, *Dowlatabad*, *Viſiapour*, *Golconda*, en het Westlyk gedeelte van *Berar*.

De Naam *India*, by welken dit Land, voor zo verre het bekend was, onderſcheiden wordt by de vroegſte *Griekſche* Schryveren, blykt ontleend te zyn van *Hind*, den naam daar aan toegevoegd door de Oude *Perſen*, van welken ongetwyfeld de *Grieken* en de kennis van het Land, en van den Naam, kreegen. Wy hebben de ſterkſte verzekeringen van den Heer WILKINS, dat geene zodanige Woorden als *Hindoo*, of *Hindooſtan*, in het *Sanſcreetſche* Woordenboek voorkomen (*). Het blykt, dat het Volk, by

(*) Zie de Aanteekeningen op de *Heeto-pudes*, of Fabelen, nu onlangs uit de *Sanſcrit*, of *Sanſcritſche* Taal, overgezet, door den

by 't welk de *Sanſcritſche* Taal de Volkstaal was, hun Land *Bharata* noemden, een naam, zo ik geloof, geheel nieuw klinkende in de ooren van het geleerd *Europa*. Niet is, overzulks waarſchynlyk, dat het woord *Hind*, dien van *India* aan de *Grieken* verſchafte, en het woord *Stan*, zo veel als Land betekenende in de *Perſiſche* ſpraake, is van eene laatere dagtekening; want wy vinden het gevoegd by veele van de oude *Perſiſche* naamen aan Landen gegeeven; zo is *Daha*, *Daha-ſtan*; *Tapuri* is *Taberi-ſtan*; *Corduene* is *Curdi-ſtan*, met veele andere dergelyke. Met de toepaſſing van dien naam *India*, is het gegaan als met andere benaamingen; ik wil zeggen, men heeft denzelven gegeeven, niet alleen aan het Land oorſpronglyk daardoor aangeduid; maar ook aan andere, daar by of daar omtrent gelegen (*): want de Landen, tusſchen *Hindooſtan* en *China*, werden het *Verdere India*, of *India ex-*

den Heer WILKINS, p. 332. Deeze Heer heeft de verdienſte, dat hy de eerſte *Europeaan* is, die kennis kreeg aan de *Sanſcritſche* Taal, welke de Taal was van *Oud Hindooſtan*, of *Bharata*; doch welke ophieldt de Landtaal te zyn, kort na de vermeestering door de *Mahomethaanen*, in de veertiende Eeuwe. Weinige jaaren geleeden, was dezelve alleen bekend aan de *Pundits*, of Geleerde *Brahmînen*, die allen, welken niet tot hunne Orde behoorden, met veel zorgvuldigheids, van de kennis dier Taale uitſlooten; dewyl zy dezelve aanmerkten als geheiligd tot het bewaaren hunner Godsdienst-Inſtellingen en Verborgenheden; welke zy, onvoeglyk oordeelden aan het Gemeen te ontdekken, dan door middel hunner eigene Verklaaringen en Uitleggingen. De eer, te deezer gelegenheid, WILKINS aangedaan, herinnert ons de ontdekkingen, door de *Egyptiſche* Prieſters aan HERODOTUS gedaan; en wy mogen 'er het gunſtig gevolg uit afleiden, dat de perſoonlyke verdienſten van beide deeze Mannen een voornaam deel hadt in het verkrygen van zulk een onderſcheidend voorregt.

(*) De naam *Lybia* behoorde, in 't eerst, alleen tot de Landen van *Africa*, waarin zich *Griekſche* Volkplantingen gevestigd hadden; doch werd naderhand door hun toegepast op 't geheele Vasteland. De *Romeinen* ſtrekten, op dezelfde wyze, den naam van *Africa*, welke oorſpronglyk alleen tot de Landen van *Carthago* behoorde, uit over het geheele Vasteland, of, ten minſten, tot zo veel als zy daarvan kenden. *Aſia* bepaalde zich in 't eerst alleen tot *Natolia*, 't welk den naam van *Klein Aſia* in laater tyd aannam, toen de benaaming van *Aſia* gegeeven werd aan alle de bekende deelen des Vastenlands.

extra Gangem, geheeten; terwyl *Hind*, of *India*, eigenlyk alleen behoorde tot het Land des Volks *Hindoos* geheeten, of die van *India intra Gangem*. Die benaaming is zo oud als de vroegſte ongewyde Geſchiedenisſen thans voorhanden, en dit kan, onder veele andere voorbeelden, ten bewyze ſtrekken van de hooge oudheid der *Perſiſche* Taale.

India heeft, door alle Eeuwen heen, de aandagt der Weetgierigen in alle leevensſtanden getrokken. De zeldzaame Voortbrengzels deezes Lands, en de Goederen daar vervaardigd, trokken die der Kooplieden; terwyl de zagte en niemand ſtootende Godsdienst van *Brama*, en de Zeden daardoor voorgeſchreeven, de oplettenheid der Wysgeeren gaande maakte. De Taal is desgelyks opmerkelyk, en heeft aanſpraak op oorſpronglykheid.

Gelukkig ware het voor de *Indiaanen* geweest, hadden zy de aandagt niet uitgelokt van eene ſoort van Menſchen, meer vyandig aan het geluk des Menschdoms: want de zagtheid en verwyfdheid, die de lugtſtreek medebrengt, en de ryke aart des gronds, welke alles bykans van zelve oplevert, noodigde hunne veelvuldige *ſtoutmoediger* nabuuren uit ten aanvalle, en maakte hun *tot een gereeden* prooy voor elken vreemden invaller. *Vanhier vinden wy* hun agtereenvolgend overwonnen door de *Perſen*, de *Patanen* en *Mogollers*, en het is waarſchynlyk, dat zy, even als de *Chineeſen*, zelden een Heerſchappy van Koningen, uit hun eigen Land herkomſtig, gehad hebben.

De berigten, van twee-en-twintig Eeuwen herwaards, vertoonen de *Indiaanen* als een Volk tot een vry hoogen trap van beſchaafdheid opgeklommen; maar, indien men oordeelt uit hunne oude overblyfzelen, hadden zy de nabootzende Kunſten niet tot de hoogte van *volkomenheid* opgevoerd, als de *Grieken* en *Romeinen*, of zelfs de *Egyptenaars*. Zo de *Hindoos*, als de *Chineeſen*, ſchynen hunne Kunſten gebragt te hebben juist tot het punt tot nuttige einden noodig; maar zy klimmen nooit op tot volmaaking om den ſmaak te voldoen, of iets groots te beſtaan (*).

De ſtaat waarin *Hindooſtan* geraakt is, zints den val des

(*) Dit alles vinden wy keurig uitgewerkt door den Heer ROBERTSON, in het boven aangeweezen Werk, 't geen wy met verlangen te gemoete zien.

des *Mogolſchen* Ryks verſchilt zeer veel van dien, waarin dit Land zich bevondt, vóór dat het vereenigd werd onder de *Mahomethaanſche* Vermeesteraaren. Het was toen verdeeld in verſcheide Koningryken van middelbaare grootte, die onderling in een zeker evenwigt tot elkander ſtonden. Dan tegenwoordig mag *Hindooſtan* en de *Deccan* gezegd worden uit zes voornaame Staaten te beſtaan, die alle de mindere, welke eene groote menigte uitmaaken, als Schattingſchuldigen of Leenroerigen onder zich hebben. Deeze zes Hoofdſtaaten zyn, volgens den Major RENNELL, de *Britſche*, de twee *Mahratten Staaten*, de *Nizam*, *Tippoo Sultan* en de *Seiks*: want welke woordonderſcheidingen men ook moge maaken, eene gedwongene Verbintenis is ten minſte eene afhangelyke, zo niet, met de daad, eene ſchattingſchuldige Geſteltenisſe (*).

(*) I. DE BRITSCHE BEZITTINGEN. 1. *Bengal* en *Bahar*, met de *Zemindary* van *Benares*. 2. De Noordſche *Circars*. 3. De *Jaghire* in de *Carnatic*. 4. *Bombay* en *Salſette*. 5. Het Landſchap *Midnapour*, in *Oriſſa*. —— De Boudgenooten der *Britten*, die aangemerkt mogen worden als van hun afhanglyk, zyn AZUPH DOWLAG, *Nabob* van *Oude*; MAHOMED ALLY, *Nabob* van de *Carnatic*; en de *Rajahs* van *Travancore* en *Tanjore*.

II. DE POONAH MAHRATTAS. 1. *Malwa*. 2. *Candeish*. 3. Een gedeelte van *Dowlatabad*. 4. *Viſiapour*. 5. Een gedeelte van *Guzerat*. 6. Een gedeelte van *Agra*. —— 7. Een gedeelte van *Agimere*. 8. *Allahabad*. —— Schattingſchuldigen, de *Rajahs*. 1. Van *Iyenagur*. 2. Van *Joodpour*. 3. Van *Oudipour*. 4. Van *Narwah*. 5. Van *Gohud*. 6. Een gedeelte van *Bundelcund*. 7 MAHOMETH HYAT. 8. FUTTY SING. 9. GURRY MUNDELLA.

III. DE BERAR MAHRATTAS. 1. *Berar*. 2. *Oriſſa*. —— Schattingſchuldig, *Bembajee*.

IV. NIZAM ALLY, *Soubah* van de *Deccan*. —— *Golconda*, *Aurungabad*, *Beder*, een gedeelte van *Berar*, *Adoni*, *Rachore*.

V. TIPPOO SULTAN, *Myſore*, *Bednore*, *Canara*, *Cuddapah*. (Van de Landſchappen, deezen Vorst toebehoorende, hebben wy in een voorgaand Stukje een byzonderder berigt gegeeven.) Zie hier boven, *bl.* 341, enz.

VI. DE SEIKS, *Lahore*, *Moultan*, en de Westlyke gedeelten van *Delhi*.

Behalven deeze zes voornaame Staaten, heeft men de zeven kleindere. 1. *Zabea Cawn*, thans *Golum Cawdir*, *Sehaurunpour*. 2. De *Juts*. 3. De *Pattan Rohillas*, *Furruckabad*. 4. *Adjid Sing*, *Rewhag*. 5. *Bundelcund*, of *Bundela*. 6. Klein *Ballogiſtan*. 7. *Cochin*.

AUGUSTUS EN MAGDALENA.

Eene waare Gebeurtenis, ten dage der Fransche Omwenteling voorgevallen.

(Uit het Engelsch.)

Een jong *Fransch* Heer, die doorgaans in *Parys* zyn verblyf hieldt, in het Jaar vóór de Omwenteling na *Toulouse* gereisd zynde, werd door eenigen zyner Vrienden uitgenoodigd, om hun te vergezellen na *Bareges*, waar eenigen hunner heen togen om zich te verlustigen; anderen om herstel hunner gezondheid te zoeken in het Bronwater, 't welk in heete en koude stroomen uit het *Pyreneesche* Gebergte voortkomt.

Deeze jonge *Parysenaar*, die eenigen smaak hadt in de verhevene tooneelen, welke de Natuur oplevert, oordeelde het een wellust eenigen tyd langer de Kunst-wandeldreeven der *Tuilleries*, en de Fonteinen van *Versailles* te verlaaten, om te wandelen tusschen het Gebergte, en te luisteren na de Watervallen, die van dezelve met geweld nederstorten. —— Welke sterke aandoeningen ontstaan 'er niet in de *Ziel*, *op het eerste* gezigt van een zo grootsch tooneel! Wy schynen *een nieuw* bestaan te verkrygen: elke voorige indruk *is*, *voor eene wyl*, uit de geheugenisse gewischt, en de geest verliest zich geheel en al in de geweldige en overstelpende opwellingen van verwondering en verbaasdheid.

Bareges was, gelyk doorgaans in den Zomer, niet alleen opgevuld met gezelschap van *Franschen*, maar ook met Vreemdelingen uit andere Landen daar gekomen, om de beroemde Baden te gebruiken. 't Gezelschap vermaakte zich, als gewoonlyk by de Bronnen, met wandelen, speelen, en andere daar gebruikelyke, onschuldige, en ook wraakbaare, tydkortingen.

Het verblyf te *Bareges* valt kostbaar. Zelfs gemeene gerylykheden moet men duur betaalen; leevensmiddelen en huisvesting verkrygt men zomtyds met moeite. *Bareges* wordt daarom zeldzaam ten verblyf van eenigen tyd bezogt, dan door lieden van groote middelen, die de hinderpaalen, welke de bergen opwerpen tot het verschaffen van de aangenaamheden en gemakken des leevens, weeten weg te neemen door de alles overmeesterende kragt des Gouds.

Onder een aantal Persoonen van Rang en Middelen, bevondt zich, nogthans, eene Familie te *Bareges*, in eenen anderen toestand. Deeze Familie bestondt uit een oud zwak *Fransch* Officier, zints lang aan een beroerte kwynende, en zyne Dogter eene jonge Juffer van omtrent negentien Jaaren. Hun voorkomen en leevenswyze scheen aan te wyzen, dat, schoon deeze oude

Of-

Officier, te zyner beterſchappe, na de Bronwateren van *Bareges* gereisd was, hy, dit doende, de paalen was te buiten gegaan, welke zyne inkomſten hem ſtelden; hy moest zich van alles ſpeenen, wat zyn zwakke ſtaat niet volſtrekt eischte. Hy leefde zeer afgezonderd, in de ſlegtſte verblyfplaats te *Bareges*. En, terwyl de andere Dames, in den eerſten ſmaak, ryk en kostbaar, gekleed waren, en die vertooning van dag tot dag verwisſelden, droeg zyne Dogter ſlegts een wit gewaad, 't geen, ſchoon altoos rein, verre was van fyn te weezen; haar bruin hair was, altoos, ongepoederd, en zonder eenig vercierzel. Gelukkig, egter, voor MAGDALENA (want zo was zy geheeten) was haar Perſoon geſchikt om zich in die kleeding op het voordeeligst te vertoonen; en, hoewel zy niet zeer ſchoon was, hadt haar gelaad eene uitdrukking van bevalligheid, die aan 't einde der ſchoonheid beantwoordde, door Liefde en Verwondering te verwekken.

Het Gezelſchap te *Bareges* maakte welhaast kennis met elkander. en de Dames vestigden altoos het oog op MAGDALENA als zy haar op de wandelingen ontmoetten, 't welk, nogthans, niet vaak gebeurde; want haar Vader was dikwyls niet in ſtaat om uit te gaan. Wanneer hy het deedt, werd hy aan de eene zyde ondersteund door MAGDALENA, en aan de andere zyde door zyn knegt. Hér was onmogelyk, zonder aandoening, te zien, welk een agt zy ſloeg op haar Vader, dien zy geen oogenblik verliet. Men merkte op, met welk eene tedere bezorgdheid zy hem geleidde door de ſtraaten van *Bareges*; wandelende zo langzaam haar mogelyk was, en 's Vaders zwakke ſchreden volgende. Als hy het niet durfde waagen uit te gaan, zat zy aan het vénſter van haar kleine Zydvertrekje, en las hem iets voor. Haar uitzigt en houding duidden ſpreekend aan, dat zy uit den aart leevendig was, en vrolyk zou geweest zyn, indien haar Vader niet ziek geweest ware. Maar al de vrolykheid, welke zy kon aanneemen, terwyl hy leedt, beſteedde zy om hem te vermaaken, en de langzaam voortſleepende verdrietige uuren van kwyning en zwakheid te korten.

Hoewel MAGDALENA bevallig was, bevryddde de laagheid en geringe ſtaat, waarin zy leefde, haar voor den nyd der Jufferſchap te *Bareges*. Zy wisten ten vollen, dat de Heeren te *Bareges*, voor 't grootſte gedeelte, Lieden van de groote wereld waren, die, hoe zeer zy ſchoonheid bewonderen, en deugd agten, egter zich wagten om zich zo verre te laaten verlokken, door eenig teder of zedelyk gevoel, dat het aanloopt tegen hun eerzugt, trotsheid en belang. Schoon de Omwenteling in *Frankryk* nog geen ſtand hadt gegreepen, was het deeze Dames bekend, dat, wat het Huwelyk betreft, de Tyd der *berekeninge* reeds gekomen was, en vreesden zy dus geene Mededingſter in MAGDALENA te zullen aantreffen. De Dames, zo wel als de Heeren, bewonderden de bevalligheden van haar

Perſoon; en de beminnelyke hoedanigheden, welke zy in haar gedrag ten toon ſpreidde. Met één woord, MAGDALENA werd, binnen kort, het voorwerp van algemeene agting.

AUGUSTUS, (want zo zal ik onze jonge *Paryzenaar* noemen, daar hy zyne Tytels verlooren heeft, zints de wet der Gelykheid in zyn Land herſteld is,) —— AUGUSTUS ſprak minder dan andere Heeren te *Bareges* van MAGDALENA; doch dit ontſtondt misſchien daar uit, dat hy meer op haar dagt. Zomyds maakte hy, in zyne Morgenwandelingen, vergelykingen tuſſchen haar, en de Dames te *Paris*, onder welke hy den Winter geſleeten hadt; en de vergelyking eindigde dikwyls met een diepgehaalden zugt. Het tooneel deezer gepeinzen werkte zeker zeer ten voordeele van MAGDALENA. Misſchien zou te *Paris*, *of te Verſailles*, AUGUSTUS betoverd geworden zyn door de hoogbeſchaafde bevalligheden van eene geblankette, gepoederde, en op het doen van vermeesteringen uitgeruste, Dame. Deeze kunſtaanlokzelen zouden mogelyk genoeg zamengeſtemd hebben met de geſchoore laanen en hoekige wandelpaden. Maar MAGDALENA's natuurlyke lachjes, en onvoorbedagte bloozingen, waren veel eenſtemmiger met den Natuurtoon der *Pyreneeſche* Bergen.

Op zekeren avond, wanneer AUGUSTUS, met eenige Dames, door *Bareges* wandelde, zag hy MAGDALENA *op eenen kleinen* afſtand, met veel moeite haaren Vader *ondersteunende*, *die* een nieuw toeval van beroerte ſcheen *gekreegen te hebben*. AUGUSTUS ſchoot 'er na toe als een pyl uit een boog, en ondersſtutte den Officier, tot hy een weinig bekwam: waar op hy, met een zagt geweld, MAGDALENA, die doodsbleek en beevende daarby ſtondt, dwong haars Vaders arm los te laaten, en te gedoogen, dat hy den Knegt hielp, om haar Vader t'huis te brengen; zy waren ſlegts eenige ſchreden van diens verblyf. AUGUSTUS tradt binnen, en bleef tot dat de oude Officier eenigzins herſtelde; en naa MAGDALENA bewoogen te hebben om eenige druppels Hartshoorn te neemen, vertrok hy.

's Anderen daags 's morgens dagt hy, dat de gewoone beleefdheid van hem vorderde by den ouden Officier een bezoek af te leggen, en te vernemen, hoe hy den nagt hadt doorgebragt. MAGDALENA hadt juist dezelfde gedagten gekoesterd, en by zich zelve gezegd: „ Zeker, het zou vreemd weezen, „ indien die jonge Heer, die met zo veel bezorgdheids myn „ Vader byſtand boodt, en my eenige druppels Hartshoorn „ deedt gebruiken, niet na ons kwam omzien." —— Dit denkbeeld was reeds verſcheide keeren door haaren geest gegaan, en zy peinsde 'er op aan 's Vaders bedſponde gezeeten, toen AUGUSTUS ward aangediend.

De oude Officier, die al de beleefdheid bezat van zyn Landaart en van zyn Beroep, ontving hem op de verpligtendſte wyze, en

en ſchoon hy met eenige moeite ſprak, was hy overvloedig in dankbetuigingen voor de gedane dienſten van AUGUSTUS. MAGDALENA drukte haaren dank kort en eenvoudig uit; maar de toon, op welke zy ſprak, was zodanig, dat AUGUSTUS voelde dat hy zyn leeven zou hebben kunnen waagen om dien dank te verdienen.

De oude Officier bleef ziek; en hierom hieldt AUGUSTUS het ſteeds voor een blyk van oplettenheid, waar hy niet buiten kon, om 'er alle dagen te gaan, en naa den ſtaat des kranken te verneemen. Hy begon ook gewaar te worden, dat deeze bezoeken, van dag tot dag, noodzaaklyker wierden voor zyn eigen geluk.

Dit geluk werd, in de daad, verbitterd, door veele ſmertlyke bedenkingen. Hy wist maar al te wel, dat de toeſtemming zyns Vaders, den Graaf van ****, tot het Huwelyk met MAGDALENA, te verwerven, zo onmogelyk was, als voor hem om de Liefdedrift, door haar in zynen boezem ontſtooken, uit te dooven. Hy kon berekenen in welk eene orde zyns Vaders naſpeuringen, dit onderwerp betreffende, zouden loopen. Hy bevroedde dat 'er twee groote vraagen zouden moeten beantwoord worden —— de eerſte: „ Hoe veel duizend „ Livres heeft zy in 't jaar aan inkomen?" —— En de tweede: „ Is zy van Adel?" En niets kon belemmerender voor hem weezen, dan dat de vraag, het Inkomen betreffende, de eerſte zou komen: naardemaal dit het Artykel was, 't welk op geene voldoende wyze kon beantwoord worden: want tegen de Familie van MAGDALENA kon geen tegenwerping vallen. Hoewel de vroegere Adel van *Frankryk* volſtrekt de zuivere ſtroom van het Adelyk bloed niet wilde beſmetten, door eene Egtverbintenisſe met de Dogter van een *Roturier*, (een *Burgerman*) had zy altoos edelmoedigheids genoeg om eenige geſlachten van Adel af te ſtaan, voor ſchatten daar tegen over in de weegſchaal gelegd.

AUGUSTUS, terwyl hy overtuigd was van de onmogelykheid om zyns Vaders toeſtemming tot het Huwelyk te verwerven, gaf, uit dien hoofde, geen bezoek minder aan MAGDALENA; en wanneer het gewoone uur van zyne bezoekgeeving kwam, brak hy menigwerf ſchielyk de aaneenſchakeling zyner redenkaveling over de onvoorzigtigheid zyner verknogtheid op ééns af, om zich te haasten na het verblyf zyner Zielsvoogdesſe. —— Binnen kort, liet hy alle redeneering op dit ſtuk vaaren, en gaf zyn hart, zonder eenig bedwang, over aan de geweldigſte en onoverwinbaarſte drift.

AUGUSTUS openbaarde aan den ouden Officier, welke gevoelens zyne Dogter hem hadt ingeboezemd. De oude Heer ontdekte dit aan MAGDALENA, en zy antwoordde alleen met traanen, welker meening hy duidelyk verſtondt. Toen AUGUSTUS hem ontvouwde hoe het met zyn Vader gelegen ware, ver-

zogt de Officier dat hy niet meer om zyne Dogter zou denken. AUGUSTUS voelde dat hy hem even goed zou hebben mogen verbieden, adem te haalen. Hy zette zyne bezoeken voort, en de oude Officier vondt zich welhaast in een staat van zwakheid, welke hem noch de magt, noch de wensch, liet om dit dagelyks komen te verbieden. Zyne kwaal nam hand over hand toe, en ging met de ontzettendſte verſchynzelen gepaard.

Het ſaiſoen, om de wateren te *Bareges* te gebruiken, was tot zen einde geloopen: alle de Brongasten vertrokken, uitgenomen de oude Officier, die zich te zwak bevondt om vervoerd te kunnen worden, en AUGUSTUS, die, zo lang MAGDALENA bleef, zich van deeze plaats niet los kon rukken.

Binnen weinig weeken voelde de oude Officier dat zyn ſterfuur naderde. AUGUSTUS knielde met MAGDALENA by zyne bedſponde —— haare ſtem werd door ſnikken belet; en AUGUSTUS hadt naauwlyks het vermogen om met gebrooke woorden te betuigen, dat hy zyn leeven aan het geluk van MAGDALENA zou opofferen. De oude Officier vestigde zyn oog vol tedere bezorgdheid en kommer op zyne Dogter, en blies den laatſten leevens-adem uit. MAGDALENA betreurde haaren Vader met de diepgaandſte rouwe, en konden alle de opwagtingen van haaren Minnaar de droefenis niet verzetten, waar mede haar aandoenlyk hart den dood van haaren Vader beweende.

De Winter vry verre gevorderd zynde, ſtelde zy voor, haare reis na het verafgelegen Landſchap, waar zy voorheen met haaren Vader gewoond hadt, tot het Voorjaar uit te ſtellen, en zich, in dien tusſchentyd, in een Klooster, niet verre van *Bareges*, te onthouden. AUGUSTUS ſtelde al de kragt der welſpreekenheid, door Liefde aangevuurd, te werk, om haar over te haalen ter toeſtemming in een geheim Huwelyk. Zy hing in zwyfel over dit voorſtel: en, terwyl zy over dit onderwerp ſpraken, werd de deur van de kamer, waarin zy zich bevonden, op 't onverwagtst, geopend, en AUGUSTUS zag zyn Vader, den Graaf van ****, binnen treeden.

De Graaf hadt gehoord van de liefdebanden, die zyn Zoon zo lang te *Bareges* hielden, en zich gehaast om hem van daar te haalen, eer het te laat was. Hy beſchuldigde zyn Zoon met hevig tegen hem uit te vaaren, en begon ook MAGDALENA verwyten te doen: doch 'er was iets in haar gelaat, in haar ſtilzwygen, en in haare traanen, 't welk den toon van ſcherp verwyt, op welken hy begonnen was, verzagtte. Hy bevel zyn Zoon uit de kamer te gaan, en verlangde met haar alleen te ſpreeken.

Naa aan MAGDALENA voorgeſteld te hebben, de onmogelykheid van immer met zyn Zoon in den Egt te treeden, en zyn beſluit om hem te onterven, en al zyn goed aan zyn tweeden Zoon te maaken, indien AUGUSTUS in zyne genegenheid tot haar

haar bleef volharden, —— en, naa aangewende poogingen om haaren hoogmoed en eelmoedigheid op te wekken, verlangde hy te mogen weeten, werwaards zy ten oogmerk hadt heen te gaan. Zy gaf hem haar voorneemen te kennen, om onmiddelyk haar intrek te neemen in het Klooster van ——. Hy keurde dit oogmerk goed, en liet haar alleen, om zyn Zoon te ſpreeken. De kamerdeur was niet digt, of MAGDALENA gaf een ruimen loop aan den traanenvloed, die zy naauwlyks hadt kunnen tegenhouden, terwyl de Graaf met haar ſprak. Nooit hadt zy haar toeſtand, als Wees, zo zeer gevoeld, als op dit oogenblik; en de dierbaare herinnering van haaren Vader mengde zich met de Zielsſmerte eener te leurgeſtelde liefde.

Intuſſchen verklaarde de Graaf van **** zyn Zoon, dat de eenige kans, welke 'er overbleef om immer MAGDALENA te verwerven, afhing van zyne volſtrekte onvoorwaardelyke onderwerping aan zyn bevel, en dat hy oogenblikkyk met hem na *Parys* moest vertrekken. AUGUSTUS vroeg, met allen ernſt, wat 'er van MAGDALENA zou worden? Zyn Vader zeide, dat zy beſlooten hadt zich na het Klooster van —— te begeeven. AUGUSTUS weigerde volſtrekt te vertrekken, of het moest hem vooraf vergund worden, MAGDALENA nog eens te ſpreeken. De Graaf moest hiertaan zyne toeſtemming geeven; doch, eer hy gedoogde dat zy zamen kwamen, verwierf hy van MAGDALENA de toezegging, dat zy geene byzonderheden zou vermelden van het geſprek, tuſſchen haar en den Graaf gehouden.

AUGUSTUS deedt, in dit laatſte onderhoud met MAGDALENA, vergoeding voor de wreede verſmaading zyns Vaders, door de ſtaatlykſte en vuurigſte verzekeringen van getrouwheid, door geen tyd of omſtandigheden aan 't wankelen te brengen; waar op hy, naa verſcheide aangewende poogingen om de kamer te verlaaten, en naa geduurig weder te keeren, eindelyk zich uit haare armen 'rukte. MAGDALENA zag, met zyn vertrek, alle hoop op aardsch geluk verdwynen.

's Anderen daags vroeg ging zy na het Klooster van ——; maar niet eer naa dat zy eenigen tyd weenende gezeten hadt op den ſtoel, dien AUGUSTUS pleeg te gebruiken.

MAGDALENA ſleet het overige gedeelte van den Winter in het Klooster te —; ſtaande dien tyd ontving zy verſcheide Brieven van AUGUSTUS. Met het aankomen van de Lente, verzogt hy haar ten ernſtigſte, dat zy, in ſtede van na het Landſchap haars voorigen verblyfs te vertrekken, nog een weinig in het Klooster zou blyven; en ſtreelde haar met de zoete hoope van in ſtaat te zullen weezen, om eerlang die Verbintenis aan te gaan, waar van al zyn geluk afhing.

In den Zomer, van dat jaar, greep de Omwenteling in *Frankryk* plaats, welke dien Zomer altoos gedenkwaardig zal doen blyven. MAGDALENA was eene yverige Voorſtandſter der Om-

wenteling, die zy hoorde dat elk *Franschman* vrygemaakt hadt: „En, indien ieder *Franschman* vry is," dagt MAGDALENA, „dan mag ook ieder *Franschman* trouwen, welke hem behaagt." Het kwam MAGDALENA voor, dat, alle staatkundige redenen, ſtukken waarop zy niet veel gedagt hádt, ter zyde geſteld zynde, het verkrygen van vryheid in Huwelykszaken, alleen, de onrust eener Omwentelinge wel waardig was; en zy was, uit hoofde van dit denkbeeld alleen, zo vuurig Patriotsch-gezind, als of zy de Verklaaring van de Regten van den Mensch, door de Nationaale Vergadering gedaan, in al derzelver uitgeſtrektheid en gevolgen begreepen hadt.

De Graaf van * * * *, die berigt gekreegen hadt van de Briefwisſeling tusſchen de Gelieven, en weinig hoops koesterde, dat zyn Zoon een liefdevlam zou dooven, die door deeze Briefwisſeling ſteeds werd aangeblaazen, wist een middel te bedenken, om de Brieven van AUGUSTUS, by het Klooster, te doen onderſcheppen. —— Te vergeefsch vroeg MAGDALENA, met alle bezorgdheid, na Brieven. Te vergeefsch telde zy de uuren tot de wederkomst van een Postdag. Postdag op Postdag volgde, en 'er kwam geen tyding van AUGUSTUS. Drie maanden verliepen 'er in de vreeslykſte kwellingen van verwagting en angst, en werden eindelyk deeze van wanhoop gevolgd.

MAGDALENA begon te gelooven, dat zy vergeeten *was* —— vergeeten door AUGUSTUS! Zy raadpleegde met haar *eigen hart*, en het ſcheen haar ongelooflyk; nogthans *kon* zy, na een ſtilzwygen van drie maanden, niet langer twyfelen.

De arme MAGDALENA herinnerde zich nu met ſmert, in ſtede van vermaak, dat alle de *Franſchen* vry waren. Zy zou eenigen zwakken troost gevonden hebben in het gevoelen, dat alle *Franſchen* Slaaven waren. Het hadt gewis tot eenige ligtenis van haar hartenleed gediend, indien AUGUSTUS gedwongen geweest ware haar te verzaaken; en zy verbeeldde zich, dat zy het zou hebben kunnen verdraagen, hem voor haar verlooren te rekenen, indien zy zich tevens hadt mogen verzekeren, dat hy haar nog beminde —— 't was het verlies van hem door zyn eigen ſchuld, 't welk haar hart met bykans ondraaglyke angſten vervulde.

Het geringe overſchot van geld, 't welk MAGDALENA, na het betaalen van haars Vaders ſchulden, bezat, kon geenzins toereiken om de kosten, als een Kostgangſter, in het Klooster op den duur te betaalen. Zy hadt reeds, door haare zagtaartigheid en bevalligheid van zeden, de genegenheid van eenige der Nonnen gewonnen, zy was ook, eenigermaate, aan dezelve gehegt: deeze hielden ſteeds by haar aan om het Kloosterkleed aan te trekken: „En waarom," ſprak zy te meermalen by zichzelven, „waarom zou ik langer in twyfel haagen, „om dit te doen? Daar AUGUSTUS voor my verlooren is, kan

„my

„ my het verzaaken der wereld niet veel kosten? Welk eene „ opoffering doe ik? Welk een geluk laat ik vaaren?"

MAGDALENA hadt geene gehegtheid aan de wereld, die zy maar weinig kende: maar zich onherſtelbaar, en voor altoos, af te ſcheiden van hem, aan wien haare Ziel geheel verknogt was, —— hem niet meer te zien, —— hem niet meer te hooren, —— geloften te doen, die het eene misdaad maakten aan hem te denken —— hem geheel uit haare gedagten te verbannen; dit hieldt zy voor onmogelyk; haar hart, helaas! zou verdeeld blyven.

Zomtyds kwam by haar het denkbeeld boven, dat AUGUSTUS haar nog beminde. „ En zal ik dan," was haare overpeinzing, „ my zelve in een ſtaat begeeven, waarin ik gedrongen zal „ zyn te wenſchen, dat hy ongetrouw mogt weezen; ten einde „ ik van naaberouw mogt ontheven worden?" — Zy ſtelde het denkbeeld, om onder de Aankomelingen tot het Kloosterleeven zich aan te melden, eenige weeken ter zyde.

Geene Brieven daagden op, haar voorneemen om eene Nonne te worden, kwam weder boven. „ Waarom," riep zy uit, „ zal ik langer dien onſtandvastigen Minnaar betreuren, die „ aan my niet meer denkt? Helaas! zag hy de Zielsangſten niet „ die my folterden, toen hy van my ſcheidde? Weet hy de „ verlaaten toeſtand niet, waarin ik my bevinde. —— Ach! „ —— Ja —— hy weet dat my geene andere uitkomst is overgebleeven, dan het Kloosterleeven. —— Ongetwyfeld wenscht „ hy te hooren, dat ik daartoe myne toevlugt genomen heb. —— „ Hy zal in myn verlaaten van de wereld eenige verſchooning voor „ zyne ongetrouwheid vinden. Ach! Hemel! zal dan AUGUSTUS „ hooren, dat ik van hem voor altoos geſcheiden ben, zonder een eenige zugt te loozen? —— Ach! waarom behoef ik „ my op dit ſtuk langer te beraaden? —— Myne beproeving „ zal korten tyd duuren. —— Ik voel myn hart zal breeken. „ —— Ja de dood zal te myner verlosſing aanſnellen. —— „ In den Hemel zal ik myn Vader wedervinden!"

MAGDALENA beſloot, eindelyk, zich by de Zusterſchap in het Klooster te voegen. De witte Sluier voor haar, als Aankomeling, lag gereed. De dag was bepaald, op welken zy, met het aangezigt ter aarde geboogen, met bloemen beſtrooid, en met deels afgeſneeden hairen, de intrede zou doen ter proeve van haare verzaaking der Wereld —— en van AUGUSTUS! voor altoos.

Eenige dagen vóór den dag tot die plegtigheid beſtemd, werd MAGDALENA in het ſpreekvertrek geroepen; waar zy haaren Minnaar vondt, met eenige der Officieren van de Stads Municipaliteit, met Nationaale Cocarden. —— MAGDALENA kreeg, op het zien van AUGUSTUS, met veel moeite, een ſtoel, waarop zy, geheel buiten kennis, nederzeeg; terwyl AUGUSTUS zich niet kon onthouden, verwenſchingen uit te boezemen tegen de yze-

ren

ren tralien, die tuſchen hem en het voorwerp zyner *Liefde* waren, en hem belette haar byſtand te bieden. Hy bezorgde, egter, hulp, en MAGDALENA kwam by.

Een der Officieren onderrigtte haar, dat zy, daags te voren, een Beſluit van de Nationaale Vergadering ontvangen hadden; een Verbod inhoudende van Nonnen aan te neemen. Hy voegde 'er by, dat de Municipaliteit reeds eenig verſlag van deeſe nieuwe Wet gegeeven hadt aan de Abdiſe, op wiens toeſtemming MAGDALENA terſtond het Klooſter zou mogen verlaaten. — Terwyl hy deeze woorden ſprak, wierp MAGDALENA het oog op haaren Minnaar. AUGUSTUS haaſtte zich, om haar te vermeiden, dat zyn Oom, die hem beminde, en hartelyk deel haam in zyn lyden, in 't einde een niterſten wil gemaakt hadt, by welken hy hem zyne goederen maakte, onder voorwaarde, dat zyn Vader toeſtemde in zyn Huwelyk met MAGDALENA.

AUGUSTUS met de Officieren vertrokken zynde, begaf zich MAGDALENA in haar kamer, om bot te vieren aan de aangenaame traanen, die ontſprongen uit een hart, overvloeiende van verwondering, dankbaarheid en vreugde. —— Toen haar eerſte driftvervoering eenigzins bedaard was, maakte zy een aanvang met het inpakken van haar kleinen voorraad van kleederen; ten oogmerk hebbende, den volgenden dag het Klooſter te verlaaten. —— „Ik was," ſprak MAGDALENA by *zich zelve*, „als „toos een Voorſtandſter der Omwenteling," (*intuſſchen lag zy* het witte gewaad, waarin zy 'sanderen daags *zich als* Nieuweling aan 't Klooſter zou verbonden hebben, ter zyde) „en dit „laatſtgenomene Beſluit is van alle het beſte —— maar indien „het te laat gekomen waare!" Op dit denkbeeld vaate MAGDALENA den Nonnen-ſluier nogmaals van tafel — beſproeide dezelve met een vloed van traanen.

'sVolgenden daags werden AUGUSTUS en MAGDALENA in den Echt verbonden, in de Kerk te —, en gingen, onmiddelyk na de Huwelyksvoltrekking na *Parys*, waar zy thans een allergezegendſte Paar zyn.

EEDELYKE BEDENKINGEN.

Er is eene alles regeerende Voorzienigheid, die alles beſtiert, die alles regeert, en door welke al het geſchapene word onderhouden. —— Wy weeten, dat wy onder de hand dier Voorzienigheid leeven. —— Wy weeten, dat geen graſje groeit, geen ſtofje zich beweegt, en 'er geen hair van ons hoofd vallen kan, zonder den wil van onzen Hemelſchen Vader. —— De menſch is een edeler, een voortreflyker, wezen, dan een redeloos beest; deeze gaan weêr een aantal andere wezens in voortreffelykheid te boven, ſchoon alle door den Vinger des Almagti-

gen

gen voortgebragt. Dan eene bewustheid, dat eene zonderlinge zorg ons bewaakt, is de grootste aangenaamheid, het uitgebreidst genoegen, 't geen een mensch smaaken kan. Wy bezitten edeler bekwaamheden en gaven, dan de overige wezens in de geschapenheid, op dat wy daar door vatbaar zouden zyn voor edeler Aandoeningen —— en op dat wy byzondere ontvangen gunsten en goedheid zouden erkennen. —— Wat is de beschouwing dan oneindig verrukkend —— dat de Godlyke Goedertierenheid zonderling zorgt voor de kinderen der Menschen, zorgt voor hun behoud, hun welvaart en onderhoud. —— Hier van levert de aarde de geschiktste bewyzen op; want ze is vol van de goedertierenheden des Heeren. —— Zy is door de Hand des Almagtigen geschikt, om veelvuldige dingen op te leveren, om ons genoegen te verwyden, om ons verblyf op dezelve aangenaam te maken, en om ons voor te bereiden tot een geluk, dat door geene palen van eindigheid kan beperkt, of bepaald, worden.

Kan 'er wel een treffender schetsbeeld vertoond worden van den Staat der Rampzaligen, dan dat, waar van de Heilige Schryvers zich bedienen. —— Een schetsbeeld, dat gevoeliger treft, dan de grootste Lighaamsfolteringen: namentlyk, zy leeren ons; „ dat God alle dingen zal in het gerigte brengen, van al wat „ de mensch gedaan heeft, het zy goed, of het zy kwaad." —— Welk eene beevende rilling zal den veroordeelden Zondaar aangrypen, wanneer hem alle zyne daden voor 't oog van Engelen en Menschen zullen onder 't oog gebragt worden —— wanneer zyne geheimste bedryven, zyne verborgen gedagten zelfs, zullen openbaar gemaakt worden! welk eene schaamte zal den zulken doen in verlegenheid wegzinken, die de verborgene Aanstokers geweest zyn van de gruuwzaamste wanbedryven —— die in het verborgen geloerd hebben op hun 's naasten bederf en ondergang! Hier zal de Huichelaar niet langer zyne snoode Veinsery met een kleed van schyndeugd kunnen bedekken; 't zal opgerold worden, en hy zal naakt en bloot, besmet met de grootste euveldaden, verschynen! Hier zal de grootste Monarch met zynen geringsten Onderdaan gelyk staan! —— Wat zal hy antwoorden? Gy hebt deezen den voet van dwinglandy op den hals gezet. —— Beiden zult gy loon ontvangen —— dan die oneindig onderscheiden wezen zal. —— Hier zal de listige Staatsman alle zyne geheime en valsche streeken zien aan 't ligt gebragt, en zal van spyt en schande wegzinken, wanneer hy ontwaar word, dat de geheele schepping op Hem, met veragting en verontwaardiging, neder ziet! —— Hier zal de bedrieglyke Rentmeester, de trouwlooze Amptenaar, sidderen en beeven, wanneer hem een zwart Register zyner euveldaden word voor oogen gelegd, en, tot in de allergeringste omstandigheden, zyne trouwloosheid word aan 't ligt gebragt! —— Hier zal de looze Koopman verstommen, als zyn

onregtvaardige handelwyze openbaar word! —— Hier zal de valſche Vriend in het gerigte ſtaan, met hem, die door zyne verraderyen bedrogen is! —— Hier zal de ontrouwe Huisvrouwe met haaren bedrogen Egtgenoot verſchynen, en 't zal aan 't ligt komen, hoe dikwils zy hem, onder ſchyn van liefde, de ſnoodſte trouwloosheid betoond heeft! Hier zal de verraderlyke man met zyne bedrogene Huisvrouwe verſchynen. —— Hoe zal hy de blikken verdragen kunnen van de onteerde Vrouw. —— Hoe zal hy 't verdragen kunnen, dat zyne ſchande openbaar word aan Engelen en Menſchen! —— Te vergeefsch zal men zich tragten te verbergen, en zyne daden poogen te verdonkeren! —— Te vergeefsch zal men dan in de uiterſte, in de wanhoopigſte, vertwyfeling uitgillen: Bergen valt op ons! —— Heuvelen bedekt ons van voor het aangezigte van hem, die op den throon zit. —— Verbergt onze ſchande —— bedekt ons onder uwe afvallende brokken! —— Hy, die op den throon zit, is ons een verteerend vuur, wy kunnen het niet verdragen! —— Wy kunnen de aanſchouwing van onzen evenmensch niet verdragen! ô Welk een verteerend Gezigt, het Gezigt van Engelen en Menſchen! —— Het Gezigt van Jeſus Christus! —— Het Gezigt van eene verteerende Godheid!

Behooren niet de veelvuldige weldaden, *welke wy dagelyks*, die wy ieder oogenblik, ontvangen, van onzen *Schepper*, van onzen genadigen Onderhouder en gunſtryken *Weldoener*, ons ook dagelyks en oogenblikkelyk, by iedere ademhaling, die wy doen, op te leiden tot de dankbaarſte aandoeningen? — Behooren wy niet geduurig te erkennen de Voorzorg, die Hy tot onderhoud en gerief voor ons aanwend? —— Maar doen wy helaas niet veelal het tegendeel? Vergeeten wy niet veeleer onzen Weldoener; beheerst ons niet, meest altyd, eene onvergeeflyke ſlordigheid, met zelden, of bykans nooit, aan Hem te gedenken?

C. v. D. G.

BERICHT.

*** De Schryver, of Schryfſter, der Zedelyke Beſchouwing, *het Graf*, getekend J. D. V. in het *Mengelwerk*, hier voor bl. 440 en 441 te vinden; wordt by deezen bekend gemaakt, dat, door de Uitgeevers der *Letteroefeningen*, een Brief wegens gemelde Beſchouwing, gedateerd *Rotterdam* 15 *October* 1792, ontvangen is, welke men gaarne, onder behoorlyk adres, aan dien Schryver, of Schryfſter, als dezelven rechtſtreeks betreffende, zoude doen geworden.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ONDERZOEK, WAAROM 'S WAERELDS HEILAND IN ZULKE GERINGE EN ARMOEDIGE OMSTANDIGHEDEN OP DEZE AARDE VERSCHEEN.

Gelyk het oneindig verſtand zich altoos de beste en nuttigſte oogmerken en bedoelingen vertegenwoordigt, zo weet het ook altoos de beste middelen ter bereiking van die oogmerken uit te kiezen, en in 't werk te ſtellen. —— Dit is wysheid! —— en met dit te willen lochenen, zouden wy de Godheid de grootſte oneer aandoen. —— Dit moest dus ook plaats hebben, met betrekking tot de komst van 's Waerelds Heiland. De oogmerken van de zending van Gods Zoon ſtrekken zich, wel is waar, algemeen uit tot het ganſche menschdom; maar, aan den anderen kant, verſcheen de Zaligmaker ſlechts aan een klein gedeelte van dat menschdom; hy verſcheen onder de Joodſche Natie: *Hy kwam tot de zyne*, op welke hy eene byzondere betrekking, en zy weerkeerig op hem, hadden. — Wanneer wy dus de redenen, waarom God zynen Zoon in zulk een geringen ſtaat in de waereld zond, willen opzoeken, kunnen wy niet beter doen, dan het oog te vestigen op de byzondere betrekking, waarin Jezus ſtond tot zyne tydgenooten. —— 't Moet toch in den eerſten opſlag bevreemden, dat de groote Zoon van God in zulk een geringen toeſtand op de waereld kwam. Zelfs de heerlyke Schets die 'er in de aloude Godſpraaken van die doorluchtige perſoonaadje word gegeven, en de verwachtingen die 'er ten zynen aanzien by het Joodſche Volk plaats hadden, ſchynen het veeleer waarſchynlyk te maaken, dat 's Waerelds Heiland in een' verheven ſtand moest te voorſchyn komen. 'Er moeten voor het tegenovergeſtelde zeer gewigtige redenen geweest zyn, en het lust ons, by het naderend Kersfeest, deze eens, zo veel wy kunnen, gade te ſlaan.

De toeſtand van de Joodſche Natie, de algemeene verwachtingen derzelve, en de aardschgezinde denkbeelden,

die onder dit Volk, aangaande het Messiaansche *Ryk* plaats grepen, geven ons de eerste rede aan de hand: het geschiedde, *om reeds van het eerste begin af het denkbeeld van een aardsch Vorst, en zichtbaar Koningryk op aarde, met kracht tegen te gaan.* —— In de gewyde Orakelrol was de Messias op 't luisterrykst aangekondigd, als het grootste heil der Natie. De beschryvingen, aangaande dien persoon, moesten, zouden ze door het oude Israël bevat en verstaan kunnen worden, volledig in den zinnelyken smaak vervat zyn, die toenmaals de heerschende was. De Grootheid en Luister, die aan dien Vorst toegekend wierd, moest afgemaald worden met trekken, ontleend van aardsche Grootheid. Van daar zulke zinnelyke beschryvingen, aangaande den Messias in de gewyde bladeren (*), en deze gaven weder gelegenheid aan den aardschgezinden Jood, om de heerlykheid van zynen Messias alleen in eene Grootheid van deze waereld te stellen. Zyn Vorst moest, volgens zyn denkbeeld, met al dien Luister verschynen, waarmede zy, die op aarde heerschappy voeren, zich doorgaans vertoonen: zyne heerlykheid moest dus in *uiterlyke praal* en pracht, zyne macht in overwinningen over *Israëls vyanden*, zyn roem in het verbreeken *van Israëls kluisters*, en zyne grootheid in een algemeen gebied over alle de Heidenen vinden: zyn troon moest hier op aarde gevestigd, zyne heerschappy alomme uitgebreid, Jerusalem de Zetel van het bewind, zyn; alle de Natien moesten aldaar voor hem knielen. —— Zie daar het denkbeeld van den aardschgezinden Jood! Wy vinden hiervan overvloedige bewyzen in de bladeren des N. V., en ik behoeve ter staving hiervan my slechts te beroepen op de heerschende zinnelyke denkbeelden van Jezus onmiddelyke volgelingen. Zy, die zo lang door hem onderrecht waren, aangaande de dingen van zyn Koningryk, durfden nog begeeren, om de een ter rechter en de ander ter flinker zyde van zynen troon te mogen zitten, en nog zy-

(*) Over dit onderwerp, 't welk op de verklaring en opheldering der Voorspellingen zulk een grooten invloed heeft, kan men nazien, 't geen NIEMEYER schryft in zyne *Karakterkunde van den Bybel*, (volgens de Hoogduitsche Uitgave, 5de D. p. 31[illegible].) en DOEDERLEIN *ad Esaiae Cap. XI. p. 51. in not. Edit. 3.*

zyne Opſtanding waren zy zelfs nog van denkbeeld, dat Jezus nu eindelyk dat aardſche Koningryk van Iſraël zou oprechten. Zo diep waren deze denkbeelden ingeworteld.

Zo iets de wezenlyke gelukzaligheid van Iſraël in den weg ſtond, en dit volk onvatbaar maakte voor de Zegeningen van Meſſias Koningryk, dan was het voorzeker deze zinnelykheid en aardschgezindheid. Zy baande niet alleen den weg tot eene volſtrekte Ongodsdienſtigheid, maar maakte hen geheel ongeſchikt voor geeſtlyke Zegeningen, wier belang zy niet wisten te waardeeren, en waarna zy dus onmogelyk begeerig konden zyn. —— Dit op te ruimen, was een oogmerk der Liefde van den Opperheer overwaardig: zyne Wysheid gaf 'er hem het geſchiktſte middel toe aan de hand. —— 's Waerelds Heiland wierd in eene geheel tegenovergeſtelde gedaante, dan hy verwacht was, in de waereld ingevoerd. —— Het minſte zweemſel van aardſche Grootheid en zinnelyken Luister zou min of meer voedzel gegeven hebben aan de zinnelyke denkbeelden van den aardschgezinden Jood, waar door hy dus in zyne aardſche verwachtingen verſterkt en bevestigd was. De pracht van een' aardsch Vorst, en de ſtoet van dienaaren, die den Aanzienlyken volgt en omringt, gevoegd by het denkbeeld van den Verlosſer Iſraëls, die de boojen van Romeinſche Opperheerſchappy verbreken zou, en, omgekeerd, eene algemeene heerſchappy over alle de Natien zou oprichten, kon onmogelyk iets anders ten gevolge gehad hebben, dan dat de Joodſche Natie, die het harde juk gevoelde, naar vryheid reikhalsde, en zeer geneigd was tot oproer, terſtond aan het muiten geſlagen, en zich tegen de Romeinſche Opperheerſchappy aangekant zou hebben. —— Hoe ſtrydig zou dit geweest zyn met de oogmerken van Jezus komst? — Welk een nadeeligen invloed zou dit gehad hebben op zyn perſoon, op zyn werk en verrichtingen? — Hoe groot zou de tegenſtand geweest zyn, dien het Euangelie zou hebben moeten lyden van de beheerſchers der Waereld? —— Het Euangelie wierd naderhand eenigen tyd gedoogd, om dat het geen invloed had op de algemeene belangen van den Staat, en de burgerlyke Regeering niet aanrandde. —— Zou dit ook zo geweest zyn, indien de Joodſche Natie Jezus als een aardsch Vorst beſchouwd, en op dien grond tegen de Romeinen gerebelleerd, had? als ware dit ten eenemaal ſtrydig met de oogmerken van den Zaligmaker. —— Laa-

ten de pogingen der Jooden voor myne gezegden *pleiten*. Geduurig zoeken zy de handelwys van Jezus en zyne Apostelen te doen voorkomen, als rechtſtreeks geſchikt, en bedoelende om eene heerſchappy ten nadeele der Romeinen te vestigen: zy bedienen zich daartoe van hunne aardschgezinde denkbeelden aangaande den Mesſias. —— Daar en boven, hoe zou langs dezen weg de zegen Abrahams algemeen worden? Hoe zouden alle geſlachten der aarde in en door den Mesſias gezegend worden? Ja hoe zou de Jood zelve vrucht trekken van eenen Mesſias; daar hy omtrent het groote oogmerk zyner komst dwaalde?

Maar, vraagt men misſchien, hoe kon Iſraël by zodanige zinnelyke denkbeelden weeten, dat deze Jezus de Mesſias zyn zou, daar Hy in eene geringe gedaante te voorſchyn kwam? Moesten hunne verwachtingen niet overeenkomen met de aloude beſchryvingen? —— Zo lang dus Iſraël geen Mesſias ontdekte met dien glans en luister bekleed, waarmede hy in de aloude bladeren voorſpeld was, zo lang konden zy hem niet voor dien lang beloofden aanmerken; zo lang waren zy niet te beſchuldigen van wegen hun Ongeloof, en zo *lang kon de overhelling* tot zinnelykheid langs dien weg, en *door dat middel*, niet verbroken worden.

Laat ik deze tegenbedenking kortelyk uit den weg zoeken te ruimen. —— Was het reeds noodzakelyk, dat *dat kindeken in doeken gewonden en liggende* in de Kribbe, door het geheele volk, als Mesſias erkend wierd? —— Dit was alleen het voorrecht van eenige eenvouwige Herders, die een harte hadden om zich te verheugen in het heil des Heeren, en zich aan de geringheid van 's Waerelds Koning niet ergerden. Zo ook een Simeon, eene Anna, waren voor deze overtuiging vatbaar, om dat zy *de vertroostingen Iſraëls verwachteden*, en met verlangen daar na uitzagen. Het overige gedeelte der Natie was geheel onverſchillig omtrent den Mesſias (*). Hierom moest Jezus zich eenigen tyd ſchuil houden in het gering en verachte Nazareth, tot dat hy eindelyk, dertig jaaren oud zynde, in het openbaar te voorſchyn kwam... hoe? als de verwachte Mesſias? —— Neen, ook toen nog ſlechts als de Leeraar der menſchen, die echter van eene onmid-

(*) Dit bleek uit de handelwyze der Schrift- en Wetgeleerden, by de komst van de Wyzen uit het Oosten.

middelyk Godlyke volmacht voorzien was, wien zyne groote Wonderwerken tot duchtige geloofsbrieven verſtrekten; maar die, voor het overige, in een toeſtand en op eene manier leefde, waarby hem niemand voor den verwachten Meſſias kon erkennen, [redacted]zy dan dat hy afſtand deed van zyne zinnelyke en [redacted]ſchgezinde Grondbeginzelen. 't Was toen nog Jezus van Nazareth, (zo men meende) eenes timmermans Zoon, een man, die zelfs geen ſteen had, waarop hy zyn hoofd kon nederleggen; die, vergezeld door twaalf eenvouwige jongeren, van zeer geringe afkomst, meestal Viſſchers, het land door ging, om te leeren, te verbeteren, en wel te doen, ja zelfs met Tollenaaren en Zondaaren verkeerde; die onbeſchroomd de waarheid voorſtond, en daardoor zich zelven zeer veele vyanden op den hals haalde; en die, eindelyk, eerst aan zyne discipelen, en vervolgens meer openlyk, verklaarde te zyn —— de Christus, de Zoon van God! —— Wie kon dit gelooven, dan die afſtand deed van zyne zinnelykheid? —— De waarheid wierd echter door hem zo voorgeſteld en bekrachtigd, dat, wie aandachtig op het leven, op de daaden, op de leſſen, van dien grooten en merkwaardigen perſoon, acht gaf, die moest, voor-eerst, tot die belydenis komen, *wy weeten dat Gy zyt een Leeraar van God gezonden:* en geloofde hy dit, dan moesten hem alle aanmatigingen van Jezus geloofwaardig zyn —— dus ook die navolgende aanmatiging —— ik ben de Christus. Het wezenlyk groote en verhevene in den Verloſſer deed hem het geringe en armoedige, 't welk by hem plaats greep, hoe ſtrydig het ook met zyne denkbeelden van Meſſias was, over het hoofd zien. Dit was het geval met de Discipelen van Jezus, wanneer zy die welmeenende belydenis doen: —— *Heere tot wien zullen wy gaan, by U zyn de woorden des eeuwigen Levens —— wy hebben bekend en geloofd, dat Gy zyt de Christus, de Zoon des levendigen Gods.* Joh. VI: 68, 69. Matth. XVI: 16.

Ondertuſſchen, ook deze houden in veelen opzichte ook vast aan hunne vooroordeelen: zy, de Apostelen van Jezus, waren tot de erkentenis van, en het gelove aan, den Meſſias gekomen; en, met dat al, de aardschgezindheid, de zinnelykheid, blyft. Blykt dan hier uit niet ten vollen, dat de geringe geboorte van Jezus niet in ſtaat was om deze zinnelykheid te verdryven, dat dit middel dus niet

krachtig genoeg was? — — Deze zwarigheid schynt in den eerſten opflag van veel gewigt te zyn. Dan men neeme in aanmerking, dat ik niet beweer, dat Jezus geringe geboorte volſtaakt de denkbeelden van een aardsch Koningryk geheel [redacted]al moest uitroejen, maar alleen, dat zy dat denkbeeld van het begin af aan moest te keer gaan. Die verwachting van een aardsch Koningryk werd eerst geheel afgeſneden door de Leer en door de Lotgevallen, vooral door den Dood, de Opſtanding en de Hemelvaart, van Jezus: maar, naa den afloop van dit alles, zouden deze, te zamengenomen, ook krachtig genoeg zyn ter bereiking van dit groot en verheven doeleinde, by elk die geloofde. Wanneer men dan ontdekte, dat de Meſsias van 't begin af als *de onwaardigſte en verachtſte onder de Menſchen, en als een die noch gedaante noch heerlykheid had, zo dat men hem zoude begeerd hebben*, in de oogen der menſchen geweest was, en dat deze geringheid van zyn aardſche leven met hemelſche Grootheid was verwisfeld, dan zou hier door het beſluit ras worden opgemaakt, *Hy is een Koning, maar zyn Koningryk is niet van deze Waereld*; daar, omgekeerd, *indien hy* met aardſche Grootheid verſchenen was, de *aardschgezinde* Jood hierin voedzel voor zyne *zinnelykheid zou* gevonden, en de belydenis van Jezus, *ik ben de Meſsias*, voor hem de oproerkreet tegen de Romeinſche Opperheerſchappy zou geweest zyn. Hoe duidelyk ſtraalt dus de Goddelyke Wysheid in deze beſchikking door.

Dan 'er zyn nog meer redenen voor dezelve: eene daar van is tot den Perſoon des Verlosſers zelve betrekkelyk. *'t Was zeer nuttig voor 's Waerelds Heiland, dat hy tot de laagſte rangen der menſchen vernederd wierd!*

Het werk van Jezus en van zyne Apostelen gedoogde, geenzins, dien omflag, die met aardſche Grootheid verbonden is. Was hy van eene hooge afkomst geweest, en in een hoogen ſtand geplaatst, had hy uit dien hoofde een ryk deel in dit leven gehad, dan zouden de beſlommeringen van dezen tyd, die aan aardſche Grootheid en bezittingen altyd verbonden zyn, Hem tot een grooten hinderpaal verſtrekt hebben in de uitvoering van dat Werk, waartoe de Vader Hem hier op deze Waereld gezonden had. 't Was, uit dien hoofde, eene wyze beſchikking, dat de Zoon des menſchen kon zeggen geen ſteen te hebben, waar Hy zyn hoofd op kon nederleggen.

Daar

Daar en boven, ter bereiking van die groote oogmerken, waartoe Hy op deze aarde gezonden was, wierd voornamelyk geëischt, dat hy door de moeilykheden en bezwaaren, die met zulk een weldaadig leven verbonden waren, geenzints afgeschrikt wierd in het volbrengen van die verplichtingen, die, uit hoofde van zyne betrekking, op hem rustten. Zou hy waarlyk zyne liefderyke pogingen ten beste van het menschdom in het werk stellen, dan kwamen hier opofferingen en verlocheningen te pas, waar toe de menschelyke natuur, zelfs die van den zuiverſten, niet dan door geduurige oefeningen kan komen. En deze vind men minder in het huis des Overvloeds, maar veel meer in de hutte der schamele armoede. Aardsche Grootheid gaat, voornamelyk aan de hoven der Vorsten, veelal gepaard met weelde en gemak, en waar deze huisvesten, daar word de mensch niet bekwaam gemaakt, om de ongemakken en moeilykheden dezes levens, en de rampen, en wederwaardigheden, kloekmoedig te dragen. Hy ontziet dezelve, en laat zich daardoor menigwerf van de beoefening zyner verplichtingen afschrikken. —— Zodanig eene opvoeding zou in 't allerminst niet gepast hebben voor Jezus, die, in den loop van zyn aardsche leven, alleen het heil van anderen zou behartigen, die nooit eene gelegenheid, om goed te doen, moest verzuimen, die alle zwarigheden, die hem daar in den weg kwamen, moest trotseeren, alle rampen moest tarten, alle gevaaren kloekmoedig moest verachten, en het schandelykste en wreedste lyden en de bitterste dood, gewillig, en uit vrye ongedwongen gehoorzaamheid, moest ondergaan, om in alle opzichten den goddelyken raad Gods, tot zaliging van Zondaaren, ter uitvoer te brengen, en de Leeraar zyner broederen, het offer voor hunne zonden, en de algemeene beſtierder en volkomen Zaligmaker, te zyn. In zynen geringen staat, waarin hy leefde, had hy te beter gelegenheid, om vooral in die deugden geoefend te worden, die hem tot zodanig eene kloekmoedigheid moesten opleiden; ik bedoel de lydzaamheid en het vertrouwen; verëischten, volstrekt noodzakelyk in den Verloser der Waereld, die zo veel lyden, en zulk een schandelyken dood, ondergaan moest, om hem standvastig te doen blyven tot aan het einde toe; deugden, die volstrekt, zelfs by onzen gezegenden Verloser, eene geduurige oefening vereischten; om dezelve zo sterk en welgevestigd te doen zyn, dat

hy, te midden in den bangſten ſtryd, kon zeggen: *Vader niet myn wil, maar de uwe, geſchiedde* (*).

Ook *met betrekking tot alle menſchen, zo wel die zyne tydgenooten waren, als die naderhand leefden, was het nuttig, dat Jezus in dien geringen ſtand geboren wierd, en leefde.* Arme en geringe menſchen moesten niet afgeſchrikt worden, om tot Jezus te naderen, en hem tot het voorwerp van hun vertrouwen te ſtellen. 't Is waarlyk aanmerkelyk, dat de ZOON VAN GOD, by zyne komst op aarde, de geſtaltenis van eenen dienstknecht aanneemt. Nooit kon hy ook de helper van hulpeloze, de trooster van troosteloze, en de toevlucht van ellendige, geweest zyn, byaldien hy met aardſchen luister was te voorſchyn gekomen. Deze zou de menſchen, in plaats van hun vertrouwen in te boezemen, veeleer afgeſchrikt hebben, om tot Jezus de toevlugt te neemen. Onderſcheid van rang en ſtaat gedoogt geene vertrouwelyke vrindſchap. De arme ziet altoos tegen den ryken op, en is met ſchroom vervuld, wanneer hy het een of ander van hem begeert. En wat zou dan, met betrekking tot Jezus, het gevolg hiervan geweest zyn? Dit, *dat zyne uitwendige* Grootheid eene groote menigte van *hem verwyderd*, ten minſten den toegang tot hem *bezwaarlyker gemaakt* hebben, en vooral die liefde en toegenegenheid *tot hem*, ten minſten zeer verminderd hebben. — Geheel anders was het nu. De armen konden hem beſchouwen, als volkomen aan hun gelyk, niet ſlechts daarin, *dat hy*, gelyk als *zy*, *des vleeschs en des bloeds deelachtig was*, maar ook daarin, dat hy in zulk een' armoedigen, en voor het oog der waereld verachtelyken, ſtaat leefde, en dus aan de behoeften en moeilykheden der armoede, gelyk als zy, onderworpen was. — *Zo kon hy een Hoogepriester zyn, die in alles was verzocht geweest, gelyk als wy, en die dus in ſtaat was om medelyden met onze zwakheden uit te oefenen.* Hebr. IV: 15.

Deze geringe Stand, waarin Jezus geboren wierd, en leefde, ſtelde hem daar en boven te meer in ſtaat, om een

(*) Wanneer iemand eenige zwarigheid mogt vinden in deze gezegden, en dezelve hem toeſchynen ſtrydig te zyn met de grootheid en verhevenheid van Jezus, beſchouwd als de Zoon van God, die geeve zich zelve rede, waarom Christus dan verzocht wierd?

een algemeen voorbeeld te zyn van zodanige deugden, die niet ſlechts in een enkelen kring van menſchen, maar meer algemeen, moeten worden uitgeoefend. In een hoogeren ſtand zou zyn voorbeeld ſlechts voor weinigen van dienst geweest zyn, daar het getal der geenen, die in dien kring leeven, veel minder is, dan dat van hun die in een minderen ſtand zich bevinden. Jezus kon daar en boven voor den ryken en aanzienlyken veeleer ten voorbeeld verſtrekken in dezen ſtaat, dan hy, in een hoogeren kring levende, voor de armen zou hebben kunnen zyn; dewyl hy, wel is waar, als mensch, de geſtalte van een dienstknecht had aangenomen, maar met dat al boven alle creatuuren, naar zyne Goddelyke Natuur, verheven was; zynde niet alleen *het afſchynſel van Gods heerlykheid en het uitgedrukte beeld zyner zelfſtandigheid, maar ook dat* WOORD, *waardoor alles geſchapen en voortgebragt, en alle dingen gedragen worden.* Hebr. I: 3. Joh. I: 3. Leerde hy dus aan de eene zyde den armen door zyne geringheid wel te vreden te zyn in hunnen ſtand, hun vertrouwen op God te vestigen, hunne vermogens ten nutte van hunne medemenſchen te beſteeden, en met geduld en lydzaamheid de moeilykheden der armoede te verdragen, hy leerde, aan den anderen kant, den ryken de groote deugd van Nedrigheid, en het ſchandelyke eener verwatene verheffing, op ſchatten en bezittingen, die vergangelyk en kort van duur zyn. Door zyne armoede boezemde hy hun eerbied in omtrent armen en geringen, en wraakte het verachtlyk nederzien van den ryken trotsaart op zyne mindere medebroeders, en heiligde dus, als het ware, den ſtand der armen en geringen.

Eindelyk. Hoê geſchikt was niet deze beſchikking, om ons overtuigend te doen zien, hoe veel God wilde doen ter bevordering van ons geluk. Niet dat Jezus waardiger, beter en gelukkiger, zou geweest zyn, indien hy geleefd had in een aanzienlyken ſtand; maar deze zyne geringheid leverde meer moeilykheden op, en was voor 't oog der menſchen veel onaanzienlyker. Tot zulk een geringen ſtand gaf God zynen Zoon over, en deze, die alle ſchatten van heerlykheid en gelukzaligheid in de onbegonnen eeuwigheid by den Vader bezeten had, nam deze moeilykheden gewillig op zich. *Gy weet*, zegt daarom Apostel Paulus, *gy weet de Genade van onzen Heere Jezus Chriſtus, die, daar hy ryk was, arm wierd, op dat wy door zyne armoede zouden ryk worden.*

En dus moest de komst van Gods Zoon, in zulk eene geringe Gedaante, in allen opzichte medewerken ter bereiking van die oogmerken, die God met zyne Zending bedoelde. Zie daar, 't geen my gewichtig en belangryk over dit onderwerp voorkwam; de God der waarheid doe ook dit weinige ſtrekken ter bevordering van zuivere kennis en ongeveinsde Godsvrucht. Hy leide ons allen voortaan in alle waarheid.

P. BEETS, PZ.,
Leeraar der Doopsgezinden.

WAARNEEMING VAN EENE GELUKKIG HERSTELDE HERZEN-WATERZUGT, (*Hydrops Cerebri.*) Door .... *Med. Dr.*

Mejuffr. A. G., oud omtrent 36 jaaren, van eene fombere waterachtige geſteldheid, daar by zeer aandoenlyk van zenuwen, en roosvallig, *doch voor het overige* vry gezond, had reeds voor eenige jaaren, *nu en dan*, aan eene geweldige hoofdpyn *gelaboreerd*, welke meest altoos de linker helft van het hoofd aantaſtte, en doorgaans volgde, zo dra zy, in het een of ander, haaren gewoonen goeden leefregel te buiten was gegaan; dezelve ging dan teffens vergezeld van een onleschbaaren dorst, een gevoel van zwaarte in de rechter zyde, en gebrek aan ſtoelgang.

Voor eenigen tyd wierd zy, op nieuw, door eene zoortgelyk geweldige hoofdpyn overvallen, welke, ſchoon zyne zitplaats, volgens het gevoel, aan de linker zyde des hoofds was, nogthans eene aanmerkelyke uitpuiling van den rechter oogbol veroorzaakte; vergezeld wordende door eene ſterke zwelling van het geheele hoofd, eene ongevoeligheid aan de rechter zyde van den hals, en van den rechter arm: doch zonder eenige koortsachtige beweeging.

Daar men te voren deeze hoofdpyn, door zagte laxeer- en zweetverwekkende middelen, verdreven had, beproefde ik weder dezelfde geneeswyze, en hield daar mede den tyd van zes dagen aan; dan de toevallen verſlimmerden trapswyze; 'er kwamen van tyd tot tyd ligte, vervolgens zwaardere, ſtuiptrekkingen en ylhoofdigheid by, die

my

my eindelyk voor het leeven der Lyderesse bedugt maakten; en daar alle de toevallen een waare Herzen-Waterzugt (*Hydrops Cerebri*) aanduidden (*), zo gelastte ik een groote Spaansche Vliegpleister tusschen de Schouderbladen, en Zuurdeeg, door Mostert, Zout en Azyn, versterkt, aan de kuiten te leggen, waar by ik teffens de volgende Pillen voorschreef:

℞ *Therebinth. Coctæ*
Gummi Ammoniaci á ʒi.
Sal. Vol. C. Cervi
Sapon. Hieros. á ʒd.
Pulv. Rad. Valerianæ Silv. ʒii.
M. f. pil. gr. IV. N. LXXV.
Pulv. Cinam. Conspers. d. in Vitro.

van welke alle uur drie met een weinig water en wyn gebruikt wierden.

De uitwerking hiervan ging alle myne verwachting te boven: 'er ontstond eerst eene zagte uitwaasseming, die vervolgens tot een sterk zweet overging; uit de oogen vloeiden eene menigte traanen; de neus ontlastte eene groote hoeveelheid dun slymachtig vogt; het hoofd begon te slinken; het oog en de verlooren gevoeligheid aan den hals en arm herstelden zich, terwyl de pynen dagelyks minder wierden, en de yhoofdigheid, benevens de stuiptrekkingen, reeds op den tweeden dag, na het gebruik dier pillen, de Lyderesse verlaaten hadden; slegts agt dagen deeze pillen, zonder andere verandering, dan dat ik 'er, tusschen beide, om den stoelgang te bevorderen, eenige pilletjes uit de *Massa pilul. Ruffi* byvoegde, gebruikt hebbende, was de geheele ziekte weggenomen. Hierop liet ik, ter herstelling der zeer afgenomen kragten, van de volgende pillen, viermaal 's daags, vyf gebruiken:

℞ *Extr. C. peruv.* ʒiii.
Sal. vol. C. Cervi ʒi.
M. f. pil. N. LX. Arg. obd. d. in Vitro.

en eindigde met haar, noch eenigen tyd, van dit laatste voorschrift, driemaal 's daags, vyf te doen neemen.

℞ *Extr. C. peruv.* ʒii.
Tartari Vitriol. Tach. ℈ii.
Pulv. Squillæ marinæ ℈d.
M. f. pil. N. LX. Arg. obd.

(*) Zie hier over, inzonderheid, MORGAGNI, *de Sedib. et Caussis Morb.* Epist. prima.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE ROSSE-EEND.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Rosse-Eend*, in 't Latyn *Anas fere fusca*, vel *media*, ook *Penelope*, in 't Engelsch *Pochard*, in 't Fransch *Millouin*, in 't Hoogduitsch *Rot-hals* en *Mittel-ent*, heeft, overeenkomstig met den naam van *Cane à tête rousse*, of *Eend met een rossen Kop*, zo als BELON dezelve opgeeft, den Kop, en een gedeelte van den Hals, ros *bruin*, of Kastanje bruin; deeze kleur loopt aan den Onderhals kringswyze om, en wordt gevolgd van zwart of donker bruin, desgelyks over de Borst en tot den Rug oploopende; de Vleugels hebben een graauwe zwartagtige tint zonder weerschyn; maar de Rug en de Zyden zyn aartig gewerkt: over een parelkleurden grond loopen fyne zwarte streepjes, by kleine zigezaagen. Volgens SCHWENCKFELD, is de Kop van het Wyfje niet ros gelyk die van het Mannetje, en heeft alleen eenige rosagtige *streepen*.

Van grootte is de *Rosse-Eend* als de *Brand-gans* (*), maar zyne gestalte veel lomper; *de al te ronde* gedaante geeft een logge houding aan deezen Vogel, die ook met moeite en zeer onbevallig loopt, en, om op den grond in evenwigt te blyven, noodig heeft, van tyd tot tyd, met de vlerken te slaan.

Het geluid, dat de *Rosse-Eend* slaat, gelykt meer op het geschuiffel van een grooten Slang, dan op de stem van een Vogel. Zyn breede Bek is zeer geschikt om in den modder te slobberen, Wormen te vinden, kleine Vischjes en Schelpvischen te vangen.

Twee Mannetjes deezer Vogelen, door den Heer BAILLON 's Winters op een Vogelplein gehouden, waren bykans altoos in 't water; in 't zelve betoonden zy zich sterk en moedig, en lieten niet toe, dat andere Eenden naderden; slagen met den Bek waren de middelen ter verwyderinge; maar de andere Eendvogels namen hun beurt waar als de *Rosse-Eenden* zich op den grond bevonden, en alle verdeediging der laatstgemelden bestondt als

(*) Zie de Beschryving van den *Brand-gans*, hier boven, bl. 464.

alsdan in na het water te vlugten. Schoon zy getemd, en zelfs vry gemeenzaam geworden waren, kon men ze niet lang houden, dewyl ze niet kunnen loopen, zonder de pooten te beſchadigen: het zand der wandelpaden in de tuinen hindert deeze Vogelen zo zeer als de grond van een Vogelplein; en, welke voorzorge de Heer BAILLON droeg, zy leefden niet langer dan zes weeken in den gevangen ſtaat.

„ Ik geloof," ſchryft deeze keurige Waarneemer, „ dat deeze Vogels tot het Noorden behooren; de myne bleeven 's nagts in 't water, zelfs wanneer het ſterk vroos; zy maakten 'er genoeg beweegings om te beletten dat het rondsom haar niet digt liep." — „ Voor het overige," voegt hy 'er nevens, „ eeten de *Roſe-Eenden* veel, en verteeren het voedzel zo vaardig als de andere Eenden; in den beginne eeten zy niets dan geweekt brood, vervolgens droog; doch kreegen het 'er met groote moeite door, zy moesten bykans elk oogenblik drinken; ik heb ze niet kunnen leeren Graan te eeten."

De Heer HEBERT, die, als een oplettend en vernuftig Jaager, in de jagt, andere vermaaken, dan dat van doodſchieten, heeft weeten te vinden, ſchenkt ons over deeze Vogels, gelyk wegens veele anderen, zeer gewigtige waarneemingen. Hy ſchryft: „ De *Roſe-Eenden* ſchynen my, naast de *Wilde-Eendvogels*, de talrykſte in de Landen, waar ik gejaagd heb. Zy komen tot ons in *Brie* op het einde van October, by benden van twintig tot veertig; zy vliegen veel ſneller dan de *Wilde-Eendvogels*, en het gedruis der vleugelen is geheel onderſcheiden: de Vogelbende vormt in de lugt een geſlooten Peloton, zonder een driehoek te maaken, gelyk de *Wilde-Eenden*. By derzelver aankomst zyn ze onrustig, zy ſtryken neer op groote poelen, oogenbliklyk daarop vliegen zy weder weg, vliegen veelmaalen rond, gaan heenen, komen één uur daar naa weder, en houden geen langer tyd ſtand. Wanneer ik ze geſchooten heb, is het altoos by geval geweest, en met zeer zwaar lood. Als zy haare veelvuldige wendingen in de lugt maakten, ſtaken zy alle uit door een dikken rosſen Kop, welke by ons in *Bourgogne* deezen Vogelen den naam van *Rougeot* heeft doen verwerven. — Zeer ongemaklyk vallen zy te naderen; en het is alleen in de Eenden-Kooijen van *Picardye* dat men ze veelvuldig kan dooden; des niettegenſtaande zyn ze zeer gemeen in *Bourgogne*, en men vindt ze te *Dijon* in de Vogel-Koopers Winkels bykans den geheelen Winter. Ik

heb

heb in *Brie* 'er een gedood, in de maand July, op een heeten dag. De Vogel kwam my voor op de oevers van een poel, te midden van het houtgewas, op eene zeer eenzaame plaats. Hy was vergezeld van eenen anderen, 't geen my deedt vermoeden, dat het een Paar was, en dat eenige Paaren van deeze Vogelſoort in *Frankryk* in groote moerasſen broeden."

Wy voegen 'er by, dat deeze Vogelſoort ook zeer zeldzaam is van onze Landen verwyderd voorkomt: want wy hebben uit *Louiſiane* een *Roſſe-Eend* ontvangen, gelyk aan de *Franſche*. Daarenboven, men herkent denzelfden Vogel in de *Quapacheanauthli* van FERNANDES (*), die den Heer BRISSON daarom de *Milloüin du Mexique* tytelt (†). —— Wat de verſcheidenheid in de *Franſche Roſſe-Eenden* betreft, door deezen laatstgemelden Vogelbeſchryver opgegeeven, onder de aanwyzing van *Milloüin Noir*; wy kunnen, deeze verſcheidenheid ons onbekend zynde, niets anders doen dan ons houden aan 't geen hy daar van zegt (‡).

(*) *Anatis fera genus, capite, collo, pectore ac ventre flavo... Alis cum dorſo e fusco fulvoque transverſis tæniis variis.* FERNAND. Cap. 194. p. 52.

(†) *Ornithologie*, Tom. VI. p. 390.

(‡) *Ornithol.* p. 389. *Anas fera fusca alis.* ALDROVAND. *Avi.* Tom. III. p. 221.

BRIEF VAN DEN HEER DE LUC AAN DEN HEER DELAMETHERIE; BERIGTGEEVINGEN BEHELZENDE OVER ZEKER VIERVOETIG DIER.

Windſor, 18 *April* 1792.

MYN HEER,

Ik zend u het antwoord van Dr. SMITH, aan wien ik bekend gemaakt had uw verlangen, om zyn gevoelen, en dat van den Heer PENNANT, te weeten over het nieuwe viervoetige Dier, hier te lande gekomen, onder den naam van de *Lion Monſter*, of de *Monſteragtige Leeuw*, waar van gy eene beſchryving gegeeven hebt in uw Maandwerk, *Journal de Phyſique*, Fev. 1792. (*).

Hy

(*) Wy hebben hier boven bl. 420, enz. de Beſchryving van

Hy ſchryft my: „ Ik vind my zeer vereerd met het „ verzoek van den Heer DELAMETHRIE, om myne gedag„ ten over dit Dier te mogen weeten. —— Wat de Fi„ guur betreft, dezelve is zeer wel afgebeeld door den „ Heer CHARLES CATTON, in zyn Werk, getyteld *Figu„ res of Animals*, waar hy 't zelve noemt, *Een Dier „ van het Beeren-geſlacht*, en zegt, dat het van *Patna* „ in *Bengale* (en niet uit *Africa*) komt. —— Ongeluk„ kig zyn de Figuuren niet genommerd, en dus kan ik „ u deeze in het Werk niet aanwyzen. De meeste der „ Figuuren van den Heer CATTON zyn wel getroffen, en „ inzonderheid de Afbeelding van dit Viervoetig Dier; „ maar zyne Beſchryving is niet Stelzelkundig; de Schry„ ver merkt alleén met rede op, dat de Huid van dit „ Dier van eene te verbaazende dikte is, om uit heete „ Gewesten te komen.

„ Myn Vriend, Dr. SHAW, Lid van het *Britſche Mu„ ſeum*, en een onzer bekwaamſte Dierkundigen, heeft „ een Stelzelmaatige Beſchryving van dit zelfde Dier „ gegeeven in No. 19, (Pl. 58 en 59) van het *Natura„ liſts Miſcellany*; waarin hy, eenſtemmig met den Heer „ PENNANT, hetzelve brengt tot het Geſlacht der *Bradypus* „ (der *Luyaarden*), en noemt *Bradypus-Urſinus*, en na„ der omſchryft *Bradypus niger, hirſutiſſimus, naſo elon„ gato nudo.* De Figuuren van Dr. SHAW zyn ontleend „ van die van den Heere CATTON; doch volgens de „ natuur gekleurd.

„ U het gevoelen van deeze twee Natuurkundigen opge„ geeven hebbende, is het myne van weinig aanbelangs; „ ondertuſschen kan ik 'er byvoegen, dat ik het zelfde „ gevoelen koesterde, naa een herhaald onderzoek van dit „ Dier. Het is een waare *Bradypus* in zyn geheele „ maakzel, en zulks blykt byzonder uit de *Tanden* en „ *Klaauwen*. Ook behoort het tot dat Geſlacht, uit hoof„ de van de voorkeuze van voedzel uit het Plantenryk, „ de zagtaartigheid van character en van zyn voorkomen; „ alleen betoont het meer werkzaamheids, dan andere „ ſoorten van dit zelfde Geſlacht. Het heeft geene over„ eenkomst met de *Beeren* of *Daſſen*, dan in 't geen „ LINNEUS *habitus* noemt; en ten deezen opzigte zelve „ is

van dit Dier, met eene *Afbeelding*, daar uit ontleend, gegeeven.

„ is de overeenkomst grooter met den *Bradypus tridactilus*.

„ Ik hoop, dat deeze ophelderingen van eenigen dienst „ zullen kunnen weezen voor den Heer DELAMETHRIE, „ en zal 'er alleen byvoegen, gisteren uit den Heer „ PENNANT vernomen te hebben, dat hy, in de nieuwe „ uitgave zyner *Historie der Viervoetige Dieren*, eene „ breedvoeriger Beſchryving zal geeven van den *Bradypus-Urſinus*, waarover ons gevoelen, voor 't overige, „ volſtrekt hetzelfde is.

„ Op dit oogenblik verſtaa ik, dat 'er eene zeer groote „ onzekerheid plaats heeft, over het Geboorteland deezes „ Diers; en ik kan my op geenerlei wyze verbeelden, dat „ het weezenlyk uit *Bengale* komt (*)."

(*) „ Ik heb," voegt de Heer J. C. DELAMETHRIE, in eene Aantekening, hier nevens, „ in de Openbaare Boekery, de Wer„ ken van de Heeren CATTON en SHAW, waarvan de Heer „ SMITH ſpreekt, gevonden. Ik bedank hem ten hoogſten voor „ de Ophelderingen my medegedeeld, als ook den Heer DE „ LUC. De Afbeeldingen, in die Werken gegeeven, weinig „ verſchillende van die ik in het *Journal de Phyſique* heb ge„ geeven, ben ik ontſlaagen van eene nieuwe te leveren. Het „ eenig aanmerkenswaardig onderſcheid *is, dat zy* niet ſpree„ ken van de Bulten op den rug.

„ Geen Snytanden.

„ Twee Hondstanden in elke Kaak.

„ Drie Maaltanden of Kiezen aan elke zyde in de Bovenkaak.

„ Zes Maaltanden aan elke zyde in de Onderkaak."

De volgende Brief, wegens hetzelfde Dier, *ons laater ter hand gekomen, gunnen wy gaarne hier nevens eene plaats, alzo de een kan dienen ter Opheldering van den anderen.*

Een

Den Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

WEL EDELE HEEREN!

In het 10de No. van Uw Ed. geacht Maandwerk, vind ik eene Beſchryving van een onbekend Dier, het welk, in *Engeland*, voor geld vertoond, en door den eigenaar het *Lion-Monſter* genaamd, word. By het ſlot van die Beſchryvinge wenscht men, dat een of ander *Engelsch* Natuurkundige eene volkomener Beſchryving daar van wilde geeven, dan men thans in ſtaat ware te leveren, en doordien ik een juist en naauwkeurig verhaal van dit zogenaamde *Monſterdier*, van de Heeren PENNANT en SHAW, voor myne *Natuurkundige Beſchouwingen* bekomen heb, meen ik het publiek geenen ondienst te zullen doen, Uw Ed. het zelve mede te deelen. In verwagting dat Uw Ed. het eene plaats zal geeven, ben ik, met alle achting,

WEL EDELE HEEREN!

Uw Ed. D. W. Dienaar,

's Hage,
10 November 1792.

R. WILDING.

BESCHRYVING VAN DEN BRADYPUS-URSINUS, OF BEER-LUYAARD.

Dit Dier is uit het binnenſte van *Bengaalen* (niet uit het binnenſte van *Africa*, gelyk de Heer DE LA METHRIE verkeerdlyk opgeeft) in *Engeland* gebragt: en is omtrent vier jaaren oud (in het jaar 1791.) Toen het eerst gevangen werd, had het, zegt men, omtrent de grootte van een *Baccoon*, en blafte gelyk een *Hond*; maar thans heeft het de grootte van eenen *Beer*, en geeft, wanneer het getergd word, een' ſoort van brullend geluid: in zyn algemeen voorkomen heeft het ook veel overeenkomst met dat Dier, en is zelfs door eenige Natuurkundigen daar onder gerangſchikt; dan zyne tanden, het byzondere maakſel van zyne pooten, en verſcheidene andere omſtandigheden beletten ons het als eenen *Beer* aan

te merken (*); en, hoewel men het den naam van *Luyaard* heeft gegeeven, heeft 't nogthans niets van den luyen aart dier Dieren, het is zelfs eerder levendig in zyne bewee-gingen; zich geduurig omdraaiende, gelyk een Hond, die zich ter ſlaap wil begeeven. Men zegt, dat het uit den grond gedolven is geweest, toen het gevangen werd; en nog ſchynt het eene geneigdheid te hebben om geduurig in den grond te delven.

Het gantſche lyf van dit Dier is met lang, ruw, zwart hair bedekt, dat op den rug veel langer is dan op het overige van het lighaam. Op het voorſte gedeelte van het lighaam valt het hair naar vooren; doch op het agterſte gedeelte naar agteren. De oogen zyn zeer klein: het voorhoofd is met kort zwartachtig hair bedekt, doch lichter dan het lyf-hair: door het midden van het voor-hoofd loopen twee lynregte ſtreepen, die eenigzins don-kerer zyn dan het grondhair; het onderſte deezer ſtree-pen is donker zwart, en maaken een' byna regten hoek, even boven de oogen, en vervolgens met eenen boog bo-ven de oogen loopende, maaken zy twee zwarte wenk-braauwen uit: het overige van het *gezigt*, beneden de oogen, is van eene bruinachtige vleeschkoleur.

De twee Hondstanden, in de bovenſte kaak, ſtaan omtrent twee duimen van elkanderen, die in de onderſte kaak ſtaan nog verder van elkanderen af. Aan elke zyde van de boven-ſte kaak heeft het drie *Molares*, of Maaltanden, waarvan de twee agterſte dubbeld zyn, en de voorſte enkeld. In de onderkaak heeft het, aan elke zyde, zes Maaltanden (†), waarvan het agterſte enkeld is, de twee volgende dub-beld, en de drie overige enkeld. De tong is glad, en heeft niets byzonders in haare vertooning. De ſnoet is eenig-zins langwerpig, en ſchynt een dwars lid of inwendig kraakbeen te hebben, dat eene byzondere beweeging van dit deel toelaat.

De nagels aan de voorſte pooten zyn vyf in getal, zeer ſterk,

(*) Het verbaazend hairbosch, dat dit Dier, volgens Uw Ed. overgenomene beſchryving, van de *Beeren* onderſcheid, kan ik noch in de beſchryving van de Heeren PENNANT en SHAW, noch in de afbeeldingen van de Heeren CATTON en KODDER, beſpeuren: waarſchynlyk heeft de verdeeling van het rug-hair tot dit gevoelen aanleiding gegeeven.

(†) In Uw Ed. beſchryving ſtaat verkeerdlyk, „ in elke kaak ſes Maaltanden."

ſterk, geboogen, en ſcherp; die van de agterſte pooten zyn korter en ſtomper.

Het aast greetig op tuingewaſſen en melk, en eet graag appelen; doch het ſchynt eenen tegenzin voor vleesch te hebben, ten zy het zelve van een zagten aart is, gelyk merg, dat het greetig uit een been zuigt; honig, zuiker, en andere zoetigheden, ſchynen voor dit Dier een lekkernyy te zyn.

Verder is de Beſchryving, door Uw Ed. van dit Dier medegedeeld, zeer naauwkeurig.

WAARNEEMINGEN OVER DEN INVLOED VAN DE WINDEN, EN VAN DEN OCEAAN, OP DE HETTE.

(Ontleend uit de *Experiments upon Heat*, by Major General Sir BENJAMIN THOMPSON, in de *Philoſophical Transactions*. Part. I. for 1792.)

Hoewel de deeltjes van de Lugt afzonderlyk, of elk op zich zelve, in ſtaat zyn om Hette te ontvangen en *over te brengen*, is nogthans de Lugt, in een ſtaat van rust, of als eene Vloeiſtoffe, welker deelen ten opzigte van elkander in rust zyn, niet bekwaam om de Hette te geleiden, of daaraan een Doortocht te geeven; met één woord, Hette is onbekwaam om *door een klomp van Lugt heen te trekken*, gaande van het eene deeltje tot het andere, en hieraan moet derzelver niet overbrengend vermogen voornaamlyk worden toegeſchreeven.

't Is ook aan deeze omſtandigheid, in een groote maate, dat men hebbe te erkennen, dat derzelver niet overbrengend vermogen, of ſchynbaare Warmte, wanneer men eenig dekzel gebruikt om de Hette te bepaalen, zo merkbaar toeneemt, als ze vermengd wordt met eene kleine hoeveelheid van eene zeer dunne, ligte, vaste zelfſtandigheid, als Zyde, Bont, Eiderdons en dergelyke; want, ſchoon deeze zelfſtandigheden, in de kleine maate, waarin zy gebruikt werden, naauwlyks, op eene aanmerkenswaardige wyze, zouden hebben kunnen beletten, dat de Lugt de *Hette* geleidde, of daaraan een *Doortocht* geeve, was dezelve bekwaam geweest om 'er door te dringen, nogthans veel belemmerings konden geeven, in de werking van dezelve over te brengen.

Doch daar is eene andere omſtandigheid, welke wy

noodzaaklyk in aanmerking moeten neemen, en deeze *is* de Aantrekking, welke plaats heeft tusſchen de Lugt en de bovengemelde Lichaamen, en andere dergelyke zelfſtandigheden, die een natuurlyk of kunſtig dekzel uitmaaken. Want, ſchoon de onbekwaamheid der Lugt om Doortocht aan de Hette te geeven, op de wyze, als vaste Lichaamen, en niet veerkragtige Vloeiſtoffen, dezelve doorlaaten, ons in ſtaat ſtelle om reden te geeven van derzelver Warmte, in zekere omſtandigheden, ſchynt, egter, het enkel toeſtaan van dit beginzel niet genoegzaam om reden te geeven van de zeer buitengewoone graaden van Warmte, welke wy ontmoeten in Pelteryen en in Vederen, en verſcheide andere Stoffen tot natuurlyke of kunſtige kleeding dienende; noch zelfs van die, welke wy in Sneeuw vinden; want, indien wy veronderſtellen, dat de Lugtdeeltjes de vryheid hebben om de Hette *weg te voeren*, welke men denkt, dat deeze Lichaamen bepaalen, zonder eenig ander beletzel of hinderpaal, dan die ontſtaat uit derzelver *vis inertiæ*, of de kragt, noodig om ze in beweeging te brengen, doet het zich als waarſchynlyk op, dat de toevloed van verſche *deeltjes koude Lugt*, en het daar uit volgend verlies van Hette, *veel ſchielyker* zou toegaan, dan wy het met *de daad bevinden*.

Dat 'er eene Aantrekking, en wel eene vry ſterke Aantrekking, daadlyk plaats hebbe tusſchen de Lugtdeeltjes en het fyne hair van Beesten-huiden, Vogel-vederen, Wol, enz. blykt door de verkleefdheid, met welke deeze zelfſtandigheden de Lugt, daarin beſlooten, vast houden, zelfs wanneer zy in 't water geworpen, of onder den ontvanger van eene Lugtpomp gebragt worden; en dat deeze Aantrekking weezenlyk tot de Warmte deezer Lichaamen behoort, denk ik dat gemaklyk te bewyzen valle.

In Vagten, by voorbeeld, de Aantrekking tusſchen de Lugtdeeltjes, en de fyne hairtjes, in welke dezelve beſlooten is, grooter zynde dan de vermeerderde veerkragt, of afſtooting van deeze deeltjes, met betrekking tot elkander, ontſtaande uit de Hette aan dezelve medegedeeld door het dierlyk Lichaam, wordt de Lugt in de Vagt, ſchoon verwarmd, niet ligt verplaatst; en dit dekzel van bepaalde Lugt is het daadlyk beſchutzel, welke het dierlyk Lichaam voor de uitwendige koude beveiligt. Deeze Lugt kan de Hette des Diers niet *wegvoeren*, dewyl de-

zel-

zelve bepaald is door de Aantrekking aan het Hair of de Vagt, en ze zeer bezwaarlyk, indien eenigzins, doorlaat.

Hieruit blykt, waarom Vagten, die fynst, langst en dikst zyn, desgelyks de warmſte bevonden worden; en waarom de Bever- en Otterhuiden, en van andere dergelyke Dieren, die zich veel in 't water onthouden, alsmede de Vederen van Watervogelen, in ſtaat zyn om de Hette van deeze Dieren in den Winter te beſluiten, ondanks de verregaande Koude en het groot afleidend vermogen des waters, waarin zy zwemmen. De Aantrekking tusſchen deeze zelfſtandigheden en de Lugt, welke derzelver tusſchenruimten vervult, is zo groot, dat die Lugt zelfs niet door de aanraaking van Water wordt uitgedreeven; doch, op haare plaats blyvende, het Lichaam van het Dier teffens bewaart voor nat en voor het beroofd worden van Hette, door de omringende koude Vloeiſtoffe. — En het is mogelyk, dat de drukking van deeze Vloeiſtoffe op het dekzel van Lugt, beſlooten in de tusſchenruimten van de Vagt, of van de Vederen, ten zelfden tyde de Warmte, of niet overbrengend vermogen, in zulker voege vermeerdert, dat het Dier, met de daad, niet meer Hette verliest in het Water dan in de Lugt; want het blykt, uit gedaane Proefneemingen, dat, in zekere omſtandigheden, de Warmte van een dekzel vermeerdert, door de deelen, waaruit hetzelve beſtaat, nader aan elkander te brengen, of door digtheid te doen toeneemen, ten koste van de dikte.

Beeren, Wolven, Vosſen, Haazen, en andere dergelyke viervoetige Dieren, Bewoonders van koude Gewesten, die niet veelvuldig te water gaan, hebben de Vagt veel dikker op den rug dan aan den buik. De verwarmde Lugt, de tusſchenruimten van de hairen des Diers vervullende, uit den aart genegen om opwaards te ryzen, ingevolge van de vermeerderde veerkragtigheid, zou veel gereeder uit de ruggen dan uit de buiken deezer viervoetige Dieren opklimmen, hadt de Voorzienigheid niet wyslyk tegen dit onheil zorge gedraagen; door de hinderpaalen in deeze deelen te vermeerderen; deeze houden de Lugt te rugge, en bepaalen dezelve tot het Lichaam van het Dier. — En dit, dunkt my, levert bykans een voldingend bewys op, voor de beginzels, aangenomen met betrekking tot de wyze waarop de Hette weggevoerd wordt door de Lugt, en de oorzaaken van het niet geleidend vermogen der Lugt, of derzelver ſchynbaare Warmte, wanneer zy,

met andere Lichaamen vereenigd zynde, als een dekzel werkt om de Hette te bepaalen.

De Sneeuw, die de oppervlakte des Aardryks, in den Winter, op hooge Breedten bedekt, is, ongetwyfeld, door den albehoedenden Schepper, beſtemd als een dekzel om 't zelve te beſchutten tegen de ſnydende Winden, uit de Poolgewesten, die geduurende het koude ſeizoen heerſchen.

Deeze Winden behouden, niettegenſtaande de groote ſtreeken lands, over welke zy heenen waaijen, derzelver ſcherpſnydenheid; zo lang de grond, waar over zy gaan, met Sneeuw bedekt is: en het is niet vóór dat zy, den Oceaan ontmoetende, door de aanraaking van deszelfs Wateren, de Hette verkrygen, welke de Sneeuw belet aan te neemen van de Aarde, dat derzelver ſnydende Koude afneemt, allengskens vermindert, en eindelyk geheel verdwynt.

Altoos worden de Winden veel kouder bevonden, wanneer de Grond met Sneeuw bedekt, dan wanneer dezelve daar van ontbloot, is. In 't algemeen veronderſtelt men, dat deeze Koude door de Sneeuw aan *de Lugt wordt* medegedeeld; doch dit is eene dwaaling; want *deeze Winden* zyn doorgaans veel kouder dan *de Sneeuw* zelve. De Winden behouden derzelver Koude, dewyl de Sneeuw belet dat ze verwarmd worden, ten koste des Aardryks; en dit levert een treffend bewys op van de nuttigheid der Sneeuw, om de Hette der Aarde, geduurende den Winter, in koude Gewesten, te bewaaren.

Het is opmerkenswaardig, dat deeze Winden zeldzaam van de Poolen rechtſtreeks na den Equator, maar van het Land na Zee, waaijen. Aan de Oostkust van *Noord-Amerika* komen de koude Winden uit het Noordwesten, doch op de Westkust van *Europa* blaazen zy op uit het Noordoosten.

Dat die Winden blaazen na deeze gedeelten, waar zy de Hette, welke zy zoeken, gereedst kunnen vinden, heeft niets zeldzaams in zich; en dat zy allengskens afneemen en ophouden, verwarmd zynde door de aanraaking der Wateren van den Oceaan, is desgelyks overeenkomſtig met de natuur en oorzaaken van derzelver beweeging; en, indien ik de vryheid mag gebruiken om eene giſſing in 't midden te brengen, ten aanzien van den voornaamen dienst die de Zeeën toebrengen, of reden te geeven waarom de evenredigheid van Water, meer de uit-

uitgeſtrektheid van het Land op onzen Aard- en Waterkloot zo groot is, zou dezelve hier op neder komen, dat zulks dient om eene meerdere gelykmaatigheid in de onderſcheidene Lugtſtreeken te onderhouden, door de Winden, die, op zekere tydperken, van de groote Vastelanden waaijen, te verwarmen, of te verkoelen.

Dat koude Winden veel zagter worden door over Zee te waaijen, en dat heete Winden verfriſcht worden door de aanraaking des Waters, gaat zeer vast; en het gaat even zeker, dat de Winden van den Oceaan, onder alle Lugtſtreeken, veel zagter zyn dan de Landwinden.

'Er valt geen twyfel aan, of de groote zagtheid der Lugtsgeſteltenisſe, in de Eilanden van *Groot-Brittanje* en *Ierland*, moet geheel en al toegeſchreeven worden aan derzelver afzondering van het nabuurig Vasteland door zo wyd eene Zee: en in alle gelyke liggingen, in alle deelen des Aardkloots, ontdekt men, dat ſoortgelyke oorzaaken ſoortgelyke uitwerkzels te wege brengen.

De koude Noordweſte Winden, die, geduurende den Winter, op de Kust van *Noord-America* heerſchen, waaijen zelden op meer dan honderd Mylen van 't Strand, en men vindt dezelve altoos min geweldig, en min ſnydend, als zy verder van het Land af zyn.

Deeze op zyn tyd wederkeerende Winden van de Vastelanden van *Europa*, en *Noord-America*, hebben meest plaats omtrent het einde van February, en in de maand Maart. En ik begryp, dat ze, met de daad, zeer veel toebrengen, om eene vroege Lente en een vrugtbaaren Zomer aan te voeren, bovenal, wanneer zy zeer ſterk zyn in Maart, en indien op dien tyd de grond wel met Sneeuw bedekt is. De geheele Dampkring van de Poolgewesten, door deeze Winden, als 't ware, na den Oceaan gebragt zynde, wordt daar verwarmd, en met Water vervuld; en, eene groote opeenhooping van Lugt boven de Zee het noodwendig gevolg zynde van de lange aanhoudenheid deezer koele Winden van het Strand, beginnen de warmer Zeewinden, by derzelver ophouden, noodzaaklyk te worden, en, zich verre en wyd over het Land verſpreidende, bieden zy der wederkomende Zonne hulpe in de Aarde te ontdoen van de overblyfzelen haarer Winterkleeding, en leeven te ſchenken aan de menigvuldige ſchoonheden van het herhooren jaar.

Die verwarmde Lugt, welke uit Zee komt, haare warmte gekreegen hebbende door de gemeenſchap met den

Oceaan, is, ingevolge daarvan, verzadigd met *Water*; vanhier de zagte Regenvlaagen in April en May, zo noodig tot een vrugtbaar ſaiſoen.

Met regt mag de Oceaan aangemerkt worden als de groote verzamelplaats- en gelykmaaker der Hette. De heilzaame invloeden daarvan, tot het bewaaren van eene gepaste gelykmaatigheid in den Dampkring, werken in alle Jaargetyden, en in alle Lugtſtreeken.

De verſchroeiende Landwinden onder de verzengde Lugtſtreek worden verkoeld door de aanraaking des Waters van den Oceaan, en, by beurtwisſeling, brengen de Zeewinden, die, op zekere uuren van den dag, in meest alle heete Landen, op Strand komen, verfriſſing mede, en ſchenken, als 't ware, een nieuw leeven aan de Dierlyke en Groeiende Schepping, kwynende en dorrende door de hette der brandende Zonne.

Welk eene groote uitgeſtrektheid Lands, thans het vrugtbaarſte op den Aardbodem, zou volſtrekt dor en onbewoonbaar weezen, ter oorzaake van de ondraaglyke Hette, moest dezelve die verfriſſende Zeewinden derven? En is het niet meer dan waarſchynlyk, *dat de* uiterſten van Hette en Koude in de onderſcheide *Saiſoenen*, onder de gemaatigde en koude *Lugtſtreeken*, *volſtrekt* onverdraagelyk zouden weezen, indien de invloed van den Oceaan geene gelykmaatigheid van Lugtsgeſteltenisſe onderhieldt?

Tot deeze zo heilzaame einden is de Oceaan wonder geſchikt, niet alleen uit hoofde van het groot vermogen des Waters om de Hette op te ſlurpen, en de groote diepte en uitgeſtrektheid van de onderſcheide Zeeën (die zodanig zyn, dat één Zomer of één Winter bezwaarlyk onderſteld kan worden, eenig merkbaar uitwerkzel te hebben in het verwarmen of verkoelen van deeze verbaazende hoeveelheid van Water); maar ook ter oorzaake van den aanhoudenden omloop, welke in den Oceaan zelve plaats heeft, door middel van de Stroomen. De Wateren onder de verzengde Lugtſtreek, door deeze Stroomen na de Poolgewesten gevoerd zynde, worden daar verkoeld door de aanraaking der koude Winden, en, dus derzelver Hette medegedeeld hebbende aan deeze ongaſtvrye Oorden, keeren zy na den Equator weder; de verfriſſing voor die verſchroeide Landen medebrengende.

De Wysheid en Goedheid der Voorzieningheid heeft men menigmaal in twyfel getrokken, ten opzigte van de ver-

verdeeling des Lands en Waters op de oppervlakte onzes Aardkloots; men hieldt de groote uitgeſtrektheid van den Oceaan voor een bewys van de weinige zorge voor den Mensch in die verdeeling. Maar hoe veel meer lichts wy krygen, wegens de weezenlyke geſchapenheid der dingen, en de veelvuldige nuttigheden van de onderſcheide deelen der zigtbaare Scheppinge, des te minder zullen wy overhellen om ons zelven toe te geeven in het maaken van zulke beuzelagtige vitteryen.

WAARNEEMINGEN OVER HET CHARACTER, DEN GODSDIENST, DE WYSBEGEERTE, EN DE WEETENSCHAPPEN DER ARABIEREN. Door Sir WILLIAM JONES, *Voorzitter in de Societeit te Bengalen.*

(Getrokken uit de *Aſiatic Reſcearches, or Transactions of the Society inſtituted in Bengal, for inquiring into the History and Antiquities, the Arts, Sciences, and Literature, of Aſia.* Vol. II.)

Den naam van *Arabie* geef ik, even gelyk de *Arabiſche* Aardrykskundigen dikwyls doen, aan dat wyduitgeſtrekt Schier-eiland, 't welk de *Roodezee* van *Africa* afſcheidt, de groote *Aſſyriſche* Rivier van *Irân*, en van 't welk de *Erythreſche* Zee het benedenſte gedeelte beſpoelt, zonder eenig gedeelte van de Westzyde uit te ſluiten, die geheel aan Zee zou liggen, indien 'er geen Landengte kwame tusſchen de *Middellandſche Zee* en de Zee van *Kolzom*; met één woord, ik noem *Arabie* dat Land, waarin de *Arabiſche* Taal en Letters, of die 'er eene zeer naauwe gemeenſchap mede hebben, zints onheuglyke tyden, in gebruik geweest zyn.

Arabie dus van *Indie* geſcheiden door een grooten Oceaan, of ten minſten door een breede Baay, kon bezwaarlyk eenige gemeenſchap met dit Land hebben, vóór dat de Zeevaart en Koophandel merklyken opgang gemaakt hadden: dewyl, nogthans, de *Hindus*, en het Volk van *Yemen*, beiden, in zeer vroegen tyde, handeldryvende Volken waren, heeft men ze waarſchynlyk te houden voor de eerſten, die, der Westlyke Wereld, Goud, Yvoor, en Reukwerken, uit *Indie* bezorgden, zo wel als het riekend Hout, in de *Arabiſche* taal *Alluwwa*, en in de *Sanscritiſche Agaru*, geheeten, 't welk allerbest groeit in *Anam*, of *Cochinchina*. 't Is ook mogelyk, dat een gedeelte

van de Afgodery der *Arabieren* uit dezelfde bron voortvloeije als die van de *Hindus*; maar zulk eene gemeenſchap kan niet anders beſchouwd worden, dan gedeeltlyk, en alleen toevallig.

De *Arabieren* zyn nooit te ondergebragt, noch heeft men op hun geen inbreuk gemaakt, dan alleen aan de grenzen; waar, met de daad, de *Phenicierſ*, *Perſianen*, *Ethiopiers*, *Egyptenaars*, en, in laateren tyde, de *Othmans*, *Tartaaren*, verſcheide Vastigheden verkreegen hebben; doch, met deeze uitzonderingen, hebben de Inboorelingen van *Hejàz* en *Yemen*, eeuwen lang, alleen de Heerſchappy behouden van hunne Woestynen en Weidlanden, van hunne Gebergten en vrugtbaare Valeyen; in deezervoege van de rest des Menschdoms afgezonderd, heeft dit zeldzaam Volk de oorſpronglyke Zeden, Taal, Wetzenstrekken en Character, behouden, zo lang en zo onderſcheiden als de *Hindus* zelve. —— Alle de oorſpronglyke en egte *Arabieren* van *Syrie*, die ik in *Europa* kende, die van *Yemen*, welken ik op het Eiland *Hindus* zag, waar 'er veelen van *Maskat* gekomen waren om handel te dryven, en die van *Hejàz*, die ik op *Bengalen* ontmoette, leveren een treffend verſchil op met de *Hindu*-Inwoonderen deezer Landſchappen. Hunne oogen ſtaan zeer leevendig, hun ſpraak is ras en onderſcheiden, hun voorkomen manlyk en agtbaar; aandagt en tegenwoordigheid van geest is op hun gelaad te leezen, en vryheid ſtraalt door in het weezen van den minſten onder hun. —— De Menſchen zullen altoos verſchillen in hunne begrippen van Beſchaafdheid, elk dezelve afmeetende naar de gewoonten, en vooroordeelen, van zyn eigen Land; maar, indien Heuschheid en Beleefdheid, een zugt voor Poëzy en Welſpreekenheid, een juister maatſtaf van eene volkomene Maatſchappy opleveren, hebben wy een uitmaakend bewys, dat het Volk in *Arabie*, zo ten Platten Lande als in de Steden, in Republicainſche en Monarchaale Staaten, in groote maate beſchaafd waren, veele eeuwen vóór hunne bemagtiging van *Perſie*.

De Taal der *Arabieren*, gelyk dezelve ongetwyfeld een der oudſten des Aardbodems is, zo behoeft zy voor geene te wyken in aantal van woorden, en juistheid van uitdrukking; doch het is zo waar als bewonderingswaardig, dat dezelve, noch in woorden, noch in woordſchikking, de minſte gelykvormigheid heeft met de *Sanſcrit*, of de groote moeder der *Indiaanſche* Taalen. Twee in 't oog-

oogloopende byzonderheden wyzen dit uit; de *Sanſcrit* heeft veel op, gelyk de *Griekſche*, de *Perſiſche* en *Duitſche*, Taal, doch in eene veel hooger maate, met zamengeſtelde woorden; terwyl de *Arabiſche* met alle Zustertaalen van zamengeſtelde woorden afkeerig is, en onveranderlyk zeer zamengeſtelde denkbeelden door omſchryving uitdrukt: zo dat, wanneer men een zamengeſteld woord aantreft in eenige taal van het *Arabisch* Schiereiland, 't zelve vrylyk mag geteld worden onder die van vreemde herkomſte. Ten anderen is het eene eigenſchap van de *Sanſcrit*, en van andere Taalen van denzelfden oorſprong, dat de wortelwoorden meest altoos *Tweeletterig* zyn, en die der *Arabiſche* Taale *Drieletterig*.

Men beweert, vry algemeen, dat de oude Godsdienst der *Arabieren* geheel *Sabeïsch* was; maar ik kan zo weinig onderſcheiden berigt geeven van het *Sabeïstisch* Geloof, of zelfs van de meening des woords, dat ik nog met geen vertrouwen over dit ſtuk durf ſpreeken. Dit gaat althans vast, dat de *Yemen* zeer vroeg vervielen tot de algemeene, ſchoon groove, dwaaling van de Zon en het Uitſpanzel aan te bidden: want zelf de *derde* onder de afſtammelingen van YOKTAN, die gevolglyk zo oud was als NAHOR, nam den bynaam aan van ABDUSHAM, of *Dienaar der Zonne*, en zyn Geſlacht, worden wy verzekerd, bewees byzondere Eere aan dit Hemellicht; andere Stammen vereerden de Planeeten en vaste Starren; maar de Godsdienst der Dichteren ſchynt zuivere *Theïsmus* geweest te zyn, dit weeten wy met zekerheid; dewyl wy *Arabiſche* Verzen bezitten, van eene ontwyfelbaare oudheid, welke Godvrugtige en verheevene gevoelens behelzen over de Goedheid, Regtvaardigheid, Magt en Alomtegenwoordigheid van ALLAH, of DE GOD. Indien een Opſchrift, 't geen men zegt op Marmer in *Yemen* gevonden te zyn, egt is, dan bewaarden de oude Inwoonders van dat Land den Godsdienst van EBER, en beleeden hun geloof in *Wonderwerken* en *een Toekomenden Staat*.

Men verhaalt ons mede, dat 'er zich eene groote overeenkomst opdoet, tuſſchen de Godsdienſten der *Heidenſche Arabieren* en de *Hindus*; maar, ſchoon dit waarheid zyn moge, zal nogthans eene overeenkomst, in het vereeren van de Zon en de Starren, geene verwantſchap tuſſchen de twee Volken bewyzen: de *Vermogens* van God vertoond als *vrouwlyke* Godheden, de aanbidding van *Steenen*, en de naam van den Afgod *Wudd*, mag ons doen

doen vermoeden, dat eenige van de *Hindu*-bygeloovigheden toegang in *Arabie* gevonden hebben; en, ſchoon wy, in de *Arabiſche* Geſchiedenis, geene voetſtappen ontdekken van zulk een Vermeesteraar of Wetgeever, als de groote SESAC, die gezegd wordt, Pylaaren opgeregt te hebben in *Yemen*, zo wel als aan den mond van de *Ganges*, zullen wy, nogthans, daar wy weeten dat *Sácya* een tytel is van BUDDHA, dien ik veronderſtel WODEN te weezen; naardemaal BUDDHA geen Inbooreling van *Indie* was, en dewyl de leeftyd van SESAC volkomen overeenſtemt met dien van *Sácya*, eene waarſchynlyke giſſing mogen vormen, dat deeze in de daad dezelfde Perſoon was, die van *Ethiopie* oostwaards trok, of als een Krygsheld, of als een Wetgeever, omtrent duizend jaaren vóór CHRISTUS, en wiens Godsdienſtplegtigheden wy thans zo verre uitgebreid vinden, als het Land van *Niſon*, of, gelyk de *Chineeſen* 't zelve noemen, *Japuen*, welke beide woorden de *Opgaande Zon* betekenen. *Sácya* kan afgeleid worden van een woord, *Magt* betekenende, of van een ander, *Groeiend voedzel* aanduidende: zo dat dit woord niet bepaale, of hy een Held dan een *Wysgeer* was: maar de tytel BUDDHA, of *Wyze*, mag ons doen gelooven, dat hy eer een Weldoener, dan een *Verdelger*, zyner Medemenſchen geweest hebbe: indien zyne Godsdienst, egter, waarlyk in eenig gedeelte van *Arabie* werd ingevoerd, dezelve heeft in dat Land niet algemeen kunnen weezen: en wy mogen vrylyk verklaaren, dat, vóór de *Mahomedaanſche* Omwenteling, de edele en geleerde *Arabieren* tot de *Theïſten* behoorden; maar dat een domme Afgodery onder de laagere volksſtanden heerschte.

Onder de *Arabieren* vind ik, tot den tyd hunnes uittochts, geen ſtap van eenige Wysbegeerte, dan de *Zedekunde:* en zelfs hun Stelzel van Zedekunde, hoe edelmoedig en uitgebreid het ook moge geweest zyn in de harten van eenige weinige doorlugtige Opperhoofden, was het over 't algemeen deerlyk bedorven, ten minſten eene Eeuw vóór de opkomst van MAHOMED: de uitſteekende Deugden, welke zy zich beroemden in te ſcherpen en te betragten, beſtonden in eene Verſmaading der Rykdommen, en zelfs van den Dood: maar, in de Eeuw der *Zeven Dichteren*, was hunne Milddaadigheid veranderd in dwaaze Verkwisting; hun Moed in Woestheid, en

en hun Geduld in eene Hardnekkigheid, om vrugtlooze gevaaren in den mond te loopen. De Dichtſtukken, getyteld *Almoállakat* (*), leveren eene juiste ſchilderye op van hunne Deugden en Ondeugden, van hunne Wysheid en Dwaasheid; en toonen, wat men beſtendig te wagten hebbe van lieden met open harten en ziedende driften, zonder wet om de Hartstogten te beteugelen, en weinig Godsdienst om ze te bedwingen.

Weinige Gedenktekens der Oudheid zyn in *Arabie* bewaard, en van deeze weinige zyn de naarigten zeer onzeker; dan wy behoeven geen oude Gedenktekens of Overleveringen, ten bewyze dat de *Arabieren*, zo van *Hejàz* als *Yemen*, van eenen geheel anderen Stam komen, dan de *Hindus*.

De Zeden der *Hejàzi-Arabieren*, die wy weeten, dat ſtand gehouden hebben, van SALOMO's tyd, tot de tegenwoordige Eeuwe, begunſtigden in geene deele de aankweeking der *Kunſten*; en, wat de *Weetenſchappen* betreft, wy hebben geen reden om te gelooven, dat zy kennis aan eenige hadden: want, voor liefhebbery, Naamen aan de Starren te geeven, welke hun van dienst waren in hunne herderlyke of rooverſche omzwervingen in de Woestynen, en in hunne Weerwaarneemingen, kunnen, bezwaarlyk, als een weezenlyk gedeelte der Starrekunde beſchouwd worden. —— De eenige Kunſten, waarin zy na uitſteekenheid dongen, (ik zonder het Paardryden en den Wapenhandel uit) waren Dicht- en Redenrykkunde. Dat wy niets van hunne opſtellen in ondicht hebben, ouder dan de *Koran*, mag, misſchien, toegeſchreeven worden aan de weinige kennis, welke zy in de Schryfkunst ſchynen bezeten te hebben; aan de voorkeuze, welke zy aan dichterlyke opſtellen gaven, en de gemaklykheid, waar mede men verzen van buiten leert. Dan hunne geheele Geſchiedenis wyst uit, dat zy zeer welſpreekend waren, en een wonderbaar vermogen bezaten, om, zonder voorbereiding, vloeiend en klemmend te ſpreeken. — Nooit heb ik kunnen ontdekken, wat zy meenden door de Boeken *Rawáſim* genaamd; doch veronderſtel, dat het verzamelingen waren van hunne Gemeene of Gewoonlyke Wet. — Het ſchryven was by hun zo weinig in gebruik, dat hunne oude Dichtſtukken,

(*) Van deeze is eene *Engelſche* Vertaaling voorhanden.

ken, welke wy thans kunnen leezen, bykans aangemerkt mogen worden als oorſpronglyk ongeſchreeven: en ik hel over, om te denken, dat SAMUEL JOHNSON's redenkaveling, over de verregaande onvolkomenheid van ongeſchreevene Taalen, te algemeen is: naardemaal eene Taal, welke alleen geſprooken wordt, egter zeer beſchaafd kan zyn, door een Volk, 't welk, gelyk de oude *Arabieren*, de verbetering zyner Taale een Volksbelang rekent, ſtaatlyke zamenkomſten bepaalt om Dichterlyke Bekwaamheden ten toon te ſpreiden, en het een pligt rekent, de Kinderen de meest goedgekeurde Stukken van buiten te doen leeren.

De *Yemen* hadden mogelyk meer *Handwerklyke Kunſten* en misſchien meer *Weetenſchaps:* dan, ſchoon hunne Havens de Marktplaatzen moeten geweest zyn, tot het dryven van den uitgeſtrekten Koophandel, tuſſchen *Egypte* en *Indie*, of een gedeelte van *Perſie*, bezitten wy nogthans geene zekere bewyzen van hunne vordering in de Zeevaart, of zelfs in de Handwerklyke Kunſten.

Dat de *Arabieren* der Woestyne Speeltuigen bezaten, en Naamen voor de onderſcheide Muzyknooten, als mede, dat zy veel vermaaks vonden in de toonkunst, *weeten* wy in 't zekere; doch hunne Snaar- en Blaastuigen waren, naar allen ſchyn, zeer eenvoudig, en, zo ik vermoede, was hun Muzyk weinig meer dan een natuurlyk en zamenſtemmend ophaalen van hunne Treur- en Minnezangen. —— De zonderlinge eigenſchap hunner Taale, en het vermyden van zamengeſtelde woorden, mag, volgens het denkbeeld van BAÇON, aangedrongen worden als een bewys, dat zy geene vorderingen in de Kunſten gemaakt hadden, „ welke," gelyk hy ſchryft, „ eene verſcheidenheid van zamenvoegingen vorderen, om „ de zamengeſtelde begrippen, daar uit herkomſtig, uit „ te drukken:" doch deeze byzonderheid moet misſchien geheel toegeſchreeven worden aan den aart der Taale, en den ſmaak der geenen, die dezelve ſpraken: vermids de oude *Duitſchers*, die geen Kunſten verſtonden, blyken, ſmaak gevonden te hebben in zamengeſtelde woorden, welke Dicht- en Redenkunst, iemand veelligt zou begrypen, zo zeer vereischten als eenige andere Kunst.

Zo groot, over 't geheel genomen, was de ſterkte der bekwaamheden, natuurlyk, of door gewoonte, verkreegen, door welke de *Arabieren* zich boven anderen deeden uitſteeken, dat wy ons niet behoeven te verwonderen, wanneer wy

wy die flikkering van vernuft zien, 't welk zy betoonden, zo verre als hunne wapenen zich uitſtrekten, als zy buiten hunne oude grenspaalen kwamen, en als een watervloed zich uitbreidden over het groote Ryk van *Irân*. Dat een Geſlacht van *Tátis*, of *Zwervers*, gelyk de *Perſiaanen* hun noemen, „ die de Melk der Kameelen dronken en Spring„ haanen aten," het in den zin kreeg, om het Koningryk van *Feridun* te onder te brengen, wordt door den Veldheer van YEZDEGIRD's Leger aangemerkt, als het ſterkſte blyk van de ligtzinnigheid en veranderlykheid der Fortuine; maar FIRDAUSI, een volkomen Kenner van de *Aſiatiſche* Zeden, en zeer onpartydig, vertoont de *Arabieren*, zelfs in de dagen van FERIDUN, als „ verſmaadende „ alle ſoort van afhangelykheid van dien Monarch; zich „ verheugende in hunne vryheid, vermaak ſcheppende in „ welſpreekenheid, weldaadigheid, en krygsverrigtingen; „ maakende die, gelyk de Dichter zegt, de geheele Aar„ de rood als wyn, met het bloed hunner vyanden, en „ de Lugt als een bosch door hunne zwaare Speeren!" Met zulk een Character waren zy geſchikt, om elk Land, waarin zy konden vallen, te vermeesteren; en, indien ALEXANDER op hun Land een Krygskans gewaagd hadt, zouden zy ongetwyfeld een hardnekkigen, en waarſchynlyk een gelukkigen, wederſtand geboden hebben.

LEEVENSMERKWAARDIGHEDEN VAN EDUARD CHRISTIAAN VAN KLEIST, BEROEMD KRYGSHELD EN DICHTER.

EDUARD CHRISTIAAN VAN KLEIST, een beroemd *Duitſch* Dichter, en een Krygsheld van uitſteekende dapperheid, zag, in den Jaare MDCCXV, te *Zeblin*, in *Pomeren*, het eerſte leevenslicht. Met zyn negende jaar werd hy na *Cron*, in *Pooken*, ter Schoole gezonden, en zette zyne Letteroefeningen vervolgens te *Dantzich* en *Koningsbergen* voort.

Den loop zyner Letteroefeningen voleindigd hebbende, ging hy zyne Bloedverwanten in *Deenemarken* bezoeken, die hem uitnoodigden om in dat Ryk zich neder te zetten: vergeefſche poogingen aangewend hebbende, om, als Regtsgeleerde, eenige bevordering te verkrygen, tradt hy, met zyn één en twintigſte jaar, in *Deenſchen* Krygsdienst. Naa deezen ſtap bevlytigde hy zich op alle Weetenſchappen, tot

tot den Kryg betrekking hebbende, met dezelfde naarſtigheid als hy voorheen zich in de Regtsgeleerdheid oefende.

Met den aanvang der Regeering van FREDERIK DEN II, Koning van *Pruiſſen*, in den Jaare MDCCXL, trok de Heer KLEIST na *Berlin*; hy werd voorgeſteld aan zyne Majeſteit, die hem een Luitenants-plaats gaf, in 't Regiment zyns Broeders, Prins HENDRIK; hy woonde alle de Veldtochten by, die de eerſte vyf jaaren der Regeering van FREDERIK DEN II onderſcheiden.

In den jaare MDCCXLIX, werd hy tot Capitein bevorderd, en gaf, in dit jaar, zyn uitmuntend Dichtſtuk, *de Lente*, uit. Vóór het uitbarſten des laatſten Oorlogs, verkoos de Koning, KLEIST met eenige andere Officieren te *Potsdam*, tot metgezellen van den jongen Prins FREDERIK WILLEM van *Pruiſſen*, en om aan diens tafel te eeten. By den eerſten Veldtocht, in 't jaar MDCCLVI, werd hy benoemd tot Major van *Hauſen's* Regiment; 't zelve toen te *Leipzich* in bezetting liggende, hadt hy tyd om verſcheide nieuwe Dichtſtukken af te maaken.

Naa den ſlag van *Rosbach*, droeg de Koning, by eenen eigenhandigen Brieve, aan KLEIST den last op, om het Opzigt over het groote Hospitaal, te *Leipzich* aangelegd, op zich neemen. Te deezer gelegenheid werd zyne Menschlievenheid door de Zieken en Gewonden van Vriend en Vyand gepreezen; en zyn, Onbaatzugtigheid door alle de Inwoonderen van *Leipzich* bewonderd.

Wanneer Prins HENDRIK, in den jaare MDCCLVIII, te *Leipzich* kwam, verlangde de Heer KLEIST in diens Leger met het Regiment van *Hauſen* te dienen; gereed werd dit verzoek ingewilligd. Aan gelegenheden, om Krygseere te behaalen, kon het niet wel ontbreeken onder dat groote Legerhoofd; en hy deelde altoos zyn moed mede aan het Battaillon, onder zyn bevel ſtaande. —— Hy diende ook onder dien Prins in 't begin des Veldtochts van MDCCXLIX, in *Frankenland*, en in alle de Krygstochten van dat Leger, tot hy, met de Legermagt, onder den Generaal FINK, last kreeg zich by 's Konings Leger te voegen.

Op den twaalfden van Oogstmaand viel de bloedige Veldſlag by *Kunersdorf* voor, waar in de dappere KLEIST ſneuvelde. Hy was onder die het *Ruſſiſch* Leger van de zyde aanvielen, en hielp drie Batteryen vermeesteren. In dit bloedig gevegt ontving hy twaalf kneuzingen; en de twee

twee voorſte vingers van zyn rechter hand gewond zynde, moest hy zich van zyn ſlinker bedienen om het Zwaard te voeren. Zyn post van Major verpligtte hem achter de Gelederen te blyven: dan hy bemerkte niet, dat de Bevelhebber der Battaillons gewond en weggebragt was, of hy ſtelde zich aan 't hoofd, en voerde 't zelve, te midden van het verſchriklykſt vuur van 's Vyands Geſchut, tegen de vierde Battery aan. Hy verzogt het Regiments vaandel te mogen hebben, en, dit in den arm houdende, voerde hy het aan. Hier kreeg hy een kogel in den ſlinker arm; toen niet langer in ſtaat om het zwaard in de ſlinker hand te houden, greep hy het weder in de regter, en hieldt het met de twee achterſte vingers en den duim. Dus rukte hy voor uit, en was dertig ſchreden van de Battery, toen zyn regter Dye beſchadigd werd door een ſchampſchoot van een groote kogel: hy viel van zyn Paard; zyn volk toeroepende: „Myne Kinderen! verlaat uwen Koning niet!" Met behulp van die hem omringden, poogde hy, tot tweemaalen toe, weder te Paard te klimmen; doch zyn kragt begaf hem, en hy viel in zwym. Daarop bragt men hem achter de linie, waar de Chirurgyn, bezig met zyne wonden te verbinden, doodgeſchooten werd.

De *Cozakken*, kort daarop aanrukkende, kleedden den Heer KLEIST naakt uit, en wierpen hem op eene morslige plaats neder; hier vonden eenige *Ruſſiſche* Huſaaren hem in den nagt, en bragten hem by 't vuur van de hoofdwagt, dekten hem met een mantel, en gaven hem een hoed op 't hoofd; ook reikten zy hem eenig brood en water toe. In den morgenſtond boodt een hunner hem een ſtuk gelds aan, 't welk hy weigerde: dan hy lag het op zyn dekmantel neder, en vertrok met zyne makkers. Welhaast keerden de *Cozakken* weder, en namen alles weg, wat de edelmoedige *Huſaaren* hem geſchonken hadden. Dus lag hy weder naakt op den grond, en bleef in dien jammerlyken toeſtand tot op den middag, wanneer een *Ruſſiſch* Officier hem herkende, en in een wagen na *Frankfort aan den Oder* deedt voeren; hier kwam hy in den avond aan, zeer zwak; de Heelmeesters bragten hem terſtond alle mogelyke hulp toe; maar de gebrooken beenderen vaneen ſplytende, borst 'er een ſlagader, en hy ſtierf door verlies van bloed.

Frankfort toen in 's Vyands handen zynde, beſtelden zy deezen *Pruiſſiſchen* Held met alle Krygseere ten grave:

de Stads Bevelhebber, een groot aantal *Ruſſiſche Officieren*, de Stads Regeering, met de Hoogleeraaren en de Studenten, maakten de Lykſtatie uit, voorgegaan door Treurmuzyk.

De in *Duitschland* zeer bewonderde Dichtwerken van deezen ongelukkig geſneuvelden Dichter zyn, in twee Deelen in 8vo, fraai gedrukt, en ſtrekken hem ter Onſterflyke Naagedagtenisſe.

RELICO.

Een Africaansch Vertelzel.

Uit het *Fransch.*

Indien wy, gelyk de *Perſiaanen* beweeren, mogten gelooven, dat het Heelal onderworpen is aan twee Beginzelen, welk een al het goede, en welk ander al het kwaade, op deeze weereld veroorzaakt, zouden wy, in de daad, moeten overhellen om vast te ſtellen, dat *Africa* het Gewest is, waar het kwaade Beginzel, op eene byzondere wyze, zyne Magt *uitoefent*. Geen gedeelte der Aardkloots brengt zulk eene verſchcidenheid *van* Vergiften, zo veele wilde Dieren, en *venynige kruipende* Dieren, voort. Het weinige, 't geen wy weeten van de Geſchiedenis van *Marocco*, van de Negers van *Ardra*, van de Jaggas, de ingeboorene Kustbewoonders, zo verre als het Land der *Hottentotten*, heeft veel overeenkomsts met de Natuurlyke Hiſtorie der Leeuwen, Panthers en Slangen, die, op eene zo waardige wyze, dit verzengd Gewest in gemeenſchap bezitten, met de Menſcheneetende Vorſten, die de Gevangenen verkoopen, of derzelver vleesch eéten. Te midden van deeze afzigtige en ſchriklyke tooneelen, waar eenigen hunne Kinderen verkoopen, en anderen de Gevangenen ten lyve in ſlaan, mogen wy ſoms blyken ontmoeten van Natuurlyk Regt, van edelmartige *Deugd*, van Standvastigheid in lyden, en eene grootmoedige veragting des Doods. Deeze voorbeelden, hoe ſchaars dezelve ook mogen weezen, zyn genoegzaam, om ons deel te doen neemen in dit vernederd gedeelte des Menſchdoms, om ons te doen gedenken dat zy Menſchen zyn, eveneens als, in een dorre Zandwoestyn, eenige weinige groene bladeren van een op zich zelve ſtaande plant, die de Reiziger, van tyd tot tyd, te zyner verangenaaminge ontdekt, genoegzaam zyn om hem te verzekeren, dat hy nog op den aardbodem wandelt.

In het Koningryk *Juida*, op de Kust van *Guinea* gelegen, by de *Kaap der drie Puntan*, en niet verre van *Sabi*, de Hoofd-

ſtad,

ſtad, woonde, in den Jaare 1727, eene arme Weduwe, DARINA geheeten. Zy was de Moeder van drie Zoonen, welke zy hadt opgekweekt met eene tederheid, gelukkig der Menschlyke Natuur algemeen eigen; maar zeer zeldzaam in Lugtſtreeken, waar de Kinderen als Koopwaar aangemerkt, en door gevoellooze Ouderen tot Slaaven verkogt worden. De oudſte dezer Zoonen heette GUBERI, de tweede TELOA, en de jongſte SELICO. Alle deezen waren beminnelyk, en gevoelig van hart; zy aanbaden hunne goede Moeder, die, thans oud en zwak, alleen van het vlytbetoon deezer Kinderen leefde. De Rykdom van dit Gezin beſtondt in een Hut, waarin het woonde, met een klein Veld daar by liggende; de Maiz, welke daar groeide, diende ten leevens onderhoud. Elken morgen, ging, beurtlings, een der drie Broederen op de jagt, een ander arbeidde op het land, en de derde bleef by de Moeder t'huis. De Jaager bragt zyn gevangen Wild, en zomtyds eenig Honig, in de Hut; de Landwerker bragt het geen het Land opleverde, en hy, die t'huis bleef, maakte het eeten gereed. 's Avonds hielden zy gezamenlyk den maaltyd, om ſtryd zich beyverende om de oude Moeder dienst te doen: zy ontvingen haaren zegen, en, zich aan elkanders zyde op ſtroo nedervlyende, gingen zy ſlaapen tot den morgen.

SELICO, de jongſte der Broederen, ging menigwerf na de Stad, om de eerſte vrugten des Oogsts te brengen, als eene offerande voor dit arme Gezin, in den Tempel van de groote Godheid huns Lands. Deeze Godheid is, gelyk men weet, een Slang, van die ſoort, welke niet vergiftig is, en geen leed doet. Terwyl zy alle vergiftige Slangen, zo veel mogelyk, uitrooijen, wordt het voor een doodverdienende misdaad gehouden, één der in *Juida* geëerbiede Slangen te dooden. Te deezer oorzaake is het getal dier heilige Slangen, in het oneindige, vermeerderd; in 't midden hunner Steden en Dorpen, en zelfs in de Huizen, ontmoet men, waar men komt, deeze Godheden, die gemeenzaam by hunne Vereerders voedzel neemen, by het vuur ſlaapen, en op de bedden Jongen werpen; dit laatſte wordt by hun als een allergunſtigst voorteken aangezien.

Van alle de Negers in *Juida* was SELICO de zwartſte, de welgemaaktſte, en de beminnelykſte. In den Tempel hunner groote Godheid hadt hy de jonge BERISSA, de Dogter des Opperprieſters, gezien, die, door haare gedaante, ſchoonheid en bevalligheid, alle andere jonge Dogteren haars lands overtrof. SELICO ontſtak in liefde tot BERISSA, en wekte haare wederliefde op. Elken Vrydag, de Dag by de Negers beſtemd tot rust en Godsdienstoefening, vervoegde zich de jonge Minnaar Tempelwaards, en ſleet den dag in 't gezelſchap van zyne dierbeminde BERISSA, ſprak tot haar van zyne Moeder, van zyne tedere liefde, en het geluk, 't welk zy, door den Huwelyksband vereenigd, zouden ſmaaken. BERISSA ſcheen desgelyks niet te verheelen, dat zy even zeer verlangde, na het aanbreeken van dit

de Stads Bevelhebber, een groot aantal *Ruſſiſche Officieren*, de Stads Regeering, met de Hoogleeraaren en de Studenten, maakten de Lykſtatie uit, voorgegaan door Treurmuzyk.

De in *Duitschland* zeer bewonderde Dichtwerken van deezen ongelukkig geſneuvelden Dichter zyn, in twee Deelen in 8vo, fraai gedrukt, en ſtrekken hem ter Onſterflyke Naagedagtenisſe.

RELICO.

Een Africaansch Vertelzel.

Uit het *Fransch.*

Indien wy, gelyk de *Perſiaanen* beweeren, mogten gelooven, dat het Heelal onderworpen is aan twee Beginzelen, welk een al het goede, en welk ander al het kwaade, op deeze weereld veroorzaakt, zouden wy, in de daad, moeten overhellen om vast te ſtellen, dat *Africa* het Gewest is, waar het kwaade Beginzel, op eene byzondere wyze, zyne *Magt uitoefent*. *Geen* gedeelte der Aardkloots brengt zulk eene verſchcidenheid *van* Vergiften, zo veele wilde Dieren, en *venynige kruipende* Dieren, voort. Het weinige, 't geen wy weeten van de Geſchiedenis van *Marocco*, van de Negers van *Ardra*, van de Jaggas, de ingeboorene Kustbewoonders, zo verre als het Land der *Hottentotten*, heeft veel overeenkomsts met de Natuurlyke Hiſtorie der Leeuwen, Panthers en Slangen, die, op eene zo waardige wyze, dit verzengd Gewest in gemeenſchap bezitten, met de Menſcheneetende Vorſten, die de Gevangenen verkoopen, of derzelver vleesch eeten. Te midden van deeze afzigtige en ſchriklyke tooneelen, waar eenigen hunne Kinderen verkoopen, en anderen de Gevangenen ten lyve in ſlaan, mogen wy ſoms blyken ontmoeten van Natuurlyk Regt, van edelmartige Deugd, van Standvastigheid in lyden, en eene grootmoedige veragting des Doods. Deeze voorbeelden, hoe ſchaars dezelve ook mogen weezen, zyn genoegzaam, om ons deel te doen neemen in dit vernederd gedeelte des Menschdoms, om ons te doen gedenken dat zy Menſchen zyn, eveneens als, in een dorre Zandwoestyn, eenige weinige groene bladeren van een op zich zelve ſtaande plant, die de Reiziger, van tyd tot tyd, te zyner verangenaaminge ontdekt, genoegzaam zyn om hem te verzekeren, dat hy nog op den aardbodem wandelt.

In het Koningryk *Juida*, op de Kust van *Guinea* gelegen, by de *Kaap der drie Punten*, en niet verre van *Sabi*, de Hoofd-

ſtad,

ſtad, woonde, in den Jaare 1727, eene arme Weduwe, DARINA geheeten. Zy was de Moeder van drie Zoonen, welke zy hadt opgekweekt met eene tederheid, gelukkig der Menschlyke Natuur algemeen eigen; maar zeer zeldzaam in Lugtſtreeken, waar de Kinderen als Koopwaar aangemerkt, en door gevoellooze Ouderen tot Slaaven verkogt worden. De oudſte dezer Zoonen heette GUBERI, de tweede TELOA, en de jongſte SELICO. Alle deezen waren beminnelyk, en gevoelig van hart; zy aanbaden hunne goede Moeder, die, thans oud en zwak, alleen van het vlytbetoon deezer Kinderen leefde. De Rykdom van dit Gezin beſtondt in een Hut, waarin het woonde, met een klein Veld daar by liggende; de Maiz, welke daar groeide, diende ten leevens onderhoud. Elken morgen, ging, beurtlings, een der drie Broederen op de jagt, een ander arbeidde op het land, en de derde bleef by de Moeder t'huis. De Jaager bragt zyn gevangen Wild, en zomtyds eenig Honig, in de Hut; de Landwerker bragt het geen het Land opleverde, en hy, die t'huis bleef, maakte het eeten gereed. 's Avonds hielden zy gezamenlyk den maaltyd, om ſtryd zich beyverende om de oude Moeder dienst te doen: zy ontvingen haaren zegen, en, zich aan elkanders zyde op ſtroo nedervlyende, gingen zy ſlaapen tot den morgen.

SELICO, de jongſte der Broederen, ging menigwerf na de Stad, om de eerſte vrugten des Oogsts te brengen, als eene offerande voor dit arme Gezin, in den Tempel van de groote Godheid huns Lands. Deeze Godheid is, gelyk men weet, een Slang, van die ſoort, welke niet vergiftig is, en geen leed doet. Terwyl zy alle vergiftige Slangen, zo veel mogelyk, uitrooijen, wordt het voor een doodverdienende misdaad gehouden, één der in *Juida* geëerbiede Slangen te dooden. Te deezer oorzaake is het getal dier heilige Slangen, in het oneindige, vermeerderd; in 't midden hunner Steden en Dorpen, en zelfs in de Huizen, ontmoet men, waar men komt, deeze Godheden, die gemeenzaam by hunne Vereerders voedzel neemen, by het vuur ſlaapen, en op de bedden Jongen werpen; dit laatſte wordt by hun als een allergunſtigst voorteken aangezien.

Van alle de Negers in *Juida* was SELICO de zwartſte, de welgemaaktſte, en de beminnelykſte. In den Tempel hunner groote Godheid hadt hy de jonge BERISSA, de Dogter des Opperprieſters, gezien, die, door haare gedaante, ſchoonheid en bevalligheid, alle andere jonge Dogteren haars lands overtrof. SELICO ontſtak in liefde tot BERISSA, en wekte haare wederliefde op. Elken Vrydag, de Dag by de Negers beſtemd tot rust en Godsdienstoefening, vervoegde zich de jonge Minnaar Tempelwaards, en ſleet den dag in 't gezelſchap van zyne dierbeminde BERISSA, ſprak tot haar van zyne Moeder, van zyne tedere liefde, en het geluk, 't welk zy, door den Huwelyksband vereenigd, zouden ſmaaken. BERISSA ſcheen desgelyks niet te verheelen, dat zy even zeer verlangde, na het aanbreeken van dit

de Stads Bevelhebber, een groot aantal *Ruſſiſche Officieren*, de Stads Regeering, met de Hoogleeraaren en de Studenten, maakten de Lykſtatie uit, voorgegaan door Treurmuzyk.

De in *Duitschland* zeer bewonderde Dichtwerken van deezen ongelukkig geſneuvelden Dichter zyn, in twee Deelen in 8vo, fraai gedrukt, en ſtrekken hem ter Onſterflyke Naagedagtenisſe.

RELICO.

Een Africaansch Vertelzel.

Uit het *Fransch.*

Indien wy, gelyk de *Perſiaanen* beweeren, mogten gelooven, dat het Heelal onderworpen is aan twee Beginzelen, welk een al het goede, en welk ander al het kwaade, op deeze weereld veroorzaakt, zouden wy, in de daad, moeten overhellen om vast te ſtellen, dat *Africa* het Gewest is, waar het kwaade Beginzel, op eene byzondere wyze, zyne Magt *uitoefent*. Geen gedeelte der Aardkloots brengt zulk eene verſchcidenheid *van* Vergiften, zo veele wilde Dieren, en *vernynige kruipende* Dieren, voort. Het weinige, 't geen wy weeten van de Geſchiedenis van *Marocco*, van de Negers van *Ardra*, van de *Jaggas*, de ingeboorene Kustbewoonders, zo verre als het Land der *Hottentotten*, heeft veel overeenkomsts met de Natuurlyke Hiſtorie der Leeuwen, Panthers en Slangen, die, op eene zo waardige wyze, dit verzengd Gewest in gemeenſchap bezitten, met de Menſcheneetende Vorſten, die de Gevangenen verkoopen, of derzelver vleesch eéten. Te midden van deeze afzigtige en ſchriklyke tooneelen, waar eenigen hunne Kinderen verkoopen, en anderen de Gevangenen ten lyve in ſlaan, mogen wy ſoms blyken ontmoeten van Natuurlyk Regt, van edelmartige Deugd, van Standvastigheid in lyden, en eene grootmoedige veragting des Doods. Deeze voorbeelden, hoe ſchaars dezelve ook mogen weezen, zyn genoegzaam, om ons deel te doen neemen in dit vernederd gedeelte des Menschdoms, om ons te doen gedenken dat zy Menſchen zyn, eveneens als, in een dorre Zandwoestyn, eenige weinige groene bladeren van een op zich zelve ſtaande plant, die de Reiziger, van tyd tot tyd, te zyner verzamenlinge ontdekt, genoegzaam zyn om hem te verzekeren, dat hy nog op den aardbodem wandelt.

In het Koningryk *Juida*, op de Kust van *Guinea* gelegen, by de *Kaap der drie Puntan*, en niet verre van *Sabi*, de Hoofd-

ſtad,

ſtad, woonde, in den Jaare 1727, eene arme Weduwe, DARINA geheeten. Zy was de Moeder van drie Zoonen, welke zy hadt opgekweekt met eene tederheid, gelukkig der Menschlyke Natuur algemeen eigen; maar zeer zeldzaam in Lugtſtreeken, waar de Kinderen als Koopwaar aangemerkt, en door gevoellooze Ouderen tot Slaaven verkogt worden. De oudſte dezer Zoonen heette GUBERI, de tweede TELOA, en de jongſte SELICO. Alle deezen waren beminnelyk, en gevoelig van hart; zy aanbaden hunne goede Moeder, die, thans oud en zwak, alleen van het vlytbetoon deezer Kinderen leefde. De Rykdom van dit Gezin beſtondt in een Hut, waarin het woonde, met een klein Veld daar by liggende; de Maiz, welke daar groeide, diende ten leevens onderhoud. Elken morgen, ging, beurtlings, een der drie Broederen op de jagt, een ander arbeidde op het land, en de derde bleef by de Moeder t'huis. De Jaager bragt zyn gevangen Wild, en zomtyds eenig Honig, in de Hut; de Landwerker bragt het geen het Land opleverde, en hy, die t'huis bleef, maakte het eeten gereed. 's Avonds hielden zy gezamenlyk den maaltyd, om ſtryd zich beyverende om de oude Moeder dienst te doen: zy ontvingen haaren zegen, en, zich aan elkanders zyde op ſtroo nedervlyende, gingen zy ſlaapen tot den morgen.

SELICO, de jongſte der Broederen, ging menigwerf na de Stad, om de eerſte vrugten des Oogsts te brengen, als eene offerande voor dit arme Gezin, in den Tempel van de groote Godheid huns Lands. Deeze Godheid is, gelyk men weet, een Slang, van die ſoort, welke niet vergiftig is, en geen leed doet. Terwyl zy alle vergiftige Slangen, zo veel mogelyk, uitrooijen, wordt het voor een doodverdienende misdaad gehouden, één der in *Juida* geëerbiede Slangen te dooden. Te deezer oorzaake is het getal dier heilige Slangen, in het oneindige, vermeerderd; in 't midden hunner Steden en Dorpen, en zelfs in de Huizen, ontmoet men, waar men komt, deeze Godheden, die gemeenzaam by hunne Vereerders voedzel neemen, by het vuur ſlaapen, en op de bedden Jongen werpen; dit laatſte wordt by hun als een allergunſtigst voorteken aangezien.

Van alle de Negers in *Juida* was SELICO de zwartſte, de welgemaaktſte, en de beminnelykſte. In den Tempel hunner groote Godheid hadt hy de jonge BERISSA, de Dogter des Opperprieſters, gezien, die, door haare gedaante, ſchoonheid en bevalligheid, alle andere jonge Dogteren haars lands overtrof. SELICO ontſtak in liefde tot BERISSA, en wekte haare wederliefde op. Elken Vrydag, de Dag by de Negers beſtemd tot rust en Godsdienstoefening, vervoegde zich de jonge Minnaar Tempelwaards, en ſleet den dag in 't gezelſchap van zyne dierbeminde BERISSA, ſprak tot haar van zyne Moeder, van zyne tedere liefde, en het geluk, 't welk zy, door den Huwelyksband vereenigd, zouden ſmaaken. BERISSA ſcheen desgelyks niet te verheelen, dat zy even zeer verlangde, na het aanbreeken van dit

de Stads Bevelhebber, een groot aantal *Ruſſiſche Officieren*, de Stads Regeering, met de Hoogleeraaren en de Studenten, maakten de Lykſtatie uit, voorgegaan door Treurmuzyk.

De in *Duitſchland* zeer bewonderde Dichtwerken van deezen ongelukkig geſneuvelden Dichter zyn, in twee Deelen in 8vo, fraai gedrukt, en ſtrekken hem ter Onſterflyke Naagedagtenisſe.

SELICO.

Een Africaansch Vertelzel.

Uit het *Fransch.*

Indien wy, gelyk de *Perſiaanen* beweeren, mogten gelooven, dat het Heelal onderworpen is aan twee Beginzelen, welk een al het goede, en welk ander al het kwaade, op deeze wereld veroorzaakt, zouden wy, in de daad, moeten overhellen om vast te ſtellen, dat *Africa* het Gewest is, waar het kwaade Beginzel, op eene byzondere wyze, zyne Magt *uitoefent*. Geen gedeelte der Aardkloots brengt zulk eene verſchcidenheid *van* Vergiften, zo veele wilde Dieren, en *vernyvige kruipende* Dieren, voort. Het weinige, 't geen wy weeten van de Geſchiedenis van *Marocco*, van de Negers van *Ardra*, van de Jaggas, de ingeboorene Kustbewoonders, zo verre als het Land der *Hottentotten*, heeft veel overeenkomsts met de Natuurlyke Hiſtorie der Leeuwen, Panthers en Slangen, die, op eene zo waardige wyze, dit verzengd Gewest in gemeenſchap bezitten, met de Menſcheneetende Vorſten, die de Gevangenen verkoopen, of derzelver vleesch eéten. Te midden van deeze afzigtige en ſchriklyke tooneelen, waar eenigen hunne Kinderen verkoopen, en anderen de Gevangenen ten lyve in ſlaan, mogen wy ſoms blyken ontmoeten van Natuurlyk Regt, van edelmartige Deugd, van Standvastigheid in lyden, en eene grootmoedige verzaging des Doods. Deeze voorbeelden, hoe ſchaars dezelve ook mogen weezen, zyn genoegzaam, om ons deel te doen neemen in dit vernederd gedeelte des Menschdoms, om ons te doen gedenken dat zy Menſchen zyn, eveneens als, in een dorre Zandwoestyn, eenige weinige groene bladeren van een op zich zelve ſtaande plant, die de Reiziger, van tyd tot tyd, te zyner verangenaaminge ontdekt, genoegzaam zyn om hem te verzekeren, dat hy nog op den aardbodem wandelt.

In het Koningryk *Juida*, op de Kust van *Guinea* geleegen, by de *Kaap der drie Punten*, en niet verre van *Sabi*, de Hoofd-

ſtad,

ſtad, woonde, in den Jaare 1727, eene arme Weduwe, DARINA geheeten. Zy was de Moeder van drie Zoonen, welke zy hadt opgekweekt met eene tederheid, gelukkig der Menschlyke Natuur algemeen eigen; maar zeer zeldzaam in Lugtſtreeken, waar de Kinderen als Koopwaar aangemerkt, en door gevoellooze Ouderen tot Slaaven verkogt worden. De oudſte dezer Zoonen heette GUBERI, de tweede TELOA, en de jongſte SELICO. Alle deezen waren beminnelyk, en gevoelig van hart; zy aanbaden hunne goede Moeder, die, thans oud en zwak, alleen van het vlytbetoon deezer Kinderen leefde. De Rykdom van dit Gezin beſtondt in een Hut, waarin het woonde, met een klein Veld daar by liggende; de Maiz, welke daar groeide, diende ten leevens onderhoud. Elken morgen, ging, beurtlings, een der drie Broederen op de jagt, een ander arbeidde op het land, en de derde bleef by de Moeder t'huis. De Jaager bragt zyn gevangen Wild, en zomtyds eenig Honig, in de Hut; de Landwerker bragt het geen het Land opleverde, en hy, die t'huis bleef, maakte het eeten gereed. 's Avonds hielden zy gezamenlyk den maaltyd, om ſtryd zich beyverende om de oude Moeder dienst te doen: zy ontvingen haaren zegen, en, zich aan elkanders zyde op ſtroo nedervlyende, gingen zy ſlaapen tot den morgen.

SELICO, de jongſte der Broederen, ging menigwerf na de Stad, om de eerſte vrugten des Oogsts te brengen, als eene offerande voor dit arme Gezin, in den Tempel van de groote Godheid huns Lands. Deeze Godheid is, gelyk men weet, een Slang, van die ſoort, welke niet vergiftig is, en geen leed doet. Terwyl zy alle vergiftige Slangen, zo veel mogelyk, uitrooijen, wordt het voor een doodverdienende misdaad gehouden, één der in *Juida* geëerbiede Slangen te dooden. Te deezer oorzaake is het getal dier heilige Slangen, in het oneindige, vermeerderd; in 't midden hunner Steden en Dorpen, en zelfs in de Huizen, ontmoet men, waar men komt, deeze Godheden, die gemeenzaam by hunne Vereerders voedzel neemen, by het vuur ſlaapen, en op de bedden Jongen werpen; dit laatſte wordt by hun als een allergunſtigst voorteken aangezien.

Van alle de Negers in *Juida* was SELICO de zwartſte, de welgemaaktſte, en de beminnelykſte. In den Tempel hunner groote Godheid hadt hy de jonge BERISSA, de Dogter des Opperprieſters, gezien, die, door haare gedaante, ſchoonheid en bevalligheid, alle andere jonge Dogteren haars lands overtrof. SELICO ontſtak in liefde tot BERISSA, en wekte haare wederliefde op. Elken Vrydag, de Dag by de Negers beſtemd tot rust en Godsdienstoefening, vervoegde zich de jonge Minnaar Tempelwaards, en ſleet den dag in 't gezelſchap van zyne dierbeminde BERISSA, ſprak tot haar van zyne Moeder, van zyne tedere liefde, en het geluk, 't welk zy, door den Huwelyksband vereenigd, zouden ſmaaken. BERISSA ſcheen desgelyks niet te verheelen, dat zy even zeer verlangde, na het aanbreeken van dit

tydſtip, en de eerwaardige FARULHO, haar Vader, die de Egtverbintenis goedkeurde, beloofde, onder omhelzing, dat hy binnen kort, de Liefde van dit Paar zou beloonen.

Eindelyk naderde dit zo lang verlangde tydperk. De Dag was bepaald; de Moeder van SELICO en de twee Broeders hadden de Hut gereed gemaakt, om het jeugdig Paar te ontvangen, wanneer de berugte TRURO AUDATI, Koning van *Dahomai*, het gerugt wiens ſchielyke overwinningen zelfs tot in *Europa* klonk, in het Koningryk van *Ardra* viel; de Inwooners verdelgende: aan het hoofd zyns verſchriklyken Legers optrekkende, werd hy alleen te rug gehouden door de groote Rivier, op de grenzen des Konings van *Juida*. Deeze een zwak en vreesagtig Vorst, beheerd door zyne Vrouwen en Staatslieden, was niet bedagt om zyne Krygsmagt te verzamelen tot wederſtand des Vermeesteraars. Hy geloofde, dat de Godheden des Lands 't zelve genoeg zouden beſchutten voor eenen inval, en liet, aan den oever der Riviere, alle de heilige Slangen brengen, welke hy kon magtig worden. De Vorst van *Dahomai*, verwonderd en verontwaardigd, dat hy niets dan Slangen te beſtryden vondt, wierp zich met de zynen in den Stroom, bereikte den tegenovergeſtelden oever, en welhaast werden deeze Goden, van welken men wonderen verwagtte, in ſtukken gehouwen, op 't vuur geroost, en door *de Overwinnaaren* opgeëeten. Hierop verliet de Koning van *Juida*, *denkende* dat niets anders hem kon redden, *zyne Hoofdſtad, en haastte* zich om ſchuilplaats te zoeken op een afgelegen Eiland. De Krygslieden van AUDATI verſpreidden zich allerwegen, woedende te vuur en te zwaard. Zy brandden Koornvelden, Steden en Dorpen af, en vermoordden alles wat zy aantroffen.

Schrik verſtrooide de weinige Inwoonders, die de ſlagting ontkwamen. De drie Broeders hadden, op de aanmadering des Vermeesteraars, de Moeder op de ſchouderen genomen, en zich gehaast na het diepſt van een bosch. SELICO wilde DABINA niet verlaaten, terwyl zy zich aan het minst gevaar vondt blootgeſteld: doch, op het eigen oogenblik, dat hy haar buiten gevaar rekende, vlood hy, beevende voor het Lot van BERISSA, na *Sabi*, om haar te behouden, of met haar om te komen. —— *Sabi* was door de *Dahomiaanen* ingenomen. De ſtraaten ſtroomden van bloed; de huizen waren geplunderd en verwoest; het Paleis des Konings en de Tempel der Slange leverden niets op aan zyn oog dan ſmeulend puin, bedekt met Lyken, welker hoofden de Barbaaren, volgens hunne gewoonte, afgekapt en weggevoerd hadden. De ongelukkige SELICO waagde zich, in wanhoope, menigmaalen onder de Soldaaten; dronken van brandewyn en bloed! Overal ging SELICO, door deeze jammertooneelen, BERISSA en FARULHO zoeken, derzelver naamen uitſchreeuwende; doch kon, onder zo veele rompen, de lichaamen deezer waarde Panden niet onderkennen.

Na

Na vyf dagen in deeze ſchriklyke naaſpeuring geſleeten te hebben, niet twyfelende of BERISSA en haar Vader waren de ſlagtoffers geworden van de woedende *Dahomiaanen*, beſloot SELICO na zyne Moeder weder te keeren. Hy vondt haar in 't bosch, waar hy deeze Vrouw, met zyne Broederen, gelaaten hadt. De kommer op 't gelaad van SELICO diep ingedrukt, zyn voorkomen en verwilderde houding, verſchrikten het ongelukkig Gezin. DARINA beklaagde zyn ongeluk, en voerde troostredenen aan; doch voor alle was haar Zoon ongevoelig. Hy weigerde allen voedzel, en ſcheen beſlooten te hebben zich uit te hongeren. GUBERI en TELOA deeden geene pooging om hem door redenen over te haalen; zy weezen alleen op hunne Moeder, die noch huis, noch brood, en niets dan haare Kinderen, hadt. Zy vroegen hem, „ of hy op dat gezigt geen „ moeds genoeg bezat, om te leeven?"

SELICO beloofde dat hy zou leeven, en pynigde zich zelven om aan niets anders te denken, dan om de zorg voor eene dierbaare Moeder met zyne Broederen te deelen. —— Zy toogen dieper het Woud in, verwyderden zich verder van *Sabi*, bouwden een Hut in een afgelegene valei, en dagten door de jagt te vergoeden, het geen zy aan Maiz, en andere mondkost, moesten miſſen.

Van boogen en pylen, en alle andere noodwendigheden, welke zy geen tyd gehad hadden om mede te voeren, beroofd, voelden zy weldaast het uiterſte gebrek. Vrugten vondt men weinig in deeze bosſchen, waar het verbaazend groot aantal van Aapen de inzameling geſtadig aan de drie Broederen betwistten. De aarde bragt niets dan gras voort. Zy hadden geen werktuigen om den grond te ontginnen, noch zaad om te zaaijen. De Regentyd kwam, de verſchriklykheden des hongernoods omringden hun. De arme Moeder, op een bed van droge bladeren liggende, zieltoogde; doch klaagde niet. Haare Zoonen, door honger verzwakt, konden niet langer in de bosſchen omzwerven, die overal door 't water ontoegangklyk werden: zy hadden ſtrikken geſpannen voor het klein gevogelte, 't welk naby de Hut kwam; als zy 'er een vingen, 't welk zeldzaam gebeurde, want het ontbrak hun eerlang aan aas, bragten zy het tot hunne Moeder; zy ontving het met een lach; doch wilde 'er niet van eeten, of haare Kinderen moesten 'er een gedeelte van neemen.

Drie maanden verliepen 'er, zonder eenige verandering in hunne omſtandigheden te wege te brengen. In 't einde, gedrongen eenen ſtap te doen, hielden zy raad, op het verzoek van DARINA. —— GUBERI ſtelde eerst voor, dat zy tot de kust zouden doordringen, en één hunner verkoopen aan den eerſten *Europeaan*, die zy tegenkwamen; om voor dit geld maiz, brood, en de noodige werktuigen tot den Landbouw, te

koopen, ten einde daar mede hunne Moeder te onderſteunen. De Broeders namen hierin genoegen; doch wonden zulks door een droevig ſtilzwygen. Het denkbeeld, om, voor altoos, van elkander afgeſcheiden, en Slaaven der Blanken te worden, maakte hun als bysterzinnig. —— „Wie zal verkogt worden?" vroeg TELOA op een hartbreekenden toon. —— „Het lot moet dit „ beſliſſen," ſprak GUBERI, „ laaten wy drie ſteenen van ver„ ſchillende groote in dit aarden vat doen, dezelve doorſchud„ den, en hy, die den kleinſten trekt, zal de ongelukkige Man „ weezen." —— SELICO viel hem in de rede, „ neen, myn „ Broeder, het lot is reeds getrokken. Ik ben de onge„ lukkigſte van allen: gy vergeet, dat ik BERISSA verlooren heb, „ en dat gy alleen my wederhouden hebt van om te komen, „ door te zeggen, dat ik, myne Moeder ten dienſte, moest „ leeven. Bekragtig 't geen gy gezegd hebt, —— dit is de „ gepaste tyd, —— verkoop my!"

GUBERI en TELOA poogden te vergeefsch zich aan te kanten tegen het edelmoedig voorſtel huns Broeders. SELICO wederſtreefde alles wat zy bybragten, weigerde 't aan het lot over te laaten, en dreigde zelve heen te zullen gaan, indien zy hem niet wilden vergezellen: in 't einde gaven de twee oudſten toe. Men kwam overeen, dat GUBERI by zyne Moeder zou blyven, dat TELOA SELICO na het *Hollandſche* Fort *zou brengen*, daar den prys voor zyns Broeders vryheid *ontvangen*, en *onmiddelyk* met de zo zeer benoodigde leevensmiddelen *wederkeeren*. —— Toen dit beſlooten was, kon SELICO, alleen, zich van traanen niet wederhouden; doch hy vondt het allermoeilykst, dezelve te bedwingen, toen hy zyne Moeder zou verlaaten, haar voor eeuwig vaarwel zeggen, haar voor de laatſte keer omhelzen, en, wat meer is, haar misleiden, door de belofte van ſpoedig met TELOA weder te zullen keeren; zeggende, dat zy alleen ten oogmerk hadden hunne voorgaande wooning te gaan opzoeken, om te zien of zy 'er zich weder zouden kunnen nederſlaan. —— De goede Oude Vrouw geloofde hun; nogthans kon zy bezwaarlyk haare Zoons uit haare klemmende armen loslaaten; zy beefde voor de gevaaren, welke zy mogten loopen; en, door eene onwillige beweeging, liep zy SELICO na, op 't oogenblik, dat zy hem uit het oog verloor.

De twee Broeders, van welken niet kon gezegd worden, wie de ongelukkigſte was, bereikten in korten tyd *Sabi*. De moordende Oorlog hadt uitgewoed, de Vrede begon haar lachend aangezicht te vertoonen, de Koning van *Dahomai*, ongeſtoord Bezitter des Grondgebieds van *Juida*, wenschte den Handel aan te moedigen met de *Europeaanen*, die hy in zyne Stad noodigde. Veele *Engelſche* en *Franſche* Kooplieden werden ten Hove des Konings ontvangen, die aan hun zyne veel-

veelvuldige Gevangenen verkogt, en onder zyn Krygsvolk de Landeryen der Overwonnenen verdeelde.

T. LOA vondt welhaast een Koopman, die hem honderd Kroonen voor zynen Broeder boodt. Terwyl hy in twyfel hing, alle zyne Leden beevende, en over den ſchriklyken koop handelende, hoorde men een trompetgeſchal, en een Omroeper maakte bekend, dat de Koning van *Dahomai* vier honderd Oncen Gouds beloofde aan ieder, die leevend tot hem zou brengen een jongen Neger, die, 's nagts te vooren, het hadt durven beſtaan om het Serail van den Monarch te ontheiligen, en, Oostwaards vlugtende, de Wagters ontkomen was. —— SELICO hoorde dien uitroep; gaf TELOA een teken, dat hy de koop met dien Koopman niet zou ſluiten; en, zyn Broeder ter zyde neemende, voerde hy hem te gemoet: „ Gy zyt „ hier gekomen om my te verkoopen, en ik wenschte dat gy „ het doen zoudt om myne Moeder te onderſteunen; doch de „ geringe prys, welken deeze Blanke u biedt, kan niet veel „ baaten; vier honderd Oncen Gouds zou u en DARINA voor „ altoos buiten behoefte ſtellen. Gy moet die verdienen, myn „ Broeder! Bind my op dit oogenblik, breng my tot den „ Vorst als de ſchuldige Perſoon, dien hy verlangt. Vrees „ niet; ik weet, zo wel als gy, welk eene ſtraffe ik te wag„ten heb. Ik heb berekend hoe lang dezelve zal duuren: lan„ger dan een uur zal dezelve niet aanhouden, en toen myne „ Moeder my ter wereld bragt, leedt zy langer."

TELOA, beevende, kon hier op naauwlyks antwoorden: geheel van tederheid vermeesterd, viel hy neder aan de voeten van SELICO, omvatte zyne knieën, en bezwoer hem, in den naam zyner Moeder, in den naam van BERISSA, en by alles wat hem dierbaar was, van dit ſchriklyk oogmerk af te zien. —— „ Van wie ſpreekt gy," ving SELICO aan, met een verſmaadende glimplach op 't gelaat, „ ik heb BERISSA verlooren; „ ik wensch haar weder te ontmoeten; ik behou het leeven „ myner Moeder door myn dood; ik maak myne Broeders „ voor altoos ryk, en ik ontkom eene Slaaverny, waarin ik „ veertig jaaren lang zou kunnen zugten. Myne keuze is „ gedaan. Dring my niet verder, of ik gaa my zelven aan„klaagen; gy zult dan allen voordeel, anders uit myn dood „ te wagten, verliezen, en elende veroorzaaken aan haar, aan „ welke wy ons leeven verſchuldigd zyn."

Verſchrikt door de wyze, en den toon, op welken SELICO deeze laatſte woorden uitte, waagde TELOA het niet, te antwoorden, gehoorzaamde zynen Broeder, wist koorden te krygen, bondt de handen van SELICO op den rug, bevogtigende de knoopen met zyne traanen, en ging, hem voor uit doende treeden, na 's Konings Paleis.

Door de Lyfwagten opgehouden, verzogt hy gehoor by den Koning, en werd, aangediend zynde, toegelaaten. De Koning

van *Dahomai*, met Goud en Edelgeſteente als overdekt, zat op een Sopha; leunende met het hoofd tegen een zyner Gunſtelingen, gekleed, in met goud geborduurde zyde ſtoffe; doch naakt, van den middel na boven. Zyne Staatsdienaars en Officieren, heerlyk uitgedoscht, lagen op een afſtand van twintig voeten geboogen. De dapperſten ſtaken uit door een halsband van menſchen tanden, waarvan ieder ter getuigenis ſtrekte eener behaalde overwinning. Veele Vrouwen, met Vuurroers op de ſchouderen, bewaakten de deur der Gehoorzaale. Groote Gouden Vaten met Palmwyn, Brandewyn, en andere ſterke Dranken, ſtonden in 't verſchiet; de Gehoorzaal was gevloerd met harsſenpannen der verſlaagene vyanden. „ Vorst „ der Wereld!" riep TELOA uit, zich op den grond nederwerpende, „ Ik kom volgens uw geheiligd bevel, om in uwe „ handen over te leveren. . . . . " Hy kon niet meer uitbrengen, zyne ſtem bezweek op zyne lippen. De Koning ondervroeg hem; doch hij kon geen antwoord geeven. —— In 't einde ving SELICO aan: ——, Koning van *Dahomai!* gy ziet „ voor uwe oogen den ſnoodaart, die, vervoerd door eene „ misdaadige drift, in den laatst verloopen nagt in 't binnenst „ van uw Serail drong. Hy, die my hier gebonden brengt, „ was zints lang myn Vriend, en ik ſchroomde niet hem myn „ geheim te openbaaren. Yver voor *uwen dienst heeft hem* „ bewoogen, die vriendſchaps verbintenis te ſchenden. *Hy* „ verraatte my in mynen ſlaap, heeft *my geknevelt*, *en* komt „ de aangebodene Belooning eiſchen: geef ze hem; want de „ ongelukkige Man heeft ze verdiend."

De Koning, zonder hem met eenig antwoord te verwaardigen, gaf een teken aan een zyner Officieren, die, den Gevangenen overneemende, hem in de bewaaring der Vrouwlyke Wagten ſtelde, en aan TELOA de vier honderd Oncen Gouds betaalde. Deeze het Goud, met eene ziel vol huivering en wederzin ontvangen hebbende, verſtrok, kogt leevensbehoeften, en ſnelde, de Stad verlaatende, zich tot zyne Moeder.

Reeds was men bezig met, op 's Vorſten last, alles gereed te maaken ter ſchrikbaarende ſtrafoefening, tot welke zy gedoemd worden, die Overſpel met de Vrouwen van den Souverain bedreeven hebben. Twee diepe kuilen waren, op een kleinen afſtand van elkander, gedolven. In den kuil, voor de ſchuldige Vrouwe geſchikt, binden zy de ongelukkige aan een ſtaak, en alle de Vrouwen van het Serail, in de keurigſte pronkkleederen gedoscht, brengen groote vaten met kookend water aan, treeden, op 't geluid van trommelen en fluiten, nader, om dit water op haar hoofd uit te gieten, tot dat zy ſterft. De andere kuil bevat een houtſtapel, waar boven een yzeren ſtaaf geplaatst is, onderſchraagd door twee ſtutten. Aan die

yzer

yzer wordt de elendige vastgemaakt, het vuur in brand geſtooken, en hy komt dus om, naa de yaſelykſte pynigingen te hebben doorgeſtaan, daar het vuur hem naauwlyks raakt, en ſchroeit.

De Strafplaats was vol volks; de gewapende Krygslieden ſtonden in orde geſchaard; de Priesters, in hun ſtatiegewaad gekleed, wagtten op de twee Slachtoffers, om 'er de handen op te leggen, en dezelve ten dood te doemen. Zy kwamen van onderſcheide kanten, bewaakt door de gewapende Vrouwen. —— SELICO, bedaard en geheel onderworpen aan zyn lot, trad te voorſchyn met opgeſteeken hoofde. Toen hy by den brandſtaak kwam, kon hy niet naalaaten het oog te ſlaan op zyne Medegenoote in de ſtrafoefening. Hoe groot was zyne verbaasdheid en ſmerte als hy BERISSA zag! Hy gaf een ſterke ſchreeuw, en wilde tot haar naderen; doch de Geregtsuitvoerders hielden hem te rugge. —— Welhaast week zyne eerſte ontroering voor verontwaardiging. —— „ Ongelukkige, die ik ben," riep hy uit, „ terwyl ik den dood in den mond liep, hoopende haar we„ der te zullen ontmoeten, bevondt zy zich onder die laag„ hartige vrouwen, die om ſtryd yveren ter voldoening van de „ lusten eens Tyrans. 't Was haar niet genoeg trouwloos in de „ liefde te weezen, zy was ook ongetrouw aan haaren Mees„ ter! Zy verdiende den naam van Overſpeelſter, en de „ ſtraffe haars misdryfs. —— Ach, myne Moeder! —— Voor „ u —— voor u alleen, ſterf ik! —— Om u —— om u „ alleen, kan ik denken!"

Op dit oogenblik herkende BERISSA haaren SELICO, en gaf een gil. Zy riep de Priesters, en verklaarde hun overluid, dat de Jongman, dien zy gingen dooden, de Indringer in het Serail niet was. Zy zwoer dit by den Hemel, by de Bergen, by den Donder, en de heiligſte onder de heilige Slangen. —— De Priesters, bevreesd, bevalen het uitſtellen der Strafoefeninge, en gingen het den Koning, by de ſtraffe tegenwoordig, boodſchappen. Verontwaardiging en woede greep den Monarch aan, toen hy BERISSA naderde: „ Slavin!" voerde hy haar toe, met een ſchriklyke ſtem, „ Slavin! —— gy, die de liefde „ verſmaadt van uwen Meester, gy, die ik tot den rang „ van eerſte Sultane zou verheeven hebben; en die ik, „ ondanks uwe weigering, in 't leeven ſpaarde, wat is uw „ oogmerk met het voorgegeeven lochenen der ſtraffchuldig„ heid van uwen Medepligtigen? Wenscht gy hem te behou„ den? —— Indien deeze uw Minnaar niet is, noemt hem „ my; lever den ſchuldigen aan 't Geregt over, en ik zal den „ onſchuldigen ontſlaan!"

BERISSA, reeds aan de paal vastgemaakt, ſprak: „ Koning van „ *Dahomai!* Ik kan uw hart niet aanneemen, ik bezit myn „ eigen niet. Ik ſchroomde niet zulks u te verſtaan te geeven.

„ Denkt

„ Denkt gy, dat zy, die niet wilde leeven om in het *dragen*
„ eener Kroone te deelen, eene leugen zou ſpreeken *in het*
„ oogenblik des doods? Neen. Ik beken alles, en herhaal myne
„ weigering. —— Een Man kwam laatſtleden nagt in myn
„ vertrek; hy verliet het niet voor den morgenſtond. ——
„ Maar deeze was die Man niet! —— Gy vergt my al, hem
„ te noemen. —— Dit moet, dit wil, ik niet. —— Ik ben
„ gereed om te ſterven: ik weet, dat niets my kan redden, en
„ ik vertraag alleen het noodlottig oogenblik om u te weder-
„ houden van het pleegen eens misdryfs. Ik zweer u, ander-
„ maal, Koning van *Dahomai!* dat het bloed deezes onſchuldi-
„ gen op uw hoofd zal komen. —— Ontſla hem! —— en
„ ſtraf my! —— Ik heb niets meer te zeggen."

De Koning ſtondt verſteld over deeze woorden van BERISSA, zo wel als over de wyze, waar op zy dezelve voortbragt. Hy gaf geene bevelen; maar zyn hoofd afwendende, ſtondt hy verwonderd over den wederzin, dien hy gevoelde, om op dat oogenblik bloed te ſtorten. Maar zich herinnerende, dat deeze Neger zichzelven beſchuldigd hadt, en het belang, 't geen BERISSA denzelven toedroeg, aan liefde toeſchryvende, ontvonkte al zyn woede op nieuw. Hy gaf een teken aan de Uitvoerders der ſtraffe; de Brandſtapel werd aangeſtooken, en de Vrouwen traden toe met vaten vol kookend *water*; wanneer een oud man, geheel buiten adem, bedekt met wonden *en met ſtof* begruisd, door de menigte heen drong, *en zich voor 's Konings* voeten nederwierp.

„ Hou op!" riep hy, „ hou op! Ik ſmeek het u, ik al-
„ leen ben de ſchuldige, ik heb de muuren van het Serail be-
„ klommen, onderſtaande myne Dogter te verlosſen! Ik was
„ eertyds de Opperpriester van de Godheid hier aangebeden.
„ Zy rukten myn Kind uit myne armen, en bragten het te
„ deezer plaatze. Zints dien tyd, heb ik met allen ernst na
„ eene gelegenheid gezogt om haar te zien. Voorleeden nagt
„ kwam ik in haar vertrek —— te vergeefsch poogde zy my te
„ volgen: want uwe Wagten ontdekten ons. Ik ontkwam al-
„ leen, niet tegenſtaande de pylſchooten, welker wonden gy
„ nog ziet. Ik kom u uw Slachtoffer aanbieden! Ik kom, om
„ met haar te ſterven, voor wie ik alleen verlangde te leeven!"

Naauwlyks hadt hy uitgeſprooken, of de Koning beval den Priesters de ongelukkige Gevangenen los te maaken, en ze voor hem te brengen. Hy ondervroeg SELICO, wenſchende te weeten, welk een kragtdaadig werkende beweegreden hem kon overgehaald hebben, om vrywillig zulk eene verſchriklyke Straf-oefening te zoeken.

SELICO, wiens hart van vreugde verwyderde, om dat hy zyne BERISSA weder, en getrouw, vondt, ſchroomde niet alles aan den Monarch te ontdekken. Hy verhaalde hem zyne on-

ge-

gelukken, den verlegen toeſtand zyner Moeder, en het beſluit, door hem genomen, om voor haar vier honderd Oncen Gouds te verkrygen. BERISSA en haar Vader hoorden hem, terwyl zy traanen van vreugde en bewondering ſtortten; de Officiers, de Soldaaten, en het Volk, deelden in de tederſte gevoelens; de Koning zelfs beſpeurde dat 'er traanen uit zyne oogen vloeiden, die nooit te vooren zyne wangen bevogtigden. Zo groot is de bekoorlykheid der Deugd, dat Barbaaren haar eerbieden.

Naa SELICO gehoord te hebben, reikte de Koning hem de hand, en verzogt hem op te ſtaan. Zich keerende tot de *Europiſche* Kooplieden, die by dit ſchouwſpel zich vervoegd hadden, ſprak hy: „ Gy, wier wysheid, ondervinding, en de „ verlichting eener langduurige Beſchaafdheid, zints lang u geleerd heeft wat de byzondere waarde van een Man uitmaakt, „ hoe veel ſchat gy deezen waardig?" —— Een jong *Franſchman*, vrymoediger dan alle de overigen, riep uit: —— „ Tien „ duizend Gouden Kroonen!" —— „ Deeze," zeide de Koning, „ zullen aan BERISSA gegeeven worden: met dezelve mag „ zy de hand van SELICO aanvaarden!"

Onmiddelyk wierd dit op de Straſplaats volvoerd, en de Koning van *Dahomai* vertrok; verbaasd dat hy eene vreugde gevoelde, welke hy tot nog toe, nimmer, ontwaar geworden was.

FARULHO gaf, op dien eigen dag, zyne Dogter aan SELICO ter Vrouwe. Het jonge Paar, vergezeld van den ouden man, vertrok, 's anderen daags, met den verkreegen ſchat, om DARINA op te zoeken. Zy, zo wel als de Broeders van SELICO, bezweeken bykans van blydſchap. —— Dit deugdzaame Gezin ſcheidde niet weder, leefde in 't genot des Rykdoms, en leverde, in een barbaarsch Gewest, een langen tyd, het ſchoonſte voorbeeld, 't welk de Hemel op aarde kon geeven, —— van Geluk en Welvaart, uit Deugd voortſpruitende!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Dikmaalen gebeurt het, dat zy, welke naar Waereldſche grootheid, naar aanzien, naar eerampten ſtaan, dikwyls gebeurt het, dat zy rook en wind verkrygen in plaats van wezentlyke goederen. —— Dan hy, die langs verkeerde en onbetamelyke wegen zyn doel poogt te bereiken, komt vroeg of laat gewisſelyk ten val. —— Dan niets is gruwzamer, dan dat men, op den val en het ongeluk der braven, zyn gezag en grootheid zoekt te bouwen. —— Dezulken zyn vervolgers van de Deugd, en handhavers der Ongeregtigheden; by hen vind de Ondeugd eene veilige ſchuilplaats, en Regt en Gerechtigheid

heid worden met de voeten getreden. —— De boozen *moeten* tot dezulken hunne toevlugt, maar voor den Armen en Verdrukten is de deur gesloten. —— Vreest altyd hen, die de toevlugt der kwaden zyn, en waar de Verdrukten ydig worden weggezonden. —— Vreest dezulken, waartoe de Ondeugd vlied ter beschermíng, en de Deugd word afgewezen.

Geweld is gevreesd, maar het berókkent ten laatsten nogthans zynen eigen ondergang. Hoe veele geweldenaars hebt gy zich tot den einde toe zien staande houden? —— Voorwaar weinigen.

Men heeft veele gissingen, die hersenschimmig zyn, en bepalingen omtrent uitkomsten van zaken, welke op zeer wankelbare gronden rusten. —— Dan, als men zyne *bepalingen* en vooruitzigten grond op voorafgaande waarneemingen van gebeurde zaken, dán kan mén op dezelve vry zeker gaan.

Vertrouw u niet aan het bestuur des Godloozen, want zyn raad zal tot zotheid, en gy zult beschaamd, worden.

Wanneer de boozen de overhand hebben, en de *Godlooozen* het hoofd vry opsteken, en zich verheffen op hunne wanbedryven, dan is het een tyd van benauwdheid. —— Het regt word verdonkerd op den middag, en die regt doen worden gehaat. De goeden lyden verdrukkingè, de kwaden schenden de regten vertrappende Wetten, en *onderdrukken de Deugd.* Met één woord, geen rampzaliger gewesten, dan in *welke zulke* ongeregeldheden plaats grypen.

Al wat geweldig is duurt doorgaans kort, 't geen gematigd is, kan 't langste duuren, indien men wel opmerkt, zal men dit in alle gevallen ontwaar worden. Hevige pynen duuren gewoonlyk niet lang. Het geweld werkt zich zeer schielyk af. —— Felle Stormen, geweldige plasregens, duuren gewoonelyk zeer kort. Het Spreekwoord zegt, de regeering van strenge Heeren is kort van duur. Dit Spreekwoord word op meest alle gevallen toegepast, dan het is het zekerste in zyne eigentlyke betekenis. —— Ieder Tyran ziddere dan, op elke gestrenge daad, welke hy bedryft, want hy kan zeker zyn, dat zyne regeering van zeer korten duur zal wezen.

Het is een regte Dwaas, die zich zelven laat voorstaan alles altoos beter te weeten, dan anderen; het beter te doen, dan het door anderen gedaan is, zulke menschen kénschetzen doorgaans zich zelven als de grootste dwazen, schoon ze zich als Orakels willen doen gelden. Een ander gebrek, dat daaruit voortspruit, en hun in eigen persoon raakt, is, dat zy in duizend gevallen ellendig hunne ziel kwellen; want zelden of nooit te vrede, zouden zé gaarne zien, dat alles naar hun zin wierde ingerigt. —— Dan, gelukkig verliezen zulke menschen schielyk al hun crediet; want ieder word 'er weldra schuw van, en men gebruikt ze niet langer, dan men ze *volstrekt noodig* heeft, tot de uitvoering van zyne byzondere oogmerken, en, deeze bereikt zynde, laat men ze dryven.

C. v. D. G.

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In het *Mengelwerk* voorkomende.

A.

Aandoenlykheid. (Voordeelen der) Eene Zedeleerende Geſchiedenis. 36 en 84

Academie, (*Franſche*) ſchimpend Zinnebeeld en Spreuk voor dezelve, door BOILEAU. 96

Alcahest, door VAN HELMOND uitgevonden; welk een vogt hy voorwendde dat het ware. 400

Altaaren, te *Athene*, voor *den onbekenden God*, ten tyde van EPIMENIDES opgerigt. 141

Amber. (*Geel*) Zie *Barnſteen.*

Amianth, of Onverbrandbaar Linnen, aanmerkingen over de onverbrandbaarheid dier Stoffe. 512

ANDREA, (JOANNES VALENTINUS) gehouden voor den Uitvinder van de Werken aan de *Roſacruſiaanen* toegeſchreeven. 494

Arabie, uitgeſtrektheid van dit Land, 601. Heeft vroeg gemeenſchap met *Indie*, *ald.* De eigenlyke *Arabieren* nooit te ondergebragt, 602. Gelaatstrekken en Aart deezes Volks. Hun Taal een der oudſte des Aardbodems, *ald.* Aanmerkingen over hun Godsdienst, 603. Over hunne Zedekunde, 604. Kunſten en Weetenſchappen, 605. Uitſteekend in Dicht- en Rederykkunde, *ald.* Toonkunst en Speeltuigen, 606. Oorlogsbekwaamheid. 607

Armen. (Aanmerking over de verſchillende wyzen, tot verbetering van den toeſtand der) 384

Asgardia, het Eliſeeſche Veld van ODIN, welke begrippen men deswegen koesterde, 376. Hoe dit tot Zelfmoord aanzette, 378. Welke vermaaken men zich daar beloofde. 379

Aſie, (De opkomst der Letterkunde en Kunſten, in *Klein*) nageſpoord. 286

AUGUSTUS en MAGDALENA. Eene waare Gebeurtenis, ten dage der *Franſche* Omwenteling voorgevallen. 566

B.

Baars, (Waarneeming, wegens de ſchadelykheid van) zonder ontdoening van derzelver Ingewanden, te kooken. 540

Balzemboom, een eigen voortbrengzel van *Arabie*, 116. Beſchryving van deezen Boom, en de bewerking om 'er Balzem uit te haalen, *ald.* Hoe men de *Opo-balzamum* vervalscht, 117. Hoe men dezelve kan beproeven. 113

Barden, bezielden de Menſchen met Godsdienſtigheid en Heldenmoed. 287

Barnſteen, op welk eene wyze oudtyds verzameld, 233. Nieuwe wyze om denzelven in veel grooter hoeveelheid magtig te worden, *ald.* Putten en Gaanderyen, op de wyze der Mynwerkeren, op zekeren afſtand van

BLADWYZER.

van Zee, gemaakt, 234. Hoe zich de Barnſteen daar voordoet, *ald.* Giſſingen wegens de herkomst, *ald.* Het Zout van Barnſteen zweemt, in zeer veel opzigten, naar het Zuur der Plantgewaſen, of Azyn-zuur. 235

Barometer, welke voordeelen dit Werktuig tot vermeerdering onzer kundigheden toebrengt, 15. Verdere voordeelen daar van te wagten, byzonder omtrent de Weêrvoorſpelling, 16. Waarom die aankondigingen niet altóos doorgaan, *ald.* De grootſte veranderingen in het daalen en ryzen van de Kwik kunnen voorvallen op plaatzen zeer wyd van een gelegen, in zeer korten tusſchentyd, 17. De afwykingen der Kwik van de gemiddelde hoogte zyn veel menigvuldiger en uitgeſtrekter by de Poolen, dan by de Middaglyn, 18. Buiten de Keerkringen zyn de Barometer-veranderingen veel grooter en veelvuldiger in den Winter, dan in den Zomer, *ald.* De Barometer-veranderingen zyn veel minder op zeer groote hoogten, dan op gelyken grond met de Zee, *ald.* De gemeene hoogte van den Barometer is op alle plaatzen, waterpas met de Zee, bykans gelyk of omtrent 30 duimen. Vier Waarneemingen over het verband tusſchen de Barometer-veranderingen en de wisſelingen van het Weêr, 19. Aan welke oorzaaken men deeze verſchynzels heeft toegeſchreeven, *ald.* Aanmerkingen over den Invloed der Lugtgeſteltenisſe, 20. Over den invloed der Winden, 23. Over den *Invloed* der Dampen, 65. *Over* de ongelykheid der hoogten van de Kolommen des Dampkrings. 69, 109

Barometers, (Schielyke Daling des) op Breedten tusſchen de Keerkringen, tot nog de éénige aanwyzing van een naderenden Orcaan. 423

Baſalt, (Voorbeeld van een) die klaar uitwyst door het Vuur gevormd te zyn. 463

Basedow, wat hy gedaan hebbe tot het veranderen der Kweekſchoolen, en het voortzetten van den geest van vry onderzoek in den Godsdienst, 389. Byzonderheid zyner Leerwyze, *ald.* Zyn afkomst en opvoeding, 390. Te *Hamburg* ter Schoole beſteld, *ald.* Gaat na de Hoogeſchool te *Leipzick*, 391. Twyfelt *aan den Christelyken Godsdienst*; doch wordt weder een Geloovige in denzelven, *ald.* Eerst Pedagoog, naderhand Hoogleeraar te *Serde*, 392. Na *Altena* beroepen, 393. Hoe om zyne begrippen vervolgd, *ald.* Staat pal, en verdeedigt zich, 394. Regt te *Deſſau* eene Academie op, onder den naam van *Philantropine*, ald. Zyn Dood en Character. *ald.*

Bedenkingen, (*Zedelyke*) 273, 368, 311, 355, 401, 442, 487, 574, 619

Bedieningen, (*Burgerlyke*) het uitſluiten daar van om Godsdienſtige begrippen als een Vervolging aangemerkt. 274

Bianchini, Waarneemingen door hem te *Rome* gedaan, 513. Bovenal op de Maan. *ald.*

Bier-azyn met Boter, een Geneesmiddel tegen de *Dolle-*

honds

honds beet, 102. Hoe die Geneeswyze in 't werk te ſtellen. 104
BOEHMEN, of BÖHM, (JACOB) zyne afkomst, 452. Begin zyner Geestdryverye, *ald.* Geeft zyn Werk, *Aurora*, in 't licht. Geſchil met de Godgeleerden, 453. Zyn verwilderde verbeeldingskragt, *ald.* Onmogelykheid om een beknopt berigt van zyn Stelzel te geeven; trekken daar uit, 454. Had veele Naavolgers. 455
Braakwynſteen, Voordeelige uitwerking in eene moeilyke Verloſsing. 363
Bradypus Urſinus, of *Beer-Luiaard*, beſchreeven. 593
Brandgans (Reden om te denken dat de) de χηνάλωπεξ der *Grieken*, en de *Vulpanſer* der *Latynen*, is, 464. Naamen in de Noordſche Taale aan deezen Vogel gegeeven. 465. Geſtalte, Pluimadie; het onderſcheid tuſschen het Mannetje en Wyfje, *ald.* Beroemdheid van derzelver Vleesch en Eijeren, als een lekkerny, 466. Natuurlyke geaartheden van deezen Vogel, 467. Van derzelver broeden, en het oppaſſen der Eijeren, *ald.* Hoe zy de Jongen beſchermen, 468. Is traag in het verkrygen der Volwaſſenheid, en Langleevend, *ald.* Paart in den opgeſlooten ſtaat met een gewoone *Eend*, 469. Voedzel der Wilden en der Tammen, *ald.* Aan een zonderlinge Ziekte in den opgeſlooten ſtaat onderhevig, 470. Waarom wenschlyk ware een Ras van Tamme *Brandganzen* te krygen; bezwaarlykheid daar van. 471
BUFFON, (DE) de Schilder der Natuure, ſoms te ſtout in zyn vlugt. 208
Byggeloof, is niet altoos onnut, 216. Doch wordt nutloos en ſchadelyk by meerder lichts. *ald.*

C.

Caliph. (De beſtrafte en verbeterde) 486
Cannay. (Berigt van een Zeilſteenberg op het Eiland) 543
CAREL EMMANUEL FERDINAND MARIA, Prins van *Piedmond*, Erf- en Kroonprins van *Sardinie*; Schets van diens voortreffelyk Character. 523
CESI, (FREDERIC) Grondvester van de Academie der *Lyncei* te *Rome*; wat deeze Man in 't vak der Natuurkunde gedaan hebbe, 509. Had een Natuurkundig Kabinet. 514
CHATTERTON, ongeregelde Driften, geen Vernuft, oorzaak van zyn ongelukkig einde, 398. Hoe hy, door Zelfmoord zyn dood niet verhaast hebbende, geholpen zou zyn geweest. 399
Christenen (Geene Maatſchappy van) heeft het minſte Regt, om anderen door eenige geweldaadige middelen tot Medegenootſchap te dwingen. 276
CHRISTINA, Koningin van *Zweeden*, hoe zy by Starrekundige Waarneemingen het hoofd van den grooten CASSINI dekte. 511
CIAMPINI, vestigt te *Rome* de Academie *Phyſico Mathematique*, 511. Zyne veelvuldige verrigtingen, 512. Hadt eene Verzameling van Naturalia. 514
CLAUDIUS, of de teleurgeſtelde Geleerde. Eene Vertelling, geſchikt voor de Gunſtelingen van Vernuft en Geleerdheid. 257

BLAD-WYZER.

D.

Dampen (Aanmerkingen over den invloed der) op de Barometers, 65. Onderſcheide ſoorten van Dampen in overweeging genomen. 66, 109

Dampkring, (Bedenkingen over de Ongelykheid der Hoogten van de Kolommen in der) 69, 109. De verdunning in de Poolgewesten, toegeſchreeven aan de Noorder- en Zuiderlichten. 114

Delfſtofkundigen, aanbelang hunner Reizen, 203. Waarop zy te letten hebben, 204. Welk een plan zy moeten vormen tot het doen hunner Waarneemingen aan de Kusten, 206. Wat hun te doen ſtaat als zy gelegenheid hebben om de Bergen te beklimmen, of met de Inwoonders te verkeeren. 238

Dier. (Beſchryving van een groot Viervoetig, tot heden by de Natuurkundigen onbekend,) 420. Voor geen *Beer*, of *Das* te houden, 421. Opheldering Berigt deswegens, 590. Behoort tot het Geſlacht der *Bradypus*, of *Luiaard*, 591. Nadere ophelderingen. 593

DODDRIDGE, (PHILIP) diens Afkomst, 425. Bykans dood ter wereld gekomen *ald.* Zwakheid van geſtelteniſe, 426. Opvoeding en vroegſte Studien, die hy zonder de edelmoedigheid van eenen Vriend niet zou hebben kunnen doorzetten, *ald.* Bybeloefening, *ald.* Genegenheid tot den Predikdienst; en ongezindheid tot den dienst der Kerk van *Engeland*, 427. Op een Academie der *Dissenters* beſteld, *ald.* Wordt Leeraar te *Kilworth*. Zyne tevredenheid over die *geringe* Standplaats, 428. Opent een Academie der *Dissenters* te *Harborough*, 429. Verplaatst die na *Northampton*, 430. Zyn gevoelen over het gebruik maaken der Hartstogten in het prediken, *ald.* Liefdeſchool door hem opgerigt, 431. Hoe veel Leeraars hy op zyne Academie kweekte, *ald.* Eerſte Werk en Leerredenen door hem uitgegeeven, 479. Wordt Doctor in de Godgeleerdheid, 480. Vrugt zyns Werks over de Baarblyklykheid van het Euangelie, *ald.* Aanvang van zyn groot Bybelwerk, *ald.* Andere Schriften, en derzelver lof, 481. Ontwerpt en bevordert het plan van een Lands-gasthuis te *Northampton*, 482. Wordt *aldaar Lid van* een *Wysgeerig Genootſchap*, en vaart *voort met* Werken uit te geeven, *ald.* Aanmerkingen op zyn Leven van den *Colonel* GARDINER, 483. Hoog gevoelen van NEWTON, 485. Werk, over den Huislyken Godsdienst, *ald.* Ziekte, 517. Zyn laatſte openbaare Dienstwerk, *ald.* Gaat na *Lisſabon* tot herſtelling zyner gezondheid, 518. Zyn dood, en begraafenis aldaar, 519. Gedenkteken voor hem in de Gemeente van *Northampton* opgerigt, 520. Graffchrift. *ald.* Algemeene hoogachting hem toegedraagen, 521. Zyn Character, *ald.* Edelmoedigheid omtrent het verlooren Jaargeld voor zyne Weduwe, dewyl hy buitens lands ſtierf, 522. Zyne Kinderen. *ald.*

Drukpers, (Aneedote van den tegenwoordigen Kroonprins van *Deenemarken*, wegens de Vryheid

heid der) door hem voorgestaan. 402

E.

Lichtenstand. Zegenrykheid van denzelven beschreeven. 219
Eend (*Langstaartige*) van *Terre-neuve.* Pluimadie en gestalte van deezen Vogel, 64. Waar dezelve voorkomt. 65
— (*Rosse*) Naamen deezes Vogels, 588. Pluimadie, Gestalte, Stem, en Leevenswyze, *ald.* Hoe zy zich in den gevangen staat houden, 589 Hoe veelvuldig in *Frankryk*, ald. In welke vergelegene Landen dezelve voorkomt. 590
Eer, zugt tot een algemeen werkend beginzel by den Mensch, 1. De Godsdienst leidt ons tot Eer op, 2. Welk een Godsdienst dit voorregt toekomt, 3. Eer komt niet voort uit Rykdom, *ald.* Ontstaat niet uit de Waardigheden en Ampten, welke hy bekleed, 4. Wordt niet gehooren uit het verrigten van schitterende daaden, *ald.* Nog het bezit van uitsteekende bekwaamheden, 5. Ontstaat uit 's Menschen Zielsgesteltenis en Deugd, 6. Deeze Eer is onafhangelyker en volkomener, dan die door eenige andere middelen kan verworven worden, *ald.* Steunt op het algemeen gevoelen des Menschdoms, 7. Is Godlyk en Onsterflyk. 8
Engeland (Hoe groot het daadlyk inkomen der Kerk in) is. 272

F.

Florence (De Academie *del Cimento* te) gestigt; aan een *Romein* haare eerste poogingen, en het welgelukken, verschuldigd. 515
Fludd, (Robert) diens Afkomst, 450. Zyne Letteroefeningen, en Reizen. Wordt Lid van het Collegie der Geneesheeren te *Londen*, 451. Byster vreemde Stellingen door hem geopperd en beweerd, *ald.* Wysgeerige Werken door hem geschreeven. Tegenschryvers. 452
Fluistering. (De ongelukkige) Eene waare Geschiedenis. 139
Fontenelle, wat hy van de Veelheid der Werelden geleerd hebbe. 317
France, (*Isle de*) aan welke schriklyke Orcaanen dit Eiland onderhevig is, 422 Hoe zommige Zeelieden die weeten te ontwyken, *ald.* Schrikbaarende uitwerkzelen daar van, 423. Een buitengewoone verandering in den stand des Barometers, op Breedten tusschen de Keerkringen, tot nog de ééníge aanwyzing van een naderenden Orcaan; treffend opbelderend voorbeeld. *ald.*
Franciscus de I, *de Medicis*, diens Bygeloovigheid, om zich met Water der *Jordane* te laaten doopen. 83
Frankryk, (De Staatsomwenteling in) geschikt om 't zelve — een Regterlyk Onderzoek door Gezwoorenen — een *Habeas Corpus Akte* — en ongekreukte handhaaving des Regts, te bezorgen, 270. Veranderingen daar door in de *Gallicaansche Kerk* te wege gebragt. *Voor* 1. De vermindering der verbaazende inkomsten van eenige Kerkhoofden, en de vermeederdering der schraale Bezoldiging van anderen, 271. *Ten* 2. De Afschaffing der Kloosteren, 272. *Ten* 3. De volkomene Verdraagzaamheid. 273

BLADWYZER.

G.

GALATEN III: 15—20, verklaard. 97

GALILEO, welk een prys hy ſtelde op zyn Lidmaatſchap van de Academie der *Lynceï*, 511. Hoe weinig de verwyten zyner Vervolginge te *Rome* gegrond zyn, 548. Op zyne eerſte Reis derwaards wel behandeld. Waarom op zyne tweede min gunſtig bejegend, *ald.* De derde maal in het Huis der Inquiſitie gebragt, uit hoofde van zyn onophoudelyk ſchimpen, 549. Hoe daar minzaam behandeld, en 'er uit ontſlaagen, 550. Zyn ſtelzel niet, maar zyne hoedanigheden daar, mispreezen. *ald.*

GARDINER, Aanmerkingen over de Bekeering diens Colonels. 483, 484

Gedagten, (Leerzaame) en Gelykenisſen. 528

Geestdrift, of *Vuurigheid van Character.* Aan welke menſchen onbekend, 405. Wie daar voor niet vatbaar is, 406. Hoe de daar mede bezielde handelt, 407. Dit Character, gelyk het zyne byzondere uitſteekenheden heeft, ſtaat ook voor byzondere gebreken bloot, 408. Welk eene behoedzaamheid zulks vordert, 409. Oorſprongen van dit Character, *ald.* Hoe te vormen, 410. Of zulk een Character wenſchlyk is? 411

Geleerden. (Veelvuldige voorbeelden van mishandelingen der) 547

Geneesmiddel, (Voorbeeld van een gelukkig uitgevallen misſlag van twee zeer verſchillende Lyders, van welken de een het) den anderen voorgeſchreeven, gebruikt hadt. 195

Graf. (*Het*) Zedelyke Beſchouwingen. 440

Graveel, waaruit oorſpronglyk. 501

H.

HAMMOND, waarom deeze Liefdezanger by zyne Minnaares niet ſlaagde. 400

HANDEL. XXVII: 23, opgehelderd. 141

Haring. (Gevaarlyk toeval, veroorzaakt door het afzuigen des Reuzels van een nieuwen) 231

Hartyen der Ouden, zyn waarſchynlyk Springhaanen geweest. 285

HELMOND, (JOANNES BAPTISTA VAN) zyne Studien; bedekt, onder het vertoon van Nederigheid, eene ſmaadende verachting van alle *kundigheden*, buiten *zyne eigene*; *zyn* waan, 489. *Wordt een Dweeper*, en Chymist, 490. Zyne Geneeskunce, Wysgeerig Stelzel, en Dood, *ald.* Zyne Schriften. 491

—— (FRANCISCUS VAN) treedt in zyns Vaders voetſtappen. *ald.*

Herzen-waterzugt, (*Hydrops Cerebri*) gelukkig herſteld. 586

Hette (De Lugt op zich zelve geleidt de) niet, of geeft daar aan doortocht. 595

Hindoos, Aanmerkingen over hunne Geaartheid, 29. Voorbeelden van onverſchrokken den dood te ondergaan, 30. Wagten in groote bedaardheid den dood af, 31. Treffend voorbeeld van hun daadlyken en lydenden moed, 32. Blyken van hunne Beleefdheid, 73. Lichaams- en Zielsvermogens ko-

men

men by hun vroeg tot rypheid, 73. Van de gewoonte der Vrouwen, om zich nevens hunne Mannen te verbranden, *ald.* De Wet pryst zulks eer aan, dan dat ze het beveelt, 74. 't Oogmerk deezer barbaarſche gewoonte, *ald.* Beſchryving van die Plegtigheid, *ald.* Voorbeelden van eene ten uiterſt ſterke gehegtheid aan die gewoonte. 75, enz.

Hindooſtan (De uitgeſtrektheid van) veel bepaalder, dan men in *Europa* doorgaans begrypt, 561. Hoe veel plaats dit Ryk, in vergelyking met de *Europiſche*, beſlaat, 562. De benaaming *Indie* van *Hind* afkomſtig, *ald.* In de oude Volkstaal werd *Hindooſtan Baharata* geheeten, 563. Oude en Tegenwoordige verdeeling, 565. Bezittingen van *Groot-Brittanje* in dat Gewest. *ald.*

Home. (Henry) Zie Lord kames.

Homerus, op welk eene wyze zyne Zangen volmaakt geworden. 288

Honds (*Dolk-*) *beet*, geneezen door Bierazyn met Boter, 102. Hoe deeze Geneeswyze in 't werk te ſtellen. 104

Howard, (John) Omſtandig berigt van dens laatſte Ziekte, 161. Aanmerkingen daar over, 164. Charactertrekken deezes Mans, 244. Was vuurig in het vormen, en werkzaam in het voltooijen, van zyne ontwerpen, *ald.* Kon voor langen tyd zyne gedagten op éene zaak gevestigd houden, 245. Was niet koel en gevoelloos van aart, 246. Bezat onverſchrokkenheid en moed, *ald.* Vastheid van zynen aart. Zonderling middel van hem aangewend, om wel gediend te worden, 247, 248. Geest van Onafhangelykheid, welke hem bezielde, 248. Nooit gedreeven door een zugt om ryk te worden, *ald.* Strengheid zyner Leevenswyze, en geſteldheid op reinheid, 249. Hoe gehard om vermoeienisſen te verduuren. Zyne wyze van reizen, 250. Zyn Character als een verſtandig Man, 251. Een voorſtander van Vryheid, 252. Niet zo afkeerig van Gezelſchap, als men veelal dagt, *ald.* Hoe hy zich omtrent de Vrouwen gedroeg, 253. Op de verkeering met dezelve zeer geſteld, *ald.* Zyne kieschheid, 254. Zyn Godsdienſtig Character, *ald.* Of hy aan de Leer der Voorbeſchikking geloofd hebbe, 255. Hadt hoogagting voor alle Braaven, in alle Godsdienstbelydenisſen, 256. Zyne Huislyke verkeering, 382. Hoe hy, die rondsom hem woonden, gelukkig maakte, door Wooningen te bouwen, en de Kinderen te doen onderwyzen, 383. Zyn gedrag omtrent de Armen, 384. Uitgebreidheid zyner Liefdedaadigheid, 386. Zyn vastbeſloote wederſtandbieding aan Onregt en Geweld, 387. Zyn zugt voor Orde en Geregeldheid, *ald.* Hoe zeer op het aankweeken van Veld- en Tuinvrugten geſteld. 388

Huigens, wat deeze van de Veelheid der Werelden geleerd hebbe. 317, 319

Hyder aly, diens Afkomst, 344. Zyn Krygskunde, *ald.* Zyne Krygsverrigtingen, 345. Zyn Character. 346

Hymen. (De Tempel van) Een Droom. 352

J. en I.

Jaar (Gedagten by den aanvang van het) 1792. 45
Jericho (Beſchryving der Planten, in de Vlakte van) groeiende. 116
JERONIMUS, (St.) Kerk aan deezen toegewyd in 't Heilig Land, 369. Over de Schilderyen, welke gezegd worden aldaar gevonden te zyn. *ald.*
JESUS CHRISTUS, waarom hy in eenen onaanzienlyken ſtaat in de Wereld kwam, 577. Dit ſtrekte, om, reeds van het begin af, het denkbeeld van een Aardsch Vorſt, en zigtbaar Koningryk op Aarde, met kragt tegen te gaan, 578. 't Was nuttig voor 's Werelds Heiland, dat hy tot de laagſte rangen der Menſchen vernederd wierd, 582. Ook met betrekking tot alle Menſchen, zo die zyne Tydgenooten waren, als die naderhand leefden. 584
Indie, van waar het den Naam ontleent, 562. Hoe breedſpraakig men dien Naam gebruikt hebbe, 563. Waarom van alle tyden een voorwerp van Onderzoek, 564. Hoe het voorwerp der Overwinningen, *ald.* Oude en tegenwoordige verdeeling, *ald.* Opgave der *Groot-Brittanniſche* Bezittingen in dat Gewest. 565
Joanna, een der *Camora*-Eilanden, waar gelegen, 209. Beſchryving der Stad, waar de Koning zyn verblyf houdt, *ald.* Deszelfs Bewoonders, 210. Aanzienlyk onder de *Camora*-Eilanden, *ald.* Geſchenken die de aankomende Schepen doen, 211. Zonderlinge gewoonte der Inboorelingen, om den naam van *Engelſchen* aan te neemen, *ald.* Hoe zy hunne Koopwaaren aanpryzen, 212. Welk Vee men 'er antreft. 213. De Inboorelingen zyn door de *Arabieren* overreedigd, en omhelzen den *Mahomethaanſchen* Godsdienſt, *ald.* Van de Vrouwen, 214. Van hunne Godsdienſtigheid, *ald.* Aart der Inwoonderen, en Vrugtbaarheid van den Grond, 215. Schoonheid des Lands, *ald.* Eerdienſt aan wilde Eendvogelen toegebragt. *ald.*
Jonia, (De op- en voortgang der Letterkunde en Kunſten in) naageſpoord, 287. Dichters en Dichteresſen, 290. Schilders en Beeldhouwers. 291
Jooden, welk een Aardsch denkbeeld zy van *den* MESSIAS vormden. 578
Jordaan, *Reis derwaards* beſchreeven, 79. Bygeloovigheid der Grieken, om zich in het water dier Riviere te dompelen, 80. Naamsoorſprong, lengte en breedte, 81. *Jacobs*-Brug over dezelve, 82. Loop en geweldigheid des Strooms, *ald.* Landsgeſteldheid aan de Oevers, 83. Bygeloovigheid van FRANCISCUS DE I, *de Medicis*, om zich met Jordaan-water te laten doopen. *ald.*

K.

Kalkſteen, wat dezelve, ten aanziene der vorminge onzes Aardkloots, leert, 204. Van welk een aanbelang te onderzoeken of dezelve op de *Zuidzee*-Eilanden, en op de Landen digt aan de Zuidpool, beſtaat, *ald.* Wat men, by het ontdekken van deezen Steen,

S'een, in aanmerking te neemen hebbe. 241
KAMES, (Lord) HENRY HOME, zyne Afkomst, 552. Zyne Opvoeding en eerſte Studien, *ald.* Advocaat, en een der Regteren in 't Hof der Zittinge, 553. Regtsgeleerde Schriften, *ald.* Hoe zeer op Bovennatuurkundige Beſpiegelingen geſteld, *ald.* Hoe veel opziens zyne Leer, wegens de *Wysgeerige Noodzaaklykheid*, baarde, en mistasting daaromtrent, 554. Wat hy in 't vak der Fraaije Letteren deedt, en welk een roem hy daarin behaalde, 555. Werken in dit vak uitgegeeven, *ald.* Hoe naarſtig hy zyn tyd beſteedde, 557. Zyn Character, 558. Zyne gezellige verkeering, 559. Staatkundige en Godsdienſtige gevoelens, 560. Zyn Dood. *ald.*
Kanker, niet onder de Smetziekten te tellen. 504
Keizer, Oorſpronglyke betekenis van die Benaaming. 165. In welk een zin vervolgens gebezigd, *ald.* Over den rang en het vermogen der Keizerlyke Waardigheid. *ald.* Wat die tytel in 't Oosten betekent, 166. Belcop van het Westersch Keizerryk, *ald.* 't Zelve van Erflyk in verkiesbaar veranderd, 167. De Keizerlyke Voorregten eertyds uitſteekender dan tegenwoordig, *ald.* Voorregten daar aan toegekend, 168. De Koningen van *Frankryk* en *Engeland* hebben voortyds den naam van *Keizer* gedraagen. *ald.*
Kiekens, twee uit een dubbele Dooijer voortgekomen, en in elkander gegroeid. 497
Kinderen, (Over de onzekerheid der tekenen van Doodſlag in het geval van Onegte) 413, 456. Wat by de beoordeeling al ſtaat in agt te neemen, 458. Hoe verre men, in gevallen daar vermoedens plaats hebben, indien de Longen op het water dryven, daar uit beſluiten kan, dat het Kind leevend gebooren, en waarſchynlyk door zyne Moeder vermoord is. 459
Kinderpokken, eene Smetziekte, 505. Doch 'er ſchynt iets aangeboorens zomtyds onder te ſpeelen. *ald.*
KIRCHERUS, wat hy van de Bewoonders der Planeeten ſtelt. 316
——— de Jeſuit, heeft een Kabinet aangelegd, 't welk nog beſtaat. 514
KLEIST, (EDUARD CHRISTIAAN VAN) zyne Afkomst, Letteroefeningen, 607. Begeeft zich in den *Deenſchen Krygsdienst*, ald. Voorts in *Pruisſiſchen*. Vertoont zich als Dichter, 608. Gewond in den Veldſlag by *Kunersdorf*, *ald.* Hoe behandeld; zyn Dood. 609
KOPPE, (JOHAN BENJAMIN) Verſtands- en Zielshoedanigheden van deezen Godgeleerden, 293. Zyn Afkomst, *ald.* Huislyke en Geleerde Opvoeding, 294. Academiſche Oefeningen, *ald.* Wordt op de Hoogeſchool te *Göttingen* Theologisch Repetent, 295. Vertrekt als Leeraar der Griekſche Taale na *Mittau*, 296. Wordt Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Göttingen*, 297. Zyne verrigtingen in die post, *ald.* Wordt eerſte Academie-prediker, 298. Uitgegeevene Schriften, 299. Wordt na *Gotha* beroepen, 300. Vervolgens na *Hanover*, 301. Hoe veel hy daar verrigte, 302. Zyne vrye wyze van denken,

ken, 302. Zyne Ziekte en Dood, *ald.* Zyn Character. *ald.*

L.

Leeuw. (Byzonderheden aangaande de Natuurlyke Historie van den) 365
Leibnitz, hoe hy ſpreekt over de Planeetbewoonders. 359
Leopold de II, langs welke trappen hy ter Keizerlyke Waardigheid opklom, 168. Talryk Naakroost deezes Keizers. 169
Lesbos. Zie *Metelino.*
Longen, (In hoe verre men, uit het op 't water dryven der) beſluiten kan dat een Kind leevend gebooren, en waarſchynlyk door zyne Moeder vermoord, is. 459
Lucia, (St.) beſchryving van een Vulcaan op dat Eiland. 159
Lugt, op zich zelve niet bekwaam om de Hette te geleiden, of daar aan doortocht te geeven, 595. Hoe ze, bepaald zynde, Warmte geeft, *ald.* Wat 'er de Aantrekking der Lichaamen, die eenig dekzel uitmaaken, aan toebrengt, 596. Dit opgehelderd door de Vogelvederen, en de Vagten der Dieren. *ald.*
Lugtgeſteltenisſe, (Aanmerkingen over den invloed der) op den Barometer. 22

M.

Maan, (De) als bewoond aangemerkt, 315. Het tegenovergeſtelde gevoelen. 358
Mahomethaanen. (Vreemd begrip, by de) over de onreinheid van Zyde Kleederen. 28
Mahwah-Boom, eene onbekende ſoort, tot de *Polyandria Monogynia* behoorende, 196. Bloezem en Vrugten, als mede de Olie, welke men daar van maakt. 197
Man, elendige Wooningen op dit Eiland, 124. Luie en werklooze aart der Inwoonderen, 125. Kloek en vlytig ten tyde der Haringvangſt. *ald.* Voedzel, 127. Voorſtellen tot verbetering dier Eilanderen, *ald.* Zeden der beter geſtelde Inwoonderen, zo Mannen als Vrouwen. 128
—— (De) naar ſmaak. Een Character. 309
—— (*Gemeene*) aanbelang van hem onderwys te geeven, 533. Hoe het zelve in te rigten, 535. Aanpryzing der Zondagsſchoolen, 538. Ontwerp van eene Societeit ter verſpreiding van *Kennis in 't algemeen.* 539
Melaatsheid, een aangeboorene, geene beſmetlyke, Ziekte, 501. Uit het *Oosten overgebragt in Europa, en daar verzagt en veranderd in onze bekende* Klierziekte. 504
Melk, (Zuiker van natuurlyke) op welk een wyze de *Mongoliſche* Volken dezelve bereiden, 198. Alle plaatzen tot het vervaardigen van dezelve niet geſchikt, 199. Welke Melk daar toe best geſchikt is. 200
Mensch, (Beſpiegeling van den) als het behoeftigſte, en te gelyk het voortreffelykſte, Schepzel, in dit ondermaanſche. 131
Mercati, (Michel) een vroeg Natuurönderzoeker te *Rome.* 515
Metelino, op 't zelve erft de oudſte Dogter, 304. Familie-ongelegenheden daar uit oorſpronglyk, 305. Hoe men met de Zoonen handelt, 306. Geaartheid der Vrouwen; zy hebben het meest te zeggen, en gedraagen zich als in andere Lan-

Landen de Mannen, 307. Geſtalte, Gedaante en Kleeding der Vrouwen. 308
Microscoop, (*Enkelvoudig*) beſchreeven. 331
Myſore, beſchryving van dat Gewest, 343. Inkomſten des Souverains, 344. De Krygsmagt. *ald.*

N.

Nardus Indica, of *Oostindiſche Nardus*. Ontdekking en beſchryving van deeze reukgeevende Plant. 13
Neptuniste en *Neptunisme*, wat men door die benaamingen te verſtaan hebbe. 463
Nieuwsgierigheid. (De geſtrafte) Eene waare Geſchiedenis. 310
NEWTON, (J.) als een Bybelvriend gepreezen. 485
NOAILLES, (DE) Biſchop van *Chalons*, liet het gewaande overblyfzel, de *heilige* Navel van JESUS CHRISTUS, in 't vuur werpen. 217
Noorder- en Zuiderlichten, in de Poolgewesten, aangemerkt als eene verbranding der ontvlambaare Lugt, veroorzaakt door de Electriciteit. 114

O.

Oceaan, verwarmt de ſnydende Poolwinden, 598. De veelheid des Waters onderhoudt eene meerdere gelykmaatigheid in de onderſcheidene Lugſtreeken, 599. Aangemerkt als de Verzamelplaats en Gelykmaaker der Hette, 600. Wysheid der ſchikkingen van de Voorzienigheid in deezen. *ald.*
ODIN, of WODEN, de God der *Scandinaviëren*, 375. Welk eene geaartheid de Eerdienst, aan die Godheid toegebragt, hun inboezemde, 376. Overlevering aangaande ODIN's verlaaten deeze aarde. 377
Olyphantstanden, hoe dezelve in *Toscaanen*, *Siberie*, en *America*, in den grond bedolven kunnen gekomen zyn. 239
Onderzoek, (*Vry*) in den Godsdienst, by de Staatslieden in 't algemeen, en by veele Geestlyken, met een ongunſtig oog aangezien, 277. Oorzaaken hiervan. 278
Oorlog. (Beſpiegeling van den) Een Fragment. 129
Orcaanen (Welke ſchriklyke) op *Isle de France* woeden, 422. Schielyke Daaling des Barometers, het éénig zeker Voorteken eens naderenden Orcaans. 423.
OTWAY, zyne armoede niet toe te ſchryven aan 't verzuim, waar mede de Wereld zyn Vernuft bejegende. 399
Ouderdom. (Voorbeelden van hoogen) 189
Oxygene. (Proeven over de Verwandſchapstafel van den Heer LAVOISIER, omtrent het zogenaamde) 150

P.

Paard, (Beſchouwing van het) 526. Van de zorgvuldigheid der *Arabieren*, om het Ras zuiver te houden, *ald.* Onderſcheide ſoorten, 527. Aart deezer Dieren, *ald.* Veelvuldig gebruik, 't welk de *Tartaaren* van dit Beest maaken. 528
Palmboom, beſchryving van denzelven; 117. Van hoe uitſteekenden en veelvuldigen dienst, 118. Verſcheide ſoorten, 119. Voortplanting en Eigenſchappen, *ald.* Waar toe in 't zinnebeeldige gebezigd. 120
Pandora, (Authentique byzonderheden, betreklyk het verlies

BLADWYZER.

lles van het Engelsch Fregat *de*) gecommandeerd door Captein EDWARDS. 337

PARACELSUS, (P. A. THEOPHR.) wordt door veelvuldig reizen een Wysgeer en Geneesheer op zyn eigen hand, 447. Wordt Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Basel*; krygt veele vyanden; verlaat die Stad, 448. Eindigt zyn leeven in het Hospitaal te *Straatsburg*, ald. Verſchillende en tegenſtrydige oordeelvellingen der Geleerden over hem, *ald.* Verſlag van zyne Schriften, 449 Berigt van de *Paracelſiſche* School. 450

Phlogiston, waar voor men het te houden hebbe. 148

Planeetbewoonders, zwaarigheden, tegen derzelver beſtaan, aangewend, 361. Opgelost. 362

POIRET, (PETRUS) zyne Studien, Leeraar te *Tweebrugge*, en een. *Carthefiaansch* Wysgeer, 491. Wordt afkeerig van deeze Wysbegeerte, en, door Madame BOURIGNON, in een Myſtik Godgeleerden hervormd, 492. Zet zich in *Holland* neder. Schriften door hem uitgegeeven. Hoofdſom zyner Myſtike denkbeelden. *ald.*

Potaarde, Waarneeming daarop voor de Delfſtofkundigen van veel belangs. 239

Predikdienst in ons Vaderland; onder de oorzaaken, dat een zo klein getal zich daar toe overgeeven, komt, in de eerſte plaats, de *Afkeer* hun daar van ingeboezemd, 49. Ten tweeden, de *hoogere Kosten* tot de Studien vereiſcht, 51. Ten derden, de *geringe Bezoldiging*, 52. Ten vierden, de *Grilligheden* in de *Beroepen*, 54. Ten vyfden, de *Kastheerder Leevenswyze*, ald. *Ten* zesden, de *onverdiende Verugting*, 55. Ten zevenden, de *Vrygeestery* van onzen tyd, 57. De *Remotien* der Predikanten by de Omwenteling, 58. Middelen tot herſtel in deezen aangeweezen. 58, erv.

PUTNAM. (Treffende blyken van moed en onverſchrokkenheid des Americaanſchen Generaals) 525

Pylſtaart, Naamen deezes Vogels, 63. Pluimadie en geſtalte, *ald.* Onderſcheid tuſſchen het Wyfje en Mannetje, 64. Waar deeze Vogel voorkomt. *ald.*

R.

Raad eens Vaders aan zyn Zoon. 448

REYNOLDS, (JOSHUA) *zyne afkomst*, 471. *Eerſte blyken* van zyn Kunstvermogen. Zyne Leermeesters in het Portraitſchilderen, *ald.* Voert een beter ſmaak in, 472. Zyn verblyf in *Italie*, ald. Wordt, wedergekeerd, een groot Portraitſchilder, 473. Wordt Voorzitter in de Koninglyke Academie der Schilder- en Beeldhouwkunde te *Londen*, Ridder, en Lid van verſchyde Socieeteiten, als mede Doctor in de Regten, *ald.* Krygt ongemak aan de oogen, en wordt ziek; zyn gedrag in zyne ziekte, *ald.* Zyn dood, en aanzienlyke begraafenis, 474. Algemeene rouwe over hem, 475. Onderſcheide Pryzen op zyne Portraiten geſteld, *ald.* Zyne Naalaatenſchap, 476. Hoe zeer hy aan *Engeland* den roem der Schilderkunst ſchenk,

ſchonk, en in hoe verre een Naavolger te agten, *ald.* Gebrek van beſtendigheid aan zyne Verf, 477. Niet alleen een Portrait-, maar ook een Historie-ſchilder, *ald.* Door de Keizerin met haar Portrait beſchonken, 478. Zyn Character en Begaafdheden. *ald.*

RICCI, (MICHEL-ANGE) hoe groot een Natuur- en Wiskundige. 515

Rome, (De Natuurkundige Weetenſchappen te) niet verwaarloosd of vervolgd, 508. Aldaar was de Academie der *Lyncei* de eerſte, die, ter voortzetting der Weetenſchappen, niets dan Waarneeming, en Proefondervinding, aanwendde, 509. Verſlag van den Grondvester FREDERIC CESI, *ald.* Voortreflyke Mannen, die tot deeze Academie behoorden, 510. Welk een prys GALILEO op zyn Lidmaatſchap aan deeze Academie ſtelde, 511. Opgevolgd door de Academie *Phyſico Mathematique*, ald. Beroemdheid van dezelve, 512. Welke Mannen zyne Medeleden waren, *ald.* Hoe zy zich in de Natuurkunde bevlytigden, 513. Kabinetten der Natuurlyke Historie, 514. Vroege Kabinetten te *Rome* aangelegd, 515. Wiskunde daar vroeg beoefend, 545. Groote Starrekundigen aldaar, 546. Hoe men zich daar, omtrent GALILEO, gedroeg. (Zie GALILEO.) Nog worden 'er de Weetenſchappen, tot de Natuurkunde behoorende, vlytig beoefend. 551

Roos van Jericho, beſchryving van die Plant, 122. Bygeloovigheden deswegen gekoesterd. 123

Roſacruciaanen, hebben hun naam niet ontleend van de zamenvoeging *Roſa* & *Crux*; maar van het woord *Ros*, *Dauw*, en ✣ dat by hun *Licht* beteekent, 450. Verdere beſchryving deezer Broederſchappe, als afſtammende van zekeren *Duitſcher*, ROSENCREUZ geheeten, 493. Twee Boeken, deezer Broederſchappe toegeſchreeven; wat dezelve inhielden, *ald.* Hoeveel gerugts die ontdekking maakte, en tot welke gisſingen zy aanleiding gaf, 494. Die geheele ontdekking voor een liſtige vond gehouden, om de Wereld te bedriegen, en aan JOANNES VALENTINUS ANDREA toegeſchreeven. *ald.*

ROZETTE. Herdersvertelling. 170

RUTH, Oorſprong van de benaaming deezes Bybelboeks, 185. Te regt geplaatst agter het Boek der RICHTEREN, en voor die van SAMUEL, *ald.* Onderwerp van dit Boek, 186. Aangelegenheid van 't zelve, 187. Zwaarigheden, in de Geſlachtlyst van DAVIDS Huis, hier voorkomende, *ald.* Wegen ter oplosſinge ingeſlaagen, 191 en 225. Gisſing na den tyd, waarin, en den Schryver van wien, het geſchreeven is, 229. Welke nuttigheden men uit het leezen deezes Boeks kan haalen. 230

S.

Sanſcrit, of de *Sanſcritſche* Taal, voorheen een geheim, thans bekend. 562

SATURNUS, vroege vermoedens wegens de dubbelheid van den Ring dier Planeet,